NSV LIIDU AJALUGU

SOTSIALISMI AJAJÄRK

NSV LIIDU
TEADUSTE AKADEEMIA

NSV LIIDU
KÕRGEMA HARIDUSE MINISTEERIUM

Originaali tiitel:
История СССР
Эпоха социализма
(1917—1957 гг.)
Учебное пособие
Государственное издательство
политической литературы
Москва 1957

NSV LIIDU AJALUGU

SOTSIALISMI AJAJÄRK

(1917—1957)

ARHIIVKOGU

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1959

Lubatud NSV Liidu Kõrgema Hariduse Ministeeriumi poolt õpikuna kõrgematele õppeasutustele

Redaktsioonikomisjon:

M. P. KIM (vastutav toimetaja),
L. S. GAPONENKO, E. B. GENKINA, A. P. KUTŠKIN,
J. A. POLJAKOV, A. L. SIDOROV, M. I. STIŠOV

N
Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
52528

ARHIIVKOGU

EESSÕNA

Nõukogude ühiskonna ajalugu moodustab väljapaistva peatüki inimkonna ajaraamatus. See on esimese sellise riigi ajalugu, kus rahvahulgad on oma elu vabadeks loojateks.

Nõukogude ühiskonna ajalugu — see on NSV Liidu rahvaste elu uue, sotsialistliku epohhi ajalugu.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mille töölisklass teostas liidus kehvtalurahvaga kommunistliku partei juhtimisel, kutsus esile põhjaliku pöörde Venemaa elus, töötavate klasside saatuses meie maal: ta tegi lõpu ekspluataatorite sajandeid kestnud valitsemisele ning andis võimu rahva kätte, kelle eesotsas sammub töölisklass. Oktoobrirevolutsioon pani aluse suurtele sotsialistlikele ümberkorraldustele majanduse, poliitika ja kultuuri alal.

Alates Oktoobrirevolutsioonist on Nõukogudemaa oma rohkem kui 40-aastase eksisteerimise vältel läbinud kuulsusrikka tee.

Nõukogude rahvas, keda innustab ja suunab Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei, on saavutanud sellel teel ülemaailmse tähtsusega ajaloolisi võite: ta on likvideerinud ekspluataatorliku kodanliku korra ja loonud sotsialistliku ühiskonnakorra, kus töölised ja talupojad, ükskõik mis rahvusest, töötavad vabalt ja vennalikus koostöös oma isiklike huvide, kogu ühiskonna hüvangu ning igakülgse progressi nimel.

Nõukogude rahvas, kes on rajanud sotsialistliku ühiskonna, teostab praegu edukalt üleminekut sotsialismilt kommunismile.

Proletaarse revolutsiooni ja sotsialismi võit NSV Liidus avas uue ajastu kogu inimkonna ajaloos: kapitalismi hukkumise ja sotsialismi võidu ajastu. Selle tagajärjel sai Venemaast esimene maa, kus hakati rajama teed kommunismile, nõukogude rahvast rahvas, kes esimesena asus ühiskonda ümber kujundama kommunistlikel alustel. Proletaarse revolutsiooni juht ja Nõukogude riigi rajaja V. I. Lenin ütles: «Meil ... on õigus uhkust tunda ja me tunneme uhkust selle üle, et meile on osaks saanud õnn *alustada* nõukogude riigi ülesehitamist, *alustada* sellega uut ajastut maailma ajaloos, *uue* klassi võimu ajastut, kes on kõigis kapitalistlikes maades rõhutud ja kes kõikjal sammub uue

elu poole, kodanluse üle võidu saavutamise poole, proletariaadi diktatuuri poole, inimkonna kapitali ikkest ja imperialistlikest sõdadest päästmise poole.»[1]

Sotsialismi võit NSV Liidus avaldas tohutu suurt mõju kaasaegse ajaloo käigule, maailma rahvaste saatusele. Alates Oktoobrirevolutsioonist lakkas kapitalism olemast ainsaks ühiskondliku elu süsteemiks: maailm jagunes kaheks vastandlikuks süsteemiks — kapitalistlikuks ja sotsialistlikuks.

Nende kahe süsteemi kooseksisteerimise ajalugu on ümberlükkamatult tõestanud sotsialistliku süsteemi võrreldamatut paremust kapitalistliku süsteemiga võrreldes, sotsialismi tõelist progressiivsust ja elulisust, seda, et talle kuulub inimkonna suur tulevik. Sotsialistlik süsteem, mis praegu on muutunud maailmasüsteemiks ja ühendab 1/3 maakera elanikest, tugevneb oma arengu iga etapiga, ühtlasi kasvab tema külgetõmbejõud.

Sotsialistliku ülesehitustöö kogemused, mis on teoreetiliselt põhjendatud meie partei poolt, on kommunismi eduka ülesehitamise teenistuses. NSV Liidus teostatud suurte revolutsiooniliste ümberkorralduste ajalugu kasvatab töötajaid piiritu armastuse ja ustavuse vaimus oma sotsialistliku kodumaa vastu, tugevdab nende usku kommunismi võidusse, innustab neid uutele kangelastegudele selle võidu nimel. Sotsialistliku majanduse ja kultuuri ülesehitamise ajaloolised kogemused aitavad nõukogude rahval selgemini näha edasist arenguperspektiivi. Kaheldamatu on ka see, et proletaarse revolutsiooni ja NSV Liidu sotsialistliku ülesehitustöö ajalugu on innustavaks eeskujuks kapitalistliku maailma proletariaadile ja kõigile ekspluateeritavatele hulkadele nende vabadusvõitluses kapitali võimu ning imperialismi vastu. Neile kogemustele toetuvad rahvademokraatiamaade töötajad, kes ehitavad üles sotsialismi.

NLKP XX kongress seadis meie ajalooteaduse ette suured ja vastutusrikkad ülesanded, eriti nõukogude ühiskonna ajaloo tundmaõppimisel ja valgustamisel. Partei pööras ajaloolaste tähelepanu sotsialistliku ühiskonnakorra kindlustamise ning arenemise õige valgustamise ja sotsialistliku ülesehitustöö ajalooliste kogemuste sügava teadusliku üldistamise vajadusele.

XX kongress arendas edasi ja konkretiseeris leninismi seisukohta, millele vastavalt üleminek kapitalismilt sotsialismile toimub kõikidel rahvastel ühiste seaduspärasuste järgi, kuid iga maa arengule omaste spetsiifiliste iseärasustega.

Õpiku autorid on püüdnud valgustada neid NSV Liidus toimunud sotsialistliku revolutsiooni peamisi jooni, millel on üldine tähtsus, ja koos sellega näidata nende ajalooliste tingimuste iseärasusi, milles toimus sotsialistlik ülesehitustöö NSV Liidus.

Kommunistlik partei pööras tähelepanu vajadusele ületada isikukultuse igandeid, sest isikukultus avaldas nõukogude ühiskonna

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 32—33.

ajaloo uurimisele ja valgustamisele täiesti negatiivset mõju ning oli vigade allikaks nõukogude epohhi ajaloo mõnede tähtsate küsimuste käsitlemisel. Stalini isiku kultus viis selleni, et ajalookirjanduses vaikiti maha rahvahulkade osa sotsialistlikus ülesehitustöös ja kommunistliku partei juhtiv osa meie riigi elus. Puudulikult ja pealiskaudselt valgustati samuti V. I. Lenini osa.

Õpiku autorid on püüdnud näidata proletaarse revolutsiooni ja sotsialistliku ülesehitustöö ajalugu kui miljonite töötajate teadlikku loomingut, keda on innustanud ja suunanud kommunistlik partei. Ümberkujundamistöös NSV Liidus kui esimeses sotsialismile teed rajavas riigis oli väga palju raskusi; möödapääsmatud olid selles ka üksikud vead. Õpikus on näidatud neid raskusi ja puudusi, mida tuli nõukogude rahval ületada võiduka sotsialistliku ülesehitustöö käigus.

Käesolev raamat kujutab endast esimest katset anda kõrgemates humanitaarõppeasutustes õppijaile õpik, milles süstemaatiliselt esitatakse NSV Liidu ajalugu alates Oktoobrirevolutsioonist kuni meie päevini.

Nõukogude ühiskonna ajaloos võib eristada kaht peamist suurt etappi: 1) kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood ja 2) sotsialistliku ülesehitustöö lõpuleviimise ja järkjärgulise kommunismile ülemineku periood. Kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood — see on ajajärk Oktoobrirevolutsiooni võidust kuni sotsialistliku ühiskonna põhialuste rajamiseni. See periood hõlmab esimesed 20 aastat nõukogude ühiskonna elust. Ehitanud põhiliselt üles sotsialistliku ühiskonna, astus Nõukogudemaa oma arengu uude ajajärku, sotsialistliku ülesehitustöö lõpuleviimise ja järkjärgulise sotsialismilt kommunismile ülemineku perioodi. See periood algas juba sõjaeelseil aastail ja jätkub praegu.

Nimetatud kahele põhietapile nõukogude ühiskonna elus vastavad ka õpiku kaks jagu.

Need kaks jagu on omakorda liigendatud osadeks, mis vastavad meie ühiskonna arengu detailsematele etappidele.

Õpiku kirjutamisest võtsid osa järgmised autorid:

I ptk. — prof. M. P. Kim (§ 1) ja dots. O. N. Tšaadajeva (§§ 2, 3, 4); II ptk. — dots. G. N. Golikov; III ptk. — dots. D. A. Tšugajev; IV ptk. — ajalootead. kand. J. A. Poljakov; V ptk. — dots. M. I. Stišov; VI ptk. — dots. M. I. Stišov (§§ 1, 2) ja ajalootead. kand. J. A. Poljakov (§§ 3, 4, 5); VII ptk. — ajalootead. kand. A. A. Matjugin; VIII ptk. — dots. D. A. Tšugajev; IX ptk. — ajalootead. kand. A. A. Matjugin (§§ 1, 2, 3) ja ajalootead. kand. T. A. Remizova (§ 4); X ptk. — dots. E. N. Burdžalov; XI ja XII ptk. — prof. E. B. Genkina; XIII ptk. — ajalootead. kand. J. A. Poljakov (§ 1) ja prof E. B. Genkina (§§ 2, 3); XIV ptk. — dots. A. P. Pavlov (§ 2) ja ajalootead. kand. T. A. Remizova (§ 3); XV ptk. — ajalootead. kand. D. K. Šelestov; XVI ptk. — NSV Liidu TA korresp. liige V. M. Hvostov (§ 1) ja ajalootead. kand. D. K. Šelestov (§§ 2, 3); XVII, XVIII ja XIX ptk. — prof. B. S. Telpuhhovski;

XX ptk. — G. N. Gorohhov ja ajalootead. kand. I. N. Zemskov (§ 1) ning dots. P. M. Gorlov (§§ 2, 3, 4, 5); XXI ptk. — G. N. Gorohhov ja ajalootead. kand. I. N. Zemskov (§ 1) ja ajalootead. kand. A. V. Mitrofanova (§§ 2, 3, 4, 5); XXII ptk. — dots. L. S. Gaponenko.

Õpiku kirjutamisel kasutas redaktsioonikomisjon materjale A. P. Pavlovilt (XIII ja XIV ptk. kohta); T. A. Remizovalt (XII ptk. § 5 kohta); P. N. Sarovalt (XI ptk. § 1 kohta); S. M. Kljatskinilt (XVII ptk. kohta); polkovnikutelt I. V. Zabrodinilt, N. G. Pavlenkolt ja N. A. Fokinilt (XIX ptk. kohta).

Autorite kollektiivile andis statistiliste materjalide osas konsultatsiooni majandusteaduste doktor V. N. Starovski; Suure Isamaasõja ajaloo küsimustes kindralleitnant S. P. Platonov, kindralleitnant V. G. Poznjak ja kindralmajor V. N. Jevstignejev. Autorite kollektiiv võttis õpiku lõpliku teksti koostamisel arvesse akadeemikute I. M. Maiski, I. I. Mintsi ja A. M. Pankratova, NSV Liidu TA korresp. liikme E. M. Žukovi, dots. Z. A. Astapovitši, ajalootead. dokt. I. B. Berhini ning ajalootead. kand. N. I. Matjuškini poolt tehtud märkused. Töös õpiku kallal on arvesse võetud NSV Liidu TA Ajaloo Instituudi töötajate I. S. Kremeri, A. M. Nekritša, V. G. Truhhanovski ja V. M. Turok-Popovi märkusi NSV Liidu välispoliitika üksikute küsimuste kohta.

Õpiku kaardid koostas A. S. Amalrik.

Teaduslikke abitöid teostasid ajaloo instituudi nooremad teaduslikud töötajad N. F. Volkova, R. A. Klonova, I. M. Nekrassova ja L. S. Rogatševskaja (brigadir).

Autorite kollektiiv avaldab tänu NSV Liidu TA Ajaloo Instituudi, Moskva Riikliku Ülikooli, NLKP Keskkomitee Ühiskonnateaduste Akadeemia, liiduvabariikide akadeemiate instituutide ja teiste teaduslike asutuste kaastöölistele ning õppeasutuste õppejõududele, kes võtsid osa õpiku käsikirja arutamisest.

Esimene jagu

PROLETAARSE REVOLUTSIOONI VÕIT JA SOTSIALISMI ÜLESEHITAMINE NSV LIIDUS

(1917—1937)

I OSA

SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON

I PEATÜKK

VENEMAA POLIITILINE JA MAJANDUSLIK OLUKORD PÄRAST TSARISMI KUKUTAMIST. REVOLUTSIOONI ÜLEMINEK SOTSIALISTLIKULE ETAPILE

§ 1. Sotsialistliku revolutsiooni paratamatus Venemaal

Imperialism — sotsialistliku revolutsiooni eelõhtu

Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni valmistas ette Venemaa kogu arenemiskäik imperialismi perioodil. Oktoobrirevolutsioon oli tööliskassi ja töötavate hulkade kodanluse ja mõisnike vastase vabadusvõitluse jätkuks proletariaadi revolutsioonilise liikumise võidukaks lõpuleviimiseks Venemaal.

Proletaarne revolutsioon on ühiskonna arenemise ajalooliseks paratamatuseks. Nagu iga sotsiaalse revolutsiooni nii on ka proletaarse revolutsiooni objektiivseks põhjuseks vastuolu ühiskonna tootlike jõudude ja tootmissuhete vahel. See vastuolu põhjustas minevikus kõigi ühiskondlik-majanduslike formatsioonide vahetumist. Nimetatud vastuolu viib paratamatult kaasaegse kapitalistliku ühiskonnakorra hävitamisele ja sotsialistliku ühiskonnakorra kehtestamisele. Teadusliku kommunismi suured rajajad K. Marx ja F. Engels, kes avastasid ühiskonna arenemise seadused, tõestasid, et proletaarse revolutsiooni ja sotsialismi võit on seaduspärased. Juba XIX sajandi keskel, kui kapitalism elas üle oma õitsenguaega, kirjutasid K. Marx ja F. Engels, formuleerides teadusliku järelduse kapitalistliku ühiskonna ja tema antagonistlike klasside saatuse kohta, et kapitalism on vastuolu tõttu tootmise ühiskondliku iseloomu ja omastamise eraviisilise vormi vahel määratud hukkumisele, et kodanluse hukkumine ja «proletariaadi võit on ühteviisi paratamatud»[1].

Uurides kapitalistliku ühiskonna elus imperialismi epohhil esinevaid uusi fakte ja seaduspärasusi ning arendades loovalt edasi

[1] K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, lk. 43.

marksistlikku õpetust proletaarsest revolutsioonist, tõestas V. I. Lenin, et sotsialismi võit on võimalik ühel eraldi maal. See V. I. Lenini järeldus põhines tema poolt avastatud seadusel kapitalistlike maade majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtluse kohta imperialismiajastul. 1915. a. kirjutas V. I. Lenin artiklis «Euroopa Ühendriikide loosungist»: «Majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus on kapitalismi absoluutne seadus. Sellest järeldub, et on võimalik sotsialismi võit esialgu mõnedes maades või isegi ühel kapitalistlikul maal eraldi.»[1]

Peale selle tõestas Lenin, et sotsialismi võit kõigis maades ühel ajal on võimatu. «Kapitalismi arenemine,» kirjutas ta 1916. aastal artiklis «Proletaarse revolutsiooni sõjaprogramm», «mitmesugustes maades toimub äärmiselt ebaühtlaselt. Kaubatootmise tingimustes ei saagi see olla teisiti. Sellest vääramatu järeldus: sotsialism ei saa võita üheaegselt kõigis maades. Ta võidab esialgu ühel või mitmel maal, teised aga jäävad mõnda aega kodanlikeks või eelkodanlikeks.»[2]

Kuid proletaarse revolutsiooni tingimusi ei tohi vaadelda ainult selle või teise üksiku maa ühiskondliku arenemise seisukohast. Vastupidi, V. I. Lenin õpetas, et küsimusele revolutsiooni eeldustest ja ajaloolistest tingimustest tuleb lähtuda maailmamajanduse kui terviku analüüsi silmas pidades. Imperialismi ajastul lakkasid üksikud maad ja nende rahvamajandused olemast iseseisvateks suurusteks, muutusid kapitalistliku maailma majandussüsteemi lülideks. Proletaarne revolutsioon võis võita vastuolude arenemise tulemusena kogu maailma imperialistlikus majandussüsteemis, maailma imperialismirinde ühes või teises kohas läbimurdmise tulemusena.

Imperialism viib kapitalistliku ekspluataatorliku korra poolt sünnitatud vastuolud äärmise piirini. Kõige tähtsamateks ja otsustavamateks ühiskonna arenemise saatusele on kolm vastuolu: 1) vastuolu töö ja kapitali vahel, vastuolu, mille teravnemine viib vältimatult proletariaadi sotsialistlikule revolutsioonile; 2) vastuolu imperialistlike suurriikide eneste vahel, kes võitlevad maksimaalse kasumi saamise, võõraste territooriumide ja turgude vallutamise ja maailma ümberjaotamise eest; see võitlus viib paratamatult imperialistlikele sõdadele, mis nõrgestavad imperialismi ja kõigutavad kapitalismi aluseid; 3) vastuolu koloniaal- ja sõltuvate maade vahel ühelt poolt ja imperialistlike riikide vahel teiselt poolt. Selle vastuolu teravnemine viib rõhutud rahvaste rahvusliku vabadusliikumise tugevnemisele imperialistlike riisujate vastu, rahvuslikele vabadussõdadele, mis õõnestavad rahvusvahelise imperialismi tagalat.

Need vastuolud iseloomustavad imperialismi kui «surevat kapitalismi». V. I. Lenin tegi nende vastuolude analüüsimise põhjal

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 21. kd., lk. 308.
[2] Sealsamas, 23. kd., lk. 67.

järelduse, et «imperialism on proletariaadi sotsiaalse revolutsiooni eelõhtu»[1].

XX sajandi algul küpses imperialistlik maailma majandussüsteem tervikuna proletaarseks revolutsiooniks, tema rüpes kujunesid välja ühiskonna kapitalismilt sotsialismile üleminekuks vajalikud objektiivsed eeldused. Monopolistliku kapitalismi monopolistlikuks riigikapitalismiks muutumise tulemusena Esimese maailmasõja ajal tugevnesid need eeldused veelgi suuremal määral. V. I. Lenin kirjutas 1917. aastal, «et monopolistlik riigikapitalism on kõige täielikum *materiaalne* ettevalmistus sotsialismiks, on selle *künnis*...»[2]

Imperialismi epohhil valmis proletaarne revolutsioon kogu maailma majandussüsteemis.

Kus aga puhkeb revolutsioon? Kus, missugusel maal, võib kõige enne läbi murda kapitali rinde? Neile küsimustele vastas V. I. Lenin, et seal, kus imperialismi ahel on nõrgem. Rahvusvahelise kapitali rinne tuleb läbi murda tema kõige nõrgemas lülis.

Venemaa — nõrk lüli ülemaailmse kapitalismi süsteemis

Imperialismi ajastul toimuva kapitalismi ebaühtlase arenemise sügava analüüsimise alusel tegi V. I. Lenin, konkretiseerides oma teooriat sotsialismi võidu võimalikkusest ühel eraldi maal, kindlaks, et just Venemaa on selleks nõrgaks lüliks imperialismi maailmasüsteemis, mille läbimurdmine on kõige tõenäolisem. V. I. Lenin tuli järeldusele, et sotsialismi võit Venemaal on seaduspärane ja paratamatu.

Tsaari-Venemaa ei olnud ega saanudki olla klassikaliseks imperialistlikuks maaks. Kapitalismi arenemine Venemaal algas tunduvalt hiljem, kui niisugustes maades nagu Inglismaa, Prantsusmaa, Ameerika Ühendriigid ja Saksamaa. Kuid XX sajandi alguseks jõudis Venemaa kapitalismi arenemises keskmisele tasemele ning astus imperialismi ajajärku. Venemaa majanduslikus ja poliitilises arenemises oli aga rida spetsiifilisi erijooni.

Vaadeldes Vene imperialismi iseärasusi, kriipsutas V. I. Lenin alla arenenud kapitalistlike suhete liitumist iganenud keskaegsete suhetega, nii kapitalistliku kui ka feodaal-pärisorjusliku korra sotsiaal-majanduslike ja poliitiliste vastuolude keerulist läbipõimumist. Oma klassiiseloomult oli tsarism pärisorjuslaste-mõisnike diktatuur, kes moodustasid pärast 1905.—1907. a. revolutsiooni ühise bloki finants-tööstusliku kodanlusega. Tsarismil, mida V. I. Lenin nimetas sõjalis-feodaalseks imperialismiks, olid ühtlasi kõik kaasaegse imperialismi iseloomustavad jooned.

Revolutsioonieelsel Venemaal oli rida majanduslikke ja poliitilisi vastuolusid, mille teravnemine tingis revolutsioonilise proletaarse pöörde paratamatuse.

Peamiseks majanduslikuks faktoriks, mis tegi pöörde vältimatuks, oli vastuolu tugevnemine kapitalistlike tootmissuhete ja toot-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 182.
[2] Sealsamas, 25. kd., lk. 334.

like jõudude vahel. Venemaa tootlikel jõududel, eriti tööstuses, oli ühiskondlik iseloom, tootmisvahendite omandusvorm aga oli eraviisiline, kapitalistlik.

Kiiresti kasvas Venemaal finants-kapitalistlike monopolide võim. Riigis toimus monopolidesse ühendatud suurettevõtete reorganiseerimine ja laiendamine, kiiresti kasvasid kapitalimahutused nendesse. XX sajandil hakkasid monopolistlikud ühendused etendama määravat osa reas tööstus- ja kaubandusharudes. Näiteks kontrollis sündikaat «Prodamet» (Vene metallurgiatehaste toodete müügi ühing) enam kui 80% kogu Venemaa rauatoodangust, sündikaat «Prodvagon» aga koondas enda kätte peaaegu kogu Venemaal toodetavate raudteevagunite müügi. Sündikaat «Med» kontrollis $^{3}/_{4}$ vasetoodangust riigis. Sõja ajal loodi (Vtorovi, Stahhejevi jt. poolt) kontsernid, mis kontrollisid terveid rühmi aktsiaseltse ja ettevõtteid mitmesugustes tööstusharudes.

Kõrgele tasemele jõudis pankade kontsentratsioon, kusjuures juhtpositsioonid finantsalal läksid suhteliselt väikese arvu suurimate Peterburi pankade kätte. Kasvas pankade võim tööstuse, transpordi ja kaubanduse üle. Juba Esimese maailmasõja eel paistis Vene tööstus silma kõrge kontsentratsiooniastme poolest: vabriku- ja tehaseinspektsiooni järelevalvele allutatud ettevõtetes, kus tööliste arv oli üle 500, töötas rohkem kui 55% kõigist töölistest. Sõja aastail kasvas tööjõu kontsentratsioon ettevõtetes veelgi. 1913. a. tuli iga ettevõtte kohta keskmiselt 143 töölist, 1916. a. aga 168, s. o. 17% võrra rohkem. Tööjõu kontsentratsioon ettevõtetes lõi soodsad tingimused proletariaadi revolutsioonilise tuumiku koondumiseks ja töölisklassi vabadusvõitluse arendamiseks.

Revolutsioonieelsel Venemaal valitses julm tööliste ekspluateerimine. Tööpäev kestis keskmiselt 9,5—10 tundi. Pärast esimese Vene revolutsiooni lüüasaamist taastati röövtrahvide süsteem. Ebainimlik ekspluateerimine ning rasked elu- ja töötingimused viisid töölised otsustavasse võitlusse kapitalistliku korra vastu.

Kapitalistlikud suhted tungisid intensiivselt ka Vene külla ja süvendasid siin olemasolevaid sotsiaalseid vastuolusid üha enam. Talumajandus tõmmati kiiresti kapitalistlike suhete orbiiti. Talurahvas kui klass lagunes: külas kasvas külakodanlus (kulaklus), maaproletariaat (sulased) ja poolproletariaat (kehvikud). Ainult paari sõjaeelse aasta jooksul jäi umbes miljon kehvemat talupoega, kes astusid Stolõpini reformiga loodud talundeisse, maast ilma ja laostus. Kaks miljonit kehvikut läks iga aasta lõunasse — Põhja-Kaukaasiasse ja Ukrainasse — kulakute ja mõisnike juurde palgasulasteks. 1913. a. loendati külas 4,5 milj. sulast. Euroopa-Venemaa 16 milj. talumajapidamisest ei olnud 15%-l külvipinda, 30% oli ilma hobuseta; 65% talumajandeist olid kehvikute, 20% — keskmike ja 15% — kulakute omad. Kulakluse kätte koondus tunduv osa tootmisvahendeist. Küla kulaklikule osale kuulus niisama palju hobuseid kui oli kõigil ülejäänud talupoegadel kokku. Niiviisi kaas-

nes kapitalistlike suhete kiire arenemisega külas intensiivne töötavate hulkade vaesumine ja külakodanluse väikese rühma rikastumise protsess.

Talurahva hulkade vaesuse ja laostumise peamiseks põhjuseks olid siiski eelkõige pärisorjuse igandid, mõisnike maavalduse domineerimine külas. 1905. a. oli ainuüksi 30 tuhandel suurmõisnikul niipalju maad (70 milj. tiinu) kui 10 milj. talumajapidamisel. Keskmiselt kuulus igale suurmõisnikule 2300 tiinu maad, 10 milj. talumajapidamisest kuulus igaühele keskmiselt 7 tiinu. Talupojad harisid maad primitiivsete põllutööriistadega. Revolutsioonieelses Vene külas oli 7,8 milj. hark- ja ühehõlmalist atra, 2,2 milj. puuatra ja 17,7 milj. puuäket.

Feodalismi iganditega kaasnesid Venemaal kapitalistlikud suhted; mõisnike ja kodanluse huvid põimusid tihedasti üksteisega, mõlemad klassid tegutsesid kooskõlastatult, ühiselt.

Revolutsioonieelse Venemaa majanduse omapäraks oli tema üha kasvav sõltuvus väliskapitalist. Venemaa kujutas endast Lääne finantskapitali ulatuslikku mahutussfääri. Väliskapital hoidis enda käes niisuguseid otsustavaid tööstusharusid riigis nagu kütteainete- ja metallitootmine. 1914. a. moodustas väliskapitali erikaal Venemaa aktsiaseltsides 47%. Välismaised kapitalistid said Vene aktsiaseltsidesse paigutatud kapitalidelt hiiglasuuri kasumeid.

Juhtivaks jõuks võitluses ekspluataatorlike klasside võimu vastu oli eelkõige Venemaa töölisklass.

Vene proletariaat kujutas endast suhteliselt väikest ühiskonnakihti (1913. a. loendati suurtes tööstusettevõtetes ja raudteel umbes 3,5 milj. töölist). Kuid ta oli täiesti valmis selleks, et juhtida ja viia enese järel võitlusse kodanluse ja mõisnike vastu maa töötavad hulgad ning teostada sotsialistlik revolutsioon. Vene proletariaadi klassiteadlikkuse ja poliitilise aktiivsuse tõstmisel etendasid tohutu suurt osa kaks kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni, milledes ta esines peamise liikumapaneva jõuna, juhina. Oktoobrirevolutsiooni eelõhtuks oli vene töölisklass muutunud rahvusvahelise proletariaadi üheks organiseeritumaks ja poliitiliselt tugevamaks väesalgaks.

Kuid Venemaal, talupoeglikul maal, võis proletariaat teostada sotsialistliku revolutsiooni ainult tingimusel, kui teda toetab paljumiljoniline töötav talurahvas. Ja see tingimus oli olemas.

Töötav talurahvas veendus järk-järgult oma eluliste kogemuste najal vajaduses minna koos töölisklassiga, kommunistliku partei juhtimisel. Kahe kodanlik-demokraatliku revolutsiooni vahelisel perioodil pettus talurahvas kadettides ja eemaldus nendest, aga pärast Veebruarirevolutsiooni hakkas ta järk-järgult kaotama usku «talupoegade», s. o. esseeride (sotsialistide-revolutsionääride) parteisse ning asus bolševike partei poolele. Kehvtalurahvas, kes moodustas maaelanikkonna enamiku, oli proletariaadi ustavaks liitlaseks sotsialistlikus revolutsioonis.

Venemaa oli paljurahvuseline riik, mis ühendas kümneid rahvaid. 1897. aasta rahvaloenduse järgi moodustasid venelased 43,3% ja

mittevenelased 56,7% maa elanikkonnast. Tsarism muutis Venemaa «rahvaste vanglaks». Teistest rahvustest töötavad hulgad said sotsiaalse rõhumise kõrval tunda veel rahvuslikku rõhumist. Vihates ägedasti tsarismi, võitlesid nad rahvusliku võrdõiguslikkuse eest. See võitlus tugevnes Venemaal sotsialistliku revolutsiooni valmimise perioodil. Vene proletariaat, olles ustav internatsionalismi lipule, toetas otsustavalt rõhutud rahvaste rahvuslikku vabadusliikumist. Mittevene rahvusest töötavad hulgad võtsid omakorda aktiivselt osa võitlusest proletaarse revolutsiooni võidu eest Venemaal. Rahvuslike piirkondade töötajad olid vene proletariaadi liitlasteks ning moodustasid tõsise jõu võitluses kodanluse ja mõisnike võimu kukutamise eest.

Esimene maailmasõda teravdas klassivastuolusid äärmuseni ja kutsus kapitalistlikes maades esile töölisklassi ja töötava rahva revolutsioonilise võitluse tõusu. Sõda nõrgestas ülemaailmset kapitalismi. «Euroopa sõda,» kirjutas V. I. Lenin, «tähistab suurimat ajaloolist kriisi, uue ajastu algust. Nagu iga kriis, nii teravdas sõda sügaval peidus olnud vastuolusid ja tõi nad päevavalgele . . .»[1].

Sõda kiirendas revolutsioonilise plahvatuse saabumist. Eriti õigeks osutus see seisukoht Venemaa suhtes, sest sõda andis end kõige rohkem tunda Venemaal, tema majanduses, poliitikas ja kogu ühiskondlikus elus. Sõjast kurnatud Venemaa rahvahulgad igatsesid sõja lõpetamist ja nõudsid rahu.

Venemaa ühiskondlikus elus esinesid niisiis mitmesugused poliitilised liikumised, mis paratamatult nõrgestasid pärast Veebruarirevolutsiooni võimule tulnud kodanluse positsioone, laiendades seevastu rahvarevolutsiooni ulatust. Nendeks olid:

esiteks sõja poolt esilekutsutud võimas ülddemokraatlik liikumine rahu eest;

teiseks laialdane demokraatlik talurahvaliikumine mõisamaade ülevõtmise eest. Talurahvaliikumise poliitiline teravik oli suunatud mõisnike huve kaitsva imperialistliku kodanluse võimu kukutamisele;

kolmandaks tugev rõhutud rahvaste rahvuslik vabadusliikumine rahvaste võrdõiguslikkuse eest, vene imperialistliku kodanluse võimu vastu. Vabadusliikumise käigus vabanesid rahvuslike piirkondade töötavad hulgad «oma» rahvuslike tippude mõju alt ja asusid sotsialistliku revolutsiooni teele.

Lõpuks töölisklassi ja kehvtalurahva revolutsiooniline liikumine proletariaadi diktatuuri eest.

Kõigist neist revolutsioonilistest vooludest oli peamiseks ja määravaks töölisklassi liikumine kodanluse kukutamise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise eest. See liikumine määras kogu rahvarevolutsiooni klassiolemuse Venemaal, tema sotsialistliku iseloomu.

Sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise käigus toimus kõigi revolutsiooniliste voolude liitumine üheks üldiseks

[1] V. I. Lenin, Teosed, 21. kd., lk. 79.

revolutsiooniliseks vooluks eesotsas proletariaadiga. See andis revolutsioonile enneolematu ulatuse, tohutu jõu.

Järelikult valmis sotsialistlik revolutsioon Venemaal tõelise rahvarevolutsioonina, millest võttis osa maa töötava elanikkonna hiiglasuur enamus. K. Marx ja F. Engels kirjutasid omal ajal: «Koos ajaloolise tegevuse põhjalikkusega kasvavad järelikult ka rahvahulgad, kelle üritus see on.»[1] Proletaarse revolutsiooni valmimise ja võidu ajalugu Venemaal kinnitab täielikult teadusliku kommunismi suurte rajajate neid sõnu.

Sotsialistliku revolutsiooni Venemaal kutsusid seega esile sügavad objektiivsed põhjused. Kuid objektiivsete tingimuste ja eelduste olemasolu ei vii iseenesest revolutsiooni võidule, kui puudub revolutsioonilise proletaarse liikumise teine pool, subjektiivne faktor. Sotsialistlik revolutsioon võib võita ainult proletariaadi revolutsioonilise liikumise objektiivsete ja subjektiivsete jõudude tegevuse tulemusena. Kogu maailma proletariaadi vabadusliikumise kogemused näitavad, et ilma nende kahe proletaarse revolutsiooni külje ühendamiseta sotsialistliku revolutsiooni võit ei ole võimalik.

Proletariaadi revolutsioonilise liikumise silmapaistvad omadused Venemaal olenesid suurel määral sellest, et vene töölisklassi eesotsas seisis suure Lenini poolt loodud kommunistlik partei, uut tüüpi partei.

Kommunistlik partei, kes tugines kindlalt marksismi-leninismi õpetusele ja teostas otsustavalt leninlikke programmilisi ja taktikalisi ideid, tagas rahvahulkade vabadusvõitluse õige juhtimise. Ta kasvatas proletariaati klassiteadlikkuse ja revolutsioonilise aktiivsuse vaimus, arendas temas revolutsioonilise võitleja ja kogu töötava rahva juhi omadusi.

Erilist tähelepanu pühendas kommunistlik partei töölisklassi ja töötava talurahva liidu organiseerimisele, nende sõjalisele koostööle revolutsioonilise võitluse käigus. Tööliste ja töötavate talupoegade liidus nägi partei otsustavat jõudu, mis on võimeline ületama ekspluataatorlike klasside vastupanu ning kehtestama sotsialistliku ühiskondliku ja riikliku korra.

Selle liidu loomisel oli tõsiseid raskusi. Tööiiste ja talupoegade põhiliste huvide ühtsuse kõrval olid ka vastuolud, mis tulenesid talurahva väikekodanlikust loomusest. Oma kahepalgelisuse tõttu kõikus talurahvas proletariaadi ja kodanluse, revolutsiooni ja kontrrevolutsiooni vahel.

Kuid kommunistlik partei koondas oma targa poliitikaga küla töötavad hulgad töölisklassi ümber ja viis nad võidukale sotsialistlikule revolutsioonile.

Kommunistliku partei jõud seisneb tema järjekindlas revolutsioonilisuses. Üheks partei revolutsioonilise poliitika edu vältimatuks tingimuseks oli tema leppimatu võitlus oportunismi vastu töölisklassi seas ja parteis. Sotsialistliku revolutsiooni käigus purus-

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., т. 2, М. 1955, стр. 90.

tasid bolševikud kokkuleplased ja reformistid — menševikud ja esseerid —, isoleerisid nad proletaarsetest revolutsioonilistest hulkadest ja tegid otsustavalt lõpu oportunistlike elementide kõikumisele ning kõhklemisele parteis.

Kommunistlik partei võttis enda kätte revolutsiooni jagamatu juhtimise. Ka selles seisnes üks Venemaa sotsialistliku revolutsiooni tähelepanuväärseid iseärasusi, ühtlasi ka tema suur jõuallikas.

Oktoobrirevolutsioon äratas miljonid töölised ja talupojad teadlikule, loovale tegevusele. Ajaloos enneolematu rahvahulkade loov revolutsiooniline tegevus moodustas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni põhilise ja tähtsaima iseärasuse.

Lenin kriipsutas alla, et Vene revolutsiooni arenemise käigus lõi rahvas poliitilise organisatsiooni niisuguse tähelepanuväärse vormi nagu nõukogud. Nõukogud olid vabadusvõitluse ajaloos ennenägematuks töötavate hulkade poliitilise aktiivsuse organisatsiooniliseks vormiks. Nad tekkisid tööliste ja talupoegade revolutsioonilise mobiliseerimise, nende poliitilise võimu organitena. Seejärel muutusid nõukogud proletariaadi diktatuuri organiteks. Proletaarne revolutsioon arenes Venemaal nõukogude lipu all, ta võitis kui nõukogude revolutsioon.

Kommunistlik partei, tuginedes hulkade stiihilise revolutsioonilise liikumise kasvule ning juhindudes leninlikust strateegiast ja taktikast, kindlustas sotsialistliku revolutsiooni eduka ettevalmistamise ja läbiviimise. Oma revolutsioonilises strateegias ja taktikas lähtus partei pärast Veebruarirevolutsiooni riigis väljakujunenud olukorra ja selle omapära rangest arvestamisest.

Sotsialistlik revolutsioon oli seega proletaarse revolutsioonilise liikumise arengu seaduspäraseks resultaadiks imperialismi perioodil Venemaal, imperialistliku maailmasüsteemi algava üldkriisi tingimustes.

Venemaa — üks suurimaid riike maailmas[1] — asus pärast isevalitsuse kukutamist tagasipöördumatult sotsialistliku revolutsiooni teele.

§ 2. Venemaa pärast kodanlik-demokraatlikku Veebruarirevolutsiooni. Kommunistliku partei kurss sotsialistlikule revolutsioonile

Poliitilise olukorra omapära. Kaksikvõim

Iga revolutsiooni peaküsimuseks on riigivõimu küsimus. 1917. a. Veebruarirevolutsioon lahendas selle küsimuse eriti vastuoluliselt: revolutsiooni teostasid töölised ja soldatid, aga võimu haarasid kodan-

[1] 1913. a. moodustas Venemaa territoorium 22,3 milj. km², s. o. umbes 1/6 maakera maismaa pindalast. Esimese maailmasõja eelõhtul elas Venemaal 165,7 milj. inimest, s. o. natuke vähem kui 1/14 kogu maailma rahvastikust. Oma territooriumi suuruselt oli Venemaa maailma teiste riikide seas esikohal, elanikkonna arvult aga Hiina ja India järel kolmandal kohal.

lus ja kodanlikustunud mõisnikud. Nii toimus seetõttu, et laiad töötajate hulgad — töölised, talupojad ja soldatid — ei olnud poliitiliselt ega organisatsiooniliselt ette valmistatud, et kohe pärast tsarismi kukutamist võtta võim enda kätte.

Majanduslikult valitsesid kapitalistid riiki juba ammu ning 1917. a. Veebruarirevolutsiooni ajaks lõid nad niisuguse poliitilise organisatsiooni, et nad V. I. Lenini sõnade järgi olid juba peaaegu täiesti võimu juures. Selleks ajaks oli neil juba väljakujunenud aparaat Riigiduuma, sõjatööstuskomiteede, kohalike omavalitsuste ja tööstusalaste kodanlike organisatsioonide näol.

Kodanlus oli laialdaselt esindatud kõigis valitsusorganeis, mis olid loodud rahvamajanduse reguleerimiseks. Võitluses võimu pärast toetas vene kodanlust väliskapital, vahetul võimuhaaramisel aga kokkuleplikud menševike ja esseeride parteid. Kõik see võimaldas vene imperialistlikul kodanlusel ja mõisnikel moodustada oma valitsus. Pärast tsarismi kukutamist loodud Ajutise Valitsuse koosseisu läksid peamiste kodanlik-mõisniklike kontrrevolutsiooniliste parteide, kadettide ja oktobristide esindajad (G. J. Lvov, A. I. Gutškov, P. N. Miljukov jt.). Kokkuleppeparteisid esindas valitsuses esseer A. F. Kerenski.

Kuid Ajutine Valitsus ei olnud ainsaks võimuks riigis. Kõrvuti kodanluse võimuga loodi revolutsiooni esimestel päevadel ka teine võim — tööliste ja soldatite saadikute nõukogud, mis kujutasid endast tööliste ja talupoegade revolutsioonilis-demokraatlikku diktatuuri.

Nõukogude olemasolu tagas täiesti soodsad tingimused proletariaadi diktatuuri kehtestamiseks. «Kui Vene revolutsiooni rahvaloming, läbi teinud 1905. aasta suure proovi,» kirjutas V. I. Lenin, «poleks loonud nõukogusid juba 1917. aasta veebruaris, siis poleks need oktoobris milgi juhul suutnud võimu enda kätte võtta, sest edu olenes ainult sellest, et miljoneid hõlmaval liikumisel olid juba olemas valmis organisatsioonivormid.»[1]

Nii põimusid pärast Veebruarirevolutsiooni meie maal omapäraselt kaks võimu, kaks diktatuuri: kodanluse diktatuur Ajutise Valitsuse näol ja proletariaadi ning talurahva demokraatlik diktatuur tööliste ja soldatite saadikute nõukogude näol.

Nõukogud ei muutunud riigis ainuvõimuks seetõttu, et nende eesotsas olid esseerid ja menševikud.

Mispärast õnnestus väikekodanlikel kokkuleppeparteidel saavutada Petrogradi ja teistes nõukogudes enamus? See on seletatav rea asjaoludega. Esiteks: tsarismi kukutamise ajal ärkasid poliitilisele elule miljonid inimesed, kes varem ei olnud revolutsioonilisest liikumisest osa võtnud. Need poliitikas vilumatud laiad hulgad uskusid naiivselt, et kokkuleppeparteid viivad ellu revolutsioonilise rahva nõudmised, esmajärjekorras sõja lõpetamise ja demokraatliku rahu sõlmimise kohta. Seoses sellega näitas V. I. Lenin, et

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 69.

väikekodanlik stiihia, mis oli väikekodanliku elanikkonna arvulise ülekaalu peegelduseks, lämmatas sel ajal vene proletariaati mitte üksi oma rohkusega, vaid ka ideeliselt, nakatades teda tunduval määral väikekodanlike vaadetega poliitikale, eriti kaitsesõjalusega. Teiseks: Venemaa proletariaadi koosseis oli sõja ajal tunduvalt muutunud. Suur osa kaadritöölistest oli mobiliseeritud armeesse, tehastesse sattus palju väikekodanlikke elemente. Kasvanud väikekodanlikud tööliskihid olidki toitvaks pinnaseks menševikele ja esseeridele. Kolmandaks: oma mõju avaldas asjaolu, et bolševike partei kannatas Veebruarirevolutsiooni eel vahetpidamata karmide repressioonide all, et kõik tema legaalsed väljaanded olid suletud, et paljud juhtivad parteitöötajad olid vanglas või asumisel; rida parteitegelasi, sealhulgas ka partei juht V. I. Lenin, viibisid välismaal emigratsioonis.

Kasutades neid asjaolusid, haarasid menševikud ja esseerid juhtimise nõukogudes enda kätte.

Nõukogude etteotsa asunud menševikud ja esseerid ei mõelnudki sellele, et täita revolutsioonilise rahva nõudmisi, kindlustada kogu võimu üleminek nõukogudele. Vastupidi, nad tegid kõik, et kogu võimutäius kuuluks kodanlusele.

Venemaa, nagu märkis V. I. Lenin, oli pärast tsarismi kukutamist kõigist sõdivatest maadest kõige vabam maa. Pärast Veebruarirevolutsiooni said poliitilised parteid ja mitmesugused ühiskondlikud organisatsioonid võimaluse avalikult tegutseda. See oli kaksikvõimust tingitud poliitilise olukorra tähtsaks iseärasuseks. Kodanluse käes ei olnud tol ajal reaalset jõudu ja ta oli sunnitud jagama võimu nõukogudega; seepärast ei saanud kodanlus rahvahulkade suhtes kohe vägivalda rakendada ega temale vastuvõtmatute parteide ja organisatsioonide tegevust keelata. Sellises olukorras püüdis kodanlus igati aktiviseerida ja kindlustada oma poliitilisi parteisid ja organisatsioone, et pettuse ja demagoogiaga meelitada rahvahulki enda poole.

Imperialistliku kodanluse peamiseks ja juhtivaks parteiks oli nn. konstitutsioonilis-demokraatlik partei (kadetid). Olles enne revolutsiooni monarhistlik ja kuulutades end pärast revolutsiooni vabariiklikuks, väljendas see partei imperialistliku finants- ja tööstuskodanluse huve ning võitles kõigi abinõudega revolutsiooni edasiarenemise vastu. Kadettide mõju all olid kodanliku intelligentsi ladvik ja osa noorsugu ning ohvitsere. Kadettidega oli ühes blokis oktobristide partei, kes asus veelgi parempoolsemal positsioonil ja väljendas suurmõisnike ning imperialistliku suurkodanluse huve, samuti progressistide partei, kes seisis kadettide ja oktobristide vahel.[1] Kõik kolm nimetatud parteid olid sõja jätkamise poolt võiduka lõpuni ning tsarismi poolt liitlastega sõlmitud kokkulepete ja lepingute tingimusteta täitmise poolt. Nad astusid aktiivselt

[1] Kadettide liidriteks olid tuntud kodanlikud poliitikategelased P. N. Miljukov, A. I. Šingarjov jt., oktobristide liidriks oli A. I. Gutškov, progressistide liidriks — suurkapitalist A. I. Konovalov.

välja 8-tunnilise tööpäeva ja mõisamaade konfiskeerimise ning nende talupoegadele üleandmise vastu.

Poliitilisel areenil tegutsesid aktiivselt ka väikekodanlikud, menševike, esseeride jt. parteid. Need parteid pretendeerisid rahvahulkade huvide esindamisele ning nimetasid end sotsialistlikeks, tegelikult aga kujutasid nad endast kodanliku demokraatia pahempoolset tiiba ning olid kodanluse võimu toeks. 1917. a. mais kuulus menševike parteisse umbes 45 000 inimest. Menševike poole kaldus osa töölisi, peaasjalikult privilegeeritud töölisladviku esindajad, samuti liitusid nendega paljud väikeametnikud ja õpetajad. Peamistes poliitilistes küsimustes sõrkisid menševikud kodanluse sabas ning etendasid lepitajate osa. Nad arvasid, et Venemaa peab pärast Veebruarirevolutsiooni arenema kodanliku parlamentarismi teed mööda ning eitasid revolutsiooni kohese sotsialistlikule etapile ülemineku võimalikkust ja paratamatust. Menševike hulgas oli mitmesuguseid erinevaid rühmi ja voole[1].

2. Teiseks väikekodanlikuks parteiks oli esseeride partei, kes pidas ennast talurahva parteiks ja püüdis laiendada oma mõju kogu talurahvale. Esseeride ridu täiendasid väikeametnikud, intelligendid, kulakud ja kodanlikud ühistegelased. Esseeridega läks kaasa ka teatav osa ohvitserkonnast. Selle partei ridades oli palju töötavaid talupoegi ning soldateid ja isegi teatav arv hiljuti talupoegade hulgast tulnud töölisi, kes uskusid esseeride demagoogiat.

Esseerid hülgasid otsustavalt töölisklassi iseseisva partei idee ja olid proletariaadi diktatuuri vastased. Pärast Veebruarirevolutsiooni asusid nad nagu menševikudki kokkuleplikule positsioonile ja aitasid kodanlusel võimu haarata ja sõda jätkata. Agraarküsimuses olid nad sõnades mõisamaade konfiskeerimise poolt ja tõmbasid niiviisi talurahvast ning külaga seotud mahajäänud tööliste kihte enda poole. Kuid esseerid olid tegelikult mõisamaade viivitamatu talupoegadele üleandmise vastu, nõudes visalt, et selle küsimuse peab otsustama Asutav Kogu (mille kokkukutsumist meelega edasi lükati). Seega olid esseerid tegelikult töötava talurahva eluliste vajaduste rahuldamise vastu.

Ka esseeride seas oli mitmesuguseid voole.[2] Hiljem viisid need partei lõhenemisele.

Esseeridele olid lähedased rahvasotsialistide ja trudovike parteid, kes 1917. a. juunis ühinesid üheks kulaklik-liberaalseks rahvasotsialistlikuks parteiks.

Kõigi kodanlike ja väikekodanlike parteide vastas seisis ainuke järjekindlalt revolutsiooniline proletaarne partei — Venemaa Sot-

[1] Menševike rühmade liidriteks olid G. A. Aleksinski, K. A. Gvozdev, F. I. Dan, J. O. Martov, G. V. Plehhanov, M. I. Skobelev, N. S. Tšheidze, I. G. Tsereteli jt.

[2] Esseeride liidriteks olid N. D. Avksentjev, V. M. Tšernov, A. R. Gots, S. Maslov (parem tiib ja tsenter), M. A. Spiridonova, B. A. Karelin (vasak tiib).

siaal-demokraatlik (bolševike) Töölispartei, mille lõi ja mida juhtis suur Lenin. Bolševike partei kaitses otsustavalt töölisklassi ja kõigi töötajate huve. Ta eesmärgiks oli teostada sotsialistlik revolutsioon, kehtestada proletariaadi diktatuur ja kommunistlik ühiskonnakord. Bolševikud astusid välja imperialistliku sõja vastu, tema kodusõjaks muutmise eest, demokraatliku, ilma annektsioonideta ja kontributsioonideta rahu eest, kodanlik-demokraatliku revolutsiooni järjekindla lõpuleviimise eest, kõigi keskaja igandite likvideerimise ja riigi sotsiaal-majandusliku ja poliitilise elu demokratiseerimise eest, nähes selles ühiskonna sotsialistliku ümberkujundamise vältimatut eeltingimust.

Vaatamata julmale tagakiusamisele ja repressioonidele tsarismiajal, säilitas bolševike partei oma põhikaadrid ja jätkas ennastsalgavalt võitlust. Partei põranda alt välja tulles oli selle ridades 40 000—45 000 inimest. Lühikese aja jooksul — 1917. a. märtsist aprillini — kahekordistus bolševike partei liikmete arv (tõusis 80 000-le). Partei tuumiku moodustasid kaadritöölised — vene proletariaadi paremik. 1917. a. moodustasid töölised bolševike parteis üle 60%.

Partei oli tihedalt seotud töölisklassiga, eriti tööstustöölistega ja juhtis proletariaadi poliitilist ning majanduslikku võitlust. Parteil oli suurepärane juhtide kaader V. I. Lenini poolt kasvatatud elukutseliste revolutsionääride näol. Tema ridades olid kümned väljapaistvad tegelased, suured teoreetikud, tähelepanuväärsed organisaatorid A. A. Andrejev, A. S. Bubnov, M. F. Vladimirski, V. V. Vorovski, K. J. Vorošilov, F. E. Dzeržinski, M. I. Kalinin, S. M. Kirov, N. K. Krupskaja, V. V. Kuibõšev, A. I. Mikojan, A. F. Mjasnikov, G. K. Ordžonikidze, G. I. Petrovski, J. M. Sverdlov, J. V. Stalin, J. D. Stassova, M. V. Frunze, S. G. Šaumjan, J. M. Jaroslavski jt. Samal ajal oli partei juhtivate tegelaste hulgas niisuguseid inimesi, kelle juures ilmnes tõsiseid oportunistlikke kõikumisi ja kes tegid raskeid vigu (Zinovjev, Kamenev jt.). Hiljem ütlesid paljud nendest täielikult lahti leninismist ja asusid parteija Nõukogude-vastase võitluse teele.

Parteid juhtis Vladimir Iljitš Lenin, suur revolutsiooni strateeg, ületamatu marksismi teoreetik, kes uutes ajaloolistes tingimustes arendas edasi marksistlikku õpetust. V. I. Lenini geniaalsel juhtimisel viis bolševike partei Venemaa töörahva sotsialistlikule revolutsioonile.

Ajutise Valitsuse rahvavastane poliitika

Töölised ja soldatid, kes teostasid revolutsiooni, soovisid rahu, leiba, riigiaparaadi ja armee demokratiseerimist, mõisamaade konfiskeerimist ja talupoegadele üleandmist ning 8-tunnilise tööpäeva sisseseadmist. Kodanlik Ajutine Valitsus, keda toetasid menševikud ja esseerid, keeldus tähtsaimate sotsiaalsete ja majanduslike küsimuste lahendamisest rahva huvides. Ta püüdis igati revolutsiooni kodanliku konstitutsionalismi raamidesse juhtida, kindlustada kapitalistide ja mõisnike võimu ja pidurdada rahvarevolutsiooni edasist

kasvu. Ajutine Valitsus ei mõelnudki talupoegadele maad anda, sest selleks oli vaja kõigepealt maa ära võtta mõisnikelt ja kulakutelt, kelle huvisid ta kaitses. Tööliste nõudmistele ei saanud ta vastu tulla seepärast, et see oleks tähendanud hoopi kodanluse huvidele. Ta ei tahtnud anda rahvale rahu, sest imperialistlik kodanlus oli huvitatud sõja jätkamisest.

Ajutine Valitsus kinnitas kõik tsaarivalitsuse salajased anastuslikud lepingud.

Kolm aastat kestnud sõda viis maa rahvamajanduse väljakurnamisele ja täielikule langusele. Vabrikud ja tehased jäid seisma, tööstustoodang vähenes. Malmi sulatamine langes 1917. aastaks võrreldes 1913. aastaga 30% võrra, tunduvalt vähenes kivisõe, nafta, raua ja terase tootmine. 1917. a. märtsist aprillini suleti üle 120 tööstusettevõtte, umbes 10 000 töölist jäid tööta. Tööstus teenis peaaegu eranditult sõja vajadusi. Selle tagajärjel vähenes järsult laiatarbekaupade tootmine, kasvas kaupade puudus ja arenes äärmiselt spekulatsioon esmajärguliste tarbeesemetega. Kaubanduslik kodanlus, mõisnikud ja kulakud, kes spekuleerisid vilja ja esmajärguliste tööstuskaupadega, teenisid muinasjutulisi kasumeid. 1917. a. märtsis tõusid laiatarbekaupade hinnad võrreldes sõjaeelse tasemega 5—6 korda.

Katastroofiliselt laostus põllumajandus. Külas ei jätkunud töökäsi, põllumajanduslikku inventari ega tööloomi. Paljudes kubermangudes jäi kuni pool talupoegade perekondadest töövõimeliste meesteta. Seoses sellega kahanes tugevasti külvipind ning langes tunduvalt põldude viljakus. Sõjaeelse tasemega võrreldes langes viljasaak 1916.—1917. a. peaaegu 25% võrra. Toitlusolukord halvenes iga päevaga. Linnade ja tööstuskeskuste töötav elanikkond pidi poolnäljaselt läbi ajama. 1917. a. aprilli teisel poolel seati sisse viljasaaduste vähendatud tarbimisnormid. Maal algas nälg. Majanduslik laos süvenes koos korralagedusega raudteetranspordis. Riigis algas küttekriis.

Sõda desorganiseeris täielikult riigi rahanduse. Käibelolevate paberrahade hulk kasvas sõjaeelse ajaga võrreldes 14-kordseks. Sõjalised kulutused kasvasid lakkamatult ja saavutasid muinasjutulise ulatuse. Ööpäevased kulutused sõjale kasvasid 1917. a. 1915. aastaga võrreldes 24,2 milj. rublalt 69 milj. rublani. Ainuüksi märtsikuu jooksul suurendas Ajutine Valitsus paberrahade hulka 1,3 miljardi rubla võrra.

Kodanluse valitsus viis riigi üha enam välismaise kapitali ikkesse. Venemaa välisvõlad kasvasid 1917. a. lõpuks 15 miljardile rublale. Ainult välisvõlgade protsentide tasumiseks oli iga aasta vaja 1,2 miljardit rubla (3 korda rohkem, kui enne sõda).

Majanduslik laos lasus raske koormana töörahva õlgadel. Kodanlik Ajutine Valitsus pumpas elanikkonnalt välja viimased krossid, maksustades töölisi ja talupoegi üle jõu käivate maksudega. Tööliste reaalpalk langes iga päevaga. 1917. a. moodustas see natuke üle poole sõjaeelsest tasemest.

Kaitstes ettevõtjate huve, keeldus Ajutine Valitsus kehtestamast 8-tunnilist tööpäeva ja toetas aktiivselt tööstureid, surudes maha igasuguse tööliste katse nõuda töötasu tõstmist.

Ajutine Valitsus püüdis iga hinna eest säilitada mõisnike maavaldust. 9. märtsil andis valitsus välja korralduse, mille järgi «agraarsetest korratustest» osavõtnud talupojad võeti kriminaalvastutusele. Et eemaldada talurahvast aktiivsest võitlusest maa eest, teatas Ajutine Valitsus, et maaküsimuse saab lahendada ainult Asutav Kogu. Ajutise Valitsuse poolt näiliselt maareformi ettevalmistamiseks loodud maakomitee (selle koosseisus olid ülekaalus mõisnikud ja ametnikud) viivitas maareformi projekti väljatöötamisega ja andis kohalikele maakomiteedele kõva käsu aktiivselt võidelda mõisnike maade haaramise vastu talupoegade poolt.

Rahvusküsimuse alal teostas Ajutine Valitsus kohalike valitsemisorganite «demokratiseerimise» sildi all samasugust koloniaalse rõhumise poliitikat nagu tsaarivalitsuski. Rahvuslikes piirkondades säilitati vana koloniaalse orjastamise ja ekspluateerimise aparaat. Rahvuslike piirkondade töötavad hulgad jäid endiselt õigusteta.

Kaitstes imperialistliku kodanluse huve, võttis Ajutine Valitsus kindlalt kursi sõja jätkamisele. Vastu rääkimata võttis ta endale kõik tsaarivalitsuse poliitilised, sõjalised ja finantskohustused liitlaste ees.

Ajutine Valitsus hoidis rindel paljumiljonilise armee. Samal ajal ei suutnud aga Venemaa tööstus enam hakkama saada armee varustamisega. Entente'i imperialistlikel riikidel, kes olid huvitatud sellest, et Venemaa jätkaks aktiivselt sõda, tuli tugevdada Vene armee varustamist. Juba enne Veebruarirevolutsiooni töötati liitlaste poolt välja plaan Venemaa varustamiseks 1917. a. relvastuse ja metalliga tohutute summade eest. Sel moel sattus Venemaa oma liitlaste suhtes veelgi suuremasse võlaorjusse. Kui Venemaa sõja aastail kuni Veebruarirevolutsioonini sõltus eelkõige Inglismaast, kes oli sel ajal tsarismi peamiseks kreeditoriks, siis Ajutise Valitsuse ajal kasvas Venemaa finantssõltuvus eelkõige Ameerika Ühendriikidest.

Ajutine Valitsus avas laialt uksed välismaise kapitali sissetungiks Venemaa rahvamajandusse.

Kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse poliitika viis maa rahvuslikule katastroofile.

Venemaa ees oli kaks teed: kas kodanluse diktatuuri säilitamine, mis tähendas sõja jätkamist, kontrrevolutsiooni võitu ja rahvusliku iseseisvuse kaotamist või kogu võimu üleandmine nõukogudele, tööliste ja kehvtalurahva kätte, mis tähendas sõja lõpetamist, Venemaa päästmist rahvuslikust katastroofist, rahvale vabaduse andmist ja üleminekut sotsialistlikele ümberkorraldustele riigis.

Seda teist teed näitas Venemaa töötajatele bolševike partei.

Partei kurss sotsialistlikule revolutsioonile. V. I. Lenini Aprilliteesid

Tulnud välja põranda alt, kogus bolševike partei esimestel päevadel pärast isevalitsuse kukutamist kiiresti oma jõud ning asus juhtima hulkade võitlust sõja vastu, rahu, maa ja vabaduse eest. Bolševike partei Keskkomitee võttis vastu otsuse hakata viivitamata uuesti välja andma ajalehte «Pravda», mille ilmumine oli tsaarivõimude poolt enne imperialistliku maailmasõja algust keelatud. 5. märtsil 1917 ilmus pärast pikaajalist vaheaega esimene number «Pravdat». Bolševike partei selgitas rahvale, et tsaarivõimu langemisega ei ole revolutsioon veel lõppenud, vaid alles algab. Oma revolutsioonilise taktika kindlaksmääramisel lähtusid bolševikud V. I. Lenini poolt juba enne isevalitsuse kukutamist antud seisukohast, et lähima revolutsiooni sotsiaalseks sisuks Venemaal võib olla ainult proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlik diktatuur, et nõukogusid tuleb vaadelda kui ülestõusu organeid, kui revolutsioonilise võimu organeid.

Kuid olukord pärast Veebruarirevolutsiooni oli kujunenud ebaharilikult omapäraseks ja keeruliseks. See olukord nõudis parteilt uut orientatsiooni, elu poolt esitatud uute revolutsiooni ülesannete lahendamist. Tunduval osal parteitöötajaist ei olnud kohe pärast Veebruarirevolutsiooni, enne V. I. Lenini saabumist, kujunenud kindlat hinnangut olukorrale, õiget seisukohta revolutsiooni edasise arengu kohta. Mõned neist asusid ekslikule seisukohale Ajutise Valitsuse ja «revolutsioonilise kaitsesõjaluse» suhtes ning arvasid, et tööliskiassi kontrolli all võib Ajutine Valitsus ellu viia abinõusid tööliste ja töötava talurahva huvides, ega tõstnud üles küsimust kogu võimu üleandmisest nõukogudele. Nagu märkis hiljem J. V. Stalin, kel samuti esines vigu pärast Veebruarirevolutsiooni tekkinud olukorra hindamisel, «... see oli väga ekslik seisukoht, sest see sünnitas patsifistlikke illusioone, valas vett kaitsesõjalaste veskile ja raskendas rahvahulkade revolutsioonilist kasvatamist»[1].

Avalikult propageerisid oportunistlikke vaateid L. B. Kamenev ja tema mõttekaaslased. Nad arvasid, et revolutsioon peab jääma kodanlikesse raamidesse ja püüdsid parteile igati peale suruda Ajutise Valitsuse poliitika tingimisi toetamist.

Uue orientatsiooni parteile, tähtsaimate revolutsiooni strateegia ja taktika ülesannete lahenduse andis V. I. Lenin.

Veebruarirevolutsiooni ajal oli V. I. Lenin emigratsioonis. Kodanlik Ajutine Valitsus tegi igati takistusi tema kohalesõiduks Venemaale.

V. I. Lenin suunas välismaalt bolševike tööd, saatis Venemaale telegramme, artikleid, kirju. Juba 6. märtsil, Venemaale sõitvatele bolševikele Stokholmi saadetud telegrammis, andis ta järgmised näpunäited partei taktika kohta: «täielik umbusaldus, mitte mingit toetust uuele valitsusele, Kerenskit kahtlustame eriti, pro-

[1] J. V. Stalin, Teosed, 6 kd., lk. 328.

letariaadi relvastamine on ainsaks tagatiseks, ... mitte mingit lähenemist teiste parteidega ...»[1]

Esimeses «Kirjas kaugelt» (7. märtsil) näitas Lenin, et revolutsioon läheb oma esimeselt etapilt üle teisele, et proletariaat võib ja peab minema liidus töötava talurahvaga «... *sotsialismile*, mis üksi annab sõjast piinatud rahvastele *rahu*, *leiva* ja *vabaduse*»[2].

V. I. Lenin saabus 3. aprillil[3] Petrogradi. Töörahva armastatud juhi vastuvõtmine kujunes võimsaks revolutsiooniliseks demonstratsiooniks. Rongi tuleku ajaks oli Soome vaksali esine väljak täidetud Piiteri tööliste, soldatite ja madruste paljutuhandeliste kolonnidega. Lenin esines töölistele, soldatitele ja madrustele kõnega, mille ta lõpetas loosungiga: «Elagu sotsialistlik revolutsioon!».

4. aprillil tegi V. I. Lenin bolševike koosolekul teatavaks oma teesid «Proletariaadi ülesannetest käesolevas revolutsioonis», mis on läinud ajalukku Aprilliteeside nimetuse all. V. I. Lenini teesid olid suurima tähtsusega dokumendiks. Nendes esitas Lenin strateegilise plaani võitluseks revolutsiooni esimeselt etapilt teisele ülemineku eest ja määras kindlaks partei taktika kujunenud tingimustes. Aprilliteesid kujutavad endast sotsialistliku revolutsiooni võidu eest peetava võitluse konkreetset plaani.

«Käesoleva momendi iseärasus Venemaal,» kirjutas V. I. Lenin, «seisab *üleminekus* revolutsiooni esimeselt etapilt, mis seetõttu, et proletariaat ei olnud küllalt teadlik ega organiseeritud, andis võimu kodanlusele, — revolutsiooni *teisele* etapile, mis peab andma võimu proletariaadi ja talurahva kõige kehvemate kihtide kätte.»[4]

Arvestades nõukogude tegevuse kogemusi meie maal, püstitas V. I. Lenin teesides ülesande luua nõukogude vabariik. Lenini seisukoht nõukogudest kui proletariaadi riigivõimu vormist oli marksistliku teooria arendamisel tähtsaks sammuks edasi. Kuni selle ajani pidasid marksistid parimaks riigivõimu vormiks ülemineku perioodil kapitalismilt sotsialismile parlamentaarset vabariiki. Aprilliteesides näitas V. I. Lenin, et Venemaa tingimustes 1917. aastal, kui rahvahulkade looming lõi nõukogud, võisid just nemad muutuda ja pididki muutuma kõige otstarbekohasemaks proletariaadi diktatuuri vormiks. Ta ütles: «Mitte parlamentaarne vabariik — tööliste saadikute nõukogudelt selle juurde tagasipöördumine oleks samm tagasi —, vaid tööliste, sulaste ja talupoegade saadikute nõukogude vabariik üle kogu maa, alt kuni üles»[5].

Nõukogude vabariigi loomine andis hiiglaslikud enneolematud võimalused töötavate hulkade aktiivsuse kasvuks, nende vahetuks osavõtuks riigi valitsemisest.

Aprilliteesides paljastas V. I. Lenin Ajutise Valitsuse klassi-

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 281.
[2] Sealsamas, lk. 295.
[3] Kuni 14. (1) veebruarini 1918 on kuupäevad antud vana kalendri järgi. *Toim.*
[4] V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 4.
[5] Sealsamas, lk. 5.

olemuse imperialistliku kodanluse valitsusena. V. I. Lenin esitas loosungi: «Mitte mingit toetust Ajutisele Valitsusele!» Teesides oli suure selgusega määratud kindlaks suhtumine sõjasse. Lenin näitas, et Ajutise Valitsuse kodanliku iseloomu tõttu jääb sõda tingimata imperialistlikuks sõjaks, röövsõjaks. Ta tegi ülesandeks püsivalt ja kannatlikult selgitada rahvahulkadele kapitali lahutamatut seost imperialistliku sõjaga ja veenda neid selles, et sõda ei saa lõpetada tõeliselt demokraatliku rahuga ilma võimu üleandmiseta nõukogudele.

Lenini teeside üheks tähtsamaks, keskseks ideeks oli revolutsiooni rahuliku arenemise idee, võimu rahulikul teel proletariaadi kätte võitmise idee.

V. I. Lenin, analüüsides tekkinud olukorra omapära, näitas, et kaksikvõimu tingimustes, kui valitsusel ei ole võimalik rakendada rahva kallal vägivalda, proletariaat võib võtta võimu enda kätte rahulikul teel, relvastatud võitluseta.

Sellises olukorras võisid nõukogud ilma relvastatud ülestõusuta teha lõpu kaksikvõimule, kõrvaldada Ajutise Valitsuse ja muutuda ainsaks poliitiliseks võimuks riigis. Menševikud ja esseerid, kes olid võimu nõukogude kätte ülemineku vastu ja pooldasid kokkulepet kodanlusega, pidid võitluse kestel nõukogude ainuvõimu eest paratamatult kaotama rahva usalduse ja enamuse nõukogudes. Nõukogude juhtimise pidid enda kätte võtma bolševikud kui ainsad rahva tahte ja lootuste väljendajad.

Partei aprillikonverentsil näitas V. I. Lenin, selgitades võimu rahuliku ülevõtmise vajadust, et bolševikud loobuvad esialgu kodusõja loosungist. «Senikaua kui valitsus ei ole sõda alustanud, me teeme rahulikult propagandat.»[1] Selleks et teostada võimu rahulikku üleminekut nõukogudele, rahva kätte, peab partei Ajutise Valitsuse imperialistliku poliitika ja kokkuleppeparteide ebajärjekindluse paljastamise teel võitma töölised ja kogu töötava rahva enda poole. Seepärast esitas V. I. Lenin bolševikele ülesande kannatliku ja süstemaatilise selgitustööga selgitada massidele nende eksitust ja vigu, veenda neid kogu võimu nõukogudele ülemineku vajaduses, mis puhul nõukogud võiksid muuta valitsuse koosseisu ning poliitikat tööliste ja talupoegade huvides.

V. I. Lenini poolt antud loosung: «Kogu võim nõukogudele!» oli revolutsiooni rahuliku arenemise tingimustes suunatud menševike ja esseeride bloki isoleerimisele kadettidest, nõukogude lahkulöömisele kodanlikust Ajutisest Valitsusest, Ajutiselt Valitsuselt võimu äravõtmisele.

Majanduse alal nägid Aprilliteesid ette maa natsionaliseerimise, kõigi pankade liitmise üheks ühiseks rahvuspangaks, nõukogude kontrolli kehtestamise selle üle ja ühiskondliku tootmise ning saaduste jaotamise viivitamatu allutamise tööliste saadikute nõukogude kontrollile. Need üritused, nagu näitas Lenin, ei tähendanud

[1] V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 210.

veel otseselt sotsialismi sisseseadmist Venemaal, kuid olid esimesed sammud selles suunas ja moodustasid lahutamatu osa sotsialistlikule revolutsioonile ülemineku programmis.

Suur osa partei liikmeid ei mõistnud kohe õigesti ega võtnud juhtimise aluseks Lenini Aprilliteese — seda proletaarse revolutsiooni teadusliku strateegia väljapaistvat dokumenti. V. I. Lenin selgitas ja põhjendas kannatlikult ning püsivalt tähtsamaid teesides esitatud seisukohti, vankumatu loogikaga tõestas ta osutatud joone õigsust ja vajalikkust. Peagi veendus enamik partei liikmeid Lenini teeside õigsuses. Leninlik joon võitis täielikult.

Aprilliteeside alusel koondusid V. I. Lenini ümber parteiorganisatsioonid ja partei põhikaadrid, kes toetasid kindlalt revolutsiooni ülekasvamist sotsialistlikuks revolutsiooniks. Ainult väike rühm eesotsas Kameneviga astus välja Lenini seisukoha vastu kodanliku revolutsiooni ülekasvamisest sotsialistlikuks revolutsiooniks, väites seejuures, et Venemaa majanduslik mahajäämus tegevat võimatuks maa ülemineku sotsialismile.

Relvastunud leninliku plaaniga proletaarse revolutsiooni ettevalmistamiseks, tegi bolševike partei tohutu suurt tööd rahvahulkade mobiliseerimisel, sotsialistlikule pöördele poliitilise armee loomisel.

Rahvahulkade revolutsioonilise organiseerituse kasv

Valmistades ette proletaarse revolutsiooni poliitilist armeed, toetus bolševike partei töötavate hulkade endi kasvavale revolutsioonilisele organiseeritusele. Revolutsioonilise proletariaadi organiseerituse kasv 1917. a. väljendus eredalt vanade, kogemustega kinnitatud organiseerimisvormide arenemises ja tugevnemises ning uute vormide loomises, mis võimaldasid töötajate hulkade teadlikkuse ja monoliitsuse tõstmist. Nendest olid suurima tähtsusega tööliste ja soldatite saadikute nõukogud, mis ühendasid suuri tööliste ja talupoegade hulki.

Peale nõukogude tekkisid ja arenesid 1917. a. ka teised töölisklassi ja töötava rahva organiseerimise vormid. Kuni Veebruarirevolutsioonini olid peamiseks töölisklassi massilise organiseerimise vormiks ametiühingud. Reaktsiooni ja sõja aastail olid paljud ametiühingud suletud ning keelatud. Pärast Veebruarirevolutsiooni hakkasid ametiühingud uuesti tekkima. Peale selle hakkasid ettevõtetes taas tekkima ja tegutsema uued töölisorganisatsioonid — vabriku- ja tehasekomiteed. Need komiteed olid tihedasti seotud rahvahulkadega ning kajastasid täielikult nende igapäevaseid nõudmisi ja huve. Seepärast toetasid töölised pidevalt vabriku- ja tehasekomiteesid ning õhutasid neid aktiivsele võitlusele kapitalistide klassi vastu.

Vabriku- ja tehasekomiteede kõrval tekkis pärast Veebruarirevolutsiooni Petrogradis ning teistes suuremates linnades ja tööstuskeskustes (Nižni Novgorodis, Ivanovo-Voznessenskis, Uraalis jm.) töölismiilits. Töölised pidasid kordamööda miilitsateenistust, jäädes samal ajal edasi oma kohale ettevõttes ja saades ettevõtjalt palka.

Sõjaväes tekkisid soldatite komiteed, mis muutusid soldatite hulkade liitmise organeiks, revolutsioonilise võimu idudeks armees, ja levisid tagalaväeosades ning rindel. Soldatite nõukogude ja komiteede loomine hõlbustas soldatite hulkade võitlust vahelesegamise eest kontrrevolutsioonilise juhtiva koosseisu tegevusse, kergendades revolutsioonilise korra kehtestamist armees, lihtsoldatite kaasatõmbamist aktiivsesse võitlusse rahu ja proletariaadi võimu eest.

Pärast Veebruarirevolutsiooni hakkasid maal talupoegade eneste algatusel ja tööliste toetusel tekkima revolutsioonilised talurahvakomiteed — küla- ja vallakomiteed, mis etendasid tähtsat osa talurahva revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimisel.

Kõik revolutsioonilised massiorganisatsioonid tunnustasid tööliste ja soldatite saadikute nõukogude juhtivat osa. See lõi nõukogudele kindla toe rahva hulgas ning tugevdas nende autoriteeti ja jõudu.

Kuid enamikus massiorganisatsioonidest usaldati algul menševike ja esseeride kokkuleppeparteisid.

Töölisklassi, eriti soldatite ja talupoegade hulgas, oli palju neid, kes siiralt uskusid menševike ja esseeride avaldusi, et sõda peetakse tingituna hädatarvilikkusest, riigi ja revolutsiooni kaitse huvides. Niisuguseid inimesi nimetas V. I. Lenin ausameelseteks kaitsesõjalasteks.

Bolševikel tuli teha suurt tööd, et selgitada töölistele, soldatitele ja talupoegadele kaitsesõjaluse kogu kahjulikkust.

Ajutise Valitsuse aprillikriis

Rahvahulkade revolutsioonilise võitluse kasv põhjustas riigis rea teravaid poliitilisi kriise. Neist esimene oli 1917. a. aprillis.

18. aprillil teatas välisminister P. N. Miljukov spetsiaalse noodiga, et Ajutine Valitsus võtab endale liitlaste ees kohustuse jätkata sõda kuni võiduka lõpuni. 20. aprillil said Miljukovi noodist teada töölised ja soldatid. Petrogradi tänavail algasid stiihilised demonstratsioonid. Maria palee juurde, kus asus Ajutine Valitsus, läksid esimestena soldatid. Demonstrandid kandsid plakateid nõudmistega: «Maha sõda!», «Maha Miljukov!».

Bolševikud asusid rahvahulkade liikumise etteotsa. Bolševike partei Keskkomitee võttis 20. aprilli hommikul vastu otsuse selgitada massidele, et ei tohi piirduda ainult nõudmisega kõrvaldada üks minister, vaid on vaja saavutada kogu riigivõimu üleandmine nõukogudele, kes loovad valitsuse, mis on võimeline lõpetama sõja tõeliselt demokraatliku rahuga. 20. aprilli õhtuks olid kõigis tehastes toimunud miitingud milledel arutati bolševike partei Keskkomitee resolutsiooni. Paljude tehaste ja vabrikute töölised tulid tänavale, protestides valitsuse imperialistliku poliitika vastu. 21. aprillil tulid bolševike loosungi all «Kogu võim nõukogudele!» tänavale Piiteri töölised ja soldatid. Aprillidemonstratsioonist võttis osa umbes 100 000 töölist ja soldatit.

Aprillidemonstratsiooni ajal heiskas väike rühm partei Petrogradi komiteest (Bagdatjev jt.) loosungi: «Maha Ajutine Valitsus!» See oli vastuolus partei taktikaga, mis pidas silmas revolutsiooni rahulikku arengut. Keskkomitee mõistis hukka «pahempoolsete» avantüristide rünnaku, kuna nende nõudmine kukutada viivitamatult Ajutine Valitsus ähvardas eraldada partei massidest ja võis viia revolutsiooniliste jõudude avangardi purustamisele.

Petrogradi Nõukogul oli sel ajal täielik võimalus võtta kogu võim enda kätte. Kodanlusel ei olnud tollal küllaldaselt sõjalisi jõude. Aprillikriis näitas selgesti, et Ajutisel Valitsusel ei ole mingit toetust rahvahulkades. Kuid Petrogradi Nõukogu esseerlik-menševistlikud juhid takistasid võimu võtmist nõukogude kätte ja asusid rahvahulkade revolutsiooniliste väljaastumiste lõpetamiseks läbirääkimistesse Ajutise Valitsusega. Kokkuleppe tulemusena Petrogradi Nõukogu esseerlik-menševistliku Täitevkomitee ja Ajutise Valitsuse vahel töötati välja Miljukovi noodi «seletus». Samal päeval, 21. aprillil tunnistas täitevkomitee häälte enamusega noodi seletuse rahuldavaks, intsidendi aga lõpetatuks.

Aprillikriisi — esimest poliitilist kriisi pärast Veebruarirevolutsiooni — elas üle kogu Venemaa, kuigi sündmuste ulatus riigi teistes piirkondades oli võrreldamatult väiksem kui pealinnas. Moskvas toimusid 21. aprillil ettevõtetes ja kasarmutes bolševike üleskutsel miitingud ja leidsid aset tööliste ning soldatite demonstratsioonid. Protestimiitingud valitsuse imperialistliku poliitika vastu toimusid maa paljudes linnades ja soldatite seas rindel.

20.—21. aprilli sündmused tähistasid kodanliku võimu kriisi algust Venemaal. 22. aprillil, hinnates olukorda riigis, näitas bolševike Keskkomitee V. I. Lenini poolt kirjutatud resolutsioonis, et «kriisi põhjused ei ole kõrvaldatud ja niisuguste kriiside kordumine on paratamatu.»[1]

Ja tõepoolest, vaatamata kodanluse ja sotsiaaläraandjate kõigile jõupingutustele, ei õnnestunud neil peatada võimu kriisi edasist arenemist.

Esimene poliitiline kriis näitas selgesti, et Ajutine Valitsus ei saa pidada oma olemasolu kindlaks ja püsivaks. Seepärast tunnistas kodanlus, et on vaja laiendada võimu sotsiaalset baasi ning luua koalitsioonivalitsus menševike ja esseeride osavõtul.

Rahvahulkade survel lahkusid Ajutise Valitsuse koosseisust kahe kodanliku imperialistliku partei liidrid — sõja- ning mereminister A. I. Gutškov ja välisminister Miljukov. 5. mail moodustati esimene koalitsiooniline Ajutine Valitsus, mille koosseisu peale 10 ministrikapitalisti läksid ministrid-kokkuleplased — menševikud ja esseerid I. G. Tsereteli, M. I. Skobelev, V. M. Tšernov jt. Valitsuse juhiks jäi endiselt vürst G. J. Lvov, sõja- ja mereministriks sai «sotsialist» A. F. Kerenski, välisministriks aga miljonär ja suhkruvabrikute omanik M. I. Tereštšenko.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 185.

Bolševike partei aprillikonverents

24. aprillil avati Petrogradis bolševike ülevenemaaline VII (aprilli-) konverents. Sellel oli esindatud 80 000 parteiorganisatsioonide liiget. Konverents arutas läbi ja töötas välja partei joone kõigis tähtsamates revolutsiooni küsimustes. Oma töö ja otsuste aluseks seadis konverents V. I. Lenini Aprilliteesid. Konverents võttis vastu otsuse sõja, Ajutisse Valitsusse suhtumise, käesoleva momendi, parteiprogrammi ümbertöötamise, agraarprogrammi, nõukogude, rahvusküsimuse jt. küsimuste kohta.

Oma resolutsioonis agraarprogrammi kohta pooldas konverents kõigi maade natsionaliseerimist riigis ja nende üleandmist talupoegadele. Kuivõrd aga tegemist oli sotsialistliku revolutsiooniga, pidi kesktalurahvas oma sotsiaal-majandusliku olemuse tõttu paratamatult võtma kõikuva seisukoha; seepärast ei saanud ta sel ajal veel olla tööliisklassi ustavaks liitlaseks. Partei ülesandeks oli vältida keskmiku üleminekut kontrrevolutsiooni poole, neutraliseerida kesktalurahvas. Võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest võis tööliisklass kindlalt toetuda ainult külakehvistule ja sulastele. Seepärast nähti aprillikonverentsi otsuses agraarküsimuse kohta ette luua viivitamatult kõikjal külaproletariaadi iseseisvad organisatsioonid nii põllutööliste saadikute nõukogude näol (samuti poolproletaarse talurahva eriliste nõukogude näol) kui ka proletaarsete rühmituste või fraktsioonide organiseerimise näol üldistes talupoegade saadikute nõukogudes, kõigis kohalikes ja ülelinnalistes valitsemisorganites jne.

Konverents kriipsutas eriliselt alla proletariaadi ja kehvtalurahva hulkade kindla liidu tähtsust sotsialistliku revolutsiooni saatusele Venemaal. Resolutsioonis öeldi, et vastavalt sellele, kes viib enda järel külaproletariaati ja küla poolproletaarlasi, kas tööliisklass või külakodanlus, «kes kaldub liituma Gutškovi, Miljukovi, kapitalistide ja mõisnikega ning üldse kontrrevolutsiooniga, — olenevalt sellest kujuneb ka Vene revolutsiooni saatus ja lõpptulemus . . .»[1]

Rahvusküsimuses tunnustas konverents kõigi Venemaa koosseisu kuuluvate rahvuste õigust vabaks lahkulöömiseks ja iseseisva riigi moodustamiseks.

Samuti näitas konverents, et rahvuste vaba lahkulöömise õiguse küsimust ei tohi segi ajada küsimusega ühe või teise rahvuse lahkulöömise otstarbekusest ühel või teisel momendil. See viimane küsimus tuleb lahendada, pidades silmas kogu ühiskonna arenemise huve ja sotsialismi eest peetava proletariaadi klassivõitluse huve.

Leninliku joone vastu astusid konverentsil välja L. B. Kamenev, V. P. Nogin ja A. I. Rõkov. Nad teatasid, et Venemaa ei ole küps sotsialistlikuks revolutsiooniks, tegid ettepaneku piirduda ainult «kontrolliga» Ajutise Valitsuse üle ja kinnitasid, et Venemaal on

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 342.

võimalik kehtestada ainult kodanlik vabariik. Konverentsil tekkinud diskussioonil said nad täielikult lüüa.

Konverents võttis vastu sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise leninliku strateegilise plaani. Ta relvastas partei konkreetse võitlusprogrammiga kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamisest sotsialistlikuks revolutsiooniks, koondas partei proletariaadi diktatuuri kättevõitmiseks ja määras kindlaks partei taktika revolutsiooni rahuliku arenemise tingimustes. Konverents valis partei Keskkomitee. Keskkomitee sekretäriks valiti J. M. Sverdlov.

Aprillikonverentsi otsuste alusel tegid bolševikud energiliselt tööd rahvahulkade enda poole võitmisel, nende poliitilisel kasvatamisel ja organiseerimisel.

§ 3. Rahvahulkade revolutsioonilise liikumise kasv revolutsiooni rahuliku arenemise tingimustes

Koalitsioonilise Ajutise Valitsuse poliitika. Kontrrevolutsiooni jõudude konsolideerumine

Vaatamata kõigile lubadustele ei erinenud koalitsioonivalitsuse poliitika Gutškovi ja Miljukovi valitsuse poliitikast ja oli samasugune rahvavaenulik ning rahvuste huvide vastane poliitika. Koalitsiooniline Ajutine Valitsus jätkas endiselt riigi viimist sõja, laostumise ja nälja teed möödapääsmatule rahvuslikule katastroofile.

Ministrid-«sotsialistid» abistasid energiliselt kapitaliste ja mõisnikke riigis «korra» jalule seadmisel. Nad astusid välja tööliste streikide vastu, takistasid ja pidurdasid igati proletariaadi võitlust tööpalga tõstmise eest, kutsusid talupoegi üles mitte lubama mõisnike maade omavolilist omandamist ja kannatlikult ootama Asutava Kogu kokkukutsumist. Nad mitte ainult ei manitsenud soldateid hoiduma vennastumise eest rindel, vaid ähvardasid vennastujaid sunnitööga. Juuni algul laskis kohtuminister trükkida tsirkulaari, mis oli suunatud massilise revolutsioonilise liikumise mahasurumisele riigis ja taastas tsaariaegsete seaduste kehtivuse.

Kodanlik kontrrevolutsioon muutus iga päevaga julgemaks. Kaubandus- ja tööstusringkondade esindajate konverents lõi «tööstuse kaitse» komitee. Kodanlus nõudis Ajutiselt Valitsuselt «kindla hinna» kehtestamist tööle, s. o. töötasude kinnikülmutamist ja valitsuse otsustavat vastupanu igasugustele katsetele kehtestada kontroll tööstuse ja kapitalistide kasumite üle. Töölisklassi revolutsioonilise vabaduse purustamise eesmärgil, ähvardades tööpuuduse ja näljaga, hakkasid kapitalistid sulgema ettevõtteid, püüdes igati desorganiseerida tootmist. Juunis-juulis lõpetati töö 331 ettevõttes. Tänavale jäeti veel 85 000 töölist. Mõisnikud ja äritsejad-kokkuostjad, kel olid suured viljatagavarad, spekuleerisid nendega avalikult jne.

Seda enam tugevnes Ajutise Valitsuse sõltuvus Lääne imperialistidest. Valitsuse läbirääkimiste tulemusena maikuus Ameerika

Ühendriikidest saabunud spetsiaalse diplomaatilise missiooniga eesotsas endise riigisekretär Root'iga lubati Venemaale laen[1] 325 milj. dollari ulatuses Ameerikast relvade, laskemoona ja sõjamaterjalide ostmiseks. Samal ajal kasvasid kiiresti Ameerika kapitali mahutused Venemaa rahvamajandusse. «Tehnilise abi» sildi all töötas Ameerika raudteekomisjon eesotsas endise Panama kanali peainseneri John Stevens'iga, kes saabus Venemaale 1917. a., välja plaani ameerika kontrolli kehtestamiseks Vene raudteede üle Vladivostoki ja Moskva ning Moskva ja Petrogradi vahel.

Entente'i maade valitsused avaldasid Ajutisele Valitsusele avalikku survet, nõudes kiire pealetungi alustamist rindel ja otsustavate abinõude tarvituselevõtmist kodanluse võimu kindlustamiseks.

Tööliskiassi massilise revolutsioonilise liikumise kasv

Riigis valitsev olukord viis paratamatult proletariaadi võitluse tugevnemisele kodanluse vastu. 1917. a. suvel arenes töölisliikumine laial rindel. Juuni lõpul streikis 20 000 Sormovo tehase töölist, juuli algul arenes metallitööliste streik Moskvas ja Moskva oblastis. Algasid rahutused Petrogradi ja Moskva raudteesõlmede tööliste ja teenistujate seas. Kõige enam tugevnes Uraali tööliste võitlus. Bakuu naftatöölised ja Donbassi kaevurid kehtestasid enda algatusel 8-tunnilise tööpäeva. Konfliktid tööliste ja kapitalistide vahel omandasid kõikjal terava ilme.

Klassivõitluse käigus kasvas töölisklassi organiseeritus ja poliitiline teadlikkus. See väljendus eredalt tööliste voolus kommunistlikku parteisse. 1917. a. juuli lõpuks oli partei liikmete arv kolmekordistunud. Kiiresti kasvasid ja tugevnesid ametiühingud. Juuli lõpul toimunud III ülevenemaalisel ametiühingute kongressil oli esindatud juba umbes 400 tugevnenud ühingut liikmete üldarvuga kuni 1,4 milj. inimest. Bolševikud olid selleks ajaks haaranud juhtimise enda kätte suuremates tootmistöölisi hõlmavates ametiühingutes (metalli-, tekstiili- ja nahatööliste ametiühingud). Bolševikel oli ülekaal Petrogradi ja Moskva ametiühingute liitude nõukogudes. Eriti tunduv oli bolševike mõju vabriku- ja tehasekomiteedes.

Vabriku- ja tehasekomiteed ning ametiühingud pidasid võitlust tunnilise tööpäeva ja tööliskontrolli kehtestamise eest. Vabriku- ja tehasekomiteed kehtestasid järelevalve ettevõtete omanike tegevuse üle, tehes lõpu tooraine, kütte ja valmistoodetega spekuleerimisele. Järk-järgult läksid vabriku- ja tehasekomiteed üha enam üle aktiivsele kõigisse ettevõtte finants-tehnilistesse küsimustesse vahelesegamisele ja tootmise organiseerimisele. Revolutsiooniline proletariaat kasutas tööliskontrolli ettevõtjate kontrrevolutsioonilise sabotaaži vastu. Liikumine tööliskontrolli sisseseadmise eest haaras 1917. a. kevadel ja suvel vabrikud ja tehased Petrogradis, Moskvas, Ivanovo-Voznessenskis, Harkovis, Donbassis, Uraalis jt. riigi tööstuskeskustes ja piirkondades.

---

[1] Enamiku sellest laenust sai Ajutine Valitsus kätte.

30. maist — 3. juunini toimus esimene Petrogradi vabriku- ja tehasekomiteede ülelinnaline konverents, mida juhtisid bolševikud. Konverents seadis oma töö keskpunkti tööliskontrolli küsimuse ja arutas seda kõige tihedamas seoses võimu küsimusega. Konverents nõudis vabriku- ja tehasekomiteedele õiguse andmist kontrolli teostamiseks ettevõtete kogu tegevuse üle.

Bolševike partei tegi juba revolutsiooni esimestel kuudel suurt tööd töölisnoorsoo revolutsioonilisel kasvatamisel, revolutsiooniliste noorsoo-organisatsioonide rajamisel. Petrogradis, Moskvas ja teistes Venemaa tööstuskeskustes moodustati 1917. a. suvel töölisnoorsoo sotsialistlikud liidud, milledest lõppeks kasvas välja kommunistlik noorsoo-organisatsioon. Partei õhutas töölisnoorsugu võitluselt noorsooliikumise huvide eest üle minema üldpoliitilisele võitlusele, võitlusele sotsialistliku revolutsiooni eest.

Proletariaadi revolutsioonilise küpsuse kasvu näitajaks oli tema püüd relvastuda. Haaranud relvad võitluses tsaari-isevalitsuse kukutamise eest, ei andnud töölised neid enam käest. Töölismiilitsa ja Punakaardi väesalgad, mis olid loodud peamistes tööstuskeskustes, kasvasid arvuliselt ja kindlustusid organisatsiooniliselt.

Talurahvaliikumise tõus 1917. a. suvel

Massilise talurahvaliikumise arenemist pidurdas tugevasti esseeride mõju ja kodanluse poliitikat toetava jõuka talupoegkonna esindajate ülekaal talurahva organisatsioonides, eriti talupoegade saadikute nõukogudes. Esseeride ülekaalukast mõjust talurahvale ja tema organisatsioonidele annab tunnistust I ülevenemaaline talupoegade saadikute kongress, mis toimus Petrogradis 1917. a. mais. Bolševikke oli sel kongressil vähem kui 2%. Bolševike rühma ja nende toetajaid juhtis Valgevene talupoegade saadik ja Läänerinde soldat M. V. Frunze. Saadikute poolt esitati kongressile 242 juhendit kohtadelt, mille alusel koostasid esseerid hiljem talurahva musterjuhendi maa kohta. Kõigis põhilistes kongressi päevakorrapunktides võeti vastu esseeride poolt ettepandud resolutsioonid.[1] Siiski väljendati reas juhendites kohtadelt ja paljude lihtdelegaatide sõnavõttudes nõupidamistel, mis toimusid kongressi ajal, soldatite ja talupoegade ning külakehvistu rahulolematust valitsuse agraarpoliitika ja imperialistliku sõja jätkamisega.

V. I. Lenin pöördus kongressi delegaatide poole avaliku kirjaga, mis trükiti ära ajalehes «Soldatskaja Pravda», ja esines kongressil kõnega maast. V. I. Lenin selgitas, et revolutsiooni kõigi küsimuste otsustamine sõltub täielikult peaküsimusest — küsimusest võimu üleminekust nõukogude kätte —, et ainult nõukogud võivad anda sõjast piinatud rahvale maad ja rahu. Esitanud bolševike agraarprogrammi põhialused, paljastas Lenin halastamatult menševike ja esseeride kokkuleplikud argumendid mõisnike maa viivitamatu ja organiseeritud ülevõtmise vastu talupoegade poolt. Vaatamata sel-

[1] Ülevenemaaline talupoegade saadikute kongress arutas järgmisi küsimusi: 1) käesolevast momendist ja Ajutisest Valitsusest, 2) toitlusküsimus, 3) sõjast, 4) talurahva saadikute nõukogudest, 5) agraarküsimus jt.

lele, et kongressi esseerlik enamus võttis vaenulikult vastu bolševike juhi ilmumise tribüünile, avaldas Lenini üleskutse viivitamata konfiskeerida mõisnike maa talurahva delegaatidele tohutu suurt mõju. See asetas esseerid nende lõputu venitamise taktikaga maaküsimuse lahendamisel äärmiselt raskesse olukorda.

Bolševike poolt kongressil tehtud agitatsioon avaldas mõju mitte ainult kongressi delegaatidele, vaid ka kogu töötavale talurahvale, kes veendus üha enam bolševistliku joone õigsuses maaküsimuses. Kohalikud talupoegade komiteed läksid maa reas piirkondades kaugemale kongressi otsusest, milles nähti ette ainult mõisamaade arvelevõtmist, ja hakkasid tarvitama aktiivsemaid võitlusvahendeid. Neid toetas palavalt töötav talurahvas.

Bolševikud, toetudes revolutsioonilistele töölistele ja soldatitele, tegid külas ulatuslikku poliitilist tööd. Suurt osa selles töös etendasid ühest maakohast pärinevate tööliste ja soldatite ühingud, mis moodustati 1917. a. kevadel Petrogradis ja reas teistes suurtes linnades.

1917. a. suvel tugevnes talupoegade revolutsiooniline liikumine võrreldes kevadega tunduvalt. Märtsist kuni maikuuni toimus 480 talurahva väljaastumist, järgmisel kolmel kuul oli neid juba 2390. Suurem osa talupoegade väljaastumisi seadis oma ülesandeks heinamaade, viljasaagi, inventari ja tervete majapidamiste enda kätte haaramise. Märtsist kuni maikuuni moodustasid need väljaastumised 37,5% talupoegade väljaastumiste üldisest arvust, juunist kuni augustini aga juba 67%. Suvel haaras talurahvaliikumine 43 kubermangust 69. Kõige tugevam talurahvaliikumine toimus keskpõlluharimisrajoonis, Volgamaadel, Ukrainas ja Valgevenes.

Revolutsioonilise liikumise kasv sõjaväes

Sõja ajal oli peaaegu pool töövõimelistest talupoegadest ja suur osa töölistest mobiliseeritud armeesse. Olles enamikus talupojad, olid soldatid valmis otsustavalt osa võtma võitlusest maa eest. Sageli olid soldatiks võetud talupojad talurahva väljaastumiste initsiaatoreiks tagalas ja rindelähedastel aladel. Sügava poolehoiuga jälgisid soldatid proletariaadi revolutsioonilise võitluse arengut, selle ideed said omaseks neilegi. Soldatid pidasid aktiivset võitlust kontrrevolutsioonilise juhtiva koosseisu tagandamise eest.

Pärast Veebruarirevolutsiooni lõid bolševikud soldatite seas partei sõjaväeorganisatsioonid, revolutsioonilise töö juhtimiseks sõjavägedes loodi VSDTP Keskkomitee juurde Sõjaline Büroo. Aprillis hakkas ilmuma bolševike ajaleht «Soldatskaja Pravda», Põhjarindel aga «Okopnaja Pravda». Need ajalehed etendasid koos «Pravdaga» suurt osa soldatite hulkade revolutsioonilisel kasvatamisel. Poliitilist tööd rindeväeosades juhtisid väljapaistvad bolševikud (näit. Läänerindel töötasid soldatite seas A. F. Mjasnikov ja M. V. Frunze).

Bolševike töö laienemist soldatite hulkades soodustas üle-venemaaline bolševike partei sõjaväeorganisatsioonide konverents, mis toimus juunikuus Petrogradis. Konverentsil viibisid delegaadid

60 rinde ja tagala sõjaväeorganisatsioonist, mis ühendasid 26 000 partei liiget. V. I. Lenin esines konverentsil ettekannetega käesolevast momendist ja agraarküsimusest.

Konverentsil kuulati samuti ära J. V. Stalini ettekanne rahvusküsimusest ning N. V. Krõlenko, V. I. Nevski ja N. I. Podvoiski ettekanded sõjaväeorganisatsioonide eesmärkidest ja ülesannetest, sõjast, rahust ja pealetungist, armee demokratiseerimisest, rahva üldisest relvastamisest jne. Läbiarutatud küsimuste kohta võttis kongress vastu võitlusprogrammi ja määras kindlaks sõjaväeorganisatsioonide edasised ülesanded. Valiti Ülevenemaaline Sõjaväeorganisatsioonide Keskbüroo, mille koossseisu kuulusid M. S. Kedrov, N. V. Krõlenko, V. I. Nevski, N. I. Podvoiski jt.

Pärast konverentsi tugevdasid partei sõjaväeorganisatsioonid oma tööd soldatite hulkades, arendasid ulatuslikult võitlust väikekodanlike parteide isoleerimise eest soldatite hulkadest, soldatite koondamise eest bolševike loosungite alla, et sel teel muuta armee revolutsiooni toeks.

Venemaa rahvaste rahvuslik vabadusliikumine

Periood pärast Veebruarirevolutsiooni tähistas rahvusliku liikumise tõusu Venemaa rahvaste seas. Erinevalt Veebruarirevolutsiooni-eelsest perioodist seisis selle ajajärgu iseärasus rahvuslike tippude tegevuse ja rõhutud rahvuste töötavate hulkade võitluse selges eraldumises. Rahvuslike piirkondade varakas ülemkiht asus avalikult rahvavastase reaktsioonilise ja kodanliku liikumise teele. Töötavad hulgad tõusid rahvuslikule vabadusvõitlusele vene imperialistliku kodanluse võimu vastu, eemaldudes sellega «oma» kontrrevolutsioonilisest kodanlusest.

Ääremaade rahvaste rahvuslik vabadusliikumine oli tähtsaks elemendiks revolutsiooni küpsemisel.

Kodanlik Ajutine Valitsus ei teinud midagi rahvusküsimuse lahendamiseks. Ta keeldus Soome seimi õiguste laiendamisest ja Soomele autonoomia andmisest. Peagi asus valitsus avalikult repressioonide ja rahvusliku vabadusliikumise mahasurumise teele Soomes. Valitsus lükkas tagasi pärast Veebruarirevolutsiooni tekkinud kodanliku Ukraina Keskraada ettepaneku anda Ukrainale autonoomia. Kesk-Aasias ja Kasahstanis säilitati puutumatult koloniaalrežiim. Kesk-Aasia valitsemiseks loodud Turkestani Komitee teostas suurriikliku šovinismi poliitikat. Kõigile administratiivametikohtadele määrati endised tsaariametnikud ja feodaalse ladviku (baide) esindajad. Samasugust poliitikat teostas Ajutine Valitsus ka Taga-Kaukaasias, kus moodustati eriline organ — Taga-Kaukaasia Erikomitee, mis kujutas endast kodanlike ja väikekodanlike elementide blokki. Ajutise Valitsuse šovinistlik poliitika kutsus välja rahvuslike ääremaade rahvahulkade pahameele. Nad astusid otsustavalt välja jätkuva rahvuslik-koloniaalse rõhumise vastu, nõudsid kõigi rahvuste võrdõiguslikkust.

Bolševike partei võitles rõhutud rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse ühendamise eest töölisklassi võitlusega proletariaadi dikta-

tuuri eest, liidu loomise eest vene proletariaadi ja rahvuslike ääremaade talurahva vahel.

Selles võitluses tuli parteil ületada suuri raskusi.

Rahvuslik kodanlus, kes asus pärast Veebruarirevolutsiooni riigi ääremaadel moodustatud «rahvuslike nõukogude» etteotsa, püüdis igati säilitada oma juhtivat mõju rahvuslikule liikumisele, anda talle ainult kodanlik iseloom. Rahvuslike nõudmiste varjul teostasid kodanlikud natsionalistid rahvaste eraldamise poliitikat, et seega saada õigust «oma» töötajate ekspluateerimiseks üksinda. Kartes rahvuslike piirkondade töötajate ühinemist vene proletariaadi võitlusega sotsialistliku revolutsiooni eest, tegid kodanlikud natsionalistid kulissidetaguse tehingu Ajutise Valitsusega ja šovinistliku vene kodanlusega, asusid pettuse ja oma rahvaste huvide reetmise teele.

Nii nõudis Ukraina Keskraada sõnades Ukrainale autonoomiat, oli aga tegelikult valmis rahulduma Ajutise Valitsuse üksikute järeleandmistega. Oma peaülesannet nägi raada Ukraina töötajate revolutsioonilise liikumise mahasurumises. Samuti tegutsesid kodanlikud natsionalistid ka Valgevenes, Eestis ja Lätis.

Veelgi keerulisem oli olukord Ida rahvuslikes piirkondades. Siin olid talurahva hulgad enamuses veel patriarhaal-feodaalsete igandite ja muhameedi usu kammitsas ega omanud küllaldaselt kogemusi klassivõitluseks ekspluataatorite vastu. Kodanlikud natsionalistid hoidsid siin rahvusliku liikumise juhtimist veel kaua enda käes.

Pärast Veebruarirevolutsiooni lõid Kesk-Aasia kodanlikud natsionalistid Turkmeenias nn. rahvusnõukogu (Šuro-i-Islamia), Buhhaaras ja Hiivas aga noor-buhhaara ja noor-hiiva partei. Samal ajal loodi siin muhameedlik-kodanlik partei «Ulema». Kodanlik-natsionalistlikud organisatsioonid tekkisid 1917. a. Tatarimaal ja Baškiirias. Kasahstanis loodi kodanlik-natsionalistlike organisatsioonide poolt 1917. a. kodanlik-natsionalistlik organisatsioon nimetusega «Alašš-hord». Gruusias pidasid rahvusliku lipu varjus võitlust revolutsiooniga gruusia menševikud, Armeenias — dašnakid, Azerbaidžaanis — mussavatistid. Nende kodanlik-natsionalistlike organisatsioonide tegevuse peamiseks ülesandeks oli takistada revolutsioonilise liikumise levimist töörahva seas, luua oma, «rahvuslikud» valitsused ja lüüa lahku revolutsioonilisest Venemaast.

Vaatamata kodanlike natsionalistide kõigile rahvuslike «alamkihtide» oma mõju all hoidmise püüetele tungisid bolševike loosungid rahvahulkadesse ja avaldasid neile revolutsioneerivat mõju. Revolutsioonilis-demokraatlik rahvuslik liikumine liitus vahetult Venemaa töötajate võitlusega sotsialistliku revolutsiooni võidu eest.

Bolševike partei tegi kõrvalekaldumatult tööd rahvusliku vabadusliikumise revolutsiooniliste ja demokraatlike jõudude koondamiseks rahu, maa, vabaduse ja rahvusliku võrdõiguslikkuse loosungi alla.

Nõukogude I kongress. Juunidemonstratsioon

Vastavalt rahvahulkade revolutsioonilise rahulolematuse kasvule ning neile menševike ja esseeride kokkuleppepoliitika olemuse selgumisele tugevnes kõikjal bolševike mõju nõukogudes. 1917. a. suveks olid nõukogud muutunud tegelikeks võimuorganiteks paljudes kohtades: Ivanovo-Voznessenskis, Orehhovo-Zujevos, Kroonlinnas, reas kohtades Donbassis ja Uraalis.

1917. a. mais-juunis said bolševikud endale umbes poole kohtadest Petrogradi Nõukogu töölisfraktsioonis ja ¼ kohtadest soldatite fraktsioonis. Moskva Tööliste Saadikute Nõukogus, mis tegutses soldatite saadikute nõukogust eraldi, muutus bolševike fraktsioon 1917. a. juuniks teistest fraktsioonidest kõige arvukamaks. Kuid mõlemates Moskva nõukogudes jäid endiselt ülekaalu menševikud ja esseerid.

Kokkuleplased olid samuti ülekaalus enamikus teistest nõukogudest. See leidis kajastust ka 3. juunil 1917. a. avatud I ülevenemaalise tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongressi parteilises koostises. Kongressi 1000 delegaadi kohta tuli 800 esseeri ning menševikku ja ainult 105 bolševikku.

Töölistel ning soldatitel oli kongressil tohutu enamus[1] ja see andis kongressile võimaluse võtta rahulikul teel kogu võim enda kätte. Kuid menševike ja esseeride poolt juhituna ei läinud kongress seda teed ja võttis kõigi küsimuste arutamisel vastu otsused, mis olid kaitsesõjalusliku ja kokkulepliku iseloomuga.

Ajutise Valitsuse imperialistliku poliitika ja menševike ning esseeride kokkulepliku taktika paljastamiseks kasutasid bolševikud laialdaselt kongressi tribüüni. Oma väljaastumistel tõstsid nad kesksete küsimustena üles võimu- ja rahuküsimused. V. I. Lenin, kes esines kongressil kaks korda, tõestas delegaatidele, et ainult nõukogude võim võib anda töötajatele leiba, maad talupoegadele, saavutada rahu ja päästa maa laostumisest. Kui menševik I. G. Tsereteli ütles võimuküsimuse arutamisel, et Venemaal ei ole niisugust parteid, kes võiks üksinda võtta võimu enda kätte, siis ütles Lenin: «Ma vastan: «on! ... meie partei ei keeldu sellest: iga silmapilk on ta valmis võtma võimu tervenisti enda kätte.»»[2]

Esitades ja kaitstes oma ettepanekuid, pidasid bolševikud kongressil järjekindlalt kinni revolutsioonilisest joonest. Nende väljaastumised ei olnud määratud ainult delegaatidele, vaid just laiadele rahvahulkadele — töölistele, talupoegadele, soldatitele. Kongressi töö ajal Petrograd otse pulbitses ja kees. Jätkuva sõja ja majanduslikku laostumise olukorras teravnes poliitiline atmosfäär pealinnas äärmiselt. Rahvahulgad valgusid tänavale.

Kongressi menševistlik-esseerlikud juhid seadsid enda ülesandeks viia Petrogradi töölised ja soldatid tänavale kaitsesõjaluse ja kokku-

[1] Kongressil oli esindatud 305 tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogu, 53 oblasti ja kubermangukeskuse nõukogu, 21 sõjaväeorganisatsiooni rinnetelt, 8 sõjaväeorganisatsiooni tagalast ja 5 laevastikuorganisatsiooni.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 6.

lepluse loosungite all. Keelates ära bolševike 10. juunile määratud demonstratsiooni, otsustasid nad oma demonstratsiooni läbi viia 18. juunil. Sel päeval pidi algama pealetung rindel. Kokkuleplased lootsid teostada demonstratsiooni Ajutisele Valitsusele usalduse avaldamise loosungite all ja tahtsid sellega saavutada valitsuse poolt rindel ettevõetud pealetungi heakskiitmist. Kuid nad eksisid.

Enne demonstratsiooni tegid bolševikud suurt selgitustööd.

18. juunil suundusid kõikjalt linnast demonstratsioonid punaste lippude ja revolutsiooniliste plakatitega kesklinna poole. Tänavale oli tulnud umbes 500 000 töölist ja soldatit, s. o. 5 korda rohkem kui aprillikriisi päevil. Tööliste ja soldatite kolonnid sammusid loosungite all, milles nõuti demokraatlikku rahu, kogu võimu üleandmist nõukogudele, 10 ministri-kapitalisti errumineku, tööliskontrolli kehtestamist. Ainult üksikud väikesed rühmad kandsid plakateid menševistlik-esseerliku loosungiga usalduse avaldamisest Ajutisele Valitsusele. 18. juuni demonstratsioon näitas, et Venemaa töötavate hulkade revolutsiooniline avangard — Piiteri töölised ja soldatid — on bolševike partei poliitika poolt. 18. juunil ja järgmisel pühapäeval — 25. juunil — toimusid massilised demonstratsioonid bolševike loosungite all ka Moskvas ja reas teistes linnades.

V. I. Lenin, kes kriipsutas alla 18. juuni demonstratsiooni ajaloolist tähtsust, nimetas seda «tegutsemise demonstratsiooniks», mis näitab revolutsioonile teed ja väljapääsu ummikust kogu võimutäiuse üleandmisega nõukogudele. Mulje demonstratsioonist oli nii tugev, et kodanlikes ja väikekodanlikes ringkondades tekkis kartus, et demonstratsioon toob kaasa tõsiseid muutusi valitsuse koosseisus. V. I. Lenin kirjutas sellest hiljem: «Poliitiline kriis, esseeride ja menševike endi ülestunnistuse järgi 18. juuni õhtul, oleks kindlasti puhkenud, kui seda poleks katkestanud pealetung rindel.»[1]

See pealetung oli ette võetud Entente'i imperialistide pealekäimisel. Kontrrevolutsiooni arvates võis edukas pealetung rindel tugevdada tema positsioone, võimaldada purustada kasvavat revolutsiooni ja kindlustada kodanluse ainuvõimu. Pealetungi ebaõnnestumise korral lootis kontrrevolutsioon bolševikke süüdistada armee laostamises ja sel ettekäändel purustada bolševike partei.

Rindel aga ei tahtnud soldatid sõdida ja nõudsid viivitamata rahu sõlmimist. Neid pealetungile sundida oli võimalik ainult pettuse teel. Selleski osutasid kodanlusele hindamatut abi menševikud ja esseerid. Nad püüdsid igal moel sisendada rahvahulkadele muljet, nagu oleks pealetung vajalik revolutsiooni huvides. Bolševikud pidasid kõige energilisemat võitlust pealetungi vastu rindel. Kuid Peakorteril, keda juhtis kindral Brussilov, õnnestus kokkuleplaste abil viia Edelarinde väed pealetungile. 18. juunil alanud pealetung lõppes ebaedukalt. 10 päeva jooksul kaotasid Edelarinde armeed võitluses 60 000 meest ja olid sunnitud taganema. Pealetung rindel, seejärel aga selle läbikukkumine aktiviseeris tohutult rahvahul-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 151.

kade võitlust valitsevate klasside ja parteide rahvavastase imperialistliku poliitika vastu. Hulkade rahulolematus kasvas ja süvenes.

Juulisündmused. Kaksikvõimu ja revolutsiooni rahuliku perioodi lõpp

3. juulil algasid Petrogradis stiihiliselt soldatite ja tööliste demonstratsioonid loosungi all: «Kogu võim nõukogudele!» Oli selge, et Petrogradi revolutsioonilised hulgad on valmis Ajutist Valitsust kukutama. Kuid bolševike partei pidas sel ajal relvastatud ülestõusu Ajutise Valitsuse kukutamise eesmärgil enneaegseks. Rahvahulkade enamik kogu maal ei oleks veel toetanud revolutsioonilist Petrogradi. Rahva enamik oli veel tunduval määral kokkuleplike parteide ja kaitsesõjaluse ideoloogia mõju all. Seepärast rakendas partei kogu oma jõu, et anda stiihiliselt alanud liikumisele organiseeritud, rahulik iseloom. Bolševike partei Keskkomitee võttis 3. juuli õhtul vastu ettepaneku viia järgmisel päeval, 4. juulil organiseeritult läbi rahulik demonstratsioon kogu võimu nõukogudele üleandmise loosungiga. 4. juulil toimus Petrogradis bolševike juhtimisel grandioosne, 500 000 osavõtjaga tööliste, soldatite ja Kroonlinna madruste demonstratsioon.

Demonstrantide peamisteks nõudmisteks olid: kogu võimu üleminek nõukogudele, pealetungi lõpetamine rindel, mõisamaade üleandmine talupoegadele, tööliskontrolli kehtestamine tootmise üle.

Vaatamata sellele, et demonstratsioonil oli rahulik iseloom, korraldasid Ajutine Valitsus ja menševistlik-esseerlik Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee demonstratsioonist osavõtjate kallal verise arveteõienduse. Petrogradi tänavail voolas ohtralt tööliste ja soldatite verd. Loendati kuni 400 tapetut ja haavatut.

3.—4. juuli väljaastumine oli revolutsioonilise rahva viimaseks katseks lahendada võimuküsimus rahulikul teel.

Ajutine Valitsus alustas kohe pärast Petrogradi rahuliku demonstratsiooni tulistamist pogrommilist tegevust pealinna bolševike ja revolutsiooniliste tööliste ning soldatite vastu. Rüüstati toimetused ja ajalehe «Pravda» trükikoda. Hulk bolševistlikke ajalehti, nende hulgas «Pravda» ja «Soldatskaja Pravda», suleti. Petrogradi garnisoni revolutsioonilisemad polgud viidi pealinnast ära ja saadeti rindele. Selle kontrrevolutsioonilise tegevusprogrammi töötas Ajutine Valitsus välja koos Ententei esindajatega ja nende pealekäimisel.

Juulisündmused tähistasid väikekodanlike parteide lõplikku ning avalikku üleminekut kontrrevolutsiooni leeri, revolutsiooni täielikku reetmist nende poolt. Kokkuleplik Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee kuulutas 9. juulil Ajutise Valitsuse «revolutsiooni päästmise valitsuseks» ja andis vabatahtlikult kogu võimu talle üle. Menševistlik-esseerlikud nõukogud muutusid Ajutise Valitsuse ripatsiks. Sel moel oli kaksikvõim lõppenud kodanluse kasuks.

Reas suurtes linnades ja tööstuskeskustes toimusid pärast juulisündmusi protestidemonstratsioonid ja -miitingud Ajutise Valitsuse kontrrevolutsioonilise tegevuse vastu.

Revolutsioonilised rahvahulgad said poliitilise juulikriisi ajal

näitliku ja õpetliku klassivõitluse õppetunni. Ajutise Valitsuse kontrrevolutsioonilisus paljastus rahva ees täielikult.

Kodanlus läks pärast juulisündmusi avalikult üle otsustavale pealetungile revolutsiooni vastu. Kodanlik valitsus, püüdes jätta proletariaati ja bolševike parteid ilma juhita, andis 7. juulil käsu V. I. Lenini areteerimise kohta. V. I. Lenini ja rea teiste bolševike partei juhtide vastu fabritseeriti süüdistus riigi reetmise kohta. Kodanlus taotles arveteõiendamist Leniniga. Revolutsiooni juht oli sunnitud minema põranda alla. Kodanlik ajakirjandus levitas bolševike kohta metsikut laimu. Kindralstaap ja armee juhtiv koosseis asus karmilt arveid õiendama revolutsiooniliselt meelestatud sõdatitega, saadeti laiali terved polgud ja diviisid. 12. juulil seati rindel sisse surmanuhtlus. 24. juulil loodi uus koalitsioonivalitsus eesotsas A. F. Kerenskiga. Valitsuse koosseisu läksid kadetid, esseerid, rahvasotsialistid, menševikud ja üks parteitu (M. I. Tereštšenko).

Bolševike partei, analüüsinud riigis pärast juulisündmusi kujunenud olukorda, jõudis järeldusele, et rahulikul teel ei saa enam võimu üle võtta. Nüüd oli võimalik võimu haarata ainult revolutsiooniliste rahvahulkade relvastatud võitlusega võimu tegelike valdajate vastu. Et kukutada kodanluse võim, ja saavutada sotsialistliku revolutsiooni võit, hakkas bolševike partei tööliskassi, töötavat talurahvast ja sõdateid ülestõusuks ette valmistama.

Partei varjas kodanluse nuhkide eest oma juhti Leninit, kes jätkas põranda alt bolševike partei juhtimist. Neil päevil kirjutas Lenin oma kuulsa raamatu «Riik ja revolutsioon», mis kujutab endast uut etappi marksistliku riigiõpetuse arengus. V. I. Lenini töö oli meie maal proletariaadi diktatuuri kättevõitmise ja kindlustamise tee teoreetiliseks põhjendamiseks.

§ 4. Üldrahvusliku revolutsioonilise kriisi teravnemine. Proletaarse relvastatud ülestõusu vajadus

Partei VI kongress. Kurss relvastatud ülestõusule

Põhjalikud muutused poliitilises olukorras pärast tulistamist juulikuus nõudsid bolševike parteilt uue taktika ja uute loosungite vastuvõtmist võitluseks sotsialistliku revolutsiooni võidu eest. Selle ülesande täitis partei VI kongress.

Kongressi töö kestis 26. juulist kuni 3. augustini 1917. aastal. V. I. Lenin oli sügaval põranda all ega saanud kongressist osa võtta. Kuid kongress juhindus oma töös V. I. Lenini näpunäidetest. Enne kongressi andis V. I. Lenin oma artiklites «Poliitiline olukord», «Kolm kriisi», «Loosungitest», «Konstitutsioonilistest illusioonidest» jt. sügava analüüsi käesolevale momendile, põhjendas partei üleminekut uuele taktikale, määras kindlaks uued ülesanded ja loosungid ning valgustas revolutsiooni arenemise perspektiive. V. I. Lenin valmistas ette teesid otsusele «Poliitilisest olukorrast»,

ühtlasi olid need aluseks Keskkomitee ettekannetele partei VI kongressil.

Kongressi delegaadid näitasid oma ettekannetes kohtadelt ilmekalt, et, vaatamata Ajutise Valitsuse karmidele repressioonidele, on partei saavutanud tunduvat edu kokkuleplaste isoleerimisel ja laiade töörahva hulkade enda poole võitmisel.

Partei ise oli perioodil aprillikonverentsist kuni VI kongressini kasvanud ja tugevnenud. Partei liikmete arv kasvas 80 000-lt 240 000-le. Samal ajal nõrgenesid kokkuleppeparteid, nende seas tugevnesid sisemised vastuolud ja kõikumised. Esseeridest eraldus pahempoolne tiib — «pahempoolsed esseerid» —, kes, kajastades talurahva revolutsioonilise rahulolematuse kasvu, mõistsid hukka kodanlusega kokkuleppimise poliitika. Menševike seas tugevnesid samuti «pahempoolsed», nn. «internatsionalistide» rühmitused.

Põhiküsimusteks olid kongressil partei Keskkomitee poliitiline aruanne ja küsimus poliitilisest olukorrast. Ettekande neis küsimustes tegi J. V. Stalin, kes andis maal valitseva olukorra analüüsi ja esitas bolševike partei ülesanded seoses uue etapiga revolutsiooni ettevalmistamisel.

Aruandega Keskkomitee organisatsioonilisest tegevusest esines J. M. Sverdlov.

Kongress kinnitas V. I. Lenini teoreetilise järelduse sotsialistliku revolutsiooni võidu võimalikkusest ühel, eraldi maal. Preobraženski kapitulantlik esinemine, kes eitas sotsialistliku revolutsiooni arenemise võimalust Venemaal ilma revolutsiooni võiduta Läänes, leidis kongressilt üksmeelset vastulööki.

Kaitstes leninlikku seisukohta, ütles J. V. Stalin kongressil, et «pole sugugi võimatu, et just Venemaa osutub selleks maaks, kes rajab tee sotsialismile.»[1]

Partei VI kongress rõhutas oma otsustes veel kord leninlikku seisukohta proletariaadi ja kehvtalurahva liidust kui hädavajalikust tingimusest sotsialistliku revolutsiooni võiduks. Kongress andis otsustava vastulöögi Buhharini väidetele, nagu oleksid talupojad liidus kodanlusega ega sammuks töölisklassi juhtimisel sotsialistlikule revolutsioonile. Analüüsides riigis momendil valitsevat olukorda, tunnistas kongress: «Käesoleval ajal on rahulik areng ja võimu valutu üleminek nõukogude kätte muutunud võimatuks, sest võim on juba tegelikult läinud kontrrevolutsioonilise kodanluse kätte.»[2]

Lähtudes kujunenud olukorrast, võttis kongress ajutiselt maha loosungi «Kogu võim nõukogudele!». Kuid selle loosungi mahavõtmine ei tähendanud veel nõukogudest kui proletariaadi diktatuuri riiklikust vormist täielikku loobumist. Kõne all olid *antud* nõukogud, mida juhtisid menševikud ja esseerid ning mis olid muutunud kontrrevolutsioonilise valitsuse ripatsiks.

---

[1] J. V. Stalin, Teosed, 3. kd., lk. 185 ja 186.

[2] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 377.

Bolševikud, jäädes nõukogudesse, jätkasid nende kasutamist tribüünina menševike ja esseeride poliitika paljastamiseks, oma ideede propageerimiseks ja nõukogude muutmiseks kokkuleplikest bolševistlikeks.

Oma otsustes andis kongress maa majandusliku olukorra ammendava analüüsi. Ta näitas, et Venemaa «on juba langemas lõpliku majandusliku laose ja hävingu kuristikku,»[1] ja et seda katastroofi saab ära hoida ainult revolutsiooniline sõjast väljaastumine ja tootmise organiseerimine mitte ekspluataatorite käputäie huvides, vaid elanikkonna enamiku — töölisklassi ja töötava talurahva huvides.

Kongress arutas läbi ja kinnitas partei majandusliku platvormi, mis oli võitlusprogramm maa päästmiseks rahvuslikust katastroofist. See programm nõudis majanduses niisuguste eluliselt tähtsate revolutsiooniliste ümberkorralduste teostamist nagu mõisamaade konfiskeerimine ja kogu maa natsionaliseerimine riigis, pankade natsionaliseerimine, suurtööstuse natsionaliseerimine, tööliskontroll tootmise ja jaotamise üle, õiglase vahetuse organiseerimine linna ja maa vahel, rea abinõude teostamine võitluseks finantskriisiga, üldise töökohustuse sisseseadmine jne.

VI kongress võttis parteisse vastu ühendatud sotsiaaldemokraatide rajoonidevahelise organisatsiooni[2].

Kongress rõhutas, et partei peaülesanne seisab praegu selles, et teostada propagandat eksisteeriva võimu kukutamise vajaduse kohta relvastatud ülestõusu teel. Kuid see seisukoht ei tähendanud veel kutset viivitamata alustada relvastatud ülestõusu valitsuse vastu. Ülestõusuks ei olnud silmapilk veel saabunud, sest bolševike poolel ei olnud töölisklassi, töötava talurahva ja sõjaväe enamust. Kongress rõhutas uue revolutsioonilise tõusu vältimatust ja kutsus parteid üles igakülgselt valmistuma algavateks lahinguteks. Kongress valis Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga.

Kongress oli otsustavalt V. I. Lenini kohtusse ilmumise vastu, teatades, et «ei ole absoluutselt mingit garantiid mitte ainult erapooletuks kohtumõistmiseks, vaid ka kohtualuse elementaarse julgeoleku tagamiseks.»[3]

Partei VI kongress andis proletariaadile suuna relvastatud ülestõusule, sotsialistlikule pöördele. Ta oli Suure Oktoobri sõjalise ettevalmistamise kongressiks. Kongressi nimel anti välja manifest, milles kutsuti töölisi, sõdureid ja talupoegi valmistuma otsustavaks

---

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 378.

[2] See organisatsioon tekkis Petrogradis bolševike parteist eraldunud oportunistlikest elementidest ja trotskistidest-menševikest. Organisatsioon oli pikemat aega (rühm tekkis 1913. a.) tsentristlikul seisukohal. Pärast Veebruarirevolutsiooni lähenesid nad bolševikele ja aeg-ajalt astusid välja nendega solidaarselt. Enne bolševike partei VI kongressi nad teatasid, et on kõiges nõus bolševikega ja paluvad end võtta parteisse. Nende seas olid M. M. Volodarski, M. S. Uritski, L. D. Trotski jt.

[3] «Протоколы VI съезда РСДРП(б)», M. 1919, lk. 232.

heitluseks kodanlusega. Manifest lõppes sõnadega: «Valmistuge uuteks lahinguteks, meie võitlusseltsimehed! Kindlalt, mehiselt ja rahulikult, laskmata ennast kiskuda provokatsiooni ohvriks, koguge jõudusid, rivistuge võitluskolonnidesse! Partei lipu alla, proletaarlased ja soldatid! Meie lipu alla, rõhutud maarahvas!»[1]

Korniilovluse purustamine ja nõukogude bolševiseerumine

Kodanlus, kes ei olnud juulipäevil saavutatud pooliku võiduga, rahul, valmistus intensiivselt avaliku kontrrevolutsioonilise sõjalise diktatuuri kehtestamiseks. Sel eesmärgil organiseeris kodanlus kontrrevolutsioonilise vandenõu eesotsas kõrgema ülemjuhataja kindral L. G. Korniloviga. Vandenõu ettevalmistamise keskpunktis seisis kadettide partei. Vandenõust võtsid aktiivselt osa Ajutise Valitsuse kadettidest ministrid. Vandenõusse oli segatud ka peaminister A. F. Kerenski, kelle teadmisel valmistuti vägede paiskamiseks rindelt Petrogradi. Vandenõu organiseerimisel oli tähtis osa Ameerika Ühendriikide, Prantsusmaa ja Inglismaa diplomaatilistel ja sõjalistel esindajatel. Kornilovi vandenõu ei olnud seega lihtsalt kindrali avantüür. Ta tugines vene ja välismaise imperialistliku kodanluse majanduslikule ning poliitilisele võimsusele.

Kontrrevolutsiooni jõudude organiseerimiseks ja mobiliseerimiseks kutsus valitsus 12. augustil Moskvas kokku niinimetatud «riikliku nõupidamise». Sellel olid esindatud sõjaväe juhtiva koosseisu kõrgkiht, kaubanduslik-tööstuslike ringkondade tegelased, endised Riigiduuma liikmed, kadettide, esseeride ja menševike parteide esindajad.

Bolševike partei Keskkomitee kutsus kohalikke parteiorganisatsioone mobiliseerima töötajate ühiskondlikku arvamust «riikliku nõupidamise» vastu, paljastama tema kontrrevolutsioonilisi sepitsusi. Moskva bolševikud organiseerisid 12. augustil, «riikliku nõupidamise» avamise päeval, üldstreigi, millest võttis osa rohkem kui 400 000 töölist. Miitingud, streigid ja demonstratsioonid protestiks «riikliku nõupidamise» vastu toimusid Petrogradis, Kiievis, Kostromas, Harkovis, Samaaras ja teistes linnades.

«Riiklik nõupidamine» muutus revolutsioonile vaenulike jõudude keskuseks. Kerenski teatas nõupidamisel Ajutise Valitsuse nimel, et võimu kõige tähtsamateks ülesanneteks on sõja jätkamine ja «korra» jaluleseadmine riigis ning armees.

Sel nõupidamisel nõudsid mitmesuguste kodanlike rühmituste, kasakate ülemkihi, generaliteedi (sealhulgas kindralid L. G. Kornilov ja A. M. Kaledin) jt. esindajad nõukogude likvideerimist, sõjaväes valitud soldatite komiteede kaotamist, surmanuhtluse taaskehtestamist mitte ainult rindel, vaid ka tagalas, talurahva ning rahvusliku liikumise mahasurumist, karmima distsipliini rakendamist vabrikutes ja tehastes, miitingute ja koosolekute keelamist armees jne.

---

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 395.

Valmistudes revolutsiooni purustamiseks ja sõjalise diktatuuri kehtestamiseks, toetus vene kodanlus Entente'i imperialistide abile. Pärast «riiklikku nõupidamist» anti Ameerika Ühendriikide valitsuse poolt Ajutisele Valitsusele uus laen, kusjuures nõuti riigis «kindla korra», s. o. sõjalise kodanliku diktatuuri kehtestamist ja revolutsiooni mahasurumist.

Kohe pärast «riiklikku nõupidamist» tugevdas kodanlik kontrrevolutsioon ettevalmistusi vandenõuks. Kontrrevolutsiooniliste jõudude koondamise peamiseks keskuseks oli Kõrgema Ülemjuhataja Peakorter. Siia voolasid kokku kadettide partei keskkomitee liikmed, kindralid, pangategelased, tööstustuusad ja Ameerika Ühendriikide, Prantsusmaa ja Inglismaa valitsuse agendid.

21. augustil loovutas kontrrevolutsiooniline Peakorter reetlikult Riia Saksa vägedele. Sellega tahtis kodanlus luua näilise hädaohu Petrogradile, et õigustada kontrrevolutsiooniliste väeosade toomist pealinna, näiliselt kaitseks Saksa vägede pealetungi eest. Vandenõulased kavatsesid revolutsioonilise pealinna enda kätte haarata, purustada bolševike partei, ajada laiali nõukogud ja talupoegade ning soldatite revolutsioonilised komiteed, kehtestada sõjaline diktatuur ja valmistada ette monarhia taastamist.

Kogunud suured jõud, asus Kornilov 25. augustil 1917. aastal oma plaani teostamisele. Peakorter käskis eriliselt väljavalitud kontrrevolutsioonilistel vägedel «seada kord jalule» Petrogradis, Kroonlinnas ja kogu Petrogradi sõjaväeringkonnas. Otse Petrogradi peale tungis III ratsaväekorpus kindral Krõmovi juhtimisel. Petrogradis eneses valmistusid korniilovlikud vandenõust osavõtvad organisatsioonid kontrrevolutsiooniliseks mässuks. Korniilovlike vägede pealetung Petrogradile oli signaaliks kontrrevolutsiooniliste jõudude aktiviseerumisele kogu maal. Samal ajal Kornilovi väljaastumisega lahkusid kadetid — Ajutise Valitsuse ministrid — oma partei keskkomitee käsul valitsusest. Sellega nad tahtsid kergendada Kornilovi tegevust.

Kerenski, kes tegutses koos korniilovlastega, asus mässu alates manööverdama, teatades, et ta astub võitlusse mässajate vastu. Ta kartis rahvahulkade revolutsioonilist viha, mis võis pöörduda ka tema enda vastu.

Esimeste teadete saamisel kindralite mässust lõi lainetama kogu revolutsiooniline Petrograd. Seejärel tõusis kogu maal võimas rahvaliikumine kontrrevolutsioonilise vandenõu vastu. Bolševike partei Keskkomitee muutus võitlusstaabiks jõudude mobiliseerimisel korniilovluse purustamiseks.

Samal ajal ei katkestanud bolševike partei ainsakski minutiks Kerenski valitsuse, menševike ja esseeride otsustavat paljastamist.

Revolutsiooniline Petrograd muudeti bolševike juhtimisel ligipääsmatuks kindluseks. Töölised astusid vaimustatult Punakaardi ridadesse ja haarasid relvad. Kolme päeva jooksul laskis end Punakaardi väeosadesse üles kirjutada 25 000 töölist. Üleskutse võitlusele

leidis palavat heakskiitu ka Petrogradi garnisoni soldatite ning Balti laevastiku madruste seas. Petrogradi kaitsele asunud tööliste Punakaardi, garnisoni soldatite ja Balti laevastiku madruste väeosades oli enam kui 60 000 julget ja revolutsioonile andunud võitlejat.

Energilist võitlust korniilovluse vastu peeti Moskvas, Minskis, Ivanovo-Voznessenskis, Kaasanis, Ufaas, Nižni Novgorodis ja teistes linnades. Kõikjal loodi revolutsioonilisi komiteesid, areteeriti kontrrevolutsionääre, seati sisse kontroll telegraafi üle, relvastati töölisi, moodustati Punakaardi väeosi, seati lahinguvalmis revolutsioonilised polgud, võeti ära relvad kontrrevolutsioonilistelt väeosadelt.

Suurt osa võitluses kontrrevolutsiooniga etendasid revolutsioonilised Läänerinde soldatid, kes seadsid sisse kontrolli Minski, Gomeli, Vitebski ja Orša raudteesõlmedes ja samuti Petrogradi ning Kiievi viivatel maanteedel. Nad ei lasknud läbi ühtki Kornilovi poolt Petrogradi peale saadetud väeosa. Petrogradi raudtee äärsetesse jaamadesse, kuhu koondusid korniilovlikud väeosad, saadeti Petrogradist agitaatorid, kes selgitasid soldatitele Kornilovi tegevuse kuritegelikku iseloomu. Agitatsiooni tulemusena keeldusid korniilovlikud sõjaväed, jõudnud Luugani, edasi minemast Petrogradi suunas ja allumast Kornilovile. Ratsakorpus lakkas täielikult käsku täitmast. Selle korpuse komandör kindral Krõmov laskis enese meeleheites maha.

Kornilovi kontrrevolutsiooniline väljaastumine kukkus läbi. Kindral Kornilov kõrvaldati kõrgema ülemjuhataja kohalt ja peagi areteeriti valitsuse korraldusel.

Korniilovluse purustamine tähendas uut pööret revolutsiooni arengus. Laialdased rahvahulgad ja eriti töötav talurahvas asusid järjest rohkem proletariaadi poolele. Keskmik, kes seni kõhkles, hakkas kindlalt pöörduma tööliskiassi poole. See oli suur edu bolševike parteile, kes lakkamatult võitles proletariaadi liidu eest töötava talurahvaga.

Võitluse ajal korniilovlusega ja pärast tema purustamist näitasid nõukogud end tõeliste võitlusorganitena rahvahulkade mobiliseerimisel ja arendasid energilist revolutsioonilist tegevust. Algas nõukogude bolševiseerumine. Esimestena võtsid bolševistlikud resolutsioonid vastu Petrogradi Nõukogu (31. augustil) ja Moskva Nõukogu (5. septembril), mille järel mõlema pealinna nõukogudes läks juhtimine bolševikele. Septembri esimesel poolel võeti bolševistlikud resolutsioonid vastu Kaasani, Kiievi, Ufaa, Samaara ja teiste linnade nõukogudes. Algasid nõukogude ümbervalimised, mille tulemusena bolševikud said enamuse maa kõigis suurte linnade ja tööstuskeskuste nõukogudes.

Seoses nõukogude bolševiseerumisega tõusis uuesti päevakorda loosung «Kogu võim nõukogudele!». Nüüd aga oli sel loosungil teine sisu kui enne juulisündmusi, nüüd tähendas see võimu üleminekut bolševistlikele nõukogudele ja oli relvastatud ülestõusu loosungiks.

Ähvardav majanduslik katastroof. Bolševike majanduslik platvorm

Revolutsiooniline tõus toimus süveneva majandusliku laose olukorras. Suurtööstuse kogutoodang kahanes 1917. aastal 1916. aastaga võrreldes 50% võrra. Söe tootmine Donbassis langes augustis 1917. a. jaanuariga võrreldes 27%, välja veeti sealt aga ainult natuke üle poole söetoodangust. 177 kõrgahjust 44 ei töötanud, ülejäänud töötasid osalise koormusega. Augustis ja septembris suleti 231 ettevõtet, tööta jäid 61 000 töölist.

Raudteetranspordis kahanes vedude maht katastroofiliselt. Ööpäeva keskmine veomaht vähenes 1917. a. oktoobris võrreldes 1916. aastaga 34%.

Täieliku katastroofi elas üle finantsmajandus. Söe, raua, nafta, vase ja riide hinnad sõjalistel hangetel ja tellimustel tõusid 1917. a. mitmekordselt. Igasuguste subsiidiumide vormis olid sajad miljonid rublad läinud riigikassast ettevõtete ja aktsionääride kompaniide kassadesse. Igapäevased kulutused sõjalistele vajadustele kasvasid 1917. a. lõpuks tunduvalt. Saades välismaalt üha uusi ja uusi laene, tugevnes Ajutise Valitsuse finantsiline sõltuvus Lääne imperialismist iga päevaga.

Riigis valitsev majanduslik laos oli vahetult tingitud niihästi tohutuid väärtusi neelavast sõjast kui ka kodanluse poliitikast, kes saboteeris tootmist. Lõunarajoonide mäetöösturid ähvardasid lokaudiga kogu Donbassi ulatuses. Petrogradis sulgesid ettevõtjad oktoobrikuuks 40 tehast ja vabrikut. Massilisi lokaute valmistasid ette ka Moskva vabrikandid. Uraalis suleti 50% ettevõtetest. Oktoobris heideti Jekaterinoslavis tänavale 50 000 töölist.

Samal ajal kui kapitalistid sõja arvel kuulmatult rikastusid, olid töötajad mõistetud nälgimisele. Petrogradis ja Moskvas piirati augusti lõpus leivanormi $^1/_2$ naelale, kuid ka seda armetut paiukit ei saanud töölised iga päev. Augusti lõpul tõsteti leiva hind kahekordseks. See tuli kasuks peamistele viljaomanikele — mõisnikele ja kulakutele — ja oli uueks löögiks töölisklassile ja külakehvistule. Septembris-oktoobris halvenes toitlusolukord riigis veelgi.

Progresseeruv majanduslik laos oli eriti negatiivse mõjuga linna ja küla vastastikustele majanduslikele suhetele. Maa poolt linnale antava vilja kindlate hindade juures ei saanud talurahvas linna tööstuselt kindlate hindadega ei põllumajandusele vajalikke tootmisvahendeid ega tarbeesemeid. Põllutöömasinate ja -riistade sissevedu katkes täielikult, nende sisemaine tootmine aga vähenes 1917. a. 1913. aastaga võrreldes 85% võrra. Töötav talurahvas oli eriti huvitatud sellest, et peale kindlate viljahindade oleksid kehtestatud ka kindlad hinnad kõigile tööstustoodetele. Kuid Ajutine Valitsus seda siiski ei teinud.

Bolševike partei selgitas töölistele ja talupoegadele, et ainult nõukogude võim suudab lahendada kõige põletavamad majanduslikud küsimused, anda rahvale rahu ja leiba, päästa maa ähvardavast katastroofist.

Oma 1917. a. septembris kirjutatud tuntud töös «Ähvardav katastroof ja kuidas selle vastu võidelda» selgitas V. I. Lenin ja arendas edasi bolševike partei majanduslikku platvormi ning näitas ilmekalt, et Venemaad võib rahvuslikust katastroofist päästa ainult sotsialistlik revolutsioon. Võitluses Venemaad ähvardava katastroofiga pidas V. I. Lenin esmajärgulise tähtsusega abinõudeks: 1) tööliskontrolli sisseseadmist tootmise ja jaotamise üle, 2) kõigi pankade liitmist üheks pangaks ja kontrolli kehtestamist selle operatsioonide üle ning järgnevat kõigi pankade natsionaliseerimist, 3) suurimate sündikaatide natsionaliseerimist, 4) ärisaladuste kaotamist, 5) töösturite ja kaupmeeste sundsünditseerimist (koondamine liitudesse), 6) tööjõu õiget jaotust tootmises, 7) elanikkonna ühendamist tarbijate ühistutesse.

Need abinõud ei tähendanud veel kapitalismi kohest ja täielikku hävitamist, kuid nende teostamine oleks tunduvalt õõnestanud tema aluseid ja tähendanud tähtsat etappi teel uuele ühiskonnakorrale — sotsialismile.

V. I. Lenin kirjutas: «Edasi minna XX sajandi Venemaal, kes on revolutsioonilisel teel kätte võitnud vabariigi ja demokratismi, *ei saa minemata* sotsialismi poole, astumata *samme* tema poole...»[1] Lenin põhjendas sügavalt ja igakülgselt Venemaa revolutsioonilise rahva kapitali võimu kukutamise eest peetava võitluse kogu ajaloolist tingitust ja seaduspärasust, andes kindla perspektiivi maa edasiarenguks. Ta näitas, et sõjast tingitud raskuste ning viletsuse kergendamiseks ja sõjahaavade leevendamiseks on vaja revolutsioonilisi abinõusid, mida saab teostada ainult nõukogude võim.

V. I. Lenin selgitas, et ainult järjekindel lahkulöömine kapitalistidest nii sise- kui välispoliitikas suudab päästa revolutsiooni ja maa, mis on surutud imperialistide raudsete pihtide vahele, päästa Venemaa ähvardavast katastroofist.

Kriis on küps

Tundes hirmu areneva sotsialistliku revolutsiooni ees, püüdis kodanlus igati tugevdada oma poliitilist ülemvõimu. Ta tegi katset viia maa kodanliku parlamentarismi teele. 1. septembril kuulutati Venemaal välja vabariik, tema valitsemiseks aga loodi 5 ministrist direktoorium, eesotsas A. F. Kerenskiga. 14. septembril kutsuti kokku niinimetatud «demokraatlik nõupidamine», millest võtsid osa kokkuleppeparteide, kodanlik-natsionalistlike organisatsioonide, linnavolikogude, semstvote, ametiühingute, nõukogude jt. esindajad.

«Demokraatlik nõupidamine» moodustas Eelparlamendi (vabariigi ajutise nõukogu), kellele tehti ülesandeks uue valitsuse loomine. Bolševikud boikoteerisid Eelparlamenti. Paljastades menševike ja esseeride kontrrevolutsioonilisi sepitsusi, kutsusid bolševikud rahvahulki olema valvel ja liituma bolševistlike nõukogude ja teiste revolutsiooniliste massiorganisatsioonide ümber. Õigusteta ja igasuguse

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 334.

autoriteedita Eelparlament muutus tühiseks jututoaks. Kodanlik võim jäi Venemaal sügavaima kriisi olukorda. Kerenski kujundas 25. septembril kadettide osavõtul uue, kolmanda koalitsioonivalitsuse. Kuid see eksisteeris ainult ühe kuu. Valitsuse koosseisus tugevnes «pahempoolse» kodanluse esindus (A. I. Konovalov, I. N. Tretjakov), kes haaras enda kätte kaubandus- ja tööstusministeeriumi ning majandusnõukogu.

Septembris asus valitsuse uus koosseis sõjaväe «reorganiseerimise» projekti väljatöötamisele. Valitsus kavatses revolutsiooniliste polkude laialisaatmise teel vähendada vägede arvulist koosseisu ja luua samal ajal spetsiaalselt väljavalitud sõjaväekaadrist kontrrevolutsioonilise löögirusika.

Kuid kodanluse püüded tugevdada riigimasinat ei andnud tulemusi. Bolševike partei paljastas kontrrevolutsiooni sepitsused. Revolutsioonilised soldatite hulgad ajasid proletariaadi toetusel revolutsiooniliste polkude laialisaatmise plaani nurja. Kohtuorganite karistusabinõud ei suutnud rahvahulki hirmutada.

Ajutine Valitsus asus pääsu otsides rahva reetmisele, salajasele kokkuleppele välismaiste imperialistidega, kavatsedes loovutada Petrogradi Saksa vägedele. Kerenski ja tema kaasosalised valmistasid ette kohutavat kuritegu — hävitada Kroonlinna kindlus, mis kaitses juurdepääsu Petrogradile mere poolt, ja eemaldada Petrogradist linna garnison. Pealinna evakueerimise ettekäändel valmistuti vabrikute ja tehaste evakueerimiseks.

Septembris, kui algas Saksa vägede pealetung Riia lahe piirkonnas, osutus, et Põhjarindel ja Balti merel ei ole vaenlasele vastupanu avaldamiseks küllaldaselt võitlusjõude. Kerenski valitsus ei võtnud tarvitusele abinõusid vaenlasele vastulöögi organiseerimiseks.

V. I. Lenin juhtis tähelepanu tekkinud olukorra tõsidusele ja näitas ainsat väljapääsuteed sellest. «Tuleb tunnistada, et revolutsioon hukkub, kui proletaarlased ja soldatid ei kukuta Kerenski valitsust lähemas tulevikus. Ülestõusu küsimus kerkib päevakorrale.»[1]

Bolševike juhtimisel kaitsesid soldatid ja madrused mehiselt Petrogradi. Vene soldatid ja madrused osutasid kõrget teadlikkust oma patriootilise revolutsioonilise kohuse täitmisel. «Vennad,» kirjutasid oma üleskutses Balti mere madrused, «meie kohustume hoidma kindlalt rinnet ja kaitsma juurdepääsu Petrogradile. Ükski meremees ei lähe võidetult maale... Me esitame viimse leegitseva üleskutse... Heisake ülestõusu lipp! Elagu ülemaailmne revolutsioon! Elagu õiglane üldine rahu! Elagu sotsialism!»

Revolutsioonilised soldatid ja madrused koos Piiteri töölistega ei lasknud Ajutisel Valitsusel anda Petrogradi vaenlasele.

Revolutsioonileer kasvas ja tugevnes iga päevaga. Proletariaat ja tema partei kujutasid endast septembris-oktoobris võimsat ja ühtset jõudu. Partei read kasvasid iga päevaga. Proletariaadi organi-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 121.

seeritusest annab tunnistust ka ametiühingutesse koondunud tööliste arvu kasv. Oktoobris oli Venemaa ametiühingutes 2 milj. inimest. Ainult Petrogradis oli ametiühingutes kuni 600 000 töötajat.

Proletariaadi kasvav revolutsiooniline aktiivsus kajastus septembri- ja oktoobrikuus võimsas streigiliikumises. Streigid tekkisid ja arenesid sel ajal mitte niivõrd töölisklassi materiaalse olukorra vahetu parandamise kui uute revolutsiooniliste ümberkujunduste eest võimu pärast võitlemise eesmärgil.

Kodanluse vastu peetava võitluse avangardis sammusid Petrogradi ja Moskva töölised. Nende järel astus välja kogu maa proletariaat. Otsustavalt astusid välja Ivanovo-Voznessenski tekstiilitöölised. Siin algas 1917. a. oktoobris kogu piirkonna streik, mis liitus võitlusega nõukogude võimu eest. Suvel alanud üksikute raudteelaste rühmade võitlus lõppes üldstreigiga, mis paralüseeris kolmeks päevaks (24.—26. septembrini) kogu raudteeliikluse riigis ja sundis valitsust teatud määral tõstma riigiraudteede tööliste ning teenistujate palku. 27. septembrist kuni 2. oktoobrini bolševike juhtimisel läbiviidud Bakuu proletariaadi üldstreik lõppes naftatööliste täieliku võiduga, kes saavutasid töösturitelt nõusoleku kollektiivlepingu sõlmimiseks.

Streigivõitluse käigus kõrvaldasid töölised koos Punakaardiga sageli administratsiooni, areteerisid ta esindajad ja võtsid enda kätte ettevõtete juhtimise. Sellised faktid esinesid Petrogradis, Moskvas, Ukrainas, Uraalis ja riigi teistes kohtades. Sel moel lähenes töölisklassi liikumine septembris-oktoobris tõsiselt võimuküsimuse lahendamisele.

Üha suurenev majanduskriis, kapitalistliku linna poolt laostatud küla ekspluateerimise tugevnemine, kodanluse keeldumine maaküsimuse lahendamisest, väikekodanlike parteide avalik üleminek kontrrevolutsiooni leeri ja töölisklassi revolutsioonilise võitluse kasv — kõik see tugevdas talurahva revolutsioonilist võitlust mõisamaade ülevõtmise eest. Peale igasuguste ülevõtmiste levisid ka sellised talurahva aktiivse võitluse vormid nagu süütamised ja mõisate purustamised. Mõisate süütamiste ja purustamiste arv kasvas kiiresti, 114-lt septembris 200-le oktoobris. Tambovi, Pensa ja teiste kubermangude talupojad alustasid mõisahoonete massilist purustamist. Talurahvaliikumine, mis tõusis mõisnikevastase ülestõusu tasemele, viis küla töötavad hulgad üsna lähedale võimuküsimuse lahendamisele.

Kodanlik valitsus oli faktiliselt võimetu võitlema talupoegade ülestõusude vastu. Karistusekspeditsioonide saatmisel külla soldatid mitte ainult ei keeldunud täitmast käske talupoegade rahustamiseks, vaid mõnikord asusid nende agraarväljaastumiste etteotsa. Eriti sagedased olid sellised juhtumid rindelähedastel aladel.

Usaldamatus juhtiva koosseisu vastu, mis suuresti tugevnes pärast Kornilovi mässu, sõja vihkamine ja ületamatu soov rahu järele haaras laiad rindesoldatite hulgad. Peale sageneva vaenlase soldatitega vennastumise sagenesid ka ohvitseride-korniilovlaste

tagandamine ja usaldust väärivate komandöride esiletõstmise juhud soldatite eneste poolt.

Bolševistlikud organisatsioonid sõjaväes kasvasid organisatsiooniliselt ja ideeliselt. Kui septembri keskel oli bolševike loodepiirkonna organisatsioonis, millesse kuulusid ka Läänerinde bolševikud, 9200 liiget, siis oktoobri alguses loendati seal juba peaaegu 28 600 kommunisti.

Bolševistlike organisatsioonide juhtimisel arenes armees soldatite võitlus komiteede ümbervalimise eest. Soldatid valisid neisse usalduse kaotanud menševike ja esseeride asemele bolševikke. Kui korpuste, armeede ja rinnete komiteed jt. jäid veel kokkuleplaste juhtimise alla, siis roodu-, polgu- ja mõnel pool diviisikomiteedes läks juhtimine bolševikele.

Suurema ulatuse võttis rahvuslik vabadusliikumine Venemaa ääremaades. Massiline rõhutud rahvaste tööliste ja talupoegade liikumine liitus üha enam vene proletariaadi ja kehvtalurahva revolutsioonilise võitlusega.

Leppimatu võitluse käigus ukraina natsionalistidega tugevnes tunduvalt bolševike mõju Ukraina töölisklassile ja paljumiljonilisele kehvtalurahvale.

Suurte linnade ja Ukraina peamiste tööstuspiirkondade nõukogudes, ametiühingutes, vabriku- ja tehasekomiteedes läks juhtimine bolševike kätte.

Valgevene töötavad hulgad toetasid enne oktoobrit palavalt bolševistlikku loosungit «Kogu võim nõukogudele!». Asutava Kogu valimiste ajal 1917. a. novembris kogusid valgevene natsionalistlikud organisatsioonid ainult tühise arvu hääli. Valdav enamus valgevene töötavast talurahvast hääletas bolševike poolt.

Töötajate revolutsiooniline liikumine kasvas ka Taga-Kaukaasias. Kuid siin ta põrkas rahvusliku ülemkihi eriti visale vastupanule. Gruusia menševikud, kes astusid blokki kodanlik-mõisnikliku gruusia natsionaaldemokraatliku parteiga ja teiste kontrrevolutsiooniliste parteidega, moodustasid septembris Rahvuskogu. See Rahvuskogu püüdis Gruusia töötajaid ülevenemaalisest revolutsioonilisest liikumisest isoleerida. Oktoobris moodustati samasuguse iseloomuga Rahvuskogu ka Armeenias. Juhtiv osa Armeenia Rahvuskogus kuulus kodanlik-natsionalistlikule parteile «Dašnaktsutjun».

Bolševike poolt juhitud Bakuu proletariaat tugevdas oma sidemeid vene proletariaadiga. Aserbaidžaani töölisklassil aga ei õnnestunud sel perioodil veel täielikult kodanlikke natsionaliste talurahva hulkadest isoleerida. Aserbaidžaani kodanlikud natsionalistid, kes olid ühinenud kodanlik-mõisniklikku parteisse «Mussavat», tegid suuri jõupingutusi, et tugevdada oma mõju talurahva laiadele hulkadele.

Kesk-Aasia, Kasahstani, Tatarimaa ja Baškiiria kodanlikud natsionalistid, kes tegutsesid ühtse «üldise muhameedliku» rinde loomisel, püüdsid samuti dehkaane vene revolutsioonilisest rahvast

ARHIIVKOGU

isoleerida. Kuid natsionalistidel ei õnnestunud peatada klassivõitluse kasvu Kesk-Aasia töötava rahva seas. Dehkaanid-kehvikud ja kohalikud töölised lõid Taškendis, Vernõis, Samarkandis, Kokandis ja teistes Kesk-Aasia linnades oma klassiorganisatsioonid — «Ittifaki», nõukogud ja töötavate muhameedlaste liidud —, mis olid koostöös vene revolutsiooniliste töölistega ja toetasid bolševike loosungeid.

Suurt osa revolutsioonilise kriisi tugevnemisel ja süvenemisel Kesk-Aasias etendas septembris toimunud Taškendi tööliste ja soldatite massiline revolutsiooniline väljaastumine loosungi all «Kogu võim nõukogudele!». Taškendi töötavad hulgad panid reaktsiooni jõududele visalt vastu. Nende vastupanu murti alles Kerenski poolt organiseeritud karistusekspeditsiooniga.

Seega jätkus, vaatamata tõsistele raskustele, rahvuslikes piirkondades revolutsioonilise kriisi valmimine.

Veenvaks tõendiks rahva usalduse pöördumisest bolševike poole olid septembris toimunud valimised Moskva rajoonide volikogudesse. Nende valimiste ajal langes esseeride ja menševike poolt antud häälte arv 18%-le 70% vastu, mis anti nende parteide poolt juunis; samal ajal tõusis bolševike poolt antud häälte arv 11%-lt 51%-le. Sotsialistliku revolutsiooni poliitiline armee oli olemas; majanduslik ja poliitiline kriis, mis tugevnes enneolematult, lähendas otsustava heitluse momenti revolutsiooni ja kontrrevolutsiooni jõudude vahel.

Valitsevad «tipud» ei saanud enam valitseda rahvahulki vanaviisi. Alamkihid — töötavad hulgad — mitte ainult ei tahtnud elada vanaviisi, vaid olid tulvil kangelaslikku otsustavust purustada vana kapitalistlik ühiskond.

Ülestõus kui momendi edasilükkamatu ja valminud ülesanne Venemaal kerkis päevakorda ka sündmuste käigu tagajärjel rahvusvahelisel areenil.

1917. a. sügisel toimus revolutsioonilise liikumise tõus Lääne-Euroopa maades. Võrreldes 1915.—1916. aastaga kasvas streikijate arv Saksamaal 1917. a. enam kui nelja ja poole kordselt. 1917. a. mais algasid Saksa laevastikus rahutused, mis augustis läksid üle ülestõusuks.

Austria-Ungaris puhkesid 1917. a. suvel nälja pärast ja protestiks sõja vastu tööliste streigid ning näljamässud; maal tugevnes Habsburgide impeeriumi poolt rõhutud slaavi rahvaste rahvuslik vabadusliikumine.

Streikide arv Prantsusmaal kasvas 1917. aastal võrreldes 1915. ja 1916. aastaga peaaegu 2 korda, neist osavõtjate arv aga peaaegu 5 korda. 1917. a. suvel toimusid seal poliitilised miitingud ja demonstratsioonid loosungite all «Maha sõda!» ja «Tooge sõdurid koju tagasi!» ning rahutused sõdurite seas rindel.

Inglismaal tugevnes töötava rahva sõjavastane meeleolu. Vastupidi «kodanliku rahu» poliitikale, mida viisid ellu trade union'ide oportunistlikud juhid, toimusid seal 1917. a. streigid, mis paistsid

silma oma kestvuse ja visadusega; streigiks kulunud tööpäevade arv moodustas 1917. a. peaaegu 6 milj. päeva.

Tunduvalt tugevnes revolutsiooniline liikumine Itaalias. 1917. a. augustis puhkes protestiks nälja ja pikaleveniva sõja vastu Torinos üldstreik, millega kaasnesid tänavademonstratsioonid.

Kasvav revolutsiooniline liikumine Läänes ja revolutsiooni arenemine Venemaal kutsusid esile ärevuse kogu maailma imperialistide seas ja tekitasid neis püüde lõpetada sõda Venemaa arvel. Vene kodanlus oli omalt poolt valmis revolutsiooni maha suruma saksa tääkide abil ja territoriaalsete kaotuste hinnaga.

Niisiis nõudis nii Venemaa sise- kui ka rahvusvaheline olukord võimukalt proletaarset ülestõusu imperialistliku kodanluse võimu kukutamiseks. Kõik see tõendas, et lähenes otsustav moment võitluses sotsialistliku revolutsiooni võidu eest.

Venemaa töötavate hulkade kogu ühiskondliku arengu käik 1917. a. viis sotsialistlikule revolutsioonile. V. I. Lenin konstateeris 1917. a. septembris, et Venemaal on olemas üldrahvalik kriis, mis on iga sotsialistliku revolutsiooni vajalikuks eeltingimuseks. «Kriis on küps» — selle lühikese formuleeringuga, mis kajastas sügavaimaid sotsiaal-majanduslikke protsesse riigis, iseloomustas V. I. Lenin Venemaa poolt siis läbielatava ajaloomomendi olemust.

II PEATÜKK

SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI VÕIT

§1. Oktoobri relvastatud ülestõusu ettevalmistamine

V. I. Lenini kirjad relvastatud ülestõusu kohta

Arvestades kõiki faktoreid, mis määravad ära revolutsiooni arengu, kirjutas V. I. Lenin 12.—14. septembril partei Keskkomiteele, Petrogradi Komiteele ja Moskva Komiteele oma kuulsad kirjad: «Bolševikud peavad võtma võimu» ja «Marksism ja ülestõus»[1], milledes ta tegi järelduse, et on saabunud soodne moment, mil tööliste, sõdatite ja talupoegade saadikute nõukogud eesotsas bolševikega võivad ja peavad võtma riigivõimu relvastatud ülestõusu teel enda kätte.

Bolševikud ei pidanud relvastatud ülestõusu ainsaks võimuküsimuse lahendamise meetodiks. Kaksikvõimu perioodil nad toetasid revolutsiooni rahuliku arenemise kurssi. Nad tegid menševikele ja esseeridele isegi pärast Kornilovi mässu ettepaneku saavutada võimu rahulik üleminek nõukogudele. Kuid just menševikud ja esseerid, kes asusid otsustavalt kontrrevolutsioonilise kodanluse poole, tegid revolutsiooni rahuliku arenemise võimatuks. Seoses sellega kirjutas V. I. Lenin: «Menševikud ja esseerid ei olnud

[1] V. I. Lenin pidi jääma ebalegaalsesse olukorda ja viibis sel ajal Soomes.

isegi pärast korniilovlust nõus meie poolt pakutud kompromissiga, võimu rahuliku üleandmisega nõukogudele (kus meil *tookord* veel enamust *ei* olnud), nad veeresid jälle kadettidega räpaste ja alatute sobingute sepitsemise rappa.»[1]

Oma kirjades tegi V. I. Lenin Keskkomiteele ettepaneku asuda aega kaotamata revolutsiooniliste jõudude organiseerimisele ülestõusu eesmärgil. Kirjas «Marksism ja ülestõus» oli esitatud konkreetne plaan ülestõusu läbiviimiseks: organiseerida ülestõusu staap, mobiliseerida Punakaart, pealinna revolutsiooniline garnison ja Balti meremehed, valmistada ette kõige tähtsamate punktide ja valitsusasutuste vallutamine linnas (telefon, telegraaf, vaksalid jne.), kindlaksmääratud päeval ja tunnil areteerida kodanlik Ajutine Valitsus ja kindralstaap.

Hoiatades parteid blankistliku mängu eest ülestõusuga, õpetas V. I. Lenin suhtuma ülestõususse marksistlikult ja kriipsutas alla, et ülestõus nagu sõdagi on kunst. Seepärast tuleb ülestõusu ettevalmistamisel pidada rangelt silmas klassijõudude vahekorda ning revolutsiooni objektiivsete ja subjektiivsete faktorite tegevuse teaduslikku analüüsi. «Et ülestõus oleks edukas,» kirjutas V. I. Lenin, «peab ta toetuma mitte vandenõule, mitte parteile, vaid eesrindlikule klassile. Seda esiteks. Ülestõus peab toetuma *rahva revolutsioonilisele vaimustusele.* Seda teiseks. Ülestõus peab toetuma sellisele *pöördepunktile* kasvava revolutsiooni ajaloos, kus rahva esiridade aktiivsus on kõige suurem, kus *kõikumised* vaenlaste ridades ja *revolutsiooni nõrkade, poolikute, ebakindlate sõprade ridades* on kõige tugevamad. Seda kolmandaks.»[2]

Kõik need tingimused olid Venemaal olemas. «Meie poolt on rahva *enamus* ... Meile jääb *kindel võit* ...»[3] kirjutas V. I. Lenin. Lähtudes sellest, võttis Lenin päevakorda relvastatud ülestõusu küsimuse kui partei otsese praktilise ülesande.

Leninlik relvastatud ülestõusu plaan lähtus sellest, et revolutsiooni võiduks on tarvis otsustaval momendil otsustavas punktis omada jõudude tunduvat ülekaalu. Ka see tingimus oli olemas. Bolševikud oskasid 1917. a. sügiseks kindlustada vajaliku jõudude ülekaalu Petrogradis ja Moskvas, keskusele kõige lähemal asuval Põhja- ja Läänerindel ning peamistes tööstuskeskustes maal. See võimaldas anda vaenlasele purustava hoobi «otsustaval momendil, otsustavas punktis». «Võtnud võimu *otsekohe* nii Moskvas kui ka Piiteris (pole tähtis, kes alustab; alustada võib ehk isegi Moskva), me võidame *kindlasti ja kahtlemata*,»[4] kirjutas V. I. Lenin.

V. I. Lenini kirju arutati 15. septembril Keskkomitees. Lenini kirjade arutamisel astus Kamenev välja Lenini ettepaneku vastu alustada relvastatud ülestõusu.

Relvastatud ülestõusu vastased eesotsas Kameneviga püüdsid

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 37.
[2] Sealsamas, lk. 4.
[3] Sealsamas, lk. 6.
[4] Sealsamas, lk. 3.

tõmmata partei kokkulepluse positsioonile. Nad tegid muide ettepaneku, et bolševikud võtaksid osa Eelparlamendist, Kamenevi ja tema pooldajate taktika viis sellele, et partei jõupingutused oleks juhitud kõrvale võitluselt sotsialistliku revolutsiooni eest ja suunatud viljatutele vaidlustele esseeride ja menševike poolt moodustatud Eelparlamendis. Teravas võitluses võitis leninlik relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele ja läbiviimisele suunatud joon. 5. oktoobril võttis Keskkomitee vastu Eelparlamendi boikoteerimise taktika. Leninlik joon leidis lõplikult kinnitust ajaloolistes otsustes 10. ja 16. oktoobrist.

Keskkomitee ajaloolised otsused relvastatud ülestõusu kohta

Poliitiline atmosfäär muutus riigis iga päevaga tulisemaks. Pidevalt kasvas ja laienes rahvahulkade liikumine loosungi all «Kogu võim nõukogudele!» Kogu võimu nõukogude kätte andmise loosungi tõstsid üles töölised tehastes ja vabrikutes, töötavad hulgad külas, soldatid ja madrused rindel.

Samal ajal tegi kodanlik-mõisniklik kontrrevolutsioon palavikulisi jõupingutusi võimu juurde jäämiseks. Ajutine Valitsus ja Kõrgema Ülemjuhataja Peakorter valmistasid Lääne imperialistlike valitsuste toetusel ette uut korniilovlust, veel ohtlikumat kui esimene. Otsustavatesse punktidesse riigis — Petrogradi, Moskva, Kiievi, Minski jt. — koondati sõjaväeosi ning terveid diviise ja korpusi, kelle ustavusele vandenõulased võisid olla kindlad. Võitluseks revolutsiooniga formeeriti kiiresti «löökpataljone», millede arv oktoobris oli kuni 70, seati valmis junkrute koole jne. Samal ajal saatis väejuhatus laiali bolševistlikult meelestatud sõjaväeosad või suunas nad revolutsioonilistest keskustest rindele.

Need kodanluse ettevalmistused, samuti valitsuse kavatsus anda Saksa vägedele ära Petrograd, lõid revolutsioonile tõsise ohu. Viivitamata kodanluse vastu relvastatud ülestõusu alustamise kursi väljatöötamisel, arvestas partei vajadust kaitsta revolutsiooni kontrrevolutsiooniliste jõudude vastu, kes olid asunud töötavate hulkade vägivallaga mahasurumisele. Revolutsiooni huvid nõudsid, et vägivallale rahva kallal vastataks vägivallaga kodanluse suhtes. Revolutsioon oli sunnitud end kaitsma, kuid end kaitstes ta tungis peale. Kirjas Keskkomiteele, Moskva Komiteele, Petrogradi Komiteele ning Petrogradi ja Moskva Nõukogu liikmetele — bolševikele kirjutas Lenin 1. oktoobril: «Kallid seltsimehed, sündmused kirjutavad meile nii selgesti ette meie ülesande, et viivitamine muutub lausa *kuriteoks*.»[1]

7. oktoobril pöördus V. I. Lenin konspiratiivselt Soomest tagasi Petrogradi. 8. oktoobril ta kirjutas artikli «Eemalseisja nõuanded», milles ta esitas marksistliku õpetuse põhiseisukohad relvastatud ülestõusu kohta.

«1) Kunagi *ei tohi mängida* ülestõusuga, vaid seda alustades peab kindlasti teadma, et tuleb *minna lõpuni*.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 115.

2) On vaja koondada *suur jõudude ülekaal* otsustavasse kohta otsustaval momendil, sest vastasel korral vaenlane, kes on paremini ette valmistatud ja paremini organiseeritud, hävitab ülestõusnud.

3) Kui ülestõusu on alustatud, tuleb tegutseda suurima *otsustavusega* ja kindlasti, ilmtingimata asuda *pealetungile*. «Kaitsel asumine on relvastatud ülestõusu surm.»

4) Tuleb püüda tabada vaenlast ootamatult, tabada momenti, millal tema sõjaväed on alles laiali pillatud.

5) Tuleb taotleda *iga päev* kas või väikesigi edusamme (võib ütelda: iga tund, kui tegemist on ühe linnaga), hoida iga hinna eest *«moraalset ülekaalu».*»[1]

Selles artiklis näitas V. I. Lenin revolutsiooni jõudude pealöögi suuna. «Ümber piirata ja ära lõigata Piiter, vallutada ta laevastiku, tööliste ja sõjaväeosade kombineeritud rünnakuga — selline on ülesanne, mis nõuab *oskust ja kolmekordset julgust.*»[2]

10. oktoobril toimus kommunistliku partei Keskkomitee istung, millel otsustati alustada lähemail päevil relvastatud ülestõusu. Sellest istungist võttis esmakordselt pärast juulipäevi isiklikult osa V. I. Lenin. Ta esines ettekandega käesolevast momendist, milles ta kordas uuesti oma argumentatsiooni ülestõusu läbiviimiseks kõige lähemal ajal. V. I. Lenin rääkis, et poliitilised tingimused edukaks relvastatud ülestõusuks on täielikult olemas; on vaja pöörata erilist tähelepanu ürituse sõjalis-tehnilisele küljele, momendi valimisele otsustava löögi andmiseks vaenlasele. Teadaandega «Olukorrast kogu Venemaal» esines Keskkomitee sekretär J. M. Sverdlov.

Olukorra analüüs ja partei ülesanded seoses relvastatud ülestõusu ettevalmistamisega võeti kokku leninlikus resolutsioonis, mille Keskkomitee võttis vastu 8 häälega 2 vastu. Selles anti konkreetne iseloomustus Venemaa sisemisele ja rahvusvahelisele olukorrale, näidati, et tingimused võidukaks sotsialistlikuks revolutsiooniks on valminud. «Tunnistades seega, et relvastatud ülestõus on vältimatu ja aeg selleks on täiesti küps, teeb Keskkomitee kõigile partei organisatsioonidele ülesandeks võtta see juhtnööriks ning sellelt seisukohalt läbi arutada ning lahendada kõik praktilised küsimused . . .»[3]

Partei poolt antud relvastatud ülestõusu suuna vastu astusid Keskkomitee istungil välja Kamenev ja Zinovjev. Nad kordasid oma esinemistes parteile juba tuntud oportunismi arsenalist võetud argumente, et Venemaa ei ole küps sotsialistlikuks revolutsiooniks, et proletariaadi jõud on nõrgad. Usaldamatus jõudude suhtes, kes on võimelised teostama sotsialistlikku revolutsiooni, ja vaenlase jõu ülehindamine — selline oli nende väljaastumiste peamotiiv. Keskkomitee kummutas nende põhjendamatu seisukoha. Keskkomitee poolt 10. oktoobril vastuvõetud resolutsioon sai direktiiviks, mis mää-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 154.
[2] Sealsamas, lk. 154—155.
[3] Sealsamas, lk. 164.

ras ära partei kogu tegevuse Oktoobri relvastatud ülestõusu eel. Selle otsuse elluviimise eest peetava võitluse poliitiliseks juhtimiseks loodi Keskkomitee liikmetest eesotsas V. I. Leniniga Poliitbüroo. Võitlus sotsialistliku revolutsiooni eest jõudis otsustavasse faasi.

Vastavalt Keskkomitee otsusele loodi 12. oktoobril Petrogradi Nõukogu juurde Sõjaline Revolutsioonikomitee, mis oli relvastatud ülestõusu ettevalmistamise ja läbiviimise võitlusorganiks.

Sõjalise Revolutsioonikomitee koosseisu kuulusid kommunistliku partei Keskkomitee ja Petrogradi komitee, Petrogradi Nõukogu täitevkomitee presiidiumide ja soldatite sektsiooni esindajad, esindajad sõjaväeorganisatsioonidest, Soome nõukogude piirkonnakomiteest, ametiühingutest ning vabriku- ja tehasekomiteedest, raudteede- ning posti- ja telegraafiliitudest ja teistest organisatsioonidest. Suurt praktilist tööd Sõjalises Revolutsioonikomitees tegid Keskkomitee juures oleva sõjaväelise organisatsiooni liikmed V. A. Antonov-Ovsejenko, N. I. Podvoiski ja G. I. Tšudnovski ning pahempoolsetest esseeridest P. E. Lazimir. Sõjalise Revolutsioonikomitee peamiseks ülesandeks oli revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimine ja organiseerimine relvastatud ülestõusuks.

Töölised ja soldatid toetasid üksmeelselt Sõjalise Revolutsioonikomitee loomist. Petrogradi garnisoni esindajad võtsid 21. oktoobril polgukomiteede üldkoosolekul vastu otsuse:

«Tervitades Sõjalise Revolutsioonikomitee moodustamist Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu juurde tõotab Petrogradi garnison täielikult toetada Sõjalist Revolutsioonikomiteed kõigis tema sammudes, et siduda tihedalt revolutsiooni huvides rinne tagalaga».

Petrogradi Sõjalise Revolutsioonikomitee eeskujul loodi kohapeal sõjalised revolutsioonikomiteed, kes toetusid sõjalises tegevuses nõukogudele tagalas ja komiteedele rindel, revolutsioonilistele garnisonidele ja Punakaardile. Punakaardi kui revolutsiooni löögijõu formeerimine, relvastamine ja tema väeosade sõjaline väljaõpe oli Sõjalise Revolutsioonikomitee esmajärguliseks ülesandeks.

Iga päevaga tihenesid punakaardiväelaste read, paranes nende relvastus ja sõjaline väljaõpe. Petrogradis ja Moskvas, Kiievis ja Harkovis, Ivanovo-Voznessenskis ja Nižni Novgorodis, Donbassis ja Uraalis, Volgamaal ja Siberis — kõikjal võis märgata revolutsiooni võitlusjõudude tormilist kasvu.

Kogu tööd rahvahulkade mobiliseerimisel relvastatud ülestõusuks suunas kommunistlik partei eesotsas V. I. Leniniga. Bolševistliku Keskkomitee liikmed ja teised partei silmapaistvad tegelased töötasid sotsialistliku revolutsiooni eest peetava võitluse otsustavates lõikudes.

Petrogradis tegid vahetult ülestõusu ettevalmistamisel tööd A. A. Andrejev, A. I. Bubnov, F. E. Dzeržinski, M. I. Kalinin, S. K. Ordžonikidze, J. M. Sverdlov, J. V. Stalin, M. S. Zemlatška,

V. P. Nogin, V. M. Podbelski, I. I. Ikvortsev-Stepanov, J. M. Jaroslavski jt.; Donetsi ja Krivoi Rogi piirkonnas K. J. Vorošilov ja F. A. Sergejev (Artjom); Valgevenes A. F. Mjasnikov; Volgamaal V. V. Kuibõšev ja N. M. Švernik; Ivanovo-Voznessenski tööstuspiirkonnas M. F. Frunze; Põhja-Kaukaasias S. M. Kirov; Taga-Kaukaasias P. Džaparidze, A. I. Mikojan, S. G. Šaumjan jt.

Keskkomitee otsust relvastatud ülestõusu kohta toetasid suurimad parteiorganisatsioonid eesotsas Petrogradi ja Moskva organisatsiooniga. Kõigi jõudude sotsialistlikuks revolutsiooniks võitlusvalmis seadmise ja mobiliseerimise tähe all toimusid oktoobris bolševike piirkonna ja kubermangu parteikonverentsid.

Läti parteikonverentsil, mis toimus oktoobri keskel Valgas, võeti vastu resolutsioon käesolevast momendist, milles öeldi: «Konverents arvab, et on saabunud moment viimaseks otsustavaks võitluseks, mil peab otsustuma mitte ainult Vene, vaid ka kogu maailma revolutsiooni saatus... Valmistudes eelseisvateks lahinguteks, seab Läti proletariaat oma ülesandeks hoida kõige suuremat üksmeelt Petrogradi ja Moskva revolutsiooniliste töölistega ja toetada kõigi jõudude ja vahenditega Venemaa proletariaadi võitlust riigivõimu kättevõitmise eest». Läti bolševikud kandsid Keskkomiteele ette, et 40 000 läti kütti on valmis toetama Petrogradi proletariaati ja garnisoni võitluses nõukogude võimu eest.

Seoses eelseisva II ülevenemaalise nõukogude kongressi kokkukutsumisega toimusid kogu maal kohalike nõukogude kongressid. Nende töö käigus selgus, et bolševikud on saavutanud otsustavat edu võitluses rahvahulkade eest.

11. oktoobril avati Petrogradis Põhjapiirkonna nõukogude kongress. V. I. Lenin omistas selle kongressi tööle eriti suurt tähtsust ja pöördus kirjaga kongressi delegaatide poole. Ta tõestas, et revolutsiooniline ülestõus on vältimatu. V. I. Lenin kirjutas, et kujunenud olukorras on loosung «Kogu võim nõukogudele!» ülestõusu loosungiks. Kongress toimus nõukogude võimu eest võitlemise loosungi all. Oma otsustes märkis kongress, et kõnede aeg on läbi, on saabunud otsustava tegutsemise aeg.

Bolševistliku loosungi all «Kogu võim nõukogudele!» toimusid ka teised nõukogude kongressid riigi eri osades. Näiteks üks tüüpilisemaid resolutsioone, mis võeti vastu Vladimiri kubermangu nõukogude kongressil, kõlas järgmiselt: «Kuulutada Ajutine Valitsus ja kõik teda toetavad parteid revolutsiooni reetmise ja rahva äraandmise valitsuseks ja parteideks. Lugeda käesolevast ajast peale kõik Vladimiri kubermangu nõukogud ja nende kubermangukeskus (kubermangu täitevkomitee) Ajutise Valitsusega avaliku ja halastamatu võitluse olukorras olevaks».

16. oktoobril toimus Keskkomitee laiendatud istung. Sellel viibisid peale Keskkomitee liikmete partei Petrogradi ringkonnakomitee, vabriku- ja tehasekomiteede ning raudteelaste esindajad. Istungil esines ettekandega V. I. Lenin. Lugenud ette Keskkomitee otsuse 10. oktoobrist, ta teatas: «Olukord on selge: kas korniilovlaste dik-

tatuur või proletariaadi ja talurahva kõige kehvemate kihtide diktatuur.

Nii Venemaal kui ka Euroopas toimuva klassivõitluse poliitilisest analüüsist tuleneb vajadus teostada kõige energilisemat, kõige aktiivsemat poliitikat, milleks võib olla ainult relvastatud ülestõus.»[1]

Teadaandega ülestõusu ettevalmistuste käigust kohtadel esines Keskkomitee sekretär J. M. Sverdlov. Ta märkis ära bolševike partei tohutut arvulist kasvu (partei liikmete arv ulatus 400 000 inimesele), näitas tema poliitilise mõju kasvu mitte ainult linnas, vaid ka maal, sõjaväes ja laevastikus. Petrogradi Komitee, sõjaväeorganisatsioonide keskkomitee ja töölisorganisatsioonide esindajad kandsid ette, et tööliste ja garnisoni meeleolu on bolševistlik. Ettekanded kohapealt kinnitasid täielikult V. I. Lenini järeldust: massid on valmis võitlema nõukogude võimu eest.

Kuid ka sel Keskkomitee istungil astusid ülestõusu vastu välja Kamenev ja Zinovjev, kes kinnitasid hoolimata ilmsetest faktidest, et tingimused ülestõusuks ei ole küpsenud, seepärast olevat ülestõus mõistetud läbikukkumisele. Keskkomitee andis Kamenevi ja Zinovjevi kapitulantlikele seisukohtadele vastulöögi.

Pärast igakülgset V. I. Lenini ettekande arutamist kinnitas Keskkomitee istung 10. oktoobri otsuse ja võttis vastu järgmise resolutsiooni: «Koosolek kiidab täiel määral heaks ja toetab kõigiti Keskkomitee resolutsiooni[2], kutsub kõiki organisatsioone ning kõiki töölisi ja soldateid üles igakülgselt ja kõige intensiivsemalt ette valmistama relvastatud ülestõusu ning toetama Keskkomitee poolt selleks loodavat keskust ja avaldab täit veendumust, et Keskkomitee ja Nõukogu näitavad õigeaegselt kätte pealetungiks soodsa momendi ning otstarbekohase viisi.»[3]

Keskkomitee 16. oktoobri kinnisel istungil moodustati Keskkomitee liikmetest sõjaline revolutsioonikeskus, mille koosseisu kuulusid A. S. Bubnov, F. E. Dzeržinski, J. M. Sverdlov, J. V. Stalin ja M. S. Uritski. See keskus kuulus Petrogradi Nõukogu juures oleva Sõjalise Revolutsioonikomitee koosseisu kui tema juhtiv parteituumik.

Saanud otsustava vastulöögi Keskkomitees, asusid Kamenev ja Zinovjev avalikule reetmisele. 18. oktoobril ilmus menševistlikus ajalehes «Novaja Žizn» nende avaldus selle kohta, et bolševike partei valmistub relvastatud väljaastumiseks, mida nemad peavad avantüüriks. Sel teel hoiatati vaenlast ette, et proletariaadi partei valmistub lähemail päevil ülestõusuks.

V. I. Lenin häbimärgistas suurima nördimusega Zinovjevi ja Kamenevi käitumist kui streigimurdmist ja revolutsiooni reetmist ning nõudis nende väljaheitmist parteist. 20. oktoobril arutas Keskkomitee Kamenevi ja Zinovjevi küsimust ja mõistis nende käitumise karmilt hukka. Keskkomitee nõudis Zinovjevilt ja Kamenevilt otsus-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 165—166.

[2] Kõne all on Keskkomitee otsus 16. oktoobrist 1917. a.

[3] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 167. Resolutsioon võeti vastu 19 häälega, kusjuures 2 oli vastu ja 4 jäi erapooletuks.

tavalt desorganiseeriva tegevuse lõpetamist ja keelas neil esineda mingisuguste avaldustega Keskkomitee joone vastu. Seoses sellega pidas Keskkomitee võimalikuks jätta nad edasi parteisse.

Ülestõusu ettevalmistamisele tegi kahju ka Trotski, kes teatas ajakirjanduses, et ülestõus on määratud II nõukogude kongressi avamise ajaks. Selle avaldusega ta tegelikult andis vaenlasele teada ülestõusu aja.

Revolutsiooni eelõhtul

Samal ajal võttis kodanlik-mõisniklik kontrrevolutsioon tarvitusele abinõud ülestõusu ennetamiseks, et esimesena minna pealetungile. Ajutine Valitsus andis Petrogradi sõjaväeringkonna staabile käsu vallutada Smolnõi, partei Keskkomitee, Petrogradi Nõukogu ja Sõjalise Revolutsioonikomitee asukoht. Kerenski, saanud teada bolševike plaanidest, teatas kiitlevalt: «Mul on rohkem jõude kui vaja. Nad litsutakse lõplikult puruks».

Ajutise Valitsuse salajasel istungil 18. oktoobri õhtul määrati kindlaks abinõud võitluseks bolševikega. Pealinna olid kutsutud lähedalasuvate sõjakoolide junkrud, valve oli tugevdatud; kasakad said erilise korralduse olla valmis. Tugevdati Talvepalee kaitset, kuhu oli toodud junkrutest, kahe kooli lipnikest ja 5 soomusautost koosnev ühendatud väesalk. Lossiplatsile seati üles kahurid ja kuulipildujad. Tugevdati Neeva sildade ja kõigi valitsusasutuste kaitset.

Peakorter sai käsu kiirendada vägede liikumist rindelt Petrogradi. Linnas tugevdati sõjaväekomandode valveteenistust: oli antud käsk areteerida kõik isikud, kes ilmuvad kasarmutesse üleskutsega relvastatud väljaastumiseks.

Kuid valitsus ei saanud muuta võitluse käigus kujunenud klassijõudude vahekorda. Revolutsiooni poolel oli tohutu jõudude ülekaal.

Bolševike partei Keskkomitee juhtimisel tegi Sõjaline Revolutsioonikomitee viimaseid ettevalmistusi otsustavaks heitluseks kontrrevolutsiooniga. Seati täielikult valmis revolutsiooni peamine võitlusjõud — Punakaart, mille ridades oli Petrogradis 23 000 relvastatud töölist. Peale selle olid kümned tuhanded töölised valmis iga hetk toetama Punakaarti. Alates 19. oktoobrist läks Punakaart revolutsioonikomitee vahetusse alluvusse.

21. oktoobril määras Sõjaline Revolutsioonikomitee oma komissarid kõigisse Petrogradi garnisoni väeosadesse ja mõnedesse asutustesse. Petrogradi garnisoni kõigi polkude esindajate koosolek 22. oktoobril teatas, et ta tunnistab kehtetuks kõik käsud ja korraldused garnisonile, mis on välja antud ilma Sõjalise Revolutsioonikomitee komissaride allkirjadeta.

Mis puutub Balti laevastiku meremeestesse, siis teatasid nad juba septembris oma valitud organi Tsentrobalti kaudu, et laevastik «ei täida enam Ajutise Valitsuse korraldusi ega tunnista tema võimu». Pärast seda öeldi oktoobri alguses toimunud Balti laevastiku esindajate II kongressi üleskutses: «Vene laevastik on alati seisnud revolutsiooni esimestes ridades. Meremeeste nimed on kirju-

tatud aukohale neetud tsarismi vastu peetud suure võitluse raamatus ja areneva revolutsiooni helgetel päevadel on meremehed alati käinud revolutsiooni lõpliku eesmärgi, kõigi töötajate täieliku vabastamise eest võitlejate avangardis.

Bolševike partei ideed tungisid sügavale Põhja- ja Läänerinde soldatite hulkadesse. Isegi Edelarindelt, mida peeti «kõige vähem revolutsiooniliseks», teatati Keskkomiteesse: «See revolutsioonilise meeleolu kasv suureneb päevast päeva. Paljudes väeosades vastavad terved roodud küsimusele: «Kas teil on bolševikke?» — «Me oleme kõik bolševikud». Ei ole kahtlust, et enamik sõjaväge on meie partei poolt.»

Bolševike partei Keskkomitee initsiatiivil kuulutati 22. oktoober Petrogradi Nõukogu päevaks. Vabrikutes, tehastes, kasarmutes ja asutustes toimusid sel päeval miitingud ja koosolekud, milledel nõuti otsustavalt kogu võimu üleandmist nõukogudele. 23. oktoobril lõpetasid oma töö punakaardiväelaste konverentsid Petrogradis, mis oli Punakaardi peastaabiks. Samal päeval viidi läbi garnisoni polgukomiteede istungid. 23. oktoobri hilisööl tegi Sõjaline Revolutsioonikomitee kokkuvõtte jõududest, kontrollis revolutsioonilisi võitlusposte, määras kindlaks väesalkade ja -osade konkreetsed ülesanded.

Revolutsioonilised jõud olid täielikult valmis ja ootasid signaali, et minna rünnakule vana, oma aja äraelanud korra vastu.

§ 2. Relvastatud ülestõusu võit Petrogradis. II ülevenemaaline nõukogude kongress

Ülestõusu algus

24. ja 25. oktoobril 1917 arenesid otsustavad võitlused sotsialistliku revolutsiooni võidu eest. Neil päevil algas ja lõppes võidukalt relvastatud ülestõus Petrogradis.

24. oktoobril tegi Ajutine Valitsus viimase katse võtta initsiatiiv enda kätte ja minna üle pealetungile.

24. oktoobri varahommikul tegi junkrute väesalk äkkrünnaku trükikojale, kus trükiti kommunistliku partei keskhäälekandjat «Rabotši Putj»[1]. Junkrutel oli valitsuse käsk ajalehe sulgemiseks. Vaenlasel õnnestus lühikeseks ajaks vallutada trükikoda, konfiskeerida ajalehe tiraaž ja võtta ruumid oma valve alla. Samal ajal andis valitsus ka Smolnõi vallutamise käsu, pärast seda lülitati välja kõik tema telefonid. Järgnes käsk lahti võtta sillad üle Neeva. Talvepalee juurde olid koondatud kõik selle kaitseks ettenähtud jõud: Mihhaili, Vladimiri ja Pauli sõjakoolide junkrud, junkrud Peterhofist ja Oranienbaumist, «lööklased» ja «naissurmapataljon». Petrogradi sõjaväeringkonna ülemjuhataja polkovnik Polkovnikov andis välja käskkirja, milles ta nõudis Sõjalise Revolutsioonikomitee komissa-

[1] Selle nimetuse all ilmus oktoobrikuust «Pravda».

ride ametist kõrvaldamist, sõjaväeosadel keelati ilma sõjaväering konna staabi käsuta kasarmutest väljuda. «Kõik, kes tulevad vaatamata käsule relvastatult tänavale, antakse kohtu alla relvastatud mässu pärast,» kirjutati käskkirjas.

Bolševike Keskkomitee võttis viivitamata tarvitusele abinõud otsustava vastulöögi andmiseks pealetungile asuva kontrrevolutsiooni vastu. Keskkomiteest anti Sõjalisele Revolutsioonikomiteele korraldus saata trükikoja juurde punakaartlasi ja revolutsioonilisi soldateid, selleks et ajada sealt välja junkrud ja tagada trükikoja ning toimetuse kindel kaitse. See korraldus täideti viivitamata. 24. oktoobril ilmus kella 11-ks hommikul ajaleht «Rabotši Putj». Juhtkirjas öeldi: «Võim peab minema tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte. Võimu juures peab olema uus nõukogude poolt valitud, nõukogude poolt vahetatav ja nõukogude ees vastutav valitsus.»

Smolnõis toimus bolševike partei Keskkomitee istung, kus määrati kindlaks vajalikud abinõud kontrrevolutsioonile vastulöögi organiseerimiseks ja revolutsiooni jõudude üleminekuks pealetungile. Keskkomitee liikmed said konkreetsed ülesanded võitluse otsustavates lõikudes. J. M. Sverdlov sai ülesande valvata Ajutise Valitsuse tegevuse järgi. Temale usaldati ka revolutsiooni tagavarastaabi organiseerimine Petropavlovski kindluses. F. E. Dzeržinski pidi juhtima posti ja telegraafi vallutamist, A. S. Bubnovile tehti ülesandeks organiseerida side raudteelastega. G. I. Lomovile ja V. P. Noginile tehti ettepanek viibimata informeerida Keskkomitee otsusest partei Moskva komiteed.

24. oktoobri õhtul kirjutas Lenin Keskkomitee liikmetele põrandaalt viimase kirja, milles nõudis iga hinna eest... «täna õhtul, täna öösi areteerida valitsus, võttes relvad junkrutelt (võites nad, kui nad vastu hakkavad) jne.

Oodata ei tohi!! Võib kaotada kõik!!»[1]

Näidates valitsuse nõrkust, nõudis Lenin, et «Ta tuleb iga hinna eest *puruks lüüa!* Väljaastumisega viivitamine on niisama hea kui surm.»[2]

Partei Keskkomitee võttis tarvitusele kõik abinõud, et kiirendada ülestõusu. Sõjaline Revolutsioonikomitee saatis oma komissaridele ja polgukomiteedele viivitamatult vajalikud ettekirjutused. Teatades, et kontrrevolutsioon püüab minna üle pealetungile, käskis Sõjaline Revolutsioonikomitee «seada polgud lahinguvalmis» ja oodata edasisi korraldusi. «Igasugust viivitamist ja vahelesegamist tuleb vaadelda kui revolutsiooni reetmist». Sõjaline Revolutsioonikomitee võttis samuti vastu otsuse avada revolutsioonilise ajalehtede trükikoda, tehes ajalehtede toimetustele ja trükikoja ladujatele ettepaneku jätkata tööd. Trükikoja kaitsmise tegi Sõjaline Revolutsioonikomitee ülesandeks Leedu polgu ja 6. sapööripataljoni soldatitele.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 206—207.
[2] Sealsamas, lk. 207.

Rünnakule kodanliku võimu vastu asusid kõik revolutsioonilised jõud: Punakaardi salgad, Petrogradi garnisoni revolutsioonilised polgud ja Balti laevastiku madrused. Kokku oli neid jõude umbes 200 000 relvastatud meest.

Iga revolutsiooniline kollektiiv sai Sõjaliselt Revolutsioonikomiteelt võitlusülesande. Eriti suurt osa Balti laevastiku lahinglaevadest etendas ristleja «Aurora», mis oli Petrogradis remondis. Sõjaline Revolutsioonikomitee andis ristleja raadiojaama kaudu edasi radiogrammi, milles kutsus kõiki revolutsioonilisi organisatsioone väljaspool Petrogradi seadma oma jõud lahinguvalmis ja mitte mingil juhul pealinna juurde läbi laskma ešelone Ajutise Valitsuse poolt kohale kutsutud sõjavägedega.

Tarvituselevõetud abinõude tulemusena ei saanud valitsus rindelt abi. Viiburis peeti kinni 5. Kubani kasakadiviis, Tallinnas ratsakorpuse polgud, Pihkvas Rumeenia rindelt ärakutsutud ratsaväe osad, Tsarskoje Selos «löögipataljon», Peterhofis 1. Peterhofi lipnike kool jne. Valitsus ei saanud toetust ka neilt väeosadelt pealinnas, kelle ustavusele ta lootis. Jalgratturid, kes kaitsesid Talvepaleed, lahkusid valvest, teatades, et nad ei hakka enam valitsust kaitsma. Kolm kasakapolku, kelle ustavuses Kerenski ei kahelnud, keeldusid Ajutise Valitsuse kaitseks väljumast kasarmuist. Juba esimesed avaliku võitluse tunnid näitasid, et valitsus on täielikult isoleeritud. Sõjaväevõimude juhid teatasid Peakorterisse, et tekib «mulje, nagu asuks Ajutine Valitsus vaenuliku riigi pealinnas».

24. oktoobril haarasid punakaartlased, revolutsioonilised soldatid ja madrused enda kätte Neeva sildade kaitse, tugevdades seega kesklinna sidet töölisrajoonidega.

Ülestõus arenes edukalt. Vallutati Kesktelegraaf, seejärel Petrogradi Telefoniagentuur. Revolutsioonilised väeosad liikusid töölisskvartalitest Talvepalee piirkonda, mis oli muudetud kontrrevolutsiooni tsitadelliks. Punakaardi väeosad ja garnisoni polgud olid jaotatud rajoonide järgi: Osa neist kaitses Smolnõid, teine osa oli määratud linna lähiste kaitseks, kolmas osa aga koondatud Talvepalee vastu, kus asus Ajutine Valitsus.

Ööl vastu 25. oktoobrit saabus Smolnõisse V. I. Lenin ja võttis ülestõusu juhtimise vahetult enda kätte. Öö jooksul haarasid revolutsiooni jõud enda kätte raudteevaksalid, elektrijaama, riigipanga ja teised tähtsamad punktid ning asutused. Pärast telefonikeskjaama vallutamist lülitati välja valitsuse ja sõjaväe staabi telefonid.

Talvepaleesse varjunud Ajutine Valitsus võttis palavikuliselt tarvitusele abinõusid, et tõmmata enda poole kas või üksikuid Petrogradi garnisoni väeosi ja saada toetust rindelt. Kuid kontrrevolutsiooni jõupingutused paralüseeriti täielikult. Petrogradi sõjaväeringkonna vägede ülemjuhataja teatas öösel ettekandes Põhjarinde ülemjuhatajale ja Peakorterile olukorrast linnas järgmist: «... rahutusi ei ole, kuid plaani järgi toimub asutuste, vaksalite vallutamine, areteerimised. Mitte mingeid käske ei täideta. Junkrud loovutavad

valve vastupanekuta, kasakad ei ole seni vaatamata reale käskudele kasarmutest välja tulnud.»

Samal ajal valgus revolutsiooni jõudude ridadesse tuhandeid uusi võitlejaid. Pealinna vabrikutes ja tehastes formeeriti uusi Punakaardi väesalku. Kroonlinnast saabusid 25. oktoobril sõjalaevad ja 5000-meheline madruste ühendatud väesalk. Viiburist, Helsingist, Pihkvast ja Dvinskist teatati valmisolekust saata Petrogradi relvastatud väesalku.

Ülestõusu hingeks olid Petrogradi töölised. Külg külje kõrval Punakaardiga võitlesid Petrogradi garnisoni revolutsioonilised väeosad. Revolutsiooniliste hulkade esimestes ridades sammusid ka Balti laevastiku madrused.

Ülestõusu võit

Ülestõus arenes ebatavalise kiirusega. 25. oktoobri hommikuks oli faktiliselt kogu pealinn ülestõusnud proletariaadi ja soldatite käes. Ainult Talvepalee, peastaap, Maria palee ja mõned teised punktid olid veel jäänud valitsuse kätte. Veendunud olukorra lootusetuses, põgenes Kerenski 25. oktoobri hommikul Ameerika saatkonna autos pealinnast Põhjarinde piirkonda, et sealt leida Ajutisele Valitsusele ustavaid väeosi ja viia need Petrogradi peale.

25. oktoobril kella 10-ks avaldas Sõjaline Revolutsioonikomitee V. I. Lenini poolt koostatud ajaloolise üleskutse «Venemaa kodanikele!». Selles öeldi: «Ajutine Valitsus on kukutatud. Riigivõim on üle läinud Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu organi — Revolutsioonilise Sõjakomitee kätte, kes seisab Petrogradi proletariaadi ja garnisoni eesotsas.

See, mille eest võitles rahvas: demokraatliku rahu viivitamatu pakkumine, mõisnike maaomanduse kaotamine, tööliskontroll tootmise üle, Nõukogude valitsuse loomine, — see on kindlustatud.

Olgu tervitatud tööliste, soldatite ja talupoegade revolutsioon!»[1]

Rõõmustav sõnum sotsialistliku revolutsiooni võidust kandus kiiresti üle kogu maa.

25. oktoobril avati Petrogradi Nõukogu erakorraline istung. Kiiduavalduste tormiga võeti vastu Sõjalise Revolutsioonikomitee ettekanne relvastatud ülestõusu võidust. Sel istungil esines pealinna proletariaadi ja soldatite ees V. I. Lenin. Ta ütles: «Seltsimehed! Tööliste ja talupoegade revolutsioon, mille vajalikkusest kogu aeg kõnelesid bolševikud, on teostunud...

Nüüdsest peale saabub uus ajajärk Venemaa ajaloos, ja käesolev kolmas Vene revolutsioon peab lõpptulemusena viima sotsialismi võidule.»[2]

Petrogradi Nõukogu võttis vaidlusteta vastu V. I. Lenini poolt esitatud resolutsiooni, milles ta tervitas võidukat revolutsiooni. Resolutsioonis rõhutati monoliitsust, organiseeritust, distsipliini ja

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 208.
[2] Sealsamas, lk. 211.

seda «täielikku üksmeelt, mida rahvahulgad üles näitasid selles harukordselt veretus ja harukordselt edukas ülestõusus».[1]

Kuid revolutsiooni võitu ei saanud pidada lõplikuks, kuni Ajutine Valitsus istus junkrute kaitse all Talvepalees.

25. oktoobril kella 12-ks päeval vallutasid revolutsioonilised väeosad Maria palee, kus pidas istungeid Eelparlament. Kella 6-ks õhtul oli Talvepalee täielikult sisse piiratud.

Et vältida verevalamist, esitas Sõjaline Revolutsioonikomitee Ajutisele Valitsusele ultimaatumi: kapituleeruda 20 minuti jooksul. Ultimaatumile vastust mitte saanud, andis Sõjaline Revolutsioonikomitee käsu alustada tormijooksu Talvepaleele. Signaalilask tormijooksu alguseks anti ristlejalt «Aurora». Seejärel kõlas Petropavlovski kindluse kahurite kogupauk. Revolutsiooni armee asus rünnakule Talvepalee vastu. Tekkis äge tulevahetus. Junkrud ja «löökласed», kes peitsid end barrikaadide taha, tulistasid ägedalt vastu. Ööseks aga hakkas Talvepalee garnison demoraliseeruma. Lossi tungisid esimesed revolutsiooni sõdurite väeosad. Kuid võitlus jätkus ka hoones. Junkrute raevuka vastupanu tõttu oli raske vallutada lossi, mille! oli enam kui tuhat tuba ja saali.

Hilisööl vallutati Talvepalee. Junkrud kapituleerusid. 25. oktoobri ööl vastu 26. oktoobrit kell 2.10 areteeriti Ajutise Valitsuse liikmed ja saadeti Petropavlovski kindlusse.

Ajutine Valitsus — rahva ja revolutsiooni vastu võitlemise valitsus — osutus tõepoolest ajutiseks.

Nagu kirjutas V. V. Majakovski, ütles revolutsiooniline rahvas võimukalt ja otsustavalt oma aja äraelanud ministritele:

«Kes on siin ajutised?
Ronige alla!
Läbi on teie aeg.»

Kodanluse võimutsemise aeg Venemaal lõppes. Saabus revolutsiooni võidu, maa tõeliste peremeeste — tööliste ja talupoegade võidu periood.

Ajutise Valitsuse areteerimisega lõppes võidukalt relvastatud ülestõus Petrogradis. See kodanluse võimu vastu suunatud tormiline rünnak, mida juhtis ja organiseeris kommunistlik partei, kujutab endast võiduka relvastatud ülestõusu klassikalist näidet.

25. oktoober (7. november) 1917. a. läks meie kodumaa ja kogu maailma inimkonna ajalukku kui Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu päev, kui uue ajastu — kommunismi ajastu alguse päev.

II nõukogude kongressi avamine. Nõukogude võimu väljakuulutamine Venemaal

25. oktoobri õhtul avati Smolnõis II tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress, millele kogunesid nõukogude esindajad riigi kõigist nurkadest. Kongressist võtsid osa ka üksikud talupoegade nõukogude delegaadid. 318-st kohalikust kongressil esindatud nõukogust oli 241 nõu-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 213.

kogu andnud oma esindajatele juhendi nõuda kogu võimu üleminekut nõukogudele ja ainult 59 nõukogu pooldasid kokkuleplikku loosungit «Võim demokraatiale!». Ülejäänud 18 nõukogu ei formuleerinud kindlalt oma seisukohta.

Kongressi parteiline koosseis oli järgmine: 670-st kongressi alguseks registreerunud delegaadist kuulus bolševike fraktsiooni 390 inimest, esseeride rühmitusse 160 ja menševike fraktsiooni 72 delegaati. Ülejäänud kuulusid väikestesse rühmitustesse.

Kongressi avas Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimese koosseisu nimel menševik F. S. Dan. Kongressi presiidiumi valiti V. I. Lenin, V. A. Antonov-Ovsejenko, A. M. Kollontai, N. V. Krõlenko, A. V. Lunatšarski, V. P. Nogin jt., «pahempoolsetest» esseeridest B. D. Kamkov, V. A. Karelin ja M. A. Spiridonova. Menševikud ja parempoolsed esseerid oma esindajaid kongressi presiidiumi ei saatnud ning lootsid sellega tema tööd desorganiseerida.

Veendunud, et nende mäng on kaotatud, lõid esseerlik-menševistliku bloki parempoolse tiiva liidrid avalikult lahku nõukogudest. Nad esinesid kongressil kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse otseste kaitsjatena, nimetades Oktoobrirevolutsiooni «sõjaliseks vandenõuks». Pärast mõningaid provokatsioonilisi väljaastumisi lahkus menševike, bundistide ja parempoolsete esseeride grupp (51 inimest) nõukogude kongressilt ja läks linnavolikogu ruumidesse, kus nad koos kadettidega lõid demagoogilist nimetust kandva kontrrevolutsioonilise keskuse «Isamaa ja revolutsiooni päästmise komitee».

Pärast nende lahkumist võttis kongress bolševike fraktsiooni ettepanekul vastu resolutsiooni, milles revolutsiooni reeturite häbistav käitumine hukka mõisteti. «Kokkuleplaste lahkumine ei nõrgesta nõukogusid,» öeldi resolutsioonis, «vaid tugevdab neid, kuna ta puhastab tööliste ja talupoegade revolutsiooni kontrrevolutsioonilistest lisandeist».

Kell neli öösel sai kongress teate Talvepalee vallutamisest ja Ajutise Valitsuse areteerimisest. Kongressi delegaadid tervitasid seda teadet tormiliste kiiduavaldustega.

Seejärel luges A. V. Lunatšarski ette V. I. Lenini poolt kirjutatud üleskutse «Töölistele, soldatitele ja talupoegadele!». Üleskutses räägiti Ajutise Valitsuse kukutamisest ja teatati võimu üleminekust nõukogude kätte. «Toetudes tööliste, soldatite ja talupoegade määratu suure enamuse tahtele,» öeldi ajaloolises dokumendis, «toetudes Petrogradis toimunud tööliste ja garnisoni võidukale ülestõusule, võtab kongress võimu enda kätte.

Ajutine Valitsus on kukutatud.»

Kongress võttis vastu otsuse, et kogu võim kohtadel läheb tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte, kes peavad kindlustama tõelise revolutsioonilise korra. Proklamatsioon lõppes leegitseva üleskutsega töötavatele hulkadele:

«Soldatid, töölised, teenistujad, — teie käes on revolutsiooni saatus ja demokraatliku rahu saatus!

Elagu revolutsioon!»[1]

Kell viis hommikul pandi see üleskutse hääletusele ja võeti kongressi poolt üksmeelselt vastu.

Sellega lõppes nõukogude kongressi esimene istung.

Teine ning viimane kongressi istung avati 26. oktoobri õhtul kell 9. Sel istungil võttis kongress vastu rea ülitähtsaid otsuseid, mis väljendasid rahva põhilisi ja elulisi huve. Kongress võttis vastu otsuse kaotada surmanuhtlus rindel, mille Kerenski valitsus pärast juulipäevi oli taastanud. Samuti otsustas kongress viivitamata vabastada vanglatest kõik soldatid ja ohvitserid, kes olid areteeritud revolutsioonilise tegevuse pärast. Kongress võttis vastu üleskutse kõigile tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute kubermangu- ja maakonnanõukogudele, läkituse rindele ja üleskutse kasakatele. Neis ajaloolistes dokumentides teatati revolutsiooni võidust. Töötajaid kutsuti üles aktiivsele võitlusele nõukogude võimu eest nii rindel kui tagalas, nõukogude võimu kehtestamisele ja organiseerimisele kohapeal.

Kongressi tähelepanu keskpunktis olid V. I. Lenini ettekanded rahust ja maast.

Rahu- ja maadekreet. Nõukogude valitsuse moodustamine

Esimene V. I. Lenini ettekanne kongressil oli pühendatud rahuküsimusele. Venemaa sõjast väljumise küsimus oli aktuaalne küsimus, mis puutus sadade miljonite inimeste saatusesse. Oktoobrirevolutsioon arenes ja võitis inimkonnale loendamatuid viletsusi toonud Esimese maailmasõja tingimustes. Sõja käigus hukkus umbes 10 milj. inimest, haavata ja vigastada sai enam kui 20 milj. inimest. Eriti raskeid kaotusi kandis Venemaa. Imperialistlik sõda viis Venemaa täielikule laostumisele ja näljale, seadis ta rahvusliku katastroofi lävele.

Nõudmine demokraatliku rahu järele väljendas rahva kõige põhilisemaid elulisi huve. Seepärast kuulutasid bolševikud välja imperialistlikust sõjast täieliku lahkulöömise ja kõigi rahvaste vahel rahu sõlmimise poliitika. Võtnud võimu enda kätte, muutsid bolševikud rahupoliitika Nõukogude riigi välispoliitika peajooneks.

V. I. Lenini ettekanne rahu kohta oli selle poliitika konkreetseks väljenduseks. II ülevenemaaline nõukogude kongress võttis täieliku üksmeelega vastu Lenini poolt ettepandud rahudekreedi. Selles räägiti, et Nõukogude valitsus «teeb kõigile sõdivatele rahvastele ja nende valitsustele ettepaneku alustada viivitamatult läbirääkimisi õiglase demokraatliku rahu üle.»[2] Dekreedis määritleti õiglast ja demokraatlikku rahu kui rahu ilma annektsioonideta, s. o. võõraste maade vallutamiseta ning teiste rahvaste orjastamiseta, kui rahu ilma kontributsioonideta, s. o. ilma tasumaksmiseta, mida võitnud

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 219—220.

[2] Sealsamas, lk. 221.

riik nõuab sisse võidetud maalt. Dekreedis mõisteti hukka sõja jätkamine tugevate ja rikaste rahvuste vahel nõrkade rahvaste abistamiseks ja orjastamiseks. Nõukogude Venemaa teatas pidulikult oma kindlast otsusest viivitamata alla kirjutada niisuguse rahu tingimustele, «mis lõpetab selle sõja mainitud, eranditult kõigile rahvastele võrdselt õiglastel tingimustel.»[1]

Dekreediga kaotati ära saladiplomaatia. Nõukogude valitsus teatas, et ta asub viivitamata tsaarivalitsuse ja Ajutise Valitsuse poolt sõlmitud salalepingute avaldamisele. Nende salalepingute tingimused kuulutas dekreet ilmtingimata ja otsekohe tühistatuks. Nii kuulutati välja täielik ja lõplik lahkulöömine tsaarivalitsuse ja Ajutise Valitsuse imperialistlikust poliitikast.

Nõukogude kongress pöördus peamiste Lääne kapitalistlike maade teadlike tööliste poole üleskutsega, et nad aitaksid Venemaa revolutsioonilisel valitsusel «edukalt lõpule viia rahuürituse ning ühtlasi ka töötavate ja ekspluateeritavate rahvahulkade vabastamise igasugusest orjusest ja igasugusest ekspluateerimisest»[2].

Selleks, et võimalikult kiiremini vähendada sõja õudustest piinatud rahvaste kannatusi ja kergendada rahuläbirääkimiste läbiviimist, tegi Nõukogude valitsus kõigile sõdivatele riikidele ettepaneku sõlmida viivitamata vaherahu.

V. I. Lenini poolt rahudekreedis esitatud ja nõukogude kongressi poolt üksmeelselt heakskiidetud rahu eest võitlemise programm omandas seaduse jõu. Rahudekreediga algas Nõukogude valitsuse kestev ja visa võitlus rahu ja meie kodumaa julgeoleku eest. Leninliku rahudekreediga pandi alus erineva sotsiaal-majandusliku korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise ideele, mis on kujunenud Nõukogude välispoliitika üheks põhialuseks.

Teise ettekande pühendas V. I. Lenin nõukogude kongressil maaküsimusele. Agraarküsimus puudutas miljonite töötavate talupoegade põhilisi huve. Selle küsimuse õigest ja õigeaegsest lahendamisest sõltus töölisklassi ja töötava talurahva liidu saatus, tähendab ka nõukogude revolutsiooni edasine saatus.

II nõukogude kongressi poolt vastuvõetud maadekreet[3] likvideeris ilma igasuguse tasumaksmiseta mõisnike maaomanduse. Mõisnike maad, samuti kõik udelli-, kloostri- ja kirikumaad koos kogu nende elusa ja eluta inventariga, mõisahoonete ja kõigi päraldistega läksid valdade maakomiteede ja maakondade talupoegade saadikute nõukogude käsutusse. Dekreedis kriipsutati alla, et «igasugune konfiskeeritava, nüüdsest peale kogu rahvale kuuluva vara rikkumine kuulutatakse raskeks kuriteoks, mida karistab revolutsiooniline kohus.»[4] Dekreedis rõhutati eriti, et lihttalupoegade ja lihtkasakate maad ei konfiskeerita.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 222.

[2] Sealsamas, lk. 224.

[3] Maadekreet võeti vastu peaaegu ühel häälel, ainult 1 delegaat hääletas vastu ja 8 jäi erapooletuks.

[4] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 230.

Ühe osana võeti dekreeti sisse talurahva juhend maaküsimuses, mis oli koostatud juba enne Oktoobrirevolutsiooni võitu ajalehe «Izvestija Vserossiskogo Soveta Krestjanskih Deputatov» toimetuse poolt talupoegade 242 kohaliku juhendi põhjal. Vastavalt selle juhendiga väljendatud talupoegade soovile kehtestati võrdsustav maakasutamine töö- või tarbimisnormi järgi maafondi perioodilise ümberjaotamisega.

Võrdsustava maakasutamise printsiip ei olnud bolševistlik. Selle esitasid esseerid. Kuid pidades silmas seda, et talurahvas tahtis maa jaotamist just sel printsiibil, pidasid bolševikud vajalikuks võtta vastu see printsiip ja viia ta ellu.

Eraomandi õigus maale kaotati igaveseks ja asendati üldrahvaliku riikliku omandusega. See tähendas, et dekreedi vastuvõtmisega teostati tegelikult maa natsionaliseerimine riigis, mõisnikud kui klass likvideeriti.

Maadekreediga teostatud suurte ümberkorralduste tulemusena said talupojad tasuta enam kui 150 milj. ha mõisnike, udelli-, kloostri- jt. maid. Nõukogude võimu poolt töötavale talurahvale antud maafondi kogu väärtust hinnati miljardite kuldrubladega. Talupojad vabastati iga-aastasest rendimaksust mõisnikele ja kodanlusele ning kulutustest uute maade ostmiseks 700 milj. kuldrubla suuruses summas. Tühistati nende võlg talurahva maapangale umbes 3 miljardi rubla ulatuses. Talurahvas sai endale mõisnike inventari umbes 300 milj. rubla väärtuses. Miljonid töötavad talupojad võtsid maadekreedi vastu suure revolutsioonilise entusiasmiga, nimetades seda «pühaks dekreediks».

Suurte agraarsete ümberkorralduste dekreedi kinnitamine ja elluviimine kindlustas sotsialistliku revolutsiooni võitmatut jõudu kehastava töölisklassi ja töötava talurahva vahelise liidu aluseid.

Kongress valis Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee, mille koosseisu kuulus 101 inimest, nende hulgas 61 bolševikku, 29 «pahempoolset» esseeri, 6 sotsiaaldemokraati — internatsionalisti ja 4 teiste parteide esindajat.

Oma töö lõpul valis II nõukogude kongress maa valitsemiseks tööliste ja talupoegade valitsuse — Venemaa Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu[1]. Töölis-talupoegliku Nõukogude valitsuse esimeheks valiti Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni juht ja innustaja V. I. Lenin.

[1] Kongressi dekreedis Rahvakomissaride Nõukogu moodustamise kohta märgiti, et «Rahvakomissaride Nõukogu moodustatakse järgmistest isikutest: Nõukogu esimees — Vladimir Uljanov (Lenin); siseasjade rahvakomissar — A. J. Rõkov; põllutöö rahvakomissar — V. P. Miljutin; töö rahvakomissar — A. G. Šljapnikov; sõja- ja mereväe asjade komitee järgmises koosseisus: V. A. Ovsejenko (Antonov), N. V. Krõlenko ja P. J. Dõbenko; kaubanduse ja tööstuse rahvakomissar — V. P. Nogin; hariduse rahvakomissar — A. V. Lunatšarski; rahanduse rahvakomissar — I. I. Skvortsov (Stepanov); välisasjade rahvakomissar — L. D. Bronštein (Trotski); kohtu rahvakomissar — G. I. Oppokov (Zomov); toitlusasjade rahvakomissar — I. A. Teodorovitš; posti ja telegraafi rahvakomissar — N. P. Avilov (Glebov); esimees rahvuste asjus — J. V. Džugašvili (Stalin)».

Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee valimise ja Rahvakomissaride Nõukogu moodustamisega oli tehtud esimene ja tähtsaim samm Nõukogude riigi kui uut tüüpi riigi, proletariaadi diktatuuri loomisel. Sellega loodi tõeliselt rahvalik võim, mis seadis kogu oma tegevuse kõrgeimaks seaduseks hoolitsemise rahva heaolu eest.

27. oktoobri hommikuks kella kuueks lõpetas II ülevenemaaline nõukogude kongress hüüetega «Elagu sotsialism!» ja «Internatsionaali» laulmisega oma töö.

Kongressi delegaadid sõitsid mööda maad laiali, kandes edasi rõõmustavat sõnumit kogu võimu üleminekust nõukogude kätte ja II ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt vastuvõetud ajaloolistest dekreetidest. Inimkonna ajaloos algas uus ajastu.

§ 3. Nõukogude võimu võidukäik

Esimeste kontrrevolutsiooniliste mässude purustamine

Oktoobri ülestõusu tagajärjel kukutatud ekspluataatorlikud klassid avaldasid tööliste ja talupoegade revolutsioonile meeleheitlikku vastupanu.

Kerenski, kes põgenes Petrogradist Põhjarinde staapi (Pihkvas), kogus seal mõned kontrrevolutsioonilised väeosad ja viis need 3. ratsakorpuse komandöri kindral Krasnovi kaasabil Petrogradi ründamisele. 27. ja 28. oktoobril hõivasid mässajad Gatšina ja Tsarskoje Selo, mis lõi otsese hädaohu Petrogradile. Petrogradis eneses alustas kontrrevolutsiooniline «Isamaa ja revolutsiooni päästmise komitee» 29. oktoobril mässu. Kuid mässajad, kelle ridades oli kokku umbes tuhat junkrut ning ohvitseri ja keda ei toetanud linna elanikkond ja garnisoni soldatid, purustati nõukogude võimu poolt samal päeval.

Nõukogude valitsus V. I. Lenini juhtimisel mobiliseeris revolutsiooni jõud ja need läksid otsustavale pealetungile mässajate vastu. Sõjalise Revolutsioonikomitee ettekandes öeldi:

«Tekkinud võitluses osutasid kõik sõjaväeosad — meremehed, soldatid ja punakaardiväelased — ennastsalgavat vaprust.»

30. oktoobril purustati Pulkovo kõrgendike juures Krasnovi kasakaväed ja paisati tagasi Gatšina juurde. See lüüasaamine demoraliseeris mässajate ridu. 1. novembril saabus Gatšinasse Nõukogude delegatsioon, kes leppis kasakatega kokku Kerenski ja Krasnovi areteerimise suhtes. Kerenskil õnnestus ta enese sõnade järgi «lollisti ümberriietatuna» põgeneda, Krasnov aga areteeriti, kuid vabastati hiljem, kui ta oli andnud «kindrali ausõna», et ta ei hakka enam nõukogude võimu vastu võitlema.[1]

Kõige ägedama võitluse kestel mässajatega (29. oktoobril) astus Ülevenemaaline Raudteeteenistujate Täitevkomitee (Vikžel), mille eesotsas olid esseerid ja menševikud, Nõukogude-vastasesse

[1] Krasnov ei pidanud oma kindrali «ausõna» ja jätkas võitlust nõukogude võimu vastu.

tehingusse. Täitevkomitee, kes tegutses neutraliteedi lipu all, esines ettepanekuga likvideerida «konflikt» nõukogude võimuga «ühtse sotsialistliku valitsuse» loomise teel, s. o. parempoolsete esseeride ja menševike osavõtul.

Bolševike Keskkomitee pidas võimalikuks laiendada valitsuse ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee koosseisu Raudtee- ja Postining Telegraafiliidu esindajate arvel, kuid nõudis neilt, et nad II kongressi poolt vastuvõetud dekreedid heaks kiidaksid ja tunnustaksid valitsuse vastutavust ainult Nõukogude Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ees.

Parempoolsete esseeride ja menševikega blokki astuda ei olnud võimalik, sest nad astusid avalikult välja nõukogude võimu vastu. Bloki loomine nendega oleks tähendanud nõukogude võimu likvideerimist. Tegelikult seisis asi selles, et kokkuleppeparteid tahtsid võimu ära kiskuda nende käest, kes olid nimetatud parteid kukutanud.

Kuid ka üksikud bolševike partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse liikmed (Kamenev, Rõkov, Zinovjev jt.) avaldasid oportunistlikku kõikumist, toetades Ülevenemaalise Raudteeteenistujate Täitevkomitee ettepanekut. Keskkomitees ja valitsuses tekkis võitlus, mille käigus võitis Lenini printsipiaalne ja kindel joon.

Saanud lüüa, lahkusid Kamenev, Zinovjev, Rõkov ja nende mõtteosalised Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu koosseisust. See oli vesi kontrrevolutsiooni veskile, kes asus võitlema nõukogude võimu vastu. Kuid vaenlaste arvestused, et bolševike parteid tabab kriis ja toimub lõhenemine, ei täitunud. Partei, kes purustas kapitulandid, jäi ühtseks ja monoliitseks.

Kamenevi asemel valiti Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimehe kohale V. I. Lenini ustav õpilane ja kaasvõitleja, üks silmapaistvamaid Nõukogude sotsialistliku riigi organisaatoreid J. M. Sverdlov. Siseasjade rahvakomissariks määras partei Rõkovi asemele G. I. Petrovski. Asendati ka rida teisi rahvakomissare.

Nõukogude võimu võit Moskvas

Petrogradi kõrval oli võimu üleminek nõukogude kätte Moskvas sotsialistliku revolutsiooni saatusele esmajärgulise tähtsusega.

Kontrrevolutsioon koondas Moskvasse suured jõud, lootes muuta ta revolutsiooni vastu võitlemise peamiseks baasiks. Moskvas saadi Petrogradis alanud relvastatud ülestõusust teada alles 25. oktoobri hommikul, partei Moskva Komitee istungi ajal. Samas loodi parteiline võitluskeskus, millesse kuulusid M. F. Vladimirski, V. N. Podbelski, O. A. Pjatnitski jt. Moskva Komitee pöördus üleskutsega tööliste, soldatite, talupoegade, raudteelaste ja posti- ning telegraafiteenistujate poole, kutsudes neid üles nõukogude võimu kehtestamisele. Algas otsene võitlus kogu võimu nõukogude kätte ülemineku eest.

Punakaardi väeosad vallutasid A. S. Vedernikovi, Jem. Jaroslavski jt. juhtimisel 56. polgu revolutsiooniliste soldatite abil postkontori ja telegraafi. Kuid võitluse organiseerimisel kontrrevolutsiooniga tegi Moskva Komitee tõsiseid vigu. Vigade hulka tuleb

kanda ka hilinemine Sõjalise Revolutsioonikomitee loomisel. Viimane loodi Moskva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogude ühendatud istungil alles 25. oktoobri õhtul, s. o. pärast seda, kui linnas oli juba alanud võitlus võimu pärast. Sõjalise Revolutsioonikomitee koosseisu läksid mitte ainult bolševikud (V. P. Nogin, P. G. Smidovitš, G. A. Ussijevitš jt.), vaid ka menševikud. Viimased pidurdasid ja tõkestasid Sõjalise Revolutsioonikomitee tegevust. Menševikud astusid samal ajal ka kontrrevolutsioonilisse keskusse — «Ühiskondliku Julgeoleku Komiteesse» —, mis loodi revolutsiooniga võitlemise eesmärgil samal õhtul linnavolikogu istungil. Negatiivset mõju avaldas võitluse käigule Moskva parteiorganisatsiooni juhtiva töötaja Nogini ja tema pooldajate oportunistlik kõikumine.

Sel ajal kui Moskva Komitee viivitas võimu haaramisega, mobiliseeris Moskva sõjaväeringkonna ülem esseer polkovnik K. I. Rjabtsev, kes tegutses «Ühiskondliku Julgeoleku Komitee» ülesandel, junkrud ja teised linna kontrrevolutsioonilised jõud, et takistada võimu üleminekut nõukogude kätte.

Seega kujunes Moskvas algusest peale keeruline ja raske olukord. Kuid revolutsioonilised rahvahulgad sööstsid lahingusse ja miski ei suutnud peatada revolutsiooni võidukat arenemist. Ööl vastu 26. oktoobrit alustas Sõjaline Revolutsioonikomitee oma võitlustööd. Ta saatis laiali käskkirja, milles nõudis revolutsiooni jõudude viivitamatut võitlusvalmis seadmist. Käskkirjaga keelati sõjaväeosadel mitte Sõjalisest Revolutsioonikomiteest lähtuvate korralduste täitmine. Zamoskvoretšjes (Moskva jõe taguses rajoonis), Sokolnikis, Hamovnikis, Presnjas jt. rajoonides loodi sõjalised revolutsioonikomiteed, kes, toetudes Punakaardile ja garnisoni revolutsioonilistele polkudele, said seal kiiresti täielikeks olukorra peremeesteks. 26. oktoobri hommikuks suleti kodanlikud ajalehed ja haarati enda kätte rida tähtsaid asutusi, sealhulgas ka Riigipank. Võitluses nõukogude võimu eest olid saavutatud esimesed edusammud.

Kuid selle asemel, et kiiresti lõpetada kontrrevolutsiooni purustamine, astus Sõjaline Revolutsioonikomitee Rjabtseviga läbirääkimistesse. Viimane püüdis aega võita. Sõjaline Revolutsioonikomitee nõustus Kremlist 193. polgu revolutsioonilised soldatid välja viima ja enda poolt väljapandud postkontori ja telegraafi hoone kaitse maha võtma. Tuli välja, et Sõjaline Revolutsioonikomitee loovutas juba kättevõidetud positsioonid.

Sõjalise Revolutsioonikomitee järeleandlikkus julgustas revolutsiooni vaenlasi, kes ei viivitanud üleminekuga aktiivsele tegevusele. 27. oktoobri õhtul kuulutas Rjabtsev linna sõjaseisukorras olevaks ning nõudis ultimatiivselt Sõjalise Revolutsioonikomitee likvideerimist ja arsenalist väljaveetud relvade tagastamist. Moskva sõjaväeringkonna staap toetus 10 000-le hästi väljaõpetatud ja relvastatud mehele, sealhulgas Aleksei ja Aleksandri sõjakooli ning kuue lipnike kooli kasvandikele. 28. oktoobri hommikul vallutasid junkrud Kremli, korraldades revolutsiooniliste soldatite kallal verise arveteõienduse.

Parteikeskuse näpunäitel lükkas Sõjaline Revolutsioonikomitee Rjabtsevi ultimaatumi tagasi ja kutsus rahvast aktiivselt tegutsema. 28. oktoobril kuulutati Moskvas välja üldstreik. Töölised, olles töö seisma jätnud, suundusid otse tehastest Punakaardi staapidesse, nõudes relvi. 40 000 vintpüssi saadi vagunitest, mis seisid Kaasani raudtee tagavararteedel. Viivitamata anti need punakaartlastele. Revolutsiooniliste tööliste ja soldatite armee, kes tõusis võitlusele nõukogude võimu kehtestamise eest Moskvas, ulatus 100 000 meheni. Selleks ajaks lahkusid menševikud Sõjalisest Revolutsioonikomiteest. Revolutsiooni jõud läksid üle otsustavale pealetungile.

29. oktoobril vallutati tormijooksuga linnavalitsuse hoone Tveri bulvaril. Halastamatu käsitsivõitlus tekkis Suhharevi väljakul (praegu Kolhooside väljak), Ostoženkas (Metrostrojevskaja tänav) ja Pretšistenkas (Kropotkini tänav), Sadovajal ja Nikita väravate juures. Lefortovos alustasid tehase «Mastjažart» töölised Aleksandri sõjakooli piiramist. Töölistest punakaartlased ja revolutsioonilised soldatid võitlesid kõikjal erakordse vaprusega.

Sadade võitlejate seas, kelle nimed said kuulsaks neis karmides heitlustes, olid kangelaslikult hukkunud seltsimehed Pjotr Dobrõnin, Ljusja Ljussinova ja paljud teised.

Ülestõus arenes edukalt. Uuesti vallutati postkontor ja telegraaf. Raudteelased haarasid enda kätte raudteejaamad ja muutsid seega Peakorteri poolt Rjabtsevile toetuseks saadetud vägede Moskvasse saabumise võimatuks. Kontrrevolutsiooni jõud suruti üha enam Kremli ümber kokku. Moskvasse saabusid revolutsioonilistele jõududele abiks Punakaardi väesalgad Ivanovo-Voznessenskist ja Šujast eesotsas M. V. Frunzega, töölisväeosad Tuulast, Vladimirist, Serpuhhovist ja teistest linnadest. Võitlusest nõukogude võimu võidu eest Moskvas võttis osa kokku kuni 10 000 töölist ümbruskonna linnadest.

Partei Keskkomitee näpunäitel saadeti Moskvasse Petrogradi punakaartlaste ja balti madruste väesalgad. 1. ja 2. novembril puhkesid Moskvas otsustavad lahingud nõukogude võimu pärast. Töölised ja soldatid murdsid samm-sammult endale Kremli juurde teed. 2. novembril jõudsid revolutsioonilised väed Punasele väljakule ja piirasid Kremli ümber.

2. novembril kirjutati alla kapitulatsiooni tingimustele, milledele vastavalt «Ühiskondliku Julgeoleku Komitee» likvideeriti ning valgekaartlased ja junkrud andsid oma relvad ära. Ööl vastu 3. novembrit hõivati Kreml. Moskvas kindlustus nõukogude võim.

Peakorteri likvideerimine. Sotsialistliku revolutsiooni võit rindel

Sotsialistliku revolutsiooni võidule tervikuna omas suurt tähtsust revolutsiooni võit rindel.

Partei arvestas V. I. Lenini näpunäiteid, et «kui revolutsioon ei muutu massiliseks ega haara sõjaväge ennast, siis ei saa juttugi olla tõsisest võitlusest.»[1]

Võitlus soldatite hulkade eest rindel ja tagalas omandas seda

[1] V. I. Lenin, Teosed, 11. kd., lk. 151.

suurema tähtsuse, et kontrrevolutsioon püüdis revolutsiooni purustamiseks toetuda sõjaväele.

Pärast seda, kui Kerenski-Krasnovi mäss läbi kukkus ja enamik Põhjarinde väeosi revolutsiooni poole asus, pani kontrrevolutsioon oma lootused Läänerindele.

Selle rinde tähtsuse määras ära mitte ainult tema lähedus Petrogradile ja Moskvale, vaid ka see, et tema dislokatsioonipiirkonnas, Mogiljovis, asus Peakorter, mis muutus nõukogude võimu vastu suunatud vandenõu kõige ohtlikumaks keskuseks. Peakorteri ümber koondati intensiivselt Nõukogude-vastaseid jõude. Peakorterisse suundusid endised ministrid, kes kavatsesid luua seal Nõukogude-vastase valitsuse eesotsas esseer Tšernoviga. Pärast Kerenski põgenemist nimetas enda ülemjuhatajaks kõrgema ülemjuhataja staabi ülem kindral N. N. Duhhonin. Peakorteri juures asuvad välismaised sõjalised missioonid asusid soosima Vene kontrrevolutsiooni. Nad lubasid Duhhoninile igakülgset abi, ässitades teda mitte alluma Nõukogude valitsusele ja mitte astuma vaherahu-läbirääkimistesse Saksa väejuhatusega.

V. I. Lenin nõudis Nõukogude valitsuse nimel Duhhoninilt kategooriliselt, et ta, vastavalt rahudekreedile, alustaks viivitamatult Saksa väejuhatusega vaherahu-läbirääkimisi. Duhhonin keeldus seda nõudmist täitmast. Seejärel tagandas Rahvakomissaride Nõukogu Duhhonini. Kõrgemaks vägede ülemjuhatajaks määrati bolševik N. V. Krõlenko.

9. novembril pöördus V. I. Lenin raadio teel kõigi polgu-, diviisi-, korpuse-, armee- ja teiste komiteede poole, kõigi soldatite ja madruste poole, kutsudes neid üles võtma rahu üritus enese kätte. See üleskutse vallandas soldatite hulkade initsiatiivi. Ootamata üldist vaherahu hakkasid Vene väeosad üksikutes rindelõikudes sõlmima Saksa väeosadega ajutisi «kohalikke» vaherahulepinguid. Soldatite vennastumine tugevnes veelgi.

Mässu mahasurumiseks, mille olid tõstnud kindralid eesotsas Duhhonini ja parempoolsete esseeride liidritega, saadeti Petrogradist, Minskist ja teistest kohtadest Peakorterisse revolutsiooniliste soldatite ja madruste väesalgad N. V. Krõlenko juhtimisel.

18. novembril kuulutas Mogiljovi Sõjaline Revolutsioonikomitee enese kõrgeimaks võimuks linnas, võttes enda kätte ka kontrolli Peakorteri üle. Kindral Duhhonin tapeti ülestõusnud soldatite poolt.

Kerenski-Krasnovi mässu purustamine ja kontrrevolutsioonilise Peakorteri likvideerimine oli ilmseks tõendiks, et kõik kodanluse, kontrrevolutsioonilise generaliteedi ja kokkuleplaste liidrite katsed kasutada sõjaväge revolutsiooni vastu olid asjatud. Petrogradi garnisoni soldatite hulgad ja Balti laevastiku madrused, kui ka soldatid teistelt rinnetelt, eriti Põhja- ja Läänerindelt, toetasid aktiivselt sotsialistlikku revolutsiooni.

Esimese kahe-kolme nädala jooksul pärast relvastatud ülestõusu Petrogradis ja Moskvas võitis revolutsioon keskusele lähi-

matel rinnetel — Põhja- ja Läänerindel, samuti aga Edela-, Rumeenia ja Kaukaasia rinnete mitmetes armeedes.

Neil keskusest kaugemal asuvatel rinnetel oli kokkuleplaste mõju tunduv, kontrrevolutsioonilisel ohvitserkonnal aga olid võrdlemisi suured jõud. Edela- ja Rumeenia rindel tegid ukrainlastest soldatite seas aktiivset agitatsiooni kodanlikud natsionalistid. Kuid terava võitluse käigus saavutasid võidu bolševikud. Edelarinde Sõjaline Revolutsioonikomitee, mis valiti 24. novembril, tunnustas Rahvakomissaride Nõukogu kõrgeimaks võimuks maal. Samasuguse otsuse võttis 10. detsembril vastu Rumeenia rinde ja Musta mere laevastiku soldatite ja madruste saadikute nõukogude II kongress. Kuid edaspidi lõid Keskraada ja Rumeenia võimude väljaastumised neil rinnetel keerulise kodusõja olukorra.

Võitnud keskuses ja rindel, tegi nõukogude võim võidukäigu kogu maal.

Nõukogude võimu kehtestamine kohapeal

1917. a. oktoobri lõpust kuni 1918. a. veebruari — märtsini levis nõukogude võim kogu riigi ääretul territooriumil sellise kiirusega, et V. I. Lenin nimetas seda nõukogude võimu triumfikäiguks. See triumf oli kommunistliku partei tohutu organiseerimistöö ja rahvahulkade revolutsioonilise aktiivsuse tulemuseks.

Sotsialistliku revolutsiooni baasiks oli Sise-Venemaa oma tööstuslike ja poliitiliste keskustega, oma rahvuse poolest ühtse vene elanikkonnaga. Vene töölisklass oli juhtivaks ja otsustavaks jõuks sotsialistliku revolutsiooni teostamisel Venemaal, nõukogude võimu kindlustamisel ja kehtestamisel nii keskuses kui ka kohapeal.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus kutsusid linna- ja maatöötajaid vastavalt ülevenemaalise nõukogude kongressi otsusele üles võtma ühiselt võimu enda kätte ja suunasid neile abiks tuhandeid oma esindajaid. Suurt abi osutas kohalikele nõukogudele Petrogradi Sõjaline Revolutsioonikomitee, kes paari esimese revolutsiooninädala jooksul saatis kubermangudesse ja valdadesse 106 komissari, 61 instruktorit ja enam kui 600 agitaatorit. Real juhtudel saatis Sõjaline Revolutsioonikomitee mitmetesse linnadesse ja piirkondadesse Punakaardi väeosi.

25. kuni 31. oktoobrini 1917. a. läks võim nõukogude kätte 17 kubermangukeskuses. Novembri lõpuks oli nõukogude võim kehtestatud 28 kubermangulinnas ja maa tähtsaimates tööstuslikes punktides ning enamikus armeedes rindel — sel aga oli otsustav tähtsus sotsialistliku revolutsiooni võiduks kogu maal.

Nõukogude võimu võidukäigul maa üksikutes piirkondades olid oma spetsiifilised iseärasused. Suurtes tööstuskeskustes, kus nõukogud võideti bolševike poolt juba sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise perioodil ja kus need tegelikult olid olukorra peremeesteks, läks võim kiiresti ja rahulikul teel nõukogude kätte. Luganskis näiteks, kus Oktoobrirevolutsiooni alguseks olid kõik organisatsioonid linnas (nõukogud, ametiühingud, linnavolikogu jt.)

bolševike käes, keda juhtis K. J. Vorošilov, leidis võimu üleminek nõukogudele 25. oktoobril ainult lõplikku kinnitust.

Samasugune oli olukord Ivanovo-Voznessenskis, kus võitlust nõukogude võimu eest juhtis M. V. Frunze. 25. oktoobrist kuni 1. novembrini 1917. aastal võitis nõukogude võim Uraali linnades: Jekaterinburgis, Permis, Ufaas. 26. oktoobril läks võim Samaara nõukogude kätte, mida juhtis V. V. Kuibõšev. Seejärel võtsid nõukogud võimu ka Volgamaa teistes tähtsamates linnades. Kõigis neis ja paljudes teistes linnades võtsid nõukogud võimu enda kätte rahulikul teel.

Kuid terves reas teistes linnades — Kiievis, Harkovis, Rostovis Doni ääres, Bakuus, Odessas, Saraatovis, Voronežis, Smolenskis, Nižni Novgorodis, Irkutskis, Taškendis ja mujal — sundis kontrrevolutsioon töölistele ja talupoegadele peale relvastatud võitluse. Neil juhtudel läks võim nõukogude kätte relvastatud heitluste tulemusena.

Kõige ohtlikumaks kontrrevolutsiooni koldeks oli kasakate kontrrevolutsioon Donil eesotsas ataman A. M. Kalediniga.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni teatas Kaledin, et ta ei allu Doni Nõukogude valitsuse sõjavägedele ning kuulutas Doni piirkonna sõjaseisukorras olevaks ja asus avalikule võitlusele nõukogude võimu vastu. Kaledini ümber koondusid kodanlik-mõisnikliku Venemaa kontrrevolutsioonilised jõud. Donile sõitsid kokku kontrrevolutsiooni sellised peamehed nagu P. N. Miljukov ja kindral L. G. Kornilov. Kaledin lõi sidemed Kubani, Tereki ja Astrahani kontrrevolutsioonilise kasakkonnaga, Dutoviga Orenburgis ja Ukraina Raadaga.

Peamise lootuse võitluses Nõukogude Venemaa vastu panid Entente'i imperialistid sel ajal Kaledinile. Ameerika Ühendriikide presidendi Wilsoni korraldusel andis Ameerika rahvuspank 1917. a. detsembris Kaledinile 500 000 dollarit. Prantsuse valitsus andis Kaledinile laenu 100 milj. rubla ulatuses. Punase Risti Ameerika missioon püüdis Kaledinile Petrogradist soomusautosid ja autosid saata. Kaledini abil asusid tsaarikindralid M. V. Aleksejev ja L. G. Kornilov välismaiste imperialistide rahadega formeerima valgekaartlikku nn. «vabatahtlikku armeed».

Toetudes osakonna ülemkihile, vallutas Kaledin 1917. a. novembris Rostovi, seejärel aga Taganrogi. Neis linnades kehtestati verine valgekaartlik terrorirežiim. Kaledin plaanitses pealetungi läbi Donbassi maa keskpiirkondadesse.

Kaledini purustamiseks võttis Nõukogude valitsus tarvitusele otsustavad abinõud. Moskvast, Petrogradist ja Donbassist saadeti Donile Kaledini vastu punakaartlaste väesalku ja revolutsioonilisi polke V. A. Antonov-Ovsejenko juhtimisel. Kasakkonna enese seas teravnesid klassivahekorrad, toimus äge klassivõitlus. Jaanuaris toimus Kamenski staniitsas rindekasakate kongress[1]. Kongressil vii-

[1] Kongress valis delegatsiooni III ülevenemaalisele nõukogude kongressile, mis pärast Petrogradi jõudmist võeti vastu V. I. Lenini poolt.

bisid Rostovi põranda-aluse bolševike komitee esindajad. Kasakate kongress tunnustas nõukogude võimu, moodustas Doni revolutsioonilise komitee eesotsas kasakas F. G. Podtjolkoviga ja kuulutas sõja Kaledinile.

Kaledin osutus rünnatuks nii rindelt kui tagalast. 1918. a. jaanuari lõpuks muutus valgekaartlaste olukord lootusetuks. Veebruari alguses said kaleedinlased Glubokaja staniitsa juures täielikult lüüa. Kaledin, kes ilmus sõjaväeringkonda, teatas, et vastupanu on mõttetu; pärast seda laskis ta enese maha.

Taganrogi töölised tõusid üles ja kehtestasid nõukogude võimu. V. I. Lenin andis revolutsioonilisele armeele käsu iga hinna eest vallutada Rostov. Lenini üleskutsest vaimustatud nõukogude väeosad vallutasidki 24. veebruaril Rostovi, päev hiljem Novotšerkasski. Märtsis loodi Doni Nõukogude Vabariik.

Umbes samal ajal (1917. a. detsember — 1918. a. jaanuar) kehtestati nõukogude võim kõigis Kubani ja Musta mere äärsetes suuremates keskustes (Novorossiiskis, Stavropolis, Armaviris, Maikopis); aprillis likvideeriti Kubani valgekaartlik raada ja loodi Kubani Nõukogude Vabariik.

Võrdlemisi kiiresti kindlustus nõukogude võim Siberi ja Kaug-Ida laialdastes piirkondades. Juba oktoobri keskel nõudis esimene Siberi nõukogude kongress, mis toimus Irkutskis, kogu võimu ülemineku nõukogude kätte ja lõi kogu Siberile ühtse juhtiva organi, Siberi Nõukogude Kesktäitevkomitee. Silmapaistvat osa võitluses nõukogude võimu eest Siberis etendasid vana bolševik N. N. Jakovlev, rahvakangelane S. G. Lazo jt.

Siberis ja Kaug-Idas oli revolutsiooni üks kohalikke spetsiifilisemaid iseärasusi seotud asjaoluga, et neis piirkondades puudus mõisnike maavaldus. Suuremat osa kui reas teistes piirkondades etendas siin kulaklus. Töölisklassi väesalgad olid laiali pillatud mööda ääretut maad üksikutesse tööstuslikesse «oaasidesse» raudtee ääres.

Seetõttu oli esseeridel ja menševikel Siberi ja Kaug-Ida tööliste ja eriti talupoegade seas suur mõju. Bolševistlikud organisatsioonid olid väikesearvulised. Peale selle olid mõned neist nagu Omski, Irkutski, Tšitaa jt. organisatsioonid kuni 1917. a. sügiseni menševike omadest eraldumata, mis avaldas võitlusele järjekindla proletaarse joone eest revolutsioonis loomulikult negatiivset mõju.

Nõukogude revolutsiooni vastu ühinesid kõik kontrrevolutsioonilised jõud: kodanlus, kasakate ülemkiht, kulaklus, parempoolsed esseerid jt. Nad lõid niinimetatud Siberi piirkonnavolikogu, mille juhid olid tihedasti seotud Jaapani, Ameerika Ühendriikide ja teiste riikide imperialistlike ringkondadega, kes püüdsid Kaug-Ida ja Siberi alasid endale haarata.

Karmis heitluses rohkearvuliste vaenlastega kindlustasid Siberi ja Kaug-Ida töötajad nõukogude võimu. Esimeseks linnaks Siberis, kus kehtestati nõukogude võim, oli Krasnojarsk (29. oktoobril

1917. a.). 1917. a. lõpuks kindlustus nõukogude võim Jenissei kubermangu kõigis maakondades. Olles avalikus relvastatud võitluses menševike üle võidu saavutanud, võttis Omski Nõukogu novembrikuus linnas võimu enda kätte. Lääne-Siberi nõukogude III piirkonnakonverents, mis toimus Omskis (2.—10. detsembril), kuulutas nõukogude võimu kehtivaks kogu Lääne-Siberis. Krasnojarski ja teiste linnade Punakaardi salkade abil võideti 1917. a. detsembri lõpul Irkutskis nõukogude võimu vastu mässu tõstnud valgekaartlased.

18. novembril võttis Vladivostoki Nõukogu vastu otsuse likvideerida kodanlik võim linnas. 19. detsembril läks võim nõukogude kätte Habarovskis. 25. detsembril avati seal Kaug-Ida nõukogude III kongress. Kongress võttis vastu deklaratsiooni kogu võimu üleminekust nõukogudele Primorje ja Amuuri piirkondades. 1918. a. jaanuari lõpuks ajasid Tomski töötajad linnast välja Siberi piirkonnavolikogu, kes pretendeeris võimule Siberis.

Nõukogude võimu võidu Siberis ja Kaug-Idas kinnitas II Siberi nõukogude kongress, mis avati 10. veebruaril 1918. a. Irkutskis.

Nõukogude revolutsiooni võit rahvuslikes piirkondades

Rööbiti piirkondadega, kus elanikkond oli vene rahvusest, võtsid revolutsioonist aktiivselt osa ka rahvuslikud piirkonnad. Võitnud keskuses, levis nõukogude revolutsioon kiiresti rahvuslikesse piirkondadesse. See oli ka loomulik, kuna revolutsioon tõi Venemaa rahvuste töötavatele hulkadele vabanemise koloniaalsest režiimist ja natsionalistlikust kodanlik-mõisniklikust kontrrevolutsioonist kohapeal.

Võitlusel nõukogude võimu kehtestamise eest maa rahvuslikes piirkondades oli võrreldes Venemaa siserajoonidega rida iseärasusi. See võitlus toimus raskemas olukorras ja kandis ebatavaliselt teravat ja keerulist iseloomu.

Kõigepealt olid raskused võitluses nõukogude võimu eest reas rahvuslikes piirkondades seotud kohaliku elanikkonna suure sotsiaal-majandusliku ja poliitilise mahajäämusega. Paljudel rahvastel puudus oma töölisklass, mistõttu bolševistlikud organisatsioonid olid nõrgad ning kokkuleppe- ja natsionalistlikel parteidel oli töötavate hulkade seas võrdlemisi suur mõju.

Teiseks põrkas revolutsioon siin juba enne Oktoobrirevolutsiooni tekkinud kodanlik-natsionalistlike «valitsuste» — Ukraina ja Valgevene Raada, Krimmi «Kurultai», Kasahstani «Alašš-hord» jne. — tegevusele. Need kontrrevolutsioonilis-natsionalistlikud «valitsused», kes maskeerisid end võitlusega rahvusliku sõltumatuse eest, kuulutasid algusest peale nõukogude võimule sõja.

Kolmandaks, Oktoobrirevolutsiooni poolt keskusest väljakihutatud Vene kontrrevolutsiooni juhid ja kõik ekspluataatorlikе klasside kontrrevolutsiooniliste parteide elemendid, kes võitlesid nõukogude võimu vastu, suundusid ääremaadele. Blokeerudes kodanlike natsionalistidega, püüdsid nad muuta kõik ääremaad kontrrevolutsiooni kolleteks.

Neljandaks tuli äärealade revolutsioonilistel jõududel teha tegemist suurema välisimperialistide survega kui keskuses. Imperialistide agentuuri õõnestavat tegevust kergendas paljude rahvuslike piirkondade piiriäärne asend.

Kõigi nende asjaolude tõttu oli sotsialistliku revolutsiooni arenemisprotsess rahvuslikes piirkondades oma vormidelt ja võitlusmeetoditelt palju omapärasem.

Revolutsioonilise aktiivsuse arenemisele mittevene töötavate hulkade seas osutasid tohutu suurt mõju revolutsiooni esimesed seadusandlikud aktid niisugustes eluliselt tähtsates küsimustes nagu agraar- ja rahvusküsimus. Kõrvuti rahu- ja maadekreediga omas revolutsiooni edule rahvuslikes piirkondades otsustavat tähtsust nõukogude võimu leninlik rahvuspoliitika.

Nõukogude valitsus võttis 2. novembril 1917. a. vastu «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni», mis kuulutas välja rahvusliku rõhumise hävitamise, Venemaa rahvastele võrdõiguslikkuse ja täieliku vabaduse andmise ning enesemääramise õiguse kuni lahkulöömiseni ja oma riigi moodustamiseni. Tehti lõpp tsarismi ja kodanluse poliitikale, mis seisis vägivallas ja rõhumises, rahvaste üksteise vastu ülesässitamises, provokatsioonides ja pogrommides. Kuulutati välja avalik ja aus poliitika — Venemaa rahvaste sõprus ja vendlus. Deklaratsioonis olid formuleeritud tähtsamad seisukohad, mis määrasid kindlaks nõukogude võimu rahvuspoliitika: 1) Venemaa rahvaste võrdsus ja suveräniteet, 2) Venemaa rahvaste õigus vabale enesemääramisele kuni lahkulöömiseni ja iseseisva riigi moodustamiseni, 3) kõigi ja igasuguste rahvuslike ja rahvuslik-religioossete privileegide ning kitsenduste kaotamine, 4) Venemaa territooriumil elavate vähemusrahvaste ja etnograafiliste rühmade vaba arenemine.

Üleskutses «Kõigile Venemaa ja Idamaa töötavaile muhameedlastele», mis avaldati 22. novembril 1917. a., kuulutas Nõukogude valitsus muhameedlaste usu ja usukombed, rahvuslikud ning kultuurilised institutsioonid vabaks ja puutumatuks. Kuulutati välja muhameedlaste õigus korraldada vabalt ja takistuseta oma rahvuslikku elu. Rahvakomissaride Nõukogu kinnitas, et praegu kaitstakse nende õigusi nagu kõigi Venemaa rahvaste õigusi revolutsiooni ja tema organite — tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude — kogu võimuga.

Teostades seda internatsionalistlikku vabaduspoliitikat, viis kommunistlik partei kõigist rahvustest töötajad võitlusse nõukogude võimu eest.

Varem kui teistes rahvuslikes piirkondades võitis nõukogude revolutsioon Valgevenes. Valgevene ja Läänerinde bolševistlikel organisatsioonidel oli juba Oktoobrirevolutsiooni eel nõukogudes ja soldatite komiteedes otsustav mõju. See võimaldas Minski Nõukogul juba 25. oktoobril 1917. a. teatada kogu võimu üleminekust tema kätte. Järgmisel päeval moodustati Minskis Läänepiirkonna Sõjaline Revolutsioonikomitee. Minski Nõukogu järel võtsid võimu

enda kätte Gomeli, Mogiljovi, Vitebski ja teised nõukogud. Läänerinde ülemjuhataja P. S. Balujevi katsed mobiliseerida kontrrevolutsioonilisi jõude ja likvideerida nõukogude võim Minskis ning teistes linnades kukkusid läbi. Sõjaline Revolutsioonikomitee saatis laiali kontrrevolutsioonilise «Isamaa ja revolutsiooni päästmise komitee» ja teised Nõukogude-vastased organisatsioonid, kindlustades püsivalt võimu nõukogudele.

Novembri lõpul toimusid Minskis tööliste ja soldatite saadikute nõukogude piirkonna konverents, rindemeeste kongress ja talupoegade nõukogude kongress. Kongresside tööst võtsid osa partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse täievolilised esindajad G. K. Ordžonikidze ja V. Volodarski. Valgevenes loodi Läänepiirkonna Täitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas A. F. Mjasnikoviga.

Nõukogude võimu kiirele võidule Valgevenes aitas kaasa Läänerinde revolutsiooniliste soldatite kohalviibimine.

Edukalt toimus nõukogude võimu kehtestamine Saksa vägede poolt okupeerimata Baltimaadel, kus oli tugev revolutsioonilise proletariaadi kiht eesotsas bolševike organisatsioonidega. Juba 24. oktoobril algas ülestõus Tallinnas, 26. oktoobril avaldas Sõjaline Revolutsioonikomitee üleskutse, milles teatati revolutsiooni võidust ja nõukogude võimu kehtestamisest Eestimaal. 16.—17. detsembril toimus Valgas bolševike juhtimisel Läti tööliste, kütipolkude ja sulaste saadikute nõukogude kongress. Kongress valis esimese nõukogude valitsuse Lätis.

Keerulises ja raskes olukorras toimus võitlus nõukogude võimu eest Ukrainas.

25. oktoobril sai Kiievis teatavaks relvastatud ülestõusu võit Petrogradis. Kiievi revolutsioonilised töölised ja soldatid nõudsid, et võim antaks viivitamata nõukogude kätte. 27. oktoobril loodi tööliste saadikute nõukogu ja soldatite saadikute nõukogu ühisel istungil Sõjaline Revolutsioonikomitee. Kuid juba järgmisel päeval, 28. oktoobril, revolutsioonikomitee areteeriti.

See löök ei suutnud purustada rahvahulkade võitlustahet. Revolutsioonilise initsiatiivi võtsid enda kätte Kiievi suurima tehase «Arsenal» bolševikud. Nad lõid uue Sõjalise Revolutsioonikomitee, mis töötas välja ülestõusu plaani ja mobiliseeris ning relvastas revolutsioonilised jõud.

29. oktoobri õhtul algas Kiievis relvastatud ülestõus. Vaatamata Ajutise Valitsuse vägede arvulisele ülekaalule, lõppes revolutsiooniliste tööliste ja soldatite võitlus 31. oktoobril võiduga. Võim läks Kiievis nõukogude kätte.

Kuid siis astus välja Keskraada, kes oli selle võitluse ajal võtnud äraootava positsiooni. Raada ei toetanud avalikult sõjaväeringkonna staapi kui Ajutise Valitsuse organit Kiievis. Samal ajal kartis ta aga pööraselt ka proletaarse revolutsiooni võitu.

Keskraada kutsus rindelt Kiievisse neli oma mõju all olevat polku. Sellega õnnestus tal luua jõudude ülekaal ja haarata võim

Kiievis. Keskraada kuulutas oma võimu maksvaks kogu Ukrainas ja avaldas 7. novembril niinimetatud «kolmanda universaali», milles ta teatas Nõukogude Venemaa valitsusele mitteallumisest. Selle avaldusega kuulutas raada tegelikult sõja Nõukogude Venemaale. Raada lõi sidemed kontrrevolutsiooniliste jõududega Lõuna-Venemaal. Rumeenia rinde ülemjuhataja mässulise kindrali D. G. Štšerbatšoviga sõlmiti kokkulepe, mille järgi Rumeenia ja Edelarinne liideti üheks Ukraina rindeks Štšerbatšovi juhtimisel. Raada astus liitu ataman Kalediniga.

Keskraada võimuletulek Kiievis ja selle ümbruskonnas on seletatav sellega, et raadal õnnestus saavutada ukraina talurahva teatava osa ja mõnede ukraina sõjaväeosade toetus. Isegi mõned mahajäänud töölised ei saanud alguses aru raada kontrrevolutsioonilisest olemusest. Raada spekuleeris osavalt ukraina rahva rahvuslike tunnetega ja kasutas ära oma näilist opositsioonilisust suurvene Ajutise Valitsuse suhtes Ukraina rahvuslik-territoriaalse autonoomia küsimuses.

Samal ajal tulid reas Ukraina suuremates linnades võimule nõukogud. Kuid paljudes neist nõukogudest ei olnud kommunistidel veel kindlat ülekaalu. Näiteks Harkovis, kus nõukogu võttis võimu enda kätte, ei olnud bolševikud seal alguses ülekaalus. See avaldus ka nõukogu esimestes poliitilistes aktsioonides. Nõukogu pooldas «ühtse sotsialistliku võimu» loomist nii esseeride ja menševike kui ka bolševike osavõtul. Lõpuks saavutasid bolševikud nõukogus täieliku ülekaalu.

4. detsembril esitas Venemaa Vabariigi Rahvakomissaride Nõukogu raadale ultimaatumi, nõudes kontrrevolutsiooniliste väeosade Doni äärde koondumise takistamist, loobumist liidust Kalediniga, ukraina revolutsioonilistele polkudele ja Punakaardi väeosadele relvade tagasiandmist. Nõukogude valitsus hoiatas raadat, et juhul kui ta ei saa rahuldavat vastust, loeb ta raada nõukogude võimuga avaliku sõja olukorras olevaks.

Samal ajal pöördus Rahvakomissaride Nõukogu manifestiga ukraina rahva poole. Manifestis paljastati raada kontrrevolutsiooniline olemus ja tema Nõukogude- ning rahvavastane poliitika.

Rahvakomissaride Nõukogu nõudmistele ei andnud raada rahuldavat vastust. Ta pöördus toetuse saamiseks Entente'i riikide valitsuste poole, kes ruttasid raadat tunnustama ja tulid talle appi.

Raada esimesed valitsemisnädalad näitasid Ukraina töötajatele raada kui natsionalistliku ja välismaistele imperialistidele kuuleka ukraina kodanluse diktatuuri organi klassi-iseloomu. Töötav rahvas mõistis, et kodanlikud natsionalistid ei anna ei rahu, maad ega leiba, ja hakkas neist eemalduma. Lõi lõkkele rahvavõitluse leek natsionalistliku kontrrevolutsiooni vastu.

Detsembri algul kindlustus lõplikult nõukogude võim Harkovis ja 1917. a. detsembri lõpul — 1918. a. jaanuari algul Jekaterinoslavis. Bolševike juhtimisel muutusid Ukraina nõukogud ukraina töö-

tajate organiseerimise ja mobiliseerimise organeiks võitluses raada vastu.

11. detsembril avati Harkovis Ukraina nõukogude I kongress. Järgmisel päeval kuulutas kongress välja nõukogude võimu Ukrainas, valis kesktäitevkomitee ja moodustas Nõukogude Ukraina valitsuse — Rahvasekretariaadi[1]. Nii tegi ukraina rahvas esimese sammu oma sotsialistliku rahvusriigi ülesehitamisel. Venemaa Rahvakomissaride Nõukogu tervitas Ukraina Nõukogude valitsust ja lubas talle täielikku toetust võitluses kontrrevolutsiooniliste jõududega. Rahvasekretariaat alustas relvastatud võitlust raada vastu. Hakati formeerima «punaste kasakate» väeosi, mis said aluseks Ukraina Punaarmee loomisel. Ukraina revolutsiooniliste väekoondiste kõrval pidasid raada vastu võitlust ka Petrogradi, Moskva, Smolenski ja teiste linnade Punakaardi väeosad.

Harkovi ja Jekaterinoslavi järel kehtestati nõukogude võim Odessas, Tšernigovis ja reas teistes Ukraina linnades. 15. jaanuaril 1918. a. algas relvastatud ülestõus Kiievis. See kergendas Kiievile pealetungivate revolutsiooniliste jõudude olukorda. 26. jaanuaril vabastati Kiiev. Raada põgenes Volõõniasse. 30. jaanuaril asus Ukraina Nõukogude valitsus Harkovist Kiievisse. Nõukogude võim saavutas võidu peaaegu kogu Ukraina territooriumil.

1917. a. detsembri keskel kehtestati nõukogude võim Sevastoopolis. Relvastatud ülestõusu tulemusena, mille käigus purustati tatari kodanlikud natsionalistid, menševikud ja esseerid, võitis nõukogude võim ka Krimmi keskuses — Simferoopolis. 1918. a. jaanuari lõpuks sai kogu Krimm Nõukogudemaaks. 1918. a. märtsis moodustati Krimmis sotsialistlik Tauria vabariik.

Märtsis võitis nõukogude võim Terekil, seejärel ka Dagestanis. Kogu Põhja-Kaukaasia muutus nõukogulikuks. Silmapaistvat osa võitluses nõukogude võimu eest Põhja-Kaukaasias etendasid S. M. Kirov, G. K. Ordžonikidze, N. Buatšidze, U. D. Buinakski jt.

Taga-Kaukaasias aga venis võitlus nõukogude võimu eest pikale. Selle põhjuseks oli rida asjaolusid.

Taga-Kaukaasias olid rahvuste vahelised suhted erakordselt keerulised ja teravad. Peale Bakuu ei olnud siin suuri tööstuskeskusi. Kohalik proletariaat oli väikesearvuline ja laiali pillatud (enamik töölisi töötas väikestes kapitalistlikes ettevõtetes). Taga-Kaukaasia bolševistlikud organisatsioonid olid võrdlemisi nõrgad. Väikekodanliku stiihia mõju oli neis veel tugev. See kõik andis kodanlik-natsionalistlikele organisatsioonidele võimaluse saavutada rahvahulkades tunduvat mõjuvõimu. Selleks ajaks aktiviseerisid Taga-Kaukaasias eriti oma tegevust Saksa ja Türgi ning Inglise ja Ameerika imperialistid.

Nõukogude võim kehtestati Bakuus, selles Taga-Kaukaasia proletaarses «oaasis», 2. novembril 1917. Revolutsiooni edasi-

[1] Rahvasekretariaadi koosseisu kuulusid Artjom (F. A. Sergejev). N. A. Skrõpnik, J. B. Bošš, J. Kotsjubinski jt.

arenemine Taga-Kaukaasias põrkus aga suurtele raskustele. 15. novembril lõid Taga-Kaukaasia kontrrevolutsioonilised parteid — gruusia menševikud, dašnakid ja mussavatistid — välismaiste imperialistide otsesel toetusel oma võimuorgani, niinimetatud «Taga-Kaukaasia Komissariaadi». Taga-Kaukaasia kontrrevolutsioon suutis konsolideerida oma jõud, pidurdada nõukogude võimu levimist ning pidada võitlust revolutsioonilise Bakuu vastu. Valgekaartlike kindralite ja välismaise agentuuri abil lõid nad Taga-Kaukaasia territooriumil oma relvastatud jõud, kehtestasid töötajate suhtes terroristliku režiimi, organiseerisid 1918. a. jaanuaris Kaukaasia rindelt tagasipöörduvate vene soldatite roimarliku mahalaskmise.

Vaatamata kontrrevolutsiooni julmale vägivallale ja terrorile, tugevnes Aserbaidžaani, Armeenia ja Gruusia töötavate hulkade, eriti tööliste ja soldatite võitlus välisinterventide ja nende käsilaste — menševike, mussavatistide ja dašnakkide vastu. Suurt tööd tegid sel ajal Taga-Kaukaasias M. Azizbekov, P. Džaparidze, F. Maharadze, M. Tshakaja, S. Šaumjan jt.

Võitlus nõukogude võimu eest Taga-Kaukaasias venis pikale. Taga-Kaukaasia töötajad suutsid heita endalt kodanlike natsionalistide ja välismaiste interventide ikke alles kodusõja lõpuks — 1920.—1921. a.

1917. a. lõpuks — 1918. a. alguseks purustati kontrrevolutsiooni kolle Orenburgi rajoonis, kus ataman A. I. Dutov oli õhutanud kontrrevolutsioonilise kasakkonna Nõukogude-vastasele mässule. Dutovit toetasid esseerid ja menševikud, kasahhi ja baškiiri natsionalistid, kodanlus ja mõisnikud ning välismaised kapitalistid. Vallutanud 1917. a. novembris Orenburgi, eraldas Dutov Kesk-Aasia Nõukogude Venemaast, ohustas Uraali tööstuslikke keskusi ja Volgamaad ning püüdis luua Kalediniga ühist rinnet. Võitlusele Dutovi vastu saatis Nõukogude valitsus relvastatud jõude Petrogradist ja Moskvast, Uraalist, Volgamaade linnadest, Kesk-Aasiast ja Kasahstanist. Dutovi vastu koondati üle 10 000 revolutsioonilise võitleja. Erakorraliseks komissariks võitluses Dutoviga määrati Uraali bolševistliku organisatsiooni vana liige P. A. Kobozev. 18. jaanuaril 1918 vallutasid nõukogude väed Orenburgi. Kasakate kontrrevolutsioon eesotsas Dutoviga ja Alašš-hordi salgad purustati. Dutov varjas end käputäie pooldajatega Turgai stepis. Võim läks Orenburgi tööliste, soldatite, talupoegade ja kasakate saadikute nõukogu kätte.

Kesk-Aasias oli nõukogude revolutsiooni keskuseks Taškent. 28. oktoobril alustasid Taškendi raudteetöölised ja revolutsioonilised soldatid relvastatud võitlust nõukogude võimu eest. Ägedad lahingud kestsid linnas neli päeva. Ülestõusnud Taškendi töölistele tulid abiks võitlussalgad reast Kesk-Aasia ja Kasahstani linnadest. 31. oktoobril võitis relvastatud ülestõus Taškendis. Ajutise Valitsuse Turkestani komitee võim varises kokku. Kindral Korovnitšenko, kes juhtis Ajutise Valitsuse karistussalka, areteeriti. Peagi võitis nõukogude võim Turkestanis peaaegu igal pool. Novembri

keskel toimus Taškendis III piirkonna nõukogude kongress. Kongress kuulutas välja nõukogude võimu ja moodustas Nõukogude valitsuse — Turkestani Rahvakomissaride Nõukogu. Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks valis kongress bolševik F. I. Kolessovi. Turkestani erakorraliseks komissariks määrati P. A. Kobozev. Siiski venis reas linnades ja piirkondades võitlus nõukogude võimu eest mitmele kuule. Põhiliselt viidi see lõpule 1918. a. märtsis. Nõukogude võimu eest toimunud võitluse käigus purustati kodanlik-natsionalistliku kontrrevolutsiooni keskused Kesk-Aasias («Kovandi autonoomia») ja Kasahstanis («Alašš-hord», Uraali, Orenburgi ja Semiretšje valgekasakate sõjaväeline valitsus). Karmis võitluses saavutasid Kesk-Aasia ja Kasahstani rahvad vene rahva kaasabil vabanemise sotsiaalsest ja rahvuslikust rõhumisest ning astusid nõukogulikule arenguteele.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mille kuulsusrikkaks alguseks ja otsustavaks sündmuseks oli relvastatud ülestõus Petrogradis 25. oktoobril 1917, võitis seega kolme-nelja kuu jooksul kogu ääretul maal.

III PEATÜKK

VÕITLUS NÕUKOGUDE VÕIMU KINDLUSTAMISE EEST. SOTSIALISTLIKU MAJANDUSE RAJAMISE ALGUS

§ 1. Nõukogude riikluse loomine ja kindlustamine

Kodanliku riigiaparaadi lammutamine. Nõukogude võimuorganite loomine

Peamiseks vahendiks ühiskonna sotsialistlikul ümberkujundamisel on proletariaadi diktatuur. Loomulikult oli meie maa kommunistliku partei ja töölisklassi esimeseks ülesandeks pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu Nõukogude riikluse loomine ja kindlustamine.

Selleks et kindlustada Oktoobrirevolutsiooniga kehtestatud proletariaadi diktatuuri ja kasutada seda sotsialismi ülesehitamise peamise tööriistana, oli eelkõige tarvis purustada ja lammutada kodanlik-feodaalne riigiaparaat. Marxi järeldus selle kohta, et töölisklass ei või piirduda kodanliku riigimasina lihtsa vallutamisega, vaid peab ta *purustama* ja *lammutama,* on üheks marksismi peamiseks seisukohaks riigi ja revolutsiooni küsimuses. Kodanlik riigimasin oli tarvis asendada tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogudega, mis olid töötavate hulkade eneste revolutsiooniliseks loominguks.

Ülevenemaaliseks organisatsiooniks ühendatud nõukogude olemasolul oli otsustav tähtsus proletariaadi diktatuuri kehtestamisel ja kindlustamisel.

«Kui revolutsiooniliste klasside rahvalooming ei oleks loonud nõukogusid,» kirjutas V. I. Lenin, «siis proletaarne revolutsioon

oleks olnud Venemaal lootusetu üritus, sest vana aparaadi abil proletariaat kahtlemata ei oleks suutnud võimu säilitada, otsekohe aga ei saa luua uut aparaati.»[1]

Vana riigiaparaadi lammutamine ja uue loomine tähendas praktiliselt esiteks töötajate vahetu rõhumise organite (kodanlik miilits, kodanlik kohus, vana armee jne.) otsekohest ja täielikku likvideerimist. Teiseks tähendas see täiesti uute funktsioonidega organite loomist, mis olid mõeldud töötajate huvide kaitsmiseks ja riigi majandus- ning kultuurielu juhtimiseks. Sellega asendus endiste ministeeriumide ja teiste organite juhtiv koosseis uuega, aga teenindav aparaat kasutati ära uute ülesannete täitmiseks. Kolmandaks tähendas see vana aparaadi tehniliste, majanduslike ja arvestuslike organite (side, ühendusteed, pangad jne.) ärakasutamist koos nende hädavajaliku reorganiseerimisega vastavalt proletariaadi diktatuuri huvidele.

Need nõukogude võimu üritused põrkasid kokku ministeeriumide ja valitsuste, generaliteedi ja ohvitserkonna ning kodanlike organisatsioonide ametnikkonna sabotaažiga. Kontrrevolutsioonilist sabotaaži juhtis kadettide partei, keda abistasid Inglise, Prantsuse ja Ameerika imperialistide agendid. Sabotaaži eesmärgiks oli võimu desorganiseerimine tööliste ja talupoegade riigis. Sabotaaž esines mitmesugustes vormides: keeldumine tööst asutustes, omavoliline lahkumine töökohalt, sihilik korratuse tekitamine asjaajamises, dokumentide ja seifide võtmete kõrvaldamine jms. Pankade teenistujad keeldusid nõukogude asutustele raha välja andmast, finantseerides samal ajal kontrrevolutsioonilisi organisatsioone.

Ülesanne seisnes selles, et ühelt poolt suunata tööliste ja talupoegade hulgast tuhandeid inimesi riigiorganeisse ja praktilises töös õpetada neid riiki juhtima, teiselt poolt tõmmata osa vanadest spetsialistidest nõukogude võimu teenistusse, sest et ilma kodanlike spetsialistide kasutamiseta ei saanud läbi.

29. oktoobril pöördus Nõukogude valitsus intelligentsi poole üleskutsega võtta osa suurest tööst, millest palju aastakümneid unistasid tema parimad progressiivsed esindajad. «Me usume,» öeldi Rahvakomissaride Nõukogu üleskutses, «et töötava rahva ja ausa haritud intelligentsi üksmeelsed jõupingutused viivad maa täieliku rahvavõimu kaudu välja piinavast kriisist sotsialismi ja rahva vendluse valitsemisele.»[2]

V. I. Lenin juhtis vahetult nõukogude riigiaparaadi loomist. Tema juhtimisel töötasid kommunistliku partei Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu välja riiklike organite struktuuri ja töömeetodid, valisid juhtivat kaadrit riiklikule tööle. Eesrindlike tööliste, soldatite, madruste ja alamate teenistujate abil lammutasid rahvakomissarid vanade kodanlike ministeeriumide aparaadi ja lõid uue riigivalitsemise aparaadi.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 81.

[2] «Сборник декретов и постановлений рабоче-крестьянского правительства», вып. 1, М. 1920, стр. 156—157.

Esimestel päevadel ja nädalatel pärast revolutsiooni asusid bolševike partei Keskkomitee, Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee, Rahvakomissaride Nõukogu, rahvakomissariaadid, Petrogradi Nõukogu ja Petrogradi Sõjaline Revolutsioonikomitee ühes hoones — Smolnõi instituudis. Siit saadeti üle kogu maa laiali esimesed Nõukogude valitsuse dekreedid, käsud, telegrammid, saadeti kohtadele tuhandeid agitaatoreid ja organisaatoreid, siia voolas inimesi kõikjalt. V. I. Leniniga, kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse juhtidega käisid nõu pidamas töölised tehastest, talupoegade saadikud kõige kaugemaist küladest, soldatid ja madrused. Siin said nad vastused kõigile neid erutavatele küsimustele.

Alates 15. novembrist viidi rahvakomissariaatide tegevus üle endiste ministeeriumide ruumidesse ja rahvakomissarid kogunesid Smolnõisse õhtuti, mil V. I. Lenini eesistumisel toimusid regulaarselt, peaaegu iga päev Rahvakomissaride Nõukogu istungid.

Parteiorganisatsioonid ja nende juhtimisel nõukogud, ametiühingud, Punakaart, soldatite ja madruste komiteed suunasid juhtivale riiklikule tööle oma parimaid, kindlameelseid, revolutsioonilises võitluses karastatud inimesi.

Töö rahvakomissariaadi aparaat moodustati metallitööliste ametiühingu ning vabriku- ja tehasekomiteede töölistest ja teenistujatest ning kindlustusseltside teenistujatest. Välisasjade rahvakomissariaadi organiseeris bolševik madrus N. G. Markin, kes määrati rahvakomissariaadi asjadevalitsejaks. Ta valis rahvakomissariaadi töötajate esialgse tuumiku välja Balti laevastiku madruste ja Petrogradi Siemens-Schuckerti tehase (praegune «Elektrosila») tööliste hulgast.

Siseasjade rahvakomissariaati sattusid Putilovi tehase töölised. Kaubanduse ja tööstuse rahvakomissariaadis hakkasid koos endiste ministeeriumi väikeametnikega töötama Mäeinstituudi üliõpilased ja meremeeste ning jõetranspordi tööliste ametiühingu töötajad. Hariduse rahvakomissariaadi loomisel abistasid A. V. Lunatšarskit ja tema asetäitjat H. K. Krunskit Kõrgemate Naiskursuste kursandid ja Petrogradi Viiburi rajooni eesrindlikud töölised. Rahvusasjade rahvakomissariaat moodustati rahvuslike piirkondade eesrindlike töötajate esindajatest. Rahvusasjade rahvakomissariaadi kantselei juhatajaks sai endine kingsepp Felix Senjuta.

Kõikidesse rahvakomissariaatidesse tulid uued inimesed, kel ei olnud küll riigijuhtimises kogemusi, kuid kes põlesid revolutsioonilisest entusiasmist. Koos parima osaga vanadest ametnikest, kes asusid nõukogude võimu poole, moodustasid nad rahvakomissariaatide kaadri kondikava.

Võitluseks kontrrevolutsiooni, sabotaaži ja spekulatsiooniga moodustati Petrogradi Sõjalise Revolutsioonikomitee juurde komisjon eesotsas F. E. Dzeržinskiga. 1917. a. detsembri algul läks see komisjon Rahvakomissaride Nõukogu alluvusse. 7. detsembril otsustas Rahvakomissaride Nõukogu: «Nimetada komisjon Rahva-

komissaride Nõukogu juures asuvaks kontrrevolutsiooni ja sabotaažiga võitlemise Ülevenemaaliseks Erakorraliseks Komisjoniks ja kinnitada selle koosseis.» Nii loodi Vetšeka[1] eesotsas F. E. Dzeržinskiga — sotsialistliku revolutsiooni väsimatu valvur, nõukogude riigi ähvardav relv võitluses välis- ja sisemaise kontrrevolutsiooniga. Vetšeka aparaat moodustati revolutsioonilises võitluses läbiproovitud eesrindlikest töölistest ja madrustest. Kogu oma tegevuses tugines Vetšeka tööliste ja talupoegade usaldusele ning täielikule toetusele.

Likvideeriti Ajutise Valitsuse miilits, kes oma olemuselt ei erinenud millegagi tsaariaegsest politseist. Revolutsioonilise korra ja kodanike julgeoleku kaitseks moodustas Nõukogude valitsus töölistest ja talupoegadest nõukogude miilitsa, kelle kohustusi algul täitsid punakaartlased.

Nõukogude võim purustas kodanlik-mõisnikliku kohtuaparaadi ja lõi uue, nõukogude kohtu, kes kaitses töötajate huve. 21. novembril andis Rahvakomissaride Nõukogu välja kohtudekreedi nr. 1. Rahvakohus muutus ekspluataatorlike klasside vastupanu mahasurumise ja nõukogude riikluse kindlustamise vahendiks, töötajate sotsialistliku kasvatuse kooliks. Võitluseks kontrrevolutsiooniga ja revolutsiooni kaitseks loodi revolutsioonilised tribunalid, mis valiti nõukogude poolt.

Erilist tähtsust omas uue toitlusaparaadi organiseerimine. Toitlusküsimus muutus otsekohe Nõukogude riigi keskseks majanduslikuks küsimuseks. Riigi tööstuskeskustel olid ainult tühised vilja tagavarad. Näiteks 25. oktoobril 1917 jätkus Petrogradis leiba ainult üheks-kaheks päevaks. Toitluskriis ähvardas revolutsiooni hukkumisega.

Olukord halvenes kodanluse sabotaaži tõttu. Kadetid, esseerid ja menševikud, kes juhtisid varumisorganeid, varjasid toiduainete tagavarasid, desorganiseerisid arvestust ja produktide jaotust. Ainuüksi Petrogradis rekvireeriti spekulantidelt üle 300 000 puuda vilja.

Selles võitluses kujunes välja uus toitlusaparaat. Toitluskomiteed ja toitlusvalitsused, kes esialgu pärast revolutsiooni jätkasid oma tegevust, kaotati. Kogu toitlusasjandus kohtadel anti üle nõukogudele ja nende toitlusorganitele. Toiduainete varumiseks ja jaotamiseks loodi ühtne aparaat, mida juhtis Toitlusasjade Rahvakomissariaat. Toitlusasjade rahvakomissariks määrati kogenud organisaator, vana bolševik A. D. Tsjurupa.

1917. a. novembri teisel poolel hakkasid nõukogude võimu poole järk-järgult üle tulema mitte ainult väikeametnikud, vaid ka keskmised ametnikud. Täielikult komplekteeriti posti ja telegraafi ning välisasjade rahvakomissariaatide teenistujate põhikoosseis, alustati uuesti tegevust Riigipangas jne. Saboteerijate rinne lagunes.

[1] Nimetus Vetšeka (ВЧК) on lühend venekeelsest nimetusest Всероссийская Чрезвычайная Комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем = Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon. — *Toim.*

1918. a. alguseks oli ametnikkonna kontrrevolutsiooniline sabotaaž põhiliselt likvideeritud. Nõukogude riigi kesksed juhtimisorganid — rahvakomissariaadid, millede tegevust suunas Rahvakomissaride Nõukogu, asusid normaalselt tööle. Rahvakomissaride Nõukogu teostas kogu riigi valitsemist, andis välja dekreete, korraldusi ja instruktsioone ning juhtis nende ellurakendamist. Kogu oma tegevusest andis Rahvakomissaride Nõukogu aru Ülevenemaalisele Kesktäitevkomiteele ja ülevenemaalisele nõukogude kongressile. Suurt riiklikku tähtsust omavad dekreedid ja määrused esitas Rahvakomissaride Nõukogu läbivaatamiseks ja kinnitamiseks Ülevenemaalisele Kesktäitevkomiteele.

Ülevenemaaline talupoegade saadikute nõukogude kongress. Kokkulepe «pahempoolsete» esseeridega

Mõnda aega pärast Oktoobrirevolutsiooni eksisteerisid talupoegade saadikute nõukogud tööliste ja soldatite saadikute nõukogudest eraldi. Nad koondusid Talupoegade Saadikute Nõukogude Täitevkomitee ümber, mille juhtimine jäi esseeride kätte. Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee, mis oli valitud II nõukogude kongressil, ühendas ainult osa talupoegade nõukogudest. 10.—25. novembrini toimus Petrogradis ülevenemaaline erakorraline talupoegade saadikute nõukogude kongress. Enamuse said siin «pahempoolsed» esseerid. Otsustava hääleõigusega delegaatide hulgas oli 110 «pahempoolset» esseeri, 50 parempoolset ja tsentristlikku esseeri, 40 bolševikku, 15 bolševikele kaasatundjat ja 50 parteitut.

Niisugune kongressi koosseis peegeldas poliitiliste jõudude paigutust külas 1917. a. lõpul. Külanõukogudes oli enamus «pahempoolsetel» esseeridel.

Sellel kongressil arenes terav võitlus bolševike ja parempoolsete esseeride vahel. «Pahempoolsete» esseeride toetusel saavutasid võidu bolševikud. «Pahempoolsed» esseerid mõistsid, et astuda avalikult välja nõukogude võimu vastu, kes teostas praktikas mõisamaade talupoegadele üleandmise loosungit, tähendab peletada talurahvahulgad enesest kiiresti eemale. Neis tingimustes ei jäänud neil muud üle, kui minna kokkuleppele bolševikega ja anda lubadus nõukogude poliitika teostamiseks. Kongress võttis vastu J. M. Sverdlovi ettepaneku, mis esitati tema poolt bolševike fraktsiooni ülesandel, nõukogude võimu tunnustamise kohta ja kinnitas II ülevenemaalise nõukogude kongressi maa- ja rahudekreedi.

Kongressi poolt valitud 108-liikmeline Talurahva Saadikute Nõukogude Kesktäitevkomitee, mis koosnes peamiselt «pahempoolsetest» esseeridest ja parteitutest talupoegadest, ühines Ülevenemaalise Kesktäitevkomiteega. «Pahempoolsete» esseeride juhid arvati Rahvakomissaride Nõukogu ja rahvakomissariaatide kolleegiumide koosseisu. «Pahempoolne» esseer A. L. Kolegajev sai põllutöö rahvakomissariks. Rahvakomissarideks määrati ka «pahempoolsete» esseeride juhid I. Z. Steinberg (kohtu rahvakomissariks), P. P. Prošjan (posti ja telegraafi rahvakomissariks) jt. Astudes koalitsiooni «pahempoolsete» esseeridega, pidas kommunistlik par-

tei silmas esseeride üsna suurt mõju külas. Kommunistliku partei kokkuleppel «pahempoolsete» esseeridega oli positiivne tähendus, kuna ta soodustas töötavate talupoegade asumist nõukogude võimu poole.

Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Kesktäitevkomitee ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Kesktäitevkomitee ühinemine viis tööliste ja talupoegade nõukogude ühinemisele ning tugevdas talurahva juhtimist töölisklassi poolt, mis oli sotsialistliku ülesehitustöö huvides.

«Pahempoolsed» esseerid osutusid siiski vaid nõukogude võimu ebaustavateks kaasajooksikuteks. Nende seisukohad kõikusid pidevalt. Ülevenemaalises Kesktäitevkomitees ja Rahvakomissaride Nõukogus astusid nad välja peamiste sotsialistlike ürituste vastu, toetades bolševikke ainult kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülesannete elluviimisel, mida sotsialistlik revolutsioon lahendas möödaminnes. «Pahempoolsete» esseeride juhid, kes olid Nõukogude valitsuse liikmeteks, jätkasid salajast sidemete pidamist kontrrevolutsionääridega — parempoolsete esseeridega. Sedamööda, kuidas arenes edasi sotsialistlik revolutsioon, veeresid nad üha rohkem ja rohkem nõukogude võimu vaenlaste leeri.

Punaarmee loomine

Kaitseks välismaiste imperialistide sissetungi vastu ja kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumiseks siseriigis, oli Nõukogude riigil tarvis uut, töölis-talupoegade armeed. «Ilma sotsialistliku vabariigi relvastatud kaitseta,» rääkis V. I. Lenin, «meie eksisteerida ei saanud ... See tähendab, et valitsev klass, proletariaat, kui ta ainult tahab valitseda ja hakkab valitsema, peab seda tõestama ka oma sõjalise organisatsiooniga.»[1]

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus arvestasid soldatite hulkade ja elanikkonna sõjaväsimust. Siiski ei saadud viivitamata demobiliseerida kõiki sõjavägesid, kes seisid rindel Saksa imperialistide vastu. Rinde tühjaksjätmine oleks võinud viia Saksa vägede viivitamatule sissetungile sisemaale. Seepärast oli vajalik armee säilitada ja ta kõigepealt demokratiseerida. 16. detsembril 1917. a. võttis Nõukogude valitsus vastu dekreedid «Valitavuse põhimõttest ja võimu organiseerimisest armees» ja «Kõigi sõjaväelaste õiguste võrdsustamisest». Toetudes armee sõjalistele revolutsioonikomiteedele ja soldatite komiteedele väeosades, viisid soldatid need dekreedid ellu. Kogu võimutäius väeosades läks soldatite komiteede ja nõukogude kätte. Viidi läbi komandöride valimised. Kontrrevolutsiooniline juhtiv koosseis asendati uuega. Nõukogude valitsus andis võrdsed õigused kõigile sõjaväelastele. Kõik nimetused ja aukraadid, ordenid ja tiitlid kaotati. Demokratiseerimine viidi läbi ka laevastikus.

Üheaegselt armee ja laevastiku demokratiseerimisega viis Nõukogude valitsus läbi nende demobiliseerimise.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 133.

Lammutades vana armeed, lõi Nõukogude valitsus uue Nõukogude armee. Üksi Punakaardi jõududest, mis etendasid suurt ajaloolist osa võitluses revolutsiooni võidu eest, oli juba vähe. Rahvakomissaride Nõukogu poolt moodustati uue armee organiseerimiseks ja formeerimiseks Ülevenemaaline Kolleegium. Kolleegium, eesotsas V. V. Krõlenko ja N. I. Podvoiskiga, töötas V. I. Lenini juhtimisel välja Punaarmee organiseerimise dekreedi projekti. Juba 1917. a. detsembri lõpuks formeeriti uue armee esimesed üksused, sealhulgas ka polk, mis koosnes Putilovi töölistest.

Dekreet Tööliste ja Talupoegade Punaarmee organiseerimise kohta võeti vastu Rahvakomissaride Nõukogu poolt 15. jaanuaril 1918. a. ja kinnitati samal päeval III ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt. 14. veebruaril[1] avaldas Nõukogude valitsus dekreedi Tööliste ja Talupoegade Laevastiku moodustamise kohta.

Dekreet Punaarmee kohta määras kindlaks Nõukogude riigi relvastatud jõudude ülesehitamise põhiprintsiibid. Dekreediga kuulutati välja varakate klasside täielik desarmeerimine. Armee loodi töölistest ja talupoegadest vabatahtlikkuse põhimõttel.

Niisugune Punaarmee ülesehitamise printsiip oli sel ajal vabariigi võitlusvõimeliste relvastatud jõudude loomise ainsaks võimalikuks vahendiks.

Äärmise sõjaväsimuse olemasolu tõttu võisid armeesse astumiseks soovi avaldada ainult eesrindlikud töölisklassi ja kehvtalurahva esindajad, kes said aru, et sotsialistliku isamaa kaitsmise eesmärgid ja ülesanded erinevad põhjalikult imperialistliku sõja eesmärkidest.

Vabatahtlikkuse printsiip andis võimaluse organiseerida töölisklassi ja töötava talurahva eesrindlikest kihtidest ideeliselt tugeva armee. Kuid vabatahtlikkuse printsiip Punaarmee loomisel oli ajutiseks abinõuks, mis oli vajalik elanikkonna ettevalmistamiseks üldisele sõjaväe teenistuskohustusele üleminekuks.

Punaarmee organiseerimise dekreedi elluviimine kohapeal tehti ülesandeks maakonna-, kubermangu- ja piirkonnanõukogudele, sõjaväes — armee- (rinde-), korpuse- ja diviisikomiteedele. Nõukogude juurde loodi sõjaväeosakonnad, armeekomiteede juurde Punaarmee staabid. Ülevenemaaline Kolleegium valmistas ette agitaatorite kaadreid ja saatis neid laiali üle kogu maa. Suurtes linnades loodi värbamispunktid. Vabatahtlike värbamist teostasid samuti Punaarmee staabid.

Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu loomine

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus, pidades silmas majanduslik-organisatoorse funktsiooni teostamise vajadust, lõid rahvamajanduse reguleerimiseks ja juhtimiseks erilise riikliku aparaadi — Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu. 1. detsembril võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu dekreedi Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu organiseerimise kohta.

[1] Alates 14. (1.) veebruarist 1918 on kõik kuupäevad antud uue kalendri järgi. *Toim.*

Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu pidi muutuma ühtseks keskseks organiks proletariaadi diktatuuri käes tööstuse reguleerimisel ja juhtimisel ülevenemaalises ulatuses. Temale olid allutatud kõik olemasolevad rahvamajanduse reguleerimise asutused.

Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu Presiidiumi (büroo) esimesel istungil esitas V. I. Lenin Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu tegevusprogrammi, mis nägi ette suurtööstuse natsionaliseerimise, üldise töökohustuse kehtestamise, transpordi ja rahanduse korrastamise, tööstuse ülemineku rahuaja toodangule, kaubakäibe kordaseadmise jne.

Ametiühingute kaasabil moodustas Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu (kesk-) harukomiteed — Glavneft, Glavsahhar, Tsentrotekstiil, Tsentrotšai, Glavbumaga jt. Need olid üksikute rahvamajandusharude arvestuse, kontrolli ja reguleerimise organid. Vastavalt tööstusettevõtete natsionaliseerimisele muutusid pea- ja keskkomiteed üksikute tööstusharude juhtimise organeiks.

Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu ühendas ja suunas nõukogude võimu kohalike majandusorganite — piirkonna-, kubermangu- ja maakonnanõukogude tööd, mis loodi kogu maal.

Nõukogude võimu poolt loodavad majandusliku juhtimise organid võtsid enda kätte kapitalismi arvestus- ja jaotusaparaadi — pangad, sündikaadid, tarbijate ühistud jne. «Seda aparaati,» kirjutas Lenin, «ei tohi ega ole vaja purustada. See tuleb välja kiskuda kapitalistide võimu alt, selle küljest on vaja *ära lõigata, kõrvaldada, maha raiuda* kapitalistid ühes nende mõju niitidega, see tuleb *allutada* proletaarsetele nõukogudele, seda on vaja muuta avaramaks, kõikehõlmavamaks, üldrahvalikumaks.»[1]

Seega lõi nõukogude võim edukalt juba revolutsiooni esimestel kuudel proletariaadi diktatuuri majanduslikud organid, millede ülesandeks oli kindlustada sotsialistlike ümberkorralduste teostamine maa majanduses.

Feodalismi sotsiaalõiguslike igandite hävitamine

Koos nõukogude riikluse loomise ja sotsialistliku ülesehitustöö esimeste sammudega käis kaasas Venemaal üliküllus säilinud feodalismi igandite — seisuslikkuse ja ebavõrdõiguslikkuse likvideerimise protsess kõigil ühiskondliku elu aladel. Keskaja igandite hävitamise kohta kirjutas V. I. Lenin: «... võtke ükskõik milline neist Augiase tallidest: te näete, et meie oleme nad täiesti puhtaks rookinud. Kõigest *kümne nädalaga,* alates 25. oktoobrist (7. novembrist) 1917 kuni utšredilka laialiajamiseni (5. jaanuaril 1918), tegime meie sel ajal tuhat korda rohkem kui tegid oma võimu *kaheksa kuuga* kodanlikud demokraadid ja liberaalid (kadetid) ning väikekodanlikud demokraadid (menševikud ja esseerid)»[2].

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 83.
[2] Sealsamas, 33. kd., lk. 30.

10. novembril võtsid Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu vastu dekreedi seisuste ja tsiviilaukraadide kaotamise kohta. Nõukogude võim kaotas ühiskonna jaotuse aadlikeks, talupoegadeks, kaupmeesteks, linnakodanikeks jne., kaotas tiitlid — vürsti-, krahvi- ja teised aadlitiitlid — ning tsiviilauastmed (auastmete tabel) — sala-, riigi- ja teised nõunikud. Kogu elanikkonna jaoks kehtestati üks ühine nimetus: Venemaa Nõukogude Vabariigi kodanikud.

Äärmiselt suur tähtsus oli revolutsiooni aktidel rahvuste vastastikuste suhete alal: rahvusliku mittevõrdõiguslikkuse likvideerimisel ja kõigi rahvuste täieliku vabaduse ja võrdsuse kehtestamisel.

Üheks kõige raskemaks mineviku igandiks oli naise mittevõrdõiguslikkus mehega. Kuni Oktoobrirevolutsioonini oli naine kahekordses orjuses. Ta oli orjastatud kapitalistliku ekspluateerimisega ja asus mehega võrreldes ebavõrdses, alandavas olukorras. 19. detsembril avaldasid Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu dekreedi «Kodanlikust abielust, lastest ja perekonnaseisuaktide raamatute sisseseadmisest». Selle dekreediga kuulutati kodanlikud abielud kehtivaiks. Kiriklik laulatus muutus kodanike isiklikuks eraasjaks. Väljaspool abielu sündinud lapsed võrdsustati õigustes abielus sündinud lastega. Naine sai võrdsed õigused mehega.

Nõukogude võim lahutas kiriku riigist. Kirik oli kuni revolutsioonini riigiaparaadi osaks, üheks tähtsamaks töötajate vaimse orjastamise vahendiks. Kirik osutas eriti suurt mõju rahvaharidusele.

Nõukogude valitsus kuulutas 23. jaanuaril 1918 välja kiriku riigist ja kooli kirikust lahutamise. Kõik õigeusu kiriku privileegid likvideeriti. Kaotati kiriku riiklik toetamine ja võeti talt võimalus segada end riigiasjadesse. Kehtestati täielik südametunnistuse vabadus.

Nõukogude aparaadi loomine kohapeal

Üheaegselt riigi keskaparaadi loomisega toimus nõukogude aparaadi ülesehitamine kohapeal. Selle loomisel avaldus täies ulatuses rahvahulkade loov revolutsiooniline initsiatiiv. Töölised linnas ja talupojad maal, likvideerides vanu valitsus- ja seisuslikke asutusi, lõid kohalikud Nõukogude riigiorganid (nõukogud, nende täitevkomiteed, osakonnad ja komissariaadid üksikutel riigivalitsemise aladel) ning kogemuste varal parandasid ja täiustasid nende tööd. Ajaloos ennenägematu töötavate hulkade revolutsioonilise loomingu protsess haaras kõiki riikliku ülesehituse ja ühiskonnaelu alasid.

1917. a. novembris-detsembris arenes kogu maal liikumine talupoegade nõukogude ühendamise eest tööliste ja soldatite saadikute nõukogudega. Tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute ühendatud nõukogud koondasid enda kätte kogu riigivõimu, riikliku tegevuse kõik alad. 1918. a. sügiseks oli Nõukogude Venemaa 30 kuber-

mangus 2 piirkonna ja 30 kubermangu nõukogu, 121 linna-, 314 maakonna- ja rajooni- ning 6033 vallanõukogu. Kogu maa, mis oli kaetud küla-, valla-, maakonna-, linna-, kubermangu- ja piirkonnanõukogude võrguga, kujutas endast oma kõigis lülides seotud ühtset nõukogude vabariigi riigiorganismi.

Kohapeal esines riiklikus ülesehitustöös eriti palju raskusi. Rahvahulgad ei saanud kohe aru uue, rahvast teenima määratud nõukogude riikluse põhilisest erinevusest kodanlikust riiklusest, mis eksisteeris töötajate mahasurumiseks. Tunduval osal elanikkonnast kujunes vana riigiaparaadi vihkamise põhjal välja eitav suhtumine riigisse üldse. Sellest tingituna ilmnes rahva massilise initsiatiivi ja revolutsioonilise loomingu üldiste saavutuste foonil tendents riikliku distsipliini nõrgestamisele, keskvõimu autoriteedi õõnestamisele ja anarhistlikule killustatusele. Detsentralisatsioon ja separatism olid kohapealses riiklikus ülesehitustöös nõukogude võimu esimestel kuudel väga levinud nähtusteks.

Tekkis rida üksikuid «vabariike» ja «kommuune», mis hoidsid kõrvale mõnede keskvõimu korralduste täitmisest, täites ainult neid, mida nad pidasid endale kohaseks, sageli esines omavoli. Partei pidas võitlust separatismi ja kolkapatriotismiga. 24. detsembril 1917. a. avaldati instruktsioon nõukogude õiguste ja kohustuste kohta, mis määras kindlaks kohalike nõukogude struktuuri, nende õigused ja kohustused keskorganite ja valijate suhtes. Võideldes distsipliini ja keskvõimu autoriteedi tugevdamise eest, ohjeldas kommunistlik partei väikekodanlikku stiihiat, mis oli igasuguste anarhistlike kõikumiste toitepinnaseks.

Kommunistliku partei juhtimisel purustas töötav rahvas vana ning lõi uue nõukogude riigiaparaadi keskuses ja kohapeal, täites seega nõukogude revolutsiooni ühe esmajärgulistest ülesannetest. Riigi juhtimisele asusid parimad inimesed tööliste ja talupoegade seast.

Asutava Kogu laialisaatmine

20. detsembril 1917. a. võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu otsuse selle kohta, et Asutava Kogu avamine on määratud 5. jaanuarile 1918. Pärast Oktoobripööret oli Asutav Kogu juba n. ö. revolutsiooni eilseks päevaks. Kontrrevolutsionäärid unistasid sellest, et Asutav Kogu aitab neil likvideerida kõik Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutused ja restaureerida kodanliku riigi.

Sellest hoolimata otsustas Nõukogude valitsus Asutava Kogu kokku kutsuda, sest Asutava Kogu idee oli elanikkonna laiades hulkades veel populaarne. Oli vaja aidata neil oma enese kogemuste najal vabaneda usust Asutavasse Kogusse. Alles puutunud kokku Asutava Koguga tegelikult, võisid rahvahulgad veenduda tema kontrrevolutsioonilisuses.

Asutava Kogu valimised algasid 15. novembril. Valimiste üldised tulemused 54 valimisringkonna (79-st) andmeil näitasid, et töölisklassi (bolševike) partei poolt anti üle 9 milj. (25%) hääle, väike-

kodanlike parteide (esseeride ja menševike) poolt enam kui 22,5 milj. (62%), mõisnike ja kodanluse parteide (kadettide jt.) poolt üle 4,5 milj. (13%) hääle. 715-st saadikust oli 412 esseeri ja ainult 183 bolševikku. Kuid suurtes tööstuskeskustes oli bolševikel teiste parteidega võrreldes ülekaal. Petrogradis ja Moskvas said nad 77,5% häältest, Ivanovo-Voznessenskis — 64%, Nižni Tagilis — 67%, Juzovka kaevandustes — 80% jne. Bolševikud tulid valimistel esikohale 90 linnas. Koos töölisklassiga hääletas bolševike poolt ka pool sõjaväge. Enamik talupoegi hääletas esseeride poolt. Volgamaa, Siberi, Ukraina, keskmustmullakubermangude ja Uraali idapoolsete piirkondade talupojad andsid esseeride poolt 62—77% häältest. Tuleb märkida, et esseeride nimekiri koostati enne esseeride partei lõhenemist. Talupojad, kes pooldasid «pahempoolseid» esseere, kes tunnistasid siis nõukogude võimu, hääletasid üldise esseeride nimekirja poolt, millega nad tegelikult aitasid kaasa parempoolsete esseeride valimisele Asutavasse Kogusse.

Järelikult ei väljendanud häälte andmine esseeride poolt talupoegade tõelist suhtumist nõukogude võimusse. Seda enam aga ei vastanud hääletamine klassijõudude vahekorrale külas pärast nõukogude võimu kehtestamist ja maadekreedi elluviimist, kui enamik töötavaid talupoegi ja soldateid eemaldus esseeridest ja asus bolševike poolele, nõukogude võimu poolele.

Pealegi otsustas kontrrevolutsioon kasutada Asutavat Kogu nõukogude võimu kukutamiseks.

Kadettide partei Keskkomitee organiseeris menševike ja esseeride toetusel 28. novembril Petrogradis Asutava Kogu kaitsmise loosungi all kontrrevolutsioonilise demonstratsiooni. Mitu tuhat relvastatud valgekaartlast, kodanlaste ja saboteerivate ametnike võsukest vallutas Tauria palee.

Revolutsioonilised madrused ja punakaartlased võtsid kontrrevolutsionääridelt relvad ära. Kadettide partei Keskkomitee liikmed ja kontrrevolutsioonilise väljaastumise juhid areteeriti. Demonstratsioon näitas, et kõigi kontrrevolutsiooniliste jõudude staabiks riigis ja kodusõja organiseerijaks revolutsiooni vastu on kadettide partei Keskkomitee. 28. novembri õhtul kuulutas Rahvakomissaride Nõukogu kadetid rahva vaenlasteks ja võttis vastu dekreedi kodusõja juhtide areteerimise kohta. Dekreedis öeldi: «Kadettide partei kui rahva vaenlaste partei juhtivate asutuste liikmed kuuluvad areteerimisele ja nende üle mõistavad kohut revolutsioonilised tribunalid.

Kohalikke nõukogusid kohustatakse teostama erilist järelevalvet kadettide partei üle, sest ta on seotud kornilovite-kaledinite kodusõjaga revolutsiooni vastu.»[1]

3. jaanuaril 1918. a. võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu V. I. Lenini poolt kirjutatud «Töötava ja ekspluateeritava

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 321.

rahva õiguste deklaratsiooni», milles olid üles loetud sotsialistliku revolutsiooni suured saavutused, välja kuulutatud uue nõukogude riigikorra alused ja määratud kindlaks ühiskonna sotsialistliku ümberkorraldamise põhilised ülesanded. Otsustati esitada see deklaratsioon Asutavale Kogule kohe pärast tema avamist.

Nõukogude valitsus kutsus Asutava Kogu kokku 5. jaanuaril 1918. a. Petrogradis Tauria palee ruumides. Sel päeval püüdsid kontrrevolutsionäärid uuesti organiseerida mässu nõukogude võimu vastu, kuid kihutati Punakaardi ja revolutsiooniliste madruste poolt laiali.

Asutava Kogu avas Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimees J. M. Sverdlov. Asutava Kogu esimeheks valiti esseer V. M. Tšernov. Asutav Kogu keeldus vastu võtmast J. M. Sverdlovi poolt ette loetud «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni». Sellega paljastas kodanlik parlament rahva ees oma kontrrevolutsioonilise palge. Bolševikud teatasid, et nad ei soovi varjata rahva vaenlaste kuritegusid ja lahkuvad Asutavast Kogust. Pärast bolševike ja nende järel ka «pahempoolsete» esseeride lahkumist ei kestnud istung enam kaua. 6. jaanuari hommikul kell 4 läks Tauria palee valve ülem madrus A. G. Železnjakov Asutava Kogu esimehe esseer Tšernovi juurde ja ütles: «Valve on väsinud. Tuleb lõpetada.» Saadikud lahkusid istungisaalist. 6. jaanuaril saadeti Asutav Kogu Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreediga laiali.

V. I. Lenin nimetas Asutava Kogu saadikuid «inimesteks teisest maailmast», 5. jaanuari aga kaotatud päevaks. Ta kriipsutas alla, et Asutav Kogu ei taha ega või rahuldada rahvahulkade elulisi huve. «Mesikeelse Tšernovi» manamised ja Tsereteli igavad õpetused olid, V. I. Lenini sõnade järgi, suunatud sellele, et hiilida mööda revolutsiooni põhilistest küsimustest, saavutada «kokkulepe» kodanlusega, s. o. loovutada rahva saavutused, hukutada revolutsioon.

Asutav Kogu, kes täitis haledat osa kontrrevolutsiooni maskeerimisel tema võitluses nõukogude võimu kukutamise eest, lõpetas kuulsusetult oma olemasolu.[1]

III ülevenemaaline nõukogude kongress

Nõukogude Venemaa töötajad kiitsid heaks Asutava Kogu laialisaatmise ja tervitasid tohutu vaimustusega III ülevenemaalist töö-liste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongressi, mis avati 10. jaanuaril 1918. 13. jaanuaril avati III ülevenemaaline talupoegade saadikute kongress, mis võttis vastu otsuse III nõukogude kongressiga liitumiseks. Töötajate juhendites, resolutsioonides ja tervitustes väljendati täielikku usaldust kongressile, nimetati teda oma töölistalupoeglikuks asutavaks koguks ja nõuti, et ta kindlalt kaitseks nõukogude võimu.

[1] Paljud Asutava Kogu liikmed — esseerid ja kadetid — organiseerisid hiljem Samaaras, Ufaas ja Omskis oma kontrrevolutsioonilised «valitsused» ja alustasid sõda nõukogude võimu vastu.

Nõukogude kongressil viibis 317 tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude esindajat ja 110 armee-, korpuse- ja diviisikomiteede esindajat. Kongressile saabus enam kui 250 talupoegade nõukogu esindajat. Tööliste, soldatite ja talupoegade nõukogude saadikud esindasid kogu Nõukogude vabariigi töötavat elanikkonda. Kokku oli kongressil 1587 otsustava hääleõigusega delegaati. See arv ületas kaks korda Asutava Kogu koosseisu. $^2/_3$ tööliste ja soldatite saadikute nõukogude delegaatidest olid kommunistid. 233 kongressi delegaati esindasid rahvuslike piirkondade töötajaid. Kongressil olid esindatud Ukraina, Valgevene, Läti (välja arvatud Saksa vägede poolt okupeeritud piirkonnad), Eesti, Soome ja Kesk-Aasia, Taga-Kaukaasiast olid kohal ainult Bakuu delegaadid.

III ülevenemaaline nõukogude kongress võttis vastu «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni». Deklaratsioonis öeldi: «Venemaa kuulutatakse tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude vabariigiks. Kogu võim keskuses ja kohapeal kuulub neile nõukogudele.»[1] Deklaratsioon kiitis heaks sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise programmi ja esitas proletariaadi diktatuuri peamised ülesanded kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil. Selles kinnitati ühiskondlik omand maale ja valitsuse tähtsamad dekreedid majanduse revolutsioonilise ümberkorraldamise kohta.

Deklaratsioon kinnitas uued printsiibid rahvaste elu korraldamiseks, väljendas töötavate hulkade vankumatut tahet imperialistlikust sõjast revolutsiooniliselt välja astuda ning kiitis heaks kõik Nõukogude valitsuse dekreedid ja üritused rahvusliku ja koloniaalse rõhumise likvideerimiseks Venemaal.

Deklaratsiooniga kinnitati ekspluataatorite ilmajätmine riigivalitsemise õigusest ja kuulutati välja Venemaa kõigi rahvuste töötavate klasside tõeliselt vaba ja vabatahtliku liidu loomine.

Deklaratsioonis olid kirja pandud Venemaa nõukogude vabariikide föderatsiooni põhialused. Selles öeldi: «Venemaa Nõukogude Vabariik asutatakse vabade rahvaste vaba liidu alusel nõukogude rahvusvabariikide föderatsioonina.»[2]

Seega kuulutas «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon» Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutused Vene NFSV konstitutsiooni alusteks.

Täienduseks «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonile» võttis kongress vastu resolutsiooni «Venemaa vabariigi föderaalsetest asutustest». Kõrgeimaks võimuorganiks föderatiivse vabariigi piires tunnistati ülevenemaaline nõukogude kongress ja kongresside vaheajal Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee, mis valiti ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt. Föderatsiooni valitsuseks tunnistati Rahvakomissaride Nõukogu, mis valiti ja asendati

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 391.
[2] Sealsamas.

ülevenemaalise nõukogude kongressi või Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee poolt. Resolutsioonis öeldi, et üksikute erineva elu-olu ja rahvusliku koosseisuga piirkondade föderaalsest valitsusest osavõtu moodus, samuti Venemaa vabariigi föderaalsete ja piirkonnaasutuste tegevussfääri piiritlus määratakse kindlaks Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja üksikutes nõukogude vabariikide piirkondades moodustatud kesktäitevkomiteede poolt. Kongress nimetas meie riigi Venemaa Nõukogude Föderatiivseks Sotsialistlikuks Vabariigiks ja tegi Ülevenemaalisele Kesktäitevkomiteele ülesandeks konstitutsiooni põhialuste edasise väljatöötamise. Kongress võttis samuti vastu maa sotsialiseerimise seaduse[1].

V. I. Lenin märkis oma lõppsõnas, et III nõukogude kongress kinnitas Oktoobrirevolutsiooni poolt loodud uue riigivõimu organisatsiooni ja määras kindlaks tulevase sotsialistliku ülesehitustöö teetähised.

III nõukogude kongressi otsuste alusel hakati üles ehitama rahvusriiklust. Töötati välja määrus nõukoguliku autonoomia kohta.

---

[1] Kongress võttis vaidlusteta vastu seaduse esimese osa («Üldised määrused»). Ülejäänud projekti osad töötati lõpuni välja ja kinnitati Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee istungil 27. jaanuaril 1918. a.

Esseeride agraarprogrammi keskseks punktiks oli maa sotsialiseerimine. Nad arvasid, et maa üleandmine talupoegadele võrdsustavatel printsiipidel kapitalistliku eraomandi säilimisel kõigile teistele tootmisvahendeile tagab ülemineku sotsialismile. Muidugi oli see utoopia. Eraomandi kaotamine maale, kusjuures eraomand säilis kõigile teistele tootmisvahendeile ja säilis ka kaubalis-kapitalistlik tootmine, ei oleks üldse peatanud, vaid oleks tugevdanud kapitali juurdevoolu külasse ja talurahva kihistumist. Varanduslik ebavõrdsus maa jagamisel «töönormi järgi» säilis ja pidi suurenema. Kehvtalupoeg, saanud maad, ei oleks suutnud seda harida ja paratamatult oleks pidanud orjama kulakut, kellel olid tööloomad, inventar, masinad ja seeme.

Seepärast paljastasid bolševikud otsustavalt maa sotsialiseerimisega seotud illusioone. Kuid siiski võtsid bolševikud nii maadekreeti kui ka maa sotsialiseerimise seadusse sisse punkti võrdsustavast maakasutamisest. Nad lähtusid sellest, et proletariaadi diktatuuri tingimustes ei ole võrdsustava maakasutamise printsiip takistuseks nende revolutsioonilise agraarprogrammi teostamisel. Bolševikud tegid töötavale talurahvale selles küsimuses järeleandmise, arvates, et elu ise näitab talurahvale tema lootuste utoopilisust, nagu tuleks sotsialism lihtsalt võrdsustava maajagamise teel. Võrdsustamise printsiibi kasutuselevõtmine ei vähendanud, vaid laiendas revolutsiooni ulatust, aktiviseeris talurahvast võitlusele maa eest. Maa võrdsustava jagamise alusel pidi veel rohkem ilmnema ja ilmneski lepitamatu vastandlikkus kehvikute ja kulakluse huvide vahel.

V. I. Lenin rääkis võrdsustavast maakasutamisest: «Talupojad tahavad jätta endale väikemajapidamise, seda võrdsustavalt normeerida, perioodiliselt uuesti võrdsustada... Olgu. Ükski mõistlik sotsialist sellepärast kehvtalurahvaga tülli ei lähe. Kui maad on konfiskeeritud, *järelikult* on pankade võim murtud, kui inventar on konfiskeeritud, *järelikult* on kapitali võim murtud, — nii siis *juhul, kui keskuses valitseb proletariaat*, kui poliitiline võim üle läheb proletariaadi kätte, tuleb kõik muu *iseenesest*, saabub «eeskuju mõju» tulemusena ja dikteeritakse praktika enda poolt.

Poliitilise võimu üleminek proletariaadi kätte — selles on asja tuum» (25. kd., lk. 262).

Bolševikud lähtusid õigesti sellest, et maa- ja maa sotsialiseerimise dekreetides on peamine maa natsionaliseerimine, punktidel võrdsustamise kohta ei ole otsustavat tähendust, ja mis peamine, nad ei kahjusta revolutsiooni arenemist.

See kajastus ka maa sotsialiseerimise seaduses. Vastupidi kodanlikule autonoomiale ei kindlustanud nõukogulik autonoomia võimu vastavast rahvusest ekspluateerivale ülemkihile, vaid tema alamkihtidele, s. o. töötavale rahvale.

Rahvakomissaride Nõukogu juhtnööride kohaselt töötas Rahvuste Rahvakomissariaat välja määruse Tatari-Baškiiri, Kirgiisia (Kasahhi), Turkestani ja teiste autonoomsete nõukogude sotsialistlike vabariikide loomise kohta. Selle määruse täielikku elluviimist takistas kodusõda. 1918. a. kevadel loodi ainult üks rahvuslik autonoomne vabariik — Turkmeenia Autonoomne Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.[1] Turkestani piirkonna nõukogude V kongress, mis toimus 20. aprillist kuni 1. maini 1918 Taškendis, kuulutas välja Turkestani vabariigi autonoomia Vene NFSV koosseisus.

Nõukogude võimu rahvuspoliitika praktilist elluviimist juhtis vahetult Rahvuste Rahvakomissariaat.

Seega loodi ja kindlustati Venemaa ääretutel avarustel, välja arvatud Saksa okupantide poolt haaratud territoorium, juba sotsialistliku revolutsiooni esimestel kuudel nõukogude riiklus.

Nõukogude võimu esimesed seadusandlikud aktid kultuuri ja teaduse alal

Sotsialistliku ülesehitustöö arendamine oli võimalik ainult töötavate hulkade poliitilise valgustamise, nende kirjaoskuse ja hariduse kasvu ja nende poolt kultuuri omandamise tingimusel. Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest peale asus Nõukogude valitsus teostama laiaulatuslikke üritusi hariduse ja kultuuri alal. Likvideeriti vanad rahvavastased reaktsioonilised kultuuriasutused, mis kodanluse ja mõisnike käes olid olnud töötavate hulkade pimestamise ja vaimse orjastamise vahendiks, loodi uued, nõukogude kultuuriasutused.

Nõukogude võim kehtestas töötajaile täieliku trükivabaduse. Kuid nõukogude võim ei võinud jätta trükiasjandust kodanluse kätte, kes kasutas seda teravat relva võitluses revolutsiooni vastu. Petrogradi Sõjaline Revolutsioonikomitee sulges pealinnas kodanlikud kontrrevolutsioonilised ajalehed, võttis neilt ära trükikojad ja paberi. 27. oktoobril võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu ajakirjandusdekreedi, mille alusel suleti kogu maal kontrrevolutsioonilised kodanlikud ajalehed, mis sel ajal ei olnud vähem ohtlikud «kui pommid ja kuulipildujad». Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee lõi eri dekreediga 29. detsembril 1917. a. Riikliku Kirjastuse, mis asus K. Marxi ja F. Engelsi tööde ja vene ning maailma ilukirjanduse klassikute teoste väljaandmisele. Vene kirjanduse klassikute teosed kuulutati eranditult riigi omandiks.

Koos sellega viisid bolševikud edukalt ellu mõtet kollektiivse maaharimise igakülgse arendamise vajadusest.

[1] Turkestani vabariik, mis hõlmas endise Turkmeenia kindralkubermangu territooriumi, lülitas endasse enamiku praeguste Kesk-Aasia vabariikide rajoone (välja arvatud rajoonid, mis kuulusid siis Buhhaara emiraadi ja Hiina khaani-riigi koosseisu) ja osa Kasahstani.

Selleks et muuta raamat laiade töötavate hulkade omandiks, teostati eravalduslike raamatufondide natsionaliseerimine, välja arvatud teadlaste ja kirjanduse- ning kunstitegelaste raamatukogud. 1918. a. jooksul lõpetati Petrogradis, Moskvas ja Venemaa keskkubermangudes põhiliselt raamatukogude natsionaliseerimine. Raamatud jagati raamatukogude vahel rahvahulkade laialdaseks raamatutega varustamiseks.

1. novembril 1917. a. avaldas Hariduse Rahvakomissariaat üleskutse kõigile Venemaa kodanikele, milles kuulutati, et nõukogude korra ajal on esimeseks haridusliku tegevuse eesmärgiks võitlus töötajate kirjaoskamatuse ja vaimse pimedusega. Nõukogude võim seadis endale ülesandeks saavutada elanikkonna üldine kirjaoskus ja kehtestada üldine kohustuslik ja tasuta polütehniline haridus mõlemast soost lastele. Elanikkonnale anti õigus saada haridust emakeeles. Seati sisse tasuta riiklik abi õpilastele õppeabinõude, toidu ja riietuse näol.

Kogu rahvaharidus võeti Nõukogude riigi kätte. Kõik üldhariduslikud iseloomuga õppeasutused anti Hariduse Rahvakomissariaadi alluvusse. Kiriku- ja kihelkonnakoolid, mis moodustasid umbes 35% algkoolidest, aga samuti semstvote koolid, era- ja aadliõppeasutused muudeti nõukogude rahvakoolideks. Kiriku lahutamisega riigist teostati põhiline pööre kasvava põlvkonna hariduses ja kasvatuses. Kooliharidus seati tõeliselt teaduslikule alusele.

Nõukogude võim vabastas teaduse kapitali võimust ja asus looma soodsaid tingimusi tema igakülgseks arenguks rahva huvides.

Juba 1918. a. alguses loodi Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu juurde Tehnikanõukogu, mis ühendas Venemaa tähtsamad tehnilised ja teaduslikud jõud, et aidata kaasa rahvamajanduse ülesannete lahendamisele. Hariduse Rahvakomissariaat organiseeris Riikliku Õpetatud Nõukogu, mida juhtis väljapaistev õpetlane, ajaloolane M. N. Pokrovski. V. I. Lenini ülesandel hariduse rahvakomissari A. V. Lunatšarski ja Venemaa Teaduste Akadeemia vahel toimunud läbirääkimiste tulemusena andis Teaduste Akadeemia konverents 1918. a. kevadel nõusoleku koostööks nõukogude võimuga maa looduslike tootlike jõudude tundmaõppimisel. V. I. Lenin seadis Teaduste Akadeemia ette ülesande, «koostada võimalikult kiiresti Venemaa tööstuse reorganiseerimise ja majandusliku arendamise plaan.»[1]

Rahvakomissaride Nõukogu otsusega (1918. a. mais) avati Moskvas Ühiskonnateaduste Sotsialistlik Akadeemia, mis ühendas teaduslikke töötajaid marksistlik-leninliku teooria ja ühiskonnateaduste alalt ning hakkas ette valmistama uut kaadrit humanitaarteaduste alal.

Nõukogude valitsuse üritused soodustasid teadlaste üleminekut nõukogude võimu poole ja neil oli suur mõju teaduse arengule.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 289.

Nõukogude valitsus astus samme kultuuriväärtuste (losside, muuseumide, kunstipäraste ehitiste, arhiivihoidlate, mineviku mälestusmärkide jne.) natsionaliseerimiseks ja kaitseks.

Nii hakkas nõukogude võim juba oma olemasolu esimestest päevadest peale teostama laiaulatuslikke üritusi, mis olid suunatud uue sotsialistliku kultuuri loomisele ja panid aluse kultuurirevolutsioonile meie maal. Teaduse, tehnika ja kultuurisaavutused muutusid rahva omandiks. Nõukogude võim lõi kõigile rahvastele võimaluse kasutada uue, sisult sotsialistliku ja vormilt rahvusliku kultuuri loomiseks kõike seda, mida vana rahvuslik kultuur ja maailmakultuur olid andnud väärtuslikku ja eesrindlikku.

§ 2. Bresti rahu. Rahuliku hingetõmbeaja saavutamine

Nõukogude riigi võitlus üldise demokraatliku rahu eest

II nõukogude kongressi dekreediga alustas Nõukogude vabariik, pakkunud kõigile sõdivatele riikidele rahu, võitlust üldise demokraatliku rahu eest. 14. novembril 1917. a. pöördus Rahvakomissaride Nõukogu noodiga Prantsusmaa, Suur-Britannia, Itaalia, Ameerika Ühendriikide, Belgia, Serbia, Rumeenia, Jaapani ja Hiina poole. Nõukogude valitsus küsis nende maade valitsustelt, kas nad on nõus alustama koos temaga rahuläbirääkimisi või kavatsevad jätkata sõda.

Hiljem, kui olid juba alanud rahuläbirääkimised Austria-Saksa blokiga, pöördus Nõukogude valitsus uuesti mitmel korral Entente'i maade poole ettepanekuga võtta osa rahuläbirääkimistest. 24. novembril küsis Välisasjade Rahvakomissariaat erinoodiga nende maade valitsustelt, kas nad on valmis osa võtma rahuläbirääkimistest. Samasuguste ettepanekutega pöördus Nõukogude valitsus Entente'i maade poole 1917. a. detsembris ja 1918. a. jaanuaris. Entente'i maade valitsused ei vastanud neile Nõukogude riigi üleskutsetele, ajades seega nurja üldise rahuüritituse.

Entente'i maade valitsused ei tunnustanud Nõukogude valitsust ja keeldusid kehtestamast temaga diplomaatilisi suhteid.

Hoopis teisiti suhtusid nõukogude võimu rahuettepanekutesse nende maade töötajad. Nad võtsid leninliku rahudekreedi vastu suure vaimustusega. Kõigis sõdivates riikides tugevdasid rahvahulgad võitlust rahu eest ja nõudsid oma valitsustelt selgitust, mille nimel jätkatakse verist, purustavat sõda.

Oktoobrirevolutsiooni loosungite mõju eredaks näiteks välismaa töötajate seas olid massilised streigid 1918. a. jaanuaris Austria-Ungaris ja Saksamaal. Austria-Ungaris streikis umbes 700 000, Saksamaal — umbes miljon inimest. Töölised nõudsid rahu sõlmimist Nõukogude ettepanekute alusel.

Nõukogude valitsus astus oma olemasolu esimestest päevadest alates rea praktilisi samme, mis olid suunatud leninliku üldise demo-

kraatliku rahu ja rahvaste võrdõiguslikkuse eest peetava võitluse programmi realiseerimisele. Nõukogude valitsus juhindus rangelt kõigi riikide suveräänsuse austamise printsiipidest. Täielikus vastavuses rahvuste õigusega enesemääramisele ja iseseisvate riikide moodustamisele ta tunnustas 1917. a. detsembris Soome iseseisvust. Nõukogude valitsus viis Vene väed välja Iraanist (Pärsiast) ja oma noodis 19. detsembrist 1917. a. teatas iraani rahvale, et ta on tühistanud salalepingud ühelt poolt Venemaa ja teiselt poolt Inglismaa ning teiste suurriikide vahel, mis rikkusid Iraani kui sõltumatu riigi õigusi. Rahvakomissaride Nõukogu võttis 29. detsembril vastu dekreedi «Türgi Armeeniast». Esimese maailmasõja käigus Vene vägede poolt vallutatud Türgi Armeenia armeenlastele anti õigus vabaks enesemääramiseks kuni täieliku sõltumatuseni.

Imperialistide paljastamisel oli väga suure tähtsusega diplomaatiliste saladokumentide avaldamine, mida Nõukogude valitsus teostas II nõukogude kongressi otsusel.[1] Avaldatud diplomaatilised saladokumendid tõestasid ümberlükkamatult, et maailma sõda peeti kõigi maade imperialistide poolt anastuslikel eesmärkidel, maailma ümberjagamise ja rahvaste orjastamise eesmärkidel.

Inglismaa, Prantsusmaa ja teiste maade töötajad võisid tegelikkuses veenduda, et jätkuvat sõda peetakse imperialistide poolt mitte vabaduse kaitseks, nagu kinnitasid kodanluse ideoloogid ja poliitikud, vaid uute territooriumide anastamiseks, rahvaste orjastamiseks ja röövimiseks. Saladokumentide avaldamisega osutas Nõukogude valitsus kapitalistlike maade töötajatele tegelikku abi võitluses imperialistliku kodanlusega. «... võib ja tuleb töötada käsikäes kõigi maade töörahva revolutsioonilise klassiga,» ütles V. I. Lenin. «Ja sellele teele asus Nõukogude valitsus, kui ta avaldas salalepingud ja näitas, et kõigi maade valitsejad on röövlid. See on propaganda mitte sõnaga, vaid teoga.»[2]

Imperialistid tegid katseid nõrgestada rahudekreedi ja sellele järgnenud Nõukogude valitsuse sammude määratut revolutsioneerivat mõju. Seda eesmärki pidid teenima eelkõige Ameerika Ühendriikide presidendi Wilsoni poolt 1918. a. jaanuaris avaldatud niinimetatud «14 punkti». See dokument, mida kodanlus reklameeris «rahuprogrammina», oli tegelikult Ameerika imperialistide anastusliku tegevuse maskeeringuks.

Ainult Nõukogudemaa üldise rahu programm näitas rahvastele õige tee sõja lõpetamiseks tõeliselt demokraatlikul ja õiglasel alusel.

[1] Seitsmes salajaste dokumentide kogumikus, mis ilmusid vahetult pärast Oktoobrirevolutsiooni, avaldati rohkem kui 100 lepingut ja rida teisi materjale. Nende seas olid 1916. a. salajane kokkulepe Jaapani ja Venemaa vahel Hiina suhtes, 1916. a. kokkulepe Suur-Britannia, Prantsusmaa ja Venemaa vahel Türgi jagamise kohta, 1907. a. Vene-Inglise salajane leping ja konventsioon, 1913. a. kokkulepe Austria-Ungari ja Itaalia vahel Albaania jagamiseks ja okupeerimiseks jt.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 316.

Bresti rahu sõlmimine Entente'i valitsuste keeldumise tõttu isegi mõttevahetusest üldise demokraatliku rahu üle asus Nõukogude valitsus rahuläbirääkimistele Saksamaa ja tema liitlastega. Rahu sõlmimine Saksamaaga oli noorele Nõukogude vabariigile eluliselt vajalik.

Nõukogude võimu olukorda ei saanud seni pidada kindlaks, kuni Venemaa asus sõja olukorras Saksamaa ja tema liitlastega. Selleks et lõplikult kindlustada nõukogude võimu, oli vaja lõpetada sõda.

Nõukogude valitsus tegi Saksamaale ettepaneku rahuläbirääkimiste alustamiseks vaherahu sõlmida. Saksamaa, lootes kergendada oma rasket sõjalist ja majanduslikku olukorda, astus läbirääkimistesse. Pealegi nägi Saksa väejuhatus, et saksa soldatite seas levib vennastumine vene soldatitega ja suureneb tung rahu järele. Saksa ja vene rindesoldatid sõlmisid lokaalseid vaherahu-kokkuleppeid üksikute diviiside, korpuste ja armeede vahel. Juba novembris sõlmisid kogu Läänerinde soldatid, kes kuulusid kolme armeesse, Saksa väeosadega vaherahu-kokkuleppe kaheks kuuks. Seepärast nõustus Saksamaa alustama vaherahu-läbirääkimisi. Läbirääkimised algasid 20. novembril 1917. a. ja lõppesid vaherahu sõlmimisega 28 päevaks. Vaherahu-kokkuleppesse lülitati Nõukogude delegatsiooni nõudmisel punkt, millega keelati Saksa vägede paiskamine Idarindelt Läänerindele.

26. novembril 1917. a. algasid Brest-Litovskis rahuläbirääkimised. Nõukogude valitsus tegi ettepaneku sõlmida annektsioonideta ja kontributsioonideta rahu. Kuid Saksa imperialistid keeldusid sõlmimast rahu neil tingimustel ja esitasid anastuslikud nõudmised, millede järgi Saksamaale pidid minema Muhu väina saared, Riia laht, Riia, sõja ajal vallutatud Poola, Leedu, osa Lätist ja osa Valgevenest.

Nõukogude valitsuse ees seisis küsimus: kas sõlmida imperialistliku Saksamaaga rahu ja sellega, kuigi kõrge hinna eest, päästa Nõukogude vabariik, või jätkata sõda ja sellega seada nõukogude võim hukkumise ohtu.

Rahvusvaheline ja siseolukord nõudis tungivalt Nõukogude vabariigi väljaastumist sõjast, rahu sõlmimist. 7. jaanuaril kirjutatud teesides rahuküsimuse kohta näitas V. I. Lenin, et on vaja viivitamata sõlmida separaatrahu neil tingimustel, mis Saksamaa esitas. Sõjast vaevatud rahvas igatses rahu. Vana sõjavägi ei olnud võimeline tagasi lööma Saksa pealetungi, uut sõjaväge alles loodi. Oli tarvis rahulikku hingetõmbeaega, et koguda jõudu ja maad kaitseks ette valmistada.

Kõik kontrrevolutsioonilised jõud Venemaal — monarhistid, kadetid, menševikud ja esseerid — pidasid ägedat võitlust rahu sõlmimise vastu. Nad arvestasid, et rahuläbirääkimiste katkemise juhul alustab Saksa imperialism pealetungi Venemaa sisemusse ja lämmatab veel mitte tugevneda jõudnud nõukogude võimu. Parteis eneses astus V. I. Lenini seisukoha vastu välja niinimetatud «pahempoolsete kommunistide» fraktsioon. Viimane pooldas sõja jätkamist,

teatades, et sellest kujuneb revolutsiooniline sõda Saksa imperialismi kukutamiseks. «Pahempoolsete kommunistide» eesotsas seisis Buharin. Trotski astus samuti välja rahu sõlmimise vastu, esitades vormeli «ei rahu, ei sõda». Tegelikult võis sellele vormelile rajatud poliitika viia ainult sõja jätkamisele ja andis Saksa imperialistidele vabad käed uueks pealetungiks. Trotski joon, samuti nagu «pahempoolsete kommunistide» poliitika seadis nõukogude võimu hävimise ohtu.

Neis küsimustes toimus Keskkomitees terav võitlus. 24. jaanuaril võttis Keskkomitee vastu otsuse anda Nõukogude delegatsioonile Brestis direktiiv: jätkata läbirääkimisi, aga juhul kui sakslased esitavad ultimaatumi, kirjutada alla rahule.

Sel ajal Austria ja Saksa esindajad kirjutasid alla lepingule Ukraina Keskraadaga. Raada peamehed — ukraina kodanlikud natsionalistid, ukraina rahva kõige kurjemad vaenlased — olid sel ajal ülestõusnud tööliste ja talupoegade poolt juba Ukrainast välja aetud. Neil ei olnud ei territooriumi ega võimu. Oma võimu taastamiseks nad andsid Saksa imperialistidele «õiguse» okupeerida kogu Ukraina.

27. jaanuaril (9. veebruaril) esitasid Saksa imperialistid Nõukogude delegatsioonile ultimatiivse ettepaneku võtta vastu nende rahutingimused. V. I. Lenin, kes arvestas, et viivitamine rahu sõlmimisel Saksamaaga on hukatuslik Nõukogude vabariigile, andis Nõukogude delegatsioonile direktiivi kirjutada alla rahule.

Kuid Nõukogude delegatsiooni esimees Trotski teatas konverentsil, et Nõukogude Venemaa ei kirjuta alla rahule, kuid lõpetab sõja, sõjavägi demobiliseeritakse. Selline Trotski tegevus läks Nõukogude Venemaale kalliks maksma. Saksa imperialistid alustasid 18. veebruaril pealetungi kogu Idarindel. Nad vallutasid kogu Läti, Eesti, Valgevene ja Ukraina.

Partei Keskkomitee istungitel 17. ja 18. veebruaril toimus terav võitlus ühelt poolt V. I. Lenini ning tema pooldajate ja teiselt poolt «pahempoolsete kommunistide» ning trotskistide vahel. Visalt korrates ettepanekut Saksa imperialistide poolt esitatud rahutingimustele allakirjutamiseks, ütles V. I. Lenin, et «nüüd pole võimalik oodata. See tähendab lasta hävitada Vene revolutsioon.»[1]

18. veebruari õhtul võttis Keskkomitee vastu V. I. Lenini ettepaneku pöörduda Saksa valitsuse poole ettepanekuga viivitamata rahu sõlmida. 19. veebruari varahommikul saatis Nõukogude valitsus sakslaste Idarinde staapi oma ettepanekud rahu sõlmimise kohta ja samal ajal teatas raadio teel valmisolekust kirjutada alla rahu. Sel ajal toimus kõigil rinnetel Saksa imperialistide pealetung. Nõukogude vabariigi kohal lasus surmaoht.

Kommunistliku partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus tegid energiliselt tööd kõigi jõudude ja vahendite mobiliseerimiseks Saksa imperialistidele vastulöögi andmisel. Anti erijuhendid partisanisal-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 481.

kade loomiseks vaenlase tagalas, varade äraveoks ning kõige selle õhkulaskmiseks ja hävitamiseks, mida ei suudeta evakueerida.

Nõukogude valitsus avaldas 22. veebruaril Venemaa töötavale elanikkonnale üleskutse, milles ta kuulutas välja, et «sotsialistlik isamaa on hädaohus». Vastuseks üleskutsele astusid töölised ja talupojad üksmeelselt Punaarmee ridadesse. Juba esimestel päevadel registreeris end Petrogradis Punaarmeesse umbes 40 000 inimest, Moskvas — üle 60 000. Noore Punaarmee väeosad võitlesid rindel kangelaslikult Saksa imperialistlike vägedega. Neil päevil sai Punaarmee oma esimesed tuleristsed. Esimeste vaenlastega peetud lahingute tähistamiseks muudeti 23. veebruar hiljem Punaarmee päevaks.

23. veebruaril sai Nõukogude valitsus uued Saksamaa poolt esitatud rahutingimused, mis olid veelgi raskemad. Saksamaa tahtis anastada mitte ainult Poola, Leedu ja osa Valgevenest, vaid ka kogu Läti, Eesti ja Soome. Ukraina muutus Saksamaast sõltuvaks riigiks. Türgi pidi saama Karsi, Ardagani ja Batumi. Vastavalt rahutingimustele pidi Nõukogude Venemaa kirjutama alla rahule Ukraina Keskraadaga, demobiliseerima armee ja laevastiku ning maksma kontributsiooni 6 miljardi marga suuruses summas. Venemaa vabariik pidi kohustuma selle lepingu järgi hävitama kindlustused Ahvenamaa saartel, puhastama miinitõketest Balti ja Musta mere, viima sõjalaevad Vene sadamatesse ja hoidma neid seal kuni üldise rahu sõlmimiseni. Saatnud need rahutingimused, jätkasid Saksa imperialistid pealetungimist, anastades üha uusi piirkondi Nõukogude territooriumist.

V. I. Lenin tegi partei Keskkomitee istungil 23. veebruaril ettepaneku võtta vastu otsus sõlmida viivitamatult rahu. Teravas võitluses «pahempoolsete kommunistide» ja trotskistide vastu otsustati häälte enamusega võtta vastu Saksamaa rahutingimused. 24. veebruaril võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee V. I. Lenini ettekande põhjal vastu partei Keskkomitee otsuse viivitamatult alla kirjutada rahu Saksamaaga. Lüüasaanud «pahempoolsed kommunistid» võtsid samal päeval Moskva piirkonnabüroos vastu otsuse avaldada usaldamatust partei Keskkomiteele, nõudes visalt sõja jätkamist Saksamaaga. Selles resolutsioonis nad teatasid, varjates end pahempoolsete fraasidega, nagu tuleks rahvusvahelise revolutsiooni huvides minna välja «võimalusele kaotada nõukogude võim». See oli revolutsiooni otseseks reetmiseks.

Nõukogude delegatsiooni uus koosseis sõitis Brest-Litovskisse ja kirjutas 3. märtsil alla 23. veebruaril Saksamaa poolt esitatud röövellike tingimustega rahulepingule.

Bresti rahu ratifitseerimine

Rahuküsimuse lõplikuks lahendamiseks kutsuti kokku partei VII kongress, mis toimus 6.—8. märtsil 1918. a. Ettekandega sõjast ja rahust esines kongressil V. I. Lenin. Ta põhjendas üksikasjaliselt Brestis allakirjutatud rahu ratifitseerimise vajadust, näitas veenvalt trotskistide ja «pahempoolsete kommunistide» seisukoha täielikku ekslikkust ja kahjulikkust.

Kongress võttis vastu V. I. Lenini poolt esitatud resolutsiooni sõjast ja rahust. Resolutsioonis öeldi: «Kongress tunnistab vajalikuks kinnitada nõukogude võimu poolt allakirjutatud väga raske, väga alandav rahuleping Saksamaaga, kuna meil ei ole armeed, kuna demoraliseerunud rindeväeosad on äärmiselt haiglases seisukorras ja kuna on vaja ära kasutada iga, kas või kõige väiksemgi võimalus hingetõmbeks enne imperialismi pealetungi Nõukogude Sotsialistlikule Vabariigile.»[1]

Kongress hoiatas, et kõigi maade imperialistid hakkavad ka edaspidi organiseerima kallaletunge Nõukogude Venemaa vastu. Seepärast tunnistas ta partei ja nõukogude võimu esmajärguliseks ja põhiliseks ülesandeks kõige otsustavamate abinõude tarvituselevõtmise selleks, et tõsta tööliste ja talupoegade distsipliini ja organiseeritust, valmistada neid ette sotsialistliku isamaa ennastsalgavaks kaitseks. Kongress kiitis heaks leninliku joone Bresti rahu küsimuses ja mõistis hukka «pahempoolsete kommunistide» lõhestusliku tegevuse.

Kongress otsustas «nimetada edaspidi meie parteid (Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste (bolševike) Parteid) *Venemaa Kommunistlikuks Parteiks,* lisades sulgudes juurde «bolševike».»[2]

1918. a. veebruari lõpul otsustas Rahvakomissaride Nõukogu valitsuse Petrogradist Moskvasse üle viia. V. I. Lenin ja teised valitsuse liikmed saabusid Moskvasse 11. märtsil 1918. Samal päeval heisati Kremli kohal riigilipp. Moskva muutus Nõukogude riigi pealinnaks.

14. märtsil kogunes Moskvasse IV ülevenemaaline nõukogude kongress. Kongress ratifitseeris Bresti rahulepingu.

Bresti rahu küsimuses keeldusid «pahempoolsed» esseerid allumast IV ülevenemaalisele nõukogude kongressile ja lahkusid 15. märtsil Nõukogude valitsuse koosseisust.

«Pahempoolsete» esseeride asemel määrati rahvakomissarideks bolševikud: kohtu rahvakomissariks P. I. Stutška, posti ja telegraafi rahvakomissariks V. N. Podbelski. Välisasjade rahvakomissari kohalt lahkus Trotski. Välisasjade rahvakomissariks sai G. V. Tšitšerin.

Bresti rahu sõlmimisega päästis kommunistlik partei meie kodumaa imperialistide löögi alt. Nõukogude Venemaa pääses sõjalisest purustamisest, nõukogude rahvas võitis aega nõukogude võimu kindlustamiseks, majanduse organiseerimiseks ja oma relvastatud jõudude loomiseks. Rahu sõlmimine andis meie maale võimaluse koguda jõudu valgekaartlike kindralite ja välismaiste interventide purustamiseks kodusõja perioodil.

V. I. Lenin kutsus parteid ja nõukogude rahvast seoses rahu sõlmimisega mitte langema meeleheitesse, mehiselt välja kannatama kõik rõövelliku rahu raskused ja andma kõik jõud Nõukogude riigi

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 405.

[2] Sealsamas, lk. 406.

kindlustamiseks. «Rahutingimused on talumatult rasked. Kuid ajalugu nõuab ikkagi oma osa ...

Asugem organiseerimise, organiseerimise ja veel kord organiseerimise tööle. Kõigist katsumustest hoolimata kuulub tulevik meile.»[1] Need olid prohvetlikud sõnad.

§ 3. Ekspropriaatorite ekspropriieerimine

Sotsialistliku majanduse ülesehitamise algus

Tööliskontrolli kehtestamine saaduste tootmise ja jaotamise üle

Kommunistlik partei kutsus üles, et töölised ise asuksid ilma ekspluataatoriteta tööstust arendama ja seejärel läheksid üle tööstuse juhtimisele üldrahvalikus mastaabis. Seda tuli alustada range arvestuse ja kontrolli kehtestamisest tootmise üle. «... kõikehaarav, üldine, universaalne arvestus ja kontroll, — arvestus ja kontroll töö hulga üle ja saaduste jaotamise üle — selles on sotsialistliku ümberkujundamise *tuum,* kui proletariaadi poliitiline võim on juba loodud ja kindlustatud,»[2] kirjutas siis V. I. Lenin.

14. novembril 1917. a. võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu V. I. Lenini näpunäidete alusel koostatud tööliskontrolli määruse. Tööliskontrolli dekreet nägi ette vabriku- ja tehasekomiteedele õiguse andmist viia ettevõtetes ellu tööliskontroll ja luua selleks tööliste kontrollkomisjonid, mille koosseisu soovitati lülitada tehnilise personali ja teenistujate esindajaid. Suurte linnade, kubermangude ja tööstuspiirkondade tööliste saadikute nõukogude juurde organiseeriti tööliskontrolli nõukogud. Kogu Venemaa ulatuses ühendas tööliskontrolli tegevust Ülevenemaaline Tööliskontrolli Nõukogu.

Tööliskontroll seati sisse tööstus-, kaubandus-, panga-, põllumajanduslikes, transpordi- ja kooperatiivsetes ettevõtetes, kus kasutati palgatööd. Tööliskontroll haaras tootmise, ostmise, saaduste ja toorainete jaotamise ja müügi ning samuti ettevõtete tegevuse finantskülje. Ettevõtete omanikud olid kohustatud esitama tööliste organisatsioonidele kõik äriraamatud, arvepidamise ja ärikirjavahetuse. Tööliskontrolli otsused olid ettevõtete omanikele kohustuslikud.

Juba esimeste revolutsioonikuude jooksul haaras tööliskontroll kõiki peamisi tööstusettevõtteid. Petrogradi, Moskva, Uraali ja Donbassi töölised, nende eeskujul aga kogu töölisklass osutasid suurt revolutsioonilist initsiatiivi ja iseseisvust. Tööliste eneste poolt 1918. a. algul läbiviidud 800 Petrogradi ja 600 Moskva ettevõtte kontroll näitas, et vabriku- ja tehasekomiteed ja nende kontrollkomisjonid ei piirdunud ettevõtete töö jälgimisega. Nad tungisid ettevõtete administratsiooni korraldavasse ja majanduslikku tegevusse, võtsid osa tööliste töölevõtmisest ja vallandamisest, saavuta-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 33.
[2] Sealsamas, 26. kd., lk. 377.

sid ettevõtete kindlustamise toorainete ja küttega ning rahaliste vahenditega, soodustasid tellimuste õigeaegset täitmist jne.

Kapitalistid, keda toetasid kodanlikud spetsialistid, menševikud ja esseerid, vastasid tööliskontrolli kehtestamisele ägeda võitluse ja organiseeritud sabotaažiga. Nad ei tahtnud lubada tööliskontrolli sisseseadmist, aga seal, kus töölised kehtestasid kontrolli, püüdsid sulgeda vabrikuid ja tehaseid. Ettevõtjad tegid kõik selleks, et veelgi suurendada majanduslikku laost, laostada ja desorganiseerida tööstust. Nad jätsid sihilikult töö seisma ning varjasid ja rikkusid toorja kütteaineid. Kasutades pankade toetust, hoidusid nad kõrvale rahanduslikust vastutusest, peitsid ja varastasid ettevõtete käibevahendeid.

Nõukogude võim, et mitte lubada tööstuse edasist laostumist, kiirendas üldise tööliskontrolli kehtestamist tootmise ja produktide tarbimise üle, saboteerijate suhtes aga võttis tarvitusele repressiivsed abinõud. «Areteerige ja andke rahva revolutsioonilise kohtu kätte igaüks,» kirjutas V. I. Lenin, «kes julgeb kahjustada rahva üritust, väljendugu see kahjustamine tootmise saboteerimises (rikkumises, pidurdamises, halvamises) või vilja ja saaduste tagavarade varjamises või viljasaadetiste kinnipidamises ... ja üldse igasuguses vastupanus suurele rahaüritusele, maa talupoegade kätte üleandmise üritusele, saaduste tootmise ja jaotamise üle tööliskontrolli kindlustamise üritusele.»[1]

Nõukogude võim areteeris saboteerivaid kapitaliste ja konfiskeeris nende tööstusettevõtteid. Töölised aga läksid üha enam kontrollilt üle ettevõtete juhtimisele.

Pankade natsionaliseerimine ja tööstusettevõtete natsionaliseerimise algus

Riigipank oli nõukogude võimu kätte võetud juba Oktoobrirevolutsiooni esimestel päevadel. Erapankadesse määrati nõukogude komissarid, kellele tehti ülesandeks Rahanduse Rahvakomissariaadi juhtimisel teostada kontrolli pankade tegevuse üle. 14. detsembril 1917. a. kuulutati välja erapankade natsionaliseerimine Petrogradis. Pankade natsionaliseerimise dekreet kuulutas panganduse kogu maal riiklikuks monopoliks. Kõik erapangad liideti riigipangaga. Loodi ühtne Venemaa vabariigi rahvuspank. Toimus panganduse ühistamine, üleandmine nõukogude võimu kätte. Pankade natsionaliseerimine õõnestas finantskapitali valitsemise majanduslikud alused.

26. jaanuaril 1918. a. avaldati dekreet endiste erapankade aktsiakapitali konfiskeerimise kohta. Kõik aktsiakapitalid konfiskeeriti ja anti üle riigipangale. Teostati Venemaa ja välismaiste imperialistide finantskapitali ülemkihi vahendite eksproprieerimine.

Nõukogude võim muutis pangad finantskapitali majandusliku ja poliitilise valitsemise vahendeist proletariaadi diktatuuri tööriistaks, üleriigilise arvestuse ja produktide tootmise ning jaotamise igapäevase sotsialistliku arvelevõtmise aparaadiks.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 271.

28. jaanuaril 1918. a. avaldas Nõukogude valitsus dekreedi tsaari ja Ajutise Valitsuse poolt tehtud välismaiste ja siselaenude annulleerimise kohta. Nõukogude valitsus vabastas maa iga-aastasest protsentide tasumisest nendelt laenudelt, mis moodustasid rohkem kui 3 miljardi rubla suuruse summa. Venemaa vabanes väliskapitali ikkest ja poolkoloniaalsest sõltuvusest, milles ta oli enne Oktoobrirevolutsiooni.

Kapitalistide sabotaaž sundis paljusid vabriku- ja tehasekomiteesid muutma tööliskontrolli tööstuse tegelikuks juhtimiseks. Paljude tehaste ja vabrikute töölised läksid tööliskontrollilt üle ettevõtete juhtimisele. Töölisklassi seast kerkis esile kümneid tuhandeid algatusvõimelisi eesrindlikke töölisi — kommuniste ja parteituid —, kes teinud läbi tööliskontrolli kooli, muutusid sotsialistlike ettevõtete organisaatoreiks ja juhtideks.

17. novembril 1917. a. andis Rahvakomissaride Nõukogu välja esimese dekreedi tööstusettevõtte natsionaliseerimise kohta. Selle dekreediga natsionaliseeriti Likinski manufaktuuri ühingu vabrik, mis asus Orehhovo-Zujevo lähedal. Natsionaliseerimise otseseks põhjuseks oli ettevõtjate katse panna vabrik seisma.

Pärast natsionaliseerimist valiti töölistest juhatus, mis asus ettevõtet juhtima. Pärast seda kui Bogoslavski mägipiirkonna (Uraali) aktsiaühing keeldus allumast tööliskontrolli dekreedile, natsionaliseeriti 7. detsembril 1917. a. tema omand. 15. detsembri dekreediga natsionaliseeriti Vene—Belgia Aktsiaühingu varandus. Rahvakomissaride Nõukogu 27. detsembri dekreediga natsionaliseeriti Putilovi tehaste aktsiaühing Petrogradis, Kõstõmi mägipiirkonna ja Sergejevo-Ufaa piirkonna aktsiaühing Uraalis.

Samaaegselt keskvalitsusega teostasid tööstusettevõtete natsionaliseerimist ka kohalikud nõukogud.

Teostades ettevõtete natsionaliseerimist, lähtus Nõukogude valitsus eelkõige tootmise arendamise huvidest. Natsionaliseeritud vabrikute ja tehaste töölised kohustusid kehtestama ettevõtetes täieliku korra ja töödistsipliini, tõstma töötootlikkust ja rahva vara riisujad revolutsioonilisele kohtule üle andma.

Tööstusettevõtete natsionaliseerimise kõrval toimus transpordi natsionaliseerimine. Enne revolutsiooni kuulus $^2/_3$ raudteedest riigile, seepärast muutusid nad kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni Nõukogude riigi omandiks. Kuid selleks et täielikult võtta raudteed enda kätte, oli tarvis murda menševistlik-esseerliku Ülevenemaalise Raudteelaste Liidu Täitevkomitee sabotaaž.

Raudteelastest töölised lõid sõjalised revolutsioonikomiteed, reorganiseerisid ja tugevdasid raudteelaste ametiühingute organisatsioone. 1918. a. jaanuaris kokkutulnud erakorraline ülevenemaaline raudteelaste kongress saatis laiali Ülevenemaalise Raudteelaste Liidu Täitevkomitee ja kinnitas «Määruse Venemaa Nõukogude Vabariigi raudteede valitsemise kohta», millele vastavalt raudteede valitsemine pandi raudteelaste saadikute nõukogudele ja nende täitevkomiteedele. Kongress valis Raudteelaste Ülevenemaalise Täitev-

komitee, kelle liikmete enamiku moodustasid bolševikud. Täitevkomitee lõi oma liikmetest Teede Rahvakomissariaadi Kolleegiumi. Vähe hiljem (1918. a. septembris) teostati ka eraraudteede natsionaliseerimine.

1918. a. jaanuaris andis Rahvakomissaride Nõukogu välja dekreedi kaubalaevastiku natsionaliseerimise kohta. Kaubanduseks mõeldud mere- ja jõelaevad ning kõik laevandusettevõtted, mis kuulusid suurkapitalistidele, muutusid Nõukogude vabariigi omandiks.

Väliskaubandus natsionaliseeriti dekreediga 22. aprillist 1918. Kõigi kaupadega kauplemine võis välisriikide ja üksikute välismaiste ettevõtetega toimuda ainult eriliselt selleks volitatud organite poolt. Nii teostati väliskaubanduse monopol, mis on Nõukogude riigi majanduspoliitika üheks kõigutamatuks aluseks.

Need otsustavad abinõud kapitalistide vastupanu mahasurumiseks keskuses ja kohapeal võimaldasid nõukogude võimul kodanlik-mõisnikliku kontrrevolutsiooni sõjalise mahasurumise kõrval ületada kapitalistide ja nende kontrrevolutsioonilise agentuuri vastupanu majanduse alal. See oli V. I. Lenini määrangu järgi, ««punakaartlik» rünnak kapitalile», mille tagajärjel Nõukogude riik koondas enda kätte rahvamajanduse komandokõrgused, võttis enda kätte tunduva osa vabrikutest ja tehastest, pangad, raudteed, väliskaubanduse, kaubalaevastiku jne. Töölisklass kindlustas oma riigivõimu sellega, et hakkas talle looma majanduslikku baasi sotsialistliku tootmisviisi näol rahvamajanduses.

Leninlik sotsialistlikule ülesehitustööle asumise plaan

Hingetõmbeaeg, mille Nõukogude maa sai Bresti rahu sõlmimise tagajärjel, andis nõukogude rahvale võimaluse minna «ekspropriaatorite ekspropriieerimiselt» üle saavutatud võitude organiseeritud kindlustamisele, sotsialistliku majanduse aluste ülesehitamisele ja maa kaitsevõime tugevdamisele. «Meie, bolševike partei,» kirjutas V. I. Lenin, «oleme Venemaa *veennud*. Meie oleme Venemaa *võitnud* — rikastelt vaestele, ekspluataatoritelt töörahvale. Nüüd me peame Venemaad *valitsema*.»[1]

Sotsialistliku majanduse organiseerimine oli nõukogude võimu üheks kõige raskemaks ülesandeks, kuna see puutus ühiskonna peamiste majanduslike aluste põhilisse muutmisse, seejuures maal, kus valdavaks oli väiketalupoeglik majandus. Venemaa majanduses valitses omapärane, erinevate tootmisviiside läbipõimumine. 1918. a. kevadel oli riigis viie erineva ühiskondlik-majandusliku olukorra elemente: 1) patriarhaalne (suurel määral naturaalne) majandus, 2) väikekaubatootmine (siia kuulus enamik talupoegade majandeid, mis olid seotud turuga), 3) eramajanduslik kapitalism, 4) riigikapitalism ja 5) sotsialism. Põhilisteks nende seas olid: sotsialistlik tootmisviis kui rahvamajanduse juhtiv jõud, väikekaubatootmine, mis oli riigis ülekaalus, ja kapitalistlik tootmisviis, mis oli esindatud

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 216.

natsionaliseerimata tööstusettevõtete, kulakute majapidamiste ja erakaubanduse näol.

Väikekodanlik stiihia kujutas endast määratu suurt hädaohtu meie maal. «Emb-kumb, kas meie allutame selle väikekodanlase *oma* kontrollile ja arvestusele (me suudame seda teha, kui organiseerime kehvikud, s. o. elanikkonna enamuse või poolproletaarlased, teadliku proletaarse avangardi ümber) või väikekodanlane vältimatult ja möödapääsmatult teeb lõpu meie, tööliste võimule, nagu tegid lõpu revolutsioonile Napoleonid ja Cavaignacid, kes just sellel väike-omanduslikul pinnal võrsuvadki.»[1]

Olukord raskenes majandusliku laose tõttu. Palju ettevõtteid oli saboteerivate kapitalistide poolt purustatud või rivist välja löödud. Kütte- ja toorainete puuduse tõttu jäid tehased ja vabrikud seisma. 1918. a. veebruaris kavatseti sulgeda ¼ Moskva ettevõtetest, enam kui pool ettevõtteist vähendas tootmist. 800-st Petrogradi tehasest, mida on uuritud, oli 265 tehast 1. aprilliks suletud. Suurenes töötute arv: tööbörside andmeil oli 10. aprilliks riigis enam kui 309 000 töötut. Peale selle ei registreerinud paljud töölised end tööbörsides, vaid, jätnud maha tootmise, sõitsid perekondadega maale. Kõikjal oli tunda esmajärguliste tarbeesemete — riiete, jalanõude, petrooleumi, tikkude ja seebi — teravat puudust. Maal ei jätkunud põllutööriistu, seemet, veoloomi ega väetisi. Leivapuudus tegi tööliste olukorra eriti raskeks.

Vaenlased hirmutasid töölisi raskustega ja ennustasid nõukogude võimu varingut. Vahel õnnestus neil ebateadlikke töölisi streikima õhutada. Kuid kommunistlik partei ja töölisklass ei kohkunud raskustest. Kommunistlik partei uskus sügavasti rahvasse, kelle revolutsioon oli äratanud teadlikule elule, ta kutsus töölisi ja kõiki töötajaid üles ületama raskusi ja looma võimsat ja rikast Venemaad.

V. I. Lenin käsitles 1918. a. kevadel reas tööde, eelkõige oma kuulsas töös «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded» sotsialismi ülesehitamise programmi aluseid. Ta kutsus nõukogude rahvast üles pingutama kõiki jõude, et «koguda kivi kivi järel sotsialistliku ühiskonna kindlaks vundamendiks».[2]

Sotsialismi ülesehitamise programm, mille andis Lenin, seisnes selles, et taastada ja igakülgselt arendada sotsialismi materiaalset baasi: suurtööstust, eelkõige kütteainete ja raua tootmist, masinaehitust ja keemiatööstust. Majandusliku tõusu plaan pidi ette nägema tööstuse uue ratsionaalse paigutuse ning loodusvarade plaanipärase ja kompleksse kasutamise, pidades silmas rahva töö kokkuhoidu ja laiaulatuslikku elektri kasutamist tööstuses, transpordis ja põlluharimises. Maa loodusrikkuste läbiuurimine uusima tehnika abil pidi viima maa tootlike jõudude kiirele arengule. Suurtööstuse arenemine ja töötavate hulkade kultuuritaseme tõus ning töö

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 305.
[2] Sealsamas, lk. 136.

sotsialistlik organiseerimine pidid muutuma kõrgema (võrreldes kapitalismiga) töötootlikkuse tõusu peamisteks tingimusteks.

Oktoobrirevolutsioon muutis põhjalikult tööliskiassi olukorda, kes muutus ekspluateeritavast klassist valitsevaks klassiks, kellele kuuluvad tootmisvahendid ja kes ei tööta mitte peremehele, vaid iseendale. See pidi põhjalikult muutma tööliste suhtumist töösse, kepidistsipliini asemele pidi tulema teadlik distsipliin. Kuid see protsess osutus keeruliseks ja kestvaks ning nõudis parteilt ja nõukogude võimult suurt kasvatustööd.

Erilist tähtsust võitluses töötootlikkuse eest omistas V. I. Lenin töötavate hulkade sotsialistlikule võistlusele, mis andis võimaluse avastada ja kasutada tööprotsessis rahvahulkade loomingulisi võimeid ja talenti. Võistluse organiseerimine muutus riiklikuks ülesandeks. V. I. Lenin selgitas, et sotsialismi ajastul omab tohutu suurt tähtsust töötajate eneste huvitatus tootmise arengust.

Tähtsaks ülesandeks sotsialistlikus ülesehitustöös oli üldrahvaliku arvestuse ja kontrolli organiseerimine töö ja tarbimise hulga üle. V. I. Lenin kirjutas, et sotsialism on eelkõige arvestus, kuid üldrahvaliku arvestuse ja kontrolli organiseerimine oli tugevasti maha jäänud ekspropriaatorite otsese ekspropriieerimise ülesande täitmisest.

Töötades välja sotsialismi võitlusabinõusid eramajandusliku kapitalismi ja väikekodanliku stiihia vastu, osutas partei suurt tähelepanu järkjärgulisele üleminekule sotsialistlikele ümberkorraldustele majanduses. V. I. Lenin kavatses kasutada riigikapitalismi (kontsessioonid, üksikute nõukogude vabrikute, tehaste, tööstusettevõtete, maakõlvikute, maapõuevarade jne. rentimine kapitalistidele), mis on sammuks edasi võrreldes eramajandusliku kapitalismiga.

V. I. Lenin kiitis heaks naha-, tekstiili- ja tubakatööstuse tööliste eeskuju, kes koos kapitalistidega ühendasid tööstusettevõtted trustideks ja organiseerisid ülevenemaalised ühendused Glavkoža ja Tsentrotekstiil. Üks kolmandik kohtadest nendes ühendustes kuulus kapitalistidele, kaks kolmandikku töölistele.

Riigikapitalism, mis oli nõukogude võimu kontrolli all, ei kujutanud endast hädaohtu. Ta aitas tööliskiassil asendada väikekodanlik anarhia riikliku korraga ja korda seada suurtööstuse organiseerimist kogu riigis.

«Venemaal domineerib praegu just väikekodanlik kapitalism, millelt *nii* riiklikule suurkapitalismile *kui ka* sotsialismile viib *üks ja seesama tee,* viib tee *ühe ja sellesama* vahejaama kaudu, mida nimetatakse «üldrahvalikuks arvestuseks ja kontrolliks saaduste tootmise ja jaotamise üle»,»[1] kirjutas V. I. Lenin.

V. I. Lenin üldistas nõukogude võimu esimeste majanduslike sammude kogemusi ja töötas välja nõukogude majanduspoliitika alused kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil. Selle poliitika olemus, mida hiljem nimetati uueks majanduspoliitikaks, seisis sel-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 308.

les, et majanduslik koostöö sotsialistliku tööstuse ja väikekaubatootliku talumajanduse vahel tugines kaubatootmise säilimisele ja vahetuse teostamisele ostu-müügi kaudu. Kuna Nõukogude riigi käes olid rahvamajanduse komandokõrgused, siis võis lubada kapitalismi kasutamist, võistluses ja võitluses temaga saavutas võidu sotsialism.

Seoses saaduste ja kaupade jaotamise vajadusega maal ja üldrahvaliku kontrolli ning arvestuse teostamisega kerkis ülesanne hõlmata kogu elanikkond kooperatiivsete organisatsioonidega. Üleminekuvahendina, mis ühtlasi viib ka saaduste riikliku jaotamise teostamisele, võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee 10. aprillil 1918. a. vastu dekreedi tarbijate kooperatiivide kohta, mis anti riiklike varustusorganite ja Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu kontrolli vahetu juhtimise alla. Kooperatiivsed organisatsioonid kohustusid oma tegevuse igas piirkonnas teenindama kogu elanikkonda.

V. I. Lenin näitas, et ainus võimalik tee üleminekul väikekaubatootlikult majanduselt sotsialismile on töötavate talupoegade ja käsitööliste järkjärgulise vabatahtliku kooperatiividesse ühinemise tee.

Esiplaanile tõsteti ülesanne kõikjal organiseerida arvestust ja kontrolli saaduste tootmise ning jaotamise üle. See näitas eriti selgesti vajadust rakendada nõukogude majandus- ja riigiaparaati teaduse ja tehnika eri harude spetsialiste ning vilunud administraatoreid.

«Pea täpselt ja ausalt rahalist arvestust, majanda ökonoomselt, ära logele, ära varasta, pea rangeimat distsipliini töös,»[1] — sellise nõudmise esitas V. I. Lenin kõigile töötajaile ja majandusmeestele.

Eriti teravalt tõstis V. I. Lenin üles töödistsipliini tugevdamise, ettevõtetes range korra kehtestamise ja ainujuhtimise teostamise ülesande.

Sotsialismi ja revolutsiooni ning tema arenemise ja kindlustamise huvid nõudsid Lenini arvates «masside *vastuvaidlematut alistumist* tööprotsessi juhtijate *ühtsele tahtele*».[2]

Nõudes nõukogude juhtiva töötaja ainujuhtimise ja autoriteedi tugevdamist, kriipsutas V. I. Lenin koos sellega alla, et on äärmiselt tähtis tõmmata töötajad kaasa tootmise juhtimisele.

V. I. Lenin näitas, et mida otsustavamalt on tarvis pidada võitlust vankumatult kindla võimu eest, eriti puhttäidesaatvate funktsioonide elluviimisel, seda mitmekesisemad peavad olema altpoolt tuleva kontrolli vormid ja viisid, seda laiemalt on tarvis hulki kaasa tõmmata sotsialistlikule ülesehitustööle.

Tuginedes noore Nõukogude vabariigi kogemustele majanduslikus töös, andis V. I. Lenin demokraatliku tsentralismi printsiibi põhjenduse tööstuse juhtimisel: altpoolt tuleva hulkade laialdase initsiatiivi ja osavõtu seostamine riiklike ja majandusorganite poolt teostatava majanduse tsentraliseeritud, plaanipärase juhtimisega ülaltpoolt.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 217.
[2] Sealsamas, lk. 240.

Võitlus sotsialistliku ülesehitustöö leninliku plaani teostamise eest

Koos menševike ja esseeridega astusid leninliku programmi vastu välja «pahempoolsed kommunistid». Nad olid ainujuhtimise ja kodanlike spetsialistide kasutamise vastu tööstuses, eitasid majanduselu riiklikku reguleerimist, üldrahvalikku arvestust ja kontrolli. V. I. Lenin nimetas «pahempoolseid kommuniste» «enneaegseteks pahempoolseteks esseerideks», kes väljendavad «pööraseks läinud väikekodanlase» psühholoogiat.

Nõukogude võim, ületades hiiglasuuri raskusi, juurutas distsipliini, viis ettevõtetesse ainujuhtimise, rakendas tükitöötasu süsteemi ja kasutas kodanlikke spetsialiste tööstuses ning riigiaparaadis. Kasvatuslike abinõude ja veenmise kõrval hakkas nõukogude võim otsustavalt rakendama sunniabinõusid liigkasuvõtjate, loodrite, varaste ja spekulantide suhtes. Võitlus töödistsipliini eest muutus partei ja valitsuse üheks tähtsamaks ülesandeks. Selles võitluses õppisid kommunistid uut moodi, sotsialistlikult organiseerima tootmist ja juhtima seda, asusid kogu maa majanduselu riiklikule reguleerimisele.

2. aprillil 1918. a. pöördus ÜAKN[1] tööliste poole üleskutsega võidelda tööviljakuse ja töödistsipliini tõstmise eest. Ametiühingutele soovitati välja töötada ja ilmtingimata ellu viia sisekorra reeglid, rakendada premeerimist ja tükitöötasu, rangelt jälgida, et «kindlale, garanteeritud töötasule oleks garanteeritud kindlaksmääratud tootlikkuse norm». Paljudes ettevõtetes organiseeriti töölis- või seltsimehelikud kohtud, kes arutasid töödistsipliini rikkumise asju.

Õpetlikuks eeskujuks võitluses töödistsipliini tõstmise eest oli Brjanski tehase tööliste algatus. V. I. Lenin seadis kõigile töölistele eeskujuks «Brjanski reegleid», mis kehtestasid tehases range sisekorra, tehase direktori ja tsehhiülemate ainujuhtimise. «Reeglid» nägid ette tööliste tööviljakuse arvestamist ning rangeid karistusabinõusid (kuni tehasest vallandamiseni) loodrite ja tootmise desorganiseerijate suhtes.

Töödistsipliini kindlustamise ja tükitöötasu rakendamise eest peetava võitluse tulemusena tõstsid maa eesrindlike tehaste töölised tööviljakust. 1918. a. jaanuarist aprillini tõusis Kolomenski tehases tööviljakus 2 korda. Reas Petrogradi tehastes (Metallitehases, Raudtee Signalisatsioonitehases, Balti Laevaehitus- ja Mehaanikatehases jt.) suurenes 1918. a. esimestel kuudel tööviljakus 1,5—2 korda, 1918. a. sügiseks aga saavutas sõjaeelse taseme. Sudženski kaevandused (Kuzbass) andsid 1918. a. kevadel 3 milj. puuda sütt 1 milj. puuda vastu 1917. a. detsembris.

Esimestena asusid tööstuse planeerimist organiseerima Petrogradi metallitöölised. 1918. a. juunis töötati välja Petrogradi

[1] ÜAKN — Ülevenemaaline Ametiühingute Kesknõukogu — ühtne organ kogu maa ametiühingute juhtimiseks — valiti esmakordselt III ülevenemaalisel ametiühingute konverentsil (1917. a.. juuli). I ülevenemaaline ametiühingute kongress (1918. a. jaanuar) valis uue ÜAKN koosseisu.

metallitööstuse tootmisplaan, algul 1918. a. juuli- ja augustikuuks, aga seejärel 1918. a. neljaks järgnevaks kuuks.

Organiseerides sotsialistlikku tootmist, jätkas Nõukogude valitsus plaanipäraselt tööstusettevõtete edasist natsionaliseerimist. Nõukogude valitsuse abinõud, mis olid suunatud kodanluse esindajate ja kodanlike spetsialistide ärakasutamisele tööstusliku tootmise kordaseadmiseks, ei leidnud toetust kapitalistide klassilt. Kapitalistid ei tahtnud kuuldagi oma õiguste osalisest loovutamisest proletaarse riigi kasuks ega üleminekust uuele korrale. «Ei mingit üleminekut ja ei mingisugusele uuele!» vastas kodanlus ja selleks, et kukutada nõukogude võimu, tugevdas relvastatud võitlust. Ainult üksikud kapitalistid nõustusid Nõukogude riigiga koos töötama. Nõukogude valitsus oli sunnitud kiirendama suurtööstuse natsionaliseerimist. Maikuuks natsionaliseeriti suhkrutööstus, juunis naftatööstus. Juunis muutusid Nõukogude riigi omandiks maa suurimad masinaehitustehased Sormovos, Kolomenskis, Brjanskis ja mujal. Kõik need abinõud valmistasid ette suurtööstuse üldist natsionaliseerimist. 28. juunil 1918. a. võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu dekreedi kõigi põhiliste tööstusharude suurimate ettevõtete natsionaliseerimise kohta. Vastavalt 1918. a. 28. juuni dekreedile natsionaliseeriti 1110 aktsiaseltsidele kuuluvat ettevõtet põhikapitaliga üle 3 miljardi rubla. Erakapitali kätte jäi väike- ja osaliselt keskmine tööstus, samuti kaubandus. 1918. a. augusti lõpuks oli natsionaliseeritud enam kui 1500 ettevõtet.

Väga rasketes laose tingimustes korraldati tööliskiassi juhtimisel natsionaliseeritud tööstus ümber rahuaja toodangule. Erilist tähelepanu pühendati raudteede jaoks vedurite ja vagunite tootmisele ning põllutööriistade ja -masinate tootmisele.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus asusid uue, sotsialistliku tööstuse ülesehitamise plaani väljatöötamisele. Suur rühm teadlasi ja insenere asus L. B. Krassini, G. M. Kržižanovski ja professor M. A. Šateleni aktiivsel osavõtul koostama Venemaa elektrifitseerimise üldist plaani. Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu juurde loodi «Elektrostroi» eesotsas A. V. Vinteriga. Insener G. O. Graftio juhtimisel algas Volhovi hüdroelektrijaama ja insener K. J. Spitsini juhtimisel Sviri elektrijaama ehitamine. Teostati uurimis- ja projekteerimistöid Šatura ja Kašira elektrijaamade ehitamiseks Moskva lähedal, Nižni Novgorodi ja Ivanovo-Voznessenski piirkonna elektrijaamade ehitamiseks, Põhja-Kaukaasia elektrifitseerimiseks, Volga-Doni kanali ehitamiseks jne.

Ülevenemaaline rahvamajandusnõukogude kongress võttis vastu VK(b)P Keskkomitee 1918. a. 6. mai direktiivi uue tööstusliku baasi ehitamise kohta Uraali ja Kuznetski basseini ressursside alusel. Algas plaanide väljatöötamine uute metallurgiatehaste ja kaevanduste ehitamiseks Uraalis ja kivisöekaevanduste rajamiseks Kuzbassis. Tehti laialdasi geoloogilisi uurimistöid Moskva-lähedases kivisöebasseinis, Lõuna-Uraalis, Kasahstanis ja Kirgiisias. Koostati ulatuslik perspektiivplaan raudteede ehitamiseks. Ehitustöö juhti-

miseks organiseeriti Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu juurde Riiklike Ehituste Komitee M. L. Pavlovitš-Veltmani juhatusel.

Kõikjal, isegi kõige kaugemates piirkondades, mida varem loeti «karukolgasteks», näitasid töötajad kommunistide juhtimisel loovat initsiatiivi, teostasid kohalikke ressursse kasutades uut ülesehitustööd. Näiteks Tveri kubermangu Vesjekonski linnas ehitati kohaliku bolševistliku organisatsiooni initsiatiivil elektrijaam ja lauatehas, alustati nahavabriku ehitamist ja loodi töökojad põllutööriistade remontimiseks. 30-s kubermangu- ja 250-s maakonnalinnas algas veevärgitorustiku ja kanalisatsiooni rajamine.

Nii arendas tööliskiass kommunistliku partei juhtimisel võitlust sotsialistliku rahvamajandussüsteemi loomise eest. Kuid algav kodusõda ja välismaine sõjaline interventsioon katkestas selle ülesehitustöö või ahendas ta ulatust.

§ 4. Sotsialistliku revolutsiooni arendamine külas

Maa ümberjaotamine ja klassivõitluse teravnemine külas

Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni võttis külas üha sügavamini ja laiemini maad klassivõitlus kehvtalurahva ja kulakluse vahel. See võitlus teravnes maa ümberjaotamise käigus.

Mõisate, kloostrite ja kirikute maade konfiskeerimine Vene NFSV territooriumil toimus 1917.—1918. a. sügisel ja talvel. Maa võrdsustava ümberjaotamise viisid talupojad läbi aga peamiselt 1918. a. kevadel ja suvel.

1918. a. jaanuarist kuni aprillikuuni määrasid talupojad nõukogude võimu agraarseaduste alusel kubermangude ja maakonnanõukogude ning maakomiteede kongressidel, lähtudes kohalikest tingimustest, ise kindlaks maakasutamise normid ja maa ümberjaotamise viisid ning arutasid neid valla- ja külakoosolekutel.

Maa suurus, mille said talupojad, sõltus eelkõige talupoegadele tasuta kasutamiseks üleantud eramaade hulgast antud vallas ja jaosmaade kindlaksmääratud normidest ning ümberjaotamise viisidest.

Maad, mis kuulusid ümberjaotamisele, moodustasid talupoegade maadega võrreldes 16% (Volgamaal) kuni 58% (läänekubermangudes), Uraalis aga 5%.

Ümberjaotamise käigus püstitas külakehvistu nõudmise võtta ümberjaotamisele kulakute, üksik- ja lahktalunike ning rikaste kasakate maad. Kulaklus nõustus mõisamaade ümberjaotamisega, kuid astus otsustavalt ostu-, rendi- ja kulakumaade ümberjaotamise vastu.

Enamikul juhtudel jaotati maa hingede (sööjate) järgi, samuti varustati täiendavalt maaga vähese maaga ja maata talupoegi. Esmajärjekorras jaotati mõisnike, kloostrite ja kirikute maad. Maa ümberjaotamine hingede järgi toimus keskmustmulla piirkonna kubermangudes, Volgamaal ja mõningates kesktööstuspiirkonna

kubermangudes. Loode- ja läänekubermangudes, samuti Siberis ja Uraalis rakendati vähese maaga ja maata talupoegade täiendavat varustamist maaga kuni «tarbimis-» või «töönormini». Need normid kehtestati talupoegade endi poolt kubermangude ja maakondade maakomiteede kongressidel või kubermangude ja maakondade nõukogude kongressidel.

Mõisnike maavalduse likvideerimise ja maa ümberjaotamise tulemusena suurenes kõikjal talupoegade kasutuses oleva maa hulk. Mida rohkem oli antud vallas eravalduslikku maad, seda enam suurenes iga talumajapidamise maakasutus.

Maaseaduste elluviimine parandas töötavate talupoegade olukorda. Talupojad, kes vabanesid mõisnike, pankurite ja suurkaupmeeste võlaorjusest, said tasuta kasutamiseks maad ja mõisnikelt konfiskeeritud põllumajanduslikku inventari, loomi jne. Paljud kehvikud muutusid keskmikeks. Talupojad, nagu märkis V. I. Lenin, saavutasid Oktoobrirevolutsiooniga kõige rohkem, nad nägid esmakordselt tõelist vabadust: vabadust süüa oma leiba, vabadust ilma näljata.

Nõukogude võimu agraarseadused, mis likvideerisid mõisnikud ja kõik pärisorjuse jäänused, ei piirdunud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülesannete lõpuleviimisega, vaid taotlesid samuti sotsialistliku revolutsiooni ülesannete lahendamist. Proletariaadi diktatuuri tingimustes «maa natsionaliseerimine,» ütles Lenin, «pole ainult kodanliku revolutsiooni «viimane sõna», vaid ka *samm sotsialismi poole*».[1]

Maa sotsialiseerimise seadus, mis võeti vastu III nõukogude kongressil, väljendas kommunistliku partei ideed sotsialistlike põhimõtete arendamisest põllumajanduses.

Kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni hakkasid tekkima esimesed riiklikud ettevõtted — sovhoosid. Kehvistu ja sulased asusid looma esimesi kommuune ja artelle. Euroopa-Venemaa 9 piirkonnas oli 1. jaanuariks 1918. a. 1372 kommuuni ja artelli.

Nõukogude võimu maadekreedid viidi ellu ägedas võitluses kulaklusega. Sellest hoolimata omandasid kulakud, kasutades kehvistu nõrka organiseeritust ja oma majanduslikku ning poliitilist mõju külas, esseeride aktiivsel kaasabil, kes istusid reas maakomiteedes, paljudes kohtades mõisamaid ja mõisa inventari ning säilitasid enda käes olevat renditud ja ostetud maad.

Paremate mõisamaade, inventari ja kariloomade haaramine kulakute poolt ümberjaotamisel kutsus kehvistu seas esile terava rahulolematuse. Eriti tugevaks muutus see rahulolematus kevadkülvi ajal 1918. Töötav talurahvas asus rõõmuga külvama vabal maal. Kuid kulaklus, kes kasutas ära, et paljudel kehvikutel puudus leivavili, seeme ja põllumajanduslik inventar, püüdis äsja ümberjaotamisel saadud maad enda kätte koondada. Näljased kehvikud olid sunnitud orjastavatel tingimustel kulakute juurde tööle asuma.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 382.

VK(b)P Keskkomiteesse, Rahvakomissaride Nõukogusse ja ajalehtede toimetustesse tuli kümneid ja sadu talupoegade kirju abi saamiseks.

«Seltsimehed-bolševikud,» kirjutasid talupojad Kostroma kubermangu Soligalitši maakonnast, «saatke meile inimesi, kes tunnevad teie programmi ja on nii tugevad, et nad võiksid võidelda kulakutega. Saatke nad kiiresti kohale. On tarvis hakata ehitama uut elu, aga meil istuvad kulakud peaaegu kõigis organisatsioonides».

Klassivõitlus kehvistu ja kulakluse vahel puhkes uue jõuga. Kehvtalurahvas koondus võitluseks kulakluse ja kõigi nõukogude võimu vaenlaste vastu veelgi enam töölisklassi ümber. Maaseaduste elluviimine õõnestas juba nõukogude võimu olemasolu esimesel perioodil talurahva usku esseeride poliitikasse.

Toitlusdiktatuuri kehtestamine. Tööliste sõjakäik külla

Kulaklus oli Nõukogude riigile väga tõsiseks ohuks. Kulakud, kelle käes olid vilja ülejäägid, ei tahtnud neid kindlate hindadega riigile müüa ja sundisid seega töölisi ja külakehvikuid nälgima. V. I. Lenin kirjutas, et «kulakud on kõige elajalikumad, kõige tooremad, kõige metsikumad ekspluataatorid, kes on teiste maade ajaloos korduvalt restaureerinud mõisnike, tsaaride, pappide ja kapitalistide võimu»[1]. Ta ütles, et kulakud on nõukogude võimu lepitamatud vaenlased.

Reas piirkondades organiseerisid kulakud koos teiste kontrrevolutsiooniliste jõududega, välismaiste imperialistide otsesele abile toetudes, mässe nõukogude võimu vastu. Kulakluse sellise tegevuse tulemusena ja seetõttu, et Saksamaa lõikas Nõukogudemaast ära Ukraina ning reas teistes viljarikastes piirkondades tegutsesid valgekaartlased, valitses Nõukogude vabariigis nälg. 1918. a. aprilli lõpul vähendati Petrogradis leivanormi 50 grammini ööpäeva kohta. Moskvas said töölised keskmiselt 100 grammi leiba ööpäevas. Vilja juurdevedu peaaegu katkes. Toiduainete varud olid lõpukorral.

Kulaklus, kes kasutas ära nälja, tegi viljast relva võitluses nõukogude võimu vastu. Nälg oli sotsialistliku revolutsiooni vaenlaste liitlaseks. Nälg ja kontrrevolutsioon käisid käsikäes. Muretseda vilja tähendas päästa revolutsioon. Toitlusküsimuse lahendamisest sõltus nõukogude võimu ja sotsialismi saatus. «Näib, nagu oleks see võitlus ainult vilja pärast,» rääkis Lenin, «tegelikult on see võitlus sotsialismi eest»[2].

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus võtsid võitluseks näljaga tarvitusele erakorralised abinõud. Otsustati purustada kontrrevolutsiooniline kulaklus, võtta jõuga kulakutelt ära vili, et päästa töölisklass ja kehvtalurahvas näljasurmast. Kommunistlik partei ja nõukogude võim asusid toitlusküsimuse lahendamisele revolutsiooniliste meetoditega.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 39.
[2] Sealsamas, 27. kd., lk. 435.

Pärast seda, kui külas olid põhiliselt lahendatud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülesanded, pidas töölisklass, koondades enda ümber küla proletaarsed ja poolproletaarsed kihid, otsustavat võitlust külakodanluse — kulaklusega. Külas arenes sotsialistlik revolutsioon. «... linnade Oktoobrirevolutsioon muutus küla suhtes tõeliseks Oktoobrirevolutsiooniks alles 1918. a. suvel ja sügisel!»[1].

Nõukogude võimu saatus sõltus võitlusest kulaklusega. Lenin näitas, et kas teadlikud, eesrindlikud töölised koondavad enda ümber kehvtalurahva, kehtestavad raudse korra, halastamatult range võimu, tõelise proletariaadi diktatuuri ja sunnivad kulaku alluma sotsialistliku riigi nõudmistele, või kodanlus kukutab kulakute abil nõukogude võimu.

Dekreetidega 9. ja 27. maist 1918. a. kehtestasid Rahvakomissaride Nõukogu ja Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee toitlusdiktatuuri ja andsid Toitlusasjade Rahvakomissariaadi organitele erakorralised volitused vilja kokkuostuks kindlate hindadega. Kohalikud toitlusorganid reorganiseeriti ja allutati keskvõimule. Kogu toitlusasjandus koondati Toitlusasjade Rahvakomissariaadi kätte.

Leninliku loosungi «Võitlus vilja eest on võitlus sotsialismi eest» all organiseeriti tööliste sõjakäik maale. Eesrindlike tööliste relvastatud salgad läksid maale võitlusse kulakute vastu, et sundida neid alluma nõukogude võimule ning koondada kehvtalurahvast ja anda talle üle töölisklassi võitlus- ja organiseerimiskogemusi.

Tööliste toitlussalku hakati saatma küladesse alates 1918. a. juuni algusest. Augustiks oli neis enam kui 16 000 inimest, 1918. a. lõpuks 26 000 inimest. Toitlussalgad koosnesid eesrindlikest, teadlikest töölistest. Aidates koondada külakehvistut ja purustades koos temaga kulakuid ning teisi kontrrevolutsioonilisi elemente, aitasid töölised suurel määral kaasa nõukogude võimu kindlustamisele külas.

Kehvtalurahva komiteede organiseerimine

Võitluses vilja eest ja sotsialistliku revolutsiooni arendamise eest külas oli hiiglasuur osa kehvtalurahva komiteedel, mis loodi Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee 11. juuni 1918. a. dekreediga. Kohalikud nõukogud olid kohustatud kõikjal asutama valla ja küla kehvtalurahva komiteesid. Kehvtalurahva komiteede organiseerimine viidi läbi Toitlusasjade Rahvakomissariaadi üldisel juhtimisel. Valla ja küla kehvtalurahva komiteedele tehti ülesandeks: 1) jaotada vilja, esmajärgulisi tarbeesemeid ja põllutööriistu, 2) abistada kohalikke toitlusorganeid vilja ülejääkide äravõtmisel kulakutelt ja rikastelt.

Osa varutud viljast tuli välja jagada kehvtalurahvale.

Kehvtalurahva komiteed ei tegelnud ainult toiduainete äravõtmisega kulakutelt ja kehvtalurahva viljaga varustamisega. Nad viisid lõpule mõisnike maade ümberjaotamise talupoegade vahel. Peale selle võeti kulakutelt ära ja anti töötavatele talupoegadele 50 milj. hektarit maad. Kehvtalurahva komiteed võtsid kulakutelt ära

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 123.

masinaid, tööloomi ja põllumajandusliku tooraine ümbertöötamise ettevõtteid. Nad andsid kehvtalurahvale praktilist abi saadud maade kasutusele võtmisel, varustades kehvtalurahvast seemnevilja, põllutööriistade ja kariloomadega.

Eriti suure töö tegid kehvtalurahva komiteed ära küla- ja vallanõukogude kindlustamisel, puhastades neid kulaklikest elementidest. Nad aitasid kaasa põllumajanduses sotsialistlike kollete — sovhooside, põllumajanduslike kommuunide ja artellide — organiseerimisele.

Kehvtalurahva komiteede tegevuse tulemusena anti kulaklusele tõsine majanduslik ja poliitiline löök. Nõukogude võimu kindlustumine külas ja kulakluse purustamine osutusid otsustavateks tingimusteks kesktalupoja ületulekuks nõukogude võimu poole. Kehvtalurahva komiteede organiseerimine ja nende tegevus tähistasid tähtsat etappi sotsialistliku revolutsiooni arendamisel külas. Kehvtalurahva komiteed olid proletariaadi tugipunktideks külas.

Kehvtalurahva komiteed osutasid nõukogude võimule tõsist abi Punaarmee formeerimisel. 1918. a. kevadel (Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreet 29. maist) hakkas nõukogude võim teostama üleminekut Punaarmee komplekteerimise vabatahtlikkuse printsiibilt üldisele sõjaväeteenistuskohustusele. Selle abinõu täideviimine ei olnud mõeldav ilma kehvtalurahva toetuseta. Töötav talurahvas, saanud nõukogude võimult maa, rahu ja vabaduse, hakkas mõistma vajadust kaitsta oma saavutusi ja oma võimu ning vajadust luua uus, nõukogude armee, et mitte lubada mõisnike ja kapitalistide võimu taastamist.

§ 5. V ülevenemaaline nõukogude kongress. Vene NFSV konstitutsiooni vastuvõtmine

Kongressi töö algus

4. juulil 1918. a. avati Moskvas V ülevenemaaline nõukogude kongress. Kongressi päevakorras olid järgmised küsimused: Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu aruanded, toitlusküsimus, sotsialistliku Punaarmee organiseerimine, Vene vabariigi konstitutsioon.

Kongressile eelnes suur ettevalmistustöö. Enne kongressi toimusid kubermangude ja maakondade nõukogude kongressid, kus töötava rahva esindajad toetasid kommunistliku partei poliitikat kõigis sotsialistliku revolutsiooni põhilistes küsimustes. Töölised ja kehvtalurahvas ajasid nõukogudest välja parempoolsed esseerid ja menševikud kui rahva vaenlased. Kubermangude ja maakondade nõukogude kongressid näitasid samuti, et «pahempoolsete» esseeride mõju talurahva hulgas on tunduvalt langenud.

«Pahempoolsete» esseeride delegaate saabus V nõukogude kongressile suhteliselt vähe. Kaks kolmandikku V kongressi delegaatidest olid kommunistid. Niisugune kongressi koosseis väljendas kujukalt

kommunistliku partei jagamatut juhtimist mitte ainult keskvõimu alal, vaid ka kohalikes nõukogudes.

Aruandega Rahvakomissaride Nõukogu tööst esines V. I. Lenin, aruande Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee tööst esitas J. M. Sverdlov. Aruannetes üldistati nõukogude rahva loova töö kogemusi. Vaatamata tohututele raskustele andis loov töö riigis tulemusi, raamatutest ja programmidest läks sotsialism üle praktilise töö valdkonda. Alustanud esimestena maailmas sotsialismi ülesehitamist, ei olnud Venemaa töölistel ja talupoegadel varem väljakujunenud kogemusi, nad pidid neid omandama ülesehitustöö käigus. «Iga kuu niisugust tööd ja niisuguseid kogemusi on väärt kümmet, kui mitte kahtkümmet aastat meie ajaloost,»[1] ütles Lenin. Mis puutub sotsialismihoone ülesehitamise raskustesse laose olukorras, siis hoiatas Lenin, et sotsialismi ei õnnestu kunagi üles ehitada rahulikult, ilma mõisnike ja kapitalistide meeleheitliku vastupanuta.

Osutades külas toimunud põhjalikule sotsialistlikule pöördele, ütles V. I. Lenin, et «pahempoolsed» esseerid on läbi põlenud. Kummutades «pahempoolsete» esseeride väljamõeldised, kes püüdsid talupoegi tööliste vastu üles kihutada ja näidata võitlust kulakluse vastu kui võitlust talurahva vastu, ütles Lenin: «Ei ole tõsi, et see on võitlus talupoegade vastu! Kes seda räägib, on suurim kurjategija, ja kõige suurem õnnetus on juhtunud selle inimesega, kes on hüsteerikas lasknud ennast ahvatleda niisuguste kõnedeni. Ei, me ei võitle ei kehvtalupoegade vastu ega ka kesktalupoegade vastu. Kesktalupoegadel on kogu Venemaal tühiseid viljaülejääke.»[2] V. I. Lenin ütles, et kehvtalurahvaga «me läheme kokkuleppe teed».

V. I. Lenin kriipsutas üha uuesti alla, et toitlusküsimus on riigi siseelu põhiküsimuseks ja et seda küsimust saab lahendada ainult halastamatu võitlusega kulakute ja spekulantidega.

Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu aruannete arutamisel tekkis terav võitlus «pahempoolsete» esseeridega, kes kaitsesid kulaklust.

«Pahempoolsed» esseerid astusid eelkõige välja nõukogude võimu toitlusdiktatuuri ja kehvikute komiteede loomise vastu külas. Nad nõudsid toitlusdiktatuuri likvideerimist ja kehvikute komiteede laialisaatmist.

Kongress lükkas tagasi «pahempoolsete» esseeride taotlused ja võttis Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ning Rahvakomissaride Nõukogu aruannete järgi suure häälteenamusega vastu otsuse, mille esitas kommunistide fraktsioon ja mis kiitis täielikult heaks Nõukogude valitsuse välis- ja sisepoliitika. Otsuses öeldi, et kongress kiidab heaks eriti keskvõimu abinõud toitlustamise ja külakehvistu organiseerimise alal.

Seega said «pahempoolsed» esseerid kongressil täielikult lüüa. Kongressil alla jäänud, lahkusid nad istungite saalist ja alustasid Moskvas kontrrevolutsioonilist mässu.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 474.
[2] Sealsamas, lk. 482.

«Pahempoolsete» esseeride kontrrevolutsioonilise mässu mahasurumine

6. juulil 1918. a. tungisid kaks «pahempoolset» esseeri võltsitud tunnistustega Saksa saatkonda ja tapsid Saksamaaga sõja provotseerimise eesmärgil saadik Mirbachi. Mirbachi tapmine oli mässusignaaliks. «Pahempoolsete» esseeride väesalk hõivas kesktelegraafihoone. «Pahempoolsete» esseeride keskkomitee saatis kohtadele mitu valelikku telegrammi, nagu oleks võimu nende partei käes.

Nõukogude valitsus võttis viivitamata tarvitusele otsustavad abinõud mässajate purustamiseks. Õhtul areteeriti Suures Teatris, kus kongress pidas istungeid, «pahempoolsete» esseeride fraktsioon. Ööl vastu 7. juulit kihutas punaarmeelaste väesalk «pahempoolsed» esseerid telegraafihoonest välja. Nõukogude kongressi delegaat M. V. Frunze sõitis soomusautol telegraafihoone juurde ja juhtis võitlust «pahempoolsete» esseeride salga kahjutuks tegemiseks.

Kõigis Moskva rajoonides kogunesid töölised rajooninõukogudesse ja lõid kommunistide juhtimisel võitlussalgad mässu mahasurumiseks.

Saanud teada «pahempoolsete» esseeride mässust, saatsid töötajad maa kõigist nurkadest Moskvasse telegramme, kinnitades kommunistlikule parteile ja Nõukogude valitsusele oma ustavust ja valmisolekut kaitsta nõukogude võimu kuni viimse veretilgani.

7. juuli hommikul alustasid Nõukogude relvastatud väesalgad mässajate ümberpiiramist, kes asusid Trjohsvjatitelski põiktänavas. Mässajad tulistasid pealetungijaid suurtükkidest. Hommikul kella 8 ajal laskis «pahempoolsete» esseeride suurtükivägi mõned mürsud Kremli pihta.

Nõukogude sõjaväeosade otsustav väljaastumine viis mässajate lüüasaamisele. 7. juulil kell 4 päeval informeeris Nõukogude valitsus eriteadaandega Moskva elanikkonda, et «pahempoolsete» esseeride kontrrevolutsiooniline ülestõus on likvideeritud.

Kontrrevolutsioonilise mässu mahasurumise järel Moskvas likvideeriti Nõukogude-vastane mäss, mille oli alustanud «pahempoolne» esseer Muravjov, kes juhatas Nõukogude vägesid Volgamaa piirkonnas.

Mirbachi tapmisega viisid «pahempoolsed» esseerid Nõukogude vabariigi juuksekarva kaugusele sõjast Saksamaaga. Nõukogude valitsusel õnnestus siiski sõda ära hoida ja tekkinud konflikt Saksamaaga rahulikul teel reguleerida.

9. juulil alustas V nõukogude kongress uuesti tööd, kuid juba ilma «pahempoolsete» esseerideta. Kongress kiitis heaks valitsuse abinõud «pahempoolsete» esseeride avantüüri likvideerimisel ja nõudis ranget karistust kurjategijatele ning «pahempoolsete» esseeride väljaajamist kohalikest võimuorganeist.

Vene NFSV konstitutsiooni vastuvõtmine

Kongressi töö viimasel päeval — 10. juulil — võeti vastu otsus sotsialistliku Punaarmee kohta ja kinnitati Vene NFSV konstitutsioon, esimene Nõukogude konstitutsioon.

Punaarmee küsimuses näitas nõukogude kongress tsentraliseeritud, üldise sõjakohustuse alusel komplekteeritud, distsiplineeritud, hästi väljaõpetatud ja varustatud Punaarmee loomise vajadust, kes on võimeline kaitsma Nõukogudemaad.

Suure vaimustusega võtsid kongressi delegaadid vastu otsuse Vene NFSV konstitutsiooni kinnitamise kohta.

Esimene nõukogude konstitutsioon kinnitas seadusandlikult uue ühiskonnakorra ülesehitamise esimesed tulemused: riikliku omandi maale, vabrikute ja tehaste, pankade, raudtee- ja veetranspordi natsionaliseerimise, väliskaubanduse monopoli ja töö organiseerimise sotsialistliku printsiibi: «kes ei tee tööd, ei pea ka sööma».

Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi konstitutsioon määras kindlaks nõukogude riikliku korralduse põhiprintsiibid: kõigi töötajate järkjärguline kaasatõmbamine riigi valitsemisse; võimuaparaadi lahutamatu seos rahvaga; töötajatele materiaalse kindlustatuse andmine, mis tagab põhiliste demokraatlike õiguste ja vabaduste kasutamise. Konstitutsioon tagas sotsialistliku riigiaparaadi ülesehitamise demokraatliku tsentralismi alusel. Nõukogude riik ehitati üles rahvuslik-territoriaalsete oma elu-olu ja elanikkonna rahvusliku koosseisu poolest erinevate autonoomsete vabariikide ja autonoomsete oblastite föderatsiooni põhimõttel. Esimene nõukogulik Vene NFSV konstitutsioon muutus kõigi nõukogude vennasvabariikide konstitutsioonide eeskujuks. Venemaa Nõukogude vabariik sai ühtse liitriigi, NSV Liidu algkujuks.

Esimene nõukogude konstitutsioon avaldas kogu maailma töölisklassile tohutu suurt mõju. «Sõna «nõukogu» on praegu arusaadav kõigile, Nõukogude konstitutsioon aga on tõlgitud kõigisse keeltesse ja sellega on tuttav iga tööline,»[1] kirjutas Lenin.

V ülevenemaaline nõukogude kongress tegi kokkuvõtteid Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni poolt saavutatud võitudest ja määras kindlaks Nõukogude riigi ja meie kodumaa rahvaste edasise arenemise perspektiivid teel sotsialismile.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ülemaailmne tähtsus

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas uue ajastu inimkonna ajaloos, kapitalismi hukkumise ja sotsialismi ning kommunismi võidu ajastu. Kõigis varasemates revolutsioonides vahetati ekspluateerimise üks vorm teisega, asendati ühe ekspluataatorite klassi ülemvõim teise ekspluataatorite klassi omaga.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni suurim tähtsus seisab selles, et ta kõrvaldas esmakordselt inimkonna ajaloos võimult kõik ja igasugused ekspluataatorid, muutis valitsevaks klassiks rõhutud ning ekspluateeritavad ja kehtestas töölisklassi diktatuuri. Ta koondas töötajad proletariaadi ja tema partei juhtimise alla, kindlustades tööliste ja talupoegade vankumatu liidu, mis on proletariaadi diktatuuri aluseks.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 134.

Oktoobrirevolutsioon võttis mõisnikelt ja kapitalistidelt ära tootmisvahendid ja muutis need ühiskonna omandiks, töötava rahva varaks, vastandades seega kodanlikule omandile sotsialistliku omandi, ja rajas aluse inimese poolt inimese ekspluateerimise kaotamisele.

Oktoobrirevolutsiooni võit muutis põhjalikult Venemaa rahvusvahelist ja siseolukorda. Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kiskus meie maa välja imperialistlikust sõjast, päästis ta rahvuslikust katastroofist, jagamise ohust ja tema orjastamisest imperialistlike röövikute poolt.

Oktoobrirevolutsioon purustas rahvuslik-koloniaalse ikke ahelad ja vabastas kõik Venemaa rõhutud rahvad, ta koondas kõigist rahvustest töölised ja talupojad proletaarse internatsionalismi lipu alla.

Oktoobrirevolutsioon, mis toimus marksismi-leninismi kõikevõitva lipu all, andis otsustava hoobi kodanlikule ideoloogiale, sotsiaalšovinismile ja samuti revisionismi ja oportunismi ideoloogiale töölisliikumises.

Oktoobrirevolutsioon näitas, et proletariaat on võimeline mitte ainult purustama vana, kodanliku ühiskonna, vaid ka looma uue, sotsialistliku ühiskonna.

Revolutsioon viis teadlikule ajaloo loomisele laiad rahvahulgad, kes näitasid kangelaslikkuse imesid võitluses vana korra vastu, uue ühiskonna loomisel.

Oktoobrirevolutsiooni võidu üheks tähtsamaks tulemuseks oli muutus bolševike partei olukorras riigis. Oktoobrirevolutsioon muutis bolševike partei valitsevaks parteiks, proletariaadi diktatuuri riigi juhtivaks ja organiseerivaks jõuks. See tähendas, et kommunistliku partei programm muutus nüüd juhtivaks põhimõtteks valitsuse sise- ja välispoliitikas. Kommunistide programmilised nõudmised muutusid töölisklassi diktatuuri riigi poliitika praktilisteks sammudeks. Partei kui töölisklassi juhtiva jõu, kui töötavate hulkade juhi ja organisaatori autoriteet ja osatähtsus kasvasid mõõtmatult.

Pärast oktoobripööret viis kommunistlik partei kõik töötajad revolutsiooni loovate ülesannete täitmisele, sotsialismi ülesehitamisele.

Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon kinnitas vene proletariaadi kui kogu maailma rõhutud ja ekspluateeritavate hulkade tunnustatud avangardi osa võitluses kapitalismi kukutamise ja ühiskonna sotsialistliku ümberkorraldamise eest. «Meil on õigus olla uhked ja pidada end õnnelikuks selle üle, et meie kukutasime esimestena maakera ühes nurgas tolle metsiku kiskja, kapitalismi, kes ujutas maa üle verega, viis inimkonna nälja ja metsistumiseni,»[1] kirjutas V. I. Lenin.

Oktoobrirevolutsiooni suur rahvusvaheline tähtsus seisab eelkõige selles, et ta, murdnud läbi ülemaailmse imperialismi rinde,

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 461.

kukutas kodanluse ühel suurimal kapitalistlikul maal ja kehtestas seal proletariaadi ülemvõimu. Seega avas Oktoobrirevolutsioon proletaarsete revolutsioonide ajastu maailma ajaloos.

Esimese maailmasõja ja eriti Oktoobrirevolutsiooni võidu ning Venemaa kapitalismi süsteemist äralangemise tulemusena algas kapitalismi üldkriis.

Oktoobrirevolutsioon, mis lõhestas maailma kaheks leeriks, lõi ülemaailmse revolutsioonilise liikumise baasi — proletariaadi diktatuuri maa.

Oktoobrirevolutsioon kinnitas praktiliselt marksismi-leninismi teooria põhiliste järelduste õigsust ning rajas kõigile rahvastele ja maadele ühise tee kapitalismilt sotsialismile üleminekuks.

Selgitades Oktoobrirevolutsiooni ajaloolist tähtsust, kirjutas V. I. Lenin, et «mõnede meie revolutsiooni põhijoonte tähtsus pole kohalik, rahvuslikult eriomane, ainult Venemaad haarav, vaid rahvusvaheline», et «vene eeskuju näitab *kõigile* maadele midagi ning väga olulist nende paratamatust ja lähedasest tulevikust»[1].

Kõigi Oktoobrirevolutsiooni omapärasuste juures, mis olid seotud Venemaa ajalooliste tingimustega, kandsid tema põhijooned ja seaduspärasused sügavalt rahvusvahelist, internatsionaalset iseloomu.

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tee — see on avar tee sotsialismile, mida mööda lähevad nüüd ja tulevikus kõigi maade proletaarlased.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 5.

II OSA

KODUSÕDA

(1918—1920)

IV PEATÜKK

VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA ALGUS

§ 1. Sisemise kontrrevolutsiooni aktiviseerumine. Entente'i imperialistide kallaletung Nõukogude vabariigile

Kukutatud ekspluataatorlike klasside võitluse tugevnemine nõukogude võimu vastu

Revolutsiooni poolt kukutatud ekspluataatorlikud mõisnike ja kapitalistide klassid ning purustatud kontrrevolutsioonilised parteid — kadetid, menševikud, esseerid, anarhistid ja kodanlikud natsionalistid — pidasid ägedat võitlust nõukogude võimu vastu.

V. I. Lenin kirjutas, et iga sügava revolutsiooni puhul on seaduspärasuseks ekspluataatorite kauakestev, visa ja meeletu vastupanu. Ekspluataatorite võitlus Oktoobrirevolutsiooni ja tema võitude vastu võttis kõige teravama klassivõitluse vormi, kodusõja vormi.

Mõisnikud ja kapitalistid, kontrrevolutsioonilised ametnikud ja ohvitserid, kulaklus ja kasakate ladvik, reaktsiooniline vaimulikkond ja Ida rahvuslike ääremaade poolfeodaalid — kõik need jõud ei võinud leppida poliitilise võimu, majandusliku võimsuse ja oma privileegide kaotamisega. Oktoobrirevolutsiooni käigus nad küll purustati, kuid nad ei pannud relvi maha ning võitlesid uue ägedusega tööliste ja talupoegade võimu vastu.

Sotsialistliku revolutsiooni edasiarenemine, põhjalike sotsiaalsete ja majanduslike ümberkujunduste elluviimine, sotsialismi juhtivate positsioonide kindlustamine meie maa rahvamajanduses ning kodanluse majanduslike positsioonide vastav nõrgenemine — see kõik tõukas ekspluataatoreid tugevdama võitlust proletariaadi diktatuuri vastu.

Kõrvuti majandusliku sabotaažiga vallandas kodanlus üha laialdasema relvastatud võitluse, et kukutada nõukogude võim ja taastada kodanlik kord.

1918. a. esimesel poolel loodi rohkearvulised kontrrevolutsioonilised põrandaalused organisatsioonid: monarhistlik «parempoolne keskus» ja sellest eralduv kadetlik «rahvuslik keskus», esseerlik-kadetlik Venemaa Taassünni Liit ning Kodumaa ja Vabaduse Kaitse Liit, mis koosnes peamiselt valgekaartlikest ohvitseridest ning mida juhtis tuntud avantürist esseer B. V. Savinkov. Nende välismaiste imperialistide toetusel loodud organisatsioonide eesmärgiks oli nõukogude võimu kukutamine. Nad organiseerisid Nõukogude tagalas vandenõusid, mässe, diversioone ja terroristlikke akte, teostasid Nõukogude-vastast propagandat. Kontrrevolutsioon organiseeris energiliselt oma sõjalisi jõude. Donimaal moodustatud ja hiljem (pärast Kaledini avantüüri likvideerimist) Kubanimaale siirdunud Aleksejevi-Kornilovi-Denikini niinimetatud «vabatahtlik armee» täienes pidevalt kontrrevolutsiooniliste ohvitseride kaadriga, kes valgusid lõunasse kokku riigi kõigist osadest. Doni ääres, Kubanimaal, Lõuna-Uraalis ja Siberis formeeriti pingeliselt valgekasakate väekoondisi. Keskusest riigi ääremaadele põgenenud monarhistlike ohvitseride, ametnike, kodanluse ja mõisnike kaader blokeerus kodanlike natsionalistidega ning püüdis neid rajoone nõukogude võimu vastu peetava võitluse tugipunktideks muuta.

Nõukogude riik oleks võinud võrdlemisi kiiresti purustada sisemise kontrrevolutsiooni. Kuid seoses sellega, et Nõukogude vabariigi vastu astus välja rahvusvaheline imperialism, kes võttis ette Nõukogude-vastase interventsiooni, muutus võitlus pikalevenivaks, raskeks ja pingeliseks. V. I. Lenin märkis 1919. a., et ülemaailmne imperialism, «tõtt öelda, kutsus välja kodusõja ning on süüdi selle pikalevenimises».[1]

Välismaise sõjalise interventsiooni algus

Töölisklassi võit Venemaal põhjustas Euroopa ja Ameerika imperialistide, eriti Entente'i imperialistide hulgas suure ärevuse. Nad kartsid, et Lääne töölised ja sõdurid võivad vene tööliste ja soldatite eeskujul oma rõhujate vastu üles tõusta. Imperialistide viha Nõukogude vabariigi vastu oli seda suurem, et Oktoobrirevolutsioon päästis Venemaa sõltumatuse ja iseseisvuse, ei lasknud realiseeruda välismaiste imperialistide kuritahtlikel taotlustel, kes püüdsid muuta Venemaad oma asumaaks, jättis Lääne pankurid ja vabrikandid ilma nende tehastest, kontsessioonidest ja kapitalimahutustest Venemaal.

Üheks põhjuseks, mis kutsus esile Entente'i interventsiooni, oli Nõukogude Venemaa väljumine sõjast ja Nõukogude valitsuse järjekindel võitlus rahu eest.

Entente'i imperialistid kogesid, et Venemaa eeskuju, kes tegi lõpu sõjale, tugevdab rahupüüdlust sõdivates maades. Pealegi kaotas Entente tohutu suure Vene armee, kes varem võitles tema huvide eest.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 147.

Et kukutada nõukogude võim ja taastada Venemaal kodanlik kord, otsustasid Entente'i maade valitsused rakendada sõjalist interventsiooni. Nad alustasid seda tingimustes, kus relvastatud võitlus Entente'i ja Saksa-Austria bloki vahel jätkus. Imperialistlike kiskjate vaheline võitlus ei andnud neile võimalust oma jõude otsekohe ühendada ja paisata need Nõukogude riigi vastu, ehkki nii Inglise-Prantsuse-Ameerika kui ka Austria-Saksa imperialistid ühevõrra vihkasid Nõukogude vabariiki ja püüdsid teda hävitada.

1917. a. novembri lõpul saavutasid Entente'i riikide valitsused liitlastevahelisel konverentsil Pariisis kokkuleppe võitluse kohta Venemaal võitnud revolutsiooni vastu. 23. detsembril 1917 kirjutati alla Inglismaa ja Prantsusmaa vahelisele erilepingule, mis nägi ette Nõukogude-vastase interventsiooni teostamise ja Venemaa tükeldamise. Selle lepingu kohaselt pidid Baltimaad, Ukraina, Kaukaasia, Donimaa, Krimm, Kesk-Aasia, Bessaraabia ja teised territooriumid Venemaalt ära rebitama ning muudetama imperialistide asumaaks. Inglise ja Prantsuse imperialistid leppisid kokku ka Venemaa mõjusfäärideks jaotamise suhtes: Kaukaasia, Kubani- ja Donimaa pidid moodustama Inglise tsooni; Ukraina, Bessaraabia ja Krimm Prantsuse tsooni. Saavutati kokkulepe selle kohta, et Kaug-Ida ja Siber on peamiselt Ameerika Ühendriikide ja Jaapani mõjusfääriks.

Alustades interventsiooni, tahtsid imperialistid seega kukutada maailma esimese tööliste ja talupoegade võimu ning samal ajal ellu viia vallutuslikud plaanid, orjastada Venemaa rahvad.

Entente'i imperialistid asusidki otsekohe sõjalise interventsiooni teostamisele. 1917. a. detsembris alustasid nad bojaaride Rumeenia jõududega interventsiooni Venemaa lõunaosas. Rikkudes rahvusvahelist õigust, kokkuleppeid ja kohustusi, okupeeris bojaaride Rumeenia Bessaraabia. Okupatsiooni läbiviimisel kasutas Rumeenia militaristlik kildkond Rumeenia rinde kontrrevolutsioonilisi vene kindraleid ja ohvitsere.

Juba 1917. a. lõpul hakkasid Nõukogude sadamatesse Põhjas ja Kaug-Idas saabuma Inglise, Ameerika ja Jaapani sõjalaevad. Entente'i imperialistid, kes püüdsid oma vallutusplaane maskeerida, teatasid, et nad saabusid Nõukogude sadamatesse kui «liitlased» nende sadamate kaitseks Saksamaa sissetungi puhul. Kuid mitte rahukavatsusega ei tulnud nad Nõukogude pinnale, vaid vaenumõtetega, nad sundisid Nõukogude vabariigi töörahvale peale uue raske ning verise sõja.

9. märtsil 1918 saatis Inglise ristleja «Glory» Murmanski rannikul maale 200 inglise sõdurit. See oli esimene Entente'i interventide väesalk, kes maabus Vene pinnal. Peagi ilmusid Murmanskisse suured Inglise vägede kontingendid. Inglaste järel saadeti Murmanskis maale Ameerika jalavägi. 1918. a. augusti algul vallutasid interventid Arhangelski, kus nende juhtimisel organiseeriti kontrrevolutsiooniline pööre.

Peaaegu üheaegselt avaliku interventsiooni algusega Põhjas asusid imperialistid okupeerima Kaug-Ida. 5. aprillil 1918 maabusid

Vladivostokis esimesed Jaapani merejalaväe üksused. Mõni nädal hiljem ilmusid Vladivostokki Ameerika väed.

1918. a. mai lõpul algas Volga keskjooksul ja Siberis Ameerika-Inglise-Prantsuse imperialistide poolt organiseerituna tšehhoslovakkide korpuse mäss. See korpus, mis koosnes Austria armees teeninud ja venelaste poolt maailmasõja ajal vangi võetud tšehhidest ja slovakkidest, suundus Nõukogude valitsuse loal läbi Siberi ja Kaug-Ida Euroopasse.

Kuid imperialistid kasutasid tšehhoslovakkide korpust Nõukogude-vastasteks interventsionistlikeks eesmärkideks. Tšehhoslovakkia kodanluse liidrid T. Masaryk ja E. Beneš, hoolimata Tšehhoslovakkia rahva huvidest, andsid korpuse sõdurid võitluseks nõukogude võimu vastu Entente'i käsutusse. Tšehhoslovakkia kommunistlik ajaleht «Prukopnik Svobody», olles avaldanud 1918. a. juunis teadaande selle kohta, et ainuüksi märtsist kuni maini sai kodanlik Tšehhi rahvusnõukogu prantslastelt ja inglastelt 15 miljonit rubla, kirjutas: «Selle raha eest müüdi Tšehhoslovakkia armee prantsuse ja inglise imperialistidele.»

50 000-st hästi relvastatud sõdurist koosnev korpus, mis oli laiali asetatud piki raudteemagistraali suurele vahemaale Pensast ja Sõzranist kuni Irkutski ja Vladivostokini, vallutas rea linnu, kukutades seal nõukogude võimu.

Peab ütlema, et paljud tšehhid ja slovakid said aru Masaryki, Beneši ja teiste reaktsionääride Nõukogude-vastasest tegevusest. Tuhanded Venemaal viibivad tšehhid ja slovakid mõistsid hukka Tšehhoslovakkia kodanlike liidrite tegevuse, väljendasid oma solidaarsust nõukogude rahvaga. Toome ära iseloomustavad sõnad ühe tšehhoslovakkide grupi kirjast, mis avaldati ajalehes «Uralski Rabotši». Selles kirjutati: «Meie kaitseme koos oma vene vendadega nõukogude võimu ega reeda teda kunagi.» Paljud sõdurid lahkusid tšehhoslovakkide korpusest ning astusid Punaarmeesse. Suur tšehhi kirjanik-satiirik Jaroslav Hašek, kes viibis tol ajal Venemaal, mõistis mässajad hukka, astus kommunistlikku parteisse ja hakkas töötama V punaarmee poliitosakonnas. Suurt tööd tegi Tšehhoslovakkia kommunistide grupp Venemaal. Selle liikmed tegid selgitustööd Tšehhoslovakkia sõdurite hulgas, andsid välja ajalehti, lendlehti ja muud kirjandust, mis paljastasid imperialistide tegevust.

Interventsiooni laiendades suunasid Entente'i imperialistid oma väed Taga-Kaukaasiasse. 1918. a. augustis vallutasid inglise imperialistid Bakuu[1]. Intervendid tungisid ka Nõukogude Kesk-Aasia territooriumile. 1918. a. augusti algul okupeerisid Iraanist pärale jõudnud Inglise väed Taga-Kaspia piirkonna ja kehtestasid seal sõjalise diktatuuri.

Entente'i Nõukogude-vastasest interventsioonist võtsid osa paljud Euroopa ja Aasia riigid. Nõukogude Venemaa territooriumile saadeti Itaalia, Kreeka, Serbia ja teiste maade väed. Kuid muidugi

[1] Bakuu vallutanud Inglise väed ei viibinud seal kaua. Septembri keskel lahkusid nad linnast, kuhu sisenesid türgi väesalgad ja mussavatistide jõugud.

mõista etendasid peamist osa kapitalistlikud suurriigid — Ameerika Ühendriigid, Inglismaa, Prantsusmaa ja Jaapan. Nende maade juhtivad riigitegelased — Ameerika Ühendriikide president Wilson, Prantsuse peaminister Clemenceau, Inglismaa peaminister Lloyd George ja Inglise sõjaminister Churchill — olid interventsiooni peamisteks ja otsesteks organiseerijateks.

V. I. Lenin kirjutas 1918. a. augustis, et oma Nõukogude-vastase tegevusega «avasid ameerika miljardärid, need kaasaegsed orjapidajad, eriti traagilise lehekülje verise imperialismi verises ajaloos».[1]

Kõigi maade imperialistid olid üksmeelsed oma taotluses hävitada Nõukogude riik. Samal ajal pidas aga iga imperialistlik riik silmas omaenda eesmärke, püüdis konkurente kõrvale tõrjuda, vallutada kõige rikkamaid territooriume. Kapitalistlike maade vahel valitsesid teravad vastuolud, mis ilmnesid mitte ainult kahe vaenujalal oleva põhirühmituse vahelistes suhetes, vaid ka Inglise-Prantsuse-Ameerika-Jaapani blokis endas.

Tunginud Nõukogude Venemaa territooriumile, kehtestasid intervendid terrori, vägivalla ja omavoli režiimi, õiendasid julmalt arveid rahuliku elanikkonnaga, purustasid linnu ja põletasid maha külasid. Arhangelski krais heideti üle 17% elanikkonnast vanglatesse ja koonduslaagritesse. Ainuüksi ühest Põhjapiirkonna kubermanguvanglast interventide võimutsemise aastal — 1918. a. augustist kuni 1919. a. augustini — läbikäinud areteeritute arv ulatus 38 000-le. Neist 8000 lasti maha. Mudjugi saarel ja Jokanga polaarjaamas organiseerisid intervendid koonduslaagrid, mis said surmalaagrite sünge kuulsuse. Turkmeenias lasksid valgekaartlased maha rea Turkestani juhtivaid partei- ja nõukogude töötajaid (P. G. Poltoratski, V. Telli jt.), Siberis mõrvati elajalikult Siberi Nõukogude Kesktäitevkomitee (Tsentrosibiri) esimees N. N. Jakovlev ja sadu teisi kommuniste.

Nõukogudemaa rahvastel ei lähe kunagi meelest 26 Bakuu komissari, kangelaslike kommunismi eest võitlejate elajalik mõrvamine, mille sooritasid Inglise intervendid esseeride kaasabil. Bakuu komissarid M. Azizbekov, P. A. Džaparidze, I. V. Malõgin, I. T. Fioletov, S. G. Šaumjan jt. võeti inglaste poolt kaasa ja veeti Taga-Kaspia piirkonda. Siin, mahajäetud lagendikul, Ahtša-Kuima ja Perevali jaama vahelise 207. verstaposti juures, tapsid inglastest ja esseeridest timukad 20. septembri koidikul 1918 inglise kapteni Tigg-Johnsi juhtimisel elajalikult need sotsialistliku revolutsiooni ustavad kangelased.

Bakuu komissarid läksid mehiselt surma. Seistes kuulide ees, paiskasid nad argadele timukatele uhkelt näkku: «Meie sureme kommunismi eest. Elagu kommunism!»

Nii alustasid Entente'i imperialistid igast küljest oma röövellikku kallaletungi Nõukogude vabariigile.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 44.

Ka imperialistlik, keiserlik Saksamaa rakendas kõik jõupingutused selleks, et lämmatada Nõukogude vabariik. Saksa imperialistid vallutasid Ukraina, Valgevene, osa Taga-Kaukaasiast, Baltimaad ja Krimmi.

Seoses Musta mere sadamate vallutamisega Saksa vägede poolt oli Nõukogude valitsus sunnitud andma käsu Vene laevastiku uputamiseks Musta merre. Vastasel korral oleksid oma baasidest ilma jäetud laevad langenud saksa imperialistide kätte. 18. juunil 1918 uputasid revolutsioonilised madrused, olles heisanud mastidele signaali «Hukkun, kuid ei anna alla», Novorossiiski reidil põhilise osa Musta mere laevastiku laevadest. Teine osa laevadest langes kontrrevolutsiooniliste ohvitseride reetlikkuse tõttu okupantide kätte.[1]

Okupeeritud rajoonide elanikkonda röövisid ja rõhusid saksa vallutajad ebainimlikult. Vallutatud aladel kehtestasid nad koloniaalrežiimi ning taastasid kodanlik-feodaalse korra. Talupoegadelt võeti maa ja anti mõisnikele, ettevõtted tagastati kapitalistidele. Töölised ja talupojad jäeti ilma igasuguste õigusteta. Iga rahulolematuse avaldus suruti julmalt maha. Välismaistele vallutajatele osutasid teeneid rahva reeturid — vene valgekaartlased ja kodanlikud natsionalistid.

Nende hulgast moodustas Saksa okupatsioonivägede juhatus marionetliku «valitsuse», keda rahvas vihkas ja kes tugines ainult saksa tääkidele.

1918. a. aprilli lõpul kihutasid saksa okupandid laiali neile teeneid osutanud, kuid mitte enam vajaliku Ukraina Keskraada, pannes tema asemele tsaarikindral Skoropadski «valitsuse», kes kuulutati Ukraina hetmaniks.

Väli- ja sisemaiste Nõukogude-vastaste jõudude ühinemine. Nõukogude Venemaa rinnete tulerõngas

Sisemine kontrrevolutsioon tugines interventide toetusele, tugevdas oma võitlust nõukogude võimu vastu. Valgekaartlaste «vabatahtlik armee», ära kasutades kasakate ladviku mässu, vallutas 1918. a. keskpaiku tunduva osa Põhja-Kaukaasiast. Kindralid P. N. Krasnov ja K. K. Mamontov õhutasid kasakaid mässama, hõivasid Doni piirkonna ning alustasid pealetungi Tsaritsõnile ja Voronežile. Tšehhoslovakkide korpuse mäss aktiviseeris valgekaartlikke elemente Volga ääres, Uraalis ja Siberis.

1918. a. suvel hõivasid tšehhoslovakkia mässajad ja valgekaartlased kogu Siberi ja rea Volgamaa linnu, nagu Samaara, Simbirsk ja Kaasan. Valgekaartlased võtsid Kaasanist kaasa siia varem evakueeritud suure osa riigi kullatagavarast (rohkem kui 600 miljoni rubla suuruses summas).

Visa võitlus puhkes Uraalis. Nõukogude väesalkade vastupanu keskuseks oli Jekaterinburg. Kogu juulikuu jooksul kestsid selle linna lõigus lahingud. Intervendid ja valgekaartlased teadsid, et Jekaterinburgis asub vangis endine tsaar Nikolai II Romanov. Nad

[1] Edaspidi sattusid need laevad Denikini ja Wrangeli kätte.

püüdsid endist monarhi vabastada selleks, et tema ümber kontrrevolutsioonilisi jõude koondada. Kuid see kavatsus ei läinud korda. Uraali piirkonnanõukogu otsuse kohaselt lasti Romanov 17. juulil 1918 maha. Jekaterinburg vallutati valgekaartlaste poolt nädal aega hiljem.

Entente'i interventide ja valgekaartlaste poolt vallutatud rajoonides (Arhangelskis, Samaaras, Omskis, Taga-Kaspias ja teistes kohtades) loodi menševike ja esseeride osavõtul Nõukogude-vastased, kontrrevolutsioonilised «valitsused». Need «valitsused» kasutasid esialgu laialdaselt demokraatlikku fraseoloogiat. Tegelikult aga õiendasid nad julmalt arveid tööliste ja talupoegadega, täitsid kõiges kodanlik-feodaalsete ringkondade ja välismaise imperialismi tahet, valmistasid pinda avaliku sõjalise diktatuuri jaoks. Jällegi aktiviseerusid ataman Dutovi valgekasakate salgad, kes vallutasid 1918. a. juuli algul Orenburgi. Nõukogude Turkestan osutus riigi keskusest äralõigatuks.

1918. a. esimesel poolel toimus välis- ja sisemaiste Nõukogude-vastaste jõudude ühinemine. Kumbki neist jõududest üksikult ei oleks suutnud edukalt võidelda nõukogude võimu vastu. Kontrrevolutsiooni käsutuses Venemaal oli mõningal määral sõjaväe kaadrit ja inimjõude. Kuid tal ei jätkunud raha ja relvastust. Välismaistel imperialistidel oli nii raha kui ka relvastust, kuid nad ei saanud Nõukogude Venemaale suunata vajalikke sõjajõude: esiteks, Entente'i maade armeesid oli veel vaja sõjaks Saksamaa ja Austriaga; teiseks, need armeed võisid osutuda — ja tegelikult osutusidki — mitte küllalt ustavateks, et võidelda nõukogude võimu vastu.

Seepärast ühinesidki välis- ja sisemaised kontrrevolutsioonilised jõud võitluseks nõukogude võimu vastu.

1918. a. keskpaigaks, kui Entente'i interventsioon võttis laialdase ulatuse, kui oli välja kujunenud välis- ja sisemaiste Nõukogude-vastaste jõudude ühisrinne, lõppes lühike rahulik hingetõmbeaeg, mis oli saabunud pärast Bresti rahu. Nõukogudemaa tõmmati sõtta välismaise sõjalise interventsiooni ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu. Vaenlased sundisid nõukogude rahvast oma rahuliku töö katkestama.

Sõjaküsimus kerkis esile kui revolutsiooni peamine ja põhiline küsimus. Venemaa rahvaste saatus olenes sellest, kas nõukogude võim suudab vaenlaste kallaletungi sõjaliste heitluste kestel tagasi lüüa ja kaitsta sotsialismi.

1918. a. keskpaiku oli kogu Nõukogudemaa haaratud imperialistide poolt pealesunnitud sõja leekidest. Põhjas ja lõunas, läänes ja idas käis äge võitlus interventide ja valgekaartlaste vastu.

Üle maa veeres kulaklike mässude laine. Tunduv osa kesktalurahvast reas rajoonides (Volgamaa, Siber) avaldas tõsist kõikumist ning toetas esseere.

Noor Nõukogude vabariik oli ümbritsetud rinnete tulerõngaga. Nõukogude punalipp lehvis vaid Euroopa-Venemaa keskosa võrdlemisi väikese territooriumi kohal.

Alanud sõda asetas Nõukogude riigi karmide katsumuste ette. «Meile on osaks saanud suurim au ja suurim raskus olla esimene sotsialistlik väesalk võitluses ülemaailmse imperialismi vastu,»[1] ütles V. I. Lenin 1918. a. juulis. Venemaa töölised ja talupojad, rajades teed kogu inimkonna helgele tulevikule, võtsid vastu kõigi rahvusvahelise imperialismi jõudude hoobid, neil tuli võitluses välis- ja sisevaenlasega ületada tohutuid raskusi.

Entente'i ja Saksamaa interventsiooni tõttu oli Nõukogude Venemaa kaotanud oma tähtsamad toiduainete, tooraine ja kütteaine rajoonid.

Venemaa tööstuskeskused jäid ilma Ukraina, Siberi ja Volgamaa viljast ja lihast. Moskva, Petrogradi ja Nõukogude Venemaa kõigi teiste linnade töölised olid määratud näljapaiukile. Nõukogude vabariik jäi ilma Donetsi söest, Krivoi Rogi maagist, Bakuu naftast, Turkestani puuvillast. Ei jätkunud toor- ega kütteainet, tehased ja vabrikud tuli seisma jätta. 1918. a. suve lõpuks seisis ligikaudu 40% tööstusettevõtteist tegevuseta.

Imperialistlikud agendid arendasid Nõukogude tagalas aktiivset õõnestustegevust, organiseerisid vandenõusid, mässe, diversioone ja nurga tagant tapmisi.

Seda vaenulikku tegevust juhtisid ja suunasid Entente'i agendid, kelleks sageli olid ametlikud diplomaatilised esindajad. Kontrrevolutsiooniliste jõudude otseste organisaatorite hulgas olid Ameerika suursaadik Francis, Prantsuse suursaadik Noulens, Ameerika konsul Moskvas Poull ja Inglise diplomaatiline esindaja Lockhart. Ainuüksi 1918. a. juulikuus toimusid kontrrevolutsioonilised mässud Moskvas, Jaroslavlis, Rõbinskis ja reas teistes Sise-Venemaa linnades, Nõukogude riigi põhilises tagala-alas. 30. augustil 1918 korraldasid esseerid imperialistide agentidena roimarliku atentaadi V. I. Leninile. Proletaarse revolutsiooni juht sai kahe mürgitatud kuuliga raskesti haavata.

Neis rasketes tingimustes ei pannud Nõukogude vabariigi töötajad käsi rüppe. Nõukogude rahvas tõusis partei juhtimisel isamaasõtta välismaiste interventide vägede sissetungi ja revolutsiooni poolt kukutatud ekspluataatorlike klasside mässude vastu.

§ 2. Nõukogude võimu esimesed edusammud võitluses interventide ja valgekaartlaste vastu

Kogu maa elu ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja olukorrale. Punaarmee kasv ja tugevnemine

Sõda sundis kogu maa elu vastavalt sõjaaja olukorrale ümber korraldama. 29. juulil 1918 kuulutas Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee, Moskva Nõukogu ja töölisorganisatsioonide esindajate ühine istung, et sotsialistlik isamaa on hädaohus. «Surm või võit!» — selle loo-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 502.

sungi all arenes nõukogude rahva võitlus. Mõni aeg hiljem, 1918. a. septembri algul, kuulutas Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee Nõukogude vabariigi sõjaleeriks. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee otsus 2. septembrist kõlas järgmiselt: «Kõik sotsialistliku vabariigi jõud ja vahendid asetada vägivallatsejate vastu peetava relvastatud võitluse püha ürituse käsutusse.»[1]

«Igasugune revolutsioon on ainult siis midagi väärt, kui ta oskab end kaitsta . . .»[2], ütles V. I. Lenin. Ja nõukogude revolutsioon oskas end kaitsta, oskas, relv käes, otsustavalt tagasi lüüa kõigi oma vaenlaste pealetungi. Kuid selleks oli vaja hiiglaslikke jõupingutusi, eriti Punaarmee loomisel. Mitte rahulikes tingimustes, vaid vastase tule all, mitte paljude aastate jooksul, vaid lühikese ajaga tuli luua maailma esimese sotsialistliku riigi armee.

Nõukogude rahvas ületas kõik raskused, relvastas revolutsiooni, lõi oma armee — vaenlaste hirmu, sotsialistliku kodumaa kindla kaitsja.

Punaarmee loodi kui klassiarmee, tööliste ja töötavate talupoegade armee. Tema selgroo moodustasid vene proletaarlased, kes tulid meie maa tööstuskeskustest — Moskvast, Petrogradist, Tverist, Ivanovo-Voznessenskist, Nižni Novgorodist, Tuulast ja Uraalist.

Pannes suurt rõhku uue komandöride kaadri loomisele tööliste ja talupoegade hulgast, organiseerides sel eesmärgil sõjakoole, kursusi ja akadeemiaid, kutsus Nõukogude valitsus samal ajal Punaarmeesse ka vanu sõjaspetsialiste. Ilma sõjaspetsialiste kasutamata oleks olnud võimatu luua ajakohast regulaararmeed. Endised ohvitserid andsid Nõukogude riigi kontrolli all töölistele ja talupoegadele edasi oma sõjalisi teadmisi ja kogemusi. Paljud vanad ohvitserid aga reetsid vabariigi ja läksid üle vaenlaste poole. Kuid parem osa vanast ohvitserikorpusest teenis ausalt ja ennastsalgavalt nõukogude võimu. Tema hulgast võrsusid niisugused väljapaistvad Punaarmee komandörid, nagu S. S. Kamenev, kes tõusis Nõukogudemaa relvastatud jõudude ülemjuhatajaks; B. M. Šapošnikov, kes oli kodusõja aastail välistaabi operatiivvalitsuse juhataja, hiljem aga kindralstaabi ülem; A. I. Jegorov, kes oli 1919. a. Lõunarinde ja 1920. a. Edelarinde juhataja; V. M. Altfater, vabariigi merejõudude juhataja jt.

Kogu maal loodi ringkondade, kubermangude, maakondade ja valdade sõjakomissariaatide võrk, kes täitsid mobiliseerimise ja väeosade formeerimise ülesandeid. Kõigi rinde- ja sõjaväeasutuste juhtimine oli tsentraliseeritud. 2. septembril 1918 loodi Vabariigi Revolutsiooniline Sõjanõukogu.

Töötati välja rinde- ja armeevägede juhtimise ühtne struktuur. Iga rinde (või armee) etteotsa määrati revolutsiooniline sõjanõukogu, mis koosnes rinde (või armee) juhatajast ja kahest poliitilisest komissarist.

---

[1] «Правда», 4. IX 1918.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 105.

Punaarmeesse suunati parimad kommunistid. Kommunistliku partei liikmed olid Nõukogude kodumaa eest võitlejate esiridades, nad näitasid mehisuse, vapruse ja sotsialistlikule revolutsioonile ustavuse eeskuju. Armee ühe poliitosakonna poolt väljaantud meelespeas rindele mobiliseeritud kommunistile öeldakse: «Kommunisti nimetus kohustab paljuks, kuid annab ainult ühe eelise: esimesena võidelda revolutsiooni eest.»

Otsustavalt võitlesid kommunistid korratuse, partisanitsemise ja distsiplineerimatuse vastu, nad tugevdasid Punaarmeed kui rangelt distsiplineeritud regulaararmeed. Parimad, revolutsioonilises võitluses kõige enam karastatud kommunistid määrati sõjakomissarideks. Sõjakomissarid muutsid monoliitseteks punaarmeelaste ridu, kasvatasid neid ustavateks nõukogude võimule. Kommunistidkomissarid etendasid määratu suurt osa armee tugevdamisel, tema võitlusvõime tõstmisel, võitlejate poliitilisel kasvatamisel. Komissaride tähtsaks ülesandeks oli kontrolli teostamine vanade sõjaspetsialistide tegevuse üle.[1]

Partei ja nõukogude võimu suure töö tulemusena kulges Punaarmee formeerimine põhiliselt edukalt. 1918. a. suve ja sügise jooksul kutsuti armee ridadesse rohkem kui 800 000 inimest.

Kuid Punaarmee loomisel esines ka suuri raskusi. Osa töötavaid kutseealisi, eriti kesktalupojad, hoidsid sõjaväeteenistusest kõrvale. Mitte kõik talupojad ei mõistnud korrapealt Nõukogude armee põhjalikku erinevust vanast armeest, neile ei olnud otsekohe selge, et on vaja kaitsta revolutsiooni saavutusi sise- ja välisvaenlaste vastu. Rindel osutasid mõned väeosad kindlusetust. Selles avaldus kesktalurahva kõikumine, kes andis armeele võitlejate põhikontingendi.

Suur tähtsus Nõukogude vabariigi kaitsevõime tugevdamiseks oli üldistel sõjaväeõppustel. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreedi alusel 22. aprillist 1918 pidid kõik vabariigi 18—40-aastased kodanikud kohustusliku sõjaväeõppuse kursuse läbi tegema. Üldine sõjaväeõppus etendas suurt osa Punaarmeele uute täienduste ettevalmistamisel.

Nõukogude riik kindlustas oma tagalat, surus otsustavalt ja halastamatult maha kontrrevolutsioonilised mässud ning õiendas arveid välismaiste agentidega — terroristide, diversantide ja saboteerijatega.

Vastuseks töötajate kallal rakendatud valgele terrorile võeti imperialismi sulaste osas tarvitusele punane terror. Tuginedes kogu töötava elanikkonna toetusele, jälitas Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon lakkamatult vaenlaste salasepitsusi, andes kontrrevolutsioonile hävitavaid hoope.

[1] Vastavalt määrusele sõjakomissaride kohta, mis kinnitati sõjakomissaride ülevenemaalise kongressi poolt (1918. a. juunis), vastutasid sõjakomissarid kogu komandöride koosseisu usaldatavuse eest, olid kohustatud tegema lõpu reetmiskatsetele vanade sõjaspetsialistide poolt, võitlema distsipliini tugevdamise eest. Komissaridel oli õigus vanu sõjaspetsialiste töölt tagandada. Komissaridel lasus kogu vastutus lahingukäskude elluviimise eest. Nad olid kohustatud juhtima kogu poliittööd väeosade isikliku koosseisu hulgas.

Töötav rahvas, kes oli tõusnud kommunistliku partei lipu all Suure Oktoobri võitude kaitsele, näitas kõikjal — kõigil sõjarinnetel, tagalas valgekaartlike mässude mahasurumisel ning tehaste ja vabrikute tsehhides — piiritut kangelaslikkust, mehisust ja ennastsalgavust. Kogu ulatuses avaldus töörahva hulkade võimas jõud, keda revolutsioon oli orjusest vabastanud, kes olid tõusnud uuele elule, olid saanud oma saatuse peremeheks ja loojaks.

Punaarmee esimesed võidud

Venemaa tööliisklass näitas, et ta suudab organiseerida revolutsiooni võitude kaitset. Ta viis endaga kaasa töötava talurahva miljonilised hulgad.

Esimesed võidud saavutas Punaarmee rasketes lahingutes 1918. a. suvel ja sügisel.

Kogu suve toimus visa võitlus Volga keskjooksu piirkonnas, kust tšehhoslovakkide ja valgekaartlaste väesalgad püüdsid läbi murda meie maa keskpiirkondadesse. Võitlus selles rajoonis omandas Nõukogude vabariigile otsustava tähtsuse.

1918. a. juunis organiseeris Nõukogude valitsus Idarinde, mille koosseisu läks viis lühikese aja jooksul formeeritud armeed.

V. I. Lenin kirjutas 1918. a. augustis Idarinde töötajaile: «Nüüd seisab *kogu* revolutsiooni saatus *ühel* kaardil: kiire võit tšehhoslovakkide üle rindel Kaasan—Uraal—Samaara.»[1]

Idarinde armeede sõjalisteks ja poliitilisteks juhtideks suunati kogenud bolševikud: S. I. Gussev, V. V. Kuibõšev, Moskva Riikliku Ülikooli professor astronoom P. K. Sternberg jt. Komandöridena, komissaridena, reavõitlejatena ja agitaatoritena lähetati Idarindele rohkesti kommuniste. 1918. a. lõpuks oli Idarinde armeedes ligikaudu 25 000 kommunisti.

Loodi Volga sõjaflotill. Nižni Novgorodi ja teiste Volga linnade töölised relvastasid laevu ja pargaseid. Maria kanalite-süsteemi kaudu toodi Baltikumist miinilaevu. Võitluses valgetšehhide ja kasakate kontrrevolutsiooni vastu Idarindel sai kuulsaks rahvakangelane V. I. Tšapajev.

Luues Idarinde armeesid tuli kommunistlikul parteil ja Nõukogude valitsusel ületada suuri raskusi. Esialgu koosnesid need armeed üksikutest, eraldi asuvatest väesalkadest. Kuulsusrikas I armee kujutas endast 1918. a. juunis-juulis, nagu meenutas selle armee poliitiline komissar V. V. Kuibõšev, «väga ebamäärast suurust laialipillatud rindega ja segaste vahekordadega üksikute väeosade juhatuste vahel».[2] Töö regulaararmee loomisel «oli vaevarikas ja raske, sest organiseerida tuli vastase jätkuva pealetungi olukorras, omades vaid nõrku, tähtsusetuid jõude».[3] Alles järk-järgult kujunesid üksikutest, ebaühtlastest väesalkadest regulaarsed, distsiplineeritud polgud ja diviisid. Sõjas vaenlasega omandasid nad lahingukogemusi,

---

[1] В. И. Ленин, Из эпохи гражданской войны, М. 1934, стр. 37.
[2] «Правда», 27. I 1935.
[3] Sealsamas.

õppisid sõjakunsti. Väeosade ja väekoondiste tuumikuks olid töölissalgad. Samaara ja Simbirski tööliste punakaardiväe- ja partisanisalgad moodustasid Simbirski raudse diviisi tuumiku. Lõuna-Uraali tööliste salgad, kes sooritasid V. K. Blücheri juhtimisel 1000-verstalise retke läbi valgekaartlaste poolt hõivatud territooriumi, moodustasid III armee 30. diviisi põhialuse.[1]

1918. a. sügisel saavutasid Idarinde armeed tähtsaid võite. Septembri algul vabastasid Punaarmee väeosad, murdnud vastase vastupanu, ühe suurema Volga-äärse linna — Kaasani. 12. septembril telegrafeeris V. V. Kuibõšev V. I. Leninile Simbirski vabastamisest. I armee võitlejad kirjutasid V. I. Leninile: «Kallis Vladimir Iljitš! Teie kodulinna vallutamine on vastuseks ühele Teie haavadest, vastuseks teisele kujuneb Samaara.» Armastatud juhile antud tõotuse täitsid nõukogude võitlejad auga: 7. oktoobril 1918 tungisid Punaarmee väeosad Samaarasse. «Samaara on võetud. Volga on vaba,»[2] kirjutas V. I. Lenin, tehes kokkuvõtet lahingutest suure Vene jõe, meie maa tuiksoone pärast.

1918. a. suve ja eriti sügise sõjalistest sündmustest oli suur tähtsus võitlustel Lõunarindel. See haaras Doni, Volga alamjooksu ja Põhja-Kaukaasia rajoonid. Nõukogude väed pidasid siin võitlust Doni ja Kubani kontrrevolutsiooni jõududega, kindral Denikini «vabatahtliku» armeega ja väesalkadega, mis olid formeeritud Põhja-Kaukaasia rahvaste kodanlik-natsionalistliku ladviku poolt. Vägedest, mis paiknesid Voroneži, Tsaritsõni ja Põhja-Kaukaasia rajoonis, organiseeris Nõukogude valitsus 1918. a. septembris viiest armeest koosneva Lõunarinde. Tsaritsõni rindelõigus asuva X armee tuumiku moodustasid ukraina tööliste väesalgad K. J. Vorošilovi juhtimisel, kes raskeid lahinguid pidades läbi saksa okupantide ja valgekasakate poolt hõivatud rajoonide Tsaritsõni juurde läbi murdsid.

Suvel ja sügisel toimusid Tsaritsõni all ägedad lahingud.

Kahel korral 1918. a. jooksul (augustis-septembris ja oktoobris) lähenesid valgekaartlaste väed Tsaritsõnile. Mõlemal korral hargnesid linna lähistel verised ja visad lahingud, milles Tsaritsõni kaitsjad ilmutasid suurepärast kindlust ja piiritut mehisust. Mõlemal korral said Krasnovi väesalgad, hoolimata nende arvulisest ülekaalust, halastamatult lüüa ning paisati Doni taha.

Tsaritsõni kaitsjad mitte ainult lõid tagasi kõik vaenlase rünnakud, vaid varusid ka suurel arvul toiduaineid ning suunasid need meie maa proletaarsetesse keskustesse.

Tsaritsõni kaitsmist juhtis 1918. a. juunist kuni oktoobrini J. V. Stalin. Tsaritsõni all võitlesid suurepärased väejuhid ja komandörid: S. M. Budjonnõi, kes organiseeris Sali stepis punased ratsaväesalgad; K. J. Vorošilov, kes juhatas X armeed; tööline-revolutsio-

[1] V. K. Blücheri väesalgad viibisid neli kuud vaenlase tagalas. Nad liikusid Beloretski ringkonna tehaste juurest Krasnoufimski—Kunguri rajooni, kus nad ühinesid Punaarmee regulaarväeosadega.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 35. kd., lk. 314.

näär A. J. Parhomenko, 23-aastane andekas komandör N. A. Rudnev, vana bolševik J. A. Štšadenko jt.

1918. a. sügiseks oli interventide ja valgekaartlaste edasiliikumine Põhjas peatatud. Nõukogude väesalgad Arhangelski Kubermangu Täitevkomitee esimehe asetäitja P. F. Vinogradovi juhtimisel peatasid vaenlase, kes tungis peale Kotlase ja Vologda suunas, ning tekitas talle tunduvaid kaotusi. 1918. aasta septembris ühendati Põhjas asuvad Nõukogude väed Põhjarindeks.

Saksamaa poolt okupeeritud nõukogude territooriumide vabastamine

1918. a. lõpuks Nõukogude riigi rahvusvaheline olukord muutus tunduvalt. Lõppes Esimene maailmasõda. Saksamaa ja tema liitlased said täieliku kaotuse osaliseks. 11. novembril kirjutati Compiègne'i metsas alla vaherahule Saksamaa ja Entente'i vahel.

Saksamaal ja Austria-Ungaris toimus revolutsioon. Varisesid kokku Hohenzollernite ja Habsburgide pehkinud monarhistlikud režiimid.

Saksamaa ja Austria-Ungari lüüasaamine ja revolutsiooniline liikumine neis maades avaldasid olulist mõju Nõukogudemaa olukorrale.

Sündmused Saksamaal ja Austria-Ungaris avaldasid revolutsioneerivat mõju teistele Euroopa maadele. See kõik tugevdas oluliselt Nõukogude Venemaa olukorda. Revolutsiooniline liikumine Euroopas muutis Nõukogude vabariigi võimsaks liitlaseks rahvusvahelisel areenil.

Saksamaa lüüasaamisega ja revolutsioonilise liikumise arenemisega Euroopas avanes Nõukogude valitsusel võimalus annulleerida Bresti röövrahu. 1918. a. 13. novembril kuulutas Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee eriotsusega, mis oli alla kirjutatud V. I. Lenini ja J. M. Sverdlovi poolt, Bresti lepingu tervikuna ja kõigis tema punktides tühistatuks.

Ajalugu kinnitas täielikult V. I. Lenini tarkust ja ettenägelikkust, kes ennustas Bresti rahu vältimatut krahhi. Bresti leping, mis kehtis veidi rohkem kui kaheksa kuud, likvideeriti jäädavalt. Bresti lepingu tulemusena saadud hingetõmbeaja kasutas Nõukogude riik selleks, et ette valmistuda imperialistide pealetungi tagasitõrjumiseks.

Annulleerinud Bresti lepingu, sai Nõukogude riik võimaluse avalikult pidada sõjalist ja poliitilist võitlust Eesti, Läti, Valgevene, Leedu, Ukraina ja Taga-Kaukaasia vabastamiseks Saksa imperialismi ikkest.

Neis rajoonides puhkes kohe Saksa okupatsiooni alguses tööliste ja talupoegade isamaasõda välismaiste vallutajate ja nende abiliste vastu.

Mitmesugustes Ukraina rajoonides toimusid 1918. a. kevadel, suvel ja sügisel pidevalt rahva ülestõusud okupantide vastu. Kogu Ukraina territooriumil tegutsesid partisanisalgad. Ulatuslik partisaniliikumine arenes ka Valgevenes. Visa võitlust pidas saksa vallutajate vastu Eesti, Läti ja Leedu töörahvas. Ukraina, Valgevene

ja Baltimaade tööliste ja talupoegade võitlus toimus kommunistliku partei juhtimisel. Rasketes tingimustes lõid ja tugevdasid vallutatud territooriumide kommunistid oma organisatsioone. 1918. a. juulis toimus Moskvas I, oktoobris aga II Ukraina Kommunistliku (bolševike) Partei kongress, augustikuus toimus Smolenskis okupeeritud Valgevene ja Leedu kommunistlike organisatsioonide esimene konverents.

1918. a. septembris loodi Saksa vägede poolt okupeeritud territooriumide kommunistlike organisatsioonide keskbüroo. Selle juhtimisel rajati vaenlase tagalas põrandaalused kommunistlikud organisatsioonid ja partisanisalgad. Põrandaalust ja partisaniliikumist Ukrainas juhtisid S. V. Kossior, A. S. Bubnov jt. Ukraina ja Vene NFSV vahelises neutraalses tsoonis[1] formeeriti kaks ülestõusudiviisi. Siin formeeriti ka kuulsusrikas Boguni polk Nikolai Štšorsi juhtimisel.

Bresti rahu annulleerimisest peale uue jõuga arenenud okupeeritud piirkondade töötajate vabadusvõitlus sai otsest ja igakülgset toetust Vene NFSV poolt. Töötav rahvas tõusis üles ekspluataatorite võimutsemise vastu, kihutas minema Saksa okupatsiooniväed ja kehtestas vene proletariaadi toetusel nõukogude võimu.

Saksa sõdurid meelestusid üha enam revolutsiooniliselt, keeldusid ohvitseridele allumast ning vennastusid punaarmeelaste ja töölistega.

1918. a. novembri lõpul loodi Eesti Töörahva Kommuun, Eesti nõukogude vabariik. Detsembris kuulutati välja nõukogude võim Lätis ja Leedus. Nõukogude Venemaa tunnustas Balti nõukogude vabariikide sõltumatust. 1. jaanuaril 1919 loodi Valgevene Ajutine Nõukogude Valitsus. Nende ajalooliste aktidega pandi alus Baltimaade ja Valgevene rahvaste nõukogude riikidele.

Nende vabariikide juhtivate töötajate hulgas olid niisugused väljapaistvad tegelased, nagu Leedu esimese Nõukogude valitsuse esimees V. Mickevičus-Kapsukas, Läti Rahvakomissaride Nõukogu esimees P. Stučka, Valgevene Kesktäitevkomitee esimees A. Mjasnikov, eesti bolševike juht V. Kingissepp jt.

Ententei imperialistid tegid suuri jõupingutusi, et mitte lasta taastada nõukogude võimu Ukrainas. Peamise lootuse panid nad kodanlikele natsionalistidele-petljuuralastele. Erinevalt avalikust kontrrevolutsionäärist Skoropadskist kasutasid petljuuralased ulatuslikult revolutsioonilist fraseoloogiat, lootes kiskuda endi kätte talurahva võitluse juhtimist. Petljuuralased püüdsid Ukrainas võimu haarata. Pärast Saksamaa lüüasaamist 1918. a. novembris moodustasid nad niinimetatud direktooriumi eesotsas Petljura ja Vinnitšenkoga ning kukutasid hetman Skoropadski. Direktoorium sõlmis orjastava lepingu Prantsusmaaga, mille kohaselt Ukraina muutus Prantsuse protektoraadiks. Kuid kodanlikel valitsejatel ei olnud

[1] 10 km laiune neutraalne tsoon loodi pärast Bresti lepingu sõlmimist, et vältida kokkupõrkeid Saksa ja Nõukogude vägede vahel Sudža—Rõlski—Lgovi—Unetša rajoonis.

ukraina rahva toetust. Ukraina töölised ja talupojad tõusid relvastatud võitlusele petljuuralaste direktooriumi vastu. Ukraina töötavale elanikkonnale tuli appi vene rahvas.

Novembri lõpus loodi Ukraina Ajutine Nõukogude Valitsus, kuhu kuulusid F. A. Artjom, K. J. Vorošilov jt. Nõukogude väed purustasid ülestõusnud Ukraina tööliste ja talupoegade abiga petljuuralased, vabastades Ukraina linnad ja külad. 1919. a. veebruaris vabastasid ukraina nõukogude polgud eesotsas legendaarsete kangelaste N. A. Štšorsi ja V. N. Boženkoga Kiievi. Ukraina suurema osa kohal lehvis jälle Nõukogude punane lipp.

Revolutsioonilise liikumise kasv kapitalistlikes maades. Kominterni loomine

Esimese maailmasõja lõpul algas kapitalistlikes maades klassivõitluse järsu teravnemise tõttu ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul tohutu revolutsiooniline tõus. Saksamaal ja Austria-Ungari mitmesugustes osades tekkisid nõukogud. 1918. a. oktoobris-novembris lagunes kokkutraageldatud Austria-Ungari impeerium ja tema varemetele tekkisid kodanlikud rahvusriigid.

28. oktoobril 1918 tekkis sõltumatu Tšehhoslovakkia vabariik. Järgmisel päeval kuulutati välja Lõuna-Slaavi maade lahkulöömine Austria-Ungarist, mis läksid serblaste, kroaatide ja sloveenide riigi (Jugoslaavia) koosseisu. 16. novembril 1918 kuulutati välja Ungari vabariik.

Saksamaa ja Austria-Ungari lüüasaamine kiirendas sõltumatu Poola loomist. Oktoobrirevolutsiooni võit Venemaal avas tee sõltumatu Poola olemasolule. Nõukogude riik kuulutas oma eridekreediga 29. augustist 1918, et ta loobub lepingutest, mis puudutavad Poola jaotamist, ning tunnustab poola rahva õigust iseseisvusele ja rahvuslikule ühinemisele. 1918. a. sügisel loodi sõltumatu Poola riik. Kuid võimu selles riigis haaras kodanlik-feodaalne klikk eesotsas Pilsudskiga, kes asus Poola tööliste ja talupoegade revolutsioonilist liikumist maha suruma.

1918. a. novembrirevolutsiooni järel Saksamaal, mis kukutas keiser Wilhelmi, tekkisid 1919. a. kevadel nõukogude vabariigid Ungaris ja Baieris.[1] Kiires tempos revolutsioneerusid laialdased töörahva hulgad kogu maailmas. Kapitalistlikes maades kasvas poliitiliste streikide laine, leidsid aset relvastatud kokkupõrked tööliste ja kontrrevolutsiooniliste jõudude vahel.

Seninägemata jõuga arenes asumaade ja sõltuvate riikide rahvuslik vabadusvõitlus. Alates 1919. a. kevadest astus uude, kõrgemasse etappi suure hiina rahva imperialismi- ja feodalismivastane võitlus — poliitilisele areenile astus esmakordselt kui iseseisev

[1] Nõukogude võim Ungaris kehtestati 21. märtsil 1919. Entente'i imperialistid päästsid Nõukogude Ungari vastu valla avaliku interventsiooni. Interventide jõud koos Ungari kontrrevolutsiooniga surusid parempoolsete sotsiaaldemokraatide toetusel Ungari revolutsiooni maha. Nõukogude vabariik Ungaris langes 1. augustil 1919, olles kestnud 133 päeva.
Nõukogude vabariik Baieris eksisteeris 7. aprillist kuni 1. maini 1919.

jõud hiina proletariaat. Rahvusliku vabadusvõitluse määratu suurest tõusust andsid tunnistust ka niisugused sündmused, nagu 1919. a. märtsiülestõus Koreas, rida india rahva suuri väljaastumisi inglise kolonisaatorite vastu jt.

Nõukogude rahvas reageeris elavalt revolutsioonilise liikumise arenemisele kapitalistlikes riikides, asumaades ja sõltuvates riikides ning püüdis oma välismaiseid vendi nende vabadusvõitluses abistada.

Nõukogude Venemaa töötav rahvas jälgis pingsa tähelepanuga teateid revolutsiooni edust ja ebaedust Saksamaal. Kui 1919. aasta jaanuaris saksa proletariaadi juhid K. Liebknecht ja R. Luxemburg kontrrevolutsiooni agentide poolt elajalikult mõrvati, veeres üle Nõukogudemaa massiliste demonstratsioonide ja protestimiitingute laine.

Suure entusiasmiga võttis meie rahvas vastu teate nõukogude võimu kehtestamise kohta Ungaris 1919. aasta märtsis. Väljendades nõukogude inimeste vennalikke tundeid, lähetas partei VIII kongress Ungari töötajaile palava tervituse. Ungari töötajate abistamiseks kogusid Moskva, Petrogradi ja teiste linnade töölised rahasummasid ning korraldasid laupäevakuid ja pühapäevakuid.

Kuid noor Nõukogude vabariik, olles ise igast küljest vaenlaste poolt piiratud, ei saanud ungari proletariaadile tema võitluses sise- ja välisvaenlaste vastu tõhusamat abi osutada.

Sedamööda, kuidas kasvas revolutsiooniline liikumine, reetsid juba maailmasõja ajal pankroteerunud II Internatsionaali sotsiaaldemokraatlike parteide parempoolsed liidrid töölisklassi järjest täielikumalt. II Internatsionaali oportunistlikud liidrid püüdsid proletariaati revolutsioonilisest võitlusest kõrvale juhtida.

Saksamaal, Austrias, Ungaris, Šveitsis ja teistes maades tekkisid noored kommunistlikud parteid. Sai võimalikuks III, Kommunistliku Internatsionaali loomine, mis moodustatigi Moskvas kommunistlike parteide I kongressil.[1] Kominterni I kongress toimus 2.—6. märtsil 1919, selle tööd juhtis maailma proletariaadi juht V. I. Lenin.

Esmakordselt ajaloos said revolutsioonilise proletariaadi esindajad võimaluse tulla kokku maal, kus võim juba kuulus töölisklassile. Nõukogude vabariigi töötajad kiitsid palavalt heaks Kominterni loomise, demonstreerisid oma andumust ja ustavust proletaarse internatsionalismi printsiipidele ja rahvusvahelisele solidaarsusele, mis on kõigi maade proletaarlaste võimsaks relvaks.

[1] Internatsionaali esimesest kongressist, asutamiskongressist võtsid osa kommunistlike parteide ja pahempoolsete sotsialistlike organisatsioonide esindajad 30 maalt, sealhulgas Nõukogude Venemaalt, Inglismaalt, Prantsusmaalt, Saksamaalt, Ameerika Ühendriikidest, Ungarist, Türgist, Pärsiast ja mujalt. Kongress kuulas ära teadaande revolutsioonilise liikumise kohta mitmesugustes maades, võttis vastu teesid «Kodanlikust demokraatiast ja proletariaadi diktatuurist» ning resolutsiooni «Suhtumisest sotsialistlikesse vooludesse ja Berni konverentsisse». Kongress pöördus manifestiga kogu maailma proletaarlaste poole, kutsudes kõigi maade töölisi üles ühinema III Internatsionaali lipu alla.

§ 3. Nõukogude-vastase interventsiooni tugevnemine

Nõukogude-vastase interventsiooni tugevnemine pärast Saksamaa lüüasaamist

Saksamaa lüüasaamisel oli Nõukogudemaa suhtes ka eitavaid tagajärgi. Entente'i riigid, kes muutusid kapitalistliku leeri valitsevaks jõuks, said võimaluse tugevdada oma interventsiooni Nõukogude vabariigi vastu. Pariisi konverents, mis oli Entente'i poolt kokku kutsutud selleks, et välja töötada rahulepingut Saksamaaga, muutus ülemaailmse reaktsiooni Nõukogude vabariigi vastase võitluse staabiks. Intervendid tugevdasid Venemaa blokaadi. Nõukogudemaal puudus tegelikult üldse võimalus toiduainete või tööstustoodete sisseveoks.

1918. a. 16. novembri ööl suundusid Inglise ja Prantsuse sõjalaevad Mustale merele, võttes kursi Vene rannikule. Sõjalaevade järel liikusid läbi Dardanellide ja Bosporuse transpordilaevad vägedega, relvastuse ja sõjamoonaga. Soomuslaevade kaitse all saadeti Odessas maale Prantsuse ja Kreeka väed. Vaenlased vallutasid samuti Sevastoopoli ja rea teisi linnu Musta mere ääres ning okupeerisid Bakuu, Tifliisi, Batumi — Taga-Kaukaasia tähtsad keskused. Ukrainas etendasid peaosa prantsuse intervendid, Taga-Kaukaasias aga inglise intervendid. Tugevdati interventide vägesid Põhjas ja Kaug-Idas.

Vaenlase väed arendasid aktiivset lahingutegevust Nõukogude vabariigi vastu. Intervendid tugevdasid veelgi terrorit, õiendades ebainimlikult arveid nõukogude patrioodidega, purustades vallutatud linnu, maha põletades külasid, tappes naisi, lapsi ja rauku. Ainuüksi Amuuri piirkonnas Kaug-Idas hävitasid nad 25 küla.

Intervendid röövisid ja riisusid Venemaa rikkusi. Üksteise järel lahkusid Ameerika, Inglise ja Jaapani laevad Vene sadamatest, vedades kaasa metsamaterjale, karusnahku, lina, nahku, teravilja ja muud röövitud vara.

Põhjapiirkonnas omastasid ameerika okupandid ja vedasid ära rohkem kui 300 000 puuda lina. Mida intervendid ei saanud kaasa viia, selle hävitasid nad barbaarselt.

Sõjategevus Ida- ja Põhjarindel

1918. aasta lõpul ja 1919. aasta algul suurendasid imperialistid mitmekordselt vene valgekaartlaste varustamist relvade ja sõjamoonaga. Samal ajal rakendas Entente abinõusid, et tugevdada ja konsolideerida kontrrevolutsiooni jõude. Sel perioodil toimus menševistlik-esseerlike «valitsuste» asendamine avaliku sõjalise diktatuuriga, mis oli suuteline otsustavamalt täitma rahvusvahelise ja sisemaise kodanluse tahet.

1918. aasta 18. novembril teostas tsaariadmiral A. V. Koltšak Omskis pöörde, ajades laiali esseerlik-kadetliku direktooriumi ja kehtestades sõjalise diktatuuri. Peagi kuulutati Koltšak Venemaa «ülemvalitsejaks». Tema asetäitjaks riigi lõunaosas sai A. I. Denikin. Põhjas, Arhangelskis, kus eksisteeris «demokraatlik valitsus» eesotsas esseer N. V. Tšaikovskiga, sai tegelikuks diktaatoriks kind-

ral J. K. Miller, kes 1919. aasta jaanuari algul asus kindralkuberneri ja vägede ülemjuhataja kohale.

1918. a. lõpul alustasid koltšaklased Idarinde põhjalõigus suurt pealetungi. Nad jõudsid välja Permi ja Vjatkasse, kavatsedes läbi murda Kotlasesse, et ühineda põhjast peale tungivate interventidega. Vaenlaste jõudude ühinemine oleks loonud tõsise ohu vabariigi elulistele keskustele.

Vaatamata visale vastupanule tuli III Punaarmeel vastase ülekaalukate jõudude survel taanduda. 24. detsembril oli ta sunnitud Permi koltšaklastele loovutama.

Kuid valgekaartlaste väed ei saanud oma edu arendada. Partei Keskkomitee eridirektiivi kohaselt sooritasid teised Idarinde armeed eduka pealetungi Koltšaki vastu. 31. detsembril vabastasid V armee väeosad Ufaa. II armee tungis Kunguri lõiku, I ja IV armee vabastasid 1919. aasta jaanuaris Orenburgi ja Uralski. Neis tingimustes ei saanud Koltšak saata kuigi nimetamisväärset toetust kindral Gaida vägedele, kes olid suuri kaotusi kandes vallutanud Permi.

Samal ajal tegid VK(b)P Uraali piirkonnakomitee ja Vjatka kubermangukomitee suurt tööd III armee ja tema lähima tagala tugevdamisel. III armee puhastati ebakindlatest elementidest ja teda tugevdati mobiliseeritud kommunistidega. Selles töös osutas tõsist abi parteiline juurdluskomisjon, kelle koosseisu kuulusid F. E. Dzeržinski ja J. V. Stalin. Komisjon suunati Idarindele seoses Permi langemisega.

Üheaegselt sellega võttis Nõukogude väejuhatus tarvitusele rea abinõusid Põhjarinde otseselt Ameerika-Inglise interventide vastu tegutsevate vägede tugevdamiseks. 1919. a. jaanuari teisel poolel läksid Punaarmee väeosad Põhjarindel üle pealetungile. Ägedas pakases liikusid Nõukogude väed edasi ameeriklaste poolt vallutatud Šenkurskisse — tähtsaimasse sõlmpunkti, kust intervendid ja valgekaartlased valmistasid ette pealetungi, et ühineda Koltšakiga. Ameerika intervendid purustati. Jättes maha suurtükid, kuulipildujad, mürsud, vintpüssid ja padrunid, taganesid nad Šenkurskist põhja poole.

Võitlus interventidega Venemaa lõunaosas

1918. a. lõpul ja 1919. a. algul toimus ulatuslik lahingutegevus Lõunarindel. Saksa okupantide väljakihutamine võimaldas anda otsustava hoobi nende agendile P. N. Krasnovile, kes oli püsima jäänud Doni rajooni.

Krasnovluse likvideerimine nõudis Punaarmeelt suuri jõupingutusi ja ohvreid. VIII ja IX Punaarmee pealetung Doni ääres, mida alustati 1918. aasta novembris, lõppes ebaõnnestumisega. Nõukogude väejuhatus oli alahinnanud ratsaväge, tähtsaimat vahendit manööverdussõja pidamiseks tolleaegseis tingimustes. VK(b)P Keskkomitee oma 26. novembri ringkirjas kõigile partei liikmetele — komissaridele, komandöridele ja punaarmeelastele — nõudis otsustavate abinõude tarvituselevõtmist, et parandada olukorda ja arendada pealetungi Lõunarindel. Lõunarinde armeed said märkimis-

väärset täiendust. Kogu 1919. a. jaanuarikuu jooksul toimusid Tsaritsõni all ja Doni ääres ägedad võitlused. Pärast visasid lahinguid purustati Krasnovi väed ja 1919. a. veebruariks vabastas Punaarmee Doni piirkonna.

Kuid Põhja-Kaukaasias said Nõukogude väed lüüasaamise osaliseks. Siin viibiv XI (Põhja-Kaukaasia) armee võitles 1918. a. jooksul kangelaslikult valgekaartlastega. Kuid hoolimata XI armee võitlejate ja komandöride mehisusest ja ennastsalgavusest muutus olukord 1918. a. lõpuks vastase jõudude ülekaalu tõttu halvemaks. Armee rasket olukorda suurendas veelgi armee juhataja, avantürist Sorokini reetlik tegevus, kes laskis maha rea Põhja-Kaukaasia juhtivaid partei- ja nõukogude töötajaid ning paljud revolutsioonile ustavad komandörid.

Sel ajal sai Denikini armee Entente'i imperialistidelt märkimisväärset abi relvastuse ja sõjamoona näol. 1918. a. novembris ja 1919. a. jaanuaris paiskas A. I. Denikin oma paremad väeosad XI armee vastu. Pärast visasid lahinguid sai XI armee lüüa ja hakkas 1919. a. jaanuaris läbi steppide, karmi talve tingimustes Astrahani poole taganema. Taludes uskumatuid raskusi ja kaotanud suurema osa oma koosseisust, tungis armee Astrahani juurde välja.

Põhja-Kaukaasia vallutamist «vabatahtliku armee» poolt kiirendas kontrrevolutsiooniliste jõudude konsolideerumine maa lõunaosas. 1919. a. jaanuaris ühinesid «vabatahtlik armee» ning Doni ja Kubani valgekasakate väed niinimetatud «Venemaa lõunaosa relvastatud jõududeks» Denikini juhtimisel.

1918. a. lõpul ja 1919. a. algul oli imperialistidel kavas organiseerida nende poolt vallutatud Musta mere rannikult ka suur pealetung sisemaale. 1919. a. veebruariks moodustas vööramaiste vägede arv Venemaa lõunaosas 130 000 inimest.

Kuid «Ukraina platsdarmi» loomise plaanid luhtusid. Nõukogude väed ja partisanid suutsid interventide edasiliikumist põhja poole tõkestada ning tekitada neile rea kaotusi.

Interventide vägedes algasid revolutsioonilised väljaastumised. Välismaiste sõdurite revolutsioneerumist soodustas põrandaaluse bolševistlike organisatsioonide kangelaslik tegevus. Partei Odessa piirkonnakomitee, keda juhtis I. Smirnov (põrandaaluse hüüdnimega Nikolai Lastotškin), moodustas niinimetatud «Välismaise kolleegiumi», mis arendas agitatsioonitööd prantsuse ja teiste välismaade sõdurite hulgas. Paljud kommunistid-põrandaalused, nende hulgas I. Smirnov ja prantslanna Jeanne Labourbe, tabati ohranka poolt. Neid piinati ja nad lasti maha. Kuid põrandaaluse bolševistliku organisatsiooni tegevus ei katkenud. Prantsuse eskaadri madruste hulgas puhkes ülestõus. Laevadele «Jean Barte» ja «France» heisati punased lipud.

Lahingutes Nõukogude vägedega saadud kaotuste tõttu ja revolutsioonilise liikumise kasvu tagajärjel sõdurite hulgas evakueerusid interventide väesalgad 1919. aasta aprillis kiiresti Ukrainast ja Krimmist. Ukraina lõunaosas ja Krimmis taastati nõukogude võim.

Nõukogude riigi rahuettepanekud

Nõukogude valitsus, olles ustav oma rahuarmastavale poliitikale, pakkus imperialistide kallaletunge tagasi tõrjudes korduvalt kodanlikele riikidele rahu. VI ülevenemaaline nõukogude kongress pöördus 6. novembril 1918 kõigi Entente'i riikide poole ettepanekuga alustada verevalamise lõpetamiseks läbirääkimisi rahu sõlmimise kohta. 24. detsembril saatis Nõukogude valitsus rahuettepaneku Ameerika Ühendriikide presidendile Wilsonile. Rahuettepaneku tegi Nõukogude valitsus ka 12. ja 17. jaanuaril 1919.

Imperialistlike maade valitsused ei vastanud Nõukogude riigi rahuettepanekutele, nad jätkasid interventsiooni. Kuid kiiresti kasvava interventsioonivastase töölisliikumise tagajärjel tegid nad katset uinutada rahvusvahelise proletariaadi valvsust, näidates end «rahuloojatena». Nad esitasid plaani kutsuda 1919. a. veebruaris Printsi saartel (Marmara meres) kokku Nõukogude valitsuse ja Venemaal tegutsevate valgekaartlike gruppide esindajate konverents. Imperialistid lootsid, et Nõukogude valitsus keeldub konverentsist osa võtmast, millega interventidel avaneks võimalus kujutada Nõukogude valitsust rahu vastasena. Ühtlasi tahtsid imperialistliku leeri juhid tõkestada Nõukogude vägede pealetungi, mis arenes edukalt kõigil rinnetel.

Kuid imperialistide kavatsused aeti Nõukogude diplomaatia poolt nurja. Kaitstes rahuüritust nõustus Nõukogude riik osa võtma konverentsist Printsi saartel, kavandas läbirääkimiste konkreetse programmi ja teatas oma valmisolekust teha rida järeleandmisi.

Nõukogude valitsus oli nõus tunnistama tsaarivalitsuse võlgu, võimaldama välismaalastele rea kontsessioone, arutama mõningate territoriaalsete loovutuste küsimust. Nõukogude riik oli teataval määral valmis kordama Bresti ajajärgu taktikat, tegema imperialistidele rahu taotlemise eesmärgil järeleandmisi, et saavutada uus hingetõmbeaeg ja luua tingimused rahulikuks ülesehitustööks.

Nõukogude valitsuse nõusolek konverentsist osa võtta põhjustas imperialistide leeris ärevuse, sest tegelikult nad ei tahtnud, vaid kartsid rahu. Mitmesugustel ettekäänetel takistasid nad konverentsi kokkukutsumist Printsi saartel ja tugevdasid Venemaa-vastast interventsiooni.

§ 4. Töölisklassi ja talurahva sõjaline ja poliitiline liit. Sõjakommunismi poliitika.

Nõukogude võimu tugevnemine maal

1918. aasta lõpuks tugevnesid tunduvalt nõukogude võimu positsioonid maal. Sotsialistliku revolutsiooni arenemine maal tõstis suuresti töötava talurahva hulkade aktiivsust.

V. I. Lenin kirjutas 1918. a. sügisel, et alates sotsialistliku revolutsiooni arenemisest maal *«kasvab* bolševismi pooldajate *tõeline* ring *mõõtmatult,* sest kümned ja kümned miljonid kehvtalupojad

ärkavad *iseseisvale* poliitilisele elule, vabanedes kulakute ja külakodanluse eestkostmise ja mõju alt».[1]

See leidis kujuka väljenduse kehvikute komiteede tegevuses. 1918. aasta oktoobris tegutsesid kehvikute komiteed peaaegu igas vallas ja külas. Üldse oli Vene NFSV-s 1918. aastal loodud ligikaudu 70 000 kehvikute komiteed. Kehvikute komiteede tegevus toimus kommunistliku partei vahetu mõju all. 1918. aasta lõpuks juhtisid kommunistid ja bolševike parteile kaasatundjad peaaegu täielikult kõiki kehvikute komiteesid. Kümned tuhanded kehvikud-aktivistid astusid kommunistlikku parteisse.

Kui 1918. a. kevadel oli parteirakukesi maal äärmiselt vähe, maakonna kohta üks või kaks, siis 1918. a. lõpuks ja 1919. a. alguseks kasvasid maa parteiorganisatsioonid tunduvalt. 1919. a. algul moodustasid maakommunistid umbes poole kõigist partei liikmetest. Nende juhtimisel andsid kehvikute komiteed otsustava hoobi maakodanlusele — kulaklusele.

1918. a. jooksul teostati maal konfiskeeritud maade, tööloomade ja majandusliku inventari ümberjaotamine. Nõukogude külas toimusid tõsised sotsiaalsed ja majanduslikud nihkumised, klassijõud rühmitusid ümber. 1918. a. lõpuks rohkem kui pooled endised kehvikud, kes olid saanud maad, kariloomi ja inventari, tõusid keskmike olukorda. Need olid uued keskmikud, hiljutised kehvikud, kes olid saanud maad ja inventari nõukogude võimult, kes omaenda kogemuste põhjal tundsid tööliskiassi ja talurahva liidu suurt jõudu, tööliskiassi poolt saadud abi ja juhtimise tähtsust. Agraaralaste ümberkujunduste tulemusena moodustasid keskmikud maal ligikaudu 60% kogu talurahvast. Seega muutus talurahvas oma enamuselt keskmikeks.

Maal toimunud suurte muudatuste alusel hakkas töötav talurahvas üha aktiivsemalt osa võtma võitlusest nõukogude võimu eest. Muutus silmanähtavaks kesktalurahva sügav murrang nõukogude võimu otsustava toetamise poole. Sellele aitas kaasa ka see fakt, et rea vaenlase poolt ajutiselt vallutatud kubermangude kesktalurahvas veendus omaenda kogemuste põhjal selles, et valgekaartlaste ja interventide võit tähendab maade tagasiandmist mõisnikule ja kulakule, terrori ja vägivalla režiimi kehtestamist tööliste ja talupoegade suhtes.

Näiteks Saraatovi ja Samaara kubermangus toetas tunduv osa kesktalurahvast 1918. a. suve algul esseere. Kuid juba 1918. a. sügiseks astusid nende kubermangude talupojad otsustavalt välja nõukogude võimu toetamiseks. Talupojad andsid meeleldi Punaarmee jaoks toiduaineid, andsid nõukogude võimu organite käsutusse hobutransporti, astusid vabatahtlikult Punaarmee ridadesse. Nii formeeriti 1918. a. oktoobri- ja novembrikuu jooksul ainuüksi Samaara kubermangu Pugatševi maakonna töötavatest talupoegadest kuus Punaarmee polku.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 277—278.

Seega tähistas 1918. a. teine pool nõukogude võimu positsioonide edasist tugevnemist maal, kulakluse nõrgenemist, laialdaste töötava talurahva hulkade poliitilise aktiivsuse kasvu külas sotsialistliku revolutsiooni arenemise alusel. Kõigis neis nihkumistes küla poliitilises elus etendasid määratu suurt osa kehvikute komiteed. 1918. a. lõpul, kui kehvikute komiteed olid oma ülesanded täitnud, nad lõpetasid oma olemasolu.

VI ülevenemaalise nõukogude kongressi otsusega 9. novembrist 1918 kehvikute komiteed likvideeriti ja ühendati nõukogudega. «... Nõukogude organisatsiooni esimestest sammudest,» ütles V. I. Lenin, «oleme me jõudnud selleni ... et Venemaal ei ole sellist kolgast, kus nõukogude organisatsioon poleks kindlustunud ...»[1]

Murrang keskmiku meeleoludes tähendas tööliskassi ja talurahva liidu — Nõukogude riigi elulise aluse edasist tugevnemist.

Sõjakommunismi poliitika

Välismaised imperialistid ja nende liitlased Venemaal tegid jõupingutusi, et purustada Nõukogude riiki. Seepärast oli vaja valmistuda pikaajaliseks sõjaks. Eelkõige oli vaja tugevdada relvastatud jõude. 1918. a. oktoobris asetas V. I. Lenin partei ja riigi ette ülesande: «Me otsustasime luua kevadeks 1 000 000-mehelise armee, nüüd on meil tarvis kolmemiljonilist armeed. Me suudame selle luua. *Ja me loome selle.*»[2]

Samuti oli tarvis intensiivistada majanduse ümberkorraldamist vastavalt sõjaaja vajadustele, asetada kogu maa elu rinde teenistusse. 1918. a. 30. novembril loodi Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee otsusega kogu töö juhtimiseks rindel ja tagalas ning tööstuse, transpordi ja üldse kõigi ressursside mobiliseerimiseks riigi kaitseks Tööliste ja Talupoegade Kaitsenõukogu eesotsas V. I. Leniniga. Sotsialistliku revolutsiooni suur juht juhtis ammendamatu energiaga kogu nõukogude rahva elu ja Nõukogude armee võitlust sõjarinnetel ning viis noore vabariigi kindlalt võidule.

Nõukogude riik viis ellu rea erakorralisi abinõusid, mis tervikuna on tuntud sõjakommunismi poliitika nimetuse all. Sõjakommunismi süsteem, mis on iseloomulik kogu välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja perioodile, hakkas välja kujunema 1918. a. keskpaiku.

Käimasoleva kodusõja ja interventsiooni olukorras natsionaliseeris Nõukogude riik peale suurtööstuse ka kesk- ja väiketööstuse. See oli vajalik selleks, et koondada riigi kätte kõik tööstuskaubad ja varustada nendega armeed ning linna ja maad.

1918. a. 21. novembri dekreediga «Elanikkonna varustamise organiseerimisest kõigi produktidega ning isikliku tarbimise ja koduse majapidamise esemetega» natsionaliseeriti kõik kaubandusettevõtted. Nõukogude võim seadis sisse viljakaubanduse monopoli, keelas ära erakaubanduse viljaga.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 120.
[2] Sealsamas, lk. 85.

Sõjakommunismi tähtsaimaks elemendiks oli toiduainete andmise kohustus. 1919. a. 11. jaanuaril kehtestati see vilja ja loomasööda osas.[1] Toiduainete andmise kohustuse põhjal pidid talupojad andma kõik toiduainete ülejäägid riigile. Valitsusorganid määrasid kindlaks selle vilja hulga, mis on vajalik tarbimiseks talupojale endale, söödahulga kariloomade jaoks, samuti ka seemnefondi. Kogu ülejäänu tuli anda riigile. Vastavalt saagile määrati ärajagamisele kuuluv vilja hulk kindlaks iga kubermangu kohta. See hulk jagunes omakorda maakondade, valdade, külade ja talundite peale. Vilja andmise plaani täitmine oli kohustuslik.

Toiduainete andmine majapidamiste järgi toimus V. I. Lenini poolt formuleeritud klassiprintsiibi alusel: kehvtalupoegadelt — mitte midagi, keskmikelt — mõõdukalt, jõukatelt — palju.

Ennekuulmatult raske sõja tingimustes ei saanud lubada turusuhete arenemist, ei saanud rakendada talupoegade osas oma toodangu ülejääkide müüki. See oleks viinud selleni, et meie maa napid toiduainete ressursid ei oleks läinud kaitse vajadusteks, vaid oleks ära kasutatud väiketootjate poolt isikliku kasu saamise huvides. Seetõttu oli toiduainete andmise kohustus ainukeseks väljapääsuks olukorrast.

Interventsiooni ja kodusõja perioodil võis ainult selline poliitika päästa Nõukogude riigi.

Nõukogude võim kehtestas ka kõigi klasside üldise töökohustuse. Kodanlus tõmmati kaasa kohustuslikule füüsilisele tööle. Kogu maa elas põhimõtte järgi: «Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma.»

Sõjakommunismi perioodi majanduselu iseloomustavaks jooneks oli majanduse naturaliseerumine, raha osatähtsuse vähenemine. Natsionaliseeritud tööstuse ja sovhooside produktsioon jõudis Nõukogude riigi kätte ilma igasuguse tasuta. Toiduainete eest, mis anti kohustuse korras, tasuti kindlates hindades kiiresti oma väärtust kaotava paberrahaga. V. I. Lenin märkis, et krediitrahatäht ei olnud vilja ekvivalendiks, et talupoeg andis vilja riigile laenuks.[2]

Töötav elanikkond sai toiduaineid ja tööstuskaupu kaardi alusel kas tasuta või kindlaksmääratud madalate hindadega. Töölistele ja teenistujatele ei olnud otsustava tähtsusega rahapalk, vaid naturaalne varustamine.

Vaatamata kõigile raskustele suutis nõukogude võim, mobiliseerides kogu tagala, kogu maa rinde huvide teenistusse, muutes kogu maa sõjaleeriks, tagada rinde varustamist relvastuse, sõjamoona, riietuse ja toiduainetega.

Need rasked ülesanded lahendati sõjakommunismi poliitika alusel.

---

[1] Hiljem laiendati toiduainete andmise kohustust ka teistele põllumajandussaadustele.

[2] Ringluses oleva raha hulk moodustas 1918. a. juuliks 43 712 milj. rubla, 1919. a. juuliks 101 031 milj. rubla, 1920. a. juuliks 511 816 milj. rubla, 1921. a. jaanuariks 1 168 597 milj. rubla. Rubla ostujõud vähenes ajavahemikul 1918. a. 1. juulist kuni 1921. a. 1. jaanuarini 188-kordselt.

Nõukogude riik, koondanud enda kätte juhtivad positsioonid majanduses, suunas rahvamajanduse arendamist eelkõige kaitse huvides. Tooraine, kütteaine, toiduainete ja tööstuskaupade jaotamine oli rangelt tsentraliseeritud. Ülevenemaalise Rahvamajanduse Nõukogu juurde loodud peavalitsused (ehk keskused) juhtisid kogu ühe või teise tööstusharu ettevõtete tegevust, nende finantseerimist, tooraine ja tootmisriistadega varustamist. Peavalitsused käsutasid samuti kogu ettevõtete toodangut ja reguleerisid selle turustamist.

Majanduslike ressursside nappuse juures võimaldas ainult range tsentraliseerimine kasutada neid ressursse nii, nagu seda nõudsid kaitsevajadused.

Sõjakommunismi süsteem andis võimaluse toetada ja säilitada eelkõige suuri tööstusettevõtteid, toetada ja alal hoida töölisklassi põhikaadrit.

Kommunistliku partei poliitika maal kindlustas kõigi toiduainete ressursside mobiliseerimise rinde vajadusteks. Likvideerinud mõisnike klassi, andnud töötavale talurahvale maad, vabastanud ta maksude orjusest ja andnud talle kaitset mõisaorjuse taastamise eest, kindlustas nõukogude võim endale maa töötavate kihtide toetuse. Töötav talurahvas leppis toiduainete andmise kohustusega ja sellest tulenevate raskustega, sest nõukogude võim kaitses teda mõisniku ja kulaku eest. Talupoeg sai aru, et nõukogude võimult saadud maa säilitamiseks ning mõisnikust ja kulakust lahtisaamiseks tuleb tal igati toetada nõukogude võimu.

Sõjakommunism oli interventide ja valgekaartlaste vastu võitlemise perioodil ainukeseks neis tingimustes õigeks ja võimalikuks Nõukogude riigi majanduslike abinõude ja poliitika süsteemiks, mis võimaldas mobiliseerida kõik riigi jõud vaenlase purustamiseks.

Selles väljendus kommunistliku partei tarkus ja kaugelenägelikkus, kes valmistas meie maad ette pikaajaliseks lahinguks vaenlase kallaletungi tagasilöömise ning interventide ja valgekaartlaste üle täieliku võidu saavutamise eesmärgil.

Üldiselt ei ole sõjakommunism sotsialistliku revolutsiooni arenemise majanduslikult vältimatu etapp. Nõukogude Venemaa jaoks oli see hädaabinõu, mille kutsusid esile sõda ja erakordselt rasked kaitsetingimused. Organiseerides kaitset, pidi Nõukogudemaa jagu saama majanduslikust laostumisest, mille oli põhjustanud juba neli aastat kestnud imperialistlik sõda, tal tuli korda seada majandus riigis, mis oli vaenlaste poolt blokeeritud ja täielikult ilma jäetud majanduslikust välisabist. Sõjakommunismi kutsus esile ka kodanluse meeletu vastupanu, kes sundis proletariaadile peale kõige teravamad võitlusvormid.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni kavatses Nõukogude riik teostada «üleminekut uutele ühiskondlik-majanduslikele suhetele võimalikult järkjärguliselt»[1] ja selle läbi viia viimse võimaluseni «kõhandatult tol ajal eksisteerinud suhetega».[2] Vene kodanlus ei nõustunud aga

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 65.
[2] Sealsamas, lk. 67.

tegema ühtegi järeleandmist, ei võtnud vastu riiklikku reguleerimist ega kontrolli tootmise üle, vaid päästis valla julma kodusõja, mis ohustas nõukogude võimu olemasolu. See kapitalistide teguviis tõukas meid «võitlusse, pöörasesse ja halastamatusse võitlusse, mis sundis meid lõhkuma vanu suhteid mõõtmatult rohkem kui me kavatsesime,»[1] ütles V. I. Lenin.

VK(b)P VIII kongress. Üleminek keskmikuga kindla liidu sõlmimise poliitikale

Tähtsaks teetähiseks Nõukogudemaa poliitilises elus kodusõja perioodil oli VK(b)P VIII kongress, mis toimus Moskvas 18.—23. märtsil 1919. Sellel oli esindatud rohkem kui 313 000 partei liiget.

Kongress võttis vastu partei uue programmi. Vana programm, mis oli kinnitatud juba VSDTP II kongressi poolt 1903. aastal, ei vastanud enam partei uutele ülesannetele, mis olid kerkinud partei ette pärast sotsialistliku revolutsiooni võitu. V. I. Lenini juhtimisel ja tema vahetul osavõtul töötati välja uus programm, mis oli sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise marksistlik-leninliku teaduse loovaks edasiarendamiseks.

Programm üldistas julgelt sotsialismi võidule teedrajava Vene töölisklassi ja tema partei grandioosseid võitluskogemusi. Uus programm, nagu ütles V. I. Lenin, tegi «kokkuvõtte proletariaadi ülemaailmse vabadusliikumise uuest etapist».[2]

Võrreldes kahte riigisüsteemi — kodanlik-demokraatlikku ja nõukogude riigisüsteemi, näitas programm kujukalt nõukogude riikliku korra, uue, kõrgemat tüüpi demokraatia eeliseid. «Proletaarne demokraatia,» öeldakse programmis, «... seab õiguste ja vabaduste vormilise väljakuulutamise asemele õiguste ja vabaduste tegeliku andmise eeskätt ja kõige rohkem just neile elanikkonna klassidele, keda kapitalism rõhus, s. o. proletariaadile ja talurahvale.»[3]

Programm formuleeris üksikasjaliselt partei konkreetsed ülesanded võitluses sotsialismi eest. Ta seadis meie maa tootlike jõudude igakülgse arenemise «peamiseks ja põhiliseks ülesandeks, mis määrab kindlaks kogu nõukogude võimu majanduspoliitika».

Rea programmi leninlike teeside vastu astusid kongressil välja Buhharin ja Pjatakov.

Buhharin tegi muuhulgas ettepaneku jätta programmist välja punktid kapitalismist, väikekaubatootmisest ja keskmiku majapidamisest ning anda selle asemel tegelikkuses mitteeksisteeriva «puhta» imperialismi kirjeldus. Niisugune talitusviis oleks viinud keskmiku osatähtsuse eitamisele Nõukogudemaa elus. Buhharin ja Pjatakov astusid välja ka rahvuste enesemääramise õiguse vastu, väites, et seda õigust saab kasutada kodanlus. Tegelikult õõnestasid need

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 66.
[2] Sealsamas, 29. kd., lk. 199.
[3] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, Tallinn 1956, lk. 415.

ettepanekud proletaarse internatsionalismi printsiipi, raskendasid Nõukogudemaa rahvaste liitumist sõpruse ja üheõiguslikkuse alusel.

Kongress võttis vastu partei leninliku programmi, lükates tagasi Buhharini ja Pjatakovi poolt soovitatud muudatused.

Programm, ütles V. I. Lenin, on «parimaks vastuseks küsimusele, mida on teinud Venemaa Kommunistlik Partei, kes kujutab endast ülemaailmse proletariaadi üht väesalka».[1] Kapitalistlike maade töölised, lugenud läbi selle programmi, ütlevad: «Siin on meie seltsimehed, meie vennad, siin tehakse meie ühist tööd.»[2]

Erakordselt tähtsal kohal partei VIII kongressi töös oli töölisklassi kesktalurahvasse suhtumise küsimus.

Maaelanikkonna enamuse moodustava kesktalurahva meeleolul ja käitumisel oli kodusõja saatusele määratu suur tähtsus. Nõukogude võimu edusammud kodusõjas sõltusid keskmiku positsioonidest, sellest, kas kesktalurahvas järgneb proletariaadile või kodanlusele.

Juba 1918. a. sügiseks lähenes kesktalurahvas nõukogude võimule, hakkas teda aktiivsemalt toetama. Seoses sellega püstitas V. I. Lenin 1918. a. novembris loosungi: «Osata saavutada kokkulepe kesktalupojaga, hetkekski loobumata kulaku vastu võitlemisest ja kindlasti toetudes ainult kehvtalurahvale . . .»[3]

VK(b)P VIII kongress võttis vastu selle V. I. Lenini teesi talurahvaküsimuses ja arendas seda edasi.

Kui enne VIII kongressi partei teostas keskmiku neutraliseerimise poliitikat, siis nüüd läks ta üle keskmikuga kindla liidu loomise poliitikale, säilitades selles liidus proletariaadi juhtiva osatähtsuse.

Kongressi otsustel suhtumisest talurahva põhihulkadesse oli määratu suur ajalooline tähtsus. Need tugevdasid töölisklassi ja talurahva liitu, kusjuures juhtiv osa jäi töölisklassile. Selle liidu tugevdamine sai võimalikuks selle tõttu, et mõisnike võimu likvideerimisel ja võitluses kulaklusega osutas töölisklass talurahvale otsustavat abi. Üleminek kindla liidu poliitikale keskmikuga tähendas seda, et sotsialistlik revolutsioon oli astunud uude arenemisetappi. Proletaarse revolutsiooni käigus oli kõigepealt kätte võidetud poliitiline võim, oli purustatud kodanlus ja mõisnikud. Seejärel võttis sotsialistlik revolutsioon maal järjest suurema hoo, mis viis külakodanluse — kulakluse lüüasaamisele, nõukogude võimu tõelisele tugevnemisele. Ja alles pärast nende ülesannete lahendamist, pärast seda, kui, nagu väljendas V. I. Lenin, me tegime ära «peamise, mis kujutab endast proletaarse revolutsiooni esimest ja põhilist ülesannet», «ja just sellepärast, et me olime selle ära teinud»,[4] osutus võimalikuks asuda veel keerulisema ülesande juurde — kesktalurah-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 199.
[2] Sealsamas.
[3] Sealsamas, 28. kd., lk. 172.
[4] Sealsamas, 29. kd., lk. 181.

vaga liidu loomisele ja tugevdamisele. Sellega laienes tunduvalt nõukogude võimu sotsiaalne baas.

Töölisklassi ja talurahva liidu tugevdamine rajas kindla aluse interventide purustamiseks ja sotsialismi edukaks ülesehitamiseks meie maal.

Kongressi otsuste alusel võttis Nõukogude riik viivitamata tarvitusele rea abinõusid keskmiku olukorra kergendamiseks. V. I. Lenin märkis, et enne kongressi sattusid nõukogude võimuorganite need hoobid, mis olid määratud kulakuile, pahatihti keskmike pihta. Seepärast oli erakordselt tähtis likvideerida partei joone moonutamised selles osas. V. I. Lenin rõhutas, et vastastikustes suhetes kesktalupoegadega peab olema reegliks: «Mitte käsutada!» Keskmikule tehti maksusoodustusi. Partei ja valitsus võtsid tarvitusele abinõud puuduste likvideerimiseks nõukogude organite töös maal.

Et tugevdada sidemeid kesktalurahvaga, edutati Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimehe kohale pärast J. M. Sverdlovi surma[1] M. I. Kalinin. Selle partei väljapaistva tegelase kandidatuur oli väga sobiv, sest Kalinin, nagu märkis V. I. Lenin, pärinedes talupoegade hulgast, tundis hästi talurahva vajadusi ja taotlusi.

VIII kongress võttis samuti vastu tähtsad otsused Punaarmee struktuuri küsimuses. Seda küsimust arutati kongressi kinnisel istungil. Kongressi delegaadid kritiseerisid teravalt partei joone moonutamisi Trotski poolt, kes oli asunud tsaarikindralite ja -ohvitseride ees kummardamisele ning suhtus kõrgilt ja vaenulikult armee bolševistlikku kaadrisse. Kongress andis direktiivi sõjaväe keskasutuste töö parandamise ja armees kommunistide osatähtsuse tõstmise kohta.

Samal ajal lükkas kongress tagasi niinimetatud «sõjaväelise opositsiooni» ettepanekud, kes küll Trotski tegevust õigesti kritiseeris, kuid teistes küsimustes asus ebaõigetel seisukohtadel. «Sõjaväeline opositsioon» kaitses partisanitsemise sugemeid ning astus raudse distsipliini vastu, ilma milleta ei saa olla tõelist armeed. «Sõjaväelise opositsiooni» nõudmised olid tegelikult suunatud Nõukogude vabariigi kaitsmiseks suutelise regulaarse Punaarmee loomise ja tugevdamise vastu. Kongress andis direktiivi sõjaspetsialistide kasutamise kohta armees.

Kongressi otsused sõjaküsimuses, milledes formuleeriti teoreetilised printsiibid ja praktilised abinõud sõjaväelises ülesehitustöös, aitasid kaasa Punaarmee tugevnemisele, tema lahinguvõime tõusule.

---

[1] J. M. Sverdlov suri 16. märtsil 1919.

1919. AASTA — PUNAARMEE OTSUSTAVATE VÕITUDE AASTA KODUSÕJA RINNETEL

§ 1. Entente'i esimene sõjaretk ja selle purustamine

Koltšak kui Entente'i esimese sõjaretke peajõud. Partei üleskutse «Kõik võitlusele Koltšaki vastu!»

1919. aasta kevadel organiseerisid Entente'i imperialistid oma esimese sõjaretke Nõukogude vabariigi vastu. Sõjaretk oli kombineeritud: see teostati sisemise kontrrevolutsiooni ja interventide ühinenud jõududega. Entente'i esimese sõjaretke ajal võitles Nõukogudemaa üheaegselt mitmel rindel. Idast ründasid teda Koltšaki armeed, lõunast, Põhja-Kaukaasiast, Denikini väed. Denikini armee parem tiib (Kaukaasia) liikus edasi Saraatovi suunas, et ühineda Koltšaki armeega ja minna sellega koos Moskva peale. Põhjas (Arhangelsk—Murmansk) tegutsesid Inglise-Ameerika ja Prantsuse interventide segaväesalgad ning valgekaartliku kindrali Milleri armee.

Nõukogudemaa loodeosas pidasid Entente'i imperialistid ägedat võitlust Balti nõukogude vabariikide vastu. Entente'i ressurssidega oli loodud paljutuhandeline armee läti valgekaartlastest ja saksa sõduritest. Selle armee etteotsa oli asetatud saksa kindral von der Goltz. Kontrrevolutsiooniliste jõudude sõjalisi operatsioone toetas Inglise mereväe eskaader. 1919. a. mais läks interventide ja valgekaartlaste vägedel korda vallutada Riia. Punaarmee väeosad taandusid itta, Latgalesse.

Eestis tõrjusid Ameerika rahadega Soomest, Rootsist ja Taanist värvatud palgasulaste väeosad ning eesti kulakute ja vene valgekaartlaste pataljonid 1919. a. jaanuaris Nõukogude väed Narva jõe taha.

Leedu töötavale rahvale tungisid kallale valgepoolakate väed, saksa väesalgad ja leedu kontrrevolutsioonilised jõud. 1919. a. augustis vallutasid vaenlased kogu Leedu territooriumi.

Nii läks Entente'i imperialistidel 1919. aasta keskpaigaks korda kukutada nõukogude võim Eestis, okupeerida tunduv osa Läti ja Leedu territooriumist, kehtestada seal natsionalistliku kodanluse võim ja muuta enda poolt vallutatud Baltimaade rajoonid Nõukogude Venemaale pealetungi teostamise platsdarmiks. Valgekaartliku kindrali Judenitši väed, keda toetasid Inglise laevastik Balti merelt ning valgesoomlaste ja valge-eestlaste armeed, ohustasid Petrogradi. Läänest tungisid peale valgepoolakad koos petljuuralaste ja valgekaartlaste vägedega.

Peamine neist rinnetest oli Idarinne, ning Koltšaki väed kujutasid endast Nõukogude riigile kõige suuremat ohtu. Pannes oma peamise panuse admiral Koltšakile, aitasid Entente'i imperialistid tal luua hästirelvastatud 400 000 mehest koosneva armee.

4. märtsil 1919 alustas Koltšak teist pealetungi Punaarmee vastu, seekord juba kogu Idarindel, mille laius oli 2000 km. Selle pealetungi sooritasid kolm armeed: põhja pool, Permi ja Glazovi vahelises lõigus, Vjatka—Sarapuli suunas tegutses Siberi armee, keskel, Birsk—Ufaa rindel, tungis peale Läänearmee ja Sterlitamakist lõuna pool Orenburg—Uralski suunas andis hoobi vastase lõunapoolne vägede grupeering. Märtsis-aprillis vallutasid Koltšaki väed Sarapuli, Iževski, Birski, Ufaa, Bugulma, Belebei ja Sterlitamaki. Koltšaki armee tungis sügavale Nõukogude Idarinde vägede asetusse. Tema eelväeosad olid 80 km kaugusel Kaasanist ja Samaarast ning 100 km kaugusel Simbirskist. Koltšaki kiire edasiliikumine on seletatav sellega, et pealöögi piirkonnas oli tal ülekaal elavjõus ja tehnikas. Siin oli Koltšakil 4 korda rohkem sõdureid ning 1,5 korda rohkem suurtükke ja kuulipildujaid.

Meie maale eriti ohtlikul momendil kutsus kommunistliku partei Keskkomitee tööliskiassi ja töötavat talurahvast üles asuma sotsialistliku kodumaa kaitsele. 1919. a. 10. aprillil kuulutas Rahvakomissaride Nõukogu välja aastail 1890—1899 sündinud tööliste ja talupoegade üldmobilisatsiooni.

Nõukogude rahva kõigi jõudude mobiliseerimise programmi Koltšaki purustamiseks andis V. I. Lenin tema poolt kirjutatud «VK(b)P Keskkomitee teesides seoses Idarinde olukorraga», mis avaldati 12. aprillil 1919. «Koltšaki võidud Idarindel,» rõhutas V. I. Lenin teesides, «loovad erakordselt tõsise hädaohu Nõukogude vabariigile. On tarvis kõige äärmisemat jõupingutust, et Koltšak puruks lüüa».[1]

Partei Keskkomitee kutsus kõiki töötajaid aktiivselt osa võtma meie maa kaitsmisest, toetama Rahvakomissaride Nõukogu poolt väljakuulutatud mobilisatsiooni, astuma Punaarmee ridadesse, abistama Punaarmee varustamist. Tootmistöös pidid rindele läinud mehi asendama naised. Partei Keskkomitee nõudis kõige otsustavamat võitlust kõigi vastu, kes tahtlikult või tahtmatult abistavad Koltšakit, muuhulgas menševike ja esseeride vastu.

Et osutada kohalikele organitele abi mobilisatsiooni läbiviimisel, saatis VK(b)P Keskkomitee kohapeale rea tuntud parteitöötajaid, nagu A. V. Lunatšarski, N. A. Semaško, N. V. Krõlenko, Jem. Jaroslavski, V. N. Podbelski, V. I. Nevski jt.

Vastuseks partei üleskutsele tõusis kogu maa võitlusse Koltšaki vastu. Punaarmeesse astus sadu tuhandeid uusi võitlejaid. Idarinde armeed said 1919. aasta aprillist kuni juulini 110 000-mehelise uue täienduse.

Viidi läbi partei, komsomoli ja ametiühingu mobilisatsioonid, mille tulemusena suunati Idarindele 20 000 kommunisti, 3000 kommunistlikku noort ja 25 000 ametiühingu liiget. Tulnud tegevarmeesse, etendasid nad suurt osa Koltšaki purustamisel. Kommunistid ja parteitud kaadritöölised tihendasid võitlejate ridu, tõid

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 251.

Punaarmeesse raudse distsipliini, kindluse, vapruse ja mehisuse vaimu.

Tänu kommunistliku partei suurele organiseerimis- ja kasvatustööle ning tööliste ja talupoegade ennastsalgavusele Punaarmee kasvas ja tugevnes. Kui 1918. aasta juunis oli Punaarmees kõigest 300 000 inimest, siis 1919. aasta jaanuariks oli tema ridades 1 milj. ja 1919. aasta oktoobriks juba 3 milj. inimest.

Töölisklassi töökangelaslikkus. Kommunistlikud laupäevakud

Äbistades rinnet näitasid tagala töötajad ennastsalgava töö eeskuju. Partei kutse «asuda tööle revolutsiooniliselt» kutsus esile töölisklassi tööalase aktiivsuse tõusu. Kõige kujukamalt avaldus töölisklassi töökangelaslikkus kommunistlikes laupäevakutes, millede tekkimise ajalugu on lahutamatult seotud Koltšakile vastulöögi organiseerimisega.

Esimese kommunistliku laupäevaku initsiaatoriteks ja sellest osavõtjateks olid Moskva raudteetöölised, kommunistid.

Oma ettekandes Moskva Nõukogu pleenumi erakorralisel istungil 3. aprillil 1919 «Nõukogude vabariigi välis- ja siseolukorra kohta» juhtis V. I. Lenin kõige tõsisemat tähelepanu raskele olukorrale raudteedel ja kutsus töölisi üles osutama transpordile igakülgset abi. Innustatuna V. I. Lenini üleskutsest otsustasid Kaasani raudtee Moskva Sorteerimisjaama VK(b)P rakukese liikmed oma koosolekul 6. aprillil 1919 VK(b)P rakukese esimehe I. J. Burakovi initsiatiivil remontida pärast tööaega vedurid, mis on vajalikud marsruutrongide saatmiseks Idarindele. Laupäevak viidi läbi 12. aprilli ööl vastu 13. aprilli. Selle esimese laupäevaku tulemustest on säilinud ühe selle organiseerija lühike teadaanne. «Laupäeval,» öeldakse teadaandes, «kogunesime meie, sorteerimisjaama rakukese 15 liiget (13 kommunisti ja 2 kaasatundjat), elukutselt peamiselt lukksepad, ja saime kell 8 õhtul meistrilt töö. Töötasime pidevalt kuni kella 6-ni hommikul (10 tundi) ja remonteerisime kolm jooksvat remonti vajanud vedurit... Töö toimus üksmeelselt ja edenes nii, nagu ei kunagi varem. Kell 6 hommikul kogunesime teenistusvagunisse... ja otsustasime kuni Koltšaki üle täieliku võidu saavutamiseni oma öist tööd laupäeval vastu pühapäeva jätkata igal nädalal.»

Moskva Sorteerimisjaama kommunistide eeskuju leidis palavat vastukaja Moskva sõlme kõigi raudteelaste hulgas.

Kaasani raudtee allrajooni bolševikud, arutanud oma üldkoosolekul 7. mail 1919 oma seltsimeeste õilsat algatust, otsustasid: «Kuni Koltšaki üle täieliku võidu saavutamiseni kommunistlik laupäevak sisse seada kogu allrajoonis».

Vastavalt sellele otsusele toimus 10. mail 1919 teine laupäevak, millest võttis osa 205 kommunisti ja kaasatundjat. Kuuetunnilise intensiivse töö tulemusena remonteeriti 4 vedurit ja 16 vagunit.

Raudteelaste järel tulid laupäevakule Moskva, Petrogradi, Tveri ja teiste linnade tehaste ja vabrikute töölised.

Iga nädalaga tõmbasid kommunistlikud laupäevakud kaasa uusi töölisi ning muutusid seega oma koosseisult puhtparteilisest

üritusest järk-järgult massilisteks laupäevakuteks, millest võttis osa rohkesti parteituid töölisi.

Kommunistlikele laupäevakutele pühendas V. I. Lenin oma kuulsa töö «Suur algatus». Märkides ära tööliste suurt kangelaslikkust rindel, ütles V. I. Lenin, et vähem tähelepanu ei vääri ka tööliste kangelaslikkus tagalas, öeldes kommunistlike laupäevakute kohta, et see algatus on niisuguse pöörde algus, mis on raskem, olulisem, otsustavam kui kodanluse kukutamine, sest see on võit väikekodanliku egoismi üle, kõikide harjumuste üle, mis kapitalism on jätnud päranduseks töölisele ja talupojale. Geniaalse ettenägelikkusega nägi V. I. Lenin kommunistlikes laupäevakutes kommunismi võrseid, kommunistliku töössesuhtumise avaldust. Ta rõhutas samuti laupäevakute suurt praktilist tähtsust rahvamajanduse esmajärjekorraliste vajaduste lahendamisel sõja tingimustes. Kommunistlikud laupäevakud olid tähtsaks panuseks töölisklassi võitluses majandusliku laosega, need osutasid suurt abi rindele ja tagalale.

Sõja, blokaadi, nälja ja külma tingimustes, ületades uskumatuid raskusi, pingutasid töölised jõudu, et anda vaenlase purustamiseks oma armeele kõike vajalikku.

Kuust kuusse suurenes relvastuse tootmine Punaarmee jaoks. Kui 1919. aasta aprillis lasti välja 16 000 vintpüssi, siis 1919. a. juulis andsid meie maa tehased juba ligikaudu 43 000 vintpüssi. Kuulipildujate igakuine tootmine kasvas 325-lt aprillikuus 720-ni juulis. Maikuus lasti välja 45 suurtükki, kaks korda rohkem kui aprillis. Kasvas ka laskemoona tootmine: aprillikuus valmistati ligikaudu 17 milj. padrunit, juulis aga ligikaudu 34 milj.

Otsustavat osa Punaarmee materiaalsel ja tehnilisel varustamisel etendas Moskva, Petrogradi ja teiste Nõukogude Venemaa töötuskeskuste proletariaat.

Töötav talurahvas andis Nõukogude riigile toiduainete andmise kohustuse põhjal vilja, kindlustades töölisklassi ja Punaarmee varustamist vajaliku toiduainete miinimumiga. 1917.—1918. aastal andis riiklik varumine ainult 30 milj. puuda vilja, 1918.—1919. aastal ulatus varutud vilja hulk 110 milj. puudani, 1919.—1920. aastal aga 260 milj. puudani.

Nõukogude vabariikide sõjaliste jõupingutuste ühendamine

Võitlusele interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni jõudude vastu tõusid kõik paljurahvuselise Venemaa rahvad, kõik nõukogude vabariigid. Kuid vaenlase vastu peetava võitluse kogemused näitasid, et iga nõukogude vabariik üksikult ei suuda ülemaailmse imperialismi sõjalist pealetungi tagasi tõrjuda. Et kaitsta oma olemasolu, pidid nõukogude sotsialistlikud vabariigid ühendama oma jõupingutused interventidele ja valgekaartlastele vastulöögi organiseerimiseks. Sellest lähtudes võttis VK(b)P Keskkomitee 1919. a. mais vastu «Sõjalise ühtsuse kohta käiva Keskkomitee direktiivi projekti». Selles dokumendis rõhutati, et eduka kaitsesõja vajalikeks tingimusteks on «kõigi Punaarmee väe-

salkade ühtne juhtimine ja rangeim tsentralisatsioon sotsialistlike vabariikide kõigi jõudude ning ressursside käsutamise... alal».[1]

18. mail 1919 võttis Üleukrainaline Kesktäitevkomitee vastu otsuse nõukogude vabariikide sõjaliste jõudude ühendamise vajalikkuse kohta. Analoogilise otsuse tegi 31. mail ka Leedu ja Valgevene Kaitsenõukogu. Väljendades nõukogude vabariikide rahvaste tahet, võttis Vene NFSV Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee Ukraina, Valgevene, Leedu, Läti ja teiste vabariikide esindajate osavõtul 1. juunil 1919 vastu otsuse «Vene, Ukraina, Läti ning Leedu ja Valgevene nõukogude sotsialistlike vabariikide ühinemise kohta võitluseks ülemaailmse imperialismi vastu». Vastavalt sellele otsusele loodi ühtne sõjaline juhtimine ning viidi läbi rahvamajanduse nõukogude, raudteevalitsuse organite ja rahandus- ning tööorganite ühendamine.

Nii vormistati 1919. aasta suvel vennalike nõukogude sotsialistlike vabariikide sõjaline ja poliitiline liit, mis etendas määratu suurt osa võidu saavutamisel interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni üle. Juhtivat osa selle liidu loomisel ja võidu organiseerimisel interventide üle etendas suur vene rahvas.

Punaarmee vastupealetung Idarindel

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus andsid vabariigi Revolutsioonilisele Sõjanõukogule range direktiivi Idarindel edasise taandumise lõpetamise ja vaenlase peajõudude täielikule hävitamisele suunatud võimsa vastupealetungi ettevalmistamise kohta. Selle vastupealetungi plaani ettevalmistamine toimus Idarinde juhataja S. S. Kamenevi ja rinde Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikme S. I. Gussevi juhtimisel. Aprillis jaotati Idarinde armeed kaheks grupiks: lõuna- ja põhjagrupiks, Põhjagruppi, mille juhatajaks oli V. I. Šorin, kuulusid II ja III armee, lõunagruppi aga I, Turkestani, IV ja V armee. Koltšakile otsustava hoobi andmiseks määratud lõunagrupi vägede etteotsa seati kommunistliku partei väljapaistvad tegelased: grupi juhatajaks M. V. Frunze ja Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmeks V. V. Kuibõšev.

Operatsiooni materiaalselt ja tehniliselt hoolikalt ette valmistades tegid M. V. Frunze ja V. V. Kuibõšev ühtlasi suurt tööd vägede poliitilise ja moraalse seisundi kindlustamisel. Laialdast poliitilist tööd tehti ka rindelähedase kohaliku elanikkonna hulgas. 27. aprilliks viidi lõpule vägede löögigrupi loomine ja koondamine Buzuluki rajooni.

Löögigrupi avangardis olid 25. ja 31. diviis. Sõjaliselt ja poliitiliselt oli eriti tugev 25. diviis, mida juhtis kodusõja kangelane V. I. Tšapajev. Selle diviisi komissariks oli D. A. Furmanov, hiljem tuntud kirjanik.

Idarinde vägede lõunagrupp, kes sooritas rinde põhjalõigus tegutseva II ja III armee toetusel üksteise järel neli operatsiooni, mis põhjustasid valgete lüüasaamise ja kogu nende strateegiliste

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 373.

plaanide nurjumise. Algul toimus Buguruslani operatsioon (28. aprillist 4. maini). Sellele järgnesid Bugulma (6. maist 13. maini) ja Belebei operatsioon (15. maist 19. maini). Lõpuks sooritati kuulus Ufaa operatsioon (25. maist 19. juunini). Selleks ajaks kodusõja rinnetel kujunenud üldine olukord, eriti olukord Lõunarindel, nõudis võimalikult kiiret lõpu tegemist Koltšakile. Seoses sellega seadis V. I. Lenin telegrammis Idarinde Revolutsioonilisele Sõjanõukogule 29. maist 1919 ülesande vabastada maksku mis maksab enne talve tulekut Uraal, pidades seda ülesannet vabariigi saatusele kõige tähtsamaks.

Täites V. I. Lenini direktiivi, jätkasid Idarinde väed oma võidurikast pealetungi. 7.—8. juunil forsseerisid 25. diviisi väeosad V. I. Tšapajevi juhtimisel Belaja jõe, tõrjusid jõe paremal kaldal tagasi vastase «psüühilise rünnaku» ja tungisid ilma peatumata 9. juunil Ufaasse, vallutades seega vastase viimase tugipunkti Uraali lähistel. Ufaa rajoonis purustas Turkestani armee koostöös V armeega lõplikult Koltšaki Läänearmee löögijõud, mida juhatas kindral Hanžin.

Seega kujunesid reaalsed tingimused Koltšaki lõplikuks purustamiseks, ning Uraali ja Siberi vabastamiseks.

Kuid juuni algul, kui Koltšaki armee oli asetatud katastroofi äärele, nõudsid ülemjuhataja I. Vatsetis ja L. Trotski, seoses Denikini armee edasiliikumisega põhja ja loodesse, et koltšaklaste edasine jälitamine katkestataks ning et tunduv osa Idarinde vägedest viidaks üle Lõunarindele. Vatsetise ja Trotski taotlus, et pealöök kantaks idast lõunasse, tulenes Koltšaki armee jõudude ja võimaluste alahindamisest. Need olid endiselt peamiseks ohuks Nõukogude riigile. Pealetungi peatamine oleks Koltšakile ainult kasuks tulnud. Hoides enda käes Uraali ja Siberit, võinuks ta kiiresti jõudu koguda ja interventide abiga uuesti pealetungile üle minna.

Sellepärast lükkaski partei Keskkomitee pleenum 15. juunil Vatsetise ja Trotski ettepaneku tagasi ning andis Idarinde Revolutsioonilisele Sõjanõukogule direktiivi jätkata pealetungi.

S. S. Kamenevi asemel, kes määrati vabariigi kõigi relvastatud jõudude ülemjuhatajaks, nimetati 13. juulil 1919 Idarinde juhatajaks M. V. Frunze. Idarinde väed hakkasid andma vaenlasele veel suurema jõuga hoope. Nad ületasid Uraali mäeaheliku. 27. juulil hõivasid V armee väeosad Tšeljabinski. Pärast Tšeljabinski vallutamist jätkas V armee valgete vägede purustatud ja demoraliseeritud väeosade lakkamatut jälitamist ida suunas ning jõudis 15. augustil Toboli jõe juurde.

Seega oli V. I. Lenini direktiiv Uraali vabastamise kohta täidetud. Koltšaki hiljuti alles suure ja ähvardava armee riismed paisati Siberi partisanide tääkide otsa.

Partisaniliikumine Koltšaki tagalas

Üheks olulisemaks kontrrevolutsiooni ajutise võidu põhjuseks Siberis 1918. aasta suvel oli Siberi töötava talurahva kõikuv seisukoht. Siberi suur kaugus meie maa tööstuskeskustest, kohaliku töölis-

kaadri väikesearvulisus ja laialipillatus ning parteiorganisatsioonide nõrkus piirasid äärmuseni proletaarset mõju Siberi külas. Teiseks põhjuseks, mis selgitab Siberi talurahva kõikumist, on see, et sotsialistlik revolutsioon Siberi külas ei jõudnud veel areneda: kulakud säilitasid oma majanduslikud positsioonid, külakehvikud ei olnud veel organiseerunud kui jõud, mis suudaks ohjeldada kulaklust.

Siberis ei olnud mõisnike maavaldust ja seepärast ei olnud maaküsimus seal nii terav kui Venemaa Euroopa-osas. Ja lõpuks nõukogude võimu lühikese kestuse tõttu Siberis (kõigest 5—6 kuud) ei jõudnud ta töötavale talurahvale täiel määral tunda anda kõiki nõukogude võimu agraarpoliitika eeliseid.

Kõiki neid asjaolusid kasutasid esseerid ja menševikud oma kontrrevolutsioonilisteks eesmärkideks. Kasutades talupoja eraomanduslikku psüühikat, ülistasid esseerid ja menševikud igati vene kodanluse majandusprogrammi koos selle kauplemisvabaduse põhimõttega. Kodanlik kauplemisvabaduse loosung oli eriti sobiv jõuka talurahva hingelaadile, kelle käes olid suured müügivilja ja muude põllumajandussaaduste ülejäägid ning kes ei tahtnud neid müüa kindlate hindade alusel Nõukogude riigile. Siberi kesktalurahvas kaldus kodanluse poole. Eriti teravalt võis seda kõikumist märgata tšehhoslovakkide korpuse mässu ajal ja kulaklik-esseerlike Nõukogude-vastaste ülestõusude ajal 1918. a. suvel. Kesktalurahva põhihulgad ei liitunud avalikult nende ülestõusudega, kuid ei asunud ka nõukogude võimu kaitsele.

Esseeride juhtimisel 30. juunil 1918 Omskis moodustatud «Siberi ajutine valitsus» avas oma kontrrevolutsioonilise olemuse. Nõukogude võimu kaitsjatele sai osaks julm terror. Partei- ja nõukogude organite töötajad, kes sattusid valgekaartlaste ja valgetšehhide kätte, hukati elajalikult. Töölisorganisatsioone jälitati. Valgekaartlaste terrorit sai peagi oma nahal tunda ka Siberi talurahvas. Juba «Siberi ajutise valitsuse» esimesed aktid, mis olid suunatud vana, ekspluataatorliku korra restaureerimisele, panid Siberi talurahva järele mõtlema. Eriti vaenulikult võttis talurahvas vastu esseerlik-valgekaartliku valitsuse üritused agraaralal. Vastavalt sellele «valitsuse» poolt vastuvõetud «seadusele» 6. juulist 1918 anti kõik maad (kabineti-, kroonu-, kloostri- ja eraomanduslik maa), mis talupojad olid saanud nõukogude võimult, nende endistele omanikele tagasi. Vajades ressursse suure valgekaartlaste armee formeerimiseks sõjaks Nõukogude Venemaa vastu, hakkas Omski «valitsus» neid välja pinnima peamiselt maalt kõikvõimalike maksude, 1915.—1918. a. maksuvõlgade sissenõudmise ja rekvireerimiste teel.

See kõik tekitas talurahva seas muidugi suurt rahulolematust. Talupojad keeldusid maksmast maksuvõlga ja andmast oma poegi valgekaartlaste armeesse.

Siberi töötava talurahva olukord halvenes veelgi seoses Koltšaki avaliku sõjalise diktatuuri kehtestamisega. Mahalaskmised muutusid igapäevaseks nähtuseks. Vanglad ja koonduslaagrid olid viimase võimaluseni täis tuubitud. Laialdaselt praktiseeriti talupoe-

gade massilist peksmist ja rekvireerimisi. Erilist meelepaha tekitas Siberi talurahva hulgas Koltšaki rahvavastane poliitika, mis andis välismaistele imperialistidele Siberi röövimiseks vabad käed.

Vastuseks 1919. aasta augustis välja kuulutatud mobilisatsioonile valgekaartlaste armeesse puhkesid talupoegade stiihilised ülestõusud Altai kubermangu Slavgorodi, Zmeinogorski ja Biiski maakonnas. Hiljem kandusid need ülestõusud Toboli, Tomski ja Jenissei kubermangu.

Põrandaalused bolševike organisatsioonid oma ennastsalgava tööga talupoegade hulgas andsid rahvahulkade stiihilisele liikumisele järk-järgult organiseerituse.

Alates Koltšaki diktatuuri kehtestamisest hakkasid talupoegade stiihilised ülestõusud kiiresti üle kasvama organiseeritud partisaniliikumiseks.

Siberi talurahva esimesed ülestõusud tähistasid tema algavat pöördumist nõukogude võimu poole, Siberi tööliskiassi ja talurahva sõjalise ja poliitilise liidu kujunemise algust.

Ajaliselt esimesed (1918. a. sügisel organiseeritud) partisanisalgad tekkisid Lääne-Siberi Altai, Jenissei ja Tomski kubermangus ning Kaug-Idas Primorje piirkonnas. Nende kohalike kommunistlike organisatsioonide poolt juhitavate salkade organiseerijate hulgas olid: S. G. Lazo ja J. M. Mamontov — kesktalupojad, endised rindemehed; P. J. Štšetinkin ja A. D. Kravtšenko — endised Atšinski maakonna nõukogu liikmed; I. V. Gromov — endine Kamenski maakonna nõukogu esimees jt. 1918. a. lõpul ja 1919. a. algul reas Siberi linnades (Omskis, Tjumenis, Jenisseiskis, Kanskis ja mujal) puhkenud tööliste relvastatud ülestõusud, ehkki need kiiresti maha suruti, avaldasid suurt mõju massilise partisaniliikumise tekkele kõigis Siberi ja Kaug-Ida piirkondades.

Partei Keskkomitee tegi ära suure töö Uraali ja Siberi kommunistlike organisatsioonide taasloomisel ja nende põrandaaluse töö korraldamisel. Juba 1919. aasta jaanuaris moodustati VK(b)P Keskkomitee Uraali-Siberi Büroo, et koordineerida Uraali ja Siberi kohalike illegaalsete kommunistlike organisatsioonide tegevust. Bolševistliku põrandaaluse tegevuse juhtimiseks suunas partei Keskkomitee illegaalsele tööle Siberisse ja Uraali kogenud parteitöötajaid. Keskkomitee Uraali-Siberi Büroo etteotsa määrati väljapaistev parteitöötaja F. I. Gološtšekin. Keskkomitee saadikutena pöördusid Siberisse tagasi Frants Suhhoverhov, Siberi mäetööliste andekas organisaator, ja Sergei Tšerepanov, üks nõukogude võimu organiseerijaid Tomskis; Uraali lähetati Zalman Lobkov, kes oli varem üks Omski nõukogu juhte, Anton Valek ja teised. Suuresti abistas Keskkomitee siberlasi ka materiaalselt ja tehniliselt, rahaga, relvadega, trükikoja seadmetega jm.

Siberi kommunistid arendasid energiliselt põrandaalust tegevust talurahva hulkade ettevalmistamiseks relvastatud võitlusele kontrrevolutsiooni ja interventsiooni vastu. 1919. a. suveks haaras ülestõusu- ja partisaniliikumise leek kogu Siberi ja Kaug-Ida.

1919. a. 19. juulil võttis partei Keskkomitee vastu eriotsuse partisaniliikumise kohta Siberis, mis nägi ette üksikult tegutsevate salkade ühendamise suurteks koondisteks, kusjuures nende juhtimine pidi olema tsentraliseeritud ja nende tegevus koordineeritud Punaarmee operatsioonidega. Vastavalt sellele VK(b)P Keskkomitee otsusele hakati partisanisalku ühendama ja neid Punaarmee eeskujul organiseerima roodude, pataljonide, polkude, diviiside ja armeedena.

Mittetäielikel andmeil oli Siberi ja Kaug-Ida partisane üldse 145 000 inimest. Suurimateks partisaniliikumise keskusteks Siberis olid Jenissei ja Altai kubermang. Partisanisalgad muutusid suureks ja ohtlikuks jõuks, kelle tegevus juhtis rindelt kõrvale terveid Koltšaki regulaarväekoondisi ja tunduvaid interventide jõude, kes kaitsesid Koltšaki ühendusteid.

Siberi ja Kaug-Ida töörahva hulgad toetasid igati partisane. Vägivaldselt valgesse armeesse mobiliseeritud töölised ja talupojad ei tahtnud sõdida Punaarmee vastu, tekitasid ülestõuse Koltšaki vägedes, astusid partisanisalkadesse ja tulid üle Punaarmee poolele.

Petrogradi kangelaslik kaitsmine

1919. a. mai esimesel poolel, siis, kui Koltšaki väed hakkasid idas Punaarmee hoopide all tagasi veerema, algas N. N. Judenitši valgekaartlike vägede pealetung Petrogradile. Vaenlaste kavatsus seisis selles, et luues ohu Petrogradile tõmmata Punaarmee tähelepanu ja jõude ära Idarindelt ning sellega kergendada Koltšaki olukorda.

1919. a. 13. mail algas valgete üldpealetung Petrogradi rindel. Murdes läbi väikesearvulise VII armee rinde Narva ja Peipsi järve vahel, lõi Judenitš reaalse ohu Petrogradile. Inglise laevastik varitses Soome lahe vetes ja toetas otseselt Judenitši pealetungi.

VK(b)P Keskkomitee avaldas 22. mail «Pravdas» läkituse üleskutsega osutada Petrogradile igakülgset abi. «Nõukogude Venemaa,» öeldakse läkituses, «ei või Petrogradi ära anda isegi ka kõige lühemaks ajaks ... Liialt suur on selle linna tähtsus, kes esimesena tõstis ülestõusu lipu kodanluse vastu ning kes esimesena saavutas otsustava võidu.

Piiteri töölised, säästmata jõudu, andsid kümneid tuhandeid võitlejaid kõigile rinnetele. Nüüd peab kogu Nõukogude Venemaa minema abiks Petrogradile.»

Vastuseks sellele üleskutsele astusid tuhanded töölised ja talupojad vabatahtlikult Punaarmeesse ning suundusid Petrogradi rindele. Seejärel viidi Petrogradi sõjaväeringkonnas läbi 18—40 aasta vanuste töötajate mobilisatsioon. Rinde vägede poliitilise ja moraalse seisundi tõstmiseks ning parteipoliitilise töö intensiivistamiseks sõjaväeosades mobiliseeriti tuhanded Petrogradi kommunistid. Staabid puhastati vaenulikest ja kõlbmatuist elementidest, väeosade juhtimissüsteemi parandati. Lühikese ajaga valmistati Petrogradi parteiorganisatsiooni ja tema poolt juhitavate tööliste jõupingutustega linn ette püsivaks kaitseks. Suurt tööd Petrogradi kaitse

tugevdamisel tegi J. V. Stalin, kes saadeti sinna Keskkomitee poolt.

Võitluse otsustaval momendil laskis vaenlane käiku oma agentuuri, kes salaja tegutses Petrogradis ja rindel.

13. juunil puhkes Krasnaja Gorka fordis mäss, mille olid ette valmistanud Inglise luureagendid salaja forti pugenud «pahempoolsete» esseeride kaasabil. Mässajatega ühinesid Seraja Lošadi ja Obrutševi fordid. Petrogradis endas hoidsid Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni organid ja töölised ära ülestõusu, mis oli ette valmistatud välismaiste luureorganite juhtimisel.

15. juunil algas Nõukogude vägede rünnak mässulistele fortidele. Balti laevastiku liinilaevad avasid Krasnaja Gorka pihta intensiivse tule. Samal ajal läksid pealetungile vägede rannikugrupid ja Punaarmee väeosad Narva rindelõigus.

Suutmata taluda suurtükitule rünnakut merelt ja kiirlööki mandrilt, lõi vastane vankuma, hakates kiiresti Krasnaja Gorkast lahkuma. Ööl vastu 16. juunit vallutas vägede rannikugrupp mässulise fordi, kell 12 samal päeval hõivati fort Seraja Lošad.

Valgete purustamine nende poolt hõivatud fortide grupis oli Judenitši purustamise alguseks. 21. juunil 1919 läksid Petrogradi rinde väed üldpealetungile. 1919. aasta septembri alguseks paisati Judenitši väesalgad, välja arvatud tema Gdovi (Oudova) grupeering, Eesti territooriumile.

Petrogradi töölised kindlustasid oma ennastsalgava tööga armee ja laevastiku varustamist relvade ja sõjamoonaga. Sel ajal, kui Judenitši väeosad püüdsid linna tungida, suurendasid Putilovi töölised suurtükkide ja soomusrongide väljalaskmist, Ižorski tehase töölised valmistasid soomusautosid, obuhhovlased tootsid laevasuurtükke, Sestroretski relvatehas valmistas uusi vintpüsse ja remontis vanu. Petrogradi rohkearvulistes tekstiili- ja jalatsivabrikutes ning töökodades valmistati Punaarmeele riietust, jalatseid ja pesu.

Ententei esimese sõjaretke nurjumine

Koltšaki purustamisega Idarindel ja Judenitši purustamisega Petrogradi all olid rivist välja löödud Ententei esimese sõjaretke põhijõud. Ehkki Koltšak ei olnud veel lõplikult puruks löödud ja võitlus Siberi vabastamise eest jätkus, läksid imperialistide plaanid ja nende poolt Koltšakile pandud lootused luhta. Koltšaki purustamine Uraalis ajas täielikult nurja Ententei kavatsused, mis nägid ette Koltšaki ja Denikini jõudude ühinemise Volga joonel, et koos minna Moskva peale.

1919. aasta suvel tekitasid Nõukogude väed vaenlasele kaotusi ka teistel rinnetel, sealhulgas Põhjarindel. Sellel rindel Inglise vägesid juhtinud kindral Ironside suunas veel maikuus Petrozavodskisse ühe oma vägede brigaadi, et abistada Judenitšit ja valgesoomlasi. Kui inglased jõudsid Oneega järve juurde, tegid valgesoomlased katset vallutada Petrozavodsk, kuid löödi tagasi, kusjuures neile tekitati suuri kaotusi. Ka Olonetsi lõigus tegutsevad

Nõukogude väed saavutasid suure võidu. Laadoga flotilli eduka operatsiooni tulemusena purustati ja hõivati 27. juunil valgesoomlaste peabaas Vidlitsa.

1919. aasta juulis alustasid valgekaartlaste ja interventide väed põhjas uut pealetungi Kotlase—Vjatka lõigus, et abistada seega Koltšakit. Kuid Inglise ja Ameerika intervendid ning nende valgekaartlastest liitlased eksisid oma arvestustes rängasti. 3. septembril 1919 läksid VI armee väeosad Põhja-Dvinaal üle pealetungile, haarasid valgeintervendid ümber ja paiskasid nad viimastele suuri kaotusi tekitades Arhangelski juurde.

Võitluses Entente'i esimese sõjaretke vastu saavutatud edu otsustavaks tingimuseks oli see, et viidi ellu partei joon tööliskassi ja kesktalurahva kindla liidu kohta, mille oli välja kuulutanud partei VIII kongress.

Tehes kokkuvõtet Koltšaki vastu peetud võitlusest, ütles V. I. Lenin: «Me teame, et sadu miljoneid rublasid kulutati Koltšaki abistamiseks, et kasutati ära kõik vahendid tema toetamiseks. Mida siis tema poolel ei olnud? Kõike oli... Mispärast see siis kõik purunes? Sellepärast, et tööliste, soldatite ja talupoegade kogemused näitasid veel kord, et bolševikel oma ettekuulutustes, oma arvestuses ühiskondlike jõudude vahekorra kohta oli õigus, kui nad ütlesid, et tööliste ja talupoegade liit on küll raskesti teostatav, kuid on igal juhul ainukeseks võitmatuks liiduks kapitalistide vastu.»[1]

§ 2. Entente'i teine sõjaretk ja selle purustamine

Entente'i teise sõjaretke algus

Entente'i esimese sõjaretke purustamine tugevdas Nõukogude vabariigi rahvusvahelist olukorda. Punaarmee võidud aitasid kaasa revolutsioonilise liikumise veelgi suuremale tõusule kapitalistlikes maades 1919. a. suvel. See tõus väljendus võimsas tööliste streikide ja demonstratsioonide laines imperialistide Nõukogude-vastase interventsiooni vastu ning Lääne-Euroopa kommunistlike parteide edasises kasvus.

Tööliste streigid toimusid Vene ja Ungari revolutsiooni toetamise loosungi all, Vene ja Ungari asjadesse imperialistide poolt mittevahelesegamise loosungi all. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ideed levisid järjest laiemalt Euroopa ja Ameerika tööliskassi ning Aasia rõhutud rahvaste hulgas.

Revolutsiooniline tõus kapitalistlikes maades kutsus esile revolutsioonilise käärimise interventide sõjavägedes. Nende sõdurid ei tahtnud sõdida Nõukogude riigi vastu ja nõudsid enda tagasiviimist kodumaale. Paljudes interventide väeosades toimusid revolutsioo-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 111—112.

nilised väljaastumised. Neist väljaastumistest, nagu juba mainitud, oli tähtsaimaks Mustal merel asuva Prantsuse sõjalaevastiku eskaadri madruste ülestõus (1919. a. aprillis).

Kõik see sundis Entente'i mitte üksnes loobuma suurte sõjaväekontingentide edasisest saatmisest Nõukogude Venemaale, vaid isegi alustama oma vägede äraviimist Venemaa territooriumilt. 1919. a. aprillis viidi interventide väed välja Odessast ja Krimmist, juunis lahkusid nad Taga-Kaspia aladelt Kesk-Aasias, augustis aga Bakuust ning lõpuks, 1919. a. septembris-oktoobris, jätsid liitlaste interventsiooniväed maha Arhangelski ja Murmanski. See oli Nõukogude Venemaale suureks võiduks.

Kuid intervendid ei kavatsenudki loobuda oma plaanidest jätkata võitlust Nõukogude Venemaa vastu. Kohe pärast Entente'i esimese sõjaretke lüüasaamist organiseerisid imperialistlikud riigid uue, teise sõjaretke.

Entente'i teine sõjaretk, nagu esimenegi, oli kombineeritud sõjaretk, kuna see tähendas Denikini, kodanlik-feodaalse Poola, Judenitši ja teiste kontrrevolutsiooniliste jõudude ühist kallaletungi Nõukogude vabariigile. Nagu 1919. a. kevadel, nii oli Nõukogudemaa ka nüüd ümbritsetud rinnete rõngast. Entente'i teise sõjaretke peajõuks olid Denikini väed. Inglise-Ameerika ja Prantsuse intervendid varustasid Denikini armeed rikkalikult relvade ja laskemoonaga. Juba Ameerika Ühendriigid üksi olid 1. augustiks 1919 saatnud Venemaa valgekaartlikule Lõunaarmeele relvi, laskemoona ja sõjaväerõivastust niisugusel hulgal, millest jätkus sajatuhandelise armee varustamiseks. Inglise imperialistid saatsid Denikini armeesse ligemale 2000 ohvitseri, kes tegutsesid nõuandjatena, instruktoritena, lenduritena jt.

Seega oli Denikini valgekaartliku armee näol välja kujunenud uus suur kontrrevolutsiooni jõud. Kasutades ulatuslikult Entente'i ja USA sõjalist abi, läks Denikini armee pealetungile kogu Lõunarindel, luues Nõukogudemaale uue ähvardava hädaohu. Seejuures toetus Denikini armee Doni ja Kubani kasakkonna jõukatele kihtidele. Denikini ajutist edu soodustas teatud määral ka Ukraina talurahva rahulolematus, mille olid esile kutsunud kohalike nõukogude organite liialdused agraarpoliitikas (kangekaelne kommuunide ja sovhooside juurutamine endistel mõisamaadel). Neid vigu kasutasid Ukraina kodanlikud natsionalistid oma Nõukogude-vastasteks eesmärkideks.

1919. a. juuniks läks Denikini vägedel korda vallutada suured alad Venemaa lõunaosas ja Ukrainas. Juuni lõpul hõivasid nad Sevastoopoli, Simferoopoli, Harkovi, Jekaterinoslavi ja rea teisi linnu. Samal ajal algasid ägedad lahingud Tsaritsõni pärast, kus Denikini vägede peajõuks oli P. N. Wrangeli Kaukaasia armee. X Punaarmee, S. M. Budjonnõi ratsakorpus ja Tsaritsõni töölised osutasid pealetungivale vaenlasele visa vastupanu. Kuid jõudude ülekaal oli Denikini poolel, kelle väed jõudsid välja Volgani ning vallutasid 30. juunil Tsaritsõni.

Denikinlastel ei läinud korda vallutada Volga teist tähtsat strateegilist punkti — Astrahani. Tsaritsõni langemisega oli see jäänud nõukogude võimu ainsaks eelpostiks Kagu-Venemaal. Seepärast andis V. I. Lenin, vaatamata Trotski direktiivile Astrahani loovutamise kohta, XI armee revolutsioonilisele sõjanõukogule juhtnööri säilitada Astrahan iga hinna eest. V. I. Lenini juhendit täites koondasid Astrahani kommunistid S. M. Kirovi juhtimisel kõik XI armee ja Astrahani töölispataljonide jõud linna kaitseks.

Entente'i teises sõjakäigus omistasid imperialistid küllaltki suurt tähtsust kodanlik-feodaalsele Poolale, mille sõjavägedes oli sellal üle 100 000 mehe.

Puigeldes igasuguste ettekäänete abil kõrvale normaalsete diplomaatiliste suhete sisseseadmisest Nõukogude Venemaaga, hakkas Poola reaktsiooniline pilsudskilaste valitsus Entente'i nõudel koondama oma vägesid Nõukogude vabariikide piiridele. Imperialistliku Poola poolt ähvardava hädaohu tõttu ühinesid Nõukogude Valgevenemaa ja Nõukogude Leedu 1919. a. veebruaris üheks Leedu—Valgevene Nõukogude Sotsialistlikuks Vabariigiks.

Lükanud tagasi Leedu—Valgevene vabariigi rahuettepaneku, tungisid Poola valgekaartlased Leedusse ja Valgevenemaale ning vallutasid 1919. a. veebruaris-aprillis Grodno, Baranovitši, Novogrudoki, Lida ja Vilniuse. 1919. a juulikuu esimestel päevadel nad hõivasid Vileika, Molodetšno ja Luninetsi; augusti algul vallutasid Poola väed Nõukogude Valgevenemaa pealinna Minski, seejärel aga tungisid edasi kuni Žitomirini ning Berezina ja Daugava jõeni.

Vallutatud aladel taastasid Poola intervendid kodanlik-feodaalse korra. Tööstusettevõtted tagastati endistele omanikele, mõisnikud tulid tagasi oma mõisatesse.

Augusti lõpul pandi vaenlase pealetung kogu Läänerindel seisma. Punaarmee jäi Berezina äärde pidama ning kõik valgepoolakate edaspidised katsed itta läbi murda jäid tagajärjeta.

1919. a. suvel vaenlaste surve Nõukogude vabariigile tugevnes. 3. juulil 1919. a. andis Denikin Tsaritsõnis välja oma niinimetatud «Moskva direktiivi», s. o. käskkirja Moskvale pealetungimise kohta.

Denikin teostas pealetungi Moskvale kolmes põhisuunas: paremal tiival, Pensa—Arzamassi—Nižni Novgorodi—Moskva suunas tungis peale Kaukaasia armee; keskel tegutses kahes kolonnis Voroneži—Kozlovi—Rjazani ning Novõi Oskoli—Jeletsi suunas Doni armee; vasakul tiival liikus kõige lühemat teed mööda, Donbass—Harkov—Kursk—Orjol—Tuula suunas «vabatahtlik armee», mis koosnes peamiselt ohvitseridest.

Partei üleskutse «Kõik võitlusse Denikini vastu!»

Kommunistlik partei viis nõukogude rahva võitlusse Entente'i uue sõjaretke vastu. Neil ähvardavail päevil kirjutas V. I. Lenin parteiorganisatsioonidele kirja «Kõik võitlusse Denikini vastu!». See kiri, mis 9. juulil 1919. a. avaldati partei Keskkomitee nimel, algas sõnadega: «Kätte on jõudnud üks sotsialistliku

revolutsiooni kõige kriitilisemaid, tõenäoliselt isegi kõige kriitilisem moment.»[1]

1919. a. kevadega võrreldes oli 1919. a. suveks väljakujunenud olukord eriti ohtlik kõigepealt sellepoolest, et võitlus Denikini vastu toimus meie maa keskuses ning et Denikini pealetung lõi vahetu hädaohu Nõukogude vabariigi pealinnale Moskvale. Denikini armee, kus oli suurel hulgal kaadriohvitsere ning kasakaid, kes olid hästi relvastatud, oli tõsiseks ja ohtlikuks vastaseks. Lenin nõudis kõige rangemat sõjaväelist distsipliini, organiseeritust ja revolutsioonilist valvsust.

Entente'i teise sõjaretke ajal olid meie maa tähtsamad toiduja toorainete baasid endiselt vaenlase käes. Seepärast oli tarvis mobiliseerida kõik jõud, et tagasi lüüa Denikini vallutusretk ja võita Denikin, peatamata Punaarmee võidukat pealetungi idas.

VK(b)P Keskkomitee kiri «Kõik võitlusse Denikini vastu!» andis parteile konkreetse võitlusprogrammi ning määras üksikasjaliselt kindlaks partei ülesanded meie maa kõigi jõudude ja ressursside mobiliseerimisel võidu kindlustamiseks. Selles kirjas räägiti laialdase agitatsiooni- ja propagandatöö tegemisest elanikkonna ja Punaarmeesse mobiliseeritute hulgas, Punaarmeele materiaalse ja tehnilise abi organiseerimisest, mittesõjalise otstarbega töö vähendamisest tagalas, tööst rindelähedases vööndis, sõjaasjanduse õpetamisest töötajaile, võitluse tugevdamisest kontrrevolutsiooni vastu tagalas ja elanikkonna mobiliseerimisest vaenlase purustamiseks.

Kiri lõppes palava üleskutsega kõigile kommunistidele, teadlikele töölistele ja talupoegadele töötada veelgi suurema revolutsioonilise energiaga.

Samal ajal pöördus Ülevenemaaline Ametiühingute Kesknõukogu eriüleskutsega «Kokkuleppemaade[2] töölistele» viimaste poole aidata Nõukogude Venemaal tagasi lüüa interventide ja nende liitlaste, vene valgekaartlaste kallaletung. Prantsuse, Inglise, Itaalia, Norra ja teiste maade töölisklass reageeris palavalt oma vene vendade üleskutsele, organiseerides streike ja demonstratsioone Nõukogude Venemaa kaitseks.

Keskkomitee juhendi järgi arendasid parteiorganisatsioonid laiaulatuslikku agitatsiooni- ja propagandatööd. Kõigisse meie maa osadesse suunati tuhandeid kommuniste, partei paremaid propagandiste ja agitaatoreid. Loodi erilised agitrongid ja agitlaevad, millega teostasid kohapeale väljasõite M. I. Kalinin, N. K. Krupskaja ja teised partei ja valitsuse väljapaistvad tegelased.

Järgides VK(b)P Keskkomitee üleskutsele, saatsid parteiorganisatsioonid Lõunarindele üle 20 000 kommunisti. 1919. a. oktoobris toimunud Kommunistliku Noorsooühingu II kongress võttis vastu otsuse «Ühingu kõigi liikmete, kes on saanud 16 aastat vanaks, mobiliseerimisest vabariigi kaitseks ning Punaarmee tagala teenindamisest». Komsomoli mobilisatsiooni tulemusena läks rindele üle

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 402.

[2] Kokkuleppemaad — Entente'i maad. *Toim.*

21 500 kommunistliku noore. Paljud komsomoliorganisatsioonid läksid rindele terves koosseisus. Ametiühingud saatsid rindele 36 000 inimest.

Vaenlasele vastulöögi organiseerimisel etendasid suurt osa Moskva töötajad ja Moskva parteiorganisatsioon. Kõik Moskva töötajad, kõigepealt aga kommunistid ja kommunistlikud noored astusid võitlusse Denikini jõukude vastu. «Denikinit Moskvasse ei lasta!» — niisugune oli neil päevil moskvalaste loosung. 21. septembril 1919. a. kuulutas Tööliste ja Talupoegade Kaitsenõukogu Moskvas välja sõjaseisukorra. Pealinna lähistele kaitseehituste rajamisel töötas ainuüksi 1919. a. oktoobri keskel 120 000 inimest.

Ka Petrogradi proletariaat andis Lõunarindele suurt abi, saates sinna tuhandeid võitlustes karastatud eesrindlikke töölisi. Just Petrogradi ja Moskva proletariaat — vene töölisklassi eesrindlik väesalk, partei ja nõukogude võimu tähtsaim baas ja tugi — näitas oma kangelasliku ja ennastsalgava võitlusega rindel ning tagalas mehisuse ja vastupidavuse eeskuju võidu saavutamisel vaenlase üle.

Denikini vallutusretke ähvardavail päevil koondus töölisklass ja töötav talurahvas veelgi rohkem partei ümber. Selle eredaks näiteks, kui sügavalt parteid usaldati, oli tööliste ja talupoegade massiline astumine partei ridadesse. Arvestades tööliste ja talupoegade tungi astuda parteisse, võttis partei Keskkomitee pleenum 26. septembril 1919 vastu otsuse parteinädala organiseerimisest linnades ja sõjaväeosades. Parteinädala jooksul astus kommunistlikku parteisse üle 200 000 uue liikme. Moskvas astus parteinädala ajal parteisse üle 14 000 inimese.

Moskva parteinädala kokkuvõtteid kvalifitseeris V. I. Lenin kui nõukogude võimu ja meie partei suurepärast edu. Ta rõhutas, et see edu näitas kujukalt nõukogude rahvale ja kogu maailmale, et just proletariaadi toetuses peitub nõukogude võimu jõu ja tugevuse kõige kindlam allikas.

Parteinädala järel algas Moskvas kaitsenädal. Moskva töötajad organiseerisid tööliste võitlussalku, tugevdasid töödistsipliini, tõstsid tööviljakust, kehtestasid range kokkuhoiurežiimi toor- ja kütteainete kasutamisel ning võtsid aktiivselt osa laupäevakuist.

Partei läkitusele vastas töölisklass relvade, laskemoona, riide- ja lahinguvarustuse tootmise suurendamisega.

Ülestõusu- ja partisaniliikumine Denikini tagalas

Valgekaartlased teostasid nende poolt ajutiselt vallutatud territooriumil julma terrorit tööliste ja talupoegade kallal ning taastasid kodanlik-feodaalse korra. Denikini poolt kehtestatud režiim kujutas endast sõjalist diktatuuri. Denikini kaaskond koosnes äärmistest monarhistidest. Isegi kadetid asusid seal «pahempoolsele» tiivale. Denikini valitsusaparaadis oli kõrgematel riiklikel ametikohtadel 8 endist senaatorit, 18 kindralit, 49 mõisnike peameest, 50 tõelist riiginõunikku, 73 endiste maaomavalitsuste esimeest jne. 5. aprillil 1919. a. teatas Denikin pidulikult oma manifestis, mille ta andis välja maaküsimuse kohta, et «maaküsimuse

täielik lahendamine kogu ääretu Venemaa ulatuses saab kuuluma seadusandlikele asutustele, millede kaudu vene rahvas väljendab oma tahet».

Kuni selle momendi kättejõudmiseni kuulutati manifestiga kehtivaks vanad, revolutsioonieelsed maasuhted ja mainiti uduselt, et maad võib talurahvale anda kas vabatahtliku kokkuleppe alusel või sunniviisiliselt, kuid tingimata väljaostu teel. Mõisnike ja ohvitseride kliki survel andis Denikini valitsus mõisnikele õiguse võtta talupoegadelt ära kolmandiku 1919. a. saagist.

Vabrikutes ja tehastes taastas Denikin vana korra. Tulid tagasi endised peremehed, kes tugevdasid ekspluateerimist, alandasid tööpalku ja pikendasid tööpäeva.

Rahvuspoliitikas pidas Denikin kindlalt kinni «ühtse ja jagamatu Venemaa»[1] põhimõttest, mis tõukas temast eemale isegi Ukraina, Krimmi, kasaka-alade ning Põhja-Kaukaasia väikerahvaste kodanlik-natsionalistlikud elemendid.

Denikinlaste tegevus kutsus nende vastu paratamatult esile vihkamise kogu töötava elanikkonna poolt ning tugevdas viimase sümpaatiat nõukogude võimu vastu. «Denikini ja Koltšaki tegevus ise,» ütles V. I. Lenin, «agiteeris nende vastu, agiteeris nõukogude võimu poolt.»[2]

Nii Koltšaki kui ka Denikini tagalas arenes tõeline rahvasõda välismaiste vallutajate ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu.

VK(b)P Keskkomitee juhendi alusel tugevdasid illegaalsed parteiorganisatsioonid oma tööd töötava elanikkonna hulgas kogu valgekaartlaste poolt hõivatud territooriumil. Põrandaaluse tegevuse juhtimiseks Donil ja Kubanis moodustas VK(b)P Keskkomitee Doni büroo. Ukraina Kommunistliku Partei Keskkomitee juhtis põrandaalust tööd tema poolt spetsiaalselt loodud «rindetaguse büroo» kaudu, mille üheks juhiks oli S. V. Kossior. Vaatamata Denikini vastuluure julmale terrorile tagasid vaenlase tagalas tegutsevad parteiorganisatsioonid tööliste ja talupoegade juhtimise võitluses Denikini vastu.

Kommunistide põrandaalused organisatsioonid Donbassis, Harkovis, Jekaterinoslavis, Kiievis, Rostovis ja teistes Ukraina linnades ning Venemaa lõunaosas juhtisid rahva võitlust vaenlase tagalas. Suurt tööd tegid vaenlase tagalas Odessa kommunistid. Põrandaaluse tegevuse üheks juhiks Odessas oli Hvorostin, kes lasti hiljem Denikini vastuluure poolt maha. Arvukates illegaalsetes väljaannetes — ajalehtedes, üleskutsetes ja lendlehtedes —, samuti ka suulise propaganda kaudu paljastasid kommunistid töölistele ja talupoegadele denikinlaste kui rahva kõige õelamate vaenlaste, Entente'i põlastusväärsete palgasulaste tõelise palge. «Doni ja Ukraina proletaarlastele, eriti aga Rostovi, Taganrogi, Harkovi ja Donetsi basseini töölistele langeb vastutusrikas ja austav ülesanne: tappa mets-

[1] «Ühtne ja jagamatu Venemaa» — suurriiklik, šovinistlik loosung, mis täielikult eitas Venemaa rahvaste õigust iseseisvusele.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 278.

loom tema enda koopas, nõrgestada ja purustada Denikini jõud seestpoolt,» öeldi ühes Doni büroo üleskutses.

Donbassis, Ukraina teistes tööstuskeskustes ja Venemaa lõunaosas algasid tööliste streigid. Kasvas ja tugevnes vastupanu- ja partisaniliikumine. Juba 1919. a. sügiseks oli partisaniliikumine levinud peaaegu kogu Ukrainas, hõlmates Jekaterinoslavi, Poltaava, Kiievi, Tšernigovi, Harkovi ja Hersoni kubermangud. Suure ulatuse oli omandanud partisaniliikumine Donbassis.

1919. a. oktoobri algul tegutses Donbassis ja selle ümbruses rohkem kui 40 partisanisalka, kuhu kuulus üle 20 000 inimese. Jekaterinoslavi lähedal oli partisanisalkades ligemale 35 000 inimest.

Eriti aktiivset tegevust arendasid Ukraina partisanid 1919. a. sügisel. Partisanid tegutsesid Denikini vägede kommunikatsioonidel, kahjustasid tagalat, võtsid vaenlaselt relvi ja laskemoona. Luganski, Bahmuti ja teistes tööstusrajoonides astus proletariaat välja, relv käes. Luganski tööliste ülestõus 1919. a. detsembris kergendas Punaarmee väeosadel Luganski linna ja ümbruskonna hõivamist.

Partisaniliikumine hõlmas ka Põhja-Kaukaasia ning Musta mere idaranniku. Mägedes tegutsevate partisanide väljapaistvaks juhiks oli Aslanbek Šeripov, üks Punaarmee tšetšeeni üksuste organiseerijaid 1918. a. Astrahanist saadeti suured grupid parteitöötajaid Dagestani ja Põhja-Kaukaasia teistesse piirkondadesse. 1919. a. septembris kirjutas S. M. Kirov partei Keskkomiteele: «Teie nõudel oleme saatnud inimesi Bakuusse, Dagestani, Põhja-Kaukaasiasse ja Taga-Kaukaasiasse, Gurjevisse ja Muhaani, Armaviri ja Musta mere idarannikule. Nende töö tulemused on juba nähtavad. Kogu territoorium, kuhu on sõitnud meie inimesed, lõõmab partisaniliikumise tules.»

Põhja-Kaukaasia kommunistid, keda juhtisid S. M. Kirov, A. I. Mikojan ja G. K. Ordžonikidze, töötasid väsimatult selleks, et ette valmistada Kaukaasia paljurahvuselist töörahvast üldiseks ülestõusuks nõukogude võimu taastamise eest.

Dagestanis ja Terekil loodi kommunistliku partei illegaalsete organisatsioonide võrk. Kommunistide juhtimisel tõusid Dagestani töötajad üles vabadussõjaks oma orjastajate — denikinlaste ja kodanlike natsionalistide vastu. Ülestõus algas Kosum-Konti auulis, kus ülestõusnud purustasid valgete garnisoni. Auul auuli järel tõusis üles ning peagi oli üldrahvaliku ülestõusu leek hõlmanud kogu Dagestani.

Alates 1919. a. septembrist kuni Punaarmee kohalejõudmiseni pidasid Kubani ja Musta mere rannikualade partisanid visasid lahinguid Novorossiiski ja Tuapse lähistel. Ülestõusu- ja partisaniliikumine oli haaranud ka Denikini tagala Krimmis ja Kertši poolsaarel.

Otsustavad lahingud Lõunarindel. Denikini purustamine

1919. a. augustiks olid Lõunarindel loodud sellised tingimused, mis võimaldasid Punaarmeel vaenlase pealetungi mitte üksnes peatada, vaid ka denikinlastele vastulööki anda.

Mobilisatsiooni ning osa vägede Idarindelt ümberpaigutamise tulemusena oli Lõunarinne juulikuu jooksul saanud 137 000-mehelise täienduse. See mitte üksnes tasakaalustas poolte jõudusid, vaid lõi Punaarmeele ka teatud jõudude ülekaalu[1].

Selleks, et Punaarmee poolt ettevalmistatavat vastupealetungi paralüseerida, paiskas Denikin Nõukogude vägede tagalasse kindral Mamontovi ratsakorpuse. 10. augustil murdis valgete ratsavägi rinde Novohoperski juures läbi ning hakkas tungima sügavale Nõukogude tagalasse. Ta vallutas Tambovi, Kozlovi, Jeletsi ja rea teisi tähtsaid asustatud punkte. Mamontovi reid rikkus ajutiselt Punaarmee kommunikatsioone ja andis talle rea märgatavaid lööke. Korpuse liikumisega kaasnes ohjeldamatu vägivald rahuliku elanikkonna kallal: rüüstamised, mahalaskmised ja röövimised. Pärast mõnda nädalat kestnud reidi pöördus Mamontov tagasi, murdis end 20. septembril rindest läbi oma poolele ja ühines kindral Škuro ratsaväega.

15. augustil alanud Lõunarinde armeede vastupealetung Tsaritsõni—Novorossiiski suunas peatati pärast lühiajalist edu. Järgnenud valgete Kaukaasia ja Doni armee vastulöök sundis Lõunarinde väejuhatust alustama tagasitõmbumist põhja poole. 20. septembril vallutas vastane Kurski.

26. septembril 1919. a. võttis VK(b)P Keskkomitee vastu eriotsuse Lõunarinde igakülgse tugevdamise kohta väeosade, vastutavate poliittöötajate ja juhtiva koosseisuga. Samuti määrati selle otsusega J. V. Stalin Lõunarinde revolutsioonilise sõjanõukogu liikmeks. Mõnevõrra hiljem, oktoobri algul, sai selle rinde juhatajaks A. I. Jegorov, G. K. Ordžonikidze aga määrati XIV armee revolutsioonilise sõjanõukogu liikmeks.

30. septembril 1919. a. avaldas partei Keskkomitee ringkirja kõigile partei kubermangukomiteedele poliitilise mobilisatsiooni läbiviimise korra kohta. «Denikini pealetung lõunast,» kirjutas VK(b) Partei Keskkomitee, «hakkab ähvardama Nõukogude vabariigi elulisi keskusi samuti, nagu see toimus kevadel Koltšaki jõukude poolt idast. Koltšaki vastu toimunud võiduka võitluse kogemused,» rõhutati kirjas edasi, «on meile näidanud, kus peitub proletariaadi võimu sõjalise jõu tõeline allikas. Koltšak sai peksa ja löödi põgenema tänu sellele, et meie partei paiskas tollal Idarindele kõik oma paremad jõud, kes olid ühte liidetud raudse sõjalise organisatsiooni abil. Minutitki viivitamata peab partei taas rakendama samu tegutsemisviise.»[2]

Lõpuks väljendas partei Keskkomitee täielikku veendumust selles, et «Denikin tuleb purustada ja ta purustatakse proletaarlastekommunistide revolutsioonilise tahte uue puhanguga»[3]. Partei Keskkomitee üleskutsele reageeris esimesena Petrograd, saates Lõuna-

[1] See üleolek esines jõudude vahekorras jalaväe osas. Nõukogude ratsavägi oli aga endiselt vastase omast väiksem.

[2] «Известия ЦК РКП(б)», 30. IX 1919.

[3] Sealsamas.

rindele suure rühma mobiliseeritud kommuniste. Seejärel võtsid ka Moskva, Nižni Novgorod, Vladimir ja rida teisi linnu tsiviiltöölt ära ning saatsid rindele sadu parteilasi. Ainuüksi oktoobrikuus saatis Punaarmee Poliitiline Valitsus Lõunarindele üle 5000 kommunisti.

Oktoobri esimesel poolel Lõunarinde vägede taandumine jätkus. Rinde kesklõigus läks Denikinil korda Nõukogude vägedele uuesti survet avaldada ja vallutada 1. oktoobril Voronež ning 13. oktoobril Orjol. Valgekaartlaste jõugud lähenesid Tuulale ja lootsid peatselt jõuda Moskvasse.

Kuni 1919. a. oktoobrini tegutsesid Lõunarinde väed ülemjuhatuse poolt väljatöötatud plaani järgi. Vastavalt sellele plaanile pidi vastasele antama pealöök vasaku tiiva poolt Tsaritsõni kaudu Doni, Kubani ja Novorossiiski suunas. Kuid seoses järsult muutunud olukorraga sõjatandril hakkas kujunema arvamus, et on otstarbekohane pealöögi suunda muuta. Näidates oma artiklis 3. oktoobrist 1919. a. «Petrogradi tööliste eeskuju», et on vaja jätkata pealetungi vaenlase peabaasile, s. o. Donile ja Kubanile, esitas V. I. Lenin ühtlasi ülesande mobiliseerida lisajõude, «et lüüa tagasi pealetung Orjolile» ning seejärel «minna üle pealetungile Kurski ja Harkovi suunas»[1].

Arutanud rinnetel valitsevat olukorda, konstateeris kommunistliku partei Keskkomitee 15. oktoobril 1919. a., et on olemas kõige ähvardavam sõjaline hädaoht, ning kavandas sellega seoses rea abinõusid, et «saavutada Nõukogude Venemaa muutmist tõeliseks sõjaleeriks».

Keskkomitee otsustas veel: «... Tuulat, Moskvat ja nende lähiseid mitte loovutada ning valmistada talve jooksul ette üldist pealetungi...

Põhja- ja Läänerinde küsimust vaadelda ainult sellest seisukohast, et tagada esmajärjekorras Moskva—Tuula piirkonna julgeolek ning teises järjekorras Petrogradi julgeolek...

Kindlustada kaitseliin Uraalist ida poole ja side Turkestaniga. Kagurindel[2] ajutiselt üle minna kaitsele ülesandega:

a) mitte lasta Denikinil ühineda Uraali kasakatega,

b) vabastada osa elavjõudu Tuula ja Moskva kaitsmiseks.»

See Keskkomitee otsus määras ära võitluse raskuspunkti kandumise Kagurindelt Lõunarindele, kust pidi toimuma löök Harkovi—Donbassi suunas. Seega määras V. I. Lenini juhend 3. oktoobrist ja Keskkomitee otsus 15. oktoobrist sisuliselt kindlaks vaenlasele antava pealöögi uue suuna. Seda plaani pooldas ka J. V. Stalin oma tuntud kirjas V. I. Leninile Lõunarindelt.

Rindele saabunud kommunistid ja parteitud töölised, kes astusid rivisse reavõitlejate ja poliittöötajatena, tervendasid õhkkonda ning aitasid igati taastada väeosade lahinguvõimet. See võimaldas Lõuna-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 29.

[2] Eriline vägede rühm, mis tegutses kagu suunas, kujundati 26. septembril 1919. a. Vabariigi Revolutsioonilise Sõjanõukogu otsusega ümber iseseisvaks Kagurindeks.

rinde väejuhatusel peagi mitte üksnes peatada vastase edasiliikumist, vaid hakata vaenlasele andma ka vastulööke.

Kõige visamad lahingud toimusid rinde keskosas, Orjoli—Kromõ piirkonnas, kus tungis peale vägede löögigrupp, mis koosnes Läti diviisist, ühest jalaväebrigaadist ja punaste kasakate brigaadist. Vastane oli siia koondanud oma valikpolgud, mis koosnesid ohvitseridest, ja avaldas ägedat vastupanu. 20. oktoobri koidikul tungisid Punaarmee väeosad Orjoli. Kuid vastase vastupanu polnud veel murtud. Lahingud jätkusid vahelduva eduga. Kromõ käis mitu korda käest kätte. Lõpuks lõi vägede löögirühm 26. oktoobril vastase lõplikult Kromõst välja.

Voroneži rindelõigul olid peamiseks löögijõuks ratsakorpuse väeosad S. M. Budjonnõi juhtimisel. 24. oktoobril lõid punased ratsanikud hoogsa löögiga valged Voronežist välja. Vaenlane kaotas seejuures tuhandeid mehi vangidena, suurel hulgal relvi, laskemoona, riidevarustust ja mitu soomusrongi.

Punane ratsavägi lõi siin puruks valgete kindralite Škuro ja Mamontovi ratsaväe koondkorpuse.

Pärast Orjoli, Voroneži ja Kromõ hõivamist, s. o. siis, kui Tuulat ja Moskvat ähvardav vahetu oht oli likvideeritud, arutas VK(b)P Keskkomitee 14. novembril 1919. a. uuesti küsimust, mis oli seotud edasise sõjalise tegevusega.

Keskkomitee tegi V. I. Leninile ülesandeks anda valitsuse nimel ülemjuhatajale S. S. Kamenevile edasi poliitilis-majanduslik direktiiv selle kohta, et tuleb hõivata Kursk ning liikuda edasi Harkovi ja Donbassi suunas, ning et vastavalt sellele direktiivile tuleb jaotada Lõuna- ja Kagurinde vahel abiväed, mis tuuakse ära Ida- ja Turkestani rindelt.

Keskkomitee direktiivi alusel väljatöötatud uus operatiivplaan nägi ette Lõunarinde vägede poolt Harkovi ja Donbassi kaudu pealöögi andmist «vabatahtlike armee» ja Doni armee kokkupuutekohale Rostovis, et lõigata Denikini väed kaheks ja purustada need hiljem osade kaupa. Seejuures valiti Lõunarinde vägede tegevuse peaobjektiks vastase «vabatahtlike armee» kui Lõuna-Venemaa kontrrevolutsiooniliste jõudude lahinguliselt kõige võimsam ja tugevam südamik, mitte aga Denikini Kaukaasia ja Doni armee, nagu see oli ette nähtud vanas plaanis. Niisugune otsus lähtus sellest, et vaenlase selle grupeeringu purustamisega saavutatakse ka võitluse lõppeesmärk.

Otsustava löögi andmiseks vaenlasele oli vaja omada võimsat suure manööverdamisvõimega väekoondist. Seoses sellega reorganiseeriti Lõunarinde Revolutsioonilise Sõjanõukogu käskkirjaga 19. novembrist 1919. a. S. M. Budjonnõi ratsakorpus I ratsaarmeeks. Selle koosseisu läksid kaks ratsakorpust ja üks laskurbrigaad. Armee juhatajaks määrati S. M. Budjonnõi, armee revolutsioonilise sõjanõukogu liikmeiks K. J. Vorošilov ja J. A. Štšadenko.

Hõivanud Kastornaja jaama (15. novembril) ja Kurski linna (16. novembril), vabastas Punaarmee pealetungi jätkates detsemb-

ris Harkovi ning jõudis Donbassi piiridesse. Astrahani kaitsnud XI armee läks samuti pealetungile Põhja-Kaukaasia suunas. Ta andis abi Tsaritsõnile lähenevale X armeele. 3. jaanuaril 1920. a. purustasid Punaarmee võitlejad valgete kaitse ning hõivasid Tsaritsõni. Samal ajal punane ratsavägi, lõhestanud Denikini rinde kaheks osaks, kihutas vastast lõuna poole ning, puhastanud vaenlasest Taganrogi ja Novotšerkasski, jõudis välja Lõuna-Venemaa kontrrevolutsiooni peakoldeni — Rostovini. Tegutsedes koos jala- ja suurtükiväega, murdis punane ratsavägi pärast kaks päeva kestnud visasid lahinguid vaenlase vastupanu ning vabastas 9. jaanuaril Rostovi.

Denikini armee, mis alles äsja oli olnud ähvardavaks ja ohtlikuks jõuks noorele Nõukogude vabariigile, oli purustatud. 27. märtsil 1920. a. hõivas Punaarmee valgete viimase kantsi — Novorossiiski. Denikin põgenes välismaale. Tema moraalselt laostunud vägede riismed, mis polnud jõudnud evakueeruda Krimmi, suruti Sotši juures mere äärde, kus nad andsid end vangi.

Judenitši purustamine Petrogradi all 1919. a. sügisel

Denikini purustamine määras ära Entente'i teise sõjaretke kõigi ülejäänud jõudude saatuse. 1919. a. lõpuks tehti lõpp ka Judenitši Loodearmeele, mis 1919. a. sügisel tungis teistkordselt Petrogradi peale, et aidata Denikinit, kes asus tollal Tuula juures. Punaarmee VII armee staabis juhtivatel kohtadel töötavate vanade sõjaliste spetsialistide reetlikkuse tõttu vallutasid valged Jamburgi, Krasnoje Selo ja Gatšina ning lõikasid läbi kaks Piiterisse suunduvat raudteed. Vaenlane püüdis läbi lõigata ka Nikolai ja Vologda raudteid, et vallutada linn nälja abil. Petrogradi kohale oli taas kerkinud hädaoht. Judenitš oli oma pealetungi edus niivõrd kindel, et ta pärast Detskoje Selo vallutamist andis käsu raadio teel teatada oma armee jõudmisest Petrogradi.

Judenitš ja tema välismaised peremehed lootsid Petrogradi kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide abile, mis pärast nende purustamist suvel olid uuesti ellu ärganud.

Partei Keskkomitee ja Kaitsenõukogu võtsid kasutusele rea erakorralisi abinõusid, et ära hoida Petrogradi langemist vaenlase kätte ning organiseerida Judenitši purustamist. 17. oktoobril esines V. I. Lenin läkitusega «Petrogradi töölistele ja punaarmeelastele», kutsudes neid kaitsma iga jalatäit maad ja võitlema viimse veretilgani.

Vastuseks V. I. Lenini üleskutsele saatsid Petrogradi linna ning kubermangu parteiorganisatsioon ja komsomoliorganisatsioon VII armee tegevväeosadesse tuhandeid kommuniste ja kommunistlikke noori. Paljud töölised läksid rindele otse tehastest ja vabrikutest, ülejäänud aga töötasid pingeliselt, tootes relvi ja laskemoona. Barrikaadide ehitamisel linna tänavatele töötasid mehi aidates naised ja isegi lapsed.

21. oktoobri koidikul alustasid VII ja XV armee väeosad Balti laevastiku laevade toetusel pealetungi kogu rindel. Kolm päeva osu-

tasid valged ägedat vastupanu. Kuid Nõukogude vägede rünnakut ei suutnud peatada ei ohvitseridest koosnevad valikväeosad, mis tegutsesid tähtsamates rindelõikudes, ei tankid, mida juhtisid Inglise ohvitserid, ega Inglise ja valge-eestlaste sõjalaevad, mis abistasid valgekaartlaste jalaväge. Inglise, Ameerika ja Prantsuse imperialistide poolt loodud valgekaartlik Judenitši Loodearmee purustati.

Pärast Judenitši purustamist aeti Inglise sõjalaevastik lõplikult välja Nõukogude territoriaalvetest Balti meres.

Punaarmee pealetung Ida- ja Põhjarindel

1919. a. sügisel arenesid otsustavad lahingud Koltšaki vägede täielikuks purustamiseks. Suur lahing toimus Toboli jõel. Koltšaki väed said lüüa ning hakkasid V ja III armee löökide all kiiruga Omski suunas taganema. Vastast lakkamatult jälitavad Nõukogude vägede eesmised väeosad tungisid pärast hoogsat lahinguretke 14. novembril 1919. a. Omskisse — Koltšaki «pealinna». Pärast Omski langemist lakkas Koltšaki armee kui organiseeritud sõjaline jõud olemast. Purukslööduna ja moraalselt laostununa põgenes ta paanikas ida poole. 6. jaanuaril 1920. a. võtsid Punaarmee väeosad Koltšaki armee riismed Krasnojarski all vangi. Ainult väikesel grupil sellest armeest läks kindral V. O. Kappeli juhtimisel korda põgeneda ida suunas.

Koltšaki armee purustamine sundis Entente'i ja Ameerika Ühendriike evakueerima oma väed Siberist ja Kaug-Idast, Jaapanit aga tõmbama oma väed Primorjesse. Asjaolu, et Kaug-Idas asusid Jaapani intervendid, kelle käes olid tollal kõik selle piirkonna võtmepositsioonid, takistas seal nõukogude võimu taastamist. Esseerid ja menševikud, kes tegutsesid üheskoos interventidega, püüdsid seda asjaolu ära kasutada ning moodustada Ida-Siberis ja Kaug-Idas kontrrevolutsioonilist valitsust Irkutskis loodud «Poliitilise keskuse» näol. Kuid see esseeride ja menševike kavatsus kukkus läbi. «Poliitiline keskus», millel polnud rahva seas mingit toetust, likvideeriti partisani- ja võitlussalkadesse ühinenud tööliste ja talupoegade poolt. 22. jaanuaril 1920. a. läks võim Irkutskis üle bolševike poolt juhitava revolutsioonikomitee kätte.

Koltšak ise varjas end sel ajal tšehhoslovakkide juures oma rongis ning teda kaitses liitlaste väesalk. 15. jaanuaril 1920. a. andsid tšehhoslovakid Koltšaki välja «Poliitilisele keskusele» Irkutskis. 7. veebruaril 1920. a. lasti Koltšak ja tema peaminister V. N. Pepeljajev Irkutski Sõjalise Revolutsioonikomitee otsusel maha.

Seega oli kogu Siber lõplikult vabastatud interventidest ja nende vene valgekaartlastest palgasulastest.

Samal ajal varisesid partisanide löökide all kokku ka Koltšaki vägede riismed Kaug-Idas. 31. jaanuaril 1920. a. puhastasid partisanisalgad koos Vladivostoki ülestõusnud töötajatega linna valgekaartlastest. 1920. a. veebruaris ja märtsi algul puhastasid partisanid koltšaklastest kogu Kaug-Ida, välja arvatud Taga-Baikali alad.

7. märtsil 1920. a. marssisid V Punaarmee väeosad Irkutskisse. Vastavalt Nõukogude valitsuse juhendile lõpetas Punaarmee

Baikali järve joonel oma edasitungi itta. Sellal asusid Kaug-Idas Jaapani interventide suured jõud. Peale selle panid Taga-Baikalis siiski veel vastu ka valgekaartlased. Tšitaas asus Jaapani teenistuses olev ataman Semjonov, kelle käsutuses olid suured jõud. Siia olid taganenud ka Koltšaki armee kapellastest riismed. Oli tekkinud niinimetatud «Tšitaa kork». Üldine rahvusvaheline olukord ning jõudude ja ressursside nappus ei võimaldanud Nõukogude valitsusel jätkata relvastatud võitlust meie maa idaosas, sest see oleks paratamatult viinud sõjani Jaapaniga. Seejuures peeti silmas ka kodanlik-feodaalse Poola ja Wrangeli kallaletungiohtu, mis nõudis meie maa kõigi jõudude mobiliseerimist juhuks, kui on tarvis lüüa tagasi Entente'i uut sõjaretke. Kaug-Ida kohalikele parteiorganisatsioonidele anti juhend nõukogusid mitte moodustada (selleks, et vältida Nõukogude vabariigile ebasoodsaid kokkupõrkeid Jaapani interventidega) ning asuda ajutise revolutsioonilise rahvavõimu kujundamisele, mis vormiliselt pidi kujutama kodanlik-demokraatlikku vabariiki. Sel eesmärgil loodi Kaug-Ida Vabariik.

Kaug-Ida Vabariigi moodustamine kuulutati välja Baikali ümbruskonna töötajate ja partisanide asutava kongressi poolt Verhneudinski linnas 6. aprillil 1920. a.

Seega moodustati keerulise rahvusvahelise olukorra tõttu Kaug-Idas ajutine puhverriik. Välise kodanlik-demokraatliku kesta all teostas Kaug-Ida Vabariik VK(b)P Keskkomitee Kaug-Ida Büroo juhtimisel sisuliselt nõukogulikku poliitikat, mis pidi kindlustama hulgaks ajaks hingetõmbe Idarindel, et seega kergendada Nõukogude Venemaal jõudude mobiliseerimist rahvusvahelise imperialismi poolt ettevalmistatava Entente'i uue, kolmanda sõjaretke purustamiseks.

Oma ettekandes VIII nõukogude kongressi VK(b)P fraktsiooni istungil 1920. a. detsembris iseloomustas V. I. Lenin Kaug-Ida vabariigi moodustamise vajadust järgmiselt: «asjaolud ... sundisid peale puhverriigi loomise Kaug-Ida vabariigi näol,» sest me ei saa «Jaapaniga sõda pidada ja peame tegema kõik selleks, et katsuda sõda Jaapaniga mitte ainult edasi lükata, vaid, kui võimalik, ilma selleta toime tulla, sest arusaadavail põhjustel pole sõda meile praegu jõukohane».[1]

1920. a. algul lõpetas Punaarmee oma lahingutegevuse võidukalt ka Põhjarindel. 3. veebruaril 1920. a. läks VI armee koostöös kohalike partisanidega üle otsustavale pealetungile Arhangelski suunas. Valgekaartlaste laialipillatud ja demoraliseerunud väesalgad andsid end hulgaliselt vangi. 21. veebruaril marssisid Arhangelskisse Nõukogude polgud, keda linna töötajad soojalt tervitasid. Punaarmee tulekut oodates alustasid 19. veebruaril ülestõusu Murmanski töölised ja, kihutanud minema valgekaartlased, võtsid võimu enda kätte. Seega tehti lõpp interventsioonile ja sisemisele kontrrevolutsioonile Nõukogude Põhjas.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 429.

Kodanlik-natsionalistliku kontrrevolutsiooni purustamine Aserbaidžaanis ja Kesk-Aasias

Seoses Denikini purustamisega ning Punaarmee lähenemisega Taga-Kaukaasia piiridele hakkasid Aserbaidžaanis arenema revolutsioonilised sündmused. 1920. a. veebruaris toimus Bakuus illegaalselt Aserbaidžaani Kommunistliku Partei I kongress, mis võttis vastu otsuse alustada relvastatud ülestõusu kodanlik-natsionalistliku mussavatistliku valitsuse vastu, mis oli Inglise interventide teenistuses.

Aserbaidžaani kommunistide algatusel toimus 28. aprilli ööl (1920. a.) Bakuu proletariaadi ja Aserbaidžaani töötava rahva relvastatud ülestõus. Ülestõusnud pöördusid palvega Nõukogude Venemaa poole, et see annaks neile relvastatud abi. Nõukogude valitsus reageeris Aserbaidžaani töötajate palvele viivitamatult ja saatis neile appi Taga-Kaukaasia piiril asuvad punase XI armee väeosad.

Koos XI armee eelväeosadega saabusid Bakuusse S. M. Kirov, G. K. Ordžonikidze ja A. I. Mikojan, kes asusid juhtima võitlust rahvamajanduse taastamise ning partei- ja nõukogude töö organiseerimise eest Aserbaidžaanis.

28. aprillil 1920. a. kukutati Aserbaidžaanis mussavatistide võim ning kuulutati välja nõukogude võim.

Pärast Koltšaki armee purustamist Uraalis (1919. a. suvel) sai Nõukogude Venemaa võimaluse anda vahetut abi vaenlaste rõngas asuvale Nõukogude Turkestanile. Sel eesmärgil eraldati juba 13. augustil 1919. a. Idarindest iseseisev Turkestani rinne. Rinde juhatajaks määrati M. V. Frunze, rinde revolutsioonilise sõjanõukogu liikmeks V. V. Kuibõšev.

Löönud 1919. a. augustikuu jooksul puruks Koltšaki Lõuna- ja Uraali armee, paiskasid Nõukogude väed need armeed Venemaa Euroopa-osa ja Turkestani vahelisse stepipiirkonda.

Turkestani rinde I armee väeosad, mis tungisid peale kagu suunas, ühinesid 13. septembril Turkestani Nõukogude Vabariigi vägedega, mis liikusid neile vastu piki Taškendi raudteed. Vahetu side Nõukogude Venemaa ja Turkestani vahel taastati.

Turkmeeni Nõukogude Vabariigi loomine ja olemasolu oli võimalik tänu Kesk-Aasia töörahva kangelaslikule võitlusele oma rahvusliku ja sotsiaalse vabastamise eest. Erakordselt rasketes tingimustes likvideerisid Turkestani partei- ja nõukogude organisatsioonid kolonisaatorlikku korda ning tegid esimesi samme maareformi läbiviimisel. Selleks et kaitsta vabariiki välismaiste imperialistide ning feodaalide ja baide kontrrevolutsiooni vastu, loodi Punaarmee väesalgad. Nõukogude võim andis õiguse astuda Punaarmeesse kõigist rahvusest töötajail, kes elasid Turkestanis. Paljudel rinnetel, mis ümbritsesid Nõukogude Turkestani, võitlesid õlg õla kõrval vene töölistega, kes moodustasid kohalike nõukogude vägede põhialuse, usbekid, turkmeenid, kasahhid ja teiste rahvuste esindajad (mõnedel juhtudel moodustasid nad eraldi rahvuslikud väeosad).

Pärast sõjategevuse lõpetamist Aktjubinski suunas asus M. V. Frunze purustatud, kuid lõplikult veel väljajuurimata kontrrevolutsiooni likvideerimisele Uraali piirkonnas.

Lõuna-Uraalis tegutsevate valgekasakate vägede likvideerimine tehti ülesandeks IV armeele, mille koosseisu kuulus ka 25. Tšapajevi diviis.

Jälitades valgekasakate kindrali Tolstoi väesalku, mis taganesid Gurjevi suunas, jõudsid Punaarmee väeosad Lbištšenskaja staniitsasse. Siia asus Tšapajevi diviisi staap. Ööl vastu 5. septembrit 1919. a. tungisid kasakate väesalgad ootamatult staniitsasse. Puhkenud lahingus hukkus kodusõja legendaarne kangelane V. I. Tšapajev.

Taludes inimtühjades steppides suuri raskusi, jätkasid IV armee väeosad 1919. a. novembris ja detsembris edukalt edasiliikumist piki Uraali jõge selle alamjooksu suunas, andes vastasele purustavaid lööke. 5. jaanuaril 1920. a. langes Gurjev — valgete viimane kants Kaspia mere põhjarannikul. Seega olid Uraali valgekasakate väesalgad likvideeritud.

Varsti pärast vahetu sideme taastamist Turkestaniga, 8. oktoobril 1919. a., moodustati V. I. Lenini ettepanekul Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu komisjon Turkestani küsimustes (Turkestani komisjon)[1]. Turkestani komisjon andis kohalikele nõukogudele ja parteiorganisatsioonidele suurt abi nõukogude võimu kindlustamisel Turkestanis.

1920. a. algul hõivasid Punaarmee Taga-Kaspia rinde väeosad kogu Taga-Kaspia territooriumi, mis oli valgekaartlaste ja Inglise interventide peabaasiks Kesk-Aasias. Taga-Kaspia vabastamine võimaldas Nõukogude vägedel täie intensiivsusega hakata likvideerima basmatšide jõuke, mis tegutsesid Inglise luureteenistuse teenistuses oleva Džunaid-khaani juhtimisel. Neid jõuke organiseeriti Hiiva khaaniriigis. Nad panid süstemaatiliselt toime kallaletunge Nõukogude vägede paiknemiskohtadele Turkestanis ning riisusid rahulikku elanikkonda. 1920. a. veebruaris jõudsid Nõukogude väed Hiiva piirile. Samal ajal puhkes seal rahva ülestõus Hiiva khaani vastu. Ülestõusnuile tuli appi Punaarmee. Võim Hiivas läks üle töörahva kätte.

27. aprillil 1920. a. kutsuti kommunistliku partei juhtimisel Hiivas kokku kurultai — rahvaesindajate nõukogude kongress. Kurultai kuulutas välja Horesmi Nõukogude Rahvavabariigi moodustamise.

1920. a. märtsis viidi lõpule ataman Annenkovi valgekasakate jõukude likvideerimine Semiretšjes. Purustatud valgekasakate riismed eesotsas Annenkoviga põgenesid Loode-Hiinasse.

Kontrrevolutsiooni peamiste jõudude purustamine Kesk-Aasias võimaldas Nõukogude Turkestanil asuda rahulikule sotsialistlikule ülesehitustööle. VK(b)P Keskkomitee Turkestani Büroo, mis moo-

[1] Selle komisjoni koosseisu kuulusid V. V. Kuibõšev, M. V. Frunze jt.

dustati 1920. a. aprillis, tegi koos Turkestani komisjoniga suurt tööd nõukogude võimu kindlustamiseks kohapeal ja rahvamajanduse taastamiseks.

Nõukogude võimu edusammud Turkestanis avaldasid suurt revolutsioneerivat mõju Buhhaara laiadele rahvahulkadele, kes olid alles feodaalse despoodi — emiiri rõhumise all. Buhhaara emiiririik oli üks suuremaid kontrrevolutsiooni koldeid. Inglise-Ameerika agentuuri juhtimisel valmistus emiir kallaletungiks Nõukogude Turkestanile.

Emiiririigi päevad olid aga loetud. 1920. a. suvel toimusid reas Buhhaara piirkondades dehkaanide ülestõusud. Buhhaara kommunistliku partei kongress, mis tuli kokku Tšardžous 16. augustil 1920. a., kutsus Buhhaara töörahvast üles üldisele relvastatud ülestõusule. Ühtlasi pöördus kongress Nõukogude Turkestani poole palvega toetada Buhhaara töörahvast tema vabadusvõitluses.

28. augustil 1920. a. algas Buhhaaras kommunistide üleskutsel üldine rahva ülestõus. Seda ülestõusu toetasid kohalejõudnud Punaarmee väeosad ning see lõppes 2. septembril 1920. a. täieliku võiduga. 14. septembril 1920. a. kokku tulnud I Buhhaara Rahvakurultai (kongress) teatas emiiri võimu kukutamisest ning kuulutas välja Buhhaara Nõukogude Rahvavabariigi moodustamise.

Seega saavutas Punaarmee ajavahemikul 1919. a. kevadest kuni 1920. a. alguseni hiigavaid võite välismaise ja sisemise kontrrevolutsiooni ühendatud jõudude üle.

Kõrvuti vene kontrrevolutsiooniliste jõudude ärakasutamisega rahvusvahelise imperialismi poolt oli viimane pärast Esimese maailmasõja lõppu toonud Venemaale ka oma vägede suuri koondusi. Kuid kõik see lõppes nurjumisega. Entente'il tuli oma väed Venemaalt ära viia, kuna need olid nakatunud revolutsioonilisest vaimust ning keeldusid Nõukogude vabariigi vastu sõdimast. «... Me saavutasime võidu Entente'i üle sellega, et võtsime temalt ära soldatimundrisse riietatud töölised ja talupojad,»[1] ütles V. I. Lenin.

Pärast seda oli Entente'il kavatsus organiseerida Venemaa vastu 14 riigi, peamiselt väikeste maade, sõjaretk. Sellest sõjaretkest rääkis 1919. a. sügisel avalikult Churchill, kes oli tollal Inglismaa sõjaministriks. Kuid see sõjakäik kukkus läbi, sest nende maade töölised ja talupojad ei tahtnud sõdida Nõukogude Venemaa vastu.

Kuigi kodanlus, kes oli tulnud võimule Nõukogude Venemaaga piirnevates väikeriikides, suhtus bolševikesse vaenulikult, asus ta Entente'i riikide võitluses Vene NFSV vastu lõpuks siiski neutraliteedi positsioonile. Soome, Eesti ja mõnede teiste maade kodanlikud valitsused said aru, et sõda Entente'i poolel Vene NFSV vastu ei tõota neile mitte midagi peale suurte inim- ja materiaalsete kaotuste ning hädaohu, et Entente'i imperialistid nende maad orjastavad.

Punaarmee hiilgavad võidud kodusõja rindeil kutsusid rahvusvahelise proletariaadi ridades esile uue revolutsioonilise tõusu laine

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 188.

ning aktiviseerisid tema võitlust rahu eest, Nõukogude riigi abistamise eest. Liikumine solidaarsuse eest Nõukogude Venemaaga omandas üha massilisema iseloomu.

Punaarmee võitude tõttu ning oma maade töörahva survel olid Entente'i riikide valitsused sunnitud 1919. a. lõpul ja 1920. a. algul oma väed täielikult Nõukogudemaa piiridest välja viima.

VI PEATÜKK

VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI LIKVIDEERIMINE. KODUSÕJA LÕPP

§ 1. Nõukogude riigi rahvusvaheline ja siseolukord 1920. a. algul

Blokaadi lõpetamine 1920. a. algul

Entente'i teise sõjaretke purustamine avaldas suurt mõju Nõukogude vabariigi rahvusvahelise positsiooni tugevnemisele. Punaarmee võidud interventide ja valgekaartlaste üle, nõukogude võimu tugevnemine ning rahvusvahelise proletariaadi kasvav poolehoid nõukogude võimu vastu — kõik see sundis Entente'i maade valitsusi muutma oma taktikat Nõukogude Venemaa suhtes. 16. jaanuaril 1920. a. andis Entente'i Kõrgem Nõukogu loa vastastikuseks kaubavahetuseks Venemaa ning liitlas- ja neutraalsete maade vahel. Kuigi Kõrgem Nõukogu tegi reservatsiooni, et tema otsus ei tähenda liitlasvalitsuste poliitika muutmist Nõukogude Venemaa suhtes, tähendas see tegelikult siiski blokaadi lõpetamist. Lubati eksportida Venemaale rõivaid, arstimeid ja põllutöömasinaid metsa ning muude toorainete vastu. Nõukogude kooperatiivid astusid omakorda läbirääkimistesse mõnede Euroopa ja Ameerika Ühendriikide erafirmadega kaubandussuhete sisseseadmiseks.

Entente'i otsus blokaadi lõpetamise kohta ei tähendanud imperialistide poolt Nõukogude Venemaa suhtes aetava interventsioonipoliitika põhimõttelist muutmist. Entente püüdis endiselt kokku klopsida Balti riikide — Eesti, Läti ja Leedu, samuti Soome ja Poola blokki ning suunata seda Nõukogude vabariigi vastu. Sel eesmärgil kutsuti Inglise-Prantsuse ja Ameerika diplomaatia ühiste jõupingutustega 1920. a. jaanuaris Helsingis kokku viie maa konverents.

Kuid katse tõugata Balti riike ühisele väljaastumisele Nõukogude Venemaa vastu lõppes Entente'ile ka seekord nurjaminekuga. Leedu võttis oma territoriaalsete vaidluste tõttu Poolaga üsna tagasihoidliku seisukoha. Ka Eesti suhtus bloki projekti eitavalt, sest sel ajal pidas ta juba läbirääkimisi Nõukogude Venemaaga rahulepingu sõlmimiseks. Küllaltki tähtsat osa bloki nurjumisel etendas Baltimaade rahvaste revolutsioonilise liikumise tugevnemine ning nende võitlus rahu eest Nõukogude Venemaaga. Kõik see aitas Nõukogude diplomaatial jagu saada Inglise ja Prantsuse imperialismi intriigidest ning saavutada suur võit võitluses rahu eest.

2. veebruaril 1920. a. kirjutati Tartus alla rahulepingule Eesti ja Nõukogude Venemaa vahel. V. I. Lenin hindas selle akti tähtsust järgmiselt: «See rahu on aken Euroopasse. Selle kaudu avaneb meil võimalus alustada kaubavahetust Läänemaadega. Meie vastased väitsid, et revolutsioon Läänes on kaugel ja et ilma selleta me ei pea vastu. Kuid meie mitte ainult pidasime vastu, vaid ka võitsime.»[1]

26. märtsil 1920. a. pöördus Läti, tema järel aga ka Leedu Nõukogude valitsuse poole ettepanekuga alustada rahuläbirääkimisi.

VK(b)P IX kongressi avades deklareeris V. I. Lenin 1920. a. märtsis täiesti põhjendatult, et «rahvusvaheliselt pole ... meie olukord veel kunagi olnud nii soodne kui praegu».[2]

Tähtsaks teguriks, mis Nõukogude vabariigi olukorda kergendas, oli revolutsioonilise liikumise kasv kapitalistlikes maades. Suure revolutsioonilise tõusu olukorras tuli kokku Kommunistliku Internatsionaali II kongress (juuli — august 1920). Rohkem kui 200 delegaati esindas 41 maa proletaarseid organisatsioone.

Kongress kajastas kommunistlike ideede mõju tormilist kasvu rahvusvahelises töölisliikumises ning koloniaalses vabadusliikumises. Kongressi töö toimus V. I. Lenini vahetul juhtimisel. Kongressi tähelepanu keskpunktis oli uut tüüpi parteide, tõeliselt revolutsiooniliste, proletaarsete parteide loomise küsimus. Sel eesmärgil võeti kongressil vastu Kommunistlikku Internatsionaali vastuvõtmise 21 tähtsamat tingimust. II kongress pani aluse Kommunistliku Internatsionaali programmile ja organisatsioonilistele põhialustele.

Nõukogudemaa siseolukord 1920. a. kevadel

1920. a. kevadeks olid meie maa tähtsamad vilja- ja kütteainetepiirkonnad Siber, Ukraina, Põhja-Kaukaasia, Donbass, Groznõi ja Bakuu valgekaartlastest ja interventidest puhastatud. Tööstuskeskustes olid tööliste toitlusolud mõnevõrra paranenud.

Kogu riigi olukord tervikuna oli aga endiselt raske. Põllumajanduse kogutoodang moodustas sõjaeelsest toodangust ligikaudu poole; toiduainete andmise kohustus muutus talupoegadele päevpäevalt raskemaks. Seoses sellega muutus nende poliitiline meelsus. Tööstus oli äärmiselt laostunud. Enamik tehaseid ja vabrikuid seisis, kaevandused olid purustatud. Eriti raskes olukorras oli raudteetransport. Näiteks selleks, et sõita Moskvast Harkovi, kulus üheksa-kümme päeva, kuna tavalisel ajal katsid rongid selle vahemaa ühe ööpäevaga.

Neis tingimustes püstitasid kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus loosungi: «Kõik rahvamajanduse heaks!». VII nõukogude kongress, mis toimus 1919. a. detsembris, pühendas oma peatähelepanu rahulikule sotsialistlikule ülesehitustööle.

Kuna püsis reaalne hädaoht, et imperialistid võivad uuesti kallale tungida, siis ei saanud Nõukogude valitsus armeed demobilisee-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 317.
[2] Sealsamas, lk. 407.

rida. Sellesse kuulus aga ligi 5 milj. punaarmeelast ja maa vajas hädasti tööjõudu. Neis tingimustes oli väljapääsuks armee ärakasutamine rahvamajanduse taastamise ülesanneteks. Sel eesmärgil viidi rida Punaarmee väekoondisi üle tööarmeede olukorda nende kasutamiseks majanduslikus ülesehitustöös. 15. jaanuaril 1920. a. võttis Tööliste ja Talupoegade Kaitsenõukogu vastu otsuse Idarinde III armee reorganiseerimise kohta esimeseks revolutsiooniliseks tööarmeeks. Selle armee tegevuspiirkonnaks määrati Jekaterinburgi, Permi, Tjumeni, Tšeljabinski ja Ufaa kubermangud.

Kogu tööd juhtis Tööarmee Revolutsiooniline Nõukogu, mille koosseisu kuulusid armee revolutsiooniline sõjanõukogu ning Toitluse, Põllutöö, Teede ja Töö Rahvakomissariaadi ning Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu esindajad.

21. jaanuaril 1920. a. võttis Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu koos Ukraina Revolutsioonikomiteega vastu Edelarinde väekoondistest moodustatava Ukraina tööarmee põhimääruse. Ukraina tööarmeed kasutati peamiselt Donbassi taastamistöödel. Tööarmeed loodi ka Põhja-Kaukaasias ja teistel aladel. Võeti tarvitusele abinõud kvalifitseeritud tööliste tagasisuunamiseks tootmisse, oma erialale. Erilist tähelepanu pühendasid partei ja valitsus transpordi taastamisele, kuna sellest sõltus suurel määral põhiliste tööstusharude töö. Transpordi töö korraldamiseks suunati sinna mitu tuhat kommunisti.

Väga suur tähtsus oli võitlusel kütteainetetööstuse, kõigepealt aga meie maa tähtsaima kivisöebasseini — Donetsi basseini taastamise eest. Ukraina kommunistid mobiliseerisid oma jõud Donbassi taastamiseks. Donbassi kaevurid, kes olid rindel esimestes ridades võidelnud nõukogude võimu eest, astusid nüüd töörinde avangardi. Kivisöetoodang hakkas Donbassis kiiresti suurenema. 1920. a. veebruarist kuni juulini kasvas see peaaegu kahekordseks.

Ka kommunistliku partei IX kongressi tähelepanu keskpunktis olid majandusliku ülesehitustöö ülesanded. Kongress toimus Moskvas 29. märtsist kuni 5. aprillini 1920. a. Kongressil oli esindatud ligemale 612 000 partei liiget. Aasta jooksul, mis oli möödunud VIII kongressist, olid kommunistide read kasvanud kahekordseks.

Kongress kavandas meie maa lähemad ülesanded tööstuse ja transpordi valdkonnas. Seejuures rõhutas kongress, et majanduslikust ülesehitustööst peavad aktiivselt osa võtma ametiühingud. Erilist tähelepanu pühendas kongress ühtse majandusplaani koostamise küsimusele. Selles plaanis oli tähtis koht rahvamajanduse elektrifitseerimisel.

Ühtlasi algas V. I. Lenini initsiatiivil Venemaa elektrifitseerimise plaani koostamine.

Juba enne partei IX kongressi oli Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee istungjärk (1920. a. veebruaris) võtnud vastu otsuse Nõukogudemaa elektrifitseerimise kohta. Moodustati Venemaa Elektrifitseerimise Riiklik Komisjon (GOELRO) eesotsas meie partei väljapaistva tegelase ja nimeka teadlase G. M. Kržižanovskiga. Partei kongress

rõhutas, et meie maa majanduse taastamine ja arendamine peab tuginema rahvamajanduse elektrifitseerimisele. V. I. Lenin esitas elektrifitseerimise suure programmi 10—20 aasta peale. Ilma elektrifitseerimiseta ei saanud luua suurtööstust, kuid ilma raskemasinaehitustööstuseta oleks olnud võimatu viia põllumajandust üle sotsialistlikele rööbastele. GOELRO plaan oli sotsialismi materiaalse ja tehnilise baasi rajamise plaan. Nõukogude teadlased asusid Venemaa elektrifitseerimise plaani koostamisele.

Partei IX kongressil tuli pidada võitlust niinimetatud «demokraatliku tsentralismi» («detsistide») fraktsiooni vastu. Selle fraktsioonilise rühma eesotsas olid endised «pahempoolsed kommunistid» Ossinski, Sapronov, Maksimovski ja V. Smirnov. See rühm astus välja ainujuhtimise, tööarmeede ning tehastes ja vabrikutes kindla distsipliini kehtestamise vastu. Niisugune joon võis tekitada tõsist kahju Nõukogude riigile, kus ulatuslikku demokraatiat tuleb ühendada kõige rangema distsipliiniga. Rõhutades partei- ja nõukogude distsipliini suurt tähtsust, ütles V. I. Lenin, et meil «on vaja raudset distsipliini, raudset korda . . .»[1] Niisugust distsipliini võis uutes tingimustes saavutada üksnes siis, kui oleks seatud sisse ainujuhtimine ning ettevõtete juhtijate isiklik vastutavus tootmise eest, riiklike ülesannete täitmise eest.

Konstateerides, et «töörahva eesrindlikes kihtides võib märgata vaieldamatuid tööentusiasmi tunnuseid,» kohustas kommunistliku partei IX kongress parteiorganisatsioone ametiühingute kaasabil soodustama tööentusiasmi levikut linna ja maa töörahva paljumiljonilistes hulkades.

Tööentusiasmi avangardis sammusid Moskva ja Petrogradi töölised. Näiteks paljudes Moskva ettevõtetes tugevnes 1920. a. veebruaris-märtsis tunduvalt töödistsipliin, tõusis tööviljakus, tööluusid vähenesid ligemale kaks korda. Tekkisid eesrindlikud ettevõtted ja raudteed, mis andsid kommunistliku töössesuhtumise eeskuju. Teede rahvakomissari L. B. Krassini käskkirja alusel kanti 1920. a. märtsis autahvlile Moskva—Kaasani raudtee. Raudtee kollektiiv suurendas tunduvalt vagunite etteandmist laadimiseks, kiirendas Moskva jaoks määratud toiduainete vagunite kohaletoimetamist 20% võrra, muutis kiiremaks vedurite remondist väljalaskmise jne. 1920. a. aprillis pandi autahvlile Kesktelefoni ja -telegraafi töökodade järsult tööviljakust tõstnud kollektiivi nimi.

Nõukogudemaa tööliste tööentusiasm väljendus eredalt kommunistlike laupäevakute ulatuslikus levikus. Nendest osavõtjate arv kasvas kuust kuusse. 1. mail 1920. a. toimus ülevenemaaline laupäevak. Ainuüksi Moskvas võttis laupäevakust osa üle 425 000 inimese, s. o. enamik linna täiskasvanud elanikkonnast. V. I. Lenin võttis osa laupäevakust Kremlis. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimees M. I. Kalinin töötas sel päeval endises Michelsoni tehases. Moskvas toimunud laupäevakutest osavõtjad tühjendasid 1920. a.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 420.

maikuu jooksul 3290 vagunit, laadisid 2838 vagunit, vedasid raskusi 624 541 puuda ulatuses, remontisid 521 vedurit ja 781 vagunit, saagisid, lõhkusid ja ladusid riitadesse 3722 jooksvat sülda puid.

Massilised laupäevakud toimusid ka meie maa teistes linnades. Petrogradis võttis 1. mail korraldatud laupäevakust osa 165 000, Voronežis 25 000 inimest; Nižni Novgorodi kubermangus tuli 1. ja 2. mail laupäevakutele ligemale 600 000 inimest.

Võideldes tööstuse ja transpordi elustamise eest, kutsus partei nõukogude töötavat talurahvast üles igati laiendama külvipinda ning tõstma põldude viljakust, kuna see oli ainsaks abinõuks meie maa päästmiseks näljast.

§ 2. Entente'i kolmas sõjaretk ja selle purustamine. Kodusõja lõpp

Entente'i kolmanda sõjaretke algus

Vaatamata Entente'i kahe sõjaretke purustamisele lootsid imperialistid ikka veel hävitada Nõukogude Venemaa uue sõjalise kallaletungi abil.

Selle eesmärgi toestamiseks kasutasid imperialistid kodanlik-feodaalset Poolat ja parun Wrangelit, kes oli kogunud Krimmis kokku Denikini endise armee riismed. V. I. Lenini sõnade järgi olid kodanlik-feodaalne Poola ja Wrangel rahvusvahelise imperialismi kaks kätt.

Nõukogude valitsus tegi kõik, mis võimalik, et ära hoida uue sõja vallapäästmist. Juba 1919. a. tegi ta Poolale korduvalt ettepanekuid normaalsete heanaaberlike suhete sisseseadmiseks. Kuid reaktsioonine Poola valitsus ei vastanud Nõukogude valitsuse rahuettepanekuile ning jätkas Nõukogude Venemaa suhtes vaenulikku poliitikat.

28. jaanuaril 1920. a. pöördus Nõukogude valitsus Poola valitsuse ja poola rahva poole rahuettepanekuga, milles ta veel kord rõhutas, et ta tunnustab tingimusteta Poola riigi sõltumatust ja suveräänsust.

2. veebruaril 1920. a. pöördus Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee uuesti poola rahva poole üleskutsega teha sõjale lõpp, et mõlemad rahvad saaksid end täielikult pühendada rahulikule loovale tööle. Läkituses paljastati imperialistide sepitsused, mis olid suunatud sõja vallapäästmisele kahe vennasrahva vahel.

Pakkudes Poolale rahu, oli Nõukogude valitsus valmis tegema suuri territoriaalseid järeleandmisi. Kuid Entente ja imperialistlik poola kodanlus hindasid Nõukogude ettepanekuid nõrkuse tunnusena. Seepärast ei võetud Nõukogude valitsuse rahuettepanekuid vastu.

Hoolimata poola rahva huvidest keeldusid Lääne imperialistide poolt ülesässitatud Poola valitsevad ringkonnad vaieldavate küsimuste reguleerimisest rahulikul teel. Nad viisid kiiruga lõpule oma ettevalmistused kallaletungiks Nõukogudemaale. 6. märtsil saatis Nõukogude valitsus juba kolmandat korda, arvates 1920. a. algusest, Poolale oma rahuettepanekud.

Pilsudskilased lükkasid kõik Nõukogude valitsuse ettepanekud tagasi ning 25. aprilli hommikul 1920. a. alustas Poola armee, tungides Nõukogude Ukraina piiridesse, ilma sõda kuulutamata ulatuslikku pealetungi. 6. mail vallutasid Poola sõjaväed Kiievi.

Seega saabus lühikesele rahulikule hingetõmbeajale lõpp. Oli alanud Entente'i kolmas sõjaretk Nõukogude vabariigi vastu.

Poola kodanluse valitsev ladvik tahtis vallutada Nõukogude Paremkalda Ukrainat ja Valgevenemaad ning laiendada Poola riigi piire «merest mereni» — Danzigist Odessani.

Entente'i riigid olid selle plaani heaks kiitnud. Selle elluviimiseks sai Poola oma peremeeste — Entente'i imperialistide käest tohutul hulgal relvi ja sõjavarustust. Üksnes Prantsusmaa andis Poolale 1920. a. kevadel ligemale 1500 suurtükki, üle 300 000 vintpüssi, ligemale 3000 kuulipildujat, 350 lennukit, 800 veoautot ning palju muud varustust. Poola armee instruktoriteks olid Prantsuse ohvitserid. Ameerika Ühendriikide valitsus saatis 1920. a. esimesel poolel Poolasse üle 200 tanki, 300 lennukit, 20 000 kuulipildujat, 3 milj. komplekti riidevarustust, 4 milj. paari jalatseid, arstimeid ja muud moona. Ameerika imperialistid segasid aktiivselt vahele Poola siseellu, püüdes haarata tema tähtsamad rahvamajandusharud enda kätte.

Oma agressiooniks Nõukogudemaa vastu kasutas kodanlik-feodaalne Poola ukraina rahva reetjaid — kodanlikke natsionaliste —, kellele kauplemine Ukraina vabaduse ja sõltumatusega oli kujunenud elukutseks. Petljura, kes oli Nõukogude Ukrainast minema kihutatud ning asus tol ajal Poolas, sõlmis 22. aprillil 1920. a. Pilsudskiga kokkuleppe ühise võitluse kohta bolševike vastu. Selle kokkuleppe järgi tunnistas Poola «Ukraina Rahvavabariigi», mille eesotsas oli Petljura, «iseseisvust». Tegelikult muutis see kokkulepe Ukraina kodanlik-mõisnikliku Poola asumaaks.

Valgepoolakate kallaletungi järel alustas (1920. a. juulis) Krimmist oma pealetungi parun P. N. Wrangel. Wrangel seadis endale suure eesmärgi. Nagu tema eelkäijad Koltšak ja Denikin, nii valmistas ka tema ette sõjakäiku Moskva peale.

Kommunistlik partei kutsus nõukogude rahvast uuesti üles võitlusse vaenlase kallaletungi vastu. «Poola valged väed,» kirjutas «Pravda», «on läinud üle pealetungile kogu rindel. Nad külvavad töötavale rahvale surma, nad laastavad külasid ja linnu.

Edasi, tööliste ja talupoegade polgud! Püsside juurde, rakkus käed! Eesliinile, kommunistid!»

23. mail 1920. a. avaldas VK(b)P Keskkomitee oma teesid «Poola rinne ja meie ülesanded». Keskkomitee rõhutas vajadust mobiliseerida nõukogude rahva kõik jõud vastulöögi andmiseks uuele kallaletungile, mis ähvardab Nõukogude vabariigi olemasolu. Parteiorganisatsioone kohustati andma Läänerindele igakülgset abi. Olles ustav internatsionalismi põhimõtetele, deklareeris Keskkomitee neis teesides pidulikult: «... meile kallale tunginud Poola valgekaartluse

purustamine *ei muuda karvavõrdki meie suhtumist Poola sõltumatusse».*

Rindele paisati suured jõud. Rindeväeosi tugevdati kommunistide ja kommunistlike noorte uute täiendustega. Üksnes 1920. a. maisjuunis läks rindele ligemale 12 000 kommunisti. Kommunistlik noorsooühing saatis rindele 3000 oma parimat liiget. Tuhanded Ukraina ning Valgevenemaa töölised ja talupojad läksid partisanideks, aidates Punaarmeel hävitada röövvallutajaid nende endi tagalas.

Töö ja Kaitse Nõukogu võttis vastu rea otsuseid, et tugevdada Läänerinde varustamist relvastuse ja lahingumoonaga. Täites valitsuse ülesandeid, suurendasid töölised padrunite, vintpüsside, kuulipildujate ja riidevarustuse tootmist.

Nõukogude vägede vastupealetung. Ukraina ja Valgevenemaa vabastamine valgepoolakaist

Edelarinde juhatajaks saadeti A. I. Jegorov, rinde tagala ülemaks F. E. Dzeržinski, revolutsioonilise sõjakomitee liikmeks J. V. Stalin. Kohale jõudsid uued reservid, mille hulgas oli kangelaslik I ratsaarmee S. M. Budjonnõi ja K. J. Vorošilovi juhtimisel (seejuures sooritas armee oma kuulsa 1000-kilomeetrilise rännaku Maikopist Umaanini), kuulsusrikas 25. Tšapajevi diviis jt.

Kooskõlas Edelarinde Revolutsioonilise Sõjanõukogu poolt väljatöötatud plaaniga pidi I ratsaarmee otsustava löögiga valgepoolakate Kiievi ja Odessa grupeeringute liitumiskohale vallutama Kazatini ja Berditševi rajooni ning koostöös rinde teiste vägedega sisse piirama ja hävitama vastase vägede peagrupeeringu — Kiievi grupeeringu. See oli julge plaan, mille edust sõltusid kogu operatsiooni läbiviimise tulemused.

Pärast hoolikat ettevalmistust läks ratsaarmee 5. juuni hommikul 1920. a. pealetungile, murdis Samgorodoki — Snežno lõigus vastase kaitsest läbi ning tungis valgepoolakate tagalasse. Seejärel algas pealetung kogu Edelarindel.

Kõik Poola väejuhatuse katsed likvideerida punase ratsaväe läbimurret jäid tagajärjetuks. Lahingutes vastase väeosi läbi jahvatades jõudis ratsaarmee vaenlase tagalasse ning lõikas ta rinde kaheks. Valgepoolakate Kiievi grupeering isoleeriti Odessa grupeeringust.

Purustanud vastase Kiievi grupeeringu, vabastasid Nõukogude väed 12. juunil Ukraina pealinna Kiievi. Jätkates pealetungi kogu Edelarindel, vabastas Punaarmee Ukraina linnad üksteise järel poola röövvallutajaist. Tulvil revolutsioonilist entusiasmi läbisid Punaarmee väeosad pidevalt lahinguid pidades ja lakkamatult vaenlast jälitades kuu aja jooksul üle 300 kilomeetri.

Valgepoolakatele tulid Krimmist appi Wrangeli väed. Inglise ja Prantsuse sõjalaevade toetusel tegi Wrangel 6. juunil lõuna pool Melitoopolit dessandi, 7. juunil läks ta üle üldisele pealetungile. Wrangellastel läks korda vallutada Põhja-Tauria ja Lõuna-Ukraina alad. Tekkis otsene oht Donbassile ja valgepoolakate vastu tegutseva Punaarmee tagalale. Kuid sellest hoolimata, et Wrangel tõmbas

enda vastu suured Punaarmee jõud, säilitas Punaarmee endiselt initsiatiivi ning jätkas edukalt pealetungi valgepoolakatele.

Nõukogude vägede edusammud Edelarindel kergendasid tunduvalt Läänerinde tegevust. 1920. a. 4. juuli hommikul asusid Läänerinde väed M. N. Tuhhatševski juhtimisel pealetungile. Vastase rinne ei kannatanud punaste polkude lööke välja, lõi vankuma ja hakkas lääne suunas tagasi tõmbuma. 11. juulil 1920. a. vabastasid Läänerinde väed Valgevenemaa pealinna Minski.

Punaarmee võidukale edasiliikumisele aitas suurel määral kaasa asjaolu, et teda toetas aktiivselt valgevene ja ukraina rahvas, kes oli alustanud vabadusvõitlust poola röövvallutajate vastu. Talurahva ülestõusud okupantide vastu, partisanide lakkamatud kallaletungid Poola garnisonidele — niisugust pilti kujutas endast vaenlase tagala tema ajutise Ukrainas ja Valgevenemaal võimutsemise perioodil.

Poola mõisnike ja tšinovnikute orjuseikkest vabastatud ukraina ja valgevene talurahvas võttis kirjeldamatu rõõmuga vastu oma vabastajaid — Punaarmee võitlejaid. Punaarmee väeosadele anti igasugust abi. Talupojad jagasid punaarmeelastega viimase, mis neil oli, hoolitsesid suure tähelepanelikkusega haavatud võitlejate ja komandöride eest.

Punavägede edasiliikumine jätkus kasvava hooga. Augusti keskpaiku olid Nõukogude Läänerinde väed lähenemas Varssavile. Samaks ajaks olid S. M. Budjonnõi punase ratsaväe polgud, kes tungisid peale Edelarinde vägede avangardis, jõudnud Lvovini. Poola vägesid ähvardas täielik lüüasaamine. Kogu Poola aadliriik seisis krahhi lävel. Selle eredaks tõendiks on Poola tolleaegse tegeliku riigipea Pilsudski ülestunnistus, kes kirjutas: «Paanika puhkes isegi rindest sadade kilomeetrite kaugusel olevais maakohtades, mõnikord aga ka kõrgemates staapides, ning kandus üha sügavamale tagalasse. Hakkas mõranema isegi riigiorganite töö; selles võis märgata mingisugust ebakindlat, kõhklevat pulssi... Seega hakkas kujunema minule kõige ohtlikum rinne — siserinne».

31. juulil 1920. a. moodustati Belostokis Ajutine Poola Revolutsioonikomitee. See komitee tekkis poola rahva revolutsioonilise võimuorganina ning esindas tema elulisi huvisid. Revolutsioonikomitee eesotsas olid silmapaistvad poola kommunistid — J. J. Marhlevski (esimees), F. E. Dzeržinski ja F. J. Kon. Ajutine Revolutsioonikomitee kuulutas välja Poola töörahva vabastamise kapitalistide ja mõisnike rõhumise alt ning deklareeris, et Poola töörahvahulgad võtavad oma saatuse enda kätesse.

Võimulolev reaktsiooniline aadliklikk, olles surmani ehmunud Punaarmee võitude toimel valmiva sisemise revolutsioonilise plahvatuse perspektiivist, pöördus läkitusega Poola armee poole, kutsudes teda üles «isamaa» eest lahingus langema. Vastuseks sellele üleskutsele avaldas illegaalselt tegutsev Varssavi Soldatite Saadikute Nõukogu avaliku kirja Pilsudskile, paljastades ja häbimärgistades teda Poola töörahvahulkade huvide reetjana, Entente'i

imperialistide truualamliku sulase ning poola mõisnike ja kapitalistide teenrina.

Sündmused rindel arenesid sel ajal ebatavalise kiirusega. Kogu maailm jälgis pinevusega Punaarmee edasiliikumist Varssavi suunas. Poolas ja kogu Euroopas tugevnes revolutsiooniline liikumine. Veel suuremat hoogu võttis see liikumine seoses Kommunistliku Internatsionaali II kongressi läkitusega, milles pöörduti kõigi maade tööliste ja töötajate poole üleskutsega asuda kaitsma kogu maailma proletariaadi isamaad — Nõukogude vabariiki. Lääne-Euroopa proletaarlased organiseerisid kodanlik-mõisnikliku Poola blokaadi. Tšehhoslovakkia töölised keeldusid valmistamast Poola jaoks relvastust ja seda kohale saatmast. Kõik piiriäärsed jaamad olid ummistunud raudteelaste poolt kinnipeetud ešelonidest, milledes asus Poola jaoks määratud sõjavarustus. 1920. a. juulis-augustis tekkis mitmeis Euroopa maades võimas streikide ja demonstratsioonide laine, mis oli suunatud Entente'i Nõukogude-vastase poliitika vastu. Mitmete Euroopa maade ja Ameerika Ühendriikide transporditööliste ja laadijate hulgas levitati Transporditööliste Rahvusvahelise Nõukogu läkitusi, milledes kutsuti üles igati takistama relvastuse saatmist Poolasse. Ühes niisuguses läkituses, millega pöörduti Saksa tööliste poole, öeldi: «Proletaarlased, te teate, et kui Nõukogude Venemaa langeb, siis on see maailmarevolutsioonile ülisuureks kaotuseks.»

Kõigis Inglismaa suurtes tööstuskeskustes loodi «kaastöökomiteed», mis alustasid aktiivset võitlust Inglise valitsuse interventsioonipoliitika vastu. Versailles' rahulepinguga allasurutud Saksamaal hakkasid töölised looma salajasi punakaardisalku, Berliini proletaarlased tõstatasid tööliste saadikute nõukogude loomise küsimuse. Itaalias hakkasid töölised vabrikuid oma valdusse võtma ning maaelanikkonda võitlusele õhutama.

«Käed eemale Nõukogude Venemaa küljest!» — niisugune oli kapitalistlike maade eesrindlike tööliste nõudmine. «Niipea,» ütles V. I. Lenin, «kui rahvusvaheline kodanlus ähvardab meid lüüa, haaravad ta käest kinni tema enda töölised. Selles seisabki Poola vastu peetava sõja rahvusvaheline tähtsus.»[1]

Valgepoolakate lüüasaamine põhjustas Entente'i ringkondades ülisuurt rahutust. 12. juulil 1920. a. saatis Inglise välisminister Curzon Nõukogude valitsusele noodi ettepanekuga sõlmida Poolaga vaherahu. Curzon nõudis Punaarmee edasiliikumise seismapanemist ning Wrangeli vastu peetava sõja lõpetamist. Ta tegi oma noodis ettepaneku määrata kindlaks Venemaa ja Poola vaheline piir, mis kulgeks ligikaudu 50 km Grodnost idapool läbi Nemirovi ja Brest-Litovski kuni Peremõšlini ja Karpaatideni. See ettepanek, mis on läinud ajalukku «Curzoni liini» nimetuse all, andis tunnistust suurest peataolekust imperialistide leeris ning oli suunatud sellele, et ükskõik missuguste abinõudega ära hoida Punaarmee

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 278.

edasiliikumist ning päästa Pilsudski ja Wrangel lõplikust purustamisest.

Seejärel teatasid Inglise ja Prantsuse valitsused ultimatiivselt, et Inglismaa ja Prantsusmaa alustavad Nõukogude Venemaa vastu sõjategevust. Inglise laevastik sai käsu liikuda Balti merre. Imperialistid suurendasid sõjalise abi andmist kodanlik-feodaalsele Poolale. Poolasse saadeti Inglise-Prantsuse erimissioon. Ühele sellele missiooni liikmele kindral Weygand'ile olid antud erilised volitused valge-Poola armee tugevdamiseks.

Olles ustav oma rahuarmastavale poliitikale, nõustus Nõukogude valitsus viivitamata alustama Poolaga vaherahu-läbirääkimisi, avaldades põhimõttelist nõusolekut piiri kindlaksmääramiseks ligikaudselt selle liini järgi, mida oli soovitanud Curzon.

Reaktsiooniline Poola valitsus aga ajas küsimuse rahulikul teel reguleerimise võimaluse nurja, ei saatnud oma esindajaid vaherahu-läbirääkimistele ning lootis, et imperialistide abiga läheb tal korda Nõukogude vägesid tagasi lüüa.

Inglise ja Prantsuse imperialistide surve Vene NFSV-le, nende avalik ja jultunud vahelesegamine Nõukogude—Poola suhetesse on seletatav ühe väga tähtsa asjaoluga, mis tulenes Entente'i kolmanda sõjaretke iseärasustest. Asi seisis selles, et Versailles' rahu oli teinud Poolast puhverriigi, mis pidi ühelt poolt olema vastukaaluks Saksamaale, teiselt poolt aga kaitsma Euroopat Vene revolutsiooni ideede eest. Täites ketikoera osa, kes pidi kaitsma Versailles' rahu süsteemi Kesk- ja Kagu-Euroopas, oli valgekaartlik Poola ühtlasi tööriistaks Entente'i käes tema võitluses Nõukogude Venemaa vastu. «Sellepärast siis,» ütles V. I. Lenin, «kui puhkes sõda Poolaga, millest me nii väga tahtsime pääseda kas või suurte järeleandmiste hinnaga, osutus see sõda Poolaga palju otsesemaks sõjaks Entente'i vastu kui eelmised sõjad.»[1]

Viimased lahingud valgepoolakatega. Rahu Poolaga

Pilsudskilaste reaktsiooniline klikk arendas Entente'i igakülgsel toetusel palavikulist tegevust oma olukorra päästmiseks. Julma terrori abil surus ta maha kehtiva režiimi vastu suunatud opositsiooni kõige väiksemagi avalduse. Ennenägemata repressioonide ja politseiterrori tulemusena uputati verre Poolas kujunema hakanud sisemine rahvarinne.

Teiselt poolt püüdis Poola aadel, kasutades demagoogilistel eesmärkidel ära poolakate põlist vaenu vene mõisnike, tšinovnikute, sandarmeeria ja teiste tsarismi suurriikliku poliitika kandjate vastu, igati sisendada töörahva hulkadele mõtet, et Nõukogude valitsus teostab Poola suhtes samasugust suurriiklikku poliitikat.

Selleks et tõmmata enda poole laiu talurahvahulki, avaldas Poola valitsus maareformi seaduse, milles lubas talupoegadele maad.

Kui aga valitsevaid klasse ähvardanud otsene hädaoht oli möödunud, hakkas kodanlus maareformi elluviimist igati pidurdama.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 273.

Apelleerides rahvustundele ning kasutades seejuures demagoogiat, laimu ja valet, läks Pilsudski valitseval klikil korda meelestada teatud osa elanikkonnast, eriti aga talurahva mahajäänud kihte, Punaarmee vastu. Pilsudskile tuli kasuks ka Poola Revolutsioonikomitee poolt agraarküsimuses tehtud viga. Selle asemel, et pilsudskilastest vabastatud territooriumil kogu mõisamaa kehv- ja kesktalurahva hulkade vahel ära jagada, võttis Revolutsioonikomitee ekslikult suuna sovhooside moodustamisele. See ei jätnud muidugi Poola talupoegade meeleolule mõju avaldamata.

Sedamööda kuidas Nõukogude väed liikusid edasi Varssavi poole, vastase jõud, mis olid lähenenud oma inimressursside ja relvastuse täiendamise allikatele, kasvasid, Punaarmee löögijõud aga, vastupidi, nõrgenes tunduvalt.

Hoogsa pealetungi käigus eraldusid Nõukogude väed mitmesaja kilomeetri kaugusele oma tagalabaasidest. Kui nad Varssavi alla jõudsid, polnud neil enam reserve ega laskemoona, pealegi jäid nad arvuliselt vaenlasest tunduvalt maha[1]. Niisuguses ebasoodsas olukorras pidid nad võitlema valgepoolakate ülekaalukate jõudude vastu, kes olid Inglise, Prantsuse ja Ameerika imperialistide poolt hästi varustatud.

Olles arvuliselt ja tehnika poolest ülekaalus, alustas vastane 16. augustil kogu Läänerindel pealetungi. Eespoolmainitud põhjustel olid Punaarmee väeosad sunnitud oma positsioonid Varssavi lähistel maha jätma ning ida poole taanduma.

Varsti pandi valgepoolakate edasiliikumine ida suunas seisma ning rinne stabiliseerus.

Põhjuste analüüsimisel, millega on seletatav Punaarmee lüüasaamine Varssavi all, tuleb kõigepealt lähtuda Nõukogude vabariigi äärmiselt raskest majanduslikust olukorrast Nõukogude—Poola sõja perioodil. Laostunud tööstus ja põllumajandus ning transpordi katastroofiline olukord ei võimaldanud Nõukogude ülemjuhatusel saata tegevvägedele õigeaegselt ja piisavalt inimtäiendusi ning kindlustada vägesid materiaalsete ja tehniliste vahenditega. See avaldas real juhtudel mõju väeosade poliitilisele ja moraalsele seisundile. Mõned väeosad ja väekoondised, sattunud raskesse olukorda, ei osutanud vajalikku meelekindlust ja vastupidavust.

Väga negatiivselt mõjus Punaarmee operatsioonidele asjaolu, et Lääne- ja Edelarinde vahel polnud vajalikku koostööd. Öeldule tuleb lisada veel seda, et Läänerinde väejuhatus ei ilmutanud ei oskust ega tahet kindlustada kättevõidetud positsioone ning varustada oma eesmisi väeosi laskemoona, reservide ja toiduainetega. Sellised olid üldjoontes Nõukogude vägede ebaedu põhjused Varssavi all.

---

[1] Augustis oli vaenlasel kummalgi rindel üle 140 000 tääki ja mööga. Nõukogude vägedel oli Läänerindel ligikaudu 53 000 tääki ja mööka ning Edelarindel ligemale 123 000 tääki ja mööka. Edelarindel asuvatest vägedest oli 70% seotud võitlusega Wrangeli vastu, nii et valgepoolakate vastu jäi umbes 35 000 tääki ja mööka.

V. I. Lenini juhendi järgi valmistati intensiivselt ette reserve, mida oleks võinud igal ajal rindele saata. Peale selle oli Vitebski, Polotski ja Neeveli ümbruses kiires korras moodustamisel vabariigi reservarmee, Edelarinde piirkonnas aga tagavara-armee.

Valgepoolakad, kes ärevusega ootasid Punaarmee uut vastulööki, otsustasid teha Nõukogude Venemaaga rahu. 12. oktoobril 1920. a. kirjutati Riias alla leping vaherahu ja preliminaarse (esialgse) rahu kohta. Seega oli Nõukogude—Poola sõda lõppenud. 18. märtsil 1921. a. kirjutati Riias alla rahuleping. Mõlemad lepinguosalised tunnistasid Ukraina ja Valgevene sõltumatust. Kuid Entente'i toetusel kiskusid Poola reaktsioonilised ringkonnad Nõukogude Ukraina ja Valgevenemaa küljest vägivaldselt ära nende maade läänealad.

Entente'i vastupanust hoolimata õnnestus Nõukogude valitsusel Poolaga toimuva sõja ajal sõlmida rahuleping Leeduga (12. juulil 1920), Lätiga (11. augustil 1920) ja Soomega (14. oktoobril 1920). Nende rahulepingute sõlmimisega demonstreeris Nõukogude Venemaa veel kord oma välispoliitika õilsaid põhimõtteid, näidates valmisolekut lahendada vastastikuste suhete küsimusi teiste riikidega rahulikul teel.

Rünnak Perekopile. Wrangeli vägede purustamine

Sõlminud Poolaga rahu, asus Nõukogude vabariik Wrangeli valgekaartlike vägede likvideerimisele. Wrangeli armee oli Entente'i abil kuulipildujate, suurtükkide, soomusautode, tankide ja lennukitega paremini relvastatud kui kõik teised nõukogude võimu vastu võidelnud valged armeed. Merelt toetasid Wrangelit Inglise, Prantsuse ja Ameerika sõjalaevad. Prantsuse sõjaväeinseneride juhtimisel oli Krimmi poolsaar kindlustatud sõjatehnika viimase sõna järgi.

Partei üleskutsel astusid kommunistid ja kommunistlikud noored meie maa proletaarsetest keskustest — Donbassist, Moskvast, Petrogradist ja teistest linnadest — võitlusse Wrangeli vastu. Partei- ja komsomoliridade tugevdamiseks rindel suunati rindeväeosadesse rohkem kui 8000 kommunisti ja üle 2500 kommunistliku noore. Lõunasse suunati ka uusi sõjaväeosi.

19. augustil 1920. a. saatis VK(b)P Keskkomitee Ukraina K(b)P Keskkomiteele ning VK(b)P Keskkomitee Kaukaasia ja Siberi büroodele, VK(b)P Petrogradi komiteele ja Läänerinde Revolutsioonilisele Sõjanõukogule direktiivi abistada Krimmi rinnet.

Täites partei ja valitsuse direktiive, töötas Lõunarinde Revolutsiooniline Sõjanõukogu välja Wrangeli purustamise plaani. Vastavalt sellele plaanile pidid Punaarmee väeosad haarama Krimmist Põhja-Tauriasse (Vasakkalda Ukraina) tulnud vastase vägesid tiibadelt, et ära lõigata nende taandumistee Krimmi ning niiviisi hävitada nende peajõud. Pealöök Wrangeli armeele pidi antama Dnepri paremalt kaldalt, Berislavi—Kahhovka rajoonis.

Rinde revolutsiooniline sõjanõukogu tegi energiliselt tööd, et luua vajalikud tingimused Wrangeli armee purustamise plaani edukaks elluviimiseks. Augustikuu jooksul toimunud lahingute käigus

loodi Dnepri vasakule kaldale kuulus Kahhovka platsdarm, kust pärastpoole antigi Wrangelile purustav löök.

1920. a. septembri lõpul määrati Lõunarinde juhatajaks M. V. Frunze. Selleks ajaks olid Nõukogude Lõunarinde väed saavutanud arvulise ülekaalu jalaväe alal. Kuid Wrangelile jäi endiselt ülekaal ratsaväe poolest. Selle vaenlase eelise likvideerimiseks otsustati I ratsaarmee Berditševi juurest Lõunarindele paisata. 27. oktoobril koondus ratsaarmee Berislavi ümbrusse.

Koos saabunud täiendustega ületasid Nõukogude Lõunarinde väed vastase vägesid arvuliselt ligikaudu 4-kordselt (100 000 25 000—28 000 vastu). Kuid vaenlase tugevasti kindlustatud positsioonid ja kaitseks sobiv maastikureljeef vähendasid tunduvalt Punaarmee väeosade arvulise üleoleku tähtsust.

Selleks ajaks, kui Krimmi rindele jõudis Budjonnõi ratsavägi, oli Wrangeli jõukudele antud rida tugevaid lööke. Wrangel oli sunnitud üle minema pealetungilt kaitsele. Nõukogude vägedel oli soodne võimalus teha vrangellastele lõpp veel enne talve.

1920. a. oktoobri lõpus algas Lõunarinde vägede üldine pealetung. 28. oktoobril algasid Põhja-Tauria väljadel ägedad lahingud, mis kestsid kuni 3. novembrini. Vaenlane sai tugevasti lüüa. Otsustavat osa neis heitlustes etendas I ratsaarmee.

Wrangeli väed paisati Krimmi ning need taandusid Perekopi kindlustuste varju. Illegaalsed parteiorganisatsioonid tegid VK(b)P Krimmi oblastikomitee juhtimisel sel ajal ettevalmistusi relvastatud ülestõusuks Krimmi suuremates linnades selleks spetsiaalselt moodustatud ülestõusupolkude jõududega. Krimmi partisanisalgad aktiviseerisid lahingutegevust, kooskõlastades oma operatsioone Punaarmeega.

Vastase kindlustuste läbimurdmise operatsioonid Perekopil ja Tšongaris nõudsid Punaarmee väeosade isikuliselt koosseisult suurt tahtepingutust, otsustavust ja mehisust. Nõukogude vägedel tuli jagu saada valgete tugevasti kindlustatud positsioonidest.

Ettevalmistused Krimmi kindluste vallutamiseks viidi lõpule 7. novembriks 1920. a. Ööl vastu 8. novembrit alustasid Punaarmee väeosad oma kangelaslikku rünnakut Perekopile. Öö katte all, kui tuul oli Sivaši veed ajanud Aasovi merre, vajudes mudasse, mööda paljast kleepuvat lahepõhja liikudes jõudsid VI armee löögirühma väeosad vastase tagalasse, Litovski poolsaare põhjatippu, lõid valged sealt välja ning hõivasid 8. novembri hommikuks kogu selle poolsaare.[1] Samal ajal murdsid Punaarmee väeosad rünnakuga rindelt vastase positsioonid Perekopil läbi ja hõivasid Türgi valli. Valged panid vastu hukkumisele määratud inimeste meeleheitlikkusega. Kaotanud oma kindlustatud positsioonid Perekopil ja Tšongaris, taganesid vrangellased Jušuni kindlustusteni. Ägedates lahingutes murdsid Punaarmee väeosad 11. novembri õhtuks läbi vaen-

[1] Sivaši ületanud Punaarmee väeosadele juhatas teed Strogonovka küla talupoeg I. I. Olentšuk. Suure Isamaasõja ajal, kui Nõukogude väed 1944. a. kihutasid fašiste välja Krimmist, abistas Olentšuk uuesti Nõukogude Armeed.

lase tugevasti kindlustatud positsioonidest Jušuni all ja hõivasid need. Läbimurdesse suunati punane ratsavägi. Algas paanikas taganeva vastase üldine jälitamine.

12. novembril vabastati Krimmi pealinn Simferoopol. 15. novembril pandi võidukas punalipp lehvima Sevastoopoli kohal. Samal päeval telegrafeeris M. V. Frunze V. I. Leninile, et punaste polkude löökide all on Lõuna-Venemaa kontrrevolutsioon lõplikult puruks litsutud. Kertši hõivamisega 16. novembril 1920. a. oli Lõunarinne likvideeritud. Wrangeli vägede vastu peetud lahingutes omandas kuulsuse Ust-Dneprovski flotill B. V. Horošihhini juhtimisel, mis oli komplekteeritud Balti mere ja osaliselt Musta mere meremeestest.

Entente'i abiga viis Wrangel oma vägede riismed välismaale. Krimmist plehku pannes võttis ta endaga kaasa üle 130 Musta mere laevastiku laeva, andes need Prantsusmaa «kaitse» alla.

Wrangeli vägede purustamine oli Entente'i poolt Nõukogude Venemaa vastu organiseeritud kolmanda sõjaretke täielikuks krahhiks. Võit Wrangeli üle tähendas Inglise, Prantsuse ja Ameerika imperialistide nende plaanide täielikku läbikukkumist, mis olid suunatud noore Nõukogude vabariigi hävitamisele relvajõul.

Valgepoolakate ja Wrangeli purustamisega lõpeb põhiliselt võitluse ajajärk interventide ja valgekaartlaste vastu.

Muidugi läks veel aega, et likvideerida kontrrevolutsiooni kolded Taga-Kaukaasias, ent ka siin lõppes võitlus nõukogude võimu kasuks. 1920. a. lõpul — 1921. a. algul tõusis Armeenia ja Gruusia töötav rahvas kommunistliku partei juhtimisel otsustavalt üles selle aegunud rahvavastase režiimi vastu, mille olid kehtestanud dašnakid ja Gruusia menševikud, kelle valitsemise tagajärjel Armeenia ja Gruusia kurnati täielikult välja. Nõukogude Venemaa vennaliku abiga kehtestati Armeenias 29. novembril 1920. a. ja Gruusias 25. veebruaril 1921. a. nõukogude võim.

Kauem kui teistes kohtades jätkus kodusõda ja interventsioon Kaug-Idas; kuid see kandis kohalikku iseloomu ning ei nõudnud seepärast enam niisugust kõigi meie maa jõudude pingutust nagu Koltšaki, Denikini, Judenitši, Poola ja Wrangeli vastu toimunud sõja perioodil.

Löönud rahvusvahelise imperialismi ja Vene kontrrevolutsiooni ühendatud armeed täielikult puruks, demonstreeris Nõukogude vabariik oma suurt jõudu ja eluvõimet.

§ 3. Võitlus nõukogude riikliku ja ühiskondliku korra kindlustamise eest kodusõja aastail

Sotsialismi võrsete tugevdamine rahvamajanduses

Kodusõja aastail ei katkenud Nõukogudemaal töö uue ühiskondliku ja riikliku korra loomisel ja tema tugevdamisel, kõigil ühiskondliku elu aladel teostati sotsialistlikke ümberkorraldusi.

Vaenlasega elu ja surma peale toimunud heitluse karmid tingimused vajutasid oma pitseri ka loova töö iseloomule. Nõukogude riigi majanduslik-organisatoorne ja kultuurilis-kasvatuslik tegevus ei saanud sel perioodil täies ulatuses välja areneda. Kuid sellele vaatamata saavutati siingi küllalt suurt edu.

Viinud lõpule suur-, kesk- ja tunduva osa väiketööstuse natsionaliseerimise, võttis Nõukogude riik kindlalt enda kätte juhtivad positsioonid meie maa majanduses. 1919. a. oktoobris oli meie maal üle 2500 natsionaliseeritud ettevõtte. 1920. a. lõpuks oli niisuguseid ettevõtteid juba ligemale 4500. Eraomanike kätte jäid üksnes väikeettevõtted. Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu määrusega 29. novembrist 1920. a. kuulusid natsionaliseerimisele samuti kõik ettevõtted, milledes oli 5 töölist ja mehhaaniline jõumasin või 10 töölist ilma mehhaanilise jõumasinata. Peaaegu kogu tööstuses kujunesid välja uued, sotsialistlikud tootmissuhted. Natsionaliseerimata jäeti üksnes kõige väiksemad käsitööstuslikud ettevõtted.

Tööstust natsionaliseerides lahendas Nõukogude riik ühtlasi ka natsionaliseeritud ettevõtete juhtimise ülesannet. See oli erakordselt raske küsimus.

Nõukogude valitsus ja kommunistlik partei tõmbasid tööstuse juhtimisse laialdaselt kaasa eesrindlikke töölisi. Mittetäielikel andmeil moodustasid töölised vabrikute ja tehaste juhtkonnas 1920. a. detsembri algul 61,6%. Tööliste laialdane osavõtt tööstuse juhtimisest aitas hiljem luua tööstuse juhtijate ustavat kaadrit.

Teadmiste vähesus ja kogemuste puudumine muidugi raskendasid töölisklassi hulgast tulnud majandusjuhtide tegevust. Sageli tegid nad vigu. Samuti ei tulnud kõik algul oma kohustustega toime. Ent bolševistlik tarmukus, sügav arusaamine riigi huvidest ning töölisklassi toetus aitasid neil siiski omandada majanduse juhtimise kunsti. Ainuüksi omal jõul ei suutnud töölisklass tööstusliku tootmise korraldamisega edukalt toime tulla. Selleks polnud tal küllaldaselt teadmisi. Paralleelselt eesrindlike tööliste massilise edutamisega juhtivale tööle tõmbas nõukogude võim seepärast kaasa vanu, kodanlikke spetsialiste rahvamajanduse ja riigivalitsemise alalt. Juba kodusõja aastail saavutas töölisklass suu edu, osates ära kasutada spetsialiste nii sõjaasjanduses kui ka majandusliku ülesehitustöö korraldamisel.

Kodusõja aastail vähenes tööstustoodang meie maal järsult. See oli tingitud sellest, et intervendid ja valgekaartlased purustasid täielikult sajad tehased, vabrikud ja kaevandused, et vaenlane vallutas kütte- ja tooraineteallikad, et miljonid inimesed läksid rindele ja et tagalas tegid tootmist ruineerides kõigi jõududega kahjuritööd kapitalistid ja nende käsilased. Langes ka tööviljakus ettevõtetes.

Tänu oma loomingulisele energiale, organiseeritusele ja tööentusiasmile suutis töölisklass siiski säilitada tähtsamad ettevõtted, organiseerida neis tootmistöö ning anda rindele vajalikku toodangut. Sellest annavad tunnistust paljud vabrikud, tehased ja terved

tööstusrajoonid. Näiteks kaevanduste endiste omanike sabotaaži tõttu langes Moskva-lähedases kivisöebasseinis kivisöe tootmine esimestel kuudel pärast Oktoobrirevolutsiooni tunduvalt. 1918. a. andis Moskva-lähedane bassein kivisütt kaks korda vähem kui 1917. a. Pärast söekaevanduste natsionaliseerimist aga hakkas kivisöetoodang kõigist raskustest hoolimata kiiresti kasvama. Kodusõja lõpuks oli 1917. a. tase ületatud.

Oktoobrirevolutsiooni järel alanud muutused talumajanduse struktuuris jätkusid ka kodusõja aastail. Talurahva kesktalupoeglikuks muutumise protsess kestis edasi. Mittekülvavate talumajandite erikaal vähenes 1917. aastast kuni 1920. aastani üle kahe korra. Tunduvalt vähenes talupoegade arv, kel polnud hobust ega lehma. Samal ajal kasvas tunduvalt nende majandite protsent, kus külvipind ulatus kuni kahe tiinuni (47,9%-ni 1920. a. 30,4% vastu 1917. a.); mõnevõrra suurenes majandite arv, milledel oli külvipinda 2—4 tiinu. Sõjast ja laostumisest hoolimata suurenes majandite arv, kus oli üks hobune. Mõisamajandid likvideeriti, kulakluse positsioonid nõrgenesid järsult. Maa ümberjagamine, osa inventari ja kariloomade konfiskeerimine, viljaülejääkide rekvireerimine ning suurte rahasummade äravõtmine nõrgestas tunduvalt kulakluse majanduslikku võimsust. Seega oli kulaklus osaliselt ekspropriieeritud. Kulaklike majandite erikaal kogu talurahva hulgas vähenes 15%-lt enne revolutsiooni 4—5%-ni.

Samal ajal esines aga põllumajanduses ka tõsiseid negatiivseid nähtusi. Maal hakkas langema tootmise kaubalisus. Väiketalumajandid, millede arv pärast revolutsiooni oli jõudsalt kasvanud, ei suutnud hüvitada kaubatoodangu vähenemist, mis toimus mõisamajandite likvideerimise tagajärjel, mis enne olid andnud kaubaviljast üle viiendiku, ning tunduvat vähenemist kulakute poolt toodetava vilja osas, mis varem moodustas 50% põllumajanduse kaubatoodangust.

Kodusõja aastail hakkasid külas tekkima esimesed sotsialistliku maaharimise võrsed, kuigi väikeses ulatuses. Loodi riiklikke majandeid (sovhoose). Tekkisid esimesed kollektiivsed majapidamised — kommuunid, artellid ja ühise maaharimise ühistud.

Vaatamata sõjaaja suurtele raskustele hoolitses nõukogude võim kollektiivmajapidamise arendamise eest külas. 2. novembril 1918. a. moodustas Rahvakomissaride Nõukogu erifondi 1 miljardi rubla suuruses summas. Sellest fondist andis valitsus rahalist toetust ja laenu kollektiivmajapidamistele ning talupoegadele, kes olid läinud üle ühisele põlluharimisele.

Seadus «Sotsialistlikust maakorraldusest ja sotsialistlikule põllumajandusele ülemineku abinõudest», mille Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee võttis vastu 1919. a. veebruaris, rõhutas individuaalsetelt maakasutuse vormidelt ühistutele ülemineku tähtsust ja vajadust ning kavandas abinõud talupoegade ühistute abistamiseks ja soodustamiseks.

1920. a. oli üle 10 000 kollektiivmajandi. Kollektiivmajapidamistesse ühinesid peamiselt talurahva varatute kihtide esinda-

jad. Seepärast oli esimeste kolhooside materiaalne tootmisbaas üsna nõrk ning põllumajandusliku tootmise üldises bilansis ei etendanud nad kuigi olulist osa.

Eeldused üksikmajapidamiste asendamiseks kollektiivmajapidamistega ei olnud tollal veel välja kujunenud. Oli vaja aega, et talupoeg oma isiklike kogemuste varal veenduks kollektiivse maaharimise paremustes. Peale selle polnud laostunud ja mahajäänud maal vajalikku tehnilist baasi, et välja arendada sotsialistlikku suurtootmist põllumajanduses. Seda asjaolu märkis V. I. Lenin partei VIII kongressil, öeldes, et kui nõukogude võim võiks anda külale 100 000 traktorit, siis ütleks kesktalupoeg: «Ma olen kommuuna poolt» (s. o. kommunismi poolt).»[1] Kuid meie tööstusel polnud tollal võimalik anda talurahvale säärast abi.

Võitluse ajal interventide ja valgekaartlaste vastu olid kõik Nõukogude riigi peamised ressursid suunatud meie maa kaitseks. Nõukogude inimeste elutingimused olid muutunud erakordselt raskeks. Nõukogude vabariigi töörahvas tõi raskeid ohvreid ja kannatas puudust, et saavutada võit vaenlase üle.

Äärmise laostumise olukorras, tingimustes, kus kõik jõud ja ressursid olid mobiliseeritud meie maa kaitseks, kandis Nõukogude riik tõsist hoolt töötajate eest. V. I. Lenin ütles 1919. a.: *«Laastatud maal on esimeseks ülesandeks — päästa töötaja. Kogu inimkonna esimene tootlik jõud on tööline, töötaja.* Kui tema jääb ellu, siis me päästame ja taastame *kõik.*»[2] Nõukogude riik asus esimesena maailmas töölise õigusi garanteeriva tööseadusandluse elluviimisele. Tööseaduste koodeks, mis võeti vastu 1918. a. detsembris, fikseeris 8-tunnilise tööpäeva, iga-aastased tasulised puhkused kõigile, kes on aasta läbi töötanud, täieliku kindlustatuse haigekassade arvel töövõime kaotuse korral jne. Koodeksi 15. paragrahv määras kindlaks, et riik garanteerib tööjõu jaotamise organite, samuti ka ametiühingute kaudu kõigile kodanikele õiguse tööle. Kehtestati töötasu riiklik reguleerimine ametiühingute poolt koostatavate tariifide alusel. Töökoodeks keelas kasutada laste ja kuni 16 aasta vanuste alaealiste tööd. Nõukogude riik likvideeris ebavõrdsuse naiste ja meeste töö tasustamises. Ettevõtteis rakendati töökaitse-abinõusid.

Kodusõja tingimustes oli nõukogude võim sunnitud tööseaduste koodeksi mõningaid punkte rikkuma — lubama tööpäeva pikendamist, piirama puhkusi ning lubama 14 kuni 16 aasta vanuste noorukite tööd. Kuid need töökoodeksi rikkumised olid ajutised ning tingitud erakorralistest raskustest. Partei ja valitsus tegid kõik, mis võimalik, et töötajate ja eriti tootmises töötavate alaealiste olukorda kergendada. Lubades 14- kuni 16-aastaste noorukite tööd, piirasid nõukogude võimu organid nende tööpäeva 4 tunniga. VIII kongressi poolt vastuvõetud programmis juhtis kommunistlik par-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 191.
[2] Sealsamas, lk. 334—335.

tei tähelepanu vajadusele alaealised lõplikult töölt vabastada ja viia läbi edasine noorukite tööpäeva lühendamine.

Nõukogude riik kasutas kõiki võimalusi, et parandada töötajate materiaalseid ja olustikulisi tingimusi. Rida abinõusid võeti kasutusele tööliste korteriolude parandamiseks.

Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreediga 20. augustist 1918. a. kaotati linnades kinnisvarade eraomandus. Kõik hooned, millede maksumus või milledelt saadav tulu ületas kehtestatud määra, läksid üle riigi omandiks. Nõukogude valitsus määras kindlaks korteriüüri, mis oli töötajaile jõukohane.

Omistades suurt tähtsust tööliste ja teenistujate korteriolude parandamisele, viis Nõukogude riik aastail 1918—1920 läbi suure osa töötajate ümbermajutamise katusekambritest, keldrikorteritest ja urgastest korralikesse kodanluse, kõrgemate ametnike ja mittetöötavate isikute korteritesse.

Rahvakomissaride Nõukogu dekreedi alusel 31. oktoobrist 1918. a. seati sisse töötajate sotsiaalkindlustus. Hakati ellu viima elanikkonnale tasuta arstiabi andmise põhimõtet. Suurt tähelepanu osutati mitte üksnes haiguste ravimisele, vaid ka nende ärahoidmisele, profülaktikale. Vaatamata sellele, et oli puudus arstlikust personalist — suur osa arste, velskreid ja meditsiiniõdesid oli armees — ning terav puudus arstimeist, paranes elanikkonna meditsiiniline teenindamine tunduvalt. Näiteks 1917. a. oli Moskvas 37 ambulatooriumi, kus registreeriti üle 2 milj. külastuse. 1920. a. oli juba 154 ambulatooriumi, mis registreerisid ligemale 3 milj. külastust, kuigi Moskva elanikkond oli nende aastate jooksul peaaegu kahekordselt vähenenud.

Nõukogude riik eraldas suuri summasid laste abistamiseks, varustades neid toiduainetega ja rõivastega esimeses järjekorras, organiseerides laste sööklaid, internaate jm. Rahvakomissaride Nõukogu eridekreediga loodi Lastekaitse Nõukogu. Vastavalt sellele määrusele kuulutati laste varustamine toiduainete, rõivaste, eluruumide ja muuga üheks tähtsamaks riiklikuks ülesandeks. Tekkis ja hakkas laienema lastesõimede, emade konsultatsioonipunktide, piimaköökide, emade- ja väikelastekodude ning lasteaedade võrk.

Rahvahulkade kaasatõmbamine maa valitsemisse

Nõukogude vabariigi sõjalised ja majanduslikud edusammud sõltusid proletariaadi diktatuuri jõust ning tugevusest. Kommunistlik partei tugevdas kõigi vahenditega nõukogusid kui proletariaadi diktatuuri organeid.

Juba omandatud kogemuste alusel täpsustati kohalike nõukogude valimiste ja aruandluse korda, kujunesid selgesti välja kohalike võimuorganite funktsioonid. Nõukogude organiseerimise küsimusele olid pühendatud nõukogude VII ja VIII kongressi eriotsused. 1920. a. veebruaris-märtsis avaldati Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee poolt vastuvõetud seadused «Külanõukogudest» ja «Valdade täitevkomiteedest». Neis seadustes rõhutati, et kohalikke nõukogusid tuleb regulaarselt ümber valida ja nõukogude kongresse korrapära-

selt kokku kutsuda ning et nõukogude liikmed peavad andma aru valijate ees.

Sõjaolukorrale vaatamata tõmmati töörahva laiu hulki kaasa meie maa valitsemisele.

«... Niisugusel raskel ajal,» ütles V. I. Lenin VII nõukogude kongressil, «nagu on sõja-aeg, millal aastasadade jooksul välja kujunenud ja Lääne-Euroopa inimesele harjumuseks saanud Euroopa konstitutsioonide funktsioneerimine oli peaaegu täielikult katkenud, et selsamal ajal rakendati kohapeal kongressidel, nõukogudes ja ümbervalimistel Nõukogude Konstitutsiooni selles mõttes, kuidas rahvahulgad valitsemisest osa võtavad ning valitsemisasju iseseisvalt otsustavad, sellisel määral, nagu ei kusagil mujal maailmas.»[1]

Iga aasta kutsuti kokku ülevenemaaline nõukogude kongress — meie maa kõrgem riigivõimuorgan. 1918. a. novembris kutsuti kokku VI ülevenemaaline nõukogude kongress, 1919. a. detsembris toimus VII, 1920. a. detsembris aga VIII ülevenemaaline nõukogude kongress. Toimusid vabariiklikud nõukogude kongressid Ukrainas, Valgevenes ja Vene NFSV koosseisu kuuluvates autonoomsetes vabariikides, kubermangude, maakondade ja valdade nõukogude kongressid, nõukogude ümbervalimised linnades ja maal. Suur tähtsus oli valla- ja külanõukogude ümbervalimistel 1918. a. lõpul — 1919. a. algul. Nende ümbervalimiste ajal ühinesid nõukogudega kehvikute komiteed, mis olid täitnud oma ajaloolise osa sotsialistliku revolutsiooni arendamisel külas.

Nõukogude tegevus keskuses ja kohapeal toimus kommunistliku partei ainujuhtimisel. 1919. a. moodustasid kommunistid kubermangunõukogude täitevkomiteede liikmetest 90%. Ka linna-, maakonna- ja vallanõukogude liikmete seas olid kommunistid enamuses.

1918. a. konstitutsiooni järgi oli valimisõigus kõigil vabariigi kodanikel, kes olid saanud 18 aastat vanaks, sõltumata usutunnistusest, rahvusest ja paiksusest. Kuna veel eksisteerisid ekspluataatorlike klasside riismed, kes pidasid võitlust tööliste ja talupoegade võimu vastu, oli vaja ekspluataatorite õigusi piirata. Seepärast olid valimisõigusest jäetud ilma isikud, kes kasutasid palgalist tööjõudu kasumi saamise eesmärgil, isikud, kes elatusid sissetulekuist, mis polnud saadud isikliku tööga, erakaupmehed ja muud ekspluataatorlikud elemendid. Need isikud moodustasid meie maa elanikkonna hulgast tühise protsendi.

Äge võitlus vaenlase vastu nõudis real juhtudel erakorraliste võimuorganite loomist kohapeal. Niisugusteks organiteks olid revolutsioonikomiteed. Need moodustati vastavalt määrusele «Revolutsioonikomiteedest», mis oli kinnitatud Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee ja Kaitsenõukogu poolt 24. oktoobril 1919. a. «visaks kaitseks vaenlase vastu ja revolutsioonilise korra säilitamiseks».

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 212.

Revolutsioonikomiteedele kuulus kohtadel kogu võim. Need komiteed moodustati peamiselt rinde lähedal, kohtades, mida ähvardas interventide ja valgekaartlaste sissetung, ning vaenlasest puhastatud aladel. Revolutsioonikomiteed olid ajutised organid, ja sedamööda, kuidas olukord ühes või teises piirkonnas muutus, nad lõpetasid oma tegevuse; nende asemele loodi nõukogud.

Nõukogude riigiaparaadi organisatsioonis ja tegevuses oli veel palju puudusi: tugevaid bürokratismi, asjaajamisega venitamise ja võimu kuritarvitamise igandeid, parallelismi ning koordineerimatust mitmesuguste ametkondade töös.

Need puudused olid suurel määral tingitud väikekodanliku stiihia mõjust, samuti ka töörahva laiade hulkade madalast kultuuritasemest. Peale selle andis end tunda asjaolu, et nõukogude aparaat oli veel väga noor, samuti ka vanade harjumuste koorem, mille olid endaga kaasa toonud nõukogude võimu poolt riiklikul tööl kasutatavad endised ametnikud.

Partei kritiseeris halastamatult riigiaparaadi puudusi ning rakendas otsustavaid abinõusid nende likvideerimiseks. Tähtsat osa etendas siin Tööliste ja Talupoegade Inspektsioon. Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni tööle tõmmati kaasa tööliste ja talupoegade laiad hulgad. Töörahva esindajad, kes olid valitud vabrikutes ja tehastes, valdades ja külades, teatasid riigiasutuste töös esinevaist puudustest, pidasid võitlust bürokratismi ja mitmesuguste kuritarvituste vastu, aitasid kaasa nõukogude võimuaparaadi tugevdamisele ja parandamisele.

Suurt abi nõukogude riigiorganeile organiseerimis- ja kasvatustöö läbiviimisel osutasid säärased ühiskondlikud massiorganisatsioonid nagu ametiühingud ja kommunistlik noorsooühing.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu toimus ametiühingute tegevuses põhjalik murrang. Ametiühingute peamiseks ülesandeks sai uue ühiskonna ülesehitamine ja teadlike kommunismiehitajate kasvatamine.

II ülevenemaaline ametiühingute kongress, mis toimus 1919. a. jaanuaris, fikseeris kommunistlike printsiipide võidu proletariaadi diktatuuri tingimustes tegutsevate ametiühingute töös.

Nõukogudemaa ametiühingutesse kuulus 1920. a. üle 4,2 miljoni inimese. Kodusõja aastail etendasid ametiühingud suurt osa Nõukogude relvastatud jõudude loomisel, saates Punaarmeesse kümneid tuhandeid töölisi ja ametiühingutöötajaid. Suured teened olid ametiühingutel ka toitlussalkade organiseerimisel. Ametiühingud võtsid aktiivselt osa natsionaliseeritud ettevõtete juhtimise organiseerimisest, mobiliseerisid tööstusettevõtete ressursse rinde abistamiseks ning võitlesid tööviljakuse tõstmise eest.

Sõja-aastail pidi ametiühingute töö paratamatult läbi imbuma sõjaväelise tsentralisatsiooni vaimust, mis tõsiselt piiras ametiühingulist demokraatiat. Ametiühingu liikmeks olemine oli töölistele kohustuslik. Neis tingimustes esines küllaltki sageli kõrgemate ametiühinguorganite varjamatut administreerimist alamalseisvate

ametiühinguorganisatsioonide suhtes, juhtivate organite eraldumist ametiühingute lihtliikmetest. Kommunistlik partei pidas võitlust ametiühingulise töö põhimõtete sellise rikkumise vastu.

Venemaa Kommunistlik Noorsooühing moodustati 1918. a. oktoobris. Tema tekkimine ja edasine kasv on lahutamatult seotud kommunistliku parteiga. Kommunistlik partei on alati pööranud suurt tähelepanu tööle noorsoo hulgas. VK(b)P VIII kongress rõhutas oma eriresolutsioonis «Noorsoo hulgas tehtavast tööst», et noore põlvkonna osaks langeb suur ja tähtis ülesanne — võtta üha aktiivsemalt osa revolutsioonilisest ülesehitustööst.

Kodusõja aastail kasvas, tugevnes ja karastus meie kommunistlik noorsooühing, muutudes tähtsaks jõuks. Nende aastate jooksul kasvasid ta read mitmekordselt. Kommunistliku noorsooühingu I kongressil (1918. a.) oli esindatud 22 100 noorsooühingu liiget. II kongressi (1919. a.) delegaadid esindasid enam kui 96 000 Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu liiget. 1920. a. oktoobris toimunud III kongressi ajal oli meie maal aga juba 400 000 kommunistlikku noort.

Partei juhtimisel töötasid kommunistlikud noored ennastsalgavalt tagalas, tõmmates töölis- ja maanoori kaasa Nõukogude riigi ülesehitamisele. Kümned tuhanded noored leninlased võitlesid Punaarmee ridades. Lahinguliste teenete eest kodusõja rinnetel autasustati kommunistlikku noorsooühingut Punalipu ordeniga.

Nõukogude riik, toetudes töörahva hulkadele, karistas karmilt salakuulajaid, vandenõulasi, terroriste ja teisi vaenlasi. Ühtlasi võitles ta resoluutselt revolutsiooni poolt kehtestatud seaduste rikkumise vastu. Sedamööda, kuidas nõukogude võim tugevnes, piirati repressioone ekspluataatorite suhtes. 1919. a. jaanuaris kaotati maakondlikud erakorralised komisjonid.

Kui vaenlased 1919. a. sügisel organiseerisid Nõukogude tagalas rea vandenõusid ja mässe ning panid VK(b)P Moskva komitee ruumides toime plahvatuse, nõudsid paljud töölised karmi arveteõiendamist kodanlusega ning punase terrori tugevdamist. Kuid VK(b)P Keskkomitee pleenum 26. septembril 1919 rõhutas, et nõukogude võim on niivõrd tugev, et pole mingisugust vajadust rikkuda Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni ja tribunalide tavalist töökorda.

Otsekohe pärast seda, kui Nõukogude väed olid Denikini purustanud ja hõivanud 1920. a. jaanuaris Rostovi, võttis Nõukogude valitsus V. I. Lenini algatusel vastu otsuse surmanuhtluse kaotamise kohta. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee istungjärgul 2. veebruaril 1920 ütles V. I. Lenin: «Terrori sundis meile peale Ententei terrorism, kui võimsad maailmariigid oma väejõukudega meile kallale tormasid, tagasi põrkamata millegi ees. Me poleks suutnud vastu pidada kaht päevagi, kui me poleks neile ohvitseride ja valgekaartlaste katsetele halastamatult vastanud, ja see tähendas terrorit, kuid selle sundisid meile peale Ententei terroristlikud võtted. Ja niipea kui me saavutasime otsustava võidu, juba enne sõja lõppu,

otsekohe pärast Rostovi hõivamist, loobusime me surmanuhtluse rakendamisest... Me ütleme, et vägivalla rakendamise kutsub esile ekspluateerijate mahasurumise, mõisnike ja kapitalistide mahasurumise ülesanne; kui see on lahendatud, loobume me igasugustest erakorralistest abinõudest.»[1]

Rahvusriiklik ülesehitustöö

Niisuguses paljurahvuselises riigis nagu Venemaa oli rahvusliku ülesehitustöö küsimustel esmajärguline tähtsus. Oktoobrirevolutsioon pani aluse vanade, kodanlike rahvuste likvideerimisele ja nende ümberkujundamisele uuteks, sotsialistlikeks rahvusteks.

Nõukogudemaal kujunenud sotsialistlikud rahvused, mille juhtivaks ja ühendavaks jõuks on töölisklass ja tema internatsionalistlik partei, erinevad oma vaimse ja sotsiaal-poliitilise palge poolest täielikult vanadest, kodanlikest rahvustest, neile on orgaaniliselt omane internatsionalismi ideoloogia.

Lahinguis interventidega, kodusõja tules tugevnes ja karastus Nõukogude riigi rahvaste sõprus. Nõukogudemaa rahvad pidasid ühist võitlust välismaiste interventide ja valgekaartlaste vastu vabaduse, rahvusliku sõltumatuse ja sotsialismi eest. Selle võitluse eesotsas oli vene rahvas ja tema kangelaslik proletariaat. Vene rahvas andis igakülgset — sõjalist, majanduslikku ja poliitilist — abi kõigile Venemaa rahvastele. Vene NFSV Punaarmee aitas Ukraina töörahval vabaneda Keskraadast, purustada Saksa okupandid, Inglise ja Prantsuse intervendid ning petljuuralased, minema kihutada valgepoolakad; koos Ukraina tööliste ja talupoegadega hävitas ta Denikini ja Wrangeli jõud. Ta aitas Valgevenemaa, Taga-Kaukaasia, Põhja-Kaukaasia, Kesk-Aasia, Baškiiria, Tatarimaa ja teistel rahvastel purustada sise- ja välisvaenlased. Vaenlasest vabastatud rahvuslikesse piirkondadesse suunas Nõukogude Venemaa tööstuskaupu, toiduaineid, saatis sinna kvalifitseeritud töötajaid ning andis samuti rahalist abi.

Kõik Nõukogudemaa rahvad andsid oma panuse võitluses interventsiooni ja kontrrevolutsiooni vastu. Õlg õla kõrval vene tööliste ja talupoegadega võitlesid Punaarmees ukrainlased, valgevenelased, tatarlased, baškiirid, lätlased, eestlased, leedulased — Nõukogudemaa kõigi rahvuste esindajad. Interventide ja valgekaartlaste poolt ajutiselt vallutatud rahvuslike piirkondade töötav rahvas organiseeris partisanisalku, korraldas ülestõuse valgekaartlike ja kodanliknatsionalistlike valitsuste vastu.

Kodusõja aastail loodi Punaarmee rahvuslikud väeosad. Juba 1918. a. algas Punaarmees kasahhide väeosade moodustamine. Kasahhidest vabatahtlikud sõitsid kohale 300—400 km kauguselt, et, nagu nad ütlesid, «teenida kallilt kättevõidetud vabadust ja nõukogude võimu». Hiljem omandas sõjaväeosade formeerimine kasahhidest, kirgiisidest, usbekkidest, turkmeenidest ja tadžikkidest veel ulatuslikuma iseloomu. Nende rahvuste esindajad, kes varem sõjaväe-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 300—301.

kohustuse alla ei kuulunud, said nüüd võimaluse, relv käes, kaitsta oma vabadust.

Rida Punaarmee väeosi ja -koondisi moodustati töötavaist tatarlastest. Harkovi ja Petrogradi all, valgepoolakate ja Wrangeli vastu võitlesid kangelaslikult baškiiri jala- ja ratsaväelased.

Suure panuse võidu saavutamiseks kontrrevolutsiooni üle andsid rahvuslike piirkondade töölised ja talupojad ka oma tööalaste jõupingutustega.

Nõukogude lipu all koondusid vene rahva ümber suure Nõukogudemaa kõik rahvused. Venemaa rahvaste sõjaline ja poliitiline liit, mis tekkis 1812. a. Isamaasõja aastail, etendas tohutu suurt osa võidu saavutamisel sisemise ja välismaise kontrrevolutsiooni üle.

Rahvuslike piirkondade töörahva revolutsiooniline võitlus toimus kommunistide juhtimisel. Kodusõja aastail loodi rahvusvabariikides kommunistlikud parteid. Ukraina Kommunistliku Partei I kongressi järel, mis toimus 1918. a. suvel, tuli kokku Valgevenemaa Kommunistliku (bolševike) Partei I kongress (1918. a. detsembris). 1920. a. jooksul moodustati Aserbaidžaani, Armeenia ja Gruusia kommunistlikud parteid. Ukraina, Valgevene, Aserbaidžaani, Armeenia ja Gruusia kommunistlikud parteid kuulusid lahutamata koostisosadena ühtsesse Venemaa Kommunistlikku (bolševike) Parteisse.

Sedamööda, kuidas Venemaa rahvuslikud piirkonnad interventidest ja valgekaartlastest puhastati, taastati või loodi seal nõukogude võim, moodustati nõukogude vabariigid. Nii oli see Ukrainas ja Valgevenemaal, Kaukaasias ja Kesk-Aasias.

Kodusõja lõpuks oli Venemaa territooriumil kuus nõukogude sotsialistlikku vabariiki (Vene NFSV, Ukraina NSV, Valgevene NSV, Aserbaidžaani NSV, Armeenia NSV, Gruusia NSV), kaks nõukogude rahvusvabariiki (Buhhaara ja Horesm), samuti ka Kaug-Ida Vabariik. Need vabariigid olid omavahel seotud tihedate vennalike sidemetega, mis olid fikseeritud vastavates lepingutes.

Kõigis nõukogude vabariikides loodi oma riigivalitsemisorganid. Töörahva revolutsioonilised saavutused fikseeriti nõukogude sotsialistlike vabariikide konstitutsioonides.

III Ukraina nõukogude kongress võttis 1919. a. märtsis vastu Ukraina Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi põhiseaduse. Konstitutsioon, mis fikseeris Ukraina NSV sõltumatuse ja suveräänsuse, deklareeris ukraina rahva üksmeelset tahet ühineda teiste nõukogude vabariikidega.

Valgevene NSV konstitutsioon kinnitati I Valgevenemaa nõukogude kongressi poolt 1919. a. veebruaris. Aserbaidžaani, Armeenia ja Gruusia vabariikide põhiseadused võeti vastu hiljem — 1921.—1922. a.

Nõukogude rahvusvabariikides hakati teostama põhjalikke revolutsioonilisi sotsiaal-majanduslikke ümberkorraldusi.

Vastavalt meie maa eri piirkondadele olid neil ümberkujundustel oma spetsiifilised iseärasused, nende läbiviimise aeg oli erinev. Kui näiteks Kesk-Venemaal likvideeriti mõisnike maavaldus juba 1917. a.

lõpul — 1918. a. algul, siis Ukrainas, mis oli korduvalt vaenlase poolt okupeeritud, vältas see protsess kuni 1920. aastani. Mõisnike maavalduse täielik likvideerimine fikseeriti seal nõukogude võimu seadusega 5. veebruarist 1920. a. Vastavalt sellele seadusele sai Ukraina töötav talurahvas tasuta 15,5 milj. tiinu endist mõisa-, kloostri- ja udellimaad ning osa kulakute maadest.

Kui Kesk-Venemaal kuulub kehvikute komiteede tegevus 1918. aastasse, siis Ukrainas moodustati kehvikute komiteed alles 1919. a. algul. Nende tegevus katkes, sest 1919. a. keskel vallutati Ukraina territoorium uuesti vaenlase poolt. 1920. a. moodustati Ukrainas kehvtalupoegade komiteed, mille koosseisu kuulus kehvikute kõrval ka suurel hulgal keskmikke.

Seetõttu, et Ukrainasse tungisid korduvalt intervendid ja valgekaartlased, venis seal ka tööstusettevõtete natsionaliseerimise protsess. Tööstuse natsionaliseerimine viidi põhiliselt läbi 1920. a. lõpuks.

Kesk-Aasias ja Kasahstanis pöörasid nõukogude võimu organid suurt tähelepanu tsarismi koloniaalpoliitika tagajärgede likvideerimisele. Nii rõhutas I Kasahstani nõukogude kongress (oktoober 1920) oma otsustes, mis võeti vastu maaküsimuse kohta, et on vaja välja juurida «kõik tsaarivalitsuse kolonisaatorliku poliitika jäänused ja likvideerida kogu tema poolt tekitatud ebaõiglus». Turkestani ANSV IX nõukogude kongressi (september 1920) otsuse alusel likvideeriti ümberasunute kulakliku osa maavaldus. Kulakutelt konfiskeeritud maa anti kohalikele elanikele. Töötavaile kasahhidele, usbekkidele, kirgiisidele ja turkmeenidele anti tagasi maa, mis tsaarivõimud olid neilt ära võtnud pärast 1916. a. ülestõusu.

Rea nõukogude võimu poolt rakendatud abinõudega likvideeriti või kärbiti paljusid baide feodaalse ladviku majanduslikke ja poliitilisi eesõigusi. Paljudel Kesk-Aasia ja Kasahstani aladel aga olid baid kodusõja lõpuks säilitanud veel üsna kindla positsiooni. Nende elementide likvideerimine langeb hilisemasse perioodi.

Alles pärast kodusõda teostati rida sotsiaalseid ning majanduslikke ümberkorraldusi Gruusias ja Armeenias. Nõukogude võim saavutas seal lõpliku võidu 1920. a. lõpuks — 1921. a. alguseks.

Rahvuslik ülesehitustöö oli äärmiselt keerukas ja raske ülesanne. Venemaal elavad rahvused olid erineval arenguastmel. Kui Suur-Vene piirkonnad, Ukraina, Valgevenemaa, väike osa Aserbaidžaanist, Armeenia, Gruusia ning mõned teised rajoonid olid üks suuremal, teine vähemal määral läbi teinud tööstusliku kapitalismi perioodi, siis suured ida-alad, kus elas 25 milj. inimest, ei olnud veel jõudnud läbida kapitalistlikku arenguastet, ning seal puudus või peaaegu täielikult puudus kohalik tööstusproletariaat. Sääraste piirkondade hulka kuulusid Turkestan, suur osa Aserbaidžaanist, Põhja-Kaukaasia rahvuslikud piirkonnad, baškiiride, kasahhide, kirgiiside jt. alad. Rahvuslikku ülesehitustööd kodusõja aastail raskendas sõjategevus, mis toimus paljude rahvuslike piirkondade territooriumil.

Meie maa eri kohtades valitsevate tingimuste mitmekesisus nõudis kommunistlikult parteilt iga rahvuse olukorra ja arengu oma-

pära ranget silmaspidamist. Rahvuste enesemääramise õigust viidi Nõukogudemaal kodusõja aastail ellu nõukogude autonoomia alusel. Nõukogude autonoomia ei kujutanud endast midagi tardunut, muutumatut. Iga rahvuse konkreetsetest arengutingimustest sõltuvalt omandas ta kõige mitmekesisemaid vorme. Kitsa, administratiivse autonoomia (autonoomsed oblastid) kõrval eksisteeris laialdasem, poliitiline autonoomia (autonoomsed vabariigid).

Vene föderatsiooni koosseisus moodustati kodusõja aastail rida autonoomseid vabariike ja autonoomseid oblasteid. 1919. a. märtsis loodi Baškiiri Autonoomne Vabariik. 1920. a. loodi Tatari, Kirgiisi (Kasahhi), Dagestani autonoomsed nõukogude vabariigid ja ANS Mägivabariik. Moodustati ka Karjala Töörahva Kommuun, Tšuvaši, Udmurdi ja Mari autonoomsed oblastid.

Vaatamata rahvuslikus ülesehitustöös saavutatud edusammudele, jäi kodusõja aastail Venemaa administratiivne jaotus rahvuslikel alustel veel lõpule viimata. Ees seisis suur töö rea Nõukogudemaa rahvaste rahvusriikluse loomisel.

§ 4. Kultuurirevolutsiooni esimesed sammud

Uue nõukogude kultuuri loomise ülesanded

Aktiivseks osavõtuks revolutsiooni saavutuste kaitsmisest, riigi valitsemisest ja sotsialistlikust ülesehitustööst oli töötajail tarvis teadmisi. Harimata inimene ei saa olla poliitilises elus aktiivne, ei saa olla teadlik sotsialismiehitaja.

Vanal Venemaal oli rahva kultuuritase madal. Nõukogude võimu esimestel aastatel tuli Venemaal iga 1000 inimese kohta keskmiselt 319 kirjaoskajat. Venemaa ääremaadel elavad rahvad, kes varem kannatasid rõhumise all ja olid ilma õigusteta, olid peaaegu täiesti kirjaoskamatud.

Nõukogude võim avas esmakordselt inimkonna ajaloos rahvahulkadele tee teadmiste juurde. Töölised ja talupojad said võimaluse hakata omandama kultuuri, arendama oma võimeid.

Kommunistlik partei kutsus rahvast, kõigepealt noorsugu, väsimatult õppima, visalt ja järelejätmatult teadmisi omandama. «Ülesanne seisab selles, et tuleb õppida,»[1] ütles V. I. Lenin. Oli vaja õppida visalt, kannatlikult omandada need kultuuririkkused, mis inimkond on loonud oma ajaloo pikkade sajandite jooksul.

Miljonid töölised ja talupojad püüdsid õhinal teadmiste poole. Nad mõistsid, et teadmised on rahva käes tohutu suureks jõuks. «Töörahvas püüab teadmiste poole,» kirjutas V. I. Lenin, «sest need on talle võidu saavutamiseks vajalikud. Üheksa kümnendikku töörahva hulkadest on aru saanud, et teadmised on relvaks nende võitluses vabanemise eest, et nende ebaõnnestumised on seletatavad puuduliku haridusega ja et hariduse tegelikult kõigile kättesaadavaks tegemine oleneb nüüd neist endist.»[2]

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 252.
[2] Sealsamas, 28. kd., lk. 70.

Tulles vastu rahvahulkade vajadustele, hakkas kommunistlik partei, resoluutselt võideldes kodanliku ideoloogia mõju vastu, astuma samme uue kooli, uue kirjanduse ja uue kunsti loomiseks. Neil aastail ei olnud nõukogude võimul või peaaegu ei olnud oma rahvaintelligentsi. Suur osa vanast intelligentsist — kõige kvalifitseeritum osa — asus kodanluse positsioonidel, ei toetanud nõukogude võimu ning pidas tema vastu võitlust. Teine osa intelligentsi vaatas pealt, asus äraootaval seisukohal. Nõukogude võimuga, rahvaga tuli otsekohe kaasa ainult vähem kvalifitseeritud, kuid intelligentsi kõige arvukama osa põhiline reakaader.

Rahva aktiivsus, tema tormiline tung teadmiste poole kergendas kultuurilist ülesehitustööd. Kuid ühtlasi lõi kultuurilise ülesehitustöö ürituste massilisus rea raskusi, mis olid seotud rahvahulkade kultuuriellu kaasatõmbamiseks vajaliku kaadri ja materiaalsete ressursside vähesusega.

Uue kooli loomine ja arendamine. Võitlus kirjaoskamatuse likvideerimise eest

Isegi kodusõja tingimustes astus Nõukogude riik samme uue, rahva huve teeniva kooli loomiseks. Ta esitas ülesande «muuta kool kodanluse klassivõimu tööriistast ühiskonna klassideks jagunemise täieliku kaotamise tööriistaks, ühiskonna kommunistliku ümberkujundamise tööriistaks».[1] Revolutsioonieelse kooli asemele tuli ühtne nõukogude töörahva kool. Õpetamine hakkas toimuma emakeeles ja tasuta.

Koolide pidevat kasvu ei suutnud takistada mingisugused raskused. 1920. a. avati ligi 13 000 uut kooli. Kui 1914/15. a. oli Venemaal 7 896 000 õpilast, siis õppeaastal 1920/21 oli neid 9 212 000.

Ülesehitustööd koolide alal polnud võimalik teostada ilma õpetajaskonna aktiivse osavõtuta. Pärast teatud kõhklemist asus õpetajaskonna enamik kindlalt nõukogude võimu poolele ning lülitus aktiivselt uue kooli loomisse. Ühtlasi algas suur töö uue õpetajate kaadri ettevalmistamiseks. Kõrgemate pedagoogiliste õppeasutuste arvu suurendati. Praktiseeriti lühiajaliste kursuste organiseerimist kubermangudes ja maakondades õpetajate kaadri ettevalmistamiseks ja selle kvalifikatsiooni tõstmiseks.

Kodusõja aastail algas ka kõrgema hariduse ümberkorraldamine. Uue, nõukogude intelligentsi kasvatamisel langesid kõrgemale koolile eriti tähtsad ülesanded. Kuid just kõrgemas koolis olid kodanluse positsioonid eriti tugevad ning seepärast ei saanud ümberkorralduse tulemused siin kohe avalduda. Kõrgemate õppeasutuste professorite koosseis oli oma enamikus meelestatud Nõukogude-vastaselt. Enamik üliõpilasi oli pärit ekspluataatorlike klasside seast. Reaktsioonilised elemendid kaitsesid visalt «kõrgema kooli autonoomia» loosungit. See loosung, millel oli olnud teatud progressiivne tähtsus tsaarirežiimi tingimustes, muutus pärast proletariaadi diktatuuri võitu täiesti kahjulikuks loosungiks. Kontrrevolutsioon püü-

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 419.

dis seda loosungit ära kasutada, et vastandada kõrgemat kooli Nõukogude riigile. On arusaadav, et nõukogude võim pidas võitlust sääraste meeleolude vastu.

Suurt tähtsust kõrgema kooli ümberkujundamisel omas üliõpilaskonna sotsiaalse koosseisu muutmine. Rahvakomissaride Nõukogu dekreet 2. augustist 1918 «Kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõtmise korrast» tühistas kõik kitsendused, mis olid varem kehtinud vastuvõtmisel kõrgemaisse õppeasutustesse. Dekreet andis töötajaile ja nende lastele õiguse astuda meie maa igasse kõrgemasse õppeasutusse. Võistluseksamid kaotati. Eesõigus kõrgematesse õppeasutustesse astumisel anti töölisklassist ja kehvtalurahvast põlvnevatele noortele. Riik varustas neid stipendiumide ja ühiselamutega.

Selleks et üliõpilaskonna proletariseerimist kiirendada ja töötajaile kõrgema hariduse omandamist kergendada, loodi töölisfakulteedid — spetsiaalsed õppeasutused tööliste ja talupoegade ettevalmistamiseks kõrgematesse õppeasutustesse astumiseks. Töölisfakulteedid tekkisid 1918. a. lõpul ning levisid laialdaselt. 1920. a. oli meie maal juba 45 töölisfakulteeti. Töölisfakulteetide kuulajaist moodustasid enamuse töölised. Töölisfakulteedid aitasid suurel määral kaasa uue, proletaarse intelligentsi ettevalmistamisele.

Rasketest tingimustest hoolimata suurenes kõrgemate õppeasutuste arv juba nõukogude võimu esimestel aastatel tunduvalt. 1920/21. a. oli meie maal 244 kõrgemat õppeasutust 91 õppeasutuse vastu 1914/15. a. Üliõpilaste arv suurenes sama ajavahemiku jooksul 125 000-lt kuni 207 000-ni.

Õppetöö rahvamajanduse vajadustele lähendamise eesmärgil revideeriti ning muudeti õppeprogramme. Ühiskonnateaduste alal algas täiesti uute, ainuõigele teaduslikule alusele, marksistlik-leninlikule metodoloogiale rajatud programmide koostamine.

Kooli ümberkorraldamine ning töölistele ja talupoegadele kättesaadavaks tegemine oli ainult üks osa võitlusest rahva kultuuritaseme tõstmise eest. Et rahuldada töötajate püüdu teadmiste poole ning muuta kultuuritöö massiliseks, oli vaja igakülgselt arendada haridustööd väljaspool kooli.

Kõigepealt tuli likvideerida tsarismi kohutav pärand — kirjaoskamatus. See töö algas otsekohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu. Eriti suure ulatuse omandas kirjaoskamatuse likvideerimine pärast Rahvakomissaride Nõukogu poolt 26. detsembril 1919. a. avaldatud tähtsat dekreeti «Kirjaoskamatuse likvideerimisest Vene NFSV elanikkonna hulgas». Dekreedis öeldi, et «kogu vabariigi elanikkond alates 8 aasta vanusest kuni 50 aasta vanuseni, kes ei oska lugeda või kirjutada, peab õppima kirjaoskust oma soovi järgi kas emakeeles või vene keeles».[1]

Loodi Ülevenemaaline Erakorraline Kirjaoskamatuse Likvideerimise Komisjon. Kõik meie maa kultuurijõud tõmmati kaasa kirja-

[1] «Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства», 1919, nr. 67, lk. 592.

oskamatuse likvideerimisele. Linnades ja külades loodi kirjaoskuse õppimise koole, moodustati kirjaoskamatuse likvideerimise ringe, gruppe ja punkte. Mittetäielike andmete järgi oli Venemaa 41-s kubermangus 1920. a. üle 12 000 kirjaoskamatuse likvideerimise punkti. Nõukogude võimu esimese kolme aasta jooksul õpetati kirjaoskust ligikaudu 7 milj. inimesele.

Levis ka tehnilise kutseoskuse õpetamine töölistele. Selle töö juhtimiseks moodustati Hariduse Rahvakomissariaadi koosseisus spetsiaalne organ — Tehnilise Kutseoskuse Õpetamise Peakomitee. Et tehniline kirjaoskamatus likvideerida ning kiiremini täiendada töölisklassi ridu kvalifitseeritud töölistega, kuulutas Rahvakomissaride Nõukogu tehnilise kutseoskuse õpetamise kohustuslikuks. Mitmesuguste tehniliste kutsekoolide kõrval arendati välja ka kursuste võrk tehnilise kirjaoskamatuse likvideerimiseks, kõrgelt kvalifitseeritud tööliste ettevalmistamiseks jne.

Levisid koolivälise hariduse teised vormid, näiteks üldharidus-likud õhtukursused. Ainuüksi Moskvas oli neid 1919. aastal 60.

Kultuuriline ja poliitharidustöö töötajate hulgas

Otsekohe pärast Oktoobrirevolutsiooni alustas Nõukogude riik suurt tööd töötajate kultuurilisel ja poliitilisel kasvatamisel. Selleks kasutas ta mitmesuguseid vorme. Nõukogude võimu esimestel aastatel tekkisid täiesti uued asutused, nagu töölisklubid, lugemistoad jt., mille ülesandeks oli teha rahvahulkades kultuurilist ja poliitilist haridustööd. Ühtlasi muutsid põhjalikult oma töö iseloomu vanad kultuurihariduslikud asutused — teatrid, muuseumid, raamatukogud, kinod jms., mis said rahvale kättesaadavaks ning muutusid kultuurilise ja poliitilise haridustöö tööriistaks töörahva seas.

Suurt tähtsust rahva mobiliseerimisel vaenlase purustamiseks ja sotsialistliku ülesehitustöö arendamiseks ning meie maa ees seisvate ülesannete selgitamisel omas ajakirjandus.

Kodusõja aastail lõpetas oma olemasolu vana, kodanlik ajakirjandus. Mõned kõige kontrrevolutsioonilisemad kodanlikud trükisõnaorganid suleti nõukogude võimu poolt administratiivkorras. Teised kodanlikud ajalehed ja ajakirjad lõpetasid ilmumise, kaotades lugeja, kes oleks uskunud nende valelikku, Nõukogude-vastast propagandat. Näiteks moodustas kodanliku ajalehe «Russkoje Slovo» tiraaž enne revolutsiooni 350 000 eksemplari. Pärast revolutsiooni ilmus ta mitmesuguste uute nimetuste all, püüdes end maskeerida demokraatliku fraseoloogiaga. Tema tiraaž aga langes järjekindlalt: «Novoe Slovo» — 200 000, «Naše Slovo» — 100 000, «Svobodnoje Slovo» — 32 000 ja lõpuks «Narodnoje Slovo» — 20 000 eksemplari.

Leidmata teed uue lugejani, lõpetas 1918. a. lõpuks ainuüksi Moskvas ilmumise 150 kodanlikku ja kodanlusele lähedast väljaannet, alates «Velikaja Rossijast» kuni «Balalaika», «Vertogradi» ja «Bratšnaja Gazetani».

Samal ajal kasvas kiiresti nõukogude ajakirjanduse mõju ja autoriteet; vaatamata teravale paberipuudusele suurenesid nõukogude ajalehtede tiraažid järjekindlalt. 1920. a. ilmus «Pravda» tiraažiga 250 000, «Izvestija VTsIK» — 350 000, «Bednota» — 570 000 eksemplari. Nõukogudemaa töötav rahvas usaldas bolševistlikku trükisõna, mis oli õiglane, aus, ei varjanud raskusi ning kutsus rahvast julgesti üles nende raskuste võitmisele.

Suurt tööd tegid rahvamajad ja klubid, kus töötajad kuulasid loenguid ja vestlusi, vaatasid etendusi, võtsid osa mitmesugustest isetegevus- ja üldhariduslikest ringidest.

Kultuuri- ja haridustöö tähtsaks koldeks said raamatukogud. V. I. Lenin pööras raamatukogude tööle suurt tähelepanu, andis korduvalt juhtnööre raamatukogude töö ja raamatukogude võrgu arendamise kohta, nõudes, et raamatukogud täidaksid oma tähtsaimat ülesannet: viia raamat rahva hulka. Vanad raamatukogud kui kultuuririkkuste hindamatud varasalved avasid oma saalid töötavale rahvale. Loodi suur hulk uusi raamatukogusid, kusjuures peamist tähelepanu pöörati sellele, et raamatukogusid rahvale lähendada, teha raamat kättesaadavaks laiadele lugejate ringkondadele. Raamatukogusid loodi töölisklubide juurde, vabrikutesse ja tehastesse. Kodusõja aastail kasvas raamatukogude võrk tunduvalt: 1920. a. oli Vene NFSV tähtsamates kubermangudes ligi 34 000 raamatukogu (lugemistared kaasa arvatud).

Lugemistared olid maal tehtava kultuuri- ja haridustöö tugipunktideks. N. K. Krupskaja sõnade järgi kujutasid lugemistared endast maal asuvate hariduslike asutuste kõikide vormide kogusummat, täites lugemistoa, klubi ja nõuande-informatsioonilaua funktsioone ning olles mitmesuguseid kursusi, ekskursioone ja etendusi organiseerivateks rakukesteks. Lugemistared võimaldasid tõmmata poliitilisele ja kultuurilisele tööle kaasa kogu maaelanikkonna. 1920. a. oli Vene NFSV 38-s kubermangus kuni 15 000 lugemistare.

Tunduvalt tihenes muuseumide võrk. Muuseumid muutusid töölistele ja talupoegadele kättesaadavaks. Teatrid natsionaliseeriti ning nad avasid oma uksed töörahvale. Suured teatrid moodustasid erilisi rändgruppe, mis esinesid töölisklubides ja maal. Kodusõja aastail tekkis ka suur hulk uusi, peamiselt isetegevuslikke teatreid. Eriti arenes isetegevuslik näitekunst Punaarmee väeosades. Punaarmee isetegevuslikud teatrid teenindasid ka elanikkonda rinde lähedal. 1920. a. oli Punaarmees umbes 2000 teatrit ja draamaringi.

V. I. Lenin ütles 1919. a. märtsis: «Määratu suur teadmistejanu ja hiiglasuured hariduse edusammud, mida saavutatakse kõige sagedamini koolivälise tööga, — töörahva hulkade hariduse alal saavutatud hiiglasuures edus ei ole vähimatki kahtlust. See edu ei mahu mingitesse kooliraamidesse, kuid see edu on kolossaalne.»[1] Kodusõja lõpuks oli see edu veelgi suurem.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 162.

Kultuuri- ja haridustööd linnas ja maal seostati lahutamatult rahvahulkade poliitilise kasvatamise ja nende poliitilise teadlikkuse tõstmise ülesannetega. Selle töö eesmärgiks oli leppimatu võitlus kodanliku ideoloogia ja religiooni kahjuliku mõju vastu, võitlus sotsialistliku ideoloogia tugevdamise ja teadlike, kultuursete sotsialistliku ühiskonna loojate kasvatamise eest.

Kogu poliitilise haridustöö ning agitatsiooni- ja propagandatöö ühendamise ning sellele tööle õige poliitilise suuna andmise eesmärgil loodi 1920. a. spetsiaalne riiklik organ: Poliithariduse Peakomitee. Seda hakkas juhtima N. K. Krupskaja.

Teadlaste kaasatõmbamine uue ühiskonna loomisele

Nõukogude riik püstitas ülesande rakendada teadus rahva teenistusse, tõmmata teadlased kaasa sotsialistlikule ülesehitustööle.

Vene teaduse parimad esindajad lülitusid Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest alates aktiivselt uue elu ülesehitamisse. K. A. Timirjazev, väljapaistev teadlane, kirglik võitleja teaduse ja demokraatia eest, vene ja maailma teaduse uhkus, oli Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajal jõudnud oma 75-sse eluaastasse. Vaatamata kõrgele vanusele lülitus auväärne teadlane vaimustusega loovasse töösse. Innukalt ja kirglikult jätkas Timirjazev oma teaduslikku tööd ning võttis osa Hariduse Rahvakomissariaadi tegevusest.

Niisugused novaatorid nagu I. V. Mitšurin ja K. E. Tsiolkovski, suur füsioloog I. P. Pavlov, kaasaegse lennukiehituse teooria rajaja N. J. Žukovski, tuntud looduseuurija, geokeemia ja biokeemia rajaja V. I. Vernadski, väljapaistvad keemikud L. A. Tšugajev, N. D. Zelinski ja N. S. Kurnakov, suur biokeemik A. N. Bach, füüsik D. S. Rožděstvenski, matemaatik V. A. Steklov ja paljud teised silmapaistvad teadlased jätkasid viljakat teaduslikku tööd.

Teadlastel tuli võita suuri, sõjast tingitud raskusi. Neil tuli kannatada alatoitluse all, töötada külma käes, tunda seejuures puudust laboratooriumiseadmetest ja teistest teadusliku töö organiseerimise vahenditest. Kuid ka kõige karmimais, kõige ebasoodsamais tingimustes ei katkenud teaduslik töö.

Suureks panuseks teadusse oli rohkem kui 180 teadlase osavõtt GOELRO plaani, selle, V. I. Lenini sõnade järgi, suurepärase teadusliku töö koostamisest.

Suure rahvamajandusliku tähtsusega oli Venemaa looduslike tootlike jõudude uurimise komisjoni tegevus, Kurski magneetilise anomaalia uurimine, Koola poolsaare rikkalike maapõuevarade uurimine ja uute loodusliku kütteaine leiukohtade avastamine.

Rida neil aastail loodud uusi teaduslikke instituute (Aero- ja Hüdrodünaamika Keskinstituut, raadiumi-, optika-, füüsika- ja tehnilise füüsika instituudid ja rida teisi) uuris tähtsaid teaduslikke probleeme, mis olid tihedalt seotud praktikaga.

Suur osa teadlasi aga ei võtnud sel perioodil veel osa sotsialistlikust ülesehitustööst. Üsna palju vana kodanliku intelligentsi esindajaid oli Nõukogude-vastasel seisukohal. Meie maa suurim teadus-

lik keskus — Venemaa Teaduste Akadeemia — polnud veel läbi viinud ümberkorraldusi, mis olid vajalikud uute ülesannete edukaks lahendamiseks.

Kirjandus ja kunst kodusõja aastail

Oktoobrirevolutsioon rakendas kirjanduse ja kunsti rahva teenistusse. Vene kirjanduse ja poeesia progressiivsed esindajad pühendasid pärast Oktoobrirevolutsiooni kõik oma jõud nõukogude rahvale. Osa kirjanikke, peamiselt need, kes olid tuntud oma dekadentlike meeleolude poolest (K. Balmont, M. Artsõbašev, D. Merežkovski jt.), jäi teisele poole barrikaadi ning astus välja kukutatud kodanluse kaitseks. Venemaa paremaist kirjanikest ja poeetidest, kes olid tihedalt seotud rahvaga ning ustavad vene eesrindliku kirjanduse õilsatele traditsioonidele, said aga nõukogude võimu sõbrad, «ründava klassi» armee julged võitlejad. Revolutsiooniga, rahvaga tulid kaasa paljud kirjanikud, kes olid endale tähelepanu tõmmanud juba enne Oktoobrit — V. Majakovski, A. Serafimovitš, A. Blok, V. Brjussov, M. Prišvin, V. Šiškov, F. Gladkov ja teised. Kodusõja aastail tuli kirjandusse ka uusi inimesi. Neil aastail avaldasid oma esimesed teosed D. Furmanov, B. Romašov, M. Svetlov, N. Tihhonov, L. Seifullina jt.

Nõukogude kirjanike teosed, mis loodi neil aastail, panid aluse nõukogude kirjandusele, mis rajaneb sotsialistliku realismi printsiipidele.

Äärmiselt tähtsat osa noore nõukogude kirjanduse tekkimisel ja arenemisel etendas suur proletaarne kirjanik A. M. Gorki. Töötades rea uute teoste loomisel, tegutses Gorki ulatuslikult uute kirjanduslike jõudude koondamisel ja kasvatamisel ning kirjanduses revolutsioonile vaenulike suundade paljastamisel.

Nõukogude kirjanikud ja luuletajad andsid kodusõja aastail suurepärast eeskuju, kuidas töötada vahetult revolutsiooni heaks, osata kiiresti ja teravalt reageerida aktuaalsetele päevaküsimustele ning abistada oma kunstisõnaga rahvast tema igapäevases elus ja võitluses. Niisuguse töö eeskujuks on V. V. Majakovski tegevus. Ühel ajal suurte revolutsiooniliste teoste loomisega («150 000 000», «Müsteerium-buff») võttis V. V. Majakovski 1919. a. alates aktiivselt osa «ROSTA akende» (Venemaa Telegraafiagentuuri akende) kujundamisest. «ROSTA aknad» oma plakatite, jooniste, värsside ja karrikatuuridega, mida pandi välja tänavatel, reageerisid elavalt kõigile nende aastate tähtsamatele sündmustele, olles efektiivseks agitatsiooni- ja propagandavahendiks.

Palju luuletusi, laule ja tšastuškasid kirjutas neil aastail Demjan Bednõi. Tema võitlevad värsid etendasid silmapaistvat osa nõukogude rahva moraalsete jõudude mobiliseerimisel võitluseks vaenlase vastu.

Nõukogude võimu poolele asusid vene kunsti ja vene teatri paremad esindajad. Väikese Teatri ja Kunstiteatri suured näitlejad, Moskva ja Petrogradi silmapaistvad lauljad ja balletikunsti esindajad jätkasid kodusõja aastail oma viljakat tegevust. Neil aastail

polnud aga veel loodud tõeliselt kunstilist revolutsioonilist repertuaari. Selles suunas tehti alles esimesi samme.

V. I. Lenini initsiatiivil alustati monumentaalpropagandat: Moskva, Petrogradi ja teiste linnade väljakuile ja tänavaile püstitati väljapaistvate revolutsionääride, kirjanike ja kunstnike monumente, ühiskondlikke hooneid kaunistati bareljeefidega.

Jõudsalt arenes plakatikunst. Nõukogude kunstnikud lõid eredaid, võitlevaid plakateid, mis kutsusid nõukogude rahvast üles võitlusele revolutsiooni vaenlaste vastu, vastupidavusele ja püsivusele, uutele töökangelastegudele.

Nõukogude kultuur tekkis ja arenes teravas võitluses kodanliku ideoloogiaga, mille mõjust jagusaamine nõudis küllaltki pikka aega.

Tõsist kahju tekitas nõukogude kultuuri arenemisele Proletkulti[1] teooria ja praktika. Proletkultlased propageerisid «puhta» proletaarse kultuuri teooriat, suhtusid eitavalt mineviku kultuuripärandisse ning proklameerisid Proletkulti «sõltumatust» partei juhtimisest.

Kommunistlik partei ja isiklikult V. I. Lenin mõistsid hukka Proletkulti ekslikud ja kahjulikud tendentsid. Seoses Proletkulti tegevusega ütles V. I. Lenin oma kõnes Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil 2. oktoobril 1920. a.: «Proletaarne kultuur ei ole eitea-kust välja kukkunud, ei ole nende inimeste väljamõeldis, kes nimetavad end proletaarse kultuuri spetsialistideks. Kõik see on lausa lollus. Proletaarne kultuur peab olema nende teadmisvarude seaduspärase arengu tulemuseks, mis inimkond on välja töötanud kapitalistliku ühiskonna, mõisnike ühiskonna, tšinovnikute ühiskonna surve all.»[2]

§ 5. Nõukogude rahva ajalooline võit kodusõjas

Võidu tulemusena sisemise ja välismaise kontrrevolutsiooni ühendatud jõudude üle kindlustus ning tugevnes maailma esimene tööliste ja talupoegade riik kui rahu kants kogu maailmas, kui rahvusvahelise revolutsioonilise liikumise baas.

Miljonid töötajate ja ekspluateeritavate hulgad, kes olid ärganud uuele elule, koondusid proletariaadi ümber ning asusid ennastsalgavalt kaitsma suure Oktoobri saavutusi.

V. I. Lenin rõhutas, et ajaloo seisukohalt võidab see klass, kes suudab enda järel viia elanikkonna enamuse. Tööliskiass juhtis töörahva laiu hulki, viis enda järel talurahva põhihulgad. Kodusõja käigus lõi partei tööliste ja talupoegade sõjalise ja poliitilise liidu, mis oli otsustavaks jõuks võidu saavutamisel interventide ja valgekaartlaste üle. Rääkides nõukogude riigi jõu ja võimsuse allikaist, ütles V. I. Lenin: «Iialgi ei võideta seda rahvast, kelle töölised ja talu-

[1] Proletkult (proletaarne kultuur) — nii nimetati kultuurihariduslike organisatsioonide ühendust, mis tekkis 1917. a. septembris. Pärast Oktoobrirevolutsiooni asus Proletkult Hariduse Rahvakomissariaadi juures kui mitmesugustel kultuurialadel toimuva «proletaarse isetegevuse vabatahtlik organisatsioon».

[2] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 256.

pojad on oma enamuses mõistnud, ära tundnud ja näinud, et nad kaitsevad omaenda võimu, nõukogude võimu — töörahva võimu, et nad kaitsevad seda üritust, mille võit kindlustab neile ja nende lastele võimaluse kasutada kõiki kultuuri hüvesid, kogu inimtöö loomingut.»[1]

Nõukogude rahva võitlus sotsialistliku revolutsiooni suurte saavutuste kaitsmise eest, oma kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest oli isamaasõda, õiglane sõda.

Punaarmeelaste arusaamine sõja eesmärkidest ja ülesannetest kindlustas Punaarmee väeosade kõrge lahinguvõime, tegi Punaarmee võitmatuks. Kodusõja rasketes ja veristes lahingutes ilmutasid punaarmeelased suurt vastupidavust ja seninägemata massilist kangelaslikkust.

Võites suuri raskusi nälja, külma ja laose tingimustes suutis töölisklass tagalas korda seada sõjatööstuse, näitas teadliku töössesuhtumise eeskuju.

Töötava talurahva laiad hulgad tõendasid oma ustavust nõukogude võimule, talusid võidu nimel vaenlase üle kõiki raskusi, mis olid seotud sõjaga. Vaatamata sõjast põhjustatud majanduslikule laostumisele varustas talurahvas linna ja armeed hädavajalike toiduainetega.

Valgekaartlaste ja interventide tagalas pidasid töölised ja talupojad bolševike juhtimisel väsimatut võitlust vaenlase vastu. Bolševike põrandaalune tegevus ja partisanisalkade aktiivne võitlus nõrgestasid vaenlase tagalat, lõid interventidele ja valgekaartlastele väljakannatamatud tingimused ning kergendasid Punaarmee edasiliikumist.

Tuginedes leninlikule rahvuspoliitikale koondas nõukogude võim vene rahva ümber kõik Venemaa rahvad. Varem õiguseta rahvad, kes tänu vene proletariaadi abile olid vabanenud rahvuslikust rõhumisest, koondusid üksmeelselt võitluseks interventide ja valgekaartlaste vastu nõukogude võimu lipu alla.

Interventide ja valgekaartlaste purustamise organiseerijaks oli suur kommunistlik partei. Partei suutis proletaarse revolutsiooni geniaalse juhi V. I. Lenini juhtimisel kindlustada võidu välismaiste interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni üle. Partei määras ja suunas nõukogude võimu poliitikat. Ta viis rahva isamaasõtta, muutis meie maa võitmatuks sõjaleeriks. Kommunistlik partei oli kogu võitluse hingeks, liikumapanevaks ja organiseerivaks jõuks võitluses vaenlase vastu. Ta organiseeris tööliste ja talupoegade võitlusliidu, kõigi Venemaa rahvaste liidu revolutsiooni suurte saavutuste kaitseks.

Kommunistid olid Nõukogude vabariigi relvastatud jõudude avangardis. Üle 50 000 partei parema poja andis oma elu võitluses interventide ja valgekaartlaste vastu. Punaarmee poliittöötajad, sõjakomissarid ja reavõitlejad-kommunistid viisid partei ideed puna-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 292.

armeelaste hulkadesse, liitsid armee isikulise koosseisu ühtseks tervikuks, äratasid võitlejates entusiasmi ja veendumust võidus, sisendasid neisse energiat ja julgust ebaõnnestumiste ja lüüasaamiste puhul.

Kodusõja ja välismaise sõjalise interventsiooni ajajärk Venemaal oli kõigi kontrrevolutsiooniliste parteide täieliku kokkuvarisemise ajajärguks. Revolutsiooni poolt lüüa saanud esseerid ja menševikud, anarhistid ja natsionalistid läksid avalikult üle interventide ja valgekaartlaste poolele, asusid avalikult kuritegeliku, Nõukogudevastase võitluse teele ja paljastasid end täielikult rahvahulkade silmis kui kontrrevolutsioonilised parteid.

Nõukogude võim, kaitstes revolutsiooni saavutusi, kasutas osavasti vastuolusid imperialistlike riikide vahel.

Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja perioodil pidas rahvusvaheline proletariaat tõhusat võitlust imperialistide sissetungi vastu Nõukogude Venemaale, osutades seega abi oma vene vendadele. Välisriikide proletariaat organiseeris revolutsioonilisi väljaastumisi interventide vastu, streike oma solidaarsuse demonstreerimiseks Nõukogude töölisklassiga, ajas nurja relvade saatmise valgekaartlastele, viis läbi massilisi miitinguid ja meeleavaldusi, nõudis interventsiooni lõpetamist. Üheks eredaks rahvusvahelise proletariaadi solidaarsuse avalduseks oli see, et asuti organiseerima internatsionaalseid väesalku, kes võitlesid Venemaal interventide ja valgekaartlaste vastu.

Need väesalgad tekkisid Venemaal viibivatest revolutsioonilselt meelestatud välismaistest sõjavangidest juba 1918. a. Sõjavangide liikumist internatsionaalsete väesalkade loomiseks juhtis tuntud ungari revolutsionäär Béla Kun. Sotsialistliku revolutsiooni võidu eest Venemaal võitles 70 000—80 000 ungari sõjavangi. Võitlusest interventide ja valgekaartlaste vastu võtsid aktiivselt osa ka teiste välisriikide töötajate esindajad Venemaal. Lühikese ajaga loodi ungarlastest, tšehhidest, jugoslaavlastest, poolakatest, hiinlastest, korealastest jt. suur hulk internatsionaalseid väesalku ning leegione. Näiteks võitles 1919. a. Venemaal valgekaartlaste ja interventide vastu 30 000—40 000 hiina töölist. Internatsionaalsete väeosade võitlejad võtsid osa sadadest lahingutest, osutades silmapaistvat kangelaslikkust. Nõukogude inimesed austavad sügavalt nende Oktoobrirevolutsiooni ürituse eest langenud vendade mälestust, peavad alati meeles selliste kartmatute kangelaste nimesid, nagu Oleko Dunditš, Skotak, Pospišil, Otčenašek, Karoi Ligeti ja paljud teised.

Välismaise proletariaadi võitlus imperialistide Nõukogude-vastaste sepitsuste vastu aitas kaasa nende lüüasaamisele.

Nõukogude Venemaa edukas võitlus rahvusvahelise reaktsiooni jõududega kergendas kapitalistlike maade tööliste võitlust oma kodanluse vastu ning suurendas nende sümpaatiat vene proletariaadi kui rahvusvahelise proletariaadi eesrindliku võitleja vastu. Ühtlasi avaldas Nõukogude vabariigi tööliste ja talupoegade edukas võitlus rahvusvahelise imperialismi vastu tugevat mõju koloniaalsete ning sõltuvate maade rahvaste rahvuslikule vabadusliikumisele.

III OSA

NSV LIIDU RAHVAMAJANDUSE TAASTAMINE

(1921—1925)

VII PEATÜKK

NÕUKOGUDE RIIGI ÜLEMINEK UUELE MAJANDUSPOLIITIKALE. RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE ALGUS

§ 1. Nõukogudemaa rahvusvaheline ja siseolukord pärast kodusõja lõppu

Nõukogude riigi edusammud välispoliitikas

Lõpetanud võidukalt sõja interventide ja valgekaartlastega, kindlustas nõukogude rahvas endale võimaluse viia oma maal ellu sotsialistlikke ümberkorraldusi rahu tingimustes. Nõukogude rahva esimeseks ülesandeks oli purustatud majanduse taastamine.

Üleminek rahvamajanduse taastamisele toimus komplitseeritud rahvusvahelises ja siseolukorras.

Kapitalistlikes maades alanud kapitalismi üldkriisi tingimustes omandasid klassi- ja riikide vahelised vastuolud väga terava iseloomu. 1921. a. puhkes esimene sõjajärgne majanduskriis. Osa ettevõtteist suleti, tänavale heideti tuhanded töölised, koondati kaubandust. Tekkis massiline tööpuudus. Töötajate viletsus suurenes.

Vastukaaluks kapitalistide survele laienes töölisliikumine. Klassivõitluses kasvasid ning tugevnesid noored kommunistlikud parteid, mida juhtis Komintern. Nad pidasid võitlust oma sidemete tugevdamise eest rahvahulkadega. Koloniaal- ja poolkoloniaalmaade rahvad tõusid võitlusele imperialismiga oma sõltumatuse ning iseseisva rahvusliku arengu eest.

Rahvahulgad kapitalistlikes maades tundsid kasvavat sümpaatiat nõukogude rahva vastu. Lääne-Euroopa töölised ning demokraatlikud massid nõudsid kaubanduslike ja diplomaatiliste suhete jaluleseadmist Nõukogude Venemaaga.

Neis tingimustes olid imperialistid, hoolimata oma vihast Nõukogudemaa vastu, sunnitud astuma ärisidemetesse Nõukogude valitsusega, seadma jalule kaubanduslikud ja seejärel ka diplomaatilised suhted temaga.

Nõukogude valitsus taotles juba oma olemasolu esimestest päevadest peale kaubanduslike sidemete loomist kapitalistlike riikidega. Need sidemed eeldasid rahu rahvaste vahel, Nõukogude riigi ja kapitalistlike maade rahulikku kooseksisteerimist.

Kriipsutades alla nõukogude võimu rahupüüet, ütles V. I. Lenin 1921. a.: «.... meile on kõige kallim rahu sälitamine ja täielik võimalus pühendada kõik jõud majanduse taastamisele...»[1]

Üleminek rahvamajanduse taastamisele oli võimalik tänu suurtele edusammudele meie välispoliitikas. Nõukogude valitsus sõlmis 1921. a. lepingud rea Lääne ja Ida riikidega.

Pandi alus kaubanduslikele suhetele mitmete kapitalistlike maadega. 16. märtsil 1921. a. sõlmis Nõukogude riik kaubandusliku kokkuleppe Inglismaaga. See oli Nõukogude välispoliitika suureks võiduks. Kokkulepe tähendas tegelikult Nõukogude vabariigi tunnustamist Inglismaa poolt. Maikuus kirjutati alla ajutisele kaubanduslikule kokkuleppele Saksamaaga. Analoogilised lepingud sõlmiti 1921. a. Norra, Itaalia ja Austriaga.

Eriti suure tähtsusega oli sõbralike suhete loomine ning kindlustamine Nõukogude riigi ja Ida riikide vahel. Esmakordselt maailma ajaloos lõi suurriik nõrgalt arenenud maadega suhted, mis põhjenesid nende võrdõiguslikkuse ning suveräänsuse tunnustamisel. Sotsialistliku riigi niisugune poliitika tugevdas nende maade rahvusvahelist seisundit, kergendas nende võitlust riikliku sõltumatuse eest.

26. veebruaril 1921. a. kirjutati Moskvas alla Nõukogude—Iraani lepingule. Vene NFSV valitsus kuulutas kehtetuiks kõik traktaadid ja lepingud, mis tsaarivalitsus oli sõlminud Pärsiaga (Iraaniga). Ta loobus kõigist kontsessioonidest, mis Iraan oli sunnitud andma tsaarivalitsusele, ning andis talle tasuta üle kõik varandused, mis kuulusid Venemaale, kuid asusid Iraani territooriumil. Iraan omakorda kohustus mitte lubama mingi kolmanda riigi relvastatud jõudude viibimist oma territooriumil või organisatsioonide tegevust, mis võiks luua ohu Nõukogude Venemaa julgeolekule. Katse puhul muuta Iraani territoorium sõjaliste väljaastumiste baasiks Nõukogude Venemaa vastu sai Nõukogude valitsus õiguse enesekaitse eesmärgil viia ajutiselt oma väed Iraani territooriumile.

28. veebruaril 1921. a. toimus lepingu allakirjutamine Nõukogude Venemaa ja Afganistani vahel. Leping nägi ette Afganistani majanduslikku ja kultuurilist abistamist Nõukogude riigi poolt. Leping aitas kaasa sõbralike suhete süvenemisele Venemaa ja Afganistani vahel, samuti Afganistani sõltumatuse kindlustamisele.

16. märtsil 1921. a. kirjutati alla sõpruslepingule Vene NFSV ja Türgi vahel. Mõlemad pooled tunnustasid vastastikku nende territooriumil asuvate rahvaste vabadust ning sõltumatust. Vene Föderatsiooni valitsus loobus kõigist mittevõrdõiguslikest lepinguist, mis tsaarivalitsus oli Türgile peale sundinud. 1921. a. lepingu järgi

[1] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 95.

kohustus Türgi mitte lubama oma territooriumil organisatsioone, mis on vaenulikud Nõukogude Liidule.

Kaug-Idas aitas Nõukogude Venemaa mongoli rahval vabaneda Jaapani anastajatest ja vene valgekaartlastest.

1921. a. märtsis moodustati Mongoolia rahvavalitsus, eesotsas Suhe-Batori ja Tšoibolsaniga. Mongoolia valitsuse palvel viis Vene NFSV valitsus Punaarmee väeosad Mongoolia territooriumile. Nõukogude väed koos Mongoolia Rahvaarmeega likvideerisid Jaapani imperialistide käsilase, parun R. Ungerni valgekaartlikud jõugud. Ungern võeti vangi ja lasti sõjakohtu otsusel maha. Kogu Mongoolia territoorium puhastati välismaistest anastajatest ja vene valgekaartlastest. Mongoolia Rahvavabariigi ja Vene NFSV vahel kujunesid vastastikused sõpruse ja vennaliku koostöö suhted. Need suhted leidsid kinnituse lepingus, mis sõlmiti 5. novembril 1921. a.

Nõukogude valitsus tegi jõupingutusi ka diplomaatiliste suhete sisseseadmiseks Hiinaga. Korduvalt teatas ta oma loobumisest kõigist eesõigustest, mida tsaari-Venemaa oli Hiinas kasutanud. Reaktsiooniline Pekingi valitsus aga keeldus välismaiste imperialistide survel siiski sõlmimast kokkulepet Vene NFSV-ga. 1920. a. lõpul pöördus Välisasjade Rahvakomissariaat eraldi kirjaga ka Sun Jat-seni poole, kes seisis sellal rahvusliku Kantoni valitsuse eesotsas Lõuna-Hiinas. Oma vastuses väljendas Sun Jat-sen lootust, et sõbralikud suhted NSV Liidu ja Hiina vahel kujunevad kindlaks, niipea kui on lõpp tehtud reaktsionääride võimule Hiinas, kes on välismaiste imperialistide agentuuriks. «Samuti nagu Moskva tahaksin ma rajada Hiina Vabariigi alused sügavale noore sugupõlve kui homse päeva kandja mõtetesse,» kirjutas Sun Jat-sen. Ta lõpetas oma kirja parimate soovidega «Leninile ja kõigile, kes nii palju on korda saatnud inimkonna vabaduse heaks».

Rahvusvahelised kokkulepped ja lepingud, mis Nõukogude Venemaa oli sõlminud 1921. a., kõnelesid meie maa välispoliitilise olukorra paranemisest.

Siiski ei olnud sel ajal veel ükski suur kapitalistlik riik loonud diplomaatilisi suhteid Nõukogude Venemaaga. Inglise ja teiste maade valitsevad ringkonnad, ehkki nad olid sunnitud asuma suhete parandamisele Nõukogude riigiga, ei loobunud samal ajal oma interventsiooniplaanidest.

Eriti leppimatu seisukoha Nõukogude vabariigi suhtes võtsid Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad. Hoolimata sellest, et osa Ameerika kapitaliste astus välja kaubanduslike sidemete eest Nõukogude Venemaaga, Ühendriikide valitsus, esindades monopolistliku suurkapitali huve, keeldus kategooriliselt säärastele sidemetele sanktsiooni andmast. Veel enam, ta püüdis mõju avaldada teistele kapitalistlikele maadele, et need ei astuks majanduslikesse suhetesse Vene NFSV-ga, lootes majandusliku isolatsiooni teel likvideerida nõukogude võimu ning taastada Venemaal kapitalistlik kord.

Nõukogudemaa oli ümbritsetud kapitalistlikest riikidest, kes püüdsid hävitada proletariaadi diktatuuri. Seepärast kutsus kommu-

nistlik partei nõukogude rahvast üles tugevdama maa kaitsevõimet, suurendama revolutsioonilist valvsust ning valmisolekut võitluseks sotsialistliku isamaa kaitseks. «Tuleb meeles pidada,» ütles V. I. Lenin, «et igasugune sissetungi oht on meist alati ainult karvavõrra eemal.»[1]

Nõukogudemaa ei olnud veel täielikult puhastatud interventidest ja valgekaartlastest. Jaapani okupatsiooni all olid Venemaa Kaug-Ida alad. Jaapani imperialistid püüdsid Nõukogudemaa küljest ära kiskuda rikkaid rannikualasid ning muuta need oma asumaaks. Nad aitasid igati valgekaartlaste salku, kes tegutsesid Kaug-Idas. Kaug-Ida valgekaartlastele andsid abi ka Ameerika imperialistid.

Kaug-Ida töötajad pidasid mehist võitlust valgekaartlaste ning neid toetavate interventide vastu. 1922. a. andsid Kaug-Ida väed kuulsais Volotšajevka ja Spasski lahinguis valgekaartlikele jõukudele otsustava löögi.

25. oktoobril 1922. a. hõivasid Kaug-Ida Vabariigi rahvarevolutsiooniline armee ja Primorje partisanid Vladivostoki. Jaapani intervendid ja vene valgekaartlased aeti lõplikult Nõukogudemaalt minema.

Pärast Kaug-Ida vabastamist interventidest avaldasid Kaug-Ida Vabariigi töötajad üksmeelselt soovi ühineda Vene NFSV-ga. Väljendades rahva tahet võttis Kaug-Ida Vabariigi Rahvakogu 13. novembril 1922. a. vastu otsuse Kaug-Ida Vabariigi ühinemise kohta Venemaa Föderatsiooniga. 16. novembril kuulutas Ülevenemaaline Keskväitevkomitee Kaug-Ida Vabariigi Vene NFSV lahutamatuks osaks.[2]

Nõukogude Kaug-Ida vabastamine interventidest ja valgekaartlastest kindlustas veelgi Nõukogude riigi rahvusvahelist seisundit.

Nõukogudemaa siseolukord. Kurss rahvamajanduse taastamisele

Taastamisperioodi algul hõlmas Nõukogudemaa (ilma Hiiva ja Buhhaarata) 21 376 500 km² suuruse territooriumi 132 milj. elanikuga[3]. Neli aastat kestnud imperialistlik sõda ja kodanluse peremehetsemine 1917. a. olid viinud maa katastroofi äärele. Kolmeaastane kodusõda andis majanduslikule laostumisele tohutu ulatuse.

Äraarvamatut viletsust tekitasid Nõukogudemaale intervendid ja valgekaartlased. Taganedes hävitasid nad vabrikud ja tehased, kaevandused, raudteetranspordi, põllutööriistad ja ehitused, ajasid minema loomad ning vedasid ära vilja. Üldkokkuvõttes tekitasid Entente'i intervendid Nõukogude vabariigile kahjusid umbes 40 miljardi rubla ulatuses. Peale selle põhjustas suuri kahjustusi Saksa

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 122.

[2] Kaug-Ida Vabariik kaotati ning tema territoorium jaotati tavalisteks administratiivüksusteks.

[3] Nõukogudemaa territoorium oli 1913. a. võrreldes vähenenud 879 700 km² võrra. Territooriumi vähenemine toimus peamiselt rea maa lääneosa piirkondade ülemineku tõttu riikidele, mis olid moodustatud pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu (Poolale, Soomele, Eestile ja teistele); peale selle oli Rumeenia anastanud Bessaraabia, Poola Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene jne.

interventsioon 1918. a. Esimese maailmasõja ja kodusõja ajal surid miljonid töövõimelised inimesed, kes hukkusid sõjas või ka taudide ja kurnatuse tagajärjel. Meessoost tööjõu kaotus põllumajanduses moodustas 1920. aastaks enam kui 14 milj. inimest.

Sügava laostumise olukorras oli tööstus. Sajad ettevõtted, nende seas paljud suured ettevõtted, ei töötanud. Suurtööstuse toodangu maht 1920. a. langes 13,8%-ni 1913. aastaga võrreldes.

Tööstus rahuldas rahva tarbeid vaid õige vähesel määral.

Transport ei suutnud tagada normaalseid majanduslikke sidemeid maa eri piirkondade vahel. Pool veduri- ja veerand vaguniparki oli kõlbmatu.

Toimus vabrikute ja tehaste proletariaadi, nõukogude korra peamise tootliku jõu ning poliitilise toe, laialivalgumine ja deklasseerumine. 1921. aastaks kahanes tööstustööliste arv, võrreldes sõjaeelse ajaga, rohkem kui kaks korda. Paljud tööstustöölised olid sõjaaastail üle läinud tööle teistesse rahvamajandusharudesse või ümber asunud maale.

Raskes olukorras oli ka põllumajandus. Katastroofiliselt oli langenud nii vilja- kui ka loomakasvatuse toodang. Teraviljatoodang 1920. a. moodustas ainult umbes poole sellest, mis maa oli andnud enne Esimest maailmasõda. Mitmekordselt oli kahanenud tehniliste kultuuride — puuvilla, lina, suhkrupeedi, tubaka jne. toodang. Järsult vähenenud oli kariloomade üldarv.

Tööstuskeskused kannatasid terava leiva, kütte ja toorainete puuduse all. Moskva, Petrogradi, Ivanovo-Voznessenski ja teiste linnade elanikkond nälgis.

Neis tingimustes tuli enne, kui asuda rahvamajanduse ulatuslikule sotsialistlikule ümberkujundamisele, üle saada laostumisest.

Esimesed abinõud rahvamajanduse taastamiseks ning selle edasiseks sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks määras kindlaks VIII ülevenemaaline nõukogude kongress, mis toimus 1920. a. detsembris. V. I. Lenin, kes esines kongressil aruandega Rahvakomissaride Nõukogu tegevusest, kutsus Venemaa töölisi ja talupoegi üles arendama jõudu säästmata hoogsat tööd tööstuse ja põllumajanduse taastamiseks. Ta kutsus nõukogude rahvast lõppu tegema majanduslikule laostumisele ja Venemaa põlisele mahajäämusele. «Kui me ei saa aru sellest ülesandest, siis võime kõik hukkuda,» kõneles Lenin. «Meie ei saa võita oma vaenlasi, kui me ei taasta majanduselu.»[1]

Kongress võttis vastu resolutsiooni «Rasketööstusest», milles nähti ette, et kõik vabariigi organid peavad kaasa aitama söe ja maagi kaevandamise kiirendamisele. Kongress kuulas ära G. M. Kržižanovski ettekande GOELRO plaani kohta ning kiitis heaks Venemaa elektrifitseerimise plaani, hinnates seda «kui suure majandusliku ürituse esimest sammu».

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 463—464.

V. I. Lenin, kes nägi GOELRO plaanis majandusliku ülesehitustöö aktuaalset programmi, tõendas, et see programm «on meile vajalik kui esialgne visand, mis kerkib kogu Venemaa ette kui suur majandusplaan, mis on ette nähtud vähemalt kümneks aastaks ja mis näitab, kuidas tuleb Venemaa üle viia tõelisele majanduslikule baasile, mis on vajalik kommunismiks»[1].

GOELRO plaan määras kindlaks ülesanded kõigis tööstusharudes, nägi ette tootmisvahendite tootmise eelistatud kasvu ning andis plaani kogu tööstuse arendamiseks 10—15 aasta vältel 180—200% võrra sõjaeelse tasemega võrreldes. GOELRO plaan nägi ette 30 elektrijaama ehitamise[2].

Tähtis koht oli plaanis antud Venemaa eri majanduslike piirkondade arendamisele. Neid oli GOELRO plaanis eraldatud kaheksa: Põhja-, Kesk-tööstuslik, Lõuna-, Volgaäärne, Uraali, Lääne-Siberi, Kaukaasia ja Turkestani piirkond.

VIII nõukogude kongress võttis vastu ka otsused talumajanduse tugevdamise ning arendamise abinõude ning tööstuse ja transpordi taastamise kohta, samuti muid otsuseid, mis pidid lõpu tegema laostumisele. Seoses sõja lõppemisega võttis kongress vastu resolutsiooni sõjaväe arvulise koosseisu vähendamise kohta. Tööliste, talupoegade ja intelligentsi jõupingutuste ergutamiseks ülesehitustöös asutas kongress Töö Punalipu ordeni.

VIII nõukogude kongressi otsused ei ulatunud üle sõjakommunismi poliitika piiride, kongress ei määranud veel kindlaks seda uut organisatsiooni kõigis majandusliku ülesehituse küsimustes, mille alusel oleks olnud võimalik asuda rahvamajanduse taastamise ülesannete lahendamisele.

1921. a. kevadel suurenesid raskused Nõukogudemaa majanduslikus ja poliitilises olukorras veel enam. Majandusliku laostumise, vaesumise ning nälja tagajärjel ilmnes talurahva keskel terav rahulolematus. Talupojad teatasid avalikult, et Nõukogude võimu majanduspoliitika neid ei rahulda ja et toiduainete andmise kohustuse süsteem ei vasta nende huvidele. Selle säilitamine lõi tööliste ja talurahva vahelise liidu katkemise ohu.

Ka osa tööliste seas ilmnes rahulolematus, mille põhjuseks oli töölisklassi väsimus ja raske majanduslik olukord.

Pinevat seisundit püüdsid ära kasutada Nõukogude riigi sise- ja välisvaenlased. Valgekaartlased koos esseeride, menševike ja kodanlike natsionalistidega organiseerisid kulakute mässe maa eri piirkondades. Mässajatega ühines ka teatav osa kesktalupoegi. Tambovi kubermangus haaras esseeride poolt organiseeritud kulakute mäss viis maakonda. Mässu juhtijaks oli esseer Antonov. Kulakute mässud puhkesid Saraatovi kubermangus ja mõnedel Siberi aladel. Ukrainas jätkasid tegevust anarhist Mahno ja teiste atamanide

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 477.

[2] Projekteeritud oli 20 auru-elektrijaama (Šatura, Kašira, Ivanovo-Voznessenski jt.) ja 10 hüdroelektrijaama (Dnepri, Volhovi, Sviri jt.) ehitamine.

kulakutejõugud. Kesk-Aasias ei lõppenud basmatšide Nõukogudevastased aktsioonid.

28. veebruaril 1921. a. algas kontrrevolutsiooniline mäss Kroonlinnas, mille olid organiseerinud esseerid menševike kaasabil. Mässu oli kaasa tõmmatud suur osa Kroonlinna meremeestest, kellest enamiku moodustasid uued maalt tulnud ning poliitiliselt vähearenenud täiendused, kelle meeleoludes kajastus talurahva rahulolematus toiduainete andmise kohustusega. Seda rahulolematust kasutasidki vaenlased, mässu organiseerijad.

Välismaised imperialistid panid Kroonlinna mässule suuri lootusi. Mässajate edu korral pidi Kroonlinn muutuma platsdarmiks uuele interventsioonile Nõukogude Venemaa vastu. Mässu etteotsa asunud valgekaartlased püstitasid masside petmiseks loosungi: «Nõukogude eest, kuid ilma kommunistideta!» Selle loosungi all kavatsesid nad kukutada nõukogude võimu ning kehtestada kodanluse diktatuuri. Paljud väljapaistvad valgekaartlased eesotsas sotsialist-revolutsionäär Tšernoviga saabusid välismaalt Tallinna, et otsekohe asuda juhtima Kroonlinna mässu.

Nõukogude valitsus paiskas mässu mahasurumisele Punaarmee regulaarväeosad. Kommunistlik partei saatis Kroonlinna alla 300 X kongressi delegaati, kel oli sõjalisi kogemusi. 17. märtsi ööl alustasid Nõukogude väed tormijooksu Kroonlinnale. Nad tungisid peale mööda Soome lahe jääd, olles pidevalt vastase tule all. Ägedas võitluses vallutasid punaarmeelased ligipääsematuiks peetud Kroonlinna fordid. 18. märtsi hommikul puhastasid nad linna ja kindluse mässajatest.

Kroonlinna mäss oli ilmekaks väljenduseks väikekodanluse ja talurahva kõikuvusest. See oli tõsiseks hoiatuseks, mis näitas, et sõjakommunismi poliitika ei vasta uutele ajaloolistele tingimustele.

Raskused, mida maa üle elas, kajastusid ka partei siseelus. Osa kommunistide juures ilmnesid kõhklused, mis olid seotud nende ebaõige kujutlusega Nõukogudemaa arenemise perspektiividest, raskuste ületamise meetoditest.

Parteis tekkinud rühmitused ja fraktsioonid astusid ametiühingute kohta toimunud diskussiooni ajal välja leninliku joone vastu. Diskussioon ametiühingute kohta algas 1920. a. sügisel. Selle algatajaks oli Trotski. Diskussioon ulatus kaugele üle ametiühingute küsimuse raamide. Kõne all oli peamiselt töötavate hulkade ametiühingute kaudu sotsialistlikku ülesehitustöösse kaasatõmbamise, sotsialistliku ülesehitustöö meetodite, töölisklassi ja talupoegade vastastikuste suhete, partei osa ning koha küsimus proletariaadi diktatuuri süsteemis.

Ametiühingulise töö meetodid pidid igati kaasa aitama töötavate hulkade teadliku loomingu arendamisele, mis on suunatud sotsialismi ehitamisele. Seda aga oli võimalik saavutada ainult arendades ametiühingulist demokraatiat, mida kodusõja aastail paratamatult oli kitsendatud.

Trotski nõudis käsutamise ja administratiivse juhtimise meetodite tugevdamist ametiühingute töös, ametiühingute juhtiva kaadri «läbipuistamist», ametiühingute muutmist riigiaparaadi osaks.

Diskussioonis ametiühingute kohta astusid välja ka teised rühmad (Buhharini rühm, kes esitas «puhverplatvormi», milles oli tehtud printsiibitu katse «lepitada» V. I. Lenini seisukoht Trotski seisukohaga; «demokraatliku tsentralismi» rühm eesotsas Sapronoviga, kes nõudis visalt fraktsioonide ning rühmituste vabadust VK(b) Parteis).

«Töölisopositsioon» asus põhiliselt anarhistlik-sündikalistlikul seisukohal, vastandades ametiühingud Nõukogude riigile ja kommunistlikule parteile. Pidades töölisklassi organiseerimise kõrgeimaks vormiks mitte parteid, vaid ametiühinguid, nõudis ta kogu rahvamajanduse valitsemise üleandmist «ülevenemaalisele tootjate kongressile».

V. I. Lenin tõi oma esinemistes diskussiooni ajal avalikkuse ette kõigi opositsiooniplatvormide parteivastase olemuse. Ta andis põhjaliku seletuse ametiühingute kohale proletariaadi diktatuuri süsteemis, iseloomustades neid kui valitsemise ning majandamise kooli, kui kommunismi kooli. Lenin näitas, et tuleb terve rea abinõude varal tõsta ametiühingute loovat osa sotsialistlikus ülesehitustöös. «Käsutamise» meetodeilt, mida rakendati sõja-aastail, pidid ametiühingud üle minema veenmise ning kasvatamise meetodeile.

Suunates pealöögi trotskistide kui parteivastaste rühmituste põhijõu vastu, võttis V. I. Lenin oma 1921. a. algul kirjutatud töödes hävitava kriitika alla ka «töölisopositsiooni» anarhistlik-sündikalistlikud vaated. Ta näitas, et Šljapnikovi pooldajate rühma ettepanekud kujutavad endast sündikalistlikku mõttetust. «Töölisopositsiooni» ettepanekute vastuvõtmine tähendaks proletaarse riigi loobumist oma peamise majanduslik-organisatoorse funktsiooni täitmisest. See oleks sama hea kui loobumine proletariaadi diktatuurist endast, viiks võidule sabassõrkimise ideoloogia, partei kui töötajate teadliku avangardi juhtivast osast lahtiütlemisele. «Sündikalism annab tootmisalade järgi jagatud parteitute tööliste hulkadele üle tööstusharude juhtimise,» kirjutas Lenin, «kaotades seega vajaduse partei järele, ilma et ta teeks pikaajalist tööd rahvahulkade kasvatamiseks ja selleks, et *tegelikult* koondada *nende* kätte *kogu rahvamajanduse* juhtimine.»[1]

Toimunud diskussioonis said trotskistid ja teised opositsioonilised rühmitused täieliku kaotuse osalisteks. Nagu Moskvas, kus siseparteiline võitlus kandis eriti ägedat iseloomu, nõnda ka kogu maal avaldasid parteiorganisatsioonid poolehoidu leninlikule platvormile ning mõistsid hukka opositsiooni platvormi.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 29.

§ 2. Ajalooline pööre majanduspoliitikas

VK(b)P X kongress. Üleminek uuele majanduspoliitikale

Peaküsimuseks oli sel ajal üleminek sõjakommunismi poliitikalt uuele majanduspoliitikale. Sõjakommunism ei vastanud töölisklassi ees seisvatele ülesannetele rahuajal. Toiduainete andmise kohustus, kaubanduse keeld ja riiklik viljamonopol olid uutes tingimustes talurahva huvidega vastuolus.

Töölisklassi ajalooline ülesanne seisis kõigepealt sotsialismi peamise baasi, s. o. suurtööstuse taastamises. Ent selleks oli vaja alustada põllumajanduse taastamisest, mis pidi kindlustama töölistele toidu, tööstusele aga tooraine. Elustada põllumajandust sõjakommunismi meetoditega ei olnud võimalik. Sõjakommunismi poliitika, mis oli end täielikult õigustanud kodusõja perioodil, muutus maa tootlikele jõududele rahutingimustes piduriks. Oli vaja tõsta talurahva huvi põllumajanduse arendamise vastu.

Oli tarvis uute majanduslike abinõude süsteemi, mis oleks soodustanud põllumajanduse tõusu, vilja ja põllumajandusliku tooraine toodangu kasvu.

Üleminek uuele majanduspoliitikale ei olnud suunatud üksnes rahvamajanduse taastamise vahetute ülesannete lahendamisele. Oli tarvis ära määrata kogu sotsialistliku ülesehitustöö edaspidine tee, luua meetodid ja vormid, mille järgi toimuks suhtlemine talurahvaga ja põllumajanduse ümberkujundamine sotsialistlikel põhimõtteil.

V. I. Lenin juhtis korduvalt tähelepanu sellele, et põllumajanduses osutub vanade tootmissuhete ümberkujundamise protsess uuteks, sotsialistlikeks suheteks hoopis keerulisemaks ning kestvamaks kui tööstuses.

Kui mõisnikud ja kapitalistid tuli minema kihutada, eksproprieerida nende omand ning tootmisvahendid, siis väiketootjaid *«ei saa minema kihutada,* neid ei saa maha suruda, nendega tuleb *kokku sobida,* ainult väga pikaajalise, aeglase, ettevaatliku organiseerimistööga saab (ja tuleb) neid ümber teha, ümber kasvatada».[1]

Proletariaat, võtnud võimu enda kätte ning eksproprieerinud tootmisvahendid suurtööstuses, muutes need üldrahvalikuks varaks, ei eksproprieeri väikesi kaubatootjaid, vaid vastupidi, aitab neid, luues materiaal-tehnilise baasi talumajandite järkjärguliseks üleviimiseks sotsialismi rööbastele. Väikeste ja keskmiste eratootjatetalupoegade paljude miljonite üleviimine sotsialistlikele rööbastele pidi toimuma nende järkjärgulise ühinemise teel kaasaegse tehnikaga varustatud tootmiskooperatiivideks.

Majandusliku sideme loomiseks linna ja küla, tööstuse ja põllumajanduse vahel oli vaja organiseerida kaubandust kui ainsat talu-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 26.

poegadele vastuvõetavat majanduslike sidemete vormi linnaga, ja nimelt: arendada riiklikku ja kooperatiivset kaubandust ning järkjärgult kaubakäibest välja tõrjuda kapitalistlikud elemendid. Niisuguse tee võitluseks maa sotsialistliku ümberkujundamise eest nägigi ette uus majanduspoliitika (nep), mida nimetati uueks, tema eraldamiseks sõjakommunismi poliitikast.

Seesuguse poliitika alused olid V. I. Lenini poolt visandatud juba 1918. a. kevadel. Ent välismaine sõjaline interventsioon ja kodusõda katkestasid selle poliitika elluviimise. Kommunistlik partei pöördus uuesti tagasi V. I. Lenini poolt näidatud poliitika juurde alles pärast kodusõja ning interventsiooni lõppu, 1921. a. kevadel.

V. I. Lenin õppis põhjalikult tundma talupoegade meeleolu, nende nõudeid, suhtumist sõjakommunismi poliitikasse ning soove, missuguses suunas seda muuta. 1921. a. veebruaris ja märtsis võttis ta sageli vastu talurahva delegatsioone või üksikuid esindajaid (Tambovi, Vladimiri, Ufaa kubermangust, Siberist ja teistest Nõukogudemaa piirkondadest), vestles nendega kaua ja uuris ajalehe «Bednota» toimetusse saadetud talupoegade kirju. Samuti vestles Lenin ka tööliste esindajatega.

Maal kujunenud olukorra igakülgse analüüsi põhjal ning töötava talurahva ja töölisklassi soove arvestades esitas V. I. Lenin otsustavalt ülesande minna üle sõjakommunismilt uuele majanduspoliitikale. 8. veebruaril 1921. a. kirjutas V. I. Lenin «Esialgse mustandvisandi talurahva kohta käivatest teesidest», milles ta määras ära põhilised ülesanded üleminekul toiduainete andmise kohustuselt toitlusmaksule.

Samal päeval loodi Poliitbüroo otsusega komisjon, kellele tehti ülesandeks ette valmistada seaduse projekt naturaalmaksule ülemineku kohta. Oma töö aluseks võttis komisjon V. I. Lenini teesid. 24. veebruaril 1921. a. toimunud VK(b)P Keskkomitee pleenum vaatas läbi määruse projekti toiduainete andmise kohustuse asendamisest toitlusmaksuga.

Lõplikult otsustati uuele majanduspoliitikale ülemineku küsimus VK(b)P X kongressil, mis toimus 8.—16. märtsini 1921. a.

Kongress võttis vastu otsuse asendada toiduainete andmise kohustus naturaalmaksuga. See tähendas pööret sõjakommunismi poliitikalt uuele majanduspoliitikale, töölisklassi majanduslikule ühendamisele talurahvaga, nende liidu kindlustamisele majanduslikul alusel. Töölisklass võib ehitada sotsialismi ainult koos töötava talurahvaga, viimase aktiivsel osavõtul.

Oma esinemistes kongressil ütles V. I. Lenin, et väiketalupoegliku maa tingimustes ei ole talumajanduse ümberkujundamiseks sotsialistlikel põhimõtteil teist teed kui uue majanduspoliitika kaudu. Väikepõllupidajate üleminek kollektiviseeritud tööle on pikaldane protsess, mis on võimalik ainult rasketööstuse, eelkõige masinaehituse arenemise baasil. Kuid «niikaua kui suur masin» pole väiketalupoega «ümber teinud» kollektivismi põhimõttel, «tuleb talle

tagada võimalus vabalt oma majapidamist korraldada,»[1] ütles V. I. Lenin. See majapidamise vabadus, nagu on märgitud kongressi otsuses, tähendas järgmist:

«Kõik toidu- ja tooraine ning loomasööda varud, mis jäävad põllupidajatel järele pärast maksu õiendamist, on täielikult nende käsutuses ja nad võivad neid kasutada oma majapidamise parandamiseks ning kindlustamiseks, isikliku tarbimise suurendamiseks ja vabrikutoodete, käsitöötoodete ning põllumajandussaaduste vastu vahetamiseks.»[2]

Kaubandus viis väikekaubatootmise tingimustes paratamatult kapitalistlike elementide elavnemisele. See oli taandumine, kuid ajutine taandumine, mille dikteeris vajadus kindlustada oma seljatagust, ümber grupeerida jõud ning alustada uut pealetungi kapitalismile kõigi töötajate kindlal toetusel.

Erakapitalistliku tootmise kavatses V. I. Lenin suunata riigikapitalismi rööbastele. Kõige lihtsamaks ning vastuvõetavamaks riigikapitalismi vormiks pidas ta kontsessioonilettevõtteid, milledest Nõukogude võim pidi saama tulu produktide hulga suurendamise ja riigile kasumitest tunduva osa mahaarvamise näol.

Ent kontsessioonid ei levinud kuigi laialdaselt, riigikapitalism ei suutnud Nõukogude majanduses läbi lüüa. Väliskapitali esindajad seadsid ikestavad tingimused, mida Nõukogude võim ei saanud vastu võtta. Pealegi lootsid vabrikute ja tehaste välismaistest kapitalistidest endised omanikud ikka veel, et nad saavad uuesti oma ettevõtete omanikeks Venemaal, mitte aga kontsessionääride keks.

Uus majanduspoliitika tähendas võitlust kapitalistlike ja sotsialistlike elementide vahel. Ta oli ette nähtud kapitalistlike elementide väljatõrjumiseks sotsialistlike elementide võiduks, sotsialistlikule majandusele aluse rajamiseks. Ta tagas tööliste ja talurahva kindla majandusliku ning poliitilise liidu.

Sotsialismi ülesehitamise meie maal nepi rööbastel tagas juhtivate majanduslike positsioonide — maa, suurtööstuse, transpordi, väliskaubanduse, krediidi — koondamine nõukogude võimu kätte, Nõukogude riigi õige juhtimine partei poolt ja rahva teadlik loov töö.

Kongress võttis vastu ka V. I. Lenini poolt kirjutatud resolutsiooni «Sündikalistlikust ja anarhistlikust kallakust meie parteis», kus oli täielikult paljastatud «töölisopositsiooni» vaadete kogu teoreetiline ja poliitiline kahjulikkus. Need tähendasid täielikku lahtiütlemist marksismist ja leninismist.

Kongressi resolutsioonis oli näidatud, et Šljapnikovi rühmituse ettepanekud (tööstuse juhtimise üleandmine «tootjate kongressile») viivad nõukogude võimu poolt juba loodud uute majandusvormide väikekodanlik-anarhistlikule hävingule ning võivad viia vaid kodanliku kontrrevolutsiooni võidulepääsemisele ning partei juhtiva osa

[1] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 166.

[2] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 562.

nõrgendamisele. Seepärast tunnistaski kongress anarhistlik-sündikalistlike ideede propageerimise «kokkusobimatuks Venemaa Kommunistlikku Parteisse kuulumisega».[1]

VK(b)P X kongress, arutanud läbi küsimuse partei ühtsuse kohta, võttis vastu leninliku resolutsiooni. Eriti rõhutas kongress, et partei ühtsus ning monoliitsus on partei kui proletariaadi võitlusavangardi olemasolu paratamatuks tingimuseks. «On tarvis,» öeldi kongressi resolutsioonis, «et kõik klassiteadlikud töölised mõistaksid selgesti, kui kahjulik ja lubamatu on igasugune fraktsioonsus, mis tegelikult toob paratamatult kaasa üksmeelse töö nõrgenemise ja valitsusparteile külgekleepuvate vaenlaste intensiivseid, korduvaid katseid süvendada jagunemist ja kasutada seda kontrrevolutsiooni eesmärkidel.»[2] Kongress andis eeskirja saata viibimata laiali kõik fraktsioonid ning rühmitused, mis parteis olid tekkinud. Parteiorganisatsioonid pidid valvama fraktsiooniliste väljaastumiste ärahoidmise eest. Selle määruse rikkumine tõi endaga kaasa parteist väljaheitmise.

Hoolitsedes partei võitlusühtsuse ja siseparteilise demokraatia kindlustamise eest, tegi kongress ülesandeks, «et iga parteiorganisatsioon peaks kõige rangemini silmas, et partei puuduste tingimata vajalik kritiseerimine, partei üldise joone igasugune analüüsimine või partei praktiliste kogemuste arvestamine, tema otsuste täitmise kontrollimine ja vigade parandamise viisi leidmine jne., — et kõige selle arutamist organiseeritaks mitte mõne «platvormi» jne. alusel kujunevates rühmades, vaid kõigi partei liikmete poolt».[3]

Rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö tingimustes kerkisid partei ette uued ülesanded rahvusküsimuse alal. Oktoobrirevolutsioon vabastas kõik Venemaa rahvused, jättes neile täieliku vabaduse ning rahvusliku võrdõiguslikkuse. Kuid säilinud oli veel *faktiline* ebavõrdsus eri rahvuste vahel — paljud seni rõhutud Venemaa rahvad ning rahvused olid eesrindlikest rahvastest majanduslikult ja kultuuriliselt maha jäänud. Reas rahvuspiirkondades puudus tööstus peaaegu täielikult, ei olnud või peaaegu üldse ei olnud oma proletariaadi kaadrit. Sotsiaal-majanduslikes ja olustikulistes suhetes valitsesid veel tugevasti patriarhaalsed ning feodaalsed igandid. Suur enamus rahvastikust oli jäänud kirjaoskamatuks, intelligentsi kaader oli äärmiselt väiksearvuline.

Ülesanne seisnes selles, et likvideerida rahvaste faktiline ebavõrdsus, anda seni mahajäänud rahvastele ning rahvustele võimalus majanduslikult, poliitiliselt ning kultuuriliselt järele jõuda Kesk-Venemaale, aidata neil aktiivselt lülituda sotsialismi ehitamisse. Selle ülesande lahendamine oli võimalik üksnes vene töölisklassi ja rahvusvabariikide töötava talurahva liidu igakülgse tugevdamise,

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 532.
[2] Sealsamas, lk. 527.
[3] Sealsamas, lk. 528.

pideva abi teel vene rahva poolt teistele rahvustele. See abi pidi väljenduma kõigepealt tööstuse loomises mahajäänud rahvuslikel aladel, töölisklassi rahvusliku kaadri loomises.

Nõukogude võimu poliitika rahvusvabariikides ning -oblastites pidi rangelt arvestama üksikute rahvaste ajalooliselt kujunenud sotsiaal-majanduslikke ning kultuurilisi ja elukondlikke iseärasusi, suhtuma peenetundeliselt nendesse vajadustesse ja meeleoludesse ning mahajäänud rahvuspiirkondadesse mitte mehaaniliselt üle kandma töömeetodeid, mida rakendati Nõukogudemaa keskrajoonides.

Partei X kongress, arutanud läbi küsimuse «Partei järjekordseist ülesandeist rahvusküsimuses», koostas J. V. Stalini ettekande alusel laialdase sotsiaalmajanduslike ning kultuuriliste abinõude programmi faktilise ebavõrdsuse likvideerimiseks Nõukogude Venemaa rahvaste seas. Kongress mõistis otsustavalt hukka kõrvalekaldumised kommunistliku internatsionalismi printsiipidest ning kutsus parteid võitlusse suurvene šovinismi kui peamise hädaohuga ja kohaliku natsionalismiga.

Partei ja valitsuse esimesed abinõud uue majanduspoliitika elluviimisel

Vastavalt partei X kongressi otsusele võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee 21. märtsil 1921. a. vastu dekreedi «Toidu- ja tooraine andmise kohustuse asendamisest naturaalmaksuga». 28. märtsil 1921. a. võttis Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu vastu dekreedi naturaalmaksu suuruse kohta 1921.—1922. a. 423 milj. puuda vilja asemel, mida pidi võetama toiduainete andmise kohustuse alusel, nähti ette 240 milj. puuda vilja kogumine toitlusmaksu näol. Samal päeval avaldati dekreet, mis lubas kubermangudes, mis olid täitnud toiduainete andmise kohustuse, vabalt müüa toidu- ja söödateravilja ning kartuleid.

Partei teostas laialdast kampaaniat uue majanduspoliitika olemuse selgitamiseks töötavaile hulkadele. Aprillis kirjutas V. I. Lenin oma tuntud töö «Toitlusmaksust», milles ta näitas, et uus majanduspoliitika on Nõukogude valitsuse ainuõige poliitika, mis kindlustab tööliste ja talurahva vahelist liitu ning aluse rajamist sotsialistlikule majandusele.

Talurahvas võttis üleminekú uuele majanduspoliitikale vastu suure rahuldustundega. Külakoosolekud ja talurahvakonverentsid tervitasid oma otsustes toiduainete andmise kohustuse asendamist maksuga. Külas toimus poliitiline murrang.

Talupojad asusid ise võitlusse kulaklike jõukude vastu, lõid võitlussalku ja omakaitserühmi. 1921. a. jooksul likvideeriti kulaklik banditism peaaegu kõikjal.

Toiduainete andmise kohustuse asendamine maksuga oli orgaaniliselt seotud kogu majandusliku ülesehitustöö ümberkorraldamisega.

Esimestel kuudel pärast üleminekut nepile andis kommunistlik partei ülesande arendada organiseeritud kaubavahetust talurahvaga kooperatsiooni teel. Arvati, et kaubavahetus muutub võitlusvahen-

diks spekulatsiooniga ja piirab ühtlasi erakapitali vahetalitust sotsialistliku tööstuse ja talumajanduse vastastikustes suhetes. Riik andis kooperatsioonile üle erilise kaubafondi vilja vastu vahetamiseks. Määrati kindlaks naturaalne kaupade vahetusekvivalent, mis valuuta languse tingimustes oli talurahvale soodus.

Kuid täita plaani organiseeritud kaubavahetuseks talurahvaga ja ühes sellega ka kohe piirata erakapitali arengut kaubanduses ei läinud korda. Riiklik kaubavahetusfond oli tööstuse laose tõttu vaene, pealegi olid kaubad sageli kvaliteedilt halvemad neist kaupadest, mida talupoeg võis osta erakaupmehelt. Kooperatsiooniaparaat oli sel ajal alles väga nõrk.

Praktika näitas naturaalse kaubavahetusvormi ebaotstarbekohasust ning vajadust kõige kiiremas korras arendada kaubavahetuse rahalist vormi. Partei ja valitsus tegid sellest vastavad järeldused.

1921. a. mais võttis Nõukogude valitsus vastu dekreedi «Kaubavahetusest». Dekreedis öeldi, et «lubatud on vaba kaubavahetus, osta ja müüa põllumajandussaadusi, mis rahvastikul on üle jäänud pärast naturaalmaksu tasumist». Õigus kaubavahetuseks ning ostuks ja müügiks laiendati ka väiketööstuse ja kodukäsitööndusе toodetele ning esemeile. Võeti tarvitusele abinõud riikliku kaubanduse ja kooperatsiooni tugevdamiseks.

Esinedes VII Moskva kubermangu parteikonverentsil 29. oktoobril 1921. a., ütles V. I. Lenin täie otsekohesuse ning otsustavusega, et kaubavahetus on nurjunud, nurjunud selles mõttes, et ta on omandanud ostu-müügi kuju. «Ja me oleme nüüd sunnitud seda tunnistama, kui me ei taha pead tiiva alla peita, kui me ei taha mängida inimesi, kes ei näe oma lüüasaamist, kui me ei karda hädaohule otse näkku vaadata. Me peame tunnistama, et taandumine ei osutunud küllaldaseks, et on vaja läbi viia täiendav taandumine, veelgi tagasi taanduda, kui me riigikapitalismilt üle läheme ostu-müügi ja raharingluse riiklikule reguleerimisele. Kaubavahetusest ei tulnud midagi välja, eraturg osutus meist tugevamaks, ja kaubavahetuse asemel tuli välja tavaline ost-müük, kaubandus.»[1]

Andnud objektiivsete majandusprotsesside kaine ja selge analüüsi, seadis V. I. Lenin ülesandeks turu majandusliku vallutamise, riikliku kaubanduse ja kooperatsiooni kindlustamise ja rahakäibe reguleerimise. Nimelt samal esinemisel püstitas V. I. Lenin, pöördudes kommunistide ja kõigi majandusala töötajate poole, loosungi: «õppida kauplema!»

Kaubanduse ja rahakäibe järkjärguline arenemine tõstis täie teravusega üles Nõukogude valitsuse finantspoliitika, rahakäibe kindlustamise ning tervendamise küsimuse. Juba 1921. a olid võetud tarvitusele abinõud Nõukogude raha väärtuse languse lõpetamiseks, Nõukogude rubla stabiliseerimiseks ja rahamärkide emissiooni piiramiseks. Eelarve tulude osa suurendamisel oli suure tähtsusega üleminek sõjakommunismi aastail väljakujunenud olukorralt,

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 71—72.

kus majanduslik teenindamine ja toiduainete andmine riiklike ettevõtete poolt toimus täiesti tasuta, olukorrale, kus nende eest hakati tasu võtma.

Uus kurss finantspoliitikas nõudis samuti riiklike kulutuste ranget piiramist, kokkuhoidu rahva varade kulutamisel, tugeva riikliku kontrolli loomist ja finantsaparaadi igakülgset tugevdamist. 1921. a. oktoobris loodi Rahaasjade Rahvakomissariaadi koosseisus Riigipank. Nõnda olid varsti pärast üleminekut uuele majanduspoliitikale loodud eeldused järgnevail aastail rahareformi teostamiseks.

Sõjakommunismi meetodite likvideerimine ning töö küllalt põhjalik ümberkorraldamine viidi läbi ka tööstuse alal. Sõjakommunismiaegsete peakomiteede asemel, mis ei jätnud mingisugust iseseisvust alamaile majandusorganeile, hakati järk-järgult looma uusi ühendusi — truste —, mis rajasid oma töö iseseisva majandusliku arvestuse printsiipidele ning kindlustasid ettevõtteile suure manööverdamisvabaduse ning initsiatiivi.

Juba enne partei X kongressi, 22. veebruaril 1921. a., moodustati Riiklik Plaanikomisjon G. M. Kržižanovski juhtimisel. Ühtse plaanikeskuse loomisel oli suur tähtsus plaanimajanduse organiseerimisel.

Et anda riiklikule suurtööstusele kõige soodsamad arengutingimused, et mitte lasta killustada riigi ressursse ning koondada nad kõige tähtsamate ettevõtete ja tööstusharude arendamiseks, tehti otsuseks eraldada peamine grupp ettevõtteid, mis jäävad riigi varustada. Väikeettevõtteid võidi vastavalt Rahvakomissaride Nõukogu dekreedile 5. juulist 1921. a. anda kooperatiividele, ühingutele ja muudele koondistele, samuti ka eraisikuile rendile.

Kogu tööstuse ümberkorraldamise peamiseks ülesandeks oli proletariaadi diktatuuri tähtsamate juhtivate positsioonide kindlustamine, riikliku suurtööstuse kui sotsialistliku ülesehitustöö aluse tugevdamine.

Tööstuse taastamine oli lahutamatult seotud töölisklassi deklasseerumise lõpetamise ning töölisklassi kaadrite taastamisega tööstuses. Pärast üleminekut nepile likvideeriti tööarmeed ja töömobilisatsioonid ning sooritati järkjärguline üleminek tööjõu komplekteerimisele vabatahtlikkuse alusel.

Töölisklassi kaadrite koondamise tähtsaks eeltingimuseks oli töötasu poliitika, isikliku materiaalse huvitatuse stiimuli loomine töölisele tema töötootlikkuse suurendamiseks. Sõja ning sõjakommunismi olukorras puudusid need stiimulid peaaegu täiesti. Töötasu naturaliseerimine oli viinud selleni, et kadus vahe kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata tööliste töötasu vahel.

1921. a. jooksul viidi läbi rida tähtsaid abinõusid töötasude alal: töötasu suurus seati sõltuvusse töötootlikkusest, töötati välja uus määrus töötariifide küsimuses, mis likvideeris võrdsustamise eri kvalifikatsiooniga tööliste töötasus, algas üleminek naturaaltöötasult rahapalgale. Hoolitsedes töölisklassi olukorra igakülgse parandamise eest, tühistas Nõukogude valitsus alalise ületunnitöö,

seadis sisse 8-tunnilise tööpäeva, taastas puhkused töölistele ja teenistujatele ning andis välja dekreedi sotsiaalkindlustuse kohta. Järk-järgult likvideeriti kaardisüsteem varustamisel, mis oli kehtinud kodusõja aastail.

Üleminek uuele majanduspoliitikale nõudis kogu nõukogude riigiaparaadi töö otsustavat ümberkorraldamist, kohalike nõukogude töö parandamist, nõukogude demokraatia laiendamist ja laiade töötavate hulkade kaasatõmbamist nõukogude töösse.

Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee kehtestas küla-, linna- ja vallanõukogude regulaarsed ümbervalimised, juhtis tähelepanu vajadusele tõmmata lai aktiiv nõukogude tööle kaasa ja luua nõukogude juurde sektsioonid. Need sektsioonid pidid ühendama deputaate ja valijate aktiivi ning tegelema mitmesuguste majandus- ja kultuurielu küsimuste läbitöötamisega.

Erilist tähelepanu osutasid partei ja valitsus töötavate naiste kaasatõmbamisele riigivalitsemisse. 11. aprillil 1921. a. võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu määruse «Naistööliste ja talunaiste kaasatõmbamisest tööle nõukogude asutustes».

Nõukogude aparaadi tugevdamiseks uute jõududega töölis- ja maanoorsoo ridadest seati kõigis riiklikes asutustes sisse Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu liikmete «praktika». Kommunistlikud noored töötasid asutustes kogenud töötajate juhtimisel ja õppisid tundma ühe või teise asjaajamise praktikat. Pärast kogemuste ning teadmiste omandamist arvati praktikandid asutuse alaliste töötajate koosseisu.

Suurt osa riigiaparaadi ümberkorraldamisel ning tugevdamisel etendas Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni Rahvakomissariaat. Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni organite töösse tõmmati kaasa kümneid tuhandeid töölisi, talupoegi ja intelligentsi esindajaid. Nad aitasid Tööliste ja Talupoegade Inspektsioonil revideerida nõukogude asutuste tööd, kontrollida riiklike ülesannete täitmist, välja selgitada kuritarvitusi, bürokraatlikke moonutusi ning venitamist asjaajamisel. Inspektsioonitöö kaudu õppisid eesrindlikud töölised ja talupojad osa võtma sotsialistliku riigi valitsemisest.

Vajalikuks tingimuseks uue majanduspoliitika edukal elluviimisel oli Nõukogudemaa juhtimise edasine tugevdamine kommunistliku partei poolt, tema ridade kindlustamine. Parteisse kuuluvaks osutus aga üsna palju ebakindlaid, omakasupüüdlikke ja oportunistlikke elemente, kes olid valitsevasse parteisse pugenud karjeristlikel kaalutlustel. Seepärast oli vaja läbi viia hoolikas partei puhastamine.

V. I. Lenin juhtis korduvalt tähelepanu sellele, et, puhastamata parteid kõigist masuurikaist, bürokraatidest, ebaausaist ja ebakindlaist kommunistidest ning menševikest, kes olid astunud parteisse pärast nõukogude võimu kindlustumist ja kes olid ümber värvinud «fassaadi», kuid hinges jäänud menševikeks, ei saa edasi liikuda. Juhindudes Lenini juhendeist, viis partei läbi oma ridade puhastamise.

Partei puhastamisest, mis viidi läbi Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei X kongressi otsuse põhjal, võtsid aktiivselt osa parteitud töölised. Puhastamisel heideti parteist välja umbes 25% kogu Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei koosseisust.

Partei puhastamise tagajärjel paranes selle sotsiaalne koostis, suurenes rahva usaldus partei vastu. Ühtlasi tugevdasid parteiorganisatsioonid oma võitlust distsipliini tugevdamise ja partei liikmete ideelise taseme tõstmise eest. Juba esimestel kuudel pärast üleminekut uuele majanduspoliitikale kasvas üksmeel ning distsipliin kommunistide seas, tõusis nende poliitiline teadlikkus ja aktiivsus.

§ 3. Uuele majanduspoliitikale ülemineku esimesed tulemused

Võitlus 1921. a. viljaikalduse tagajärgedega. Esimesed sammud rahvamajanduse taastamisel

Rahvamajanduse taastamist nepi rööbastel tuli nõukogude rahval esimesel aastal pärast sõda teostada äärmiselt rasketes tingimustes, mida põhjustas 1921. aasta põud ning viljaikaldus. Põud haaras tähtsaimad vilja-alad: Volgamaad, Lõuna-Uraali ja mõned Ukraina kubermangud. 1921. a. lõpuks jäi neis piirkondades enam kui 27 milj. inimest leivata. Tuhanded inimesed surid nälga, kümned tuhanded jätsid maha omad kodukohad ning valgusid laiali üle kogu maa.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus organiseerisid üldrahvaliku võitluse näljaga. Nälgijate abistamiseks loodi Keskkomisjon eesotsas M. I. Kalininiga. Nõukogude valitsus vabastas nälja all kannatavate kubermangude talupojad naturaalmaksust ja andis neile ka miljoneid puudasid vilja ühiskondlikuks toitlustamiseks ja seemneks.

Kõigis kubermangu- ja maakonnalinnades ning samuti suurtes tööstusettevõtetes organiseeriti nälgijate abistamise komisjonid. Viljaikalduse läbi kannatanud piirkondadele kinnistati abistajaina Kesk-Venemaa kubermangud, kus viljasaak oli hea. Volgamaade nälgivale rahvastikule andsid abi talupojad Siberist, Valgevenest ja sellest Ukraina osast, mida ei olnud tabanud viljaikaldus. Abiks nälgijatele tulid linnatöölised, punaarmeelased, intelligents. Ettevõtetes ja asutustes organiseerisid ametiühingud igakuiseid mahaarvamisi töötasust rahas ja toidumoonas.

Abiks nälgijaile tuli ka rahvusvaheline proletariaat. Kommunistliku Internatsionaali algatusel moodustati Töölisabi Rahvusvaheline Komitee, kes organiseeris korjandusi nälgijate heaks Volgamaadel.

Töölisabi liikumine omandas tohutu ulatuse. Enamikus maades võtsid töölised osa korjanduskampaaniast Volga-äärsete alade abistamiseks. Prantsusmaal kutsusid revolutsiooniliste ametiühingute keskkomiteed töölisi üles andma nälgijate abistamise fondi ühe päeva töötasu. Anatole France andis abistamisfondile Nobeli auhinna summa, mis ta sai 1921. a.

Suurt osa nälgijate abistamise organiseerimisel etendas kuulus norra polaarmaadeuurija Fridtjof Nansen. Rahvasteliidus nõudis ta tuliselt rahaliste laenude ja riiklike krediitide võimaldamist Nõukogude Venemaale. Ent tal ei läinud korda veenda selles kapitalistlike riikide valitsevaid ringkondi. Jätkates vahendite kogumist, kirjutas ta ise alla lepingule Nõukogude valitsusega nälgijate abistamise kohta.

Nõukogude rahvas hindas kõrgelt Fridtjof Nanseni tegevust. Ta valiti Moskva Nõukogu auliikmeks. 1921. a. detsembris aga avaldas IX ülevenemaaline nõukogude kongress Nõukogudemaa miljonite töötajate nimel Nansenile sügavat tänu tema jõupingutuste eest Volga-äärsete piirkondade nälgijate abistamise organiseerimisel.

«Vene rahvas,» öeldi kongressi läkituses Nansenile, «säilitab oma mälestuses suure õpetlase, uurija ja kodaniku F. Nanseni nime.»

Nälg Volga-äärsetes piirkondades sai paljudele valitsustele ja välismaa kapitalistlikele ringkondadele ajendiks uue majandusliku ning diplomaatilise pealetungi organiseerimiseks noore Nõukogude vabariigi vastu. Näljahäda katsusid kontrrevolutsioonilistel eesmärkidel ära kasutada ka Nõukogude-vastased elemendid oma maal. Kadetid Prokopovitš, Kuskova ja Kiškin, kes kuulusid Ülevenemaalisse Nälgijate Abistamise Ühiskondlikku Komiteesse, tahtsid muuta selle kontrrevolutsiooniliseks organisatsiooniks ning lõid sidemed valge emigratsiooniga. Nad paljastati õigeaegselt, komitee aga saadeti Nõukogude valitsuse otsusega laiali.

1921. a. augustis sõlmis Vene NFSV valitsus lepingu Ameerika Abi Administratsiooniga (ARA). Selle lepingu järgi andis ARA teatud abi nälgijate toitlustamiseks. Siiski oli ARA tegevus Nõukogude territooriumil sageli kaugel heategevaist eesmärkidest. ARA esindajad katsusid teha Nõukogude-vastast agitatsiooni, organiseerida kontrrevolutsioonilisi elemente võitluseks nõukogude võimuga ja tegelda salaluurega. Kapitalistlike maade kodanlik ja sotsiaaldemokraatlik ajakirjandus tugevdas laimurünnakuid Nõukogude Venemaa vastu.

Samal ajal organiseeris rahvusvaheline imperialism relvastatud provokatsioone Nõukogude piiridel. 1921. a. oktoobris tungisid Soomest Nõukogude Karjalasse valge-soomlaste salgad, keda toetasid Karjala kodanlikud natsionalistid. Nende salkade purustamisest võtsid osa Punaarmee regulaarväeosad. Suurt osa Nõukogude Karjala vabastamisel valge-soomlastest etendas ka internatsionaalse Petrogradi Sõjakooli suusaüksus soome kommunisti Antikaineni juhtimisel. See salk läbis vaenlase tagalas enam kui tuhat kilomeetrit ning hävitas 1922. a. jaanuaris soome valgekaartlaste staabi Kimasozero juures. 1922. a. kevadeks ajasid Nõukogude väed anastajad täielikult välja Nõukogude territooriumilt.

Poolast paisati Nõukogude Valgevenesse Savinkovi relvastatud salgad. Üle Poola ja Rumeenia piiri tungisid Ukrainasse Petljura jõugud.

Üle piiri paisatud diversioonisalgad hävitasid ning röövisid toiduainete ladusid ja viljakogumispunkte, lasksid raudteetammidelt alla rongid toiduainetega, mis olid suunatud nälgivaisse piirkondadesse. Need diversioonirühmad lootsid saada toetust talurahvalt. Ent Valgevene ja Ukraina talupojad aitasid hoopis Nõukogude vägedel likvideerida valgekaartlaste salku. Ukrainas loodi kehvikute komiteede poolt ratsasalgad bandiitide vastu võitlemiseks. Punaarmee üksused M. Frunze juhtimisel puhastasid talupoegade toetusel Ukraina neist jõukudest. 1921. a. augusti lõpuks põgenesid kulakliku atamani Mahno purustatud jõugu jäänused Rumeeniasse.

Suur töö kõigi jõudude ning vahendite mobiliseerimisel nälgijate abistamiseks ja põllumajanduse kiireimaks taastamiseks andis tulemusi. Taliviljakülv viidi 1921. a. läbi põhiliselt edukalt, laiendati teatud määral külvipinda. 1921. a. sügisel külvati nälja all kannatavates kubermangudes täis ligikaudu 75% talivilja külvipinnast, kubermangudes, mis osaliselt olid viljaikalduse all kannatanud, 102%, teistes kubermangudes aga üle 120%.

Edukalt toimus ka esimene toitlusmaksu kogumise kampaania. Toitlusmaksu koguti 1921. aasta eest Vene NFSV-s 96% ulatuses, mõned hea viljasaagiga kubermangud aga ületasid plaani.[1] Toitlusmaksu tasus täielikult enamik Siberi kubermange. Nõukogude valitsus võttis vastu otsuse avaldada Siberile tänu maksu õigeaegse üleandmise ning nälgijate abistamise eest.

Tehes kokkuvõtteid toitlusmaksu kampaania kohta, ütles Lenin 1921. a. detsembris: «Üldiselt andis toitlusmaks kergenduse kogu talurahvale, kui võtta talurahvast tervikuna. See ei vaja tõestusi. Asi pole ainult selles, missugune hulk vilja võeti talupojalt, vaid selles, et talupoeg tunneb end toitlusmaksu korral rohkem kindlustatuna ja tal on tõusnud huvi majapidamise vastu. Püüdlikule talupojale, kui ta arendab tootlikke jõude, on toitlusmaks andnud avaramad võimalused.»[2]

1922. a., tänu heale viljasaagile, toitlusraskused likvideeriti. Põllumajandussaaduste ja tööstusliku tooraine juurdevool linnadesse ja tööstuskeskustesse suurenes.

1921.—1922. a. algas tööstusettevõtete taastamine. Kõigis tööstusharudes suurenes toodangu väljalase. Eriti tunduvalt arenes laiatarbeesemete — riide, jalanõude, tuletikkude, seebi, petrooleumi, suhkru, paberi jne. tootmine.

Kõneldes uue majanduspoliitika esimese aasta üldistest tulemustest tööstuse alal, rõhutas V. I. Lenin eriti tööstuse taastamise suhteliselt kiiret tempot Moskvas ja Petrogradis, kuhu olid koondatud vene töölisklassi põhikaadrid.[3]

---

[1] Voroneži ja Pensa kubermangud täitsid toitlusmaksu 117%-liselt, Moskva kubermang — 120%-liselt, Orlovi, Rjazani, Vladimiri ja Tveri kubermangud peaaegu 105%-liselt jne.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 137.

[3] Nii näiteks taastati ning lasti juulist kuni oktoobrini 1921. a. Moskvas käiku üle 140 ettevõtte, tööliste arv aga suurenes enam kui 40 000 võrra.

Kergetööstuse kõrval hakkas aegamööda elavnema ka rasketööstus. 1920. aastaga võrreldes suurenes kivisöetoodang, eriti Donbassis. Donbassi taastamisel ei hoidnud riik kokku ei jõudu ega rahalisi vahendeid. Ühtlasi võttis Nõukogude valitsus tarvitusele abinõud töö parandamiseks teistes söerajoonides — Siberis ja Uraalis. Suurenes ka nafta ja turba toodang, kasvas põllutöömasinate tootmine.

Nõukogude rahvas hakkas edukalt ellu viima leninlikku GOELRO plaani. 1922. a. toimus Moskva kubermangus Kašira elektrijaama ja Petrogradi lähedal «Krasnõi Oktjabri» elektrijaama avamine. Ehitamisel olid Volhovi, Balahninski, Šatura, Kizeli ja teised rajoonielektrijaamad. 1921. a. ehitati 159 külaelektrijaama.

Tänu rahvamajanduse elavnemisele ning toitlusolukorra paranemisele algas rahvastiku juurdevool maalt linna, proletariaadi hulk vabrikutes ja tehastes kasvas kiiresti. Toimus proletariaadi koondumise, tugevnemise ning kasvamise protsess.

Rahulik majanduslik ülesehitustöö tugines töötavate hulkade loovale aktiivsusele. Vabrikute ja tehaste töölised, raudteelased, kaevurid, ehitajad ja kommunaaltöötajad osutasid, püüdes kiiremini likvideerida majanduslikku laost, tõelist töökangelaslikkust. Partei ja ametiühingud viisid nende keskel läbi selgitustööd, kasvatades sotsialistlikku suhtumist töösse ja autasustades neid, kes saavutasid parimaid tulemusi. 1921.—1922. a. autasustas Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee Töö Punalipu ordeniga 18 kollektiivi, nende hulgas üht vabrikut, seitset tehast, kaht naftatööstust, raadiolaboratooriumi jt. Personaalselt said selle kõrge autasu 15 inimest. Üks esimesi, keda autasustati Töö Punalipu ordeniga, oli Samaara-Zlatousti raudtee Abdulino jaamadepoo masinist-eesrindlane Terenti Matvejevitš Tšarikov. Suurtes ettevõtetes autasustasid ametiühingud paremate tööliste ja tehnilise intelligentsi esindajaid. Kauaaegse ja laitmatu töö eest autasustati neid aukirjadega, rahaliste preemiatega ja kingitustega ning omistati neile töökangelase nimetus.

IX ülevenemaalisel nõukogude kongressil, mis toimus 23.—28. detsembrini 1921. a., esines V. I. Lenin aruandega Nõukogude riigi majanduslikest ja poliitilistest saavutustest uue majanduspoliitika esimesel aastal. Andes hinnangu uue majanduspoliitika maailmaajaloolisele tähtsusele, kõneles ta täieliku veendumusega sellest, et uus, sotsialistlik ühiskond pääseb paratamatult võidule. Sotsialistlik ühiskond rajatakse tööliskiassi ja talurahva liidule. Partei ja nõukogude võimu ülesandeks on seda liitu pidevalt tugevdada ning seega kaasa aidata uue ühiskonna võidule vana üle. «Selle ülesande me lahendame,» ütles V. I. Lenin, «ning rajame niivõrd kindla tööliste ja talupoegade liidu, et mitte mingisugused jõud maailmas seda ei murra.»[1]

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 151.

IX ülevenemaaline nõukogude kongress töötas välja direktiivid kivisöe-, nafta- ja metallurgiatööstuse taastamiseks ja samuti laiatarbekaupade tootmiseks.

Nõukogude kongress pidas esmajärgulise tähtsusega ülesandeks põllumajanduse arendamist ning kavandas rea abinõusid, mis pidid kindlustama põlluharimise ja loomakasvatuse produktiivsuse kasvu (pikaajalise põllumajandusliku krediidi andmine, kaubakäibe arendamine, põllumajanduslike masinate ja põllutööriistade tootmise suurendamine jne.). Kongress jättis maakogukondadele õiguse vabalt valida ükskõik missugust maakasutuse vormi: kas kollektiivset, kogukondlikku, lahktalundilist, talundilist või segasüsteemi. Ühtlasi andis aga kongress juhtnööri mitte lubada taganemist riiklikust maaomandist kui tööliste ja talurahva vabariigi agraarseadusandluse vankumatust alusest. Kõik nõukogude võimu organid said juhendi igati kaasa aidata talurahva ühinemisele kooperatiividega.

Kongress nõudis revolutsioonilise seaduslikkuse printsiipide tugevdamist. Märkinud ära kangelaslikku tööd, mida Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni organid tegid kodusõja kõige ohtlikumatel momentidel, nende suuri teeneid Oktoobrirevolutsiooni poolt kättevõidetud saavutuste kaitsmisel välis- ja sisemaiste vaenlaste vastu, tunnistas kongress ühtlasi, et nõukogude võimu kindlustumine ning üleminek rahulikule tööle võimaldavad kitsendada Ülevenemaalise Erakorralise Komisjoni ning selle organite tegevust. Võitlus nõukogude vabariikide seaduste rikkumise vastu usaldati kohtuorganeile. Varsti pärast kongressi reorganiseeriti Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon Riiklikuks Poliitiliseks Valitsuseks (GPU).

IX nõukogude kongress võttis vastu eri otsuse Punaarmee ja Punalaevastiku kohta, milles armee koosseisu vähendamine ühele kolmandikule 1920. a. võrreldes heaks kiideti; ühtlasi esitati rida abinõusid armee tugevdamiseks ning tema võitlusvalmiduse tõstmiseks. Eri deklaratsioonis Vene NFSV rahvusvahelise olukorra kohta tegi kongress tõsise hoiatuse naaberriikide valitsusele, öeldes, et kui nad peaksid kallale tungima või toetama kallaletungi Nõukogude territooriumi terviklusele ning nõukogude vabariikide julgeolekule, siis on viimased sunnitud õigustatud endakaitseks andma vastulöögi, mis võib saada kallaletungijaile saatuslikuks.

Klassivõitlus pärast nepile üleminekut

Sotsialismi positsioonide tunduva tugevnemise kõrval kutsus üleminek nepile esile kapitalistlike elementide teatava elavnemise. Tekkis oma erikaalult tähtsusetu, erakapitalistlik sektor tööstuses (peamiselt väikeettevõtete omanikud ja rentijad). Erakaupmehel õnnestus esialgu haarata juhtiv koht jaekaubanduses. Ent juhtpositsioonid kaubanduses kuulusid riigile, kelle kätte oli koondatud suur enamik hulgiläbimüügist.

Seoses üleminekuga nepile kujunes meie maal välja uus kodan-

lik kiht, nn. nepmanid — kauplejad, rentnikud, kokkuostjad, ettevõtjad, komisjonärid jt.

Nõukogude valitsus, kasutades eraettevõtjate algatust kaubanduses, põllumajanduses ja mõnedes tööstusharudes majanduse elustamiseks, piiras ühtlasi süstemaatiliselt nende ekspluataatorlikke kalduvusi.

Kodanlikud elemendid osutasid sotsialistlikule ülesehitustööle ägedat vastupanu, püüdsid mööda hiilida nõukogude seadustest, mis piirasid kapitali kuhjumist, ja katsusid nepi raame oma huvides laiendada. Kaupmehed laskusid spekulatiivsetesse mahhinatsioonidesse. Ettevõtjad raiskasid sageli ära neile rendile antud riiklike ettevõtete varanduse, rikkusid Nõukogude võimu tööseadusandlust. Kulakud, kelle võim pärast üleminekut nepile külas suurenes, rikkusid nõukogude maaseadust, tegelesid liigkasuvõtmisega, püüdsid tugevdada sulaste ekspluateerimist ja ikestada külakehvistut.

Kõik see viis klassivõitluse uute vormide tekkimisele meie maal, mis väliselt olid «rahulikud», ent siiski mitte vähem ohtlikud kui relvastatud võitlus.

«KES VÕIDAB — KAPITALIST VÕI NÕUKOGUDE VÕIM?

Kogu praegune sõda,» ütles V. I. Lenin 1921. a. oktoobris, «seisab nimelt järgmises: kes võidab, kes kasutab olukorra kiiremini ära — kapitalist, keda me ju laseme sisse uksest või isegi mitmest uksest (ja paljudest sellistest ustest, milliseid me ise ei tea ja mis avanevad meist hoolimata ja meie vastu), või proletaarne riigivõim... Kogu küsimus on selles — kes kellest ette jõuab?»[1] Edasi näitas V. I. Lenin, et võitlus küsimuse otsustamiseks «kes — keda?» on majanduses veelgi meeleheitlikum ning julmem kui võitlus Koltšaki või Denikiniga, sest «sõjalist ülesannet on siiski kergem lahendada kui seda ülesannet, mis nüüd meie ees seisab»[2].

Terav võitlus kapitalistlike ja sotsialistlike elementide vahel leidis kajastuse ka ideoloogias. Kodanluse apologeedid püüdsid pärast üleminekut nepile ideoloogiliselt vormistada ning väljendada kapitalistlike elementide vaateid ja püüdlusi nende võitluses sotsialistlike elementidega.

Kodanluse aktiviseerumise üheks kõige eredamaks ideoloogiliseks avalduseks oli nn. «tähistevahetus». 1921. a. suvel andsid mõned valged emigrandid, peamiselt kadetid ja oktjabristid, Prahas välja koguteose «Tähiste vahetus», millest see rühmitus on saanudki oma nimetuse. Koguteose autorid, endised aktiivsed valgekaartlased eesotsas Koltšaki-aegse tegelase Ustrjaloviga püüdsid tõendada, et kommunistlik partei on üleminekuga nepile loobunud sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisest ja et Nõukogude Venemaal toimub evolutsioon kodanliku korra poole. Sellest lähtudes kutsusid tähistevahetajad kodanlikku intelligentsi üles koostööle nõukogude

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 43.
[2] Sealsamas, lk. 44.

võimuga, mõistes seda «koostööd» võitlusena kapitalismi restaureerimise eest Venemaal.[1]

Tähistevahetajate liikumine leidis väga elavat vastukaja nepmanite ja kodanliku intelligentsi hulgas Nõukogude Venemaal. Oma sepitsusi ja plaane teostades tegid tähistevahetajad õõnestustööd nõukogude asutustes, trustides, kooperatiivides ja haridusorganisatsioonides. Tähistevahetajate meeleolud tungisid ajakirjandusse, teadusse, kirjandusse ja kunsti. Tähistevahetajad esinesid tööstuse ja pankade denatsionaliseerimise, väliskaubanduse monopoli likvideerimise ja maa eraomandi taastamise nõudmistega.

Tähistevahetajaid sidus menševikkudega ja esseeridega ühtne joon, ühtne kapitalismi restaureerimise platvorm. Pärast nepile ülemineku elavnes uuesti menševike ja esseeride kontrrevolutsiooniline tegevus. Ka nemad «ennustasid», et uus majanduspoliitika osutub «heateoks» erakapitalistlikule majandusele. Seades oma ülesandeks vabariigi majandusliku elu desorganiseerimise ning segaduse tekitamise kommunistliku partei ridades, muutsid menševikud ja esseerid osaliselt taktikat, püüdes nõukogude seaduslikkust ära kasutada oma kontrrevolutsioonilisteks eesmärkideks ja hoides kurssi «sissekasvamisele» nõukogude režiimi, mida nad lootsid pikkamööda muuta kodanliku «demokraatia» vaimus. Nad püüdsid tungida kooperatsiooni, ametiühinguisse, otsisid seaduslikke kanaleid kodanliku ideoloogia mõju levitamiseks.

Legaalse tegevuse kõrval arendasid menševikud ja esseerid endiselt oma põrandaalust, Nõukogude-vastast tegevust. 1922. a. suvel Moskvas toimunud parempoolsete esseeride kohtuprotsessil avastati rasked kuriteod nõukogude rahva vastu. See protsess tõi esile uusi fakte esseeride terroristlikust ja diversioonilisest tegevusest, nende ühendusest välismaiste imperialistidega ja näitas esseeride kui endise Venemaa suurima väikekodanliku partei, millel oli küllalt suur mõju talurahva hulgas, täielikku pankrotti[2].

---

[1] Kodanliku intelligentsi seas, kes liitus tähistevahetajatega, oli siiski üksikuid esindajaid, kes ausalt püüdsid töötada koos nõukogude võimuga. Nii näiteks ühines tuntud kirjanik Aleksei Tolstoi 1921. a. sügisel tähistevahetajate grupiga «Nakanune» Berliinis, pärast aga pöördus tagasi Nõukogude Venemaale. Hiljem katkestas ta sidemed tähistevahetajatega ning läks täielikult üle nõukogude võimu positsioonile.

[2] Kohtuprotsess parempoolsete esseeride üle (8. juulist kuni 7. augustini 1922. a.) toimus avalikult ning tõmbas endale avalikkuses väga suurt tähelepanu. Riiklike süüdistajatena esinesid kohtus A. V. Lunatšarski, M. N. Pokrovski ja N. V. Krõlenko. Süüdistajaina esinesid ka rahvusvahelise töölisliikumise esindajad (Klara Zetkin jt.).

Esseeride liidreid püüdsid enda kaitse alla võtta II Internatsionaali oportunistid. Nad saatsid protsessile advokaatidena terve grupi parempoolseid sotsialiste eesotsas Vanderveldega. Nende missioon kukkus siiski läbi. Venemaa töölised võtsid nõrdimusega kodanlikud advokaadid vastu. Neil tuli Vene NFSV-st lahkuda protsessi lõppemist ära ootamata.

Ülemtribunal mõistis 15 parempoolsete esseeride liidrit mahalaskmisele. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee Presiidiumi otsusega 8. augustist 1922. a. pandi kohtuotsuse täideviimine seisma, kuid otsustati, et see viiakse täide esseeride esimese vaenuliku akti puhul nõukogude võimu vastu.

Partei XI kongress. Pealetungi ettevalmistamine nepi rööbastel

Sel ajal kui vaenlased lobisesid «taandumisest» ning unistasid Nõukogude riigi kodanlikust ümbersünnist, hakkas kommunistlik partei teostama jõudude ümbergrupeerimist pealetungi ettevalmistamiseks eramajanduslikule kapitalile.

Otsustavat tähtsust uute ülesannete kindlaksmääramisel omas partei XI kongress, mis avati 27. märtsil 1922. a., täpselt aasta pärast üleminekut uuele majanduspoliitikale. Partei XI kongress oli viimane kongress, millest võttis osa ning mida vahetult juhtis V. I. Lenin. Kongress kuulas ära Keskkomitee poliitilise ja organisatsioonilise aruande. Keskkomitee poliitilise aruandega esines V. I. Lenin.

Nepi esimese aasta tulemusi hinnates tegi V. I. Lenin ülitähtsa järelduse, et nepi algul läbiviidud ning kapitalistlikele elementidele teatavate mööndustega seotud ajutine taandumine tuleb lõpetada ja et ülesanne seisneb jõudude ümbergrupeerimises ning pealetungi ettevalmistamises eramajanduslikule kapitalile.

«Meie taandusime aasta aega,» ütles Lenin partei XI kongressil. «Me peame nüüd ütlema partei nimel: küllalt! See eesmärk, mida taandumisega taotleti, on saavutatud... Nüüd kerkib esile teine eesmärk — jõudude ümberrühmitamine.»[1]

V. I. Lenini juhendeid kinnitas kongressi poolt tema ettekande järgi vastu võetud resolutsioon, milles öeldi:

«Kongress konstateerib, et viimase aasta jooksul läbi viidud ja ette nähtud abinõude kogusummaga piirduvad partei poolt vajalikuks tunnistatud järeleandmised eramajanduslikule kapitalismile, tunnistab selles mõttes taganemise lõpetatuks ja peab järjekordseks ülesandeks partei jõudude ümberrühmitamist, et täielikult kindlustada partei poolt vastu võetud poliitika praktiline elluviimine.»[2]

Suure tähtsusega oli partei XI kongressi poolt vastu võetud resolutsioon ametiühingute osast ning ülesannetest uue majanduspoliitika tingimustes, mille oli kirjutanud V. I. Lenin. Resolutsioon rõhutas, et ametiühingud on kohustatud arendama visa, asjalikku, reaks aastaiks arvestatud tööd maa rahvamajanduse juhtimise praktiliseks õpetamiseks töölistele ja kõigile töötajaile, võitlust distsipliini tugevdamise ja töötootlikkuse eest.

Ametiühingud peavad «oskama võita endale massi piiritut usaldust temasse seltsimeheliku suhtumisega ja tema vajaduste hoolika rahuldamisega»[3] — niisugune on, nagu näitas partei XI kongress, põhiline nõue, mis määrab ära ametiühingute töö ülesanded.

Kongress määras kindlaks ametiühingute ülesanded, märkides ära töötingimuste spetsiifilised iseärasused tööstuse sotsialistlikus

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 251.

[2] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 598.

[3] Sealsamas, lk. 608.

sektoris ja eraettevõtteis. Ta nõudis ühingutest vabatahtliku osavõtu õigust, töölisklassi klassihuvide igakülgset kaitsmist ja masside süstemaatilist, pidevat kasvatamist.

Partei XI kongressi otsustel oli määratu suur tähtsus pealetungi ettevalmistamisel eramajanduslikule kapitalile ning kapitalismi restaureerimise ideoloogia purustamisel.

Pärast partei XI kongressi valiti Keskkomitee pleenumil Keskkomitee peasekretäriks J. V. Stalin.

Kommunistlik partei tegi juba esimestel nepi aastatel suurt tööd kogu ideoloogilise rinde kindlustamiseks.

Eriti suure tähtsusega kommunistide ideelisel relvastamisel oli V. I. Lenini teoste esimese trüki ilmumine, mis kestis 1920.—1925. a. Avati Marxi-Engelsi Instituut, mis hakkas välja andma teadusliku kommunismi suurte rajajate teoseid. 1922. a. hakkas ilmuma ajakiri «Pod Znamenem Marksizma», mille eesmärgiks oli propageerida marksistlik-leninlikku õpetust. Ideoloogilise töö programmi andis V. I. Lenin oma tuntud artiklis «Võitleva materialismi tähtsusest», mis avaldati ajakirjas «Pod Znamenem Marksizma» partei XI kongressi eel. Lenin kutsus üles tõstma kõrgemale võitleva materialismi lippu ning pidama leppimatut võitlust kodanliku ideoloogia kõigi avaldustega. Täie teravusega püstitas V. I. Lenin ülesande tugevdada teaduslik-ateistlikku propagandat.

Partei poolt antud ideelis-kasvatusliku ja ideoloogilise töö programmi elluviimine viis partei ideoloogiliste positsioonide edasisele kindlustumisele ja nõukogude ideoloogia tugevnemisele.

Nõukogude riigiaparaadi tugevdamine. Seaduste koodeksite väljatöötamine

Et organiseerida edukalt pealetungi nepi rööbastel, oli vaja tugevdada Nõukogude riigiaparaati. Omistades sellele küsimusele esmajärgulist tähtsust, määras partei kindlaks riigiaparaadi ümberkorraldamise ja täiustamise ning riigiaparaadi ja rahvahulkade sidemete tugevdamise programmi.

Partei pidas väsimatult võitlust riigiaparaadi odavamaks ja lihtsamaks muutmise ning koondamise eest, pidades silmas, et nõukogude asutuste koosseisude paisumise ja bürokraatlike moonutuste vahel aparaadi töös on olemas otsene side. Partei koondas riigiorganites töötajate kogu tähelepanu sidemete tugevdamisele massidega rahvahulkade konkreetse organiseerimise teel. V. I. Lenin kritiseeris teravalt ning paljastas bürokraatlikke töömeetodeid, kus paberlik kirjavahetus asendas elava juhtimise majanduslikus või nõukogude tegevuses. Ta esitas ülesande kõigepealt seada korda otsuste täitmise kontroll, kehtestada täpne isiklik vastutus töö eest ja valida inimesi, kes suudaksid kindlustada otsuste täitmise. «Põhjalikult tundma õppida inimesi, otsida *oskuslikke* töötajaid. Selles on praegu asja tuum; selleta on kõik käskkirjad ja otsused määritud paberid,»[1] kirjutas Lenin.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 35. kd., lk. 475.

Määratu suurt tähtsust omistas partei nõukogude seaduslikkuse tõstmisele ja kindlustamisele ning nõukogude seadustest rangele kinnipidamisele. Määrates kindlaks 1922. a. mais loodud prokuratuuri ülesanded, näitas V. I. Lenin, et on äärmiselt vajalik tõeliselt ühtne, kõigist kohalikest erinevustest hoolimata ja ükskõik missuguseid kohalikke mõjustusi arvesse võtmata seaduslikkuse mõistmine kogu vabariigis. Lenin kriipsutas eriti alla kohtuorganite ning rahvakohtute osa võitluses revolutsioonilisest seaduslikkusest kinnipidamise eest.

V. I. Lenin nägi Nõukogude riigiaparaadi kõige tähtsama ülesandena otsustavat võitlust igasuguste kuritarvituste vastu, eriti erakapitali poolt, ning nende kuritarvituste viivitamata lõpetamist majanduse reguleerimise ja majandusliku võistluse vahenditega, rangelt reglementeeritud ja läbimõeldud seaduslike abinõudega.

Suurt osa nõukogude seaduslikkuse kindlustamisel ja võitluses kapitalistlike elementidega etendasid 1922. a. vastuvõetud kriminaal- ja tsiviilkoodeksid. Tsiviilkoodeks kindlustas riigi huve sellega, et ta andis võimaluse kontrollida eranditult kõiki eraettevõtteid ning määras kindlad piirid nende tegevusele. Ühtlasi oli tsiviilkoodeksi ülesandeks kodanike ja samuti riiklike ning ühiskondlike organisatsioonide varanduslike suhete reguleerimine. Kriminaalkoodeks reglementeeris Nõukogude riigi võitlust riiklike ja muude kuritegude vastu.

1922. a. viidi läbi kohtureform. Seniste kohtuorganite ning revolutsiooniliste tribunalide keeruka võrgu asemele loodi ühtne, lihtne ja kogu rahvale kättesaadav kohtusüsteem — rahvakohus, kubermangukohus ja Ülemkohus. Rahvakohtunikuks võis valida iga kohtulikult karistamata kodanikku, kel oli valimisõigus ja kes omas kogemusi ühiskondlik-poliitilises töös.

1922. a. oktoobri lõpul võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu uue tööseaduste koodeksi, mis määras kindlaks tööliskassi saavutused tööseadusandluse alal: 8-tunniline tööpäev, töökaitse, iga-aastased palgalised puhkused ja sotsiaalkindlustus. Tööseaduste koodeks reglementeeris tööliste ja teenistujate töötingimusi mitte üksnes sotsialistlikes, vaid ka eraettevõtteis.

Samuti võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu maaseaduste koodeksi, mis kinnitas juriidiliselt Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni saavutused agraarsuhete alal. Vastavalt koodeksile kuulub kogu maa Vene NFSV piirides tööliste ja talurahva riigile.

Koodeks nägi ette maa kasutamist tööks, kusjuures talupoegadele oli jäetud võimalus vabalt valida maa kasutamise vormi. Erandjuhtudel lubas koodeks lühiajalist maa rentimist ja palgalise abitööjõu kasutamist talumajapidamistes. Erilist tähelepanu osutati koodeksis põllumajanduslike kommuunide, artellide ja ühise maaharimise ühingute arendamisele. Kogu maaseaduste koodeksit läbis tööliste ja talurahva liidu kindlustamise idee.

Seaduste kodifikatsioon lõi õigusliku aluse sotsialistlike majandusvormide arengule, proletariaadi diktatuuri kindlustamisele ning kodanlike elementide järkjärgulisele majandusest väljatõrjumisele.

Genua konverents ja Nõukogude riik

Koos Nõukogudemaa siseolukorra kindlustumisega paranes järjekindlalt ka tema rahvusvaheline seisund. Imperialistide katsed sundida Nõukogude valitsust kapituleeruma sõjaliste provokatsioonide või diplomaatilise ja majandusliku surve abil kukkusid ikka ja alati läbi.

7. jaanuaril 1922. a. sai Vene NFSV valitsus Entente'i Kõrgemalt Nõukogult kutse rahvusvahelisele majanduskonverentsile Genuas. Nõukogude valitsus vastas nõusolekuga. Nõukogude konverentsidelegatsiooni juhiks määrati V. I. Lenin. Ent Venemaa töötajad, pidades silmas reaalset terroristlike aktide ohtu valgekaartlaste poolt, palusid valitsust oma rohkearvulistes kirjades ning resolutsioonides teda mitte saata välismaale. Lenini asendajaks määrati välisasjade rahvakomissar G. V. Tšitšerin, kes kasutas kõiki delegatsioonijuhi õigusi. Konverentsile saadeti väljapaistvad nõukogude diplomaadid V. V. Vorovski, L. B. Krassin, M. M. Litvinov.

Vene NFSV delegatsioon esines konverentsil kõigi nõukogude vabariikide nimel. Selleks olid tal volitused Ukraina NSV, Valgevene NSV, Gruusia, Armeenia, Aserbaidžaani, Buhhaara, Horesmi ja Kaug-Ida Vabariigi poolt.

Oma esindajaid Genuasse saates juhindus Nõukogude valitsus soovist luua ning laiendada asjalikke majanduslikke suhteid kapitalistliku maailma maadega. Kodanlikele maadele oli kaubandus Venemaaga tarvilik. Meie maa oli samuti huvitatud väliskaubanduslike sidemete arendamisest. «... Genuasse ei lähe me kui kommunistid,» ütles V. I. Lenin, «vaid kui kaupmehed.»[1]

Konverents avati 10. aprillil 1922. a. Sellest tulid osa võtma 34 maa esindajad. Juhtivat osa konverentsil etendasid Inglismaa ja Prantsusmaa esindajad. Ameerika Ühendriigid, kes vormiliselt ei kuulunud konverentsist osavõtjate hulka, arendasid aktiivset kulissidetagust tegevust ning avaldasid suurt mõju konverentsi tööle, taotledes selle nurjaajamist. Konverentsi päevakorra kesksekspunktiks oli «Venemaa küsimus».

Juba esimesel istungil esitas Nõukogude delegatsioon välisasjade rahvakomissari G. V. Tšitšerini kaudu ettepanekud relvastuse üldise vähendamise ning kõige barbaarsemate sõjapidamisviiside (mürkainete jm.) tarvitamise keelamise kohta. Üldise rahu kehtestamiseks tegi Nõukogude delegatsioon ettepaneku kokku kutsuda ülemaailmne kongress. Need ettepanekud vastasid kõigi rahuarmastavate rahvaste huvidele. Seepärast tuntigi kõikjal suurt ja elavat huvi Nõukogude delegatsiooni poolt esitatud desarmeerimise ja rahu kindlustamise programmi vastu. Kuid kapitalistlike maade esindajad keeldusid kategooriliselt seda päevakorda võtmast.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 236.

Imperialistid olid tulnud konverentsile Nõukogudemaa majandusliku ikestamise ja rahvusvahelise imperialismi poolkoloniaks muutmise plaanidega. Nad esitasid vastuvõtmatud nõudmised: tasuda kõik tsaarivalitsuse ja Ajutise Valitsuse võlad, mis koos protsentidega moodustasid 18 miljardit rubla; anda välismaalastele tagasi natsionaliseeritud ettevõtted või maksta kompensatsiooni; tühistada väliskaubanduse monopol; kehtestada eksterritoriaalsuse režiim Nõukogudemaal viibivaile välismaalastele. Nende nõudmiste vastuvõtmise korral Nõukogude valitsuse poolt lubasid imperialistid tühiseid laene ning krediite.

Vene NFSV delegatsioon lükkas imperialistide nõudmised kategooriliselt tagasi ning esitas oma konstruktiivse Nõukogude Venemaa ja kapitalistlike riikide koostöö programmi. Nõukogude valitsus nõustus teatavail tingimustel andma välismaa kapitalistidele kontsessioone, tegi ettepaneku kaubanduslike sidemete arendamise kohta ja nõustus sõjaeelsete võlgade tasumisega. Ühtlasi nõudis Nõukogude delegatsioon Nõukogude Venemaale interventsiooni ja blokaadi läbi tekkinud kahjude tasumist ja tõstis üles küsimuse laenu andmisest Vene NFSV-le. Nõukogude ettepanekud lõid reaalse aluse kokkuleppe ning normaalsete suhete saavutamiseks Vene NFSV ja kapitalistlike maade vahel, kuid Entente'i juhid ei võtnud neid ettepanekuid vastu. Nad ei tahtnud tegelikult arvestada Nõukogude riigi õigust iseseisvale olemasolule ning taotlesid tema muutmist kapitalistlikust maailmast sõltuvaks.

Konverentsil esindatud imperialistlike riikide vahel olid sügavad vastuolud. Need vastuolud olid eriti tugevad Versailles'i süsteemi ikke all oleva Saksamaa ja Entente'i vahel. Nõukogude delegatsioon kasutas osavalt ära neid vastuolusid. 16. aprillil 1922. a. sõlmiti Vene NFSV ja Saksamaa vahel Rapallos (Genua lähedal) leping, mille alusel nende maade vahel kehtestati normaalsed diplomaatilised suhted. Saksa valitsus loobus oma nõudest, et natsionaliseeritud ettevõtted Venemaal tagastataks endistele saksa omanikele, tingimusel, et Nõukogude Venemaa ei rahulda ka teiste riikide analoogilisi pretensioone. Lepingu sõlmimine Saksamaaga oli Nõukogude välispoliitika suureks võiduks. Esmakordselt tunnistati Nõukogude riiki *de jure* ühe kapitalistliku suurriigi poolt.

Imperialistid ei saavutanud Genua konverentsil oma eesmärke. Euroopa taastamise plaan Nõukogudemaa töötajate kulul lõppes fiaskoga. Konverents sattus ummikusse ning lõpetas 19. mail oma töö.

Läbirääkimiste jätkamiseks viidi konverents üle Haagi (Hollandisse). Samuti Haagi konverents (15. juulist kuni 20. juulini 1922) lõppes tulemusteta, sest kapitalistlike suurriikide esindajad püüdsid ka siin peale sundida oma ebaseaduslikke nõudmisi ning lükkasid tagasi Nõukogude ettepanekud, mis olid suunatud vaieldavate küsimuste lahendamisele.

Imperialistide plaanid Nõukogude Venemaa orjastamiseks nurjusid. Nõukogude valitsuse kindel seisukoht kindlustas Nõukogude riigi suveräänsuse ning sõltumatuse säilitamise.

NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKE VABARIIKIDE LIIDU MOODUSTAMINE

§ 1. Majanduslikud ja poliitilised eeldused NSV Liidu moodustamiseks

Nõukogude vabariigid enne liitumist

1922. a. olemasolevatest sõltumatutest nõukogude sotsialistlikest vabariikidest oli suurim Vene NFSV. Ta võttis enda alla 20 221 000 km² ja tal oli umbes 100 milj. elanikku. Tema koosseisu kuulus kümme autonoomset nõukogude sotsialistlikku vabariiki ja üksteist autonoomset rahvuslikku oblastit.[1]

Venelased moodustasid Vene NFSV rahvastikust rohkem kui 77%. Vene Föderatsiooni kuulusid tööstuslikult hästi arenenud piirkonnad (Moskva, Petrograd, Kesk-Venemaa kubermangud, Uraal jt.), kuhu oli koondunud kogu Venemaa proletariaadi põhiline osa. Rõhuv enamik föderatsiooni rahvastikust töötas põllumajanduses. Vene NFSV koosseisu kuulusid ka Kesk-Aasia, Põhja-Kaukaasia jt. mahajäänud alad. Enne Oktoobrirevolutsiooni olid usbekid, tadžikid, kasahhid, turkmeenid, tatarlased, baškiirid ja rida teisi rahvaid asunud kapitalistliku arengu teele ning hakanud konsolideeruma kodanlikeks rahvusteks, kuid domineerivad olid nende juures alles patriarhaal-feodaalsed suhted. Kasahhid, kirgiisid, turkmeenid, baškiirid, burjaatmongolid ja samuti mõned Põhja-Kaukaasia rahvad olid veel suurel määral säilitanud ränd- või poolrändkarjanduse. Kaug-Põhja rahvad olid sugukondliku korra astmel.

Autonoomsete nõukogude vabariikide ja autonoomsete oblastite loomine võimaldas tõmmata poliitilisse ellu kõige mahajäänumad töötajate hulgad, siduda neid proletaarsete keskuste töölistega ja tugevdada Nõukogude riiki.

Administratiivsete piiride kindlaksmääramine Vene NFSV rahvaste vahel nende rahvusliku tunnuse järgi, nõukogude autonoomia alusel, muutis Vene NFSV paljurahvuselise sotsialistliku riigi eeskujuks.

Suuruselt teiseks sotsialistlikuks vabariigiks Vene NFSV järel oli Ukraina. Ta hõlmas 460 000 km² suuruse territooriumi 26,3 milj. elanikuga. Umbes 81% Ukraina rahvastikust tegeles põllumajandusega. Ühtlasi oli Ukrainas rida suuri tööstuskeskusi. Donbassi ja Krivoi Rogi piirkonnas asus kogu Venemaa peamine söe- ja metallurgiabaas, mis andis enne Esimest maailmasõda 78% kivisöest ja

[1] Turkestani, Tatari, Baškiiri, Krimmi, Kirgiisi (Kasahhi), Dagestani, Jakuudi autonoomsed nõukogude sotsialistlikud vabariigid ja autonoomne Mägivabariik; Karjala Töörahva Kommuun, Volga-sakslaste Töökommuun; Tšuvaši, Mari, Udmurdi, Komi-Zõrjaani, Kalmõki, Adõgei, Kabardiini-Balkaari, Tšetšeeni, Karatšai, Burjaatmongoli ja Oiroodi autonoomsed oblastid.

69% malmist. Ukraina proletariaat oli Nõukogudemaa töölisklassi üheks suuremaks väesalgaks.

Valgevene NSV-le kuulus 52 300 km² suurune territoorium 1 541 000 elanikuga. Enamik Valgevene rahvastikust tegeles põllumajandusega. Proletariaat oli vabariigis väiksearvuline.

Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik, mis moodustati 1922. a. kolmest sõltumatust vabariigist — Aserbaidžaanist, Armeeniast ja Gruusiast — võttis enda alla 190 000 km² suuruse maa-ala 5 675 000 elanikuga. Aserbaidžaani NSV hõlmas 89 500 km² 2 135 000 elanikuga, Armeenia NSV — 34 500 km² 1 399 000 elanikuga ja Gruusia NSV — 66 000 km² 2 140 000 elanikuga[1].

Taga-Kaukaasia vabariigid olid agraarmaad patriarhaal-feodaalsete suhete jäänustega. Osa Aserbaidžaani elanikkonnast elas poolrändkarjakasvatajate elu. Taga-Kaukaasia tööstuse moodustas peamiselt väiketööstus või kodukäsitöö. Ainult Bakuu oli suureks tööstuskeskuseks.

Kesk-Aasia territooriumil asusid kaks nõukogude rahvavabariiki — Horesm ja Buhhaara —, mis olid tekkinud feodaalsete despootiate — Hiiva khaaniriigi ja Buhhaara emiraadi asemel.

1920. ja 1921. a. sõlmiti Vene NFSV ja Ukraina, Valgevene, Aserbaidžaani, Armeenia, Gruusia ning samuti Horesmi ja Buhhaara vahel liidulepingud, mis vormistasid nende rahvaste vennalikud suhted sõjalis-majanduslikul alal ja diplomaatilises tegevuses. Kõik lepingud nägid ette rahvaste võrdõiguslikkust, lepinguosaliste vabariikide sõltumatuse säilitamist ja ühist kaitset välisvaenlase vastu.

Kodusõja aastail ühendasid liitunud sotsialistlikud vabariigid Vene NFSV kõrgemate riigiorganite juhtimisel vabatahtlikult oma relvastatud jõud, suurtööstuse, rahanduse, transpordi ja posti ning telegraafi. Ukraina ja Valgevene ühendasid Vene NFSV-ga ka väliskaubanduse. Kõigi sõltumatute liiduvabariikide esindajad kuulusid Vene NFSV Ülevenemaalisse Kesktäitevkomiteesse ning võtsid osa ülevenemaaliste nõukogude kongresside tööst.

Vene NFSV suhted Horesmi ja Buhhaara nõukogude rahvavabariikidega, mis olid samuti loodud liidulepingutele ja spetsiaalsetele majanduslikele kokkulepetele, ei näinud siiski ette riiklike organite tegevuse ühendamist.

Võitluses imperialistlike suurriikide majandusliku ja poliitilise surve vastu täiendasid nõukogude vabariigid 1922. a. algul sõjalist liitu ühise diplomaatilise rinde loomisega.

Nii kujunesid nõukogude vabariikide vahel välja tõeliselt vennalikud suhted, millede aluseks oli huvide ja eesmärkide ühtsus. Need suhted loodi vastastikusel alusel: iga vabariik andis oma panuse

---

[1] Gruusia ANSV koosseisu kuulusid Abhaasi ja Adžaari autonoomsed sotsialistlikud vabariigid ja Lõuna-Osseetia autonoomne oblast.

üldise ürituse heaks, aidates teisi vabariike ja saades nendelt abi. Eriti tõhus oli vene rahva poliitiline, majanduslik ja kultuuriline abi kõigile teistele nõukogude rahvastele. Kõik vabariigid tuginesid Vene NFSV kogemustele poliitilises, majanduslikus ja kultuurilises ülesehitustöös. Vene NFSV kui kõige tugevam ja majanduslikult kõige arenenum vabariik aitas igati kaasa rahvamajanduse taastamisele ja arendamisele teistes vabariikides.

Nii näiteks viidi 1921. a. Kesk-Venemaalt rida vabrikuid üle Aserbaidžaani, Armeeniasse, Gruusiasse, Dagestani, Kirgiisiasse, Horesmi ja Buhhaarasse. Turkestanile anti üle tekstiili- ja kirjutuspaberivabrikud ning tselluloositehas.

Vene NFSV suurtest tööstus- ja teaduslikest keskustest saadeti vabariikidesse vene õpetlasi, špetsialiste ja kvalifitseeritud töölisi, partei- ning nõukogude töötajad, kes aitasid ehitada uut elu, valmistada ette rahvuslikku kaadrit, luua tööstuskoldeid ja teaduslikke asutisi.

Kogu see abi vene tsentrumi poolt rahvusvabariikidele ei soodustanud mitte üksnes rahvamajanduse taastamist, vaid kindlustas ka koostöö ning sõpruse rahvaste vahel. Taastades oma majandust, laiendasid ääremaade rahvad omakorda Kesk-Venemaa varustamist toorainete, kütte ja toiduainetega. Kasvas varem rõhutud rahvaste usaldus vene töölisklassi kui paljurahvuselise maa juhtiva jõu vastu. Nõukogudemaa rahvad said üha enam teadlikuks ühtsesse riiklikku liitu koondumise vajalikkusest.

Ühtse liitriigi moodustamise vajadus

Nõukogude vabariikide ühendamine ühtsesse riikide liitu oli kõigepealt vajalik edukaks sotsialistlikuks ülesehitustööks. Arendada vabariikide tootlikke jõude ning luua rasketööstust kui riigi sotsialistliku majanduse ja kaitsevõime alust oli võimalik ainult kõigi sotsialistlike vabariikide jõudude ning ressursside ühendamise teel üheks majanduslikuks tervikuks ja nende ärakasutamisel ühise rahvamajandusliku plaani kohaselt. Loov koostöö sotsialistlikus ülesehitustöös oli eriti tähtis neile Venemaa rahvastele, kes minevikus olid oma arengult väga maha jäänud ning kes seisid ülesande ees teha hüpe eelkapitalistlikust olukorrast sotsialismi. Nemad ei oleks eesrindlike rahvaste abita, ühendamata oma jõupingutusi kõigi teiste Nõukogudemaa rahvaste omadega, olnud suutelised edukalt ehitama sotsialistlikku majandust ning kultuuri.

Nõukogude vabariikide tihedamat riiklikku ühendamist nõudsid ka enesekaitse vajadused imperialistlike agressorite vastu. Oli tekkinud imperialistlike suurriikide uue sõjalise interventsiooni ja majandusliku ekspansiooni oht. Nõukogude vabariikide isoleeritus võis tulla kasuks imperialistidele, kes taotlesid Venemaa rahvaste orjastamist.

Tuli arvestada ka sellist majanduslikku eeltingimust vabariikide üheks liiduks ühendamisel, nagu oli väljakujunenud majanduslik

tööjaotus maa eri piirkondade vahel[1]. Seesuguse tööjaotuse olemasolu eri piirkondade ja rahvusvabariikide vahel tegi vajalikuks ka rahvaste vastastikuse abistamise ning majandusliku läbirääkimise nende vahel.

Nõukogude vabariikide ühtseks riiklikuks liiduks ühinemise põhjuseks ei olnud mitte ainult vajadus, vaid selleks olid olemas ka reaalsed tingimused.

Liidu majanduse vankumatu aluse moodustas sotsialistik tootmisviis rahvamajanduses, mis NSV Liidu loomise ajaks etendas juba juhtivat osa.

Tootmisvahendite ühiskondlik omand, vastupidi olukorrale, kus tootmisvahendid on eraomandiks, paratamatult lähendab inimesi, liidab ühte eri rahvused. Sotsialistlik majandus on loonud kõigi nõukogude rahvaste majanduslike huvide ühtsuse ning liitnud nad majanduslikult.

Nõukogudemaa rahvaste koondumise ja vennaliku koostöö peamiseks ning otsustavaks poliitiliseks tingimuseks ühe riikliku liidu raamides oli proletariaadi diktatuur, nõukogude võim.

Nõukogude võim on oma olemuselt internatsionaalne. Ta kindlustab kõigile rahvastele ning rahvustele vaba ja iseseisva arengu.

Nõukogude võim kuulutas välja Venemaa rahvaste õiguse enesemääramisele, kuni riikliku lahkulöömiseni. Ilma selle õiguseta ei oleks ühinemine olnud vabatahtlik. «Me tahame *vaba* ühinemist,» kirjutas V. I. Lenin, «ja oleme sellepärast kohustatud tunnustama lahkulöömise vabadust.»[2] Need V. I. Lenini sõnad on osutunud prohvetlikeks — rahvaste lahkulöömise õiguse praktilise elluviimise lõpptulemuseks ei olnud mitte nende eraldumine, vaid veelgi tihedam koondumine, ühinemine võrdõiguslikkuse ja vabatahtlikkuse alusel.

Tähtsaks tingimuseks, mis kindlustas edu NSV Liidu rahvaste riiklikul ühendamisel, oli kommunistliku partei ning tema juhi V. I. Lenini tark juhtimine. Partei kasvatas kõigist rahvustest töötajaid proletaarse internatsionalismi ja vennaliku sõpruse vaimus. Ta oli nõukogude vabariikide murdmatu liidu organiseerijaks ning innustajaks.

Pidades silmas rahvuslike vabariikide töötavate hulkade püüdu ühineda veelgi tihedamalt, esitas V. I. Lenin juba 1920. a. ülesande «taotleda üha tihedamat föderatiivset liitu»[3].

---

[1] Euroopa-Venemaa varustas Lõunat ja Ida masinate ja riidekaupadega, Lõuna ja Ida aga varustasid maad puuvillaga, Lõuna varustas kogu Venemaad naftaga ja kivisõega.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 151.

[3] Sealsamas, 31. kd., lk. 123.

§ 2. Sotsialistlike vabariikide ühinemine NSV Liiduks

Nõukogude vabariikide NSV Liiduks ühinemise ettevalmistamine

1922. a. keskpaiku seadsid rahvuslike vabariikide kommunistlikud parteid, väljendades rahva tahet, Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee ette küsimuse kõigi vabariikide töötajate tihedama riikliku ühendamise vajalikkusest. Peaaegu üheaegselt tõsteti ühinemise küsimus üles Ukrainas, Taga-Kaukaasias ja Valgevenes.

Nõukogude paljurahvuselisele riigile tuli leida uus vorm, mis oleks vastanud nõukogude rahvaste internatsionaalsetele huvidele ja kindlustanud nende rahvuslikku arenemist.

Seda vormi ei leitud otsekohe. Selle juurde jõuti rahvusriikide loomise kogemuste tundmaõppimise ning nende üldistamise käigus.

Kommunistliku partei Keskkomitee moodustas erikomisjoni sõltumatute vabariikide vastastikuste suhete küsimuse läbitöötamiseks. Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee võttis 1922. a. septembris vastu komisjoni liikme J. V. Stalini teesid, milledes tehti Ukraina, Valgevene, Gruusia, Armeenia ja Aserbaidžaani NSV-le ettepanek astuda Vene NFSV koosseisu autonoomsete vabariikide õigustega. Kesktäitevkomitee, Rahvakomissaride Nõukogu ja Vene NFSV Töö ja Kaitse Nõukogu pidid muutuma ühtse liitriigi üldföderatiivseiks organeiks. Riikliku ühinemise aluseks pidi seega jääma «autonomiseerimise» printsiip.

«Autonomiseerimise» teesid kiideti 1922. a. septembris heaks Aserbaidžaani ja Armeenia kommunistlike parteide keskkomiteedes, samuti Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Taga-Kaukaasia piirkonnakomitees.

«Autonomiseerimise» idee ei olnud õige. Selle asemel, et aidata vabaneda suurriiklikust šovinismist rahvuspoliitikas, oleks «autonomiseerimine» viinud selle tugevnemisele. Seepärast võttis V. I. Lenin «autonomiseerimise» idee terava kriitika alla.

Teiselt poolt, Gruusia Kommunistliku Partei Keskkomitee, kelle juhtkonda kuulusid kohalikud rahvuskallaklased, esines ettepanekuga likvideerida Taga-Kaukaasia Föderatsioon ja lülitada sinna kuulunud vabariigid vahetult liitriiki. Seda ettepanekut esitades ei arvestanud gruusia rahvuskallaklased reaalset olukorda Taga-Kaukaasias, kus rahvuste vahelised lahkhelid olid teravad. Nad tahtsid üle hüpata nende lahkhelide ületamise ning koostöö tugevdamise etapist Taga-Kaukaasia NFSV raamides. Tatari ja baškiiri rahvuskallaklased tegid ettepaneku likvideerida Vene NFSV ja muuta autonoomsed vabariigid sõltumatuiks, et neist siis luua ühtne riikide liit. Ka see ettepanek ei olnud õige. Niisugustele vabariikidele nagu Baškiiria, Tatarimaa ja teised oli, pidades silmas nende geograafilist asetust, elanikkude arvu ja teisi objektiivseid tingimusi, kõige otstarbekohasemaks rahvusriikluse vormiks oblastiautonoomia.

Mõned Ukraina juhtivad töötajad (H. Rakovski, N. Skrõpnik jt.) tegid ettepaneku ühendada vabariigid konföderatsiooni alusel, see

tähendab teostada niisugune ühinemine, mille juures oleks puudunud rahvamajanduse arendamise üldplaan, ühine liidu eelarve, ühine liidu kodakondsus, ühine diplomaatia ja ühine väliskaubandus. Keskvalitsuse dekreedid ei oleks olnud vabariikidele obligatoorsed. See ettepanek oleks viinud rahvuslike vabariikide eraldumisele üksteisest ning vähendanud nende vastupanujõudu rahvusvahelisele imperialismile. Ukraina Kommunistliku Partei Keskkomitee avaldas 3. oktoobril oma seisukoha sõltumatute vabariikide «autonomiseerimise» vastu ja lükkas vähe hiljem tagasi ka konföderatsiooni loomise ettepaneku, mõistes hukka separatistlikud tendentsid.

Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee, lükanud tagasi «autonomiseerimise» ja «konföderatsiooni» ning Vene NFSV ja Taga-Kaukaasia NFSV likvideerimise plaanid, määras kindlaks ainsa õige joone liitriigi loomisel.

V. I. Lenin tegi kirjas VK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo liikmeile 27. septembrist 1922 ettepaneku luua printsipiaalselt uus sõltumatute vabariikide ühinemisvorm. Ta võttis aluseks põhimõtte, et vabariigid ei pea ühinema mitte Vene NFSV koosseisu, vaid uude riiklikku ühendusse — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu —, kuhu Vene NFSV astuks võrdsete õiguste alusel kõigi sõltumatute vabariikidega. «... Meie,» kirjutas V. I. Lenin, «tunnistame endid võrdõiguslikeks Ukraina NSV ja teistega ning ühes ja ühteviisi nendega astume uude liitu, uude föderatsiooni ...»[1] Samuti tegi ta ettepaneku luua nõukogude vabariikide liidu üldföderatiivsed kõrgemad organid, mitte aga allutada vabariike Vene NFSV keskorganeile. V. I. Lenini ettepanekute alusel töötas Keskkomitee komisjon, mille koosseisu kuulusid J. V. Stalin, G. K. Ordžonikidze, V. M. Molotov ja A. F. Mjasnikov, välja uue nõukogude vabariikide ühinemise projekti, mille VK(b)P Keskkomitee pleenum võttis vastu 6. oktoobril 1922. a. VK(b)P Keskkomitee pleenumi resolutsiooni esimene punkt kõlas järgmiselt: «Tunnistada vajalikuks lepingu sõlmimine Ukraina, Valgevene ja Taga-Kaukaasia vabariikide föderatsiooni ning Vene NFSV vahel nende ühinemise kohta Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks, igaühele neist Liidu koosseisust vaba lahkumise õiguse jätmisega.» Pleenumi otsus oli suunatud suurriikliku šovinismi vastu, mis sel ajal oli peamiseks ohuks, ja kohaliku natsionalismi vastu. V. I. Lenin omistas sellele otsusele eriti suurt tähtsust. Kuna tal pleenumil esinemiseks ei olnud võimalust, saatis ta istungi päeval kirja, milles kirjutas:

«Suurvene šovinismile kuulutan ma sõja elu ja surma peale ...

Tuleb absoluutselt nõuda, et liidu Kesktäitevkomitee istungeid juhataksid kordamööda

venelane
ukrainlane
grusiinlane **jne.**
Absoluutselt!»[2]

---

[1] В. И. Ленин, Соч. т. 36, стр. 671.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 337.

VK(b)P Keskkomitee oktoobripleenumi otsus NSV Liidu moodustamise kohta, mille aluseks oli võetud Lenini idee võrdõiguslike ning suveräänsete rahvaste vabatahtliku liidu loomise kohta, arutati läbi ning kiideti heaks Ukraina, Valgevene, Aserbaidžaani, Gruusia ja Armeenia kommunistlike parteide keskkomiteede poolt.

VK(b)P Keskkomitee oktoobripleenumi otsus oli lähtemomendiks parteiorganisatsioonide ulatuslikule ettevalmistustööle NSV Liidu loomiseks. See võeti aluseks vabariiklike parteikonverentside, kesktäitevkomiteede istungjärkude ja nõukogude kongresside tööle.

Pärast VK(b)P Keskkomitee oktoobripleenumi otsuseid algas Ukrainas ulatuslik ettevalmistustöö NSV Liidu moodustamiseks. Ukraina Kesktäitevkomitee istungil 15. oktoobril nõudsid Kiievi, Donetsi ja Harkovi kubermangu saadikud nõukogude vabariikide tihedamat ühendamist. 16. oktoobril avaldas Ukraina Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee pleenum oma nõusolekut nõukogude sotsialistlike vabariikide ühendamiseks üheks liitriigiks. Kesktäitevkomitee kolmas istungjärk tegi Ukraina NSV valitsusele ülesandeks astuda läbirääkimistesse teiste liiduvabariikide valitsustega NSV Liidu seadusandlike ning täidesaatvate organite loomise küsimuses.

Novembris ja detsembri algul toimusid kogu Ukrainas tööliste ja talurahva koosolekud ning nõukogude kubermangukongressid. Ettepanekud liiduvabariikide ühendamise kohta leidsid Ukraina töötajate poolt palavat toetust ning heakskiitu.

10. detsembril avati VII Ukraina nõukogude kongress. Kongressil esines ettekandega nõukogude vabariikide ühendamisest NSV Liiduks M. V. Frunze. Kongress pooldas NSV Liidu moodustamist ning valis täievolilise delegatsiooni NSV Liidu nõukogude asutavale kongressile.

Ukraina nõukogude kongress võttis vastu deklaratsiooni NSV Liidu moodustamisest ning otsuse «NSV Liidu Konstitutsiooni alustest». Kongressi deklaratsioonis NSV Liidu moodustamisest öeldi: «Kongress on kindlalt veendunud, et seesugune ühtne Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit, mis tagab nende tiheda majandusliku ning poliitilise seose vastastikuse võrdsuse printsiipidel ja mis ühtlasi kindlustab rahvusliku ja kultuurilise ülesehitustöö iseseisvuse, samuti vajaliku tagatise iga Liidu liikme majandusliku algatuse avaldamisele, osutub parimaks vormiks rahvusküsimuse lahendamisel rahvusvahelise proletaarse solidaarsuse vaimus, esimeseks sammuks tulevase ülemaailmse nõukogude töövabariigi konstitutsiooni loomisel ning on tööliste ja talupoegade huvide võimsaks kantsiks mitte ainult liitunud maades, vaid ka kogu maailmas».

Aserbaidžaanis, Armeenias ja Gruusias toimusid oktoobris, novembris ja detsembris keskkomiteede pleenumid, partei maakonnakomiteede, nõukogude täitevkomiteede ja samuti partei- ja ametiühinguorganisatsioonide koosolekud ning töötajate üldkoosolekud. Kõik need tervitasid üksmeelselt NSV Liidu loomise leninlikku

ideed ning võtsid vastu otsuseid oma vabariikide astumise kohta NSV Liitu Taga-Kaukaasia Föderatsiooni kaudu.

10. detsembril tuli kokku Taga-Kaukaasia I nõukogude kongress. G. K. Ordžonikidze ettekande alusel võttis kongress vastu otsuse Taga-Kaukaasia Föderatsiooni astumisest NSV Liitu. Taga-Kaukaasia nõukogude kongress tunnistas vajalikuks NSV Liidu nõukogude üldise kongressi kokkukutsumise ning valis delegatsiooni sellele kongressile. Delegatsioon varustati mandaadiga, mis andis õiguse alla kirjutada vabariikide liidu moodustamise lepingule.

Valgevene tööliste ja talupoegade rohkearvulised koosolekud ning nõukogude valla- ja maakonnakongressid võtsid samuti vastu üksmeelseid otsuseid NSV Liidu moodustamise ja Valgevene astumise kohta ühtsesse liitriiki.

Minski linna tööliste ja teenistujate 1200 esindaja koosolek märkis oma otsuses: «Kogu Nõukogude Valgevene töö on kuni käesoleva ajani andnud positiivseid tulemusi suurel määral Valgevene tiheda seose tõttu kõigi nõukogude vabariikidega». Koosolek esitas Valgevene nõukogude kongressile nõude: võtta vastu otsused, mis viiksid veel tihedama seose ning ühtsuse loomisele nõukogude vabariikide vahel. 14. detsembril 1922. a. avati IV Valgevene nõukogude kongress, mis, väljendades Valgevene tööliste ja talupoegade tahet, võttis vastu otsuse Valgevene Nõukogude Vabariigi astumisest vabariikide liitu.

Seega pooldasid miljonid töölised ja talupojad Ukrainas, Taga-Kaukaasias ja Valgevenes üksmeelselt NSV Liidu loomist. Leninlik idee võrdõiguslike rahvaste vabatahtlikust ühinemisest Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu haaras laiu kõigist rahvustest töötajate hulki ja muutus üldrahvalikuks ideeks.

23. detsembril avatud Venemaa X nõukogude kongress, arvestades Ukraina, Valgevene ja Taga-Kaukaasia vabariiklike nõukogude kongresside otsuseid, võttis küsimuse NSV Liidu moodustamisest oma päevakorda.

Venemaa X nõukogude kongress võttis J. V. Stalini ettekande alusel vastu resolutsiooni Vene NFSV, Ukraina NSV, Taga-Kaukaasia NFSV ja Valgevene NSV ühendamisest NSV Liiduks, valis delegatsiooni NSV Liidu I nõukogude kongressile ja andis sellele volitused NSV Liidu moodustamise lepingule Vene Föderatsiooni nimel alla kirjutada.

NSV Liidu nõukogude asutav kongress

30. detsembri hommikul 1922. a. tulid kokku nõukogude sotsialistlike vabariikide täievolilised delegatsioonid ning kirjutasid alla NSV Liidu asutamise lepingule.

30. detsembri õhtul avati NSV Liidu I nõukogude kongress. Kongressil viibis 2215 delegaati. Nad esindasid ühinevate sotsialistlike vabariikide kõiki rahvusi. Vene Föderatsioonist oli 1727 delegaati, Ukrainast 364, Taga-Kaukaasia Föderatsioonist 91, Valgevenest 33 delegaati.

Määratu suure vaimustusega valis kongress oma aujuhatajaks kommunistliku partei juhi ja organisaatori, Nõukogude riigi looja suure Lenini. Kongressi tervituses V. I. Leninile öeldi: «Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu tööliste, talupoegade ja punaarmeelaste saadikute nõukogude kongress, asudes oma töö juurde, saadab palava tervituse NSV Liidu I nõukogude kongressi aujuhatajale ja kogu maailma proletariaadi juhile seltsimees Vladimir Iljitš Leninile.»

Kongress tegi kokkuvõtte nõukogude võimu arengust tema olemasolu viie aasta kestel ja vaatas läbi küsimuse NSV Liidu moodustamisest. Ettekande NSV Liidu moodustamisest esitas J. V. Stalin. Pärast selle küsimuse hoolikat läbiarutamist tunnistas kongress vajalikuks kõigi sõltumatute sotsialistlike vabariikide ühinemise üheks liitriigiks. Kongress kinnitas põhimõtteliselt deklaratsiooni ning lepingu NSV Liidu moodustamise kohta ja andis need täiendavaks läbivaatamiseks liiduvabariikide kesktäitevkomiteedele. Kongress tegi NSV Liidu Kesktäitevkomitee järjekordsele istungjärgule ülesandeks ära kuulata kõigi liitu kuuluvate vabariikide lõplik arvamus, selle järel aga kinnitada deklaratsiooni ja liidulepingu tekst ning viivitamata panna need kehtima. Deklaratsiooni ja lepingu lõplik tekst pidi tulema kinnitamisele NSV Liidu II nõukogude kongressil.

Deklaratsioonis öeldi, et ainult ühtne liitriik on suuteline kindlustama nii välist julgeolekut kui ka majanduslikku õitsengut ja rahvaste vaba rahvuslikku arenemist.

Deklaratsioonis rõhutati, et «uus liitriik on juba 1917. a. oktoobris rajatud rahvuste rahuliku kooselu ning vennaliku koostöö aluste väärikaks krooniks».

NSV Liidu moodustamise leping nägi ette, et neli sõltumatut nõukogude sotsialistlikku vabariiki — Vene NFSV, Taga-Kaukaasia NFSV, Ukraina NSV ja Valgevene NSV — moodustavad nõukogude võimu kindlustamiseks vabatahtlikkuse ja võrdõiguslikkuse printsiipide alusel ühe liitriigi. Leping nägi ette üleliiduliste kõrgemate riiklike võimuorganite loomise ning määras üldjoontes kindlaks nende kompetentsi. Ta määras kindlaks volituste ulatuse, mis liiduvabariigid vabatahtlikult ja võrdsetel alustel loovutavad liidule.

Leping määras kindlaks, et väliskaubanduse, sõja- ja mereväe, välisasjade, teede, side ja telegraafi rahvakomissariaadid moodustatakse üleliiduliste rahvakomissariaatidena NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juurde. Rahanduse, rahvamajanduse, toitluse, töö ning tööliste ja talurahva inspektsiooni komissariaadid loodi liidulis-vabariiklike komissariaatidena.

Siseasjade, kohtu, hariduse, põllutöö, tervishoiu ja sotsiaalkindlustuse komissariaadid, mis olid otseses seoses vabariikide rahvaste elu-oluga, kommete, maakorralduse ja kohtupidamise erivormide ning keele ja kultuuriga, jäid vabariiklikeks.

Lepingu lõpposas rõhutati, et igale liiduvabariigile jääb vaba liidust väljaastumise õigus.

NSV Liidu I nõukogude kongress valis NSV Liidu Kesktäitevkomitee kui Liidu kõrgeima võimuorgani NSV Liidu nõukogude kongresside töö vaheajal. Pärast kongressi kokkutulnud NSV Liidu Kesktäitevkomitee esimene istungjärk valis Kesktäitevkomitee Presiidiumi ja neli Kesktäitevkomitee esimeest, vastavalt ühinenud vabariikide arvule.

Nii lõi üleliiduline nõukogude kongress rahvaste tahtel maailmas seninägemata paljurahvuselise sotsialistliku riigi — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu. M. I. Kalinin ütles oma kõnes NSV Liidu I nõukogude kongressi lõpetamisel, märkides ära NSV Liidu suurt ajaloolist tähtsust: «On möödunud terved aastatuhanded, millede kestel inimkonna parimad pead on vaeva näinud teoreetilise probleemi kallal vormide otsinguil, mis annaksid rahvustele võimaluse ilma suurte kannatuste ja vastastikuse võitluseta elada sõpruses ning vendluses. Alles praegu, tänasel päeval, pannakse tegelikult nurgakivi selles suunas.»[1]

Pärast NSV Liidu I kongressi arenes kiiresti NSV Liidu riikliku aparaadi väljakujundamine ja hakati välja töötama liitriigi konstitutsiooni kongressi poolt vastu võetud deklaratsiooni ja NSV Liidu moodustamise lepingu alusel.

Oma kirjas «Rahvuste küsimuse või «autonomiseerimise» kohta» 30.—31. detsembrist 1922. a. hoiatas V. I. Lenin parteid NSV Liidu moodustamise idee suurriiklik-natsionalistliku moonutamise eest riigiaparaadi kujundamisel. Ta nõudis eriti hoolikat ning tähelepanelikku suhtumist varem rõhutud rahvustesse, kirjutades, et seepärast nõuavad «proletaarse solidaarsuse ja järelikult ka proletaarse klassivõitluse põhilised huvid käesoleval juhul, et me iialgi ei suhtuks rahvusküsimusse formaalselt, vaid võtaksime alati arvesse seda, et tuleb tingimata erinevalt suhtuda rõhutud (ehk väikese) rahvuse proletaarlasesse ja rõhuva (ehk suure) rahvuse proletaarlasesse».[2]

NSV Liidu konstitutsioon

NSV Liidu riikliku korralduse programmi töötas läbi partei XII kongress 1923. a. aprillis. Programmi aluseks võeti V. I. Lenini juhend. Kongress soovitas liidu keskorganid üles ehitada nõnda, et oleks kindlustatud üksikute vabariikide õiguste ja kohustuste võrdsus nii nende omavahelistes, vastastikustes suhetes kui ka suhtumises liidu keskvõimu.

Venemaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee ettepanekul moodustas NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidium liiduvabariikide kesktäitevkomiteede esindajaist konstitutsioonikomisjoni. M. I. Kalinini eesistumisel vaatas komisjon 1923. a. juunis läbi ning võttis vastu NSV Liidu konstitutsiooni projekti.

Taga-Kaukaasia Föderatsiooni, Ukraina ja Valgevene vabariikide ning Venemaa Föderatsiooni kesktäitevkomiteede istungjärgud

---

[1] М. И. Калинин, Статьи и речи (1919—1935), М. 1936, стр. 95.
[2] В. И. Ленин, Соч. т. 36, стр. 557.

(samuti juunikuus) kiitsid NSV Liidu konstitutsiooni projekti üksmeelselt heaks.

Vene NFSV Kesktäitevkomitee istungjärk, kiitnud heaks NSV Liidu konstitutsiooni projekti, võttis vastu otsuse Rahvusasjade Rahvakomissariaadi likvideerimise kohta. Rahvuste Nõukogu moodustamisega NSV Liidu Kesktäitevkomitee koosseisus langes ära niisuguse komissariaadi olemasolu vajadus.

NSV Liidu Kesktäitevkomitee teine istungjärk (6. juulil 1923. a.) arutas läbi NSV Liidu konstitutsiooni projekti ja otsustas:

1. Kinnitada Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu põhiseadus (konstitutsioon) ja panna see viivitamata kehtima.

2. NSV Liidu põhiseaduse (konstitutsiooni) tekst anda lõplikuks kinnitamiseks NSV Liidu II nõukogude kongressile.

NSV Liidu konstitutsiooni kehtimapanekuga alustas tööd istungjärgu poolt kinnitatud esimene liidu valitsus — NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas V. I. Leniniga. Loodi rahvakomissariaatide aparaat: välisasjade, sõja- ja mereväe, väliskaubanduse, teede, side ja telegraafi, tööliste ja talupoegade inspektsiooni, töö, toitluse ja rahanduse rahvakomissariaadid ning Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu. Revolutsioonilise seaduslikkuse kindlustamiseks NSV Liidu territooriumil ja liiduvabariikide jõupingutuste ühendamiseks võitluses kontrrevolutsiooniga asutati NSV Liidu Kesktäitevkomitee juurde Ülemkohus ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juurde Ühendatud Riiklik Poliitiline Valitsus (OGPU). NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidium muutus alaliselt töötavaks organiks. NSV Liidu Kesktäitevkomitees olid kordamööda eesistujaiks liiduvabariikide kesktäitevkomiteede esimehed M. I. Kalinin, G. I. Petrovski, N. N. Narimanov ja A. G. Tšervjakov.

13. juulil 1923. a. teatas NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidium läkituses «Kõigile maailma rahvastele ja valitsustele Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamise puhul» ühtse Nõukogude liitriigi loomisest ühel kuuendikul maakerast.

Oma läkituse lõpul esitas NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidium lühidalt formuleeritud põhimõtteid NSV Liidu eesmärkide kohta: «Nõukogude vabariikide rahvaste vennaliku koostöö alusel loodud liitriik seab enda eesmärgiks rahu säilitamise kõigi rahvastega. Võrdõiguslikud rahvused hakkavad tihedas koostöös käsikäes arendama oma kultuuri ja heaolu ning ellu viima töötajate võimu ülesandeid.

Rõhutud rahvaste loomuliku liitlasena taotleb Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit rahulikke ja sõbralikke suhteid ning majanduslikku koostööd kõigi rahvastega. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit seab enda eesmärgiks kaasa aidata kogu maailma töötajate huvidele. Tohututel avarustel Balti merest, Mustast ja Valgest merest kuni Vaikse ookeanini teostab ta vendlust rahvaste vahel ning töö valitsust, püüdes ühtlasi kaasa aidata kõigi maailma rahvaste sõbralikule koostööle.»

31. jaanuaril 1924. a. kinnitas NSV Liidu II nõukogude kong-

ress lõplikult NSV Liidu esimese konstitutsiooni ning viis lõpule NSV Liidu kujundamise ühtse liitriigina, mis on Nõukogude paljurahvuselise riigi föderatiivse korralduse kõrgeimaks vormiks. NSV Liidu konstitutsiooni võeti sisse ja arendati edasi NSV Liidu moodustamise deklaratsiooni ja lepingut, mis olid vastu võetud NSV Liidu I nõukogude kongressil. Konstitutsiooni esimese osa moodustas deklaratsioon NSV Liidu moodustamisest. Konstitutsiooni teise ossa kuulus leping NSV Liidu moodustamise kohta koos täienduste ja muudatustega.

NSV Liidu konstitutsioonis leidsid fikseerimist saavutatud võitude tulemused. Selles olid üldistatud Nõukogude paljurahvuselise riigi ülesehitamise kogemused viie aasta vältel ja kehastusid kommunistliku partei poolt suure Lenini juhtimisel välja töötatud Nõukogude föderatsiooni printsiibid.

NSV Liidu konstitutsioon, töölisklassi diktatuuri riigi, uut tüüpi riigi konstitutsioon oli tõeliselt demokraatliku ja maailma kõige eesrindlikuma riigi konstitutsioon. Ta andis seadusandliku kinnituse rahvaste täielikule õiguslikule võrdsusele ja nende suveräänsusele ning tunnustas tingimusteta kõigi NSV Liidu rahvaste võrdseid õigusi ning võrdseid kohustusi oma sotsialistliku riigi suhtes.

NSV Liidu konstitutsioon kinnitas võrdõiguslike rahvaste ühinemise vabatahtliku iseloomu, fikseeris igale liiduvabariigile garanteeritud õiguse vabalt lahkuda NSV Liidu koosseisust ja andis kõigile olemasolevaile ning tekkida võivaile nõukogude sotsialistlikele vabariikidele võimaluse NSV Liitu astumiseks.

Ühinenud vabariikide võrdõiguslikkuse tagas veel see, et liitu astunud vabariigid kasutasid võrdselt liidu hüvesid ning võrdsetel alustel loobusid ka mõnedest oma õigustest liidu kasuks. NSV Liidu konstitutsioon määras kindlaks Nõukogude Liidu riikliku suveräänsuse kogu täiuses. Liiduvabariikide suveräänsus oli kitsendatud osa küsimuste NSV Liidu kompetentsi üleandmisega, mis olid ära näidatud NSV Liidu konstitutsioonis. Väljaspool neid piire teostas iga liiduriik oma riiklikku võimu iseseisvalt.

Liiduvabariikide suveräänsete õiguste kaitse võttis NSV Liit enda ülesandeks. NSV Liidu konstitutsioonis olid liiduvabariikide õigused ning nende seisund igakülgselt kindlaks määratud. Vabariigid võisid välja anda ning vastu võtta igasuguseid seadusi, kuivõrd see õigus ei olnud kitsendatud NSV Liidu konstitutsiooniga. Liiduvabariigi territooriumi ei saanud muuta tema nõusolekuta. Oli kehtestatud ühtne kodakondsus, mille järgi iga vabariigi kodanik oli NSV Liidu kodanikuks. Paljurahvuselises Nõukogude riigis, mis oli loodud rahvaste võrdõiguslikkuse ja sõpruse alusel, koordineerus NSV Liidu suveräänsus harmooniliselt liiduvabariikide suveräänsusega, kusjuures mõlemad täiendasid ja kindlustasid teineteist vastastikku. NSV Liidu Kesktäitevkomitee koosseisus moodustati kaks võrdõiguslikku koda: esimene koda — Liidunõukogu, mis valiti liidu kongressil selle delegaatide koosseisust — ja teine koda — Rahvuste Nõukogu, mis moodustati vabariikide ja rahvusoblastite esin-

dajaist. Igast liiduvabariigist ja autonoomsest vabariigist valiti Rahvuste Nõukogusse 5 esindajat ja igast rahvusoblastist 1 esindaja. See oli printsipiaalselt uus paljurahvuselise riigi kõrgemate riigiorganite moodustamisel. Kahekojaline süsteem oli Nõukogude riigile vajalik selleks, et paremini rahuldada rahvaste tarvidusi ning vajadusi sotsialistlikus ülesehitustöös. Nõukogude Liidus kui paljurahvuselises riigis oli leitud niisugune riikliku korralduse vorm, mis kindlustab maa kõigist rahvustest töötajate aktiivse osavõtu sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisest.

NSV Liidu moodustamise ajalooline tähtsus

NSV Liidu loomisega oli Venemaa rahvaste ühinemisliikumine lõpule viidud. Venemaa rahvad olid ajalooliselt väga lühikese aja, viie aasta jooksul teinud läbi tee endise imperialistliku ühtsuse lagunemiselt oma, nõukogude rahvusriikluse loomise kaudu uuele ühtsusele ning vennalikule koostööle sotsialistliku liitriigi raamides.

NSV Liidu loomisega kasvas nõukogude vabariikide sõjaline, diplomaatiline ja majanduslik võimsus, tugevnes maa kaitsevõime kapitalistliku ümbruse vastu. Materiaalsete ja tööressursside ühendamine ning plaanimajanduse organiseerimine NSV Liidus lõi vajalikud tingimused ühiseks edukaks võitluseks majandusliku laostumisega ja sotsialismi ülesehitamiseks.

Kõigist rahvustest töötajate kaasatõmbamine riigivalitsemisse lähendas rahvaid, tugevdas sõprust nende vahel, lõi paremad võimalused mahajäänud rahvaste faktilise ebavõrdsuse likvideerimiseks ning nende kiireks majanduslikuks ja kultuuriliseks arenguks. Tugevnes vene proletariaadi liit kõigist rahvustest töörahvaga.

NSV Liidu moodustamise määratu suur rahvusvaheline tähtsus seisnes selles, et kogu maailma proletaarlased ja rõhutud rahvad said Nõukogude Liidu näol paljurahvuselise sotsialistliku riigi eeskuju. Suur hiina patrioot Sun Jat-sen kirjutas 1925. a. kevadel: «See vaba riikide liit on surematu Lenini tõeliseks pärandiks rõhutud rahvaste maailmale. Sellele hakkavad toetuma imperialismi ohvrid, kes kaitsevad oma vabadust või taotlevad vabanemist rahvusvahelisest süsteemist, mis iidsetest aegadest peale on põhinenud orjastamisel, sõjal ja sallimatusel.»

IX PEATÜKK

NÕUKOGUDEMAA TAASTAMISPERIOODI LÕPUL

§ 1. Suure Lenini õpetused. Nõukogude rahva koondumine kommunistliku partei ümber.

V. I. Lenini haigus. Lenini viimased juhendid sotsialismi ülesehitamise kohta NSV Liidus

1922. a. jäi V. I. Lenin raskesti haigeks. Üliinimlik jõupingutus, millega ta pidevalt töötas, puudus, mida ta oli kannatanud pagenduses, emigratsioonis ja põrandaaluses töös, ning 1918. a. saadud haava tagajärjed andsid

end tunda. 1922. a. mais asus V. I. Lenin arstide soovitusel Moskvast Gorkisse. V. I. Lenini haigus tekitas suurt ärevust kommunistide ja kõigi töötajate seas. Oma kirjades ja resolutsioonides nõudsid nad parteilt ja valitsuselt V. I. Lenini tervise hoidmist. Selles avaldus rahva piiritu armastus oma juhi vastu.

1922. a. oktoobris pöördus V. I. Lenin tagasi Moskvasse ning asus tööle. Sellesse aega kuuluvad tema viimased esinemised: kõne Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee neljandal istungjärgul 31. oktoobril, ettekanne Kominterni IV kongressil «Viis aastat vene revolutsiooni ja maailmarevolutsiooni perspektiivid» (13. novembril 1922) ja kõne Moskva Nõukogu pleenumil 20. novembril. Oma esinemises Moskva Nõukogu pleenumil väljendas V. I. Lenin sügavat veendumust, et «nepi Venemaast saab sotsialistlik Venemaa».[1]

Arvati, et V. I. Lenin esineb ettekandega X ülevenemaalisel nõukogude kongressil. Ent just kongressi eel toimus Vladimir Iljitš Lenini tervislikus seisundis järsk halvenemine ning ta ei saanud ettekandega esineda.

1922. a. detsembris ja 1923. a. jaanuarist kuni märtsini dikteeris V. I. Lenin Gorkis oma viimased artiklid: «Lehekülgi päevikust», «Kooperatsioonist», «Meie revolutsioonist», «Kuidas peaksime reorganiseerima Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni» ja «Parem vähem, kuid paremini». V. I. Lenin dikteeris ka «Kirja kongressile», kirja «Seadusandlike funktsioonide andmisest Riiklikule Plaanikomisjonile» ja teised. Neis artiklites ja kirjades põhjendas V. I. Lenin igakülgselt ning arendas edasi tema poolt juba varem kavandatud sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise plaani NSV Liidus ja näitas selle plaani elluviimise teid.

Punase joonena läbib kõiki Lenini viimaseid esinemisi ja artikleid mõte sellest, et meie maal on olemas kõik vajalik sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks.

V. I. Lenin rõhutas eriti tööliste ja talupoegade liidu igakülgse tugevdamise ja selles tööliisklassi juhtiva osa tõstmise ülesannet. Tööliste ja talupoegade murdmatus liidus nägi V. I. Lenin sotsialismi eduka ülesehitamise otsustavat poliitilist tingimust.

Esmajärgulist tähtsust nõukogude ühiskonna ümberkorraldamisel vastavalt sotsialismi printsiipidele omistas V. I. Lenin rasketööstusele kui sotsialismi materiaal-tehnilisele baasile. See oli vaja alguses taastada, seejärel aga seda arendada niisugusel määral, et rasketööstus oleks olnud suuteline tehniliselt ümber varustama kogu rahvamajanduse. Selleks oli tarvis suuri kapitale. Seepärast nõudis V. I. Lenin suurimat kokkuhoidu rahva raha kulutamisel. Kõik, mis oli võimalik kokku hoida ning koguda, soovitas ta suunata elektrifitseerimisse ja tööstuse arendamisse.

Viimastes artiklites, eriti artiklis «Kooperatsioonist», esitas V. I. Lenin lõplikult oma kooperatsiooniplaani, põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise plaani.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 406.

Lenini kooperatsiooniplaani järgi pidi partei organiseerima talurahva massilist kaasatõmbamist algul turustus- ja varustuskooperatiividesse, seejärel aga ka tootmiskooperatiividesse, kolhoosidesse. Kooperatsioon kindlustas talupoja osavõtu sotsialismi ehitamisest, avas tema ees kulakuorjusest täieliku vabanemise, jõuka ja kultuurse elu perspektiivi. Lenini kooperatsiooniplaani peaideeks oli väikeste üksiktalumajandite suurteks, uusima tehnikaga varustatud ühiskondlikeks majanditeks reorganiseerimise idee.

Üheks tähtsaimaks V. I. Lenini poolt esitatud ülesandeks oli riigiaparaadi töö parandamine, nii et see oleks võimeline juhtima sotsialismi ülesehitamist NSV Liidus, ja rahvahulkade kultuuritaseme tõstmine, ilma milleta ei ole võimalik tööliste ja talupoegade miljoniliste hulkade teadlik looming. V. I. Lenin nõudis, et riik igakülgselt hoolitseks kirjaoskuse levitamise ja rahvakooliõpetajate eest. Töötava talurahva edasiseks lähendamiseks proletariaadile ja kultuuri tõstmiseks maal tegi V. I. Lenin ettepaneku võtta külad tööliste šefluse alla.

V. I. Lenin rõhutas eriti vajadust igati võidelda kommunistliku partei ühtsuse eest. Ühe abinõuna, mis pidi tagama partei ühtsuse, Keskkomitee autoriteedi kasvu ja parteiaparaadi töö parandamise, nägi Lenin ette suurendada Keskkomitee liikmete arvu seniselt 27 inimeselt 50—100 inimeseni. «... Meie partei stabiilsus võidaks selle abinõu tõttu tuhat korda,»[1] kirjutas ta.

Oma «Kirjas kongressile» andis V. I. Lenin iseloomustuse mõnede Keskkomitee liikmete kohta. Ta märkis ära Trotski «mittebolševistlikud seisukohad, tema liigse enesekindluse ja üleliigse innustumise asjade puht-administratiivsest küljest». V. I. Lenin märkis, et «Zinovjevi ja Kamenevi oktoobriepisood ei olnud muidugi juhuslik». V. I. Lenin rõhutas ka, et Buhharini teoreetilisi vaateid «võib ainult väga suure kahtlusega pidada täiesti marksistlikeks...» Kõneldes J. V. Stalinist kui ühest kõige väljapaistvamast parteitegelasest, juhtis V. I. Lenin ühtlasi tähelepanu tema isiklikele puudustele. Ta kirjutas: «Saanud peasekretäriks, on sm. Stalin koondanud enda kätte ääretult suure võimu, ja ma ei ole kindel, kas ta igakord suudab seda võimu küllalt ettevaatlikult kasutada».[2] «Kirjas kongressile» avaldatud V. I. Lenini märkustel oli parteile suur printsipiaalne tähtsus.

Partei XII kongress

V. I. Lenini juhendid sotsialistliku ülesehitustöö teede ning meetodite kohta said nõukogude võimu tegevuse aluseks. Need kajastusid ka 17.—25. aprillini 1923. a. toimunud VK(b)P XII kongressi otsustes. See oli esimene parteikongress, millel V. I. Lenin raske haiguse tõttu ei viibinud.

Oma otsustes andis kongress otsustava vastulöögi neile, kes said uuest majanduspoliitikast aru kui sotsialismi ülesehitamisest loobumisest ja kes võtsid suuna nõukogude võimu kapituleerumisele

[1] В. И. Ленин, Соч. т. 36, стр. 543.
[2] Sealsamas, lk. 544.

kodanluse ees. Vastulöögi said ka trotskistid, kes tegid ettepaneku anda NSV Liidule eluliselt vajalikud tööstusharud välismaa kapitalistidele kontsessiooniks ning sulgeda Putilovi, Brjanski ja teised suured tehased, kuna need ei olevat rentaablid. Resolutsioonis «Tööstusest» märkis kongress, et töölisklass saab oma juhtivat positsiooni säilitada ning kindlustada ainult sotsialistliku tööstuse kõrvalekaldumatu arendamisega. Kongress andis direktiivi «suurima tähelepanu ja hoolega *kaitsta ja arendada töölisklassi ja talurahva liitu*».[1]

Juba enne parteikongressi esinesid Buhharin, Sokolnikov jt. ettepanekutega asendada väliskaubanduse monopol «tollipoliitikaga». V. I. Lenin märkis sel puhul, et nad esinevad tegelikult kaupmeeste ja kulakute huvide kaitsjatena. Kongress kinnitas väliskaubanduse monopoli kõikumatust.

Partei XII kongress võttis vastu eri otsuse «Maksupoliitikast maal», milles otsustati, et seoses riigi majandusliku olukorra üldise paranemisega võib partei jätta talupojale suurema võimaluse vabalt toimida oma tööproduktidega ning teeb seda, asendades osa naturaalmaksust rahamaksuga. See abinõu viis talupoja olukorra edasisele paranemisele, stimuleerides põllumajanduse arengut. Kongress tegi ettepaneku liita kõik riiklikud ja kohalikud otsesed maksud (toitlusmaks, talumaks, töö- ning küüdimaks jm.) üheks põllumajandusmaksuks, mis nõutakse sisse osalt natuuras, osalt rahas.

Vastavalt V. I. Lenini juhendeile otsustas kongress ühendada partei Keskkontrollkomisjoni ning Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni üheks organiks — Keskkontrollkomisjoniks ja Tööliste-Talupoegade Inspektsiooniks. See organ pidi hoidma partei ühtsust, tugevdama parteilist ja riiklikku distsipliini ning pidama riigiaparaadi töö parandamise eesmärgil otsustavat võitlust bürokratismiga. Keskkontrollkomisjoni ja Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni asus juhtima äraproovitud parteitegelane V. V. Kuibõšev. Kongress, kuulanud ära J. V. Stalini ettekande rahvuslikest momentidest parteilises ja riiklikus ülesehitustöös, rõhutas veel kord faktilise ebavõrdsuse likvideerimise tähtsust NSV Liidu rahvaste vahel. Kongressi otsused andsid rea tähtsaid praktilisi abinõusid rahvusliku ülesehitustöö alal NSV Liidus, mis taotlesid varem mahajäänud rahvaste abistamist nende majanduslikus ja kultuurilises arengus, tööstuse ning proletaarsete kaadrite loomist rahvuspiirkondades.

XII kongress andis otsustava vastulöögi natsionalistlikele elementidele parteis, eriti suurriiklikule šovinismile.

Uue Nõukogude-vastase interventsiooni organiseerimise katsete nurjumine

NSV Liidu edusammud uue majanduspoliitika teostamisel olid tunduvad. Ent ees oli veel palju raskusi. 1923. a. elas Nõukogudemaa läbi uusi katsumusi nii rahvusvahelisel areenil kui ka sisepoliitilises ja majanduslikus elus.

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 679.

NSV Liidu moodustamine ja selle rahvusvaheline mõju kutsusid esile suure rahutuse imperialistlikes ringkondades. Nad tegid uusi katseid NSV Liidu isoleerimiseks ja valmistasid Nõukogude Liidu vastu uut relvastatud interventsiooni.

Imperialistide Nõukogude-vastased agressiivsed plaanid ilmnesid selgesti rahvusvahelisel konverentsil Lausanne'is (Šveitsis). Lausanne'i konverents, mis kestis (vaheajaga) 1922. a. novembrist kuni 1923. a. juulini, oli pühendatud Lähis-Ida küsimustele. NSV Liidu delegatsioon lasti osa võtma ainult Musta mere väinade küsimuse otsustamisest.

Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia taotlesid Ameerika Ühendriikide toetusel oma sõjalaevadele vaba läbipääsu Musta merre läbi Dardanellide ja Bosporuse. Imperialistlike suurriikide üheks eesmärgiks oli tagada endale ligipääs Nõukogude rannikule Musta mere ääres ning seega kergendada kavatsetavat kallaletungi NSV Liidule.

Nõukogude valitsuse programm väinade suhtes, mis oli kavandatud Lenini poolt, lähtus püüdest kindlustada rahu Lähis-Idas ja arendada heanaaberlikke majanduslikke sidemeid rahvaste vahel. See nägi ette meresõiduvabaduse kaubalaevadele ja väinade sulgemise nii rahu- kui sõjaajal kõigi maade sõjalaevadele peale Türgi omade.

Nõukogude delegatsioon eesotsas välisasjade rahvakomissar G. V. Tšitšeriniga kaitses Lausanne'i konverentsil keerulises olukorras oma valitsuse seisukohta väinade küsimuses. Ta toetas ka Türgi õiglast nõudmist türgi rahva õiguste taastamiseks temale kuuluvail territooriumidel ning vetel, nende hulgas väinadel.

Türgi delegatsioon võttis kahepaikse seisukoha. Ta pidas kulissidetaguseid läbirääkimisi Inglismaa delegatsiooniga ja nõustus lõpuks vastu võtma Inglise konventsiooniprojekti väinade kohta.

Kapitalistlike maade esindajad, rikkudes toorelt Nõukogude riigi õigusi, kõrvaldasid Nõukogude delegaadid konverentsi lõppistungitelt ja tegid ettepaneku kirjutada alla juba nende poolt ettevalmistatud kokkuleppele. See nägi ette vaba läbipääsu väinadest kauba- ja sõjalaevadele nii rahu- kui sõjaajal. Inglise, Prantsuse ja Ameerika imperialistid said võimaluse ähvardada Nõukogude Liitu merelt. Igal ajal võis nende sõjalaevastik ilmuda Ukraina, Kaukaasia või Krimmi rannikule.

NSV Liit keeldus osa võtmast Lausannei' konventsioonist väinade kohta, kuna see ei vastanud rahu tugevdamise huvidele ega rahvaste julgeolekule.[1]

Lausanne'i konverentsi ajal otsustas Inglise valitsus anda Nõukogude Liidule avaliku löögi. 8. mail 1923. a. saatis Inglise välisminister lord Curzon Nõukogude valitsusele ultimaatumi. Curzon nõudis «Briti-vaenuliku poliitika» lõpetamist Lähis-Idas, mida Nõu-

[1] Lausanne'i konventsioon kehtis kuni 1936. aastani. 1936. a. asendati see Montreux' konventsiooniga, mis piiras läbipääsu väinadest nende riikide sõjalaevadele, mis ei asunud Musta mere ääres.

kogude valitsus olevat seal teostanud, ja NSV Liidu täievoliliste esindajate ärakutsumist Afganistanist ja Pärsiast. Oma ultimaatumiga pani Curzon hädaohtu rahu Euroopas. Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad osutasid Inglise imperialistide Nõukogude-vastasele provokatsioonile täielikku toetust. Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide kodanlik ajakirjandus kutsus üles uuele sõjakäigule Nõukogudemaa vastu. Samade provokatsiooniliste eesmärkidega tapeti Lausanne'is 10. mail 1923. a. valgekaartlase Konradi poolt väljapaistev nõukogude diplomaat V. V. Vorovski.

Curzoni ultimaatum ja Vorovski tapmine kutsusid esile nõukogude rahva üldise nördimuse ja viha. Üle kogu maa levis miitingute ja demonstratsioonide laine. Töölised, talupojad ja intelligents avaldasid valmisolekut välja astuda oma sotsialistliku isamaa kaitseks. Töötavad hulgad nõudsid Nõukogude riigi kaitsevõime tugevdamist. Vastuseks Curzoni ultimaatumile organiseeriti Õhulaevastiku Sõprade Ühing ja Keemilise Kaitse Sõprade Ühing. Kogu maal tehti korjandusi sõjalennukite ehitamiseks.

Curzoni ultimaatum kutsus esile meelepaha mitte üksnes NSV Liidus, vaid ka teiste maade töötajate seas. Inglise töölised protesteerisid otsustavalt Curzoni Nõukogude-vastase agressiivse tegevuse vastu.

NSV Liidu valitsus oma vastuses 11. maist 1923. a. lükkas kõik Curzoni süüdistused otsustavalt tagasi ning keeldus ära kutsumast oma esindajaid Kabulist ja Teheranist. Ta teatas, et ei luba kõnelda Nõukogude Liiduga kui koloniaalmaaga.

Nõukogude valitsuse kindel rahuarmastav poliitika, mida üksmeelselt toetas nõukogude rahvas, ning proletariaadi rahvusvaheline solidaarsus ajasid nurja imperialistide plaani provotseerida uut sõda. Curzon oli sunnitud oma ultimaatumi tegelikult tagasi võtma. Baldwin-Curzoni valitsuse avalikult Nõukogude-vastane poliitika oli üheks põhjuseks Inglise kabineti lahkumisele ja konservatiivide lüüasaamisele 1923. a. detsembrikuu valimistel.

Valitsusevahetus toimus ka Prantsusmaal. Prantsuse reaktsionäärid eesotsas Nõukogude-vastase interventsiooni ägeda pooldaja Poincaré'ga said valimistel lüüa. 1924. a. mais loodi Prantsusmaal «pahempoolse bloki» valitsus, mille juhiks oli radikaal-sotsialist Edouard Herriot.

Nõukogude rahva võitlus majanduslike raskuste ületamise eest

1923. a. saavutas nõukogude rahvas uut edu oma majanduse taastamisel. Vabrikute ja tehaste töölised suurendasid töötootlikkust. Aasta lõpuks likvideeriti küttekriis. Rahvamajandus hakkas saama rohkem sütt, naftat ja turvast. Kiiresti taastati transport ja kergetööstus. 1923. a. lõpuks töötas NSV Liidu suurtööstuses umbes 60% selle sõjaeelsest tööliste arvust.

Tõus esines ka põllumajanduses. Külvipinnad kasvasid kõigis kubermangudes. 1923. a. moodustas külvide üldine kasv 1922. aastaga võrreldes 18%. Kasvasid ka tehniliste kultuuride külvipinnad.

Suurenes puuvilla, lina, kanepi, suhkrupeedi jt. kultuuride saak. Toorainete puudus, mis pidurdas tekstiili- ja toiduainetetööstuse arengut, oli põhiliselt ületatud.

Majanduslik olukord ei olnud aga siiski veel likvideeritud. 1. jaanuariks 1924 oli NSV Liidu tööstuskeskustes kuni 1 240 000 töötut. Tööpuudus NSV Liidus oli tööstuse taastamisprotsessi jätkumise ning küla agraarse üleasustuse tagajärjeks.

1923. a. sügisel ilmnes teraval kujul tööstustoodete ja põllumajandussaaduste hindade üksteisele mittevastavus. Viljahinnad olid äärmiselt madalad, tööstuskaupade hinnad aga ülemäära kõrged. Näiteks olid teravili ja söödad 33% võrra odavamad, tekstiilkaupade hinnad aga 4,2 korda kõrgemad kui enne Esimest maailmasõda. Niisugune lahkuminek tööstuskaupade ja põllumajandussaaduste hindade vahel sai nimetuse «käärid».

«Kääride» ilmnemine kaubakäibes oli seletatav kõigepealt põllumajanduse ja tööstuse arenemise tempo erinevusega. Talumajandust, mis ei vajanud suuri kapitalikulutusi, sai tunduvalt kiiremini taastada kui tööstust, mille tõstmiseks olid vajalikud suured kapitalimahutused. Tööstuskaupade kõrgete hindade põhjuseks oli ka asjaolu, et tööliste töötootlikkuse kasv jäi sel ajal tugevasti maha töötasu kasvust. Hindade lahkuminek suurenes kõrgete lisakulude tõttu tööstuslikus ja kaubanduslikus administratiivaparaadis. Teatavat osa «kääride» tekkimisel etendas ka asjaolu, et nõukogude kaubanduslik ja kooperatsiooniaparaat oli nepi algul alles nõrk ega omanud kogemusi kaubanduse organiseerimisel. Seda kasutas ärakapital, mis tungis kiiluna sotsialistliku tööstuse ja talumajanduse vahele.

Töötavad hulgad, eriti talupojad tundsid tööstustoodetest teravat puudust, kuid ei suutnud osta üleliia kalleid tööstuskaupu. Tekkis tööstustoodete müügikriis. Trustide, sündikaatide ja kaubandusorganisatsioonide ladudes tekkisid seismajäänud kauba tagavarad. Müügikriis viis häiretele töötasude väljamaksmisel töölistele ja teenistujaile ning mõnede ettevõtete sulgemisele. Üksikutes töölisrühmades ilmnes rahulolematus.

Müügikriis ähvardas katkestada normaalsed vastastikused majanduslikud suhted linna ja küla vahel. See kriis tuli igal juhul likvideerida.

24. detsembril 1923. a. võttis partei Keskkomitee vastu otsuse «Majanduspoliitika järjekordseist ülesandeist», milles olid kavastatud abinõud tööstusettevõtete töö parandamiseks, hindade alandamiseks tööstuskaupadelt, talumajanduse abistamise organiseerimiseks, samuti ka abinõud kaubanduse ning rahakäibe parandamiseks.

1924. a. veebruaris määrati NSV Liidu Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu juhatajaks F. E. Dzeržinski, kes pühendas rahvamajanduse arendamisele ja tugevdamisele ning linna ja küla vahel õigete sidemete loomisele kogu oma tulise energia.

29. veebruaril 1924. a. avaldas Töö ja Kaitse Nõukogu määruse «Jaehindade alandamisest». Hindade alandamise poliitika aitas

järk-järgult «kääri»-hindadest üle saada. Majandusaastal 1923/24 alandati tööstustoodete hindu keskmiselt 29% võrra. Samal ajal hakkasid talupojad partei ja valitsuse poolt tarvitusele võetud abinõude tulemusena põllumajandussaaduste eest rohkem raha saama. Aastal 1923/24 suurendas Nõukogude valitsus põllumajandussaaduste väljavedu välismaale. Laiendati odavat põllumajanduslikku krediiti talurahvale. 1924. a. veebruaris avati Moskvas Põllumajanduse Keskpank.

Määratu tähtsusega maa majandusliku olukorra parandamisel oli rahareform. NSV Liidu Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu dekreedi alusel 5. veebruarist 1924 lõpetati ebastabiilsete rahamärkide emissioon. Käibele lasti kullaga kindlustatud 1-, 3- ja 5-rublalised riigikassapiletid, samuti ka hõbedast ja vasest peenraha. Rahvakomissaride Nõukogu määras kindlaks rubla kursi. Endised rahamärgid vahetati ümber ning kõrvaldati käibelt.

Juba esimese aasta jooksul pärast rahareformi likvideeriti puudujääk riigieelarves. See võimaldas suurendada assigneeringuid rahvamajandusse.

Pärast rahareformi lõpuleviimist osutus põllumajanduses võimalikuks täielik üleminek naturaalmaksult rahamaksule. Rahamaks võimaldas suurendada kulakluse maksustamist ja arvestada tema kõiki, mitte üksnes põllumajanduslikke tulusid. Rahamaksu kogumine läks üle Rahanduse Rahvakomissariaadile. Dekreediga 9. maist 1924. a. likvideeriti Toitluse Rahvakomissariaat, mille olemasolu pärast üleminekut naturaalmaksult rahalisele maksule ning turusuhete arenedes oli muutunud ülearuseks. Osa tema aparaadist anti üle Rahanduse Rahvakomissariaadile, teine osa aga läks üle uuele, 1924. a. mais asutatud Sisekaubanduse Rahvakomissariaadile. Partei tegi Sisekaubanduse Rahvakomissariaadile ülesandeks otsustavalt parandada kaubandusorganite tööd, et sel teel vallutada turg ning erakauplejad kaubakäibest aegamööda välja tõrjuda. Laiendati riiklikku ja kooperatiivset kaubandusvõrku.

Nõukogude riigi poolt rakendatud abinõude tulemusena oli müügikriis 1924. a. keskpaigaks likvideeritud. Kaubakäibe alal tugevnesid sotsialistliku sektori positsioonid, erakaubandus tõrjuti järk-järgult välja.

Ent kõik raskused polnud ületatud. Esines veel töötaolekut. Jäi püsima ka teatav lahkuminek tööstus- ja põllumajanduskaupade hindade vahel. Kaubanduses seisis ees tõsine ning visa võitlus erakaupmehega.

Trotskistide uued parteivastased väljaastumised

Raskusi sotsialistlikus ülesehitustöös püüdsid ära kasutada kodanlikud elemendid ja parteivastased rühmitused parteis, eelkõige trotskistid. 1923. a. lõpul sundisid trotskistid parteile peale uue diskussiooni. Nad väitsid, nagu lähenevat maa VK(b)P Keskkomitee ebaõige poliitika tagajärjel hukatusele.

Trotskistid astusid välja tööstuskaupade hindade alandamise vastu, nõudsid talupoegade maksustamise suurendamist, rea suure

rahvamajandusliku tähtsusega ettevõtete sulgemist, kuna need ei andvat kasumit ja tööstustoodete välismaalt sisseveo suurendamist.

Alustanud parteivastast võitlust, tungisid trotskistid kallale parteiaparaadile ning püüdsid vastandada partei liikmete hulki partei juhtivale koosseisule ja noori vanale VK(b)P kaadrile. Trotski tegi laimavaid avaldusi bolševike vana kaardiväe ümbersünnist. Trotskistid, astudes välja leninliku partei ühtsuse vastu, nõudsid fraktsioonide vabadust Venemaa Kommunistlikus (bolševike) Parteis.

Trotskistide parteivastased väljaastumised leidsid poolehoidu ning toetust kapitalistlike maade kodanluselt. Nõukogude Liidu vaenlased lootsid, et VK(b) Parteis toimub lõhenemine ja et selle tagajärjel hukkub ka proletariaadi diktatuur. Ent nad eksisid oma arvestustes. Bolševike partei andis trotskistidele purustava vastulöögi nii pealinnas kui ka kogu Nõukogude Liidu ulatuses. Rõhuv enamus partei liikmetest hülgas trotskistid ning mõistis nad hukka ja astus üksmeelselt välja Keskkomitee joone poolt.

Kokkuvõtte diskussioonist tegi partei XIII konverents, mis leidis aset 16.—18. jaanuarini 1924. a. Konverents mõistis otsustavalt hukka trotskistliku opositsiooni, deklareerides, et opositsiooni näol on meil tegemist «selgekujulise *väikekodanliku kallakuga*»[1] parteis.

V. I. Lenini surm. Lenini kutse parteisse

Momendil, kui meie maa saavutas uusi majanduslikke ja poliitilisi võite, tabas nõukogude rahvast suurim õnnetus: suri Vladimir Iljitš Lenin. Tema surm tuli kõigile ootamatult. Paistis, nagu oleks V. I. Lenini tervis hakanud paranema. Kõik lootsid, et ta paraneb ning pöördub tagasi töö juurde. Ent need lootused ei täitunud. 21. jaanuaril 1924. a. saabus V. I. Lenini tervislikus seisundis järsk halvenemine. Sama päeva õhtul kell 18.50 Vladimir Iljitš Lenin suri.

V. I. Lenini — kommunistliku partei ja Nõukogude riigi asutaja ning töötajate armastatud juhi surm oli Nõukogude Liidu töölistele ja talupoegadele suurimaks kaotuseks. Raske kurbus rõhus töötajate südameid. Kogu Nõukogudemaa leinas.

Nõukogude rahva sügavat leina jagasid kogu maailma töölised, kes kaotasid V. I. Lenini isikus oma juhi ja õpetaja, kõigi rõhutute kaitsja. Paljudes kapitalistlikes maades korraldasid töötajad leinakoosolekuid ning miitinguid. Reas Hiina provintsides kuulutati Sun Jat-seni initsiatiivil välja kolmepäevane lein.

23. jaanuaril viidi kirst Lenini põrmuga Gorkist Moskvasse ja asetati Ametiühingute Maja Sammassaali. 23.—27. jaanuarini jätsid töötajad hüvasti oma juhiga. Päevad ja ööd, 35-kraadise pakasega, liikusid sajad tuhanded inimesed kurvas vaikuses pikkamööda Ametiühingute Maja juurde, et hüvasti jätta kalli õpetaja, sõbra ja juhiga. Sammusid võitluses karastatud hallijuukselised parteiliikmed, leninliku kaardiväe sõdurid, sammusid kommunistlikud noored, sammusid töölised ja talupojad, õpetlased ja teenistujad,

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 776.

komandörid ja reavõitlejad, sammusid naised, lapsed ja vanad, sammusid moskvalased, piiterlased, teiste linnade ning rahvusvabariikide esindajad — kogu rahvas täitis oma viimast kohust suure Lenini vastu.

Oma läkituses «Parteile. Kogu töörahvale» kirjutas VK(b)P Keskkomitee: «Suri inimene, kes rajas meie teraskindla partei, ... ülemaailmse kommunismi juht, rahvusvahelise proletariaadi arm ja uhkus, rõhutud Idamaade lipukiri, Venemaa töölisklassi diktatuuri juht». Lenini üritus on surematu, öeldi Keskkomitee läkituses. «Lenin elab iga meie partei liikme südames. Iga meie partei liige on osake Leninist. Kogu meie kommunistide pere on Lenini kollektiivne kehastus.

Lenin elab iga ausa töölise südames.

Lenin elab iga kehvtalupoja südames.

Lenin elab miljonite koloniaalorjade südames.»[1]

II nõukogude kongress, mis avati 26. jaanuaril, võttis oma esimesel, V. I. Lenini mälestusele pühendatud istungil vastu läkituse «Töötavale inimkonnale». Kongress kuulutas 21. jaanuari leinapäevaks tervel Nõukogude Liidu territooriumil. Kongress võttis vastu otsused V. I. Lenini mälestuse jäädvustamiseks (V. I. Lenini teoste uue trüki väljaandmine, mausoleumi rajamine, Petrogradi linna ümbernimetamine Leningradiks).

Kongressi leinaistungil 26. jaanuaril esinesid K. J. Vorošilov, M. I. Kalinin, N. K. Krupskaja, N. N. Narimanov, J. V. Stalin, rahvusvahelise kommunistliku liikumise esindaja Klara Zetkin ning tööliste, talupoegade ja intelligentsi esindajad.

Nad kõik andsid oma kõnedes, väljendades nõukogude rahva mõtteid ning tundeid, piduliku vandetõotuse vankumatult minna teed, mida oli juhatanud V. I. Lenin, ja kõrvalekaldumatult ellu viia tema õpetused. Nad kutsusid töölisi ja talupoegi kümnekordistama oma jõupingutusi võitluses kommunismi eest.

Kogu nõukogude rahvas oli täis kõikumatut otsustavust täita oma õpetaja Lenini käsud ja anda kõik oma jõud võitluseks kommunismi eest.

27. jaanuaril toimusid V. I. Lenini matused. Kell 16 asetati kirst V. I. Lenini balsameeritud kehaga ajutisse puust mausoleumi, mis hiljem asendati marmorist ja graniidist mausoleumiga.

Matuste ajal austasid meie maa töötajad ja rahvusvaheline proletariaat V. I. Lenini mälestust 5-minutilise tööseisakuga. Kahurite saluut ning vabrikute, tehaste ja vedurite sireenid teatasid maale V. I. Lenini matustest.

Rahvale langenud raske mure koondas teda veel enam kommunistliku partei ümber. Tööliste seas kasvas soov astuda parteisse. Sooviavaldusi parteisse astumiseks ei andnud mitte ainult üksikud töölised, vaid ka terved tehaste kollektiivid.

---

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 799.

VK(b)P Keskkomitee pleenum, tulles vastu sellele püüdlusele, võttis vastu otsuse «Masina taga töötavate tööliste vastuvõtmisest parteisse». See oli Lenini kutse parteisse. Sooviavaldusi parteisse vastuvõtmiseks oli määratu suur hulk. 15. maiks 1924 esitati üle Nõukogude Liidu umbes 300 000 sooviavaldust.

Sooviavalduste esitajate hulgast valiti välja kõige tublimad ja ustavamad, kõige ausamad ja julgemad töölisklassi pojad ja tütred. Lenini kutse järel suurenes partei koosseis rohkem kui 40% võrra, partei ridadesse võeti vastu rohkem kui 200 000 inimest.

Lenini kutse parteisse parandas partei sotsiaalset koosseisu. Töölisklassi osa selles suurenes tunduvalt. 1. jaanuaril 1924 oli parteis töölisi 44%, 1. jaanuaril 1925 aga 58%.

NSV Liidu töölisklassi noorel põlvkonnal olid samad mõtted ja tunded nagu nende isadel ja vanematel vendadelgi. Lenini kutse kolme kuuga võeti Venemaa Kommunistlikku Noorsooühingusse vastu üle 150 000 töölise — noormehe ja neiu. Sama aja kestel saatsid kommunistliku noorsooühingu organisatsioonid parteisse üle 25 000 oma parima liikme.

1924. a. juulis otsustas Venemaa Kommunistliku Noorsooühingu VI kongress anda oma organisatsioonile Lenini nime.

Lenini kutse näitas kogu maailmale, kui kindel ning vankumatu on partei side töölisklassiga, Nõukogudemaa kõigi töötajatega.

Partei XIII kongressi otsused

23.—31. maini 1924. a. toimus Moskvas VK(b)P XIII kongress. See oli esimene kongress pärast V. I. Lenini surma. Kongressi töö kulges võitluse tähe all Lenini õpetuste elluviimise eest.

Kongressi peatähelepanu oli pühendatud tööliste ja talupoegade liidu tugevdamise, linna ja küla sidemete kindlustamise ja leninliku kooperatsiooniplaani ellurakendamise küsimustele.

Määrati kindlaks abinõud kehvtalurahva abistamiseks. Suurt osa selles pidid etendama töötava talurahva organisatsioonid (talurahva vastastikuse abistamise komiteed Ukrainas ja teised). Kongress kavandas ka abinõusid linna poolt šeflustöö tugevdamiseks maal.

Lähtudes V. I. Lenini juhendeist rasketööstuse tähtsuse ning osa kohta sotsialismi ülesehitamisel seadis kongress oma lähimaks ülesandeks sotsialistliku tööstuse, eriti metallurgia arengutempo kiirendamise.

Seoses tootlike jõudude taastamise ning kaupade hulga suurenemisega määras kongress kindlaks abinõud riikliku kaubanduse ja kooperatsiooni arendamiseks. Kõigi riiklike ja kooperatiivsete kaubandusorganisatsioonide ette seati hindade edasise alandamise ja reguleerimise ning erakaupmehe väljatõrjumise ja turu enda kätte võtmise ülesanne.

Suurt tähelepanu pühendas kongress partei osa tugevdamisele tööliste ja talupoegade hulkade juhtimisel ja töötajate kasvatamisele kommunismi vaimus. Kongress võttis vastu otsused kultuuritöö kohta külas, ajakirjanduse, agitatsiooni ja propaganda kohta,

töö kohta töötavate naiste ja noorsoo seas, samuti maaintelligentsi — õpetajate, agronoomide jt. seas.

Koos vajadusega tõsta partei liikmete teoreetilist ettevalmistust andis XIII kongress juhendi organiseerida kommunistidele, eriti Lenini kutse ajal parteisse tulnud kommunistidele, marksismi-leninismi aluste õpetamist ja laiendada revolutsioonilise teooria propagandat.

Kongress valis partei Keskkomitee uue koosseisu, arvult 53 liiget ja 34 kandidaati, ning Keskkontrollkomisjoni, arvult 151 inimest. Nii täideti V. I. Lenini juhend Keskkomitee koosseisu tunduva laiendamise kohta.

Partei XIII kongress arutas läbi Lenini «Kirja kongressile», milles V. I. Lenin, osutades J. V. Stalini isiklikele puudustele, pani ette läbi mõelda tema vabastamine peasekretäri kohalt «ja sellele kohale teine inimene panna, kes igas muus suhtes erineb sm. Stalinist ainult ühe paremusega, on nimelt seltsimeeste suhtes sallivam, viisakam ja tähelepanelikum, vähem tujukas jne.»[1]

Kongress tunnistas otstarbekohaseks jätta J. V. Stalin peasekretäri kohale, silmas pidades seda, et ta arvestab V. I. Lenini kriitikat ning teeb sellest kõik vajalikud järeldused.

Tõepoolest, esimestel aastatel pärast V. I. Lenini surma J. V. Stalin arvestas tema kriitilisi märkusi. Edaspidi aga hakkas ta oma osa üle hindama, rikkuma partei ning riigi juhtimise leninlikke printsiipe.

Pärast V. I. Lenini surma aktiviseerisid leninismi vaenlased oma võitlust partei vastu. Trotski ja tema pooldajad forsseerisid oma katseid asendada Lenini õpetus trotskismiga. Laimavas artiklis «Oktoobri õppetunnid» moonutas Trotski ning kiskus alla bolševistliku partei ja V. I. Lenini osa võitluses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eest. Sotsialistliku revolutsiooni tõukejõudude leninliku mõistmise vastu esitas Trotski oma vana «permanentse revolutsiooni» teooria, eitades talurahva revolutsioonilist osa ja seda, et proletariaat võib enda järel viia võitlusse ka küla töötavad hulgad.

Partei Keskkomitee eesotsas oma leninliku tuumikuga paljastas tööliste ja talupoegade laiade hulkade ees trotskismi väikekodanlikku olemuse ning purustas ta.

Võitluses trotskismi vastu etendas suurt osa Keskkomitee peasekretär J. V. Stalin, kes ühes teiste juhtivate partei tegelastega astus järjekindlalt välja partei leninliku joone eest. Ta asus trotskistide ja muude parteivastaste elementide vastu peetava poliitilise ning ideelise võitluse etteotsa. Silmapaistva tähtsusega olid parteivastaste rühmade ideelisel purustamisel J. V. Stalini tööd «Leninismi alustest», «Trotskism või leninism» ja teised. Neis töödes on esitatud leninismi teooria ja praktika tähtsaimad põhimõtted ja paljastatud partei ideeliste vaenlaste leninismivastased vaated.

[1] В. И. Ленин, Соч. т. 36, стр. 546.

§ 2. Nõukogude Liidu majandusliku ja poliitilise võimsuse kasv

Rahvamajanduse taastamise tulemused

Aastail 1924 ja 1925 tegi nõukogude rahvas rahvamajanduse taastamisel suuri edusamme. Ukrainas ja Valgevenes saavutas põllumajandus 1913. a. taseme. Kogu külvipind Nõukogude Liidus moodustas 1925. a. 99,3% ja teraviljakultuuride osas 92% 1913. a. külvipinnast. Rea tähtsate tehniliste kultuuride (lina, päevalill, kanep, tubakas, mahorka) külvipinnad ületasid sõjaeelse taseme. Saavutusi oli ka loomakasvatuse alal. Veiste, lammaste, kitsede ja sigade üldarv ületas 1916. a. taseme.

Teravilja üld- ja eriti müügitoodang jäi aga veel maha sõjaeelsest.

Ka põlluviljakuses, eriti tehniliste kultuuride alal, ei olnud sõjaeelne tase veel saavutatud. Raskused põllumajanduse alal olid alles küllaltki suured ning neid võidi kõrvaldada ainult kogu rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise teel. Taastamisperioodi tähtsaimaks tulemuseks oli see, et lühikese ajaga, 5 aasta jooksul pärast maailmasõja ja kodusõja tohutuid purustusi, pärast 1921. a. põuda, viletsust ning näljahäda, oli saavutatud nõukogude küla ilmne ja üha hoogustuv majanduslik tõus.

Tänu töölisklassi ennastsalgavale tööle toimus tööstuse taastamine edukalt ning kiires tempos. Kogu tööstuse üldtoodang 1925. a. moodustas, võrreldes 1913. aastaga, 73%. Üksikuis nõukogude vabariikides olid need näitajad veelgi kõrgemad. Nii moodustas näiteks Ukrainas 1925. a. tööstustoodang 84% sõjaeelsest tasemest. Valgevene tööstus oli selleks ajaks täielikult taastatud. Suuri edusamme tegid ka Taga-Kaukaasia vabariigid, kus tööstuse tase lähenes sõjaeelsele tasemele. Aserbaidžaani töölisklassil oli suuri saavutusi nafta tootmise alal.

Taastamisperioodil ületas kergetööstus oma erikaalult veel rasketööstuse. Tarbimisesemeid valmistava tööstuse toodang moodustas 1925. a. 63% tööstuse üldtoodangust ja tootmisvahendite toodang ainult 37%. Kuid rasketööstuse taastamine arenes aastail 1921—1925 kiires tempos. 1925. a. moodustas Nõukogude tööstuse üldtoodang tootmisvahendite alal 80% ja tarbimisesemete alal 69% sõjaeelsest tasemest.

Rasketööstuse kasv taastamisperioodil toimus peamiselt masinaehitustööstuse kiire taastamise ja mõne uue tööstusharu (elektrotehnilise, torudevalmistamise jne.) arendamise arvel. Masinaehitus- ja metallitööstuse üldtoodang a. 1925/26 ületas sõjaeelse taseme, kuid kivisöetoodangus saavutati samaks ajaks ainult 88%, naftatoodangus 90% ja malmi alal 52,5% 1913. a. tasemest.

Kuid ka neil aladel oli hüpe üsna tunduv, kui võtta arvesse, et malmitoodang oli 1920. a. langenud eriti madalale.

Silmapaistvad olid saavutused ka maa elektrifitseerimisel. Tegevust alustas rida suuri elektrijaamu, mis olid püstitatud vastavalt GOELRO plaanile (Kizeli jaam Uraalis, Balahninski jaam Nižni

Novgorodi kubermangus, Šatura elektrijaam Moskva kubermangus ja teised). Elektrienergia toodang a. 1925/26 ületas 1913. a. taseme rohkem kui poolteist korda. Elektrienergia tootmise laienemine andis tööstusele uue energiabaasi.

Edukalt arenes raudteetranspordi taastamine. Vedude maht raudteel ulatus 1925. a. 80%-le sõjaeelsest.

Tunduvalt laienes kaubakäive linna ja maa vahel. Üldine sisekaubanduse läbikäik NSV Liidus a. 1924/25 moodustas 70% sõjaeelsest. Erakaupmees, kes oli taastamisperioodi esimestel aastatel kaubanduse alal tähtsad positsioonid enda kätte haaranud, pidi samm-sammult taganema. Riikliku ja kooperatiivse sektori osatähtsus a. 1924/25 moodustas jaekaubanduses 55,9% ja hulgikaubanduses 87,9%. Riiklikud ja kooperatiivsed kaubandusorganisatsioonid jõudsid selleni, et hakkasid kaupu müüma odavamate hindadega, kui seda tegid nepmanid.

Seoses kogu rahvamajanduse tõusuga, tööstuskaupade ja põllumajandussaaduste toodangu suurenemisega paranes ka linna ja küla töötajate materiaalne olukord ja tõusis kultuuritase. Töötasu NSV Liidu tööstuses ulatus 1925. a. augustis 94%-ni sõjaeelsest tasemest. Üksikutes tööstusharudes — toiduainete-, keemia- ja tekstiilitööstuses — ületas see 1913. a. taseme.

Iga aastaga paranesid tööliste ja teenistujate töö- ja elutingimused. Käitistes ja asutustes peeti rangelt kinni 8-tunnilisest tööpäevast. Naised said võrdse töö eest meestega võrdset tasu. Riigi- ja ametiühinguorganid kaitsesid hoolikalt ema ja lapse tervist. Naistöölised said raseduse ajal ja pärast sünnitust täiendavat puhkust.

NSV Liidus viidi ellu tasuta meditsiiniline teenindamine ja sunduslik sotsiaalkindlustus töövõimetuse, töötaoleku ja vanaduse vastu. A. 1924/25 kulutati sotsiaalkindlustusele 422 milj. rubla. Suuri summasid assigneeris riik mitmesuguste tööde organiseerimiseks töötuile. Tööstuslinnades loodi artellid ja töökollektiivid töötuile ja hooldusasutused alaealistele. Nõukogude riik kulutas suuri summasid töötavate hulkade teenindamiseks määratud haiglate, koolide, raamatukogude, klubide, sanatooriumide ja puhkekodude ehitamisele.

Rahvamajanduse ning töötajate elatustaseme tõus kajastus rahva tervise paranemises ning elanikkonna juurdekasvus. Rahva juurdekasvu tempo oli Nõukogude Liidus kõrgem kui kuskil mujal. Aastail 1920—1926 suurenes NSV Liidus elanike arv kuni 147 027 000-ni. Linnade elanikkond suurenes selle ajaga 20 787 000-lt 26 314 000-le inimesele.

Töölisklassi poliitilise ja tööalase aktiivsuse tõus

Taastamisperioodi lõpuks oli proletariaadi kaadri koondamise protsess lõpule jõudnud.

Suur osa töölisi, kes olid kodusõja aastail ettevõtteist lahkunud, pöördusid aastail 1922—1925 käitistesse tagasi. Töölisklassi ridadesse tuli ka uusi täiendusi. Tööliste arv suurtööstuses ulatus 1. jaanuaril 1926 2 451 600 inimeseni, mis moodustas 90,8% vastavast arvust 1914. a.

Töölisklassi deklasseerumine oli muutunud minevikuks. Edukalt lahendati proletariaadi tööstuslike põhikaadrite liitmise ülesannet. Kõige kiiremas tempos kasvas töölisklass taastamisperioodi aastail puuvilla- ja masinaehitustööstuses.

Tööstustööliste arvuline kasv toimus peamiselt sotsialistliku sektori raames. A. 1925/26 töötas suurtööstuse tööliste üldarvust sotsialistlikus sektoris 97,5% ja erasektoris 2,5%.

Koos töölisklassi arvulise kasvuga tõusis tema aktiivsus ja loov energia. See väljendus töölisklassi võitluses töötootlikkuse tõstmise eest.

Tuula töölised suurendasid norme omal algatusel. Tootmisnormide vabatahtlik tõstmine leidis aset reas tööstusharudes. Töölised võtsid endale kohustusi tõsta töötootlikkust ja alandada lisakulusid, et anda maale odavamaid kaupu. Dnepropetrovski metallurgiatehases hakkasid töölised välja laskma rohkem naelu ja lubasid talupoegadele: «Maa saab odavaid naelu ja odavat katuseplekki.»

Suurt osa tootmise arengus etendasid tootmisnõupidamised, mis said alguse Moskvas 1924. a. algul ning levisid kiiresti üle kogu maa. 1925. a. aprillis võttis VK(b)P Keskkomitee vastu eriotsuse «Tootmisnõupidamiste ja tootmiskonverentside tööst». Keskkomitee kiitis heaks tööliste tootmisalase aktiivsuse uue vormi ning seadis edasiseks ülesandeks kogu töölisklassi kaasatõmbamise aktiivsele võitlusele töötootlikkuse tõstmise ja toodangu parendamise eest.

Leningradis võttis 1. veebruariks 1925. a. tootmisnõupidamiste tööst osa üle 25 000 töölise. Moskvas oli umbes samal ajal tehaste üldistest või tsehhide tootmisnõupidamistest osavõtjaid kuni 70 000 inimest.

Mõnes tehases tekkisid tootmisringid tööliste kvalifikatsiooni tõstmiseks. Tootmisnõupidamistel võeti kriitika alla käitiste töö puudused, tehti asjalikke ratsionaliseerimisettepanekuid, aidati kaasa vastastikuse kontakti tugevdamisele tööliste ja tehnilise personali vahel.

Töölisklassi ja talurahva liidu tugevnemine. Nõukogude elustumine külas

Taastamisperioodi lõpul kulges võitlus töölisklassi ja talurahva liidu edasise tugevdamise eest väga komplitseeritud tingimustes. Kuna külas olid säilinud väikekaubatootlikud ja kapitalistlikud tootmissuhted, oli talurahva kihistumise protsess ning klassivõitluse arenemine paratamatu. Printsipiaalne erinevus kihistumise vahel revolutsioonieelses külas ja Nõukogude külas seisnes selles, et esimesel juhul toimus töötava talurahva põhimassi vaesumine ning laostumine, teisel juhul aga keskmike hulga suurenemine ning kehvikute majandite erikaalu vähenemine, millega kaasnes kehvikute ja keskmike, see tähendab talurahva rõhuva enamuse materiaalse olukorra paranemine. Taastamisperioodi aastail keskmike arv suurenes ja nende osatähtsus tõusis veelgi. Ent koos sellega toimus, kuigi piiratud ulatuses, kulaklike majandite kasv. 1925. a. oli suhe talupoegkonna sotsiaalsete rühmade vahel järgmine: külaproletariaat moo-

dustas 4,4%, kehvikud 24%, keskmikud umbes 67—68% ja kulakud ligikaudu 4—5%.

Küla majanduselus esines kaks arengusuunda. Üht suunda — kapitalistlikku suunda — tähistas palgatöö kasutamise kasv, maa rentimine, liigkasuvõtmise ja erakaubanduse arenemine. Teist suunda iseloomustas kooperatsiooniliikumise tugevnemine, sotsialismi elementide kasv. Nõukogude riik, kasutades oma majanduslikku ning poliitilist võimsust, piiras esimest arengusuunda ning aitas kõigiti kaasa töötavate talupoegade kooperatsiooni arenemisele, osutas igakülgset toetust sotsialismi printsiipide kasvule külas.

Taastamisperioodi lõpuks omandas võitlus sotsialistliku ja kapitalistliku arengusuuna vahel eriti suure ulatuse. Majanduslikult tugevnenud ning aktiviseerunud kulaklikud elemendid püüdsid ära kasutada osa kesktalupoegade rahulolematust madalate viljahindadega. Kulaklus orjastas kehvtalurahvast, kasutas varjatud ekspluateerimise vorme, suurendas maa rentimist ja palgalise tööjõu kasutamist. 1925. a. töötas üksikmajapidamistes umbes 1 700 000 sulast. Kulakud püüdsid pugeda nõukogudesse ja kooperatiividesse, pidasid vihast võitlust kolhooside vastu. Et küla eesrindlikke elemente hirmutada ning alla suruda, rakendas kulaklus nende suhtes vägivalda ja terrorit. Nõukogudemaa eri piirkondades hukkus kulakute kuulide läbi palju külakirjasaatjaid ja külanõukogude esimehi. Näiteks tapeti Dõmovka külas (Odessa kubermangus) külakirjasaatja Malinovski, kes oli kulakute mahhinatsioonide julge paljastamisega sattunud nende viha alla.

Gruusias alustasid kulakud 1924. a. augustis menševike, nende imperialismi agentide õhutusel ja rahalise toetusega välismaa poolt Nõukogude-vastast mässu. Sel vastuhakul, mille kohalikud võimud surusid maha ühe päeva jooksul, ei olnud rahvahulkades mingisuguseid sügavaid juuri, kuid ometi kajastas ta teatavat rahulolematust osa gruusia talupoegade seas (näiteks Guri maakonnas) tööstuskaupade kõrgete ja maisi madalate hindade pärast.

Nõukogude ümbervalimise ajal 1924. a. sügisel läks kulakuil korda allutada keskmik reas NSV Liidu rajoonides oma mõjule. Valimistest osavõtt vähenes 1923. aastaga võrreldes üle Vene NFSV keskmiselt 4% võrra.

Uus poliitiline olukord külas nõudis parteilt otsustavate abinõude tarvituselevõtmist kulakute ja spekulantide isoleerimiseks ning töötava talurahva kaasatõmbamiseks sotsialistlikku ülesehitustöösse.

Pärast partei XIII kongressi loodi Keskkomitee juurde erikomisjon tööks maal, mis 1924. a. septembris muudeti Keskkomitee alaliseks konsultatsiooniorganiks töö alal maal.

Keskkomitee 1924. a. oktoobripleenum töötas välja maarajoonides rakendatava poliitiliste abinõude programmi ning võttis kursi nõukogude, kooperatiivide ja muude ühiskondlike organisatsioonide elustamisele. Pleenum andis juhendi revolutsioonilisest seaduslikkusest range kinnipidamise ja samuti võitluse kohta sõjakommunismi igandite vastu nõukogude töös. Tehti ülesandeks parteitute talupoe-

gade aktiivi loomine, parteitute talupoegade, samuti ka naiste kaasatõmbamine sektsioonide, komisjonide ja nõupidamiste tööle nõukogude juures, talurahva esindajate arvu suurendamine kesktäitevkomiteede, rahvakomissariaatide, kubermangude ja maakondade täitevkomiteede jne. koosseisudes.

Parteilise töö intensiivistamiseks maal saadeti sinna üle 10 000 kommunisti. Suurt abi parteile ja nõukogude võimule töölisklassi ja kesktalupoegade ühenduse tugevdamisel osutasid šeflusühingud, mis koosnesid töölistest ja nõukogude intelligentsist. Nad tegid maal süstemaatiliselt kultuurilist ja poliitilist tööd ning aitasid töötavat talurahvast kooperatiivide, laenutuspunktide, vastastikuse abistamise komiteede jne. organiseerimisel.

Partei võttis samuti tarvitusele abinõud selleks, et pidevalt edutada nõukogude ja kooperatiivide tööle kehvikute ja keskmike parimaid esindajaid. VK(b)P XIII ja XIV kongressi vaheajal edutati ainult 22 kubermangu ulatuses juhtivale tööle maakondades umbes 7000 talupoega, kelledest enam kui pooled olid parteitud. Töötava talurahva esindajaid saadeti tööle ka nõukogude kubermangu- ja keskasutustesse.

Suurt osa nõukogude elustamisel etendasid külakehvikute rühmad nõukogude juures, mis olid organiseeritud vastavalt VK(b)P Keskkomitee 1925. a. oktoobripleenumi otsusele. Kehvikute rühmad aitasid tugevdada küla proletaarsete elementide mõju nõukogudes, tõsta nende poliitilist aktiivsust võitluses kulakluse vastu ja selle isoleerimiseks keskmikest.

Partei tegevusele nõukogude elustamisel kaasnes töötava talurahva majanduslik abistamine. 1924. a. viljaikalduse[1] all kannatada saanud majandite abistamiseks assigneeris Nõukogude valitsus üle 110 milj. rubla. Suured summad assigneeriti külakehvikute toetamiseks. Nõukogude valitsus osutas alalist toetust talurahva kooperatiividele ja nõukogude majandeile. Riik võttis tarvitusele abinõud põllumajanduse paremaks varustamiseks inventari ja masinatega. Erilist tähelepanu osutati tehastele, mis tootsid põllumajanduslikke masinaid. Algas töö kodumaise traktoritööstuse rajamiseks. Põllumajanduse varustamine traktoritega suurenes järk-järgult. Taastamisperioodi lõpuks oli nõukogude külas ligi 10 000 traktorit.

Ülisuure tähtsusega abinõusid rakendati ka agraarpoliitika alal. Talurahvale anti üle osa riikliku maafondi maadest (üldse ligi 9 milj. tiinu) ja tema rahuldamiseks puidu osas ka osa kohaliku tähtsusega metsast. Jagati täiendavalt maad külvipinnata majandeile ja anti toetust nõrgaks jäänud kehvikumajandeile.

Nõukogude valitsus, kaitstes kehvikuid ja sulaseid kulaku ekspluateerimise vastu, pani 1925. a. aprillis kehtima ajutised määrused palgalise abitööjõu kasutamise kohta talumajandeis, mis nõudsid kirjalike, palgatingimusi kindlaksmääravate erilepete sõlmimist

[1] 1924. a. viljaikaldus hõlmas Kesk- ja Alam-Volgamaad, Põhja-Kaukaasia alad ja üksikud piirkonnad Ukrainas, Dnepri vasakul kaldal. Viljaikalduse all sai kannatada ligi 8 milj. talupoega.

töölevõtjatega. Tugevdati märksa maa- ja metsatööliste ametiühingut, mille põhiliseks ülesandeks partei seadis poliitilise töö tugevdamise sulaste seas.

Taastamisperioodi viimaseil aastail, pärast V. I. Lenini artikli «Kooperatsioonist» trükist ilmumist arenes hoogsalt partei võitlus kooperatsiooniplaani teostamise eest. 1925. a. oli põllumajandusliku kooperatsiooni kõigi vormidega ühendatud 6,6 milj. talumajandit, tootmiskooperatiivide hulk suurenes peaaegu 22 000-ni. Kollektiivmajandite kiire kasv toimus Ukrainas (193-lt 1921. a. 5500-le 1925. a.), Kesk-Volga aladel ja Põhja-Kaukaasias. Kogu maal kuulus aga 1925. a. tootmisühinguisse vaid 1,2% talumajandeist. Sel ajal loodi alles eeldusi kollektiviseerimisliikumise kasvuks järgnevail aastail.

Taastamisperioodi lõpuks kasvas tunduvalt töötava talurahva poliitiline aktiivsus, mis ilmnes külakirjasaatjate liikumise arenemises ja töötavate talunaiste esindajate kokkutulekute arvu kasvus. Suurt osa etendas 1923. a. ilmuma hakanud «Krestjanskaja Gazeta», millele 1925. a. saadeti üle 260 000 kirja talurahvalt. Tuhanded eesrindlikud talupojad astusid parteisse. Suurenes maanoorsoo juurdevool kommunistlikku noorsooühingusse, mis muutus ka maal suureks poliitiliseks jõuks. 1925. a. novembriks oli külades 220 000 partei liiget ja 800 000 kommunistlikku noort.

Kommunistliku partei ja Nõukogude riigi poolt talurahvale osutatud suur abi tugevdas veelgi talurahva usaldust Nõukogude võimu ja töölisklassi vastu.

Töötava talurahva laiad hulgad veendusid oma kogemuste najal, et uuel, sotsialistlikul linnal ei ole midagi ühist vana, kapitalistliku linnaga, mis ekspluateeris küla. Sotsialistlik linn oli küla juht, sõber ja abiline.

Taastamisperioodi lõpuks, nagu märkis ÜK(b)P XIV kongress, partei õige poliitika tõttu «tugevdas nõukogude võim töölisklassi ja talurahva liitu ning kindlustas selles liidus proletariaadi juhtiva osa».[1]

Edusammud rahvusliku ja riikliku ülesehitustöö alal

Tänu vene rahva väsimatule vennalikule abile ja rahvusvabariikide tööliste ja talupoegade ennastsalgavale tööle saavutati uut edu NSV Liidu rahvaste majandusliku ning kultuurilise ebavõrdsuse likvideerimisel.

Rahvusvabariikide parteiorganisatsioonid tõmbasid töötavaid hulki kaasa Nõukogude riigi valitsemisse. Tugevdati külakehvikute ja vaesemate keskmike organisatsioone. Sotsialistlik ülesehitustöö rahvusvabariikides arenes ägedas võitluses kapitalistlike ja feodaalsete elementide ning nende ideoloogide, kodanlike natsionalistide vastu.

NSV Liidu rahvad tegid uusi edusamme rahvuslikus ja riiklikus ülesehitustöös. 1924. a., erileppe alusel Vene NFSV Kesktäitevkomitee ja Valgevene NSV Kesktäitevkomitee vahel, anti Nõukogude

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 191.

Valgevenele üle 8 maakonda Vitebski ja 6 maakonda Gomeli kubermangust, Goretski maakond ja rida valdu Smolenski kubermangu teistest maakondadest, kus elasid peamiselt valgevenelased. Hiljem, 1926. a., ühendati Valgevenega veel kaks Gomeli kubermangu maakonda ja Gomeli linn. Selle tagajärjel kasvas Valgevene NSV territoorium rohkem kui kahekordseks ja tunduvalt suurenes ka tema elanikkond. NSV Liidu Kesktäitevkomitee oma läkituses nimetas Valgevene NSV laiendamist suurima vastastikuse lugupidamise ning usalduse aktiks Nõukogude Liidu rahvaste vahel.

Aastail 1923—1924 moodustati Aserbaidžaani ühe osana autonoomne Nahhitševani vabariik ja autonoomne Mägi-Karabahhi oblast.

Suure rahvusvahelise tähtsusega oli 1924. a. Moldaavia Autonoomse Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine Ukraina NSV koosseisus. Sel ajal kui Bessaraabia moldaavlased kannatasid Rumeenia bojaaride ekspluateerimise ning tagakiusamise all, kasutas moldaavia rahvas Nõukogude Liidu piirides võrdseid õigusi kõigi teiste NSV Liidu rahvastega, rajas oma rahvusriikluse, arendas oma majandust ja kultuuri.

Kogu taastamisperioodi kestel jätkus rahvuslik ja riiklik ülesehitustöö ka Vene Föderatsioonis. 1923. a. muudeti Burjaatmongoli ja 1925. a. Tšuvaši autonoomne oblast autonoomseteks vabariikideks. Mägivabariigist eraldus rida autonoomseid oblasteid, Mägivabariik ise aga likvideeriti 1924. a. juulis. 1925. a. kuulus Vene NFSV koosseisu 10 autonoomset vabariiki ja 13 autonoomset oblastit.

1925. a. mais võttis XII ülevenemaaline nõukogude kongress vastu Vene NFSV konstitutsiooni muudetud teksti, mis oli kooskõlastatud NSV Liidu konstitutsiooniga. Uues konstitutsioonis olid üksikasjalikumalt kui 1918. a. konstitutsioonis välja töötatud paragrahvid, mis käsitlesid Vene NFSV föderaalset korraldust.

1924. a. mais toimus tähtis sündmus Kesk-Aasia ja Kasahstani rahvaste elus. Seal toimus rahvuslike riikide piiride kindlaksmääramine.

Kesk-Aasia territooriumil oli sel ajal kolm paljurahvuselist riiklikku ühendust: Turkestani ANSV, mis kuulus Vene NFSV koosseisu, ja kaks nõukogude rahvavabariiki: Horesm ja Buhhaara. 1923. a. muudeti Horesmi ja 1924. a. Buhhaara vabariik nõukogude sotsialistlikeks vabariikideks. Osutus võimalikuks teostada V. I. Lenini idee Turkestani jagamise kohta Usbekistaniks, Kirgiisiaks ja Turkmeeniaks, mille ta oli väljendanud juba 1920. a. ja mis täielikult vastas Kesk-Aasia rahvaste töölis- ja talurahvamasside soovidele. Turkestani Kesktäitevkomitee erakorraline istungjärk, mis toimus 1924. a. septembris, võttis vastu otsuse rahvuslike riikide piiride kindlaksmääramiseks.

Seejärel kiitsid V Horesmi nõukogude kongress ja V Buhhaara vabariigi nõukogude kurultai heaks usbekkide ja turkmeenide taotluse oma rahvuslike vabariikide moodustamise kohta. Need otsused leidsid palavat heakskiitu Kesk-Aasia laiade rahvamasside poolt.

Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee ja NSV Liidu Kesktäitevkomitee toetasid neid otsuseid ning aitasid kõigiti kaasa nende teostamisele.

Rahvuslike piiride kindlaksmääramise tulemusena tekkisid Kesk-Aasias järgmised riiklikud ühendused: Turkmeeni ja Usbeki nõukogude sotsialistlikud vabariigid, Tadžiki ANSV Usbekistani osana, Kara-Kirgiisi autonoomne oblast (praegu Kirgiisi NSV), mis kuulus Vene Föderatsiooni, ja Karakalpaki autonoomne oblast Kasahhi ANSV-s. Sõr-Darja ja Džetõssuiski oblastid, kus elasid kasahhid ja mis varem kuulusid Turkestani ANSV-sse, anti üle Kasahstani koosseisu.

Kesk-Aasia ja Kasahstani rahvaste poolt asustatud maa-alad olid pika aja vältel olnud tükeldatud mitmesuguste khaaniriikide vahel. Alles Nõukogude võimu tingimustes taasühendati need terviklikeks rahvusriikideks.

Usbeki ja Turkmeeni nõukogude sotsialistlikud vabariigid pöördusid NSV Liidu Kesktäitevkomitee poole palvega võtta nad vastu NSV Liidu koosseisu. NSV Liidu III nõukogude kongress (mais 1925) tervitas Turkmeeni ja Usbeki nõukogude sotsialistlike vabariikide rahvaste vaba tahteavaldust, ning «NSV Liidu moodustamise deklaratsiooni» alusel võeti Turkmeenia ja Usbekistan võrdõiguslike liikmeina vastu NSV Liidu koosseisu.

Usbekistani ja Turkmeenia vastuvõtmisega muutus Nõukogude Liit kuue liiduvabariigi sõbralikuks ühenduseks.

Nõukogude relvastatud jõudude tugevdamine

Nõukogudemaa sõltumatuse kindlustamise huvid nõudsid tema relvastatud jõudude tugevdamist. Pärast üleminekut rahulikule ülesehitustööle viis Nõukogude valitsus järjekindlalt läbi armee demobiliseerimist. 1924. a. keskpaigaks oli relvastatud jõudude arvuline koosseis vähenenud 560 000-ni. Vähendanud armeed miinimumini, võttis Nõukogude riik tarvitusele abinõud selle tugevdamiseks ning reorganiseerimiseks ja sõjaväereformi teostamiseks. Nende abinõude läbiviimisel etendas suurt osa väljapaistev väejuht ja sõjateoreetik M. V. Frunze, kes määrati 1925. a. jaanuaris sõja- ja mereväe rahvakomissariks ja NSV Liidu Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimeheks. Partei Keskkomitee juhendite kohaselt asus M. V. Frunze reformi läbiviimisele, mille aluseks oli võetud alalise kaadriarmee miilitsasüsteemiga ühendamise printsiip. Üleminek segasüsteemile NSV Liidu sõjaliste jõudude komplekteerimisel oli sel ajal kõige otstarbekohasemaks teeks. Uus sõjavägede komplekteerimise ning ettevalmistamise süsteem andis võimaluse maksimaalselt vähendada sõjaväe ülalpidamiskulusid ja õpetada sõjaliselt välja kogu kutsealuste kontingent.

Partei ja valitsus võtsid tarvitusele kõik abinõud selleks, et ette valmistada ohvitseride kaadreid tööliste ja talupoegade hulgast. Töölistest ja talupoegadest põlvenev komandeeriv koosseis üha suurenes. 1925. a. keskpaigaks moodustasid tööliste ja talupoe-

gade hulgast pärinevad Punaarmee komandörid üle 76% viimaste üldarvust.

Seoses Punaarmee üldise tugevdamisega ja kaadri sotsiaalse koostise paranemisega osutus võimalikuks ainujuhtimise põhimõtte rakendamine armees. 1925. a. märtsis vabastati Punaarmee komissaride koosseis igapäevase kontrolli kohustest komandeeriva koosseisu rivilise, administratiivse ja majandusliku tegevuse üle. Sõjaväekomissaride kompetentsi jäi ainult parteiline ning poliitiline juhtimine. Üleminek ainujuhtimise põhimõttele avaldas soodsat mõju kogu Punaarmee elule. Komandöride teadvus vastutusest võitlejate lahingulise ja poliitilise ettevalmistuse eest tõusis. Parteiline ning poliitiline töö armees paranes.

Taastamisperioodi aastail paranes armee tehniline varustatus. Tõsist tähelepanu pöörati NSV Liidu õhulaevastiku tugevdamisele. Iga aastaga tootsid nõukogude lennukitehased järjest rohkem lahingulennukeid.

Laialdaselt ning hoogsalt arenes töö sõjalaevastiku taastamisel. Remonditi vanu laevu ning viidi lõpule varemalustatud laevade ehitus. Suurt abi laevastiku taastamisel osutas kommunistlik noorsooühing, mis kujunes 1922. a. peale vabariigi mereväe šefiks.

Lähtudes partei orientatsioonist armee võitlusvõime suurendamisele, kiitis III üleliiduline nõukogude kongress 1925. a., ära kuulanud M. V. Frunze ettekande, läbiviidud sõjaväereformi heaks ning tegi NSV Liidu Kesktäitevkomiteele ja Rahvakomissaride Nõukogule ettepaneku võtta tarvitusele kõik vajalikud abinõud Punaarmee, mere- ja õhujõudude edaspidiseks tugevdamiseks. Kongress esitas ülesande laiendada sõjatööstust, täiustada sõjatehnikat ning varustada sellega Punaarmeed. Kongress tunnistas vajalikuks kogu elanikkonna, eriti noorsoo sõjalise ettevalmistamise.

18. septembril 1925. a. võeti vastu «Sundusliku sõjaväeteenistuse» seadus. «NSV Liidu kaitsmine,» öeldi selles seaduses, «on kõigi NSV Liidu kodanike kohuseks. NSV Liidu kaitsmis . relv käes, teostavad ainult töötajad. Mittetöötavaile elementidele pannakse muude sõjaliste kohustuste täitmine.»[1]

M. V. Frunzel ei läinud korda sõjaväereformi lõpule viia. Raske haigus — tsarismiaegse sunnitöö, vangla ning pagenduse ja üleliia pingelise töö tagajärg — oli ruineerinud tema tervise. 31. oktoobril 1925. a. ta suri. Sõja- ja mereväe rahvakomissariks ja Revolutsioonilise Sõjanõukogu esimeheks määrati K. J. Vorošilov, kelle juhtimisel partei poolt kavastatud sõjaväereform viidi lõpule.

Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika

Rahvusvahelist olukorda 20-ndate aastate keskel iseloomustas ajutine jõudude tasakaal Nõukogude Liidu ja kapitalistlike maade vahel. Kapitalism suutis tänu parempoolsete sotsialistide aktiivsele abile vastu panna revolutsiooni survele.

[1] «Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР» № 62, 1925 г., стр. 463.

Saabus revolutsioonilise liikumise mõõna periood, kapitalismi ajutise stabilisatsiooni periood, mille aluseid siiski õõnestas leppimatute vastuolude süvenemine proletariaadi ja kodanluse, imperialistlike maade mitmesuguste rühmituste ning imperialismi ja koloniaalmaade rahvaste vahel. Kapitalismi üldkriisi tingimustes pidi see paratamatult esile kutsuma uue revolutsioonilise tõusu.

Erinevalt kapitalismi ebakindlast ning ajutisest stabilisatsioonist oli Nõukogude Liidus tegemist püsiva stabiliseerumisega, mis viis vastastikuste suhete paranemisele töölisklassi ja talurahva vahel, NSV Liidu majandusliku ja poliitilise seisundi edasisele kindlustumisele. Koos siseolukorra kindlustumisega tõusis ka Nõukogudemaa rahvusvaheline autoriteet. Kasvas välismaade töötajate sümpaatia Nõukogude Liidu vastu. See ilmnes NSV Liidu rohkearvulises külastamises välismaa tööliste delegatsioonide poolt, kes tahtsid oma silmaga näha, kuidas NSV Liidu töölisklass, võtnud võimu enda kätte, ehitab sotsialistlikku ühiskonda. 1924. a. sõitis NSV Liitu esimene Inglise töölisdelegatsioon. 1925. a. käisid Nõukogude Liidus Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa, Tšehhoslovakkia, Belgia, Rootsi, Norra, Taani ja teiste maade tööliste esindajad. Kõik nad märkisid ära edusamme Nõukogudemaa majanduslikus, sotsiaalses ja kultuurilises arengus.

Inglise treidunionistlike ametiühingute delegatsiooni juht Fred Brumley kõneles sõidust Nõukogude Liitu oma aruandes inglise ametiühingute kongressil Scarborough's 1925. a.: «Venemaa on sotsialistlik vabariik ja ma tahan juhtida teie tähelepanu sellele tõsiasjale, et üksnes see majandusliku korra muutmine ongi esile kutsunud üldise nördimuse Euroopa valitsevais ning ekspluateerivais klassides, rahvuslikele vahedele vaatamata. Vene kogemus ning selle tulemused on loonud ülitähtsa fakti. Selgub, et võite kaela kahekorra käänata kuningail, hävitada kuninglikud perekonnad, panna vangi keisrid, nagu seda tehti Austrias ja Saksamaal, võite välja kutsuda maailmasõdu, mis on viinud üldisele laostumisele ja ülemaailmsele tapatalgule, ja ometi antakse teile andeks ning võetakse teid vastu rahvaste ühiskonda. Teie võite muuta poliitilist korda nagu soovite ja teile andestatakse kõik, kui te aga rikute maaomanike huve, kaotate palgatöö ekspluateerimise, vabastate endid vabrikandist — ekspluataatorist ning teete lõpu vähemuse eesõigustele, eraomandile ja võimule, siis tuleb teil välja minna sellele, millele on läinud Venemaa: isoleeritusele, boikotile ja rahvusvahelisele tagakiusamisele.»

17. juunist 8. juulini 1924 toimus Moskvas Kommunistliku Internatsionaali V kongress. NSV Liidu pealinna sõitsid kokku 49 maa revolutsioonilise proletariaadi esindajad. 6. juulil andis Prantsuse tööliste delegatsioon nõukogude töölisklassi esindajaile — Moskva töölistele — üle Pariisi kommunaaride lipu. Moskva töölised tervitasid vennalikult kongressi delegaate ja andsid omalt poolt Prantsuse proletariaadi esindajaile üle Nõukogude punase lipu. Lippude

vahetus oli vankumatu solidaarsuse sümboliks kogu maailma proletariaadi ja NSV Liidu vahel.

Kapitalistlike maade valitsused olid sunnitud arvestama Nõukogude riigi populaarsuse kasvu kogu maailma töötajate seas ja tema majanduslikke edusamme. Kodanliku Euroopa äriringkonnad olid huvitatud kaubandusest NSV Liiduga.

1924. aasta on läinud rahvusvaheliste suhete ajalukku NSV Liidu diplomaatilise tunnustamise aastana rea riikide poolt. 2. veebruaril 1924. a. loodi diplomaatilised suhted Nõukogude Liidu ja Inglismaa vahel. Inglismaa järel, ka 1924. a. astusid diplomaatilistesse suhetesse Nõukogude Liiduga Itaalia, Norra, Austria, Kreeka, Rootsi ja Taani. Samal aastal, 28. oktoobril, pärast pikka kõhklemist ning venitamist, tunnustas Nõukogude Liitu ka Prantsusmaa. 1925. a. lõid diplomaatilised suhted Nõukogude Liiduga Kanada ja Mehhiko.

Määratu suure tähtsusega oli olukorra reguleerimine Kaug-Idas. 31. mail 1924. a., hoolimata imperialistlike suurriikide vihasest vastuseisust, saavutas Nõukogude Liit diplomaatiliste suhete jaluleseadmise Hiinaga. Nõukogude valitsus oli korduvalt kuulutanud kaotatuks ning kehtetuks kõik tsaarivalitsuse poolt teiste maadega sõlmitud lepingud ja kokkulepped, mis riivasid Hiina rahvaste suveräänseid õigusi ning huve. Ta loobus kontributsiooni sellest osast, mida Hiina oli maksnud tsaari-Venemaale pärast «bokserite» ülestõusu mahasurumist 1900. a. Hiina valitsus kohustus mitte lubama NSV Liidule vaenulike organisatsioonide olemasolu ning tegevust Hiina territooriumil.

See leping oli tähtsaks etapiks NSV Liidu ja Hiina vaheliste äriliste suhete arengus, mis põhinesid Hiina vabariigi territoriaalse terviklikkuse ning täieliku suveräänsuse austamisel Nõukogude Liidu poolt ja teineteise siseasjadesse mittevahelesegamise põhimõttel.

20. jaanuaril 1925 kirjutati Pekingis alla konventsioon normaalsete diplomaatiliste ning konsulaarsete suhete loomise kohta NSV Liidu ja Jaapani vahel. Selle konventsiooni alusel evakueeriti 1925. a. mais Jaapani väed Põhja-Sahhalinist. Nõukogude võim saare sellel osal taastati.

Diplomaatiliste suhete loomine NSV Liidu ja rea suurte kapitalistlike riikide vahel oli Nõukogude Liidu suureks välispoliitiliseks edusammuks. See ei tähendanud siiski, et imperialistid oleksid loobunud võitlusest Nõukogudemaa vastu.

Kõige vaenulikumal seisukohal NSV Liidu suhtes asusid endiselt Ameerika imperialistid. Ameerika Ühendriikide valitsusel oli vähe sellest, et ta ise ei tunnustanud Nõukogude Liitu, vaid ta püüdis takistada seda tegemast ka Inglismaad, Prantsusmaad ja teisi riike. Ameerika Ühendriikide initsiatiivil töötati välja «Dawes'i plaan», mis oli suunatud Saksa imperialismi taaselustamisele. Saksamaa sai, peamiselt Ameerika Ühendriikidelt, välislaene, mis soodustasid Saksamaa sõjatööstusliku potentsiaali taastamist.

Imperialistid tahtsid, et Saksamaa pumpaks reparatsioonide tasumiseks raha Nõukogude turgudelt. See oleks olnud eriti kasulik Ameerika monopolistidele, kes lootsid muuta Nõukogude Liidu turuks saksa kaupadele, et sel teel saada dividende kapitalidelt, mis nad olid paigutanud Saksamaa tööstusse ja lahendada võlgade probleem, ühtlasi aga ka nõrgendada Nõukogude majanduse kasvavat võimsust ning õõnestada NSV Liidu tööstuse ülesehitamise aluseid. Ent imperialistide arvestus NSV Liidu muutmiseks Saksamaa tööstuse agraarripatsiks oli tehtud ilma peremeheta, ilma nõukogude rahvata, kes asus ise masinate ja muude tootmisvahendite tootmisele.

1925. a. oktoobris toimus Locarno konverents (Šveitsis). Läbirääkimiste tulemusena Inglismaa, Prantsusmaa, Belgia, Itaalia ja Saksamaa vahel kirjutati alla nn. Reini tagatisleping. Saksamaa tunnistas muutmatuks oma läänepiirid, mis olid kindlaks määratud Versailles' lepingus. Inglismaa ja Itaalia andsid Prantsusmaale ja Belgiale tagatise Saksamaa kallaletungi vastu, viimasele aga Prantsuse ja Belgia armee sissetungi vastu.

Ameerika Ühendriikide esindajad ametlikult ei võtnud osa Locarno konverentsi tööst, kuid kõik selle tähtsamad otsused võeti vastu Ameerika diplomaatide aktiivsel kulissidetagusel kaastegevusel.

Kodanlik ja sotsiaaldemokraatlik ajakirjandus kuulutasid Locarno rahukuulutajaks. See oli ilmne pettus. Nõukogude valitsus paljastas selle vale. «Dawes'i plaan» ja «Locarno vaim» panid aluse Saksamaa muutumisele Teise maailmasõja koldeks, need olid sissejuhatuseks Inglismaa ja Prantsusmaa Müncheni-poliitikale.

Nõukogude valitsus aimas tagatislepingu Nõukogude-vastast iseloomu ning võttis tarvitusele vastuabinõud.

12. oktoobril 1925. a. kirjutati Saksamaa ja NSV Liidu vahel alla majandusleping ja 24. aprillil 1926. a. sõprus- ja neutraliteedi leping. Saksa valitsus võttis endale kohustuse erapooletuks jääda ühe või mitme riigi kallaletungi puhul Nõukogude Liidule. Leping kirjutati alla viieks aastaks edaspidise pikendamise õigusega.

Analoogiline leping kirjutati 17. detsembril 1925. a. alla NSV Liidu ja Türgi vahel. Türgi valitsus kohustus jääma neutraalseks ühe või mitme riigi sõjalise väljaastumise puhul NSV Liidu vastu. Türgi kohustus hoiduma kallaletungist NSV Liidule ja mitte osa võtma mingisugustest Nõukogude Liidu vastu suunatud kokkulepetest või vaenulikest aktidest.

Need lepingud andsid tunnistust Nõukogude Liidu rahuarmastavast välispoliitikast, tema püüdest säilitada sõbralikke suhteid naaberriikidega.

§ 3. Partei orientatsioon sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisele NSV Liidus

Küsimus sotsialismi ülesehitamisest NSV Liidus. XIV parteikonverents.

Taastamisperioodi lõpuks olid sotsialismi positsioonid rahvamajanduses tugevnenud. Tööstuse ja kaubanduse alal oli sotsialistlik sektor muutunud valitsevaks. Aastal 1924/25 moodustasid riiklik ja kooperatiivne tööstus kokku 81%, era-, peamiselt väiketööstusele oli aga jäänud 19% tööstuse kogumahust. Sotsialistliku sektori osa suurtööstuse üldproduktsioonis jõudis 96,1%-ni, erakapitalistliku sektori osa langes 3,9%-ni. Ent hoolimata sotsialistliku sektori valitsevast positsioonist tööstuses oli Nõukogude Liidu majandus jäänud mitmesektoriliseks.

Pärast rahvamajanduse taastamist pidi areng jätkuma. Küsimuse sotsialismi ehitamise võimalusest meie maal oli V. I. Lenin teoreetiliselt lahendanud juba Esimese maailmasõja aastail. Oma viimastes esinemistes ja kirjutistes ning oma kooperatsiooniplaanis näitas ta konkreetselt nõukogude rahva ajaloolise tee sotsialismile jõudmiseks.

Taastamisperioodi lõppedes kerkis küsimus NSV Liidu rahvamajanduse arenguperspektiividest partei ette uue jõuga kui vahetu praktika küsimus. See küsimus omandas erilise teravuse ka seepärast, et parteivastased elemendid, esmajärjekorras Trotski ja tema pooldajad, hoolimata Lenini juhtnööridest, jätkasid oma esinemisi, deklareerides, et NSV Liidus on võimatu üles ehitada sotsialismi.

Partei andis neile kapitulantlikele suundadele otsustava vastulöögi ning, lähtudes V. I. Lenini õpetusest, võttis kindla suuna sotsialismi ülesehitamisele.

Sotsialistliku ülesehitustöö edu tagatiseks NSV Liidus oli kõigepealt poliitilise võimu ning tähtsamate majanduslike positsioonide enda kätte haaramine töölisklassi poolt ja kommunistliku partei juhtiv tegevus, mis on võimeline suunama kõiki töötajate jõupingutusi võitlusse sotsialismi võidu eest. Selleks tagatiseks oli ka töölisklassi ja töötava talurahva liit töölisklassi juhtimisel. Tööliste ja talupoegade liit oli jõud, mis oli suuteline täielikult võitma oma maa kodanluse vastupanu. Küsimusele, kas NSV Liidus saab üles ehitada sotsialistlikku ühiskonda, vastas partei seepärast jaatavalt.

Sotsialismi võitu NSV Liidus ei saanud siiski pidada lõplikuks, sest oli jäänud kallaletungi oht meie maale välismaa imperialistide poolt, oli jäänud kapitalismi restaureerimise võimalus. Sotsialismi võit NSV Liidus võib olla lõplik ainult sotsialismi ning demokraatia jõudude niisuguse kasvu juures ülemaailmses ulatuses, mis teeks võimatuks interventsiooni ning kapitalismi restaureerimise.

Partei orientatsioon sotsialismi ehitamisele võeti vastu VK(b)P XIV konverentsil, mis toimus 27.—29. aprillini 1925. a. «Sotsialismi

võit üldse *(mitte lõpliku* võidu mõttes) on ühel maal kindlasti võimalik.»[1] on öeldud konverentsi otsuses.

XIV parteikonverents määras kindlaks rea ülitähtsaid ülesandeid majandusliku ja nõukoguliku ülesehitustöö alal. Kogu parteitöö keskpunkti seati küla proletaarse juhtimise tugevdamise ning tööliste ja talupoegade liidu kindlustamise ülesanne.

Konverents kuulas ära F. E. Dzeržinski ettekande metallitööstuse kohta ja määras kindlaks selle edasise arendamise teed. Nõukogudemaa oli juba jõudnud õige lähedale tööstusliku tootmise põhikapitali uuendamise paratamatusele. Selleks oli tarvis võimalikult kiiresti taastada metallurgia, laiendada metallitöötlemis- ja masinaehitustehaseid, suurendada põllumajanduslike masinate ja tööriistade väljalaset.

Konverents esitas konkreetsed abinõud Nõukogude küla tootlike jõudude tõstmiseks ja talumajanduse müügitoodangu suurendamiseks. Agraarse üleasustuse vähendamiseks soovitas konverents kodukäsitöö ja hooajatööde arendamist, palgalise tööjõu kasutamise tingimuste kergendamist põllumajanduses ja lühiajalist maarentimist. Konverents andis direktiivi põllumajandusmaksu alandamiseks ligi 40% võrra. Osa külakehvikuist vabastati maksudest täielikult. Määrati kindlaks ka abinõud kooperatsiooniliikumise kõigi vormide edasiseks arendamiseks külas. Erilist tähelepanu osutati tööndusKooperatsiooni, samuti ka põllumajanduslike kommuunide, artellide ja ühise maaharimise ühingute arendamisele.

Pärast parteikonverentsi toimus 1925. a. mais III üleliiduline nõukogude kongress. Kongress arutas läbi NSV Liidu sise- ja välispoliitika küsimused — tööstuse, põllumajanduse, rahanduse, nõukogude arendamise ja NSV Liidu kaitse tugevdamise küsimused — ning määras kindlaks neil aladel konkreetsed abinõud.

Partei orientatsioon sotsialismi ülesehitamiseks NSV Liidus võeti trotskistide ja teiste antileninlike elementide poolt vastu äärmise vaenulikkusega. Trotskistid pidasid sotsialismi ülesehitamist NSV Liidus lootusetuks ürituseks ning võitlesid kõigest jõust partei selle orientatsiooni vastu. Buhharinlased sel ajal parteipoliitika vastu avalikult välja ei astunud. Ent mõnes printsipiaalses küsimuses püüdsid nad juba siis, ehkki maskeeritud kujul, propageerida antileninlikke vaateid. Nii esitasid nad XIV parteikonverentsi eel loosungi «Rikastugem!», mille teostamine oleks tähendanud kapitalismi arendamist, nõukogude korra järkjärgulist ümberkujunemist kodanlikuks. Zinovjev ja Kamenev hääletasid XIV parteikonverentsil silmakirjalikult sotsialismi ülesehitamise orientatsiooni vastuvõtmise poolt. Ühes sellega valmistusid nad tasapisi andma parteile lahingut ÜK(b)P XIV kongressil ja lõid Leningradis «uut opositsiooni» partei vastu.

---

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 167.

Partei XVI kongress ja kurss Nõukogudemaa industrialiseerimisele

18.—31. detsembrini 1925. a. toimus partei XIV kongress, mis on läinud ajalukku industrialiseerimise kongressi nimetuse all. Partei Keskkomitee aruandekõnes, mille esitas J. V. Stalin, põhjendati vastavalt sotsialismi ülesehitamise leninlikule plaanile sotsialistliku industrialiseerimise kui partei peajoone vajalikkust.

Partei joone vastu astus kongressil välja «uus opositsioon» — Zinovjev, Kamenev ja nende pooldajad. «Uue opositsiooni» esindajad eitasid nagu trotskistidki sotsialismi ülesehitamise võimalikkust NSV Liidus. Oma seisukohta motiveerisid nad Nõukogude Liidu majandusliku mahajäämusega ja nõukogude proletariaadi arvulise vähesusega. V. I. Lenini õpetust sotsialismi ülesehitamise võimalikkusest NSV Liidus, mida kaitses partei, nimetasid nad põlastavalt «natsionaalse piiratuse» teooriaks. Zinovjevi pooldaja Sokolnikov, kes astus välja sotsialistliku industrialiseerimise vastu, tegi ettepaneku, et NSV Liit jääks endiselt agraarmaaks, mis veab sisse kogu vajaliku tehnilise varustuse ning masinad välismaalt. See oleks paratamatult pannud Nõukogude Liidu põllundussaadusi ja tooraineid tootva kapitalistlike maade ripatsi ossa.

Zinovjevlased hülgasid partei leninliku poliitika talurahvaküsimuses, mis nägi ette tiheda liidu keskmikuga ning kooperatsiooniplaani teostamise. Nad suurendasid kulakluse osa ning vähendasid kesktalupoja osatähtsust. Nad nõudsid kesktalupoja neutraliseerimise poliitika läbiviimist.

Kongress lükkas otsustavalt tagasi opositsionääride kapitulantlikud plaanid ning kirjutas oma otsuses: *«Majandusliku ülesehitustöö* alal lähtub kongress sellest, et meie maal, proletariaadi diktatuuri maal, on olemas «kõik, mida vajame täieliku sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks» (*Lenin*). Kongress on seisukohal, et meie partei põhiülesandeks on võidelda NSV Liidus käimasoleva sotsialistliku ülesehitustöö võidu eest.»[1] Lähtudes sellest põhiteesist, tunnistas kongress vajalikuks tõsta ülesannete seast esile sotsialistlike majandusvormide võidu igakülgne kindlustamine erakapitali üle, väliskaubanduse monopoli tugevdamine, sotsialistliku tööstuse võimsamaks muutmine ning üha massilisem talumajandite kooperatsiooni abil kaasatõmbamine sotsialistlikku ülesehitustöösse. Kongress näitas, et on vaja kindlustada NSV Liidule majanduslik iseseisvus, mis hoiaks ära Nõukogudemaa muutumise kapitalistliku maailmamajanduse ripatsiks. Nende eesmärkide kohaselt pidi partei võtma kursi maa industrialiseerimisele, tootmisvahendite tootmise arendamisele ja reservide moodustamisele majanduslikuks manööverdamiseks.

Kongress rõhutas tööliste ja talupoegade kindla liidu otsustavat tähtsust sotsialismi ülesehitamisel. Ta juhtis tähelepanu talurahva küsimuses kujunenud kahe kallaku hädaohule. Üks neist lähtus kulakliku hädaohu alahindamisest (parempoolne kallak). Teine väl-

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 193.

jendus paanikas kulakluse kasvu ees ning kesktalurahva alahindamises (pahempoolne kallak). Kongress kutsus parteid üles halastamatule võitlusele mõlema kallakuga.

Kongress kinnitas partei uue põhikirja ning võttis vastu otsuse partei nimetuse muutmise kohta. Partei XIV kongressist alates hakkas VK(b)P end nimetama Üleliiduliseks Kommunistlikuks (bolševike) Parteiks (ÜK(b)P).

Saanud kongressil täieliku kaotuse osaliseks, ei pannud zinovjevlased siiski relvi maha. Püüdes Leningradi kommuniste pettusega enda poole tõmmata, alustasid nad seal võitlust kongressi otsuste vastu.

1926. a. jaanuaris suunas ÜK(b)P Keskkomitee Leningradi grupi kommunistliku partei juhtivaid tegelasi. Sellesse gruppi kuulusid A. A. Andrejev, K. J. Vorošilov, M. I. Kalinin, S. M. Kirov ja teised. Neile oli ülesandeks tehtud selgitada XIV kongressi otsuseid ja avalikkuse ette tuua Leningradi delegatsiooni esindajate poolt kongressil väljendatud seisukohtade antileninlik olemus. Parteiorganisatsioonide koosolekuil paljastasid nad Zinovjevi grupi parteivastased aktsioonid. Leningradi parteiorganisatsioon mõistis zinovjevlased hukka ning kiitis heaks XIV kongressi otsused.

Energilist tegevust zinovjevlaste paljastamisel arendas S. M. Kirov, kes pärast XIV kongressi valiti Leningradi kubermangu parteikomitee esimeseks sekretäriks.

Seega lõi kommunistlik partei Keskkomitee juhtimisel tagasi kõik trotskistide ja «uue opositsiooni» rünnakud.

Lahendanud edukalt rahvamajanduse taastamise ülesande, lähenes Nõukogudemaa uuele perioodile oma arengus, võitlusele rahvamajanduse sotsialistliku ümberkujundamise eest, sotsialismi majandusliku alusmüüri rajamisele.

§ 4. Kultuuriline ülesehitustöö taastamisperioodi aastail

Kultuurirevolutsiooni küsimused V. I. Lenini viimastes kirjutustes

Rahulik töö rahvamajanduse taastamisel ning maa majanduse edasine areng sotsialismi teel seadsid nõukogude rahva ette kultuuri tõstmise küsimuse kogu selle ulatuses. Ületamata töötavate hulkade kultuurilist mahajäämust ja likvideerimata vana Venemaa säärast pärandit nagu elanikkonna massiline kirjaoskamatus, ei võidud loota edukale rahvamajanduse taastamisele ega sotsialistliku majanduse ülesehitamisele.

Tööliste ja talupoegade kultuurilise taseme tõstmist pidas V. I. Lenin paratamatuks eeltingimuseks Venemaa sotsialistlikul ümberkujundamisel. Oma viimastes, 1923. a. algul kirjutatud artiklites esitas ta seepärast kultuurirevolutsiooni teostamise ülesande kogu selle ulatuses ning näitas igakülgselt selle revolutsiooni tähtsust ja sisu ning teostamise teid.

V. I. Lenin käsitles kultuurirevolutsiooni nagu sotsialistliku revolutsiooni seaduspärast koostisosa, nagu tervet murrangut, ter-

vet ajajärku rahvahulkade kultuurilises arengus. Ainult proletariaadi diktatuur loob kõik vajalikud tingimused rahva kultuurilise mahajäämuse kõige kiiremaks likvideerimiseks ja masside kultuurilise taseme ajaloos seninägematuks tõusuks. Selle mõtte formuleeris V. I. Lenin eriti selgelt oma kuulsas menševiku Suhhanovi vastu kirjutatud artiklis «Meie revolutsioonist», mille ta dikteeris 16. jaanuaril 1923. a. Täie teravusega tõsteti kultuurirevolutsiooni küsimus V. I. Lenini poolt üles ka tema artiklis «Kooperatsioonist», kus ta näitas kooperatsiooniplaani, s. o. küla sotsialistliku ümberkujundamise plaani lahutamatut seost paljumiljonilise talupoegkonna kultuuri tõusuga.

Oma viimastes kirjutustes rõhutas V. I. Lenin, et kultuuri tõstmise ülesannet ei saa lahendada nii kiiresti nagu poliitilisi või sõjalisi ülesandeid. «... Asja sisu enese tõttu läheb siin tarvis pikemat aega, ja on vaja kohaneda selle pikema ajaga, teostades oma tööd läbikaalutult, suurima püsivuse, visaduse ja süstemaatilisusega.»[1]

V. I. Lenin seadis neil aastail esiplaanile rahva kirjaoskuse tõstmise ülesande kui keskse punkti maa kultuurilise mahajäämuse likvideerimisel.

Selgesti ning täie otsekohesusega näitas V. I. Lenin maa kultuurilise mahajäämusega seotud raskusi, kuid kirjutas ühtlasi veendunult, et need raskused võivad saada ning peavad saama võidetud, sest «mitte kuskil pole rahvahulgad tõelisest kultuurist niivõrd huvitatud kui meil; mitte kuskil ei tõsteta selle kultuuri küsimusi üles nii sügavalt ja nii järjekindlalt kui meil; mitte kuskil, mitte ühelgi maal pole riigivõim töölisklassi käes, kes oma suures enamuses saab väga hästi aru oma, ma ei ütle kultuursuse, vaid ütlen kirjaoskuse puudustest; mitte kuskil ei ole ta valmis tooma ega too selleks, et oma olukorda ses suhtes parandada, niisuguseid ohvreid kui meil».[2]

V. I. Lenin nõudis, et rahvakooliõpetaja tõstetaks niisugusele kõrgusele, millel ta kunagi ei ole seisnud, ei seisa ega võigi seista kodanlikus ühiskonnas.

Seoses üleminekuga rahulikule sotsialistlikule ülesehitustööle pühendas V. I. Lenin erilist tähelepanu tootmispropaganda küsimustele, püstitades ülesande maa kõigi kultuurijõudude ärakasutamiseks töölisklassi kultuurilis-tehnilise taseme tõstmisel, masside tutvustamiseks Nõukogude riigi majanduslike plaanidega.

Kõik need ülitähtsad V. I. Lenini juhendid võeti kultuurilise ülesehitustöö aluseks nii taastamisperioodil kui ka järgnevail aastail.

Võitlus kirjaoskamatuse likvideerimise eest

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus, täites Lenini juhendeid, koondasid kõigepealt oma tähelepanu võitlusele rahva kirjaoskuse ja laiade rahvamasside poliitilise valgustamise eest. Siin seisis ees suur ja vaevarikas töö.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 56.
[2] Sealsamas, lk. 423.

1923. a. üle terve Nõukogude Liidu teostatud kirjaoskamatu (11.—40. eluaastani) elanikkonna arvelevõtmine näitas, et õpetust vajab 27 milj. inimest.

1923. a. loodi vabatahtlik massiorganisatsioon «Maha kirjaoskamatus» (ODN), mille esimeheks valiti M. I. Kalinin. Aktiivselt võttis selle ühingu tööst osa N. K. Krupskaja.

XI üleliiduline nõukogude kongress, mis tuli kokku 1924. a. jaanuaris, kuulanud ära aruandekõne kirjaoskamatuse likvideerimise kohta, kiitis oma resolutsioonis heaks Rahvakomissaride Nõukogu otsuse kirjaoskamatuse likvideerimise kohta Nõukogudemaal Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäevaks. Kongress osutas vajadusele kindlustada kõigepealt ametiühingutesse organiseeritud tööliste üldine kirjaoskus ja rõhutas kirjaoskamatuse likvideerimise suurt tähtsust maa rahvuslikes piirkondades. Kongress konstateeris rahuldustundega töötavate hulkade kõrget aktiivsust võitluses kirjaoskuse eest, oma jõudude ning majanduslike vahendite vabatahtlikku mobiliseerimist hariduse levitamiseks.

Nõukogude valitsus lõi neile, kes õppisid kirjaoskamatuse likvideerimise ringides, kõik vajalikud tingimused. Õppepäevadel vabastati õppijad kaheks tunniks töölt, säilitades töötasu selle aja eest; kirjaoskamatuse likvideerimise ringidele ja koolidele anti ruumid ja vajalikud õppeabinõud.

Vabrikutes ja tehastes arenes hoogsalt laiaulatuslik liikumine kirjaoskamatuse likvideerimise eest, mille tulemusena paljud eesrindlike käitiste kollektiivid saavutasid 1925. a. lõpuks täieliku kirjaoskuse kaadritööliste hulgas.

Maal oli kirjaoskamatu elanikkonna protsent tunduvalt kõrgem kui linnas ning raskusi kultuurilises ülesehitustöös esines hoopis rohkem. Kuid ka seal, tänu linna kultuurijõudude abile ja külaintelligentsi aktiivsele osavõtule, arenes kirjaoskamatuse likvideerimine edukalt. 1925. ja 1926. a. õppis NSV Liidus lugema ja kirjutama ligi 3 milj. täisealist, kusjuures 90% neist kuulus maaelanikkonda.

Esimesi edusamme massilise kirjaoskamatuse ületamisel saavutati ka rahvusvabariikides. Kuid see oli alles suure töö alguseks, täielik kirjaoskamatuse likvideerimine viidi ellu alles industrialiseerimise ning kollektiviseerimise aastail.

Kultuuritöö laiades hulkades

Taastamisperioodi aastail omandas kultuuritöö massides uue sisu ja uued vormid. Kodusõja ajal seisid agitatsiooni- ja propagandatöö keskpunktis sotsialistliku vabariigi sõjalise kaitse küsimused. Rahuaegse ülesehitustöö tingimustes omandas esmajärgulise tähtsuse sotsialistliku suhtumise kasvatamine töösse. Muutusid ka kultuuritöö vormid. Taastamisperioodil läksid partei ja Nõukogude riik üle põhjalikumale ning süstemaatilisemale tööle rahva kultuuritaseme tõstmisel.

V. I. Lenin on alati rõhutanud hariduse lahutamatut seost kommunistliku partei poliitikaga ning näidanud, et haridustööd ei tohi seada väljapoole poliitikat. Anda laiadele rahvahulkadele poliitilist

haridust, kasvatada neid kommunismi vaimus — selles seisneski Poliithariduse ja Hariduse Peakomitee ning kõigi kohalike kultuuriorganisatsioonide põhiline ülesanne.

Uus majanduspoliitika lõi esialgu rea tõsiseid takistusi kultuuritöö arendamisele. Ressursside vähesus, assigneeringute paratamatu kärpimine, üleminek iseseisvale majanduslikule arvestusele — see kõik viis mõneks ajaks hariduslike asutuste võrgu tunduvale koondamisele.

X nõukogude kongress, mis märkis ära teatavaid edusamme kultuurilise ülesehitustöö alal, näitas ühtlasi, et neid edusamme «ei saadud materiaalselt kindlustada ega püsivalt kinnistada, sest töötavate masside teadusejanu ning sellest ajendatud töö ulatus ületasid pika ja kurnava sõja poolt ruineeritud maa ressursid».[1]

Hoolimata kultuuriasutuste võrgu teatavast vähenemisest nepi esimestel aastatel, tugevnesid nad just neil aastail *kvalitatiivselt*, muutusid iseseisvamaks ning saavutasid kindlama materiaalse aluse. 1923. a. alates lõpetati nende asutuste arvu koondamine ning algas uus tunduv klubide, raamatukogude, lugemistubade jne. võrgu kasv.

Erilist tähelepanu pühendati kultuuriasutuste võrgu laiendamisele külades. Lugemistarede kõrval, mis olid seal poliitilise töö keskusteks, etendasid suurt osa ka «talupojamajad». 1924. a. lõpuks oli Vene NFSV-s olemas juba 60 kubermangu, 60 maakonna ja 100 valla «talupojamaja». Keskkomitee otsusega laiendati 1925. a. septembris maaraamatukogude võrku ning anti juhend taotleda vähemalt kahe statsionaarse raamatukogu loomist valla kohta ja tunduvalt laiendada rändraamatukogude arvu. 1924. a. suvel avaldas Poliithariduse ja Hariduse Peakomitee eri läkituse õpetajaskonnale, kutsudes teda üles aktiivselt osa võtma poliit-hariduslikust tööst maal. I üleliidulise õpetajate kongressi (1925. a. jaanuaris) töö oli pühendatud nende ülesannete lahendamisele.

Tähtsat osa töötajate ideelisel kasvatamisel etendas nõukogude ajakirjandus.

Töölistest ja talupoegadest kirjasaatjate massilise liikumise kasv taastamisperioodi aastail tugevdas ajalehtede sidet töötajatega. Partei XIV kongressiks oli töölistest ja talupoegadest kirjasaatjate armee kasvanud 217 000-ni, neist 74 000 olid tööliskirjasaatjad, 116 000 külakirjasaatjad, ülejäänud (peaaegu 30 000) olid sõjaväe-, noorsoo- jt. kirjasaatjad.

Ajavahemikus 1921—1925 kasvas tunduvalt ajalehtede arv. Hakkasid ilmuma uued ajalehed ja ajakirjad. 1922. a. hakkas ilmuma «Rabotšaja Gazeta», 1923. a. «Krestjanskaja Gazeta», 1924. a. jaanuarist alates armee keskajaleht «Krasnaja Zvezda» ja 1925. a. mais «Komsomolskaja Pravda». Hakkasid ilmuma ka uued ajakirjad: 1921. a. «Proletarskaja Revoljutsia», mis oli pühendatud parteiajaloo küsimustele, 1922. a. «Pod Znamenem Marksizma» ja noorsoo-

[1] «Съезды Советов РСФСР в постановлениях и резолюциях», стр. 269.

ajakiri «Molodaja Gvardia». 1924. a. alates hakati välja andma partei Keskkomitee teoreetilist ja poliitilist ajakirja «Bolševik». Hakkasid ilmuma ka kirjanduslik-kunstilised ja teaduslik-publitsistlikud ajakirjad. 1925. a. ilmus NSV Liidus 1749 ajakirja (1331 vastu 1913. a.) ja 1120 ajalehte üldtiraažiga üle 8 milj. eksemplari, s. o. peaaegu kolm korda rohkem kui 1913. a. Uueks positiivseks nähtuseks oli ettevõtete väiksetiraažiliste ajalehtede ja seinalehtede tekkimine ning nende arvu kasv.

Uue majanduspoliitika esimesel perioodil tekkis üsna suur hulk erakirjastusi, mis ujutasid raamatuturu üle halvakvaliteedilise ning ideeliselt võõra kirjandusega. Partei tegi ülesandeks rangeima kontrolli loomise erakirjastuste tegevuse üle. Seoses sellega, samuti pidades silmas alalise tähelepanu vajalikkust väljalastava kirjanduse kvaliteedi suhtes võeti kirjastuste ja teatriettevõtete kontrollimiseks 1922. a. juunis Nõukogude valitsuse poolt vastu eri määrus Kirjandus- ja Kirjastusasjade Peakomitee (Glavlit) loomise kohta.

5. mail 1922 tähistati, vastavalt partei Keskkomitee otsusele, «Pravda» ilmumise 10. aastapäeva puhul esmakordselt kogu maal ajakirjanduse päeva. Ajakirjanduse päeva tähistatakse sellest ajast peale igal aastal kui suurt poliitilist kampaaniat, mis aitab kaasa nõukogude ajakirjanduse kindlustumisele ning tema seose tugevdamisele massidega.

Kooliharidus. Kesk- ja kõrgema kooli arenemine

Kooliõpetuse arendamine ja täiustamine oli Nõukogude riigi tähtsamaid ning keksemaid ülesandeid kultuurilise ülesehitustöö alal. Selle täitmiseks tehti taastamisperioodi aastail tõhusat tööd. 1920. a. lõpul, veel enne partei X kongressi, kutsuti kokku esimene nõupidamine rahvahariduse küsimuses, mis tegi ülesandeks ajutiselt üle minna 7-aastasele üldhariduslikule töökoolile. Eriti suure tähtsusega olid Lenini juhendid keskkooli polütehniseerimise kohta, mis sisaldusid tema poolt N. K. Krupskaja teeside «Polütehnilisest haridusest» kohta tehtud märkustes.

Kui uue majanduspoliitika esimestel aastatel (1922—1923) toimus koolivõrgu ja õpilaste kontingendi teatav koondamine, siis juba 1924. a. peale algas uus tõus rahvahariduse alal ning koolide arvu järjekindel kasv. Taastamisperioodi lõpuks tõusis alg- ja keskkoolide arv NSV Liidus üle 93 500 ning neis õppis rohkem kui 9 milj. õpilast, kusjuures keskkoolides õppijate arv kasvas aastal 1922/23 olnud 519 645-lt 715 813-le a. 1924/25.

Tunduvalt tihenes koolivõrk rahvusvabariikides ja -oblastites. Aastail 1924—1925 kirjastati rahvusliku kooli jaoks aabitsaid 23-s NSV Liidu rahva keeles.

Koolivõrgu tihendamise kõrval jätkusid revolutsiooni esimestel kuudel alanud ümberkorraldused, mille ülesandeks oli teha nõukogude kool tõeliseks teadusliku hariduse ning kasvava sugupõlve kommunistliku kasvatamise koldeks. Selleks revideeriti hoolikalt õppeprogramme ning loodi nõukogude koolile järk-järgult uued õpikud.

Rahulikule sotsialistlikule ülesehitustööle ülemineku tingimustes kerkis üles küsimus õpetuse lähendamisest rahvamajanduse nõuetele, tööstuse ja põllumajanduse taastamise vajadustele. Seoses sellega pöörati suurt tähelepanu kutsehariduslikele keskõppeasutustele, tehnikumidele, millede võrk hakkas järk-järgult laienema. Kommunistliku noorsooühingu algatusel loodi 1921. a. vabrikute ja tehaste õpilaste koolid, mis valmistasid ette kvalifitseeritud tööliste kaadrit tööstusele ja transpordile.

Maal anti koolihariduse põllumajanduslik kallak. 1923. a. loodi talurahvanoorsoo koolid, mis üldhariduslike teadmiste kõrval andsid õpilastele põhimõisted agronoomias ja zootehnikas. Ühes sellega propageerisid maanoorsoo koolid põllumajandusliku kooperatsiooni ideid ning valmistasid ette sovhooside ja kolhooside töötajate kaadrit.

Et kooliharidus hõlmaks tööliste ja kõigi töötajate lapsi võimalikult täielikumalt, osutas Nõukogude valitsus suuremat materiaalset abi koolile. Kooliõpilasi hakati paremini varustama riietuse, jalanõude, õpikute, sooja einega jne.

Oma töös uue kooli loomisel tugines partei rahvamasside toetusele. Kõigis Nõukogude Liidu vabariikides korraldasid töötajad pühapäevakuid, aidates ehitada ja remontida koole ja nende inventari ning varuda kütet. Koolidele osutasid suurt kaasabi lastevanemate komiteed ja hoolekogud.

Vastavalt Nõukogude valitsuse otsusele «Abinõudest koolide ja muude haridusasutuste varustamise parandamiseks», mis võeti vastu 1921. a. septembris, võtsid tööstusettevõtted, millede juures koolid töötasid, enda ülesandeks hoolitseda koolide ruumide, kütte ja valgustuse eest, samuti hariduse alal töötajate varustamise eest toiduainetega võrdselt käitise töölistega. Maal kujunes välja külaelanikkonna naturaalmaksu kohustus koolide heaks ning küttevarumiskohustus vajaliku kütte kindlustamiseks koolidele.

Seades päevakorda küsimused maksustamisest ja materiaalse abi osutamisest koolide heaks, tõstis partei töötavate hulkade initsiatiivi sel maale raskel ajal, mil riigi rahalised võimalused olid äärmiselt piiratud. Tööliste ja talupoegade seas leidis partei ja valitsuse üleskutse osutada koolidele abi elavat vastukaja. Ent kulakud ja nepmanid, kellele määrati kõrgem maksukohustus, püüdsid sageli koolile oma mõju avaldada: nad nõudsid usuõpetuse sisseseadmist, ühiskondlike distsipliinide õpetamise piiramist jne. Üha teravneva klassivõitluse olukorras hoidis Nõukogude riik kooli hoolikalt vaenulike mõjude eest.

Koolihariduse korralduses esines veel palju puudusi. Need olid seotud mitmesuguste pahempoolitsevate kallakutega pedagoogikas. Suurt kahju kooliõpetusele tekitas laialdase leviku saanud «kompleksmeetod». Mõned haridustöötajad levitasid kooli «väljasuremise» teooriat: elu ise pidavat hakkama kooli asendama. Säärased likvidaatorlikud vaated koolile ja muud eksivaated, mis olid pedagoogika

alal käibel, ei saanud jätta avaldamata negatiivset mõju nõukogude koolielule ja laste õpetamise tasemele.

Kõrgemale koolile, nagu keskkoolilegi, tehti ülesandeks kõigepealt põhjalikult parandada õpetuse ideelist sisu, pöörata erilist tähelepanu ühiskonnateaduste õpetamisele. Töötati välja ühiskondlike distsipliinide kohustuslik miinimum kõrgematele õppeasutustele, mis hõlmas ajaloolist materialismi, õpetust proletaarsest revolutsioonist ja proletariaadi diktatuurist ning Nõukogude konstitutsiooni põhialuseid. Koos sellega esitati kõrgematele koolidele ülesanne lähendada õpetust rahvamajanduse nõuetele ja tugevdada teoreetilise ettevalmistuse sidemeid praktikaga, üliõpilaste tööga tööstuses ja põllumajanduses.

Nõukogude riik pööras suurt tähelepanu kõrgemate koolide õppejõudude kaadri koosseisule, sest see määras kõige otsustavamalt üliõpilaste õpetuse suuna ning noorte spetsialistide ettevalmistuse kvaliteedi. Partei andis õppejõudude kaadri täiendamiseks oma jõude ja parandas kõrgema kooli õppejõudude uue kaadri ettevalmistust.

V. I. Lenini algatusel organiseeriti 1921. a. Moskvas ja Petrogradis punase professuuri instituudid marksistliku õpetajatekaadri ettevalmistamiseks ühiskonnateaduste alal. Samal eesmärgil loodi riiklike ülikoolide juurde ühiskonnateaduste erifakulteedid.

Suurt osa kõrgemate koolide juhtimise tugevdamisel etendas kõrgemate õppeasutuste määrustik (1921. a.). See määras kindlaks klassiprintsiibi vastuvõtmisel kõrgematesse õppeasutustesse. Esmajärjekorras võeti vastu rahvastiku proletaarsetest kihtidest pärinevad isikud, keda olid õppima saatnud partei- või ametiühinguorganisatsioonid.

1922. a. detsembris võttis partei Keskkomitee vastu eri otsuse parteiorganisatsioonide tööst kõrgemates õppeasutustes ja töölisfakulteetides, milles rõhutati, et parteiorganisatsioonide tähtsaimaks ülesandeks on partei ideelise mõju tugevdamine kõrgemate koolide tööle ning võitlus kodanliku ideoloogia igasuguste avalduste vastu.

Taastamisperioodi lõpuks suurenes NSV Liidus märksa kõrgemate õppeasutuste ning neis õppijate arv. 1925. a. oli NSV Liidus 138 kõrgemat õppeasutust, milledest 47 oli asutatud nõukogude võimu poolt. Nõukogudemaa kõrgemates õppeasutustes õppis üle 167 000 üliõpilase.

Edusammud kõrgema kooli reorganiseerimisel ilmnesid kujukalt ka rahvusvabariikides. Ukrainas, kus enne revolutsiooni oli üldse 19 kõrgemat õppeasutust, töötas 1925. a. 35 kõrgemat õppeasutust. Valgevenes ei olnud enne revolutsiooni ühtki kõrgemat kooli. 1925. a. lõpuks aga oli siin kolm kõrgemat õppeasutust. Kesk-Aasias avati selleks ajaks kaks kõrgemat õppeasutust.

Kiiresti suurenes ka töölisfakulteetide arv, mis etendasid suurt osa kõrgema kooli üliõpilaskonna proletariseerimisel, uue proletaarse intelligentsi kujundamisel: 1921/22. õppeaastal oli NSV Liidus 87 töölisfakulteeti, milledes õppis üle 27 000 inimese. 1924/25. aastaks oli töölisfakulteetide arv kasvanud 113-ni ja neis õppijate arv

tõusnud üle 43 000. Nõnda rajati järk-järgult kindel alus kõrgema kooli muutmisele nõukogude intelligentsi kaadri massilise ettevalmistamise sepikojaks.

Edusammud teaduse alal

Rahuliku arengu ajajärku astunud nõukogude ühiskond esitas uusi nõudeid teadusele, mille ette kerkisid säärased ülitähtsad rahvamajanduslikud ülesanded, nagu tööstuse ratsionaalne paigutus, tähtsamate toorainete kindlustamine tööstusele, maa elektrifitseerimine, põllumajanduse kemiseerimine, maa energeetiliste ressursside väljaselgitamine jne. Küllalt tähtsat osa pidid etendama ka ühiskonnateadused.

Ühiskonnateaduste peamiseks keskuseks neil aastail oli Sotsialistlik Akadeemia, mis oli loodud juba 1918. a. (hiljem hakati teda nimetama Kommunistlikuks Akadeemiaks). Partei XII kongressi otsusega laiendati tema tegevust tunduvalt. Kommunistliku Akadeemia juurde loodi loodusteaduste osakond, mille ülesandeks sai loodusteaduste arengu poolt esiletõstetud uute probleemide filosoofiline läbitöötamine.

1923. a. loodi V. I. Lenini Instituut, mis asus Vladimir Iljitš Lenini rikkaliku kirjandusliku pärandi väljaandmisele. V. I. Lenini teoste täieliku kogu (2. ja 3. trükk) väljaandmiseks ettevalmistamise kõrval hakkas instituut looma V. I. Lenini valitud teostest koostatud raamatukogu laiematele töölishulkadele kõigi NSV Liidus elunevate rahvuste keeltes. Üksnes aastail 1924—1925 anti Nõukogude Liidus välja rohkem kui 20 milj. eksemplari V. I. Lenini raamatuid ja brošüüre.

Samal ajal algas Plehhanovi, Lafargue'i, Hegeli ja Feuerbachi teoste väljaandmine ning laialdane levitamine. Alustati Darwini teoste väljaandmist.

Mitmesuguseid teadusharusid esindavate õpetlaste kongressid rahvamajanduse taastamise aastail soodustasid materialismi võitlust idealismi ja metafüüsikaga ning nõukogude teaduse lähendamist sotsialistliku ühiskonna ülesehitustöö praktilistele ülesannetele.

20-ndate aastate algul viidi läbi I raadiotehniline kongress (1921. a.), III ja IV füüsikute kongress (1922. ja 1924. a.), III Mendelejevi kongress (1922. a.), metallurgia ala teaduslike töötajate kongress (1922. a.) jt. Eriti suure tähtsusega oli I ülevenemaaline teaduslike töötajate kongress, mis avati 23. novembril 1923.

Nõukogude teaduse arengu tunnistajaks oli teaduslike asutuste võrgu laienemine NSV Liidu Teaduste Akadeemia süsteemis. 1921. a. asutati Riiklik Raadioinstituut ja Füüsika-Matemaatika Instituut. Akadeemik I. P. Pavlovi füsioloogialaboratoorium muudeti Füsioloogia Instituudiks. Teaduste Akadeemia keemia laboratoorium muudeti 1924. a. uurimisinstituudiks jne.

Teadusliku uurimistöö ergutamiseks ning edasiseks arendamiseks avaldas Nõukogude valitsus 23. juunil 1925 määruse «Teaduslike tööde eest antavate V. I. Lenini nimeliste preemiate loomisest». Selles määruses oli öeldud, et «premeerimise alla kuuluvad NSV

Liidu kodanike teaduslikud tööd, mis omavad suurimat praktilist tähtsust, kõigilt teadusaladelt (loodus- ja täppisteaduste, tehnika, põllumajanduse, arstiteaduse ja ühiskonnateaduste alalt)» ja mis on kirjutatud pärast 1917. a. 25. oktoobrit (7. novembrit).

Lenini preemiate määramine tehti ülesandeks Kommunistlikule Akadeemiale NSV Liidu Teaduste Akadeemia ja rea muude teaduslike ning ühiskondlike asutuste osavõtul. Tegelikult siiski määrati V. I. Lenini nimelisi preemiaid väga harva, hiljem aga ei viidud seda Nõukogude valitsuse määrust üldse enam ellu.

Nõukogude valitsus suunas Teaduste Akadeemia tööd, et tugevdada teaduse sidemeid rahvamajandusega nende teaduslike probleemide kiireimaks lahendamiseks, milledel oli esmajärguline tähtsus tööstuse ja põllumajanduse taastamisel ning arendamisel. Suure rahvamajandusliku tähtsusega olid sel ajal Teaduste Akadeemia ekspeditsioonid, millede eesmärgiks oli Nõukogudemaa loodusrikkuste tundmaõppimine. Ulatuslikke ekspeditsioone tehti Jakuutiasse, Kasahstani, Uraali, Taga-Kaukaasiasse, Tšuvaši ja Burjaatmongoli autonoomsetesse vabariikidesse jne.

1925. a. septembris tähistas Nõukogudemaa Teaduste Akadeemia oma 200-aastast juubelit. Juubeli puhul võttis NSV Liidu Kesktäitevkomitee vastu otsuse tunnistada Vene Teaduste Akadeemia kõrgeimaks üleliiduliseks teaduslikuks asutuseks, mis töötab NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juures, ning omistada talle NSV Liidu Teaduste Akadeemia nimetus.

Aastail 1922—1925 osutasid nõukogude õpetlased suurt abi rahvamajanduse taastamisel ning arendamisel. Algas Tihvini boksiitide uurimine, töötati läbi sünteetilise kautšuki probleem jm. J. V. Samoilovi ja D. N. Prjanišnikovi juhtimisel arendati Moskva Maaväetamisinstituudis töid agrokeemia ja taimefüsioloogia mitmesugustel aladel, samuti ka töid mineraalväetiste koostamisel. Geoloogia alal toimusid uute NSV Liidu naftarajoonide, Hibini apatiidilademete, Altai seatina- ja tsingimaakide, Solikamski puuraukude jne. uurimised. 1923. a. loodi Üleliiduline Mineraaltoorainete Instituut, mis asus nõukogude geoloogide ekspeditsioonilise tegevuse ulatuslike tulemuste üldistamisele.

Väljapaistvat edu saavutati nõukogude bioloogia arengus. Akadeemik I. P. Pavlov avaldas 1923. a. töö «Kogemusi loomade kõrgema närvitalitluse (käitumise) objektiivse uurimise alal kahekümne aasta jooksul», mis oli suureks panuseks ülemaailmsesse teadusesse. Viljakaid teaduslikke uurimistöid viis läbi I. V. Mitšurin. Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus osutasid suure looduse ümberkujundaja töödele erilist tähelepanu. 25. oktoobril 1925. a. tähistas kogu Nõukogudemaa I. V. Mitšurini teadusliku tegevuse 50. juubelit. Väljapaistvate teenete eest uute kõrgekvaliteediliste viljapuu- ja marjasortide aretamisel autasustas Nõukogude valitsus uurijat Töö Punalipu ordeniga.

Vene NFSV teaduslike asutuste kaasabil ja kõige väljapaistvamate vene õpetlaste juhtimisel arenes nõukogude teadus edasi rah-

vusvabariikides. Seal loodi uurimisinstituute ja muid teaduslikke asutusi ning hakati ette valmistama teaduslike töötajate kaadrit.

Kirjandus ja kunst a. 1921—1925

Seoses üleminekuga rahulikule ülesehitustööle esitas partei ülesande juhtimise tugevdamiseks ilukirjanduse, selle rahvahulkade mõjutamise tähtsaima vormi alal. See oli seda vajalikum, et taastamisperioodi aastail oli noore nõukogude kirjanduse võitlus võõraste, proletariaadile vaenulike mõjudega seoses kodanliku, nepmanliku ideoloogia elavnemisega eriti pingeline. Kirjanike keskel esines suur hulk mitmesuguseid rühmitusi («Serapioni vennad», «Pereval» jt.), mis seisid suurel määral kodanliku ideoloogia mõju all. Tõsist kahju tõid nõukogude kunstile proletkultlased ja muud marksismi lihtsustajad ning vulgariseerijad.

Ent samal ajal tuli neil aastail kirjandusse juurde uusi inimesi ning algas noorte loovate jõudude kiire kasv. Aastail 1922—1925 hakati avaldama L. Leonovi, A. Fadejevi, D. Furmanovi, M. Solohhovi jt. teoseid. 1925. a. ilmus nõukogude kirjanduses esimene tähelepanuväärne teos nõukogude inimeste loovast tööst — F. Gladkovi «Tsement».

Väljapaistvaid ilukirjanduslikke teoseid lõid neil aastail vanema põlve kirjanikud. Proletaarse kirjanduse suur rajaja A. M. Gorki kirjutas 1922.—1924. a. «Jutustused», «Minu ülikoolid» ja «Märkmeid päevikust. Mälestused» ning lõi ühe oma tähtsaima teose — «Artamonovite ettevõte».

V. V. Majakovski rikastas nõukogude kirjandust tähelepanuväärse poeemiga «Vladimir Iljitš Lenin» ja rea muude teostega. Majakovski vihane satiir tabas halastamatult töötava rahva vaenlasi ning paljastas kultuuritust ja bürokratismi.

A. Serafimovitši («Raudne voolˮ), A. Novikov-Priboi, A. Tolstoi, D. Bednõi ja teiste vanema ning noorema põlve kirjanike looming oli nõukogude kirjanduse järjekindla arengu eredaks tunnistajaks.

Märgatavaid edusamme tegi nõukogude kirjandus vennasvabariikides. Sel ajal ilmusid ukraina luuletaja Pavlo Tõtšina, valgevene poeetide Jakub Kolasi ja Janka Kupala, gruusia poeedi G. Tabidze, kirgiisi luuletaja A. Tokombajevi, armeenia luuletaja Jegiše Tšarentsi ja teiste teosed.

Nõukogude rahva kultuuriline tõus kajastus soodsalt ka teatrikunstis.

Nõukogude teatrikunsti areng väljendus klassikalise ooperi- ja draamapärandi omaksvõtmises ja uues tõlgendamises ning esimestes lavastustes nõukogude temaatikal.

Vene ja maailmakirjanduse klassikuil, kelle teosed olid sisult läbiimbunud demokratismi ideedest ning vormilt seisid kõrgel kunstilisel tasemel, oli suur tähtsus tööliste ja talupoegade kultuurilise taseme tõstmisel.

Teatrites mängiti neil aastail Ostrovski, Gogoli, L. Tolstoi, Tšehhovi, Gorki ja samuti lääne kirjanduse klassikute Shakespeare'i, Schilleri, Moliére'i ja teiste lavateoseid. Töötajate tutvustamisel

klassikapärandiga etendasid eriti tähtsat osa Suur ja Väike Teater, Moskva Kunstiteater, Riiklik Akadeemiline Draamateater (Leningradis) ja rida teisi. Ühtlasi töötasid Väikese Teatri ja Moskva Akadeemilise Kunstiteatri kollektiivid püsivalt nõukogude draamakirjanike teoste lavale toomisel. Esimeseks nõukogude näidendiks Moskva Akadeemilise Kunstiteatri laval oli K. Trenjovi teos «Pugatšovi ülestõus», mis lavastati 1925. a.

Moskva teatrites töötasid neil aastail säärased silmapaistvad vene kunsti esindajad, nagu K. Stanislavski ja V. Nemirovitš-Dantšenko (Moskva Kunstiteatris), A. Južin ja M. Jermolova (Väikeses Teatris). Suure teatri laval esinesid vene vokaalkunsti meistrid, nagu L. Sobinov, A. Neždanova, N. Obuhhova ja teised.

Aastail 1922—1923 avati Moskvas uute teatritena Revolutsiooni Teater ja MGSPS nimeline teater[1], mis tõid lavale uusi näidendeid nõukogude repertuaarist — B. Romašovi «Õhupiruka» ja V. Bill-Belotserkovski «Tormi».

Lavakunst arenes ka rahvusvabariikides. Ukrainas avati 1920. a. I. Franko nimeline teater. 1921. a. sügisel alustas tegevust Š. Rustaveli nimeline Gruusia Draamateater. Minskis avati Valgevene Riiklik Draamateater.

Juba taastamisperioodi esimestel aastatel esitati täie teravusega nõukogude kino loomise ülesanne.

Väga tähtsad nõukogude kino arengus olid kinoküsimustele suurt tähelepanu pööranud partei XII kongressi otsused. Kongress märkis ära tõsiseid puudusi kino töös, vanade, revolutsioonieelsete filmide ja Lääne-Euroopas toodetud, oma enamikus nõukogude vaatajale ideoloogiliselt võõraste filmide demonstreerimist Nõukogudemaa ekraanidel. Kongress võttis vastu otsuse nõukogude kino kaadri tugevdamise kohta.

1925. aastaks oli välja lastud juba kuni 150 nõukogude filmi; sel ajal oli riigis üldse 1500 kinoseadeldist tööliste klubides ja 150 rändkino külades.

Kirjanduse ja kunsti arengu üheks näitajaks oli rahvamasside kunstilise isetegevuse elavnemine, mis aitas välja selgitada talente kõigil nõukogude kunstialadel. Klubides ja lugemistaredes arendasid laialdaselt oma tegevust kirjandus-, teatri-, muusika- ja kunstiringid. Kirjandusringides õppisid kunstimeisterlikkust tööliste seast pärinevad algajad kirjanikud ja luuletajad. Vabrikutes ja tehastes toimusid kirjanduslikud vaidlusõhtud. Suhtlemises töölistest kuulajaskonnaga leidsid eesrindlikud kirjanikud ja poeedid lätteid oma loomingule ja tugevdasid sidemeid rahvaga.

Nõukogude kunsti arengu ülesanded leidsid selget formuleerimist partei Keskkomitee otsuses ilukirjanduse kohta 18. juunist 1925. Otsus oli ette valmistatud Keskkomitee kirjanduskomisjoni materjalide alusel. Komisjoni eesotsas seisis M. V. Frunze. Partei Keskkomitee märkis töölisklassi juhtiva osa tugevdamise vajadust nõu-

[1] Praegu Mossoveti nim. teater.

kogude kirjanduse arendamisel ja rõhutas mitmesuguste kirjanike koondiste vaba loomingulise võistluse arendamise tähtsust ning mõistis hukka üksikute kirjanduslike rühmituste katsed omistada endale monopoolset õigust olla tööliskiassi ideeliste nõudmiste väljendajaks. Keskkomitee otsus sisaldas juhendeid suhtumise kohta vanema põlve kirjanikesse. «Üldiseks juhiseks peab siin olema taktiline ning hoolikas suhtumine nendesse, see tähendab niisugune lähenemine, mis kindlustaks kõik tingimused nende võimalikult kiiremaks ületulekuks kommunistliku ideoloogia poole,»[1] öeldi otsuses.

Keskkomitee otsus mobiliseeris nõukogude kirjanikke võitlusse vaenuliku ideoloogia avaldustega kunsti alal ja juhtis tähelepanu kodanluse ideelise vastupanu uutele vormidele uue majanduspoliitika tingimusis. Suurt tähelepanu oli otsuses pööratud kirjanduskriitika küsimusele.

Keskkomitee juhendid etendasid tähtsat osa mitte ainult partei juhtiva osa kindlustamisel kirjanduses, vaid ka nõukogude kunsti, teatri, kino jne. arendamisel.

Kogu selle suure töö tulemusena saavutas partei oma ideelise mõju kasvu kõigis kultuurilise ülesehitustöö sektoreis, kommunistliku kasvatustöö tugevdamise ja Nõukogudemaa kogu kultuurielu tõusu.

---

[1] О партийной и советской печати. Сборник документов, М. 1954, стр. 345.

IV OSA

RAHVAMAJANDUSE REKONSTRUEERIMINE. SOTSIALISTLIKU MAJANDUSE ALUSMÜÜRI RAJAMINE NSV LIIDUS

(1926—1932)

X PEATÜKK

SOTSIALISTLIKU INDUSTRIALISEERIMISE ALGUS JA KURSS PÕLLUMAJANDUSE KOLLEKTIVISEERIMISELE

§ 1. Üleminek maa industrialiseerimisele

Sotsialistliku industrialiseerimise põhilised ülesanded

Alates 1926. a., kui NSV Liidu rahvamajanduse taastamine oli põhiliselt lõpule viidud, hakkas nõukogude rahvas teostama meie maa sotsialistlikku industrialiseerimist.

Selle ülesande lahendamise vajadus oli tingitud sotsialismi põhilistest huvidest, Nõukogudemaa arenemise sise- ja välisoludest. Nõukogudemaa tolleaegne tootmistehniline baas ei olnud võimeline kindlustama sotsialistliku ühiskonna ülesehitamist. «Sotsialismi ainsaks materiaalseks aluseks,» ütles Lenin, «võib olla mehhaniseeritud suurtööstus, mis suudab reorganiseerida ka põllumajanduse.»[1] Venemaa aga oli mahajäänud põllumajanduslik maa nõrgalt arenenud tööstusega ja kogu majanduse tehniliselt madala tasemega. Külas olid tollal ülekaalus talupoegade väike-kaubatootlikud majandid, mis sünnitasid kapitalistlikke suhteid. Selleks et teostada NSV Liidu rahvamajanduse tehnilist rekonstrueerimist ning miljonid talumajandid sotsialismi rööbastele üle viia, oli tarvis arendada tööstust ja eelkõige rasketööstust, s. o. tootmisvahendite tootmist.

Venemaa mahajäämus tingis tema tehnilise sõltuvuse enamarenenud Euroopa kapitalistlikest maadest ja Ameerika Ühendriikidest. Masinaehitus, keemiatööstus ja rida teisi tööstusharusid, mis on maa iseseisvaks arenguks vältimatult vajalikud, olid Venemaal äärmiselt nõrgalt arenenud. Suur osa masinatest ning palju tööstustooteid veeti sisse välismaalt. Tingimustes, kus Nõukogude Liit oli ainsaks sotsialistlikuks maaks, ähvardas niisugune sõltuvus endaga kaasa tuua raskeid tagajärgi. Kapitalistliku ümbruse olemasolu ning imperialistlike riikide sõjalise kallaletungi hädaoht dikteerisid vajaduse igakülgselt tugevdada NSV Liidu kaitsevõimet ja relvastada Punaarmee eesrindliku sõjatehnikaga. Selleks, et tagada NSV

[1] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 434.

Liidu majanduslikku sõltumatust ning tugevdada tema kaitsevõimet, oli tarvis rajada võimas rasketööstus.

Seega nõudis kogu Nõukogudemaa arenemiskäik NSV Liidu sotsialistliku industrialiseerimise ülesande lahendamist. Kommunistliku partei teene seisis selles, et ta, lähtudes V. I. Lenini juhendeist, püstitas õigeaegselt selle ülesande, määras õigesti kindlaks selle teostamise teed ning mobiliseeris nõukogude rahva võitlusele selle eesmärgi saavutamiseks. Leninlik kurss maa sotsialistlikule industrialiseerimisele, mille kuulutas välja ÜK(b)P XIV kongress, sai partei ja Nõukogude riigi peajoone aluseks. Seda konkretiseeriti ÜK(b)P Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse järgnevates otsustes ning nende poolt väljatöötatud abinõudes.

Kapitalistlikes riikides oli industrialiseerimine tavaliselt alanud kergetööstuse arendamisest, kuna see nõuab vähem assigneeringuid, kapital ringleb kiiremini ning kasumit saadakse kergemini. Alles pärast kasumite akumuleerumist kergetööstuses toimus akumulatsiooni järkjärguline ümbersuunamine rasketööstusse. See oli pikaajaline, aeglase arengutempo tee. Nõukogude riik ei saanud minna seda teed. Industrialiseerimine tuli teostada ajaloo seisukohalt lühima ajaga ning kiires tempos. Seda tuli alustada rasketööstuse arendamisest.

«Industrialiseerimise keskus, tema alus,» ütles J. V. Stalin 1926. a. aprillis, «seisab rasketööstuse arendamises (kütteained, metall jne.), lõppude lõpuks tootmisvahendite tootmise arendamises, oma masinaehituse arendamises.»[1]

Vanade tööstusettevõtete rekonstrueerimine ja uute ehitamine nõudis tohutuid summasid. Kust pidi Nõukogude riik võtma need summad? Millised olid sotsialistliku industrialiseerimise allikad?

Kapitalistlikud riigid olid tööstuse arendamiseks hankinud vahendeid töörahva halastamatu ekspluateerimisega, vallutussõdadega, asumaade ja sõltuvate maade röövimisega või siis orjastavate laenude saamise teel väljastpoolt. Nõukogude võim ei saanud neid allikaid kasutada. Ta pidi minema teist teed, teostama industrialiseerimist oma maa piirides saadava akumulatsiooni arvel. Selle tee oli kätte näidanud Lenin. Partei ja Nõukogude riik läksidki seda teed.

«Mittetootvate klasside (kodanluse ja mõisnike) ekspropriieerimine, võlgade annulleerimine, tööstusest, riiklikust kaubandusest (sise- ja väliskaubandusest) ja kogu krediidisüsteemist saadavate tulude koondamine riigi kätte jne.,» märgiti ÜK(b)P Keskkomitee aprillipleenumi otsuses (1926. a.), «teevad juba iseenesest võimalikuks sellise akumulatsiooni oma maa piirides, mis tagab tööstuse arenemises sotsialistlikuks ülesehitustööks vajaliku tempo.»[2]

Ülesanne seisis selles, et seda võimalust realiseerida. Oli tarvis saavutada nõukogude kaubandusest ja tööstusest saadavate tulude

[1] J. V. Stalin, Teosed, 8. kd., lk. 116.

[2] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 257.

suurenemine, koondada akumulatsiooni ülejäägid krediidiasutustesse ning kasutada neid tööstuse edasiseks laiendamiseks ja uute ettevõtete ehitamiseks. ÜK(b)P Keskkomitee pleenum, mis toimus 1926. a. aprillis, juhtis tähelepanu vajadusele teostada ranget kokkuhoiurežiimi ning suurendada elanikkonna vabade rahasummade juurdevoolu industrialiseerimisfondi. Kulutusi tuli teha arukalt ja läbimõeldult ning likvideerida igasugused liialdused.

Industrialiseerimise eesmärgiks oli tugevdada sotsialistliku tööstuse juhtivat osa maa majanduses. Kuid industrialiseerimine ei oleks saanud toimuda edukalt, kui ta poleks toetunud põllumajanduse arenemisele. Hakates teostama industrialiseerimist, taotles partei talumajanduse tõusu, sidemete kindlamaks muutmist tööstuse ja põllumajanduse vahel ning tööliste ja talupoegade liidu tugevdamist.

Industrialiseerimise eesmärgiks oli varustada sotsialistlik tootmine kõrgetasemelise tehnikaga ning sellega aidata kaasa töötajate aineliste ja kultuuriliste vajaduste täielikumale rahuldamisele. Sellal kui kapitalistlik industrialiseerimine viis tööliste ja talupoegade vaesumisele, tagas sotsialistlik industrialiseerimine rahva olukorra järjekindla paranemise.

Nõukogude rahva jõudude mobiliseerimine maa industrialiseerimisele

NSV Liidu töötav rahvas asus vaimustusega maa industrialiseerimisele. ÜK(b)P XIV kongressi ja ÜK(b)P Keskkomitee aprillipleenumi (1926. a.) otsused sotsialistliku industrialiseerimise küsimuste kohta said aluseks, millest juhendusid oma tegevuses kõik partei-, nõukogude, majandus- ja ühiskondlikud organisatsioonid.

Seoses üleminekuga industrialiseerimisele omandasid eriti suure tähtsuse rahvamajanduse planeerimise küsimused. Selleks ajaks olid nõukogude majanduse plaanilised alused tunduvalt tugevnenud. 1925/26. a. läks Nõukogude riik orienteeruvalt eelarvelt üle kindlale aastaeelarvele ning rahvamajanduse kontrollarvude koostamisele kogu majandusaasta[1] peale. Kuid esimesed kontrollarvud ei olnud kaugeltki täiuslikud. Viljavarumise, ekspordi- ja impordi-, valuutaning krediidiplaanid osutusid ebareaalseiks, samal ajal oli aga hakatud tööstust üles ehitama arvestusega, et mainitud plaanid täidetakse. Plaanide mittetäitmise tõttu tuli tööstuse arendamist mõnevõrra piirata. Majanduslike edusammude kõrval esines niisuguseid ebasoodsaid nähtusi, nagu passiivne bilanss kaubanduses, pingeline olukord raudteetranspordi alal, kütteainete hankeplaani mittetäitmine jms.

Partei ja Nõukogude valitsus võtsid tarvitusele abinõusid kogu sotsialistliku tööstuse planeerimise ja juhtimise parandamiseks. Mitteplaanilisele ehitustööle, millega kaasneb ressursside killustamine ja nende ebamajanduslik kulutamine, tehti lõpp, tööstuse juhtimise süsteemi lihtsustati ja see tehti odavamaks, põhilistele toot-

[1] Majandusaasta ei ühtinud tollal kalendriaastaga: ta algas mitte 1. jaanuarist, vaid 1. oktoobrist. *Toim.*

misüksustele — vabrikutele ja tehastele — anti suur iseseisvus. Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu, mida juhtis F. E. Dzeržinski, alustas energilist võitlust kokkuhoiurežiimi range teostamise, töötuskaupade hindade alandamise ning majandusorganite töö otsustava parandamise eest. Pärast F. E. Dzeržinski surma (1926. a. juulis), määras Nõukogude valitsus Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu esimeheks V. V. Kuibõševi, kes etendas tähtsat osa maa sotsialistlikul industrialiseerimisel.

Seoses uute ülesannete lahendamisega kerkis teravalt üles kaadri probleem. Nõukogude tööstus vajas oma juhtivat kaadrit: tublisid vabrikute ja tehaste direktoreid, kvalifitseeritud insenere ja tehnikuid, trustide töötajaid, plaanijaid jne. Industrialiseerimist alustades ei olnud nõukogude võimul niisugust kaadrit piisavalt. Kuid ta ei saanud oodata seni, kuni tarvilik kaader ette valmistatakse. Nõukogude riigil tuli luua see tööstuse arendamise käigus.

Sotsialistliku industrialiseerimise ülesandeid oli võimalik lahendada ainult kogu töölisklassi aktiivsel osavõtul. Oli tarvis töölishulki ülesehitustöösse kaasa tõmmata ning saavutada seda, et iga tööline, iga töötaja võitleks töödistsipliini kindlustamise, tööviljakuse tõstmise, omahinna alandamise, kokkuhoiurežiimi teostamise ja riigiaparaadi töö parandamise eest. Kommunistlik partei pöördus Nõukogude Liidu töötajate poole üleskutsetega: «NSV Liidu industrialiseerimise kaudu sotsialismile!», «Vanad tehased on käiku lastud, asugem ehitama uusi!». Need üleskutsed leidsid töölisklassi ja töörahva teiste kihtide poolt üksmeelset toetust.

NSV Liidu sotsialistliku industrialiseerimise eest võitlesid aktiivselt ametiühingu-, komsomoli- ja teised ühiskondlikud organisatsioonid. Seoses töölisklassi kasvuga ametiühingute liikmete arv suurenes: 1925. a. aprillist kuni 1926. a. aprillini kasvas liikmete arv 1,8 miljoni inimese võrra ja moodustas kokku rohkem kui 8,7 miljonit. Ametiühingud kasvatasid uut proletaarset kaadrit, suunasid töölishulkade aktiivsust tööviljakuse tõstmisele ja töödistsipliini kindlustamisele, aitasid majandusmeestel õigesti organiseerida tööprotsessi ja juurutada uut tehnikat. Komsomoliorganisatsioonid tegid suurt kasvatustööd noorsoo hulgas, arendasid noorsoo initsiatiivi ja isetegevust võitluses tööstuse tõusu eest. Suurt tähelepanu osutati töötavate naiste kaasatõmbamisele aktiivsesse sotsialistlikku ülesehitustöösse.

Partei ja Nõukogude valitsus suunasid riiklikke ja ühiskondlikke organisatsioone võitlusele industrialiseerimiseks vajalike ressursside akumuleerimise eest range kokkuhoiurežiimi teel.

25. aprillil 1926. a. avaldasid ÜK(b)P Keskkomitee ning Keskkontrollkomisjon ja Tööliste-Talupoegade Inspektsioon üleskutse kokkuhoiurežiimi teostamise kohta. Järgides ÜK(b)P Keskkomitee üleskutsele, taotlesid kohalikud partei- ja nõukogude organid koosseisude koondamist, lisakulude vähendamist ja ehitustööde odavamaks muutmist. Nad võitlesid energiliselt raiskamiste, pillamise ja kuritarvituste vastu.

Tööstustoodangu suurendamise otsustavaks tingimuseks oli tööviljakuse tõus. Industrialiseerimise esimestel aastatel oli tööviljakus veel madal. See oli suurel määral seletatav sellega, et ettevõtetesse oli maalt tulnud palju kvalifitseerimata töölisi, kel polnud tootmiskogemusi ning kes olid halvasti organiseeritud ja distsiplineeritud. Isegi osa kaadritöölisi ei suhtunud töösse teadlikult. Kümneid tuhandeid tööpäevi läks kaduma tööluuside tõttu.

Niisugune olukord ei võinud edasi kesta. Partei-, majandus- ja ametiühinguorganisatsioonid pidasid otsustavat võitlust töödistsipliini kindlustamise ja tööviljakuse tõstmise eest. Rakendati abinõusid tööliste kvalifikatsiooni tõstmiseks ja ettevõtete töö paremaks organiseerimiseks.

Seoses sotsialistliku industrialiseerimise hoogustumisega hakkas eriti suurt tähtsust omandama tootmisnõupidamiste tegevus. Need kujutasid endast parimat moodust tööliste kaasatõmbamiseks ettevõtete juhtimisele. 1926. a. juunis tegid Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu ja ÜAÜKN majandusorganeile ja ametiühinguile ettepaneku osutada rohkem tähelepanu tootmisnõupidamistele, võtta neil nõupidamistel arutusele küsimusi tootmise olukorrast, kokkuhoiurežiimist, tööviljakusest, töödistsipliinist jms. Konkreetsete ettepanekute eest, mis olid suunatud tootmistöö parandamisele ning vastu võetud ettevõtetes rakendamiseks, hakati määrama preemiaid.

Tööliste arv, kes võtsid osa tootmisnõupidamistest, suurenes järjekindlalt. 1925. a. lõpul võttis tootmisnõupidamistest osa 6% tööliste üldarvust, 1927. a. 15%, 1928. a. aga juba kuni 30%. Kasvas tootmisnõupidamistest osavõtjate loominguline aktiivsus. Aastail 1926—1927 tuli iga tuhande tootmisnõupidamistest osavõtja kohta vähemalt 100 konkreetset ettepanekut tootmise parandamiseks, millede realiseerimisest ettevõtted said suurt kokkuhoidu. Tootmisnõupidamiste töö avaldas viljastavat mõju tööliste leiutustegevusele. Aastail 1925—1927 kasvas töölistest leidurite arv kahekordseks.

Töölisklassi aktiivsuse teiseks vormiks said löögtööbrigaadid. Üks esimesi löögtööbrigaade tekkis 1926. a. juulis Kaasani raudtee Moskva jaama remonditöökojas. See brigaad seadis endale ülesandeks tõsta tööviljakust ning brigaadi liikmete tootmisalast kvalifikatsiooni ja saavutas lühikese ajaga sel alal olulisi tulemusi. 1926. a. septembris tekkis löögtööbrigaad Leningradi tehases «Krasnõi Treugolnik». Kaheksast noorest naistöötajast koosnev brigaad läks tehases esimesena üle tööoperatsioonide jaotamisele kalosside valmistamisel. Iga selle brigaadi töötaja suurendas kalosside toodangut 17 paarilt kuni 28 paarini vahetuses. 1926. a. lõpul ja 1927. a. algul hakkas ka maa teistes ettevõtetes tekkima löögtööbrigaade. Siiski ei omandanud löögtöö tollal veel massilist iseloomu.

Võitlus trotskistide ja zinovjevlaste bloki vastu

Nõukogudemaa industrialiseerimine toimus terava klassivõitluse olukorras. Kapitalistlikud elemendid püüdsid iga hinna eest oma positsioone meie maa majanduses kaitsta ning sotsialistlikku industrialiseerimist nurja ajada. Klassivaenlase vastu-

panu kajastus ka parteis. Sotsialistliku ülesehitustöö uue ajajärgu raskused kutsusid mõnede partei liikmete hulgas esile kõikumisi ning umbusku NSV Liidus sotsialismi võiduka ülesehitamise võimalikkusse. «Uus opositsioon», mille eesotsas seisid Zinovjev ja Kamenev, ühines pärast partei XIV kongressi Trotski rühmaga ühisesse opositsioonilisse blokki. See blokk koondas enda ümber kõik teised parteivastased rühmitused.

Parteivastaste elementide ühinemine toimus trotskismi lipu all. Sellal kui partei juhindus V. I. Lenini teesist selle kohta, et meil on olemas kõik vajalik sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks, esitasid Trotski ja trotskistid «teooria» sotsialismi võidu võimatusest ühel maal. Partei tugevdas edukalt tööliste ja talupoegade liitu, Trotski ja trotskistid aga rääkisid kokkupõrke paratamatusest töölisklassi ja talurahva vahel.

Sõnades olid trotskistid ja zinovjevlased industrialiseerimise tempo kiirendamise poolt. Tegelikult oleks aga nende poliitika viinud industrialiseerimise nurjaajamisele. Opositsiooniline blokk tegi ettepaneku tõsta tööstuskaupade müügihindu ning suurendada maksimaalselt talurahva maksustamist. See aga ei oleks viinud mitte industrialiseerimise kiirendamisele, vaid läbikukkumisele, oleks desorganiseerinud siseturgu, õõnestanud töölisklassi liitu talurahvaga, viinud alla rubla kursi ja tööliste reaalpalga. Trotskistid ja zinovjevlased pidasid võitlust parteiaparaadi vastu, kutsusid üles fraktsioonide ning rühmituste vabadusele, kõigutasid partei distsipliini ja partei ühtsust.

Fraktsiooniline võitlus viis opositsiooni otsesele partei põhikirja rikkumisele ja partei ühtsuse õõnestamisele. Opositsioon asus looma illegaalset fraktsioonilist organisatsiooni, korraldas konspiratiivseid koosolekuid, levitas parteivastaseid dokumente jms. Lõhestumise hädaohu likvideerimiseks nõudis partei Keskkomitee opositsionääridelt fraktsioonilise tegevuse lõpetamist. ÜK(b)P Keskkomitee pleenum, mis toimus 1926. a. juulis, mõistis täielikult hukka opositsiooni fraktsioonilise võitluse, mis segas parteid sotsialistliku ülesehitustöö juhtimisel. Pleenum rõhutas, et ees on tohutu ja üliraske töö, mille edu pole võimalik partei ühtsuse tugevdamiseta, ilma raudse distsipliinita tema ridades.

Opositsioonilise bloki parteivastaste, antileninlike seisukohtade paljastamisel etendas suurt osa ÜK(b)P XV konverents (oktoober—november 1926). J. V. Stalini ettekandes «Sotsiaaldemokraatlikust kallakust ÜK(b) Parteis», sõnavõttudes selle ettekande kohta ning partei XV konverentsi poolt vastuvõetud otsuses toodi esile opositsioonilise bloki parteivastane olemus. XV konverents märkis, et see blokk väljendab neid languse ja lüüasaamise meeleolusid, mis esinevad ühe osa partei liikmete juures, bloki platvorm aga tähendab taganemist leninismist. Iseloomustades opositsioonilist blokki kui sotsiaaldemokraatlikku kallakut meie parteis, tegi partei XV konverents ettepaneku pidada selle kallaku vastu leppimatut võitlust ja igati kaitsta partei ühtsust.

Võitlus trotskistide ja zinovjevlaste bloki vastu ning selle bloki antileninlike seisukohtade paljastamine oli sotsialismi eduka ülesehitamise üheks tähtsaimaks tingimuseks.

Nõukogude tugevdamine

Rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise ajajärgul oli eriti tähtis tugevdada nõukogusid kui töötajate kõige massilisemaid organisatsioone, kui sotsialistliku ülesehitustöö peamist hooba. Partei hakkas teostama nõukogude elustamise poliitikat juba taastamisajajärgu lõpul. Ta püüdis likvideerida nõukogude töös esinevaid sõjakommunismi meetodite igandeid, arendada nõukogude demokraatiat ning tihedamalt siduda nõukogusid töörahva hulkadega. Nõukogude elustamise poliitika tulemused avaldusid juba nõukogude ümbervalimistel 1926. aastal. Võrreldes eelmiste valimistega suurenes mõnevõrra valijate osavõtt (linnades 52-lt kuni 57%-ni ning maal Vene NFSV piirides 41-lt kuni 47%-ni). Need olid siiski alles esimesed sammud nõukogude elustamisel. Valijate aktiivsus, eriti maal, oli ikka veel madal. Seal, kus polnud vajalikku poliitilist valvsust, kus partei- ja nõukogude organisatsioonid polnud teinud vajalikku ettevalmistustööd, läks kulaklusel korda osa keskmikke endaga kaasa tõmmata ning nõukogudesse pääseda.

Järgmised nõukogude valimised, mis korraldati 1927. a., toimusid töörahva hulkade aktiivsuse edasise kasvu, nende sotsialistlikku ülesehitustöösse kaasatõmbamise ning nõukogude demokraatia põhimõtete järjekindla elluviimise tähe all. Kuulanud ära M. I. Kalinini teadaande alanud ümbervalimiskampaania kohta, märkis ÜK(b)P Keskkomitee veebruaripleenum (1927. a.): «Pole lubatav ei käsutamine ega nõukogude kandidaatide pealesundimine, vajalikud on tõelised valimised, mis tagavad tööliste ja talupoegade hulkade laialdase osavõtu valimistest ning tõstavad nõukogude kui proletariaadi diktatuuri tõeliste organite tähtsust.»[1]

Aastail 1926—1927 toimunud valimiste tulemusena suurenes tööliste, samuti ka kommunistide arv linnanõukogudes. Vene NFSV piirides olevate külanõukogude koosseisus tõusis kommunistide ja kommunistlike noorte protsent 10,1-lt 1926. a. 12,9-le 1927. a., vallanõukogude koosseisus aga 48,7-lt 54,7-le. Samuti suurenes nõukogude saadikute hulgas ka kehvtalupoegade ja naiste arv. Tunduvalt rohkem kui eelmiste valimiste ajal valiti nõukogude koosseisu keskmikke. Nõukogude valimised aitasid kaasa töötajate poliitilise aktiivsuse edasisele kasvule ning nõukogude võimu organite kindlustamisele kohapeal.

Partei ja Nõukogude valitsus taotlesid nõukogude aparaadi töö parandamist, sidemete tugevdamist tööraltva hulkadega, tööliste ja talupoegade kaasatõmbamist nõukogude tööle, valitavuse põhimõtte teostamist ning nõukogude saadikute regulaarset aruandlust oma valijate ees. Linnanõukogude juurde olid moodustatud kommu-

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 348.

naalmajanduse, rahanduse ja eelarve, rahvahariduse, tervishoiu jt. osakonnad, millede tööle tõmmati kaasa mitte üksnes saadikuid, vaid ka aktiviste tööliste, teenistujate ja intelligentsi hulgast.

Tunduvalt laiendati linnanõukogude õigusi. Linnanõukogudele tehti ülesandeks hoolitseda linna kultuurilise ja majandusliku olukorra eest, elanikkonna elu-olu parandamise, revolutsioonilise korra ning ühiskondliku julgeoleku kaitse jms. eest. Samuti tugevdati nõukogude materiaalset baasi, linnadele eraldati iseseisvad eelarved; linnanõukogudele anti üle linnade ettevõtted ja varad, sotsiaalkultuurilised asutused, koolid, tervishoiu- ning kommunaalettevõtted: haiglad, saunad, pesumajad jne.

Tugevnes nõukogude demokraatia külas. 14. märtsil 1927. a. võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu määruse «Maaelanike üldkoosolekutest», mis fikseeris seadusandlikus korras selle tähtsa vormi töötava talurahva osavõtuks riigi juhtimisest. Vastavalt Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee määrusele tulid need üldkoosolekud kokku nii küla elusse puutuvate küsimuste kui ka üldiste küsimuste läbiarutamiseks, milledel oli tähtsus kogu riigi, krai, oblasti, kubermangu, ringkonna, maakonna ja valla ulatuses. Rajoonide ja valdade täitevkomiteede ning külanõukogude juurde moodustati komisjonid (osakonnad) üksikute töölõikude järgi; neile komisjonidele anti õigus täitevkomitee või külanõukogu ülesandel kontrollida asutuste ja ettevõtete tööd.

Võitluses nõukogude riigiaparaadi täiustamise eest etendasid tähtsat osa Keskkontrollkomisjoni ja Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni organid, mis töötasid tööliste, talupoegade ja teenistujate esindajate aktiivsel osavõtul. Nende organite õigusi laiendati ning nende määrused aruandluse, koosseisude, lisakulude ja muudes küsimustes kuulutati kohustuslikuks kõigile asutustele. Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni juurde moodustati Kaebuste Keskbüroo, mis vaatas läbi kodanike kaebusi kesk- ja kohalike võimuorganite tegevuse kohta.

1927. a. juuli lõpul ja augusti alguses toimunud ÜK(b)P Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühine pleenum, mis kuulas ära G. K. Ordžonikidze ettekande Keskkontrollkomisjoni ja Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni tööst, märkis, et nõukogude aparaadi tegevus on mõnevõrra paranenud. Ühtlasi rõhutas pleenum vajadust tugevdada võitlust bürokraatlike moonutuste vastu, mis väljendusid liialdatud tsentralismis, plaanilise juhtimise asendamises bürokraatliku eestkostmisega, selles, et kulutused riigiaparaadile on suured, et mõned töötajad suhtuvad rahva vajadustesse nagu tšinovnikud jms. Pleenum tegi ettepaneku vähendada administratiivkulusid vähemalt 20% võrra.

Suurt tähtsust nõukogude võimu kohalike organite töö parandamisele ning kogu sotsialistliku ülesehitustöö edukuse kindlustamisele omas uue administratiiv-majandusliku jaotuse kehtestamine. Administratiivjaotus, mis oli jäänud samasuguseks nagu tsaari-Venemaal (kubermang, maakond, vald), ei arvestanud meie maa

üksikute piirkondade majanduslikke ja rahvuslikke iseärasusi ega vastanud tema uutele poliitilistele ja majanduslikele nõuetele. Uue administratiivjaotuse kohaselt moodustati valdadest suuremad üksused — rajoonid, maakondade ja kubermangude asemele aga ringkonnad, mis kuulusid oblastite (kraide) koosseisu või allusid vahetult liiduvabariikide kõrgematele organitele. Administratiiv-majandusliku jaotuse uus süsteem seati sisse järkjärguliselt. 1927. a. lõpuks viidi rajoneerimine lõpule Ukraina, Valgevene, Usbeki ja Turkmeeni NSV territooriumil.

§ 2. Esimesed edusammud sotsialistlikus industrialiseerimises. Kurss põllumajanduse kollektiviseerimisele

Uute tööstusettevõtete ehitamise algus

Partei XIV kongressi direktiivi ülemineku kohta sotsialistlikule industrialiseerimisele viidi edukalt ellu. Kokkuhoiurežiim ja tööstuse ratsionaliseerimine tagasid tööstusettevõtete ehitamiseks vajalike summade akumuleerimise. Algul määrati tööstusse paigutatavad kapitalimahutused 1926/27. a. peale kindlaks ühe miljardi rubla ulatuses (see ületas rohkem kui kahekordselt kapitalimahutused, mis paigutati tööstusse 1924/25. a.). Seejärel suurendati tööstusse paigutatavate kapitalimahutuste summat 1100 miljoni rublani. 1926/27. a. kulutati põhiline osa summadest vanade ettevõtete laiendamiseks, uuendamiseks ja põhjalikuks ümbersisustamiseks. Ainult 20% summadest suunati uusehitusteks. Seepärast polnud esimesed uusehitused veel kuigi suured ja nende keskmine maksumus ei ületanud 1,5—2 milj. rubla.

Suurimaid uusehitusi rajati selleks, et viia ellu maa elektrifitseerimise plaan. Paralleelselt vanade elektrijaamade laiendamisega toimus uute ehitamine. Astusid tegevusse Nižni Novgorodi rajoonielektrijaam ning Zemo-Avtšali hüdrojaam Tiflisi lähedal, valmis Donbassis ehitatava Šterovka elektrijaama esimene järk. Suurimaks ehituseks, mis viidi lõpule 1926. a., oli Volhovi hüdroelektrijaam. 1926. a. detsembris toimus selle NSV Liidu esimese suure elektrijaama pidulik avamine, mille ehitamist oli alustatud juba kodusõja aastail. Selle avamisel ütles S. M. Kirov oma sõnavõtus, et Volhovi hüdroelektrijaama käikulaskmine on ainult esimeseks eksamiks. Ta rõhutas, et Volhovi hüdroelektrijaama ehitamise kogemuste alusel on vaja õppida ehitama odavamini ja kiiremini, rakendades omandatud kogemusi kogu meie ülesehitustöös.

Juba enne Volhovi hüdroelektrijaama käikulaskmist avaldati ajalehtedes ülesvõtteid Dnepri tammi perspektiivplaanist. Rida aastaid töötati välja GOELRO plaanis ettenähtud Dnepri hüdroelektrijaama projekti. 1927. a. novembris toimus pidulik nurgakivipanek Dneprile rajatavale ja suurt rahvamajanduslikku tähtsust omavale grandioossele elektrijaamale. Selle võimsus ületas Volhovi hüdrojaama võimsuse viiekordselt. Tammi rajamine Dneprile pidi selle

kogu ulatuses muutma laevatatavaks ning rakendama jõe kolossaalse energia rahvamajanduse teenistusse. Dnepri hüdroelektrijaama ümbruses kujunes välja uus suur tööstuskeskus.

1927. a. algas Turkestani—Siberi raudtee ehitamine. Raudtee pidi ühendama Lääne-Siberi vilja- ja metsapiirkondi Kesk-Aasia puuvillarajoonidega ning etendama tähtsat osa riigi idarajoonide majanduslikus arengus.

Põllumajanduse tehnilise rekonstrueerimise ülesanded nõudsid kodumaise põllutöömasinatetööstuse, eriti traktoritööstuse loomist ja arendamist. Industrialiseerimise esimestel aastatel polnud traktorite väljalase suur. Nii laskis tehas «Krasnõi Putilovets» 1926/27. a. välja kõigest 623 traktorit ja 1927/28. a. 1100 traktorit. NSV Liidu põllumajandus aga vajas oma tootlike jõudude arendamiseks ning sotsialistlike ümberkorralduste teostamiseks kümneid ja sadu tuhandeid kodumaal toodetud traktoreid. Seepärast võeti juba 1925. a. lõpul vastu otsus NSV Liidu esimese suure traktoritehase ehitamise kohta Stalingradis.

Esialgu projekteeriti tehase võimsuseks 10 000 traktorit aastas, hiljem suurendati see 40 000-ni. 1. mail 1926. a. toimus pidulik tehase nurgakivipanek, 1927. a. suvel aga tulid ehitusplatsile esimesed ehitajad.

Üleminek NSV Liidu sotsialistlikule industrialiseerimisele tõstis täie teravusega üles küsimuse musta metallurgia mahajäämuse likvideerimisest. 1926/27. a. saavutas malmitoodang kõigest 70%, terasetoodang 85% ja valtsmetalli toodang 79% sõjaeelsest tasemest. Maa vajas hädasti metalli, kuid ilma uusi metallurgiatehaseid ehitamata ei saanud seda probleemi lahendada. 1926/27. a. alustati ettevalmistustöid kolme musta metallurgia hiiglase — Siberis Kuznetski, Uraalis Magnitogorski ning Ukrainas Krivoi Rogi tehase ehitamiseks. Samaaegselt toimus Sverdlovski raskemasinaehitustehase ja Nižni Tagili vagunitehase projekteerimine. Selleks et rahuldada kasvavaid vajadusi söe ja nafta järele, nähti ette suuri ehitustöid söe- ja naftatööstuse alal — kaevanduste rajamist, uute naftapuuraukude käikulaskmist, ettevalmistuste tegemist uute naftatöötlemistehaste ehitamiseks.

Industrialiseerimise idee sai nõukogude rahvale omaseks, südamelähedaseks. Nõukogude inimesed andsid oma sääste industrialiseerimiseks, uute tööstusettevõtete ehitamiseks. See väljendus Nõukogude valitsuse 1. oktoobril 1927. a. väljalastud industrialiseerimislaenu (200 miljoni rubla suuruses summas) üksmeelses tellimises töötajate poolt. Mainitud laen realiseeriti edukalt töötajate hulgas Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäevaks.

Taastamisperioodil oli tööstustoodangu kasv toimunud peamiselt vana põhikapitali rakendamise arvel. Industrialiseerimise aastail tugines tööstuse arenemine uuele kapitaalehitusele. Et iga uue tööstusettevõtte ehitamiseks kulus mitu aastat, siis ei saanud tööstusse paigutatud kapitaalmahutuste tulemused kohe silma paista. Kuid sellest hoolimata võimaldasid sotsialistliku majandus-

süsteemi eelised Nõukogude Liidul juba tollal arendada oma tööstust niisuguses tempos, mis ei ole mõeldav üheski kapitalistlikus riigis.

Nõukogude rahvusvabariikide edusammud

Meie maa industrialiseerimisel tugines Nõukogude valitsus Vene NFSV keskpiirkondade ja Ukraina tööstusele ning maa lõunaosas asuvale söe- ja metallurgiabaasile. Industrialiseerimise programmi elluviimisel suunasid partei ja valitsus oma jõupingutused eelkõige Vene NFSV ja Ukraina NSV tööstuse laiendamisele. Ukrainas rekonstrueeriti vanu ja ehitati uusi ettevõtteid, arenes söe-, rauamaagi-, metallurgia- ja masinaehitustööstus. Samal ajal rekonstrueeriti ja ehitati valmis Luganski veduritehas, Dneprodzeržinski vaguniehitustehas, Makejevka metallurgiatehas ning palju teisi tehaseid, hakati rajama Kramatorski ja Gorlovka masinaehitustehaseid. Ukraina oli tööstustoodangu väljalaske poolest Vene NFSV järel teisel kohal. Ta andis 78% üleliidulisest söetoodangust, 72% kogu malmitoodangust ja 57% terasetoodangust. 1928/29. majandusaastal ületas Ukraina NSV tööstuse kogutoodang sõjaeelse taseme peaaegu kahekordselt.

Teiste nõukogude rahvusvabariikide tööstus arenes neil aastail vaid vähesel määral. Selleks et paigutada tootlikke jõude ratsionaalselt ning likvideerida mittevene rahvaste majanduslik mahajäämus, oli ka siin vaja ulatuslikult arendada tööstust. Seda ülesannet lahendada oli võimalik ainult tuginedes meie maa keskpiirkondade tööstusele. Industrialiseerimise esimestel aastatel olid Nõukogude valitsuse jõupingutused suunatud esmajärgulise tähtsusega ülesande lahendamisele: kogu maa tööstuse ülesehitamiseks vajaliku baasi loomisele. Aastail 1926—1928 rajati nõukogude rahvusvabariikides alles esimesi tööstuskoldeid. Valgevenemaal ehitati rida tööstusettevõtteid (peamiselt puidutöötlemise, paberi-, naha- ja klaasivabrikud). Aastail 1925—1927 suurenes Valgevene NSV suurtööstuse kogutoodang 117 milj. rublalt 177 milj. rublani. Aserbaidžaanis, Gruusias ja Armeenias arenes kergetööstus ja elektrimasinaehitustööstus. Kõigist Taga-Kaukaasia vabariikide tööstusharudest oli üleliidulise tähtsusega ainult Bakuu naftatööstus. Siin viidi tehniline rekonstrueerimine läbi varem kui teistes NSV Liidu tööstuspiirkondades ning suurendati selle tulemusel tunduvalt nafta tootmist ja töötlemist.

Usbeki NSV-s ja teistes Kesk-Aasia vabariikides arenes sellal kohaliku tähtsusega tööstus (puuvilla puhastamise tehased, siidikerimisvabrikud, toiduainetetööstuse ettevõtted jne.). Kasahstanis taastati ja ehitati värvilise metallurgia ettevõtteid, kaevandati vaske, tsinki, seatina, sulfaate ja samuti sütt ning toodeti naftat. Kuid ka selles vabariigis polnud väljalastava tööstustoodangu maht neil aastail suur. Kesk-Aasia nõukogude vabariikide ja Kasahstani esimesed jõupingutused olid tollal suunatud poolpatriarhaalsete ja poolfeodaalsete suhete likvideerimisele külas ning põllumajanduse arendamisele.

Kesk-Aasias likvideeriti pärast sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu tsaariametnike ja aadlike suurmaavaldused. Kuid suured maa-alad põllu- ja heinamaid ning enamik kariloomi olid ikka veel baide ja kulakute käes; suurel osal talupoegadest polnud üldse maad ning nad olid sunnitud seda ränkadel tingimustel baidelt rentima. Maa ja vee iganenud omandivormid pidurdasid tootlike jõudude arengut. Põllumajandus oli äärmiselt madalal arenguastmel.

1925. a. detsembris võttis Usbeki NSV Kesktäitevkomitee vastu dekreedi «Maa ja vee natsionaliseerimisest», mille alusel baide suurmajandid likvideeriti, kulakutelt aga võeti ära maa, mis ületas kindlaksmääratud normi — 10 tiinu. Ühtlasi rakendati abinõusid maade niisutamiseks. Maadele, mida hakati uuesti niisutama, tekkis tuhandeid talumajandeid. Kirgiisias teostati maa- ja veereform 1927/28. aastal. Baide majanditele kuulunud maa, kariloomad ja inventar jaotati ära maata ja vähese maaga talupoegade vahel. 1928. a. augustis võeti vastu Kasahhi ANSV Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu ühine määrus baide majanditele kuuluvate kariloomade ja varanduse konfiskeerimise ning nende eneste sundasumisele saatmise kohta.

Nõukogude agraarpoliitika läbiviimine Kesk-Aasias ja Kasahstanis kutsus esile meeleheitliku vastupanu ekspluataatorlike elementide poolt, kes ei tahtnud oma valitsevast seisundist loobuda. Seoses maa- ja veereformi läbiviimisega Kesk-Aasias elavnes basmatšide tegevus. Basmatšid ajasid salaja ära ja varastasid kariloomi, tarvitasid rahuliku elanikonna kallal vägivalda ning tapsid partei- ja nõukogude töötajaid. Natsionalistliku ja usulise propaganda abil tõmbasid nad endaga kaasa mahajäänud dehkaane. Parteil tuli teha talupoegade hulgas visa tööd, et viia nad võitlusse baide vastu ning teostada edukalt agraarreform. Partei tugevdas igati nõukogusid ning tõmbas nende tööle kaasa kehvtalurahvast.

Maa- ja veereformi läbiviimise tulemusena likvideeriti Kesk-Aasias ligi 7000 baide, suurkaupmeeste ja vaimulikkonna, liiakasuvõtjate ning endiste emiiri- ja khaaniriigi ametnike majandit, võeti ära maaülejäägid enam kui 37 700-lt kulakumajandilt. Maad sai 123 500 maata ja vähese maaga dehkaanimajandit. Kasahstanis varustati ligi 25 000 kehvikute ja sulaste majapidamist baidelt konfiskeeritud kariloomade ja inventariga.

Maa- ja veereform Kesk-Aasias ja Kasahstanis kindlustas nõukogude võimu kišlakkides, tugevdas tööliskiassi liitu töötavate dehkaanidega, murdis baide mõju, tagas tingimused põllumajanduse edasiseks arenemiseks ning kergendas küla järgnevat üleminekut kollektiviseerimisele.

IV üleliiduline nõukogude kongress

1927. a. aprillis toimus IV NSV Liidu nõukogude kongress. Kongress kuulas ära V. V. Kuibõševi ettekande «NSV Liidu tööstuse olukorrast ja arenguperspektiividest» ning rõhutas oma otsuses ettekande kohta, et olemasolevaist saavutustest hoolimata on tööstuse

praegune arengutase madal. Ülesanne seisis selles, et tõsta tööstus uuele tehnilisele astmele. V. V. Kuibõšev märkis, et sellele baasile tuginedes saavutab Nõukogudemaa tööstuse arendamisel nii kiire tempo, millisest ta praegu ei saa unistadagi, ning siis võidab sotsialism meie majanduses lõplikult. IV üleliiduline nõukogude kongress püstitas ülesande «ajaloo seisukohalt suhteliselt minimaalse ajaga eesrindlike kapitalistlike maade tööstuse arengutasemele järele jõuda, seejärel aga see tase ületada».[1]

Nõukogude kongress tegi ettepaneku pöörata erilist tähelepanu energeetikabaasi laiendamisele, kiitis heaks elektrijaamade laialdase ehitamise ning kohustas valitsust ka edaspidi tagama tootmisvahendeid tootvate tööstusharude kiirema kasvutempo. Mõned kongressi delegaadid rääkisid, et summade mahutamine uute ettevõtete ehitamisse polevat otstarbekas ning tegid ettepaneku piirduda esialgu vanade ettevõtete laiendamisega. Kongress lükkas selle seisukoha tagasi ning juhtis tähelepanu vajadusele mitte ainult laiendada ja ümbersisustada töötavaid tehaseid ja vabrikuid, vaid ehitada ka uusi. Kongress kinnitas kapitaalsete ehitustööde plaani 1927/28. aastaks 2,5 miljardi rubla suuruses summas.

Sotsialismi ülesehitamise üldplaanist lähtudes arutas IV nõukogude kongress põllumajanduse küsimust. Ettekandes põllumajanduse põhiülesannetest seoses rahvamajanduse arendamise ja maa industrialiseerimisega, mille tegi M. I. Kalinin, öeldi, et *«esmakordselt ajaloos me käsitame põllumajanduse küsimusi kui osa ühtsest, harmooniliselt terviklikust rahvamajandusest,* mida juhitakse ja suunatakse *kogu maa majanduse sotsialistliku ümberkorraldamise* huvides».[2] Põllumajanduse arendamise põhiliseks hoovaks pidi saama tööstus. Just tööstus võis põllumajandust varustada masinatega, inventariga, väetistega jms., ning seega kaasa aidata põllumajandusliku tootmise suurenemisele.

Kavandades rea abinõusid põllumajanduslike kultuuride saagikuse tõstmiseks ning eratalumajapidamise kaubalisuse suurendamiseks, rõhutas kongress, et «maa industrialiseerimise kõrval on kehv- ja kesktalurahva hulkade koopereerimine Nõukogude riigi poliitika aluseks».[3]

Määranud kindlaks sotsialistliku ülesehitustöö edasised ülesanded, pööras IV nõukogude kongress suurt tähelepanu riigikaitse ja Punaarmee olukorra küsimustele. Selle küsimuse kohta tegi ettekande K. J. Vorošilov. Ta teatas kongressile nõukogude relvastatud jõudude olukorrast. Konstateerides suureneva sõjaohu olemasolu ning kapitalistlike riikide relvastuse kiiret kasvu, tegi kongress ettepaneku, et kõigi riikidega sõbralike sidemete süvendamise ja laiendamise kõrval on vaja intensiivistada tööd Punaarmee ja meie maa kaitsevõime tugevdamiseks.

---

[1] Съезды Советов СССР в постановлениях и резолюциях, Москва, 1939, стр. 127.

[2] М. И. Калинин, Статьи и речи (1919—1935), стр. 213.

[3] Съезды Советов СССР в постановлениях и резолюциях, стр. 136.

Nõukogude võimu kümnes aastapäev

1927. a. tähistas Nõukogudemaa suurt tähtpäeva — Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva. Kokkuvõtteid suurtest võitudest, mida nõukogude rahvas selleks ajaks oli saavutanud, tehti NSV Liidu Kesktäitevkomitee juubeliistungjärgul. Istungjärk toimus 15.—20. oktoobrini 1927. a. Leningradis, linnas, mille proletariaat esimesena oli tõstnud suure Oktoobri võiduka lipu.

NSV Liidu Kesktäitevkomitee juubeliistungjärk kuulas ära V. V. Kuibõševi ettekande «Majanduse arendamise tulemused 10 aasta jooksul ja NSV Liidu rahvamajanduse arendamise peamised perspektiivid» ning Hariduse rahvakomissari A. V. Lunatšarski ettekande «NSV Liidu kultuurilise ülesehitustöö tulemustest 10 aasta jooksul». Istungjärk märkis, et nõukogude võimu olemasolu esimese kümne aasta tulemused tõestavad kogu maailmale sotsialismi eeliseid kapitalismiga võrreldes. NSV Liidu Kesktäitevkomitee juubeliistungjärk võttis vastu manifesti kõigile NSV Liidu töölistele, töötavaile talupoegadele ja punaarmeelastele, kõigi maade proletaarlastele ja kogu maailma rõhutud rahvastele.

Manifestis märgiti, et Nõukogude riik peab oma eluliseks ülesandeks tagada proletariaadi kõigi jõudude igakülgset arendamist ning linna ja maa töörahvahulkade heaolu järjekindlat tõstmist.

Lähtudes töölis- ja talurahvahulkade elutaseme järjekindla tõstmise ülesandest, otsustas NSV Liidu Kesktäitevkomitee teostada sel alal rea uusi abinõusid, sealhulgas: 1) lähemate aastate jooksul tagada vabrikute ja tehaste tootmistööliste üleminek kaheksatunniliselt tööpäevalt seitsmetunnilisele tööpäevale ilma töötasu vähendamata; 2) suurendada riiklikke kulutusi elamuehituseks töölistele 50 miljoni rubla võrra; 3) vabastada põllumajandusmaksust täiendavalt peale nende 25% talumajandite, mis on sellest juba vabastatud, veel 10% talumajandeid; 4) võtta riigi kanda kõigi kehvtalupoegade majandite ja kehvemate keskmiktalude maakorraldusega seotud kulud; 5) assigneerida peale eelarve täiendavalt 15 milj. rubla koolide ehitamiseks külades ja töölisasulais.

Töötajad tervitasid Kesktäitevkomitee istungjärgu otsuseid suure vaimustusega. Ivanovo-Voznessenski tekstiilivabrikute tööliste resolutsioonis öeldi: «Me teatame, et 7-tunnilisele tööpäevale üleminek ei avalda mitte mingil juhul mõju toodangu väljalaskele. Me tõstame töödistsipliini, tõstame tööviljakust.»

Seoses Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäevaga ilmnes eriti kujukalt NSV Liidu töötava rahva koondumine kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse ümber. Kommunistlikku parteisse astus neil päevil 90 000 eesrindlikku töölist.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeva tähistasid kõigi maade töötajad. Maailma kõigist paigust sõitis sellal Moskvasse kümneid töölisdelegatsioone. Nad tutvusid edusammudega, mida tööliste ja talupoegade riik oli saavutanud oma olemas-

olu 10 aasta jooksul ning vestlesid partei ja valitsuse juhtidega. Välismaade töölisdelegatsioonide algatusel avati 10. novembril 1927. a. Moskvas NSV Liidu sõprade ülemaailmne kongress. Kongressist võttis osa ligi tuhat delegaati enam kui 30-st riigist. Need olid kommunistid, sotsiaaldemokraadid, parteitud, töölised, talupojad, haritlased, teenistujad, ühistegelased. Nende hulgas oli nii töölisliikumise veterane — Pariisi Kommuunist osavõtjaid — kui ka proletariaadi rahvusvahelise armee noore põlvkonna esindajaid.

NSV Liidu sõprade ülemaailmne kongress toimus Nõukogude Liidu kaitsmise lipu all imperialistliku agressiooni vastu. Kongressist osavõtjad võtsid ühel häälel vastu tervituse NSV Liidu töötajaile, milles nad võtsid endale kohustuse «kõigi vahenditega kaitsta nende poolt esindatud maades esimest tööliste vabariiki; võidelda sõja vastu, mis ähvardab NSV Liitu kapitalistliku maailma poolt; paljastada rahvusvahelise diplomaatia intriige . . .»

ÜK(b)P XV kongress

2. detsembril 1927. a., nõukogude võimu teise aastakümne algul, avati ÜK(b)P XV kongress. Kongress tegi esimesi kokkuvõtteid NSV Liidu sotsialistlikust industrialiseerimisest ning kavandas partei ja nõukogude rahva uued ajaloolised ülesanded.

Kongress kuulas ära Keskkomitee poliitilise aruande, mille tegi J. V. Stalin, ning Keskkomitee organisatsioonilise aruande, mille esitas S. V. Kossior.

Tehes kokkuvõtteid majanduslikust ülesehitustööst, märkis ÜK(b)P XV kongress ära Nõukogudemaa esimesed olulised saavutused sotsialistliku industrialiseerimise poliitika elluviimisel. Neist saavutustest lähtudes tegi partei XV kongress ÜK(b)P Keskkomiteele ülesandeks «jätkata raugematus tempos sotsialistliku *industrialiseerimise* poliitikat, mis on oma esimesed positiivsed tulemused juba andnud. Kõigiti suurendades NSV Liidu tööstuslikku võimsust, peab partei olemasolevaid rahalisi ja majanduslikke ressursse kasutades veelgi laiendama tootmisvahendite tootmist, eriti aga metallurgiat ja masinaehitust, arendama tööstusliku tooraine (puuvilla, villa, naha jne.) tootmist meie maal, jätkama omahinna alandamise poliitikat ja kõrvalekaldumatult teostama tööstustoodete hindade alandamise poliitikat».[1]

Kongress märkis ära suuri edusamme erakapitalistlike elementide väljatõrjumisel meie maa majandusest. 1926/27. a. tõusis ühistatud sektori erikaal kogu kaubakäibes 81,9%-ni. See tähendas, et Lenini poolt uue majanduspoliitika rakendamise puhul püstitatud küsimus «kes — keda» oli kaubanduses otsustatud sotsialismi kasuks. See küsimus kandus nüüd järjest rohkem üle tootmise, eelkõige põllumajandusliku tootmise valdkonda, kus kapitalistlikud elemendid (kulakud) omasid veel teatud erikaalu ja kust neid oli vaja süstemaatiliselt välja tõrjuda.

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 428.

Partei XV kongressil tõsteti eriti teravalt üles küsimus põllumajanduse ebarahuldavast olukorrast. Põllumajanduse tase oli sellal äärmiselt madal, tema tehniline varustatus väga nõrk. 1926/27. a. künti sahaga üles veel üle 8 milj. hektari maad, kolm neljandikku külvitöödest teostati käsitsi. Peaaegu pool teraviljakultuuridest koristati vikati ja sirbiga ning üle 40% saagist peksti kootidega.

Agraarrevolutsiooni tulemusena oli küla muutunud kesktalupoeglikuks. Kui Vene NFSV territooriumil (ilma Siberi, Kaug-Ida ja osa Põhja-Kaukaasiata) oli kehv- ja kesktalurahval enne revolutsiooni 60 milj. ha, kulakuil aga 40 milj. ha maad, siis 1927. a. oli kehv- ja kesktalurahval samal territooriumil juba 136 milj. ha maad (s. o. üle kahe korra rohkem), ja kulakuil 4 milj. ha (s. o. kümme korda vähem). Küla muutumine kesktalupoeglikuks tähendas töötava talurahva põhihulkade ainelise heaolu kasvu. Kuid tootmisviis oli külas jäänud endiseks. Hoolimata sellest, et kehvtalurahvas oli arvuliselt vähenenud, oli ta külas siiski olemas. Oli säilinud ka kulaklus, kes uue majanduspoliitika aastail tugevdas mõnevõrra oma positsioone. Talumajapidamiste üldarv aga kasvas 16 miljonilt enne revolutsiooni 24—25 miljonini 1927/28. a. Niisugune pisitalumajapidamiste tekkimine viis nende kaubalisuse vähenemisele ja omatarbimise suurenemisele. NSV Liidu põllumajandus saavutas 1927. a. külvipinna suuruse ja kogutoodangu alal peaaegu sõjaeelse taseme, müügiteravilja tootis ta aga kaks korda vähem kui enne sõda.

Niisuguse olukorra tulemusena oli tekkinud kahe peamise rahvamajandusharu — ühelt poolt eesrindliku sotsialistliku tööstuse ja teiselt poolt mahajäänud väiketalumajanduse arenemise vahel terav vastuolu. Sellal kui sotsialistlik suurtööstus arenes laiendatud taastootmise alusel ning liikus kiires tempos edasi, ei suutnud põllumajandus alati teostada isegi lihtsat taastootmist. Oli tekkinud teraviljamajanduse kriis, mis tingimustes, kus linnaelanikkond ja töölisklass olid seoses meie maa industrialiseerimisega palju suurenenud, võis luua NSV Liidule tõsise hädaohu suurte toitlusraskuste näol.

Selleks et arendada edasi kogu nõukogude majandust ning kindlustada sotsialismi võit NSV Liidus, oli tarvis põllumajanduses tootmissuhted ümber korraldada. Talupoegade väike-kaubamajanduse säilimise korral polnud võimalik hävitada kulakuorjust ning põhjalikult parandada talurahva olukorda. «Väikemajapidamisega ei pääse viletsusest,»[1] ütles V. I. Lenin. V. I. Lenin näitas, et üksnes väikeste talumajapidamiste üleminek kollektiivsele suurmaapidamisele võib kümned miljonid talumajapidamised päästa põlisest viletsusest. Tee sinna kulges tootmiskooperatsiooni kaudu. ÜK(b)P XV kongress rõhutas oma otsuses «Tööst maal», et viimaste aastate kogemused on täielikult kinnitanud V. I. Lenini kooperatsiooniplaani

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 125.

õigsust ning et käesoleval ajajärgul tuleb *«põhiülesandeks* seada ülesanne ühendada talupoegade väikesed individuaalmajandid ja muuta nad suurteks kollektiivideks».[1]

Kongress rõhutas, et väikekaubatootjat saab üldisesse sotsialistliku ülesehitustöö protsessi kaasa tõmmata massilise tootmiskooperatsiooni kaudu. See kongress on läinud meie maa ajalukku kui põllumajanduse kollektiviseerimise kongress. Uus olukord võimaldas parteil kehv- ja kesktalurahva hulkadele toetudes arendada pealetungi kulaklusele, saavutada tema täielik väljatõrjumine ning viia talumajandus kiiremas tempos edasi sotsialismi suunas.

Partei XV kongress kinnitas direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise esimese viisaastaku plaani koostamiseks. NSV Liidu rahvamajanduse planeerimises algas uus etapp. Kogu maa ulatuses kavandati rahvamajanduse arendamise konkreetsed näitajad viieks aastaks. Need näitajad pidid tagama tööstuse kiire arenemistempo, esmajärjekorras rasketööstuse ülesehitamise, tugevdama Nõukogudemaa kaitsevõimet ja majanduslikku sõltumatust, suurendama süstemaatiliselt sotsialistliku sektori erikaalu majanduses ning selle alusel tunduvalt parandama töörahva ainelist heaolu.

Partei XV kongress arutas küsimust opositsioonist. Kongressi eel, 1927. a. oktoobris toimunud diskussioonis sai opositsioon täielikult lüüa; tema platvormi poolt hääletas vähem kui üks protsent partei liikmeist. 7. novembril 1927. a., Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeval, püüdsid trotskistide ja zinovjevlaste bloki liidrid organiseerida Nõukogude-vastast demonstratsiooni. Alustanud võitlusega partei vastu, langesid trotskistid järjest rohkem Nõukogude-vastasesse sohu. On arusaadav, et partei mõistis nende käitumise täielikult hukka. ÜK(b)P XV kongress kiitis üksmeelselt heaks partei peajoone ning konstateeris, et opositsioon on «ideeliselt leninismist lahti ütelnud ja mandunud menševistlikuks grupiks, asunud rahvusvahelise kodanluse ja oma maa kodanluse jõudude ees kapituleerumise teele ning muutunud objektiivselt kolmanda jõu tööriistaks proletariaadi diktatuuri režiimi vastu».[2] Arvesse võttes, et partei ja opositsiooni vahelised lahkhelid on taktikalistest lahkhelidest kasvanud programmilisteks, teatas partei XV kongress, et trotskistlikku opositsiooni kuulumine ja selle vaadete propageerimine ei sobi kokku bolševike partei ridadesse kuulumisega ning heitis kõik aktiivsed opositsiooni tegelased parteist välja.

Pärast ÜK(b)P XV kongressi hakkasid opositsionäärid esitama avaldusi selle kohta, et nad on trotskismist lahku löönud ning paluvad end parteisse tagasi võtta. Nad olid partei poolt esitatud tingimustega nõus ning võeti parteisse tagasi. Pärast ilmnes, et paljud opositsionäärid olid käitunud ebasiiralt; nad olid andnud avaldused trotskismist lahkulöömise kohta selleks, et jääda parteisse ja teha uuesti katset kõigutada tema ridu seestpoolt.

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 463.

[2] Sealsamas, lk. 430.

§ 3. Sotsialistliku industrialiseerimise raskused meie maal. Klassivõitluse teravnemine

Rahvusvahelise olukorra teravnemine

Nõukogude Liit viis industrialiseerimise poliitikat ellu pingelise rahvusvahelise olukorra tingimustes. Kapitalismi stabilisatsioonil oli osaline ja ebakindel iseloom. Kodanlikud maad olid sõjajärgsest majanduskriisist jagu saanud, kuid kapitalismi üldkriis, mis oli Esimese maailmasõja ja Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemuseks, süvenes ning teravnes. Kapitalistlikku maailma lõhestasid lepitamatud vastuolud, mis kõigutasid tema stabilisatsiooni.

Kapitalistlike maade arenemine toimus ebaühtlaselt. Ameerika Ühendriigid ja osalt ka Jaapan arenesid edasi, minnes mööda vanadest kapitalismimaadest. Esimese maailmasõja tulemusel kindlaksmääratud asumaade ja mõjupiirkondade jaotus ei vastanud enam uuele jõudude vahekorrale imperialistlike riikide vahel. Katsed lahendada teravnenud vastuolusid rahulikul teel ei andnud positiivseid tulemusi. Ilmnes suund maailma uuesti ümberjaotamisele relvastatud kokkupõrgete teel.

Kapitalismimaades teravnes ka siseolukord. Kodanlus oli tagasi löönud tööliskiassi revolutsioonilise surve, mis järgnes Esimesele maailmasõjale, kuid juba ilmnesid uue revolutsioonilise tõusu kuulutajad: 1926. a. toimus Inglise tööliste üldstreik ja Inglise kaevurite pikaajaline streik; 1927. a. juulis leidis aset Austria tööliste revolutsiooniline väljaastumine; 1927. a. augustis toimusid Euroopas ja Ameerikas arvukad demonstratsioonid protestiks Ameerika imperialistide arveteõiendamise vastu tööliste Sacco ja Vanzetti kallal.

Eriti suure tähtsusega oli feodalismi- ja imperialismivastane rahvarevolutsioon Hiinas. Ta viis suure hiina rahva aktiivsele võitlusele feodalismi igandite ja militaristlik-bürokraatliku süsteemi vastu ning andis tõsise hoobi ülemaailmsele imperialismile.

Nõukogude Liit toetas palavalt Hiina rahva võitlust oma vabanemise eest. IV NSV Liidu nõukogude kongress väljendas nõukogude rahva sügavat poolehoidu ja solidaarsust Hiina revolutsiooniliste tööliste ja talupoegade vastu. Kongress kiitis täielikult heaks valitsuse poliitika Hiina suhtes, mis rajanes Hiina suveräänsuse tunnustamisel, võrdsuse printsiibil ning täielikul lahtiütlemisel neist erilistest eesõigustest, mida välismaalased tollal Hiinas kasutasid.

Rahvuslik vabadusliikumine hõlmas ka teisi Idamaade rahvaid. Võitlusse imperialismi vastu tõusid India, Indoneesia ja teiste Aasia maade rahvad. Võitlus sõltumatuse eest võttis hoogu Süürias ja Marokos. Imperialismi tagala muutus üha ebakindlamaks. Kapitalismi stabilisatsioonist oli välja kasvamas uus revolutsiooniline kriis.

Sotsialistliku ülesehitustöö edusammud NSV Liidus innustasid imperialistlike maade töörahvast võitlusele oma vabastamise eest. Nõukogudemaale sõitis sellal kümneid välismaade töölisdelegatsioone, et tutvuda sotsialistliku riigi eluga. Koju pöördusid need töölised NSV Liidu tuliste pooldajatena. Paljastades imperialistide

Nõukogude-vastast laimu, tugevdasid välismaised töölisdelegatsioonid sõprussidemeid nõukogude rahvaga.

Nõukogude Liidu edusammud rõõmustasid Lääne- ja Idamaade töörahvast, rahvusvahelisele kodanlusele valmistasid need aga hirmu: olid purunenud lootused muuta NSV Liit kapitalistlike maade agraarripatsiks; NSV Liidu areng läks industrialiseerimise teed. Selles nägid imperialistid hädaohtu kapitalistlikule süsteemile.

Nad tahtsid Nõukogude Liitu hävitada, vallutada avar vene turg ning sel teel leida väljapääs suurenevatest raskustest ja teravnevaist vastuoludest kapitalistlikus maailmas. Imperialistlikes maades tugevnes järjest Nõukogude-vastaste rünnakute ning Nõukogude riigi vastu suunatud uue sõjalise interventsiooni organiseerimise tendents.

Nõukogude-vastast kampaaniat ja tegevust interventsiooni organiseerimisel juhtis tollal Inglise kodanlus, keda revolutsiooniline tõus nii metropolis kui ka asumaades puudutas rohkem kui teiste maade kapitaliste ning kes eriti kartis Nõukogude Liidu tugevnemist. Inglise valitsus võttis kursi Inglise—Nõukogude suhete katkestamisele.

Tihedas liidus Inglise imperialistidega tegutses Prantsuse kodanlus ning tema vasallid Ida-Euroopas, eeskätt bojaaride Rumeenia ja kodanlik-feodaalne Poola. Imperialistid püüdsid luua Nõukogude-vastast platsdarmi Baltimaade territooriumil. Järgides Lääne-Euroopa imperialistidele, ajasid Baltimaade kodanlikud valitsused NSV Liidule vaenulikku poliitikat.

Rea avalikke Nõukogude-vastaseid akte panid imperialistid toime Hiinas. Nende näpunäidetel korraldas Tšang Tso-lingi politsei 1927. a. aprillis bandiitliku kallaletungi NSV Liidu täievolilisele esindusele. Samasuguseid kallaletunge teostati ka NSV Liidu konsulaatidele Šanghais ja Tientsinis. 1927. a. lõpul tapeti Kantonis metsikult Nõukogude diplomaatilise saatkonna töötajad. Nende kallaletungide eesmärgiks oli ajada NSV Liidu ja Hiina suhted teravaks ning provotseerida Nõukogude—Hiina sõda.

Avalikke Nõukogude-vastaseid akte pandi toime ka Inglismaal. 12. mail 1927. aastal teostas Inglise politseinike salk kallaletungi Nõukogude kaubanduslikule esindusele Londonis ning ühingule ARKOS[1]. Avaldanud pärast seda kallaletungi võltsitud dokumendid, katkestas Inglise valitsus 27. mail 1927. a. diplomaatilised suhted NSV Liidu valitsusega.

Seejärel tapeti 1927. a. juunis Varssavis roimarlikult NSV Liidu täievoliline esindaja Poolas P. L. Voikov. See mõrv, mille pani toime üks vene valgekaartlastest Poola valitsuse otsesel mahitusel, oli mõeldud selleks, et provotseerida sõjalist konflikti NSV Liidu ja Poola vahel.

Kõik need aktid olid lülideks imperialistide Nõukogude-vastase tegevuse ühtses ahelas. Polnud juhus, et samal ajal, 1927. a. juuni

[1] ARKOS — nõukogude aktsiaühing, mis loodi kaubavahetuseks Inglismaa ja NSV Liidu vahel.

algul, organiseerisid välismaiste luureteenistuste agendid reas NSV Liidu linnades diversiooni- ja terroriakte. Nõukogude valitsus pöördus tollal töölisklassi poole üleskutsega kaitsta tehaseid, vabrikuid, ladusid ja raudteejaamu ning tegi OGPU-le ettepaneku rakendada otsustavaid abinõusid välismaiste salakuulajate, süütajate ja mõrvarite vastu.

Diplomaatiliste suhete katkestamine Inglismaa ja NSV Liidu vahel sai signaaliks kõigi Nõukogude-vastaste jõudude aktiviseerumisele. Halvenesid suhted NSV Liidu ja Prantsusmaa vahel. 1927. a. märtsis oli NSV Liidu ja Prantsusmaa vahel sõlmitud eelkokkulepe finantsküsimustes. Kuid seoses Inglise—Nõukogude suhete katkemisega lõpetas Prantsusmaa edasised läbirääkimised. Reaktsiooniline Prantsuse ajakirjandus kutsus valitsust üles järgnema Inglismaa eeskujule ning katkestama diplomaatilised ja kaubanduslikud suhted NSV Liiduga.

Pärast Inglise—Nõukogude suhete katkestamist tugevnes reas kapitalistlikes maades püüe hakata NSV Liitu majanduslikult blokeerima. Paljud pangad keeldusid finantseerimast Nõukogude esindajatega sõlmitud tehinguid; rida krediidilepinguid annulleeriti. Puhkes laialdane kampaania Nõukogude väliskaubanduse monopoli vastu. Imperialistide Nõukogude-vastane tegevus põhjustas suhete teravnemist NSV Liidu ja kodanlike riikide vahel. Kuid neil ei läinud siiski korda organiseerida ühtset Nõukogude-vastast rinnet ja päästa valla sõda NSV Liidu vastu. Imperialistide Nõukogude-vastase poliitika vastu tõusis kapitalistlike maade töölisklassi ja teiste töörahvakihtide võimas protestilaine. Nõukogude-vastase sõjakäigu organiseerimist takistasid vastuolud kapitalistide eneste leeris. Kuid peamine, mis ajas nurja püüded organiseerida uut Nõukogude-vastast interventsiooni, oli rahu säilitamisele ja kindlustamisele suunatud NSV Liidu välispoliitika.

NSV Liidu välispoliitika

Sõjaohu suurenemise tingimustes kaitses Nõukogude valitsus vankumatult ja järjekindlalt rahuüritust. Nõukogude rahvas oli eluliselt huvitatud rahust, et ellu viia oma ülesehitustöö grandioosseid plaane.

ÜK(b)P Keskkomitee läkituses kõigile ÜK(b)P organisatsioonidele, kõigile töölistele ja talupoegadele 1. juunist 1927 öeldi: «Me vajame rahu sotsialismi võidukaks ülesehitamiseks, meie maa industrialiseerimise suurte plaanide elluviimiseks... Me oleme võidelnud ja võitleme rahu eest kõigi võimalike vahenditega, mitte järele andes konservatiivide valitsuse kuritegelikule provokatsioonile ning ilmutades suurimat külmaverelisust ja kindlameelsust.»

Rahupoliitikat teostades lähtus Nõukogude Liit sellest, et kahe süsteemi rahulik kooseksisteerimine on võimalik, et kapitalistlike maadega on võimalik luua kindlad ärisidemed. Nõukogude valitsus esitas ettepaneku mittekallaletungi- ja neutraliteedipaktide sõlmimise kohta. Neil paktidel, mis kodanlike maade praktikas olid ebatavalised, polnud midagi ühist kapitalistlike riikide sõjaliste blokkidega.

Nende aluseks oli võetud arusaadav ja selge rahu säilitamise printsiip: mitte kallale tungida, mitte osa võtta blokaadist, mitte kaasa aidata agressiivsetele rühmitustele, mitte ühineda ükskõik missuguste poliitilist, sõjalist või majanduslikku laadi kombinatsioonidega, mis võiksid olla suunatud ühe lepinguosalise vastu. Kumbki pool kohustus juhul, kui teine pool tõmmatakse kaasa sõtta, säilitama neutraliteedi.

Enamik kapitalistlikke riike, milledel olid NSV Liiduga ühised piirid, keeldus mitmesugustel ettekäänetel vastu võtmast NSV Liidu ettepanekuid mittekallaletungi- ja neutraliteedilepingute sõlmimise kohta. Kuid Nõukogude valitsuse vankumatu ja järjekindel poliitika andis positiivseid tulemusi.

Kõigi riikide õigustest ja sõltumatusest lugupidamine NSV Liidu poolt aitas kaasa heanaaberlike suhete kehtestamisele Idamaadega; esimene mittekallaletungi- ja neutraliteedileping sõlmiti 1925. a. detsembris NSV Liidu ja Türgi vahel; järgmised lepingud aga 1926.—1927. a. Afganistani ja Iraaniga; 1926. a. aprillis sõlmis Nõukogude Liit sõprus- ja neutraliteedilepingu Saksamaaga, 1926. a. septembris Leeduga; märtsis 1927 toimus Lätiga sõlmitava neutraliteedilepingu esialgne allakirjutamine. Seega ei läinud imperialistidel korda moodustada Baltimaadel ühtset Nõukogude-vastast rinnet.

Ka desarmeerimise küsimuses oli Nõukogude Liidu poliitika rahu kindlustamise ülesande teenistuses. Kõigis kapitalistlikes maades toimus intensiivne relvastumise võidujooks; paljud kodanlikud riigid olid oma sõjalised eelarved Esimese maailmasõja eelsetega võrreldes kahe- kuni kolmekordseks suurendanud.

Relvastuse kasv põhjustas rahva seas õigustatult ärevust. Sellepärast püüdsidki imperialistid intensiivselt relvastudes oma tegevust maskeerida, varjata seda juttudega desarmeerimise kohta. Rahvasteliidu juures eksisteeris 1926. a. alates desarmeerimiskomisjon. 1927. a. novembrist alates hakkas NSV Liit selle komisjoni tööst osa võtma. «Relvade käest andmise» komisjoni töö oli sattunud selleks ajaks ummikusse. Lõputu sõnadetegemine ei viinud konkreetsetele tulemustele. Nõukogude delegatsioon ilmus desarmeerimiskomisjoni täpse tegevusplaaniga ning proklameeris kogu maailmale konkreetse võitlusprogrammi uue sõja vallapäästmise vastu.

Vastandina arvukaile projektidele, mis koosnesid üldistest arvamustest, esitas Nõukogude delegatsioon oma deklaratsioonis 30. novembril 1927. a. üldise ja täieliku desarmeerimise plaani. Ta tegi ettepaneku saata laiali kõigi maade relvastatud jõud, hävitada kõik relvad, laskemoon, keemilised võitlusvahendid, kõik kindlused, mere- ja lennuväebaasid, likvideerida sõjatehased jne. Nõukogude delegatsiooni ettepanek võeti komisjonis vastu vaenulikult ning imperialistid püüdsid seda igati diskrediteerida.

1928. a. märtsis lükati Nõukogude projekt tagasi. NSV Liidu delegatsioon esitas seejärel uue ettepaneku: alustada osalist desarmeerimist. Tehti ettepanek määrata igale riikide rühmale teatud

kindel koefitsient desarmeerimiseks, organiseerida spetsiaalne kontrollkomisjon järelevalve teostamiseks desarmeerimise käigu üle, ettevõtteis aga kehtestada tööliste kontroll, mis pidi takistama, et ettevõtet ei kasutataks relvastuse tootmiseks. Seda projekti tabas sama saatus mis esimestki — see lükati tagasi. Kuigi desarmeerimiskomisjoni istungid lõppesid tulemusteta, oli Nõukogude delegatsiooni tegevusel siiski positiivne tähtsus. Nõukogude desarmeerimisprogrammile sai osaks rahvahulkade toetus ning see kujunes kõigi rahupooldajate programmiks.

Esitades oma ettepanekuid, mis olid suunatud rahu säilitamisele, ei keeldunud Nõukogude Liit samal ajal arutamast selles küsimuses teiste riikide poolt tehtavaid ettepanekuid. 1928. a. augustis tegi Ameerika Ühendriikide valitsus koos Prantsuse valitsusega ettepaneku sõlmida pakt sõjast kui rahvusliku poliitika tööriistast loobumise kohta. Niisugune pakt kirjutati 1928. a. augustis Ameerika Ühendriikide, Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa ja rea teiste riikide poolt alla. USA riigisekretäri nime järgi hakati seda pakti nimetama Kellogi paktiks.

NSV Liit pidas Kellogi pakti mitterahuldavaks: selles polnud mitte mingisuguseid konkreetseid ettepanekuid desarmeerimise kohta, ning ka formuleering «sõja keelamine» oli äärmiselt ebamäärane ja laialivalguv, võimaldades erinevaid tõlgendusi.

Kuid Kellogi pakt võis siiski etendada teatud positiivset osa: ta pani riikidele teatavad kohustused ühiskondliku arvamuse ees. NSV Liit otsustas selle paktiga ühineda. Veel enam, 1928. a. detsembris tegi Nõukogude valitsus NSV Liiduga ühiseid riigipiire omavatele riikidele ettepaneku viia Kellogi pakt ellu, ära ootamata, millal pakti algatajad selle ratifitseerivad. 1929. a. veebruaris kirjutasid protokollile Kellogi pakti viivitamata elluviimise kohta alla NSV Liit, Eesti, Läti, Poola ja Rumeenia, seejärel samuti Türgi, Leedu ja Iraan.

Sõjaohu suurenemise tingimustes pidi Nõukogude valitsus väsimatult kindlustama oma maa kaitsevõimet. 1926.—1928. aastal tehti ära suur töö Nõukogude relvastatud jõudude reorganiseerimisel, mille alused olid rajatud 1924. a. sõjaväereformiga. Elanikkonna arvu ja territooriumi suurusega võrreldes oli Punaarmee kõige väiksearvulisemaks armeeks maailmas. Ülesanne seisis selles, et neis tingimustes tagada Nõukogude piiride puutumatus. Sel eesmärgil tugevdati igati Punaarmee kaadri- ja territoriaalväeosi, alustati suurt tööd Punaarmee juhtiva koosseisu täiendamise alal, loodi suur hulk sõjalisi õppeasutusi: akadeemiaid ja sõjakoole. NSV Liidu relvastatud jõud varustati eesrindliku sõjatehnikaga.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus taotlesid mitte ainult armee, vaid ka elanikkonna laiade kihtide kaitseks ettevalmistamist; 10.—17. juulini 1927. a., momendil, kui sõjaoht oli kõige suurem, toimus NSV Liidus edukalt «kaitse nädal»; korraldati korjandusi kaitse tugevdamise fondi, muuseas ka lennukite ehitamiseks. Ühele eskadrillile, mis oli ehitatud töötajate poolt antud raha-

ga, anti nimeks «Meie vastus Chamberlainile». 1927. a. novembris toimus 30 sõjalennuki pidulik üleandmine sellele eskadrillile.

1927. a. ühinesid Riigikaitse Abistamise Ühing (OSO) ning Lennuväe, Keemilise Kaitse ja Tööstuse Abistamise Ühing (Aviahim), moodustades ühtse Nõukogude Liidu Riigikaitse ning Lennu- ja Keemiaasjanduse Abistamise Ühingu (Osoaviahim). Aasta lõpul oli Osoaviahimis ligi kolm miljonit liiget ning ta muutus Punaarmee reserviks ja võitlusabiliseks. Osoaviahim teostas töötajate massilist väljaõpet laskmise alal, valmistas ette lenduri te kaadrit ning levitas elanikkonna hulgas sõjalisi teadmisi.

Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse järjekindel võitlus rahu ning meie maa kaitsevõime tugevdamise eest tagas nõukogude inimestele võimaluse rahulikult töötada.

Raskused siseolukorras. Võitlus kahjurluse vastu tööstuses

1927/28. majandusaasta kulges tööstuse kiirema arengutempo eest peetava võitluse tähe all. Suurtööstuse toodang kasvas 1927/28. a. 25% võrra. Tööstuse kogutoodangu maht moodustas 1928. a. 132% 1913. a. tasemega võrreldes; tööstuse üldtoodangus oli suurenenud tootmisvahendite tootmise erikaal; kõige hoogsamalt arenes masinaehitus.

1927/28. a. läks korda saavutada tööstuse töö kvaliteedi näitajate paranemist: kasvas tööviljakus, tööstustoodangu omahind alanes ligikaudu 6% võrra, kiirenes kapitali ringlus, hakati välja laskma uusi toodanguliike jne. Kuid samal ajal jäid mõned majandusliku ülesehitustöö tähtsad lõigud, eelkõige metallurgia, ikka veel maha. 1927/28. a. andis endiselt teravasti tunda ehitusmaterjalide nappus, mis pidurdas ehitustegevuse arendamist.

Üksikute tööstusharude mahajäämuse likvideerimisel ning industrialiseerimise tempo edasisel kiirendamisel tekkis just 1927/28. a. üsna tõsiseid raskusi; need raskused olid seotud eelkõige linna ja maa kapitalistlike elementide vastupanu kasvuga sotsialismi pealetungile.

Industrialiseerimise üheks kõige keerukamaks ülesandeks osutus kaadri, eriti sotsialistliku tööstuse juhtiva kaadri probleem. 1928. a. töötas tööstuses kõigest 24 200 eriharidusega inseneri ja tehnikut, mis moodustas tööliste üldarvust vähem kui ühe protsendi. Suurem osa spetsialiste kuulus vana, revolutsioonieelse kaadri hulka.

Paljud vana kooli esindajad insener-tehnilise intelligentsi hulgast olid revolutsiooni esimestest päevadest alates sidunud oma saatuse revolutsiooniga ning etendasid tööstuses ja uue tehnika loomisel silmapaistvat osa. 1927. a. moodustati Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäevaks Teaduse ja Tehnika alal Töötajate Üleliiduline Assotsiatsioon Sotsialistliku Ülesehitustöö Abistamiseks[1], mis hõlmas meie maa suuri teadlasi, eesrindlikke insenere, agronoome, arste ja pedagooge. Assotsiatsioon aitas kaasa teaduse populariseeri-

[1] *Всесоюзная ассоциация работников науки и техники для содействия социалистическому строительству*, tuntud *Варнитсо* nimetuse all.

rimisele töörahvahulkades, taotledes teaduslik-tehnilise kaadri aktiivset osavõttu võitlusest rahvamajanduse rekonstrueerimise eest.

Kuid vana, kodanliku intelligentsi esindajate hulgas oli tollal ka reaktsioonilisi rühmi, kes olid nõukogude võimu vastu teravalt vaenulikud. See oli peamiselt kaader, kes Venemaa kapitalistlikus tööstuses oli olnud juhtival kohal ning sageli ka ise seisnud aktsiaseltside eesotsas. Vanade spetsialistide ladvik, kes oli tihedasti seotud oma peremeestega, sageli aga ka Lääne imperialistlike ringkondadega, lootis algul nõukogude võimu kukutamisele relva jõul, pärast interventsiooni läbikukkumist aga unistas Nõukogude riigi rahulikust ümbersündimisest. Kui aga ka need lootused nurjusid, läks see osa intelligentsist sabotaažilt üle aktiivsele kahjurlusele.

1928. a. avastati Šahtõ söetööstuspiirkonnas suur kahjurite organisatsioon, mis oli loodud endiste kaevanduseomanike ja rühma vanade spetsialistide poolt. Kahjurid rikkusid masinaid ja ventilatsiooniseadmeid ning püüdsid igati pidurdada söetootmise kasvu. Nad korraldasid sisselangemisi, plahvatusi ning kaevanduste, tehaste ja elektrijaamade süütamisi. Sellest kontrrevolutsioonilisest organisatsioonist osavõtjad olid seotud endiste vene ja välismaade kapitalistidega, samuti ka välisluurega, ja seadsid enda eesmärgiks purustada söetööstus kui Nõukogude Liidu tähtsaim kütteainetebaas, nõrgestada meie maa kaitsevõimet ning otseselt valmistada ette interventsiooni ja sõda NSV Liidu vastu.

Šahtõ kahjurite tegevust juhtis nn. Pariisi keskus, kuhu olid koondunud endised vene tehaseomanikud ja vabrikandid. Sellelt keskuselt said šahtõlased kahjurluse organiseerimiseks juhtnööre ja raha. Pariisi keskuse kaudu olid kahjurid seotud välismaise sõjalise interventsiooni organiseerijatega Prantsuse kindralstaabist. Šahtõ lugu oli rahvusvahelise kapitali NSV Liidu vastu suunatud majandusliku interventsiooni väljenduseks. Viimane oli nagu sõjalinegi interventsioon kahe Nõukogude-vastase jõu — välise ja sisemise vaenlase ühinemise tulemus.

Nõukogude riik ei piirdunud ainult kahjurite karistamisega, vaid tegi Šahtõ juhtumist ka tõsised järeldused. 1928. a. aprillis arutas ÜK(b)P Keskkomitee pleenum küsimust: «Šahtõ lugu ja praktilised ülesanded võitluses majandusliku ülesehitustöö puuduste vastu». Pleenum märkis, et Šahtõ sündmused tõid nõukogude organite majanduslikus töös esile tõsiseid puudusi ja vigu, et rahvahulkade kaasatõmbamine tootmise juhtimisele on puudulik ning et majandusliku ülesehitustöö parteiline juhtimine on nõrk. Paljude ettevõtete juhtijad usaldasid pimesi vanu spetsialiste, ei süvenenud tootmis-tehnilistesse küsimustesse ning olid äärmiselt nõrga tehnilise ettevalmistusega.

Pleenum rõhutas, et tööstuses, transpordis jm. on vaja parandada teaduse ja tehnika spetsialistide kasutamist; halastamatult karistada kuritahtlikke kahjureid ja saboteerijaid ning parandada enamiku ausate, oma tööst tõsiselt huvitatud spetsialistide töötingi-

musi. ÜK(b)P Keskkomitee pleenum juhtis tähelepanu sellele, et «kohusetundlikult töötavate kvalifitseeritud spetsialistide igakülgset tootmistehnilisele tööle kaasatõmbamist ei tohi mingil juhul takistada see, et nende hulgas on selliseid meeleolusid ja eelarvamusi, mis ikka veel on paratamatuks mineviku pärandiks, kodanliku korra igandiks».[1]

Ühtlasi tõsteti teravalt üles küsimus Nõukogude tööstuse kindlustamisest tööliste ja talupoegade hulgast pärineva tehnilise intelligentsi kaadriga. 1928. a. juulis arutas ÜK(b)P Keskkomitee pleenum uute spetsialistide ettevalmistamise parandamise küsimust. Pleenum tõi esile suure disproportsiooni areneva tööstuse kvalifitseeritud spetsialistide tarviduse ja nende ettevalmistamise olukorra vahel ning kavandas praktilised abinõud selle disproportsiooni likvideerimiseks. Uue spetsialistide kaadri ettevalmistamise tempo kiirendamiseks lühendati õppeaega kõrgemates tehnilistes õppeasutustes, organiseeriti uusi kõrgemaid tehnilisi õppeasutusi ja laiendati tehnikumide võrku.

1928/29. a. võeti kõrgematesse õppeasutustesse vastu ligemale 43 000 inimest ning kesk-eriõppeasutustesse üle 56 000 inimese. Õppetööd kõrgemates õppeasutustes ja tehnikumides hakati tihedamalt siduma tootmispraktikaga, muudeti õppeplaane ja -programme. Kõrgemate õppeasutuste proletariseerimise eesmärgil laiendati töölisfakulteete ning kõrgemate õppeasutuste üliõpilaste hulka võeti vastu eesrindlikę tööliste ridadest tuhandeid partei ja ametiühingute liikmeid. Parandati tunduvalt õpilaste sotsiaalset koosseisu, kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõetute hulgas suurenes tööliste ja talupoegade hulgast pärinevate õpilaste erikaal.

Nõukogude võim vajas bolševikest spetsialiste väga paljudes teadusharudes. Neid ei saanud ette valmistada korrapealt. Tuli kannatlikult ja visalt õppida. Partei kutsel asus nõukogude noorus teadust ründama. Samuti hakati neil aastail ulatuslikumalt praktiseerima noorte nõukogude spetsialistide saatmist välismaale, et nad õpiksid tundma rajataguse teaduse ja tehnika uusimaid saavutusi.

Võitlus viljavarumisraskustega ja kulakute viljastreigiga

Põllumajanduse äärmine mahajäämus, mille märkis ära ÜK(b)P XV kongress, sisaldas endas suuri hädaohte; oli tekkimas oht, et sotsialistliku linna ja väiketalupoegliku küla vahel tekib lõhe. Eriti kujukalt ilmnes see seoses viljavarumiskriisiga 1928. a. algul. 1927. a. oktoobrist alates hakkas viljavarumine vähenema ning 1928. a. jaanuariks moodustas viljapuudujääk 128 milj. puuda. See võis ajada nurja linnaelanikkonna ja Punaarmee varustamise toiduainetega.

Viljavarumisraskuste peamiseks põhjuseks oli põllumajanduse killustatus ja madal kaubalisus. Kaubavilja tootmine jäi tunduvalt maha sõjaeelsest tasemest.

---

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 493.

Kuid teraviljaraskustel olid ka oma klassi- ja sotsiaalsed põhjused, ja just seetõttu muutusid need raskused 1928. a. viljavarumiskriisiks. Taastamisperioodi aastail oli kulak majanduslikult tugevnenud: ta oli koondanud enda kätte suured viljatagavarad ning püüdis nüüd teravilja alal esinevaid raskusi ära kasutada selleks, et varumistööd nurja ajada ning anda sellega löök kogu NSV Liidu rahvamajandusele. Kulakud keeldusid vilja müümast kindlate riiklike hindadega. See oli kulakute viljastreik, mille abil kulaklus tahtis ajada teravaks Nõukogude riigi toitlusolukorda, kutsuda esile NSV Liidu rahvamajanduse kriisi ning ajada nurja meie maa industrialiseerimise.

Viljavarumisplaani mittetäitmine oli seotud ka vigade ja puudustega Nõukogude majandusorganite töös. Tööstuskaupu polnud maale õigeaegselt kohale veetud, küla ladvakiht ei olnud küllaldaselt maksustatud ning teravilja- ja teiste põllumajandussaaduste hindade vahel valitses suur disproportsioon. Riiklikud ja kooperatiivsed varumisorganisatsioonid tegutsesid omaette, konkureerisid omavahel ega võidelnud ühise rindena kulakute püüdluste vastu vilja hindu üles kruvida. Paljud partei- ja nõukogude organid olid jäänud kõrvale ega võtnud viljavarumiskampaaniast aktiivselt osa.

Oma kirjas 13. veebruarist 1928. a., mis oli adresseeritud ÜK(b)P kõigile organisatsioonidele, rõhutas partei Keskkomitee, et praktilises töös maal esinevatele parteijoone moonutustele tuleb teha lõpp ning tuleb tugevdada võitlust kulakluse vastu. Keskkomitee kirjas öeldi, et teistes tingimustes ja teistsuguses olukorras oleks partei võinud kasutada ka teisi võitlusvorme. Näiteks oleks võinud paisata turule kümneid miljoneid puudasid vilja ning kurnata sel viisil täielikult välja küla jõukad kihid, kes ei toonud vilja turule. Kuid selleks oli riigil vaja omada kas küllaldasi viljavarusid või siis suuri valuutareserve kümnete miljonite puudade vilja sissevedamiseks välismaalt. Neid reserve Nõukogude riigil ei olnud ega saanudki olla, kuna külas valitses talupoegade väike-kaubamajandus ning polnud võimalust saada mingisugust abi ka väljastpoolt.

Partei ja Nõukogude riik võtsid kasutusele abinõud varumisorganisatsioonide töö parandamiseks ja kulakute ohjeldamiseks. Suurendati kulakutelt võetavat rahalist maksu, kehtestati range kord maksude sissenõudmise tähtaegade suhtes, pandi kehtima enesemaksustamise seadus. Partei ja nõukogude võim olid sunnitud võtma kasutusele erakorralisi abinõusid, rakendades kulakute vastupanu võitmiseks ja kulakute viljastreigi likvideerimiseks nõukogude seadusi. Kriminaalkoodeksi 107. paragrahvi alusel võeti spekuleerimises süüdi olevad isikud kohtulikule vastutusele, nende kaup aga konfiskeeriti riigi kasuks. Spekulantidelt ja spekuleerivatelt kulakutelt seaduse alusel konfiskeeritud viljast tuli 25% anda kehvtalurahvale pikaajaliseks laenuks seemne ja vajaduse korral ka elutarbeliste vajaduste rahuldamiseks.

Erakorralistel abinõudel oli mõju: kehvtalurahvas ja keskmikud lülitusid otsustavasse võitlusse kulakluse vastu, kulakute viljastreik

aeti nurja. Nõukogude riik, linna ja maa töötav rahvas saavutas selle klassivaenlase üle tõsise võidu. Klassivõitlus, mis toimus viljavarumise ajal 1928. a., õõnestas kulakluse majanduslikku ja poliitilist positsiooni. See puhastas pinda talumajandite üldisele kollektiviseerimisele.

Võitlus põllumajanduse tõusu eest

Rakendades abinõusid konjunktuurist sõltuvate viljavarumiskriisi põhjuste (kulakute sabotaaž, viljavarumisorganisatsioonide vead) likvideerimiseks, esitasid partei ja Nõukogude riik ühtlasi ulatusliku programmi viljavarumiskriisi peamiste põhjuste kõrvaldamiseks. Oma otsuses viljavarumise poliitika kohta seoses üldise majandusliku olukorraga tõstis ÜK(b)P Keskkomitee pleenum, mis toimus 1928. a. juulis, täie teravusega üles põllumajanduse kiire edasiarendamise küsimuse, et kõrvaldada viljarindel esinevate raskuste peamised põhjused. Tehti ettepanek: 1) anda vajalikku abi, et tõsta talupoegade väikeste ja keskmiste majandite tootlikkust, 2) kõrvalekaldumatult viia ellu talumajandite suurtesse kollektiividesse ühendamise ülesanne ning 3) arendada olemasolevaid sovhoose ja luua uusi teraviljasovhoose.

Talupoegade individuaalmajandite võimalused polnud täielikult ammendatud ning nad võisid veel teatud määral suurendada põllumajandussaaduste tootmist. Seepärast aitas Nõukogude valitsus tõsta kehv- ja kesktalupoegade majandite tootlikkust ning soodustas sellega ühtlasi nende tootmisalast koopereerimist. Nõukogude võim varustas kehv- ja kesktalupoegade majapidamisi parema inventari, puhtasordilise seemne ja väetistega. Ühtlasi tugevdas nõukogude võim survet kulaklusele, piirates järjest rohkem tema ekspluataatorlikke kalduvusi. See väljendus maa rendileandmise tähtaegade lühendamises, kulakumajapidamistes palgatöö kasutamise rangemas reguleerimises, küla jõukamatele kihtidele suurema progressiivse tulumaksu määramises, klassiprintsiibi teostamises põllumajanduse masinatega varustamisel ning tema krediteerimisel. Vastavalt põllumajandusmaksu seadusele vabastati 1928/29. a. täielikult maksust 35% nõrgajõulisi majandeid. Samal ajal pidid kulaklikud majapidamised maksma põllumajandusmaksu üldsummast 30—35%.

Otsustavaks tingimuseks põllumajanduse arendamisel oli leninliku kooperatsiooniplaani kõrvalekaldumatu elluviimine. Industrialiseerimise esimestel aastatel arenesid edasi kooperatsiooni lihtsamad vormid (varustus- ja turustuskooperatiivid). 1925.—1929. a. suurenes mitmesuguste põllumajanduslike kooperatiivide arv peaaegu kahekordseks (54 800-lt kuni 100 000-ni), kooperatiivide liikmete arv suurenes 6,6-lt miljonilt 13 miljonini. Kooperatiividesse oli ühinenud üle poole kehv- ja kesktalupoegade majandeist. Põllumajanduslik kooperatsioon varustas talupoegi tootmisvahenditega, suur osa põllumajandussaadusi turustati kooperatiivide kaudu, tarbijate kooperatiivid etendasid otsustavat osa jaekaubakäibes. See valmistas ette talumajapidamiste üleminekut tootmiskooperatsioonile.

Nõukogude valitsus ergutas igati kolhooside loomist: laienes

kolhooside krediteerimine; masinad ja traktorid suunati esmajärjekorras kolhoosidesse; kolhoosidele anti suuri soodustusi põllumajandusmaksu alal. 1927. a. moodustati Üleliiduline Kolhooside Keskus, mis juhtis vahetult kolhooside loomist. 1928. a. alates hakkas kolhooside arv kiiresti kasvama. 1927. a. juulist kuni 1928. a. juulini kasvas kolhooside arv rohkem kui kahekordseks (15 000-lt 33 000-le), vastavalt suurenes ka neisse ühinenud talumajandite arv (195 000-lt ligemale 417 000-le). Kolhooside külvipind moodustas 1928. a. 1,4 milj. hektarit, teravilja kogusaak aga ulatus kolhoosides 9 milj. tsentnerini (5 milj. tsentneri vastu 1927. a.).

Suurt osa üldise kollektiviseerimise ettevalmistamisel etendas kontraheerimissüsteem, s. o. kaubavahetus riiklike ja kooperatiivsete organite ning tervete külade vahel vastavalt eelnevalt koostatud lepingutele. Neis lepingutes võtsid talupojad endale kindlad kohustused kindlaksmääratud kvaliteediga saaduste tähtajaks äraandmise kohta, riiklikud või kooperatiivsed organid aga talurahvale tootmises abi osutamise kohta (tellimuste täitmine masinatele, väetistele, sordiseemnele, agronoomilise abi andmine jne.). Algul olid kontraheerimissüsteemiga hõlmatud peamiselt tehnilised kultuurid, 1927/28. aastast alates hakkas see süsteem aga üha ulatuslikumalt levima ka teraviljakultuuride osas. 1927/28. a. olid lepingud sõlmitud juba 6,5 milj. ha teraviljakülvide peale. Kontraheerimissüsteem tugevdas põllumajanduse plaanilist, sotsialistlikku juhtimist, rajas püsivad majanduslikud sidemed riigi ja talurahva vahel ning valmistas ette talumajandite üldist kollektiviseerimist.

Partei ja Nõukogude valitsus pöörasid sel ajajärgul erilist tähelepanu sovhooside loomisele. Arutanud läbi M. I. Kalinini ettekande uute teraviljasovhooside organiseerimise kohta, võttis ÜK(b)P Keskkomitee juulipleenum (1928. a.) vastu otsuse luua Vene NFSV-s ja Ukrainas lähema nelja-viie aasta jooksul uued suured teraviljasovhoosid, mis selle tähtaja lõpuks pidid hakkama andma kuni 100 milj. puuda kaubavilja aastas. Nende sovhooside jaoks valiti välja kvalifitseeritud juhtiv kaader, nad varustati vajaliku inventari, eelkõige traktoritega. Uute sovhooside organiseerimine tehti ülesandeks spetsiaalsele organile — Teraviljatrustile. Ühtlasi rakendati abinõusid vanade sovhooside tugevdamiseks. 1928/29. aastal eraldati sovhooside finantseerimiseks peaaegu kolm korda suurem summa kui 1927/28. a.

Uued sovhoosid erinesid paljuski vanadest. Kui senised sovhoosid olid tekkinud endiste mõisate baasil ning kasutasid sinna jäänud inventari, hooneid jms., siis uued sovhoosid moodustati eesrindliku masinatehnika baasil ning sageli uudis- ja jäätmaadele. Uued sovhoosid olid tavaliselt väga suured. Õigusega anti tollal poolkõrbe taolisse Salski steppi (Rostovi oblast) moodustatud sovhoosile nimeks «Gigant»; selle sovhoosi pindala moodustas 127 000 hektarit. Uued sovhoosid olid teraviljavabrikud, mis olid varustatud traktorite ja uusimate põllutööriistadega. Nad tootsid suurel hulgal kaubavilja.

Peale selle aitasid sovhoosid tõmmata talupoegade majandeid kaasa kolhoosidesse. Sovhoosid demonstreerisid kujukalt sotsialistliku suurtootmise eeliseid põllumajanduses ning andsid vahetut agrokultuurilist abi ümberkaudsetele talumajanditele; nad organiseerisid laenutus-, paaritus- ja viljapuhastuspunkte ning remonditöökodasid, mis teenindasid kehv- ja kesktalupoegade majandeid. 1927. a. oli sovhoosides moodustatud 1500 laenutus- ja teisi punkte. Talurahva teenindamiseks organiseerisid sovhoosid 1928. a. ligikaudu 800 klubi, raamatukogu ja lugemistuba ning korraldasid üle 200 põllumajandusnäituse jne.

Eriti suur tähtsus oli asjaolul, et sovhoosid abistasid talupoegi põlluharimisel eriliste selleks moodustatud traktorite koondiste näol. Ukraina NSV-s Odessa ringkonnas asuv Ševtšenko-nimeline sovhoos haris 1927. a. kevadel ümberasunud kehvtalupoegade maid sovhoosi traktoritega. Sovhoosi ja talupoegade vahel sõlmitud lepingus oli öeldud, et «kõik üksiktalupoegadele kuuluvaid maatükke eraldavad põllupeenrad kaotatakse». Traktorite koondise töö veenis talupoegi kollektiivse maaharimise eelistes. «Pärast traktorite poolt tehtud tööd, mida me nägime,» kirjutasid talupojad, «ei taha me enam jätkata kehviklikku väikemajapidamist, vaid otsustasime organiseerida traktoritööle rajaneva ühismajapidamise, milles ei ole talupoegade üksikuid maa- ega külvilappe. Meie jaoks traktoritööle rajaneva majandi organiseerimise on juba enda peale võtnud Tarass Ševtšenko nimeline sovhoos, millega me sõlmisime lepingu.»

Ševtšenko-nimelise sovhoosi eeskujule järgnesid teised sovhoosid. Sovhooside traktorite koondistest kasvasid välja masina-traktorijaamad, mis said põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise võimsaks hoovaks. Esimene masina-traktorijaam moodustati 1928. a. novembris Ševtšenko-nimelise sovhoosi traktorite koondise baasil. Nii tekkis eesrindliku tehnika kasutamise ning põllumajandusliku tootmise arendamisele sotsialistliku riigi poolt organisatsioonilise ja majandusliku mõju avaldamise kõige õigem vorm.

Võitlus parempoolse kallaku vastu parteis

Momendil, kui põllumajanduse arendamisel esinevad raskused muutusid teravaks ning maal intensiivistus klassivõitlus, astus partei peajoone vastu välja parempoolne opositsioon eesotsas Buhharini, Rõkovi ja Tomskiga. See opositsioon väljendas kulakluse huve, kes avaldas vastupanu sotsialismi pealetungile.

Võitlus parempoolsete vastu algas 1928. a. kõigepealt viljavarumise küsimuses. Buhharini rühm astus välja erakorraliste abinõude rakendamise vastu kulakluse suhtes. See rühm väitis tollal, et väljapääs viljavarumisraskustest seisneb mitte pealetungis kulaklusele, vaid, vastupidi, kulaklike majandite intensiivses arendamises, kuna need annavad kõige rohkem kaubavilja. Parempoolsed kutsusid üles pöörduma «tagasi partei XIV kongressi juurde», s. o. loobuma ÜK(b)P XV kongressi poolt väljakuulutatud kollektiviseerimise kursist, lõpetama pealetungi kulaklusele ning «mitte teostama sovhoosíde laiendamist lööktöö ja ülilööktöö korras».

Buhharini rühm tegi ettepaneku loobuda kaubanduse reguleerimise poliitikast ning seada sisse täielik kauplemisvabadus. Ta esitas klassivõitluse vaibumise ning kulaku rahulikul teel sotsialismi sissekasvamise teooria. Parempoolsed võitlesid ägedalt meie maa industrialiseerimise kiire tempo vastu. Buhharin väitis, et viisaastaku ehitusprogrammi on vaja vähendada, kuna ei jätku ehitusmaterjale. Buhhaarinlased võitlesid kergetööstuse arendamise eest ning tegid ettepaneku piirata rasketööstust.

Parempoolse kallaku platvormi elluviimine oleks tähendanud meie maa sotsialistliku industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise poliitika nurjaajamist, kapitalistlike elementide tugevdamist ja töölisklassi diktatuuri nõrgestamist. Partei kuulutas välja otsustava võitluse parempoolse oportunistliku kallaku kui peamise hädaohu vastu parteis. Suurt osa võitluses selle hädaohu vastu etendasid J. V. Stalini sõnavõtud «Parempoolsuse hädaohust ÜK(b) Parteis» (oktoober 1928) ja «Parempoolsest kallakust ÜK(b) Parteis» (aprill 1929).

Ideeline võitlus ja parempoolse kallaku purustamine oli vältimatuks tingimuseks meie maa industrialiseerimise ja põllumajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise teostamisel. Sotsialismi pealetungi ja klassivõitluse teravnemise ajajärgul ei taganenud kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus raskuste ees ega sattunud vaenlase ees paanikasse. Võites kõikumised ja kallakud oma ridades, juhtis partei nõukogude rahvast vankumatult ja veendunult sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise teed mööda.

Võitlus bürokratismiga. Kriitika ja enesekriitika

Sotsialismi pealetung kapitalistlikele elementidele nõudis riigiaparaadi kindlustamist ja võitluse tugevdamist bürokratismi vastu. Nõukogude ja majandusaparaadi üksikutesse lülidesse ning nõukogude võimu organitesse oli sisse pugenud võõrad inimesi, kes olid ühenduses kulakute ja nepmanitega. Nad saboteerisid partei ja valitsuse direktiivide elluviimist või moonutasid neid teadlikult. Osa aparaadi töötajaid suhtus töötajate vajadustesse kalgilt ja formaalselt. Nõukoguliku töölisriigi aparaadi bürokraatlikes moonutustes kajastus kulakluse, linnakodanluse ja teiste vaenulike jõudude surve; võitlus nende moonutuste vastu oli klassivõitluse üheks vormiks.

Partei ja Nõukogude valitsus teostasid seda võitlust, tuginedes töörahva laiade hulkade abile. Kohtu- ning Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni organite tööst võtsid osa kümned tuhanded töölised. Nende kaasabil avastati suuri puudusi Smolenski, Artjomovski, Astrahani ja teiste linnade partei- ja nõukogude aparaadis. 1928. a. märtsist alates hakkas «Pravda» trükkima «Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni Lehte», mis paljastas süstemaatiliselt nõukogude asutuste töös esinevat bürokratismi ja asjaajamisega venitamist. Energilist võitlust bürokratismi vastu pidas komsomol. Tuhandeid noori töölisi töötas komsomoli poolt organiseeritud «kerge ratsaväe» ridades, korraldades reide ettevõtteisse ja asutustesse. Hiljem, 1929. a.

viidi läbi Nõukogude riigiaparaadi puhastus. Puhastuse käigus selgus, et nõukogude organisatsioonides varjas end veel üsna palju nõukogude võimu õelaid vaenlasi, tsaariaegseid kaitsepolitseinikke, valgekaartlasi jne. Nende asemele edutati nõukogude riigiaparaati tööle kümneid tuhandeid töölisi.

Eduka sotsialistliku ülesehitustöö ning riigi- ja parteiaparaadi tugevdamise tähtsaimaks tingimuseks sai bolševistliku kriitika ja enesekriitika arendamine. 3. juunil 1928. a. avaldas partei Keskkomitee eriläkituse «Kõigile partei liikmetele, kõigile töölistele». Selles läkituses öeldi: «Partei on kutsunud töötajaid üles rangele enesekriitikale selleks, et teha see enesekriitika kogu aparaadi tõelise parandamise eest peetava võitluse hoovaks, et võidelda tõeliselt, mitte aga paberil, bürokratismi vastu, et teostada massiline sõjakäik kõigi vaenlaste vastu, alates kulakust ja «kahjurist» ning lõpetades laostavate elementidega meie eneste ridades.

Enesekriitika loosung *«isikule vaatamata» — kriitika ülalt alla ja alt üles — on üks tänapäeva keskseimaid loosungeid.»*[1]

ÜK(b)P Keskkomitee juhtis tähelepanu sellele, et on vaja järjekindlalt ellu viia siseparteilist ja ametiühingulist demokraatiat, tugevdada tööd rahvahulkade, eriti tööliste uute kihtide hulgas, töölisnoorsoo, küla proletaarsete ja poolproletaarsete kihtide hulgas, likvideerida administreerimise ja käsutamise meetodid, elustada ametiühingute algorganisatsioonide ja tootmisnõupidamiste tööd, julgemini edutada riiklikule ja majanduslikule tööle töölisi jms. Neile juhendeile järgides korraldasid partei- ja nõukogude organid oma töö märgatavalt ümber. Kriitika ja enesekriitika aitas kaasa esinevate puuduste kõrvaldamisele ning edukale võitlusele bürokratismi vastu.

NSV Liidu industrialiseerimine, kolhooside ja sovhooside loomine, võitlus kulakute, kahjurite ja bürokraatide vastu, uue nõukogude spetsialistide kaadri ettevalmistamine, kriitika ja enesekriitika — kõik see oli üheks lahutamatuks lüliks sotsialismi pealetungi ahelas kapitalismi elementide vastu.

XI PEATÜKK

NSV LIIDU RAHVAMAJANDUSE ARENDAMISE ESIMESE VIIE AASTA PLAAN. SOTSIALISMI PEALETUNG KOGU RINDEL

§ 1. Esimene viie aasta plaan — meie maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise programm

Esimese viie aasta plaani koostamine

Esimese katse koostada rahvamajanduse perspektiivplaani viie aasta peale tegi Riiklik Plaanikomisjon juba taastamisajajärgu lõpul. Viisaastak planeeriti

[1] «Pravda», 3. VI 1928.

tollal perioodile 1925/26 kuni 1929/30. Kuid see polnud kaugeltki täiuslik variant.

1927. a. veebruaris kohustas partei Keskkomitee pleenum Poliitbürood kiirendama rahvamajanduse arendamise orienteeriva viie aasta plaani koostamist, NSV Liidu IV nõukogude kongress aga tegi Nõukogude valitsusele kohustuseks lühima aja jooksul ette valmistada esimene viie aasta plaan.

Taastamisperioodilt rekonstrueerimise ajajärgule üleminekuga muutus tungivaks vajaduseks perspektiivplaani koostamine mitme aasta peale endiste aastaks arvestatud orienteerivate kontrollarvude asemel. Sotsialistliku tööstuse suurettevõtete ehitamine ei mahtunud ühe aasta kontrollarvude raamidesse.

Rahvamajandusplaanid mitme aasta peale osutusid parimaks abinõuks rahvahulkade mobiliseerimisel sotsialistliku rahvamajanduse ülesehitamisele. Nad andsid selge tulevikuperspektiivi, fikseerisid konkreetsete arvude, ülesannete ning täpselt kindlaksmääratud tähtaegadega suurte sotsiaalsete ümberkujunduste ülesanded ja tempo.

Rea aastate peale koostatud perspektiivplaan võimaldas tunduval määral vältida orienteerivate aastaplaanide vigu, ebaõigsust ja juhuslikkust. Ilma viisaastaku generaalplaanita, ütles Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu esimees V. V. Kuibõšev NSV Liidu IV nõukogude kongressil, oleks tulnud paljudes tööstusharudes minna edasi pimesi, piirdudes tänase päeva huvidega. Ressursside jaotamine rajoonide ja vabariikide vahel toimus mõnikord ilma küllaldase majandusliku ja tehnilise motiveeringuta. Samal ajal võisid aga rajoonide tõelised majanduslikud vajadused jääda rahuldamata, kuna ilma tööstuse arendamise perspektiivplaanita ei saadud neid esitada.

Sedamööda kuidas sotsialistlik sektor rahvamajanduses laienes ja kindlustus ning sotsialistliku tööstuse juhtiv osa meie maa majanduses tugevnes, tekkis ühtlasi võimalus rahvamajandusplaanide koostamiseks mitme aasta peale.

Riiklik Plaanikomisjon ja Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu asusid kohe pärast partei XV kongressi esimese viie aasta plaani väljatöötamisele. Kogu 1928. a. jooksul toimusid pingelised ettevalmistustööd plaani koostamiseks. Selle tööga kaasusid tõsised raskused, mis eelkõige olid seotud küllaldaste kogemuste puudumisega perspektiivsel planeerimisel. Olukord muutus komplitseeritumaks ka seetõttu, et viisaastaku planeerimine muutus järjest enam võitlusareeniks trotskistide, parempoolsete kapitulantide ning kodanlike spetsialistide leeri kuuluvate kahjurite vastu.

Viidates toitlusolukorras esinevaile raskustele, mis olid seotud viljafondide ebapiisavusega ning põhjustasid 1928. a. lõpul leivakaartide sisseseadmise, püüdsid partei ridades olevad oportunistlikud elemendid rünnata viisaastaku peaeesmärke, taotleda ettenähtud arengutempo aeglustamist, rasketööstusse suunatavate assigneeringute vähendamist ning joondumist «kitsaskohtade» järgi.

Kommunistlik partei paljastas selle manöövri ning tegi resoluutselt lõpu kapitulantide püüetele õigustada tööstusse paigutatavate kapitalimahutuste ja tööstustoodangu juurdekasvu «langevat kõverat». Selle «teooria» kaitsjad püüdsid tõestada, et taastamisperioodiga võrreldes peab rekonstrueerimise ajajärgul kasvutempo aastast aastasse langema, vaibuma ning nagu oleks seepärast vaja kohanduda vastavalt kapitalistlike maade «normaalsetele aastajuurdekasvudele». See tähendas, et täielikult ignoreeriti ja heideti kõrvale need määratu suured võimalused ja eelised, mis olid avanenud Nõukogudemaa majanduse ees sotsialistliku korra tingimustes. Partei andis samuti vastulöögi katsetele projekteerida uute tööstuste ehitamist ainuüksi vanadesse tööstusrajoonidesse, mis tähendas rahvusvabariikide ja ääremaade industrialiseerimise ülesande ignoreerimist.

1928. a. lõpul olid ettevalmistustööd plaani koostamiseks lõpule jõudmas. 1928. a. detsembris avaldati tööstuse arendamise viie aasta plaani kontrollarvud ajalehtedes. Viie aasta plaani arutamine tõusis kohe kogu Nõukogude üldsuse, teadlaste ja töörahva laiade hulkade tähelepanu keskpunkti. Viisaastaku põhiprobleemide läbivaatamiseks organiseeris Riiklik Plaanikomisjon Moskvas 16 konverentsi: musta metallurgia, masinaehituse, transpordi, põllumajanduse jne. alal. 1928. a. detsembris kuulati ametiühingute VIII kongressil ära V. V. Kuibõševi ettekanne viie aasta plaani kohta. Viie aasta plaani hakati laialdaselt arutama tootmisnõupidamistel ning vabrikute ja tehaste aktiivi koosolekuil, insener-tehnilistes sektsioonides ja suurtel tööliste koosolekuil; see arutamine hõlmas järk-järgult kogu maa, kõik rahvusvabariigid ja suuremad tööstuskeskused.

Just see asjaolu, et plaani koostamisest ja loomisest võtsid osa miljonid töötajad, oli, nagu märkis V. V. Kuibõšev, «tähtsaimaks garantiiks kahjurluse vastu, tähtsaimaks garantiiks, et ei koostataks plaani, mis ei vasta partei peajoonele, klassiseisukohalt õige plaani koostamise tähtsaimaks garantiiks ning mis on eriti tähtis — plaani täitmise tähtsaimaks garantiiks»[1].

Esimese viisaastaku põhiülesanded

Riiklik Plaanikomisjon oli viie aasta plaani ette valmistanud kahes variandis — lähte- (minimaal-) ja optimaalvariandis. Lähtevariant jäi optimaalvariandist 20% võrra maha. Teiste sõnadega, seda, mida optimaalvariandi järgi kavatseti teostada viie aastaga, võidi lähtevariandi järgi ellu viia alles kuue aasta jooksul. Parempoolsed oportunistid, kes astusid välja industrialiseerimise kiire tempo vastu, kaitsesid plaani lähtevarianti.

Rahvakomissaride Nõukogu ning Töö ja Kaitse Nõukogu ühine istung, mis toimus 1929. a. märtsi lõpul ning millest võtsid osa kõigi liiduvabariikide ja meie maa suuremate oblastite esindajad, rahvakomissariaatide kolleegiumide liikmed ning ajakirjanduse esindajad, oli resoluutselt optimaalvariandi vastuvõtmise poolt. NSV Liidu

[1] В. В. Куйбышев, Статьи и речи, т. V, Партиздат, 1937, стр. 96.

Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 23. aprillist 1929 «Rahvamajanduse viie aasta plaanist ajajärguks 1928/29—1932/33» kinnitati viisaastaku plaani optimaalvariant ning otsustati kõik riiklike organite ja ühiskondlike organisatsioonide jõupingutused ning laiade rahvahulkade loominguline energia koondada selle variandi elluviimiseks.

Esimene viie aasta plaan vaadati üksikasjalikult läbi ja kinnitati lõplikult partei XVI konverentsil (23.—29. aprillini 1929) ning NSV Liidu V nõukogude kongressil (20.—28. maini 1929).

Esimese viisaastaku plaani kohaselt pidid kapitaalmahutused kogu rahvamajandusse moodustama 64,5 miljardit rubla, sellest 19,1 miljardit rubla oli ette nähtud tööstuslikeks kapitaalehitusteks. Nende arvude olemus muutub täiel määral arusaadavaks, kui silmas pidada, et eelmise viie aasta jooksul moodustasid tööstusse paigutatud kapitaalmahutused kõigest 5,2 miljardit rubla, kusjuures sellest summast peamine osa suunati vanade ettevõtete kapitaalremondiks ja taastamiseks.

Suurem osa riiklikest kapitaalmahutustest suunati rasketööstusse; mahutused sinna pidid aastast aastasse kasvama. Näiteks viisaastaku esimesel aastal eraldati rasketööstuse arendamiseks üle 78%, viisaastaku viimasel aastal aga 87,6% kõigist tööstuse jaoks määratud investeeringuist.

Seda dikteeris viisaastaku põhiülesanne — muuta meie maa mahajäänud agraarmaast kõrgelt arenenud tööstusega maaks, sellise tööstusega maaks, mis oleks võimeline varustama kogu rahvamajandust uue tehnikaga.

Esimene viie aasta plaan määras samuti kindlaks põhiülesanded põllumajanduse kollektiviseerimise alal. Plaani kohaselt nähti ette hõlmata viisaastaku lõpuks põllumajanduse ühistatud sektorisse üle 20 miljoni talupoja (4—5 miljonit talumajandit) ja 17,5% kogu külvipinnast. Võeti plaani põllumajandusliku kooperatsiooni kõigi vormidega kaasa tõmmata enamik talumajandeid (85% 1927/28. a. olnud 37,5% asemel).

Kultuuri valdkonnas kavatseti viisaastaku jooksul kehtestada üldine algharidus, likvideerida kõigi kuni 40 aasta vanuste elanike kirjaoskamatus, valmistada ette kvalifitseeritud kaadrit kõigi rahvamajandusharude jaoks, laiendada koolivõrku ning kultuuriasutusi.

Viisaastaku plaani ülesanded nägid ette mahajäänud piirkondade ja rahvusvahariikide majanduse ning kultuuri tunduva tõusu.

Massilise sotsialistliku võistluse algus

Rahvamajanduse esimese viie aasta plaani täitmist alustati juba enne selle plaani lõplikku kinnitamist — 1. oktoobrist 1928. Esimeste kuude tulemused viisaastaku täitmise eest peetavas võitluses ei olnud aga päris rahuldavad.

Tööviljakuse tõstmisel ja omahinna alandamisel ilmnes teatav mahajäämus. Olukord muutus põhjalikult 1929. aastal, mil töölisklassi sotsialistlik võistlus omandas massilise, üldrahvaliku iseloomu. Massilise sotsialistliku võistluse tekkimist tööliste hulgas oli

ette valmistanud partei kogu eelnev kasvatustöö ning töölisklassi loomingulise aktiivsuse kasv. Tööliste eesrindlik osa sai aru, et meie maal hoogu võtnud laialdane tööstuse ülesehitustöö nõuab rahvahulkade loomingulise initsiatiivi uut ulatust. V. I. Lenini poolt 1918. a. kirjutatud artikli «Kuidas organiseerida võistlust?» avaldamine 20. jaanuaril 1929 «Pravdas» ja teistes ajalehtedes sai nagu signaaliks sotsialistliku võistluse tormilisele kasvule. Kõikjal vabrikutes ja tehastes tekkis sadu ja tuhandeid uusi lööktööbrigaade, kasvas lööktööliste arv. Lööktöö muutus esimese viisaastaku aastail massilise võistluse põhivormiks.

1929. a. jaanuaris algas paljudes ettevõtetes laialdane kampaania võitluses töödistsipliini tugevdamise, tööviljakuse tõstmise ja toodangu omahinna alandamise eest. 26. jaanuaril esines ajaleht «Komsomolskaja Pravda» üleskutsega organiseerida komsomoli üleliiduline võistlus omahinna alandamise ja toodangu kvaliteedi parandamise eest. See üleskutse leidis kogu maal laialdast vastukaja. Samal ajal hakkas arenema võistlus Donbassi söekaevanduste vahel, mis varsti muutus söekaevanduste üleliiduliseks võistluseks. 1929. a. veebruaris lülitusid sellesse võistlusse Kuznetski ja Moskva-lähedase kivisöebasseini kaevandustöölised, seejärel aga ka Uraali kaevurid.

5. märtsil 1929. a. kutsus Leningradi tehas «Krasnõi Võboržets» «Pravda» kaudu võistlusele kõiki NSV Liidu vabrikuid ja tehaseid, 15. märtsil aga kirjutas sama tehase torutsehhi metallivalu puhastajate brigaad alla esimesele sotsialistliku võistluse lepingule.

Tehase «Krasnõi Võboržets» üleskutse lõi laineid kogu maal. Sajad ja tuhanded Nõukogude Liidu ettevõtted kutsusid üksteist üles võistlusele, vahetasid delegatsioone ning sõlmisid majanduslikke ja poliitilisi lepinguid. Võistlusse lülitusid Kamenski paberivabriku töölised, 50 000 Dnepropetrovski metallitöölist, Ivanovo-Voznessenski, Tveri ning Moskva «Trjohgornaja Manufaktuuri» tekstiilitöölised, naftatöölised ja kaevurid, keemia- ning toiduainetetööstuse töötajad. Ajalehes «Pravda» avaldati ainuüksi märtsikuu jooksul 99 vastust tehase «Krasnõi Võboržets» üleskutsele. Moskva töölised kutsusid võistlusele Leningradi, Harkovi ja Uraali töölisi. Sotsialistlik võistlus võttis tehaste üksteise väljakutsumise vormi, millega kaasnesid majanduslikud ja poliitilised lepingud ettevõtete vahel.

1929. a. aprilli lõpuks olid sotsialistlikus võistluses peaaegu kõik meie maa suured tööstusettevõtted. Võistlejate enamiku moodustas töölisklassi juhtiv kaader — metallitöölised ja kaevurid.

XVI parteikonverentsi avamise eelõhtul raporteerisid kümned tuhanded Moskva, Leningradi, Bakuu, Nižni Novgorodi ja Donbassi töölised konverentsile oma esimestest saavutustest.

XVI parteikonverents võttis 29. aprillil 1929. a. vastu ajaloolise läkituse sotsialistliku võistluse kohta.

«*Võistlus* ja *viisaastak* on omavahel lahutamatult seotud,»[1] öeldi

[1] Vt. NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 604—605.

läkituses. Konverents märkis, et Lenini idee «organiseerida võistlust sotsialistlikel alustel» leiab praktikas üha suuremat rakendamist, löögktööbrigaadid aga on kommunistlike laupäevakute parimate traditsioonide edasikandjad. Partei kutsus kõiki töölisi, kõiki linna ja maa töötajaid ÜK(b)P leninliku lipu all võitlema NSV Liidu industrialiseerimise eest, sotsialismi eest.

9. mail 1929. a. võttis partei Keskkomitee vastu otsuse «Vabrikute ja tehaste sotsialistlikust võistlusest». Keskkomitee juhtis tähelepanu sellele, et võistlus oleks lahutamatult seotud viie aasta plaani elluviimise eest peetava võitluse konkreetsete ülesannetega: tootmis- ja finantsplaani täitmise ning ületamisega, omahinna alandamisega, tööviljakuse tõstmisega, võitlusega töödistsipliini parandamise eest jne. Keskkomitee rõhutas, et võistlus ei ole järjekordne kampaania, vaid alaline töömeetod, ning hoiatas hädaohu eest muuta võistlus paraadlikuks üleskutsumiseks ilma rahvahulkade tõelise osavõtuta.

Kui 1929. a. esimestel kuudel olid eriti levinud võistluslepingud ettevõtete ja ettevõtete rühmade vahel, siis edaspidi hakati peamist tähelepanu pöörama sotsialistlikule võistlusele ettevõtetes enestes, võistlusele tsehhide, brigaadide ja üksikute tööliste vahel. Kasvas ja tugevnes löögktööbrigaadide liikumine.

Töölisklassi hulgas tekkis patriootlik liikumine töönormide vabatahtliku tõstmise ning tööhinnete alandamise eest. Tekkisid DIP-brigaadid[1]. Leningradi tehases «Proletari» tegi kaadritööline maaler Slobodtšikov ettepaneku töötada ühel puhkepäeval sotsialistliku industrialiseerimise heaks. See ettepanek leidis toetust mitte ainult Leningradis, vaid kogu meie maal. 6. augustil 1929. a. viidi kõikjal läbi esimene industrialiseerimise päev.

Töökangelaslikkuse ennenägematut eeskuju näitasid eesrindlikud töölised — uute suurehituste löögktöölised. Ehitustöölised püstitasid suurepäraseid rekordeid betooni paigaldamisel Dneprostroil ning tsehhide raudkonstruktsioonide ülesseadmisel Stalingradi traktoritehases. Kui vanad klaasijad, viidates sissejuurdunud traditsioonidele ning kaevates külma üle, keeldusid klaasimast Stalingradi traktoritehase monteerimistsehhi, koondas noor tööline-juurdekandja, endine taluteenija Zozulja enda ümber rühma tütarlapsi ning kaheksa päevaga klaasisid nad ülirasketes tingimustes määratu suure tsehhihoone.

Viisaastaku esiklaste ehitamist jälgis pinevalt kogu meie maa. Kui 1929. a. oktoobri algul jõudis Philadelphiast Novorossiiskisse laev raudkonstruktsioonidega Stalingradi traktoritehase jaoks, alustas sadama kollektiiv väljalaadimist öösel. Töö toimus loosungi all: «Ka Novorossiiski sadamatöölised võtavad osa Stalingradi traktoritehase ehitamisest!» Novorossiiski raudteelased viisid rongi Stalingradi maksimaalse kiirusega, et saadetis kiiremini kohale toimetada.

[1] DIP — esimesed tähed venekeelsetest sõnadest *догнать и перегнать капиталистические страны* — järele jõuda ja ette minna kapitalistlikest maadest. *Toim.*

Vaevalt olid aga konstruktsioonid saabunud ehitusplatsile, kui algas kibe töö nende monteerimiseks.

Rahvahulkade töövaimustuse tulemused ilmnesid üsna ruttu. Peaaegu kõigi tööstusharude töös oli märgata tõsist murrangut.

Loosungi «Viisaastak nelja aastaga» tekkimine. Viisaastaku esimese aasta tulemused tööstuses

1929. a. suvel selgus, et tööstus ületab viisaastaku esimese aasta ülesanded. Kui Rahvamajanduse Kõrgemas Nõukogus algas 1929/30. a. kontrollarvude koostamine, osutus seepärast võimalikuks näha ette tööstustoodangu juurdekasvu kõrgemaid näitajaid. Viie aasta plaani optimaalvariandiga võrreldes suurendasid uued kontrollarvud majanduse arendamise tempot keskmiselt poolteisekordselt. Oli tekkinud reaalne võimalus täita plaan lühema ajaga.

Viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise idee vallutas töölisklassi laiad hulgad. «Arvame viisaastakust aasta maha, täidame viisaastaku nelja aastaga» — see loosung tekkis üheaegselt meie maa kõigis paigus ning sai lühikese ajaga tõeliselt üldrahvalikuks loosungiks. «Maagi viisaastak peab järele jõudma viisaastakule metalli alal. Täidame viisaastaku nelja aastaga!» — kirjutasid Krivoi Rogi mäetöölised. Loosungi viisaastaku nelja aastaga täitmiseks seadsid üles kõik suuremad ettevõtted Moskvas ja Leningradis, Luganskis ja Harkovis, Nižni Novgorodis ja Bakuus.

5. oktoobril 1929. a. saatsid Luganski kaevurid Moskvasse 40 vagunit sütt, mis oli kaevandatud üle plaani, ning andsid selle kingituseks Moskva—Kurski raudteele. Läkituses, mis võeti vastu enne ešeloni ärasaatmist toimunud miitingul, kirjutasid Luganski töölised: «Me saadame teile punaešeloni, mille vedur kuni viimase kruvikeseni on meie poolt tehtud sotsialistliku võistluse korras väljaspool tööaega. See ešelon on viisaastaku rindel saavutatud esimeste võitude kuulutaja. Luganski 120 000 proletaarlast teatavad: virisejate ja nõrgausulistega pole meil ühist teed. Elu näitab, et viisaastak on reaalne. Me võtame endale kohustuse täita viisaastak nelja aastaga».

27. oktoobril avaldati ajalehtedes tehase «Krasnoje Sormovo» tööliste läkitus kõigile Nõukogude Liidu töölistele üleskutsega alustada võitlust viisaastaku täitmise eest nelja aastaga. Mõne päeva pärast esinesid samasuguse üleskutsega Moskva autotehase «AMO» ning Leningradi tehaste «Krasnõi Putilovets» ja «Krasnõi Võboržets» töölised. «NSV Liidu proletariaat teatab oma vankumatust otsusest täita viisaastak nelja aastaga» — seda loosungit kandsid töölised oma lippudel Oktoobrirevolutsiooni 12. aastapäeval.

Reas tähtsamates rahvamajanduse harudes ületati viisaastaku esimese aasta plaan. See võimaldas viisaastaku teiseks aastaks kavandada kiiremat arengutempot.

Lööktöötbrigaadide I üleliidulisel kongressil, mis avati Moskvas 5. detsembril 1929. a., üldistati sotsialistliku võistluse arendamise kogemusi viisaastaku esimesel aastal. Kongressi tööst võttis osa 820 delegaati, neist 690 lööktöölist. Kongress võttis vastu läkituse kõi-

gile meie maa töölistele, milles ta kutsus üles suurendama võistlusest osavõtjate arvu, astuma lööktööbrigaadidesse ning muutma sotsialistlik võistlus töösüsteemiks, sotsialismi ülesehitamise kommunistlikuks meetodiks.

1929. a. lõpuks ületas võistlejate ja lööktööliste arv tööstuses 900 000 inimest. Tööviljakuses toimus 1929. a. järsk hüpe. Eelmise aasta esimese poolaastaga võrreldes kasvas tööviljakus tööstuses 1928/29. a. esimesel poolaastal 10%. 1928/29. majandusaasta teine pool andis tööviljakuse juurdekasvu juba 20%. See tähendas, et 1929. aasta oli tööviljakuse tõstmise alal saanud murrangu aastaks, millel oli eriti suur tähtsus tööstuse ülesehitamisel.

§ 2. Revolutsioonilise pöörde algus põllumajanduses

Massilise kollektiviseerimise eeldused. Esimeste masina-traktorijaamade loomine

Sotsialistliku industrialiseerimise edusammud ja rasketööstuse kiire kasvutempo lõid järkjärgult materiaalsed ja tehnilised eeldused kolhoosiliikumise tempo kiirendamiseks ja üleminekuks talumajandite massilisele kollektiviseerimisele. Meie maa industrialiseerimine oli põllumajanduse tootlike jõudude arendamise ja uuendamise lätteks, tema materiaalse ja tehnilise baasi rekonstrueerimise allikaks.

1. oktoobriks 1929. a. oli NSV Liidu põllumajanduses 35 000 traktorit, neist kolhoosides üle 12 000. Traktoreid omavate kolhooside protsent oli 1929. a. maikuus 11,5. Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus võtsid tarvitusele otsustavad abinõud selleks, et parandada põllumajanduse varustamist traktoritega. Nõukogudemaa importis sellal palju traktoreid välismaalt. Viisaastaku esimese kolme aasta jooksul (1929—1931) toodeti oma maal 50 300 traktorit, välismaalt aga osteti 59 600 traktorit. Kuid Nõukogude valitsus ei saanud leppida asjaoluga, et põllumajanduse varustamine kaasaegsete masinatega sõltus välismaast. Valitsuse tähelepanu koondus kodumaise traktoritööstuse loomisele. Juba 1929. a. jõudis lõpule Stalingradi traktoritehase ehitamine, algas trakoritehaste ehitamine Harkovis ja Tšeljabinskis.

Uus tehnika pidi muutuma efektiivseks vahendiks talumajandite kollektiviseerimisel ning kehv- ja kesktalupojad kolhooside teele kaasa tõmbama. Tehnikarevolutsioon ja sotsiaalne revolutsioon NSV Liidu põllumajanduses toimusid üheaegselt. 5. juunil 1929. a. võttis Töö ja Kaitse Nõukogu vastu määruse «Masina-traktorijaamade organiseerimisest», milles ta pidas vajalikuks asuda masina-traktorijaamade ulatuslikule organiseerimisele, mis on üheks peamiseks teeks talupoegade individuaalmajandite ümberkorraldamisel kollektiivseteks suurmajanditeks. 1929/30. a. lõpuks pidi masina-traktorijaamade võrk hõlmama vähemalt miljon hektarit talumajandite

külvipinnast. Masina-traktorijaamu soovitati esmajärjekorrs organiseerida neis piirkondades, kus kollektiivseid majapidamisi on rohkem. Moodustati ka Üleliiduline Masina-Traktorijaamade Keskus.

Nõukogude riigi ressursside kasv tagas võimaluse tõhustada kolhooside rahalist abistamist ning anda neile, võrreldes üksikmajanditega, suuri soodustusi. 21. juunil 1929. a. võtsid NSV Liidu Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu vastu määruse «Kolhoosisüsteemi kindlustamise abinõudest», milles nähti ette parandada kolhooside majanduslikku ja finantsilist teenindamist. Kolhooside finantseerimine laienes kiiresti[1].

1929. a. algul hõlmasid põllumajandusliku kooperatsiooni kõik vormid ligikaudu 40% talumajandeist. Riigi ja kooperatiivsete ühenduste vastastikustes suhetes omandas järjest suuremat tähtsust kontraheerimissüsteem, mis hõlmas 1928/29. a. 20,7% teravilja külvipinnast. Tehniliste kultuuride, puuvilla ja suhkrupeedi osas oli see protsent aga märksa suurem.

1928. ja 1929. a. suurenes kolhooside arv peamiselt lihtsamate ühinemisvormide — ühise maaharimise ühistute[2] näol, milledes ühistati ainult maa ja töö, kuna aga tööloomad ja põllumajanduslik inventar jäid talupoegade eraomandiks. 1929. a. oktoobris moodustasid ühise maaharimise ühistud 62,3% kõigi kolhooside arvust, põllumajanduslikud artellid 30,8%, kommuunid aga kõigest 6,9%.

Nagu V. I. Lenin seda ette oli näinud, siirdus talurahvas koopereerimise turustus-, varustus- ja krediidivormilt järk-järgult tootmiskooperatsioonile ning tootmisalase koopereerimise madalamalt vormilt — ühise maaharimise ühistutelt — kõrgemale vormile — põllumajanduslikule artellile.

Suure tähtsusega oli talurahvale sovhooside abi ning nende kogemused põllumajandusliku suurtootmise korraldamisel. Talurahva esindajad külastasid paremaid sovhoose ja tutvusid tootmisprotsessi organiseerimisega. Ainuüksi sovhoosis «Gigant» viibis 1929.—1930. a. üle 120 000 talupoegade delegaadi.

Mida suuremad olid industrialiseerimise edusammud, seda teravamini avaldus vastuolu tööstuse kiire kasvutempo ning põllumajanduse erakordselt aeglase arengu vahel, seda tungivamalt kerkis otsustava *praktilise* ülesandena esile kõigi talumajandite kollektiviseerimise probleem.

Viies ellu talupoegade väikeste üksikmajandite suurteks kollektiivmajanditeks ühendamise poliitikat, lähtus kommunistlik partei eelkõige töötava talurahva enda elulistest huvidest.

Kollektiviseerimise teostamisel, ütles M. I. Kalinin, on partei ja Nõukogude valitsuse töös «põhitööks kehvtalurahva päästmine vaesusest. Kui töötavad hulgad poleks seda põhitõde omaks võtnud, ei

[1] NSV Liidu kolhoosid said 1927/28. a. riigilt krediidi korras 64,3 milj. rubla, 1929/30. a. aga 505 milj. rubla.

[2] Vene keeles: *товарищество по совместной обработке земли*, kasutatud lühendina *тоз*. *Toim.*

oleks me saanud neid viia enda järel meie suure ülesehitustöö teed mööda.»[1]

Töötav talurahvas sai järjest rohkem aru kollektiviseerimise vajadusest ning kommunistliku partei juhtimisel, kes oli järk-järgult ja plaanikindlalt valmistanud ette kõik tingimused kolhoosiliikumise arenguks, hakkas ta 1929. a. sügisest alates astuma kolhoosidesse tervete külade ja rajoonide kaupa, minnes vabatahtlikult vanadelt tootmissuhetelt üle uutele, sotsialistlikele tootmissuhetele.

Massilise kolhoosiliikumise algus

Kolhooside arvu suurenemine, mis toimus 1928. a. ja ka 1929. a. algul, ei tähendanud veel seda, et talurahva põhihulkades oleks toimunud põhjalik murrang kolhooside poole. 1928. a. ja 1929. a. esimesel poolel oli kolhoosiliikumine peamiselt küla kehvemate kihtide liikumiseks. Kuni 1929. a. sügiseni moodustasid enamuse kolhoosiliikmetest kehvtalupojad ja sulased. Oluline muutus kolhoosiliikumises toimus alles 1929. a. sügisel, kui kolhoosidesse hakkasid massiliselt astuma keskmikud. Ainult keskmiku — selle küla keskse kuju pöördumine kolhooside poole andis kolhoosiliikumisele *massilise* iseloomu, ning talumajandite kollektiviseerimine muutus tervete külade ja rajoonide *täielikuks* kollektiviseerimiseks meie maal.

Ainuüksi 1929. a. kolme viimase kuu jooksul astus kolhoosidesse 2,4 milj. talumajandit, s. o. üle kahe korra rohkem kui eelneva 12 aasta jooksul pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni. Kõik see andis tunnistust massilise kolhoosiliikumise jõust, talurahva põhihulkade täielikust pöördumisest sotsialismi poole, suurest murrangust nõukogude külas. NSV Liit astus küla hoogsa sotsialistliku ümberkorraldamise ajajärku, 1929. aasta aga sai suure murrangu aastaks.

1929. a. saavutatud kolhoosiliikumise ulatus ületas kõik plaanis ettenähtud kavatsused.

Massiline kollektiviseerimine haaras kogu maa. Kolhoosiliikumise arengutempo polnud aga meie maa eri piirkondades ühesugune. Nii oli kogu NSV Liidu ulatuses 1929. a. oktoobris kollektiviseeritud 7,6%, Põhja-Kaukaasias, Alam-Volgamaal ja Ukraina stepipiirkonnas aga 16—19% talumajandeid. Juba 1929. a. sügisel hakkas kolhoosiliikumine siin muutuma tervete rajoonide *täielikuks kollektiviseerimiseks.* Samal ajal oli kollektiviseerimise tase üksikutes oblastites ja rahvusvabariikides NSV Liidu keskmisest tasemest tunduvalt madalam: 1. oktoobriks 1929 moodustas see Valgevene NSV-s 3,6%, Taga-Kaukaasia NFSV-s 4,4%, Usbeki NSV-s 3,5%, Tadžiki NSV-s 2% ja Moskva oblastis 3,3%.

Kolhoosiliikumise arenemine näitas kujukalt ja veenvalt, et eriti kiire oli kollektiviseerimise tempo neis piirkondades, kus minevikus, revolutsioonieelseil aastail oli enam arenenud kapitalistlik maaharimine ning kus järelikult küla klassideks kihistumine oli suu-

[1] «Bednota», 3. XII 1929. M. I. Kalinini kõne Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liikmete nõupidamisel tööst kohapeal.

rem. Need ajaloolise mineviku iseärasused väljendusid selles, et ka pärast revolutsiooni, kui kogu maal toimus küla kesktalupoeglikuks muutumise protsess, iseloomustas just neid piirkondi põllumajandusliku proletariaadi suhteliselt suur kontsentreerumine ühelt poolt ning kulaklike majandite kontsentreerumine teiselt poolt.[1]

On arusaadav, et seal, kus kihistumine klassideks oli suurem, oli ka klassivõitlus teravam ning tööstav talurahvas sai paremini aru kolhoosi astumise vajadusest.

Neil aladel, mis olid tähtsamateks teraviljarajoonideks, oli rahvamajanduse jaoks eriti suur tähtsus. Seepärast suunas Nõukogude riik sinna suuremal hulgal traktoreid ja muud põllumajandusliku tehnikat. See asjaolu lõi seal massilisele kolhoosiliikumisele soodsamad materiaalsed ja tehnilised eeldused. Just need piirkonnad etendasid kollektiviseerimise käigus juhtivat osa.

Võttes arvesse üksikute piirkondade arenemise objektiivseid iseärasusi ning asjaolu, et nende ettevalmistus kollektiviseerimiseks polnud ühesugune, kehtestas ÜK(b)P Keskkomitee oma otsuses 5. jaanuarist 1930 «Kollektiviseerimise tempost ja riigi abist kolhooside ülesehitamisel» meie maa piirkondade jaoks erinevad tähtajad kollektiviseerimise lõpuleviimiseks. Partei Keskkomitee märkis, et nagu seda on näidanud kolhoosiliikumise praktika, võib kollektiviseerimist kiiremas tempos teostada eelkõige meie maa tähtsamates teraviljapiirkondades (Põhja-Kaukaasias, Kesk- ja Alam-Volgamaal), kus kollektiviseerimise võib põhiliselt lõpule viia 1931. a. kevadeks. Teistes teravilja tootmise piirkondades (Ukraina, kesk-mustmulla-alad, Siber, Uraal, Kasahstan jne.) määrati kollektiviseerimise lõpuleviimiseks aasta võrra hilisemad tähtajad — ligikaudu 1932. a. kevad. Need olid piirkonnad, mis kuulusid kollektiviseerimisele esimeses ja teises järjekorras.

Mis puutub ülejäänud kraidesse ja oblastitesse, peamiselt just teravilja tarbivates piirkondades (põhjaalad, läänepoolsed oblastid, Leningradi, Moskva ja Ivanovo oblastid, Nižni Novgorodi krai jt.), ning rahvusvabariikidesse (Taga-Kaukaasia, Kesk-Aasia vabariigid, üksikud autonoomsed vabariigid), siis pidi seal kohaliku majandusliku ja sotsiaalpoliitilise olukorra iseärasuste tõttu kollektiviseerimise tähtaeg olema pikem.

Keskkomitee kutsus kõiki kohalikke parteiorganisatsioone üles juhtima altpoolt tulevat kolhoosiliikumist ning võitlema otsustavalt kõigi oportunistlike elementide vastu, kes püüavad kolhooside loomist takistada. Ühtlasi hoiatas Keskkomitee otsus 5. jaanuarist 1930

---

[1] Nii näiteks 1926. a. moodustas kogu Vene NFSV-s majandite arv, kus ei külvatud, 4,5%, kus polnud tööloomi, 30,4% ning kus polnud lehmi, 17,9%. Põhja-Kaukaasias olid samad näitajad järgmised: mittekülvavaid majandeid 8,2%, tööloomadeta 40,2% ja lehmadeta majandeid 29,7%. Selle eest oli kulaklik ladvik seal tugevam. Majandite arv, kus külvipind oli 10—16 tiinu ja üle selle, moodustas Vene NFSV ulatuses 3,2%, tarbimispiirkondades 0,3%, tootmispiirkondades 3,7%, kesk-mustmullapiirkondades 1,5%, Põhja-Kaukaasias 16,9%, Volgamaadel 7,7%.

tõsiselt «kolhoosiliikumise igasuguse ülaltpoolt «dekreteerimise» eest, mis võib luua ohu, et kolhooside organiseerimise alal läbiviidava tõelise sotsialistliku võistluse asemel hakatakse kollektiviseerimist mängima».[1]

Alates 1929. a. lõpust hakati ühise maaharimise ühistutelt järjest ulatuslikumalt kolhoosidele üle minema. 1930. a. mais moodustas ühise maaharimise ühistute erikaal 17,3%, põllumajanduslike artellide erikaal aga 73,9% ühismajandite üldarvust. Põllumajanduslik artell muutus kõige levinumaks ja kõige elulisemaks vormiks kolhooside loomisel. Artell ühendas edukalt kolhoosnikute isiklikke ja ühiskondlikke huve. Võttes arvesse neid massilise kollektiviseerimise kogemusi, tegi ÜK(b)P Keskkomitee oma otsuses 5. jaanuarist 1930 NSV Liidu Põllutöö Rahvakomissariaadile ülesandeks töötada välja põllumajandusliku artelli tüüppõhikiri, et määrata täpselt kindlaks nii ühistamise aste kui ka artelli kui kollektiivsete majandite loomise põhivormi ülesanded, kusjuures sellele tööle tuli laialdaselt kaasa tõmmata kolhooside parteiorganisatsioone.

Üleminek kulakluse kui klassi likvideerimise poliitikale

Kui 1929. a. algas NSV Liidus massiline kollektiviseerimine, tõstis elu ise ja kolhoosiliikumise praktika üles akuutse ja edasilükkamatu küsimuse: mida teha kulaklusega täieliku kollektiviseerimise tingimustes?

Eri piirkondades lahendati esialgu seda küsimust praktikas mitut moodi. Mõnikord võtsid kolhoosnikute üldkoosolekud vastu otsuse lubada kulakul astuda kolhoosi tingimusel, kui ta annab kolhoosi jagamatusse fondi kõik tootmisvahendid. Teisel juhul, kogu küla kollektiviseerimisel, tehti ettepanek asustada kulakud ümber üksiktaludesse, mis lõi ohu, et kulakud jäävad oma majandeisse edasi pesitsema.

Kuid sedamööda, kuidas massiline kolhoosiliikumine kasvas, muutus kulakluse vastupanu järjest ägedamaks, klassivõitlus külas aga võttis üha teravamad vormid.

Kulaklike majandite arv NSV Liidus oli 1 000 000 — 1 250 000, s. o. 4—5% talumajandite üldarvust. Kulakluse erikaal kogu NSV Liidu elanikkonnast oli üsna tähtsusetu (3,7%), kuid kulakute võitlus kolhooside vastu kujutas endast suurt ja tõsist ohtu. Võitluses nõukogude võimu vastu toetasid kulakuid imperialistlik kodanlus ning kõik Nõukogude Liidu vaenlased nii välismaal kui ka siseriigis. Kulaklus tegi kolhooside vastu äärmiselt õelat kontrrevolutsioonilist kihutustööd, organiseeris diversiooniakte ning süütamisi, loomade tapmist, masinate ja traktorite rikkumist kolhoosides ja masina-traktorijaamades. Tugevnes kulakute terror kolhoosiliikumise aktivistide, kolhooside esimeeste, traktoristide, maakirjasaatjate, kehvikute rühmade liikmete ja lihtkolhoosnikute vastu. Pugenud äsja loodud ning veel mitte tugevneda jõudnud kolhoosidesse, püüd-

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 653.

sid kulakud neid seestpoolt igati laostada. Neis tingimustes sai selgeks, et kulakute kolhoosidesse vastuvõtmine tähendab hädaohtu kogu kolhooside organiseerimistööle.

Mida enam tugevnes kulakute võitlus kolhooside vastu, seda kõrgemale tõusis talurahva, eelkõige kehvtalurahva ning sulaste kulakutevastase võitluse laine. Just 1929. a. suvel ja sügisel levis kõige ulatuslikumalt selline organiseeritud ja massiline klassivõitluse vorm nagu sulaste streigid.

Nõukogude riik toetas sulaste võitlust kulakluse vastu, streigivõitlus ise aga toimus partei-, nõukogude ja ametiühinguorganisatsioonide juhtimisel.

Seoses massilise kollektiviseerimise algusega intensiivistus maal tunduvalt ka kehvikute rühmade tegevus. Kõikjal toimusid kehvtalurahva nõupidamised ja konverentsid valdade, maakondade, rajoonide ja oblastite ulatuses. 1929. a. oktoobris võeti vastu partei Keskkomitee eriotsus «Kehvtalurahva organiseerimisest», mis laiendas veelgi kehvikute rühmade osatähtsust põllumajanduse kollektiviseerimisel. Kehvikute rühmad muutusid partei ja Nõukogude riigi tugipunktideks võitluses küla sotsialistliku ümberkujundamise eest ning aitasid kogu oma tegevusega kaasa kehv- ja kesktalurahva liitumisele maal ja kulakluse isoleerimisele.

1929. a. lõpul alanud üldise kollektiviseerimise tingimustes teostas kommunistlik partei pöörde oma poliitikas kulakluse suhtes ning läks üle kulakluse piiramise ja väljatõrjumise poliitikalt kulakluse kui klassi likvideerimise poliitikale. Oma kõnes agraarlaste-marksistide konverentsil 27. detsembril 1929. a. põhjendas J. V. Stalin selle pöörde vajadust partei poliitikas. ÜK(b)P Keskkomitee otsuses 5. jaanuarist 1930. a. fikseeriti see tähtis pööre partei poliitikas.

Nõukogude Liit oli tollal ainukeseks proletariaadi diktatuuri maaks maailmas. Sise- ja rahvusvaheline olukord, eriti aga NSV Liidu vastu suunatud uue sõja tekkimise hädaoht nõudis, et kollektiviseerimine viidaks läbi kiirendatud tempos. Seetõttu tuli rakendada kõige otsustavamad abinõud selleks, et ohjeldada kulaklust ning saada jagu tema vihasest vastupanust kolhooside organiseerimisele.

Partei loosungile kulakluse kui klassi likvideerimise kohta täieliku kollektiviseerimise alusel sai osaks töötava talurahva täielik toetus. Majanduslikult tähendas see loosung, et kulaklike majandite tootmisvahendid tuleb eksproprieerida ning anda kolhoosidesse ühinenud talupoegade kätte. Ilma selleta ei saanud nõukogude külas revolutsioonilist pööret teostada.

Massiline üleminek talupoegade väike-kaubamajanduselt kollektiivsele suurmajapidamisele tähendas ka kulaklust tekitavate tingimuste likvideerimist. Üldine kollektiviseerimine lõi vajaliku materiaalse baasi kulakliku suurtootmise asendamiseks kolhooside ja sovhooside suurtootmisega, sest põllumajanduse sotsialistlik sektor andis juba 1929. a. lõpul rohkem kaubavilja kui kulaklikud majandid eelmistel aastatel.

Seega oli kulakluse kui klassi likvideerimine orgaaniliselt seotud kollektiviseerimisega ning võis toimuda üksnes täieliku kollektiviseerimise alusel.

Kuid paljud partei- ja nõukogude organisatsioonid koondasid tegelikkuses oma jõupingutused üksnes kulakute ekspropriieerimisele, pööramata seejuures vajalikku tähelepanu kollektiviseerimisele. Oma direktiivides 30. jaanuarist 1930 selgitas Keskkomitee niisuguse poliitika ekslikkust ning nõudis, et «kulakute ekspropriieerimine ei toimuks lahus kolhoosiliikumise kasvust, et raskuspunkt kantaks üle uute kolhooside loomisele, mis tugineb kehv- ja kesktalurahva tõeliselt massilisele liikumisele».

Neist Keskkomitee juhendeist lähtudes ekspropriieeriti kulakuid ainult rajoonides, kus toimus täielik kollektiviseerimine, ning sedamööda, kuidas arenes kolhoosiliikumine.

Kulakute ekspropriieerimise perioodil läksid paljud neist, müünud enne ära oma varanduse, linnadesse või sõitsid teistesse rajoonidesse ja oblastitesse, kus keegi neid ei tundnud ning kus nad võisid pugeda vabrikutesse, tehastesse, sovhoosidesse, asutustesse või kolhoosidesse. Need, kes töötasid ausalt, said edaspidi kõik kodanikuõigused. Kuid suur osa kulakuid, kandes hinges salaja metsikut viha, jätkas võitlust, organiseerides kahjurlust ning diversioonlakte. See sundis Nõukogude riiki võtma kasutusele kulakluse ohjeldamiseks otsustavad abinõud, kaasa arvatud kulakute väljasaatmine nende rajoonide ja kraide piiridest, kus neil varem oli olnud oma majapidamine. Nõukogude valitsuse määrusega 1. veebruarist 1930 «Abinõudest põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel täielikult kollektiviseeritud rajoonides ning võitluses kulakluse vastu» anti kulakute varanduse konfiskeerimise ja nende väljasaatmise küsimuse otsustamise õigus kraide ja oblastite nõukogude täitevkomiteedele ning autonoomsete vabariikide valitsustele. Kooskõlas selle määrusega tühistati kollektiviseeritud rajoonides seadus, mis lubas maa rentimist ja palgatöö kasutamist. Kulakutelt konfiskeeritud varandus tuli anda üle kolhooside jagamatusse fondi kolhoosi astunud kehvtalupoegade ja sulaste osamaksuna.

Kulakute ekspropriieerimine ei olnud tavaline administratiivne abinõu, vaid selle viisid ellu kehv- ja kesktalurahva hulgad ise. Külanõukogude ja kehvikute rühmade liikmetest koosnevad komisjonid kirjutasid pärast kolhooside loomist üles kulakute varanduse, viisid kulakute loomad kolhoosilautadesse, võtsid arvele põllutöömasinad ja inventari. Kulakute majad muudeti kolhooside lugemistaredeks, klubideks ja koolideks.

Nii algas kulakluse kui klassi likvideerimine avalikus võitluses, mida teostas paljumiljoniline töötav talurahvas partei- ja nõukogude organite juhtimisel. Kulakud ekspropriieeriti samuti nagu olid 1918. a. ekspropriieeritud kapitalistid tööstuses, kuid selle erinevusega, et kulakute tootmisvahendid läksid mitte riigi, vaid kolhooside kätte.

Nõukogude küla elas neil aastail üle uue revolutsiooni, palju sügavama revolutsiooni kui see, mis oli hävitanud feodaalse maavaldussüsteemi ning likvideerinud mõisnikud kui klassi. «Kui mõisnike maa konfiskeerimine oli Oktoobrirevolutsiooni esimeseks sammuks külas, siis üleminek kolhoosidele on teiseks ja sealjuures otsustavaks sammuks, mis tähistab väga tähtsat etappi sotsialistliku ühiskonna vundamendi ülesehitamisel NSV Liidus.»[1]

Selle põhilise revolutsioonilise pöörde omapära, mis toimus külas massilise kollektiviseerimise ajajärgul, seisab selles, et ta toimus tingimustes, kus töölisklassi käes olev riigivõim oli võimsaks hoovaks suurtele majanduslikele ümberkorraldustele. Juba rea aastate jooksul oli nõukogude võim loonud materiaalseid eeldusi selleks pöördeks. See ülaltpoolt teostatav revolutsioon tugines rahvahulkade toetusele, nende teadlikkusele, otsustavale võitlusele ja aktiivsusele. Just see ülaltpoolt tulnud initsiatiivi ühendamine miljonite kulakuorjuse vastu ning vaba ja jõuka kolhoosielu eest võitlevate talupoegade liikumisega altpoolt tagaski sotsialistlike ümberkorralduste edu põllumajanduses.

Linnatöötajate osavõtt kolhooside organiseerimisest

Massiline kollektiviseerimine esitas töölisklassile kui tööliste ja talupoegade liidu juhtivale jõule uued suured nõudmised. Püstitanud ülesande «teha linnatööline kommunistlike ideede kandjaks maaproletariaadi hulka»[2], juhtisV. I. Lenin juba 1923. aastal tähelepanu sellele, et see ülesanne on väga suure, maailma-ajaloolise tähtsusega.

Juba massilise kollektiviseerimise algusest peale oli töölisklass eesrindlikuks võitlejaks põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise eest. Tekkisid uued tööliste šeflusvormid, intensiivistus töölisbrigaadide saatmine maale, nende brigaadide töö raskuspunkti hakkas aga järjest rohkem moodustama aktiivne osavõtt küla kollektiviseerimisest.

Üksikute ettevõtete šefluselt üksikute külade üle hakkas töölisklass üle minema massilisematele šeflusvormidele, tervete tööstuslike piirkondade šeflusele täielikult kollektiviseeritavate rajoonide üle. Moskva, Leningradi ja Ivanovo oblast võtsid šefluse alla Kesk- ja Alam-Volgamaad ning kesk-mustmullapiirkonna. Leningradi linna Viiburi rajooni suurte tehaste töölised võtsid šefluse alla Tambovi ümbruse kesk-mustmullapiirkonna 11 rajooni ning saatsid šeflusalustesse rajoonidesse mitmeid töölisbrigaade, kes viisid külla revolutsioonilisi kogemusi ning rakendasid seal oma organisaatorlikke võimeid.

Töölisbrigaadide aktiivsel kaasabil hakkas maal hoogu võtma sotsialistlik võistlus. Üksikud külad ja terved põllumajanduslikud rajoonid astusid võistlusse vabrikute ja tehastega. 3. mail 1929. a. kirjutasid 16 Moskva vabriku ja tehase esindajad alla Kesk-Volga-

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 62.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 425.

maa talupoegadega sõlmitud sotsialistliku võistluse lepingule. Peale selle sõlmiti veel lepingud Kesk-Volgamaa üksikute rajoonidega. Moskva elektritarvete tehase töölised sõlmisid lepingu Moskva oblasti Tagajevski rajooni talupoegadega, Moskva tehase «Serp i Molot» töölised aga sama oblasti Borovski rajooniga. Algas võistlus kolhooside vahel, samuti ka rajoonide ja ringkondade vahel.

Suurt abi osutati rahvusvabariikidele. 1929. a. sügisel võtsid Moskva, Leningradi ja Ivanovo oblasti töölised oma šefluse alla Kesk-Aasia puuvillakasvatajad.

1929. a. novembris sõlmiti sotsialistliku võistluse leping kesktööstuspiirkonna tekstiilitööstuse tööliste ning Usbeki NSV puuvillakasvatajate vahel. Detsembris sõlmisid Tveri töölised samasuguse lepingu Buhhaara talupoegade-dehkaanidega.

Küla vajadus organisaatorite ja juhtivate töötajate järele, keda talurahvas kolhooside organiseerimise algperioodil ise veel polnud saanud ega jõudnud anda, oli äärmiselt suur ja terav.

Partei abistas kolhoose organisaatorite kaadriga, saates maale 25 000 töölist, kes olid läbi teinud sotsialistliku suurtootmise kooli. Võtnud vastu otsuse 25 000 töölise mobiliseerimise kohta nende saatmiseks alalisele tööle maal, rõhutas Keskkomitee novembripleenum (1929. a.), et «tööliskiassi juhtivat osa kolhoosiliikumises tuleb kindlustada sellega, et töölisi julgelt edutatakse kolhooside ja kolhoosisüsteemi kõigi lülide organiseerijateks ja juhtijateks, mis annab võimaluse tõsta kolhoosiliikumist kõrgemale tasemele ning saavutada kiire üleminek tõeliselt sotsialistlikule põllumajandusele».[1]

Töölisklass reageeris Keskkomitee pleenumi otsusele, esitades massiliselt avaldusi, et vabatahtlikult maale minna. Tegelikult ei sõitnud kolhoosidesse mitte 25 000, vaid ligikaudu 30 000 töölist. See oli töölisklassi parim kaader, suure tootmisstaažiga inimesed; üle 70% nende hulgast olid kommunistid. Suure osa 25 000-st vabatahtlikust andsid Moskva ja Leningrad. Tööliskiassi saadikud etendasid suurt osa kolhoositootmise organiseerimisel. 25 000 töölist rakendati kolhoosides juhtivale tööle (kolhooside esimeesteks, juhatuse liikmeteks, brigadirideks jne.).[2]

1930. a. kevadkülvikampaania ajal saatis töölisklass maale tuhandeid töölisbrigaade agitatsiooni- ja selgitustöö läbiviimiseks ning kolhooside abistamiseks ühistöö organiseerimisel, põllumajandusliku inventari remontimisel jne.

Partei Keskkomitee ja kohalike parteiorganisatsioonide otsusel suunati linnast maale tuhandeid parteitöötajaid nii alalisele tööle

---

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, II osa, lk. 637.

[2] Mitmed 25 000-st vabatahtlikust juhivad kolhoose tänapäevani. Nii on Dnepropetrovski metallitööliste saadik G. P. Litovtšenko Stalini-nimelise kolhoosi esimeheks Hersoni oblastis. Moskva töölistest M. I. Ivanov juhib Kuibõševi-nimelist kolhoosi Rjazani oblastis, V. F. Ljukšin Stalini-nimelist kolhoosi Moskva oblastis.

kolhoosides kui ka kevadkülvi läbiviimiseks. Täielikult kollektiviseeritud rajoonide külanõukogudesse ja täitevkomiteedesse saadeti juhtivale tööle üle 7000 linnanõukogu liikme. Suurt abi andis külale komsomol. ÜLKNÜ Keskkomitee saatis kolhoosidesse arvestustööle 20 000 kommunistlikku noort.

1930. a. kevadkülvi ajal saadeti maale ligemale 90% mitmesugustes riiklikes ja kooperatiivsetes asutustes töötavatest agronoomidest, zootehnikutest ja veterinaarala töötajatest, samuti kõrgemate põllumajanduslike õppeasutuste kolmanda ja neljanda kursuse üliõpilasi. Kevadkülvi ajaks sõitis maale 2000 Timirjazevinimelise Põllumajandusakadeemia üliõpilast.

Kolhoosikülale tuli abiks Punaarmee. 30. jaanuaril 1930. a. võttis NSV Liidu Revolutsiooniline Sõjanõukogu vastu otsuse «Punaarmee osavõtust kolhooside organiseerimisest». Otsus tegi ülesandeks valmistada 1930. a. punaarmeelaste aktiivi ja nooremate komandöride hulgast küla jaoks ette 100 000 töötajat, kes oleksid võimelised juhtima kolhoose või nende üksikuid töölõike, teenindama traktoreid, kombaine ja keerukaid põllutöömasinaid.

Kollektiviseerimise käigus kasvasid küla parteiorganisatsioonid. Kui näiteks 10. oktoobriks 1929 oli küla parteiorganisatsioonides 293 642 partei liiget ja liikmekandidaati, siis 1. aprillil 1930 ulatus nende arv juba 377 717 inimeseni. Kiiresti suurenes kolhoosnikute erikaal parteiorganisatsioonide koosseisus maal. 1. aprilliks 1930 moodustas see juba 72,5%, täielikult kollektiviseeritud rajoonides aga oli kommunistidest kolhoosnikute protsent külas töötavate kommunistide üldarvust palju suurem. Küla kommunistid sammusid kolhoosiliikumise eesotsas, juhtides võitlust põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise eest.

Töölisklassi esindajad osutasid tõsist abi ka külanõukogude tööle. Külanõukogude ette olid kollektiviseerimise aastail kerkinud uued ülesanded. Nad aitasid edukalt ellu viia tollal partei poolt püstitatud loosungit: «Nõukogud — peatähelepanu kolhoosiliikumisele!». Töölisklassi abi talurahvale oli seda suurema tähtsusega, et tollal oli mõnel pool levinud «nõukogude väljasuremise» loosung, kuna seoses põllumajanduse täieliku kollektiviseerimisega olevat nõukogud muutunud ülearuseks. Seetõttu tuli pöörata erilist tähelepanu Nõukogude riigi organite tugevdamisele külas.

1930. a. esimesel poolel korraldati nende külanõukogude ennetähtaegsed ümbervalimised, millede koosseis oli risustatud võõraste elementidega ning mis ei suutnud asuda kolhoosiliikumise etteotsa.

Võitlus vigade ja partei joone moonutamise vastu kolhoosiliikumises

Massilise kollektiviseerimisliikumise tekkimine 1929. a. lõpul oli vabatahtlikkuse alusel loodud kolhooside arvu loomuliku kasvu tulemuseks ning väljendas kehv- ja kesktalurahva hulkade püüet ühendada oma majapidamised ning parandada enda heaolu kollektiviseerimise teel.

Kuid 1930. a. esimestel kuudel, peamiselt just 1930. a. veebruaris-märtsis, tuli kolhoosiliikumisel läbi elada tõsiseid katsumusi

ning jagu saada väga suurtest raskustest, mis olid tekkinud seoses jämedate vigade ja moonutustega, mida olid kolhooside organiseerimisel teinud paljud parteiorganisatsioonid.

Need vead ja partei joone moonutused väljendusid eelkõige kollektiviseerimise vabatahtlikkuse leninliku põhimõtte rikkumises, talupoegade vastu sunnivahendite rakendamises kolhooside organiseerimisel. Paljudes rajoonides ja oblastites püüdsid kohalikud juhtivad töötajad iga hinna eest viia kollektiviseerimine lõpule kõige lühema ajaga. Eriti tõsiseid vigu tehti sel alal kesk-mustmullapiirkonnas, Moskva oblastis ja NSV Liidu idapoolsetes rahvusvabariikides. Näiteks kesk-mustmullapiirkonnas «hüppas» kollektiviseerimise protsent 5,9-lt 1. oktoobril 1929 1. märtsiks 1930 juba 81,8%-le, Moskva oblastis aga vastavalt 3,3%-lt 73%-le.

Arusaadav, et need olid fiktiivsed arvud kollektiviseerimise arenemise kohta, et kolhoose ei organiseeritud siin vabatahtlikkuse põhimõttel, et seetõttu oli siin tõeline kolhoosiliikumine asendatud kollektiviseerimise «mängimisega». Moodustati fiktiivseid kolhoose, mis eksisteerisid ainult kohalike organite otsustes.

Reas rajoonides esines eluhoonete, puduloomade, kodulindude ja aedade sunniviisilise ühistamise juhtumeid.

Sageli rakendati keskmikute suhtes võitlusviise, mida tuli kasutada kulakute vastu, mõnedes rajoonides ulatus «eksproprieeritute» protsent 15-ni, valimisõigustest ilmajäetute protsent aga 15—20-ni. Võis tähele panna fakte, et kolhooside ja kolhoosnikute suhtes tarvitati jõhkrat administreerimist ning valimise printsiip asendati määramisega. Partei joone moonutamist esines ka võitluses religiooni vastu (määrusega kirikute sulgemine) ning kaubakäibe alal (turgude ja laatade kaotamine reas kohtades).

Need jämedad vead, liialdused ja partei joone moonutamine kutsusid talurahva hulgas esile tõsise rahulolematuse, mis real juhtudel kasvas üle kolhooside-vastasteks, mõnikord aga kulakluse mõjutusel Nõukogude-vastasteks väljaastumisteks. Eriti halb oli olukord NSV Liidu idapoolsetes rahvuslikes rajoonides ja teistes majanduslikult mahajäänud piirkondades. Ette valmistamata vajalikke tingimusi tõeliseks kollektiviseerimiseks, rakendasid paljud kohalikud organid seal mehhaaniliselt oma rajoonide kohta samu abinõusid, mis olid kasutusel täielikult kollektiviseeritavates rajoonides. Partei Keskkomitee võttis kasutusele abinõud partei joone moonutamise vastu.

20. veebruaril 1930. a., kohe pärast seda, kui olid saabunud esimesed signaalid liialduste kohta kolhooside organiseerimisel kohapeal, võttis Keskkomitee vastu eriotsuse «Kollektiviseerimisest ja võitlusest kulakluse vastu majanduslikult mahajäänud rahvuslikes rajoonides».

Kritiseerides selles otsuses, mis käis Taga-Kaukaasia ja Kesk-Aasia vabariikide, samuti ka Dagestani, Burjaatmongoolia ja Jakuutia kohta, teravalt partei joone moonutamist kohalike parteiorganisatsioonide poolt, nõudis partei Keskkomitee, et majandusli-

kult mahajäänud piirkondades tuleb pearõhk panna ettevalmistusabinõude läbiviimisele, massilise kollektiviseerimise organisatsioonilise, poliitiliste ja majanduslike eelduste loomisele.

Mõni päev hiljem, oma otsusega 25. veebruarist 1930, juhtis partei Keskkomitee uuesti tähelepanu sellele, et on lubamatu rakendada kollektiviseerimisel selliseid meetodeid, mida praktiseeriti mõnedes Usbekistani rajoonides, samuti ka Põhja-Kaukaasia mägirajoonides (Tšetšnjas, Ingušeetias, Kabardaas, Dagestanis), ning rõhutas, et neis rajoonides tuleb kollektiviseerimist teostada aeglasema tempoga, sedamööda, kuidas kehv- ja kesktalurahva hulgad on kollektiviseerimiseks ette valmistatud, sedamööda, kuidas enamik külast asub tegelikult kolhooside poole.

2. märtsil avaldati vastavalt Keskkomitee otsusele J. V. Stalini artikkel «Peapööritus edusammudest», 14. märtsil aga võttis ÜK(b)P Keskkomitee vastu otsuse «Võitlusest partei joone moonutamise vastu kolhoosiliikumises». Ühtlasi saatis Keskkomitee kohapeale — Põhja-Kaukaasiasse, Ukrainasse ja kesk-mustmulla piirkonda Poliitbüroo liikmeid, tehes neile ülesandeks tutvuda olukorraga neis piirkondades ja aidata parteiorganisatsioonidel ellu viia Keskkomitee direktiive kolhoosiliikumise kohta. 2. aprillil 1930. a. kinnitas Keskkomitee spetsiaalse kirja «Kolhoosiliikumise ülesannetest seoses võitlusega partei joone moonutamise vastu». Järgmisel päeval avaldati J. V. Stalini artikkel «Vastus seltsimeestele kolhoosnikutele». Kõigis neis parteidokumentides oli esile toodud vigade ja partei joone moonutamise iseloom, mis esinesid kollektiviseerimispraktikas, ning kätte näidatud abinõud nende likvideerimiseks.

Peamine hädaoht peitus selles, et kollektiviseerimise käigus hakkasid paljud parteiorganisatsioonid maal rikkuma jämedalt partei poliitikat põhiküsimuses, *keskmiku* küsimuses. Partei joone keskmikuvastane moonutamine seadis *hädaohtu liidu keskmikuga*, seega ka kollektiviseerimise ja kogu sotsialistliku ülesehitustöö.

Ebaõige suhtumine keskmikku väljendus ka selles, et alahinnati lubamatult talupoegade individuaalmajapidamiste arendamise tähtsust. «Kolhoosiliikumise määratu suur kasv,» öeldi Keskkomitee kirjas 2. aprillist, «kinnitab täielikult seda, et kehvtalupoja järel on kollektiviseerimise teele asunud ka keskmik. Kuid see fakt ei tähenda veel seda, et me oleme juba jõudnud kindlustada kollektiviseerimisele kehv- ja kesktalurahva hulkade absoluutse enamuse toetuse. Neis hulkades, eriti keskmikkude juures, võib tähele panna suuri kõikumisi kulaku poole ja kolhoosidest lahkumise poole. Seni on kindlalt asunud kollektiviseerimise teele ainult vähemus, ligikaudu üks neljandik kuni üks kolmandik kogu kehv- ja kesktalurahvast. Meil on tarvis saavutatud edusamme *kindlustada* ja tagada kolhoosiliikumise *edasine* kasv. Ainult nii saab ette valmistada pinda selleks, et võita kollektiviseerimise poole *absoluutne enamus.*»

Partei Keskkomitee nõudis kannatliku selgitustöö läbiviimist rahvahulkades. Kõik abinõud, mis rakendati kolhooside organisee-

rimisel esinenud vigade parandamiseks, pidid lõppkokkuvõttes viima selleni, et taastada õige, leninlik suhtumine kesktalupojasse ning rakendada kolhoosiliikumises kõrvalekaldumatult leninlikke põhimõtteid, milledest taganemine oleks olnud rängaks kuriteoks proletariaadi diktatuuri vastu.

Kritiseerides teravalt ja printsipiaalselt kolhooside organiseerimisel esinenud vigu, võttis partei Keskkomitee ühtlasi tarvitusele praktilisi abinõusid nende kiiremaks likvideerimiseks.

2. märtsil 1930. a. avaldati põllumajandusliku artelli tüüppõhikiri, mis oli kinnitatud NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja Kesktäitevkomitee poolt. Põhikiri tagas kolhoosnikute isiklike ja ühiskondlike huvide õige kooskõlastamise[1], aidates kaasa sel alal esinenud liialduste kiirele likvideerimisele.

2. aprillil 1930. a., üheaegselt kõigile parteiorganisatsioonidele määratud kirjaga, võttis Keskkomitee vastu otsuse «Soodustuste andmisest kolhoosidele», milles märgiti, et kõik kolhoosides ühistatud tööloomad, samuti ka lehmad, sead ja kodulinnud, mis on kolhoosnikute kollektiivses või individuaalses kasutuses, vabastatakse kaheks aastaks maksustamisest. Kustutati kolhooside mõnda liiki võlgnevused ning vastavalt sellele vähendati 1930/31. a. põllumajandusmaksu üldsummat. Kolhoosid said riigilt suurt rahalist abi ning neile anti rohkesti seemnelaenu.

Kolhoosi astumise vabatahtlikkuse põhimõtte taastamine ning «ülaltpoolt dekreteerimisega» loodud fiktiivsete kolhooside likvideerimine viis esialgu kollektiviseerimisprotsendi suurele langusele, eriti neis rajoonides, kus oli tehtud kõige suuremaid liialdusi.[2]

Tähtsamates teraviljarajoonides osutus kollektiviseerimise protsent märksa stabiilsemaks.[3]

Partei ja valitsuse poolt tarvitusele võetud abinõud kindlustasid raskustest jagusaamise ning kolhoosiliikumine sai taas kindla aluse edasiarenguks.

Kollektiviseerimise alal saavutatud edusammude kindlustamine väljendus selles, et kogu Nõukogude Liidu ulatuses tõusis kollektiviseerimise protsent 1930. a. 1. jaanuarist 1. maini 21,6-lt 23-le. Keskkomitee poolt tähtsamate teraviljarajoonide jaoks kavandatud kollektiviseerimise tempost peeti täielikult kinni.

---

[1] Põhikirjas oli kindlaks määratud, et artellis ühistamisele kuuluvate maade ja põhiliste tootmisvahendite kõrval jääb õue-aiamaa (köögi- ja puuviljaaiad jne.) ning põllumajanduslik väikeinventar kolhoosnikute isiklikku kasutusse. Majapidamistes, kus oli üks lehm, piimakarja ei ühistatud, kus aga oli mitu lehma, jäi üks lehm kolhoosnikute isiklikku kasutusse. Artelli liikmetele jäeti alles ka teatud hulk puduloomi, kodulinnud aga ei kuulunud üldse ühistamisele.

[2] Näiteks langes kollektiviseerimise protsent 1. märtsist kuni 1. maini 1930 Moskva oblastis 73-lt 7,5-le, kesk-mustmulla piirkonnas vastavalt 81,8-lt 15,1-le, Tatari ANSV-s 77,3-lt 9,4-le.

[3] Põhja-Kaukaasias oli protsent 1. märtsil 76,5, 1. mail 55,2, Alam-Volga-maal samadel kuupäevadel 67,6 ja 34,8, Ukrainas 58,5 ja 38,8.

§ 3. Partei XVI kongress. Sotsialismi laiaulatuslik pealetung kogu rindel

Tööstuses ja põllumajanduses partei XVI kongressi alguseks saavutatud edusammud

Viisaastaku teine aasta — 1929/30. aasta kulges suurte edusammude tähe all sotsialistliku tööstuse ülesehitamisel. Juba 1930. a. suvel hakkasid järjest rohkem avalduma industrialiseerimise tulemused. Üksteise järel astusid rivisse esimese viisaastaku esiklapsed. 1. mail 1930. a. avati kogu ulatuses liiklemine Turkestani—Siberi raudteel, selle ehitajate 50 000-liikmeline kollektiiv raporteeris, et uus 1500 km pikkune raudtee ehitati valmis 17 kuud enne varem kindlaksmääratud tähtaega. 15. juulil avaldati ajalehtedes Rostovi põllutöömasinate tehase ehitajate telegramm ehitustööde lõpuleviimise ning esimese partii 24-realiste traktori jõul töötavate ketaskülvimasinate väljalaskmise kohta. Kahe päeva pärast — 17. juunil — teatas «Pravda»: «Punalipu ordenit kandev Feliks Dzeržinski nimeline Stalingradi Traktoritehas astub täna sotsialistliku tööstuse hiiglaste ridadesse.» Stalingradi traktoritehas ehitati valmis rekordiliselt lühikese ajaga, ning tema ehitajad täitsid oma lubaduse — lasta esimene traktor välja partei XVI kongressi alguseks.[1]

1. juulil 1930. a. laskis Zaporožjes asuv tehas «Kommunar» välja esimese nõukogude kombaini. Tehas «Krasnõi Putilovets» võttis endale kohustuse viia 1929/30. a. traktorite väljalase kuni 12 000-ni. Täie hooga toimus Harkovi ja Tšeljabinski traktoritehaste ehitamine. Nii hakkas sotsialistlik tööstus varustama rekonstrueerimise teele asunud põllumajandust uue tehnikaga.

Uute ettevõtete rajamine toimus järjest ulatuslikumalt mitte üksnes vanades tööstusrajoonides, vaid ka Nõukogudemaa ääremaadel ja rahvusvabariikides. Kui vanadesse tööstusrajoonidesse suunati kõigist kapitalimahutustest 1927/28. a. 59%, siis 1929/30. a. kõigest 47,2%. Samal ajal tõusis kapitaalmahutuste erikaal reas meie maa idapoolsetes piirkondades (Uraal, Siber jt.) 12,5%-lt 1927/28. a. 27,1%-le 1929/30. a.

Tööstuse arenemise tormilise tempoga kaasnes töölisklassi märgatav kasv. Ajavahemikul 1926/27—1929/30 suurenes töölisklass peaaegu 400 000 inimese võrra. Tööjõuvajaduse suur kasv tagas tööpuuduse likvideerimise tunduvalt varem, kui see oli ette nähtud viie aasta plaani järgi. Juba 1930. a. lõpuks oli tööpuudus NSV Liidus tegelikult likvideeritud. See oli nõukogude võimu ajalooline saavutus.

1929. a. alanud massiline sotsialistlik võistlus arenes kasvava jõuga. 1930. a. Lenini päevadel astus lööktööliste ridadesse üle

[1] See esimene traktor «STZ» toodi Moskva ning paigutati Sverdlovi väljakule Suure Teatri juurde, kus pidas istungeid partei XVI kongress. Pärast kongressi suunati traktor Dubovi MTJ-i Volga alamjooksule. Oma töötamisaja 23 aasta jooksul kündis traktor 12 880 ha maad. Praegu asub esimene traktor «STZ» revolutsioonimuuseumis Moskvas.

200 000 töölise. 1930. a. suveks oli sotsialistlik võistlus hõlmanud üle 2 miljoni töölise, löögitööbrigaadidesse aga kuulus vähemalt miljon töölist. Töölisklassi tööalase ja poliitilise aktiivsuse tõusuga kaasnes partei ridade märgatav kasv. 1930. a. jaanuarist märtsini astus kommunistlikku parteisse üle 200 000 inimese, kellest peamise osa moodustasid kaadritöölised maa suurimatest ettevõtetest.

Kommunistide järel sammus tootmistöö eesrindlaste esimestes ridades nõukogude noorsugu eesotsas komsomoliga. Töökangelaslikkuse ning sotsialistliku võistluse ja löögitöö organiseerimisel ülesnäidatud initsiatiivi eest autasustas Nõukogude valitsus kommunistlikku noorsooühingut Tööpunalipu ordeniga.

Tööstuse tõus ja töölisklassi konsolideerumine avaldas otsustavat mõju talurahva hulkadele, murrang külas aga kutsus omakorda töölisklassis esile aktiivsuse kasvu, mis leidis väljenduse järjest uutes, seninägematutes vormides.

Suurt edu oli 1930. a. suveks saavutatud ka põllumajanduses. Kevadkülv 1930. a. toimus edukalt. Külvipind NSV Liidus suurenes 1930. a. 1913. aastaga võrreldes 109,5%-le, moodustades teraviljakultuuride osas 99,4%, tehniliste kultuuride osas aga 193,5% 1913. a. tasemest.

1930. a. andsid kolhoosid koos sovhoosidega peamise osa teravilja kaubatoodangust.

ÜK(b)P XVI kongress Partei XVI kongress, mis on läinud meie maa ajalukku kui sotsialismi kogu rindel toimuva laiaulatusliku pealetungi kongress, avati 26. juunil 1930. a.

Kui ÜK(b)P XIV kongressiks oli parteis miljon liiget ja liikmekandidaati, siis XVI kongressil oli esindatud juba kahemiljoniline partei. Ainuüksi ajavahemikul XV kongressist kuni XVI kongressini astus parteisse üle 600 000 uue liikme. Partei puhastus, mis viidi läbi 1929. a., oli tema ridu tugevdanud, aidanud vabaneda võõraist ja mandunud elementidest ning tõstnud partei autoriteeti rahvahulkades.

Kongress kuulas ära Keskkomitee poliitilise aruande ja samuti ka Keskkomitee organisatsioonilise aruande, Keskkontrollkomisjoni aruande, ÜK(b) Parteid Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitees esindava delegatsiooni aruande, ettekande viie aasta plaani täitmisest tööstuse alal, ettekande kolhoosiliikumise ja põllumajanduse tõusu kohta ning ettekande ametiühingute ülesannetest rekonstrueerimise ajajärgul.

J. V. Stalini aruandekõnes anti sügav analüüs rahvusvahelisele ja siseolukorrale ning määrati ära kogu rindel toimuva bolševistliku pealetungi olemus ja ülesanded.

Tehes kokkuvõtteid tööstuse arendamisest viisaastaku kahe esimese aasta jooksul, märkis kongress, et Nõukogudemaa on agraarmaast muutumas tööstusmaaks. 1929/30. a. ületas tööstuse erikaal esmakordselt põllumajanduse erikaalu: tööstuse osatähtsus kogutoodangus oli tõusnud 53%-ni, põllumajanduse osatähtsus moodustas 47%. Ühistatud sektori erikaal suurtööstuse toodangus oli

1930. a. tõusnud 99,3%-ni, eramajandusliku sektori erikaal aga langenud 0,7%-ni. See tähendas, et küsimus «kes — keda» oli tööstuse alal täielikult ja lõplikult lahendatud sotsialismi kasuks.

Tööstuse arendamise tempo poolest jõudis NSV Liit juba esimese viisaastaku esimestel aastatel tähtsamatest kapitalistlikest maadest ette. Kuid tootmise ulatuse ja tööstuse arengutaseme osas polnud see ülesanne veel kaugeltki lahendatud. Partei XVI kongress tegi, pidades silmas aastaplaane ületavate rahvahulkade töökangelaslikkust, partei Keskkomiteele ülesandeks «tagada ka edaspidi sotsialistliku ülesehitustöö *bolševistlik võitlustempo,* saavutada tegelikult *viisaastaku täitmine nelja aastaga*».[1]

Võitlus tööstuse arendamise kõrge tempo eest kajastus viie aasta plaani esialgsete näitajate suurendamises. See käis eelkõige musta metallurgia kui meie maa edasise industrialiseerimise aluse kohta. Juba ÜK(b)P Keskkomitee otsuses 15. maist 1930 «Uralmeti tööst», mis võeti vastu poolteist kuud enne kongressi, oli täpselt ja selgelt formuleeritud ülesanne luua teine kivisöe- ja metallurgiabaas idas.

Kiitnud heaks selle Keskkomitee otsuse, kinnitas partei XVI kongress, et «meie maa industrialiseerimine ei saa tulevikus tugineda ainuüksi lõunas asuvale kivisöe ja metallurgia baasile. Meie maa kiire industrialiseerimise eluliselt vajalikuks tingimuseks on NSV Liidule teise põhilise kivisöe ja metallurgia keskuse loomine idas Uraali ja Siberi rikkalike kivisöe- ja maagileiukohtade ärakasutamise teel.»[2]

Vastavalt sellele esitas kongress ülesande kiirendada Magnitogorski ja Kuznetski tehaste ehitamist ning asuda ehitama teisi ettevõtteid, mis kuuluvad Uraal—Kuznetski kombinaadi süsteemi.

Tunduvalt suurendati ka traktori- ja autotööstuse, põllutöömasinate tootmise ja värvilise metallurgia arendamise plaani. Kõik need muudatused ja täiendused, mis viie aasta plaanis esialgsete direktiividega võrreldes tehti, olid võimalikud seepärast, et võitlusse plaani eest olid tõusnud miljonilised töörahva hulgad ning püstitanud loosungi täita viisaastak nelja aastaga.

XVI kongressi otsuses «Kolhoosiliikumisest ja põllumajanduse arendamisest» nähti ette konkreetsed abinõud kollektiviseerimise edasiseks arendamiseks ja kolhooside tugevdamiseks. Kongress mõistis otsustavalt hukka vead ja partei joone moonutamise kolhoosiliikumises, tõi esile selle põhjused ning juhtis kõigi mitteteraviljarajoonide, samuti ka NSV Liidu idapoolsete vabariikide ja oblastite parteiorganisatsioonide tähelepanu sellele, et neis piirkondades on vaja massiliseks kollektiviseerimiseks teha suurt ettevalmistustööd. Kongress rõhutas, et neis piirkondades võib artellile

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 23.

[2] Sealsamas, lk. 46.

ülemineku vormina esialgu massiliselt levida ühise maaharimise ühistu. Samuti mõisteti kategooriliselt hukka kõige lihtsama koopereerimisvormi täielik kõrvalejätmine, mis oli leidnud aset reas rajoonides, kus kolhoosiliikumine oli nõrk. Teravilja- ja tehniliste kultuuride kasvatamise kiirendatud arendamise kõrval püstitati ülesanne edendada ja arendada loomakasvatust.

Koos küla laiaulatusliku sotsialistliku rekonstrueerimisega tõusid ka maarajoonide parteiorganisatsioonide ette uued ülesanded. Täielikult kollektiviseeritud piirkondades hakati territoriaalsete külarakukeste kõrval looma kolhooside parteiorganisatsioone, mis olid moodustatud vastavalt tootmisprintsiibile.

Abinõud nõukogude riigi edasiseks tugevdamiseks. Kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide likvideerimine

Sotsialismi laiaulatuslik pealetung kogu rindel nõudis Nõukogude riigi edasist kindlustamist, nõukogude ümberkorraldamist vastavalt sotsialistliku rekonstrueerimise ajajärgu ülesannetele ning sidemete tugevdamist riigiaparaadi ja laiade rahvahulkade vahel. 1930. a. juulis võttis Nõukogude valitsus vastu otsuse ringkondade kui administratiivühikute kaotamise ja rajoonide kui maal sotsialismi ülesehitamise peamise lüli tugevdamise kohta. Ringkondade likvideerimine pidi tagama, et nõukogud muutuvad rahvahulkadele veelgi lähedasemaks ning küla majandus- ja kultuurielu vahetu juhtimine nende poolt tugevneb.

Seoses industrialiseerimise ja kollektiviseerimise edusammudega kerkisid esile uued ülesanded: nõukogude ümberkorraldamine, nende koosseisu parandamine ning nõukogude töösse uue rohkearvulise aktiivi, kõigepealt vabrikute ja tehaste lööktööliste ning kolhoosnikute kaasatõmbamine. Need ülesanded pidi lahendama nõukogude valimiskampaania 1930. a. lõpul — 1931. a. algul. Partei Keskkomitee detsembripleenum (1930. a.) juhtis oma otsuses «Nõukogude ümbervalimisest» tähelepanu sellele, et nõukogude ümberkorraldamine vastavalt uutele tingimustele võib toimuda ainult nende osatähtsuse tõstmise teel partei peajoone elluviimisel ning miljonite uute tööliste ja talupoegade kaasatõmbamise teel aktiivsete sotsialismiehitajate ridadesse. Selleks on vaja, et nõukogud pööraksid lööktööle ja kolhoosidele tõsist tähelepanu.

Nõukogude valimised, mis viidi läbi 1931. a. jaanuaris-veebruaris, demonstreerisid rahvahulkade poliitilise aktiivsuse ja teadlikkuse suurt kasvu. Valimiskoosolekuist võttis osa 72% valijaist, mis, võrreldes eelmiste aastatega, oli suureks sammuks edasi.

Sotsialismi kogu rindel toimuva pealetungi esimestel aastatel jätkasid oma aja ära elanud klassid (kulaklus, linnas tööstusest ja kaubandusest peaaegu lõplikult väljatõrjutud nepiaegse kodanluse riismed ja kodanliku intelligentsi ladvakiht) veel võitlust nõukogude võimu vastu. See võitlus kandis õige teravat ja ägedat iseloomu.

1929.—1930. a. avastati Nõukogude-vastased kahjurite organisatsioonid transpordis, kulla- ja plaatinatööstuses, elanikkonna varustamise alal tähtsamate toiduainetega jm. Ukrainas paljastati ning

anti nõukogude kohtu alla kontrrevolutsiooniline petljuuralaste organisatsioon (niinimetatud «SVU»), kes oli seadnud oma eesmärgiks kapitalismi restaureerimise.

Nende Nõukogude-vastaste kahjurlike organisatsioonide keskuseks oli tööstuspartei. Viimane oli kaubanduse ja tööstuse komitee (nn. Torgpromi) kaudu tihedasti seotud välismaal asuvate endiste vene kapitalistidega. Komitee koosseisu kuulusid Vene revolutsioonieelse tööstuse suurimad kapitalistid ja ninamehed (Nobel, Mantašev, Rjabušinski, Tretjakov jt.). Kaubanduse ja tööstuse komitee juhtivad tegelased ning nende kaudu ka tööstuspartei juhid olid seotud imperialistlike riikide välisluurega ja, olles selle agentideks, koostasid Nõukogudemaa vastu suunatud interventsiooniplaane.

Tööstuspartei filiaaliks kahjurluse organiseerimisel põllumajanduses oli teine Nõukogude-vastane organisatsioon, mis nimetas end «Talurahva tööparteiks» ning mida juhtisid kulakluse ideoloogid Kondratjev ja Tšajanov. Ja lõpuks viimaseks lüliks selles kodanluse restaureerijate blokis oli Nõukogude-vastane, interventsiooni ettevalmistav organisatsioon — nn. «Menševike liidu büroo», mis moodustati 1928. a. üheaegselt tööstusparteiga.

Neil põrandaalustel kontrrevolutsioonilistel kahjurite rühmadel, sõltumata sellest, kuidas nad end nimetasid, oli üks ja sama eesmärk — kapitalismi restaureerimine ja interventsiooni organiseerimine NSV Liidu vastu välismaiste imperialistide jõududega. Kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide blokk ühendas kadettide, esseeride, menševike ja petljuuralaste sabarakke. Oma kontrrevolutsioonilises tegevuses kasutas ta ära trotskistide ja buhharinlaste võitluse partei vastu.

1930. a. lõpul — 1931. a. algul need Nõukogude-vastased organisatsioonid paljastati ning nad pidid astuma nõukogude kohtu ette. 1930. a. novembris toimus tööstuspartei protsess, 1. märtsil 1931. a. aga algas Ülemkohtus «Menševike liidu büroo» asja arutamine. Avalik kohtuprotsess menševistliku organisatsiooni üle näitas ilmekalt selle partei reeturlikkust ja allakäimist. Kohus «Menševike liidu büroo» üle tegi nagu kokkuvõtte kogu menševismi häbiväärsest ajaloost.

Kahjurite paljastamisele vastasid töölisklass ja talurahvas veelgi suurema tööalase vaimustusega võitluses viisaastaku eest ning hoolitsusega meie maa kaitsevõime igakülgse tugevdamise eest. Tööstuspartei protsessi ajal, 25. novembril 1930, toimusid Moskvas ja teistes Nõukogude Liidu suuremates linnades massilised protesti-demonstratsioonid kahjurluse ning uue sõja vallapäästmise katsete vastu. Detsembri esimesel poolel avaldati Üleliidulise Teaduse ja Tehnika alal Töötajate Ühingu läkitus, millele olid alla kirjutanud väljapaistvad nõukogude teadlased ning milles pöörduti nõukogude teadusliku intelligentsi poole üleskutsega likvideerida kahjurluse otsesed ja kaudsed tagajärjed.

Nõukogudemaale saabusid otsustavad aastad võitluses viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest ning kommunistliku

partei juhtimisel saavutas nõukogude rahvas, saades jagu raskustest, oma ennastsalgava tööga uusi võite meie maa industrialiseerimisel ja põllumajanduse kollektiviseerimisel.

XII PEATÜKK

NÕUKOGUDE RAHVA VÕITLUS ESIMESE VIIE AASTA PLAANI ENNETÄHTAEGSE TÄITMISE EEST

§ 1. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1929—1932

Ülemaailmne majanduskriis ja rahvusvahelise imperialismi Nõukogude-vastaste salasepitsuste intensiivistumine

Nõukogude rahva võitlus esimese viisaastaku plaani teostamise, meie maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimus väga pinevas rahvusvahelises olukorras. 20-ndate aastate lõppu ja 30-ndate aastate algust tähistasid tõsised muudatused nii kapitalistlike maade kui ka NSV Liidu majanduslikus ja poliitilises olukorras. NSV Liidus oli alanud tormiline ja laiaulatuslik sotsialistlik ülesehitustöö, tõus toimus kõigis rahvamajandusharudes. Kapitalistlikes maades puhkes 1929. a. lõpul ränk majanduskriis. Tööstustoodangu tase Ameerika Ühendriikides, Inglismaal, Saksamaal, Prantsusmaal ja teistes kapitalistlikes maades langes järsult. Töötute arv ulatus 25 milj. inimeseni. Tööstuskriis põimus läbi kriisiga põllumajanduses, mis tegi töörahva olukorra kapitalistlikes maades eriti raskeks. Nagu märkis J. V. Stalin oma ettekandes partei XVI kongressil, toimus 1929. a. majanduskriis kapitalismi üldkriisi tingimustes. Sellega on seletatav ka kriisi enneolematu teravus ja sügavus ning ebatavaliselt suur ulatus.

Majanduskriis kiirendas revolutsioonilist tõusu kapitalistlikes maades ja asumaades ning kasvas paratamatult üle poliitiliseks kriisiks. Arenev revolutsiooniline liikumine kajastus ka majandusliku streigivõitluse kasvus ja teravnemises, mis kasvas üle poliitiliseks võitluseks, kommunistlike parteide tugevnemises kodanlikes maades, hiina rahva jätkuvas revolutsioonilises võitluses, imperialismivastase rahvusliku revolutsioonilise võitluse kasvus Indias, Indo-Hiinas, Indoneesias ja Aafrikas.

Imperialistliku süsteemi sisemiste vastuolude tugevnemine põhjustas kapitalistlike maade agressiivsuse kasvu. Imperialistlikud riigid forsseerisid sõja ettevalmistamist Nõukogude Liidu vastu. Juba viisaastaku esimesel aastal püüdsid imperialistid NSV Liidule peale sundida «väikest» sõda, seejärel aga muuta see suureks sõjaks Nõukogude riigi vastu. 1929. a. juulis tekkis sõjaline konflikt Kaug-Idas. Hiina militaristide ja vene valgekaartlaste jõugud, kes tegutsesid imperialistlike riikide ülesandel, hõivasid Ida-Hiina raudtee. Ida-Hiina raudteelt kõrvaldati Nõukogude administratsioon, seal

purustati ametiühingu- ja teised ühiskondlikud organisatsioonid ning areteeriti Nõukogude kodanikud. Seejärel, 1929. a. sügisel ründasid Tšang Sü-liangi mandžuuria väed koos vene valgekaartlastega Nõukogude piirivalve-väeosi ning tungisid Nõukogude territooriumile. Militaristidele vastulöögi andmiseks moodustati Kaug-Ida eriarmee V. K. Blücheri juhtimisel. Armee läks pealetungile, paiskas mandžuuria militaristid Nõukogude pinnalt minema ning jälitas vaenlast edukalt tema enda territooriumil. Saavutanud täieliku võidu, pöördusid Kaug-Ida eriarmee väeosad tagasi Nõukogude territooriumile.

Konflikt Ida-Hiina raudteel likvideeriti kiiresti. 3. detsembril 1929. a. kirjutati alla esialgsele protokollile NSV Liidu ja Hiina vahel, seejärel aga ka lõplikule kokkuleppele (Habarovski protokoll 22. detsembrist 1929), mille kohaselt Ida-Hiina raudteel taastati täielikult endine olukord vastavalt NSV Liidu ja Hiina lepingule 31. maist 1924.

Kuid sel momendil, kui Nõukogudemaa ja Hiina vahel oli rida vaieldavaid küsimusi juba lahendatud, tulid imperialistlikud riigid eesotsas Ameerika Ühendriikidega välja avaldusega, et NSV Liit on rikkunud Kellogi pakti. Nõukogude valitsuse vastunoodis märgiti, et Nõukogude väed tegutsesid Ida-Hiina raudteel enesekaitse eesmärgil, mida aga ei saa öelda välismaiste kapitalistide kohta, kes peavad Hiina territooriumil ja Hiina sadamates oma relvastatud jõude sugugi mitte enesekaitseks, vaid interventsiooni vallapäästmiseks Hiinas.

Nõukogude-vastane provokatsioon, mille olid Kaug-Idas sepitsenud Jaapani, Ameerika ja Inglise imperialistid, kukkus läbi.

Kuid kapitalistlike maade agressiivsed ringkonnad, püüdes töötava rahva tähelepanu ülemaailmse majanduskriisi tõelistelt põhjustelt kõrvale juhtida ja oma kõikumalöönud positsioone parandada, tegid 1930. ja järgnevail aastail uuesti ettevalmistusi Nõukogude-vastaseks blokaadiks ja uueks interventsiooniks NSV Liidu vastu. Ameerika Ühendriikide tolleaegne president Hoover teatas avalikult, et ta peab Nõukogude Venemaa hävitamist oma elueesmärgiks. Nõukogude-vastasesse kampaaniasse lülitus aktiivselt katoliku kiriku reaktsiooniline ladvik. Vatikan eesotsas Rooma paavsti Pius XI-ga esines NSV Liidu vastu kavatsetava nn. «ristisõja» initsiaatorina.

Rahvusvahelise reaktsiooni Nõukogude-vastastele sepitsustele sai osaks kapitalistlike maade progressiivsete demokraatlike jõudude tugev vastulöök. Nõukogude Liidu sõbrad — töölised, talupojad ja progressiivne intelligents — korraldasid kõikjal protestimeeleavaldusi, nõudes Nõukogude-vastase kampaania lõpetamist ning paljastades Nõukogudemaa vaenlaste kontrrevolutsiooniliste sepitsuste klassiolemust. 22. märtsil 1930. a. algas Essenis (Saksamaal) NSV Liidu sõprade teine rahvusvaheline kongress. Kongressist võtsid osa delegaadid Prantsusmaalt, Inglismaalt, Ameerika Ühendriikidest, Saksamaalt, Belgiast, Norrast, Taanist, Rumeeniast ja teistest

maadest. Kongress toimus suure aktiivsuse tähe all. Võeti vastu resolutsioon, milles avaldati protesti Nõukogude-vastase kampaania ja selle vastu, et kapitalistlikud riigid teevad sõjalisi ettevalmistusi kallaletungiks NSV Liidule. Kongress paljastas ettevalmistused uueks Nõukogude-vastaseks interventsiooniks nii ideoloogilisel, poliitilisel kui ka diplomaatilisel rindel.

Nõukogude-vastaste provokatsioonide ebaõnnestumine andis interventsiooni õhutajatele tõuke teiste mooduste otsimiseks, uue suitsukatte loomiseks, mille varjus oleks saanud jätkata ettevalmistusi interventsiooniks Nõukogude Liidu vastu. «Uute» võitlusmeetodite hulgas omandas tähtsa koha imperialistide kampaania Nõukogude ekspordi vastu. Vaatamata sellele, et NSV Liidu osatähtsus kogu maailma ekspordis oli äärmiselt väike (1930. a. moodustas see kõigest 1,9%), süüdistasid kapitalistid Nõukogude Liitu nende majanduse «nõrgestamises». Nad väitsid valelikult, et Nõukogude Liit müüb oma kaupu välisturul alla omahinna, s. o. kasutab dumpingut ning soodustab seega majanduskriisi süvenemist. Süüdistades kriisis Nõukogude Liitu, ei piirdunud kapitalistid ainuüksi kihutustööga Nõukogude ekspordi vastu. Mõnede imperialistlike riikide (Ameerika Ühendriikide, Prantsusmaa, Kanada, Belgia) valitsused keelasid ära Nõukogude kaupade sisseveo. Sisuliselt püüdsid nad sellega organiseerida NSV Liidu majanduslikku blokaadi.

Nõukogude valitsus võttis kasutusele vastuabinõud nende maade suhtes, kes püüdsid oma keeluabinõudega takistada Nõukogude kaubavahetust. 20. oktoobril 1930 otsustas Rahvakomissaride Nõukogu täielikult lõpetada või viia miinimumini tellimused ja ostud nendes maades, mis olid kehtestanud kaubavahetuses NSV Liiduga piirava erirežiimi, mida teistele maadele ei laiendatud.

Seetõttu, et rida kapitalistlikke maid oli kaubandussidemetest NSV Liiduga majanduslikult huvitatud, Nõukogude väliskaubandus, hoolimata reaktsiooniliste ringkondade Nõukogude-vastasest tegevusest, tegelikult mingisugust kahju ei kannatanud, vaid vastupidi, 1931. a. alguseks väliskaubanduse maht mõnevõrra isegi kasvas.

Nõukogude Liidu majandusliku blokaadi organiseerimise katsed käisid käsikäes Nõukogude-vastase bloki loomise ja Nõukogudemaa poliitilise isoleerimise plaanidega. Niisuguse bloki loomise initsiatiiv kuulus Briand'ile — Prantsusmaa välisministrile. Prantsusmaa valitsevad ringkonnad ilmutasid tollal Nõukogude-vastase sõjakäigu organiseerimisel erilist aktiivsust. Prantsusmaa valitsuse ettepanekul loodi Rahvasteliidu juurde Euroopa liidu moodustamise küsimuse uurimise komisjon. Seda liitu, nn. Pan-Euroopat, taheti imperialistide poolt moodustada ilma NSV Liidu osavõtuta ja NSV Liidu vastu. Prantsusmaa valitsevad ringkonnad seadsid enda ülesandeks muuta «Pan-Euroopa» meie maale kallaletungimise tööriistaks.

Üheaegselt sõjaliste plaanide koostamisega organiseerisid imperialistlikud riigid terve Nõukogude-vastaste provokatsioonide ahela,

et saada ettekäänet sõjategevuse alustamiseks Nõukogude Liidu vastu. Ebaõnnestunud katse panna toime plahvatust Nõukogude esinduses Varssavis (aprill 1930), kallaletungid Jaapani saadikule (1931) ja Saksa nõunikule (märts 1932) Moskvas, mille organiseerisid välisriikide luureagendid, Prantsuse president Doumer'i tapmine vene valgekaartlase Gorgulovi poolt (mai 1932)[1] — selline oli imperialistide alatute provokatsioonide ahel.

Koostades interventsiooniplaane NSV Liidu vastu, pidasid imperialistid omavahel ühtlasi ägedat võitlust müügiturgude pärast. Imperialistlikud riigid otsisid kriisist väljapääsu sõja abil ning püüdsid lahendada oma vastuolusid maailma uue ümberjaotamise teel, kõigepealt aga NSV Liidu arvel.

1932. a. okupeerisid Jaapani imperialistid täielikult Mandžuuria ning hakkasid pingsalt valmistuma Põhja-Hiina hõivamiseks ja Nõukogude Liidule kallaletungimiseks. Mandžuuria relvajõul hõivamine Jaapani imperialistide poolt tähendas, et Kaug-Idas on tekkinud uue maailmasõja kolle.

Nõukogude riigi välispoliitika

Suureneva sõjaohu tingimustes jäi Nõukogude Liit endiselt kindlalt ja vankumatult oma rahupositsioonidele, võideldes rahu säilitamise eest ning rebides maski neilt, kes valmistasid ette ja provotseerisid sõda.

Ohjeldamatule Nõukogude-vastasele kampaaniale, mille eesmärgiks oli uue interventsiooni vallapäästmine ja rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö nurjaajamine, seadis Nõukogude Liit vastu oma kindla rahupoliitika ning rahulikul teel konfliktide reguleerimise poliitika. Nõukogude riigi kindlameelne ja vankumatu poliitika viis diplomaatiliste suhete taastamisele Inglismaaga 1929. a. oktoobris ning garanteeris ka teised Nõukogude Liidu välispoliitika edusammud.

1932. a. sõlmiti Nõukogude valitsuse ning Soome, Läti, Eesti, Poola ja Prantsusmaa vahel mittekallaletungi paktid, mis etendasid olulist osa võitluses selle eest, et säilitada rahu ning ajada nurja imperialistide katsed kokku klopsida ühtset Nõukogude-vastast rinnet.

Desarmeerimiskonverentsil, mis algas Genfis 1932. a. veebruaris, esitas Nõukogude Liit nõudmise täieliku ja üldise desarmeerimise kohta. Nõukogude delegatsioon esitas konventsiooniprojekti relvastuse proportsionaalse ja progressiivse vähendamise kohta. Suur tähtsus oli Nõukogude Liidu poolt sellel konverentsil esitatud projektil agressori (kallaletungiva poole) definitsiooni kohta. See projekt nägi ette kõik võimalikud ühtede riikide poolt teistele riikidele kallaletungimise juhud ning oli koostatud selliselt, et võttis agressorilt võimaluse varjata oma kallaletungi mistahes viidete ja õigustustega.

---

[1] Gorgulov tunnistas avameelselt, et presidendi tapmise eesmärgiks oli provotseerida Prantsusmaad sõjale NSV Liidu vastu.

Nõukogude Liidul läks korda sõlmida konventsioon Eesti, Läti, Soome, Poola, Rumeenia, Türgi, Iraani, Afganistani, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia ja Leeduga agressori mõiste defineerimise kohta. See oli tõsiseks edusammuks Nõukogude Liidu välispoliitikas.

§ 2. Võitlus viisaastaku täitmise eest tööstuses nelja aastaga

Partei loosung tehnika tundmaõppimise kohta. Majandusliku töö ümberkorraldamine

Esimese viisaastaku viimaseil aastail — 1931. ja 1932. a. — tuli täita tööstuse ehitamise programmist peaaegu kaks kolmandikku. Kui nelja aasta jooksul — 1927. a. kuni 1930. a. — oli käiku lastud 323 uut ettevõtet, siis ainuüksi 1931. a. jooksul pidi ekspluatatsiooni antama 518 ettevõtet. Nende ettevõtete hulgas olid tähtsad masinaehitustehased, rida suuri kaevandusi ja naftatöötlemisseadmeid, kõrg- ja martäänahjud, keemiakombinaadid, värvilise metallurgia ettevõtted, põllutöömasinate ja ehitusmaterjalide tehased, auto- ja traktoritööstuse gigandid (Harkovi traktoritehas, Nižni Novgorodi autotehas, rekonstrueeritud «AMO» tehas Moskvas jt.).

Suured ülesanded olid neil aastail püstitatud ka põllumajanduse varustamiseks uue tehnikaga. Viisaastaku kaardil, mida demonstreeriti NSV Liidu V nõukogude kongressi delegaatidele 1929. a. mais, säras heleda tähena tolleaegne ainuke masina-traktorijaam — Ševtšenko-nimeline masina-traktorijaam Ukrainas. 1930. a. lõpuks oli loodud juba 360 MTJ-i, ainuüksi 1931. a. pidi aga rajatama 1040 uut masina-traktorijaama.

518 ja 1040 — need arvud kõlasid kui võitlusloosungid, kui ülesehitustöö bolševistliku tempo veenvad ja ilmekad näitajad.

Viisaastaku viimaseil aastail asuti üksteise järel rekonstrueerima kõiki meie maa rahvamajandusharusid.

Tööstuse kiire areng, põllumajanduse tõus tänu kollektiviseerimisele, uute rajoonide ja rahvusvahariikide osatähtsuse kasv meie maa majanduselus esitas järjest suuremaid nõudeid raudteetranspordi tööle. Muide, oma tehnilise varustatuse mahajäämuse ning vedurite ja vagunite kulumise tõttu oli transport muutunud kitsaskohaks rahvamajanduses. 1931. a. esitasid partei ja valitsus ülesande luua transpordis võimas veerev koosseis, arendada uute raudteede ehitamist ning parandada kapitaaltööde organiseerimist.

Rahvamajanduse rekonstrueerimine uue tehnika baasil püstitas täie teravusega uue tehnika tundmaõppimise ülesande. Raskused selle ülesande lahendamisel seisid kõigepealt selles, et oma enamuses oli tööstuse kaader nõrga tehnilise ettevalmistusega.

Need raskused andsid end tunda uute, eriti nende ettevõtete töölerakendamisel, mis lasti käiku viisaastaku esimestel aastatel. Seda tõendas ilmekalt näiteks olukord Stalingradi traktoritehases. Pärast tehase käikulaskmist 1930. a. juunis ei suudetud pikemat aega ära õppida massilise vooltootmise meetodeid ning täielikult

ära kasutada tehase projekteeritud võimsust. Meenutades hiljem raskusi, mis olid seotud Stalingradi traktoritehase käikulaskmisega, rääkis G. K. Ordžonikidze: «Me võtsime traktoritööstuse jaoks parimad tööpingid ja masinad; kuidas aga nüüd saada traktorit? Kaua aega me käisime ümber nende tööpinkide. Tõenäoliselt paljud teist lugesid ajalehtedest ja mäletavad, kui palju me nägime vaeva, et uut tehnikat tundma õppida. Mäletan, et kui see tehas avati, siis suvel lasti välja esimene traktor, seejärel möödus 4—5 kuud, kuid me ei suutnud anda rainsatki traktorit, ei suutnud ka valmistada detaile ega neid kokku monteerida. Kogu järgmise aasta me jändasime samuti, kuidagimoodi viisime traktorite arvu päevas kuni 10-ni, seejärel kuni 25-ni ning rõõmustasime väga, arvasime, et saab asja.»[1]

Oluline mahajäämus uue tehnika tundmaõppimisel kujutas endast suurt hädaohtu tööstuse edaspidisele arendamisele ja viie aasta plaani täitmisele. Partei märkas seda hädaohtu õigeaegselt ning esitas rekonstrueerimise ajajärgu tähtsaima lülina ülesande uut tehnikat tundma õppida.

«Rekonstrueerimise ajajärgul tehnika otsustab kõik» — nii formuleeris J. V. Stalin 1931. a. veebruaris esimesel ülevenemaalisel sotsialistliku tööstuse töötajate konverentsil peetud kõnes selle tähtsa partei loosungi.

Tööstuse, transpordi ja põllumajanduse arendamisel üleskerkinud suured ülesanded tõstsid tunduvalt ka planeerimise osatähtsust kogu rahvamajanduses. 1931. a. kinnitati esmakordselt rahvamajanduse aastaplaan (enne seda kinnitati aasta kontrollarve).

Pidades sotsialistliku planeerimise parandamist väga tähtsaks, määras Nõukogude valitsus 1930. a. novembris Riikliku Plaanikomisjoni esimeheks V. V. Kuibõševi ja Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu esimeheks G. K. Ordžonikidze. Nende andekate rahvamajanduse organiseerijate määramine ülalmainitud kohtadele aitas kaasa Riikliku Plaanikomisjoni ja Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu töö parandamisele.[2]

Majandusliku töö ümberkorraldamise programmi vastavalt uutele tingimustele määras kindlaks ÜK(b)P Keskkomitee poolt kokkukutsutud majandusmeeste nõupidamine 22.—23. juunil 1931. a. Nõupidamine kuulas ära V. V. Kuibõševi ettekande tööstuse arendamise programmi täitmise käigust. Pikema kõnega esines Rahvamajanduse Kõrgema Nõukogu esimees G. K. Ordžonikidze. Ta püstitas rea konkreetseid ülesandeid (isemajandamine, võrdsustamissüsteemi likvideerimine töötasude osas, hoolitsus tööliste ja inseneride eest, sisemiste ressursside mobiliseerimine jne.), mille täitmine pidi tagama tööstuse edasise arengu. Nõupidamisel võtsid sõna ka A. I.

---

[1] Г. К. Орджоникидзе, Избранные статьи и речи, Госполитиздат, 1945, стр. 274.

[2] Pärast seda, kui Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu jagati kolmeks rahvakomissariaadiks (Rasketööstuse, Kergetööstuse ja Metsatööstuse rahvakomissariaadid), määrati G. K. Ordžonikidze Rasketööstuse rahvakomissariks.

Mikojan, P. P. Postõšev, N. M. Švernik ning paljud majanduslike koondiste juhatajad, suurte ettevõtete direktorid ja ehituste (Magnitostroi, Vostokstali jt.) ülemad.

Nõupidamise lõppistungil peetud kõnes tegi J. V. Stalin kokkuvõtte nõupidamise tööst, üldistades konkreetseid ettepanekuid, mis olid tehtud sõnavõttudes, ning kavandades majandusliku töö ümberkorraldamise programmi. Kõne all olid tööstuse töös esinevate puuduste likvideerimine, kogu tegeliku majandusliku töö põhjalik parandamine ning uued juhtimisvõtted ja -meetodid; neid kõiki hakati nimetama tööstuse töö ümberkorraldamise kuueks põhitingimuseks.

Tööpuuduse likvideerimine ja massiline kolhooside loomine tõstis teravalt üles ülesande minna üle tööstusele vajaliku tööjõu organiseeritud värbamisele lepingute sõlmimise korras kolhoosidega, samuti aga ka raskemate tööprotsesside mehhaniseerimise ülesande.

Tööliste värbamise uute meetodite küsimus oli omakorda seoses tööjõu voolavuse likvideerimisega, võrdsustamise kaotamisega töötasude alal ning töö organiseerimise täiustamisega. Võitlus tööviljakuse edasise tõstmise eest nõudis isikliku vastutamatuse likvideerimist tööpinkide ja mehhanismide kasutamisel ning jõudude õiget paigutamist ettevõtteis.

Suur tähtsus oli ka oma, töölisklassi ja talurahva hulgast pärinevatest inimestest tehnilise intelligentsi loomisel, sellel, et muuta suhtumist vana kooli insener-tehnilistesse jõududesse, tõmmata neid julgesti tööle kaasa, osutada neile rohkem hoolitsust ja tähelepanu.

Ja lõpuks, uus olukord ja uued tingimused tööstuse arendamisel tõstsid uut moodi üles küsimuse isemajandamise juurutamisest ja tugevdamisest ettevõtete töös, tööstuse sisemise akumulatsiooni suurendamisest industrialiseerimise bolševistliku tempo kindlustamise ja kiirendamise eesmärgil.

Võitlus tehnika tundmaõppimise eest. Sotsialistliku võistluse ja lööktöö uued vormid

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus tegid ulatuslikku tööd, et aidata töölisklassi õppida tehnikat käsitsema.

1931. a. aprillis võttis partei Keskkomitee vastu rea otsuseid selle kohta, et ette valmistada tehniliselt haritud tööliste kaadrit viisaastaku suurimate uusehituste — Harkovi traktoritehase, Magnitogorski ja Kuznetski tehaste, Berezniki ehituse jt. jaoks. Suurt tööd tegi partei tehnilise propaganda organiseerimisel.

Põhilüliks võitluses tehnika tundmaõppimise eest sai tööliste õppuse organiseerimine ettevõtetes tootmistöö kõrval. Meie maa suuremates tehastes loodi tööliste õppekombinaadid, mis hõlmasid järk-järgult kogu tööliste kaadri ettevalmistamise süsteemi kirjaoskamatuse likvideerimisest ja üldhariduslikust ettevalmistusest nelja klassi ulatuses kuni kõrgemate õppeasutusteni. 1931. a. tegeles tehases «Serp i Molot» õppimisega 70% töölistest. Tehase «AMO» õppekombinaadis õppis 6700 inimest.

Tähtsat osa uue tööliste kaadri ettevalmistamisel etendasid endi-

selt vabriku-tehase koolid. «Vabriku-tehase koolid,» kirjutas V. V. Kuibõšev «Komsomolskaja Pravda» toimetusele nende koolide kümnenda aastapäeva puhul, «on õigusega võitnud esimese koha kvalifitseeritud tööjõu kaadri ettevalmistamisel.»[1]

Juba 1931. a. hakkas paljudes ettevõtetes juurduma tehnilise eksami õiendamise praktika, mis järgnevail aastail võttis laialdase leviku. Tehniline eksam muutus uue tehnika tundmaõppimise ueks ja seejuures kõige efektiivsemaks vormiks. Otsustav murrang, mis saavutati töölisklassi kultuuri- ja tehnilise taseme tõstmisel esimese viisaastaku aastail, sai tööstuse edasise tõusu kindlaks aluseks.

Massiline tehnika tundmaõppimine tagas rekonstrueerimise ajajärgu raskuste võitmise ning esimesel viisaastakul valminud uute käitiste ja ettevõtete kiire töölerakendamise. Nii hakkas Stalingradi traktoritehas juba 1931. a. augustist-septembrist alates andma tööpäevas 80—90 traktorit, 24. septembril aga laskis Stalingradi traktoritehas esmakordselt välja 100 traktorit. 20. aprilliks 1932 saavutas Stalingradi traktoritehas oma projekteeritud võimsuse, tootes kahe vahetuse jooksul 144 traktorit. Nõukogude valitsuse määrusega autasustati Stalingradi traktoritehast Lenini ordeniga. Tehase parimatele töölistele anti valitsuse autasud.

Viisaastaku esimestel aastatel omandasid sotsialistlik võistlus ja lööktöö tõeliselt massilise iseloomu ning hõlmasid NSV Liidu töölisklassi enamiku. Kui partei XVI kongressi eel oli lööktööbrigaadides vähe rohkem kui miljon inimest, siis 1932. a. alguseks ulatus lööktööliste armee tööstuses juba 3,5 milj. inimeseni. Viisaastaku viimasel aastal hõlmas lööktöö ja sotsialistlik võistlus ligemale 75% tööliste üldarvust. See tähendas, et võitlus viisaastaku eest, tööviljakuse tõstmise ja sotsialistliku tööstuse arendamise eest oli muutunud paljude miljonite inimeste südameasjaks.

Rahvahulkade initsiatiiv tõi esile niisugused uued võistluse vormid, nagu mahajääjate kaasatõmbamine ühiskondliku abistamise teel, operatiivsed plaanigrupid, ahelbrigaadid jne. Eriti tähtis oli liikumine endapoolse tootmis- ja finantsplaani koostamise eest, mis tekkis 1930. a. suvel Leningradis Karl Marxi nimelises Masinaehitustehases. Tehase töölised pöördusid üleskutsega meie maa kõigi suuremate ettevõtete poole, tehes neile ettepaneku siduda 1930.—1931. a. kontrollarvude läbiarutamine endapoolse tootmis- ja finantsplaani koostamisega. See üleskutse leidis kogu maal laialdast vastukaja. Võtnud vastu enda koostatud asutuse tootmis- ja finantsplaani, kohustusid töölised võitlema suurendatud tootmisülesannete täitmise eest, mobiliseerides selleks kõik ettevõtte sisemised ressursid.

Ettevõtte töötajate poolt koostatud tootmis- ja finantsplaan, mis hõlmas kogu ettevõtte kollektiivi, pani aluse võistluse kollektiivsetele vormidele. Tänu töötajate endapoolsetele tootmis- ja finants-

[1] «Комсомольская правда», I. IV 1931.

plaanidele hakati riiklike plaanide koostamisprotsessis arvestama tootmise novaatorite kogemusi. See rikastas sotsialistliku planeerimise praktikat.

Suurt tähtsust omas ka võistluse tekkimine toodangu kvaliteedi eest ning eeskujuliku toodangu brigaadide loomine, kes seadsid üleandeks praagiprotsendi viimise miinimumini ning üksnes eeskujuliku kvaliteediga toodangu väljalaskmise.

4. aprillil 1931. a. pöördusid Tuula tehase nr. 1 töölised «Pravda» kaudu kõigi meie maa tööliste poole üleskutsega hoogustada sotsialistlikku võistlust, et tähistada partei XVI konverentsi poolt vastuvõetud sotsialistliku võistluse läkituse teist aastapäeva. Tuula tööliste läkitusele vastasid Moskva tehaste «AMO», «Serp i Molot» ja «Dünamo» töölised ning teenistujad. Eesrindlikud Moskva ettevõtted, kes lülitusid ettevõtete-vahelisse sotsialistlikku võistlusse, võtsid endale kohustuse tähistada esimest maid uute edusammudega võitluses plaani täitmise ja ületamise eest.

Avalikus kirjas, mis avaldati «Pravdas» 17. aprillil 1931. a., kutsusid Moskva töölised üles tõstma võistlust kõrgemale astmele ja saavutama, et «iga lööktööbrigaad muutuks kvaliteetse toodangu brigaadiks, iga lööktööline aga võitlejaks kvaliteedi eest, tehnika omandamise eest».

Partei loosungid «Õppida kasutama tehnikat!», «Uut moodi töötada, uut moodi juhtida!» said rahvahulkade loosungeiks ning see oligi esimese viisaastaku suurte võitude tagatiseks.

Esimese viie aasta plaani ennetähtaegne täitmine tööstuses

Rida tööstusharusid ja üksikud ettevõtted täitsid juba 1931. a. kahe ja poole või kolme aastaga oma viie aasta plaani.

1931. a. märtsis kandis viie aasta plaani täitmisest ette naftatööstus. See oli Bakuu ja Groznõi tööliste suureks võiduks. Naftatöölisi tervitas palavalt kogu meie maa.

Naftatööstuse järel täitsid kahe ja poole aastaga edukalt viie aasta plaani paljud meie maa tähtsamad ettevõtted. 1931. a. aprilliks täitsid Moskva elektriseadmete tehase töölised oma viie aasta plaani kahe ja poole aastaga. Samasugust edu saavutasid Moskva tehas «Kautšuk», S. M. Budjonnõi nimeline tehas, «Moselektrik» jt. Kogu Leningradi tööstus täitis viisaastaku kolme aastaga. 1931. a. lõpul (s. o. kolme aastaga) täitsid oma viie aasta plaani niisugused tööstusharud nagu elektrotehnikatööstus, masinaehitus, kalakonservitööstus jt. Nõukogude valitsus andis tootmise eesrindlastele kõrgeid autasusid.

1931. a. viidi lõpule ka rea ettevõtete põhjalik rekonstrueerimine. Selle rekonstrueerimise ulatuse üle võib otsustada Moskva autotehase järgi. Selle tehase rekonstrueerimine viidi lõpule 1931. a. oktoobris. Kui vana «AMO» tehas, mis enne revolutsiooni kuulus kapitalist Rjabušinskile, kujutas endast mahajäänud tehnikaga primitiivseid autotöökodasid, siis pärast rekonstrueerimist muutus ta esmaklassiliseks ettevõtteks, mis oli sisustatud kõige eesrindlikuma tehnikaga. Võrreldes 1928. a. kasvas tööliste arv peaaegu 9 korda,

kogutoodangu maksumus aga peaaegu 15 korda. Tehas pidi hakkama andma 25 000 veoautot aastas.

1931. a. ja 1932. a. algul said üksteise järel valmis esimese viisaastaku suuremad ettevõtted. 1. oktoobriks 1931 lõpetati NSV Liidu teise traktoritehase ehitamine Harkovis. Tehas saavutas kiiresti tootmisprogrammis ettenähtud võimsuse ning hakkas alates 1932. a. maikuu algusest andma meie maale 100 traktorit päevas. 1. jaanuarist 1932 asus töötavate ettevõtete rivisse autotehas Nižni Novgorodis (Gorkis).

1932. a. esimesel poolel sai Moskvas valmis kolm uut suurettevõtet. Rekordiliselt lühikese ajaga — 12 kuuga — ehitati Moskvas esimene kuullaagrite tehas, mille toodangut nii väga vajas Nõukogude masinaehitustööstus. 1932. a. laskis tehas välja juba miljon kuullaagrit kodumaisest terasest, vabastades meie tööstuse täielikult kuullaagrite importimisest. 1932. a. mais lasti käiku lõikeriistade tehas «Frezer», juuli algul aga kontrollmõõduriistade tehas «Kaliiber».

Jaanuaris anti ekspluatatsiooni Krasnouralski vasesulatuskombinaat, aprillis aga sai valmis Berezniki keemiakombinaat.

1932. a. algul saavutas sotsialistlik tööstus veel ühe suure võidu. Hakkasid valmis saama Uraali—Kuznetski kombinaadi tähtsaimad seadmed. Kaks suurt Magnitogorski kõrgahju hakkas andma päevas üle 2000 tonni malmivalu. 1933. ja 1934. a. hakkasid Magnitogorskis tööle veel kaks kõrgahju.

Ühtlasi viidi lõpule ka Kuznetski metallurgiatehase ehitamine Siberis. 1932. a. aprillis anti ekspluatatsiooni Kuznetski kõrgahi nr. 1, juulis aga andis esimese malmi teine kõrgahi. Septembris ja oktoobris anti ekspluatatsiooni kaks martäänahju, Oktoobrirevolutsiooni 15. aastapäevaks lasti käiku esimene Nõukogude bluuming.

Magnitogorski ja Kuznetski tehaste ümber kerkisid uued nõukogude linnad Magnitogorsk ja Stalinsk, millede elanikkond suurenes väga kiiresti.

Kuznetski tehase ehitustööde üks juhatajaid, väljapaistev teadlane-metallurg, praegune akadeemik I. P. Bardin kirjutas oma mälestustes seninägematust entusiasmist ja ennastsalgavusest, mida töölised ilmutasid Kuznetski tehase ehitamisel. «Töötasime ööd ja päevad. Öösel valgustasid ehitusplatsi prožektorid, öised vahetused ei tahtnud väljatöötusel langeda lasta. Kui pooleliolevas süvendis äkki satuti allikale, jätkati süvendi kaevamist, seistes ise vööni jääkülmas vees.

Ekskavaatorid jäid külma käes seisma. Kuid kivikõva maad oli vaja iga hinna eest purustada. Kommunistlikud noored kuulutasid välja laupäevaku. Desertööre ei olnud. Olid entusiastid, võitlejad. Tihedas külmaudus hakkasid kommunistlikud noored kirkadega maad raiuma. Kangestusid jalad ja külmusid sõrmed, kuid rindelt ei lahkunud ükski võitleja. Prožektorite valgusel töötati ehitusplatsil kogu öö. Ning võideti külm ja pakane, võideti kangekaelne Siber.»

Kõigis raskemates ehitustöö lõikudes sammusid esirinnas

kommunistid ja kommunistlikud noored. Nad organiseerisid sotsialistlikku võistlust ja lööktööd ning mobiliseerisid oma eeskujuga töölisi raskuste võitmisele.

Nižni Novgorodi autotehase ehitustöödel näitasid otsustavatel päevadel enne põhitsehhide käikulaskmist eeskuju kommunistid. Sageli võtsid parteikoosolekutest osavõtjad täies koosseisus kätte labidad ja läksid tööle. Sepikojas moodustati lööktööbrigaad, kuhu kuulusid kõik parteikomitee büroo ja komsomolikomitee büroo ning partei Keskkomitee propagandagrupi liikmed. See brigaad betoneeris vundamenti.

1931. a. oktoobri esimesel poolel puhastasid Nižni Novgorodi autotehase ehituse 2500 kommunisti ja 8000 parteitut ehitustöölist iga päev pärast tööd prožektorite valgusel ehitusplatsi süvendeist ja vundamendikraavidest väljavõetud pinnasest. 19. oktoobril tuli sinna tööle ligi 20 000 vabatahtlikku, 20. oktoobril aga üle 25 000 vabatahtliku.

Samasugune oli lugu ka viisaastaku teistel ehitustel. Parteiorganisatsioonide kutsel võtsid tuhanded inimesed osa laupäevakuist, et tagada ettevõtete kiirem käikulaskmine.

Kõigi viisaastaku suuremate tööstusobjektide ehitamisel etendasid suurt osa kommunistlikud noored. Vastavalt ÜLKNÜ Keskkomitee mobilisatsioonile sõitis 66 000 kommunistlikku noort ehitama uusi tehaseid Uraalis ja Siberis. Mittetäielike andmete järgi suunati tähtsamatele ehitustele ja mitmesugustesse tööstusharudesse 350 000 kommunistlikku noort kõigist meie maa osadest. Ka Dnepri hüdroelektrijaama, samuti nagu Magnitogorski ja Kuznetski tehaseid ehitas kogu maa. 1. mail 1932. a. andis Dnepri hüdroelektrijaama esimene generaator tööstusvoolu. Ööl vastu 10. oktoobrit sai Dneprogess täiesti valmis. Dnepri kohal põlesid Lenini sõnad: «Kommunism — see on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine.»

Kõigi nende ettevõtete ekspluatatsiooni andmine viisaastaku viimastel aastatel muutis põhjalikult rahvamajanduse tehnilist baasi ning lõi uued võimalused sotsialistliku ülesehitustöö kiireks arendamiseks.

Otsustavad edusammud meie maa industrialiseerimisel olid töölisklassi kangelaslike jõupingutuste tulemuseks, partei peajoone järjekindla elluviimise tulemuseks. 1932. a. lõpuks oli meie maa täitnud viisaastaku nelja aastaga.

§ 3. Kolhooside organiseerimise edasine areng. Võitlus raskuste ületamise eest põllumajanduses

Kolhoosiliikumise edasine kasv

Viisaastaku viimaseid aastaid tähistas kolhoosiliikumise uus kasv. 1930. a. keskpaiku oli kolhoosides 6 milj. majandit, 1930. a. teisel poolel ja 1931. a. esimesel poolel astus kolhoosidesse veel 7 milj.

majandit. 1. juuliks 1931 oli kolhoosidesse ühinenud juba üle poole kõigist talumajandeist (13 miljonit), kollektiviseerimise protsent kogu NSV Liidu ulatuses tõusis 52,7-le. Teraviljarajoonide esimeses grupis oli kollektiviseerimine 1931. a. suveks põhiliselt lõpule viidud: kolhoosid hõlmasid üle 80% talumajandite üldarvust ning üle 90% kogu talupoegade külvipinnast. Seega muutus kolhoositalurahvas maaharimise keskseks kujuks, Nõukogudemaa aga kujunes suurpõllumajanduse maaks.

Kolhoositöö esimese aasta tulemused avaldasid suurt mõju veel kõhklevaile üksiktalupoegadele. Sageli praktiseeriti kolhooside aruandmist üksikmajapidajate ees.

Paremad kolhoosid andsid oma kogemusi edasi vastloodud kolhoosidele. Näiteks 1931. a. suunati kevadkülvi perioodil vanadest kolhoosidest uutesse, vastloodud kolhoosidesse abiks 20 000 inimest. Vastavalt Kolhooside Keskuse otsusele saadeti 1932. a. jaanuaris eesrindlikest kolhoosidest 40 000 kolhoosnikut-lööktöölist kogemuste edasiandmiseks mahajäänud kolhoosidesse. Samal ajal saadeti noortest kolhoosidest 60 000 kolhoosnikut vanadesse kolhoosidesse, et nad omandaksid seal kolhoositootmise organiseerimise kogemusi. Kõik see aitas järk-järgult kaasa kolhooside kaadri loomisele talurahva enese hulgast.

Külas hakkas järjest hoogsamalt arenema sotsialistlik võistlus. Lööktöölised võitlesid tööviljakuse tõstmise eest kolhoosides, suhtusid heaperemehelikult kolhoosi varasse ning hakkasid üha suuremal määral etendama avangardi osa kolhoositootmises.

Reorganiseerimise ajajärgu raskused põllumajanduses

Vanade tootmissuhete asendamisel uute, kollektiivsete tootmissuhetega ilmnesid külas suured raskused. Need raskused olid kõigepealt seotud paljude miljonite talumajandite sotsialistliku reorganiseerimise suure ulatusega. 1929. a. juulist kuni 1933. a. juulini moodustati 168 000 kolhoosi, ligikaudu 3000 sovhoosi ja üle 2400 masina-traktorijaama. Iga päev organiseeriti Nõukogude Liidus keskmiselt üle 100 kolhoosi. Esmakordselt ajaloos loodud kolhooside organiseerimise juhtimine oli äärmiselt raske ja keeruline.

Astudes kolhoosi, kiskus talupoeg end lahti oma vanast üksikmajapidamisest, sai sotsialistliku ühiskonna ülesehitajaks. Ta seisund ühiskonnas muutus põhjalikult, kuid ta teadvusse jäid veel kauaks püsima eraomanduslikud igandid. Talupoegadel polnud kerge jagu saada sajandite jooksul väljakujunenud eelarvamustest. Väljasuremisele määratud, kuid veel visalt püsiva ja eluvõimelise eraomandusliku psühholoogia igandid avaldusid selles, et kolhoosidesse astunud talupojad püüdsid esialgu sageli töötada «oma tööriistadega», «oma hobusega», «oma» endisel maatükil. See pidurdas brigaadide loomist kolhoosis ning takistas õiget töö organiseerimist.

Kolhooside algetapi raskusi, eriti aga eraomanduslikke igandeid kolhoosnikute teadvuses kasutas igati ära klassivaenlane. Kulakluse

kui klassi likvideerimise poliitika tulemusena kulaklus purustati, kuid ta jäänused tegutsesid edasi. Kolhoosikorra võidu tingimustes kulak muutis võitlustaktikat. Omamata võimalust astuda kolhooside vastu välja avalikult, tegid kolhoosidesse pugenud kulaklikud elemendid seal sabotaaži- ja kahjuritööd. Kulakud ja nende käsilased püüdsid kolhoosides õõnestada töödistsipliini. Logelemine ja töölt puudumine võttis mitmetes rajoonides üsna suure ulatuse.

Kulakud tegid ka otsest kahjuri- ja õõnestustööd: nakatasid hobuseid tatitaudi, sügeliste ja muude haigustega ning rikkusid traktoreid, viljapeksu- ja teisi põllutöömasinaid.

Pearõhu pani vaenlane kolhoosivara riisumisele. Kolhoosidesse pugenud vaenulikud elemendid organiseerisid saagi riisumist põldudelt ja ühiste varude varastamist ladudest.

Kõik see tekitas Nõukogude põllumajandusele suurt kahju. 1930.—1932. a. toimus külvipindade üldise kasvu tingimustes teraviljakultuuride kogutoodangu langus[1]. Tehniliste kultuuride osas kasvas aga samadel aastatel kogusaak tunduvalt[2], vähenedes ainult suhkrupeedi osas, seda eriti 1932. a.

Kõige suuremad raskused esinesid 1930.—1932. a. loomakasvatuse alal, mis nende aastate jooksul oli üsna tugevasti laostunud. Kulakud, kelle kätte oli koondunud tunduv osa karja, hävitasid kollektiviseerimise esimesel aastal suure osa oma kariloomadest. Kulakute agitatsiooni mõjul, samuti oma eraomandusliku psühholoogia tõttu tapsid kariloomi ka mõned keskmikud. Kuivõrd hukutavalt see mõjus loomakasvatuse olukorrale, näitavad järgmised andmed: veiste arv vähenes 60,1 miljonilt 1928. a. 1. jaanuariks 1933. a. 33,5 miljonile. Hobuste arv vähenes samal ajavahemikul 32,1 miljonilt 17,3 miljonile.

Olukord muutus raskemaks veel seetõttu, et 1931. aastal oli meie maa viies suuremas põllumajanduspiirkonnas (Kesk- ja Alam-Volgamaal, Lõuna-Uraalis, Lääne-Siberis ja Kasahstanis) põud. Vaatamata riigi suurele abile oli talurahva olukord neis piirkondades, eriti mahajäänud ja nõrkades kolhoosides, väga raske. Ebasoodsad ilmastikutingimused esinesid 1932. a. ka Kubani ja Tereki piirkonnas ning mõnedel Ukraina aladel.

Massilise kollektiviseerimise esimestel aastatel põllumajanduse arendamisel esinenud tõsised raskused nõudsid kommunistliku partei ja kogu nõukogude rahva kõigi jõudude mobiliseerimist, et neist raskustest kiiresti üle saada. Põhiülesanne seisis kolhoositootmise arendamises, kolhooside organisatsioonilises ja majanduslikus tugev-

[1] Kui kõigi kultuuride külvipind kogu NSV Liidus moodustas 1928. a. 112,9 milj. ha, siis 1932. a. tõusis see 134,4 milj. hektarile. Teraviljakultuuride kogutoodang aga langes 733,2-lt milj. tsentnerilt 1928. a. 698,7 milj. tsentnerile 1932. a. Teraviljakultuuride saagikus langes 7,9 tsentnerilt iga hektari kohta 1928. a. 7 tsentnerile 1932. a.

[2] Puuvilla osas 8,2 milj. tsentnerilt 1928. a. 12,7 milj. tsentnerile 1932. a.; lina osas vastavalt 3,2 milj. tsentnerilt 5 milj. tsentnerile.

damises, kolhoosnikute ainelise huvi tõstmises töö tulemuste vastu. Ainult sel teel oli võimalik likvideerida raskused ning saavutada uusi edusamme sotsialistlikus põllumajanduses.

Partei ja valitsuse abinõud kolhooside organisatsiooniliseks ja majanduslikuks tugevdamiseks

Juba 1931.—1932. a. võtsid kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus kasutusele rea abinõusid kolhooside tugevdamiseks, nende töö parandamiseks, kolhoositöö viljakuse tõstmiseks ning põllumajandusliku toodangu kasvu tagamiseks. Kolhoositootmise organiseerimise üheks tähtsamaks küsimuseks oli kolhoositöö tasustamise ja arvestamise printsiipide ja meetodite küsimus.

Enne massilise kolhoosiliikumise algust praktiseeriti kolhoosides töö tasustamist ja kolhoosi tulude jaotamist väga mitmet moodi. Osa kolhoose jaotas tulusid «vajaduste järgi», «sööjate järgi», teine osa töötajate järgi, kolmas aga osamaksude järgi. Kolhoosi tulude võrdsustav jaotamine mitte tehtud töö hulga ja kvaliteedi järgi, vaid inimeste ja sööjate arvu järgi, viis selleni, et kolhoosnikute aineline huvi töö tulemuste vastu langes.

NSV Liidu VI nõukogude kongress, arvestades eesrindlike kolhooside kogemusi, võttis 1931. a. märtsis vastu otsuse seada sisse normipäev kui kõigi kolhooside jaoks üldine töö hulga ja kvaliteedi mõõt ning kolhoosi tulude jaotamise põhialus.

«Kolhoosi tulude jaotamine printsiibi järgi: kes rohkem ja paremini töötab, see rohkem saab, kes ei tööta, ei saa mitte midagi, — peab saama kõigi kolhoosnikute ja kolhooside põhimõtteks,» öeldi kongressi otsuses. «Vastavalt sellele peab põhilistel põllumajanduslikel töödel — kündmisel, külvamisel, rohimisel, saagi koristamisel ja viljapeksul — laialdaselt levima tükitöö, mida hinnatakse normipäevades. Ainult selle alusel saab kolhoosides kindlustada töödistsipliini ja tööd hästi organiseerida.»[1]

Tulude jaotamine normipäevade järgi tagas kolhoosnikute ühiskondlike ja isiklike huvide õige kooskõlastamise ning oli kolhoosides tulude arvestamise ja jaotamise kõige arusaadavamaks vormiks. Normipäev sai tähtsaks majanduslikuks stiimuliks kolhoosnikute isikliku ainelise huvitatuse tõstmisel kolhooside ühismajapidamise arendamise vastu.

Enamiku kolhooside üleminek tulude jaotamisele normipäevade järgi nõudis töönormide täpset kindlaksmääramist ning nende normide kehtestamist mitte ainult kogu brigaadile, vaid ka iga üksiku kolhoosniku kohta. Samuti omas suurt tähtsust normipäevade täpse arvestuse organiseerimine ning normipäevade süstemaatiline sissekandmine kolhoosnikute tööraamatuisse.

Kõik need abinõud andsid tõsise löögi väikekodanlikule võrdsustamisele tulude jaotamisel, tugevdasid töödistsipliini kolhoosides, tõstsid tööviljakust ning aitasid kaasa kolhoositootmise kordaseadmisele.

---

[1] «Съезды Советов СССР в постановлениях и резолюциях», стр. 211.

Töö õigeks organiseerimiseks kolhoosides oli vaja luua alatised tootmisbrigaadid. Brigaadi kui kolhoositootmise aluse tähtsust kriipsutati alla 4. veebruaril 1932 vastuvõetud ÜK(b)P Keskkomitee otsuses «Järjekordsetest abinõudest kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku tugevdamise alal». Keskkomitee nõudis stabiilse koosseisuga brigaadide loomist ja erilise tähelepanu pööramist brigadiride valikule ning nende tööalase ja poliitilise kvalifikatsiooni tõstmisele. Töö eest tuli tasuda vastavalt brigaadi töö tulemustele.

Selleks et tõsta kolhoosnikute ainelist huvitatust oma töö vastu ning laiendada kaubakäivet linna ja maa vahel, andis Nõukogude valitsus 1932. a. mais kolhoosidele ja kolhoosnikutele õiguse müüa pärast viljavarumisplaani täitmist ning seemnete salvestamist oma viljaülejääke laatadel ja turgudel. Kolhoosikaubandus vabastati kõigist maksudest ja lõivudest.

Igati ergutades ausalt töötavaid kolhoosnikuid, rakendas Nõukogude valitsus resoluutseid abinõusid saboteerivate ja vaenulike elementide vastu, kes püüdsid tööd kolhoosides nurja ajada ning kahjustasid kolhoositootmist.

Erilise tähtsusega oli ühiskondliku, sotsialistliku omandi kaitsmine riisumise eest. Oli tarvis otsustavalt võidelda eraomanduslike, riigivastaste ja omakasupüüdlike tendentside, varguse ning riisumise vastu kolhoosides.

Nõukogude valitsuse määrusega 7. augustist 1932 «Riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivide vara kaitsest ning ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamisest» anti katsetele kõigutada ühiskondlikku omandit tõsine löök. See seadus, mis nägi ette karmid karistusmäärad ühiskondliku omandi riisujaile, etendas kolhooside ja sovhooside tugevdamisel tähtsat osa. Kolhoosikorra võidu tulemusel muutus talupoegade-väikekaubatootjate eraomand kolhooside ühiskondlikuks, sotsialistlikuks omandiks (kolhooslik-kooperatiivseks omandiks). Ühiskondlik, sotsialistlik omand muutus nõukogude majanduse aluseks, valitsevaks ning absoluutses ülekaalus olevaks omandivormiks tööstuses ja põllumajanduses. Tema igakülgne kaitse sai seepärast Nõukogude riigi üheks põhiülesandeks.

§ 4. Esimese viisaastaku tulemused. Sotsialistlikule majandusele aluse rajamine NSV Liidus

Viisaastaku tulemused tööstuses

Esimese viisastaku tulemustest tehti kokkuvõte ÜK(b)P Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni jaanuaripleenumil (1933. a.). NSV Liidu rahvamajanduse arendamise esimese viie aasta plaan täideti ennetähtaegselt, 1932. a. lõpuks. Viie aasta plaani ennetähtaegne täitmine «on kõige silmapaistvam fakt tänapäeva ajaloos»[1], kirjutati jaanuaripleenumi otsuses.

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 177.

Esimese viisaastaku aastail suurendas NSV Liit oma tööstustoodangut, võrreldes 1913. aastaga, 2,7 korda. Tööstuses ei saavutatud mitte üksnes neid kõrgeid näitajaid, mis olid plaanis ette nähtud, vaid ehitati ka suur hulk ettevõtteid, mida viie aasta plaan algul ette ei näinud. Esimese viisaastaku aastail ehitati NSV Liidus üldse 1500 suurt ettevõtet. Loodi eesrindliku tehnikaga suurtööstus, tekkisid uued tööstusharud, mis varem Venemaal kas puudusid või peaaegu täielikult puudusid — traktori-, auto-, lennuki- ja keemiatööstus ning tööpingitööstus. Eriti suurt edu saavutati kaasaegse rasketööstuse, eelkõige masinaehituse rajamisel, mis on rasketööstuse põhialaks. Masinaehitustööstuse alal täideti viie aasta plaan kolme aastaga, 1932. a. ülesanded kogutoodangu alal ületati 57%-lt võrra. Masinaehitustehaste toodang kasvas viisaastaku viimasel aastal sõjaeelse ajaga võrreldes peaaegu 9 korda, 1928. a. võrreldes aga üle 4 korra. Viisaastaku nelja aasta jooksul hakati tootma suurel hulgal uusi masinaid, mida varem veeti sisse välismaalt. NSV Liidu tööstus hakkas välja laskma autosid, lennukeid, lennukimootoreid, tanke, traktoreid, kombaine, turbogeneraatoreid, bluuminguid, elektrivedureid, uusimat süsteemi tööpinke ja palju teisi keerukaid masinaid.

Muidugi jäi masinate ja seadmete import esimese viisaastaku aastail veel üsna suureks. Kolm viiendikku kõigist masinatest, mis NSV Liit oli importinud välismaalt alates Oktoobrirevolutsioonist kuni 1937. aastani, ostis meie maa esimese viisaastaku aastail[1].

Kuid sedamööda, kuidas NSV Liit õppis tootma kaasaegseid masinaid, seadmete ostmine järjest vähenes. Maksimaalse ulatuse saavutas import 1931. a., 1932. a. alates aga hakkas import järsult vähenema. Seega viidi edukalt ellu partei XIV kongressi juhend: muuta NSV Liit masinaid ja seadmeid sissevedavast maast masinaid ja seadmeid tootvaks maaks.

Edusammud masinaehituse alal tähendasid esimese viisaastaku tähtsaima ülesande lahendamist — niisuguse eesrindliku tehnilise baasi loomist, mis oleks suuteline varustama ja reorganiseerima mitte üksnes tööstust ja transporti, vaid ka põllumajandust. Põllumajanduslikke masinaid valmistava tööstuse (kaasa arvatud traktoritööstus) toodang suurenes viisaastaku aastail viis ja pool korda, 1913. a. võrreldes aga 16 korda.

NSV Liit saavutas suurt edu rahvamajanduse rekonstrueerimise kõige tähtsamas lõigus — meie maa elektrifitseerimisel. Leninlik GOELRO plaan, mis nägi ette 30 elektrijaama ehitamise üldvõimsusega 1 500 000 kilovatti, mitte ainult täideti, vaid ka ületati juba 1931. a. Rajoonielektrijaamade võimsus ületas selleks ajaks 2 milj. kilovatti.

---

[1] Ainuüksi traktorite impordiks kulutati 1929.—1931. a. 186 milj. rubla, traktoritehaste seadmete peale 68 milj., sellest 32 milj. ainuüksi Stalingradi traktoritehase peale. Valuuta kulu seadmete muretsemiseks esimese viisaastaku suuremate uusehituste jaoks moodustas: Magnitostroi jaoks 40,9 milj. rubla, Kuznetskstroi jaoks 24,1 milj. ja Dneprostroi jaoks 28,8 milj. rubla.

Suurte edusammude kõrval, mida saavutati esimese viisaastaku aastail kütteainete- ja metallurgiatööstuses, esines siin veel siiski plaani täitmatajätmist. Nii ei täidetud kivisöe kaevandamisel ülesannet toota 75 milj. tonni kivisütt (1932. a. kaevandati 64,4 milj. tonni). Naftatööstus, mis täitis viie aasta plaani kahe ja poole aastaga ning andis 1931. a. 22,4 milj. tonni naftat, vähendas 1932. a. vähe oma toodangut (21,4 milj. t). Kõige tõsisem mahajäämus võrreldes plaanis ettenähtud ülesannetega esines mustmetallurgia alal. Malmitoodang ulatus 1932. a. ainult 6,2 milj. tonnini viie aasta plaanis ettenähtud 10 milj. tonni asemel. Seejuures oli aga edu sellelgi alal üsna märkimisväärne, sest enne viisaastakut (1927/28. a.) toodeti malmi kõigest 3,3 milj. tonni.

Hoolimata sellest, et üksikute tööstusharude osas jäi plaan täitmata, täideti viie aasta plaan tööstustoodangu üldmahu osas nelja aasta ja kolme kuuga, rasketööstuse osas aga ületati.

Sotsialistliku tööstuse kiire arengutempo tagas töölisklassi arvulise ja kvalitatiivse kasvu. 1928. a. kuni 1932. a. tööliste arv suurtööstuses kahekordistus, suurenedes 3,1 miljonilt 6,5 miljoni inimeseni. Sellist kiiret töölisklassi kasvu pole esinenud ei viisaastakule eelnevail aastail ega ka teise viisaastaku aastail.

Iseloomulik on ka tööliste arvu kasvu tempo üksikute tööstusharude kaupa. Esikohal oli siin masinaehitus ja metallitöötlemise tööstus, kus tööliste arv 1929. a. kuni 1932. a. suurenes 2,6 korda. Sama suur oli tööliste ja teenistujate arvu kasv ka ehituse alal: 917 800-lt 1929. a. 2 289 000-le 1932. a.

Tunduvalt tõusis ka tööliste kvalifikatsioon. Sajad tuhanded hooajatöölised hakkasid kaadritöölisteks. Tekkisid uued kutsealad ning järk-järgult suri välja palju vanu kutsealasid. Kivisöetööstuses kadus kärutajate elukutse, vähenes käsitsi töötavate eekaevurite, samuti hobusemeeste arv ning kasvas kiiresti lahtiraiumisvasaraid kasutavate eekaevurite, elektrivedurite masinistide jt. arv. Mustmetallurgias vähenes laadimis- ja lihttööliste erikaal, tekkisid valamismasina masinisti ning martäänahjude laadimismasina masinisti kutsealad jne.

Esimese viisaastaku aastail võeti tööstusse tööle palju naisi. Ajavahemikus 1928—1932 kasvas naiste erikaal tööstuses 27,2%-lt 32,3%-le. Üldse asus tootmistööle 700 000 naist, kes varem ei teinud palgatööd. See suurendas naiste osatähtsust sotsialistliku tööstuse ülesehitamisel ning kogu nõukogude ühiskonna poliitilises ja majanduslikus elus.

Proletaarse elanikkonna protsent elanikkonna üldarvust kasvas 17,6-lt 1928. a. 29-le 1934. a. Absoluutne enamus töölistest töötas sotsialistlikus tööstuses. Tööjõu eraviisiline, ekspluataatorlik palkamine likvideeriti viisaastaku aastail peaaegu täielikult. Kõik see tõstis töölisklassi juhtivat osa sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel ning tugevdas veelgi rohkem Nõukogude riigi klassialust.

Üheks tähtsamaks saavutuseks esimesel viisaastakul oli tööviljakuse tunduv kasv.

Viisaastaku jooksul kasvas ühe töölise aastatoodang 41% võrra. Aastatoodangut ühe töölise kohta võrreldes tuleb võtta arvesse, et tööpäeva lühendati tunduvalt, mis teeb neil aastail toimunud tööviljakuse kasvu veelgi suuremaks.

Tehes kokkuvõtteid esimese viie aasta plaani täitmise tulemustest, öeldi ÜK(b)P Keskkomitee 1933. a. jaanuaripleenumi otsuses, et NSV Liit muutus *«agraarmaast industriaalmaaks,* mis tugevdas NSV Liidu majanduslikku sõltumatust, sest *NSV Liit sai võimaluse toota valdava enamuse vajalikust sisseseadest omaenda ettevõtetes».*[1]

Esimese viie aasta plaani täitmise tulemusena tõusis NSV Liit tehniliselt ja majanduslikult arenenud maade hulka. 1932. a. moodustas NSV Liidu tööstuse kogutoodang rahvamajanduses juba 70,7% ning põllumajanduse kogutoodang 29,3%. NSV Liit muutus tööstusmaaks, sotsialistlik tööstus aga sai Nõukogudemaa tööstuse ainsaks vormiks, sest kapitalistlikud elemendid olid tööstusest lõplikult ja jäädavalt välja tõrjutud.

Rahvusvabariikide industrialiseerimine

Rahvusvabariikides ja NSV Liidu ääremaadel ehitati uusi ettevõtteid ning loodi tööstuskoldeid. Rahvusvabariikides ja -piirkondades oli tööstuse kasvutempo kõrgem kui NSV Liidu vanades tööstusrajoonides. Nii suurenes esimese viisaastaku aastail tööstusliku tootmise maht vanades tööstusrajoonides 2 korda, rahvusvabariikides aga 3,5 korda. Tunduvalt kasvas ka töölisklassi rahvuslik koosseis. Valgevenemaal ja Turkmeenias kasvas tööliste arv rohkem kui 3 korda, Usbekistanis ligikaudu 4,5 korda. Töölisklassi rahvusliku koosseisu loomisel etendasid suurt osa vene töölised. Kõigile rahvusvabariikidesse rajatavaile suurehitustele saabus töölisi Moskvast, Leningradist ja teistest linnadest, kes osutasid suurt abi tootmise organiseerimisel ja kohaliku kaadri väljaõpetamisel.

Ukraina tööstustoodang ületas 1932. a. peaaegu 3,5-kordselt 1913. a. tööstustoodangu. Esimese viisaastaku aastail teostati Ukrainas kivisöe- ja metallurgiatööstuse põhjalik rekonstrueerimine. Donbassi kivisöetoodang oli 1932. a. kaks korda suurem kui 1913. a. Aastail 1929—1932 ehitati Ukrainas ligemale 400 suurt tööstusettevõtet. Esimese viie aasta plaani täitmise tulemusena rajas Ukraina NSV endale raskemasinaehitustööstuse. Ehitati võimsad metallurgiatehased «Azovstal», «Zaporožstal» jt. Lasti käiku keemiatööstuse ettevõtted — Gorlovka keemiatehas, Lissitšanski keemiakombinaat jt. Edukalt täideti elektrijaamade ehitamise plaani. NSV Liidu suurima, Lenini-nimelise Dnepri hüdroelektrijaama kõrval ehitati Šterovo, Põhja-Doni, Kiievi, Tšugujevi, Dneprodzeržinski ja Zujevo elektrijaamad.

Põhjalikult muutus Valgevene NSV majanduslik ilme. Viisaastaku aastail rekonstrueeriti Valgevenemaal vanu ja ehitati uusi

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 179.

puidutöötlemis-, tiku-, metsakeemia- ja paberitööstuse ettevõtteid. Rajati ka täiesti uued tööstusharud: kütteainetetööstus (turbatööstus), masinaehitustööstus, keemiatööstus jt. Valgevene NSV elektrijaamade koguvõimsus suurenes aastail 1928—1932 ligemale 3,5 korda.

Viisaastaku aastail ehitatud uued ettevõtted andsid üle poole kogu vabariigi tööstustoodangust.

Suurt edu sotsialistlikul industrialiseerimisel saavutasid esimese viisaastaku aastail Taga-Kaukaasia nõukogude vabariigid. Rekonstrueeriti Bakuu naftatööstus. Koos naftatoodangu suurendamisega Bakuus ja selle ümbruses rajati uued naftatöötlemise ettevõtted.

Juba esimese viisaastaku algul hakati Tšiaturis (Gruusia), kus asuvad maailma suurimad mangaani leiukohad, ulatuslikult mangaani kaevandama. Ühtlasi alustati võimsa ferromangaani tehase ehitamist. Armeenias rekonstrueeriti Alaverdi ja Zangezuri värvilise metallurgia ettevõtted ning suurendati tunduvalt nende võimsust. Võeti ekspluatatsiooni uued nafta leiukohad Aserbaidžaanis ja Tkvartšeli kivisöe leiukohad ning rekonstrueeriti Tkvibuli kivisöekaevandused Gruusias. Viienda viisaastaku aastail viidi lõpule masinaehitustehase ehitamine Tiflisis. Jõudsalt arenesid Taga-Kaukaasias mitmesugused kerge- ja toiduainetetööstuse harud.

Taga-Kaukaasia kasvav tööstus sai viisaastaku perioodil ka tugeva energeetikabaasi. Ehitati terve elektrijaamade süsteem, millede hulgast eriti paistsid silma niisugused nagu Zagess, Dzoragess ning 1933. a. ekspluatatsiooni antud Riongess ja Kanakirgess.

Põhjalikud muutused toimusid Kesk-Aasia ja Kasahstani nõukogude vabariikide majanduses. Partei XVI kongressi direktiivi selle kohta, et tuleb forsseerida kohalikele toorainetele tugineva tööstuse (värviline metallurgia, kivisöetööstus, tekstiilitööstus jt.) arendamist idarajoonides, viidi ellu kiires tempos. Karaganda (Kasahstanis) sai Nõukogude Liidu kolmandaks kivisöebaasiks. Kasahstanis kasvas kiiresti ka naftatööstus (Embaneft).

Kesk-Aasias ja Kasahstanis arenes neil aastail kiiresti mäe- ja keemiatööstus, värviline metallurgia ja põllutöömasinate tootmine. Usbekistanis uuriti läbi ja valmistati ekspluatatsiooni andmiseks ette suured Almalõki vase leiukohad.

Esimese viisaastaku aastail muutus Kasahstan Nõukogude Liidu üheks tähtsamaks värvilise metallurgia baasiks. Ehitati valmis või olid ehitamisel Džezkazgani vasetehas, Ridderovi kombinaat, Aktjubinski keemiakombinaat, oma võimsuse poolest NSV Liidus teisel kohal olev Tšimkenti seatinatehas jt.

1. mail 1932. a. alustas tegevust Taškendi põllutöömasinate tehas, mis tootis traktorikülvikuid, kultivaatoreid ja puuvilla koristamise masinaid.

Turkmeenias ehitati väävlitehas ning alustati Kara-Bogaz-Goli lahes mirabüliidi kaevandamist.

Kesk-Aasia, kus puuvillatööstus polnud enne revolutsiooni üldse arenenud, rikastus viisaastaku aastail uute tekstiilitööstuse ette-

võtetega: ehitati Fergana ja Ašhabadi puuvillavabrikud ning Taškendi tekstiilikombinaat, loodi terve võrk siidikerimis- ja vativabrikuid ning puuvilla puhastamise ettevõtteid.

Rikkalike tooraineressursside töötlemiseks kohapeal rajati toiduainetetööstuse ettevõtted — suhkrupeedi töötlemise tehased ja lihakombinaadid Kirgiisias ja Kasahstanis, kalakonservikombinaat Gurjevis, aedviljakombinaat Alma-Atas ning Hodženti konservikombinaat Tadžikistanis.

Ainuüksi Kasahstanis anti esimesel viisaastakul ekspluatatsiooni ligemale 40 suurt tööstusettevõtet. 1932. a. lõpul andis Kasahstani tööstus 4,5 korda rohkem toodangut kui 1913. a.

Edusammud Tadžiki vabariigi majanduse arendamisel esimese viisaastaku aastail lubasid NSV Liidu VI nõukogude kongressil 1931. a. märtsis, tuginedes tadžiki rahva soovile, võtta vastu otsuse Tadžikistani muutmise kohta Nõukogude liiduvabariigiks. Varem kuulus Tadžikistan autonoomse vabariigina Usbeki NSV koosseisu. Tadžiki NSV moodustamine, mille elanikkond ulatus ligemale 1,4 milj. inimeseni, kelle hulgas olid ülekaalus tadžikid, oli leninliku rahvuspoliitika uute võitude ning Nõukogude paljurahvuselise sotsialistliku riigi edasise tugevnemise eredaks tõendiks.

Edukalt arenesid Vene Föderatsiooni kuuluvad autonoomsed vabariigid ja oblastid. Tatari, Baškiiri, Karjala ja Tšuvaši autonoomsetes vabariikides ning Mari oblastis ehitati rida suuri ettevõtteid. 1927/28. a. kuni 1934. a. kasvas Tatarimaa riikliku tööstuse kogutoodang üle 4 korra. Paralleelselt vanade ettevõtete (Beloretski metallurgiatehas jt.) põhjaliku rekonstrueerimisega toimus Baškiiri autonoomses vabariigis mootoritehase, Tšernikovka metsakombinaadi, Ufaa hüdroelektrijaama ja muude ettevõtete ehitamine. Väga suurt tähtsust omas suure nafta leiukoha avastamine Baškiiria territooriumil (Sterlitamakis).

Udmurdi autonoomses oblastis rekonstrueeriti Iževski masinaehitustehas, ehitati mootorrattatehas, Iževski kaugküttekeskus ja rida teisi ettevõtteid. Burjaatmongoli ANSV-s alustati veduriremonditehase ehitamist. Metsatööstuse kõrval arenes Tšuvaši autonoomses vabariigis fosforiidi leiukohtade ekspluateerimine. Mari autonoomses oblastis ehitati puidutöötlemisettevõtteid ja saeveskeid, Mordva ANSV-s kanepitöötlemis- ja konservitehaseid jne. Suurt edu saavutasid Põhja-Kaukaasia rahvusvabariigid ja -oblastid, samuti ka Kara-Kalpaki, Oiroodi, Hakassi jt. autonoomsed vabariigid.

Suurt tähtsust Karjala ANSV tööstuse arendamisele omas Balti mere ja Valge mere vahelise kanali ehitamine.

Kauges põhjas ja Kaug-Idas arenes kiires tempos suurtööstus: keemiatööstus (mäekeemia kombinaat Hibiinides), metsatööstus (Igarka metsatööstuse kombinaat Jenisseil), nafta- ja kivisöetööstus Sahhalinil, konservitööstus Kamtšatkas, kullatööstus Jakuutias ja Kaug-Ida krai rahvuspiirkondades.

Seega hõlmas laiaulatuslik tööstusettevõtete ehitamine kogu meie maa, kõik rahvusvabariigid ja -oblastid. Ei olnud ühtki rahvuslikku oblastit või isegi väikest rahvusrajooni, mida poleks lülitatud suurde ülesehitustöösse ning kus viisaastakul poleks rajatud uusi tööstusettevõtteid.

Viisaastaku tulemused põllumajanduses

1932. a. keskpaiku oli kolhoosidesse kogu NSV Liidu ulatuses ühendatud umbes 15 milj. talumajandit (61,5%) ning kolhoosid hõlmasid peaaegu 70% talupoegade külvipinnast.

Viisaastaku aastail viidi kollektiviseerimine põhiliselt lõpule mitte üksnes esimese ja teise grupi teraviljarajoonides, vaid ka mõnedes rahvusvabariikides — Ukrainas, Usbekistanis, Kasahstanis, Turkmeenias ja Kirgiisias.

Kesk-Aasia vabariikides ja Kasahstanis saavutati kollektiviseerimise kõrge protsent peamiselt tähtsamate puuvilla- ja teraviljarajoonide arvel. Loomakasvatusrajoonides, kus suurel määral oli säilinud ränd- või poolrändmajapidamine, toimus kollektiviseerimine aeglasemas tempos. Partei Keskkomitee juhtis oma 17. septembril 1932 vastuvõetud otsuses «Kasahstani põllumajandusest ja eriti loomakasvatusest» tähelepanu sellele, et kollektiviseerimisel on vaja arvestada nomaadide ja poolnomaadide rajoonide majanduse ja kultuuri arengutaset, seda, kuivõrd nende rajoonide laiad talurahva hulgad on kolhooside moodustamiseks ette valmistatud. Keskkomitee soovitas Kasahstani parteiorganisatsioonil ja valitsusel luua ränd- ja poolrändloomakasvatuse rajoonides esialgu mitte põllumajanduslikud artellid, vaid ühise maaharimise ja heinamaade kasutamise ühistud, mis on neis rajoonides põllumajanduslikule artellile ülemineku kõige sobivamaks vormiks. NSV Liidu valitsus eraldas Kasahstanile eriressursid rändmajandite paikseteks muutmiseks.

Mõnedes rahvusvabariikides oli kollektiviseerimise protsent esimese viisaastaku lõpuks NSV Liidu keskmisest veel tunduvalt madalam (Valgevenemaal 47,8%, Gruusias 36,4%, Armeenias 37,9%, Tadžikistanis 41,9%). Otsustav murrang talumajandite kollektiviseerimisel toimus siin alles teise viisaastaku aastail.

Kuid vaatamata kõigile neile NSV Liidu üksikute piirkondade erinevustele lahendati peamine ülesanne — saavutada sotsialistlike elementide absoluutne ülekaal põllumajanduses — täielikult juba 1932. a. lõpuks. Kui aastail 1929—1930 andsid üksiktalupojad riigile ligikaudu 780 milj. puuda teravilja, kolhoosid aga mitte üle 120 milj. puuda, siis 1933. a. sai riik kolhoosidelt üle miljardi puuda teravilja, üksiktalupojad aga andsid kõigest umbes 130 milj. puuda. Kolhoosid muutusid põllumajanduse juhtivaks jõuks.

Esimene viisaastak tähendas pööret põllumajanduse tehnilisel varustamisel. Kui esimese viisaastaku algul oli põllumajanduses kõigest ligikaudu 35 000 traktorit, siis viisaastaku lõpuks kasvas

traktoripark peaaegu 150 000 traktorini. 1932. a. oli meie maal juba 2446 masina-traktorijaama. Kui algul loodi masina-traktorijaamu peamiselt tähtsamatesse teraviljarajoonidesse, siis viisaastaku lõpuks oli MTJ-de võrk olemas juba meie maa kõigis piirkondades (Ukraina NSV-s 604, Kesk-Aasia vabariikides ja Kasahstanis 205, Taga-Kaukaasias 61 masina-traktorijaama).

Partei ja valitsus kasvatasid hoolikalt kaadrit, kes oskaks uut põllumajanduslikku tehnikat käsitseda. Esimese viisaastaku aastail tuli põllumajandusse 25 000 kõrgema (peaaegu 3 korda rohkem kui oli viisaastaku algul) ja ligikaudu 45 000 keskharidusega spetsialisti (5 korda rohkem kui oli viisaastaku algul). Nende aastate jooksul valmistati ette üle 4,5 milj. traktoristi, autojuhi, brigadiri jne.

Kollektiviseerimise täieliku edu tulemusena hakkasid tööstus ja põllumajandus arenema ühel ja samal sotsialistlikul alusel, talurahvas muutus töölisklassiga ühesuguseks sotsialistlikuks klassiks. Lõplikult kadus pind linna ja maa huvide vastandlikkuse olemasoluks.

Kolhoosikorra võit lõi uue klassijõudude vahekorra meie maal, asetades uut moodi küsimuse nõukogude võimu tugibaasist külas. Miljonite kehv- ja kesktalupoegade astumisega kolhoosidesse kujunes nõukogude võimu tõeliseks ja kindlaks toeks külas kolhoositalurahvas.

See laiendas ja tugevdas nõukogude võimu tugibaasi külas ning kõvendas töölisklassi ja talurahva majanduslikku ning poliitilist liitu.

Rahvahulkade materiaalne heaolu esimese viisaastaku aastail

Esimese viisaastaku aastail saavutatud industrialiseerimise ja kollektiviseerimise edusammud rajasid kindla aluse töötajate materiaalse olukorra edasisele parandamisele ja nende kultuuritaseme tõstmisele. NSV Liidus likvideeriti täielikult tööpuudus, töölisklassi kohutav nuhtlus kapitalistlikes maades. Sellal, kui kapitalistlikes maades olid miljonid inimesed tööta, asus Nõukogude Liidus tootmistööle suurel hulgal uusi töölisi.

Talurahva laiade hulkade astumine kolhoosidesse tegi lõpu tema kehvikuteks ja kulakuteks kihistumisele. Kadusid sajad tuhanded sulased. Endised kehvikud, keskmikud ja sulased, hakanud kolhoosnikuteks, vabanesid kulakute ekspluateerimisest. Olles ühiselt kogu artelli vara peremeheks, said nad laialdased võimalused oma heaolu tõstmiseks.

Kolhoosikord tõi põhjaliku muudatuse ka talunaise olukorda. Naised muutusid suureks jõuks kolhoosis, saavutasid perekonnas ainelise sõltumatuse ning nende seast hakkas esile kerkima kolhoositootmise juhtijaid, brigadire, põlluharimise ja loomakasvatuse eesrindlasi.

Ekspluateerimise, tööpuuduse ja viletsuse hävitamine külas — need olid suured ajaloolised võidud, mis saavutati juba esimese viie aasta plaani täitmise tulemusena.

Tunduvalt suurendati ka tööliste töötasusid, mis kasvasid keskmiselt üle kahe korra. Üle 80% ettevõtteist viidi 20-ndate aastate lõpul üle 7-tunnilisele tööpäevale, tervistkahjustavatel ning maa-alustel töödel kehtestati 6-tunniline tööpäev. Viisaastaku aastail suurendas riik assigneeringuid toetuste ja pensionide väljamaksmiseks sotsiaalkindlustuse kaudu, tasuta ja soodustustega tuusikute andmiseks puhkekodudesse ja sanatooriumidesse, tasuta arstiabi organiseerimiseks, õpilastele stipendiumide maksmiseks jne.[1]

Sotsialistliku ülesehitustöö edusammud lõid eeldused ka NSV Liidu linnamajanduse rekonstrueerimiseks. Võitluses rahvahulkade kultuuritaseme tõusu ja heaolu pideva kasvu eest omandasid linnamajanduse küsimused suure tähtsuse. Partei Keskkomitee juunipleenum (1931. a.) juhtis tähelepanu sellele, et on vaja «kiirendada NSV Liidu linnamajanduse arendamise tempot». Pleenum püstitas ülesande «muuta praegused linnad kultuurseteks, tehniliselt ja majanduslikult arenenud proletaarseteks keskusteks ning ehitada kümneid ja sadu uusi, sotsialistlikke linnu».[2]

Eriti suure tähtsuse omandas meie kodumaa pealinna Moskva rekonstrueerimise küsimus. Moskva pidi saama eeskujuks kõigile meie maa linnadele. Moskvas toimusid esimese viisaastaku aastail suured muudatused. Ehitati rohkem kui 50 uut ning rekonstrueeriti 155 vana vabrikut ja tehast. Vana «sitsi»-Moskva oli muutumas järjest rohkem masinaid ehitavaks, elektrotehniliseks Moskvaks.

Partei Keskkomitee juunipleenum (1931. a.) võttis vastu otsuse Moskva rekonstrueerimise generaalplaani koostamise kohta. Keskkomitee pleenum tegi ettepaneku alustada viivitamata ettevalmistustöid Moskva allmaaraudtee ning Moskva—Volga kanali ehitamiseks. Vastavalt partei poolt antud juhendeile algasid juba 1931. a. ulatuslikud projekteerimistööd, viidi läbi konkurss Moskva plaani koostamiseks, tõmmati kaasa parimate eriteadlaste – arhitektide, ehitusinseneride, energeetikute, transpordiala asjatundjate jt. jõud. Oktoobrirevolutsiooni 14. aastapäeva ajal rajati Russakovi tänavale esimesed allmaaraudtee šahtid.

1931. a. kinnitasid partei ja valitsus Leningradi linnamajanduse rekonstrueerimise põhitööde plaani. Elamu-kommunaalmajanduse ja linnaehituse alal arenes ulatuslik töö ka meie maa kõigis teistes suurtes tööstuskeskustes.

Selleks et luua esmaklassilist tööstust, mis on võimeline reorganiseerima mitte ainult tööstuse, vaid ka põllumajanduse, tuli vajalike ressursside kogumiseks kanda tõsiseid ohvreid. Seepärast tuli töölistel ja kolhoosnikutel esimese viisaastaku aastail taluda üsna palju ainelisi raskusi.

Suuri raskusi esines neil aastail veel varustamisel. 1928. a. keh-

[1] Nii suurenes sotsiaalkindlustuse fond 1928.—1932. a. üle 4 korra, kulutused tervishoiule suurenesid 3,2 korda, kulutused haridusele 6 korda, õpilaste stipendiumide summad kasvasid 14 korda.

[2] NLKP kongresside, konverentside, Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 125 ja 128.

testatud kaardisüsteemi leiva ja muude toiduainete osas ei saadud täielikult kaotada enne kui alles 1934.—1935. a., kui külas oli kolhoosikord lõplikult kindlustunud ning oldi jagu saadud reorganiseerimise ajajärgu raskustest põllumajanduses.

Kuigi toimus ulatuslik elamuehitus, oli tööliste ja teenistujate arvu tunduva suurenemise ning linnade elanikkonna tormilise kasvu tõttu siiski veel suur puudus elamispinnast.

Neist raskustest ja puudustest hoolimata oli töötajate elutaseme tunduv tõus silmanähtav.

Kaubakäibe arendamine linna ja maa vahel

Esimese viie aasta plaani täitmise käigus tõrjuti erakaupmees kaubakäibest peaaegu täielikult välja ning erakaubandusel polnud enam oma statsionaarset jaekaubanduse võrku. 1928. a. moodustas erakaubanduse osatähtsus kaubakäibes veel 23,6%, 1930. a. aga kõigest 5,6%.

Kaubanduse areng omandas neis tingimustes täiesti uue iseloomu. Kui uue majanduspoliitika esimestel aastatel salliti kapitalismi elavnemist kaubanduses ning erakapitalistliku sektori funktsioneerimist kaubakäibes, siis esimese viisaastaku lõpuks oli olukord põhjalikult muutunud. Nõukogude kaubandus kujutas endast nüüd iselaadi kaubandust, kaubandust ilma kapitalistideta, ilma spekulantideta.

Täie teravusega püstitas kommunistlik partei ülesande arendada igakülgselt nõukogude riiklikku ja kooperatiivset kaubandust ning kolhoosikaubandust, ja paljastas otsustavalt pahempoolitseva loba selle kohta, nagu oleks nõukogude kaubandus juba üleelatud staadium, nagu oleksid küpsenud tingimused üleminekuks otsesele saaduste vahetamisele, raha kaotamisele jne.

ÜK(b)P Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu määruses 12. maist 1931 juhiti veel eraldi tähelepanu sellele, et «erakaupmehe ja erakaubanduse väljatõrjumine ei tähenda veel igasuguse kaubanduse likvideerimist, vaid, vastupidi, erakaubanduse väljatõrjumine eeldab nõukogude kaubanduse arendamist ning kooperatiivsete ja riiklike kaubandusorganisatsioonide võrgu laiendamist kogu NSV Liidus».[1]

Partei ja valitsuse abinõud tagasid riikliku kaubandusvõrgu kasvu: ainuüksi viisaastaku kahe viimase aasta jooksul (1931—1932) suurendati see 3,5 kordseks. Riikliku ja kooperatiivse jaekaubakäibe kasv ning riikliku ja kooperatiivse kaubanduse ja kolhoosikaubanduse võrgu arendamine tagas linna ja maa laiade rahvahulkade vajaduste parema rahuldamise, parandades tunduvalt elanikkonna varustamist tarbeesemetega.

Sotsialistliku majanduse alusmüüri rajamine

Esimese viie aasta plaani täitmine kindlustas kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu tähtsaima ülesande lahendamise: aluse rajamise sotsialistlikule majandusele. Sellel oli väga suur printsi-

[1] «Правда», 12. V 1931.

piaalne, teoreetiline ja poliitiline tähtsus. Viisaastaku tulemused kinnitasid täielikult partei peajoone õigsust, leninlike vaadete õigsust selle kohta, et sotsialismi on võimalik üles ehitada ühel maal.

«Viisaastaku tulemused näitasid, et on täiesti võimalik üles ehitada sotsialistlik ühiskond ühel maal, sest niisuguse ühiskonna majanduslik alusmüür on NSV Liidus juba rajatud,»[1] ütles J. V. Stalin. Sotsialistliku majanduse vundamendi rajamine tähendas majanduse mitmesektorilisuse likvideerimist industrialiseerimise ja kollektiviseerimise teostamise alusel, kapitalistlikele elementidele lõpu tegemist ning majandusliku baasi loomist sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks.

Juba esimesed nõukogude võimu sotsialistlikud ümberkorraldused, nagu tööstuse, pankade, maa natsionaliseerimine panid aluse sotsialistliku majanduse vundamendi rajamisele. Kuid selleks, et luua sotsialismi majanduslik baas, oli kõigepealt vaja likvideerida meie maa tehniline ja majanduslik mahajäämus, mille oli pärandanud vana, kapitalistlik kord, ning muuta ta agraarmaast tööstusmaaks. See teostatigi esimese viisaastaku aastail meie maa sotsialistliku industrialiseerimise protsessis.

Põllumajanduse täielik kollektiviseerimine ja vanade, väikekaubamajanduslike tootmissuhete asendamine sotsialistlike tootmissuhetega külas kindlustas sotsialismi majandusliku alusmüüri loomise lõpuleviimise. Külas teostatud suur revolutsioon likvideeris kõige rohkearvulisema ekspluataatorliku klassi meie maal — kulakute klassi — ning viis kolhooside kaudu sotsialistliku ühismajapidamise teele kõige rohkearvulisema töötajate klassi meie maal — talupoegade klassi. Seega rajati sotsialistlik majandus nii linnas kui ka maal. Sotsialistlik tööstus ja põllumajandus liitusid üheks terviklikuks majanduseks.

«Esimesel viisaastakul toimunud sotsialistliku ülesehitustöö kõige tähtsamaks tulemuseks,» öeldi XVII parteikonverentsi (jaanuar — veebruar 1932) otsuses, «on kapitalismi juurte lõplik läbilõikamine külas, mis loob eeldused kapitalistlike elementide täielikuks likvideerimiseks ja klasside täielikuks kaotamiseks. Sotsialismi vundamendi ehitamise lõpuleviimine NSV Liidus tähendab, et Lenini poolt ülesseatud küsimus «kes — keda» on nii linnas kui ka maal täielikult ja lõplikult lahendatud kapitalismi kahjuks ja sotsialismi kasuks.»[2]

Sotsialismi majandusliku aluse rajamisel NSV Liidus oli suur rahvusvaheline tähtsus. Sotsialistliku ülesehitustöö edusammud Nõukogude riigis tugevdasid sotsialismi ja demokraatia jõude kogu maailmas. Kapitalistlike maade töölisklass ammendas neist edusammudest veendumust oma peatse võidu kohta imperialismi üle.

[1] J. V. Stalin, Teosed, 13. kd., lk. 209.

[2] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 151.

Viisaastaku tulemused näitasid kujukalt kogu maailma töörahvale ja kõigile eesrindlikele inimestele, et töölisklass on võimeline mitte ainult vana korda purustama, vaid ka üles ehitama uut, sotsialistlikku ühiskonda. Paljud töölisdelegatsioonid, kes külastasid NSV Liitu[1], veendusid oma silmaga nõukogude rahva suurtes saavutustes. Nad väljendasid sügavat veendumust, et nõukogude töölisklassil «jätkub energiat ja võimeid mitte ainult selleks, et tööstust juhtida mitte halvemini, kui seda teeb kodanlus, vaid ka selleks, et luua kõige kõrgem tsivilisatsioon, mis kunagi on eksisteerinud».

§ 5. Nõukogude kultuuri arenemine esimese viisaastaku aastail

Üldrahvalik liikumine kirjaoskamatuse likvideerimise eest

V. I. Lenini idee kultuurirevolutsioonist kui ühiskonna sotsialistliku ümberkujundamise lahutamatust koostisosast leidis konkreetse kehastuse neis edusammudes kultuuri alal, mida nõukogude rahvas saavutas aastail 1926—1932. Juba nõukogude võimu kehtimise esimese kümne aasta lõpuks saavutati kommunistliku partei juhtimisel töölisklassi ja talurahva jõupingutustega suuri edusamme NSV Liidu töörahva kultuuri- ja haridustaseme tõstmisel. Paranes rahvahulkade kultuuriline teenindamine, järjekindlalt tehti tööd täiskasvanud elanikkonna kirjaoskamatuse likvideerimiseks, tihenes koolide võrk.

Märkides rahuldustundega kultuuritaseme üldist tõusu meie maal, juhtis NSV Liidu Kesktäitevkomitee juubeliistungjärk, mis tuli kokku Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 10. aastapäeval, ühtlasi tähelepanu sellele, et, võrreldes revolutsiooni poolt püstitatud suurte eesmärkidega ning rahvahulkade suure vajadusega hariduse järele, pole saavutused sel alal kaugeltki küllaldased.

«Oktoobrirevolutsiooni teise aastakümne lävel,» öeldi istungjärgu otsuses, «peab NSV Liidu Kesktäitekomitee vajalikuks siduda kultuurilist ülesehitustööd kui meie maa ümberkujundamise ühtse sotsialistliku plaani lahutamatut osa vahetult ja kõige tihedamalt meie maa industrialiseerimise ülesannetega.»[2]

Esimene viisaastak püstitas eriti teravalt kultuurirevolutsiooni arendamise ülesande ning kindlustas ühtlasi materiaalsete eelduste loomise kultuurilise ülesehitustöö tempo kiirendamiseks.

Kultuurilises ülesehitustöös oli kõige esmajärgulisema tähtsusega edasilükkamatuks ülesandeks kirjaoskamatuse edasise likvideerimise ülesanne. 1926. a. oli kogu meie maal kirjaoskajaid ainult 51,1%, üksikute rahvuste hulgas oli aga neid palju vähem (kasahhidel 7,1%, jakuutidel 5,8%, kirgiisidel 4,6%, tadžikkidel 2,2%,

[1] Aastail 1929—1932 külastasid NSV Liitu töölisdelegatsioonid peaaegu kõigist maailma maadest. Ainuüksi 1931. a. saabus NSV Liitu 1. mai pidustustele 205, oktoobripidustustele aga 350 tööliste delegaati.

[2] Конституции и конституционные акты Союза ССР, стр. 92.

turkmeenidel 2,3%). Kui algas esimene viisaastak, oli üle poole maaelanikkonnast (üheksandast eluaastast alates ja vanemad) veel kirjaoskamatu. Kõige kõrgem oli töölisklassi kirjaoskus, eriti tema juhtivatel kutsealadel. Nii moodustas Leningradi metallitöötlemise ja masinaehitustööstuses kirjaoskamatute tööliste arv 1929. a. keskmiselt 2,8%, samades tööstusharudes Moskva oblastis 3,6%. Tekstiilitööliste hulgas oli kirjaoskamatus veel üsna levinud (eriti naistööliste hulgas). Esimese viisaastaku aastail toimunud töölisklassi suur kasv viis kirjaoskamatute tööliste arvu suurenemisele maalt tulnud inimeste arvel.

Partei üleskutsel arenes viisaastaku esimestel aastatel uue jõuga massiline liikumine kirjaoskamatuse likvideerimiseks. Loosungi all «Kirjaoskaja, õpeta kirjaoskamatut!» tõmmati liikumisega kirjaoskamatuse likvideerimise eest kaasa sajad tuhanded inimesed. Kirjaoskamatuse likvideerijate armeesse kuulus 1930. a. algul peaaegu miljon inimest. Alam-Volgamaal oli sellal ligemale 125 000 kirjaoskamatuse likvideerijat, Uraali aladel 65 000 ja keskmustmulla piirkonnas ligikaudu 100 000. Kui kaheksa aasta jooksul (1922—1929) õpetati kirjatarkust rohkem kui 9-le miljonile kirjaoskamatule ja vähese kirjaoskusega inimesele, siis 1930.—1932. aastal õppis mitmesugustes kirjaoskamatuse likvideerimise koolides rohkem kui 30 milj. inimest. See oli kultuurirevolutsiooni suurimaks saavutuseks.

Esimene viisaastak kui üldise kohustusliku alghariduse viisaastak

Kirjaoskamatuse likvideerimine täiskasvanud elanikkonna hulgas polnud iseendast veel küsimuse kardinaalne lahendamine. Üldist kirjaoskust oli võimalik saavutada ainult kirjaoskamatute juurdevoolu lõpetamise teel laste ja alaealiste hulgast. Selleks oli aga vaja hõlmata kogu kasvav põlvkond kohustusliku üldharidusega algkooli ulatuses.

Üldise alghariduse teostamine polnud mitte üksnes otsustav kultuuriline ülesanne, vaid ka tähtis majanduslik ja poliitiline ülesanne. Rea aastate jooksul olid partei ja valitsus ette valmistanud üleminekut üldisele kohustuslikule alghariduse, viisaastaku esimestel aastatel aga algas selle partei programmilise nõudmise tegelik elluviimine. Seepärast läks esimene viisaastak meie maa ajalukku kui üldise alghariduse ning täieliku kirjaoskuse eest toimunud võitluse viisaastak.

Täies ulatuses esitati see ülesanne kui partei võitlusülesanne lähimaks ajaks ÜK(b)P XVI kongressi poolt. 1930. a. juulis-augustis võtsid partei ja valitsus kongressi direktiivide põhjal vastu eri otsused selle kohta, et kõikjal Nõukogude Liidus kehtestatakse 1930.—1931. aastal 8, 9 ja 10 aasta vanuste laste üldine tasuta kohustuslik õpetamine vähemalt neljaklassilise algkoolikursuse ulatuses. Üldine kohustuslik õpetamine kehtestati ka nende 11 kuni 15 aasta vanuste alaealiste kohta, kes polnud algkoolikursust läbi teinud. Nende jaoks organiseeriti eraldi kaheaastased või aastased kool-kursused või grupid koolide juurde (sõltuvalt ettevalmistusest).

Tööstuslinnades, vabrikute ja tehaste rajoonides ning töölisasulais kehtestati alates aastaist 1930—1931 kohustus, et kõik lapsed, kes on lõpetanud esimese astme kooli, peavad läbi tegema kogu seitsmeaastase kooli kursuse.

Kehtestanud üldise alghariduse, püstitas Nõukogude riik seega ühtlasi ülesande minna järk-järgult üle üldisele seitsmeaastasele haridusele. Selleks et tagada selle ülesande lahendamist, suurendas Nõukogude valitsus tunduvalt assigneeringuid koolide ehitamiseks, remontimiseks ja sisustamiseks ning rakendas rea abinõusid, mis olid suunatud õpetajate ainelise olukorra parandamisele ja puudustkannatavate laste tasuta varustamisele õpikute, kirjutustarvete, jalatsite, rõivaste, toiduga jne.

Erilist tähelepanu pöörati pedagoogilise kaadri ettevalmistamisele. Seoses koolikohustuse kehtestamisega suunas ÜLKNÜ Keskkomitee alates 1930. a. igal aastal mobilisatsiooni korras tuhandeid kommunistlikke noori tööle koolidesse ja pedagoogilistesse õppeasutustesse.

Esimese viisaastaku lõpuks lahendati põhiliselt üldise kohustusliku alghariduse kehtestamise ja linnades täieliku seitsmeklassilise hariduse elluviimise ülesanne. 1931/32. a. ulatus kooliõpilaste arv NSV Liidus 20,9 miljonini. Viie miljoni inimese võrra suurenes neil kahel aastal õpilaste arv mittetäielikes keskkoolides.

Üldist kohustuslikku algharidust viidi edukalt ellu ka rahvusvabariikides. Ukraina koolides õppis 1933. a. 98% ja Valgevenemaal 97% kõigist koolieelistest lastest. Üllatava hüppe tegid koolihariduse arendamisel Kesk-Aasia nõukogude vabariigid.[1]

Esimese viisaastaku aastail ehitati ja anti ekspluatatsiooni riikliku ehitustööde plaani järgi üle 13 000 uue koolihoone 3,8 milj. õpilaskohaga.

Saavutanud õppijate arvu suure kasvu koolides, püstitas partei ühtlasi täie teravusega ülesande võidelda õpetamise *kvaliteedi* tõstmise eest koolides ja õppeasutustes.

Just esimese viisaastaku aastail võtsid kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus vastu tähtsad otsused, mis määrasid ära keskkooli ümberkorraldamise ja tugevdamise programmi uutes tingimustes, sotsialismi laiaulatusliku pealetungi tingimustes kogu rindel.

Pöördepunktiks nõukogude kooli ajaloos sai ÜK(b)P Keskkomitee otsus 5. septembrist 1931 «Alg- ja keskkoolist». Märkides ära suuri edusamme koolide valdkonnas, konstateeris partei Keskkomitee ühtlasi seda, et nõukogude kooli olukord ei vasta veel kaugeltki neile nõudmistele, mida talle esitab sotsialistliku ülesehitustöö käesolev etapp.

Põhiline puudus koolide töös seisis selles, et kool ei andnud pii-

[1] Näiteks Turkmeenias suurenes 1932/33. õppeaastal õpilaste arv revolutsioonieelse ajaga võrreldes üle 15 korra (6783-lt 103 436-le), Usbeki NSV-s ligemale 40 korda (17 299-lt 664 346-le), Tadžiki NSV-s aga üle 339 korra (369-lt 124 970-le).

savalt üldhariduslikke teadmisi ning lahendas seepärast haritud, teaduse põhialuseid hästi tundvate inimeste ettevalmistamise ülesannet ebarahuldavalt. Võitlus koolitöö kvaliteedi eest, moonutuste likvideerimise eest pedagoogilise teooria ja praktika valdkonnas sai partei esmajärgulise tähtsusega ülesandeks koolihariduse alal. Partei Keskkomitee paljastas kooli «väljasuremise» antileninliku teooria ning mõistis otsustavalt hukka igasuguste teostamatute metoodiliste projektide harrastamise koolide töös (Daltoni plaan, laboratoorsete brigaadide meetod jne.), mis sisuliselt tähendasid kodanlike kasvatusmeetodite ebakriitilist ülekandmist nõukogude kooli. Kogu koolitöö aluseks soovitas partei Keskkomitee võtta V. I. Lenini näpunäited, mis ta oli andnud juba 1920. a. oma märkustes N. K. Krupskaja teeside kohta «Polütehnilisest haridusest» ning komsomoli III kongressil peetud kõnes.

Sotsialistlikke põhimõtteid rahvahariduse alal aitas järjekindlalt ellu viia 25. augustil 1932 ÜK(b)P Keskkomitee poolt vastuvõetud otsuse «Õppeprogrammidest ning režiimist alg- ja keskkoolis» ellurakendamine. Uued õppeprogrammid pidid tagama teaduse põhialuste tõelise, kindla ja süstemaatilise omandamise õpilaste poolt, faktide tundmise ning vilumuse omandamise õige kõne- ja kirjaviisi alal, teadmiste laiendamise füüsika, keemia, bioloogia ja teiste ainete valdkonnas.

Õppe- ja kasvatustöö taseme tõstmine koolides sõltus suurel määral õpilaste koolirežiimi ja distsipliini tugevdamisest. Seepärast pööras Keskkomitee otsus koolielu sellele küljele erilist tähelepanu. Pandi maksma kindlad alused koolide õppeprotsessi organiseerimiseks ja koolirežiimi tugevdamiseks. Õppetöö teostamise põhivormiks keskkoolis pidi saama õppetund õpilaste kindla koosseisuga ja range õppeplaaniga. Rakendati abinõusid, et tugevdada õppedistsipliini koolides ning maksimaalselt tagada õpetaja juhtiv osa õppe- ja kasvatustöös.

Suurt tähelepanu pühendati teadliku distsipliini kasvatamisele õpilastes, millele õpetajaskonna kõrval tõmmati laialdaselt kaasa komsomol, pioneeriorganisatsioonid ja lastevanemad. Seoses pioneeriliikumise kümnenda aastapäevaga võttis ÜK(b)P Keskkomitee 1932. a. vastu otsuse «Pioneeriorganisatsiooni tööst», milles ta rõhutas, et pioneeriorganisatsiooni tähelepanu keskpunkti tuleb seada ülesanne kasvatada lastes sotsialistlikku suhtumist õppimisse ja töösse.

Edusammud kaadri ettevalmistamisel. Kõrgemate õppeasutuste tugevdamine

Kõrgemate õppeasutuste ja tehniliste keskõppeasutuste võrgu kiire kasvu tulemusena sai NSV Liidu rahvamajandus viisaastaku nelja aasta jooksul 170 000 uut kõrgema haridusega ja üle 290 000 keskharidusega spetsialisti. Noorte spetsialistide hulgas, kes sellal lõpetasid kõrgemad õppeasutused, oli 67 000 inseneri, rohkem kui 34 000 õpetajat ja teisi kultuuririnde töötajaid, üle 19 000 tervishoiutöötaja jne. Kõrgemad õppeasutused ja tehnikumid esimese viisaastaku aastail lõpetanud

noor kaader moodustas juba üle poole kõigist tööstuses töötavaist spetsialistidest, mõnedes tööstusharudes (tööpingiehitus, lennukitööstus jne.) aga veelgi rohkem.

Juhtiva kaadri probleemi lahendamisel tööstuses omas suurt tähtsust tööstusakadeemiate süsteem, mida hakati looma 1927. a. alates. Nende ülesandeks oli ettevõtete juhtivate töötajate ettevalmistamine ning nende kvalifikatsiooni tõstmine. Esimesel viisaastakul andsid tööstusakadeemiad sadu kvalifitseeritud sotsialistliku tootmise juhte ja organisaatoreid.

Esimese viisaastaku aastail saavutati märkimisväärset edu ka spetsialistide kaadri, agronoomide, zootehnikute, mehhaanikainseneride jt. ettevalmistamisel põllumajandusele. Aastail 1929—1932 valmistasid nõukogude kõrgemad põllumajanduslikud õppeasutused ette 30 600 spetsialisti.

Kõrgemate õppeasutuste arv kasvas 148-lt 1927/28. a. 832-le 1932/33. a. Ukrainas suurenes esimese viisaastaku aastail kõrgemate õppeasutuste arv 39-lt 203-le, Valgevene NSV-s 4-lt 31-le, Gruusia NSV-s 6-lt 20-le, Usbeki NSV-s 3-lt 31-le, Kasahhi NSV-s 1-lt 10-le. Meie maa kõrgemates õppeasutustes õppis 1932/33. a. üle poole miljoni üliõpilase.

Seega saavutati esimese viisaastaku lõpuks suur kaadri kasv; kaadri nappus hakkas järk-järgult kaduma. Kõrgemate tehniliste õppeasutuste ja tehnikumide üleviimine vastavate majanduslike rahvakomissariaatide alluvusse aitas kaasa nende juhtimise üldisele parandamisele. Kuid nii kõrgemates kui ka keskõppeasutustes esinesid spetsialistide ettevalmistamisel veel tõsised puudused. Need puudused tõi esile NSV Liidu Kesktäitevkomitee otsuses «Õppeprogrammidest ja režiimist kõrgemates õppeasutustes ja tehnikumides» (september 1932).

Laboratoorsete brigaadide meetod mõisteti hukka, sest see vähendas üliõpilaste individuaalset vastutust oma töö eest. Seati sisse diferentseeritud hindamine üliõpilaste edasijõudmise kohta, eksamisessioonide läbiviimise kindlad tähtajad ning sisseastumiseksamid kõrgematesse õppeasutustesse astujatele. Kogu töö aluseks võeti täpne õppeplaan ja kindel graafik, määrati kindlaks õppepäeva kestus ning suvised ja talvised õppevaheajad, tugevdati ainujuhtimist kõrgemates õppeasutustes. Erilist tähelepanu pöörati tootmispraktika paremale organiseerimisele.

Uue ajakohase tehnika juurutamine nõukogude tööstuses, transpordis ja põllumajanduses esitas, nagu märgiti Kesktäitevkomitee otsuses, kõrgendatud nõudmised nõukogude spetsialistide teoreetilisele tasemele ning seadis nende ette ülesande tõsta oma kvalifikatsiooni, õppida *«sügavalt tundma kaasaegse tehnika teaduslikke põhialuseid, tunda nõukogude majanduse ja tema planeerimise süsteemi, olla praktiliselt tuttav spetsialiseeritud tootmise korraldamisega eesrindliku tehnika tingimustes»*.[1]

[1] «Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР», № 68, 1932 г., стр. 409.

NSV Liidu Kesktäitevkomitee otsus juhtis ühtlasi tähelepanu sellele, et on vaja tugevdada olemasolevaid ülikoole kui õppeasutusi, mis valmistavad ette kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste üldteaduslike distsipliinide alal ja samuti ka pedagooge, ning tegi ettepaneku luua ülikoolid nendes vabariikides, kus neid veel polnud.

Kõik need abinõud tagasid kõrgemate õppeasutuste edasise tugevnemise ning aitasid kaasa nende muutumisele nõukogude intelligentsi kaadri tõeliseks sepikojaks.

Esimese viisaastaku aastail lahendati mitte üksnes kõigile rahvamajandusharudele juhtiva kaadri ettevalmistamise ülesanne, vaid tõsteti tunduvalt ka töölisklassi kultuurilist ja tehnilist taset. Kõigepealt aitas selleks kaasa kutsetehnilise hariduse suur ulatus. Vabrikukoolide, samuti ka kutsetehniliste kursuste ning brigaadideviisilise ja individuaalse väljaõppe võrk laienes iga aastaga. Nõukogude Liit muutus massilise tehnilise hariduse maaks. Esimesel viisaastakul lülitus rahvamajandusse 450 000 inimest, kes olid lõpetanud vabrikukoolid. Õppimine tootmistöö kõrval hõlmas suurtes ettevõtetes ja uusehitustel tööliste valdava enamuse. Kui Dnepri hüdroelektrijaama ehitamise ajal ehitust külastas Itaalia tööstusdelegatsioon, küsis üks Itaalia professor jõe vasakpoolse kalda tööde juhatajalt: «Kui palju inimesi teil õpib tehnikat?» — «Kümme tuhat,» vastas tööde juhataja. Arvates, et temast ei saadud aru, esitas professor uuesti sama küsimuse. Ja sai jällegi samasuguse vastuse. Siis ta, ikka veel mitte uskudes, esitas uue küsimuse: «Kuid kes teil siis tööd teeb?» Talle vastati lihtsalt ja ammendavalt: «Need, kes õpivad!»

Ideoloogilise rinde tugevdamine ja nõukogude teaduse areng

Sotsialistliku ülesehitustöö uus etapp nõudis ka partei ideoloogilise töö tugevdamist, marksistlik-leninliku teoreetilise rinde kindlustamist. Partei ja kogu nõukogude intelligentsi kaadri ideelisel relvastamisel omas suurt tähtsust V. I. Lenini teoste teise ja kolmanda trüki väljaandmine, mis viidi lõpule 1932. a. Esimese trükiga võrreldes olid need väljaanded tunduvalt mahukamad ja täielikumad, neisse oli sisse võetud suur hulk uusi dokumente. Lenini Instituut[1] kirjastas ja taaskirjastas 1926.—1932. a. rea V. I. Lenini üksikuid töid.

Kaadri marksistlik-leninlik kasvatamine ja kogu partei ideoloogiline töö oli lahutamatult seotud võitlusega marksistlik-leninliku teooria puhtuse eest ning igasuguste katsete vastu seda teooriat moonutada. Oma otsustes «Ajakirjast «Pod Znamenem Marksizma»» ja «Kommunistliku Akadeemia tööst», mis võeti vastu 1931. a., nõudis partei Keskkomitee väsimatut tööd selleks, et välja juurida mitmesugustel teadusaladel käibelolevad ja tekkivad teooriad, milles kajastub kodanliku ja väikekodanliku ideoloogia mõju. Ühis-

[1] 1931. a. novembris, vastavalt NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidiumi otsusele ning eesmärgile ühendada Marxi, Engelsi ja Lenini teoste väljaandmisega seotud tööd, Lenini Instituut ja Marxi-Engelsi Instituut liideti üheks Marxi-Engelsi-Lenini Instituudiks (IMEL).

konnateaduste valdkonnas väljendus see mõju katsetes revideerida marksistlikku filosoofiat, poliitilist ökonoomiat ja ajalugu (menševistlik idealism, mehhanism, trotskismi retsidiivid partei ajaloo alal).

Partei Keskkomitee juhendid ideoloogiliste küsimuste kohta aitasid kaasa nõukogude ideoloogia ja teaduse rinde edasisele tugevdamisele. Partei otsused andsid suuna teadusliku mõtte arendamisele meie maal, suunasid sotsialistliku ülesehitustöö põhiprobleemide teaduslikule käsitlemisele.

Rahvamajanduse arendamise viie aasta plaan seadis nõukogude teadlaste ette ülesande luua tihe side sotsialistliku ülesehitustöö praktikaga. Teaduse arendamist hakati planeerima ja suunama vastavalt meie maa praktilistele ülesannetele.

Kõigi rahvamajandusharude töö tugines rohkearvuliste teaduslike asutiste teoreetilistele uurimustele. Nõukogude teadusel oli sel ajal juba küllaltki saavutusi. Nõukogude teadlaste I. P. Pavlovi, I. V. Mitšurini, A. J. Arbuzovi, A. J. Fersmanni, N. D. Zelinski, V. R. Viljamsi, V. I. Vernadski, S. A. Tšaplõgini, D. N. Prjanišnikovi, A. P. Karpinski, S. V. Lebedevi, V. A. Obrutševi, A. F. Joffe jt. tööd omandasid ülemaailmse kuulsuse. Nõukogude teadlased uurisid meie maa rikkusi, käsitlesid tootlike jõudude paigutuse küsimusi, võtsid osa esimese viie aasta plaani ettevalmistamisest. Teadusliku uurimistöö instituutide ja nende filiaalide arv kasvas rohkem kui kahekordseks, 438-lt 1928. a. 1028-le 1932. a.

Suured muudatused toimusid 30-ndate aastate algul meie maa tähtsaima teadusliku keskuse — NSV Liidu Teaduste Akadeemia töös. Tunduvas ulatuses likvideeriti Teaduste Akadeemia eraldatus meie maa majanduselu nõudeist, nagu see esines eelnevail aastail. Akadeemia täiendas oma koosseisu niisuguste suurte teadlaste ja sotsialistlikust ülesehitustööst aktiivsete osavõtjatega nagu I. G. Aleksandrov, G. O. Graftio, A. V. Vinter, B. J. Vedenejev, I. P. Bardin, M. A. Pavlov jt. Laiendati noore teadusliku kaadri ettevalmistamist Teaduste Akadeemia aspirantuuri kaudu ning pandi alus teadusliku uurimistöö rangele planeerimisele.

Suure töö tegi akadeemik I. M. Gubkini juhtimisel ära NSV Liidu Teaduste Akadeemia juures asuv Looduslike Ressursside Uurimise Nõukogu. Nõukogu saatis ekspeditsioonid Koola poolsaarele, viis läbi Petšoora basseini uurimise ning juhtis Pamiiri-Tadžiki ekspeditsiooni Kesk-Aasias. Siberis sai teaduste akadeemia ekspeditsioon uusi andmeid rauа- ja mangaanimaagi leiukohtade kohta.

NSV Liidu Teaduste Akadeemia organiseeris kohtadel rea oma filiaale (Uraali ja Kaug-Ida filiaalid ning Taga-Kaukaasia filiaal Aserbaidžaani osakonnaga), samuti ka baasid Kasahstanis, Tadžikistanis ja Koola poolsaarel.

Teaduste Akadeemia filiaalide ja baaside organiseerimine kohtadel aitas kaasa teadusliku uurimistöö edasisele tõusule rahvusvabariikides.

1929. a. loodi Valgevene Kultuuriinstituudi baasil Valgevene Teaduste Akadeemia. Tõsiseid teaduslikke edusamme saavutas 30-ndate aastate algul Ukraina Teaduste Akadeemia, mille presidendiks oli 1931. a. alates silmapaistev nõukogude teadlane A. A. Bogomolets.

Tähtsaks sündmuseks teaduse elus meie maal oli V. I. Lenini nimelise Üleliidulise Põllumajandusakadeemia loomine 1929. a. Akadeemia oma 12 instituudiga pidi kujunema kõrgemaks teaduslikuks asutuseks põllumajanduse alal, teaduslikuks ja metoodiliseks keskuseks, mis suunab teadusliku uurimise instituutide, samuti ka selektsiooni- ja katsejaamade tööd tähtsamates põllumajandusharudes. 1929. a. loodi üleliidulised taimekasvatuse ja loomakasvatuse instituudid.

XVII parteikonverents konstateeris oma otsuses, et 1931. aasta oli viisaastaku otsustavaks aastaks ka «kogu teadusliku uurimistöö asutuste võrgu (NSV Liidu Teaduste Akadeemiast kuni tootmisharuinstituutideni) rakendamisel sotsialistliku ülesehitustöö vajaduste teenindamisele ja kogu selle võrgu tihedal koordineerimisel tööstusega».[1] Konverents märkis rahuldustundega, et nõukogude teaduse suured saavutused ja avastused on tööstuses realiseeritud.

Nõukogude kirjandus ja kunst. Kirjanduslike ja kunstiorganisatsioonide reorganiseerimine

Esimese viisaastaku aastad olid nõukogude kirjanduse ja kunsti edasiste suurte edusammude ajajärguks. Silmapaistvat osa võitluses nõukogude kirjanduse ideelise taseme tõstmise eest etendas neil aastail A. M. Gorki, kes oli 1928. a. välismaalt tagasi pöördunud. 20.—30. a. vahetusel avaldas ta suure hulga publitsistlikke artikleid, milledes ta paljastas uue imperialistliku sõja ettevalmistamist, võitles rahu eest ning kaitses kirglikult uut, sotsialistlikku ühiskonda, esimest sotsialistlikku riiki maailmas — Nõukogude Liitu. Need Gorki sütitavad ja nõukogude patriotismist kantud eredad esinemised leidsid väljaspool meie maa piire laialdast vastukaja. Neil aastail andis A. M. Gorki välja ka oma uue romaani «Klim Samgini elu» esimesed köited.

Uusi silmapaistvaid teoseid lõid A. Tolstoi, M. Šolohhov, F. Gladkov, A. Fadejev, L. Leonov ja teised kirjanikud. Nende teoste peateemaks oli võitlus nõukogude võimu ja sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise eest.

Tõsiseid saavutusi oli ka nõukogude dramaturgial. 30-ndate aastate algul rikastus teatrite repertuaar paljude uute näidenditega (M. Pogodini, A. Afinogenovi, L. Leonovi ja A. Korneitšuki töödega). Teatrilaval pääses järjest rohkem võidule nõukogude kaasaja teema kui dramaturgia juhtiv teema. Rahvusvabariikides ja -oblastites oli kujunemas kirjanduse ja kunsti alal töötajate uus kaader.

---

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 141.

Kommunistliku partei juhtimisel arenes vormilt rahvuslik ja ja sisult sotsialistlik kultuur, mis tagas kõigi NSV Liidu rahvaste kultuuritaseme järjekindla tõusu.

Esimese viisaastaku aastail toimus rahvuslike teatrite kiire kasv ja õitselepuhkemine. Rahvaste juures, kelledel enne revolutsiooni polnud üldse oma kutselisi teatreid, iseloomustasid teatrite hulka 1933. a. algul järgmised arvud: Usbeki NSV-s 32 teatrit, Tadžiki NSV-s 9, Turkmeeni NSV-s 5, Kasahhi ANSV-s 6 ning Kirgiisi ANSV-s 4 teatrit.

1932. a. augustis avati Moskvas esimene üleliiduline isetegevusliku kunsti olümpiaad. Olümpiaadi ajal anti etendusi 25-s keeles. Kõik see demonstreeris eredalt nõukogude teatri — nii kutselise kui ka isetegevusliku — edusamme esimesel viisaastakul.

30-ndate aastate esimene pool oli nõukogude kino kiire arengu ajaks. See oli helifilmi kasutuselevõtmise ajajärk. Kiiresti arenesid nõukogude kinotööstus ja -tehnika. 1933. a. oli NSV Liidu kinovõrgus 27 500 kinoseadet 1400 seadme asemel 1913. a.

Kujutava kunsti edusamme demonstreeriti 1932. a. näitusel «Vene NFSV kunstnikud 15 aasta jooksul». Vene kunstnike kõrval võtsid kunstinäitusest ulatuslikult osa ukraina, valgevene, gruusia, armeenia, usbeki, kasahhi ja teistest rahvustest kunstnikud.

Muusikakunsti alal oli märgata rea heliloojate pöördumist uue, nõukogude temaatika poole. Eriti edukalt töötasid heliloojad nõukogude massilaulu loomisel. Laulude loomisel etendas märkimisväärset osa Nõukogude Armee Punalipuline Laulu- ja Tantsuansambel A. V. Aleksandrovi juhtimisel ning M. J. Pjatnitski nimeline Vene Rahvakoor.

Nõukogude kirjanduse ja kunsti areng, mis oli saavutatud sotsialistliku ülesehitustöö edusammude alusel, esitas kirjanduslike ja kunstiorganisatsioonide juhtimisele uued ülesanded. Need ülesanded määrati kindlaks partei Keskkomitee otsuses 23. aprillist 1932 «Kirjanduslike ja kunstiorganisatsioonide ümberkujundamisest», mis etendas suurt osa nõukogude kirjanduse ja kõigi kunstialade tõstmisel uuele kõrgemale astmele.

20-ndate aastate algul, kui kirjanduses esines veel uue majanduspoliitika esimestel aastatel tunduvalt elavnenud kodanlike elementide mõju ning proletaarse kirjanduse kaader oli veel üsna nõrk, aitas partei luua ja tugevdada proletaarseid organisatsioone kirjanduse ja kunsti alal. Venemaa Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioon (RAPP), mis kuulus Üleliidulisse Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsiooni (VAPP) oli neist organisatsioonidest kõige suurem.

Partei oli seisukohal, et Venemaa Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioon, mis loodi vastavalt Keskkomitee otsusele 18. juunist 1925, peab ühendama proletaarseid kirjanikke ning kindlustama paremate parteitute kirjanike loomingu ülemineku sotsialismi ideelistele positsioonidele. Kuid selle assotsiatsiooni juhtkond moonutas partei poliitikat, püüdis tekitada kirjanike hulgas kildkondlikkust, tõugata

kõrvale vanema põlvkonna suuri kirjanikke ning tekitada lõhet proletaarsete kirjanike hulgas.

1930. a. püstitasid RAPP-i liikmed demagoogilise loosungi kutsuda tootmise löögktöölised kirjandusse. See loosung vulgariseeris partei juhendeid tööliste hulgast pärinevate kirjanike kasvatamise kohta. RAPP-i liikmed hakkasid kirjanduslikesse organisatsioonidesse ilma vahet tegemata vastu võtma algajaid kirjandusringide liikmeid, kelledest paljudel polnud kirjanduslikuks loominguks vajalikke eeldusi.

Võitluses nõukogude kirjanduse kõrge ideelisuse eest tugines partei töörahva laiadele hulkadele, töölistele, talupoegadele ja eesrindlikule intelligentsile.

On iseloomustav, et eesrindlikud töölised nõudsid kirjanikelt mitte üksnes täisväärtuslike ilukirjanduslike teoste loomist, vaid andsid neile ka teemasid, suunates neid kaasaja temaatikale. Nii kirjutasid Iljitši tehase töölised oma üleskutses proletaarsetele kirjanikele: «Sotsialistliku töö uued vormid ja meetodid vabrikus, löögktöö ja võistlus, entusiasm võitluses sotsialismi eest — siin ongi teemad proletaarse kirjaniku jaoks.»

Töölisklass nõudis proletaarseilt kirjanikelt, et need hakkaksid tõsist tähelepanu pöörama tähtsatele sotsialistliku ülesehitustöö küsimustele.

Laial rindel toimuva sotsialistliku ülesehitustöö olukorras, tingimustes, kus vana intelligents, sealhulgas kirjanike põhikaader, oli täielikult asunud nõukogude võimu poolele ning toimus nende koondumine sotsialistliku kirjanduse ja kunsti eest peetava võitluse ühtse programmi ümber, oli vaja läbi viia kirjanduslike ja kunstiorganisatsioonide põhjalik ümberkujundamine. RAPP-i olemasolu muutus järjest rohkem piduriks kunstilise loomingu edasisele arenemisele ning lõi kildkondlikkuse ja kildkondliku endassesulgumise hädaohu. Partei Keskkomitee märkas õigeaegselt seda hädaohtu ning võttis vastu eelpoolmainitud otsuse «Kirjanduslike ja kunstiorganisatsioonide ümberkujundamisest». See otsus liitis kirjanikud ühte ning soodustas nende kaasatõmbamist sotsialistlikule ülesehitustööle.

«Käesoleval ajal,» öeldi ÜK(b)P Keskkomitee otsuses 23. aprillist 1932, «kus proletaarse kirjanduse ja kunsti kaader on jõudnud juba tugevneda ning esile on tõusnud uued kirjanikud ja kunstnikud tehaseist, vabrikuist ja kolhoosidest, jäävad olemasolevate proletaarsete kirjanduslike ja kunstiorganisatsioonide (Üleliiduline Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioonide Ühing, Venemaa Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioon, Venemaa Proletaarsete Helikunstnike Assotsiatsioon) raamid juba kitsaks ning pidurdavad kunstilise loomingu tõsist hoogsust. See asjaolu loob hädaohu, et need organisatsioonid muutuvad nõukogude kirjanike ja kunstnike suurimast sotsialistliku ülesehitustöö ülesannete ümber mobiliseerimise vahendist kildkondliku endassesulgumise kultiveerimise vahendiks ning kaasaja poliitilistest ülesannetest ja kaunis suurtest sot-

sialistlikku ülesehitustööd pooldavate kirjanike ja kunstnike rühmadest eraldumise vahendiks.»[1]

ÜK(b)P Keskkomitee otsuses leidis formuleerimist üks marksistlik-leninliku esteetika põhiteese, nõue vormi vastavusest uuele sisule, kunstiteostes reaalse nõukogude tegelikkuse kujutamisest. Partei kutsus nõukogude kirjandustegelasi üldistama sotsialistliku ülesehitustöö kogemusi, kujutama ilukirjanduslikes teostes nõukogude inimeste töökangelaslikkust.

Likvideeritud proletaarsete kirjanduslike ja kunstiorganisatsioonide asemel moodustati ühtne Nõukogude Kirjanike Liit, mis ühendas kõiki kirjanikke, kes toetavad nõukogude võimu platvormi ning tahavad osa võtta sotsialistlikust ülesehitustööst. Üheaegselt Venemaa Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsiooniga (RAPP) likvideeriti ka helikunstnike ja kunstnike eriorganisatsioonid: Üleliiduline Proletaarsete Helikunstnike Assotsiatsioon (VAPM), Venemaa Proletaarsete Kunstnike Assotsiatsioon (RAPH) jne.

RAPP-i likvideerimine ning Nõukogude Kirjanike Liidu loomine eesotsas A. M. Gorkiga tähistas uut ajajärku nõukogude sotsialistliku kirjanduse arengus.

ÜK(b)P Keskkomitee otsus kirjanduslike ja kunstiorganisatsioonide reorganiseerimisest ning Nõukogude Kirjanike Liidu loomine liitis kirjanikud ühte, stimuleeris noorte talentide kasvu ning tagas nõukogude kirjanduse ja kunsti uue tõusu kultuurirevolutsiooni järgnevail otsustavate võitude aastail.

Kultuurhariduslike asutuste võrgu kasv

Ei leidunud ainsatki kultuurilise ülesehitustöö lõiku, kus poleks avaldunud viisaastaku aastail saavutatud suured edusammud nõukogude sotsialistliku kultuuri arendamisel. Märgatavalt paranes töötajate laiade hulkade kultuuriline teenindamine ning nende hulgas tehtav poliitharidustöö. Klubiliste asutuste arv suurenes 32 000-lt 1929. a. kuni 54 000-ni 1933. a. Oktoobrirevolutsiooni 10-ks aastapäevaks ehitati Leningradis esimesed kultuuripaleed. Edaspidi avati kultuuripaleed ka meie maa teistes tööstus- ja kultuurikeskustes. Seoses massilise kollektiviseerimisega hakati maal looma kolhoosiklubisid. Laienes ka teiste kultuurhariduslike asutuste võrk. Avalike raamatukogude raamatufond moodustas 1932. a. 91 milj. eksemplari 9 milj. eksemplari asemel 1913. a., muuseumide arv aga ulatus 1932. a. 732-ni 180 asemel 1913. a.

Efektiivseimaks rahvahulkade kasvatamise ja organiseerimise vahendiks kujunes nõukogude ajakirjandus. Meie maal väljaantavate ajalehtede ühekordne tiraaž kasvas 9,4-milj. eksemplarilt 1928. a. 36,5 milj. eksemplarini 1933. a. Kõigis rajoonides anti välja rajooniajalehti, ilmus ligi 3000 masina-traktorijaamade poliitosakondade ajalehte ning üle tuhande suuretiraažilise vabrikute ja tehaste ajalehe. Töölis- ja maakirjasaatjate armee koosnes rohkem

[1] Propaganda ja agitatsioon ÜK(b)P otsustes ja dokumentides, Tallinn 1949, lk. 303.

kui 3 milj. inimesest. 1932. a. ilmusid ajalehed 88-s NSV Liidu rahvaste keeles.

Tunduvalt tihenes raadiovõrk. Raadio muutus tööliste ja talupoegade igapäevaseks kultuuriliseks vajaduseks. Ta sai efektiivseks vahendiks partei ja Nõukogude valitsuse ning rahvahulkade vahelise igapäevase sideme tugevdamisel, maa ja linna kultuurilisel lähendamisel, sotsialistliku linna kultuuri kättesaadavaks tegemisel talurahvale.

Sotsialismi täiel rindel toimunud ulatusliku pealetungi aastail saavutati seega suuri edusamme tööliste ja talupoegade kultuurharidusliku taseme tõstmisel meie maal. Partei juhtimisel tugevdati marksistlik-leninlikku teoreetilist rinnet, tõsteti ideoloogiline kasvatustöö ja teoreetiline töö uuele, kõrgemale tasemele ning tehti suursamm edasi kultuurirevolutsiooni võiduks NSV Liidus.

V OSA

RAHVAMAJANDUSE REKONSTRUEERIMISE LÕPULEVIIMINE. SOTSIALISMI VÕIT NSV LIIDUS (1933—1937)

XIII PEATÜKK

NÕUKOGUDE RAHVA OTSUSTAVA TÄHTSUSEGA EDUSAMMUD VÕITLUSES SOTSIALISMI VÕIDU EEST ESIMESEL VIISAASTAKUL

§ 1. NSV Liidu rahvusvaheline olukord aastail 1933—1937

Kapitalistlike maade majanduslik olukord

Aastaid 1933—1937 iseloomustas rahvusvahelise olukorra edasine teravnemine ja komplitseerumine. Need aastad olid Teise maailmasõja ettevalmistuseks, ajaks, mil tekkisid sõjakolded Läänes ja Idas, suurenes sõjaoht kogu maailmas ning kapitalistlikud riigid astusid järk-järgult uue maailmasõja keerisesse.

Rea sügavate majanduslike ja poliitiliste põhjuste tõttu kasvas pinevus rahvusvahelises olukorras, teravnesid vastuolud kapitalistlike riikide vahel.

Ülemaailmne majanduskriis, mis jõudis haripunkti 1932. a. keskel, hakkas edaspidi mõnel määral nõrgenema. 1932. a. lõpul lõppes enamikus kapitalistlikes riikides tootmise langus ja algas teatud tõus. Kuid tööstuse ja kaubanduse elavnemine ei olnud kuigi suur. Kapitalistlikes riikides algas omapärane depressioon, nende majandus tammus tegelikult paigal, vaevalt ületades 1929. a. taseme. 1937. a. keskpaigaks oli kapitalistlike riikide tööstus, võrreldes 1929. a. tasemega, kasvanud ainult 4%. Ameerika Ühendriikide tööstustoodang moodustas 1936. a. 95% 1929. a. tasemest. Endiselt eksisteeris tohutu suur töötatööliste armee, kelle arv kapitalistlikes riikides ei langenud aastail 1933—1937 kordagi alla 14 miljoni inimese.

Niisugustes tingimustes algas 1937. a. teisel poolel uus majanduskriis, mis haaras esmajoones Ameerika Ühendriigid, seejärel aga ka Inglismaa, Prantsusmaa ja rea teisi maid. Ameerika Ühendriikide tööstustoodang langes, võrreldes 1929. aastaga, 1938. a. 81%-le, Prantsusmaa tööstustoodang 76%-le.

Kapitalismi majanduse raske olukord tõi kaasa veelgi suurema vastuolude teravnemise nii imperialistlike riikide eneste kui ka kodanluse ja proletariaadi vahel üksikutes maades.

Kestvate majanduslike raskuste olukorras andis kapitalistlike maade ebaühtlane arenemine end eriti tugevasti tunda ning tõi kaasa tasakaalu järsu rikkumise kapitalismi maailmasüsteemis. Uus majanduskriis tugevdas võitlust imperialistide vahel ja andis vahetu tõuke sõja vallapäästmisele. Maailma kodanlus, olles end mässinud lepitamatute sotsiaalsete ja majanduslike vastuolude võrku, ei rahuldanud enam niisuguste imperialistlike võitlusmeetoditega nagu konkurents turgudel, kaubanduslik sõda ja dumping. Kapitalistid seadsid päevakorda maailma uue ümberjagamise sõja teel.

Sõjakolde tekkimine Euroopas. Nõukogude Liit võitluses rahu ja kollektiivse julgeoleku eest

Uue maailmasõja algatajateks ja vallapäästjateks olid agressiivsed riigid Saksamaa, Jaapan ja Itaalia. Need riigid asusid oma vallutusplaane realiseerima Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsevate ringkondade mahitusel, kes tahtsid agressoreid suunata Nõukogude Liidu kallale.

Esimese sõjakolde järel, mis tekkis Kaug-Idas Jaapani imperialismi agressiivse tegevuse tulemusel, tekkis otsekohe ka teine sõjakolle. See kujunes Saksa fašistide tegevuse tulemusena Euroopa keskosas, Saksamaal. 1933. a. võimule tulnud fašistide partei eesotsas Hitleriga oli kõige reaktsioonilisem ja tööllisklassile kõige vaenulikum imperialistliku kodanluse partei. See oli avalikult militaristlik partei, kes Saksa imperialismi maailmavalitsemise saavutamiseks taotles sõda.

Saksa fašistide sisepoliitika aluseks oli tööllisklassi julm mahasurumine. Hitlerlased heitsid vanglatesse ja kontsentratsioonilaagritesse miljoneid inimesi, hävitasid metsikult kommuniste ja eesrindlikke töölisi. Saksamaa Kommunistliku Partei juht Ernst Thälmann heideti vanglasse. Oma välispoliitika allutasid Saksa fašistid täielikult uue sõja ettevalmistamisele. Selleks astusid nad nagu Jaapani militaristidki Rahvasteliidust välja (1933. a. oktoobris) ja hakkasid avalikult sõjaks valmistuma.

Saksa fašistid ütlesid avalikult, et nad hakkavad teostama vallutuspoliitikat, pidades esmajoones silmas Nõukogude Liitu. Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa imperialistlike ringkondade toetusel valmistasid hitlerlased ette agressiooni Nõukogude Liidu vastu, kuid samal ajal valmistusid nad pealetungiks ka teistele maadele.

Sõjakollete tekkimisega Idas ja Läänes suurenes järsult kallaletungi oht Nõukogude Liidule.

Nõukogude Liit võitles sõja vältimise eest ja kaitses kollektiivse julgeoleku poliitikat. Nõukogude valitsus lähtus sellest, et agressorile peavad vastulöögi andma ja teda ohjeldama kõik riigid, kes on huvitatud rahu säilitamisest.

Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide valitsused ei tahtnud aga niisugust ühinemist. Nad soodustasid tegelikult Saksamaa relvastumist ja sõlmisid hitlerliku klikiga salajasi Nõukogudevastaseid kokkuleppeid, suunates viimase agressiivsed püüded NSV Liidu vastu. 1933. a. sõlmiti Roomas pakt nelja riigi, Inglismaa, Saksamaa, Prantsusmaa ja Itaalia vahel. See pakt tähendas Inglismaa ja Prantsusmaa sobingut hitlerliku Saksamaa ja fašistliku Itaaliaga ning oli suunatud Nõukogude Liidu vastu.

Vaatamata oma vaenule Nõukogudemaa vastu pidid imperialistlikud riigid siiski arvestama NSV Liidu rahvusvahelise tähtsuse kasvu ja Nõukogude rahupoliitika populaarsust kõigi kapitalistlike maade rahvahulkades. See avaldus selles, et 1933. a. lõpul avaldasid Ameerika Ühendriigid valmisolekut kehtestada diplomaatilised suhted Nõukogude Liiduga.

Saanud Ameerika Ühendriikide presidendi Roosevelti läkituse, milles tehti ettepanek kehtestada normaalsed diplomaatilised suhted, oli Nõukogude valitsus sellega nõus. 16. novembril 1933 taastati diplomaatilised suhted NSV Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel. Samal aastal kehtestati diplomaatilised suhted ka Hispaaniaga ning 1934. a. Tšehhoslovakkia ja Rumeeniaga.

NSV Liidu rahvusvahelise osatähtsuse ja Nõukogude valitsuse rahuarmastava välispoliitika autoriteedi kasvu tõendiks oli 30 riigi ettepanek Nõukogude Liidule astuda Rahvasteliitu. 1934. a. septembris võttis Nõukogude valitsus selle ettepaneku vastu, teatades seejuures, et ta ei võta endale vastutust Rahvasteliidu põhikirja mõningate sätete ja nende otsuste eest, mis olid vastu võetud varem, ilma Nõukogude Liidu osavõtuta. Muidugi ei pannud Nõukogude valitsus Rahvasteliidule suuri lootusi. Rahvasteliit oma 14-aastase olemasolu kestel oli mitmel korral Nõukogude riigi vastu vaenulikult välja astunud ja korduvalt näidanud oma abitust võitluses sõjaõhutajate vastu. Kuid selleks, et takistada sõja ettevalmistamist ja abistada rahuüritust, astus Nõukogude Liit Rahvasteliitu, püüdes viimast ergutada võitlusele fašistliku agressiooni vastu.

Alates 1935. aastast panid Saksa ja Itaalia fašistid toime rea agressiooniakte. 1935. a. märtsis kehtestati Saksamaal üldine sõjaväeteenistuskohustus. Selle ühepoolse aktiga rikkus Saksamaa Versailles' rahulepingut. Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriigid ei andnud aga mingit vastulööki. Vastupidi, peagi sõlmiti Londonis Inglise—Saksa merekokkulepe. Selle alusel anti fašistlikule Saksamaale õigus luua sõjalaevastik, mis oma suuruselt oli enam-vähem võrdne Prantsusmaa sõjalaevastikuga. Sel korral rikkus Versailles' rahulepingut mitte üksi hitlerlik Saksamaa, vaid ka Suurbritannia. Hävitanud viimased Versailles' lepingus ettenähtud sõjalised kitsendused, viisid hitlerlased 7. märtsil 1936 oma väed demilitariseeritud Reini tsooni.

Nõukogude valitsus tegi sel puhul avalduse, milles öeldi, et lepingute muutmine jätkuvate agressiooniaktide tingimustes ei soodusta rahuüritust, vaid vastupidi, ergutab agressorit. Nõukogude

valitsus teatas, et ta on valmis osa võtma kõigist üritustest, mille eesmärgiks on agressori ohjeldamine. Rahvasteliit ei võtnud aga Nõukogude Liidu hoiatust kuulda. Fašistliku Saksamaa vastu ei rakendatud mingeid abinõusid ka sel korral.

Sõjajärgne lepingute süsteem varises kokku. Kapitalistlikud riigid sammusid uue sõja poole.

1935. a. oktoobris tungisid Itaalia väed sõda kuulutamata Abessiinia (Etioopia) kallale. Fašistlik agressioon Abessiinias andis hoobi ka Inglismaa ja Prantsusmaa huvidele, ohustades Euroopast Aasiasse viivaid mereteid. Kuid Inglismaa ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad ei andnud ka sel korral agressorile vajalikku vastulööki. Nad püüdsid abessiinia rahva arvel Itaalia fašismiga kokkulepet saavutada. Ainuüksi NSV Liit mõistis otsustavalt ja kindlalt hukka fašistliku agressiooni Abessiinias. NSV Liidu poolt Rahvasteliidus tehtud ettepanekuid sõjategevuse lõpetamiseks ja agressori ohjeldamiseks ei toetanud aga Inglismaa, Prantsusmaa ja teised kapitalistlikud riigid. Itaalia fašistid jätkasid oma tegevust karistamatult ning 1936. a. suveks oli peaaegu kogu Abessiinia Itaalia vägede poolt okupeeritud.

Fašistliku agressiooni tõttu kujunenud pingelises olukorras jätkas Nõukogude Liit kollektiivse julgeoleku poliitikat ja püüdis kindlustada rahuarmastavate riikide ühtsust.

2. mail 1935 sõlmiti Prantsusmaa ja NSV Liidu vahel vastastikuse abistamise leping agressorite võimaliku kallaletungi puhuks. Prantsuse—Nõukogude lepingu sõlmimine vastas rahu, rahvusvahelise koostöö ning Prantsusmaa ja NSV Liidu huvidele. Kuid Prantsusmaa tolleaegne välisminister Laval, kes hiljem avalikult astus Hitleri teenistusse ja kes ainult Prantsuse demokraatlike ringkondade survel oli nõus lepingu sõlmimisega, nägi selles lepingus ainult ajutist manöövrit. Prantsuse imperialistid ei kavatsenud tõsiselt täita lepingust tulenevaid kohustusi. Nad tahtsid ainult — prantsuse diplomaatide väljenduse kohaselt — «tantsida NSV Liiduga üks ring valssi», et kasulikumatel tingimustel kokku leppida Hitleriga. Kuid Prantsuse töötajad nägid selles lepingus mitte paberilipakat, nagu arvasid Laval ja tema mõttekaaslased, vaid tõsist panust rahu kindlustamise üritusse.

16. mail 1935 sõlmiti vastastikuse abistamise leping NSV Liidu ja Tšehhoslovakkia vahel.

Uue maailmasõja järkjärgulise vallapäästmise tingimustes tugevdasid kõigi maade töötajad võitlust fašistliku agressiooni vastu, samuti Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevate ringkondade provokatsioonilise, rahvavastase poliitika vastu. Selle võitluse eesotsas olid kommunistlikud parteid. Hoolimata parempoolsete sotsialistide liidrite vastutegevusest, teostasid kapitalistlike maade kommunistid fašismivastase ühisrinde loomise taktikat.

Kommunistlike parteide ülesanded võitluses fašismi ja tekkiva sõja vastu fikseeriti Kommunistliku Internatsionaali VII kongressi

otsustes (1935. a. juuli—august). Kongress, millest võttis osa 513 delegaati 73 riigist, kuulas ära ettekande Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitee tegevusest (ettekandja W. Pieck), G. Dimitrovi ettekande «Fašismi pealetung ja Kommunistliku Internatsionaali ülesanded võitluses töölisklassi fašismivastase ühtsuse eest», M. Thorèzi ettekande «Rahvarinne Prantsusmaal», Erkoli (P. Togliatti) ettekande «Kommunistliku Internatsionaali ülesanded imperialistide poolt ettevalmistatava uue maailmasõja puhul» ja D. Manuilski ettekande «Sotsialistliku ülesehitustöö tulemused NSV Liidus». Ettekanded ära kuulanud ja läbi arutanud, võttis kongress vastu otsused, milles anti tegevusprogramm demokraatia ja sotsialismi jõududele kogu maailmas. Otsustes rõhutati, et töölisklassi ja kõigi antifašistlike jõudude ühtsus on vajalikuks tingimuseks edukas võitluses rahu eest, fašismi vastu. Täites kongressi otsuseid, tegid kapitalistlike maade kommunistlikud parteid suurt tööd rahvahulkade mobiliseerimisel vastulöögi andmiseks fašistlikele agressoritele ja nende käsilastele. 1936. a. parlamendivalimistel Prantsusmaal ja Hispaanias saavutas rahvarinne võidu reaktsioonijõudude üle.

Uue maailmasõja vallapäästmine imperialistlike agressorite poolt. NSV Liidu võitlus agressorite vastu

Aastail 1936—1937 intensiivistasid Saksamaa, Jaapan ja Itaalia oma agressiooni. Lääne, peamiselt Ameerika monopolide rahalisel toetusel oli Saksa imperialismil võimalik lühikese ajaga ehitada sõjalaevastik ja luua võimas sõjatööstus, mis oli suuteline tootma tohutul hulgal tanke, lennukeid ja suurtükke. Kiirendatud tempos relvastusid ka Jaapan ja Itaalia.

1936. a. juulis tõstsid fašistlikud jõud Hispaanias kindral Franco juhtimisel Saksamaa ja Itaalia kaasabil mässu vabariikliku valitsuse vastu. Varsti pärast seda algas Saksamaa ja Itaalia avalik sõjaline interventsioon Hispaanias. Itaalia saatis Hispaaniasse sõjaväeosad, kelle koosseisus oli eri aegadel 50 000 — 130 000 meest. Saksamaa saatis mässajatele abiks sõjaspetsialiste, sõjatehnikat ja lennuväge.

Alustades interventsiooni Hispaanias, haarasid Saksa ja Itaalia fašistid enda kätte Inglismaa ja Prantsusmaa mereteed nende asumaadesse Aafrikas ja Aasias. Sellega anti Inglismaale ja Prantsusmaale uus hoop. Kuid nagu ennegi ei avaldanud Inglise ja Prantsuse valitsevad ringkonnad fašistidele vastupanu. Vastupidi, nad tegelikult soodustasid Saksa—Itaalia interventsiooni Hispaanias. Tolleaegne Prantsuse valitsuse juht parempoolne sotsialist Blum leidis kiiresti ühise keele Inglise konservatiivse Baldwini valitsusega. Kuulutati välja niinimetatud «mittevahelesegamise» poliitika, mis on üheks häbiväärsemaks leheküljeks rahvusvaheliste suhete ajaloos. «Mittevahelesegamise» poliitika lipu all kehtestati vabariikliku Hispaania blokaad ajal, kui Itaalia ja Saksamaa võisid täiesti ilma takistusteta saata fašistlikele mässajatele vägesid ja sõjavarustust.

Niisuguses raskes olukorras jätkas hispaania rahvas oma kommunistliku partei juhtimisel kangelaslikku võitlust.

Nõukogude Liit, kellele kuulus kogu eesrindliku inimkonna poolehoid, toetas resoluutselt ja järjekindlalt hispaania rahva vabadusvõitlust. Ta paljastas «mittevahelesegamise» poliitikat ning nõudis Itaalia ja Saksa interventide ohjeldamist. Nõukogudemaa töötajad saatsid Hispaaniale rohkesti toiduaineid, riietusesemeid ja ravimeid. Vabariiklik Hispaania sai NSV Liidult hävituslennukeid ja tanke. Tuhanded hispaania lapsed, kes muutusid orbudeks fašistide metsikuste tagajärjel, leidsid varjupaiga ja hoolitsuse Nõukogudemaal.

Kogu maailma progressiivsete jõudude poolehoid kuulus jagamatult vabariiklikule Hispaaniale. Kõigi kapitalistlike maade töötajad nõudsid oma valitsustelt otsustavalt häbiväärse «mittevahelesegamise»-komöödia lõpetamist, organiseerisid massimiitinguid, demonstratsioone ja poliitilisi streike, kogusid raha toiduainete ja arstimite ostmiseks hispaania rahvale ning asutasid vabariikliku Hispaania kaitsekomiteesid. Ületades määratu suuri takistusi, sõitsid Prantsusmaalt, Poolast, Inglismaalt, Ameerikast, Saksamaalt, Tšehhoslovakkiast ja teistest maadest vabatahtlikud-antifašistid Hispaaniasse ja astusid seal internatsionaalsetesse brigaadidesse. Kogu maailmas arenes töötajate võimas liikumine, et demonstreerida solidaarsust vabariikliku Hispaaniaga.

Sõja edasiseks arendamiseks ühinesid fašistlikud riigid sõjalis-poliitilisse blokki. 1936. a. novembris sõlmiti Saksamaa ja Jaapani vahel niinimetatud Kominterni-vastane pakt. Aasta pärast ühines Kominterni-vastase paktiga ka Itaalia. Kujunes välja Saksamaa, Jaapani ja Itaalia kolmikliit.

1937. a. juulis alustas Jaapani sõjaline klikk avalikult sõda hiina rahva vastu. Imperialistliku Jaapani väed tungisid Põhja- ja Kesk-Hiinasse, seejärel ka Lõuna-Hiinasse.

Kuomintangi valitsus Tšiang Kai-ši juhtimisel tegi avalduse, milles ta lubas otsustavalt võidelda Jaapani vastu. Tegelikult aga kartis ta Jaapani imperialiste vähem kui hiina rahva demokraatlikke jõude. Reetes Hiina rahvuslikke huvisid, takistasid kuomintanglased kõigi Hiina patriootlike jõudude ühinemist.

Kuid Kuomintangi reaktsionääride tegevus ei suutnud takistada hiina rahva seas tekkinud rahvuslikku vaimustust. Kommunistliku partei juhtimisel alustas hiina rahvas kangelaslikku võitlust Jaapani vallutajate vastu. Jaapani imperialismi plaanid, milles nähti ette Hiina kiire vallutamine, nurjusid täielikult. Sõda venis, polnud näha selle lõppu.

Jaapan vallutas rea Hiina suuremaid linnu ja peaaegu kõik Hiina sadamad, tehes inglise ja ameerika kaupade veo Hiina ääretutele turgudele erakordselt raskeks. Seega andis Jaapani sõda Hiina vastu väga tõsise hoobi Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide huvidele. Kuid ei Inglismaa ega ka Ameerika Ühendriikide valitsus

ei avaldanud mingisugust vastutegevust Jaapani agressioonile, vaid lootis seda hiljem NSV Liidu vastu suunata.

Kõik need faktid tõendavad, et aastail 1936—1937 hakkasid kapitalistlikud riigid Teiseks maailmasõjaks valmistuma.

Sõjapoliitikale ja Saksa—Itaalia—Jaapani bloki agressioonile seati rahvusvahelisel areenil vastukaaluks võitlus rahu, kollektiivse julgeoleku organiseerimise ja agressioonile otsustava vastupanu osutamise eest. Seda joont pidas Nõukogude Liit, kes väsimatult kaitses rahu ja järjekindlalt koondas ühte demokraatlikke jõude. NSV Liidu võitlus rahu eest liitus kõigi maade töötajate fašismi- ja sõjavastase liikumisega.

Oma osavõttu Rahvasteliidust kasutas NSV Liit selleks, et veelgi tõhustada võitlust rahu ja kollektiivse julgeoleku eest. Nõukogude delegaadid kaitsesid kollektiivse julgeoleku printsiipi peaaegu igal Rahvasteliidu istungil ja peaaegu igas komisjonis. Kuid kõik Nõukogude Liidu ettepanekud põrkasid Inglismaa ja Prantsusmaa visale vastupanule. 1936. a. augustis tegi Nõukogude delegatsioon Rahvasteliidus ettepaneku võtta tarvitusele abinõud kollektiivse julgeoleku kindlustamiseks. Nõukogude Liit tegi ettepaneku, et teatud geograafilisse piirkonda kuuluvad riigid sõlmiksid regionaalsed vastastikuse abistamise paktid. Kuid ka need ettepanekud maeti Rahvasteliidu arhiividesse.

Neis raskeis tingimustes jätkas Nõukogude Liit võitlust agressioonivastaste jõudude ühendamise eest. 1936. a. sõlmis NSV Liit vastastikuse abistamise lepingu Mongoolia Rahvavabariigiga. See leping etendas tähtsat osa Jaapani imperialismi agressiooniplaanide nurjaajamisel, mis olid suunatud Mongoolia ja NSV Liidu vastu.

Varsti pärast Jaapani avalikku kallaletungi Hiinale sõlmiti mittekallaletungi leping NSV Liidu ja Hiina vahel. See leping väljendas uuesti sõprust, mida meie maa rahvad tundsid hiina rahva vastu, kes võitles vabaduse ja sõltumatuse eest. Nõukogude Liit osutas hiina rahvale tema õiglases vabadusvõitluses suurt materiaalset abi, andes Hiinale laenu ning saates talle relvi, autosid, vedelkütust ja lennukeid.

Tol ajal Hiinale antud Nõukogude laenud olid vähemalt 3—4 korda suuremad kui Inglise ja Ameerika ühised laenud. Seejuures tuleb arvestada, et Nõukogude Liit andis Hiinale laenu kaugelt soodsamatel tingimustel kui Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid. Nõukogude sõjaspetsialistid töötasid Hiinas sõjaliste nõuandjatena.

Jaapani vallutajate vastu võitlesid Nõukogude vabatahtlikud lendurid, kes saavutasid rea võite Jaapani lennuväe üle. Üle saja Nõukogude lenduri hukkus Hiina linnade ja külade kaitsmisel Jaapani õhupiraatide rünnakute vastu.

Aastail 1935—1936 sõlmitud vastastikuse abistamise lepingud Prantsusmaa, Tšehhoslovakkia ja Mongoolia Rahvavabariigiga, samuti mittekallaletungi leping Hiinaga näitasid uue jõuga Nõukogude riigi rahuarmastavat poliitikat ja demonstreerisid ilmekalt

NSV Liidu visa võitlust rahurinde tugevdamise eest. Lepingute sõlmimine tugevdas Nõukogude Liidu positsiooni ja raskendas sõja vallapäästmist.

§ 2. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise teine viie aasta plaan ja selle elluviimise algus

Direktiivid teise viie aasta plaani koostamiseks

Juba 1932. a., kui toimus võitlus esimese viisaastaku viimase aasta plaani täitmise eest, algas ettevalmistus teise viie aasta plaani koostamiseks. 1932. a. jaanuaris toimunud XVII üleliidulisel parteikonverentsil kinnitati direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse teise viie aasta plaani koostamiseks (aastaiks 1933—1937).

Teise viisaastaku tähtsaimaks poliitiliseks ülesandeks oli lõplikult likvideerida kapitalistlikud elemendid ja täielikult hävitada põhjused, mis tekitavad klassivahesid ning ühe inimese ekspluateerimist teise inimese poolt. Parasiitlike klasside likvideerimise ja rahva sissetulekute üldise suurenemise alusel tuli saavutada tööliste ja kolhoositalurahva heaolu kiire tõus.

Teise viisaastaku otsustava majandusliku ülesandena tõstis konverents esikohale kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise lõpuleviimise.

Teise viie aasta plaani ettevalmistamisest võtsid osa laiad töötajate hulgad, Nõukogude avalikkuse esindajad ja teadlased. 1932. a. toimus rida üleliidulisi konverentse ja nõupidamisi teise viie aasta plaani põhiprobleemide kohta[1].

NSV Liidu Riikliku Plaanikomisjoni juures asuva teise viie aasta plaani koostamise komisjoni koosseisu kuulusid meie maa silmapaistvad spetsialistid ja teadlased. Teise viie aasta plaani kõige tähtsamad teaduslikud probleemid arutati läbi Riikliku Plaanikomisjoni ja NSV Liidu Teaduste Akadeemia ühistel istungitel.

Tehes kokkuvõtteid esimese viie aasta plaani täitmisest, määras Keskkomitee jaanuaripleenum 1933. a. kindlaks teise viisaastaku ülesanded ja märkis ära selle omapära. Kui esimene viisaastak oli tööstuses uute tehaste ehitamise viisaastak ja põllumajanduses uute ettevõtete, kolhooside ja sovhooside rajamise viisaastak, siis teine viisaastak pidi saama peamiselt uute tehaste kasutuselevõtmise viisaastakuks. Nüüd oli vaja uusehituste paatost täiendada uute tehaste ja uue tehnika rakendamise paatosega, tunduvalt tõsta tööviljakust ja alandada omahinda.

1933. a. lõpuks olid teise viie aasta plaani ettevalmistustööd põhiliselt lõpetatud ja plaan esitati kinnitamiseks partei XVII kongressile.

[1] Konverentsid tootlike jõudude paigutamise, elektrifitseerimise, musta metallurgia ja värviliste metallide, Uraali ja Kuzbassi tööstuse arendamise küsimuses, üleliiduline kütteprobleemide konverents, konverents kultuurilise ülesehitustöö planeerimise küsimuses jne. Organiseeriti ka teaduslikke konverentse rahvusvabariikides.

ÜK(b)P XVII kongress. Teise viie aasta plaani kinnitamine

Partei XVII kongress avati 26. jaanuaril 1934. Selleks ajaks oli nõukogude rahvas saavutanud suuri võite kõigil sotsialistliku majanduse ja kultuuri aladel. Täielikult oli võitnud partei peajoon, maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise joon. Sellepärast ongi partei XVII kongress läinud ajalukku võitjate kongressina.

Kongressi delegaatideks valiti silmapaistvad partei- ja riigitegelased, kellest enamik oli V. I. Lenini juhtimisel läbi teinud revolutsioonilise võitluse kooli tsarismi, Oktoobrirevolutsiooni, kodusõja ja sellele järgnenud sotsialistliku ülesehitustöö aastatel. See oli kaader, kes kogu oma revolutsioonilise tegevuse kestel pidas leppimatut võitlust partei peajoone eest ja antileninlike kallakute ning parteivastaste rühmituste vastu.

Aruandekõnega ÜK(b)P Keskkomitee tööst esines kongressil J. V. Stalin. Kongressil kuulati ära ka ettekanded Keskkontrollkomisjonilt ja Tööliste-Talupoegade Inspektsioonilt ning ÜK(b)P delegatsioonilt Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitees, samuti ettekanded teise viie aasta plaani ja organisatsiooniliste küsimuste kohta.

Pärast üksikasjalist arutlust kinnitas kongress rahvamajanduse arendamise teise viie aasta plaani. Kongressi poolt kavandatud majanduslikud ülesanded teisel viisaastakul ületasid tunduvalt esimese viie aasta plaani ülesanded. Nii näiteks ületas kapitaalehituste maht kogu rahvamajanduse ulatuses 2,6 korda esimese viisaastaku kapitaalmahutused. Tööstustoodang pidi kasvama 1937. a., s. o. teise viisaastaku viimasel aastal, rohkem kui 2 korda, võrreldes 1932. aastaga, ehk 6 korda, võrreldes sõjaeelse tööstustoodangu mahuga.

ÜK(b)P XVII kongress tegi ülesandeks tehnilise rekonstrueerimise ja uue tehnika kasutuselevõtmisega tõsta tunduvalt tööviljakust, tunduvalt alandada omahinda, tõsta järsult toodangu kvaliteeti ja laiendada sortimenti kõigis rahvamajandusharudes.

Uusehituste rajamise ulatuslik programm tõi kaasa suuri muudatusi tootlike jõudude paigutuses meie maa territooriumil. Suurt tähelepanu pöörati idapiirkondade (Uraal, Siber, Kaug-Ida, Kasahstan, Baškiiria ja Kesk-Aasia vabariigid) arendamisele. Neile piirkondadele assigneeriti 33% kõigist kapitaalmahutustest rahvamajanduses, 37% kõigist rasketööstuse, 49% kivisöetööstuse, 41% musta metallurgia ja 71% värvilise metallurgia kapitalimahutustest.

Põllumajanduses oli ülesandeks lõpetada teise viisaastaku lõpuks kollektiviseerimine ja jätkata põllumajanduse tehnilist rekonstrueerimist. Viisaastaku lõpul pidid masina-traktorijaamad teenindama juba kõiki kolhoose.

Teise viisaastaku suured ülesanded esitasid kõrgendatud nõudmisi ka töö organiseerijatele, juhtivatele töötajatele.

Kongress konstateeris, et praktiline organisatsiooniline töö jääb üksikutes lõikudes partei poliitilise joone nõudmistest maha, ja osutas reale tõsistele puudustele organisatsioonilises töös (kantseleilik-bürokraatlik juhtimismeetod ja mittetähelepanelik suhtumine allpoolseisvatesse nõukogude, majandus- ja parteiorganitesse; üldised abstraktsed direktiivid ja rohkearvulised käskkirjad konkreetse juhtimise ja töö üksikasjalise tundmaõppimise asemel; nõukogude ja majandusaparaadi juhtivate ja keskmiste lülide koosseisude paisutamine; nõrk ainujuhtimine, isikliku vastutuse puudumine, partei- ja riikliku distsipliini rikkumine jne.). Kongress kavandas organisatsioonilised abinõud partei ja nõukogude töös. Partei ja valitsuse otsuste täitmise kontrolli parandamiseks ning partei- ja nõukogude distsipliini tugevdamiseks reorganiseeriti Keskkontrollkomisjoni ja Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni organid. Keskkontrollkomisjoni ja Tööliste-Talupoegade Inspektsiooni asemele loodi Parteikontrolli Komisjon ÜK(b)P Keskkomitee juures ja Nõukogude Kontrolli Komisjon NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juures.

ÜK(b)P XVII kongress võttis vastu partei uue põhikirja. Kongressil valiti Keskkomitee, kelle koosseisu kuulus 71 liiget ja 68 liikmekandidaati.

Partei XVII kongress demonstreeris partei ühtsust ja meie rahva veelgi tihedamat liitumist partei ümber. See oli võimalik ainult partei ideeliste vaenlaste täieliku poliitilise purustamise ja sotsialismi suurte võitude tagajärjel, mis saavutati kommunistliku partei juhtimisel.

J. V. Stalin kui partei ja riigi juht oli nende aastate jooksul omandanud suure populaarsuse parteis ja rahva hulgas. Ta etendas silmapaistvat osa sotsialistliku ülesehitustöö organiseerimisel, Nõukogude riigi kindlustamisel ja võitluses rahvusvahelise imperialismi vastu. Koos teiste kommunistliku partei juhtidega võitles ta aktiivselt Lenini pärandi elluviimise ja partei ühtsuse säilitamise eest, Lenini- ja parteivastaste rühmituste vastu. Partei XVII kongressi ajaks oli J. V. Stalini autoriteet eriti kasvanud.

Just sel ajajärgul levis laialdaselt J. V. Stalini isiku kultus. Kui enne partei XVII kongressi J. V. Stalin veel arvestas kollektiivi arvamust, siis edaspidi hakkas ta kollektiivse juhtimise printsiibist üha enam taganema. Siitpeale hakkas J. V. Stalini isiku kultus kahjustama sotsialistliku ülesehitustöö üritust. See aitas kaasa nõukogude demokraatia ja revolutsioonilise seaduslikkuse rikkumisele.

Võitluse algus teise viie aasta plaani täitmise eest tööstuses

1933. a. algul asus nõukogude rahvas teise viie aasta plaani täitmisele. Üks esimesi 1933. a. valminud ehitusi oli Valge mere — Balti mere kanal. See suur hüdrotehniline ehitus valmis väga lühikese ajaga, vähem kui kahe aastaga. 2. augustil 1933 arvati kanal NSV Liidu teiste siseveeteede hulka.

Teise viisaastaku esimestel aastatel arenes eriti kiires tempos rasketööstus, eelkõige masinaehitus. 15. juulil 1933 lasti käiku rasketööstuse hiiglane — Uraali masinaehitustehas. Nagu märgiti

ÜK(b)P Keskkomitee tervituses tehase ehitajatele, tähendas Uraali masinaehitustehase käikulaskmine uut võitu teise söe ja metallurgia baasi arendamisel Idas, uut võitu Uraali—Kuznetski kombinaadi ehitustöödel.

Aastail 1933—1934 lasti käiku Tšeljabinski traktoritehas, Luganski veduritehas ja Novo-Kramatorski masinaehitustehase esimene järk. 1935. a. anti ekspluatatsiooni, kuigi mitte täie võimsusega, Uraali vaguniehitustehas ja paljud teised ettevõtted. Must metallurgia saavutas aastail 1933—1934 otsustavaid võite. Seetõttu, et võeti kasutusele Uraali—Kuznetski kombinaadi uued võimsused ja lasti käiku uued musta metallurgia hiiglased — Krivoi Rogi ja Novo-Lipetski tehased (1934), seejärel Novo-Tulski tehas (1935), suudeti viisaastaku teisel aastal toota 10,4 milj. tonni malmi, kusjuures ainuüksi 1934. a. juurdekasv moodustas 3,3 milj. tonni. Musta metallurgia mahajäämus oli likvideeritud.

1935. a. pühitses Nõukogudemaa leninliku GOELRO plaani viieteistkümnendat aastapäeva. See plaan täideti põhinäitajate osas väga lühikese ajaga — 10 aastaga, s. o. aastaiks 1930—1931. Kui 1935. a. lõppes elektrifitseerimise tähtaeg, siis olid põhinäitajad kaugelt ületatud, elektrijaamade ehitamise programm aga ületati kolmekordselt.

Suure tõusu saavutas ka kergetööstus. Tööd alustasid sajad uued toiduainete, puuvilla-, lina-, trikotaaži-, jalatsi-, klaasitööstuse ning teiste tööstusharude ettevõtted.

Teise viisaastaku esimestel aastatel toimusid söe-, nafta- ja metallitööstuse lööktööliste kokkutulekud ning meistrite konverentsid, mis olid pühendatud uue tehnika kasutuselevõtmisele ja toodangu kvaliteedi tõstmisele, samuti tehastevahelised koosolekud kogemuste vahetamiseks. Kõik see aitas paremini rakendada uut tehnikat ja tõsta tööviljakust.

Töölisklassi ja kolhoositalurahva hulgast kerkisid esile suurepärased tootmistöö novaatorid, kes saavutasid ennenägematuid tulemusi.

Nõukogude valitsus andis neile kangelasliku töö eest kõrgeid autasusid. Nii näiteks autasustas Nõukogude valitsus 1934. a. aprillis Gorlovka kaevanduse nr. 1 lahtiraiujat Nikita Izotovit Lenini ordeniga parimate tulemuste eest söe tootmisel.

Loov töössesuhtumine levis kõikjale. Kasvas algatusvõimeliste ja ennastsalgavate inimeste arv. Seda näitasid nii 1933. a. edukalt toimunud Moskva—Kara-Kumi—Moskva autoproovisõit nõukogude autodel, NSV Liidu maailmarekord stratosfäärilennus nõukogude stratostaadil kui ka edusammud võitluses Põhja-meretee kasutuselevõtmise eest.

Põhja-meretee kasutuselevõtmise probleem oli suure rahvamajandusliku ja sõjalise tähtsusega. Tee Murmanskist Vladivostokki mööda Põhja-Jäämere rannikut on kaks korda lühem kui Suessi või Panama kanali kaudu. Esmakordselt ajaloos sõitis jäälõhkuja «Sibirjakov» 1932. a. ühe navigatsioonihooaja jooksul Arhangelskist

Vladivostokki. 16. juulil 1933 asus Leningradist jäälõhkuja tüüpi aurikul «Tšeljuškin» teele uus ekspeditsioon silmapaistva nõukogude teadlase O. J. Šmidti juhtimisel. Kui jääpankade vahele surutud «Tšeljuškin» 1934. a. veebruaris põhja vajus, siis jäi kogu laeva meeskond, sealhulgas ka naised ja lapsed, keset Tšuktši merd jääpangale. Kaks kuud (1934. a. 13. veebruarist kuni 13. aprillini) elasid inimesed jääpangal asuvas laagris ja tegid teaduslikku tööd. Nõukogude valitsuse poolt tarvitusele võetud energiliste abinõudega päästeti kõik 104 meeskonnaliiget ja toodi lennukitel mandrile.

16. aprillil 1934 võttis NSV Liidu Keskkomitee vastu määruse Nõukogude Liidu kangelase aunimetuse loomise kohta. Esimestena said selle austava nimetuse seitse lendurit, kes võtsid osa tšeljuškinlaste päästmisest.[1]

1934. a. lõpuks saavutas sotsialistlik tööstus uusi suuri võite. Rida tööstusharusid täitis plaani ennetähtaegselt. Rasketööstus tervikuna täitis ja ka ületas 1934. a. plaani.

Masina-traktorijaamade ja sovhooside poliitiliste osakondade loomine ning nende tegevus

Partei ja valitsuse poolt aastail 1931—1932 rakendatud abinõud kolhooside organisatsioonilise ja majanduslikuks kindlustamiseks moodustasid nagu ühe lüli sellest ühtsest plaanist, mille alusel tuli lühikese ajaga ületada raskused põllumajanduses ja kindlustada kolhoose nii organisatsioonilis-majanduslikult kui ka poliitiliselt.

Kõige tähtsamaks ülesandeks oli järsult parandada kolhooside majanduslikku ja poliitilist juhtimist. Oli vaja suurendada partei mõju kolhoosiküla elus ja muuta kolhoosid tõelisteks sotsialistlikeks majanditeks.

Selleks et tugevdada kolhooside bolševistlikku juhtimist ja kindlustada kolhoose nii organisatsioonilis-majanduslikult kui ka poliitiliselt, võttis Keskkomitee jaanuaripleenum 1933. a. vastu otsuse poliitiliste osakondade loomise kohta masina-traktorijaamades ja sovhoosides. Nimetatud otsusel oli suur tähtsus partei poolt esitatud kolhooside bolševistlikeks muutmist nõudva loosungi elluviimisel.

Masina-traktorijaamad, mis olid muutunud kõige tähtsamateks kollektiviseerimisliikumise ja kulakluse kui klassi likvideerimise tugipunktideks, loodi esimese viisaastaku lõpul peaaegu kõigis NSV Liidu rajoonides. Hoolimata sellest, et masina-traktorijaamad etendasid tähtsat organisatsioonilist ja majanduslikku osa põllumajanduse varustamisel uue tehnikaga ja selle sotsialistlikul ümberkujundamisel, ei olnud masina-traktorijaamade poliitiline mõju laiadele kolhoosnikute hulkadele veel küllaldane.

«Traktorijaamade ja sovhooside poliitiliseks tugevdamiseks, traktorijaamade ja sovhooside poliitilise tähtsuse ja mõju tõstmiseks

[1] Esimesed Nõukogude Liidu kangelased olid M. V. Vodopjanov, I. V. Doronin, N. P. Kamanin, S. A. Levanevski, A. V. Ljapidevski, V. S. Molokov ja M. T. Slepnjov.

maal ja kolhooside ning sovhooside parteirakukeste poliitilise ja majandusliku töö järsuks parandamiseks otsustas ÜK(b)P Keskkomitee,» öeldi ÜK(b)P Keskkomitee jaanuaripleenumi otsuses, «organiseerida kõigis masina-traktorijaamades ja sovhoosides *poliitosakonnad*, millede eesotsas on traktorijaamade ja sovhooside direktorite asetäitjad poliitilisel alal, kes on ühtlasi traktorijaamade ja sovhooside poliitosakondade ülemateks.»[1]

Masina-traktorijaamade poliitilised osakonnad olid parteilise juhtimise eriliseks vormiks, bolševistliku partei erakorralisteks organiteks, mis loodi selleks, et tugevdada kolhoosikorda.

Partei saatis masina-traktorijaamade ja sovhooside poliitilistesse osakondadesse oma parimad inimesed, kellel olid suured kogemused partei- ja majanduslikus töös (oblastikomiteede, ringkonnakomiteede ja partei rajoonikomiteede sekretärid ja osakondade juhatajad, diviiside ja polkude komissarid jne.). Kokku saadeti külasse tööle 25 000 parteitöötajat, nendest 17 000 inimest masina-traktorijaamade poliitosakondadesse.

Poliitiliste osakondade ees seisid erakordselt suured ja vastutusrikkad ülesanded. Nad pidid kindlustama parteilist kontrolli kõigi töö- ja elualade üle nii masina-traktorijaamades ja sovhoosides kui ka masina-traktorijaamade poolt teenindatavais kolhoosides.

Poliitilised osakonnad võitlesid kõigi puuduste kõrvaldamise eest kolhooside töös ning kihutasid kolhoosidest, masina-traktorijaamadest ja sovhoosidest välja kulaklikud, vaenulikud ja kahjurlikud elemendid.

Poliitilised osakonnad tegid suurt tööd lööktööliste kasvatamisel kolhoosides, sovhoosides ja masina-traktorijaamades ning sotsialistliku võistluse arendamisel. 1933. a. jooksul kasvas lööktööliste arv ainuüksi remonditööliste hulgas rohkem kui kaks korda. Sotsialistliku võistluse tekkimise tulemusel teostati traktorite remont 1933/34. a. talvel tunduvalt paremini kui 1933. a. kevadkülviks.

Sotsialistliku võistluse laienemine ning eesrindlike tööliste ja kolhoosnikute massilise aktiivi koondumine poliitiliste osakondade ümber kergendas viimastel kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade töötajate valikut viimaste poliitilise ja tööalase kvalifikatsiooni järgi. See oli üheks kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku tugevdamise tähtsamaks tingimuseks. Tootmiseesrindlaste hulgast tõstsid poliitilised osakonnad esile terve armee sotsialistliku põllumajanduse silmapaistvaid juhte. 500 masina-traktorijaama andmeil[2] edutasid poliitilised osakonnad 1933. a. ja 1934. a. talve jooksul 4600 inimest kolhooside esimeeste kohale, ligi 4000 inimest kolhooside majandusjuhatajate kohale, üle 4000 inimese kolhoosi juhatuse liikmeteks, rohkem kui 10 000 briga-

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 192.

[2] Põhja-Kaukaasia, Alam-Volgamaa, Moskva, Lääne- ja Vinnitsa oblast ning Valgevene NSV.

dirideks jne. Üldse edutati neil andmeil kolhoositöö otsustavaisse lõikudesse rohkem kui 43 000 eesrindlikku kolhoosnikut.

Otsustavalt võideldes kolhooside ja sovhooside vara raiskajate ja loodrite vastu aitasid masina-traktorijaamade ja sovhooside poliitilised osakonnad kolhoosnikutel tugevdada kolhoose, kaitsta ühiskondlikku omandit ja tõsta saagikust. Poliitilised osakonnad tugevdasid küla partei- ja komsomoliorganisatsioone.

Poliitiliste osakondade tegevuse tõttu paranes ka masina-traktorijaamade tootmisalane ja organisatsiooniline töö külas.

Kolhoositalurahva mobiliseerimisel põllumajanduse arendamiseks seatud ülesannete täitmisele etendas suurt osa I kolhoosnikute-lööktööliste kongress, mis algas Moskvas 15. veebruaril 1933. Kongressile oli saabunud 1513 delegaati üle kogu Nõukogude Liidu. Üle poole kongressi delegaatidest olid tavalised kolhoosnikud. Enamik kongressi delegaate oli kolhoosi astunud juba massilise kolhoosiliikumise alguses. Kongressil viibisid kolhoosnikud kõigist rahvusvabariikidest ja -oblastitest.

Moskva ja Leningradi tehaste lööktöölised tervitasid kolhoosipõldude lööktöölisi. Kongressile saabus tervitusi meie maa suurtelt ettevõtetelt. Kongressi sõnavõttudes andsid kolhooside saadikud edasi oma töökogemusi ja tõstsid üles kolhooside organiseerimise elulisi küsimusi. Kongressil esinesid kõnedega ka partei ja valitsuse juhid.

Kongressi töö juhtmotiiviks oli partei loosung: «Muuta kolhoosid bolševistlikeks ja kolhoosnikud jõukaks». See loosung sidus kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku tugevdamise talurahva silmis lahutamatult kolhoosnikute eneste heaolu tõusuga ning suurendas kolhoosnikute materiaalset huvitatust oma töö tulemustest.

Uus kolhoosi põhikiri

Partei poolt tarvitusele võetud abinõud tagasid põllumajanduse tõusu. 1934. a. jäi teravilja kogusaak Nõukogude Liidus küll 1933. a. tasemele, kuid tegelikult saadi rohkem vilja, sest vähenesid kaod viljakoristamisel. Saagi kasv eelmiste aastatega võrreldes saavutati aastail 1933 ja 1934 suurel määral kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku tugevnemise ning kolhoosnikute tööviljakuse tõusu tõttu. Kolhoosnikud olid omandanud kollektiivse majapidamise juhtimise kogemusi ning muutunud teadlikumaks ja organiseeritumaks.

Sotsialistliku põllumajanduse tõus lõi tingimused töötajate paremaks varustamiseks teravilja ja teiste toiduainetega.

1934. a. novembris võttis ÜK(b) Partei Keskkomitee pleenum vastu määruse kaardisüsteemi kaotamise kohta leivaga ja mõnede teiste toiduainetega varustamisel. 1935. a. jooksul toimus järkjärguline üleminek kaardisüsteemita kaubandusele kõigi toiduainete ja tööstuskaupade osas.

Kaardisüsteemi likvideerimisel oli suur rahvamajanduslik tähtsus. Tõusis raha osatähtsus majanduses, kehtestati ühtsed jaehinnad, omandas suurema tähtsuse isemajandamise printsiibi rakenda-

mine tööstusettevõtetes, mis sai aluseks võitlusele tööstusettevõtete rentaabluse eest. Normiviisilise varustamise kaotamine aitas kõrvaldada võrdsustamise jäänuseid ja muutis rahapalga tööviljakuse tõusu tähtsaks stiimuliks. Kaardisüsteemi kaotamise tulemusena oli võimalik parandada nõukogude kaubandusorganisatsioonide tööd ja tarbija teenindamist. Üleminek vabakaubandusele lõi samuti aluse nõukogude rubla väärtuse tõstmiseks ning toiduainete ja laiatarbekaupade turuhindade alandamiseks. 1. oktoobril 1935 teostati esimene suur leiva ja teiste toiduainete hindade alandamine, mis kiirendas hindade alanemist ka kolhoositurgudel. Kuid põllumajandusliku tootmise tase ei rahuldanud veel kaugeltki elanikkonna nõudeid toidukaupadele.

Keskkomitee novembripleenum 1934. a. võttis peale kaardisüsteemi kaotamise otsuse vastu veel määruse «Poliitosakondadest põllumajanduses», mille kohaselt likvideeriti 1933. a. algul loodud masina-traktorijaamade poliitilised osakonnad.

Kahe aasta jooksul tegid poliitilised osakonnad ära suure töö puuduste kõrvaldamiseks külas. Nad aitasid tugevdada kolhoose organisatsiooniliselt ja majanduslikult, kasvatasid üles uue kolhoosikaadri ja tõstsid kolhoositalurahva poliitilist taset. Koos sellega paranes ka partei rajoonikomiteede töö.

Märkinud, et poliitiliste osakondade loomine õigustas end täielikult ja et poliitilised osakonnad etendasid tähtsat osa kolhooside tugevdamisel, otsustas ÜK(b)P Keskkomitee ühendada poliitilised osakonnad parallelismi vältimiseks partei rajoonikomiteedega. Keskkomitee pleenum märkis samuti, et poliitiliste osakondade töötajaid tuleb jätta tööle rajoonides, ja tegi ettepaneku luua igas masina-traktorijaamas direktori asetäitja koht poliitilisel alal.

Masina-traktorijaamade poliitiliste osakondade reorganiseerimine ja kaardisüsteemi kaotamine näitasid, et sotsialistlikus põllumajanduses on saavutatud suuri võite. Kolhoosid olid tugevnenud ning kasvanud organisatsiooniliselt ja poliitiliselt.

Tunduvalt tugevnes põllumajanduse tootmis-tehniline baas. 1934. a. oli 240 000 kolhoosi, 3500 masina-traktorijaama ja 4000 sovhoosi käsutuses 276 000 traktorit, 32 000 kombaini, 40 000 veoautot ja teisi keerulisi põllutöömasinaid.

Kolhoosikorra edusammud ja saavutused NSV Liidus leidsid fikseerimist uues kolhoosi põhikirjas, mis arutati läbi ja võeti vastu kolhoosnikute-löökTööliste II üleliidulisel kongressil, mis algas 11. veebruaril 1935 Moskvas Kremli Suures Palees. Kongressile oli saabunud 1443 delegaati Nõukogudemaa kõikidest osadest. Kongressi koosseis peegeldas neid hiiglasuuri muutusi, mis olid toimunud nõukogude külas. Delegaatide hulgas oli kolhooside esimehi, brigadire, farmijuhatajaid, traktoriste, kombainereid, mehhaanikuid, kolhooside laboratooriumide juhatajaid, katsepõldudel töötajaid (aretajaid). Peaaegu üks kolmandik (30,8%) kongressi delegaatidest oli naisi. Kongressil olid esindatud 51 rahvust. On iseloomulik, et enamik

delegaate polnud mitte üksnes põllumajanduse eesrindlased, vaid ka aktiivsed ühiskondliku elu ja nõukogude tegelased.[1]

Kongressi tervitasid meie maa suurimate tehaste delegatsioonid. Erilise kirjaga pöördus kongressi poole A. M. Gorki. I. V. Mitšurin saatis kongressile tervituskirja, milles ta kutsus eesrindlikke kolhoosnikuid saama aretajaiks, looduse ümberkujundajaiks.

Oma sõnavõttudes jutustasid delegaadid sellest, kuidas nad võitlevad kõrge saagikuse, karjakasvatuse parandamise ja töödistsipliini tugevdamise eest kolhoosides.

Suurt huvi äratasid kolhoosnikute-aretajate sõnavõtud, eriti aga Tšeljabinski oblasti Štšadrino rajooni kolhoosi «Zavet Lenina» põllutöölise — novaatori Terenti Semjonovitš Maltsevi sõnavõtt, keda praegu tunneb kogu Nõukogudemaa. Ta jutustas kongressile oma kogemustest võitluses kõrge saagikuse eest kolhoosis. T. Maltsev kutsus lööktöölisi laialdasemalt juurutama teaduslike uurimisasutuste saavutusi kolhoositootmisse ja igati arendama kolhoosnikute initsiatiivi saagikuse tõstmise uute meetodite otsimisel.

Kongressi peamine ülesanne seisis selles, et üldistada eelnevatel aastatel kolhooside ülesehitustöös omandatud rikkalikke kogemusi sotsialistliku põllumajanduse organiseerimisel ja fikseerida need põllumajandusliku artelli uues põhikirjas.

Esimene «Põllumajandusliku artelli tüüppõhikiri» võeti vastu 1930. a., kui kolhoosidel peaaegu puudusid ühiskondliku suurmajapidamise korraldamise kogemused. Põhikirjas oli peamine tähelepanu pööratud sellele, kuidas üksiktalupidajaid ühendada kolhoosidesse, ja see ei võinud veel anda üksikasjalisi juhtnööre ja seisukohti ühiskondliku tootmise organiseerimiseks kolhoosides, töötasu maksmiseks, kolhoosi sissetulekute jaotamiseks jne. Vana tüüppõhikiri ei vastanud enam kolhooside ülesehitustöö uuele etapile, mil esiplaanil seisis kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik tugevdamine.

Pärast seda, kui uue põhikirja projekt oli läbi arutatud plenaaristungil, moodustati kongressil eriline komisjon, kelle ülesandeks jäi projekti üksikasjaline läbivaatamine.

17. veebruaril 1935 kiitis kongress uue põllumajandusliku artelli põhikirja üksmeelselt heaks. Kongressi otsuses märgiti, et põhikiri tuleb tõlkida kõigisse NSV Liidu rahvaste keeltesse, ja tehti kõigile kolhoosnikutele ettepanek töötada kolme kuu jooksul tüüppõhikirja alusel välja oma artelli põhikiri, arutada see läbi ja kinnitada artelli liikmete üldkoosolekul. Vastavalt kongressi delegaatide soovidele esitati Rahvakomissaride Nõukogule ja ÜK(b)P Keskkomiteele palve üleliidulise põllumajandusnäituse organiseerimiseks Moskvas.

[1] Kolhoosnikute-lööktööliste II kongressi delegaatide hulgas oli 56 NSV Liidu Kesktäitevkomitee ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liiget, 16 krai ja oblasti täitevkomiteede liiget, 75 rajooni täitevkomiteede liiget, 18 külanõukogude esimeest ja 767 külanõukogude liiget.

Samal päeval, s. o. 17. veebruaril, kinnitati uus «Põllumajandusliku artelli tüüppõhikiri» NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee poolt ning see omandas seaduse jõu. «Kolhoositee, sotsialismitee on töötavate talupoegade ainuõige tee,» öeldi põhikirjas. Põhikiri jagunes kaheksaks tähtsamaks osaks: põllumajandusliku artelli eesmärgid ja ülesanded, maa, tootmisvahendid, artelli ja tema juhatuse tegevus, artelli liikmed, ainelised vahendid, töökorraldus, töötasu ja töödistsipliin, artelli juhtimine ja asjaajamine.

Maa, mis on üldrahvalik, riiklik omand, anti artellile tähtajata, s. o. alatiseks kasutamiseks, seda ei tohtinud osta, müüa ega rentida. Põhikirjas määrati kindlaks kolhoosipere isiklikus kasutuses oleva aiamaa suurus. Ühiskondlike huvide õige ühendamine kolhoosnikute isiklike huvidega läbis punase niidina kogu põhikirja.

1935. a. põhikirja kohaselt ei võetud kolhoosi kulakuid ega isikuid, kellel ei olnud valimisõigust. Samal ajal tehti põhikirjas erand nende endiste kulakute ja viimaste perekonnaliikmete suhtes, kes kolme aasta jooksul ausa töö ja nõukogude võimu poliitika toetamisega olid näidanud oma lojaalsust.

Põhikirjas nõuti kõigi põllumajandusliku artelli organite valimist ja nende aruandlust kolhoosnikute üldkoosoleku ees, millega fikseeriti laia kolhoosisisese demokraatia tähtsamad põhimõtted.

Kolhoosnikute-lööktööliste II kongressil vastuvõetud «Põllumajandusliku artelli tüüppõhikiri» üldistas sotsialistliku ülesehitustöö kogemusi külas, soodustas kolhoosikorra edasist tugevnemist ja tõstis kolhoosnikute loomingulist initsiatiivi ning aktiivsust. See ilmnes eriti selgesti pärast kongressi, kui igas kolhoosis algas oma põhikirja väljatöötamine ja kinnitamine. Massilistel kolhoosnikute koosolekutel arutasid artelli liikmed põhikirja, esitasid täiendus- ja parandusettepanekuid, võtsid endale konkreetseid kohustusi saagikuse tõstmise, loomakasvatuse arendamise, kolhoositootmise parandamise, kolhoosnikute kultuurilise taseme tõstmise alal jne.

1935. a. juulis algas riiklike maakasutamise aktide väljaandmine. Maakasutamise akti andis kolhoosile üle rajooni täitevkomitee esimees või rajooni täitevkomitee presiidiumi liige kolhoosnikute üldkoosolekul. Mõnede kolhooside üldkoosolekutel viibisid ka partei ja valitsuse juhid. Kasahstanis esines Alma-Ata linnalähedase kolhoosi üldkoosolekul sõnavõtuga NSV Liidu Kesktäitevkomitee esimees M. I. Kalinin, kes andis kolhoosi esimehele üle riikliku akti maa alatise kasutamise kohta. Riikliku maakasutamise akti pidulikul kätteandmisel Moskva oblasti Volokolamski rajooni «Prizõvi» kolhoosis viibis kommunistliku partei Moskva komitee sekretär N. S. Hruštšov, kes tervitas kolhoosnikuid Moskva bolševike ja Moskva oblasti töötajate nimel.

Riiklike maakasutamise aktide kätteandmine lõppes põhiliselt 1935. a. lõpul. Kolhoosidele kinnistati põliseks kasutamiseks 488 000 000 hektarit maad.

Uue kolhoosipõhikirja vastuvõtmine ja elluviimine kutsus esile kolhoositalurahva loomingulise energia suure tõusu ja suurendas üksiktalupoegade juurdevoolu kolhoosidesse. Kollektiviseerimise protsent NSV Liidus tõusis 71,4%-lt 1934. a. 83,2%-le 1935. a. Ainuüksi 1935. a. esimesel poolel võeti kolhoosidesse vastu üle 800 000 uue majapidamise. Eriti suurel määral kasvas kollektiviseerimise protsent Ukraina NSV-s, kus see 1935. a. tõusis 91,3-le.

NSV Liidu nõukogude VII kongress

Sotsialistliku ülesehitustöö tohutud edusammud tõid juba 30-ndate aastate keskpaigaks kaasa põhjalikud muudatused meie maa rahvamajanduses. See väljendus ennekõike selles, et Nõukogude Liidu rahvamajandus ei olnud enam mitmesektoriline. Tööstuse ja kaubanduse erakapitalistlik sektor oli täielikult likvideeritud. Kolhoosikorra võit NSV Liidus tähendas, et sotsialistlik majandussüsteem oli muutunud ainuvalitsevaks süsteemiks nii tööstuses kui ka põllumajanduses ja mitmesektorilise rahvamajanduse asemele oli loodud monoliitne sotsialistlik rahvamajandus, mis on sotsialistliku ühiskonna majanduslikuks aluseks.

Põhjalikud muutused olid toimunud ka nõukogude ühiskonna klassistruktuuris. Ekspluataatorlikud klassid[1] olid kadunud. Töölisklass, kes koos kogu rahvaga valdas tootmisvahendeid, oli uus klass. Ta oli tööstuse peremees ja nõukogude ühiskonna arengu juhtiv jõud. Uueks klassiks oli muutunud ka talurahvas, kelle töö ja elu aluseks oli kooperatiivne omand. Kolhoositalurahvas oli samuti nagu töölisklass sotsialistlike tootmissuhete kandjaks, mis veelgi enam tugevdas nende nõukogude ühiskonna kahe klassi liitu. Töölised ja kolhoosnikud moodustasid 1935. a. algul üle kolme neljandiku kogu meie maa elanikkonnast. Põhjalikud muutused olid toimunud ka intelligentsi koosseisus. Oli üles kasvanud uus, nõukogude intelligents, kes koosnes valdavas osas tööliste ja talupoegade esindajaist ja võttis aktiivselt osa sotsialistliku majanduse ülesehitamisest ning riigivalitsemisest.

See tähendas, et NSV Liidu elanikkonna valdav enamus oli oma elu lahutamatult sidunud sotsialismiga, et Nõukogudemaa oli muutunud sotsialistlikuks mitte üksnes oma majandusliku aluse, vaid ka ühiskonna klassistruktuuri ja klasside iseloomu poolest.

Kõik need tähtsad saavutused ilmnesid selgesti juba 1935. a. algul ning toodi esile VII üleliidulisel nõukogude kongressil, mis toimus 1935. a. jaanuari lõpul (28. jaanuarist — 6. veebruarini). Kongressil kuulati ära valitsuse aruandekõne, Rasketööstuse Rahvakomissariaadi aruanne jt.

---

[1] 1934. a. moodustasid linnade kodanlikud elemendid ja kulakud 0,1 protsenti kogu NSV Liidu elanikkonnast.

Nõukogude VII kongress tegi kokkuvõtteid teise viisaastaku kahe esimese aasta plaani täitmisest ja nendest põhjalikest muudatustest, mis olid toimunud Nõukogudemaa majanduses ja klassistruktuuris. Nende muudatuste analüüs võimaldas kongressil teha niisuguse suure tähtsusega järelduse, et Lenini suur testament muuta «nepi-Venemaa sotsialistlikuks Venemaaks» on põhiliselt täidetud. Sellega on seletatav, et just nõukogude VII kongressil tõsteti partei Keskkomitee ülesandel esmakordselt üles küsimus muudatuste tegemisest NSV Liidu konstitutsioonis, et viia konstitutsioon kooskõlla nende põhjalike nihetega klassijõudude vahekorras, mis leidsid aset juba teise viisaastaku esimestel aastatel. Nõukogude VII kongress võttis vastu otsuse muudatuste tegemiseks konstitutsioonis ja tegi NSV Liidu Kesktäitevkomiteele ettepaneku valida konstitutsioonikomisjon, kes töötaks välja uue konstitutsiooni teksti.

§ 3. Nõukogude rahva võitlus teise viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Stahhaanovliku liikumise tekkimine ja arenemine

Stahhaanovliku liikumise tekkimine

Sotsialismi suured võidud NSV Liidus ilmnesid sotsialistliku ülesehitustöö kõikidel aladel. Kõige selgemini avaldusid need aga nõukogude inimeste loomingulise aktiivsuse tõusus, nende teadlikkuse kasvus ja ennastsalgavas töös. Nagu alati, sammus ka nüüd töölisklass nõukogude rahva esireas.

Uue tehnika tundmaõppimise ülesande täitmine oli võimsaks stiimuliks, mis soodustas tööliste võitlust oma tootmistehnilise taseme tõstmise ja uue tööliskaadri kasvatamise eest. 1. veebruaril 1935 algasid riiklikud tehnilised eksamid rasketööstuse töölistele. Ajavahemikul 1. veebruarist kuni 1. juunini 1935 õiendas riiklikud tehnikaeksamid rohkem kui 852 000 töölist. 1935. a. maikuu lõpul tegeles ainuüksi Rasketööstuse Rahvakomissariaadi süsteemis kvalifikatsiooni tõstmisega rohkem kui 1 300 000 inimest.[1]

Töölisklassi kultuurilise ja tehnilise taseme tõus sai aluseks sotsialistliku võistluse uute kõrgemate vormide tekkimisele ja tagas tööviljakuse järsu tõusu, mis ilmnes eriti 1935. a. teisel poolel.

1935. a. tekkis lennukitööstuses, seejärel ka teistes tööstusharudes eeskujulike tööliste liikumine. Eeskujulikud töölised seadsid endale ülesandeks mitte üksnes tehnika tundmaõppimise ja normide ületamise, vaid ka ainult kõrgekvaliteedilise toodangu väljalaskmise.

Samal ajal algas metallurgiatööstuses laialdane liikumine rentaabli töö eest, tehasesisese akumulatsiooni ja riiklikust dotatsioo-

[1] Nendest 700 000 õppis tehnilise miinimumi ringides, 151 000 tootmisalastel kursustel, 102 000 vabriku- ja tehasekoolides, 65 000 töölisfakulteetides, 82 000 tehnikumides. Teised õppisid kõrgemates õppeasutustes, tööstusakadeemiates, kvalifikatsiooni tõstmise kursustel ja mujal.

nist loobumise eest. Liikumise algatajaks oli Makejevka metallurgiatehas, mis töötas 1935. a. kaks esimest kvartalit ilma riikliku dotatsioonita, hoides seejuures kokku üle 20 milj. rubla, ning lõpetas poolaasta ligi 400 000-rublase kasumiga. Makejevka tehasele järgnesid Jenakijevo ja Vorošilovgradi metallurgiatehased, Dzeržinskinimeline tehas Dnepropetrovskis, Stalingradi traktoritehas, «Krasnõi Oktjabr», Moskva tehas «Serp i Molot» ning paljud teised tehased.

Pidades sammu tööliskласsiga, võttes temalt eeskuju ja temalt õppides, arendasid sotsialistlikku võistlust ka eesrindlikud kolhoosnikud. Juba kolhoosnikute-lööktööliste II kongressi ettevalmistamise ajal arenes kolhoosides sotsialistlik võistlus kongressist osavõtu õiguse eest. Pärast kongressi omandas sotsialistlik võistlus kolhoosides veelgi suurema hoo. Kõrge tööviljakuse eeskuju näitasid paljud traktoristid, kombainerid, kolhooside tootmisbrigaadide brigadirid ja tavalised kolhoosnikud. Pärast seda, kui tuntud Ukraina kolhoosnik Maria Demtšenko võttis endale kolhoosnikute-lööktööliste II kongressil kohustuse saavutada rekordiline peedisaak, 500 tsentnerit hektarilt, algas peedipõldudel «viiesajalaste» liikumine.

Teise viisaastaku algul oli sotsialistlik võistlus haaranud enamiku töölisi. Mittetäielikel andmetel töötas tööstuses ja transpordi alal 1933. a. lõpul 5 milj. lööktöölist. 1. jaanuariks 1935 olid raskemasinatööstuses peaaegu pooled töölised lööktöölised, elektrimasinatööstuses oli aga lööktöölisi, kes täitsid ja ületasid norme, rohkem kui 65%. Massiliselt võtsid võistlusest osa ka kolhoosnikud.

Niisuguses olukorras tekkiski stahhaanovlik liikumine. Liikumise algatajad olid rasketööstuse töölised.

Kui ööl vastu 31. augustit 1935 Kadijevka rajooni «Kesk Irmino» kaevanduse noor lahtiraiuja Aleksei Stahhanov raius šahtis 102 tonni sütt vahetuses ja ületas normi 14-kordselt, siis võis tunduda, et see on ainult juhuslik edu. Kuid kolme päeva pärast, s. o. 3. septembril, andis Stahhanovi töökaaslane, jaoskonna parteiorganisaator Miron Djukanov vahetuses 115 tonni sütt. Djukanovi järel töötas kommunistlik noor, lahtiraiuja Mitrofan Kontsedalov vahetuses välja 125 tonni sütt. 8. septembril aga ületas Stahhanov ise oma esimese rekordi, raiudes vahetuses lahti 175 tonni sütt. Järgnevatel päevadel andis Donbassi tuntud kaevur Nikita Izotov vahetuses 240 tonni sütt. Kuid ka see rekord ületati hiljem tunduvalt.

Edu saladus peitus selles, et erinevalt endisest töö organiseerimisest, kus töölised katkestasid lahtiraiumise ja tegelesid vahepeal toestamisega, jaotati nüüd töö lahtiraiuja ja toestaja vahel. Peale selle loodi lahtiraiujatele söe lahtiraiumiseks palju soodsamad töötingimused. Kõik see võimaldas mäetööstuse tehnikat kasutada uutmoodi ja tõsta järsult tööviljakust.

Lahtiraiujate järel astusid uude liikumisse puurmasinate ja elektrivedurite masinistid. Septembri teisel poolel tekkisid kaevan-

dustes juba stahhaanovlikud brigaadid, peagi aga ilmusid ajakirjanduses sõnumid esimestest stahhaanovlikest vahetustest. Kaevurite eeskujule järgnesid Donbassi metallurgid ja raudteelased, Krivoi Rogi maagikaevanduste puurijad, «Krasnoje Sormovo» valtsijad, Moskva ja Gorki autotehaste sepad, Moskva-lähedase ja Karaganda söebasseini mäetöölised, Uraali metallistid ja Leningradi masinaehitajad.

Mõne nädala pärast tundis kogu meie maa Aleksei Stahhanovi, Miron Djukanovi, Gorki autotehase töölise Aleksander Bussõgini, Donbassi vedurijuhi Pjotr Krivonossi ja paljude teiste nimesid.

Rasketööstusest kandus liikumine kergetööstusse, kus selle algatajateks olid jalatsi- ja tekstiilitöölised. Smetanini rekordile Leningradi jalatsivabrikus «Skorohod», Vitšuga kangrute Jevdokia ja Maria Vinogradova rekorditele jõudsid kiiresti järele teised kergetööstuse ettevõtted.

Hõlmates ühe tootmisharu teise järel, omandas uus liikumine meie maa tähtsamates tööstuskeskustes erakordselt suure hoo. Peale Donbassi muutusid liikumise tugialadeks Moskva, Leningrad, Gorki ja Stalingrad. Nende järel sammus aga kogu meie maa. Nii algas uus rahvaliikumine, mis haaras esialgu töölisklassi üksikud, eesrindlikud elemendid, siis aga järjest rohkem töölisi ja kolhoosnikuid. Stahhaanovliku liikumise algatajad ja organiseerijad olid kommunistid, kes isikliku eeskujuga innustasid teisi töölisi. Kommunistide hulgast paistis silma niisugune stahhaanovliku liikumise organiseerija nagu Miron Djukanov[1], kes abistas Stahhanovit rekordi püstitamisel ning näitas seejärel ise veelgi kõrgema tööviljakuse eeskuju.

Transpordi alal olid samasugusteks tõelisteks stahhaanovliku liikumise organiseerijateks noor Donetsi raudtee vedurijuht Pjotr Krivonoss[2], partei liige 1929. aastast, ja paljud teised.

Stahhaanovlik liikumine oli lahutamatult seotud sotsialistlike tootmissuhete tugevnemisega, mis võimaldasid täielikumalt väljendada uut suhtumist töösse. See oli samuti seotud uue tehnika kasutuselevõtmisega rahvamajanduses. Massilise sotsialistliku võistluse alguspäevil ei olnud töölise ennastsalgav töö veel seotud uue tehnikaga. Võistlus tõusis uuele, kõrgemale astmele alles siis, kui võitlus kõrge tööviljakuse eest ühendati tihedalt töö organiseerimise ja loova suhtumisega tehnikasse.

[1] Miron Djukanov on töölisklassi vanema põlvkonna esindaja, kaevuri poeg, kodusõjast osavõtja, kes 1924. aastast peale töötas kaevanduses toestajana. Kommunistliku partei liige 1929. aastast. Djukanovi elutee on imetlusväärne. Stahhaanovlaste nõupidamisest osavõtja, siis VII erakorralise nõukogude kongressi delegaat ja partei XVIII kongressi delegaat. Sõjaaelsetel aastatel sai Djukanovist juhtiv majandustegelane — «Vorošilovugoli» kombinaadi ülem. Suure Isamaasõja algusest peale viibis ta rindel Nõukogude Armees ja andis oma elu võitluses kodumaa eest. Djukanov langes 1941. a. Kalinini rindel.

[2] Vedurijuht Pjotr Fjodorovitš Krivonossist sai hiljem raudtee ülem. Pärast sõda lõpetas ta Dzeržinski-nimelise Raudteeinseneride Instituudi Moskvas ja on praegu Veovalitsuse peadirektoriks ning töötab Edela-raudtee ülemana.

NSV Liidu rahvamajandus varustati teisel viisaastakul täielikult uue tehnikaga.[1] Peamine ülesanne seisis nüüd selles, et kasvatada kaadreid, kes oskavad kasutada uut tehnikat. Seepärast püstitas partei 1935. a. loosungi: «Kaadrid otsustavad kõik». Vastuseks partei üleskutsele tekkinud tootmisnovaatorite liikumine toetus juba varem saavutatud edusammudele võitluses tehnika tundmaõppimise eest ja see oli ühtlasi kaadrite kvalifikatsiooni edasise tõstmise tähtsaks tingimuseks.

Stahhaanovlik liikumine oli lahutamatult seotud mitte ainult meie tööstuse varustamisega uue tehnikaga, vaid ka töölisklassi ning kogu meie maa töötajate heaolu tunduva tõusuga. Tähtsat osa etendas kaardisüsteemi likvideerimine ja rahapalga, eriti aga progressiiv-tükitöötasu süsteemi osatähtsuse suurenemine. Tööliste huvi oma töötasu tõstmise vastu oli tähtsaks teguriks stahhaanovliku liikumise arengus.

Sotsialismi tingimustes liitub töölisklassi materiaalne huvitatus oma tööst orgaaniliselt töölisklassi sotsialistliku teadlikkuse tõusuga, suhtumisega töösse kui auasjasse. Töö enda kasuks on lahutamatu tööst ühiskonna hüvanguks, sest iga ühiskonnaliikme heaolu sõltub sotsialistliku süsteemi kui terviku tugevnemisest, ühiskondliku rikkuse kasv on aga omakorda kõigi nõukogude inimeste elatustaseme tõusu allikaks.

Seega oli rahvahulkade sotsialistliku võistluse uus etapp sotsialismi võidu, ekspluataatorlike klasside likvideerimise, töölisklassi materiaalse heaolu ning kultuurilise ja tehnilise taseme tõusu seaduspäraseks tulemuseks. Kõik see lõi objektiivsed majanduslikud tingimused ja subjektiivsed eeldused nõukogude rahva loomingulise aktiivsuse tõusuks ja sotsialistliku võistluse uute vormide tekkimiseks.

Esimene üleliiduline stahhaanovlaste nõupidamine. Massilise novaatorliku liikumise kasv

Üleliidulisel stahhaanovlaste nõupidamisel, mis algas 14. novembril 1934 Kremli Suures Palees, tehti kokkuvõtteid stahhaanovliku liikumise esimese kahe kuu tulemustest. Nõupidamisest võttis osa 3000 stahhaanovlast tööstusest ja transpordist. Valdavas enamuses olid need töölisklassi noored esindajad, kes hakkasid tehastes tööle esimesel viisaastakul, kui võitlus industrialiseerimise ja kollektiviseerimise eest oli täies hoos. Noored töölised olid saanud hea tootmisalase ja tehnilise ettevalmistuse, peaaegu kõik olid edukalt õiendanud riikliku tehnikaeksami. Paljud neist hakkasid tehases tööle pärast vabriku- ja tehasekooli lõpetamist (J. V. Vinogradova, P. F. Krivonoss jt.).

---

[1] Näiteks oli 1928. a. Nõukogude Liidu sõetööstuses ainult 71 lahtiraiumisvasarat ja 549 puurmasinat. Esimese viisaastaku lõpul suurenes lahtiraiumisvasarate arv 8822-le, puurmasinate arv 1511-le. Sõe lahtiraiumise mehhaniseerimise protsent šahtides tõusis 16,5-lt 1927/1928. a. 65,4%-le (Donbassis 71,9%-le) 1932. a. ja ulatus 1937. a. peaaegu 90%-ni.

Üleliidulisel stahhaanovlaste nõupidamisel võttis sõna rohkem kui 50 delegaati. Nad andsid edasi oma töökogemusi ja muutsid need kogu rahva omandiks.

Tähtsate kõnedega, milles anti hinnang ja suund stahhaanovliku liikumise edasisele arenemisele, esinesid nõupidamisel partei ja valitsuse juhid. Lõppistungil peetud kõnes peatus J. V. Stalin nendel tingimustel, mis tekitasid novaatorite liikumise, ja andis hinnangu selle ajaloolisele tähtsusele. J. V. Stalin iseloomustas stahhaanovlikku liikumist kui kaasaja elulist ja vältimatut liikumist, mis tekkis töötajate materiaalse olukorra paranemise tulemusena, ekspluateerimise likvideerimise, uue tehnika ja seda tehnikat valdavate uute kaadrite olemasolu tulemusena.

Esimene stahhaanovlaste nõupidamine etendas tähtsat osa uute töölishulkade kaasatõmbamisel novaatorite liikumisse. Kui nõupidamise avamise momendil töötas Leningradi tööstuses umbes 40 000 stahhaanovlast, siis 1. jaanuariks 1936 oli nende arv tõusnud üle 100 000. Stahhaanovlik liikumine muutus massiliseks ja seepärast võeti selle liikumise juhtimise küsimused parteiorganisatsioonide tähelepanu keskpunkti.

1935. a. detsembris toimus partei Keskkomitee pleenum, kus kuulati ära rasketööstuse rahvakomissari G. K. Ordžonikidze ettekanne ning kergetööstuse, toiduainetetööstuse, metsatööstuse ja raudteetranspordi rahvakomissaride ettekanded tööstuse ja transpordi küsimustest seoses stahhaanovliku liikumise arendamisega. Keskkomitee pleenumi tööst võttis osa ligi 3000 majandusmeest, inseneri, tehnikut ja töölist-stahhaanovlast. Pleenum võttis vastu otsuse, milles määrati kindlaks stahhaanovliku liikumise arendamise edasised ülesanded.

Pleenumi otsuses olid kavandatud konkreetsed ülesanded stahhaanovliku liikumise arendamiseks kõigis tööstusharudes. Erilist tähelepanu pöörati töölisklassi tehnilisele väljaõppele, tehnika-alase õppuse parandamisele ja laiendamisele. Vastavalt pleenumi otsusele organiseeriti eesrindlikele töölistele-stahhaanovlastele tootmistöö kõrval spetsiaalsed sotsialistliku töö meistrite kursused.

Suure tähtsusega olid arvukad ning sageli laialdase osavõtuga tööstus- ja põllumajandustöötajate nõupidamised ja vastuvõtud Kremlis, mis toimusid 1935. a. lõpul ja 1936. a. algul. Nõupidamistest osavõtjad — tööstuse, transpordi ja põllumajanduse eesrindlased — vahetasid seal töökogemusi.[1]

---

[1] 10. novembril viibisid Kremlis vastuvõtul suhkrupeedi rekordimeistrid, naiskolhoosnikud-«viiesajalased», kes jutustasid oma sõnavõttudes sellest, kuidas nad saavutasid kõrge saagikuse ja kuidas nad kavatsevad edaspidi töötada. 1. detsembril toimus partei Keskkomitees eesrindlike kombainerite nõupidamine. 5.—8. detsembrini toimus nõupidamine mitte-mustmullavööndi kolhooside organisatsioonilise ja majandusliku tugevdamise küsimuses. 4. ja 19. detsembril viibisid Kremlis vastuvõtul Tadžikistani, Turkmeenia, Usbekistani, Kasahstani ja Kara-Kalpakkia kolhoosnikud, kes olid saanud rekordilisi puuvillasaake. 27. detsembril algas Kremli palees teraviljakultuuride eesrindlaste, traktoristide ja viljapeksumasinate masinistide nõupidamine, millest võttis osa üle 1200 dele-

Sotsialistliku võistluse kvantitatiivne ja kvalitatiivne kasv tagas järkjärgulise ülemineku paremate tööliste üksikutelt rekorditelt stahhaanovlike brigaadide, stahhaanovlike vahetuste ja stahhaanovlike tsehhide ning jaoskondade loomisele. Eesrindlaste kogemuste edasiandmine ja mahajäänute kaasatõmbamine omandasid neis tingimustes üha suurema tähtsuse. Tekkisid stahhaanovlaste koolid, kus novaatorid õpetasid töömeetodeid oma brigaadi, tsehhi või sama eriala töölistele otse tööpingi juures.

Stahhaanovliku liikumise esimeseks aastapäevaks oli tekkinud võistlus erialade järgi. Võistluse algatajateks olid nõukogude metallurgid. Kogu Nõukogudemaal tuntud metallitööline Makar Mazai Mariupoli metallurgiakombinaadist sai martäänahjudest rekordilise terasvalu. Mazai initsiatiivil algas metallurgide vahel võistlus, mille loosungiks oli sulatada 60 000 tonni terast ööpäevas.

Teise viisaastaku viimased aastad olid sotsialistliku võistluse massilise arengu perioodiks ka kolhoosikülas. Kui 1935. a. saavutas rekordilisi peedisaake ainult kakskümmend-kolmkümmend eesrindlikku naiskolhoosnikut, siis ühe aasta pärast, 1936. a., olid niisugusteks kolhoosi töökangelasteks juba sajad inimesed ning paljud «viiesajalased» olid muutunud «tuhandelasteks», kes kogusid 700—800 ja 1000 tsentnerit peeti hektarilt. 1936. a. algul avaldati «Pravdas» Usbekistani puuvillakasvatajate ja Kalinini oblasti linakasvatajate sotsialistliku võistluse leping, milles puuvillakasvatajad võtsid endale kohustuse koguda 1937. a. 16 tsentnerit puuvilla hektarilt, linakasvatajad aga 4—4,5 tsentnerit lina hektarilt. Ka traktoristid ja kombainerid ületasid tööviljakuse plaanilisi näitajaid.

1937. a. veebruaris toimus Moskvas Nõukogude Liidu parimate naistraktoristide, üleliidulise naistraktoristide brigaadide võistluse võitjate nõupidamine. Võistluse algatajaks oli tuntud traktorist Praskovja Angelina. Võistlusest võttis osa 20 000 naistraktoristi.

Tootmistöö novaatorite liikumise laialdane areng tagas ka tööviljakuse tunduva tõusu, eriti 1935. ja 1936. a.

Edusammud oleksid olnud veelgi suuremad, kui sotsialistliku võistluse organiseerimisel ja selle juhtimisel poleks esinenud mõningaid puudusi ja vigu. Esialgu, kui tootmistöö novaatoriteks oli ainult väike rühm töölisi, polnud majanduslikul ja tehnilisel juhtkonnal raske luua neile vajalikke töötingimusi. Kui aga stahhaanovlik liikumine muutus laialdaseks massiliikumiseks, mis

---

gaadi kõigist Nõukogude Liidu osadest. 3.—7. jaanuarini toimus masina-traktorijaamade ja põllumajandusorganite töötajate nõupidamine partei ja valitsuse juhtidega; samasugune nõupidamine toimus veebruari keskel loomakasvatuse eesrindlastega, märtsi lõpul aga eesrindlike lina- ja kanepikasvatajatega.

Partei ja valitsuse juhid võtsid samal ajavahemikul vastu Aserbaidžaani, Gruusia ja Burjaatmongoli ANSV töötajate delegatsioonid nimetatud vabariikide 15. aastapäeva puhul. 1935. a. detsembris korraldati Keskkomitees osavõtjaterohke nõupidamine ehitustöö küsimustes; 1936. a. jaanuari algul aga toimus Kremlis kulla- ja värviliste metallide ning kergete ja haruldaste metallide tööstuse töötajate vastuvõtt.

hõlmas ühe kolmandiku kõigist töölistest, ja ettevõtetes tekkisid stahhaanovlikud brigaadid, stahhaanovlikud jaoskonnad ja vahetused, takistas üksikute rekorditega tegelemine massilise sotsialistliku võitluse arenemist. Sealjuures loodi sageli üksikutele stahhaanovlastele-rekordimeestele kunstlikult paremad töötingimused, kõigi tööliste tootmisalastele vajadustele aga ei pööratud tähelepanu ega loodud tingimusi tööviljakuse tõusuks kogu ettevõttes tervikuna. Seepärast juhtus tihti nii, nagu Moskva Ordžonikidze-nimelises tööpingitehases, kus stahhaanovlane I. Gudov püstitas küll isiklikult kõrgeid rekordeid, kuid tema tsehh ei täitnud plaani. Tihti oli tehase organisatsioonide kogu tähelepanu keskendatud nendele töölistele-stahhaanovlastele, kes ületasid normi mitmekordselt, unustusse jäeti aga peamine stahhaanovliku liikumise reserv — paljumiljoniline lööktööliste armee, kes täitis ja ületas norme.

«Tuleb otseselt ütelda, et me tegime siin jämeda vea,» ütles G. K. Ordžonikidze 1936. a. juunis. «Me tegelesime stahhaanovlastega ja unustasime lööktöölised. Unustasime, et stahhaanovlaste read täienevad lööktöölistega ja et stahhaanovlik liikumine ise on lööktöö kõige kõrgemaks vormiks. Lööktöölised — see on hiiglasuur armee, kes täidab ja ületab meie plaane. *Lööktöölised on see reserv, kust kogu aeg pidevalt täienevad ja suurenevad stahhaanovlaste read.*»[1]

Moskvas väljakuulutatud «stahhaanovlike rekordite hoogtöökuu» puhul vastuvõetud otsuses 28. detsembrist 1937 kritiseeris partei Keskkomitee teravalt joondumist ainuüksi rekordite ja üksikute rekordimeeste-stahhaanovlaste järele ning märkis, et stahhaanovlaste ridu on vaja laiendada paremate lööktöölistega.

Nimetatud otsus aitas parandada vigu stahhaanovliku liikumise juhtimisel ja tagas edasise uute tööliste ning kolhoosnikute rühmade kaasatõmbamise sotsialistlikku võistlusse.

Tööstuse ja transpordi arenemine teise viisaastaku viimastel aastatel

Aastail 1936—1937 lõpetas Nõukogudemaa teise viie aasta plaani täitmise. Neid aastaid iseloomustas nõukogude rahva pingeline võitlus teise viie aasta plaani põhiülesannete lahendamise ja kõigi plaaniülesannete täieliku täitmise eest. Jätkati uute suurte tööstusettevõtete käikulaskmist. Novo-Kramatorski tehase tähtsamate tsehhide käikulaskmisega tugevnes tunduvalt NSV Liidu masinaehitustööstuse tootmistehniline baas. Sai valmis rida värvilise metallurgia suurettevõtteid. Lõppjärgus olid Tšeljabinski tsingitehase ehitustööd; lasti käiku (kuigi mitte täielikult) Balhaši kombinaat ja Kesk-Uraali vasekombinaat.

Teisel viisaastakul uuendati paljude esimesel viisaastakul käikulastud tehaste sisseseadeid. Lasti välja kümneid ja sadu uusi tööstustoodete liike. Nii näiteks ehitati Moskva autotehases 9 uut tsehhi,

[1] Г. К. Орджоникидзе, Избранные статьи и речи, стр. 434.

teisi tsehhe laiendati ja varustati uute seadmetega. Tehas laskis välja 7 uut marki veoautosid ja hakkas 1936. a. tootma sõiduautosid. 1. aprillil 1936 väljus peakonveierilt sajatuhandes auto. 1932. a. käikulastud Ordžonikidze-nimelises tööpingitehases suurenes 1937. a. lõpul tööpinkide väljalase peaaegu 44 korda. Esimese kuullaagritehase toodangu väljalase suurenes aastail 1932—1937 21 korda, tehase «Kaliiber» väljalase 20 korda. Tunduvalt kasvas autode tootmine Gorki autotehases. Jaroslavli autotehas hakkas tootma trollibusse. Nõukogude masinaehitustööstuse suureks võiduks oli esmaklassiliste kombainide tootmine. 1937. a. toodeti ligi 44 000 kombaini.

Suure hoo omandas elektrijaamade ehitamine. Nendel aastatel lasti käiku Sviri, Stalinogorski, Dubrovski, Kesk-Uraali ja Stalinski elektrijaamad. Rekonstrueeriti 20 rajoonielektrijaama, juurde ehitati rohkem kui 50 rajoonielektrijaama ja palju uusi tööstuslikke jõujaamu.

Teisel viisaastakul lasti käiku ka sajad kerge- ja toiduainetetööstuse ettevõtted. Tööle hakkas eesrindliku tehnikaga varustatud Taškendi ja Barnauli tekstiilikombinaatide esimene järk. Ehitamisel oli Leninakani ketrus- ja kudumisvabrik, Stalinabadi puuvillakombinaat ning Taškendi puuvillakombinaadi teine järk. Ehitati valmis viis suurt jalatsivabrikut (Tbilisis, Kuznetskis (Pensa oblast), Sverdlovskis, Taškendis ja Novosibirskis).

Lasti käiku lina-, trikotaaži- ja klaasitööstuse ning teiste tööstusharude uusi ettevõtteid. Kergetööstuse ettevõtteid ehitati üle kogu maa — Kaasanis, Kostromas, Vjazmas, Smolenskis, Bakuus, Poltaavas, Novosibirskis, Tbilisis, Sverdlovskis, Kirovis, Gomelis ja paljudes teistes NSV Liidu linnades.

Kiiresti arenes ka toiduainetetööstus. Käiku lasti rida suuri lihakombinaate Moskvas, Leningradis, Brjanskis, Sotšis ja teistes linnades. Ekspluatatsiooni anti mitte ainult plaanis ettenähtud toiduainetetööstuse ettevõtted, vaid ka paljud niisugused ettevõtted, millega ületati plaani, nagu näiteks Tšerkesski (Põhja-Kaukaasia) ja Bogdanovski (Sverdlovski oblast) lihakombinaat ning Gorki, Kaasani ja Stalingradi vorstitööstused. Töötavate ettevõtete hulka astusid kümned uued suhkru- ja konservivabrikud, piimakombinaadid ja teised toiduainetetööstuse ettevõtted.

Kõik see võimaldas tarbeesemete tootmist teisel viisaastakul kahekordistada.

Viisaastaku esimestel aastatel jäi raudteetransport teistest rahvamajandusharudest maha. Raudteede ebarahuldav töö pidurdas tööstuse edasist kasvu, kuna tekkisid seisakud ettevõtete varustamisel seadmete, toorainete ja materjalidega, rahvatarbekaupade toimetamisel kaubandusvõrku jne.

Partei ja Nõukogude valitsus suunasid kogu tähelepanu raudteetranspordi küsimustele. 1935. a. aprillis kutsuti kokku raudteetranspordi töötajate nõupidamine. Nõupidamisel toodi esile puudused

raudteetranspordi töös ja kavandati konkreetsed abinõud nende kõrvaldamiseks ning raudteede töö edasiseks parandamiseks.

Partei kummutas samuti nende hädateoreetikute «teooria», kes püstitasid niinimetatud «piirnormid», mida olevat võimatu ületada (tegelikult olid «piirnormid» vähendatud normid, kuna nendes ei arvestatud raudteetranspordi novaatorite loomingulisi võimalusi). Partei poolt tarvitusele võetud abinõud tagasid sotsialistliku töö uute meetodite juurutamise transpordis. Raudteetranspordi tööd ei olnud võimalik parandada otsustavalt purustamata vanu, rutiiniks kujunenud meetodeid, murdmata nende vastupanu, kes visalt klammerdusid vana, oma aja äraelanud tavade külge, ja ümber korraldamata Raudteetranspordi Rahvakomissariaadi aparaati.

Raudteelased hakkasid tunduvalt kiirendama vagunite peale- ja mahalaadimist ja suurendasid sellega vagunite käibekiirust. Lühikese ajaga kasvas laadimistööde maht ööpäeva jooksul 56 000-lt vagunilt 75 000-le vagunile.

Võttes aluseks partei ja valitsuse juhtnöörid, võitlesid raudteelased täie energiaga selle eest, et ületada raudteetranspordi ees seisvad raskused ja täita nõupidamisel võetud kohustus: laadida ööpäeva jooksul 80 000 vagunit.

NSV Liidu Kesktäitevkomitee määruse põhjal pühitseti 30. juulil 1936 esmakordselt raudteelaste päeva. See näitas, et transporditöölistele kuulub kogu meie rahva tähelepanu.

Raudteetransport, mis varem oli rahvamajanduse mahajäänud lüliks, hakkas minema ülesmäge ja, võtnud kasutusele uue tehnika, saavutas teise viisaastaku lõpuks kindlat edu.

Teisel viisaastakul ehitati palju uusi raudtee- ja veetranspordi magistraale.

Suur tähtsus oli Moskva—Volga (praeguse Moskva-nimelise) kanali rajamisel. Kanali ehitustööd algasid 1933. a. ja lõppesid 1937. a. märtsiks.

Nelja aastaga rajati 128 km pikkune kanal. 2. mail 1937 läbis kanali esmakordselt reisilaevade flotill. 15. juulil 1937 algas kanalil reisi- ja kaubalaevade regulaarne liiklus.

Sotsialistliku rahvamajanduse üldine tõus lõi tingimused töötajate elu-olu parandamiseks meie maa tööstuskeskustes.

10. juulil 1935 võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja partei Keskkomitee vastu määruse Moskva rekonstrueerimise generaalplaani kohta. Plaanis oli ette nähtud Moskva tunduv laiendamine ja linnamajanduse, transpordi ning vesivarustuse edasine täiustamine, elamuehituse suurendamine, kogu linna ja selle ääre-alade haljastamine. 1935. a. mais lõpetati Moskva allmaaraudtee esimese järgu ehitustööd (Sokolniki—Gorki-nim. Kultuuri- ja Puhkepark), üldpikkusega 11,6 km. 1937. a. algul lasti käiku teine allmaaraudteeliin (Smolenski väljak—Kiievi vaksal), seejärel kolmas liin (Revolutsiooni väljak—Kurski vaksal). Moskva töötajad

said oma käsutusse maailma parima allmaaraudtee, kiire, mugava ja odava transpordivahendi.

Elamuehituse arendamisega kaasus paljude vanade linnade põhjalik ümberkujundamine. Sverdlovski, Tšeljabinski, Harkovi, Gorki, Novosibirski ja paljude teiste suurte linnade serval kerkisid uued, heakorrastatud töölisasulad uute elumajade ja ühiskondlike hoonetega.

Eriti suuri rekonstrueerimistöid teostati paljudes Nõukogude Liidu idaosa linnades, nagu Bakuu, Taškent, Stalinabad, Alma-Ata, Frunze ja teised. Samal ajal kerkisid, kasvasid ja heakorrastusid niisugused uued linnad, nagu Magnitogorsk, Prokopjevsk, Stalinsk, Kirovsk, Komsomolsk Amuuril jt.

Teise viie aasta plaani täitmise lõppetapil esines suurte edusammude kõrval ka tõsiseid puudusi. 1936. a. lõpul ja 1937. a. algul ei täitnud rida tööstusharusid oma plaaniülesandeid. Nii näiteks ilmnes 1937. a. teisel poolel Donbassi söe- ja metallurgiatööstuse mahajäämus. Meie kodumaa kivisöetoodang tervikuna kasvas 1937. a. äärmiselt vähe, tõustes 126,8 milj. tonnilt ainult 128 milj. tonnile. Võrreldes 1936. aastaga vähenes 1937. a. ka metallurgia kasvutempo. Malmitoodang näiteks, mis 1935. aastaga võrreldes oli 1936. a. suurenenud 2 miljoni tonni võrra, kasvas 1937. a., võrreldes 1936. aastaga, ainult 100 000 tonni võrra (14,4 milj. tonnilt 14,5 milj. tonnile).

Puudused tööstuse töös olid tingitud reast asjaoludest. Suurt kahju tekitas näiteks upsakus ja enesega rahulolu, mis levis teatava osa majandusala ja parteiaparaadi töötajate hulgas. Esines ka välismaa luureorganite ja purustatud ekspluataatorlike klasside riismete poolt organiseeritud kahjurluse- ja diversiooniakte, mis tekitasid kahju tööstuse arenemisele. Puudused majanduslikus töös olid mõningal määral tingitud ka kahjust, mida rahvamajanduse juhtivale kaadrile tekitasid ebaseaduslikud repressioonid. Vaatamata tõsistele raskustele sammus nõukogude rahvas kommunistliku partei juhtimisel vääramatult edasi ja saavutas uusi võite sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel. See väljendus veenvalt selles, et hoolimata kõigist takistustest täideti viie aasta plaani ülesanded ennetähtaegselt juba 1937. a. aprillis.

SOTSIALISMI VÕIT NSV LIIDUS JA UUS NÕUKOGUDE KONSTITUTSIOON

§ 1. NSV Liidu rahvamajandus teise viisaastaku lõpul. Sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine NSV Liidus

Teise viisaastaku tulemused tööstuses

Teise viie aasta plaani täitmise tulemusel muutus NSV Liit silmapaistvaks tööstusriigiks, kes tööstuse kasvu tempo poolest oli tähtsamatest kapitalistlikest riikidest ette jõudnud. Tööstustoodangu mahu poolest seisis NSV Liit esimesel kohal Euroopas ja teisel kohal maailmas, jõudes ette Saksamaast, Inglismaast ja Prantsusmaast. Masinate, traktorite, veoautode ja nafta tootmises jõudis NSV Liit teisele kohale maailmas. Teiste tähtsamate tööstustoodete tootmisel kuulus meie kodumaale kolmas või neljas koht maailmas. Ainult autode tootmise alal oli ta viies (Euroopas kolmas).

Teisel viisaastakul lasti käiku 4500 uut ettevõtet. Aastail 1933—1937 ekspluatatsiooni antud uute vabrikute, tehaste, kaevanduste, elektrijaamade, raudteede ja teiste ehituste üldmaksumus oli 103 miljardit rubla (esimesel viisaastakul 39 miljardit rubla).

Teise viisaastaku lõpuks kasvas tööstuse kogutoodang 1932. aastaga võrreldes rohkem kui kaks korda, 1929. aastaga võrreldes aga rohkem kui neli korda.

Nagu esimeselgi viisaastakul arenes ka teisel viisaastakul raketööstus tunduvalt kiiremini kui kergetööstus. Tootmisvahendite tootmise erikaal NSV Liidu tööstuse kogutoodangus tõusis 1937. a. 57,8%-le 53,4% asemel 1932. a.

Tõsiseid edusamme tegi must metallurgia, mis esimesel viisaastakul jäi maha rahvamajanduse üldisest arengutempost. Viie aasta jooksul lasti käiku 20 kõrgahju ja 89 martäänahju. Ainuüksi ühes musta metallurgia hiigeltehases — Kuznetski metallurgiakombinaadis — anti teisel viisaastakul ekspluatatsiooni kaks uut kõrg- ja 10 martäänahju. 1937. a. toodeti Nõukogude Liidu idarajoonides peaaegu niisama palju malmi kui 1913. a. kogu Venemaa metallurgiatööstuses.

Kõik see tagas suure hüppe musta metallurgia arenemises. Viisaastaku jooksul suurenes malmivalu kahekordseks, terasesulatamine aga kolmekordseks. 1937. a. toodeti 8 300 000 tonni malmi ja 11 800 000 tonni terast rohkem kui 1932. a. Sellest hoolimata jäid teise viie aasta plaani ülesanded malmitoodangu alal osaliselt täitmata. (Toodeti 14,5 miljonit tonni plaanis ettenähtud 16 miljoni tonni asemel.) Valtsmetalli toodangu plaan peaaegu täideti, terasetoodangu plaan aga ületati. Suurt edu saavutati elektriterase ja kõrgekvaliteedilise valtsmetalli tootmisel.

Teisel viisaastakul lasti käiku 145 uut kaevandust, mis tootsid ligi 76 miljonit tonni sütt. Võrreldes 1932. aastaga kahekordistus Nõukogude Liidu kivisöetööstuse toodang, ehkki ka sel alal jäi plaan täitmata (1937. a. toodeti 128 miljonit tonni sütt plaanis ettenähtud 152,5 miljoni tonni asemel). Kivisöe tootmise kasvutempo oli erakordselt kiire Idas — Karagandas, Kuznetski basseinis ja Uraalis. Idarajoonid andsid peaaegu ühe kolmandiku kogu NSV Liidu söetoodangust.

Meie maa elektrijaamad tootsid teise viisaastaku lõpul elektrienergiat 36,2 miljardit kWh 13,5 kWh asemel 1932. a.

Nimetatud ajavahemikul suurenes keemiatööstuse toodang rohkem kui kolm korda, kusjuures loodi juurde rida uusi keemiatööstuse harusid.

Kiires tempos kasvas Nõukogude masinaehitustööstus. Masinaehitus ja metallitöötlemine olid 1937. aastaks suurenenud 20-kordselt, võrreldes 1913. aastaga. Eriti edukalt arenes tööpingiehitus. Viisaastaku jooksul hakati tootma 270 uut tüüpi tööpinke. See tähendas, et oli loodud kindel baas kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise lõpuleviimiseks. 1. jaanuariks 1938 olemasolevast tööpingipargist oli rohkem kui 50% toodetud teisel viisaastakul. Suurt edu saavutati ka traktorite ja kombainide tootmisel. Masinaehituse edusammude tõttu oli nüüd paljudes tööstusharudes võimalik põhiliselt lahendada töömahukate protsesside mehhaniseerimise ülesannet.

Teisel viisaastakul loodi NSV Liidus uued tööstusharud, eriti värviliste metallide, sünteetilise kautšuki ja lämmastikväetiste tootmise alal. Lõpetati traktorite ja teiste põllutöömasinate, vedurite, vagunite, puurmasinate, aurukatelde, kuullaagrite ja tööpinkide sissevedu. Tekstiilitööstus läks täielikult üle kodumaisele puuvillale. Kõik see hoidis igal aastal kokku sadu miljoneid rublasid välisvaluutat.

Kergetööstuse osas jäi teise viisaastaku plaan täitmata. See oli tingitud asjaolust, et pingelise rahvusvahelise olukorra ja sõjaohu tõttu tuli kiirendada riigikaitsetööstuse arendamise tempot ja assigneerida sellesse osa kergetööstuse arendamiseks ettenähtud kapitalimahutusi.

Teise viie aasta plaani ennetähtaegne täitmine tööstustoodangu mahu osas olenes tunduvalt tööviljakuse kasvust, mis ületas plaanilised näitajad: ettenähtud 63% asemel tõusis tööviljakus tegelikult 82%. Tõus saavutati stahhaanovliku liikumise tõttu, mis tekkis viie aasta plaani täitmise käigus. Stahhaanovlik liikumine võimaldas mobiliseerida kasutamata reserve paljudes tootmisharudes.

Tootmisnovaatorite liikumine oli teise viisaastaku kõige silmapaistvamaks tulemuseks. See näitas nõukogude rahva jõudude ja töötajate kommunistliku teadlikkuse tohutut kasvu ning oli raskuste ületamise ning tööstuse ja põllumajanduse edasiste edusammude tagatiseks.

Kollektiviseerimise lõpuleviimine ja teise viisaastaku tulemused põllumajanduses

Teine viisaastak oli kollektiviseerimise lõpuleviimise ja sotsialistliku korra täieliku võidu viisaastak NSV Liidu põllumajanduses. Aastal 1937 hõlmasid kolhoosid 93% kõigist talumajapidamistest ja neile kuulus üle 99% talupoegade külvipinnast.

Teisel viisaastakul toimusid suured muutused põllumajanduslikus tehnikas. Aastail 1933—1937 suunati põllumajandusse üle 500 000 traktori, 123 500 kombaini ja ligi 145 000 veoautot. Masinatraktorijaamade arv oli 1937. aastaks tõusnud 5818-le ja, võrreldes 1932. aastaga, suurenenud umbes kaks ja pool korda.

Künni-, külvi- ja teraviljakoristustööd olid suurel määral mehhaniseeritud. 1937. a. koristati NSV Liidus ligikaudu 40% teraviljast kombainidega. Teise viisaastaku lõpul kulutati ühe hektari teravilja külvamiseks kaks korda vähem tööjõudu kui talupoja üksikmajandis enne kollektiviseerimist. Tehniliste kultuuride koristustööde mehhaniseerimine oli aga veel väga madalal tasemel.

Teise viisaastaku lõpuks moodustas NSV Liidu külvipind 135,3 miljonit hektarit[1]. Teraviljakultuuride külvipind suurenes peaaegu 5% võrra, nisu külvipind aga 20% võrra. Võrreldes esimese viisaastakuga suurenes teisel viisaastakul mõnevõrra ka teraviljasaak. Tehniliste kultuuride külvipind aga vähenes. Kuid puuvilla ja suhkrupeedi kõrge saagikuse tõttu tehniliste kultuuride saak siiski mõnevõrra suurenes.

1937. a. oli meie maal ligi 4000 sovhoosi. Traktorite arv sovhoosides ja riiklike ettevõtete abimajandites kasvas 64 000-lt 1932. a. 84 500-le 1937. a. 1937. a. oli sovhooside ja abimajandite masinapargis 24 000 kombaini.

Teise viisaastaku viimastel aastatel ei suurenenud sovhooside arv, vaid isegi vähenes pisut, sest osa sovhooside maid anti kolhoosidele. Vähenes ka sovhooside külvipind. Sellest hoolimata suurenes teisel viisaastakul sovhoosides teravilja kogusaak, mis viisaastaku jooksul moodustas umbes 28%. Suurenes ka loomade arv sovhoosides.

Pärast 1929.—1933. aastal loomakasvatusele tekitatud raskeid kaotusi hakkas loomade arv teisel viisaastakul järk-järgult taastuma. Paranesid loomade tõuomadused. Suur tähtsus loomakasvatuse arendamisel oli kolhoosides organiseeritud loomakasvatuse tootmisfarmidel.

Kolhoosikorra tugevnemine, tööviljakuse tõus ja mehhaniseerimise edusammud tõstsid kolhoosnikute heaolu ja suurendasid kolhooside sissetulekuid. Teisel viisaastakul kasvasid kolhooside rahalised sissetulekud kogu NSV Liidus 4,6 miljardilt rublalt 14,2 miljardile rublale.

Kolhoosikorra võit külas, revolutsiooni kõige raskema ülesande — talurahva sotsialistliku ümberkujundamise ülesande lahen-

[1] Sellest kuulus kolhoosidele (ilma kolhoosnikute isiklike majanditeta) 116 milj. ha, sovhoosidele 12,1 milj. ha, üksiktalupoegadele veidi üle 1 milj. ha ja kolhoosnikute isiklikele majandeile ligi 500 000 ha.

damine oli nõukogude rahva suurimaid võite. Selle võidu tulemuseks oli tööliskiassi ja talurahva liidu edasine tugevnemine, selle liidu kujunemine nõukogude ühiskonna kahe peamise klassi vankumatuks sõpruseks.

Sotsialistliku ülesehitustöö edusammud rahvusvabariikides

Rahvamajanduse rekonstrueerimise lõpuleviimine muutis täielikult kogu meie maa, kõigi rajoonide, oblastite ja rahvusvabariikide ilme. Nõukogude Ukraina tööstuse kogutoodangu väärtus suurenes teise viisaastaku jooksul 1937. a. lõpuks rohkem kui kaks korda, 1913. aastaga võrreldes aga rohkem kui 7 korda. Ukraina NSV tööstuse toodang oli 1937. a. niisama suur kui kogu tsaari-Venemaa toodang. Ukrainas toodeti üks neljandik kogu NSV Liidu elektrienergiast, sinna oli koondunud ligi üks viiendik NSV Liidu traktoripargist ja kombainidest. Rasketööstuse eelisarendamise tõttu omandas tootmisvahendite tootmine Ukraina majanduses juhtiva koha. Ukrainas oli peaaegu üks viiendik kogu NSV Liidu külvipinnast ja kaks kolmandikku suhkrupeedipõldudest. Loomade arv kasvas Ukrainas kiiremini kui kogu NSV Liidus tervikuna.

Teisel viisaastakul kasvas Valgevenemaal tööstuse kogutoodang peaaegu kaks korda. Tööstuse osa Valgevenemaa rahvamajanduses moodustas 77%.

Teisel viisaastakul ehitati tööstusettevõtteid ulatuslikult niisugustes varem tööstuslikult mahajäänud piirkondades, nagu Kesk-Aasia, Kasahstan, Taga-Kaukaasia ja Kaug-Ida.

Teise viisaastaku lõpuks kujunes Kasahhi NSV NSV Liidu ida-osa tähtsaks tööstusbaasiks. Kui 1920. a. moodustas tööstustoodang Kasahstani rahvamajanduse kogutoodangust kõigest 6,3%, siis teise viisaastaku lõpuks suurenes tööstuse osatähtsus 57%-ni. Kasahstan muutus värviliste metallide, söe- ja naftavabariigiks. Kasahstani hakkasid läbima uued raudteeliinid. Kasahstanis külvati ligi 6 miljonit hektarit mitmesuguseid kultuure, kasvatati suhkrupeeti ja puuvilla. Kuid Kasahstani määratu suuri võimalusi külvipinna laiendamiseks ja karjakasvatuse arendamiseks kasutati siiski veel üsna vähe.

Esimesel ja teisel viisaastakul lasti Usbeki NSV-s käiku üle 380 uue vabriku ja tehase, nende hulgas põllutöömasinate tehas, suured tekstiilikäitised ja hüdroelektrijaamad. Usbeki NSV etendas juhtivat osa NSV Liidu tekstiilitööstuse varustamisel toorpuuvillaga, mille saak Usbeki NSV-s suurenes teisel viisaastakul 88% võrra.

Suuri edusamme tegid oma tööstuse arendamisel Kirgiisia ja Tadžikistan. Kirgiisia muutus Kesk-Aasia peamiseks kivisöebaasiks. Tadžikistanis suurenes tööstuse kogutoodang neljakordseks. Turkmeenias arenes kiires tempos nafta- ja keemiatööstus, samuti ehitusmaterjalide tööstus, suurenes puuvillase riide tootmine ja metallitöötlemise tööstuse toodang. Kõigis Kesk-Aasia vabariikides suurenes puuvilla külvipind.

Taga-Kaukaasia vabariikides laiendati tunduvalt nafta- ja mangaanitööstust ning rekonstrueeriti need tehniliselt. Lasti käiku rida hüdroelektrijaamu, masinaehitus-, keemia- ja tekstiilitööstuse ettevõtteid. Arenes ka jalatsi- ning siiditööstus.

Otsustavat osa NSV Liidu rahvamajanduses etendas Vene Föderatsioon, kelle koosseisu kuuluvad kümned rahvused, paljud autonoomsed vabariigid ja rahvusringkonnad. Kogu metallitöötlemise tööstusest kuulus Vene NFSV-le 1937. a. 79%, peaaegu kaks kolmandikku elektrienergia toodangust, kaks kolmandikku traktorite ja kombainide arvust. Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi külvipind moodustas 70% NSV Liidu omast.

Tööstuse arendamisega kaasnes uute tööstuskeskuste loomine, sealhulgas ka rahvusvabariikides.

Teisel viisaastakul loodi Vene NFSV idarajoonides uued suured tööstusbaasid ning viidi lõpule NSV Liidu teise söe- ja metallurgia baasi — Uraali—Kuznetski kombinaadi ehitustööd. Kaug-Idas kerkis uus masinaehituskeskus Komsomolsk Amuuril. Uued ettevõtted tekkisid Habarovskis, Vladivostokis, Sutšanis ja Spasskis. Masinaehituse ettevõtted rajati Ulan-Udes, Irkutskis ja Krasnojarskis.

Baškiiri ANSV-s tekkis suur naftatootmise piirkond, mida hakati nimetama «teiseks Bakuuks». NSV Liidu põhjaosas, Koola poolsaarel, kerkis võimas apatiitide tootmise keskus ja selle kõrval polaarlinn Kirovsk. Põhja-meretee kasutuselevõtmine äratas ellu ääretud lagendikud põhjas. Polaarjoone taga rajati uued tööstuskeskused, nagu Igarka Jenisseil jt.

NSV Liidu mõõtmatul territooriumil, kus enne revolutsiooni valitses mahajäämus, tekkis nüüd industrialiseerimise ja kollektiviseerimise tulemusena võimas tööstus ja eesrindlikule tehnikale rajatud kollektiivne suurpõllumajandus. NSV Liidu rahvamajanduse kaart muutus tundmatuseni.

Sotsialismi ülesehitamine NSV Liidus

Teise viie aasta plaani täitmine, sotsialistliku tööstuse arenemine, selle rekonstrueerimise lõpuleviimine ja põllumajanduse kollektiviseerimine muutsid põhjalikult kõiki NSV Liidu ühiskondlikke elualasid, kõigepealt nõukogude ühiskonna majandust ja klassikoosseisu. Teisel viisaastakul viidi lõpule sotsialistlikud ümberkorraldused, mida nõukogude rahvad olid alustanud kakskümmend aastat tagasi. Linnas ja külas võitnud sotsialism muutus rahvamajanduse ainsaks, kõikehõlmavaks süsteemiks.

1928. aastaga võrreldes suurenes tööliste ja teenistujate üldarv teise viisaastaku lõpuks 2,5 korda. Ühes perekondadega moodustasid nad rohkem kui ühe kolmandiku kogu meie maa elanikkonnast. Üksiktalupidajate asemele, keda 1928. a. oli ligi kolm neljandikku meie maa elanikest ja kes jagunesid mitmesugusteks klassirühmitusteks, oli tekkinud kolhoositalurahvas (58% kogu elanikkonnast). Üksiktalupidajad moodustasid nüüd ainult ühe kahekümnendiku

NSV Liidu elanikkonnast (6%). Täielikult olid kadunud kapitalistlikud klassid — kodanlus, mõisnikud ja kulakud.

NSV Liidu töölisklass oli muutunud uueks klassiks, ja seda mitte üksnes oma seisundi poolest ühiskonnas. Ta kasvas ka arvuliselt, konsolideerus, tõstis järsult oma tootmisalast ja kultuurilis-tehnilist taset. Suurt edu saavutati töölisklassi tootmisalase kvalifikatsiooni ja kultuurilis-tehnilise taseme tõstmisel. Juba 1936. a. lõpul õiendas kaks kolmandikku suurtööstuses töötavatest töölistest riikliku tehnikaeksami.

Ka talurahvas, kujunenud uueks sotsialistlikuks klassiks, ei muutunud mitte üksnes oma sotsiaalse palge poolest. Tõusis talurahva üldine tase, kadunud oli tema endine mahajäämus linnaelanikest majanduslikus ja ühiskondlik-poliitilises elus. Likvideeriti küla kultuuriline mahajäämus. Põllumajanduses kasvas üles niisugune kaader, keda maal varem ei olnud ega saanudki olla. 1938. a. algul töötas kolhoosikülas ligi 1 milj. traktoristi, üle 200 000 kombaineri ja roolija, üle 100 000 autojuhi, mehhaaniku ja lukksepa, 236 000 kolhoosiesimeest, ligi 1 miljon brigadiri ja teisi kolhoositootmise komandöre. Need olid sotsialistliku korra tingimustes kasvanud inimesed, kelles kehastusid uue — kolhoositalurahva jooned.

Nõukogude sotsialistlik intelligents, kes oli pärit rahva hulgast ja rahvaga tihedalt seotud, hakkas etendama silmapaistvat osa nõukogude ühiskonna elus. Intelligents osutas nüüd Nõukogude riigile tõhusat abi sise- ja välispoliitika elluviimisel ning kogu majanduse ja kultuuri edasiarendamisel. 1937. a. kuulus NSV Liidu intelligentsi ridadesse 9 600 000 inimest.

Muutused nõukogude ühiskonna klassikoosseisus tõid kaasa klassierinevuste järkjärgulise kadumise tööliste ja talupoegade vahel, nende ja intelligentsi vahel. NSV Liidus ei eksisteerinud enam vaenulikke, antagonistlikke klasse ega lepitamatuid klassivastuolusid. Kaks sõbralikku klassi — töölised ja talupojad — moodustasid koos intelligentsiga nõukogude ühiskonna.

Sotsialismi võiduga kujunesid lõplikult välja ka sotsialistlikud rahvused NSV Liidus. Sotsialistlikud rahvused on oma iseloomu, vaimse palge ja poliitiliste püüdluste poolest uut tüüpi rahvused. Nõukogude sotsialistlikud rahvused koosnesid nüüd sõbralikest klassidest — töölistest ja talupoegadest. Töölisklassi, talurahva ja intelligentsi põhiliste majanduslike ja poliitiliste huvide ühtsus muutis need rahvused seesmiselt ühtseks ja monoliitseks. Nõukogude rahva vaimse palge omapäraseks jooneks oli proletaarse internatsionalismi ideoloogia, rahvuste sõpruse ideoloogia. Sotsialistlike rahvuste arenemise alusel tugevnes veelgi nende vankumatu sõprus ja loominguline koostöö.

Sotsialismi võit ja sellega seotud põhjalikud muutused NSV Liidu elus tõid kaasa töötava rahva materiaalse heaolu tõusu. Töölised ja talupojad olid mitte ainult oma maa täieõiguslikeks peremeesteks, vaid neil oli nüüd võimalik ka jõukamalt ja kultuur-

semalt elada. Nõukogude riik, kes oli ennenägematu tempoga loonud grandioosse tööstuse ja reorganiseerinud põllumajanduse, kulutades selleks palju jõudu ja ressursse, tegi alles esimesi samme võitluses rahva elujärje parandamise eest. Kuid isegi juba saavutatu tõendas, et sotsialism kindlustab rahvale võimaluse saada reaalseid materiaalseid hüvesid ja avab tee inimeste tarviduste igakülgseks rahuldamiseks.

Teise viie aasta plaani ülesanne tõsta rahva tarbimise taset kaks kuni kaks ja pool korda oli põhiliselt täidetud. Tarbeesemete tootmine suurenes esimese viisaastakuga võrreldes kaks korda. Tööliste ja teenistujate keskmine aastapalk rahas suurenes rohkem kui kaks korda. 1937. a. novembris võeti vastu eri otsus tööstuses ja transpordi alal töötavate madalapalgaliste tööliste ja teenistujate töötasu tõstmise kohta. Hoolitsedes kodanike heaolu eest, alandas Nõukogude valitsus süstemaatiliselt tööstuskaupade hindu. Paranes kodanike meditsiiniline teenindamine, suurenes voodikohtade arv haiglates ja lasteasutuste hulk. Suured summad assigneeriti kuurortide ja sanatooriumide ehitamiseks ning linnamajanduse korrastamiseks. Kulutused kommunaalmajandusele kasvasid teisel viisaastakul rohkem kui kolmekordseks.

Teise viisaastaku põhiliste majanduslike ja poliitiliste ülesannete täitmine liitis töörahva veelgi tihedamini kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse ümber ning tugevdas nõukogude ühiskonna poliitilist ja moraalset ühtsust. See ühtsus, mis hakkas tekkima nõukogude võimu esimestest päevadest peale, kujunes lõplikult välja sotsialismi võidu tingimustes, siis, kui ühe inimese ekspluateerimine teise inimese poolt oli likvideeritud.

Teise viisaastaku täitmine tähendas kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärgu põhiliste ülesannete täitmist. Ülemineku ajajärgu lõppemine tähendas ka nepi kui ülemineku ajajärgu majanduspoliitika lõppemist. Oli saavutatud uue majanduspoliitika eesmärk: sotsialistlike elementide võit kapitalistlike elementide üle, «kes — keda» küsimuse lahendamine sotsialismi kasuks. Sotsialistlik ühiskond NSV Liidus oli põhiliselt üles ehitatud.

Sotsialismi võit Nõukogude Liidus, mida ümbritses vaenulik ümbrus ja alatine välise kallaletungi oht, oli maailma-ajaloolise tähtsusega kangelastegu, mille saatis korda nõukogude rahvas. Ajalooliselt lühikese ajaga tegi majanduslikult mahajäänud maa oma rahva kangelaslike jõupingutuste tulemusena majanduslikus ja kultuurilises arengus tohutu hüppe. Nende võitude innustajaks ja organiseerijaks oli suur kommunistide partei.

NSV Liidu eeskuju näitas kogu maailma töörahvale, et võimu enese kätte võtnud töölised ja talupojad suudavad ka ilma kapitalistide ja mõisniketa edukalt ehitada ja arendada oma sotsialistlikku riiki, kes esindab ja kaitseb laiade rahvahulkade huve.

Nõukogude Liit muutus tõeliseks sotsialismi eelpostiks, kogu eesrindliku ja progressiivse inimkonna huvide kaitsmise keskuseks. Sotsialismi võiduga kasvas ja tugevnes veelgi kõigi maade töörahva

sümpaatia NSV Liidu kui proletariaadi kantsi vastu, tema võitluses kapitalistliku orjusega.

Kogu maailma töölisklass ja töötav rahvas tundsid sügavat armastust ja usaldust võitnud sotsialismi maa vastu ning väljendasid oma vaimustust Nõukogude Liidu edusammude üle. Need tunded väljendusid eriti selgesti tervitustes, mis saadeti NSV Liidu rahvaste nimele Oktoobrirevolutsiooni 20. aastapäeval. Neis miljonite inimeste allkirjadega «kuldraamatuis» õeldi, et välismaa töölised näevad NSV Liidu saavutustes omaenda saavutusi, et need saavutused sisendavad kindlat usku sotsialismi võidusse kogu maailmas. Töötajad kirjutasid, et NSV Liidu võidud on kõige silmapaistvamaks sündmuseks maailma ajaloos. «Oma olemasolu 20 aasta kestel on Nõukogude Liit andnud maailmale rohkem, kui enne seda 20 sajandit tsivilisatsiooni,» kirjutasid belglased oma tervituses.

Suure poolehoiuga suhtusid NSV Liidusse mitte üksnes töölised, töötav talurahvas ja asumaade orjastatud rahvad, vaid ka eesrindlik intelligents ja kodanliku ühiskonna progressiivsed ringkonnad. Suurenes kirjanike, teadlaste ja kunstnike arv, kes Nõukogude Liidus nägid oma parimate unistuste kehastust. «Ma näen koitu ainult Idas. Nõukogude Liidus luuakse uut maailma,» kirjutas Theodore Dreiser.

Silmapaistev inglise ühiskonnategelane, Canterbury peakiriku dekaan Hewlett Johnson kirjutas pärast pikka ringreisi mööda Nõukogude Liitu raamatu «Sotsialistlik kuues maailmajagu». Autor kirjutas: «Ebakindla kapitalistliku maailma juurest... kus vanad ühiskonna toed varisevad, kus moraali solvatakse, kus teadust pidurdatakse, kus tootmise arengut takistatakse, vaesuse levikut aga ei pidurdata sugugi, pöördume me nõukogude maailma poole.»

Maailma progressiivse avalikkuse mõtteid, veendumust, et ajaloo areng kulgeb nõukogude rahva poolt rajatud teed mööda, väljendas tunderikkalt ja kujukalt inglise kirjanik Bernard Shaw. «Elu areneb venelaste teed mööda,» ütles ta 1935. a. jaanuaris, «ja miski ei tõenda, et see läheb meie vana teed mööda. Issand on ilmselt kapitalismist väsinud.»

§ 2. Uue Nõukogude konstitutsiooni vastuvõtmine ja ellurakendamine

Konstitutsiooni väljatöötamine ja tema üldrahvalik arutelu

Sotsialismi võit NSV Liidus ja põhjalikud muutused nõukogude ühiskonna klassikoosseisus pidid peegelduma ka riiklikus pealisehituses. 1918. a. vastuvõetud Vene NFSV Konstitutsioon ja 1924. a. vastuvõetud NSV Liidu Konstitutsioon peegeldasid klassijõudude vahekordi ülemineku perioodil kapitalismilt sotsialismile.

Sotsialistliku korra võit nõudis mõningate Nõukogude riigi funktsioonide muutmist. Oli võimalik jätkata nõukogude valimissüsteemi demokratiseerimist.

Lähtudes ülaltoodust otsustas üleliiduline nõukogude VII kon-

gress juba 1935. a. veebruaris teha NSV Liidu Konstitutsioonis järgmised muudatused: a) valimissüsteemi edasiseks demokratiseerimiseks asendada mitte täiesti üheõiguslikud valimised üheõiguslike valimistega, mitmeastmelised valimised otseste valimistega, lahtised valimised salajastega[1]; b) täpsustada konstitutsiooni sotsiaalmajanduslikke põhimõtteid, et konstitutsioon kajastaks uut klassijõudude vahekorda NSV Liidus (uue sotsialistliku rasketööstuse loomine, kulakluse purustamine, kolhoosikorra võit, sotsialistliku omandi kui nõukogude ühiskonna aluse kindlustamine jne.).

Kongress tegi NSV Liidu Kesktäitevkomiteele ettepaneku valida komisjon, kes töötaks välja konstitutsiooni teksti ja esitaks selle kinnitamiseks Kesktäitevkomitee istungjärgule. Otsuse täitmiseks valiti NSV Liidu Kesktäitevkomitee esimesel istungjärgul konstitutsioonikomisjon, mille koosseisu kuulus 31 inimest. Komisjoni koosseisu valiti partei ja valitsuse juhid, tööstuse ja põllumajanduse eesrindlased, nõukogude teaduse- ja kultuuritegelased. Komisjoni esimeheks valiti J. V. Stalin.

1936. a. juuni algul kiitsid ÜK(b)P Keskkomitee pleenum ja seejärel NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidium heaks konstitutsioonikomisjoni poolt esitatud uue NSV Liidu Konstitutsiooni projekti. 12. juunil 1936 anti konstitutsiooni projekt kogu rahvale arutamiseks.

Viis ja pool kuud arutas nõukogude rahvas uue konstitutsiooni projekti. Massilistel töötajate koosolekutel, nõukogude pleenumitel, nõukogude sektsioonide ja saadikute rühmade istungitel võttis uue konstitutsiooni projekti arutamisest osa üle 50 miljoni inimese, see on ligikaudu 55% meie maa täiskasvanud elanikest.

Üldrahvalik arutlus kujunes uue konstitutsiooni projekti täielikuks heakskiitmiseks, olles suurepäraseks kooliks rahva poliitilisel kasvatamisel.

Arutluse käigus tehti konstitutsiooni projekti kohta ligi 2 miljonit mitmesugust parandus- ja täiendusettepanekut. Töötajate ettepanekuid ja täiendusi läbis sügav armastus Nõukogude kodumaa vastu ja tahe veelgi suurendada oma riigi võimsust.

Kokkuvõtted üldrahvalikust arutlusest tehti erakorralistel rajooni-, oblasti-, krai- ja vabariiklikel nõukogude kongressidel, mis toimusid kogu maal oktoobrikuu teisest poolest kuni 23. novembrini 1936. Nõukogude kongressidel arutati konstitutsiooni projekti ja võeti arvesse töötajate soove ning parandusettepanekuid.

Nõukogude erakorraline VIII kongress ja konstitutsiooni kinnitamine

25. novembril 1936 avati Moskvas NSV Liidu nõukogude erakorraline VIII kongress, kus vaadati läbi konstitutsiooni projekt ja võeti vastu uus Nõukogude konstitutsioon.

Oma delegaatidena saatsid NSV Liidu

[1] Uue konstitutsiooni vastuvõtmiseni kehtinud valimisseaduse alusel toimusid saadikute valimised nõukogudesse ja nõukogude kongressidele lahtisel hääletamisel. Esindusnormid ei olnud linnas ja külas ühesugused. Ühe delegaadi valimiseks oli linnas vaja vähem valijaid kui külas. Teatud osa kodanikke (endised kulakud ja nepmanid) oli ilma jäetud valimisõigusest.

töötajad kongressile tööliisklassi, kolhoositalurahva ja nõukogude intelligentsi parimad esindajad. 317 tööliste delegaadi hulgas olid stahhaanovliku liikumise algatajad, kaevurid A. G. Stahhanov ja M. D. Djukanov, kuulus terasesulataja M. N. Mazai, sepp A. N. Bussõgin, vedurijuht P. F. Krivonoss, kangrud M. I. ja J. V. Vinogradovad, Leningradi jalatsivabriku tööline N. S. Smetanin ja paljud teised.

Kolhoositalurahvas saatis kongressile üle 260 delegaadi, kes otseselt tegelesid põllumajandusliku tootmisega. Kongressi delegaatideks olid kogu meie maal tuntud parimad kolhoosiküla inimesed M. S. Demtšenko, P. N. Angelina, P. I. Kovardak, K. A. Borin ja paljud teised.

Nõukogude intelligentsi esindasid kongressil kuulsad nõukogude teadlased akadeemikud V. L. Komarov, A. A. Bogomolets jt., tuntud nõukogude kirurg prof. N. N. Burdenko, kirjanikud A. N. Tolstoi, A. A. Fadejev ja N. S. Tihhonov, rahvanäitlejad V. I. Katšalov, I. M. Moskvin, J. P. Kortšagina-Aleksandrovskaja ja paljud teised.

Ettekandega «NSV Liidu Konstitutsiooni projektist» esines kongressil J. V. Stalin. Ta iseloomustas põhjalikke muutusi majanduslikus ja ühiskondlik-poliitilises elus, mis olid toimunud esimese NSV Liidu konstitutsiooni vastuvõtmisest 1924. aastal kuni 1936. aastani. J. V. Stalin peatus üksikasjaliselt uue konstitutsiooni kui võitnud sotsialismi konstitutsiooni iseärasustel, samuti konstitutsiooni projekti kriitikal kodanliku maailma poolt, paljastades selle katsed Nõukogude konstitutsiooni surnuks vaikida, moonutada ja halvustada. Ettekandes peatuti kõigil tähtsamatel konstitutsiooniprojekti parandus- ja täiendusettepanekutel, mis töötajad olid teinud üldrahvaliku arutuse käigus. Paljud nendest parandus- ja täiendusettepanekutest võeti kongressi poolt vastu.

Kongressil toimus konstitutsiooni projekti laialdane arutlus. Kõnetooli astusid partei ja valitsuse juhid, töölised, kolhoosnikud, kooliópetajad, teadlased ja kirjanikud. Kõik kongressi saadikud kiitsid projekti heaks ja tõid ilmekaid näiteid majanduse ja kultuuri arengu kohta niihästi kogu NSV Liidu ulatuses kui ka üksikutes oblastites, rajoonides, ettevõtetes, kolhoosides ja asutustes, kus nad töötasid.

«Meie, vana intelligents,» ütles akadeemik Komarov, «vana, hallpäine teadlaste kaardivägi, kes hoolikalt kannab edasi oma eelkäijate — Lomonossovi, Mendelejevi, Setšenovi, Jablotškovi, Popovi, Timirjazevi, Karpinski ja Pavlovi teadust selleks, et rakendada see sotsialismi teenistusse, peame valjusti koos meie suurepärase noorsooga ütlema kogu maailmale, et nõukogude intelligents on sootuks uus intelligents, niisugune intelligents, kes teenib rahvast.» Kuulus kombainer K. A. Borin ütles oma sõnavõtus: «Mina, kirjaoskamatu talumehe poeg, võtan koos meie maa parimate inimestega, koos partei ja valitsuse juhtidega osa uue konstitutsiooni arut-

lusest. See näitab meie laialdast proletaarset demokraatiat: meie maa peremeesteks on töölised ja talupojad — see on tõsiasi!»[1]

Kongressi töö kestis kuus päeva ja selle aja jooksul võtsid sõna 56 inimest. 1. detsembril võttis kongress vastu järgmise otsuse:

1. Kiita heaks ja võtta aluseks NSV Liidu Kesktäitevkomitee konstitutsioonikomisjoni poolt esitatud konstitutsiooni projekt.

2. Esitatud parandus- ja täiendusettepanekute läbivaatamiseks ning NSV Liidu Konstitutsiooni lõpliku teksti koostamiseks moodustada 220-liikmeline redaktsioonikomisjon[2].

3. Kohustada redaktsioonikomisjoni kolme päeva jooksul esitama kongressile läbivaatamiseks konstitutsiooni lõplik tekst, arvestades seejuures konstitutsiooniprojekti üldrahvaliku ja ka kongressil toimunud arutluse tulemusi.

Hoolikalt arvestades töötajate parandus- ja täiendusettepanekuid, koostas redaktsioonikomisjon konstitutsiooni lõpliku teksti. Võeti vastu 47 parandus- ja täiendusettepanekut, mis puudutasid rohkem kui 30 paragrahvi konstitutsiooni projektis.

NSV Liidu Konstitutsiooni lõplik tekst kinnitati paragrahvide kaupa hääletamise teel 5. detsembril 1936 NSV Liidu nõukogude erakorralise VIII kongressi õhtusel istungil.

Kinnitanud üksmeelselt konstitutsiooni, otsustas kongress kuulutada konstitutsiooni vastuvõtmise päeva — 5. detsembri — üldrahvalikuks pidupäevaks ja korraldada lähemal ajal nõukogude organite valimised uue valimissüsteemi järgi.

Uue konstitutsiooni kohaselt likvideeriti Taga-Kaukaasia Föderatsioon; Armeenia, Aserbaidžaani ja Gruusia NSV kuulusid nüüd vahetult NSV Liidu koosseisu. Kasahhi ja Kirgiisi autonoomsed vabariigid muudeti liiduvabariikideks. Seega oli NSV Liit muutunud üheteistkümne vabariigi liiduks.

Uue Nõukogude konstitutsiooni põhiprintsiibid ja iseärasused

Uus Nõukogude konstitutsioon fikseeris seadusandlikus korras kõik rahva saavutused võitluses sotsialismi eest. Konstitutsiooni aluseks said sotsialismi vankumatud printsiibid: tootmisriistade ja -vahendite ühiskondlik omandus, tööliste ja talurahva vankumatu liit, rahvaste üheõiguslus ja vennalik koostöö ning töötajate loominguline initsiatiiv.

Uus Nõukogude konstitutsioon lähtub sellest, et nõukogude ühis-

---

[1] K. A. Borin on praegu sotsialistliku töö kangelane. Ta lõpetas Timirjazevi-nimelise Põllumajanduse Akadeemia, siis sama õppeasutuse aspirantuuri ja kaitses 1955. a. mais edukalt teaduste kandidaadi väitekirja teemal «Kõrge töötootlikkuse kogemusi haakekombainidel».

[2] Redaktsioonikomisjoni koosseisu kuulusid partei ja valitsuse juhid A. A. Andrejev, N. A. Bulganin, K. J. Vorošilov, A. A. Ždanov, M. I. Kalinin, S. V. Kossior, A. I. Mikojan, V. M. Molotov, G. K. Ordžonikidze, P. P. Postõšev, J. E. Rudzutak, J. V. Stalin, N. S. Hruštšov, V. J. Tšubar, R. I. Eiche jt., töösstuse ja põllumajanduse eesrindlased B. Bagirova, A. H. Bussõgin, M. S. Demtšenko, P. I. Kovardak, M. N. Mazai jt., nõukogude intelligentsi esindajad A. A. Bogomolets, N. N. Burdenko, M. N. Litvinenko-Volgemut, N. I. Mushelišvili, A. N. Tolstoi jt.

kond koosneb ainuüksi töötajatest. «Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik,» öeldakse konstitutsiooni esimeses paragrahvis. Konstitutsioon peegeldas uut etappi tööliste ning talupoegade liidu arengus ja tugevnemises, milles juhtivat osa etendab töölisklass. Kui varem talurahvas oli mittesotsialistlik väiketootjate klass, siis nüüd oli ta muutunud töölisklassiga ühesuguseks sotsialistlikuks klassiks.

Uues konstitutsioonis oli kindlaks määratud Nõukogude riigi majanduslik ja poliitiline alus. Konstitutsioonis on öeldud, et NSV Liidu majanduslikuks aluseks on sotsialistlik majandussüsteem ning tootmisriistade ja -vahendite ühiskondlik omandus, poliitiliseks aluseks töörahva saadikute nõukogud, kellele kuulub võim kogu riigis.

Konstitutsioonis on öeldud, et riiklik rahvamajandusplaan määrab kindlaks ja suunab NSV Liidu majanduselu ühiskondliku jõukuse suurendamise, töörahva materiaalse heaolu ja kultuuritaseme pideva tõstmise, NSV Liidu sõltumatuse kindlustamise ja tema kaitsevõime tugevdamise huvides.

Nõukogude konstitutsioon kui sotsialistliku paljurahvuselise riigi konstitutsioon fikseerib rahvaste ühinemise vabatahtlikkuse ja kõigi NSV Liidu kodanike, sõltumata nende rahvusest ja rassist, täieliku üheõigusluse kõigil majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel. Kõrgeimal riigivõimuorganil — NSV Liidu Ülemnõukogul — on Liidunõukogu kõrval veel teine koda — Rahvuste Nõukogu, kelle ülesandeks on eriti hoolitseda Nõukogude Liidu üksikute rahvuste vajaduste rahuldamise ja huvide kaitsmise eest. Kõik see näitab Nõukogude konstitutsiooni sügavalt internatsionaalset iseloomu.

Poliitilis-õiguslikul alal kinnitab konstitutsioon nõukogude sotsialistliku demokraatia saavutusi. Konstitutsioon kehtestas üldise valimisõiguse ja korra, mille järgi kodanikud võtavad osa võimuorganite moodustamisest keskuses ning kohtadel üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel. Konstitutsioon tunnistab meeste ja naiste, «paiksete» ja «mittepaiksete», varakate ja varanduseta, haritud ja mitteharitud kodanike üheõiguslust. Nõukogude konstitutsiooni kohaselt on kõigil kodanikel ühesugused õigused. Mitte varanduslik seisund ega sotsiaalne või rahvuslik päritolu, vaid iga kodaniku võimed ja töö määravad kindlaks tema seisundi ühiskonnas.

Uus konstitutsioon ei piirdu kodanike õiguste formaalse fikseerimisega, vaid asetab raskuspunkti nende õiguste tagamisele.

Konstitutsioonis on fikseeritud: kodanikel on õigus tööle, s. o. õigus olla kindlustatud tööga; õigus puhkusele, mis on tagatud puhkuste andmisega igal aastal ning laialdase sanatooriumide, puhkekodude ja klubide võrgu töörahvale kasutada andmisega; õigus ainelisele kindlustusele nii vanaduses kui ka haiguse ja töövõime kaotamise korral, mis on tagatud sotsiaalkindlustuse laialdase arendamisega, tasuta arstiabi võimaldamisega jne. Konstitut-

siooni eriparagrahvis on öeldud: «NSV Liidu kodanikel on õigus haridusele». Konstitutsioonis on fikseeritud südametunnistuse, usukultuste ja usuvastase propaganda vabadus. Konstitutsioon tagab sõna-, trüki-, koosolekute ja miitingute vabaduse, samuti tänavarongkäikude ja demonstratsioonide vabaduse ning kindlustab nende õiguste elluviimise.

Nõukogude konstitutsioonis on üksikasjaliselt formuleeritud nõukogude rahva kohustused. Selles on kindlaks määratud inimeste kohustuste iseloom ja sotsialistliku ühiskonna käitumisnormid. Töö on NSV Liidus iga töövõimelise kodaniku kohuseks ja auasjaks — põhimõttel: «Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma.»

Konstitutsioonis on määratud kindlaks kommunistliku partei juhtiv osa Nõukogude Liidus. Konstitutsioonis on öeldud, et kommunistlik partei on «töörahva eesmine väesalk tema võitluses kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest» ja et partei on «töörahva kõigi, nii ühiskondlike kui ka riiklike organisatsioonide juhtiv tuumik».

Niisugused on uue Nõukogude konstitutsiooni kõige tähtsamad seisukohad, tema põhiprintsiibid.

Uue Nõukogude konstitutsiooni kinnitamine ja ellurakendamine leidis laialdast vastukaja kogu maailma avalikkuses. Progressiivne ajakirjandus avaldas konstitutsiooni kõigi maailma rahvaste keeltes. Nõukogude konstitutsiooni arutati ajalehtede ja ajakirjade veergudel, poliitiliste parteide koosolekutel, tööliste ja mitmesuguste ühiskondlike organisatsioonide koosolekutel. Konstitutsiooni kohta võtsid sõna välismaa silmapaistvad poliitikategelased, pidades seda tähtsaks ajalooliseks dokumendiks. See dokument leidis tee kogu maailma töötajate mõistuse ja südametunnistuse juurde.

NSV Liidu Ülemnõukogu valimised

VIII nõukogude kongress tegi NSV Liidu Kesktäitevkomiteele ülesandeks uue konstitutsiooni alusel välja töötada ja kinnitada valimismäärustik ning määrata kindlaks NSV Liidu kõrgeima riigivõimuorgani — NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste tähtaeg.

Juba 1937. a. algusest peale tehti kõigis partei-, nõukogude, ametiühingute ja komsomoliorganisatsioonides suurt tööd Ülemnõukogu valimiste ettevalmistamiseks. 27. veebruaril 1937 kuulati partei Keskkomitee pleenumil ära A. A. Ždanovi ettekanne parteiorganisatsioonide ettevalmistamisest Ülemnõukogu valimisteks uue valimissüsteemi alusel. Pleenumi resolutsioonides märgitakse selle kohta: «Üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse ning salajase hääletamise kehtestamise tagajärjel suureneb veelgi rahvahulkade poliitiline aktiivsus ja töörahva uued kihid tõmmatakse riigi valitsemisest osa võtma. Sellega saab proletariaadi diktatuur töölisklassi käes veel painduvamaks ja järelikult veel võimsamaks ühiskonna riikliku juhtimise süsteemiks, laieneb töölisklassi diktatuuri baas ja tema alus muutub veelgi kindlamaks.»[1]

[1] NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, III osa, lk. 292.

1937. a. juulis kinnitas NSV Liidu Kesktäitevkomitee NSV Liidu Ülemnõukogu valimismäärustiku. Esmakordselt toimusid NSV Liidu Ülemnõukogu valimised kodanike elukoha järgi. Valimisjaoskondade tegevus kodanike elukoha järgi võimaldas teha paremini poliitilist tööd kõigi elanikkonna kihtide, sealhulgas koduperenaised, pensionärid jt., hulgas.

NSV Liidu Kesktäitevkomitee määras Ülemnõukogu valimised 12. detsembrile 1937. Nõukogude rahvas esitas saadikukandidaatideks silmapaistvaid nõukogude riigitegelasi, paremaid partei-, majandusaparaadi ja ametiühingutöötajaid, sõjaväelasi, eesrindlikke töölisi ja kolhoosnikuid, teaduse, kultuuri ja kunsti alal töötajaid.

6. detsembril 1937 võttis partei Keskkomitee vastu läkituse kõigile valijaile — töölistele, kolhoosnikutele, Punaarmeele ja nõukogude intelligentsile.

«Bolševike partei,» öeldi läkituses, «esineb valimistel *blokis, liidus* parteitute tööliste, talupoegade, teenistujate ja intelligentsiga.» Bolševike partei ei eraldunud parteitutest, vaid läks valimistele liidus parteitutega, blokis tööliste ja teenistujate ametiühingutega ning komsomoli ja teiste töörahva organisatsioonidega. «Iga parteitu saadik on ka kommunistide saadik, samuti nagu iga kommunistide saadik on ka parteitute saadik,» öeldi läkituses[1].

Kommunistide ja parteitute bloki idee oli valimiskampaania kõige tähtsamaks ideeks. See blokk kehastas partei ja nõukogude rahva vankumatut ühtsust, mis jõuliselt ilmnes Ülemnõukogu valimistel. Ülemnõukogu valimised 12. detsembril 1937 olid tõeliselt üldrahvalikud valimised. 94 milj. valijast võttis valimistest osa üle 91 milj. (96,8%), kusjuures 90 milj. valijat andis oma hääle kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt. Kõik selle bloki kandidaadid — 870 kommunisti ja 273 parteitut — valiti Ülemnõukogu saadikuteks. Valijate suur aktiivsus valimistel näitas veenvalt rahvahulkade poliitilise teadlikkuse kasvu. NSV Liidu Ülemnõukogusse valitud saadikute koosseis oli nõukogude parlamendi demokraatlikkuse eredaks tunnistuseks.

1143 Ülemnõukogu saadikust oli üle 40% töölisi, ligi 30% talupoegi ja peaaegu 30% nõukogude intelligentsi esindajaid. Ülemnõukogus oli esindatud üle 50 Nõukogude Liidu rahvuse.

Täpselt üks kuu pärast valimisi — 12. jaanuaril 1938 — tuli kokku NSV Liidu Ülemnõukogu esimene istungjärk. Liidunõukogu esimese istungjärgu avas kõige vanem rahvasaadik — akadeemik A. N. Bach, Rahvuste Nõukogu istungi — kõige vanem rahvasaadik, bolševike partei väljapaistev tegelane Mihha Tshakaja, kes valiti Gruusia NSV Suhhumi valimisringkonnas. Mõlema koja ühisel istungil valiti Ülemnõukogu Presiidium, mille koosseisu kuulusid 24 inimest. Presiidiumi esimeheks sai M. I. Kalinin, valiti ka 11 esimehe asetäitjat — 11 liiduvabariigi esindajat. Iga koda

[1] «Pravda», 7. XII 1937.

valis ka alatised komisjonid: seaduseelnõude, eelarve- ja välisasjade komisjoni. Oma viimasel istungil kinnitas istungjärk Nõukogude valitsuse — Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu.

Istungjärk võttis vastu otsuse moodustada rida uusi kraisid ja oblasteid Vene NFSV-s, Ukrainas, Usbekistanis, Kasahstanis ja Valgevenes, samuti luua rida uusi rahvakomissariaate. Istungjärk kinnitas iseseisva Masinaehituse Rahvakomissariaadi moodustamise, mis eraldati Rasketööstuse Rahvakomissariaadi koosseisust. Istungjärgu otsusega moodustati ka Varumise Rahvakomissariaat ja peeti vajalikuks eraldada Riigipank Rahanduse Rahvakomissariaadi alluvusest. Selleks et anda Riigipangale vajalik iseseisvus, allutati ta vahetult Rahvakomissaride Nõukogule. Suur tähtsus meie maa kaitsevõime tugevdamisele oli istungjärgu otsusel Sõjalaevastiku Rahvakomissariaadi loomise kohta.

Aastail 1936—1937 töötati välja, arutati üldrahvalikult läbi, kinnitati nõukogude kongressil ja rakendati ellu uus Nõukogude konstitutsioon. Uus konstitutsioon oli kooskõlas sotsialistliku majanduse võidu ja NSV Liidu klassikoosseisus toimunud muutustega. Konstitutsioon tegi rea muudatusi poliitilises pealisehituses, viies selle vastavusse NSV Liidu sotsialistliku majandusliku korraga.

J. V. Stalini isiku kultuse kahjulikud tagajärjed

Nõukogude konstitutsiooni elluviimisel põrkas kommunistlik partei ja nõukogude rahvas kokku tõsiste raskustega nii välis- kui ka sisepoliitika alal. Raskused süvenesid veelgi enam selle tõttu, et mõned nõukogude demokraatia kitsendused, mis olid vajalikud ägeda võitluse perioodil klassivaenlase ja tema agentuuri vastu, jäid seoses J. V. Stalini isiku kultusega püsima ka uutes tingimustes, kus nad polnud enam vajalikud. Isikukultus tõi sagedasti kaasa otsese taganemise Nõukogude konstitutsiooni normidest ja sätetest, sotsialistliku seaduslikkuse rikkumise ja üksikute valitsusorganite tegevuse bürokratiseerumise.

Aastail 1936—1937 hakkasid levima ebaseaduslikud represseerimised. Nõukogude seaduslikkuse rikkumine ja ebaseaduslikud repressioonid olid suurel määral tingitud J. V. Stalini teesist, et klassivõitlus muutub järjest tugevamaks sedamööda, kuidas nõukogude riik jõuab lähemale sotsialismile. See tees oli õige teatud ajaloolistes tingimustes, kus lahendati küsimust «kes—keda» ja kui eksisteerisid veel ekspluataatorlikud klassid, kes avaldasid meeleheitlikku vastupanu sotsialismi pealetungile. Kuid 1937. a., ajal, kui sotsialism NSV Liidus oli juba võitnud, ekspluataatorlikud klassid ja nende majanduslik baas likvideeritud ning küsimus «kes—keda» sotsialismi kasuks lõplikult ja tagasipöördumatult lahendatud, oli ekslik väita, et klassivõitlus riigis teravneb. Sel ajal toimus klassivõitlus sotsialismi ja kapitalismi jõudude vahel peamiselt rahvusvahelisel areenil, ehkki see jätkus ka siseriigis.

Kasutades J. V. Stalini ebaõiget seisukohta, represseerisid riikliku julgeoleku organitesse pugenud vaenlased ja karjeristid partei-

ja Nõukogude riigi juhtivat kaadrit. Nad kasutasid ka seda, et S. M. Kirovi metsik tapmine 1934. a. suurendas Nõukogude-vastaste elementide vihkamist NSV Liidu töörahva poolt. Mitmesuguse laimava materjali, aluseta süüdistuste ja pealekaebamiste põhjal heideti parteist välja ja areteeriti paljud kommunistid, ausad nõukogude kodanikud. Omavolitseti ka partei juhtivate töötajate suhtes.

Aastail 1936—1937 ja 1938. a. algul toimusid kohtuprotsessid põrandaalustest trotskistide ja zinovjevlaste ning buhhaarinlaste rühmadest osavõtjate üle. Faktid näitasid, et need inimesed olid asunud otsese Nõukogude-vastase tegevuse teele. Nõukogude-vastaste elementide represseerimise kõrval teostati repressioone ka endiste opositsiooniliste rühmade lihtliikmete suhtes. Paljud neist aga ei võtnud osa Nõukogude-vastasest tegevusest ning töötasid ausalt, mistõttu repressioonid nende suhtes ei olnud sugugi õigustatud.

Need kahjulikud nähtused ei suutnud aga väärata egá muuta nõukogude korra olemust. Nõukogude ühiskondlik ja riiklik kord, mis sotsialismi võiduga NSV Liidus veelgi tugevnes, jäi vankumatuks. Murdumatuks jäi ka tööliste ja talupoegade liit, mille aluseks oli mõlema sõbraliku klassi sügavate eluliste huvide ühtsus. Arenes ja tugevnes NSV Liidu rahvaste sõprus.

Nõukogude rahvas nägi gigantseid võite, mis saavutati võitluses sotsialismi eest, ja pidas õigeks leninlikku peajoont, mida teostas kommunistlik partei.

Need võidud sisendasid õigustatud uhkust iga nõukogude inimese südamesse. Üksikud vead ja puudused jäid hiiglaslike edusammude varju ning nende vigade kahjulikud tagajärjed hüvitas partei ja nõukogude rahva tohutult kasvav elujõud. Seepärast toetas rahvas täielikus üksmeeles Nõukogude valitsust ja kommunistliku partei Keskkomiteed ning liikus kõrvalekaldumatult edasi.

§ 3. Kultuurirevolutsiooni suured võidud NSV Liidus

Nõukogude kultuuri tõus

Tuginedes varematel aastatel saavutatud edule kultuurilises ülesehitustöös, saavutas nõukogude rahvas teisel viisaastakul otsustavaid võite kultuurirevolutsiooni alal. Sotsialismi pealetung arenes kultuuririnde kõigis lõikudes. Seda teostati marksismi-leninismi ideede laialdase propageerimise alusel tööliste ja talupoegade hulgas. Marksismi-leninismi klassikute teoseid ilmus NSV Liidus 20 aasta jooksul, s. o. 1917.—1937. a., 90 rahvuse keeles. Väljaannete üldtiraaž moodustas 1937. a. lõpuks rohkem kui 395 milj. eksemplari.

Kasvatustöö ulatuse eredaks näitajaks oli perioodilise kirjanduse tormiline kasv. Suurel määral arenes polügraafiatööstus. Lasti käiku võimas «Pravda» kirjastuse ajalehekombinaat. Polügraafiabaasi tugevnemine võimaldas järsult tõsta ajalehtede ja ajakirjade

väljalaset. 1938. a. ilmus NSV Liidus 8550 ajalehte, üldtiraažiga 37,5 milj. eksemplari.

Ajakirjanduse kõrval omandas suure tähtsuse ka raadio. Meie maal hakkasid tööle kümned võimsad raadiosaatejaamad. Raadiosaateid kuulasid miljonid inimesed linnas ja maal.

Pidevalt kasvas kultuurihariduslike asutuste, raamatukogude, muuseumide ja teiste kultuuriasutuste arv. Teise viisaastaku lõpuks oli NSV Liidus üle 100 000 klubi ja punanurga. Niisugused klubid, nagu Moskva Autotehase Kultuuripalee, Magnitogorski Tehase Kultuuripalee ja paljud teised on muutunud tõelisteks sotsialistliku kultuuri kolleteks.

Eriti tähtsad olid edusammud varem rõhutud rahvaste kultuurilise mahajäämuse likvideerimisel. Veel 1927. a. oli Tadžiki NSV elanikkonna hulgas ainult 3,7% kirjaoskajaid, 1938. a oli aga kirjaoskajaid juba 72%. 1926. a. oskas ainult 7% Turkmeenia naistest lugeda ja kirjutada, 1938. a. olid aga 60% Turkmeenia naistest kirjaoskajad. Niisugune üldine kultuuritaseme tõus iseloomustas ka teisi rahvusvahariike. Kõik nõukogude rahvad arendasid suure eduga oma vormilt rahvuslikku ja sisult sotsialistlikku kultuuri.

Teisel viisaastakul toimus nõukogude sotsialistliku kultuuri arendamine laial rindel, hõlmates kõik kultuuritöö tähtsamad lõigud: rahvahariduse, uue intelligentsi loomise, teaduse, kirjanduse ja kunsti.

Nõukogude kooli edusammud

1933. aastaks oli NSV Liidus üldine neljaklassiline koolikohustus põhiliselt ellu viidud, linnades aga 1934. aastaks kehtestatud seitsmeaastase kooli kohustus. Päevakorras seisis nüüd üldise kohustusliku seitsmeaastase polütehnilise õppuse teostamine maal ja samal ajal täieliku keskhariduse tunduv laiendamine nii linnas kui maal.

Nõukogude riik suurendas sel puhul tunduvalt assigneeringuid koolidele. 1937. a. suurenesid kulutused koolidele rohkem kui 4 korda, võrreldes 1932. a.

Aastail 1933—1937 ehitati linnades ja töölisasulates 3670 uut koolihoonet; samal ajal avati maal üle 15 000 kooli. Õpilaste arv koolides suurenes teisel viisaastakul peaaegu kümne miljoni võrra, ulatudes aastail 1936—1937 29 miljoni õpilaseni.

Hoogsalt levis kooliharidus varem mahajäänud rahvaste juures. Nii näiteks suurenes õpilaste arv 1938. aastaks, võrreldes 1914. aastaga, Tadžikistanis 660 korda, Usbekistanis 68 korda, Kirgiisias 44 korda ja Turkmeenias 33 korda.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus tegid ära suure töö õppetöö taseme tõstmiseks. 15. mail 1934 võeti vastu kaks NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee tähtsat otsust: 1) «Geograafia õpetamisest alg- ja keskkoolis» ja 2) «Üldajaloo õpetamisest NSV Liidu koolides». Nende otsuste põhjal revideeriti geograafia ja ajaloo õppeprogramme ning koostati uued õpikud, milles vastavate teaduste põhijooned olid esitatud süsteemikindlalt.

Nõukogude kooli õppe- ja kasvatustöö parandamisel oli suure tähtsusega partei Keskkomitee otsus 4. juulist 1936 «Pedoloogilistest moonutustest hariduse rahvakomissariaatide süsteemis». Selles paljastati täielikult pedoloogia kui ebateaduse marksismivastane olemus, mis oli tekitanud nõukogude koolile suurt kahju.

Keskkomitee otsus määras kindlaks nõukogude pedagoogika arengutee ja tagas eesrindliku nõukogude pedagoogikateaduse edasise tõusu.

Aastail 1935—1938 võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee vastu rea otsuseid, mille eesmärgiks oli õppetöö kvaliteedi tõstmine, õpilaste distsipliini tugevdamine, õpetajate olustikuliste tingimuste parandamine jne.[1]

Koolivõrgu suurenemisega kasvas ka nõukogude õpetajate kaader. 1938/39. õppeaastal oli NSV Liidus üle miljoni õpetaja. NSV Liidus kujunes välja kindel pedagoogiliste õppeasutuste süsteem, mille koosseisu kuuluvad kõik pedagoogilised koolid, õpetajate ja pedagoogilised instituudid, samuti ülikoolide teaduskonnad, kus valmistatakse ette pedagooge.

Kõrgemale astmele tõusis teisel viisaastakul ka nõukogude kõrgem kool. 1935. a. detsembris kaotas Nõukogude valitsus isikute suhtes, kes asuvad õppima kõrgematesse koolidesse või tehnikumidesse, kõik sotsiaalse minevikuga seotud kitsendused. Pärast ekspluataatorlike klasside likvideerimist ja sotsialismi võitu NSV Liidus ei olnud selliseid kitsendusi enam vaja. Ühtaegu hakati kõrgematesse koolidesse astumisel nõudma märksa suuremaid teadmisi. NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja partei Keskkomitee otsuses 23. juunist 1936 «Kõrgemate õppeasutuste tööst ja kõrgema kooli juhtimisest» anti terviklik programm kõrgema kooli töö kohta uutes, sotsialismi võiduga loodud tingimustes. Kõrgema hariduse ja kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamise reorganiseerimise alal tehtud tohutu töö tulemused võeti kokku kõrgemate koolide töötajate üleliidulisel nõupidamisel 1938. a. mais. Kümne aasta jooksul (1928—1938) korraldati kõrgem kool vastavalt sotsialistliku ülesehitustöö vajadustele põhjalikult ümber.

1938. a. õppis nõukogude kõrgemates koolides 603 000 üliõpilast. See arv ületas tunduvalt kõrgemate koolide õpilaste arvu tähtsamates Euroopa riikides. Teisel viisaastakul suurenes spetsialistide väljalase kõrgematest ja kesk-eriõppeasutustest (ühes kaugõppega) rohkem kui kahekordseks, ulatudes peaaegu ühe miljoni inimeseni.

---

[1] 1935. aastal võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee vastu otsuse «Õppetöö organiseerimisest ja sisekorrast algkoolis, mittetäielikus keskkoolis ja keskkoolis», keskkoolide õpikute väljaandmisest ja nende müümisest jne. Aastail 1935—1936 võeti vastu ning viidi ellu partei ja valitsuse otsused koolihoonete ehitamise kohta, 1936. a. — õpetajate ja teiste koolis töötavate isikute töötasu suurendamise kohta. 1938. a. viidi rahvusvabariikide ja -oblastite koolidesse kohustusliku õppeainena vene keel. See tõstis tunduvalt hariduse taset rahvuslikes piirkondades.

Järsult kasvas naiste arv kõrgemates õppeasutustes. 1938. a. oli NSV Liidu kõrgemate koolide üliõpilastest naisi 43,1%. 22 Euroopa kapitalistlikus riigis aga oli 1938. a. kõrgemate koolide õpilaste hulgas naisi ainult 19,8%. Nõukogude kõrgemate õppeasutuste pedagoogide hulgas oli 30-ndate aastate lõpuks naisi 35%.

Nõukogude teaduse edusammud

Teisele viisaastakule oli iseloomulik plaanipärasuse kindlustamine nõukogude teaduse arendamisel ja teaduse veelgi suurem lähendamine sotsialistliku ülesehitustöö praktikale.

1934. a. viidi NSV Liidu Teaduste Akadeemia Leningradist Moskvasse. Teaduste Akadeemia tegevus elavnes tunduvalt, tugevnesid akadeemia sidemed majanduslike rahvakomissariaatidega ja kogu Teaduste Akadeemia tegevus lähenes sotsialistliku ülesehitustöö praktikale.

Pärast Kommunistliku Akadeemia likvideerimist 1936. a. veebruaris ja selle instituutide ning teaduslike töötajate üleminekut NSV Liidu Teaduste Akadeemia koosseisu koondus kõigi teaduslike asutuste tegevus niihästi täppis- ja loodusteaduste kui ka ühiskonnateaduste alal ühte riiklikku teadusalasesse keskusse.

Edukalt töötasid juba varem asutatud Ukraina NSV Teaduste Akadeemia ja Valgevene NSV Teaduste Akadeemia. NSV Liidu Teaduste Akadeemia filiaalid töötasid Aserbaidžaani, Armeenia, Gruusia, Kasahhi, Tadžiki, Turkmeeni ja Usbeki liiduvabariikides. Teadusliku uurimise instituudid loodi Baškiiri, Burjaatmongoli, Dagestani, Mari ja teistes autonoomsetes vabariikides. Rahvuslikud teaduslikud asutused ja nende arvukad töötajad asusid aktiivselt oma vabariigi loodusvarade, ajaloo, kultuuri, keele ja rahvaloomingu uurimisele.

NSV Liidu Teaduste Akadeemia kesk- ja kohalike asutuste kõrval laienes ka erialaste teaduslike uurimisinstituutide võrk mitmesuguste majanduslike rahvakomissariaatide süsteemis.

Teadusliku uurimistöö suur ulatus oli vahetult seotud teadusliku kaadri küsimuse eduka lahendamisega. Teisel viisaastakul hakkasid teadusliku uurimistööga tegelema noored, kes olid hariduse saanud nõukogude korra ajal. Selle aja kestel kasvasid üles tuhanded noored teadlased. Noore teadusliku kaadri ettevalmistamise põhivormiks jäi endiselt aspirantuur. Teisel viisaastakul, võrreldes 1932. aastaga, vähenes aspirantide üldarv (1932. a. õppis kõrgemate koolide süsteemis 8400 aspiranti, 1937. a. 5800). Selle eest aga tõusis tunduvalt teaduslike töötajate ettevalmistamise tase.

Noored teaduslikud töötajad olid tihedas koostöös vanema põlvkonna teadlastega, kes olid sel ajal lõplikult asunud aktiivselt osa võtma sotsialistlikust ülesehitustööst. Teadlased olid nüüd täielikult veendunud, et nõukogude rahvas ja riik hindavad kõrgelt teadust ja kasutavad teaduse saavutusi kogu ühiskonna huvides.

«Praegu hindab meil teadust kogu rahvas.» ütles akadeemik I. P. Pavlov 1935. a. «See ei ole juhuslik nähtus. Ma arvan, et ei

eksi, kui ütlen, et see on valitsuse teene, kes juhib minu kodumaad. Varem oli teadus elust ja rahvast kaugel; praegu aga näen ma sootuks teistsugust pilti — kogu rahvas hindab ja austab teadust.»

Teaduslike töötajate kvalifikatsiooni ja teadusliku töö taseme tõstmist soodustas 1937. a. kehtestatud uus kord teaduslike kraadide ja nimetuste andmisel (teaduste kandidaadi ja teaduste doktori kraad, assistendi, dotsendi ja professori kutse).

Nõukogudemaa käsutuses oli suur teaduslike töötajate armee. Selle koosseisu kuulus ligi 100 000 inimest, kes viljakalt töötasid nõukogude teaduse arendamisel.

Nõukogude teadlased saavutasid teisel viisaastakul silmapaistvat edu. Nõukogude füüsikute ja füüsiko-keemikute N. N. Semjonovi, D. V. Skobeltsõni, L. I. Mandelstammi, G. S. Landsbergi jt. tööd olid suureks panuseks tuumafüüsika arendamisel. Keemia alal töötavate teadlaste loominguliste jõupingutuste tulemusel hakati NSV Liidus tootma kunstväetisi ja sünteetilist kautšukit ning töötlema naftat ja uusi tooraineid. Sellel alal töötasid viljakalt niisugused silmapaistvad teadlased, nagu sünteetilise kautšuki tootmise tööstusliku meetodi rajaja S. V. Lebedev, A. J. Favorski jt.

Nõukogude füsioloogiateaduse edusammud ilmnesid eredalt rahvusvahelisel füsioloogide kongressil 1935. a. augustis Leningradis. Oma sõnavõttudes kongressil avaldasid välismaa teadlased vaimustust I. P. Pavlovi koolkonna ja nõukogude füsioloogiateaduse edusammude üle.

1937. a. juulis toimus Moskvas rahvusvaheline geoloogide kongress. Peamine tähelepanu oli kongressil pööratud nafta küsimusele, kogu maailma naftavarude arvelevõtmisele, kivisöe leiukohtade geoloogiale, Arktise geoloogia küsimustele jne. Kongressist võtsid osa 50 riigi esindajad. Kongressi delegaadid võtsid osa ekskursioonidest mööda Nõukogude Liitu ja võisid ise veenduda nõukogude geoloogia suurtes edusammudes.

Laial rindel toimus teaduslik uurimistöö ka geograafia alal. Ületades suuri raskusi, toimetasid Nõukogude lendurid 1937. a. suvel Arktise ekspeditsiooni põhjapoolusele. Ujuv polaarjaam Põhjapoolus 1, mille koosseisu kuulusid I. D. Papanin, P. P. Širšov, E. T. Krenkel ja E. K. Fjodorov, viibis 9 kuud, s. o. kuni 1938. a. veebruarini, Arktise jääl. Jaama poolt teostatud uurimistööl oli suur teaduslik tähtsus.

Bioloogias tegi neil aastail suuri edusamme I. V. Mitšurin. Tema õpilaste T. D. Lõssenko jt. töödel oli suur praktiline tähtsus põllumajandusele.

Edukas uurimistöö toimus ka matemaatika, astronoomia, mehhaanika ja teiste teaduste alal. Ülemaailmse tunnustuse osaliseks said nõukogude matemaatikute saavutused, mis on seotud I. M. Vinogradovi jt. nimedega.

Loodus- ja täppisteaduste arenemise kõrval saavutati edu ka ühiskonnateaduste alal, kuigi need jäid veel tugevasti maha elu nõudmistest.

Ajaloos oli see mahajäämus suurel määral tingitud nn. Pokrovski «koolkonna» mõjust[1]. See koolkond tõlgendas ajaloolisi fakte vulgariseerivalt, tänapäeva seisukohalt, mitte aga nende tingimuste seisukohalt, milles ajaloolised sündmused toimusid. Partei kriitika Pokrovski «koolkonna» kohta aitas nõukogude ajaloolastel vabaneda vulgariseerivast lähenemisest ajalooliste sündmuste hindamisele.

Nõukogude kirjanduse ja kunsti areng

Kokkuvõtted nõukogude kirjanduse arenguteest tegi I üleliiduline nõukogude kirjanike kongress, mis toimus Moskvas 1934. a. augustis. Kongressi avakõnes ütles A. M. Gorki, et kongressi tähtsus seisab selles, et kõigi meie vabariikide eriilmeline ja eri keeltes ilmuv kirjandus astub Nõukogudemaa proletariaadi, kõigi maade revolutsioonilise proletariaadi ja meile sõbraliku välismaa kirjanduse palge ette ühtse tervikuna.

Kongressil oli esindatud 52 rahvust. Kongressist osavõtjad analüüsisid kõigi NSV Liidu rahvaste kirjanduse olukorda. Kongress võttis vastu Nõukogude Kirjanike Liidu Põhikirja, milles anti sotsialistliku realismi kui nõukogude kirjanduse loomingulise meetodi üksikasjaline määrang. Sotsialistlik realism nõudis kirjanikelt õiget, ajalooliselt konkreetset tegelikkuse kujutamist selle revolutsioonilises arengus.

Pärast üleliidulist kirjanike kongressi elas nõukogude kirjandus üle suure tõusu, millest andis tunnistust rida suuri ja tähelepanuväärseid nõukogude kirjanike teoseid, mis ilmusid 30-ndate aastate teisel poolel. Ilmus eriväljaandena A. M. Gorki romaan «Klim Samgini elu», mille kirjutamisel autor oli töötanud oma elu lõpuni. Anti välja A. Tolstoi romaani «Peeter I» teine köide, A. Makarenko «Pedagoogiline poeem» ja «Lipud tornidel», B. Gorbatovi «Minu põlvkond», A. Fadejevi romaani «Viimane Udegeest» kolmas köide ja osa neljandast. Ennastsalgavalt töötas N. A. Ostrovski. 1935. a. ilmus tema romaan «Kuidas karastus teras», mis sai nõukogude inimeste armastatuimaks raamatuks. 1935. a. oktoobris autasustas NSV Liidu Kesktäitevkomitee teose «Kuidas karastus teras» autorit N. Ostrovskit, «endist kommunistlikku noort, kodusõja kangelast, kes võitluses nõukogude võimu eest kaotas oma tervise, kuid kes kunstilise sõnarelvaga jätkas ennastsalgavat võitlust sotsialismi ürituse eest», Lenini ordeniga. 1936. a., mõni päev enne surma, lõpetas N. Ostrovski romaani «Tormi sünnitatud» esimese köite kirjutamise.

Luuletajate M. Issakovski, A. Tvardovski, A. Surkovi, D. Bednõi, N. Tihhonovi jt. sulest ilmusid uued luulevalimikud. Huvitavad näidendid valmisid nõukogude draamakirjanikel A. Korneitšukil («Eskaadri hukk» ja «Platon Kretšet»), N. Pogodinil («Aristokraadid» ja «Inimene relvaga») jt.

Järjest rohkem arenes nõukogude lastekirjandus. A. Gaidari,

[1] M. N. Pokrovski ajaloolised tööd etendasid positiivset osa võitluses kodanliku idealistliku historiograafiaga, kuid tema vulgaarmaterialistlikud seisukohad kahjustasid ajalooteadust ja ajaloolaste-marksistide kaadri kujunemist.

V. Kaverini, S. Maršaki, S. Mihhalkovi, K. Tšukovski ja teiste kirjanike teosed said nõukogude laste armastatud raamatuteks.

Rea luuleteostega, kus ülistatakse sotsialismiajastut, esines silmapaistev kasahhi rahvalaulik Džambul Džabajev. 1936. a. ilmus suure ukraina luuletaja Pavlo Tõtšina luuletuskogu «Ühtse pere tunne», mis on pühendatud nõukogude rahvaste sõprusele. Silmapaistev valgevene luuletaja Janka Kupala avaldas kogumiku «Kogu südamest», mille sisuks olid luuletused uue, nõukoguliku elu ülesehitamisest ja nõukogude inimestest. Tadžiki S. Aini, aserbaidžaanlase S. Vurguni, ukrainlase A. Korneitšuki, grusiinlase G. Tabidze ja teiste rahvusvabariikide kirjanike looming andis palju väärtuslikku nõukogude kirjanduse kullafondi. 30-ndate aastate lõpuks kuulus NSV Liidu Kirjanike Liitu rohkem kui 3000 kirjanikku. Neist üle 1300 kirjaniku esindasid vennalike rahvusvabariikide kirjandust.

Tõusu elas neil aastatel üle mitte üksnes kirjandus, vaid ka kogu nõukogude kunst.

Silmapaistvat edu saavutas nõukogude teater. Lühikese ajaga laienes teatrite võrk NSV Liidus. Kui 1933. a. oli meie maal 551 teatrit, siis 1939. a. alguseks oli NSV Liidus 787 kutselist teatrit, mitukümmend neist andsid etendusi NSV Liidu rahvaste keeltes. Lavale toodi kümneid uusi näidendeid. Suureks saavutuseks oli V. I. Lenini lavakuju loomine. Erakordselt sügavalt esitas V. I. Lenini kuju silmapaistev näitleja B. Štšukin näidendis «Inimene relvaga» (Vahtangovi-nim. Teater).

1935. a. tõi Leningradi Väike Akadeemiline Ooperiteater lavale I. Dzeržinski ooperi «Vaikne Don» (M. Šolohhovi romaani järgi). See oli esimesi samme nõukogude ooperi loomisel. Järgnesid teised ooperid, mis olid edasisteks katseteks selle suure ja keerulise ülesande lahendamisel.

Nõukogude kutseliste teatrite edusammud langesid ühte töörahva laiade hulkade kunstilise isetegevuse arenemisega. Kogu meie maal tegutsesid kultuuripaleedes, ettevõtetes ja kolhoosides tuhanded mittekutselised kunstilise isetegevuse kollektiivid. Kunstilise isetegevuse arendamisel ja esinemiskultuuri tõstmisel etendas suurt osa teatrikollektiivide šeflustöö.

Suurt tähtsust meie maa ühiskondlik-poliitilises ja kultuurilises elus omas nõukogude kinokunst. 1935. aastast alates hakkas nõukogude kinotööstus tootma ainult helifilme. 30-ndate aastate teisel poolel filmiti esimesed täismetraažilised värvilised filmid. Nende hulgas paistsid silma ajaloolis-revolutsioonilise temaatikaga filmid «Tšapajev», «Lenin Oktoobris», «Inimene relvaga» ja rida teisi. Suure eduga demonstreeriti filme «Baltikumi saadik», «Oleme Kroonlinnast» jt.

Suurt edu saavutas 30-ndate aastate teisel poolel nõukogude muusikakultuur, kujutav kunst ja arhitektuur.

Teisel viisaastakul saavutatud edu nõukogude kultuuri arendamisel näitas, et kultuurirevolutsioon NSV Liidus on saavutanud suuri võite.

*

Kahekümne aasta jooksul pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu teostasid töölisklass ja talurahvas kommunistliku partei juhtimisel hiiglasuuri ümberkorraldusi — likvideerisid kapitalistliku ühiskonna ja ehitasid põhiliselt üles sotsialistliku ühiskonna. Nõukogude ühiskonna ajaloos jõudis lõpule esimene tähtis etapp — kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajajärk. Nõukogude ühiskonna ajaloo kahe esimese aastakümne kõige tähtsamaks saavutuseks oli NSV Liidus sotsialismi ülesehitamine põhijoontes.

Teine jagu

SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA ÜLESEHITAMISE LÕPULEVIIMINE JA JÄRKJÄRGULINE ÜLEMINEK KOMMUNISMILE

(1938—1957)

VI OSA

NSV LIIDU ASTUMINE SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA ÜLESEHITUSE LÕPULEVIIMISE AJAJÄRKU

(1938—1941)

XV PEATÜKK

RAHVAMAJANDUSE ARENDAMINE KOLMANDA VIISAASTAKU AASTAIL

§ 1. NSV Liit uues arenguajajärgus. Kommunistliku partei XVIII kongress

Uus ajajärk nõukogude ühiskonna elus

Pärast seda, kui NSV Liidus oli sotsialistlik ühiskond põhiliselt üles ehitatud, kerkis esile ülesanne viia sotsialismi ülesehitamine täielikult lõpule ja alustada üleminekut kõrgemale arengufaasile, kommunismile.

Selle uue ülesande lahendamine nõudis pikemat aega. Kommunistlik partei kavatses selle teostada mitme viisaastaku jooksul.

Kolmas viisaastak oli nõukogude ühiskonna ajaloos uue etapi alguseks. See tähistas NSV Liidu astumist võitlusse sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise eest ja järkjärgulise ülemineku algust kommunismile.

Sotsialism, nagu märkis V. I. Lenin, ei ole midagi surnut, tardunut, mis on ühiskonnale korraga igaveseks ajaks antud. «Tõeliselt,» kirjutas Lenin oma klassikalises töös «Riik ja revolutsioon», «*alles* sotsialismiga algab kiire, õige, tõeliselt massiline edasiliikumine kõigil ühiskondliku ja isikliku elu aladel elanikkonna *enamiku,* hiljem aga kogu elanikkonna osavõtul.»[1]

Kommunistlik ühiskond peab oma arenemises läbima kaks faasi. Esimeseks faasiks on sotsialism, teiseks kommunism. V. I. Lenin märkis, et «teaduslik erinevus sotsialismi ja kommunismi vahel on ainult see, et esimene sõna tähendab kapitalismist väljakasvava uue ühiskonna esimest astet, teine sõna — selle kõrgemat, järgmist astet».[2]

Sotsialismil ja kommunismil, mis on kommunistliku ühiskondliku formatsiooni kaks faasi, on olulisi ühiseid jooni. Sotsialismi ja kommunismi majanduslikuks aluseks on tootmisvahendite ühiskondlik omandus. Tootmise eesmärgiks kommunistliku ühiskondliku

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25 kd., lk. 441.
[2] Sealsamas, 29. kd., lk. 387.

formatsiooni mõlemas faasis on kogu ühiskonna pidevalt kasvavate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste maksimaalne rahuldamine tootmise pideva kasvu ja täiustamise teel kõrgema tehnika baasil.

Kuid oma arenemise esimesel faasil ei ole kommunistliku ühiskonna materiaalse tootmise tase veel küllaldaselt kõrge, et rahuldada inimeste kõiki tarvidusi. Sotsialismi ajal on kehtiv jaotamise põhimõte: «igaühele tema töö järgi». Sotsialistlikus faasis ei ole ühiskond veel vabanenud mõningatest kapitalismi iganditest, mille rüpest ta vahetult on võrsunud. Ainult kommunismile üleminekul võib ühiskond lõplikult likvideerida kapitalismi sünnimärgid, saavutada niisuguse tootlike jõudude tõusu, mis võimaldab inimestel saada produkte külluses ja elada põhimõtte järgi: «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi».

Sõjaeelse viisaastaku aastail tegi nõukogude rahvas oma loova tööga tähtsa sammu teel sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimisele.

Nõukogudemaa kolmanda viisaastaku algul

Juba 1937. a. aprillis avaldati NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrus rahvamajanduse arendamise kolmanda viisaastaku plaani kohta, milles anti planeerijatele ja majandusorganitele korraldus asuda plaani koostamisele.

Seni, kui töötati plaani koostamisel ja kõigi selle ülesannete täpsustamisel, asus rahvas juba viisaastaku ülesannete täitmisele.

1938. a. lasti käiku sadu uusi tööstusettevõtteid ja tsehhe. Kolmanda viisaastaku esimesel aastal mahutas Nõukogude riik tööstuslikku ehitusse 40 miljardit rubla. Juba 1938. a. esimesel poolel anti täielikult või osaliselt ekspluatatsiooni üle 600 uusehituse. Suure osa 1938. a. kapitaalsete tööde plaanist moodustasid ehitused, milledel oli kindel perspektiiv, nagu näiteks Rõbinski ja Uglitši hüdroelektrijaamad, Kuibõševi hüdrosõlm ja teised.

Partei, nõukogude ja ametiühingute organite initsiatiivil alustati võitlust töödistsipliini tõstmise eest tööstuses. 28. detsembril 1938. a. võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu, ÜK(b)P Keskkomitee ja ÜAÜKN vastu määruse «Abinõudest töödistsipliini tugevdamiseks, riikliku sotsiaalkindlustuse praktika parandamiseks ja võitluseks kuritarvitustega sel alal».

Määruses hinnati tööle hilinemist ja enneaegset ettevõttest lahkumist, samuti ka tööajal logelemist kui «jämedat töödistsipliini rikkumist, seaduse rikkumist, mis toob enesega kaasa riigi majanduse, kaitsevõime ja rahva heaolu õõnestamise». Riikliku sotsiaalkindlustuse summade saamise õigus seati otsesesse sõltuvusse töötaažist ja hoolikast suhtumisest töösse. NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrusega 1939. a. jaanuarist seati sisse isiklik tööraamat.

Tööstuses töödistsipliini eest peetava võitluse tulemused ilmnesid õige pea. Juba 1939. a. esimestel kuudel vähenesid järsult töölt puudumised, vähenes ka tööst kõrvalehoidjate arv. Nii näiteks vähenesid juba ainuüksi Raskemasinaehitustööstuse Rahvakomissariaadi

tehastes töölt puudumised 1939. a. jaanuaris 60% võrra 1938. a. detsembriga võrreldes.

Ennastsalgavalt võitles paljumiljoniline kolhoositalurahvas sotsialistliku majanduse edasise tõusu eest. Võitluse suurte saakide eest muutis 1938. a. raskeks põud Volgamaadel ja nende läheduses. Teravilja kogusaak oli 1938. a. tunduvalt väiksem kui 1937. a., millal saak oli rekordiline. Kuid 1938. a. plaan täideti tehniliste kultuuride (lina, puuvill jt.) osas.

Märkides ära töölisklassi ja kolhoositalurahva töökangelaslikkust, seadis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium 1938. a. detsembris sisse kõige kõrgema autasu töö eest — sotsialistliku töö kangelase aunimetuse. Ühtlasi loodi ka medalid «Töövapruse eest» ja «Eeskujuliku töö eest». See sai töölistele, talupoegadele ja intelligentsile uueks stiimuliks töös.

Kolmanda viisaastaku esimest aastat tähistasid suured sündmused meie maa poliitilises elus. 1938. a. suvel toimusid vastavalt uuele konstitutsioonile liiduvabariikide ülemnõukogude valimised. Valimised näitasid veel kord nõukogude ühiskonna poliitilist ja moraalset ühtsust ning NSV Liidu rahvaste sõprust. Liiduvabariikide ülemnõukogude valimistel hääletas 99% valijatest kommunistide ja parteitute bloki poolt.

Kuid kõrvuti tunduvate edusammudega esines riigi elus ka varjukülgi. 1938. a. jätkusid meie maal massilised, ebaõiglased repressioonid. Siseasjade Rahvakomissariaadi organid, kes olid väljaspool partei ja riigi kontrolli, rikkusid endiselt jämedalt nõukogude seaduslikkust. Seikleja Beria, rahva maskeeritud vaenlane, kes oli pugenud pärast Ježovi Siseasjade rahvakomissari kohale, jätkas repressioonide ja omavoli poliitikat. Juba pärast ÜK(b)P Keskkomitee 1938. a. jaanuaripleenumit, mis mõistis hukka põhjuseta parteist väljaheitmise ning omavolitsemise partei liikmete ja parteitute suhtes, laimati aluseta ja areteeriti niisuguseid väljapaistvaid parteitegelasi, nagu ÜK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo liige S. V. Kossior, Poliitbüroo liikmekandidaadid V. J. Tšubar, J. E. Rudzutak, P. P. Postõšev, R. I. Eiche, ÜLKNÜ Keskkomitee sekretär A. V. Kossarjov jt.

Kaadri kaotus, mida põhjustasid 1937.—1938. a. repressioonid, raskendas majanduslikku ja kultuurilist ülesehitustööd, nõukogude seaduslikkuse rikkumine aga takistas nõukogude ühiskondliku elu edasist demokratiseerimist. Kuid nõukogude rahva võitmatu loov jõud, kommunistliku partei võimsus ja tema piiritu ustavus kommunismi üritusele võimaldasid meie riigil minna vankumatult edasi Lenini poolt näidatud teed, kommunismi ülesehitamise teed.

Kommunistliku partei XVIII kongress

27. jaanuaril 1939. a. avaldati teadaanne, et ÜK(b)P Keskkomitee pleenum võttis vastu otsuse kutsuda kokku kommunistliku partei järjekordne XVIII kongress. Nõukogudemaa töötajad arutasid enne kongressi aktiivselt NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kolmanda viie aasta plaani materjale, tehes täiendusi ja täpsustusi.

Ettekande «Rahvamajanduse arendamise kolmandast viie aasta plaanist» teese arutati laiaulatuslikult ka diskussioonilehe veergudel, mis ilmus kongressi eel «Pravdas». Uue viisaastaku küsimusi ning Nõukogudemaa majanduslikke ja poliitilisi ülesandeid arutati kongressi eel 113 000-s partei algorganisatsioonis, 4000 partei rajooni- ja linnakonverentsil, oblasti- ja kraikonverentsil ning liiduvabariikide kommunistlike parteide kongressidel.

Kongressi eel hakkasid tootmiskollektiivid raporteerima kommunistliku partei XVIII kongressi auks võetud kohustuste täitmisest. Esimeste hulgas teatas oma saavutustest suur Uraali masinaehitustehas. ÜK(b)P XVII ja XVIII kongressi vahelisel perioodil tegi Uraali masinaehitustehas suuri edusamme. 1938. a. tootis tehas 8,6 korda rohkem masinaid kui 1933. a. Tööviljakus tehases kasvas sel ajavahemikul neljakordseks. Samasugused teated saabusid Moskvasse ka tuhandetest teistest tehastest ja vabrikutest, samuti masina-traktorijaamadest ning sovhoosidest.

Kommunistliku partei XVIII kongress avati 10. märtsil 1939. a. Moskvas Kremli Suures Palees. Rohkem kui kaks tuhat delegaati, kes esindasid 1,5 milj. partei liiget ja ligi 900 000 partei liikmekandidaati, arutas seal NSV Liidu tähtsaid sise- ja välispoliitilisi küsimusi.

Kongressil kuulati ära ja arutati läbi ÜK(b)P Keskkomitee aruandekõne, samuti ettekanded «NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kolmas viie aasta plaan», «Muudatused ÜK(b)P Põhikirjas» ja «ÜK(b)P delegatsiooni tööst Kommunistliku Internatsionaali Täitevkomitees».

J. V. Stalini poolt esitatud ÜK(b)P Keskkomitee aruandekõnes tehti kokkuvõtteid Nõukogudemaa arenemisest möödunud viie aasta jooksul, analüüsiti rahvusvahelist olukorda ja NSV Liidu välispoliitilist seisundit ning esitati NSV Liidu sise- ja välispoliitika ülesanded.

ÜK(b)P XVIII kongress teatas avalikult, et Nõukogude Liit teostab ka edaspidi rahupoliitikat ja asjalike sidemete kindlustamist kõigi maadega; et tuleb olla ettevaatlik ja mitte lasta Nõukogudemaad kiskuda konfliktidesse; tuleb tugevdada rahvusvahelisi sidemeid kõigi maade tööliste vahel, kes on huvitatud rahust ja sõprusest rahvaste vahel.

Erilist tähelepanu omistas kongress sotsialistliku majanduse edasise arendamise küsimustele. Ta esitas NSV Liidu peamise majandusliku ülesande: jõuda lähema 10—15 aasta jooksul tähtsamatele kapitalistlikele maadele järele ka majanduslikult, s. o. tööstustoodangu hulga poolest ühe elaniku kohta.[1]

[1] Riigi majanduslik võimsus väljendub mitte üksnes tööstustoodangu mahus üldse, ilma elanikkonda arvestamata, vaid ka tööstustoodangu hulgas ühe elaniku kohta. Mida rohkem tuleb tööstustoodangut iga elaniku kohta, seda kõrgem on riigi majanduse tase. Tööstustoodangu hulga poolest ühe elaniku kohta jäi NSV Liit maha tähtsamatest kapitalistlikest maadest. 1937. a. toodeti NSV Liidus iga elaniku kohta 87 kg malmi, 107 kg terast ja 218 kWh elektrienergiat, Inglismaal aga vastavalt: 183 kg, 279 kg ja 675 kWh.

Esitanud ülesande jõuda järele ja minna ette peamistest kapitalistlikest maadest majanduslikult, rõhutas kongress eriti rahvamajanduse kõigi harude tehnilise varustatuse edasise tunduva kasvu vajadust ning rasketööstuse pideva arendamise vajadust. Kongress märkis, et NSV Liidu põhilise majandusliku ülesande lahendamine on võimalik ainult siis, kui tööviljakuse tõus jätkub nii tööstuses kui ka põllumajanduses.

NSV Liidu põhilise majandusliku ülesande lahendamine on üheks tähtsamaks tingimuseks nõukogude ühiskonna üleminekul sotsialismilt kommunismile.

See üleminek ei toimu stiihiliselt, isevoolu teel. See on võimalik ainult töörahva miljoniliste hulkade loova töö alusel. Partei XVIII kongress rõhutas, et nõukogude ühiskonna arenemise uuel etapil on eriti suur tähtsus tööliste kommunistlikul kasvatamisel, nende teadliku töössesuhtumise igakülgsel arendamisel.

Sotsialistliku ülesehitustöö lõpuleviimise tingimustes omandas Nõukogude riigi majanduslik-organisatoorne ja kultuurilis-kasvatuslik osa suurema tähtsuse kui kunagi varem; ühtlasi jäi jõusse riigi kaitsefunktsioon. Oma ettekandes kongressile osutas J. V. Stalin suurt tähelepanu sotsialistliku riigi osa küsimusele. Ta mõistis hukka kahjuliku vaate, mille kohaselt meie riik peaks pärast sotsialismi võitu välja surema. XVIII kongress näitas Nõukogude riigi säilitamise ja tugevdamise vajalikkust seni, kuni säilib kapitalistlik ümbrus ja imperialistlike riikide kallaletungioht NSV Liidule. Kongress tunnistas vajalikuks kindlustada igakülgselt sotsialistlikku riiki, tõsta tema organisatoorset ja kasvatuslikku osatähtsust ning tugevdada Nõukogude relvastatud jõudude võimsust.

Vastavalt nõukogude ühiskonna klassistruktuuri muutumisele, mis toimus sotsialismi võidu tulemusena, tegi kongress muudatusi partei põhikirjas ja võttis selle vastu uues redaktsioonis. Kõigile parteisseastujatele kehtestati sõltumata nende sotsiaalsest päritolust ühised vastuvõtutingimused ja ühesugune kandidaadistaaž. Kongressi resolutsioonis ÜK(b)P põhikirja muutmise kohta rõhutati parteiliikmete aktiivsuse tõstmise ja nende õiguste kaitsmise vajadust. Kongress kaotas partei ridade perioodilise massilise puhastamise, märkides, et massiline puhastamine on kaotanud mõtte olukorras, kus kapitalistlikud elemendid on likvideeritud. Põhikiri keelas parteiorganite valimisel hääletamise nimekirjade kaupa ja rõhutas salajase hääletamise kohustuslikkust ning kriitika ja kandidatuuride kõrvaldamise õiguse kindlustamist igale kommunistile. Need otsused aitasid kaasa demokraatia tugevnemisele parteis ja hulkade initsiatiivi kasvule.

XVIII kongress töötas välja nõukogude rahva võitlusprogrammi ajalooliselt pikaks perioodiks. Ühtlasi võttis ta vastu NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kolmanda viie aasta plaani, mis määras kindlaks konkreetsed ülesanded sotsialistliku majanduse arendamiseks lähemal ajal. Kongress valis partei juhtiva organi — Keskkomitee, mis koosnes 71 liikmest ja 68 liikmekandidaadist.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kolmas viie aasta plaan (1938—1942)

Kolmas viie aasta plaan oli koostatud vastavalt ülesannetele, mis kerkisid nõukogude rahva ette uuel arenguperioodil, vastavalt sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise ülesannetele.

Kolmas viie aasta plaan nägi ette rahvamajanduse kõigi harude edasist kiiret tõusu. Rahvamajandusse investeeritavate kapitaalmahutuste suurus määrati kindlaks 192 miljardile rublale, mis tunduvalt ületas teise viisaastaku investeeringute suuruse (114,7 miljardit). Suurimad summad mahutati tootmisvahendeid tootvasse tööstusse. 1942. a., kolmanda viisaastaku viimasel aastal, pidi kogu NSV Liidu tööstustoodang, võrreldes 1937. a. omaga, kasvama 92% võrra. Sealjuures oli ette nähtud tootmisvahendite tootmise kasv 107% võrra ja tarbeesemete tootmise kasv 72% võrra. Keskmisest tööstuse kasvutempost kõrgemaks planeeriti niisuguste tööstusharude kasv, nagu masinaehitustööstus, elektrienergia tootmine, keemiatööstus ja kvaliteetterase tootmine.

Võttes plaani rasketööstuse edasise kõrvalekaldumatu eelisarendamise, nägid partei ja valitsus ühtlasi ette ka laiatarbekaupade tootmise laiendamist. Kolmanda viisaastaku aastail oli ette nähtud kergetööstuse, toiduainetetööstuse ja kohaliku tööstuse kõigi harude edasine kasv.

Plaan nägi ette põllumajandusliku toodangu kasvu 52% võrra. Kolmandaks viisaastakuks oli planeeritud põllumajanduslike tööde komplekssе mehhaniseerimise lõpuleviimine.

Kolmas viie aasta plaan nägi ette transpordi ja side edasist laialdast arendamist.

Kolmas viisaastak viidi ellu keerulistes välispoliitilistes tingimustes, alanud Teise maailmasõja tingimustes. See kajastus ka viisaastaku tööde plaanis. NSV Liidu majandusliku võimsuse kindlustamine kolmandal viisaastakul oli lahutamatult seotud tema kaitsevõime tugevdamisega.

Sõjaeelsetel aastatel jätkus töö tootlike jõudude ratsionaalseks paigutamiseks ning tööstuse edasiseks arendamiseks maa idaosas. Idas — Uraalis ja Volgamaadel — kavatseti ehitada dubleerivaid ettevõtteid reas masinaehitustööstuse ning naftatöötlemis- ja keemiatööstuse harudes; nähti ette ka söe- ja metallurgiabaasi edasine laiendamine ja naftabaasi arendamine, «uue Bakuu» rajamine jne.

§ 2. Võitlus sotsialistliku tööstuse edasise tõusu eest

Novaatorite liikumine tööstuses

Töötanud välja kolmanda viisaastaku programmi, alustas kommunistlik partei hoogsat tööd rahvahulkade mobiliseerimiseks selle edukale täitmisele.

Seoses mitmesuguste tööstusharude kiire kasvuga jaotati NSV Liidu majanduslikud rahvakomissariaadid väiksemateks ühikuteks.

1939. a. algul reorganiseeriti Rasketööstuse Rahvakomissariaat. Selle koosseisust eraldati musta metallurgia, värvilise metallurgia, keemiatööstuse, elektrijaamade ja elektritööstuse, kütteainete tööstuse ning ehitusmaterjalide tööstuse rahvakomissariaadid. Masinaehitustööstuse rahvakomissariaadi väiksemateks üksusteks jaotamisel tekkisid kolm rahvakomissariaati: raske-, kesk- ja üldmasinaehitustööstuse rahvakomissariaadid. 1939. a. suvel loodi veel kaks uut rahvakomissariaati: autotranspordi ja ehituse rahvakomissariaadid. Kui esimese viisaastaku aastail teostas sotsialistliku tööstuse juhtimist ainuüksi Rahvamajanduse Kõrgem Nõukogu, siis kolmandal viisaastakul juhtisid eri tööstusharusid juba 20 rahvakomissariaati.

Kõrvuti tööstuse juhtimise ümberkorraldamisega võeti tööstuses tarvitusele abinõud rahvahulkade kontrolli tugevdamiseks ettevõtete töö üle. XVIII kongressi poolt vastuvõetud ÜK(b)P Põhikiri andis tööstusettevõtete parteiorganisatsioonidele õiguse kontrollida ettevõtete administratsiooni. See tõstis tunduvalt parteiorganisatsiooni osatähtsust ettevõtte majanduslikus elus, tugevdas kontrolli altpoolt, partei liikmete massi poolt. Partei liikmete järel sammusid parteitute tööliste hulgad, kes järjest elavamalt ja aktiivsemalt hakkasid osa võtma kontrollist altpoolt.

Kolmanda viisaastaku aastail võtsid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu vastu rea tähtsaid otsuseid tööstuse alal[1], mille ellurakendamine aitas kaasa tööstuse töö tõsisele parandamisele[2].

[1] ÜK(b)P Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu määrused «Kuzbassugoli, Moskvougoli, Uralugoli, Karagandaugoli, Vostokugoli, Sredazugoli, Tkvibulugoli ja Tkvartšelugoli kombinaatide ja trustide töö kohta» ja «Donbassi söetööstuse töö kohta» ning ÜK(b)P Keskkomitee otsus «Massilise parteitöö kohta Donbassi söetööstuse kaevandustes» etendasid suurt osa NSV Liidu söetööstuse edasises arengus. ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrus «Abinõudest kindlaksmääratud plaani täitmisel malmi- ja terasevalu ning valtsmetalli tootmise alal» aitas kaasa puuduste kõrvaldamisele nõukogude metallurgia töös.

[2] Näitena võib tuua Moskva-lähedase söebasseini töö. Moskva-lähedane söebassein, mille toodang esimesel viisaastakul ja teise viisaastaku esimestel aastatel tunduvalt tõusis, takerdus pärast seda faktiliselt oma arengus. 1938. a. ei kasvanud söetoodang peaaegu üldse. Kaevanduse tootmisvõimsust kasutati ainult 74% ulatuses. 1938. a. lõpul ja 1939. a. algul hakkasid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu tõsiselt tegelema Moskva-lähedase söebasseini tööga. 1939. a. aprillis võeti vastu määrus «Söetootmise arendamisest Moskva-lähedases basseinis», mis andis konkreetse programmi mahajäämuse kõrvaldamiseks ja arenguks. Algas visa võitlus selle otsuse ellu viimise eest. Söebasseini saadeti suur hulk uusi mehhanisme ja palju uusi töölisi. 1939. a. jooksul raskete ja kergete soonimismasinate, ümberlaadijate ja konveierite arv kahekordistus. Basseini saabus palju uusi töölisi. Parteiorganisatsioonid tugevdasid parteilaste ja kommunistlike noorte ridu kaevandustes. 1939. a. suunati kaevandustesse tööle rohkem kui 1700 kommunisti ja kommunistlikku noort. Kõrvuti uute kaevanduste ehitamisega arenes hoogsalt ka elamute ja elukondlike hoonete ehitamine. Selle tulemusena tekkis murrang Moskva-lähedase söebasseini töös. Juba 1939. a. suurendas kaevurite kollektiiv toodangut 1938. aastaga võrreldes peaaegu 10% võrra. 1940. a. ja 1941. a. esimesel poolel täideti plaan täielikult ja söetoodang tõusis järsult.

Partei ja valitsuse poolt tööstuse arendamiseks tarvituselevõetud abinõudel oli edu, kuna töölisklass võitles ennastsalgavalt nende ellurakendamise eest. Kolmandal viisaastakul jätkus tootmisnovaatorite liikumise edasine kasv. See liikumine haaras kaasa üha suurema hulga töölisi ja insener-tehnilisi töötajaid.

Laiad tööliste hulgad õppisid tundma kaasaegset tehnikat ja töötasid visalt oma tootmistehnilise taseme tõstmiseks. 1938.—1941. a. levisid laialdaselt stahhaanovlaste koolid. Ainuüksi Moskva autotehases oli neid ligi 300 ja «Krasnõi Proletari» tehases ligi 200. Kogemuste vahetamine novaatorite koolides andis suuri positiivseid tulemusi. Kuibõševi-nimelises Kolomna tehases oli masinamontaaži- ja instrumentidetsehhis 1939. a. algul ligi 200 töölist, kes ei täitnud normi. Pärast seda kui tehases organiseeriti tootmisnovaatorite koolid ja mahajäänud töölised sinna kaasa tõmmati, tõusis tsehhides tööviljakus, kõik töölised hakkasid täitma tootmisülesandeid.

Suurt praktilist tähtsust omasid tööstusettevõtetes peetud tehnilised konverentsid, mis üldistasid ja levitasid tootmisnovaatorite eesrindlikke kogemusi.

1939. a. levis laialdaselt tööliste liikumine, kes töötasid mitmel tööpingil. Liikumine sai alguse masinaehitustööstuses. 1939. a. juunis hakkasid Uraali masinaehitustehase ja Harkovi masinaehitustehase üksikud eesrindlased töötama mitmel tööpingil. Varsti levis Sverdlovski ja Harkovi eesrindlike masinaehitajate algatus ka teistes linnades. Mitmel tööpingil töötajaid tekkis Novo-Kramatorski tehases, Moskva tööpingitehases, lihvimispinkide tehases ja meie maa paljudes teistes tööstusettevõtetes.

1939. a. lõpuks läksid kolmes suures ettevõttes — Moskva autotehases, riiklikus kuullaagritehases ja Podolski mehhaanikatehases — mitmel tööpingil töötamisele üle umbes 3000 töölist. 1940. a. mais oli masinaehitustööstuse ettevõtetes ligi 15 000 mitmel tööpingil töötajat.

Mitmel tööpingil töötajate novaatorlik liikumine tõstis tunduvalt tööviljakust ja tagas ka tööjõu kokkuhoidu. Leningradi Kirovi tehases, kus 1940. a. algul oli rohkem kui 500 mitmel tööpingil töötajat, vabanes tööks teistes töölõikudes üle 1000 kvalifitseeritud töölise.

Kõrvuti mitmel tööpingil töötamise praktika juurutamisega arenes hoogsalt ka liikumine mitme eriala omandamiseks. Kahe-kolme eriala omandamine võimaldas töötada mitmel eritüübilisel tööpingil. See lühendas abitööliste sunnitud tööseisakuid ning võimaldas neil tihendada oma tööpäeva. 1940. a. lõpuks kasvas Novo-Kramatorski tehases mitme erialaga tööliste arv kuni 550-le. Tööviljakus tõusis ja tehas võis vabastada teiste ülesannete täitmiseks üle 300 kvalifitseeritud töölise.

Aastaid võitluses kolmanda viie aasta plaani täitmise eest iseloomustas tööliste ja insener-tehniliste töötajate ratsionaliseerimis- ja leiutustegevuse intensiivistumine. Ratsionaliseerimis- ja leiutus-

ettepanekud tõstsid tööviljakust ja võimaldasid säästa riigi raha. Moskva kahes tehases — autotehases ja I Riiklikus Kuullaagritehases — tõi ratsionaliseerimisettepanekute ja leiutuste tootmisse juurutamine 50 milj. rubla kokkuhoidu.

Sotsialistliku võistluse edule aitasid kaasa ettevõtete seadmete ning vabrikute ja tehaste toodangu kvaliteedi ühiskondlikud ülevaatused. Ülevaatusi korraldati tootmiseesrindlaste algatusel. Need aitasid avastada ettevõtete varureserve ja paremini organiseerida tootmist ning tõmbasid ratsionaliseerimis- ja leiutustegevusele kaasa kümneid tuhandeid töölisi. Ühe niisuguse ülevaatuse ajal, mis toimus 1940. a. kevadel Moskva autotehases, hõlmas ratsionaliseerimine ja leiutustegevus üle 14 000 töötaja ja tootmisse rakendati üle 3000 ettepaneku.

Iga kuuga kasvas tootmiseesrindlaste ja novaatorite armee. Parimad neist olid väga populaarsed ja kogu rahva poolt armastatud. Kogu maa teadis mitmel tööpingil töötaja A. Volkovi, Krivoi Rogi puurija A. Semivolossi, Donbassi parima terasevalaja G. Škaraburi ja paljude teiste tööstuse novaatorite nimesid. Koos tootmiseesrindlastega võitlesid viisaastaku ülesannete täitmise eest ennastsalgavalt ka transporditöölised. Nii levisid depootöötajate hulgas laialdaselt vedurijuht A. Papavini kogemused, kes insener A. Sorokini abiga tunduvalt suurendas veduri remondita sõidetud kilomeetrite arvu. A. Papavini vedur läbis ilma kapitaalremondita üle miljoni kilomeetri.

Kolmanda viisaastaku aastail osutasid suurt aktiivsust sotsialistliku võistluse arendamisel naised. 1939. a. algul oli NSV Liidu tööstuses naistöölisi ja -teenistujaid 4,4 miljonit (4,6 korda rohkem kui 1929. a.). 1939. a. sügisel algas suur kampaania naiste kaasatõmbamiseks tootmistööle, kõigi erialade omandamise eest naiste poolt. «Naine peab võrdselt mehega tundma kõiki vastutusrikkaid töölõike,» kirjutasid Magnitogorski naised oma läkituses koduperenaistele 1939. a. septembris. «Martäänahi, kõrgahi, auto, vedur, turbiin, sildkraana või elektrivints alluvad meile niisama kuulekalt nagu meestelegi.» Raskete ja suurt jõukulu nõudvate tööde mehhaniseerimine ja töötingimuste põhjalik parandamine ettevõtetes aitasid kaasa naiste poolt mitmete erialade omandamisele, mida senini peeti ainult meeste kutseks. Naised hakkasid juhtima vedureid, nad töötasid martäänahjude juures ja juhtisid suurte kraanade mehhanisme.

1938. a. organiseeris vedurijuht Z. Troitskaja esmakordselt naistest veduribrigaadi, 1939. a. sügisel töötas meie kodumaa raudteedel juba ligi 50 naisvedurijuhti ja 4500 vedurijuhi abi. Sajad tuhanded naised, kes eile veel olid koduperenaised, asusid aastail 1939—1940 aktiivselt tööle tööstuses ja transpordis.

Tuleb märkida, et naiste hulgaline tulek ettevõtetesse ning samuti novaatorluse niisuguste liikide arenemine nagu mitmel tööpingil töötamine ja mitme eriala omandamine, mis olid seotud tööjõu vabastamisega, toimus kasvava sõjalise kallaletungi ohu olukorras.

Seetõttu oli neil sammudel väga suur tähtsus meie kodumaa kaitsevõime kindlustamisele.

Sotsialistliku võistluse arendamine kolmanda viisaastaku aastail tagas tööviljakuse tõusu. 1939. a. kasvas tööviljakus tööstusettevõtetes 14% võrra. Kolmanda viisaastaku kahel esimesel aastal suurenes tööviljakus reas rasketööstuse harudes 20—40% võrra. 1940. a. tõusis tööstustoodang ühe töölise kohta 1913. aastaga võrreldes neljakordseks.

Tööstuse ja transpordi areng kolmandal viisaastakul

Kolmandat viie aasta plaani tervikuna täideti edukalt. Viisaastaku esimesel kolmel aastal (1938—1940) kasvas tööstuse toodang 45% võrra. 1941. a. keskpaiku moodustas tööstuse toodang 86% ja raudteetranspordi veokäive 90% kolmanda viie aasta plaanis ettenähtud tasemest.

Eriti suuri edusamme saavutati rasketööstuses. Tootmisvahendite tootmine kasvas viisaastaku kolme ja poole aasta jooksul 52% võrra. Veelgi kiirem ja ulatuslikum oli masinaehitustööstuse toodangu kasv. See moodustas aastail 1938—1940 76%. NSV Liidus toodetud autode arv ulatus 1939. a. lõpuks miljonile.

Tööstusliku tootmise kiirest arengust NSV Liidus kõneleb ka fakt, et Moskva suurtööstus andis 1940. a. juba kaks korda rohkem toodangut kui 1913. a. kogu tsaari-Venemaa suurtööstus, ja Moskva autotehas laskis välja toodangut suurema summa eest kui kõik revolutsioonieelse Moskva vabrikud ja tehased.

Kolmandal viisaastakul jätkus tormiline tööstusettevõtete ehitamine. Meie kodumaal rajati sadu uusi ettevõtteid. Ainult perioodil 1938. aastast kuni 1941. a. keskpaigani lasti käiku umbes 3000 uut vabrikut, tehast, kaevandust, elektrijaama ja muud ettevõtet. Keskmiselt iga 10 tunni jooksul anti mõnes Nõukogudemaa osas ekspluatatsiooni uus tööstusettevõte.

Tööstuse kasvu ulatus saab eriti selgeks, kui vaatleme üksikute vabariikide edusamme. Ukraina NSV ületas oma rasketööstuse arenemise tasemelt 1941. a. algul rea Lääne-Euroopa maid. Söetoodangu poolest asus Ukraina NSV Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Saksamaa järel neljandal kohal maailmas. Metalli ja masinate tootmise alal sammus Ukraina niisugustest kapitalistlikest riikidest nagu Prantsusmaa ja Itaalia eespool. Vabariigi suurtööstuse kogutoodang ületas 1913. a. toodangu 11-kordselt ja oli kaks korda suurem kogu revolutsioonieelse Venemaa tööstustoodangust.

Kasahstanis alustati NSV Liidu suurima rauasulatustehase ehitamisega ja tehti ettevalmistustöid suure metallurgiatehase rajamiseks. Kasahhi NSV muutus üheks tähtsamaks söe, vase ja tina tootmise baasiks. Ainuüksi Tšimkendi tehas andis igal aastal tina niisama palju, kui kogu tsaari-Venemaal toodeti 50 aasta jooksul. Suurenes söetoodang Karaganda basseinis ja naftatoodang Emba piirkonnas. 1940. a. toodeti vabariigis sütt 77 korda rohkem kui 1913. a., naftat 6 korda rohkem ja vaske sulatati 7 korda rohkem kui 1913. a.

Uusehitustel kihas töö kõigis vabariikides. Ukrainas laiendati Krivoi Rogi ja Zaporožje metallurgiatehaste tootmisvõimsust, Valgevenes ehitati Valgevene hüdroelektrijaama teist järku. Armeenias lõpetati Kanakeri hüdroelektrijaama ehitamine ja Usbekistanis käis Tširtšiki hüdroelektrijaama ehitamine.

Kolmanda viisaastaku aastail esines tööstuse arendamisel ühtlasi ka tõsiseid raskusi, ilmsete saavutuste kõrval oli suuri puudusi. Tööstustoodangu kasvu keskmine tempo aastas oli 1938.—1940. a. 13% plaanis ette nähtud 14% asemel.

Tunduvalt jäi plaanist maha musta metallurgia kasv. Alates 1937. a. kuni 1940. a. esimese pooleni ei täidetud musta metallurgia alal pidevalt plaani. Kolmanda viisaastaku kolme aasta jooksul suurenes malmi ja terase sulatamine ainult 3% võrra ja valtsmetalli tootmine 1,1% võrra. Keskmine terasetoodang martäänahjude põrandapinna ühelt ruutmeetrilt ööpäevas 1937. aastaga võrreldes mitte ei kasvanud, vaid 1940. a. isegi vähenes. Musta metallurgia mahajäämusest, mis oli eriti märgatav 1939. a., hakati üle saama 1940. a., kui terase ja malmi sulatamine hakkas suurenema. Mõnedes tööstusharudes esines 1940. a. 1937. aastaga võrreldes teatav toodangu vähenemine. Nii vähenes vedurite väljalase, kahanes mineraalväetiste, paberi jne. tootmine.

Toodangu väike kasv ja isegi vähenemine reas tööstusharudes oli teataval määral seletatav sellega, et sõjaeelseil aastail oli riik sunnitud pöörama rohkem tähelepanu kaitsetööstusele. Nii rakendati seoses kasvava sõjaohuga osa ettevõtteid kaitsetoodangu tootmisele. Sellega oli seotud traktorite, õmblusmasinate, raadiovastuvõtjate ja jalgrataste tootmise vähenemine 1940. a. (1937. aastaga võrreldes). Kuid tootmise vähenemine reas tööstusharudes oli seotud ka vigade ja puudustega tootmise organiseerimisel ja ettevõtete juhtimisel. Mõnedes rahvakomissariaatides levisid bürokraatlikud töömeetodid ja ettevõtete formaalne juhtimine paberliku kirjavahetuse teel.

Paljudes ettevõtetes oli töö halvasti organiseeritud, esines kampaanialikku tormamist. Vabrikud ja tehased töötasid ebarütmiliselt, ei täitnud kuu kahel dekaadil plaani ja püüdsid mahajäämust tasa teha tormamisega viimasel dekaadil. Töö halva organiseerimise tõttu esines ettevõtetes suuri tööseisakuid. Leningradis esines ainuüksi raskemasinaehitustööstuse ettevõtetes 1940. a. tööseisakuid ligi 1,5 milj. töötunni ulatuses.

Kõik need puudused pidurdasid tõsiselt tööstuse edasist arenemist.

Tööstuse ja transpordi töö parandamise küsimused olid 1941. a. veebruaris toimunud kommunistliku partei XVIII konverentsi tähelepanu keskpunktiks. Analüüsinud tähelepanelikult tööstuse ja transpordi olukorda, kavandas konverents abinõud puuduste ja vigade kõrvaldamiseks nende rahvamajandusharude juhtimisel. Konverents märkis ära ka tööstuse ja transpordi nõrka juhtimist kohalike parteiorganite poolt ja juhtis tähelepanu sellele, et linna-,

oblasti- ja kraikomiteed ning liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteed on koos rahvakomissariaatidega vastutavad kõigi linna, oblasti, krai või vabariigi tööstus- ja transpordiettevõtete töö eest, ning nõudis neilt terast tähelepanu tööstuse ja transpordi suhtes.

§ 3. Sotsialistlik põllumajandus kolmandal viisaastakul

Abinõud kolhoosikorra edasiseks kindlustamiseks

Kolmanda viisaastaku aastail viidi ellu rida tähtsaid abinõusid, mis olid suunatud kolhooside kindlustamisele ja nende majanduse arendamisele. 19. aprillil 1938. a. võeti vastu ÜK(b)P ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu otsus «Tulude ebaõige jaotamise kohta kolhoosides». Otsus mõistis hukka praktika, mille järgi suur osa kolhooside rahalistest tuludest läks mitte normipäevatasuks, vaid ülemäärasteks kapitaalseteks tootmiskuludeks ja administratiivmajanduslikeks kuludeks. 29. aprillil 1938 avaldati NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu otsus aruandluse ja aruandlusvormide kohta kolhoosides, mille järgi määrati kindlaks normipäevade arvestamise ühtne süsteem. Kõik need abinõud olid määratud võitluseks põllumajandusliku artelli põhikirja rikkumistega ning taotlesid kolhoosides õige arvestuse ja tulude jaotamise korra sisseseadmist.

Kolhooside maakasutuse ning kolhooside tugevdamise küsimusi arutati kommunistliku partei Keskkomitee pleenumil, mis toimus 1939. a. mais. Pärast pleenumit avaldati ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrus «Abinõudest kolhooside ühismaade jagamise kaitseks». ÜK(b)P ja valitsus avastasid partei poliitika tõsiseid moonutusi kolhooside maakasutuse alal. Ebaseaduslikult kolhoosnikute õueaiamaadele juurdelõigete andmise teel raisati ja riisuti kolhooside ühismaid.

Kolhoosnikute majapidamine kaotas mõnikord abimajandi iseloomu ning muutus mõne kolhoosniku peamiseks tuluallikaks. Kapitalistlikud elemendid kasutasid seda spekulatsiooni ja isikliku kasusaamise eesmärgil. Partei Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu mõistsid karmilt hukka põllumajandusliku artelli põhikirja rikkumise kolhooside maakasutuse alal kui riigivastase tegevuse. Ühtlasi pöörasid nad tõsist tähelepanu vajadusele parandada kolhoosnikute töödistsipliini. Kõrvuti ausate töötajatega, kes moodustasid kolhoosides tohutu enamuse, leidus veel kolhoosnikuid, kes püüdsid kiskuda endale rohkem ja anda kolhoosile vähem ning hoidusid igati kõrvale tööst kolhoosis, kuigi nad kasutasid võrdselt ausate ja hoolsate artelli liikmetega ühismaad, tööloomi, karjamaid jne.

ÜK(b)P ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrasid kindlaks iga töövõimelise kolhoosniku normipäevade miinimumi aastas. Kes neid norme ei täitnud, langesid kolhoosist välja ja kaotasid kolhoosniku õigused.

Maal tehti suurt tööd kolhooside ühismajapidamise tugevdamiseks. 1939. a. teostatud õueaiamaade ülemõõtmine näitas, et artellide ühismaast kogu NSV Liidu ulatuses oli seadusevastaselt kolhoosnikute, üksiktalupoegade ja teiste isiklikuks tarviduseks ära kistud 2,5 milj. hektarit. Juba 1940. a. veebruaris anti kolhoosidele tagasi 1,7 milj. hektarit maad ja arvati see kolhooside ühismaade hulka.

Reas oblastites, eriti Ukrainas ja Valgevenes, kus minevikus oli levinud üksiktalundite süsteem, likvideeriti talundite maad, mis asusid kolhooside ühispõldude keskel ja viidi läbi kolhoosnikute asustamine ühte kohta. 1939. a. asus üle 450 000 pere üksiktalunditest kolhoosi ühisasundustesse. Koos sellega toimus kolhoosnikute ümberasustamine liiga tihedasti asustatud piirkondadest Volgamaadele, Omski ja Tšeljabinski oblastitesse, Altai kraisse, Kasahstani, Kaug-Itta ja teistele aladele, kus ei jätkunud töökäsi, kuid olid tohutu suured viljakandvate uudis- ja jäätmaade varud. Ainuüksi 1939. a. asus Kaug-Itta, Siberisse ja Kasahstani üle 10 000 kolhoosnikute perekonna.

1939. a. muudeti põllumajandusmaksu süsteemi. Ülemnõukogu neljandal istungjärgul 1. septembril 1939 vastu võetud seaduse kohaselt põllumajandusmaksu kohta kehtestati progresseeruv tulumaks kolhoosnikute õueaiamaalt, kuid samal ajal vabastati kolhoosnikud maksudest sissetulekutelt, mis nad said kolhoosist oma normipäevade eest.

Kaua aega oli loomakasvatus põllumajanduse mahajäänuimaks haruks. Vaatamata sellele, et 1938.—1939. a. oli märgata tunduvat edu põllumajanduses, jäi see siiski maha põllumajandusliku tootmise teistest harudest. Kariloomade arv kolhoosides oli ikka veel väga väike. Kolhooside loomafarmid kasvasid aeglaselt. Kirgiisias näiteks ei olnud 45% ja Tadžikistanis 62% kolhoosidest üldse karjafarmi. Paljudes kolhoosides olid farmid väga nõrgad. Nii oli pooltel Voroneži oblasti kolhooside farmidest ainult 8—10 lehma. Niisama viletsad farmid olid ka Orjoli, Moskva ja teistes oblastites.

Loomakasvatuse parandamise eesmärgil võtsid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu vastu otsuse «Abinõudest ühisloomapidamise arendamise kohta kolhoosides». Vastavalt sellele otsustati 1. jaanuarist 1940 seada sisse loomakasvatussaaduste varumise uus süsteem. Varem arvestati varumisnorme loomade arvu järgi kolhoosides, nüüd aga maa suuruse järgi, mis oli kolhoosi kasutuses. See süsteem ergutas kolhoose suurendama loomade arvu.

Analoogilised muudatused tehti ka kolhooside poolt riigile antavate teravilja ja tehniliste kultuuride kohustuslike normide arvestamise korras. Aprillis 1940 avaldati ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrus «Muudatused põllumajandussaaduste varumise ja kokkuostu poliitikas». Alates 1940. aasta lõikusest arvestati kolhooside teravilja, riisi, kartuli, juur-

vilja ja teiste põllumajandussaaduste riiklikud varumisnormid igalt kolhoosile kinnistatud põlluhektarilt.

Uus kohustuslike varumisnormide arvestuse printsiip, mis tugines sellisel kindlal baasil nagu riigi poolt kolhoosidele alatiseks kasutamiseks kinnistatud maa, likvideeris ebanormaalse olukorra, kus eesrindlikud kolhoosid, kes laiendasid oma külvipinda ja suurendasid kariloomade arvu farmides, sattusid suhteliselt ebasoodsamatesse tingimustesse kui mahajäänud ja hooletud kolhoosid.

Tööviljakuse tõus maal. Põllumajanduse arendamine a. 1938—1941

Nõukogude riik osutas suurt tähelepanu kolhoosiküla tootlike jõudude edasisele arendamisele ja sotsialistliku põllumajanduse tehnilise baasi tugevdamisele. Sõjaeelseil aastail andsid sotsialistlik tööstus ja NSV Liidu töölisklass põllumajandusele kümneid tuhandeid uusi traktoreid, kombaine, autosid ja teisi masinaid.

Aastail 1938—1940 organiseeriti üle 1200 uue masina-traktorijaama. Viisaastaku lõpul töötas maal juba üle 7000 masina-traktorijaama. Sõjaeelse viisaastaku kolme aasta jooksul sai põllumajandus 92 000 traktorit. Nende aastate jooksul muutus veelgi enam põllumajanduse jõuressursside struktuur. 1940. a. langes NSV Liidus tööloomadele 22% ja mehhaanilistele jõumasinatele 78% põllumajanduse jõuressurssidest. Põllumajanduslike tööde mehhaniseerimise tase kasvas pidevalt. Juba 30-ndate aastate lõpul ei olnud NSV Liidus ühtegi kolhoosi ega sovhoosi, mille põlde poleks haritud traktoritega. 1940. a. tehti traktoritega 71—83% künnitöödest, 43% teraviljast koristati kombainidega.

Tehti suuri töid põllumajanduse elektrifitseerimisel. 1941. a. alguseks oli elektrifitseeritud ligi 10 000 kolhoosi ja 2500 masina-traktorijaama. Maa elektrifitseerimine oli lahutamatult seotud tehnika edasise juurutamisega põllumajandusse.

Nõukogude riik kindlustas mitte ainult põllumajandusliku tootmise laialdase mehhaniseerimise, vaid tegi ka tohutu suurt tööd kaadri ettevalmistamisel, kes oleks võimeline käsitsema tehnikat ja võitlema sotsialistliku põllumajanduse tõusu eest. 1939. a. oli NSV Liidus rohkem kui miljon traktoristi ja kombainerit, üle 300 000 agronoomi, maamõõtja, veterinaararsti, zootehniku jt. põllumajanduse spetsialisti. See oli tohutu armee, kes võttis aktiivselt osa põllumajandusliku tootmise arendamisest.

Koos tööstuse ja transpordi alal töötajatega võtsid sotsialistliku põllumajanduse töötajad aktiivselt osa sotsialistlikust võistlusest. Maal levis laialdaselt traktoristide ja kombainerite võistlus. Mitmed sotsialistliku põllumajanduse eesrindlikud mehhanisaatorid paistsid silma kõrge tööviljakusega. Nii tulid 1940. a. viljakoristamisel kombainiga üleliiduliselt esikohale vennad Oskinid (Tškalovi oblast). Kahe kokkuhaagitud kombainiga «Stalinets» koristasid nad vilja 5238 hektarilt. Vendade Oskinite agregaat asendas 1637 inimese, 373 hobuse, 25 viljalõikaja ja 25 viljapeksumasina töö. N. Bortakovski, vendade Oskinite, K. Borini, P. Angelina ja paljude teiste

mehhanisaatorite novaatorlikud töövõtted ja meetodid levisid laialdaselt masina-traktorijaama töötajate hulgas ja aitasid kaasa traktoristide ja kombainerite tööviljakuse tõusule.

Võitluses suurte saakide eest sai laialt kuulsaks jefreemovlaste liikumine, mis sai oma nime Altai kolhoosniku M. J. Jefremovi järgi, kes saavutas rekordilisi näitajaid[1].

Aastail 1938—1939 levis laialt kolhoosnikute massiline liikumine 100 puuda (16 ts) teravilja saamiseks hektarilt ja 3000 liitri piima lüpsmise eest igalt lehmalt.

Kogu maal levisid lüpsjate P. A. Malinina ja J. D. Nartova, seatalitaja A. J. Ljuskova, lambakarjuse I. D. Baljuki ja paljude teiste töökogemused.

Edukalt õppisid põllumajanduslikku tehnikat rakendama nõukogude naised. Esimesed naismehhanisaatorid ilmusid juba 30-ndate aastate esimesel poolel. 1938. a. pöördus esimese naistraktoribrigaadi organiseerija P. Angelina patriootilise üleskutsega nõukogude naiste poole: «Sada tuhat sõbratari, traktoritele!» P. Angelina üleskutsele vastasid ligi 200 000 naist, kellest said traktoristid ja kombainerid.

1940. a. soovitasid partei ja valitsus kolhoosides sisse seada lisatasu maksmise kolhoosnikutele põllumajanduslike kultuuride viljakuse tõstmise ja kõrge produktiivsuse saavutamise eest loomakasvatuses. Sellele süsteemile üleminek tõstis kolhoositalurahva huvi põllumajandusliku tootmise kiire kasvu vastu. Ellu rakendati seda süsteemi aga liiga aeglaselt.

Sõjaeelsetel aastatel tekkis Kesk-Aasias üldrahvalik liikumine niisutatavate maade pinna laiendamise eest. 1. augustil 1939 asusid 160 000 Usbeki NSV kolhoosnikut Suure Ferghana kanali ehitustöödele. 45 päeva kestnud ennastsalgava tööga kaevasid nad 270 km pikkuse kanali. Ehitanud 1939. a. jooksul 52 niisutusseadet, said Usbekistani kolhoosnikud võimaluse 100 000 hektari uute maade niisutamiseks.

Usbeki kolhoosnikute algatus leidis laialdast vastukaja. Aastail 1939—1940 ehitati Kasahstanis, Kesk-Aasias ja Kaukaasia vabariikides palju niistuskanaleid.

Sotsialistliku põllumajanduse saavutuste demonstratsiooniks kujunes üleliiduline põllumajandusnäitus, mis avati 1. augustil 1939. Näitusel demonstreeriti tuhandete eesrindlike kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade ning farmide töötulemusi.[2] Näitus kujunes sotsialistliku võistluse kooliks. Sajad tuhanded ekskursandid, kes sõitsid näitusele kõigist meie maa kolhoosidest, tutvusid novaatorite

[1] 1938. a. oli NSV Liidus keskmine teraviljasaak 56 puuda hektarilt, kuid jefreemovlased said juba 1936. a. kuni 372 puuda hektarilt; 1937. a. said neist mitmed juba 400—450 puuda ja 1939. a. sai Altai kolhoosnik I. Tšumanov hektarilt 537 puuda vilja.

[2] 1939. a. kinnitati näitusest osavõtjateks üle 16 000 kolhoosi, peaaegu 900 sovhoosi, ligi 300 masina-traktorijaama, üle 11 000 loomakasvatusfarmi ning ligi 134 000 põllumajanduse organisaatorit, spetsialisti ja eesrindlast.

kogemustega ja kasutasid neid edukalt oma kolhoosides, sovhoosides ja masina-traktorijaamades. 1939.—1940. a. külastas näitust üle 9 milj. inimese.

Põllumajandussaaduste kogutoodang NSV Liidus suurenes aastail 1937—1940 15% võrra. Viisaastaku kolme aasta jooksul kasvas külvipind 135 milj. hektarilt 150 milj. hektarile. Kuid põllumajandusliku tootmise organiseerimisel ei kõrvaldatud sõjaeelsel perioodil siiski paljusid puudusi. Saak oli enamikus kolhoosides veel madal. Sellepärast, vaatamata külvipinna kasvamisele, suurenes põllumajanduslike kultuuride kogusaak väga vähe.

Ka loomakasvatus arenes nõrgalt. 1938. a. jooksul veiste üldarv kasvas, kuid 1939. a. hakkas see kahanema, langedes tagasi 1937. a. tasemele. 1940. a. suurenes veiste arv mõnevõrra. Kuid vaatamata sellele ei ulatunud veiste arv 1941. a. algul veel 1916. a. tasemeni.

§ 4. Nõukogude rahva materiaalse ja kultuurilise taseme tõus

Töötajate materiaalne heaolu

Vaatamata sellele, et Nõukogude riigil tuli sõjaeelseil aastail tublisti suurendada väljaminekuid maa kaitsevõime tugevdamiseks, saavutati siiski tunduvat edu töörahva materiaalse heaolu edasisel tõstmisel. NSV Liidu rahvuslik tulu kasvas 105 miljardilt rublalt 1938. a. 128 miljardile rublale 1940. a.

Tarbeesemeid tootev tööstus suurendas oma toodangut viisaastaku esimese kolme aasta jooksul rohkem kui 13 miljardi rubla ulatuses. 1941. a. keskpaigas moodustas toodang 86% 1942. aastaks, viisaastaku viimaseks aastaks, planeeritud tasemest. Aastail 1938—1940 rekonstrueeriti paljud vanad kerge- ja toiduainetetööstuse ettevõtted ning suurendati nende toodangut, ühtlasi anti ekspluatatsiooni uusi tekstiili- ja jalatsivabrikuid, konservitehaseid, lihakombinaate ja teisi ettevõtteid.

Viisaastaku kolme aasta jooksul kasvas tööliste ja teenistujate arv NSV Liidu rahvamajanduses. See suurenes 28 miljonilt 1938. a. 31,2 miljonile inimesele 1940. a. Seoses sotsialistliku majandussüsteemi uute edusammudega ja NSV Liidu rahvusliku tulu kasvuga kolmanda viisaastaku aastail suurenes tööliste ja teenistujate palgafond.

Kolhooside majanduslik baas tugevnes tunduvalt ja nende tulud kasvasid. Tekkis palju miljonärkolhoose. Paljudes kolhoosides kasvas süstemaatiliselt kolhoosnikute normipäevatasu.

Järjest laienes kaubandus, jaekaubakäive suurenes. Jaekaubakäive kasvas riikliku ja kooperatiivkaubanduse süsteemis 1940. a. 175,1 miljardi rublani (140 miljardi asemel 1938. a.), mis moodustas 92% viisaastaku lõpuks planeeritud tasemest. Suurenes tunduvalt elanikkonna nõudmine toiduainete ja laiatarbekaupade järele.

Aastail 1938—1940 suurendas Nõukogude riik väljaminekuid linna- ja maatöörahva kultuurilisele ja elutarbelisele teenindamisele.

Laiendati puhkekodude ja sanatooriumide võrku. 1940. a. tegutses tervishoiu alal üle 1,5 milj. töötaja. Haiglavoodite arv ulatus 791 000-le (peaaegu 4 korda rohkem kui enne revolutsiooni). Kasvasid kulutused sotsiaalkindlustuse alal, toetused lasterikastele emadele jne.

Nõukogude kultuur sõjaeelseil aastail

Võitluses sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise eest kerkis tähtsa ja otsustava ülesandena esile ideelise kasvatustöö tugevdamine linna ja maa töörahva hulgas.

1938. a. novembris võttis ÜK(b)P Keskkomitee seoses «ÜK(b)P ajaloo lühikursuse» ilmumisega vastu otsuse parteipropaganda korraldamise kohta, mis määras kindlaks printsiibid marksismi-leninismi propaganda ümberkorraldamiseks. Partei Keskkomitee mõistis hukka propagandatöös esineva primitiivsuse ja organiseerimatuse ning liialdatud ringimeetodi harrastamise poliitõppuses. Ajades taga ringide arvu kasvu, ei pööranud paljud parteiorganisatsioonid küllaldast tähelepanu peamisele — propagandatöö kvaliteedile. Partei Keskkomitee nägi ette, et peamiseks marksismi-leninismi õpetamise meetodiks peab olema kommunistliku partei ajaloo ja teooria iseseisva tundmaõppimise meetod.

ÜK(b)P Keskkomitee juhendite alusel hoogsalt arenenud marksismi-leninismi teooria tundmaõppimise ulatusest annavad tunnistust järgmised andmed: ainult Moskvas ja Moskva oblastis õppis 1940. a. iseseisvalt marksismi-leninismi klassikute teoseid, partei ajalugu ja teooriat ligi 700 000 inimest ning Ukrainas ligi 2 milj. inimest.

Ulatuslikult levis 1938. a. sügisel ilmunud «ÜK(b)P ajaloo lühikursuse» õppimine. Selles raamatus esitatud ajaloolised faktid jutustavad kommunistliku partei poolt läbitud kuulsusrikkast teest, hiilgavatest võitudest, mida nõukogude rahvas saavutas partei juhtimisel ning rahva ja partei vankumatust ühtsusest. Partei ajaloo tundmaõppimine rikastas nõukogude inimesi ja aitas kaasa nende ideelis-poliitilise taseme tõstmisele. Lühikursuses on hästi lahti mõtestatud sotsialistliku revolutsiooni leninlik teooria, on näidatud partei võitlust revisionismi vastu ning proletaarse revolutsiooni ja sotsialismi võidu eest NSV Liidus. Kuid peab nentima, et paljusid partei ajaloo küsimusi käsitleti lühikursuses J. V. Stalini isiku kultuse positsioonilt. See kahjustas tõsiselt kommunistliku partei ajaloo ja teooria õiget valgustamist.

J. V. Stalini isiku kultus mõjus negatiivselt kogu propagandatööle ja kaadri teoreetilisele ettevalmistamisele. Propagandatöös esines rahvahulkade ja partei osatähtsuse vähendamist revolutsioonilises liikumises ja sotsialistlikus ülesehitustöös.

Rahvahariduse alal oli sõjaeelsetel aastatel tähtsaks ürituseks linnades üldise keskhariduse teostamine ja maal ning kõigis rahvusvabariikides täieliku seitsmeaastase koolikursuse sisseseadmine. Tunduvalt tihenes keskkoolide võrk. 1938.—1939. a. astusid keskkooli peaaegu kõik algkooli lõpetajad (97,3%).

NSV Liidu elanikkonna kirjaoskuse kasvu näitas konkreetselt ja veenvalt 1939. a. rahvaloendus. Loenduse andmeil oli kirjaoskajate arv, alates 9. eluaastast, 81,2%.

Kirjaoskajate arv maaelanikkonna hulgas kasvas aeglasemalt kui linnas. 1939. a. oli maal kirjaoskajaid 76,8%, linnades aga 89,5% elanikkonnast.

Reas idapoolsetes liidu- ja autonoomsetes vabariikides oli kirjaoskuse protsent madalam kui NSV Liidus tervikuna (Usbekistanis 67,8%, Turkmeenias 67,2% jne.). Kuid ei tohi unustada, et neil rahvastel tuli üle saada palju raskemast mineviku pärandist kui teistel meie maa piirkondadel. Kirjaoskamatuse likvideerimise tempo oli siin erakordselt kiire[1].

1939. a. oli NSV Liidus üle 13 milj. keskharidusega inimese, peaaegu poole neist moodustasid naised.

NSV Liidus oli rohkem kui miljon kõrgema haridusega inimest, kellest enamik oli saanud hariduse nõukogude võimu ajal. Need andmed näitasid, et oli tekkinud uus intelligents, kelle oli üles kasvatanud nõukogude võim.

Paranes töö nõukogude kõrgemates õppeasutustes. Kõrgemate koolide arv NSV Liidus oli revolutsioonieelse ajaga võrreldes 1939/40. aastaks kasvanud 8,2 korda ning üliõpilaste arv 5,5 korda. Nõukogude kõrgem kool andis NSV Liidu rahvamajandusele kõrgesti kvalifitseeritud kaadrit kõigil erialadel. Hoogne õppe- ja teaduslik töö toimus sellistes suurtes kõrgemates õppeasutustes, nagu Moskva ja Leningradi ülikoolid, E. A. Baumani nimeline Moskva Kõrgem Tehniline Õppeasutus, S. M. Kirovi nimeline Uraali Industriaalinstituut (Sverdlovskis), S. M. Kirovi nimeline Tomski Polütehniline Instituut, K. A. Timirjazevi nimeline Põllumajanduse Akadeemia ja paljud teised.

Nõukogude kõrgema hariduse eesrindlik, tõeliselt rahvalik iseloom väljendus eredalt kõrgema kooli hoogsas arenemises rahvuslikes piirkondades. Kõrgemad õppeasutused loodi kõigis liiduvabariikides.[2]

Kõrgematesse õppeasutustesse pääsesid niisuguste varem mahajäänud rahvaste, nagu põhjarahvaste esindajad, kes varem ei saanud unistada isegi elementaarsest kirjaoskusest. 1938. a. õppis Põhjarahvaste Instituudis (Leningradis) 355 üliõpilast. Peale selle

[1] Kirjaoskajate arv NSV Liidus tervikuna tõusis aastail 1926—1939 51,1%-lt 81,2%-le. Tadžiki NSV-s aga tõusis kirjaoskajate protsent sama aja jooksul 3,7%-lt 71,7%-le.

[2] 1939/40. a. oli Valgevene NSV-s 22 kõrgemat õppeasutust, Usbeki NSV-s 29, Aserbaidžaani NSV-s 14, Kasahhi NSV-s 19 ja Kirgiisi NSV-s 5 kõrgemat õppeasutust. Enne revolutsiooni nende vabariikide rahvastel ei olnud oma kõrgemaid õppeasutusi. Kõrgemate koolide kasvuga rahvuslikel ääremaadel toimusid suured muudatused kõrgemate õppeasutuste geograafilises paigutuses. Revolutsioonieelsel Venemaal oli kõrgemaid õppeasutusi ainult 16 linnas, suur osa neist (60%) oli koondatud Petrogradi ja Moskvasse. 1939. a. asutati kõrgemaid koole 140 linna, sealhulgas Taškenti, Alma-Atasse, Bakuusse, Jerevani, Minski, Ašhabadi, Stalinabadi, Frunzesse, Joškar-Olasse, Ufaasse, Mahhatškalasse, Naltšikisse, Ulan-Udesse ja mujale.

õppis 1200 polaaralade rahvaste esindajat NSV Liidu teistes kõrgemates õppeasutustes ja tehnikumides.

1938.—1940. a. andsid nõukogude kõrgemad õppeasutused meie maale üle 300 000 kõrge kvalifikatsiooniga spetsialisti.

Nõukogude kõrgem kool täitis edukalt oma ülesandeid kaadri ettevalmistamisel rahvamajanduse ja kultuuri eri aladele. Haridus NSV Liidus muutus tõeliselt üldrahvalikuks. 1939. a. algul õppis 170,6 milj. elanikust üle 34 miljoni alg-, kesk- ja kõrgemates koolides, sealhulgas ülikoolides üle 600 000 inimese; rohkem kui 13 milj. inimest õppis tööd katkestamata mitmesugustel kursustel. Seega õppis NSV Liidus umbes 47 milj. inimest, s. o. peaaegu 28% elanikkonnast. Sellised olid sotsialismi edusammud rahvahariduse alal.

Nõukogude riik osutas suurt tähelepanu teadusliku kaadri ettevalmistamisele ja kasvule. 1939. a. märtsis kinnitas valitsus määruse aspirantuuri kohta. Vastavalt sellele määrati professoriteõppejõudude ja teadusliku kaadri ettevalmistamise põhivormiks aspirantuur. Aspirantide arv tõusis 1940. a. 16 900-le, sealhulgas kõrgemates õppeasutustes 13 200-le. Kiiresti kasvas teaduslike asutuste arv: ainuüksi 1939. a. asutati 26 uut uurimisinstituuti.

1938.—1940. a. valmis kõigis teadusharudes palju tähelepanuväärseid töid, mis aitasid kaasa teadusliku mõtte arengule, tehnilisele progressile ja rahvamajanduse kasvule.

Edukalt arenes nõukogude kirjandus ja kunst. M. Šolohhov lõpetas neil aastail oma romaani «Vaikne Don» ja A. Tolstoi viis lõpule oma triloogia «Kannatuste rada». Rahvusvabariikide kirjanikud lõid rea väljapaistvaid teoseid.

Nõukogude kirjanike teosed levisid laialdaselt linna ja maa töörahva seas. Parimaid romaane, novelle, poeeme ja luuletusi anti välja miljonilistes tiraažides. A. M. Gorki teoseid tõlgiti kümnetesse NSV Liidu rahvaste keeltesse. 1. jaanuariks 1939 oli A. Fadejevi teoseid tõlgitud 45 keelde, M. Šolohhovi omi 37, D. Furmanovi omi 36 ja N. A. Ostrovski omi 32 keelde. Kiiresti kasvas rahvusliku kirjanduse osatähtsus. 1940. a. anti Moskvas välja raamatuid, mis olid tõlgitud NSV Liidu rahvaste keeltest vene keelde, palju rohkem kui kogu XX sajandi revolutsioonieelseil aastail kokku.

NSV Liidu rahvaste kirjandust ja kunsti demonstreerisid hiilgavalt rahvusliku kunsti dekaadid Moskvas, mis olid pühendatud Ukraina, Usbekistani, Kirgiisia, Gruusia, Kasahstani, Armeenia, Aserbaidžaani, Tadžikistani, Valgevene ja Burjaatmongoolia kunstile.

Suurt edu saavutas nõukogude teatrikunst. 1941. a. tõusis kutseliste teatrite arv NSV Liidus 926-le. Nõukogude teatrid andsid etendusi rohkem kui 40-s NSV Liidu vennasrahva keeles.

Teatrites lavastati kümneid uusi realistlikke näidendeid. Suure eduga läksid etendused kaasaegsetel teemadel: A. Korneitšuki «Ukraina steppides», K. Simonovi «Noormees meie linnast» ja paljud teised. Teatrite repertuaaris olid kõrvuti kaasaegse dramaturgia

teostega laialt esindatud ka vene ja välismaa klassikute parimad teosed.

Kindla koha nõukogude rahva elus omandas kinokunst. Kasvas kinoseadmete, eriti helifilmiseadmete arv. Kui 1933. a. oli meie maal üle 27 000 kinoseadme, siis 1939. a. oli neid juba 31 000.

Nõukogude kinomeistrid lõid palju huvitavaid filme. Nende hulgast paistavad eriti välja filmid ajaloolise ja revolutsioonilise temaatikaga: «Lenin 1918. a.» (1936—1939, lavastaja M. Romm), «Jakov Sverdlov» (1940, lavastaja S. Jutkevitš) jt., mis muutusid nõukogude kinokülastaja armastatuimateks kinoteosteks. Suure eduga linastati kuulus triloogia Maksimist: «Maksimi noorus», «Maksimi tagasitulek» ja «Viiburi linnaosa» (1935—1939, režissöörid G. Kozintsev ja L. Trauberg). Töölise-bolševiku kuju, mille lõi artist B. Tširkov, muutus tõeliselt rahvalikuks.

Tähtsat kohta kinokunstis omas kaasaja teema. Filmi «Suur kodanik» (1938—1939, režissöör F. Ermler) aluseks oli võetud S. M. Kirovi elulugu.

Kinojutustuses «Valitsuse liige» (1940, režissöörid A. Zarh ja J. Heifits) on näidatud, kuidas nõukogude korra tingimustes lihtsast talunaisest saab aktiivne riigi- ja ühiskonnategelane. Nõukogudemaa suurepärasele argipäevale, nõukogude inimeste igapäevastele kangelastegudele on pühendatud film «Õpetaja» (1939, režissöör S. Gerassimov). Lõbusas, kaasakiskuvas kinokomöödia žanris loodud filmides «Volga-Volga» (1939, režissöör G. Aleksandrov), «Traktoristid» (1939, režissöör I. Põrjev) jt. avanesid nõukogude inimeste — uue elu ehitajate iseloomud.

Nõukogude kinokülastaja hindas kõrgelt ajaloolisi filme «Peeter Esimene», «Aleksander Nevski», «Suvorov» ning «Minin ja Požarski», mis olid pühendatud meie maa suurele minevikule.

Reas vabariikides töötasid edukalt rahvuslikud kinostuudiod. Ukrainas loodi monumentaalseid kinojutustusi («Štšors» jt.). Rea huvitavaid filme lõid ka teiste rahvuslike stuudiote töötajad.

Kujutades realistlikult kaasaega ja näidates nõukogude ühiskondliku korra ülevust, kasvatasid kirjandus ja kunst nõukogude inimesi piiritu ustavuse vaimus oma kodumaale, nõukogude patriotismi vaimus.

*

Kommunistliku partei juhtimisel võitles paljumiljoniline nõukogude rahvas ennastsalgavalt sotsialistliku majanduse ja kultuuri edasise tõusu eest. Kogu maal kees suur loov töö.

Seoses kolmanda viisaastaku täitmise eduka käiguga alustati kommunistliku partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse korraldusel 1941. a. kevadel NSV Liidu rahvamajanduse edasise arendamise perspektiivplaani väljatöötamist 15 aastaks. Nõukogude inimeste rahuliku loova töö katkestas aga hitlerliku Saksamaa reeturlik kallaletung NSV Liidule.

NSV LIIT ISAMAASÕJA EEL

§ 1. Sõjaohu kasv ja NSV Liidu võitlus rahu eest

Imperialismi vastuolude edasine teravnemine

Aastaid 1938—1939 iseloomustab rahvusvahelise olukorra kiire teravnemine. Selle kutsus esile kapitalismi üldkriisi edasine süvenemine, sisemise võitluse tugevnemine imperialistlikus leeris kaubaturgude, tooraineallikate ja maailma ümberjaotamise pärast.

Uus majanduskriis, mis algas 1937. a. teisel poolel Ameerika Ühendriikides, haaras 1938. a. Inglismaa, Prantsusmaa ja rea teiste kapitalistlike maade majanduse. Tööstustoodangu tase Ameerika Ühendriikides langes 1938. a., võrreldes 1937. aastaga, 21%, Inglismaal 6% ja Prantsusmaal 7% võrra. Kriis tõi kaasa kapitalistlike maade töörahva materiaalse olukorra edasise halvenemise.

Agressiivsed riigid — Saksamaa, Jaapan ja Itaalia — kohandasid oma majanduse vastavalt sõja vajadustele ja arendasid hoogsalt sõjatööstust, püüdes kõigiti vältida tootmise langust, kuid ka nemad seisid kriisi lävel. Juba 1938. a. teisel poolel hakkasid Jaapan ja Itaalia järk-järgult libisema kriisi orbiiti. Kriisi esimesi lööke tundis ka Saksamaa majandus. Valitsev fašistlik klikk Saksamaal, Jaapanis ja Itaalias pidas maailmasõja vallandamist ja uusi anastusi parimaks vahendiks kriisist pääsemiseks ning klassivastuoludest tingitud seesmistest raskustest ülesaamiseks.

1938. a. jõudis Saksamaa tööstustoodangu üldmahult Inglismaale ja Prantsusmaale järele ning asus kapitalistlikus tootmises Ameerika Ühendriikide järel teisele kohale maailmas. Saksa imperialism asus ahistama oma imperialistlikke konkurente maailmaturul. Ta nõudis asumaade ja mõjusfääride ümberjaotamist. Samasuguste nõudmistega esines hitlerliku Saksamaa toetusel ka fašistlik Itaalia. Kaug-Idas jätkasid Jaapani imperialistid anastuslikku sõda Hiina vastu. Fašistlike agressorite pretensioonid ähvardasid Euroopa ja Aasia rahvaste sõltumatust. Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa omalt poolt püüdsid säilitada oma positsioone ja võimalust mööda uusi juurde võita.

Sisevastuoludest lõhestatuna otsis imperialistlik leer neile lahendust ja kriisist väljapääsu sõja vallapäästmises NSV Liidu vastu.

Saksamaa, Itaalia ja Jaapani agressiivne sõjaline blokk loodi Nõukogude-vastase, kominternivastase pakti nimetuse all. Inglise, Prantsuse ja Ameerika imperialistid aitasid tegelikult kaasa selle bloki kujunemisele ja soodustasid fašistliku agressiooni algust. Nad tahtsid agressiooni suunata NSV Liidu vastu. Püüdes fašistlikke maid NSV Liidu vastu sõtta üles ässitada, lootsid Inglise, Ameerika ja Prantsuse valitsevad ringkonnad anda võõraste kätega löök NSV Liidule ja nõrgestada oma imperialistlikke konkurente — Saksa-

maad ja Jaapanit, kes oleksid sõjas Nõukogude Liidu vastu verest tühjaks jooksnud.

Lääneriikide toetusel laiendasid fašistlikud agressorid pidevalt imperialistliku sõja sfääri. 1938. a. haaras sõda juba tohutu suure territooriumi Euroopas ja Aasias. Sõjaleek lõi üha rohkem lõkkele.

1938. aasta algas fašistliku agressiooni uute aktidega. Märtsis 1938 vallutasid hitlerlased Austria ja liitsid selle Saksamaaga. Austria anastamise teostas fašistlik Saksamaa Inglise ja Prantsuse valitsevate ringkondade kaasabil. Juba 1937. a. novembris andis Inglise minister Halifax vestluses Hitleriga mõista, et Inglise valitsus ei vaidle vastu Austria ühendamisele Saksamaaga. Kui see anastus oli teostunud, jäid Inglise ja Prantsuse valitsevad ringkonnad, vaatamata oma kohustusele kaitsta Austria sõltumatust, passiivseiks pealtvaatajaiks.

NSV Liidu võitlus rahu ja kollektiivse julgeoleku eest maailmasõja puhkemisel

NSV Liit, kes teostas vankumatult oma rahuarmastavat poliitikat, võitles kollektiivse vastulöögi andmise eest fašistlikele agressoritele ja maailmasõja vältimise eest. Seoses Austria sündmustega teatas Nõukogude valitsus oma valmisolekust alustada viivitamatult teiste riikidega nõupidamisi praktiliste abinõude rakendamiseks, mis suudaksid peatada agressiooni edasise kasvu. «Homme võib-olla on juba hilja,» öeldi Nõukogude valitsuse teadaandes, «täna on selleks veel aega, kui kõik riigid, eriti suurriigid, võtavad kindla, mitte kahemõttelise seisukoha rahu kollektiivse päästmise probleemi suhtes.» Kuid Inglise, Prantsuse ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad ei reageerinud NSV Liidu ettepanekule.

Pärast Austria anastamist hakkasid hitlerlikud agressorid valmistama ette kallaletungi Tšehhoslovakkiale. Kasutades ära fašistlikke organisatsioone Sudeedi piirkonnas, pidasid hitlerlased esialgu võitlust rea Tšehhoslovakkia piiriäärsete alade Saksamaaga ühendamise eest. Neis tingimustes avaldasid Inglise ja Prantsuse valitsevad ringkonnad otsest survet Tšehhoslovakkia valitsusele, sundides teda vastu võtma fašistliku Saksamaa nõudmised, kapituleerima tema ees. Kui Tšehhoslovakkia kohal lasus fašistlike agressorite sissetungioht, ei toetanud Prantsuse valitsus oma liitlast. Inglise ja Prantsuse valitsuste läbirääkimised fašistlike agressoritega Tšehhoslovakkia küsimuses lõppesid häbistava Müncheni kokkuleppega. 29.—30. septembrini 1938. a. toimus Münchenis Saksamaa, Itaalia, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsuse juhtide — Hitleri, Mussolini, Chamberlaini ja Daladier' nõupidamine. Tšehhoslovakkiale tehti ultimatiivne ettepanek rahuldada fašistliku Saksamaa agressiivsed nõudmised ja anda talle need piiriäärsed alad, mida taotles Hitler. Selle ettepaneku vastuvõtmine tegi Tšehhoslovakkia fašistliku Saksamaa ees täiesti relvituks ja abituks. Müncheni konverentsi järgi sai kogu fašistliku agressiooni abistamise poliitika Müncheni poliitika nimetuse.

Tšehhoslovakkia tragöödia kõigil etappidel oli Nõukogude Liit

ainsaks riigiks, kes järjekindlalt kaitses Tšehhoslovakkia huve. Samal ajal, kui Inglismaa ja Prantsusmaa jätsid Ameerika Ühendriikide nõusolekul Tšehhoslovakkia Hitleri meelevalda, teatas Nõukogude valitsus avalikult oma valmisolekust astuda välja Tšehhoslovakkia kaitseks vastavalt vastastikuse abistamise lepingu tingimustele, mis nõudsid ka samaaegset Prantsusmaa väljaastumist. Kuna aga Prantsusmaa keeldus täitmast oma kohust, läks Nõukogude valitsus veelgi kaugemale, kui teda kohustas leping Tšehhoslovakkiaga. Ta teatas Klement Gottwaldi kaudu Tšehhoslovakkia vabariigi presidendile Benešile, et Nõukogude Liit on tingimusel, kui Tšehhoslovakkia osutab ise agressorile vastupanu ja pöördub abipalvega NSV Liidu poole, valmis abistama Tšehhoslovakkiat ka ilma Prantsusmaata. Kuid Beneš ei võtnud seda ettepanekut vastu. Tšehhoslovakkia kodanlus, kes kartis rahvahulkade revolutsioonilisi väljaastumisi oma maal, asus rahvuslike huvide reetmisele. Tšehhoslovakkia kapituleerus fašistlike agressorite ees.

Ameerika Ühendriikide valitsuse esindajad tervitasid Müncheni kokkulepet. Ühendriikide riigisekretär Hull teatas avalikult, et Müncheni kokkulepe «kutsus esile üldise kergendustunde».

Kuid lääneriikide valitsevatel ringkondadel tuli õige pea veenduda, et nende Müncheni poliitika aluseks oli valearvestus. Nad alahindasid imperialistlike vastuolude sügavust Saksamaa, Jaapani ja Itaalia vahel ühelt ning Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa vahel teiselt poolt.

Pärast seda, kui lääneriigid reetsid Austria ja Tšehhoslovakkia, muutus strateegiline ja poliitiline olukord Euroopas järsult Hitleri kasuks. See ilmnes eriti 1939. a. kevadel, kui Hispaania mässajatel õnnestus Saksa ja Itaalia interventide abil ja kogu rahvusvahelise reaktsiooni nõusolekul murda rahva kangelaslik vastupanu ja kehtestada Hispaanias fašistlik režiim.

Hitlerlased muutusid üha ülbemaks. Münchenis leppisid Inglismaa, Prantsusmaa, Saksamaa ja Itaalia kokku Tšehhoslovakkia uute (kärbitud) piiride ühise garantii suhtes. Kuid hoolimata sellest kokkuleppest anastas hitlerlik Saksamaa 15. märtsil 1939 ka ülejäänud osa Tšehhoslovakkiast ning isegi ei teatanud sellest Inglismaale ja Prantsusmaale, oma partneritele Müncheni tehingus. Nädala pärast, 22. märtsil, sundis Hitler Leedut alla kirjutama nõusolekule Klaipeda piirkonna üleandmise kohta Saksamaale. Poliitilistes ringkondades oodati, et Hitler esitab Inglismaale ja Prantsusmaale nõudmise Saksamaale nende asumaade tagasiandmise kohta, mis võeti temalt ära Versailles' rahulepingu järgi.

Oli ka veel teisi Müncheni poliitika pooldajaid erutavaid sümptoome. Pärast Müncheni konverentsi kiskusid hitlerlased Tšehhoslovakkialt Taga-Karpaatia Ukraina. Nad organiseerisid seal marionetliku valitsuse oma agentidest — reaktsioonilistest ukraina natsionalistidest — ja lõid Nõukogude-vastaste intriigide kolde. Saksa fašistide tegevus Taga-Karpaatia Ukrainas sisendas Hitleri sõjaretkest NSV Liidu vastu unistavatele münchenlastele suuri lootusi.

Kuid 1939. a. märtsis muutsid hitlerlased kurssi Taga-Karpaatia suhtes. Nad likvideerisid seal oma marionetliku valitsuse ja andsid Taga-Karpaatia Ukraina Ungarile. Oodates hitlerlaste kallaletungi Ukrainale, hakati Inglise, Prantsuse ja Ameerika Ühendriikide valitsevates ringkondades kaotama juba kannatust. 1939. a. kevadel kasvas neis ringkondades kartus, kas mitte hitlerlased ei peta neile pandud lootusi ega pöördu Ukraina asemel läände.

Seoses sellega muutsid Inglise ja Prantsuse valitsused oma taktikat. Kui hitlerlaste valitsus, teinud lõpu Tšehhoslovakkiale, asus kohe Poola kallale, esitades talle kaugeleminevaid nõudmisi territoriaalsete ja teiste järeleandmiste suhtes[1], teatas Inglise valitsus avalikult, et ta tagab Poolale oma abi tema sõltumatuse kindlustamisel. Prantsuse valitsus asus analoogilisele seisukohale. Sellele järgnes Inglismaa ja Prantsusmaa garantii ka mõnedele teistele riikidele (Kreeka, Rumeenia ja Türgi), millede territooriume fašistlikud agressorid endale ihaldasid.

Selline taktika taotles kaht eesmärki. Ühest küljest pidi see rahustama Inglismaa ja Prantsusmaa avalikkuse laiu ringkondi, kes olid äärmiselt nördinud, et nende valitsused toetavad hitlerlikku agressiooni. Teisest küljest oli selle taktika eesmärgiks leida selliseid poliitilisi survevahendeid Hitlerile, mille abil oleks võimalik muuta teda tähelepanelikumaks Inglise ja Prantsuse huvide vastu ning ergutada teda nendega kindlat kokkulepet sõlmima.

Kuid Inglismaa ja Prantsusmaa lähenemine sel ajal nii nõrkadele maadele, nagu Poola, Rumeenia ja Türgi, ei suutnud Hitlerit hirmutada. Pealegi, kui 1939. a. aprillis fašistlik Itaalia teostas järjekordse agressiooniakti ja anastas Albaania, jäi agressor jälle karistamata. Ei Inglismaa ega Prantsusmaa liigutanud sõrmegi selleks, et kaitsta Albaaniat.

Et saada oma käsutusse tõeliselt tugevat survevahendit hitlerliku Saksamaa vastu, alustasid Inglismaa ja Prantsusmaa 1939. a. märtsis läbirääkimisi Nõukogude Liiduga. Läbirääkimised venisid pikale ja kestsid kuni augustikuuni. Ettepanekutes, millega esinesid Prantsuse ja eriti Inglise valitsus, taotleti ilmselt seda, et siduda Nõukogude Liitu kindlate kohustustega, mis tõmbaksid ta sõtta Saksamaa vastu, ise aga hoida käed vabad ja jääda kõrvale.

Nõukogude valitsus sai lääneriikide manöövrist aru ja lükkas tagasi ettepanekud, mis ei rajanenud kohustuste vastastikkuse ja võrdsuse põhimõttele. Soovimata aga mööda lasta ühtki võimalust rahu säilitamiseks ja kollektiivse vastupanu organiseerimiseks agressorile, esitas Nõukogude valitsus vastuettepaneku, ja nimelt, et NSV Liit, Inglismaa ja Prantsusmaa kohustuvad ühiselt: esiteks osutama üksteisele abi, sealhulgas ka sõjalist abi agressiooni puhul Euroopas kellegi vastu neist kolmest lepinguosalisest riigist; tei-

[1] Hitler nõudis Danzigi ühendamist ja Saksamaale eksterritoriaalsete autoteede ja raudteede andmist Poola koridoris. Ta nõudis samuti territoriaalseid järeleandmisi Ülem-Sileesias. Pisut hiljem tühistas Saksamaa 1934. a. Poolaga sõlmitud mittekallaletungilepingu.

seks pidid kolm lepinguosalist riiki osutama samasugust abi kõigile Ida-Euroopa riikidele, mis piirnevad NSV Liiduga ning asuvad Balti ja Musta mere vahel, s. o. Soomele, Eestile, Lätile, Poolale ning Rumeeniale; kolmandaks nägi Nõukogude ettepanek ette, et Inglismaa, Prantsusmaa ja NSV Liit kohustuvad lühima aja jooksul kindlaks määrama sõjalise abi suuruse ja vormi, mida osutab igaüks kolmest riigist. Nõukogude ettepanek lõi aluse tõelise vastulöögi organiseerimiseks agressorile. Nõukogude ettepaneku vastuvõtmine Inglismaa ja Prantsusmaa poolt oleks võinud läheneva sõja ära hoida. Moment oli erakordselt vastutusrikas ja terav, sest hitlerlik surve Poolale tugevnes iga päevaga.

See, et Inglise ja Prantsuse valitsus ei soovinud tegelikult töötada koos NSV Liiduga, ilmnes täie selgusega, kui Moskvas algasid Nõukogude valitsuse ettepanekul läbirääkimised kolme suurriigi sõjaliste missioonide vahel. Nõukogude valitsuse arvates pidid need läbirääkimised määrama kindlaks NSV Liidu, Inglismaa ja Prantsusmaa relvastatud jõudude koostöö konkreetsed vormid sõja puhul hitlerliku Saksamaaga. Peaküsimuseks oli sealjuures järgmine. Silmas pidades, et NSV Liidul polnud Saksamaaga ühist piiri, võisid Nõukogude relvastatud jõud sõjas Saksamaaga osutada Inglismaale, Prantsusmaale ja Poolale abi ainult sel tingimusel, kui Poola laseb neil minna läbi oma territooriumi. Teisi võimalusi kokkupuutumiseks vastasega Nõukogude armeel ei olnud. Kui aga Nõukogude valitsuse poolt sõjaliste läbirääkimiste ajal esitati igati seadusepärane ja täiesti paratamatu küsimus Nõukogude vägede laskmisest läbi Poola, siis Poola valitsus vastas sellele eitavalt. Inglismaa ja Prantsusmaa omalt poolt ei võtnud mingisuguseid efektiivseid abinõusid tarvitusele, et olukorda muuta. Juba see üksi tõestas, et mitte ainult Poola, vaid ka Inglismaa ja Prantsusmaa ei olnud tegelikult üldse huvitatud koostöö loomisest NSV Liiduga. Muidu ei oleks nad jätnud hoolitsemata selle eest, et Nõukogude Liidu vägedele oleks antud võimalus tegutseda sel territooriumil, kus nad oleksid saanud anda agressorile vastulöögi.

Et Inglismaal puudus tahtmine koostööks, seda näitas ka fakt, et ta oli nõus sõja puhul välja panema vaid tühiseid jõude: kõigest 5 jalaväediviisi ja 1 mehhaniseeritud diviisi. Ja seda samal ajal, kui NSV Liit teatas oma valmisolekust saata rindele 136 laskurdiviisi, 5000 suurtükki, kuni 10 000 tanki ja tanketti ning üle 5000 lahingulennuki. Salajases instruktsioonis Inglise sõjaväelisele missioonile öeldi otseselt, et «Briti valitsusel ei ole soovitav võtta endale mingisuguseid kindlaid kohustusi» NSV Liidu ees.

Reetlikuks sammuks münchenlaste poolt oli Inglise valitsuse astumine salajastesse läbirääkimistesse Saksamaaga, ja seda ajal, kui läbirääkimised NSV Liiduga olid täies hoos ja kui fašistid, tugevdades survet Poolale ning teostades ühe provokatsiooni teise järel, viisid vahekorra kiiresti sõjani Poola ja Saksamaa vahel. Neil salajastel läbirääkimistel tehti inglaste poolt hitlerlastele ettepanek mitte ainult mittekallaletungi pakti sõlmimiseks, vaid anti

ka nõusolek mõjusfääride jaotamiseks maailma mastaabis, kaasa arvatud Hiina ja Nõukogude Liit. Juhul, kui Saksamaa oleks nõustunud temale pakutud tehinguga, olid inglased valmis katkestama oma läbirääkimised NSV Liiduga ja keelduma just äsja Poolale lubatud sõltumatuse «garantiist». Teiste sõnadega, nad olid valmis reetma Poola täpselt samuti, nagu reetsid Tšehhoslovakkia. Läbirääkimised ei lõppenud Inglise—Saksa kokkuleppega Hitleri keeldumise pärast.

Vahepeal oli olukord teravnenud. Imperialistlik sõda lähenes Nõukogude Liidu piiridele mitte ainult läänest. Sõda möllas Nõukogude Liidu piiride ümber ka Kaug-Idas. Ta lähenes meie maale korraga kahelt poolt. Jaapani väed, jätkates pealetungi, vallutasid Hiinas 1938. a. Kantoni ja Hankou. Ameerika Ühendriigid varustasid Jaapanit viimasel puuduvate strateegiliste materjalidega, milleta poleks saanud sõdida: nafta, raua ja terasega. Ameerika Ühendriigid ei teinud seda mitte ainult kasumite pärast, vaid ka lootuses õhutada Jaapanit sõtta NSV Liiduga. Hiinat aga abistasid Ameerika Ühendriigid äärmiselt napilt.

Ainukeseks suurriigiks, kes hiina rahvast võitluses Jaapani agressiooni vastu tõsiselt abistas, oli Nõukogude Liit. «Sellest ajast, kui algas sõda Jaapani anastajate vastu,» kirjutas Mao Tsedung detsembris 1939, «ei osutanud ükski imperialistlik valitsus meile tõsist abi — ainuüksi Nõukogude Liit abistas meid sõjalennuväe ja materiaalsete ressurssidega.»

Jaapan ei loobunud oma agressiivsetest kavatsustest NSV Liidu suhtes, ta hoidis Nõukogude piiril suure armee ja suurendas pinget selles Kaug-Ida piirkonnas; Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa valitsused tegid omalt poolt kõik võimaliku Jaapani ja Nõukogude Liidu suhete halvemaks muutmiseks. Nad tahtsid NSV Liitu sõtta tõugata mitte ainult Saksamaaga, vaid ka Jaapaniga. 1938. a. suvel võtsid Jaapani militaristid ette otsese kallaletungi Nõukogude territooriumile Mandžuuria kaudu Hassani järve juures, Vladivostoki lähedal. Nad löödi Nõukogude vägede poolt tagasi. Vaatamata sellele ebaõnnestumisele, tungisid Jaapani imperialistid 1939. a. mais suurte jõududega Mongoolia Rahvavabariigi territooriumile Halhin-Goli jõe piirkonnas. Nõukogude riik oli 1936. a. sõlminud Mongoolia Rahvavabariigiga vastastikuse abistamise lepingu. Olles alati truu oma kohustustele, tuli NSV Liit viivitamatult mongoolia rahvale appi. Nõukogude armeel tuli koos Mongoolia armee väeosadega teostada ulatuslikke operatsioone, mis lõppesid Jaapani vägede täieliku purustamisega.

Imperialistliku agressiooni algusega nii Euroopas kui ka Kaug-Idas sattus meie kodumaa 1939. a. suvel väga raskesse olukorda: tema ees oli perspektiiv pidada sõda üheaegselt kahel rindel — nii läänes kui ka Kaug-Idas — ja olla sealjuures isoleeritud, ilma liitlasteta.

NSV Liitu ümbritsevas kapitalistlikus maailmas vallandus sõda järjest suuremas ulatuses, kuid need kapitalistlikud riigid, kelle huvisid fašistlik agressioon riivas, keeldusid koostööst NSV Liiduga

ja kollektiivsest vastupanust agressorile. Oskusliku poliitikaga võis siiski saavutada seda, et võtta vältimatu sõda vastu võimalikult soodsamas olukorras — mitte isoleerituna ja igal juhul mitte kahel rindel korraga. Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus lahendasid selle raske ülesande.

Pärast seda, kui NSV Liidu läbirääkimised Inglismaa ja Prantsusmaaga sattusid ummikusse nende maade loobumise tagajärjel koostööst NSV Liiduga, tuli viivitamatult võtta tarvitusele abinõud, et mitte lasta meie maad kiskuda sõjalisse konflikti. Tuli arvestada seda, et Inglise valitsus taotleb NSV Liidu vastu suunatud sobingut Hitleriga.

Seoses sellega võttis Nõukogude valitsus vastu Saksamaa ettepaneku mittekallaletungi-lepingu sõlmimiseks NSV Liidu ja Saksamaa vahel.

23. augustil 1939. a. sõlmiti Moskvas mittekallaletungi-leping Saksamaa ja NSV Liidu vahel. Lepinguosalised pooled kohustusid hoiduma igasugusest vägivallast, agressiivsest tegevusest ja kallaletungist üksteise vastu nii üksikult kui ka koos teiste riikidega.

Sõja algus Euroopas. NSV Liidu abinõud oma piiride kindlustamiseks

1939. a. suve lõpul pinge Euroopa poliitilises atmosfääris saavutas kõrgeima astme. Hitlerlased võtsid järgmiselt ette Poola anastamise. Poola rahvavastane valitsus, kes suureliselt keeldus NSV Liidu abist, osutus hitlerliku agressiooni ees jõuetuks. 1939. a. 1. septembri varahommikul tungisid Saksa jalaväe- ja tankidiviisid lennuväe toetusel Poola territooriumile.

Poola vallutamine tähendas hitlerliku Saksamaa positsiooni järsku tugevnemist Euroopas, mis oli vastuolus Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistlike huvidega. Inglise ja Prantsuse valitsused pöördusid Saksamaa poole nõudmisega, et Saksa väed Poola territooriumilt välja viidaks. Saksamaa keeldus seda nõudmist täitmast.

3. septembril teatasid Inglismaa ja Prantsusmaa, et nad astuvad Saksamaaga sõjaseisukorda.

Seega lõppes Müncheni poliitika täieliku kaotusega: Müncheni kokkuleppest osavõtjad tahtsid, et NSV Liit takerduks sõtta Saksamaa ja Jaapaniga ning samal ajal lääneriigid säilitaksid rahu ja koguksid jõude. Kuid vastupidi münchenlaste pingutustele algas sõda Euroopas mitte kui imperialistlike maade sõda sotsialistliku maa vastu, vaid kui imperialistlike riikide ühe rühma sõda teise rühma vastu, kui sõda imperialistlikus süsteemis eneses. Vastuolud imperialistlike riikide vahel viisid rutem sõjani kui vastuolud kapitalismi ja sotsialismi vahel. Hirmust NSV Liidu kaitsevõime ees tegi Hitler Nõukogude valitsusele ettepaneku mittekallaletungipakti sõlmimiseks. Ta kavatses kõigepealt teha lõpp oma võistlejatele kapitalistlikust leerist.

Sõja puhkedes Euroopas võttis Nõukogude Liit tarvitusele abinõud oma läänepiiride kindlustamiseks. Hitlerlaste sissetungimine Poolasse näitas Poola kodanliku riigi elujõuetust. Juba septembri

keskel lakkas tegelikult olemast Poola kodanlik riik ja tema valitsus. Saksamaa väed liikusid kiiresti NSV Liidu piiride poole. Viivitada oli võimatu. 17. septembril 1939. a. läksid Nõukogude väed üle piiri, vabastasid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene ning võtsid oma kaitse alla nende piirkondade elanike elu ja vara. Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene vabastamine seadis jalule ajaloolise õigluse: kindlustas lääneukrainlaste ja -valgevenelaste rahvusliku taasühinemise ühtseks Ukraina ja Valgevene riigiks.

Nihutanud oma piirid lääne poole sai Nõukogude riik seal võimaluse oma kaitse tugevdamiseks.

Selle sammu õigsus Nõukogude riigi poolt oli niivõrd selge, et seda pidid tunnistama isegi mõned kodanlikud tegelased läänest. Nii teatas Churchill oma raadiokõnes 1. oktoobril 1939, et Lääne-Valgevene ja Lääne-Ukraina vallutamine Nõukogude vägede poolt «on täiesti vajalik Venemaa julgeolekuks teda ähvardava Saksa hädaohu vastu.» Esinedes 26. oktoobril 1939 Ülemkojas, ütles välisminister Halifax, et «Nõukogude valitsuse tegevus nihutas piiri üldiselt sellele joonele, mida soovitas Versailles' konverentsil lord Curzon».

Septembri lõpul ja oktoobri esimesel poolel 1939. a. sõlmis Nõukogude valitsus hitlerliku agressiooni ärahoidmiseks Baltimaadel vastastikuse abistamise lepingu Eesti, Läti ja Leeduga. NSV Liit kohustus osutama neile maadele otsest abi juhul, kui nende vastu alustatakse agressiooni. Nende territooriumidele loodi Nõukogude sõjalised baasid. Leedule anti tagasi Vilniuse linn ja Vilniuse piirkond, mille kodanlik-feodaalne Poola oli Leedult varem ebaseaduslikult ära kiskunud.

Oma läänepiire kindlustades lähtus Nõukogude Liit sellest, et Nõukogude-vastase interventsiooni oht ei ole imperialistlike riikide vahel alanud sõjale vaatamata kadunud, vaid vastupidi, on veelgi kasvanud. Seda tõendasid veenvalt sündmused seoses Nõukogude—Soome konfliktiga 1939/40. a. talvel.

Soome reaktsioonilised ringkonnad, kes olid nõus Soome muutmisega rahvusvahelise imperialismi Nõukogude-vastaseks platsdarmiks, lõid ohu NSV Liidu loodepiiride julgeolekule. Nad mitte ainult ei lükanud tagasi NSV Liidu ettepanekut sõlmida vastastikuse abistamise pakt, vaid provotseerisid 1939. a. lõpul ka sõja Nõukogude Liiduga.

Nõukogude-vastase interventsiooni eest võitlejad juubeldasid sõjategevuse alguse puhul NSV Liidu ja Soome vahel. Nad lootsid seda konflikti ära kasutada Nõukogude-vastase sõja alustamiseks. Imperialismileeris tõusis ohjeldamatu Nõukogude-vastase agitatsiooni laine.

Ohutades Soome sõjalist klikki sõtta, varustasid Inglismaa ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad Soomet relvadega ning valmistusid ekspeditsioonikorpuse saatmiseks Nõukogude—Soome rindele. Märtsis 1940 teatas Chamberlain, et Inglismaa saatis Soome 101 lennukit, üle 200 suurtüki, sadu tuhandeid mürske, lennukipomme ja tankitõrjemiine. Daladier teatas, et Prantsusmaa andis

Soomele üle 175 lennukit, ligikaudu 500 suurtükki, üle 5000 kuulipilduja, miljon mürsku ja käsigranaati ning muud varustust. Samasugust abi osutasid Soomele ka Ameerika Ühendriigid. 1940. a. algul valmistuti 100 000 mehe suuruse Inglise ja 50 000 mehe suuruse Prantsuse ekspeditsioonikorpuse Soome saatmiseks.

Saksamaaga sõjaseisukorras olevad Inglismaa ja Prantsusmaa sel perioodil tegelikult sõda ei pidanud. Inglise ja Prantsuse peastaapides töötati välja sõjaliste operatsioonide plaan NSV Liidu vastu 1940. aastaks. Hoop kavatseti anda mitte ainult Soomest, vaid teostada kallaletung NSV Liidule ka lõunast, Kaukaasia ja Musta mere piirkonnast.

Ent Nõukogude armee ajas nurja kõik need arvestused. 11. veebruaril 1940 alustasid Nõukogude väed tormijooksu Soome kindlustustele, mis olid ehitatud rea aastate jooksul ja tuntud Mannerheimi liini nimetuse all. 17 päeva kestnud lahingute tulemusena murti 1. märtsiks Mannerheimi liin läbi. Peatselt vallutasid Nõukogude väed Viiburi. Soome väed said lüüa. Vastavalt rahulepingule Soomega kindlustas NSV Liit julgeoleku Leningradile, millest piir oli enne sõda ainult 32 km kaugusel, ning samuti Murmanski raudteele.

§ 2. Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevene, Baltimaade, Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvaste astumine NSV Liidu koosseisu. Uute nõukogude liiduvabariikide moodustamine

Lääne-Valgevene taasühendamine Ukraina NSV-ga ja Lääne-Ukraina taasühendamine Valgevene NSV-ga

Raske ja rõõmutu oli Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene töötajate elu, kes olid kodanlik-feodaalse Poola poolt 1919.—1920. a. Nõukogudemaa küljest ära kistud. Poola kapitalistide ja mõisnike ikke all hellitasid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene töölised ja talupojad kahe aastakümne jooksul mõtet taasühinemisest oma veresugulastega, Nõukogude ukrainlaste ja valgevenelastega. Nõukogude armee tulek Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene territooriumile kutsus esile ukraina ja valgevene töörahva juubelduse. Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene töölised ja talupojad võtsid Nõukogude armee sõjamehi vastu kui enda rahvuslikust ja sotsiaalsest rõhumisest vabastajaid.

Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene riikliku korralduse ja edasise saatuse küsimus otsustati töörahva hulkade vabal tahtel. Juba esimestel päevadel pärast nende territooriumide vabastamist moodustati seal kohaliku rahva esindajatest ajutised valitsused. Ajutised valitsused juhtisid poliitilist ning majandus- ja kultuurielu. Väljendades töörahva tahet, esinesid ajutised valitsused Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene rahvaesinduste kokkutuleku algatajatena.

1939. a. oktoobri algul moodustati Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valgevenes komiteed nende alade rahvakogude valimiste organiseerimiseks.

Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valgevenes hargnes rahvakogude valimiste puhul hoogne poliitiline kampaania. Kandidaate esitades tegid töölised, talupojad ja töötav intelligents neile ülesandeks võidelda nõukogude võimu kehtestamise eest Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valgevenes ning taotleda nende piirkondade vastuvõtmist NSV Liidu koosseisu. Tööliste koosolekute, talurahvakomiteede, ajutiste valitsuste, tööliskaardiväe ja intelligentsi koosolekute poolt esitatud kandidaadid valiti üksmeelselt Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene rahvakogudesse. Nende valimise poolt hääletas 90% valijatest.

Rahvakogud kuulutasid välja nõukogude võimu kehtestamise Lääne-Ukrainas ja Lääne-Valgevene territooriumil.

«Väljendades Lääne-Ukraina vabastatud rahva üksmeelset tahet,» öeldi Lääne-Ukraina Rahvakogu deklaratsioonis, «ja järgides Nõukogude Liidu rahvaste eeskujule, kuulutab Ukraina Rahvakogu välja Nõukogude võimu kehtestamise kogu Lääne-Ukraina territooriumil». Valgevene Rahvakogu teatas: «Nüüdsest peale kuulub kogu võim Lääne-Valgevene territooriumil linna ja maa töörahvale töörahva saadikute nõukogude näol.»

Koos nõukogude võimu väljakuulutamisega võeti vastu deklaratsioonid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene astumise kohta NSV Liitu ja nende taasühendamise kohta Ukraina NSV-ga ning Valgevene NSV-ga. Need deklaratsioonid kajastasid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene töörahva üksmeelset tahet. Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene rahvakogud võtsid samuti vastu otsuse mõisamaade konfiskeerimise ning pankade ja suurtööstuse natsionaliseerimise kohta.

31. oktoobril 1939. a. avati Moskvas NSV Liidu Ülemnõukogu erakorraline viies istungjärk. Sinna saabusid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene rahvakogude delegatsioonid. Vaadanud läbi Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene rahvakogude deklaratsioonid, võttis istungjärk vastu seadused Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene vastuvõtmise kohta NSV Liidu koosseisu ning nende taasühendamise kohta Ukraina NSV-ga ja Valgevene NSV-ga[1].

See ajalooline akt tegi lõpu Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene töörahva kauaaegsele lahusolekule oma verevendadest, nõukogude ukrainlastest ja valgevenelastest.

Nõukogude võimu väljakuulutamine Baltimaadel. Leedu, Läti ja Eesti NSV vastuvõtmine NSV Liitu

1940. aastale eelnenud 20-aastane ajavahemik oli raskete katsumuste ajaks Läti, Leedu ja Eesti töörahvale. 1919. a. oli Baltimaadel kukutatud nõukogude võim ning kehtestatud kodanlik-natsionalistlikud valitsused. Nõukogude võimu kukutamine Baltimaadel, nende maade lahtikiskumine Nõukogude Venemaast ja kodanlik-natsiona-

[1] Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevene territooriumi moodustas umbes 200 000 km² ja elanikkonna 13 milj. inimest.

listliku diktatuuri kehtestamine tõid kaasa kannatusi ja viletsust läti, leedu ja eesti töörahvale.

Reaktsiooniliste elementide poolt teostatud riigipöörete tulemusena kehtestati Baltimaadel fašistlik režiim. 1926. a. kehtestati Leedus avalik fašistlik diktatuur. 1934. a. mais toimus Lätis fašistlik riigipööre, mis andis võimu Ulmanise kliki kätte. 1934.—1935. a. kehtestati Eestis Pätsi-Laidoneri fašistlik diktatuur. Iseloomustades rahvahulkade olukorda fašistliku diktatuuri perioodil, kirjutas Läti kommunistliku partei keskhäälekandja, ajaleht «Cina» («Võitlus») 1939. a.: «Läti töörahval ei ole absoluutselt mingisuguseid poliitilisi õigusi. Avalikku arvamust ei saa väljendada ka kõige elementaarsemal viisil. Kogu legaalne ajakirjandus, kirjandus ja kunst on täiesti sõltuvad siseministrist ja sotsiaalministrist. Sellist poliitiliselt õigusetut ühiskonda ei olnud isegi tsarismi kõige mustema reaktsiooni ajal.»

Kuid fašistlik terror ei suutnud murda Baltimaade töörahva tahet võitluses oma sotsiaalse vabanemise eest. Tööliste ja talupoegade võitlus, mida juhtisid Läti, Leedu ja Eesti kommunistlikud parteid, kasvas pidevalt. Ainuüksi 1939. a. toimus Lätis 316 streiki; pidevalt kasvas streigiliikumine Leedus ja Eestis. Rahulolematus töötava talurahva seas suurenes. Töörahvas võitles aktiivselt fašistliku režiimi ning ekspluateerimise ja viletsuse vastu.

Lätis, Leedus ja Eestis valitsevate fašistlike klikkide välispoliitika viis nende maade rahvusliku sõltumatuse täielikule kaotamisele ja nende maade muutumisele Lääne imperialistlike maade asumaadeks. Imperialistid taotlesid Baltimaade hõivamist, töötasid välja plaane nende okupeerimiseks ja ärakasutamiseks platsdarmina kallaletungimiseks NSV Liidule.

Rahvahulgad Baltimaades vihkasid «oma» valitsuste rahvavaenulikku poliitikat ja võitlesid aktiivselt nende vastu. Töörahva hulkade survel olid Läti, Leedu ja Eesti valitsused sunnitud sõlmima 1939. a. sügisel vastastikuse abistamise pakti NSV Liiduga.

Kuid sõlminud vastastikuse abistamise pakti NSV Liiduga, ei tahtnud nende maade valitsused oma kohustusi täita. Hoolimata Baltimaade rahvaste huvidest jätkasid nad oma maade NSV Liidule kallaletungi platsdarmiks muutmise poliitikat. Eesti kodanluse juhtivate ringkondade häälekandja «Päevaleht» kirjutas küüniliselt: «Eesti ei võta venelastelt abi vastu isegi sel juhul, kui teisest küljest tungivad kallale sakslased.» Rikkudes jämedalt NSV Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakte, moodustasid Läti, Leedu ja Eesti fašistlikud valitsused Nõukogude-vastase sõjalise bloki. Fašistlikud klikid organiseerisid ühtlasi rea provokatsioonilisi kallaletunge nõukogude sõjaväelastele, kes vastastikuse abistamise paktide alusel asusid Baltimaadel. Areteeriti ja heideti vanglasse sadu patrioote, kes tervitasid paktide sõlmimist NSV Liiduga.

1940. a. kevadel ja suvel pidasid Baltimaade valitsused hitlerlastega läbirääkimisi Saksa vägede avaliku sissetungi kohta Lee-

dusse, Lätisse ja Eestisse. Leedu Smetona valitsus pöördus 1940. a. suvel hitlerliku Saksamaa poole ettepanekuga tuua hitlerlikud väed viivitamatult Baltimaade territooriumile.

Nõukogude Liit ei saanud kõiki neid Nõukogude-vastaseid provokatsioone tähele panemata jätta. 14. juunil 1940. a. teatas NSV Liidu valitsus Leedu valitsusele, et ta ei pea enam võimalikuks kannatada leedu fašistide Nõukogude-vastast tegevust. NSV Liit nõudis, et Nõukogude-vastaste provokatsioonide süüdlased kohtu alla antaks, viivitamatult moodustataks niisugune valitsus, mis oleks võimeline ausalt täitma vastastikuse abistamise lepingut NSV Liiduga, et kindlustada Nõukogude sõjaväeosade vaba pääs Leedu territooriumile kokkuleppe kindlustamise ja provokatsioonilise Nõukogude-vastase tegevuse lõpetamise eesmärgil. 16. juunil avaldati analoogilised teadaanded ka Läti ja Eesti valitsusele. Leedu, Läti ja Eesti valitsused olid sunnitud vastama, et nad võtavad NSV Liidu poolt esitatud tingimused vastu.

NSV Liidu ettepanekute vastuvõtmine toimus Läti, Leedu ja Eesti töörahva hulkade survel. Kommunistide juhtimisel alustas läti, leedu ja eesti töörahvas 1940. a. juunis aktiivset võitlust fašistliku režiimi vastu. Kapitalistid kavatsesid tekkinud kriisi lahendada ühe fašistliku rühmituse teisega asendamise teel, püüdes iga hinna eest võimu enda käes hoida. Kuid kommunistid nägid läbi selle manöövri ning viisid rahvahulgad võitlusse ekspluataatorliku režiimi kukutamise eest.

Nõukogude vägede saabumist Lätisse, Leedusse ja Eestisse tervitas töörahvas vaimustusega. 15. ja 16. juunil toimusid Leedu töörahva võimsad demonstratsioonid. Leedu töölised ja talupojad tulid kommunistide juhtimisel tänavale ja nõudsid fašistliku režiimi likvideerimist, nendega ühinesid ka Leedu armee sõdurid. Vaatamata Ulmanise fašistliku valitsuse poolt kehtestatud sõjaseisukorrale, saavutas läti töörahva võitlus 20. juunil seninägematult suure ulatuse. 21. juunil algasid töörahva massilised revolutsioonilised väljaastumised Eestis. Tallinnas vabastasid demonstrandid poliitvangid, võtsid enda kätte valitsuse residentsi ja lõid linna revolutsioonilised kaitseorganid.

Läti, Leedu ja Eesti töörahva revolutsioonilised väljaastumised kommunistide juhtimisel lõppesid täieliku võiduga. Töörahva võitluse tulemusena kukutati fašistlikud valitsused. Töölised ja töötavad talupojad võtsid kommunistide juhtimisel võimu enda kätte. 17. juunil moodustati Leedus rahvavalitsus eesotsas J. Paleckisega, 20. juunil Läti rahvavalitsus eesotsas A. Kirchensteiniga ja 21. juunil Eesti rahvavalitsus eesotsas J. Varesega. Läti, Leedu ja Eesti kommunistlikud parteid, tulnud välja põranda alt, asusid demokraatlike valitsuste etteotsa ja suunasid nende tegevust revolutsiooniliste ümberkorralduste elluviimisele.

14.—15. juulil toimusid vabades demokraatlikes tingimustes valimised Läti ja Leedu rahvaseimidesse ning Eesti Riigivolikogusse.

Valimistel saavutasid võidu «töötava rahva liidud», keda juhtisid kommunistid.

Kuus päeva hiljem, 21. juulil 1940. a. avati Riias, Tallinnas ja Vilniuses Baltimaade vabariikide kõrgemate võimuorganite istungid. 21. juuli sai pöördepunktiks Läti, Leedu ja Eesti rahva ajaloos. Sel päeval kuulutasid Läti Rahvaseim, Leedu Rahvaseim ja Eesti Riigivolikogu, mis olid moodustatud töörahva esindajatest, Baltimaadel välja töörahva võimu. Väljendades töörahva tahet võtsid need rahvaesindused vastu otsuse Läti, Leedu ja Eesti astumise kohta NSV Liidu koosseisu.

Nii lõppes Läti, Leedu ja Eesti töörahva palju aastaid kestnud ennastsalgav võitlus oma vabaduse eest. Kommunistliku partei juhtimisel kukutasid Läti, Leedu ja Eesti töölised ning töötav talurahvas fašistliku kliki ja kehtestasid nõukogude võimu. Pärast pikki aastaid kestnud võitlust avanes Baltimaade töörahval võimalus rahvuslikuks taassünniks ja sotsialistlikuks ülesehitustööks. Läti, Leedu ja Eesti töörahva revolutsioonilised väljaastumised toimusid NSV Liidu töörahva omakasupüüdmatul vennalikul toetusel, kes päästis Baltimaade rahvad imperialistlikust interventsioonist ja fašistlikust orjastamisest. Baltimaade töörahvas saavutas võidu rahulikul teel. See oli võimalik nõukogude rahva abi tõttu Läti, Leedu ja Eesti töölisklassile ning töötavale talurahvale, mis halvas reaktsiooni jõud ega andnud neile võimalust alustada relvastatud võitlust progressi ja sotsialismi jõudude vastu.

Kuulanud ära Läti NSV Rahvaseimi, Leedu NSV Rahvaseimi ja Eesti NSV Riigivolikogu täievoliliste komisjonide avalduse, võttis NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmes istungjärk 1940. a. augusti algul vastu ajaloolise otsuse Leedu, Läti ja Eesti vastuvõtmise kohta NSV Liidu koosseisu. Algas uus ajajärk Baltimaade töörahva ajaloos, nende arenemises ja elus nõukogude rahvaste vennalikus peres.

Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvaste astumine NSV Liidu koosseisu. Moldaavia NSV moodustamine

Peaaegu üheaegselt Baltimaadel toimunud revolutsiooniliste sündmustega toimusid tähtsad muudatused ka NSV Liidu edelapiiril. Pärast Oktoobrirevolutsiooni kasutas bojaaride Rumeenia Nõukogude Venemaa jõuetust ja kiskus tema küljest vägivaldselt ära Bessaraabia. NSV Liidust lahtikistud Bessaraabia töörahvas sattus raskesse olukorda. Rumeenia kapitalistid ja mõisnikud teostasid Bessaraabias koloniaalset ekspluateerimist. Kahe aastakümne kestel, mil Bessaraabias võimutsesid rumeenia kapitalistid ja mõisnikud, sattus Bessaraabia majandus täielikku ummikusse. Paljud tööstusettevõtted suleti. Külades valitses julm ekspluateerimine ja omavoli. Agraarreformi sildi all võtsid rumeenia ja bessaraabia mõisnikud ning kulakud talupoegadelt ära kuni $^2/_3$ neile kuulunud maast. Bessaraabia töörahva hulgad pidid elama harimatuses ja vaimupimeduses. Kirjaoskamatute arv Bessaraabia külades ulatus kuni 80%-ni.

Põranda all töötavate kommunistide juhtimisel tõstis Bessaraabia töörahvas mitu korda võitluslipu Rumeenia kapitalistide ja

mõisnike kolonisaatorliku režiimi ning moldaavia mõisnike ja kulakute ikke vastu. Bessaraabia töörahva ennastsalgav võitlus põimus tihedalt rumeenia töörahva võitlusega rõhumise ja ekspluateerimise vastu.

Nõukogude Liit ei olnud kunagi leppinud Bessaraabia vägivaldse eraldamisega. NSV Liidu valitsus teatas korduvalt avalikult kogu maailmale, et ta peab Bessaraabia ärakiskumist NSV Liidu küljest ebaseaduslikuks ning Bessaraabia töörahva elulistele huvidele vastukäivaks.

1940. a. suvel pöördus Nõukogude valitsus Rumeenia valitsuse poole ettepanekuga lahendada Bessaraabia küsimus rahulikul teel. «Nüüd, kui NSV Liidu sõjaline jõuetus on läinud minevikku,» öeldi Nõukogude noodis, «ja tekkinud rahvusvaheline olukord nõuab minevikult pärandiks saadud lahendamata küsimuste kiiret lahendamist, et panna lõpuks alus kindlale rahule riikide vahel, peab Nõukogude Liit vajalikuks ja õigeaegseks asuda õiguse jaluleseadmise huvides koos Rumeeniaga Bessaraabia Nõukogude Liidule tagasiandmise küsimuse viivitamatule lahendamisele.»[1] Ühtlasi teatas NSV Liidu valitsus, et Bessaraabia tagasiandmise küsimus on orgaaniliselt seotud selle Bukoviina osa üleandmisega Nõukogude Liidule, mille rahvas oma suuremas enamuses on seotud Nõukogude Ukrainaga nii ühise ajaloolise saatuse kui ka ühise keele ja rahvusliku koosseisu poolest.

Rumeenia valitsus oli sunnitud nõustuma Nõukogude—Rumeenia konflikti rahuliku lahendamisega ning Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina tagasiandmisega NSV Liidule. 1940. a. lõpul hõivasid Nõukogude väed, keda Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina töörahvas rõõmuga vastu võttis, Tšernovtsõ, Kišinjovi, Akkermani jt. punktid, mis anti tagasi NSV Liidule. Bessaraabias ja Põhja-Bukoviinas kehtestati nõukogude kord.

NSV Liidule tagasiantud Bessaraabia territoorium, kus elasid peamiselt moldaavlased, kuulus loomulikult Moldaavia ANSV juurde, mis omakorda kuulus Ukraina NSV koosseisu. Sellest lähtudes ja väljendades kogu moldaavia rahva tahet esitasid Moldaavia ANSV parteiorganisatsioonid ja nõukogud NSV Liidu valitsusele ja kommunistliku partei Keskkomiteele lahendamiseks küsimuse Bessaraabia moldaavlastest elanikkonna taasühendamise kohta Moldaavia ANSV elanikkonnaga ja Moldaavia nõukogude liiduvabariigi moodustamise kohta, mis vahetult kuuluks NSV Liidu koosseisu.

Ettepanek Moldaavia NSV moodustamise kohta anti edasi NSV Liidu Ülemnõukogule. Tulles vastu Bessaraabia ja Moldaavia töörahva soovidele ning juhindudes rahvaste vaba arenemise nõukogulikest põhimõtetest, võttis NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmes istungjärk 1940. a. augustis vastu seaduse Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamise kohta.

---

[1] Внешняя политика СССР. Сборник документов, т. 4, М., 1946, стр. 515.

Nõukogude Liidule läinud Põhja-Bukoviina, kus elasid ukrainlased, arvati Ukraina NSV koosseisu. Põhja-Bukoviina ukrainlaste ühendamine Ukraina NSV-ga oli tähtsaks etapiks ukraina rahva taasühendamise protsessis ühtsesse Ukraina nõukogude sotsialistlikku riiki.

Peale Läti, Leedu, Eesti ja Moldaavia sotsialistlike liiduvabariikide moodustati 1940. a. ka Karjala-Soome NSV. NSV Liidu ja Soome vahel 1940. a. märtsis sõlmitud rahulepingu järgi läksid NSV Liidule piirkonnad, mis asusid Karjala ANSV vahetus läheduses. Karjala ANSV töörahvas väljendas soovi, et need alad kuuluksid Karjala vabariigi koosseisu. NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk rahuldas selle soovi ja võttis vastu seaduse Karjala-Soome NSV moodustamise kohta.[1]

Uued vabariigid nõukogude rahvaste vennalikus peres

Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevene, Baltimaade, Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvaste astumine NSV Liidu koosseisu tähendas põhjalikku murrangut nende saatuses.

Nõukogude rahvaste ühtses vennalikus peres asusid nad sotsialistliku arengu teele. Nõukogude võimu väljakuulutamine ja NSV Liitu astumine olid lahutamatult seotud sügavate revolutsiooniliste majanduslike ümberkorraldustega, mis olid suunatud ekspluateerimise likvideerimisele ja rahvahulkade olukorra põhjalikule parandamisele. Natsionaliseeriti tööstus, pangad, kaubandus, teed ja liiklusvahendid ning likvideeriti maa eraomand. Maa muutus üldrahvalikuks varaks. Kapitalistidele ja mõisnikele kui ekspluataatorlikele klassidele anti purustav löök.

Koos vana kodanlik-feodaalse korra likvideerimisega ja sotsialistliku majanduse ülesehitamisele asumisega algas energiline töö Nõukogude võimu kindlustamiseks ja nõukogude riigiaparaadi ülesehitamiseks. Uutes liiduvabariikides töötati välja ja võeti vastu nõukogude konstitutsioonid, mis andsid töörahva revolutsioonilistele võitudele seadusliku kinnituse. Karjala-Soome ja Moldaavia ülemnõukogude valimised toimusid rahva suure poliitilise aktiivsuse olukorras. Läti ja Leedu rahvaseimid ja Eesti Riigivolikogu, mis olid valitud töörahva demokraatliku tahteavalduse alusel, nimetati ümber nende vabariikide ülemnõukogudeks. Lääne-Ukraina ja Põhja-Bukoviina töörahvas valis saadikuid Ukraina NSV Ülemnõukogusse, Lääne-Valgevene töörahvas Valgevene NSV Ülemnõukogusse. Suurt poliitilist aktiivsust näitas töörahvas kohalike nõukogude valimistel. Kohalike ja vabariiklike nõukogude organite valimised ning saadikute valimised NSV Liidu Ülemnõukogusse näitasid, et neil territooriumidel, mis alles astusid NSV Liidu koosseisu, osutavad töölised ja töötav talurahvas kommunistlikule parteile usaldust ja toetust ning on valmis võitlema tema lipu all sotsialismi võidu eest.

---

[1] 1956. a. juulis võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu seaduse Karjala-Soome NSV muutmise kohta Karjala ANSV-ks Vene NFSV koosseisus.

Proletariaadi diktatuuri kehtestamine ning revolutsiooniliste ja majanduslike ümberkorralduste teostamine rajasid uutes nõukogude vabariikides kindla aluse sotsialistlikule rahvamajandusele. Nende majandus läks tõusuteed. Juba esimestel kuudel pärast nõukogude võimu väljakuulutamist hakkas Läti, Leedu ja Eesti suurtööstus uuesti elustuma. Kõrvuti vanade ettevõtete elluäratamise ja nende laiendamisega algas uute tööstusettevõtete rajamine. Juba 1940. a. viimases kvartalis töötas Läti NSV, Leedu NSV, Eesti NSV ja Moldaavia NSV tööstus riikliku rahvamajandusplaani alusel. Nõukogude võimu abinõud tööstuse arendamiseks parandasid põhjalikult töölisklassi olukorda. Kiiresti likvideeriti tööpuudus. Töötajate töötasu tõusis ja nende materiaalsed elutingimused paranesid.

Tohutu suured muudatused toimusid ka maal. Maa natsionaliseerimise tulemusena likvideeriti mõisnike maavaldus. Kulakute ohjeldamiseks ning maata ja vähese maaga talupoegade maaga varustamiseks teostati maa ümberjaotamine. Nii näiteks likvideeriti Leedus maareformi tulemusena ligi 900 mõisamajandit. 22 400-lt suurelt kulakumajapidamiselt võeti ära 435 900 hektarit maad, maata ja vähese maaga talupojad said tasuta 394 700 hektarit maad. Eestis said maareformi tulemusena 53 000 sulast ja kehvikut üle 550 000 hektari maad.

Bessaraabia maata ja vähese maaga talupoegadele andis nõukogude võim 230 000 hektarit põllumaad, 2500 hektarit aedasid, 20 000 karilooma ja mitmesugust põllumajanduslikku inventari, mis võeti ära mõisnikelt ja kulakutelt. Baltimaadel, Lääne-Ukrainas, Lääne-Valgevenes ja Bessaraabias organiseeriti sadu masina-traktorijaamu ja sovhoose. Sotsialistlik riik osutas uute piirkondade põllumajandusele suurt abi, andes neile tuhandeid traktoreid, kombaine ja teisi põllumajanduslikke masinaid. Aastail 1940—1941 organiseeriti neis piirkondades esimesed kolhoosid. Neisse astus tuhandeid talumajandeid.

Nõukogude võimu väljakuulutamine ja tema esimesed sammud tagasid uute liiduvabariikide rahvaste kultuuri õitsengu. Nõukogude paljurahvuselise kultuuri parimad saavutused said Baltimaade, Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevene ja Bessaraabia töörahva omanduseks. Nõukogude võimu tingimustes sai ka läti, leedu, eesti ja moldaavia rahvuslik kirjandus ja kunst võimaluse igakülgseks arenemiseks. Kiiresti hakkas arenema rahvaharidus. Uutes liiduvabariikides avati sadu koole, kümneid tehnikume ja kõrgemaid õppeasutusi.

Nende suurte ümberkorralduste teostamine oli võimalik tänu kõigi nõukogude rahvaste sõbralikule abile. Osutades uutele vabariikidele materiaalset, tehnilist, kultuurilist ja igakülgset muud abi, aitasid nõukogude rahvad kaasa nende arenemisele sotsialismi teel.

Aastail 1940—1941 uutes liiduvabariikides teostatud ümberkorraldused panid aluse sügavatele sotsiaalsetele ümberkujundustele. Need said tugevaks aluseks sotsialismi võidule nõukogude rahvaste vennalikku perre astunud vabariikides.

§ 3. NSV Liidu kaitsevõime tugevdamine

Sõja lähenemine NSV Liidu piiridele

1940. a. oli Teine maailmasõda juba täies hoos. Selle aasta kevadel lõpetasid hitlerlased 1939. a. sügisest peale kestnud nn. «kummalise sõja», mille kestel läänerindel aktiivset sõjalist tegevust peaaegu ei toimunud. 1940. a. aprillis okupeerisid Saksa väed Taani ja Norra. Mai keskel, rikkudes reetlikult neutraliteeti, tungisid hitlerlased Hollandi, Belgia ja Luksemburgi territooriumile. Pärast Hollandi, Belgia ja Luksemburgi vallutamist tungisid hitlerlikud armeed Prantsusmaa territooriumile. Minnes mööda Prantsuse armee peamistest kaitseliinidest, hakkasid Saksa väed hoogsalt edasi tungima Prantsusmaa sisemusse. 21. mail jõudsid nad välja La Manche'i äärde. Mõne päeva pärast lahkusid läänerindel lüüa saanud Inglise väed Prantsusmaalt, evakueerudes kodumaale Prantsuse sadamalinna Dunkerque'i kaudu. Kaks nädalat hiljem, juuni keskel, langes Pariis. 22. juunil kapituleerus Prantsusmaa Saksamaa ees. Hoolimata Prantsusmaa rahvuslikest huvidest astusid tema valitsevad ringkonnad tehingussè fašistliku Saksamaaga. 1940. a. juunis astus fašistlik Itaalia sõtta Saksamaa poolel.

1940. a. suve sündmused näitasid veenvalt, et loobudes koostööst NSV Liiduga, nõrgestasid Prantsusmaa ja Inglismaa ennast ja sattusid ise raskustesse.

Pärast Prantsusmaa kapituleerumist suunas Saksamaa oma diplomaatilised ja sõjalised jõud Ida- ja Kagu-Euroopasse. 1940. a. sügisel ühinesid hortistlik Ungari ja Rumeenia kuningriik agressiivse Saksa blokiga. 1941. a. märtsis, vastavalt kokkuleppele tolleaegse Bulgaaria rahvavaenuliku valitsusega, okupeerisid Saksa väed Bulgaaria. Aprillis ja mais vallutasid Saksa fašistlikud väed Jugoslaavia ning Kreeka.

Okupeerinud Prantsusmaa, Hollandi, Belgia, Norra, Austria, Ungari, Tšehhoslovakkia, Poola, Rumeenia, Bulgaaria, Jugoslaavia, Kreeka ja Taani, tõstis fašistlik Saksamaa 1941. a. suveks tugevasti oma sõjalis-majanduslikku võimsust. Saksamaal ja tema poolt anastatud maades tõusis aastane kivisõetoodang üle 400 milj. tonni ja terasetoodang moodustas 45 milj. tonni.

Hitlerliku Saksamaa juhtkond hakkas otseselt ette valmistama kallaletungi NSV Liidule. Nõukogude—Saksa piirile hakati koondama Saksa fašistlikke armeesid.

Sõda jõudis NSV Liidu piiride lähedusse.

NSV Liidu kaitsemajandus Isamaasõja eel

Suure Isamaasõja eel oli Nõukogude riik üks maailma võimsamaid riike. Oma tööstustoodangu mahu poolest asus meie maa esikohal Euroopas ja teisel kohal maailmas (Ameerika Ühendriikide järel).

1940. a. ületas NSV Liidu suurtööstuse toodang 12 korda tsaari-Venemaa tööstustoodangu taseme enne Esimest maailmasõda, masinaehitustööstuse toodang aga koguni 35 korda. Kvaliteetse valtsmetalli kui sõjamasinatetööstuse aluse toodang kasvas NSV

Liidus 1940. aastaks Venemaa 1913. a. tasemega võrreldes 80 korda. Kolme esimese viisaastaku jooksul ehitati 9000 uut tööstusettevõtet. Peaaegu tühjal kohal kerkis ligi 260 uut linna, sotsialistliku tööstuse keskust.

Kvaliteedilt uueks oli muutunud ka põllumajandus, mis kujutas endast nüüd kaasaegsele tehnikale rajatud sotsialistlikku suurmajapidamist. Sotsialistlikus põllumajanduses töötas enne sõda 683 800[1] traktorit ja 182 000 kombaini.

Sotsialistliku tootmise, eriti rasketööstuse kasv ja rahvamajanduse arendamine maa kõigis piirkondades, sealhulgas ka idas, tagas Nõukogude riigi võimsa sõjalis-majandusliku potentsiaali loomise. 1940. a. toodeti Nõukogude Liidus 15 milj. tonni malmi, s. o. peaaegu 4 korda rohkem kui 1913. a., 18 300 000 tonni terast ehk 4,5 korda rohkem kui 1913. a., 166 milj. tonni sütt ehk 5,5 korda rohkem kui 1913. a., 31 milj. tonni naftat ehk 3,5 korda rohkem kui 1913. a., 700 000 tonni toorpuuvilla ehk 3,5 korda rohkem kui 1913. a.

Põhjalikult oli meie kodumaal muutunud mitte ainult majandus, vaid ka rahva sotsiaalne ja klassikoosseis. Revolutsioonieelsel Venemaal oli 139 miljonist elanikust 25 miljonit linna- ja 114 miljonit maaelanikku. 1941. a. tõusis NSV Liidus elanike arv 193 miljonile, kusjuures üle 60 miljoni neist elas linnades ja töölisasulais[2]. 1939. a. moodustasid töölised ja teenistujad 48%, s. o. peaaegu poole kogu elanikkonnast, 46% NSV Liidu elanikkonnast moodustasid 1939. a. kolhoositalurahvas ning koopereeritud kodutöötajad ja käsitöölised. Üksiktalupoegi, kodutöötajaid ja käsitöölisi oli 1939. a. ainult 2,6% elanikonna üldarvust. Ekspluataatorlikud klassid — mõisnikud, linnakodanlus ja kulakud — olid Nõukogude Liidus likvideeritud. Sotsialistliku ülesehitustöö käigus muutusid töölisklass ja töötav talurahvas kvalitatiivselt uuteks klassideks ning kujunes välja nõukogude intelligents.

Sotsialismi ülesehitamise aastail tugevnes nõukogude rahvaste sõprus. NSV Liidu rahvad tegid suuri edusamme kõigil elualadel, eriti oma rahvuslikus ja riiklikus arengus. 1922. a. oli NSV Liidus ainult 4 liiduvabariiki. 1941. a. moodustasid juba 16 võrdõiguslikku vabariiki paljurahvuselise sotsialistliku riigi.

Arvestades vaenuliku kapitalistliku ümbruse olemasolu ja kasvavat sõjaohtu, osutas nõukogude rahvas suurt tähelepanu oma kodumaa sõjalis-majandusliku võimsuse tugevdamisele. Arendades igakülgselt rahuaegseid tööstusharusid, tagas Nõukogude Liit sotsialistliku majanduse edusammude alusel ühtlasi riigikaitsetööstuse kõrge kasvutempo. Kui kogu tööstus kasvas teise viisaastaku aastail 120%, siis riigikaitsetööstuse toodang tõusis sama perioodi kestel 286%. Riigikaitsetööstuse kiire kasv jätkus ka kolmanda viisaastaku aastail. 1938. a. suurenes riigikaitsetööstuse

[1] 15-hobujõulisteks ümberarvestatult.

[2] 1941. a. oli NSV Liidus 1241 linna ja 1711 töölisasulat.

kogutoodang eelmise aastaga võrreldes 36,4% võrra. Järgmisel, 1939. a. kasvas kaitsetööstuse toodang, võrreldes 1938. a. tasemega, juba 46,5% võrra. Arenes ka kodumaine lennukitööstus, mille toodangu maht suurenes aastail 1933—1938 5,5 korda. Lennukitööstuse töötajad hakkasid andma Nõukogude relvastatud jõududele uut tüüpi lennukeid, hävitajaid, pommitajaid ja eriti ründelennukeid; edukalt töötasid ka tankiehitajad. Nõukogude keskmist tüüpi tank «T-34», mille esimesed mudelid võeti armee relvastusse 1940.—1941. a., oli oma lahinguomadustelt parimaid maailmas. Töötati välja ja võeti tarvitusele uusi suurtükiväe relvaliikide mudeleid. Nõukogude jalavägi hakkas saama automaatrelvi ja miinipildujaid. Sotsialistlik tööstus arendas üha laialdasemalt mitmesuguste relvade ja sõjatehnika tootmist. Samal ajal ei olnud aga uut tüüpi relvade (automaatrelvade, uut tüüpi tankide ja mõnede teiste relvaliikide) tootmine veel küllalt massiline, mis oli eeskätt seletatav sellega, et rahuaegsete tööstusharude kaasatõmbamine tootmisele riigi kaitseks toimus aeglaselt.

Abinõud riigi kaitsevõime tugevdamiseks

1940. a. võtsid kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus tarvitusele rea abinõusid NSV Liidu kaitsevõime edasiseks tugevdamiseks. 26. juunil 1940 võeti vastu NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus «Üleminekust 8-tunnilisele tööpäevale ja 7-päevasele töönädalale ning tööliste omavolilise ettevõtetest ja asutustest lahkumise keelamise kohta». Mobiliseerides töötajaid tööstustoodangu järsule suurendamisele NSV Liidu kaitsevõime edasiseks tugevdamiseks, pidas Nõukogude valitsus vajalikuks pikendada tööpäeva 6—7 tunnilt 8 tunnile ja minna kõigis riiklikes, kooperatiivsetes ja ühiskondlikes ettevõtetes ning asutustes üle 6-päevaselt 7-päevasele töönädalale. Võitluseks tööst kõrvalehoidjate ja töölt puudujate vastu, kes desorganiseerisid sotsialistlikku tootmist, keelati tööliste ja teenistujate omavoliline lahkumine ettevõtetest ja asutustest.

Need Nõukogude valitsuse otsused leidsid töötajate hulgas laialdast poolehoidu. Miitingutel ja koosolekutel kiitsid töölised, insenerid ja teenistujad heaks Nõukogude valitsuse seadluse, mis taotles NSV Liidu majandusliku ja sõjalise võimsuse tugevdamist. Arutanud valitsuse otsust tööaja pikendamise ning võitluse kohta tööst kõrvalehoidjate ja puudujatega, kirjutasid Moskva tehase «Krasnõi Proletari» töölised: «Need tähtsad rahvamajanduslikud abinõud etendavad suurt osa maailma esimese proletaarse riigi edasisel arenemisel. Nad annavad meile tuhandeid uusi lennukeid, tanke, sõjalaevu, tuhandeid kõrgekvaliteedilisi tööpinke, mis on meie maale väga vajalikud.»

1940. a. sügisel võeti vastu otsus riiklike tööjõureservide loomise kohta. Vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusele 2. oktoobrist 1940 «Riiklike tööjõureservide kohta», asutati vabriku-tehase koolid ja tööstus- ning raudteekoolid. Igal aastal tuli neisse koolidesse vastu võtta 800 000—1 000 000 linna- ja maanoort.

Õpetus koolides toimus tasuta. Õpilased olid riiklikul ülalpidamisel. Riiklike tööjõureservide süsteemi loomine etendas suurt osa kvalifitseeritud tööliskaadri puudujäägi likvideerimisel rahvamajanduse põhiharudes.

1940. a. ja 1941. a. esimesel poolel võeti tarvitusele rida organisatsioonilisi abinõusid meie maa riikliku juhtimise tugevdamiseks. 5. mail 1941 määrati J. V. Stalin V. M. Molotovi asemele NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks.

Seoses rahvusvahelise olukorra teravnemisega ja maailmasõja vallapäästmisega fašistlike agressorite poolt suurendas Nõukogude riik oma kulutusi sõjalisteks vajadusteks. 1938. a. moodustasid need 18,7% üldisest eelarvest, 1940. a. aga 32,4%.

Tunduvalt suurendas Nõukogude Liit oma relvastatud jõude. Aastail 1930—1939 kasvasid Nõukogude armee ja sõjalaevastiku isikulised koosseisud rohkem kui 3,5 korda. Nõukogude Liidu relvastatud jõud kasvasid mitte ainult arvuliselt, vaid ka kvaliteedilt. Eelkõige suurenes järsult Nõukogude armee tehniline varustatus. Aastail 1930—1939 suurenes tankide arv Nõukogude armee relvastuses 43 korda, lennukite arv 6,5 korda, suurtükkide arv peaaegu 7 korda, tanki- ja tankitõrjekahurite arv 70 korda, kerge- ja raskekuulipildujate arv peaaegu 5 korda. Kui 1930. a. tuli ühe punaarmeelase kohta keskmiselt 3,07, siis 1939. a. juba 13 mehhaanilist hobujõudu. Nii kasvasid ja tugevnesid koos NSV Liidu majandusliku võimsusega ka tema relvastatud jõud.

Üheks NSV Liidu sõjalise võimsuse kasvu tähtsamaks näitajaks sõjaeelsel perioodil oli kõrvuti maaväe ja lennuväe tugevnemisega ka sõja-merejõudude kiire kasv. Esimese kahe viisaastaku aastail loodi tugev allveelaevastik ning alustati uute laevade ehitamist pealveelaevastikule. Kolmanda viisaastaku plaan nägi ette mere- ja ookeanilaevastiku ehitamise tempo edasise kiirendamise.

Koos relvastuse ja sõjatehnika täienemisega muutus põhjalikult ka Nõukogude relvastatud jõudude sisemine struktuur ja organisatsiooniline ülesehitus.

1923.—1924. a. sisseseatud relvastatud jõudude moodustamise territoriaalne süsteem oli 30-ndate aastate keskpaigaks juba iganenud. See ei vastanud armee sõjatehnikaga varustatusele ega armee kaasaegsele relvastusele. Territoriaalse süsteemi raames oli võimatu kaadri kõrgel tasemel väljaõpetamine üha täieneva sõjatehnika juhtimiseks. Seepärast mindi armee ülesehitamise segasüsteemilt, mis koosnes territoriaalsest ja kaadrisüsteemist, üle relvastatud jõudude ülesehitamise ühtsele kaadrisüsteemile. Seoses territoriaalse süsteemi likvideerimisega teostati 1938. a. kohalike sõjaväe juhtivate organite reorganiseerimine. Et kiiresti mobiliseerida vajalikke kontingente armeesse juhul, kui agressorid tungivad kallale NSV Liidule, loodi sõjakomissariaadid autonoomsetes vabariikides, oblastites ja linnades.

Suurt osa nõukogude rahva mobilisatsiooniks valmisoleku parandamisel etendas seadus üldisest sõjaväeteenistuskohustusest, mis

võeti vastu NSV Liidu Ülemnõukogu erakorralisel neljandal istungjärgul 1. septembril 1939. Erinevalt vanast sõjaväeteenistusseadusest, mille kohaselt NSV Liidu relvastatud kaitset teostas ainult töörahvas, kuna mittetöötavale elemendile pandi aga teiste kaitseteenistuskohustuste täitmine, määras uus seadus kindlaks, et «kõik NSV Liidu meeskodanikud, sõltumata rassist, rahvusest, usust, haridusest, sotsiaalsest päritolust ja sotsiaalsest seisundist on kohustatud NSV Liidu relvastatud jõudude koosseisus osa võtma sõjaväeteenistusest»[1]. Uus seadus vastas täielikult NSV Liidu konstitutsiooni 132. paragrahvile, mis kuulutab isamaa kaitsmise iga NSV Liidu kodaniku pühaks kohuseks.

Üldise sõjaväeteenistuskohustuse seadus taotles Nõukogude armee sõjameestele paremate tingimuste loomist kaasaegse sõjatehnika omandamiseks. Sõjaväelaste mõnedel kategooriatel pikendati teenistusaega kahelt aastalt kolmele. Armeesse mobiliseeritavate vanust alandati 21-lt aastalt 19-le aastale, keskkooli lõpetanutel aga 18-le aastale. Seati sisse ka eelkutseealiste sõjaline ettevalmistus. Sõja puhul armeesse kutsutava kontingendi suurendamise eesmärgil pikendati rea- ja komandeeriva koosseisu tagavaraväkke kuulumise aega.

Seoses ülesannetega tõsta Nõukogude relvastatud jõudude sõjalist võimsust parandati sõjaeelseil aastail armee ja laevastiku poliitiliste organite tööd. Koos poliittöötajatega võtsid sellest aktiivselt osa armee kommunistid ja kommunistlikud noored, kes sõja eelõhtul moodustasid üle poole armee isikulisest koosseisust. 1939. a. jaanuaris kinnitas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium sõjaväelise vandetõotuse uue teksti. 23. veebruaril 1939 andsid kõik sõjaväelased sõjaväelise vandetõotuse. «Olen alati valmis,» tõotasid pidulikult tuhanded nõukogude sõdurid, «Tööliste ja Talupoegade Valitsuse käsul kaitsma oma Kodumaad — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu — ning Tööliste ja Talupoegade Punaarmee sõdurina tõotan kaitsta teda mehiselt, targalt, väärikalt ja auga, säästmata oma verd ja oma elu täieliku võidu saavutamiseks vaenlaste üle.»

Suurt tähelepanu osutati relvastatud jõudude komandeeriva koosseisu ettevalmistuse parandamisele. Ohvitseride ettevalmistamisega tegelesid 63 maaväekooli, 32 lennu- ja lennuväetehnika kooli ning paljud sõjalised merekoolid. Komandöride ja kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistide ettevalmistamine toimus 14 sõjaväeakadeemias ja 6 spetsiaalses sõjalise kasvatuse fakulteedis tsiviilülikoolide juures. Kindralite ja admiralide auastme sisseseadmine 1940. a. armee ja laevastiku kõrgema komandeeriva koosseisu kohta aitas kaasa juhtiva kaadri autoriteedi tõstmisele. Töö juhtiva kaadri tugevdamisel oli seda tähtsam, et julgeolekuorganitesse tunginud vaenlaste ja avantüristide poolt sepitsetud põhjendamata süüdis-

[1] Внеочередная 4-я сессия Верховного Совета СССР. Стенографический отчет, стр. 222.

tuste tagajärjel oli aastail 1937—1938 areteeritud palju ausaid ja kogenud Punaarmee komandöre.

Nõukogude—Soome sõda tõi esile tõsiseid puudusi meie armee lahinguoperatsioonide teostamisel, tehnika kasutamisel ja väeliikide koostöö organiseerimisel. 1940. a. kevadest alates võeti tarvitusele efektiivsed abinõud nende puuduste kõrvaldamiseks. 1940. aastal ja 1941. a. algul teostati sõjalisi õppusi tingimustes, mis olid võimalikult sarnased kaasaegse sõja tingimustele.

Nõukogudemaa oli seega loonud sotsialismi ülesehitamise edusammude ning industrialiseerimise ja kollektiviseerimise saavutuste alusel võimsa sõjalis-majandusliku potentsiaali ning valmistanud ette vajalikud materiaalsed ja vaimsed jõud, et anda vastulöök igale agressorile.

Kuid riigikaitselises ettevalmistustöös oli olulisi puudusi ja lünki, mis tunduvalt nõrgestasid Nõukogude relvastatud jõudude võimsust.

Viisaastakute aastail loodud suuri võimalusi uusimate relvaliikide massiliseks tootmiseks ei kasutatud küllaldaselt. Polnud tehtud kaugeltki kõik, et ette valmistada relvastatud jõude otseseks vastulöögiks vaenlasele tema Nõukogudemaale tungimise puhul.

Sellel olid sõja esimesel perioodil negatiivsed tagajärjed. Kuid need puudused ei suutnud kõigutada NSV Liidu üldist kaitsevõimsust, mis oli loodud nõukogude rahva loova töö pingutustega.

VII OSA

NÕUKOGUDE LIIDU SUUR ISAMAASÕDA (1941—1945)

XVII PEATÜKK

SUURE ISAMAASÕJA ALGUS. NÕUKOGUDE ARMEE TAGANEMISE JA KAITSETEGEVUSE PERIOOD (JUUNI 1941 — NOVEMBER 1942)

§ 1. Fašistliku Saksamaa reeturlik kallaletung NSV Liidule. Nõukogude rahva jõudude mobiliseerimine võitluseks vaenlasega

Nõukogude rahva Suure Isamaasõja algus

Rikkudes jämedalt NSV Liiduga sõlmitud lepingu tingimusi, tungis fašistlik Saksamaa 22. juunil 1941. a. kallale Nõukogudemaale. NSV Liidu vastu paisati 153 juba varakult mobiliseeritud ja uusima sõjatehnikaga varustatud Saksa diviisi.

Koos hitlerliku Saksamaaga astusid Nõukogude Liidu vastu sõtta Rumeenia, Ungari ja Soome, kes juba esimestel sõjapäevadel panid välja 37 diviisi.

NSV Liidu vastu astus välja ka fašistlik Itaalia. Saksamaad abistasid Bulgaaria ja Hispaania. Imperialistlik Jaapan ootas sobivat hetke kallaletungiks NSV Liidule. Sel eesmärgil hoidis ta Nõukogude Kaug-Ida piiril lahinguvalmis miljonilise Kvantungi armee.

Vaenlase sissetung Nõukogudemaale algas 22. juuni hommikul kell 4. Suured jalaväe- ja tankiväeüksused ületasid laial rindel Nõukogude piiri. Samal ajal pommitasid Saksa lennukid julmalt piiriäärseid punkte, lennuvälju, raudteejaamu ning suuri linnu. Poolteist tundi pärast kallaletungi algust tegi Saksa saadik Moskvas Nõukogude valitsusele avalduse Saksamaa sõttaastumise kohta Nõukogude Liidu vastu.

Nõukogudemaa kohal rippus surmaoht. Raadio kaudu 22. juunil kell 12 tehtud avalduses kutsus Nõukogude valitsus nõukogude rahvast ja tema relvastatud jõude isamaasõtta Saksa fašistlike röövvallutajate vastu, pühasse sõtta kodumaa eest, au ja vabaduse eest.

«Meie võitlus on õiglane. Vaenlane purustatakse. Võit jääb meile» — need sõnad valitsuse avaldusest väljendasid kõigi nõukogude inimeste sügavat usku võidusse vaenlase üle.

Samal päeval kuulutati NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega välja sõjaväekohustuslaste mobilisatsioon 14 sõjaväeringkonnas ning kehtestati sõjaseisukord NSV Liidu Euroopa-osas.

Hitlerliku Saksamaa reeturlik kallaletung NSV Liidule katkestas rahuliku ülesehitustöö meie maal. Algas vabadussõja periood Nõukogude Liidu ajaloos.

Nõukogude inimesed asusid nagu üks mees oma kodumaa kaitsele, pühasse üldrahvalikku sõtta. Töölisi, talupoegi ja intelligentsi haaras võimas patriotismilaine; nad väljendasid oma vankumatut otsust kaitsta iga jalatäit kodumaa pinnast, võidelda viimse veretilgani, fašistliku Saksamaa täieliku purustamiseni. Nõukogude rahvas koondus veelgi tihedamini kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse ümber.

Fašistlik Saksamaa oli alustanud röövsõda, mille eesmärgiks oli meie maa vallutamine ja NSV Liidu rahvaste alistamine. Hitlerlased seadsid enda eesmärgiks hävitada Nõukogude riik, taastada NSV Liidus kapitalistlik kord, tappa miljonid nõukogude inimesed, ellujäänud aga muuta saksa mõisnike ja kapitalistide orjadeks.

Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda fašistliku Saksamaa ja tema liitlaste vastu oli õiglane sõda, vabadussõda.

Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda sulas ühte teiste maade vabadustarmastavate rahvaste võitlusega fašistlike agressorite vastu. Seda peeti kogu progressiivse inimkonna huvides.

Nõukogude armee taganemine sõja algusperioodil

Fašistliku Saksamaa relvastatud jõud tegutsesid varem väljatöötatud plaani järgi, mida nimetati «Barbarossa plaaniks». Saksa väejuhatus nägi ette Nõukogude Liidu täielikku purustamist lühiajalise kampaania vältel. Peamine strateegiline ülesanne seisis selles, et purustada Nõukogude relvastatud jõud ja vallutada NSV Liidu territoorium jooneni Arhangelsk—Volga—Astrahan. Pärast Saksa fašistlike vägede jõudmist Volga äärde kavatses Saksa väejuhatus lennuväe abil hävitada Uraali tööstuspiirkonna.

Vastavalt «Barbarossa plaanile» hakkas Saksa väejuhatus varakult koondama oma jõude meie piiridele. Vaenlase grupeering, mis kandis nimetust «Norra», oli ette nähtud löögiks Murmanski ja Kandalakša suunas. Armeegrupp «Põhi» tungis peale Baltimaadele ja Leningradile. Koostöös selle grupiga astusid välja Soome väeosad, mis arendasid oma tegevust Laadoga järve piirkonnas. Kesksuunas tegutses kõige tugevam Saksa fašistlike armeede grupp «Tsenter», mille ülesandeks oli vallutada Minsk ning tungida seejärel edasi Smolenski ja Moskva poole. Lõunasuunas, rindel Holmist kuni Musta mereni, tegutses armeegrupp «Lõuna», mille vasak tiib andis löögi Kiievi suunas.

Saksa väejuhatus kavatses ootamatute löökidega teostada sügava läbimurde rajoonidesse, kus asusid meie piiriäärsete sõjaväeringkondade väeosad ning, andmata neile võimalust eemalduda sisemaale, hävitada nad läänerajoonides. Selle plaani täieliku õnnestumise korral oleks vaenlasel olnud võimalik vallutada NSV Liidu tähtsamad elulised keskused — Moskva, Leningrad ja lõunapoolsed tööstusrajoonid.

Juba enne sõja algust NSV Liidu vastu viis hitlerlik Saksamaa oma majanduse sõjarööbastele, mobiliseeris sõjaväe ja valmistas hoolikalt ette tugevat sissetungiarmeed. Sel armeel olid Euroopas peaaegu kahe aasta jooksul teostatud suurtel sõjalistel operatsioonidel omandatud kogemused. Ta oli varustatud uusima sõjatehnika kõikide liikidega, koosnes valitud sõduritest ja ohvitseridest, keda oli kasvatatud röövelliku, fašistliku ideoloogia vaimus, rahvusliku ja rassilise vihkamise vaimus slaavi ja teiste rahvaste vastu.

Vaatamata Nõukogude vägede kangelaslikule vastupanule, kujunes seisukord rindel sõja algul meie armeele äärmiselt ebasoodsaks. Kasutades kallaletungi ootamatust, panid arvukad, tehniliselt hästi varustatud ja kaasaegses sõjapidamises kogemusi omavad Saksa fašistlikud diviisid Nõukogude väed piiriäärsetes ringkondades, kus asusid suured kaadriarmee osad, äärmiselt raskesse seisukorda. Sõjategevuse alguseks ei olnud piiri äärde koondatud küllaldaselt Nõukogude vägesid ja nad ei olnud ka sobivalt paigutatud, mispärast nad ei suutnud vastu panna arvulises ülekaalus olevatele vaenlase jõududele, mis tegutsesid peasuundades. Vastase löögirühmitused (tanki- ja motoriseeritud diviisid) lõikasid läbi Nõukogude vägede lahingukorrad ja liikusid edasi meie territooriumi sügavusse. Selle tagajärjel oli Nõukogude väeosade juhtimine äärmiselt raskendatud. Vaenlase lennuväe tugevad löögid väeosade ja strateegiliselt tähtsate objektide pihta tekitasid Nõukogude vägedele suuri kaotusi, põhjustasid tagalale ja ühendusteedele määratu suurt kahju. Vastasel õnnestus kiiresti jõudude vahekorda enda kasuks muuta. Nõukogude väed olid sunnitud taganema, pidades raskeid lahinguid ning kandes suuri kaotusi.

1941. a. juuli alguseks õnnestus vaenlasel vallutada Leedu, suur osa Lätist, Valgevene ja Ukraina läänepoolsed piirkonnad ning jõuda Daugavani.

Nõukogude vägede ebaedu sõja algusperioodil on seletatav rea põhjustega. Nende hulgast tuleb eelkõige märkida tööstuse hilinenud üleviimist sõjalisele tootmisele.

Meie maa tööstust, millel oli nii kõrge arenemistase, et ta oleks täielikult suutnud varustada Nõukogude armeed kõige vajalikuga, ei mobiliseeritud õigeaegselt ja täiel määral iga liiki relvade ja sõjavarustuse maksimaalseks tootmiseks. Seetõttu ei olnud enne sõda võimalik õigeaegselt teostada Nõukogude vägede ümberrelvastamist uue tehnikaga ning sõja algul asendada kaotatud relvi ja kindlustada uute formeeringute relvastamist. Suuri vigu oli tehtud mehhaniseeritud vägede loomisel. 1937. a. saadeti laiali Nõukogude

armee mehhaniseeritud korpused. Kõrgeimaks organisatsiooniliseks üksuseks võeti tankibrigaad. See ei vastanud kaasaegse sõja nõuetele. Alles 1940. a., arvestades Teise maailmasõja kogemusi, hakati Nõukogude armees uuesti formeerima mehhaniseeritud korpusi. Nende loomist ei jõutud aga enne sõja algust täielikult lõpule viia.

Puudujääke mehhaniseeritud vägede loomisel suurendas veel asjaolu, et sel ajal kui lõpetati vananenud süsteemi tankide tootmine, ei olnud uute tankide «T-34» ja raskete tankide «KB» massiline väljalaskmine veel alanud. Selle tagajärjel tekkis tankide alal suur puudujääk. Piiriäärsetel aladel dislotseeritud mehhaniseeritud korpused ei olnud täielikult varustatud relvastusega.

Paljud suurtükiväeosad ei olnud veel üle viidud mehhaniseeritud transpordile, et jätkunud tankitõrje- ja õhukaitsesuurtükke.

Umbes samasugune oli olukord ka meie õhujõudude arendamisel. Nõukogude lennuväel ei olnud sõja alguseks küll vaenlasest vähem lennukeid, kuid need lennukid olid enamikus vananenud süsteemi ning jäid Saksa lennukitest maha oma lahinguomaduste poolest. Tõsi küll, nõukogude konstruktorid andsid sel ajal uusi lennukitüüpe, mis olid paremad Saksa omadest. Õhujõudude ümberrelvastamine aga toimus aeglaselt. Sõja alguseks moodustasid uued lennukid lennuväepargis vaid tähtsusetu osa. Lisaks sellele ei olnud lendurid jõudnud uut materjalosa veel täielikult selgeks õppida.

Uute kaitseliinide ettevalmistamine ei olnud lõpetatud, vanadelt püsivkindlustustelt aga oli relvastus maha võetud. Lennuväljade võrk piiriäärsetel aladel ei olnud küllalt tihe. Vägede transpordiks kasutatavad teed olid halvas seisukorras.

Üheks põhjuseks, miks Nõukogude armee ei olnud küllaldaselt ette valmistatud vaenlasele vastupanu osutamiseks, oli asjaolu, et J. V. Stalin ei hinnanud õigesti sõjalis-poliitilist olukorda otse sõja eelõhtul. Stalin oletas, et Saksamaa ei julge lähemal ajal NSV Liidule kallale tungida. Seepärast ta viivitas kaitseabinõude rakendamisega, pidades silmas, et need abinõud võivad anda hitlerlastele ettekääande kallaletungiks meie maale. J. V. Stalin alahindas ka hitlerliku Saksamaa sõjalisi võimalusi.

Fašistliku kallaletungi ohu alahindamine väljendus eriti selgesti TASS-i teadaandes 14. juunist 1941. a. Selles avalduses juhiti tähelepanu kuulduste alusetusele, mis levisid Saksamaa poolt vägede mobiliseerimise kohta ja tema sõjaks valmistumise kohta NSV Liidu vastu. Teadaandes öeldi, et «NSV Liidu andmeil täidab Saksamaa Nõukogude—Saksa mittekallaletungi-pakti tingimusi niisama kõrvalekaldumatult nagu Nõukogude Liitki, mispärast Nõukogude ringkondade arvates kuuldustel Saksamaa kavatsusest murda pakt ja tungida kallale NSV Liidule puudub igasugune alus».

Piiriäärsetes sõjaväeringkondades ei loodud õigeaegselt ega koondatud ohustatud aladele piisavalt jõude, mida oleks võinud vastu seada vaenlase suurtele strateegilistele väekoondistele.

Tuleb arvestada ka seda, et riikliku julgeoleku organitesse pugenud vaenulike elementide tegevuse tagajärjel represseeriti sõja-

eelseil aastail hulgaliselt kogenud komandöre ja poliittöölisi, eriti kõrgematest sõjaväeringkondadest. Väeosade ja -koondiste juhtimisele asunud noorel kaadril ei olnud sageli veel küllalt teadmisi ja kogemusi. See mõjutas samuti negatiivselt Nõukogude vägede sõjategevuse käiku sõja esimesel perioodil.

Kõigi nende vigade ja puuduste tõttu kandsid ootamatult rünnatud Nõukogude väed juba esimestel sõjapäevadel suuri kaotusi elavjõus ja tehnikas.

Nõukogude lennuvägi, mis kandis vastase ootamatute löökide tõttu suuri kaotusi juba esimesel sõjapäeval, osutus võimetuks vajalikul määral täitma oma ülesandeid vaenlase maavägede operatsioonide takistamisel. Seoses vaenlase vägede kiire edasiliikumisega maa sisemusse kaotas Nõukogude Liit võimaluse kasutada läänepiirkondades asuvaid tööstusettevõtteid sõjalise toodangu väljalaskmiseks. Osa ettevõtteist evakueeriti, osa aga jäi vallutatud territooriumile. See suurendas veelgi raskusi, mis tekkisid Nõukogude riigil seoses sõjaga.

Nõukogude vägede taganemine oli sunnitud taganemine. Osa NSV Liidu territooriumi ajutine kaotus kajastus kõigi nõukogude inimeste südameis terava valuga. Vaenlase tegevus põhjustas Nõukogude riigile suurt kahju. Seepärast pole õige väita, et Nõukogude väed tegutsesid varem väljatöötatud «aktiivse strateegilise kaitse» plaani kohaselt, et Nõukogude vägede taganemine sõja esimesel perioodil olevat toimunud selleks, et vaenlast kurnata ja seejärel üle minna vastupealetungile.

Sõja algusperioodi suured raskused ja ebaõnnestumised ei murdnud Nõukogude armee võitlusvaimu. Vaatamata erakordselt keerukale ja raskele olukorrale, taandusid Nõukogude väekoondised visas võitluses. Kümnetes suurtes lahingutes ja sadades kokkupõrgetes võitlesid Nõukogude sõjamehed seninägematu vaprusega. Tervelt kuu aega pärast Saksa vägede sissetungi kestis Bresti kindluse väikese garnisoni kangelaslik võitlus vaenlasega.

Kindluse kaitsmist juhtisid hämmastamapaneva mehisusega inimesed, kes olid piiritult ustavad Nõukogude kodumaale — kapten I. N. Zubatšev, polgukomissar J. M. Fomin, major P. M. Gavrilov jt. Vastupanu lõppes alles siis, kui rivisse ei olnud jäänud enam ühtegi kindluse kaitsjat. Bugi ääres pidasid leitnant Monini piirivalvepunkti sõdurid mitu päeva lahingut terve pataljoni hitlerlaste vastu. Saanud teada, et hitlerlased on forsseerinud Pruti, vallutanud raudteesilla ja hakanud seda kohandama tankide ületoimetamiseks, tungisid 5. piirivalvepunkti piirivalvurid A. K. Konstantinov, V. F. Mihhalkov ja I. D. Buzõtskov vastase tagalasse, hävitasid silla kaitse ja lasksid õhku silla. Saksa tankide edasitung selles suunas pidurdus. Selle kangelasteo eest anti A. K. Konstantinovile, V. F. Mihhalkovile ja I. D. Buzõtskovile Nõukogude Liidu kangelase nimetus. Unustamatu kangelasteo sooritas 26. juunil 1941. a. kapten N. F. Gastello ning tema lennuki meeskond koosseisus A. A. Burdenjuk, G. N. Skorobogatõi ja A. A. Kalinin. Kui vaenlase

mürsk tabas nende lennuki bensiinipaaki, suunas kapten N. F. Gastello põleva masina vaenlase tankikolonnile ja tsisternidele. Koos kangelasliku meeskonna lennukiga hävisid Saksa tankid ja tsisternid.

Juba esimestes Isamaasõja lahingutes sooritasid paljud tuhanded Nõukogude sõjamehed võrratuid kangelastegusid, säästmata kodumaa kaitsmisel oma elu.

Jõudude mobiliseerimine võitluseks vaenlase vastu

Juba Suure Isamaasõja esimestest päevadest peale tegi kommunistlik partei määratu suurt tööd üldrahvaliku võitluse organiseerimisel fašistlike röövvallutajate vastu ja kogu riigi elu ümberkorraldamisel sõjaaja tingimustele vastavalt. Kommunistliku partei Keskkomitee töötas välja abinõud riigi kõigi jõudude mobiliseerimiseks võitlusele vaenlasega. Need esitati NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee direktiivkirjas rindelähedaste oblastite partei- ja nõukogude organisatsioonidele 29. juunist 1941. a. Kirjas rõhutati, et meie maa on astunud surmaheitlusse kardetava ja salakavala vaenlasega — Saksa fašismiga. «Meile pealesunnitud sõjas fašistliku Saksamaaga otsustatakse Nõukogude riigi elu ja surma küsimus, see, kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusse.»

ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu teatasid, et riigi kohal lasuva suure ohu likvideerimiseks tuleb mobiliseerida kõik rahva jõud, ümber korraldada sõjaolukorrale vastavalt kogu töö, organiseerida igakülgset abi rindele, igati suurendada relvade, laskemoona, tankide, lennukite jne. tootmist. Oli vaja loobuda rahuaja meeleoludest ja suunata kõik jõud vastulöögiks vaenlasele, tema purustamiseks. Punaarmee ja Punalaevastik pidid võitlema viimse veretilgani meie linnade ja külade eest. Partei kutsus nõukogude patrioote üles arendama vaenlase tagalas partisanisõda. Rahva võitluse juhtimiseks vastase tagalas loodi põrandaalused parteiorganisatsioonid.

Nõukogude riigi materiaalsete, vaimsete ja inimjõudude kiiremaks mobiliseerimiseks loodi 30. juunil 1941. a. Riiklik Kaitsekomitee, mille kätte koondati kogu võim riigis. Riikliku Kaitsekomitee esimeheks oli J. V. Stalin. Kohe pärast sõja algust suunati sõjalisele tööle tähtsad partei- ja riigitegelased — N. A. Bulganin, A. A. Ždanov, N. S. Hruštšov, A. S. Štšerbakov ja teised ÜK(b)P Keskkomitee liikmed, paljud liiduvabariikide kommunistlike parteide keskkomiteede, kraikomiteede ja oblastikomiteede sekretärid. Rindele läksid ka kümned tuhanded vastutavad parteitöötajad, kes etendasid suurt osa distsipliini ja võitlusvaimu tugevdamisel armees. Sõja ajal võtsid tähtsad töölõigud tagalas ja rindel enda kätte Keskkomitee liikmed, samuti aga ka Nõukogude väejuhid, kes oma organisatoorse, poliitilise, majandusliku ja sõjalise tööga koos kohalike partei- ja nõukogude organisatsioonidega kindlustasid nõukogude rahva võidu sõjas. Nõukogude armee ridadesse astus üldse üle poolteise miljoni kommunisti.

Leegitseva sõna ja isikliku eeskujuga külvasid kommunistid sõjameeste südameisse mehisust ja vaprust. Külg külje kõrval kommunistidega võitlesid vapralt kommunistlikud noored.

3. juulil 1941. a. esines raadios Nõukogude valitsuse juht J. V. Stalin. Ta kriipsutas alla Nõukogude Liidu Isamaasõja sügavalt õiglast, vabastuslikku iseloomu, esitas rahvale partei Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu poolt väljatöötatud programmi riigi elu ümberkorraldamise kohta vastavalt sõjaaja nõuetele ja jõudude mobiliseerimiseks võitluseks vaenlasega. Meenutades ähvardavat hädaohtu, mis lasus Nõukogudemaa kohal, pöördus J. V. Stalin kogu nõukogude rahva poole üleskutsega ilmutada kodumaa kaitsmisel mehisust ja ennastsalgavust. «Meie jõud on loendamatud,» ütles ta. «Ülbel vaenlasel tuleb selles varsti veenduda. Ühes Punaarmeega asuvad paljud tuhanded töölised, kolhoosnikud ja haritlased sõtta kallaletunginud vaenlase vastu.»[1]

Ajendatuna palavast armastusest kodumaa vastu, väljendasid nõukogude inimesed oma otsustavust ja valmisolekut kaitsta iga jalatäit kodumaast, võidelda vaenlasega tema täieliku purustamiseni. Sajad tuhanded vabatahtlikud astusid armee ja rahvaväe ridadesse. Moskva rahvaväkke astus korraga 100 000 inimest, Leningradi omasse ligi 160 000, 32 000 Leningradi naist ja neidu läks vabatahtlikult sanitaarsalklaste ja meditsiiniõdedena rindele. Sageli astusid rahvaväkke terved perekonnad.

Viie esimese sõjakuu jooksul läksid Moskva partei- ja komsomoliorganisatsioonist rindele 100 000 kommunisti ja 260 000 kommunistlikku noort.

Need, kes jäid tagalasse, püüdsid tööga anda oma panuse vaenlase purustamiseks. Koduperenaised ja naisüliõpilased läksid tehastesse tööle. Ettevõtetesse pöördusid oma soovil tagasi paljud pensionil olevad vanad töölised.

Kutsudes nõukogude rahvast üles Isamaasõtta, esitas kommunistlik partei võitlusloosungi: «Kõik rinde heaks. Kõik vaenlase purustamiseks!»

Nõukogude valitsus määras juba sõja esimestel päevadel kindlaks piirkonnad tööstusettevõtete ja elanikkonna evakueerimiseks; kavandati abinõud riigi materiaalsete vahendite, samuti eelarveliste assigneeringute jaotamiseks rinde ja sõjatööstuse vajaduste täielikumaks rahuldamiseks.

16. augustil 1941. a. kinnitati sõjalis-majanduslik plaan 1941. a. neljandaks kvartaliks ja 1942. aastaks Volgamaa, Uraali, Lääne-Siberi, Kasahstani ja Kesk-Aasia piirkondadele. See plaan nägi ette laialdase tööstusettevõtete ehitamise idas, ettevõtete ümberpaigutamise rindelähedasest vööndist ja nende tegevusserakendamise uutes kohtades, relvastuse, laskemoona, metalli, söe, bensiini jm. tootmise suurendamise.

---

[1] J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 1954, lk. 30.

Nõukogude armeele ja sõjalaevastikule väljaõpetatud reservide loomise eesmärgil võttis Riiklik Kaitsekomitee 16. juulil 1941. a. vastu eri otsuse «Reservide ettevalmistamisest Kaitse Rahvakomissariaadi ja sõjalaevastiku süsteemis». Peale selle kehtestas Riiklik Kaitsekomitee 1. oktoobrist 1941 kohustusliku sõjalise õppuse meessoost kodanikele 16 kuni 50 aasta vanuseni.

Kogu maal arenes Nõukogude kodanike üldine sõjaline väljaõpetamine. Kommunistid ja kommunistlikud noored seisid üldise sõjalise õppuse esiridades. Suurt osa elanikkonna sõjalise õppuse organiseerimisel etendas töörahva vabatahtlik organisatsioon — Osoaviahim.

§ 2. Nõukogude armee kaitsetegevus 1941. a. suvel ja sügisel. Tagala töö ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja nõuetele

Kaitselahingute käik

1941. a. suvel ja sügisel pidasid Nõukogude väed raskeid kaitselahinguid. Vaatamata suurtele kaotustele, tungis vaenlane meie maa elulise tähtsusega keskuste — Leningradi, Moskva ja Kiievi poole. Verises võitluses omandasid Nõukogude väed kogemusi sõjapidamises tugeva vastasega. Nende vastupanu pealetungivale vaenlasele tugevnes iga päevaga. Nõukogude vägede sunnitud taganemisega kaasnesid nende vastulöögid üksikutes rindelõikudes.

Ägedad kaitselahingud toimusid kõigis Saksa vägede pealetungi suundades. Nõukogude sõjamehed võitlesid mehiselt, tekitades vastasele suurt kahju elavjõus ja tehnikas.

Visa vastupanu osutasid Nõukogude väed vaenlasele Borissovi ja Smolenski lähistel. Võitlused Smolenski rajoonis pidurdasid vaenlase edasitungi kuni 1941. a. septembri keskpaigani. Smolenski lahingu käigus andsid Nõukogude väed vaenlasele rea tugevaid vastulööke (Jartsevo, Jelnja jt. rajoonides).

Saksa armeegrupp «Põhi», mis liikus Leningradi suunas, ei saavutanud suurele jõudude ülekaalule vaatamata otsustavat edu. Ta peatati Leningradi lähistel; algas kauakestev linna piiramine. 1941. a. juuli keskpaigaks pandi pärast raskeid võitlusi seisma vastase pealetung Kiievi ja Korosteni juures. Kuid vaenlane, olles järele tõmmanud suuri jõude, läks uuesti üle pealetungile ning andis tugeva löögi meie Edelarinde vägedele. 20. septembril jätsid Nõukogude väed maha Kiievi. Odessa rajoonis pidas üksik Rannikuarmee koostöös Musta mere laevastikuga ja linnaelanikkonna toetusel kaitselahinguid 69 päeva — 10. augustist kuni 16. oktoobrini 1941. Saksa ja Rumeenia väed kaotasid lahinguis Odessa pärast üle 110 000 sõduri ja ohvitseri ning tohutu hulga tehnikat. Kangelaslinna Odessa kaitsjad võitlesid vaenlase vastu piiritu mehisusega. Odessa kangelaslik kaitsmine on üks väljapaistvamaid ning erutavamaid sündmusi isamaasõja käigus. Põhjas lõid Nõukogude väed,

tegutsedes koos Põhjalaevastikuga, tagasi kõik vaenlase vägede ja laevastiku rünnakud Murmanskile.

Nii ajasid Nõukogude väed samm-sammult nurja vaenlase plaanid, mis olid suunatud meie relvastatud jõudude täielikule purustamisele ja hävitamisele.

Nõukogude vägede kõigi sõjaliste operatsioonide üldist juhtimist teostas Kõrgema Ülemjuhatuse Peakorter. Kõrgemaks ülemjuhatajaks oli alates 8. augustist 1941 J. V. Stalin.

Fašistide plaan NSV Liidu isoleerimiseks rahvusvahelises elus ja selle plaani läbikukkumine

Fašistliku Saksamaa plaanides oli tähtsal kohal kavatsus isoleerida NSV Liit rahvusvaheliselt. Kuid selle hitlerlaste kavatsuse ajas nurja Nõukogude Liidu poliitika. Olles võtnud enda kanda peamise raskuse võitluses hitlerliku Saksamaaga, asus Nõukogude Liit vabadustarmastavate rahvaste fašismivastase võitluse etteotsa. Kõikide maade lihtsad inimesed väljendasid oma valmisolekut toetada Nõukogude Liitu tema vabadusvõitluses ja ühiste jõupingutustega purustada fašistlikud agressorid. See lõi pinna võimsa Hitleri-vastase koalitsiooni kujunemisele. Nõukogude Liidu visa ja järjekindel võitlus agressoritele kollektiivse vastupanu organiseerimiseks kandis vilja. Pärast Saksamaa kallaletungi NSV Liidule teatasid Inglise ja Ameerika Ühendriikide valitsused, et nad toetavad Nõukogude Liitu tema võitluses hitlerliku agressiooni vastu. Inglise ja Ameerika Ühendriikide valitsused olid seatud vajaduse ette luua Inglise—Nõukogude—Ameerika antifašistlik koalitsioon, mis vastaks kõigi vabadustarmastavate rahvaste huvidele.

29. septembrist kuni 1. oktoobrini 1941. a. toimus kolme suurriigi (NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa) esindajate konverents Moskvas. See konverents töötas välja Nõukogude Liidule määratud Inglise ja Ameerika relvade, seadmete ja toiduainete saadetiste plaani. NSV Liit nõustus varustama Ameerika Ühendriike ja Inglismaad strateegiliste toorainetega. Nii hakkas Inglise—Nõukogude—Ameerika koalitsioon muutuma reaalseks jõuks.

Kuid vähegi tõsisemaid sõjalisi operatsioone hitlerliku Saksamaa vastu liitlased ette ei võtnud. Tegelikult pidas Nõukogude rahvas sel perioodil sõda tugeva vastasega üks ühe vastu.

Innustatuna Nõukogude Liidu eeskujust tugevdasid oma vabadusvõitlust rahvad hitlerlaste poolt vallutatud Euroopa maades (Poolas, Tšehhoslovakkias, Jugoslaavias, Prantsusmaal jm.). Maailma kõigis maades arenes võimas liikumine solidaarsuse eest Nõukogude Liiduga. Kõikjal avaldasid töötajad palavat soovi osutada NSV Liidule abi võitluses hitlerliku Saksamaaga.

Töötajate olukord vaenlase poolt okupeeritud aladel

Mõne sõjakuu jooksul vallutas vaenlane määratu suure territooriumi Nõukogude Liidu Euroopa-osas. 1941. a. sügiseks okupeerisid Saksa fašistlikud väed Baltimaad, Valgevene, Moldaavia, tähtsamad rajoonid Ukrainas ja Krimmis, suure osa Karjala-Soome NSV-st, tungisid reas kohtades Vene NFSV terri-

tooriumile, vallutades suure osa Leningradi, Kalinini, Moskva ja Tuula oblastitest, Smolenski, Orjoli, Kurski oblastid ja rea teisi rajoone meie maal.

1941. a. novembriks vaenlase poolt vallutatud territooriumil elas enne sõda ligi 40% Nõukogude Liidu elanikkonnast, seal toodeti 63% söest, 68% malmist, 58% terasest ja 60% alumiiniumist. Nõukogude Liit kaotas ajutiselt piirkonnad, mis andsid 38% teraviljast, 84% suhkrust ja palju teisi saadusi.

Hitlerlased organiseerisid vallutatud territooriumi plaanipärase paljaksröövimise. Saksamaale veeti vabrikute, tehaste ja teaduslike asutuste sisseseadeid, tööstuslikke ja põllumajanduslikke tooraineid, toiduaineid, ajaloolisi ja kunstiaardeid.

Elanikkond pandi näljapajukile, ta tundis teravat puudust kõige vajalikumatest tarbeainetest: riietest, jalanõudest, petrooleumist, seebist ja tuletikkudest. Nälja ja epideemiate tõttu surid kümned tuhanded inimesed.

Fašistlikud barbarid viisid halastamatult ellu oma poliitikat, mis oli suunatud suure osa nõukogude elanikkonna füüsilisele hävitamisele. Nad seadsid enda ülesandeks täielikult hävitada kõik kommunistid ja nõukogude, kolhoosi-, ametiühingu- ja komsomoliaktiiv. Täielikult hävitati juudi rahvusest elanikkond.

Vallutatud aladel kehtestati karm okupatsioonirežiim, mille eesmärgiks oli muuta Nõukogude kodanikud õigusteta orjadeks ja maha suruda igasugune vastupanu.

Vallutatud asustatud punktides organiseeris väejuhatus kõikjal sõjakomandantuurid, mis olid okupatsioonivõimu organeiks. Sedamööda, kuidas okupatsioonitsoon laienes, asus hitlerlik valitsus looma Saksa tsiviiladministratsiooni.

1941. a. juulis rajasid hitlerlased kaks riigikomissariaati. Leedu, Läti, Eesti ja Valgevene moodustasid riigikomissariaadi «Ostland», Ukraina moodustas riigikomissariaadi «Ukraina». Iga riigikomissariaadi eesotsas seisis Hitleri poolt nimetatud impeeriumi volinik — riigikomissar.

Riigikomissariaatide juhtimiseks loodi Berliinis peadepartemang eesotsas riigiminister Rosenbergiga.

Vene NFSV okupeeritud oblasteid juhtisid sõjakomandantuurid.

Okupatsioonivõimud hävitasid töörahva saadikute nõukogud ja seadsid nende asemel sisse «valitsused». Nad likvideerisid nõukogude administratiiv-territoriaalse jaotuse ja kehtestasid uue. Rajoonide asemele moodustati vallad.

Uutes administratiivsetes üksustes loodi vastavad tsiviiladministratsiooni organid: ringkondades — ringkonnavalitsused eesotsas ringkonnakomissariga, valdades — vallavalitsused eesotsas vallavanemaga. Igasse külla määrati külavanem. Linnades loodi linnavalitsused eesotsas linnapeaga. Kõikides linnades, ringkondades ja valdades olid sõjakomandantuurid. Sõjakomandantide (reeglina gestapo ohvitserid) käsutuses olid peale sõjaväegarnisoni gestapo organid, välispolitsei ja karistussalk. Vallavanematel olid kirjuta-

jad ja politseisalgad. Külavanemate käsutuses olid kohalikud politseinikud.

Vallavanemad, linnapead, külavanemad, valitsuste liikmed, kirjutajad ja politseinikud värvati Nõukogude kodumaa reetjate hulgast.

Ainult väike osa elanikkonnast läks koostööle okupantidega. Nende fašistlike palgasulaste hulgas oli rohkesti kriminaalseid elemente. Mõned isikud, kel ei olnud küllalt kindlameelsust, lastes end hirmutada ähvardustest, asusid koostööle hitlerlastega. Nõukogude inimesed ümbritsesid okupantide palgasulaseid viha ja põlgusega. Partisanid ja põrandaalused õiendasid nende reeturitega halastamatult arveid.

Omavoli ja koletu vägivald märgistasid juba esimesi okupatsioonivõimu samme. Kõikjal loodi mitmesuguste nimedega kontsentratsioonilaagreid: «evakueeritute laagrid», «töölaagrid», «getod» jne. Okupatsioonivõimude korraldustele mittealistumise eest karistati nõukogude inimesi julmalt. Massilised hukkamised olid igapäevane nähtus. Linnade ja külade tänavatel ja väljakutel seisid võllad, tuul kandis laiali ahervaremete tuhka.

Tähtsamad tööstusettevõtted kuulutati fašistliku riigi omandiks. Osa ettevõtteist Baltimaadel, Lääne-Ukrainas, Lääne-Valgevenes ja Bessaraabias anti tagasi endistele omanikele. Igasse ettevõttesse määrasid hitlerlased oma ülema («šefi»), kelle kätte oli koondatud kogu võim.

Vedades kõige väärtuslikumaid sisseseadeid ja tooraineid Saksamaale, püüdsid fašistlikud okupatsioonivõimud samal ajal kasutada säilinud tööstusettevõtteid sõjatehnika remontimiseks ja varustuse tootmiseks.

Okupeeritud territooriumile jäänud nõukogude töölised ei soovinud vabatahtlikult töötada okupantide heaks. Saksa fašistlikud võimud sundisid töölisi vägivaldselt minema tehastesse. Tööliste suhtes, kes ei ilmunud tööle, rakendati ihunuhtlust ja nad jäeti ilma toidunormist.

Sunniviisiline töö fašistlikes ettevõtteis oli uskumatult raske. Tööliste!e anti üle jõu käivaid ülesandeid, nende täitmatajätmise eest karistati aga julmalt. Selle sunnitöö eest maksti viletsat töötasu. Nii näiteks kehtestati 1942. a. väljaantud seadusega «Töötasu reguleerimisest» lihttöölisele palgamääraks 80 kopikat, kvalifitseeritud töölisele aga 1 rubla 35 kopikat tunnis.

Maal likvideerisid hitlerlased kolhoosid ja sovhoosid. Nad andsid maa saksa kolonistidele ja tagasipöördunud mõisnikele. Ukraina ja Valgevene lääneoblastites, samuti aga ka Baltimaadel hakkasid okupandid otsekohe mõisaid tagasi andma endistele mõisnikele ja asustama uusi mõisnikke — oma koloniste. Mõisamajandites seati sisse teoorjus; talupojad olid kohustatud tasuta oma tööloomadega neli päeva nädalas mõisnikule töötama. Alates 1942. a. kevadest hakkasid mõisnikud ilmuma ka teistesse piirkondadesse.

1942. a. veebruaris avaldasid okupatsioonivõimud agraarsea-

duse, millega ametlikult teatati kolhooside likvideerimisest ja maa ümberjagamisest. Paremad maad võeti fašistliku armee köögiviljaaedade alla ja saksa kolonistide mõisatele. Nende järel said maad okupantide palgasulased — valitsuste kaastöölised, vallavanemad ja külavanemad ning politseinikud.

Talurahvas maksustati arvukate maksudega. Talupojad pidid ära andma peaaegu kogu saagi, täitma suuri või-, piima-, liha-, villa- ja munanorme.

Iga talupoeg pidi maksma ka rahalist maksu. Peale selle kehtestati maamaks, hoonetemaks, tulumaks, kirikumaks jt.

Peale maksude õitses mitmesuguste teiste sunduste ja kohustuste süsteem. Talupojad olid kohustatud toitma sildade valvet, ülal pidama külla majutatud väesalku ja komandosid, maksma palka vallavanematele, külavanematele ja politseinikkudele.

Ülesannete, normide, maksude ja kohustuste täitmatajätmise eest karistasid okupandid talupoegi karmilt. Ulatuslikult rakendati ihunuhtlust.

Barbaarselt hävitati kõrgemaid õppeasutusi, koole, teatreid ja raamatukogusid. Sisseseaded veeti Saksamaale, hooneid kasutati sõdurite majutamiseks.

1941. a. oktoobris välja kuulutatud «koolikorra» kohaselt avati ainult algkoolid, õpetamine oli seal tasuline. Lubati õpetada lapsi 7 kuni 14 aasta vanuses. 14 kuni 20 aasta vanused noored ei õppinud ja pidid läbi tegema kohustusliku «tööteenistuse». Kõik nõukogude õpikud olid keelatud. Lapsi õpetati fašistlike ajalehtede ja kalendri «Uus Euroopa» järgi. Õpilastele seati sisse ihunuhtlus. Enamik nõukogude inimestest ignoreeris fašistlikku kooli ega lasknud sinna oma lapsi.

1941. a. novembris algas tööjõu värbamine Saksamaale saatmiseks. Algul püüdsid okupandid värvata vabatahtlikke, meelitasid neid, lubades neile Saksamaal mitmesuguseid hüvesid. Et aga «vabatahtlikke» leidus vähe, hakkasid okupandid nõukogude inimesi vägivaldselt fašistlikku orjusse ajama. Okupeeritud territooriumil kuulutati välja üldine töökohustus. Ainuüksi 1942. a. jooksul õnnestus fašistlikel okupantidel vägivaldselt Saksamaale ajada ligi 2 milj. inimest.

Vaenlaste poolt vallutatud territooriumile jäänud nõukogude inimesed pidasid okupatsiooni esimestest päevadest alates vihast, leppimatut võitlust orjastajatega. Põrandaaluste kommunistlike organisatsioonide juhtimisel läksid töölised, talupojad ja intelligentsi esindajad partisanisalkadesse, sooritasid diversiooniakte, saboteerisid okupatsioonivõimude üritusi, lõid okupantidele ja nende käsilastele väljakannatamatud tingimused.

Töö ümberkorraldamine Nõukogude tagalas

Seoses sellega, et vaenlane vallutas rea elulise tähtsusega piirkondi Nõukogudemaal, tekkisid tagalas tohutu suured lisaraskused. Sõja karmides tingimustes oli vaja kiiresti ümber korraldada kogu tagala majandus, kogu tema töö vastavalt sõjaaja nõuetele. Selleks

et kompenseerida NSV Liidu lääneosa tööstus- ja põllumajandusrajoonide ajutist kaotust, pidid kesk- ja eriti idarajoonid järsult suurendama oma toodangut. Nõukogude rahvas lahendas selle ülesande edukalt. Äärmiselt lühikese ajaga viidi paljud ettevõtted tsiviiltootmiselt üle sõjavarustuse tootmisele, hakati välja laskma uusi relvaliike.

Valitsus moodustas uued valitsemisorganid üksikute tööalade operatiivsemaks juhtimiseks. NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu juurde moodustati tööjõu arvestamise ja jaotamise komitee ning Evakuatsiooni Nõukogu. Sõjatehnika ja relvastuse tootmise paremaks organiseerimiseks loodi 1941. a. septembris Tankitööstuse Rahvakomissariaat ja 1941. a. novembris Miinipildujate Tootmise Rahvakomissariaat.

Esimeste sõjakuude üheks tähtsamaks ja raskemaks ülesandeks oli tööstusettevõtete evakueerimine neist rajoonidest, millele lähenes vaenlane.

Ainuüksi kolme esimese sõjakuu jooksul paigutati itta ümber 1360 suurt ettevõtet. Samaaegselt viidi kaugematesse rajoonidesse üle tuhandete kolhooside ja sovhooside vara.

Evakueerida õnnestus ainult kõige vajalikumad ja esmajärgulise tähtsusega sisseseaded. Suur osa vabrikute ja tehaste tööstuslikust sisseseadest, samuti ka masina-traktorijaamade traktoripargist jäi vaenlase poolt okupeeritud territooriumile. Evakueerimine nõudis raudteetranspordilt määratu suuri pingutusi. Oli vaja sadu tuhandeid vaguneid. Nõukogude raudteed suutsid nende ülesannetega toime tulla. Enamik ešelonidest evakueeritud sisseseadetega liikus itta kiiresti ja ilma peatusteta. Transpordivahendite erakordse koormatuse tõttu saabus aga osa ešelonidest sihtkohta hilinemisega.

Evakueeritud ettevõtted taastati uues kohas äärmiselt lühikese ajaga. Töölised ja juhtiv kaader ilmutasid piiritut mehisust. Nad töötasid lahtise taeva all, sageli vihma- ja lumesajus. Elamistingimused olid kõigè primitiivsemad (elati telkides ja muldonnides), toit oli kasin. Töö käis kogu ööpäeva. Tööpäev ulatus sageli üle 12—14 tunni. Tänu tagala töötajate tõeliselt kangelaslikele jõupingutustele toimus suurte tsehhide ja tehaste kokkumonteerimine uues kohas tavaliselt 3—4 nädala jooksul, 3—4 kuu pärast aga saavutasid ettevõtted juba sõjaeelse tootmistaseme. Näiteks Engelsi-nimeline tehas, mis evakueeriti Zaporožjest, hakkas 20. päeval pärast sisseseade saabumist uude kohta välja laskma toodangut. Üks Relvastuse Rahvakomissariaadi tehaseid Moskvas laaditi 1941. a. oktoobri keskel 12-sse ešeloni ja viibis teel uude kohta 11 päeva. Detsembri esimestel päevadel lasti see tehas juba käiku ja ta hakkas varsti andma poolteist korda rohkem toodangut kui enne evakueerimist. Leningradist väljaveetud lennukitehas saavutas endise tootmisvõimsuse täpselt kuu aja jooksul pärast evakueerimist. Keskmiselt vältas evakueeritud ettevõtete taastamine 1,5—2 kuud.

Üliraskete tingimuste tõttu ei õnnestunud muidugi kõiki evakueeritud ettevõtteid nii kiiresti taastada. Sisseseadeid vedavate ešelo-

nide mõne osa seismajäämise tõttu teel, tööjõu puudumise tagajärjel ja teistel põhjustel venis ettevõtete monteerimine sageli mitmele kuule.

Tööstuse üleviimine sõjatoodangule lõpetati põhiliselt 3—4 kuuga, kogu majanduse ümberkorraldamine sõjaaja nõuete kohaselt aga võttis aega ligi aasta.

Osa tööstusobjektide kaotus ja ettevõtete evakueerimine maa idarajoonidesse põhjustasid sõja esimestel kuudel tööstustoodangu väljalaske järsu vähenemise. 1941. a. teisel poolel vähenes tööstuse kogutoodang 2,1 korda. See oli kõige raskem periood meie maa sõjamajanduse arendamisel. Oli vaja erakordselt pingutada nõukogude rahva kõiki jõude, et sellest olukorrast välja pääseda.

Äärmiselt teravalt kerkis üles rahvamajandusele vajaliku kaadri probleem. Seoses osa territooriumi vallutamisega vaenlase poolt, samuti aga suure hulga inimeste sõjaväkke minekuga vähenes järsult tööliste ja teenistujate arv. Kui 1940. a. lõpul rahvamajanduses tegutses 31,5 miljonit töölist ja teenistujat, siis 1941. a. lõpul oli kõigis rahvamajandusharudes kokku 18,5 miljonit töölist ja teenistujat.

Juba esimestel sõjakuudel võeti tarvitusele abinõud kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamiseks tööstusele. Tööjõureservide süsteemi kaudu tõmmati suurel hulgal kaasa noorsugu, viidi läbi linna ja maa töövõimelise elanikkonna mobiliseerimine jne.

Sõjatööstuse vajaduste rahuldamiseks õpetati kiiresti välja uus tööliste kaader. Väljaõpetamine toimus peamiselt kaadri massilise lühiajalise ettevalmistamise teel vahetult tootmises ja tööjõureservide koolides, samuti aga individuaalse ja rühmaviisilise õpetamise teel tsehhides meistrite-spetsialistide poolt.

Sõjaaja erakordselt rasketes tingimustes, kui toiduainete ja tööstuskaupade fondid tugevasti vähenesid, seadis Nõukogude valitsus armee ja elanikkonna toiduainete ja teiste kaupadega pideva varustamise organiseerimise eesmärgil sisse kaardisüsteemi. Elanikkonna normeeritud varustamine (kaardisüsteem) kindlustas tähtsamate tööstusharude töölistele kõrgema tarbimistaseme. Normeeritud kaupadel säilitati sõjaeelsed hinnad.

Suurt abi tööstuse ümberkorraldamisel vastavalt rinde nõuetele osutasid nõukogude teaduslikud asutused ja teadlased. 1941. a. septembris organiseeriti spetsiaalne komisjon Uraali kui Nõukogude armee peamise arsenali ressursside uurimiseks ja mobiliseerimiseks. See komisjon laiendas hiljem oma tegevust ka Lääne-Siberile ja Kasahstanile. Komisjoni esimeheks oli NSV Liidu Teaduste Akadeemia president akadeemik V. L. Komarov.

Komisjoni tööst võtsid aktiivselt osa meie maa silmapaistvad teadlased — akadeemikud A. A. Baikov, I. P. Bardin, E. V. Britske, V. A. Obrutšev jt., kokku üle 800 teaduse ja tehnika alal töötaja. Komisjon tegi ära määratu suure töö Uraali, Lääne-Siberi ja Kasahstani ressursside mobiliseerimisel sõja vajaduste rahuldamiseks. Komisjon aitas töölistel evakueeritud ettevõtteid kõige ratsio-

naalsemalt paigutada ning kindlustada uusi ettevõtteid toorainete ja küttega.

Isamaasõda kutsus esile vajaduse ümber korraldada propaganda- ja agitatsioonitöö vastavalt sõjaaja ülesannetele. Kogu ideelis-poliitiline töö töötajate hulgas suunati nende kasvatamisele piiritu ustavuse vaimus Nõukogude kodumaale, sügava usu vaimus võidusse vaenlase üle ning ennastsalgava võitluse vajalikkuse mõistmise vaimus nii rindel kui ka tagalas.

Propagandistid ja agitaatorid selgitasid fašismi vastu peetava vabadussõja iseloomu ja eesmärke, ülesandeid, mis kerkisid nõukogude rahva ette sõja tingimustes, aitasid töölistel ja kolhoosnikutel mõista toimuvate sündmuste mõtet. Suur ja vastutusrikas osa langes meie ajakirjandusele ja raadiole, millede abil kommunistlik partei iga päev kõneles miljonite töötajatega meie maal, kutsudes neid üles kangelastegudele töös ja sõjas.

Ajakirjanduse ja raadio kaudu said nõukogude inimesed informatsiooni seisukorra kohta rindel ja töö kohta tagalas, vahetasid tootmisalaseid kogemusi. Sõja-aastail esinesid ajalehtede veergudel ja raadios laialdaselt partei parimad propagandistid, publitsistid ja kirjanikud.

Ulatuslik ideelis-kasvatuslik ja poliitiline töö, mida partei tegi sõja olukorras laialdaste töörahva hulkade seas, etendas tähtsat osa nõukogude rahva moraalse ja poliitilise ühtsuse edasisel kindlustamisel.

Töörahva entusiasm ja töökangelasteod

Piiritu armastus sotsialistliku kodumaa vastu ning viha vaenlase vastu kutsusid töörahva seas esile uue loomingulise aktiivsuse kasvu. Gorki kommunistlike noorte algatusel tekkis paljudes rinnet varustavates ettevõtetes suurepärane liikumine normide täitmise eest 200—300% ulatuses (kahesajalaste ja kolmesajalaste liikumine). Gorki ettevõtete tööliste hulgas toimus liikumine loosungi all: «Töötada mitte ainult enese, vaid ka rindele läinud seltsimehe eest». Gorkilaste initsiatiivist haarasid kinni Uraali, Moskva, Leningradi, Bakuu, Tbilisi, Habarovski ja teiste tööstuskeskuste töölised ning see muutus üldrahvalikuks liikumiseks. Sajad tuhanded töölised said juba sõja esimestel kuudel kahesajalasteks ja kolmesajalasteks.

Tekkisid sotsialistliku võistluse uued vormid — rindebrigaadid, kommunistlike noorte ja noorte brigaadid, kutsealade ühendamine, uute kutsealade omandamine; hoogustus naiste liikumine «meeste kutsealade» omandamise eest. Laialdaselt arenes leiutustegevus ning teadlaste ja praktikute koostöö tootmises. Eesrindlikud töölised, insenerid ja tehnikud parandasid tootmise tehnoloogiat, leidsid uusi teid sisemiste reservide mobiliseerimiseks. Nii näiteks lühendas kommunistliku noore Mihhail Popovi treialite brigaad (Uraali masinaehitustehas) tanki ühe sõlme treimisele kuluvat aega 38 tunnilt 5 tunnile ja 30 minutile, seejärel aga 1 tunnile ja 30 minutile. 21. septembril 1941. a. anti M. Popovi kommunistlike noorte ja noorte brigaadile esimesena meie maal rindebrigaadi nimetus.

Liikumine õiguse eest kanda rindebrigaadi nimetust muutus seejärel massiliseks ja haaras kõigi rahvamajandusharude töölisi.

Kommunistid näitasid isikliku eeskujuga, kuidas tuleb töötada rinde heaks. Tagalasse evakueeritud Kirovi tehases nurjus mahajäämuse tõttu radiaatorite monteerimisel tankide väljalaske plaan. Kommunist Vladimir Pozdnjak ei lahkunud 60 tunni vältel tsehhist ning valmistas seadise, mis kindlustas normaalse radiaatorite monteerimise ja koos sellega ka tankide väljalaskmise.

Väga pingeliselt töötasid nõukogude raudteelased. Esimeste sõjakuude jooksul lähetati rindelähedase vööndi ohustatud rajoonidest teele ligi poolteist miljonit vagunit ehk 30 000 rongi sisseseadete, materjalide ja inimestega.

Suurt patriotismi ja kangelaslikku tööentusiasmi demonstreeris kolhoositalurahvas. Vaatamata miljonite meeste armeesseminekule ning traktorite ja autode hulga vähenemisele viidi saagi koristamine 1941. a. läbi organiseeritult.

1941. a. sügisel suurendati taliviljade külvipinda maa ida- ja keskrajoonides 1,6 milj. hektari võrra.

Tagala töötajad hoolitsesid pidevalt kangelaslike kodumaakaitsjate eest. Lakkamatu vooluna suundusid rindele linnade ja külade töötajate kirjad ning pakid. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 24. aastapäevaks saatsid ainuüksi moskvalased rindevõitlejatele üle 100 000 kingituse. Tegevvägede juurde saabusid süstemaatiliselt tööliste, kolhoosnikute ja intelligentsi poolt saadetud delegatsioonid.

17. augustil 1941. a. viidi meie maal läbi üleliiduline pühapäevak, millest võttis osa üle 9 milj. inimese. Kogu pühapäevaku ajal teenitud raha anti kaitsefondi. 1941. a. sügisel algas soojade riietusesemete kogumine rindevõitlejatele. Selle tulemusena koguti miljoneid paare vilte, sooja pesu, suur hulk mütse, vattkuubi, villaseid kindaid, üle poole miljoni poolkasuka jne.

1942. a. alguseks olid linnade ja külade töötajad kaitse fondi andnud üle 11 kg plaatinat, ligi 85 kg kulda, 6700 kg hõbedat ja palju muid hinnalisi esemeid.

Nõukogude inimeste patriotism avaldus ilmekalt Oktoobri-eelses sotsialistlikus võistluses, mis algas Moskva riikliku kuullaagritehase kollektiivi initsiatiivil. Oma üleskutses kirjutas selle tehase kollektiiv: «Ärgu olgu ühtki ettevõtet, mis ei täidaks plaani kõigi näitajate alal ja eelkõige rinde tellimuste alal!».

Oktoobri-eelne sotsialistlik võistlus levis laialdaselt kõigil tööstus- ja transpordialadel. Bakuu ja Groznõi naftatöölised ületasid naftatootmise aastaplaani. Paljud Kuznetski basseini ja Karaganda kaevanduste kollektiivid täitsid aastaplaani oktoobripühadeks.

Tohutu tähtsus oli sadade tuhandete naiste tööleasumisel tööstusse. Tehastes ja transpordis suurenes järsult naiste arv. Naised töötasid tööpinkide juures, juhtisid ronge ja autosid.

Suur oli naiste osa ka põllumajanduses. Nende õlgadel lasus peamine osa kolhoositöödest. Lühikese ajaga said naised traktoristideks, kombaineriteks, omandasid teisi erialasid. Naised töötasid

ennastsalgavalt põldudel, et varustada armeed ja linnaelanikkonda toiduainetega ning ettevõtteid toorainetega. Tunduvalt laienes naiste tegevus kõigil rahvamajanduse aladel, partei-, nõukogude ja ametiühinguorganisatsioonides ning teaduslikes asutustes.

Väärikalt täitis oma kohust kodumaa ees ka nõukogude noorsugu. Noored nõukogude patrioodid osutasid vabrikutes ja tehastes, söe- ja metallikaevandustes, transpordis ja põllumajanduses ennenägematut töökangelaslikkust.

Kõik see aitas ettevõtetel vältida toodangu vähenemist, vaatamata täiskasvanud meeste armeesse mobiliseerimisele.

§ 3. Saksa fašistlike vägede lüüasaamine Moskva all

Saksa fašistlike vägede esimese Moskvale suunatud pealetungi nurjumine

Nõukogude armee visa vastupanu ja Saksa fašistlike vägede suured kaotused 1941. a. suvel sundisid hitlerlikku väejuhatust kitsendama oma pealetungirinnet. Peamiseks ja otsustavaks pidasid hitlerlased Moskva strateegilist suunda. Selles suunas toimus pealetung laial rindel. Siia koondas Saksa väejuhatus oma peajõud; armeegruppi «Tsenter» suurendati tunduvalt. Pealetungi alguseks oli Saksa fašistlikel vägedel jõudude ülekaal, eriti tankide ja lennuväe alal.

Hitlerlased lähtusid sellest, et Moskva vallutamine otsustab ette ära sõja lõpu. See pidi olema signaaliks ka Jaapani väljaastumisele NSV Liidu vastu. Hitler lubas Jaapani saadikule Berliinis vallutada Moskva 12. oktoobriks 1941. a. Moskva hõivamisega lootsid Hitler ja tema klikk saavutada Saksamaa täieliku ja lõpliku võidu NSV Liidu ja tema armee üle.

Hitlerliku väejuhatuse idee seisis selles, et haarata Moskva põhjast ja lõunast, kusjuures samaaegselt antakse löök läänest. Sel eesmärgil oli loodud kolm löögigruppi. Põhjapoolne löögigrupp pidi mööduma Moskvast põhja poolt Klini ja Dmitrovi suunas; lõunapoolne liikus Orjoli, Tuula ja Kašira suunas; keskmine grupp Možaiski — Moskva suunas.

30. septembrist kuni 2. oktoobrini 1941. a. alustasid Saksa fašistlikud väed pealetungi Moskvale. Vastasel õnnestus reas kohtades Nõukogude vägesid tagasi lüüa, kuid varsti peatati vaenlase rünnak.

Saksa fašistlikud röövvallutajad kohtasid Nõukogude vägede otsustavat vastupanu juba kaugel Moskvast — Možaiski kaitsejoonel, Kalinini rajoonis ja Tuula lähistel.

Väljapaistvat osa Moskva kaitsmisel etendas Moskva parteiorganisatsioon eesotsas ÜK(b)P Moskva Komitee sekretäri A. S. Štšerbakoviga. Riikliku Kaitsekomitee juhatusel mobiliseeris Moskva parteiorganisatsioon kogu linna elanikkonna Nõukogude pealinna kaitsele.

Kõigis Moskva rajoonides formeeriti vabatahtlikke kommunistlikke töölispataljone. 24 000 moskvalast astus Moskva õhukaitseväeosade ridadesse. Üle 500 000 pealinna elaniku ehitas kaitsekraave, neist 75% olid naised. Kõikjal Moskva lähistel rajasid moskvalased tankitõrjeliine, kaevasid kaitsekraave, ehitasid betoneeritud tulistuspunkte ja traattõkkeid, tegid raidtõkkeid. Moskva tänavad kattusid barrikaadidega.

Osa riiklikke keskasutusi, kõrgemaid õppeasutusi ja tähtsamaid tööstusettevõtteid evakueeriti Moskvast. Ainuüksi masinaehitustehastest veeti välja üle 400 ešeloni tehaste sisseseadeid ja materjale. Moskva ja Moskva oblasti tekstiiliettevõtteis demonteeriti ja saadeti ära 800 000 ketrusvärtnat ja 12 500 kudumismasinat.

Kõigis kohalejäänud tehastes ja vabrikutes kees pingeline töö relvade, laskemoona ja varustuse tootmisel.

Moskva valmistus vastupanuks vaenlasele. 19. oktoobril 1941. a. võeti vastu Riikliku Kaitsekomitee otsus pealinna kaitsmise kohta. Moskva töölisi kutsuti üles pealinna ennastsalgavale kaitsmisele ja halastamatule võitlusele provokaatorite, salakuulajate ja kõigi nendega, kes segavad vastupanu vaenlasele. «Riiklik Kaitsekomitee,» öeldi otsuses, «kutsub kõiki pealinna töötajaid üles säilitama korda ja rahu ning osutama Moskvat kaitsvale Punaarmeele igakülgset abi.»[1] Linnas kuulutati välja piiramisseisukord. Märgiti ära kaks liini, millel organiseeriti kaitse. Kaugematel liinidel lääne pool Moskvat usaldati kaitse Läänerinde vägedele, Moskva otsestel lähistel aga Moskva kaitsetsooni vägedele.

Kaitseliinidele, kus toimus ajalooline heitlus, toodi värskeid reserve. Mida lähemale vaenlane jõudis Moskvale, seda ägedamaks muutusid lahingud, seda visamalt võitlesid Nõukogude sõjamehed. Ainuüksi 12.—30. oktoobrini Možaiski, Malojaroslavetsi, Volokolamski ja Naro-Fominski all peetud võitlustes kaotas vaenlane tapetute ja haavatutena üle 70 000 inimese. Niisama suured olid vaenlase kaotused ka sõjatehnika alal. Oktoobri lõpuks peatati Saksa fašistlikud väed Moskva all rindel Kalinin—Volokolamsk—Naro-Fominsk—Aleksin ja Tuula lähistel. Reas rindelõikudes võtsid lahingutest aktiivselt osa Moskva rahvaväelaste diviisid.

Üheaegselt pealetungiga Moskvale võtsid Saksa fašistlikud väed ette pealetungi Donetsi basseinile ja Krimmile. Oktoobris olid Nõukogude väed vastase survel sunnitud maha jätma Donetsi basseini ja eemalduma Rostovi juurde Doni ääres. Krimmi suunas õnnestus vaenlase vägedel läbi murda Perekopi maakitsusel. 30. oktoobril 1941. a. algas Sevastoopoli kangelaslik kaitsmine.

Minnes 16. oktoobril üle pealetungile Tihvini suunas eesmärgiga ümber piirata Leningrad, murdis vaenlane suurte kaotuste hinnaga läbi Volhovi jõe idakaldale ja jõudis novembri alguses Tihvini rajooni.

---

[1] «Pravda», 20. X 1941.

Neil karmidel päevadel tähistas Nõukogudemaa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 24. aastapäeva.

6. novembril 1941. a., kui vaenlane seisis Moskva lähistel, toimus metroos, Majakovski jaamas Moskva Töörahva Saadikute Nõukogu ning Moskva partei- ja ühiskondlike organisatsioonide ühine pidulik koosolek, mis oli pühendatud Oktoobrirevolutsiooni aastapäevale. Õhukaitseväelased ja lendurid ei lasknud sel päeval ainsatki vaenlase lennukit pealinna kohale. Kõnega esines J. V. Stalin. Ta märkis, et Saksa fašistlikud röövvallutajad eksisid rängalt oma arvestustes, kui lootsid lõpetada kogu kampaania idas mõne kuuga. Nõukogude armee ja sõjalaevastik osutusid tugevamaks kui vaenlane arvas ning demonstreerisid kogu oma vastupanujõudu.

7. novembril 1941. a. toimus Moskvas Punasel väljakul traditsiooniline Nõukogude vägede paraad. Punaselt väljakult suundusid Nõukogude väeosad otse rindele.

Moskva nõukogu koosolekul 6. novembril ja paraadil 7. novembril oli nõukogude rahvale suur mobiliseeriv mõju. Fakt, et see toimus meie kodumaa pealinnas hetkel, kui hitlerlikud propagandistid pasundasid kogu maailmale, et Saksa armee on juba astunud Moskva eeslinnadesse, läitis kõigi nõukogude inimeste südameis vankumatu usu võidusse.

Saksa fašistlike vägede teise Moskvale suunatud pealetungi nurjumine

15. novembril 1941. a. võtsid hitlerlased ette teise «üldpealetungi» Moskvale. Sel eesmärgil tõmbasid nad Moskva alla suuri jõude, kogudes üldse 51 diviisi (13 tanki-, 7 motoriseeritud ja 31 jalaväediviisi). Saksa fašistlikel vägedel oli 1500 tanki, 3000 suurtükki ja üle 700 lennuki.

Moskva all puhkes äge võitlus. Lahingusse paisati suur hulk elavjõudu ja tehnikat. Saksa väejuhatus püüdis endiselt Moskvat laial rindel tiibadelt haarata ning pealinna ja seda kaitsvaid Nõukogude vägesid ümber piirata. Ta kavatses anda rea tugevaid lööke Nõukogude vägede tiibadele koos samaaegse läbimurdega keskelt.

Moskva eest käis 1941. a. novembris üle karme päevi. 20. novembril vallutas vaenlane Klini. 29. novembriks langesid Rogatšov ja Jahroma. Põhja pool pealinna kujunes välja ohtlik olukord. Raskes seisukorras oli ka meie kaitse lõunatiib. Tõsi küll, kestvad kaitselahingud Tuula all (viimast hitlerlastel ei õnnestunudki vallutada) etendasid tähtsat osa sõjategevuse edasises käigus. Detsembri alguseks jõudsid hitlerlased kesklõigus väga lähedale Moskvale: nad vallutasid Istra, Naro-Fominski, lähenesid Zvenigorodile, Aprelevkale ja Golitsõnile.

15. novembrist kuni 5. detsembrini 1941. a. pidasid Nõukogude väed Moskva lähistel ägedaid kaitselahinguid Saksa fašistlike röövvallutajatega. Saksa väejuhatus oli sunnitud paiskama lahingusse täiendavaid reserve.

Oma päevikus kirjutas Saksa maavägede staabi ülem kindral Halder 29. novembril 1941. a.: «Idarindel tegutsevates väeosades on

kujunenud mittekomplektsus, mis ulatub jalaväes kuni 50%-ni, tankiüksustes moodustab lahingumasinate mittekomplektsus kuni 50%.» Mittekomplektsuse likvideerimine oli Halderi sõnade järgi võimalik ainult laialisaadetud üksuste arvel.

Nõukogude armee, vastupidi, aga täienes inimreservide ja tehnikaga ning valmistus üle minema vastupealetungile. Nõukogude vägede vastupanu suurenes ja tugevnes iga päevaga.

Ajaloolises lahingus Moskva pärast näitasid Nõukogude sõdurid, komandörid, komissarid ja poliittöölised vapruse ning kangelaslikkuse imesid.

Moskva kaitsmisel osutasid unustamatut massilist kangelaslikkust kuulsusrikka 316. laskurdiviisi sõjamehed kindral I. V. Panfilovi juhtimisel. Diviis pidas lahinguid Volokolamski suunas. Nõukogude rahva mälestusse jääb igaveseks grupi sõdurite-panfilovlaste kangelastegu. See grupp, mille koosseisus oli venelasi, ukrainlasi, kasahhe ja kirgiise, asus kaitseliinil Dubosekovo teelahkmel. 16. novembril suundusid läbimurdele kümned vaenlase tankid koos suure hulga jalaväega. Kui lahingu käigus olid ammendatud kõik kaitsevõimalused, vaenlase tankid aga jätkasid edasitungi, siis isegi selles ebavõrdses võitluses ei taganenud panfilovlased. Suurem osa neist suri kangelassurma, täites neile usaldatud ülesande. Kogu maal kõlasid koos kangelaste-võitlejatega langenud kommunisti poliitjuht V. G. Klotškovi sütitavad sõnad: «Venemaa on suur, aga taganeda pole kuhugi. Selja taga on Moskva.» See üleskutse muutus kõigi Moskva kaitsjate deviisiks.

Lahingutes Moskva all demonstreerisid paljud diviisid erakordset vastupidavust ja kõrget sõjalist meisterlikkust. 1941. a. novembri keskel anti kaheksale laskurdiviisile, ühele motoriseeritud laskurdiviisile ja ühele tankibrigaadile kaardiväe austav nimetus.

Esimeste kaardiväediviiside hulgas oli Moskva Leningradi rajooni rahvaväelastest formeeritud diviis. Novembri lõpus samal aastal nimetati kolm ratsaväekorpust ümber kaardiväekorpusteks. 1941. a. detsembriks said kaardiväe kõrge nimetuse esimesed kuus lennuväepolku, kes panid aluse õhukaardiväele. Pisut hiljem said kaardiväepolkude nimetuse kaheksa suurtükiväepolku.

Nõukogude lennuvägi ja õhukaitse-suurtükiväelased kaitsesid kindlalt pealinna vaenlase õhurünnakute eest. 22. juulist 1941. a. kuni 10. märtsini 1942. a. sooritas vaenlane Moskva piirkonda 125 ründelendu (93 öist ja 32 päevast). Üksikutest ründelendudest võttis osa kuni 300 ja rohkem vaenlase lennukit. 8823-st vastase lennukist, mis püüdsid erinevatel aegadel Moskva suunas läbi tungida, jõudsid linna kohale ainult 337 lennukit. Purustused Moskvas olid tühised. Vaenlane kaotas ründelendudel Moskvale üle tuhande lennuki.

Väga tähtsat osa Moskva kaitsmisel vaenlase õhurünnakute eest etendasid õhukaitseväeosad ja Moskva elanikkond. Koos õhukaitseväelastega võtsid Moskva elanikud osa vaenlase lennuväe õhurünnakute tagajärgede likvideerimisest.

Lahingus Moskva all võitlesid koos Läänerinde üksustega vapralt Moskva rahvaväe võitlejad, kes etendasid tähtsat osa Saksa fašistlike vägede purustamisel Moskva lähistel.

Moskva all toimuva lahingu perioodil arendasid vaenlase ühendusteedel hoogsat tegevust Moskva, Kalinini ja Tuula oblastite partisanid. Moskva oblasti rajoonides tegutses üle 40 partisanisalga, milles oli ligi 10 000 partisani. Tuula oblasti rajoonides tegutses 31 partisanisalka. Partisanid tapsid tuhandeid hitlerlasi ja hävitasid nende tehnikat. Partisanide ridades võitlesid kommunistlikud noored Zoja Kosmodemjanskaja, Aleksandr Tšekalin, Liza Tšaikina ja paljud teised oma kodumaale piiritult ustavad kangelased, kellel võidu nimel vaenlase üle ei olnud kahju elust.

Moskva ümbruse väljadel võitlesid kangelaslikult kõigist Nõukogude Liidu rahvustest sõjamehed. Neid innustas ühine püüd iga hinna eest kaitsta kallist pealinna ja purustada vaenlane.

Nõukogude armee vastupealetung 1941/42. a. talvel

Olles vastase Moskva lähistel ära kurnanud ja koondanud vajalikud reservid, otsustas Nõukogude Kõrgem Ülemjuhatus minna kaitselt üle vastupealetungile.

Nõukogude vägede vastupealetungi aluseks Moskva all oli idee purustada vastase tiibadel asuvad löögigrupid ja avaldada samaaegselt tugevat survet tsentrile.

Nõukogude armee vastupealetungist Moskva all võtsid osa kolme rinde — Lääne-, Kalinini ja Edelarinde väed.

Samaaegselt ettevalmistustega vastupealetungiks Moskva all arendasid Nõukogude väed 12. novembrist kuni 30. detsembrini 1941. a. pealetungioperatsioone Tihvini all ja 27. novembrist kuni 10. detsembrini Rostovi suunas. Nõukogude vägede edukad löögid neis suundades ajasid nurja vaenlase plaanid Leningradi täielikuks blokeerimiseks ja Kaukaasia lähiste hõivamiseks ning võtsid vastaselt võimaluse eraldada neist rindelõikudest vägesid ja paisata need Moskva alla.

6. detsembril 1941. a. läksid Läänerinde (juhataja kindral G. K. Žukov), Kalinini rinde (juhataja kindral I. S. Konev) ja Edelarinde (juhataja marssal S. K. Timošenko) väed üle otsustavale vastupealetungile ja andsid Saksa armeele purustava hoobi.

Nõukogude vägede pealöögid olid suunatud vaenlase tankirühmituste pihta, mis ähvardasid Moskvat haarata põhjast ja lõunast. Moskvast põhja pool vabastasid 30. armee (juhataja kindral D. D. Leljušenko) väeosad 11. detsembriks Rogatšovi ja Klini. Moskvast lõuna pool anti purustav hoop kindral Guderiani 2. tankiarmeele. Seejuures vabastati Mihhailovi ja Jepifani linnad.

Samaaegselt võitlustega lõuna- ja põhjatiival käisid ägedad lahingud ka rinde kesklõigus. Siin andsid 16. armee (juhataja kindral K. K. Rokossovski) ja 5. armee (juhataja kindral L. A. Govorov) väeosad hitlerlastele raskeid lööke ning paiskasid nad tagasi Krjukovo, Dedovski ja Zvenigorodi juurest. Vabastati Istra linn.

Tähtsat osa Nõukogude vägede edus Istra—Volokolamski suunas etendas kaardiväe ratsakorpus kindral L. M. Dovatori juhatusel, mis tegutses vaenlase vägede tagalas.

Mõne päeva jooksul toimus põhjalik murrang olukorras Moskva all. Nõukogude väed liikusid edukalt läände, andes taganevale vaenlasele ühe löögi teise järel.

Ajalooline võit Moskva all ning hitlerlaste lüüasaamine Rostovi all Doni ääres ja Tihvini juures murdsid täielikult Saksa armee jõu. Lahing Moskva all näitas, et Nõukogude armee oli muutunud jõuks, mis oli võimeline mitte ainult visalt kaitselahinguid pidama, vaid ka otsustavalt peale tungima.

6. detsembrist kuni 15. jaanuarini kaotasid Saksa fašistlikud väed ainuüksi tapetutena (peamiselt Moskva all) ligikaudu 300 000 sõdurit ja ohvitseri. Suuri kaotusi kandsid ka Nõukogude väed.

Samaaegselt Nõukogude vägede pealetungiga Moskva, Rostovi ja Tihvini juures toimusid ägedad lahingud Sevastoopoli all. Ainuüksi 5. kuni 17. detsembrini 1941. a. lõi Sevastoopoli kangelaslik garnison Musta mere laevastiku toetusel tagasi kaks Saksa 11. armee pealetungi. 26. detsembril maandasid Kaukaasia rinde väed koostöös Musta mere laevastikuga Kertši poolsaarel dessandi ning vallutasid kolme-nelja päeva pärast Kertši ja Feodossia.

Arendades Nõukogude vägede edu Moskva all, andsid Looderinde ja Kalinini rinde väed 1942. a. jaanuaris vastasele uue tugeva löögi Toropetsi ja Rževi suunas. Peaaegu samaaegselt purustasid Edelarinde ja Lõunarinde väed vastase Barvenkovo—Lozovaja rajoonis.

23. veebruariks 1942. a. — Nõukogude armee aastapäevaks — olid meie väed liikunud läände kohati üle 400 km, vabastanud täielikult Moskva ja Tuula oblasti ning rea rajoone Kalinini ja Leningradi, Orjoli ja Smolenski oblastis.

Lahingus Moskva all purustas Nõukogude armee Saksa fašistlike vägede tähtsaima rühmituse. See hajutas müüdi hitlerliku armee võitmatusest ja mattis maha «välksõja» plaanid. Fašistide lüüasaamine Moskva all ja Nõukogude armee pealetung 1941/42. a. talvel andsid kujuka tunnistuse Nõukogude riigi jõust ja võimsusest, nõukogude rahva ja tema armee võitmatusest. Hitlerlike vägede purustamine Moskva all oli otsustavaks sõjaliseks sündmuseks esimesel sõja-aastal ja hitlerlaste esimeseks suureks lüüasaamiseks Teises maailmasõjas.

Saksamaa sõda Nõukogude Liiduga omandas pikaleveniva iseloomu. Saksa väejuhatus oli sunnitud 1942. a. jaanuari- ja veebruarikuu jooksul paiskama Saksamaalt ja okupeeritud maadest Nõukogude—Saksa rindele täiendavalt 20 diviisi.

§ 4. NSV Liidu rahvusvaheline ja sõjalis-poliitiline olukord 1942. a. suveks. Nõukogude armee kaitselahingud 1942. a. suvel ja sügisel

Rahvusvaheline ja sõjalis-poliitiline olukord 1942. a. suveks

1942. a. suveks oli rahvusvaheline olukord meie maale oluliselt soodsamaks muutunud. Laienes Hitleri-vastane koalitsioon. 1942. a. suve alguseks kuulus sellesse 28 demokraatlikku riiki. See näitas, et fašistliku Saksamaa poliitilised arvestused NSV Liidu isoleerimise kohta olid täielikult läbi kukkunud. Enne sõda olid NSV Liidul diplomaatilised suhted 25 maaga, 1942. a. aga juba 34 riigiga.

Nõukogude armee võit Moskva all sundis Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevaid ringkondi muutma oma hinnangut NSV Liidu sõjalise võimsuse kohta. Nõukogude armee edusammudel oli eriti suur tähtsus 1942. a. esimesel poolel väljakujunenud olukorras, kui imperialistlik Jaapan saavutas suuri võite Inglise ja Ameerika vägede üle Kagu-Aasias ning Saksa ja Itaalia jõud tegutsesid aktiivselt Põhja-Aafrikas.

Neis tingimustes otsustasid Inglise ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad tihendada veelgi liitlassuhteid NSV Liiduga. 26. mail 1942. a. kirjutati Londonis alla Inglise—Nõukogude lepingule liidu kohta sõjas hitlerliku Saksamaa ja tema kaasosaliste vastu Euroopas ning koostöö ja vastastikuse abistamise kohta pärast sõda.

11. juunil 1942. a. kirjutati Washingtonis alla Nõukogude—Ameerika «Kokkuleppele põhimõtete kohta, mida rakendatakse vastastikuseks abistamiseks ja sõjapidamiseks agressiooni vastu». Ameerika Ühendriikide valitsus kinnitas oma valmisolekut osutada Nõukogude Liidule abi relvastuse ja sõjamaterjalide näol.

Leping NSV Liidu ja Inglismaa vahel ning kokkulepe NSV Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel olid tõendiks nende riikide lähenemisest üksteisele sõjas hitlerliku Saksamaa ja tema kaasosaliste vastu. Läbirääkimistel saavutati täielik kokkulepe Euroopas 1942. a. teise rinde viivitamatu loomise kohta. Kuid Nõukogude Liit jätkas esialgu sõjapidamist hitlerliku Saksamaa ja tema vasallidega veel üks ühe vastu. Inglise ja Ameerika valitsevad ringkonnad viivitasid teise rinde avamisega ning lootsid, et Nõukogude ja Saksa armee sõja käigus teineteist välja kurnavad, sel ajal kui Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid suurendavad oma sõjalist võimsust.

Rahvusvahelises olukorras oli NSV Liidule soodus ka see asjaolu, et Nõukogude armee võit Moskva all innustas fašistide poolt okupeeritud maade rahvaid võitlusse hitlerlaste ja nende käsilaste vastu.

Sündmused Moskva all ja samuti võitlused Leningradi, Tihvini ja Rostovi all tõendasid, et meie armee on hakanud hulga paremini sõdima kui sõja alguses. Nõukogude sõjamehed, kes olid saavutanud esimesed võidud vastase üle, said uut jõudu, muutusid veel vapramateks ja vastupidavamateks.

Saksa fašistlike röövvallutajate tagalas lõi üha hoogsamalt lõkkele partisanisõja leek. Ukrainas, Valgevenes, Smolenski, Orjoli, Kalinini ja Leningradi oblastis, Leedus, Lätis, Eestis, Krimmis ja teistel vaenlase poolt okupeeritud aladel tekkisid ja arendasid põrandaaluste parteiorganisatsioonide juhtimisel tegevust arvukad partisanisalgad ja -brigaadid, kes muutusid Saksa fašistlike röövvallutajate hirmuks.

Vaenlase okupatsiooni rasketes tingimustes tegid põrandaalused parteiorganisatsioonid elanikkonna hulgas laialdaselt propagandat ja agitatsiooni, andsid välja illegaalseid ajalehti, levitasid lendlehti ja proklamatsioone.

Hitlerlaste lüüasaamised 1941. a. lõpus ja 1942. a. alguses nõrgendasid tunduvalt Saksa fašistlikku armeed. Sellest hoolimata oli tal 1942. a. suvel veel rida tähtsaid eeliseid. Ta säilitas esialgu ülekaalu tehnikas. Kogu okupeeritud Euroopa töötas hitlerliku armee heaks, «neutraalsed» maad aga abistasid fašistlikku Saksamaad aktiivselt defitsiitsete strateegiliste toorainetega.

Rindel jäi seisukord Nõukogude armeele üsna raskeks ja pingeliseks. Vaenlase väed olid Moskvast 120 km kaugusel. Vaenlase poolt oli veel hõivatud suur osa Nõukogudemaast: Baltimaad, Valgevene, peaaegu kogu Ukraina; Saksa fašistlikud väed hoidsid endi käes Novgorodi, Smolenskit, Vjazmat, Orjoli, Kurskit, Taganrogi ja teisi linnu. Hitlerlastel ei õnnestunud küll vallutada Leningradi, kuid nad organiseerisid linna blokaadi, lõigates ära peaaegu kõik teda maa keskosaga ühendavad teed. Linnas lõppesid küttevarud. Toiduaineid võis kohale vedada äärmiselt piiratud koguses ainult üle Laadoga järve ja õhuteed kaudu. Elanikkonna hulgas algas nälg. Linn oli süstemaatilise suurtükitule ja ägedate õhurünnakute all. Kuid Lenini linna vaprad kaitsjad ei alistunud. Leningradi ja Volhovi rinnete väed ning Balti laevastiku meremehed lõid mehiselt tagasi kõik vaenlase rünnakud. Sõjameeste ja kangelaste-leningradlaste jõupingutuste tulemusena muutus nende armastatud linn võitmatuks kindluseks. Iga leningradlane viibis võitluspostil. Purustatud tsehhides ei katkenud töö. Enamik Leningradi kommunistidest läks tegevarmeesse ja laevastikku. Leningradi patriootide innustajateks ja organiseerijateks olid kommunistid, keda juhtis partei oblastikomitee.

Nõukogude rahvas teadis, et ees seisab veel pikk ja raske võitlus võidu eest vaenlase üle.

Tagala töötajate töö

1942. a. tegi riigi sõjamajandus tunduvaid edusamme. Nõukogude rahva jõupingutuste tulemusena viidi NSV Liidu rahvamajanduse ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja nõutele 1942. a. keskpaiku lõpule. Sügavas tagalas — Uraalis, Siberis, Volgamaal, Kasahstanis ja Kesk-Aasias — arenes koos evakueeritud ettevõtete taastamisega grandioosne uute tehaste, vabrikute, kaevanduste ja elektrijaamade ehitamine. Neis piirkondades oli 1942. a. üle 10 300 tööstusehituse.

Sõjalise toodangu suurendamiseks oli eelkõige vaja järsult tõsta

söetoodangut Kuznetski ja Karaganda basseinis ning suurendada naftatoodangut maa idapiirkondades.

24. augustil 1942. a. võttis Riiklik Kaitsekomitee vastu otsuse «Edasilükkamatuist abinõudest söetoodangu suurendamisel Kuznetski basseinis». Samal ajal võttis partei Keskkomitee vastu otsuse abinõude kohta parteitöö parandamiseks Kuznetski ja Karaganda kivisöerajoonides. Partei Keskkomitee ja Riiklik Kaitsekomitee näitasid ära konkreetsed abinõud töö parandamiseks nendes basseinides ja söetoodangu suurendamiseks. Nad kohustasid parteiorganisatsioone ja majandusmehi põhjalikult parandama parteilis-poliitilist tööd ning agitatsiooni- ja propagandatööd kaevurite hulgas, kõrvaldama puudusi sotsialistliku võistluse organiseerimisel, tõmbama võistlusse kõiki kaevandustöölisi, paremini hoolitsema kaevurite materiaalse ja elukondliku teenindamise eest.

Partei ja valitsuse otsused muutusid Kuznetski, Karaganda ja teiste meie maa söebasseinide tööliste võitlusprogrammiks nende võitluses söetoodangu suurendamise eest. Maa-alustele töödele kaevandustes suunati tuhanded kommunistid, kes aitasid parandada töö organiseerimist brigaadides, jaoskondades ja vahetustes. Samal ajal võeti tarvitusele abinõud söetoodangu suurendamiseks Petšoora basseinis. Tunduvalt suurenes ka naftatoodang Baškiirias, Sahhalinil ja Uhta piirkonnas.

Juba 1942. a. esimesel poolel sõjatööstus mitte ainult ei taastanud kaotatud võimsusi, vaid ka ületas need tunduvalt. Tööstustoodang hakkas 1942. a. märtsist alates kiiresti suurenema. Sealjuures saavutas sõjatoodangu väljalase sama aasta märtsis ainuüksi maa idarajoonides selle taseme, mis oli Isamaasõja alguses kogu meie maa territooriumil.

Partei Keskkomitee esimese mai hüüdlausetes öeldi: «Mees- ja naistöölised, insenerid ja tehnikud ettevõtetes, mis valmistavad relvastust ja laskemoona rinde jaoks! — Töötage kahekordse energiaga! Kõik rinde heaks! Kõik võidu heaks!».

7. mail 1942. a. pöördusid Kuznetski metallurgid ajalehe «Pravda» kaudu kõigi Nõukogude Liidu metallurgide poole ettepanekuga alustada üleliidulist võistlust. See läkitus leidis toetust teiste vabrikute ja tehaste kollektiividelt. Üleliiduline sotsialistlik võistlus haaras miljoneid töölisi, kolhoosnikuid ja nõukogude haritlasi ning omandas massilise, tõeliselt üldrahvaliku iseloomu.

Tööliskassi üleliidulist sotsialistlikku võistlust toetas aktiivselt kolhoositalurahvas. Novosibirski oblasti Tšistoozjornoje rajooni põllumajandusliku artelli «Putj Krestjanina» kolhoosnikud esinesid 30. mail 1942. a. üleskutsega organiseerida üleliiduline võistlus suurte saakide eest ja uute edusammude eest loomakasvatuse arendamises.

Kommunistliku partei Keskkomitee ja Riiklik Kaitsekomitee seadsid hoogsalt areneva üleliidulise sotsialistliku võistluse peaülesandeks saavutada lühima ajaga rahvamajanduse uus üldine tõus, et ette valmistada ressursse, mis olid vajalikud edukaks sõjapidamiseks ja fašistliku Saksamaa lõplikuks purustamiseks. Asutati

ÜK(b)P Keskkomitee ja Riikliku Kaitsekomitee rändpunalipud võistluste võitjatele. ÜAÜKN töötas välja üleliidulise sotsialistliku võistluse tingimused iga tööstusharu jaoks, arvestades tootmise iseärasusi.

Nikolai Habarini lukkseppade rindebrigaad Uraali masinaehitustehases püstitas loosungi: «Töös nagu lahinguski». See eesrindlike tööliste loosung levis kohe laialdaselt kogu maal. Töölised ja insenerid ületasid tootmisülesandeid, tõstsid tööviljakust.

Magnitogorskis ehitati kiirmeetodil võimas kõrgahi nr. 5. Selle ekspluatatsiooni andmine 1942. a. detsembris tõstis tunduvalt Magnitogorski kombinaadi tootmisvõimsust. See oli kõige suurem kõrgahi Euroopas. 1942. a. alustasid maa idaosas tööd kuus uut metallurgiaettevõtet ning rida uusi kaevandusi rauа- ja mangaanimaagi kaevandamiseks.

Maa idarajoonides lasti 1942. a. kvaliteetvaltsmetalli välja 6% rohkem kui 1940. a. kogu NSV Liidu territooriumil, mürsukestade ja soomuspleki tootmine suurenes 1,8 korda. Kvaliteetvaltsmetalli erikaal kogu valtsmetalli toodangus kasvas 1942. a. võrreldes 1940. a. 2,6 korda.

Mustas metallurgias võeti ette põhjalik ümberkorraldamine sõjamaterjalide tootmise arendamiseks. Vaatamata lõunas asuvate metallitehaste kaotamisele ja üldise metallide tootmise vähenemisele suurenes mustade metallide väljasulatamine sõjatööstuse vajadusteks järsult. 1943. a. sai sõjatööstus ainuüksi maa idarajoonidest ligi 2,5 milj. tonni musti metalle, s. o. 3 korda rohkem kui andis kogu maa 1940. a. Tänu tööliste, inseneride ja teadlaste jõupingutustele õnnestus tublisti suurendada kvaliteetterase tootmist. See oli väga tähtis rinde varustamiseks kaasaegse lahingutehnikaga.

Suuri edusamme tegi idarajoonide keemiatööstus. 1942. a. toodeti neis rajoonides kontsentreeritud lämmastikhapet tunduvalt rohkem kui 1940. a. kogu meie maa territooriumil.

Meie tööstuse kõigi harude kogutoodang suurenes jaanuarist kuni detsembrini 1942. a. rohkem kui 1,5 korda. Sõjalise toodangu väljalase kasvas lakkamatult.

Lennukitööstuse ettevõtted Moskvas suurendasid sõjatoodangu väljalaset 1942. a. septembriks 2,5 korda. Ainuüksi ühe aasta jooksul — 1941. a. detsembrist kuni 1942. a. detsembrini — kasvas lennukite tootmine meie maal 3,3 korda. Nõukogude lennukite lennuomadused ja tulevõimsus paranesid tunduvalt. Tankide tootmine suurenes kahekordselt.

Sõebasseinide, metallurgiaettevõtete ja elektrijaamade töö paranemise ning uute ettevõtete tegevusserakendamise tulemusena suurenes söe, metalli ja elektrienergia tootmine. Uraalis, kus tööstus kasvas eriti kiiresti, rakendati 1942. a. töösse 4,7 korda rohkem uusi elektrivõimsusi kui 1940. a. Taastatud Moskva-lähedases sõebasseinis saavutas söetoodang 1942. a. teisel poolel sõjaeelse taseme. Kuna aga riigi suurim sõebaas Donbass oli vaenlase käes, siis valitses Nõukogude tööstuses ikkagi suur sõepuudus.

Kiires tempos arenes uute raudteemagistraalide ehitamine. Sõja alguses ehitati ja anti ekspluatatsiooni rida uusi raudteid. Viidi lõpule ja anti ekspluatatsiooni Kartalõ—Akmolinski liin, mis võimaldas kasutada Karaganda sütt Uraali tehastes ning vedada seda lühimat teed kaudu NSV Liidu Euroopa-ossa.

Suur strateegiline tähtsus oli Obozerskaja—Soroki (Belomorski) liini valmisehitamisel. Tänu sellele oli võimalik Karjala rinde vägesid pidevalt varustada. Sõja käigus viidi lõpule ka Kotlase—Vorkuta magistraali ehitamine, mis ulatus uute söelademeteni põhjas.

Sõda tekitas suuri raskusi põllumajanduses. Need seisid selles, et kolhoosidest suundus armeesse suur osa töövõimelisest elanikkonnast. Sõja vajaduste rahuldamiseks võeti põllumajandusest ära hulk hobuseid, traktoreid ja autosid. Neis rasketes tingimustes pidid tagalarajoonide kolhoosid ja sovhoosid suurendama põllumajandussaaduste toodangut.

1942. a. kevadel suudeti NSV Liidu kesk- ja idarajoonides tunduvalt laiendada külvipinda.

Püüdes rindele ja elanikkonnale rohkem leiba ning köögivilja anda, organiseerisid kolhoosiküla patrioodid 1942. a. üleplaanilised külvid kaitse fondi. Tagalarajoonide kolhoosides suurendati 1942. a. külvipinda, võrreldes 1940. a., ligi 3,7 milj. hektari võrra. 1942. a. külvipäevadel arenes maal laialdaselt naistraktoribrigaadide võistlus. Sellest võttis osa 78 000 naistraktoristi. Kolhoosides tugevnes töödistsipliin. Väljatöötatud tööpäevade hulk arvestatuna ühe töövõimelise kolhoosniku kohta suurenes 1942. a. 1940. aastaga võrreldes 29% võrra.

Nõukogude inimeste elu oli sõja ajal raske. Nad tundsid puudust toiduainetest. Ei jätkunud hädavajalikke tööstuskaupu. Seoses evakueeritud elanikkonna majutamisega halvenesid järsult elamutingimused. Toidu- ja tööstuskaupade turuhinnad tõusid järsult. See põhjustas rubla ostujõu tunduva langemise.

Kuid tagala töötajad talusid kindlalt ja mehiselt kõiki sõjaaja hädasid ja puudusi, jätkates ennastsalgavalt oma vaprat tööd.

Kaitselahingud 1942. a. suvel ja sügisel. Stalingradi kangelaslik kaitsmine

Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad ei täitnud oma lubadust avada Euroopas teine rinne 1942. a. Kasutades ära teise rinde puudumist, paiskas hitlerlik väejuhatus oma reservid itta. Vaenlasel oli Nõukogude—Saksa rindel 1. juulil 1942. a. kokku vähemalt 237 diviisi[1], sealhulgas 20 tanki-, 15 motoriseeritud ja üle 5 ratsaväediviisi (ülejäänud olid jalaväediviisid). Samal ajal tegutses Põhja-Aafrikas inglaste vastu ainult 4 Saksa ja 11 Itaalia diviisi. Vägede rohkuses ja tehnilises üleolekus peituski Saksa vägede edu üks tähtsamaid põhjusi Nõukogude—Saksa rindel 1942. a. suvel.

Kuid 1942. a. ei suutnud hitlerlased enam peale tungida kogu rinde ulatuses nagu sõja algul. Seekord koondasid nad löögijõud

[1] Arvestamata lennuväeüksusi.

rinde lõunalõikudesse. Saksa pealetungi eesmärk seisis 1942. a. suvel selles, et purustada Nõukogude Edela- ja Lõunarinde väed, jõuda Doni suurde kääru ja arendada seejärel pealetungi lõunasse, Kaukaasia poole, et haarata enda kätte Kaukaasia nafta. Hitlerlased lootsid lõunas kanda kinnitada ja seejärel üle minna pealetungile kirde suunas.

Operatsioonide käigus muutis Hitler pealetungi esialgset ideed, käskides pealetungi arendada korraga kahes suunas: Stalingradi ja Põhja-Kaukaasia suunas. Tugevad vaenlase jõud kontsentreerusid edela suunas. Fašistlike vägede pealetung arenes nüüd rindel Orjolist kuni Taganrogini.

Et kindlustada endale merel ühendusteid Rumeenia ja Kaukaasia vahel ning valmistada ette pealetungi Kaukaasiale üle Tamani poolsaare, alustasid hitlerlased 8. mail pealetungi Nõukogude vägedele, mis kaitsesid Kertši poolsaart. Nõukogude armee väeosad olid sunnitud Kertši maha jätma ja asuma Põhja-Kaukaasiasse. Seejärel tugevdas Saksa väejuhatus pealetungi Sevastoopolile. Sevastoopoli kangelaslikud kaitsjad avaldasid vaenlasele visa vastupanu, tekitades talle suurt kahju elavjõu ja sõjatehnika alal. Kuid jõud ei olnud võrdsed. Vastase lakkamatuid rünnakuid Sevastoopolile oli järjest raskem tagasi lüüa. 3. juulil jätsid Rannikuarmee ja Musta mere laevastiku väeosad Sevastoopoli pärast 250-päevast kaitsmist maha. Vastane kaotas Sevastoopoli all surnute ja haavatutena ligi 300 000 sõdurit ja ohvitseri.

Sevastoopoli kaitsmine Isamaasõja päevil lõi uue, kuulsusrikka lehekülje selle legendaarse linna ajaloos.

12. mail läksid Nõukogude Edelarinde väed Harkovi rajoonis üle pealetungile. 17. mail aga andis suur Saksa fašistlike vägede rühm tugeva löögi meie 9. armeele Slavjanski rajoonis ja lõuna pool Barvenkovot. Selle armee väeosad olid sunnitud taanduma Severnõi Donetsi jõe vasakule kaldale, vaenlane aga jõudis välja Harkovi suunas peale tungiva Nõukogude vägede löögirühma ühendusteedele. Need väeosad sattusid erakordselt raskesse seisukorda ning olid sunnitud eemalduma itta, kandes suuri kaotusi. Nii lõppesid Nõukogude vägede lahinguoperatsioonid Harkovi all 1942. a suvel tõsise ebaõnnestumisega. Nõukogude vägede lüüasaamine Harkovi all ja Krimmi sunnitud mahajätmine mõjusid väga negatiivselt sõjategevuse käigule 1942. a. suvel.

28. juunil 1942. a. alustas vaenlane pealetungioperatsioone Kurski ja Voroneži suunas. Tema tugeval löögirühmal, mis lähtus Kurski—Harkovi rajoonist, õnnestus läbi murda meie Edelarinde kaitsest ning arendada pealetungi Starõi Oskoli ja Voroneži suunas.

Pealetungi alguses suunas hitlerlik väejuhatus oma löögi Voronežile. Vastane püüdis ühe võimsa löögiga välja jõuda Doni ja Volga vahelisele alale. Nõukogude vägede visa vastupanu tulemusena Voroneži all vastane peatati. Olles kohanud selles lõigus Nõukogude vägede visa vastupanu Doni idakaldal, pöördusid hitlerlased lõunasse, Stalingradi poole.

Nõukogude väed, mis kaitsesid Stalingradi lähiseid, jäid vastasest tunduvalt maha oma arvult ning eriti suurtükkide, tankide ja lennukite hulga poolest. Pingsates võitlustes pidurdasid nad Saksa vägede pealetungi, võites niiviisi aega, mis oli vajalik Stalingradi kaitsevõime tugevdamiseks.

12. juulil 1942. a. moodustati Stalingradi rinne, mille juhatajaks määrati peatselt kindralpolkovnik A. I. Jeremenko, rinde sõjanõukogu liikmeks aga N. S. Hruštšov.

Stalingradi töötajad, keda juhtis ÜK(b)P oblastikomitee, kindlustasid linna. Iga päev töötas kaitseliinide ehitamisel 150 000 stalingradlast. Mullatööde maht moodustas kümneid miljoneid kuupmeetreid. Oblastis formeeriti 83 hävituspataljoni.

Erakordselt rasketes tingimustes peatasid Nõukogude väed vastase raevuka pealetungi Doni läänekaldal.

Võitluse peamine raskus langes 62. ja 64. armeele. Saksa vägede pealetung, kes olid 62. armee tagalasse läbi murdnud, pandi 28. juuliks seisma. Saksa vägede pearühmitus tõmmati pikalevenivatesse lahingutesse Doni läänekaldal. Nii nurjus vaenlase esimene katse vallutada Stalingrad kiirlöögiga.

Ühel ajal lahingutega Stalingradi all arenes võitlus Kaukaasias. Olles Rostovi juures Doni forsseerinud, jõudsid Saksa fašistlikud väed 1942. a. juuli lõpus Põhja-Kaukaasiasse, vallutasid Krasnodari, Stavropoli ja Maikopi ning lähenesid reas kohtades Kaukasuse mäeahelikule. Hitlerlased kavatsesid läbi murda Kaukaasiasse ja vallutada Bakuu. Vaenlane oli tarvis iga hinna eest peatada. Kõrgema ülemjuhataja J. V. Stalini käskkirjas 28. juulist selgitati karmilt ja otsustavalt seda suurt ohtu, mis lasus meie maa kohal. Erilise jõuga kõlasid käskkirja võitlevad sõnad: «Mitte sammugi tagasi!» Küsimus, kus ja millal vaenlane peatatakse, omandas otsustava tähtsuse. Iga sõjamees rindel võttis seda kui kodumaa käsku maksku mis maksab seisma panna Saksa fašistlike vägede pealetung. Nõukogude armee visa vastupanu peatas vaenlase pealetungi Kaukasuse mäestiku lääneosa jalamil, Kaukaasia keskosa mäekurdudes ja Tereki joonel (Mozdoki rajoonis).

Sel ajal jätkus lahing Stalingradi pärast üha kasvava ägedusega. 23. augustil, pärast tugevat ettevalmistust suurtüki- ja lennuväe poolt, asusid Saksa fašistlikud väed pealetungile ja murdsid läbi meie vägede rinde, jõudes Stalingradist põhja pool (Jerzovka—Rõnoki lõigus) Volga äärde. Selle läbimurde tagajärjel oli Stalingradi rinne kaheksakilomeetrilise koridoriga lõhestatud kaheks osaks.

Stalingradi rinde juhatus ja linna kaitsekomitee paiskasid võitlusse garnisoni väeosad ning traktoritehase ja tehase «Krasnõi Oktjabr» hävituspataljonid. Stalingradi töölised lasksid vaenlase tule all välja sõjalist toodangut, mille nad otsekohe andsid üle rindele.

25. augustil kuulutati rinde sõjanõukogu käskkirjaga Stalingradis välja piiramisseisukord. Samal päeval pöördus linna kaitsekomitee

elanikkonna poole üleskutsega asuda linna kaitsmisele. Linnas algas barrikaadide ehitamine. Formeeriti uusi tööliste võitlussalku.

Nõukogude väed ja rahvaväe pataljonid osutasid vaenlasele visa vastupanu. Vaenlase väed kandsid suuri kaotusi. Neil päevil levis üle kogu maailma kindral A. V. Utvenko diviisi 33 kaardiväelase kuulsus, kes lõid B. Rossoška huutori juures (Stalingradi lähistel) tagasi 70 vaenlase tanki rünnaku. Kaardiväelased purustasid ja süütasid põlema 27 Saksa tanki, ülejäänud olid sunnitud lahkuma lahinguväljalt.

Hitlerlased jätkasid värskete väeosade koondamist ning valmistusid uuesti kallale sööstma Stalingradi kaitsvatele vägedele. Erilise ägedusega arenesid lahingud Stalingradi vahetutel lähistel 1. ja 2. septembril ning kestsid kuni 13. septembrini, millal vaenlane jõudis välja otse linnani.

Stalingradi kaitsjad suruti Volga äärde üsna kitsale kaitselõigule. 12. septembril 1942. a. tehti Stalingradi kaitsmine ülesandeks 62. armeele, mille juhatajaks nimetati kindralleitnant V. I. Tšuikov.

Hitlerlased arvasid, et Stalingrad ei suuda kaua välja kannatada suurtüki- ja lennuväe massilisi lööke. Kuid tänu Stalingradi kaitsjate vastupidavusele, mehisusele, kangelaslikkusele ja kõrgele sõjalisele meisterlikkusele muutus linn võitmatuks kindluseks, otsustavaks sõlmeks sõjategevuses.

13. septembril 1942. a. arenesid võitlused linna pärast. Fašistlik väejuhatus püüdis kaitset üksikutel rindelõikudel läbi rammida ning killustada Nõukogude vägesid, suruda neid Volga äärde ja hävitada osade kaupa.

Stalingradi kaitsjad võitlesid iga kvartali, iga hoone pärast. Arvestades tänavavõitluse kogemusi, hakkas Nõukogude väejuhatus looma väikesi rünnakrühmi, millel oli suurem operatiivne iseseisvus. Need rühmad õigustasid end täielikult.

Sageli tuli rünnakrühmadel võidelda vaenlase tagalas, kaitstes üksikuid maju. Sellest hoolimata tulid nad oma ülesannetega edukalt toime.

Käputäis kaardiväelasi kindral A. I. Rodimtsevi diviisist kaitses kaardiväeseersant J. F. Pavlovi juhtimisel ligi kaks kuud hitlerlaste vastu suurt neljakorruselist maja 9. jaanuari väljakul. Vaatamata hitlerlaste vihastele rünnakutele ei taganenud maja kaitsjad ja pidasid mehiselt lõpuni vastu.

Lahingus Stalingradi pärast näitas vapruse ja sõjaliste oskuste eeskuju merejalaväegi. Merejalaväe brigaad Nõukogude Liidu kangelase alampolkovnik M. S. Batrakovi juhtimisel hävitas poolteise kuu jooksul ligi 14 000 hitlerlast ning purustas hulga vastase sõjatehnikat.

Volga flotilli laevad abistasid ennastsalgavalt Nõukogude armee väeosi. Vaenlase suurtükitule ja lennuväe lööke all vedasid nad üle Volga kümneid tuhandeid võitlejaid ja mitu tuhat tonni lasti. Praamipuksiirid, jõetrammid ja soomuskaatrid tegid kokku 35 400 reisi.

Stalingradi vaprad kaitsjad pidasid vastu võitlustes tugeva ja salakavala vaenlasega. Kangelasliku 62. armee sõjamehed lõid tagasi üle 200 Saksa fašistide rünnaku.

Ühel ajal kaitselahingutega Stalingradi all ja Põhja-Kaukaasias korraldasid Nõukogude väed pealetungioperatsioone Rževi—Velikije Luki rajoonis, Zizdra ja Leningradi all. Nende tulemusena õnnestus Nõukogude vägedel, tõsi küll, suurte kaotuste hinnaga, siduda vaenlase jõude, mis tegutsesid laial rindel Leningradist kuni Voronežini; hitlerlikul väejuhatusel ei olnud võimalik neid Stalingradi alla paisata.

Nõukogude armee sõjameeste vastupidavus ja kangelaslikkus ning tema juhtiva kaadri sõjalise meisterlikkuse kasv ajasid nurja kõik vaenlase plaanid. Meie vägede kaitse- ja pealetungioperatsioonide osav ühendamine erinevatel rinnetel ning täpne koostöö rinnete vahel võimaldasid Nõukogude armeel ja sõjalaevastikul seisma panna Saksa fašistlike vägede pealetungi ja seejärel üle minna otsustavale vastupealetungile.

Meie maa töötajad koondusid üha tihedamini kommunistliku partei ümber, paljud neist astusid selle ridadesse. 1942. a. — meie maale erakordselt raskel ajal — astus parteisse 1 349 000 inimest. Nõukogude armee ja sõjalaevastiku parteiorganisatsioonid võtsid parteisse vastu 1942. a. esimesel poolel 432 000, teisel poolel aga 640 200 inimest. See oli kommunistliku partei määratu suure autoriteedi ilmekaks tõendiks ning väljendas nõukogude rahva usaldust tema vastu raskete katsumuste ajal.

Nõukogude vägede edukate kaitselahingutega Stalingradi all lõppes Suure Isamaasõja esimene periood.

XVIII PEATÜKK

PÕHJALIK MURRANG SUURE ISAMAASÕJA KÄIGUS

§ 1. Saksa fašistlike vägede ümberpiiramine ja purustamine Stalingradi all. Nõukogude armee pealetung 1942/43. a. talvel

Saksa fašistlike vägede purustamine Stalingradi all

1942. a. lõpul algas sõjas uus periood. Nõukogude armee läks kaitselahingutelt üle otsustavale pealetungile, alustades Saksa fašistlike röövvallutajate väljaajamist Nõukogudemaalt. See pealetung algas Stalingradi all. Juba kaitsevõitluste käigus valmistas Peakorter ette reservjõude suure hulga tankide, lennuväe ja suurtükiväega, mis olid määratud vastupealetungiks. 1942. a. tekkinud murrang tagala töös lõi tingimused selle vastupealetungi edukaks kordaminekuks.

Plaani väljatöötamine vastupealetungiks Stalingradi all algas septembri teisel poolel.

Vastupealetungi ettevalmistamine toimus igal alal: Stalingradi juurde tõmmati kokku värskeid reserve ja suurel hulgal sõjatehnikat, tehti intensiivset poliittööd Nõukogude sõjameeste hulgas.

Stalingradi pealetungioperatsiooni plaani aluseks võeti kogu Stalingradi peale tunginud vaenlase väegrupeeringu ümberpiiramise ja hävitamise idee. Löögid kavatseti anda kolme rinde — Edela-, Doni ja Stalingradi rinde jõududega.

Meie vastupealetungi alguseks oli vastasel Stalingradi piirkonnas kuni 50 diviisi, sealhulgas 3 motoriseeritud ja 5 tankidiviisi. See moodustas umbes 50% kõigist jõududest, mis vastasel oli rinnetel Orjolist lõuna pool. Maaväge toetasid 4. õhulaevastik ja 1. õhulaevastiku lennuväekorpus, mis oli siia toodud Leningradi alt. Vastase vägede koosseisus Stalingradi all olid üks Itaalia armee ja Rumeenia väeüksused ühe armee ja kahe korpuse näol.

19. novembril 1942. a. algas üheaegselt Edelarinde ja Doni rinde mitmes lõigus vaenlase kaitse läbimurdmine. Selle päeva hommikul, pärast võimsat suurtükitule-ettevalmistust, alustasid Nõukogude jalaväg ja tankiüksused tungi lõunasse.

Järgmisel päeval, 20. novembril 1942. a., pärast tugevat suurtükitule-ettevalmistust, asusid vasturünnakule ka Stalingradi rinde väed. Tekkinud läbimurdekohta paisati motomehhaniseeritud väeosad, mis hoogsalt tungisid edasi loode suunas, Kalatši poole.

Edelarinde ning Doni rinde väed kindralite N. F. Vatutini ja K. K. Rokossovski juhtimisel, mis tungisid peale põhjast, ja Stalingradi rinde väed, mis tungisid peale lõunast, liikusid üksteisele vastu, et ära lõigata ja ümber piirata Stalingradis ja selle ümbruses asuvad Saksa fašistlikud väed. 23. novembril jõudsid Stalingradi rinde mehhaniseeritud väeosad Karpovka ja Sovetski ümbrusse ning viisid siin koos Edelarinde tankiüksustega lõpule Saksa fašistlike vägede ümberpiiramise Stalingradi all. Ümber piirati 22 vaenlase diviisi, mille koosseisu kuulus umbes 300 000 meest koos rohkearvulise tehnikaga.

See operatsioon oli suurepäraseks näiteks Nõukogude kindralite ja ohvitseride sõjalisest meisterlikkusest, näiteks meie sõjameeste vaprusest ja mehisusest. Põhjalikult läbimõeldud ja hoolikalt ettevalmistatud löök anti hoogsalt ja täpselt. Kolme-nelja päeva jooksul piirati täielikult ümber tohutu hulk vaenlase vägesid, mis olid tugevad ja hästi relvastatud ning asusid hästikindlustatud positsioonidel. Peaaegu üheaegselt vastupealetungiga Stalingradi all organiseeris Nõukogude Kõrgem Ülemjuhatus pealetungi Velikije Luki rajoonis ja Rževist lääne pool ning samuti Põhja-Kaukaasias, et võtta vastaselt võimalus reserve ümber paigutada.

Detsembri keskel läksid Edelarinde väed ja osa Voroneži rinde jõududest üle otsustavale pealetungile Kesk-Donil ja purustasid vaenlase suure grupeeringu.

12. detsembril võttis hitlerlik väejuhatus ette meeleheitliku katse läbi murda Stalingradini ja vabastada oma väed. Kotelnikovo ja Tormossini piirkonnast saadeti välja väerühmitus Mannsteini juha-

tusel. Mannsteini vägede tagasitõrjumiseks tugevdati Stalingradi rinnet 2. kaardiväearmeega kindral R. J. Malinovski juhatusel. Meie vägede vastulöökidega põhjast ja kirdest purustati fašistlike vägede Kotelnikovo rühmitus. Tema jäänused põgenesid läände.

Seejärel algas meie vägede üldpealetung Põhja-Kaukaasias ja Voroneži juures. See pealetung tugevdas piiramisrõngast Saksa vägede ümber Stalingradi all.

Ümberpiiratud Saksa fašistlikke vägesid pommitas Nõukogude lennuvägi, neid tulistasid suurtüki- ja miinipildujapatareid, ründasid lakkamatult Nõukogude väed. Peatselt algas vastase vägedes nälg. Saksa väejuhatus püüdis ümberpiiratud vägesid varustada ja seejärel kas või osagi neist evakueerida transpordilennuväe abil. Selle katse aga ajasid nurja Nõukogude lennuvägi ja õhutõrje. 19. novembrist kuni 10. jaanuarini lasti Stalingradi juures alla üle 600 Saksa transpordilennuki.

Nõukogude väejuhatus tegi kindralfeldmarssal Paulusele, ohvitseridele ja sõduritele, kes olid ümber piiratud, ettepaneku kapituleeruda. Kuid Hitler käskis neil vastupanu jätkata. Paulus keeldus kapituleerumast.

Tuli hävitada vaenlane, kes ei soovinud relvi maha panna. Nõukogude väed asusid seda ülesannet täitma.

10. jaanuaril 1943. a. alustasid Nõukogude väed operatsiooni ümberpiiratud vaenlase hävitamiseks. Pärast ägedaid ja veriseid võitlusi purustati täielikult vastase Stalingradi grupeering, selle riismed aga andsid end vangi. 2. veebruaril 1943. a. lõppes Stalingradis võitlus. Lahinguväljalt korjati kokku ja maeti maha 147 000 surmasaanud vaenlase sõdurit ja ohvitseri. Võeti vangi 91 000 meest, neist üle 2500 ohvitseri, 24 kindralit, sealhulgas Stalingradi grupeeringu juhataja kindralfeldmarssal Paulus. Nõukogude väed kaotasid surmasaanutena ligi 47 000 sõdurit ja ohvitseri. Saksa fašistliku grupeeringu hävitamise operatsiooni Stalingradi all viisid läbi Nõukogude väed K. K. Rokossovski ja N. N. Voronovi juhtimisel. Stalingradi lahing — üks suurimaid maailma ajaloos — lõppes Nõukogude vägede täieliku võiduga. Nii hävitavat lüüasaamist ei olnud hitlerlik Saksamaa veel kunagi kogenud. Stalingrad muutus Nõukogude vägede võrratu mehisuse ja kangelaslikkuse sümboliks, Nõukogude riigi võitmatuse sümboliks.

Stalingradi all toimunud lahingu lõpptulemus murdis täielikult hitlerliku Saksamaa sõjalise võimsuse, Saksa vägede võitlusvaimu, nende usu võidusse. Saksa fašistlik armee astus tõsise kriisi perioodi.

Võit Stalingradi all demonstreeris kogu maailmale Nõukogude armee võitmatut jõudu ja pani aluse põhjalikule murrangule sõja käigus. Strateegiline initsiatiiv oli vaenlaselt ära võetud.

Nõukogude armee võit Stalingradi all tõstis kõrgele Nõukogude riigi ja tema relvastatud jõudude rahvusvahelise autoriteedi. Nõukogude vägede edukas pealetung kutsus meie vaenlaste leeris esile

hämmelduse, sõprade keskel aga vaimustuse ja veendumuse Nõukogude vägede võidus hitlerliku Saksamaa üle.

Ka rahvusvahelises olukorras toimusid tähtsad muutused Nõukogude Liidu kasuks. Jaapan ja Türgi keeldusid astumast sõtta Nõukogude Liidu vastu.

Nõukogude vägede talvine pealetung 1942/43. a.

Hitlerlaste purustamine Stalingradi all pani aluse Nõukogude armee võimsale pealetungile 1942/43. a. talvel Põhja-Kaukaasias, Keskrindel, Kesk- ja Alam-Doni aladel, Voroneži juures, Läänerindel ja Leningradi all. Nõukogude armee oli kõigil rinnetel väga edukas ja saavutas vaenlase üle rea võite. 1943. a. kevadeks vabastati kogu Põhja-Kaukaasia, välja arvatud väike lõik Kubani jõe alamjooksul.

Määratu suur sõjalis-poliitiline tähtsus oli vaenlase blokaadi läbimurdmisel Leningradi all, mis viidi läbi 12. kuni 18. jaanuarini pärast seitsmepäevast võitlust. 1943. a. märtsi esimesel poolel likvideeriti vastase Rževi—Vjazma platsdarm. Läänerinde väed jõudsid välja Dnepri ülemjooksuni, forsseerisid selle ja läksid üle jõe läänekaldale. Ržev, Gžatsk ja Vjazma vabastati. Rindejoon nihkus tunduvalt lääne poole.

1942/43. a. talvel vabastas Nõukogude armee Voroneži oblasti ja suure osa Kurski oblastist. Lõunas jõudsid Nõukogude väed, olles vabastanud Rostovi Doni ääres, Vorošilovgradi ja Šahtõ, Severnõi Donetsi ja Miussi jõeni. Talvekampaania käigus purustati kuni 110 vaenlase diviisi. Kuid vastase vasturünnaku tagajärjel Harkovi—Donbassi piirkonnas jäi Nõukogude vägede pealetung seisma; nad olid sunnitud taanduma, jättes maha Harkovi ja Belgorodi, ning asuma kaitsele Severnõi Donetsi ja Miussi ääres.

Võiduka pealetungi tulemusena 1942/43. a. talvel paiskasid meie väed vaenlase läände mõnes kohas 600—700 km ja vabastasid määratu suure territooriumi, millel oli suur majanduslik ja sõjalis-strateegiline tähtsus. Sellega taastati ühendusteed, mis sidusid NSV Liidu keskosa lõunaosaga. Miljonid Nõukogude kodanikud vabastati Saksa fašistlikust orjusest. Algas vaenlase massiline väljakihutamine Nõukogude territooriumilt.

Võitluses fašistlike röövvallutajatega demonstreerisid Nõukogude armee võitlejad ja komandörid suurt kangelaslikkust. 1943. a. talvelahinguis sooritas tõelise kangelasteo 56. kaardiväediviisi 254. kaardiväepolgu reamees kommunistlik noor Aleksandr Matrossov. 23. veebruaril 1943. a., kui Kalinini rinde väed olid otsustaval pealetungil, läks Aleksandr Matrossov oma roodu koosseisus tormijooksule vastase kaitsepositsioonidele. Olles läbi murdnud vaenlase dzotini, sulges ta oma kehaga selle laskeava ning kindlustas ennast ohverdades pealetungivale allüksusele võidu. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium andis A. M. Matrossovile posthuumselt Nõukogude Liidu kangelase nimetuse ja 254. kaardiväe laskurpolgule nimetuse «Aleksandr Matrossov». Langenud kangelase nimi kanti jäädavalt polgu 1. roodu nimekirja.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 22. detsembrist 1942. a. asutati medalid «Leningradi kaitsmise eest», «Odessa kaitsmise eest», «Sevastoopoli kaitsmise eest» ja «Stalingradi kaitsmise eest». Nende medalitega autasustati kangelaslinnade kuulsusrikkaid kaitsjaid, kes oma kangelastegude ja enesesalgavusega kindlustasid põhjaliku murrangu Suure Isamaasõja käigus.

Pärast Stalingradi lahingut saabunud murrangut sõjategevuses Nõukogude—Saksa rindel ei põhjustanud juhuslikud ega mööduvad tegurid. Selle tingis Nõukogude tagala tehnilis-majandusliku võimsuse edasine suurenemine, Nõukogude armee komandöride sõjalise meisterlikkuse täiustumine ja armee isikulise koosseisu kõrge moraal. Nõukogude armee tugevnes ka tehnika poolest. Tunduvalt rohkem oli nüüd lennukeid, tanke, uusi suurtükitüüpe.

Nõukogude armee edukas pealetung 1942/43. a. talvel halvendas järsult fašistliku Saksamaa sõjalis-poliitilist seisukorda.

Nõukogude armee võitude mõjul tugevnes rahvuslik vabadusliikumine ja partisanivõitlus Saksa fašistlike vägede poolt okupeeritud maades — Tšehhoslovakkias, Jugoslaavias, Poolas, Albaanias, Prantsusmaal ja mujal.

§ 2. Lahing Kurski all. Nõukogude vägede edukas pealetung 1943. a. suvel ja sügisel

Lahing Kurski kaarel. Harkovi vabastamine

Hitlerlased otsustasid parandada oma vankumalöönud positsioone uue pealetungiga Nõukogude—Saksa rindel 1943. a. suvel. Saksamaal läbiviidud totaalne mobilisatsioon võimaldas täiendada armee ridasid veel 1,5 kuni 2 miljoni mehega. Selle mobilisatsiooni arvel komplekteeritud uued diviisid paisati kiires korras Nõukogude—Saksa rindele. Suur hulk võitlusvõimelisi diviise toodi Nõukogude rindele Lääne-Euroopast.

Saksa fašistlike vägede pealetungi strateegiline eesmärk seisis 1943. a. suvel selles, et purustada Keskrinde ja Voroneži rinde väed, mis kaitsesid Kurski ettenihkunud rindelõiku, õgvendada rindejoont ja edu korral arendada pealetungi ida ja kirde suunas. Hitlerlased tahtsid saada revanši Stalingradi eest ja pöörata sõja käiku enda kasuks.

Nõukogude vägede pealetungi käigus 1943. a. talvel tekkis kaks rindesoppi, mis asusid meie vägede tiibade kohal Orjoli ja Belgorodi—Harkovi rajoonis. 1943. a. kevadel oli Nõukogude—Saksa rindel 257 hitlerlikku diviisi[1] 240 asemel 1942. a. Pealetungiks Kurski kaarel koondas fašistlik väejuhatus Keskrinde ja Voroneži rinde vööndisse 50 diviisi, sealhulgas 14 tanki- ja 2 motoriseeritud diviisi. Suuri lootusi panid hitlerlased uut tüüpi võimsate tankide «Tiiger»

[1] Päris Saksa diviise oli 207 ja hitlerlike vasallide diviise 50.

ja «Panter» ning iseliikuvate kahurite «Ferdinand» ootamatule massilisele rakendamisele.

Vaenlase suvine pealetung ei tabanud aga Nõukogude armeed ootamatult. Nõukogude Kõrgem Ülemjuhatus aimas õigeaegselt vaenlase kavatsusi ning rakendas abinõusid, et ettevalmistatud liinidel kaitselahingutega nõrgestada vaenlase löögirühmi.

Meie kaitse organiseerimisel kasutati kõiki uusimaid tehnilisi võitlusvahendeid. Kaitseliinide loomisest võttis aktiivselt osa rindelähedase vööndi — Kurski, Orjoli ja Voroneži oblastite elanikkond.

Nõukogude väejuhatuse plaan oli rajatud ideele, et kaitselahingute käigus ära kurnata ja verest tühjaks lasta peamised vaenlase grupeeringud, mis olid koondatud Orjoli ja Belgorodi rajooni, seejärel aga üle minna vastupealetungile laial rindel.

5. juuli hommikul asus vastane pealetungile. Tema löögi esialgne jõud oli tohutu. Põhja suunast, Orjoli rajoonist piki Olhovatka—Kurski maanteed paisati lahingusse üle 500 tanki. Samal ajal saatis vastane Tamarovka rajoonist mööda Belgorodi—Obojani maanteed rünnakule ligi tuhat tanki. Tankide järel liikusid suured jalaväejõud. Vaenlase lennuvägi kattis suurte lennukirühmadega oma pealetungivaid vägesid.

Vaatamata sellele, et vastane koondas siia määratu suuri jõude, ei õnnestunud tal saavutada edu. Nõukogude tankistid, suurtükiväelased, jalaväelased ja lendurid lõid mehiselt tagasi vaenlase pealetungi.

Suurt mõju Kurski lahingu tulemusele avaldas Nõukogude vägedele edukalt lõppenud tankilahing, mis hargnes 12. juulil 1943. a. Prohhorovka rajoonis. Sellest lahingust võttis mõlemal pool osa üle 1500 tanki, tohutu hulk suurtükke ja lennukeid. Nõukogude tankistid koostöös lennuväega purustasid Saksa vägede suure tankide grupeeringu. See oli pöördepunktiks võitluste käigus Kurski kaare lõunaosas.

Nõukogude võitlejate kõigi väeliikide kangelaslike jõupingutustega pandi Saksa pealetung seisma. Saksa pealetungi tagasilöömisega lõppes Kurski lahingu esimene etapp.

12. juulil 1943. a. läksid Lääne- ja Brjanski rinde väed, 15. juulil Keskrinde väed ning 3. augustil Voroneži ja Stepirinde väed üle vastupealetungile.

Hitlerlased panid visalt vastu, kuid Nõukogude väed sundisid neid taganema lähtepositsioonidele, kust nad olid 5. juulil pealetungi alustanud.

Nõukogude väed liikusid pidurdamatult edasi, murdes vaenlase vastupanu. 5. augustil vabastati Belgorod ja samal päeval hõivasid meie väed pärast ägedaid tänavavõitlusi Orjoli. Vägede auks, mis vabastasid Orjoli ja Belgorodi, korraldati Moskvas esimene sõjaaegne suurtükisaluut. Sellest ajast peale muutusid saluudid Nõukogude armee võitude auks traditsiooniks.

Nõukogude armee võidul Kurski all oli suur sõjalis-poliitiline ja strateegiline tähtsus.

Saksa vägede purustamine Kurski ja Belgorodi all leidis elavat vastukaja kõigis maades. Kogu rahvusvaheline ajakirjandus märkis ära Kurski lahingu tähtsust, kriipsutas alla Nõukogude armee kasvavat sõjalist võimsust, Nõukogude sõjameeste kõrget võitlusmoraali ja nende valmisolekut uute löökide andmiseks hitlerlikule armeele.

Fašistlikele vägedele tähendas Kurski lahing nende pealetungistrateegia täielikku läbikukkumist.

Strateegiline initsiatiiv, mille Nõukogude armee 1942/43. a. talvel enda kätte haaras, tugevnes ja kindlustus lahingus Kurski all ning jäi tema kätte kuni sõja lõpuni.

Nõukogude vägede võit Kurski all pani aluse Nõukogude armee võimsale suvisele pealetungile, mis hargnes kuni 2000 km pikkusel rindel. Edu arendades liikus osa Nõukogude vägesid Harkovi poole.

Vaenlase meeleheitlikud katsed Harkovit enese käes hoida osutusid edutuiks. 23. augustil 1943. a. vabastasid Nõukogude väed Harkovi. Vastane kaotas tähtsa operatiiv-strateegilise sõlme ja majandusliku keskuse edelas. Harkovi vallutamine lõi soodsad tingimused Vasakkalda-Ukraina täielikuks vabastamiseks.

7. augustil algas Smolenski operatsioon. Selle operatsiooni tulemusena hõivasid Läänerinde väed 25. septembril 1943. a. Smolenski ja Roslavli. Seejärel jõudsid Läänerinde väed, tegutsedes koos Brjanski rinde vägedega, oktoobriks Mogiljovi ja Rogatšovi lähistele. Kalinini rinde väed liikusid septembri lõpuks edasi kuni Vitebskini. Oktoobri keskel võttis kirde pool Mogiljovi võitlustest Lenino asula pärast Läänerinde koosseisus osa Kościuszko-nimeline 1. Poola diviis, mis oli formeeritud Nõukogude Liidus.

Donetsi basseini vabastamine. Tamani platsdarmi likvideerimine

Kõrgem ülemjuhatus tegi Nõukogude Liidu relvastatud jõududele ülesandeks «tõrjuda vaenlase väed suve ja sügise jooksul joonele Smolensk—Soži jõgi—Dnepri kesk- ja alamjooks ning likvideerida sakslaste Kubani platsdarm . . .»[1]. Juba 18. augustil 1943. a. murdsid Lõunarinde väed edela pool Vorošilovgradi vaenlase kaitsest läbi ning 30. augustil vabastasid nad Taganrogi.

1. septembril 1943. a. algas pealetung vastase grupeeringule Donetsi basseinis. Kahe rinde — Lõuna- ja Edelarinde — löökide tagajärjel oli Saksa armee kogu parempoolne tiib «Lõuna» sunnitud kiiresti taanduma. 8. augustil 1943. a. lõid meie väed hitlerlased Stalino linnast välja ning viisid Donetsi basseini vabastamise lõpule. Purustatud Saksa fašistlike vägede riismed pagesid Molotšnaja jõe taha.

Samal ajal likvideerisid Põhja-Kaukaasia rinde väed koos Musta mere laevastikuga vaenlase Tamani platsdarmi. 10. septembril 1943. a. läksid Põhja-Kaukaasia rinde väed koostöös Musta mere laevastikuga üle pealetungile, purustasid vaenlase väed Novoros-

[1] «Правда», 5. XI 1943.

siiski juures ning vallutasid linna 16. septembril tormijooksuga. Sellele järgnes peatselt kogu Saksa fašistlike vägede Tamani rühmituse purustamine. 7. oktoobril 1943. a. hõivasid Nõukogude väed Tamani linna ja sadama ning kahe päeva jooksul puhastasid vaenlastest kogu Tamani poolsaare. Löödud vaenlase väed suundusid Krimmi.

Lahing Dnepri pärast. Vasakkalda-Ukraina vabastamine

Pärast lüüasaamist lahingus Kurski all võttis hitlerlik klikk kursi pikalevenivale sõjale ja otsustas üle minna strateegilisele kaitsele. Erilisi lootusi panid Hitler ja tema kindralid Dnepri joonele. Sellel joonel püüdis hitlerlik väejuhatus Nõukogude vägede edasiliikumist seisma panna.

Kuid need lootused osutusid asjatuteks. Pidurdamatult läände liikudes vabastasid Keskrinde väed 21. septembril Tšernigovi ning asusid kohe järgmisel päeval Dneprit Tšernobõli suunas forsseerima.

Ka Voroneži, Stepi- ja Edelarinde väed arendasid hoogsat pealetungi Dnepri suunas. Ühe nädala jooksul — 16. kuni 22. septembrini — tükeldasid Voroneži rinde väed nende vastas oleva hitlerlaste 4. tankiarmee osadeks ning liikusid edukalt Kiievi suunas Dnepri poole. 22. septembril jõudis selle rinde keskrühmitus lõuna pool Kiievit, Perejaslav-Hmelnitski rajoonis, Dnepri äärde ning hõivas samal päeval platsdarmi Dnepri parempoolsel kaldal.

Hoogsalt edasi liikudes jõudsid Nõukogude väed septembri viimastel päevadel laial rindel, umbes 700 km ulatuses Soži jõe suudmest kuni Zaporožjeni, Dnepri äärde.

Suure võidu saavutasid Lõunarinde väed. 13. oktoobril murdsid nad läbi 6. Saksa armee kindlustatud kaitsevööndist põhja ja lõuna pool Melitoopolit ning puhastasid 23. oktoobril linna täielikult vaenlasest.

Vastane võttis tarvitusele kõik abinõud selleks, et Dnepri parempoolsel kaldal kanda kinnitada. Hitlerlased nimetasid oma kaitsepositsioone Dnepri ääres «suureks idavalliks».

Hitlerlik väejuhatus püüdis maksku mis maksab Nõukogude vägesid välja lüüa nende poolt vallutatud platsdarmidelt ja hoida Dnepri parempoolset kallast kogu pikkuses enda käes. Ta paiskas Kiievi suunda rea uusi väeüksusi.

Vahepeal olid Nõukogude Keskrinde väed juba 11. oktoobriks likvideerinud vastase sillapea Gomeli juures ja seejärel forsseerinud Dnepri Lojevi kohal. See halvendas tunduvalt vaenlase Gomeli grupeeringu seisukorda. Voroneži rinde väed laiendasid samuti Bukrini platsdarmi Dnepri jõe käärus lõuna pool Perejaslav-Hmelnitskit.

Eriti suurt edu saavutasid Edelarinde väed, kes vabastasid Dnepropetrovski ja Dneprodzeržinski linnad — meie maa tähtsad tööstuskeskused. Stepirinde väed hõivasid raudteesõlme Pjatihatka.

1943. a. novembris asetus sündmuste raskuspunkt Dnepril ümber Kiievi lõiku, mis oli kõige tähtsam võitluses Paremkalda-Ukraina

pärast. 6. novembril vabastasid 1. Ukraina rinde[1] väed vaenlasest Ukraina pealinna Kiievi.

Dnepri eduka forsseerimise, jõe läänekaldal platsdarmi hoolika kindlustamise ning sealjuures ülesnäidatud vapruse ja kangelaslikkuse eest anti ligi kahele tuhandele sõdurile, ohvitserile, seersandile ja kindralile Nõukogude Liidu kangelase kõrge nimetus. Paljusid tuhandeid Nõukogude sõjamehi autasustati ordenite ja medalitega.

Ühe kuu jooksul viisid 1. Ukraina rinde väed edukalt läbi Žitomiri ja Berditševi pealetungioperatsiooni (24. detsembrist 1943. a. kuni 15. jaanuarini 1944. a.) ja 2. Ukraina rinde väed pealetungioperatsiooni Kirovogradi juures (5.—17. jaanuarini 1944. a.). Nende operatsioonide tulemusena jõudsid Nõukogude väed Sarnõ ja Novogradi-Volõnski rajooni, vallutasid Žitomiri, Belaja Tserkovi, Berditševi ning seisid vaenlase vägede vasaku tiiva kohal Paremkalda-Ukrainas.

1943. a. suvises ja sügiseses kampaanias kandis Saksa fašistlik armee parandamatuid kaotusi inimjõu ja tehnika alal, lõplikult murti tema võitlusvaim. Nõukogude armee purustas või tekitas raskeid kaotusi rohkem kui 100 Saksa diviisile.

Selle kampaania käigus vabastas Nõukogude armee vaenlasest suure territooriumi, võttis temalt strateegiliselt tähtsad rajoonid ja ühendusteed. Vasakkalda-Ukraina vabastati lühikese ajaga peaaegu täielikult Saksa fašistlikest röövvallutajatest. Nõukogude väed alustasid võitlust Paremkalda-Ukraina vabastamise eest.

Kaotustele vaatamata jäi Saksa fašistlik armee veel väga tugevaks vastaseks, kelle käsutuses oli rohkesti võimalusi oma võitlusvõime säilitamiseks. Saksamaa heaks töötas peaaegu kogu tööstus Saksa fašistide poolt okupeeritud Euroopa maades. Sõjalise toodangu väljalase Saksamaal suurenes veel pidevalt.

Murdes vaenlase vastupanu, laiendas Nõukogude armee pealetungioperatsioonide mastaape. Iga kuuga paranes kõigi väeliikide tehniline varustus, kasvas nende sõjaline meisterlikkus. Pealetungija kaitselahinguis 1943. a. karastus ning tugevnes Nõukogude armee kaader veelgi ja omandas rikkalikult võitluskogemusi.

Pealetungioperatsioonide läbiviimisel 1943. a. oli meie vägedel suuri raskusi nii operatiivvedude korraldamise kui ka armee materiaal-tehnilise varustamise alal. Vaenlane purustas kõik ühendusteed; see raskendas äärmiselt meie vägede edasiliikumist. Algasid raudteede ja maanteede taastamistööd, mis nõudsid palju tööjõudu ja suuri summasid.

Partisanide abi Nõukogude armeele

Tähtsat osa põhjaliku murrangu saavutamiseks Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas fašistliku Saksamaaga etendas partisaniliikumine, mis arenes vaenlase tagalas.

[1] 20. oktoobrist 1943. a. nimetati Keskrinne ümber 1. Valgevene rindeks, Kalinini rinne — 1. Balti rindeks, Voroneži, Stepi-, Edela- ja Lõunarinne nimetati ümber vastavalt 1., 2., 3. ja 4. Ukraina rindeks.

Partisaniliikumine saavutas väga suure ulatuse ja muutus üldrahvalikuks võitluseks Saksa fašistlike okupantide vastu.

Saksa fašistlike okupantide metsikused, materiaalsete ja kultuuriliste väärtuste barbaarne hävitamine ja röövimine, Nõukogude linnade ja külade purustamine, nõukogude inimeste hävitamine — kõik see suurendas nõukogude rahva viha Saksa fašistlike röövvallutajate vastu, innustas teda ennastsalgavale võitlusele kodumaa vaenlaste vastu. Partisaniliikumine muutus organiseeritumaks. 30. mail 1942. a. loodi Kõrgema Ülemjuhatuse Peakorteri juurde partisaniliikumise keskstaap, mis juhtis vahetult seda üldrahvalikku liikumist vaenlase tagalas. 20. juunil 1942. a. moodustati partisaniliikumise Ukraina staap, mille kaudu Ukraina Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee pidas sidet partisanisalkadega ja juhtis nende tegevust. Niisugused partisaniliikumise staabid loodi ka teistes vaenlase poolt okupeeritud vabariikides ja oblastites. Partisaniliikumine kasvas ähvardavaks jõuks. Ainuüksi 1942/43. a. talve jooksul kasvas relvastatud partisanide arv kahekordseks. 1943. a. suvel ja sügisel võtsid partisaniliikumisest osa sajad tuhanded inimesed. Peale väikeste salgakeste loodi suuri salku, mille koosseisu kuulus üle tuhande võitleja. Paljud salgad formeeriti ümber brigaadideks.

Mitte mingisuguste arveteõiendamiste ega massiliste hukkamistega ei õnnestunud vaenlasel murda nõukogude inimeste vastupanu ega nende usku võidusse. Rahvatasujad pidasid vastasega kangelaslikku võitlust. Nad hävitasid vaenlase garnisone, karistussalku ja okupatsiooniadministratsiooni, lasksid õhku sildu ja raudteetamme, lasksid kraavi ronge vastase väeosade ja sõjamoonaga. Partisanid lõid reast välja terveid raudtee- ja automagistraale ning pidurdasid või ajasid niiviisi nurja vastase operatsioonide ettevalmistamist, demoraliseerisid vastase tagalat. Hulljulgete kallaletungide ja löökidega vaenlase tagalale hoidsid nad vastast pidevas häireseisukorras, jälitasid ja hävitasid hitlerlaste käsilasi. Kahe esimese sõjaaasta jooksul hävitasid partisanid üle 300 000 Saksa sõduri ja ohvitseri.

Võitluse käigus vaenlase vastu kerkis esile väljapaistvaid partisaniliikumise komandöre ja organisaatoreid. Niisuguste partisaniliikumise juhtide nimed, nagu S. A. Kovpak, A. F. Fjodorov, S. V. Rudnev, K. S. Zaslonov, V. I. Kozlov, A. N. Saburov ja paljud teised, on Nõukogudemaal laialt tuntud.

Partisanisalgad vabastasid Saksa fašistlikest okupantidest terveid rajoone ja piirkondi ning taastasid seal nõukogude võimu. Need alad olid partisaniüksustele tugibaasideks. «Partisanipiirkondi» oli Brjanski metsades, Valgevenes, Leningradi oblastis jm.

S. A. Kovpaki, A. F. Fjodorovi, M. I. Naumovi, L. K. Melnikovi ja teised partisaniüksused teostasid vaenlase poolt okupeeritud territooriumil rea hiilgavaid sõjaretki. 1942/43. a. talvel teostasid Kovpaki üksused lähtudes Brjanski metsadest sõjakäigu mööda Valgevenemaa lõunaosa ja Põhja-Ukrainat.

1942. a. suveks tegutses Orjoli oblasti territooriumil 54 partisanisalka, milles oli üle 18 000 inimese. Partisanid vabastasid vaenlase tagalas 490 asustatud punkti. Kurski oblastis tegutses 40 partisanisalka. Smolenski oblasti territooriumil oli 1. augustil 1942. a. 72 partisanisalka, millesse kuulus ligi 22 000 inimest. Valgevenes oli 1. veebruariks 1943. a. 65 000 partisani, 1943. a. suve alguses tegutses seal üle 100 000 partisani ja 1943. a. lõpuks juba ligi 245 000; 1943. a. suve alguseks oli Paremkalda-Ukrainas üle 100 000 partisani.

Hitlerlikul väejuhatusel tuli partisanide vastu võitlemiseks kasutada suurel hulgal regulaarvägesid. 1942. a. suvel tegutses ainuüksi Brjanski partisanide vastu 30-tuhandene Ungari korpus. 1943. a. suvel, enne pealetungi algust Kurski all, suunasid hitlerlased oma ühendusteid kaitsma veel kolm kaadridiviisi, mis olid võetud rindelt.

Partisaniliikumise keskstaap töötas 1943. a. kevadeks välja sõjategevuse plaanid Valgevene, Ukraina, Läti, Eesti, Leningradi oblasti jt. partisanisalkadele ja -üksustele.

Seoses sellega intensiivistus partisanide tegevus. Nii sooritas Kovpaki partisaniüksus 1943. a. suvel Polesjest tähelepanuväärse retke läbi Lääne-Ukraina Karpaatidesse. 1943. a. teostasid Naumovi ja Melnikovi üksused üheaegselt sõjaretke Sevski rajoonist Paremkalda- ja Lääne-Ukrainasse. M. Šukajevi poolt juhitud partisaniüksus sooritas Polesjest sõjaretke läbi Lääne-Ukraina Tšehhoslovakkiasse.

Need partisaniüksuste sõjaretked tõstsid fašistide poolt okupeeritud aladel elavate nõukogude inimeste meeleolu, innustasid neid edasisele ennastsalgavale võitlusele vaenlase vastu; tõmmates enda vastu suuri vaenlase jõude, abistasid nad Nõukogude armee lahinguoperatsioone.

1943. a. kasvas partisaniliikumise võimsus, tema massilisus, lahinguline organiseeritus ja taktikaline küpsus niivõrd, et partisaniliikumise keskstaap võis hakata ellu viima vaenlase raudteemagistraalide purustamise üldplaani. Need operatsioonid läksid partisaniliikumise ajalukku «rööpasõja» nimetuse all.

Valgevene, Ukraina, Orjoli, Smolenski ja teiste alade partisanide võimsad ja üheaegsed löögid raudteedele 1943. a. desorganiseerisid vastase transpordi Kurski lahingu kõige pingelisemal perioodil. Partisanid lõid rivist välja peamise raudteemagistraali, mille kaudu fašistlik väejuhatus paiskas oma reserve itta, s. o. Lvovi—Tarnopoli—Proskurovi—Žmerinka magistraali, ning sundisid vaenlast ronge Rumeenia ja Odessa kaudu ringi saatma.

1943. a. augustis viisid Valgevene partisanid läbi ühe suurimatest operatsioonidest raudteeliinide purustamiseks: 3. kuni 15. augustini lõhkusid nad ligi 95 000 rööbast. Molodetšno—Minski raudteeliin löödi täielikult rivist välja ja rongide liiklus lakkas seal rohkem kui 10 päevaks. Kõigil teistel Valgevene raudteedel langes läbilaskevõime 40%-ni.

19. kuni 25. septembrini viidi läbi uus vastase ühendusteede purustamise operatsioon. Augusti teisest poolest kuni novembri lõpuni purustati Valgevenes 200 000 rööbast ning lasti kraavi 1014 ešeloni, hävitati ja vigastati 804 vedurit, purustati 72 raudteesilda, hävitati 70 ladu laskemoona, toiduainete ja muude sõjavarudega.

Põrandaalused parteiorganisatsioonid tegid väsimatult poliitilist kasvatustööd rahvahulkades, tugevdasid nende usku sõja võidukasse lõpusse, tõmbasid aktiivsesse võitlusse vaenlasega üha uusi ja uusi jõude.

Vaenlase poolt okupeeritud Valgevene territooriumil oli partisanibrigaadides ja -salkades üle tuhande partei algorganisatsiooni ning 184 territoriaalset põrandaalust organisatsiooni. Töötas 9 põrandaalust Valgevenemaa K(b)P oblastikomiteed ning 174 linna- ja rajoonikomiteed. Valgevenemaa K(b)P põrandaaluse organisatsiooni arvuline koosseis suurenes kolme aasta jooksul 8500-lt partei liikmelt ja liikmekandidaadilt 25 152-le.

Ukraina partisanide ridades oli 14 875 kommunisti. Vaenlase poolt ajutiselt okupeeritud Ukraina territooriumil tegutsesid samuti põrandaalused partei oblasti-, linna- ja rajoonikomiteed, anti välja ajalehti, brošüüre ja lendlehti.

Partisaniliikumise organiseerimisel vaenlase tagalas osutas kommunistlikule parteile suurt abi leninlik komsomol. Ukraina ja Valgevene, Leningradi, Orjoli, Smolenski ja Kalinini oblasti ning Karjala-Soome, Läti, Leedu ja Eesti vabariigi noored pidasid kangelaslikku võitlust Saksa fašistlike röövvallutajate vastu.

Sadades linnades ja külades tegutsesid noorte põrandaalused võitlusorganisatsioonid. Kodumaa noored patrioodid sooritasid diversiooniakte vaenlase vastu, levitasid elanikkonna hulgas Nõukogude Informatsioonibüroo teateid ja antifašistlikke lendlehti, osutasid igakülgset abi partisanidele, takistasid okupante nõukogude inimeste fašistlikule sunnitööle ajamisel. Kõik nõukogude inimesed ja välismaa töölised tunnevad Krasnodoni, Krõmka küla (Nikolajevi oblastis), Šahtõ linna ja paljude teiste noorte põrandaaluste organisatsioonide kangelaslikke tegusid.

Vorošilovgradi oblasti põrandaaluse ÜK(b)P oblastikomitee juhtimisel loodi Krasnodonis kommunistlike noorte põrandaalune organisatsioon nimega «Molodaja Gvardija». Selle organisatsiooni eesotsas seisid kommunistliku partei kasvandikud kommunistlikud noored Uljana Gromova, Ivan Zemnuhhov, Oleg Koševoi, Sergei Tjulenin, Ivan Turkenitš, Ljubov Ševtsova jt.

1943. a. alguses langes suurem osa noorkaardiväelastest okupantide kätte ning nad piinati fašistlike timukate poolt surnuks.

Krõmka külas (Nikolajevi oblast) loodi põrandaalune kommunistlike noorte organisatsioon 1942. a. jaanuaris. See kandis nime «Partizanskaja Iskra» ja seda juhtis koolidirektor kommunist V. S. Morgunenko. Organisatsiooni astusid kümned noormehed ja neiud. Oma tegevuse kestel (1942. a. ja 1943. a. alguses) tekitasid noored patrioodid vaenlasele suurt kahju. Kangelastegusid sooritas ka

kommunistlike noorte ja noorte põrandaalune rühm, mis tegutses Ljudinovo linnas (Kaluuga oblastis) A. S. Šumatsovi juhtimisel.

Valgevene NSV okupeeritud territooriumil ühendas kommunistlike noorte organisatsioon ligi 74 000 ÜLKNÜ liiget. Valgevene kommunistlike noorte suurest abist kommunistlikule parteile ja nende leppimatust võitlusest vaenlasega tunnistab fakt, et vabariigi 22 partisanidena tegutsenud kommunistlikule noorele on antud Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Väljapaistvate kangelastegude eest partisanivõitluses autasustati sadu tuhandeid partisane Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega. Paljudele nende hulgast on antud Nõukogude Liidu kangelase nimetus. Partisanidel ja põrandaalustel tuli taluda ränka puudust ja igasuguseid raskusi. Võitluses halastamatu vaenlasega kandsid nõukogude patrioodid raskeid kaotusi. Paljud tuhanded partisanid ja põrandaalused andsid oma elu Nõukogude kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest.

Partisaniliikumises väljendusid nõukogude inimeste kõrged moraalsed omadused. Vaatamata julmale fašistlikule režiimile ja okupantide püüetele neid ideoloogiliselt mürgitada, jäid partei poolt kasvatatud nõukogude inimesed, kes elasid okupeeritud territooriumil, oma kodumaa ustavateks patriootideks ning pidasid vaenlasega mehist võitlust.

§ 3. Ennastsalgav töö tagalas

Edusammud tööstuse ja transpordi töös

Nõukogude vägede võite rindel valmistas ette rahva visa töö rinnet relvade ja laskemoona, riietuse ja toiduainetega varustavas tagalas. 1942. a. lõppu ja 1943. a. iseloomustab tõsine murrang selles töös.

Selleks ajaks oli rahvamajanduse sõjaline ümberkorraldamine juba põhiliselt lõpule viidud. Kaugel tagalas käis kõrvuti evakueeritud ettevõtete taastamisega uute tehaste, vabrikute, kaevanduste ja elektrijaamade ehitamine. Nõukogude armee peamiseks arsenaliks muutunud Uraali tööstus kasvas kahe esimese sõja-aasta jooksul rohkem kui kolmekordseks, elektrijaamade võimsus suurenes 1943. a. kevadeks rohkem kui poolteist korda. Kõige kiirema tempoga arenes Uraali metallurgia. 1943. a. lõppes Magnitogorski tehase kõrgahju nr. 6 ehitamine. 1943. a. jaanuaris ehitati valmis ja anti ekspluatatsiooni kõrgahjud Tšussovoi metallurgiatehases. Lühikese ajaga ehitati ja lasti käiku kümned uued martäänahjud, koksipatareid ja muud agregaadid Magnitogorski, Nižni Tagili, Tšussovoi ja Zlatousti tehastes ning reas teistes ettevõtetes.

Niisama ennastsalgavalt, nagu uraallased, töötasid Siberi, Kesk-Aasia ja teiste meie maa piirkondade töölised. Tagala töötajad kindlustasid Nõukogude armeele vajaliku sõjatoodangu väljalaske pideva suurenemise.

Kõigis meie maa ettevõtetes käis otsustav võitlus toodangu suu-

rendamise eest. Tööstuse kogutoodang 1943. a. suurenes 1942. a. võrreldes 17% võrra. Loomulikult toimus see kasv sõjalise toodangu suurenemise arvel. Eriti järsult tõusis sõjalise toodangu väljalase idarajoonides. Võrreldes 1940. aastaga suurenes sõjaline toodang 1943. a. Uraalis 6 korda, Lääne-Siberis 34 korda ja Volgamaal 11 korda.

Sõja käigus muutus Usbekistan üheks Nõukogude Liidu tähtsamaks tööstusrajooniks ja Nõukogude armee suureks arsenaliks. Usbekistanis arenes relvastuse, laskemoona, tööpinkide ja elektritarvete tootmine, keemiatööstus jne. Kasahstanis loodi sõja ajal uued värvilise ja musta metallurgia ettevõtted. 1943. a. anti ekspluatatsiooni esimene järk Aktjubinski tehasest, mis hakkas tootma rauasulameid. Ehitati Karaganda metallurgiatehast. 1943. a. andsid Kasahstani kivisöekaevandused 3 256 000 tonni sütt rohkem kui 1940. a. Ulatuslikult arenes tööstusettevõtete ehitamine ka Kirgiisi NSV-s. 1943. a. juunis viidi lõpule Vorošilovskaja hüdroelektrijaama ehitamine Suure Tšu kanali ääres. Aserbaidžaani töötajad kindlustasid rinde häireteta varustamise naftaproduktidega. Gruusia NSV tööstus tootis miinipildujaid, automaatpüsse, leegiheitjaid, miine, granaate, padruneid jm. Gruusia kergetööstuse ettevõtted andsid 1943. a. lõpuks üle 6 milj. komplekti sõdurimundreid ja -jalatseid. Armeenia tööstus hakkas rinde jaoks tootma üle 200 liigi uut toodangut, millest suurem osa valmistati kohalikest tooraineist. Tunduvalt kasvas kaitsetööstuse toodang Turkmeenias ja Tadžikistanis.

Nõukogude inimesed võitlesid kangelaslikult relvastuse, laskemoona ja teiste sõjamaterjalide väljalaske suurendamise eest. Kodumaa kaitsjate surematu vaprus rindel seostus Nõukogude tagala töötajate töökangelaslikkusega.

Laienes üleliiduline sotsialistlik võistlus. See haaras miljoneid inimesi ja võimaldas tunduvalt tõsta tööviljakust. Kommunistid olid areneva sotsialistliku võistluse hingeks.

Uraali ühe sõjatehase tööline Dmitri Bossõi valmistas oma tööpingile väga tähtsa seadise ning hakkas järjekindlalt oma tööülesandeid täitma 1000%-liselt. Nii sündis novaatorite-tuhandelaste liikumine.

Tööentusiasm haaras kogu töölisklassi. Ainuüksi ühe aasta jooksul — 1942. a. maist kuni 1943. a. aprillini — tõusis tööviljakus lennukitööstuses 30%, tankitööstuses 38%, elektritööstuses 27% ja kergetööstuses 46% võrra. Kõrvuti tööviljakuse tõusuga vähenes pidevalt toodangu omahind.[1]

Tähtsat osa riigi sõjamajanduses ja rinde abistamisel etendas raudteetransport. Raudteetranspordi töötajate tähelepanuväärseks kangelasteoks oli armee eduka varustamise organiseerimine Stalingradi ja Kurski lahingu ajal, mis suurel määral kindlustas nende operatsioonide edu. Lühikese ajaga ehitati valmis Kizljar—Astra-

[1] Masinaehituse toodangu omahind vähenes eelmise aastaga võrreldes: 1941. a. 6,9%, 1942. a. 5,9% ja 1943. a. 2,5% võrra.

hani raudtee, mis osutas suurt abi Põhja-Kaukaasia rindele. Stalingradi operatsioonide kindlustamisel etendasid tähtsat osa uued raudteeliinid, mis läksid Ahtuba jaamast Pritšalnaja jaamani (Volga vasakul kaldal) ja Stalingradi (Panšino) juurest Saraatovi—Sõzrani—Uljanovski kaudu Svijažski. Nõukogude vägede edasise pealetungi käigus töötas meie transport veelgi pingelisemalt. Kiiresti taastati vabastatud aladel vaenlase poolt purustatud raudteeliinid.

Suure meisterlikkuse, sõjagraafiku kohase täpse töö, kiiruse ja kütte kokkuhoiu alal näitasid eeskuju raudteelased-luninlased. Vedurijuht Nikolai Lunini brigaad läbis veduril «FD» üle saja tuhande kilomeetri ilma tõsteremondita.

Nii andsid tööstuse ja raudteetranspordi töötajad kogu oma jõu ja oskuse, et varustada Nõukogude armeed kõigega, mis oli vajalik võidu saavutamiseks hitlerliku armee üle.

Kolhoositalurahva töökangelaslikkus

Suur Isamaasõda oli kolhoosikorra eluvõime ja jõu karmiks prooviks. Selle proovi tegid kolhoosikord ja -talurahvas auga läbi.

Kandes sõja esimesel perioodil suuri kaotusi, tuli sotsialistlik põllumajandus siiski toime ülesandega varustada armeed ja elanikkonda leiva, liha ja teiste toiduainetega ning tööstust põllumajanduslike toorainetega.

1943. aastaks suurendati talikultuuride külvipinda 1942. a. võrreldes 3,8 milj. hektari võrra. Kasahstani kolhoosides kasvasid külvipinnad kahe esimese sõja-aasta jooksul rohkem kui 1 100 000 hektari võrra. Kahe sõja-aasta jooksul andsid Kasahhi NSV kolhoosid riigile 22 milj. puuda vilja ja 885 000 tsentnerit suhkrupeeti rohkem kui kahel eelmisel aastal enne sõda. 1943. a. andsid Usbekistani kolhoosid riigile vilja ligi 8,5 milj. puuda rohkem kui 1940. a., liha anti miljon puuda rohkem. Peale selle müüsid usbeki kolhoosnikud riigile ligi 2 milj. puuda vilja oma isiklikust tagavarast.

1943. a. andsid meie maa kolhoosid riiklike normide alusel ära ja müüsid riigile elanikkonna ja Nõukogude armee varustamiseks liha rohkem kui 1940. a.

Hakkas taastuma põllumajanduse tehniline tootmisvõimsus. 2. märtsil 1943. a. võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja kommunistliku partei Keskkomitee vastu otsuse «Masina-traktorijaamade traktorite, kombainide ja põllutöömasinate ettevalmistamisest põllutöödeks 1943. a.». Masina-traktorijaamades ja sovhoosides organiseeriti tööstusettevõtete abil uute tagavaraosade tootmine ja vanade remontimine.

Kursuste ja mehhaniseerimiskoolide võrgu abil valmistati 1942/43. a. talve jooksul ette 300 000 traktoristi, kombainerit, kombaineri abi, mehhaanikut, autojuhti ja muud spetsialisti. Traktoristide ja kombainerite hulgas moodustasid naised 1943. a. 57% 8% asemel 1940. a. Naistöölised moodustasid üle kahe kolmandiku kogu põllumajanduses olevast tööjõust.

Talurahvale tulid appi töölised ja kogu linnaelanikkond. Töös-

tusettevõtted osutasid kolhoosidele suurt abi. Sisemiste reservide mobiliseerimise arvel suurendasid tööstusettevõtted tagavaraosade tootmist põllutöömasinatele. Moskva, Sverdlovski, Tšeljabinski, Novosibirski, Kuibõševi, Kemerovo ja teiste oblastite ettevõtteist suundus spetsialistide kaader maale masina-traktorijaamu abistama. Nii näiteks remontisid Novosibirski ettevõtted 1943. a. sügisel 175 traktorimootorit, täiendavalt saadeti kolhoosidesse üle 50 remondibrigaadi. Insener-tehnilisi töötajaid suunati alalisele tööle masina-traktorijaamadesse.

Üldse saadeti 1943. a. töömobilisatsiooni korras põllumajandusele appi ligi 4 milj. linnaelanikku.

1943. a. teisel poolel suurenes tööstuse abi põllumajandusele. Valitsus tegi mitmele rahvakomissariaadile ülesandeks valmistada teatud hulk niidumasinaid, hobu- ja traktoriatru ning tagavaraosi põllutöömasinatele.

Koos töölisklassiga sepistas nõukogude talurahvas oma ennastsalgava tööga võitu vaenlase üle.

Üldrahvalik abi rindele

Töölised, talupojad ja nõukogude intelligents aitasid Nõukogude armeel hitlerlikke röövvallutajaid purustada mitte ainult oma kangelasliku tööga vabrikutes, tehastes, kaevandustes, sovhoosides, kolhoosides ja laboratooriumides, vaid ka mitmel teisel teel.

Töötajate initsiatiivil algas massiline rahakogumine riigikaitse fondi. Tambovi kolhoosnikud, kes kogusid 1942. a. detsembris 40 milj. rubla tankikolonni «Tambovi Kolhoosnik» ehitamiseks, panid aluse nõukogude rahva patriootlikule liikumisele.

Järgides tambovlaste patriootlikule algatusele, andsid kolhoosnikud, töölised, teenistujad, haritlased, punaarmeelased, Nõukogude armee ja sõjalaevastiku komandörid ja poliittöötajad ning mees- ja naispartisanid 1942. a. detsembrist kuni 1943. a. aprillini Nõukogude armee fondi üle 7 miljardi rubla. Nõukogude armee fondi saabus ka tohutu hulk väärisesemeid ja põllumajandussaadusi. Nõukogude rahva kõrge patriotismi demonstratsiooniks oli esimese riikliku sõjalaenu realiseerimine, mis lasti välja 1942. a. kevadel 10 miljardi rubla suuruses summas. Laen realiseeriti 10 päevaga. Kindlaksmääratud tellimissumma ületati ligi 3 miljardi rubla võrra. Teine sõjalaen 1943. a. andis 20 843 000 000 rubla.

Nõukogude tagala andis armeele mitte ainult relvi, toiduaineid, ja oma sääste, vaid toetas teda ka moraalselt. Tuhanded rindele saabunud kollektiivsed kirjad jutustasid nendest suurtest tegudest, mida rahvas Nõukogude tagalas korda saatis. Nendes kirjades kinnitasid tagala töötajad Nõukogude armee võitlejatele, et nad annavad kogu oma jõu armee varustamiseks kõigega, mis on vajalik vaenlase purustamiseks.

Vabastatud rajoonide abistamine

Sõja käigus kerkis nõukogude rahva ette suur ja edasilükkamatu ülesanne — taastada vaenlase poolt purustatud linnad ja külad, tööstus ja transport, põllumajandus ning kultuuriasutused.

21. augustil 1943. a. võtsid Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee vastu määruse «Edasilükkamatutest abinõudest majanduse taastamiseks Saksa okupatsioonist vabastatud rajoonides». Üldrahvaliku abi tulemusena saadeti vabastatud rajoonidesse 1. jaanuariks 1944. a. ligi 14 500 traktorit, tuhandeid atru, külvimasinaid ja muud inventari.

Need rajoonid said üle 1,7 milj. veise ja rohkem kui pool miljonit kodulindu. Taliviljade külvi kindlustamiseks saadeti sinna 1943. a. sügisel ligi 100 000 tonni viljaseemet. Sovhoosidesse, kolhoosidesse ja masina-traktorijaamadesse suunas valitsus üle 7500 põllumajanduse eriteadlase. Vaenlasest vabastatud rajoonides taastati tuhanded remondijaamad, sajad masinate ja traktorite parandustöökojad, masina-traktorijaamad, loodi loomakasvatusfarme, uuesti alustasid oma tegevust kultuuriasutused.

Ainuüksi Ukraina NSV sai Nõukogude Liidu valitsuselt ligi 5000 traktorit, hulga traktoriatru ja muud inventari.

Kõigi vennasvabariikide rahvad osutasid abi vaenlase okupatsiooni läbi kannatada saanud linnadele ja küladele. Usbekistani töötajad saatsid Ukraina vabastatud rajoonidesse ligi 3000 tsentnerit teravilja, 8300 veist, 1800 tsentnerit kuivatatud puuvilja, palju jalatseid, riidekaupu ja teisi materjale.

Sedamööda, kuidas Nõukogude territoorium vaenlasest vabastati, arenes laial rindel tööstuse taastamine. Donetsi basseinis ja Dnepri ümbruses taastati aasta jooksul rida kõrgahje, martäänahje, valtsimismasinaid, koksipatareisid, suuri ja väikesi kivisöekaevandusi. Hakati taastama Stalingradi tehaseid.

Nõukogude raudteelased taastasid kiiresti transpordi. 1943. a. taastati üle 12 000 kilomeetri raudteid ning 350 suurt ja keskmist silda üldpikkusega 33,4 kilomeetrit.

Nõukogude inimesed taastasid vabastatud rajoonides rahvamajandust erakordselt rasketes tingimustes. Hitlerlased purustasid taganedes linnad ja külad. Miljonid inimesed olid sunnitud elutsema muldonnides ja hüttides. Linnades ei olnud valgustust ega vett. Uuesti tuli rajada varustamissüsteem.

Rahvamajandus kannatas veel suurte raskuste all, tunti puudust elektrienergiast, kütusest ja isegi mõnest strateegilise tooraine liigist, nagu mangaan, molübdeen, volfram jt.

§ 4. Hitleri-vastase koalitsiooni tugevnemine

Nõukogude armee võitude rahvusvaheline tähtsus. Moskva ja Teherani konverents

Nõukogude armee poolt 1942. a. lõpus ja 1943. a. saavutatud võitude tulemused ja tagajärjed kajastusid kaugel väljaspool Nõukogude—Saksa rinnet, neil oli suur rahvusvaheline tähtsus. Need võidud tähistasid murrangut mitte ainult nõukogude rahva Isamaasõjas, vaid ka kogu Teises maailmasõjas.

Nõukogude vägede löögid panid kuni aluseni vankuma kogu fašistliku bloki ja see hakkas lagunema.

1942/43. a. talvel purustati Nõukogude—Saksa rindel Itaalia fašistliku armee parimad diviisid. See aitas Inglise ja Ameerika vägedel 1943. a. suvel maanduda Sitsiilias ja Apenniini poolsaarel ning arendada pealetungi Itaalia sisemusse.

1943. a. juulis kukutati Mussolini fašistlik diktatuur. Mussolinit asendanud Badoglio reaktsiooniline valitsus püüdis sõda jätkata. Kuid kommunistliku partei poolt juhitava fašismivastase rahvaliikumise kiire kasv Itaalias, Nõukogude armee jätkuv võimas pealetung ning liitlaste tegevus määrasid ette ära võitluse tulemuse. 1943. a. oli Itaalia sunnitud tingimusteta kapituleeruma, katkestama suhted Saksamaaga ja seejärel talle sõja kuulutama. Nii löödi rivist välja hitlerliku Saksamaa peamine liitlane Euroopas — fašistlik Itaalia. Itaalia fašismi krahh süvendas sisepoliitilist kriisi kõigi Saksamaa satelliitide hulgas. Hitleri vasallid, kes hakkasid mõistma, et fašistlik Saksamaa on sõja kaotanud, ootasid sobivat hetke, et sõjast väljuda.

Nõukogude armee edusammud õõnestasid tugevasti hitlerliku Saksamaa sõjalist, majanduslikku ja poliitilist võimsust, soodustasid Euroopa rahvaste poolt hitlerliku «uue korra» vastu peetava võitluse edasist tugevnemist.

Sel ajal kui fašistlik blokk hakkas kõigist õmblustest kärisema, tugevnes pidevalt Hitleri-vastane koalitsioon. Seda kinnitas eriti Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa sõjaliste operatsioonide hoogustumine Vahemere basseinis (1943. a.). Kuid nende operatsioonide mastaabid olid tühised võrreldes gigantse võitlusega, mis arenes Nõukogude—Saksa rindel.

Liidu ja koostöö tugevnemine Hitleri-vastase koalitsiooni maade vahel väljendus kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa välisministrite Moskva konverentsi otsustes.

Moskva konverents toimus 19.—30. oktoobrini 1943. a. Konverents arutas tähtsaid küsimusi, mis puudutasid sõja käiku ja ka sõjajärgset korraldust. Kolme suurriigi valitsused kinnitasid, et tihedat koostööd, mis seati jalule sõjapidamiseks, tuleb jätkata ka sõjajärgsel perioodil.

Moskva konverents võttis vastu deklaratsiooni üldise julgeoleku ja vastava rahvusvahelise organisatsiooni loomise küsimuses. Deklaratsioonis öeldi: a) liitlased peavad sõda niikaua, kuni vastane paneb relvad maha ja kapituleerub tingimusteta; b) pärast sõja lõppu suunatakse liitlaste jõupingutused rahu ja julgeoleku saavutamisele; c) kõige lähemal ajal luuakse rahvusvaheline organisatsioon rahu ja julgeoleku kindlustamiseks; d) sõjajärgses poliitikas ei kasuta suurriigid sõjalisi abinõusid tüliküsimuste lahendamiseks ilma vastastikuse konsultatsioonita.

Kolme ministri konverents avaldas deklaratsiooni Itaalia kohta, mis nägi ette selle maa demokraatliku ümberkorraldamise. Võeti

vastu deklaratsioon Austria sõltumatuse taastamise kohta pärast Austria vabastamist hitlerlikest röövvallutajatest.

Samaaegselt avaldati J. V. Stalini, F. Roosevelti ja W. Churchilli poolt allakirjutatud deklaratsioon hitlerlaste vastutuse kohta nende poolt sooritatud metsikuste ja kuritegude eest, milles öeldi, et sõjasüüdlased ja -roimarid peavad kandma karmi karistust.

28. novembrist kuni 1. detsembrini 1943. a. toimus Teheranis kolme suurriigi juhtide J. V. Stalini, F. Roosevelti ja W. Churchilli konverents NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa teiste tähtsate riigitegelaste ning juhtivate sõjaväelaste osavõtul.

Teherani konverents võttis vastu tähtsad otsused, mis olid seotud fašistliku Saksamaa purustamise ja sõjajärgse koostööga. Nõukogude delegatsioonil tuli Teherani konverentsil võita suuri raskusi. Churchill esitas plaani tungida Euroopasse Balkani kaudu. Kuid sõjategevusel Balkanil, eemal Saksamaa elulistest keskustest, võis olla ainult teisejärguline tähtsus, see ei saanud olla oluliseks panuseks hitlerismi purustamisse. Seepärast kritiseeris Nõukogude delegatsioon Churchilli plaani ja konverents lükkas selle tagasi. Churchill oli sunnitud teatama oma nõusolekust korraldada sissetung üle La Manche'i.

Nõukogude delegatsioon võitles järjekindlalt kooskõlastatud tegevuse eest fašistliku Saksamaa vastu, tema purustamise tähtaja lühendamise ja sõja kiirema lõpetamise eest, maailma demokraatliku ümberkorraldamise eest sõjajärgsel perioodil.

Saksamaa sõjajärgse ümberkorraldamise küsimuse arutamisel esitasid Ameerika ja Inglise delegatsioon plaani jagada Saksamaa mitmeks riigiks. Nõukogude esindajad lükkasid selle plaani tagasi.

Teherani konverentsi tulemuseks oli deklaratsioon, milles formuleeriti ja kinnitati kolme suurriigi ühine joon sõjapidamise ja koostöö suhtes sõjajärgsel perioodil. Konverents võttis vastu otsuse, mille kohaselt Inglise ja Ameerika väed pidid hiljemalt 1. maiks 1944. a. tungima Põhja- ja Lõuna-Prantsusmaale.

Deklaratsioon rõhutas kolme suurriigi taotlust tagada kindel rahu sõjajärgsel perioodil ning organiseerida kõigi rahuarmastavate riikide, nii suurte kui ka väikeste koostöö.

Teherani konverents etendas tähtsat osa Inglise—Nõukogude—Ameerika koalitsiooni tugevdamisel. Ta näitas, et Hitleri diplomaatia lootused lõhenemisele liitlaste leeris on alusetud. Kuid vaatamata saavutatud kokkulepetele hitlerliku Saksamaa kiire purustamise suhtes, püüdsid Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa teatud ringkonnad hiljem igati viivitada teise rinde avamisega. Nad lootsid, et Nõukogude Liit, sõdides Saksamaaga üks ühe vastu, kurnab oma jõud ära. Nad hoolitsesid ka selle eest, et päästa reaktsioonilisi jõude Euroopas täielikust purustamisest.

Nõukogude riik tugevdas koostööd rahvastega, kes võitlesid hitlerlikust ikkest vabanemise eest. 12. detsembril 1943. a. kirjutati Moskvas alla Nõukogude—Tšehhoslovakkia sõpruse, vastastikuse abistamise ja sõjajärgse koostöö lepingule kahekümneks aastaks.

See leping garanteeris Tšehhoslovakkiale Nõukogude Liidu sõjalise abi tšehhide ja slovakkide vabastamisel fašistlikust orjusest. Leping sõlmiti mõlema poole täieliku võrdõiguslikkuse ja teineteise mõistmise alusel.

1942. a. esines Nõukogude valitsus deklaratsiooniga «Albaania sõltumatusest». Selles deklaratsioonis öeldi, et Nõukogude Liit, suhtudes täie kaastundega albaania patriootide mehisesse vabadusvõitlusesse, soovib näha, et Albaania vabaneks fašistlike röövvallutajate ikkest ja taastaks oma sõltumatuse.

Suure Isamaasõja käigus toimunud põhjaliku murrangu aasta peamised tulemused

Pärast Saksa fašistlike vägede ümberpiiramist ja purustamist Stalingradi all ei suutnud hitlerlik armee, mis kandis määratu suuri kaotusi, enam toibuda. Algas okupantide massiline väljakihutamine Nõukogudemaalt. 1943. a. õnnestus Nõukogude armeel esmakordselt sõja jooksul läbi viia suur suvine pealetung Saksa fašistlike vägede vastu. See Kurski lahingu käigus alanud pealetung jätkus hiljem raugemata jõuga. Pealetungioperatsioonide tulemusena liikus Nõukogude armee 1943. a. rinde keskosas kuni 500 km ja edela osas kuni 1300 km läände. Ta vabastas ligi kaks kolmandikku vaenlase poolt ajutiselt okupeeritud Nõukogude territooriumist.

Nõukogude armee saavutas põhjaliku murrangu Isamaasõja käigus olukorras, kus teine rinne puudus, võitluses üks ühe vastu hitlerliku Saksamaa peamiste jõududega.

Põhjalik murrang toimus ka Nõukogude tagala töös. Pärast sõja algusperioodi raskuste ületamist oli Nõukogude riigil 1943. a. hästi organiseeritud ja kiiresti kasvav sõjamajandus.

Kui hitlerlastel sõja alguses oli ülekaal sõjatehnika alal, siis 1943. a. olukord muutus. Tänu rindele väsimatult relvi sepistava nõukogude rahva ennastsalgavale tööle omandas Nõukogude armee ülekaalu tankide, lennukite, miinipildujate ja automaatrelvade alal.

Sel ajal kui fašistlik blokk hakkas lagunema, ei halvenenud Hitleri-vastase koalitsiooni maade suhted, vaid vastupidi, tihenesid ja muutusid kindlamaks.

Nõukogude vägede võidukas pealetung lõi soodsad tingimused Saksamaa täielikuks purustamiseks. Kuid teise rinde puudumine Euroopas võimaldas Hitleril läänest itta paisata uusi jõude ning see lükkas ajutiselt edasi Saksa fašistliku armee täieliku purustamise Nõukogude—Saksa rindel.

ISAMAASÕJA VÕIDUKAS LÕPULEVIIMINE

§ 1. Nõukogude armee otsustavad võidud 1944. a. Saksa fašistlike röövvallutajate väljaajamine Nõukogudemaa piiridest

Sõjaline seisukord 1944. a. alguses. Saksa fašistlike vägede lüüasaamine Leningradi ja Novgorodi all

Nõukogude rahva ja tema relvastatud jõudude ees seisvad raskused olid veel suured. 1944. a. alguses olid fašistlike röövvallutajate käes veel Valgevene, Leedu, Läti, Eesti ja Karjala-Soome nõukogude vabariik, suur osa Ukrainast, Moldaavia ja Krimm. Endiselt koondusid hitlerliku Saksamaa peajõud Nõukogude—Saksa rindele, sest teine rinne Euroopas ei olnud veel avatud. Saksa fašistlikud väed jätkasid visa vastupanu, klammerdudes Nõukogudemaa iga meetri külge.

Vaenlasel oli Nõukogude—Saksa rindel 236 diviisi ja 18 brigaadi.

Kuid Nõukogude Liidu relvastatud jõudude pealetungioperatsioonid tugevnesid iga päevaga. 1944. a. andis Nõukogude armee vaenlase vägedele rea purustavaid lööke ning paiskas nad Nõukogudemaa piiride taha.

14. jaanuarist kuni 1. märtsini 1944. a. viidi läbi suur operatsioon Leningradi ja Novgorodi all. Selles rindelõigus oli vastane loonud võimsa kindlustustevõrgu. Nõukogude vägede katsed neist kindlustustest läbi murda ja Leningrad blokaadist vabastada olid kaua edutud. Vastase purustamiseks oli vaja vägesid hoolikalt ette valmistada. Leningradi ja Volhovi rinde väed, mida juhatasid L. A. Govorov ja K. A. Meretskov, vallutasid Punalipulise Balti Laevastiku toetusel juba pealetungi esimestel päevadel vastase kaitse tugipunktid Krasnoje Selo, Ropša ja Novgorodi.

Jaanuari lõpuks 1944. a., olles murdnud läbi vastase kaitse Leningradi ja Novgorodi all, purustasid Nõukogude väed 18. Saksa armee tiibrühmitused, vabastasid Leningradi lõplikult vaenlase blokaadist ning jätkasid pealetungi lääne ja edela suunas. Lõppes Lenini linna kangelaslik kaitsmine, mis kestis 900 päeva.

Vaenlase lüüasaamine Leningradi all tõendas Nõukogude relvastatud jõudude üleolekut vastase vägedest ning leningradlaste tohutut vastupidavust ja mehisust. Vaatamata näljale ja külmale tegi Leningradi elanikkond vaenlase lakkamatu pommitamise all ligi kaks ja pool aastat ennastsalgavalt tööd rinde heaks ning oli lahinguvalves oma kodulinna kaitsmiseks. Kogu maailm oli hämmastatud sellest Leningradi kaitsjate kangelasteost. Inimesed kõigis maailma maades nimetasid Leningradi õigusega kangelaslinnaks.

Ühel ajal Leningradi ja Volhovi rinde vägede pealetungiga andsid 2. Balti rinde vasaku tiiva väed M. M. Popovi juhtimisel vaenlasele lööke Novosokolniki rajoonis, sidudes 16. Saksa armeed, et

mitte lasta selle üksusi paisata Leningradi ja Novgorodi alla. 1944. a. veebruari keskel läksid rünnakule 2. Balti rinde parema tiiva ja keskosa väed. Veebruari lõpuks vabastasid Nõukogude väed poolteist kuud kestnud võitluste tulemusena Saksa fašistlikest röövvallutajaist Leningradi oblasti ja osa Kalinini oblastist ning astusid Nõukogude Eesti pinnale. Pealetungivatele vägedele osutasid suurt abi partisanid. 15. jaanuaril purustasid nad vaenlase garnisoni Mšinskaja jaamas, 30. jaanuaril aga vallutasid Oredeži asula.

Fašistlike vägede purustamine Paremkalda-Ukrainas. Krimmi vabastamine

Pärast lüüasaanud Saksa fašistlike vägede taganemist Dnepri juurest paiskas Saksa väejuhatus Paremkalda-Ukrainasse uusi väeosi ja -üksusi. Ukraina rinnete vägedel tuli jälle võidelda tugeva vastasega. 24. jaanuarist kuni 17. aprillini 1944. a. viisid nelja Ukraina rinde väed Paremkalda-Ukrainas läbi operatsiooni armeegruppide «Lõuna» ja «A» vastu, mille koosseisus oli 96 diviisi, 11 200 suurtükki ja miinipildujat, üle 1500 tanki ja rohkem kui 1300 lennukit.

Jaanuari lõpul purustasid 1. ja 2. Ukraina rinde väed kindralite N. F. Vatutini ja I. S. Konevi juhtimisel vaenlase grupeeringud Korsun-Ševtšenkovski rajoonis. Piiramisrõngasse jäi 10 Saksa diviisi ja 1 brigaad. Nõukogude väed likvideerisid need 17. veebruariks.

Saavutatud edu arendades lõid 1. Ukraina rinde väed marssal G. K. Žukovi juhtimisel, kes asendas võitluspostil langenud kindral N. F. Vatutinit, 1944. a. märtsis Saksa fašistlikke vägesid uuesti purustavalt Šepetovka ja Tšernovtsõ ümbruses. Olles purustanud vastase Umani rühmituse, jõudsid 2. Ukraina rinde väed 26. märtsil NSV Liidu riigipiirile Pruti jõel.

Üheaegselt 1. ja 2. Ukraina rinde pealetungiga läksid rünnakule 3. ja 4. Ukraina rinne (juhatajad kindralid R. J. Malinovski ja F. I. Tolbuhhin). Nende rinnete väed vallutasid Krivoi Rogi ja jõudsid välja Inguletsi jõele. Seejärel purustasid 3. Ukraina rinde väed koostegevuses Musta mere laevastiku laevade ja väeosadega vaenlase Odessa grupeeringu (28. märtsist kuni 16. aprillini) ning vabastasid Nikolajevi ja Odessa.

Nende operatsioonide tulemusena purustati täielikult võimsad vaenlase jõud, mis asusid Paremkalda-Ukrainas. Peaaegu kogu Paremkalda-Ukraina vabastati hitlerlikest röövvallutajaist. Nõukogude väed jõudsid Karpaatide eelmäestikku. Saksa fašistlike vägede rinne oli lõhutud kaheks osaks.

8. aprillil jõudsid 1. Ukraina rinde väed NSV Liidu riigipiirile Tšehhoslovakkia ja Rumeeniaga. Peatumatult forsseerisid Nõukogude väed Pruti jõe ning tungisid Rumeeniasse.

Pealetungi perioodil Paremkalda-Ukrainas tuli Nõukogude vägedel ületada väga suuri raskusi. Jaanuaris algas teedelagunemine, mis muutis teed raskesti läbitavateks. Sõduritel tuli relvastust ja laskemoona sageli seljas kanda. Kõik see piiras manööverdamisvõi-

met ja raskendas vägede varustamist. Kuid partisanide toetusel täitsid meie väeosad nende ees seisvad lahinguülesanded edukalt.

4. Ukraina rinde väed ja Üksik Rannikuarmee vabastasid Musta mere laevastiku toetusel ajavahemikul 8. aprillist kuni 12. maini 1944. a. Krimmi vaenlase vägedest. See halvendas järjekordselt hitlerlike vägede sõjalist seisukorda, kahjustas Saksamaa prestiiži Rumeenias, Bulgaarias, Ungaris ja Türgis.

Talvise ja kevadise pealetungi tulemusena jõudis Nõukogude armee rohkem kui 400 km ulatuses NSV Liidu riigipiirile, vabastades vaenlasest üle kolme neljandiku okupeeritud Nõukogude territooriumist.

Teise rinde avamine Euroopas

Selles soodsas olukorras maandusid Inglise ja Ameerika väed kindral Eisenhoweri juhatusel 6. juunil 1944. a. Normandias (Põhja-Prantsusmaal).

Teine rinne avati kaheaastase hilinemisega, siis kui Inglise ja Ameerika valitsevatele ringkondadele sai selgeks, et Nõukogude Liit suudab omal jõul purustada fašistliku Saksamaa ja vabastada Euroopa fašistlikust ikkest. Seotuna võitlusega Idarindel ei olnud Saksamaa võimeline osutama tõsist vastupanu läänes.

Ameerika—Inglise ekspeditsioonijõud ületasid tunduvalt Saksa fašistlikke vägesid Läänerindel, eriti lennuväe alal. Olles Normandias kanda kinnitanud, alustasid Inglise—Ameerika väed 25. juulil pealetungi Prantsusmaa sisemusse. 15. augustil algas Ameerika—Prantsuse vägede maandamine Touloni juures. 25. augustiks jõudsid Inglise—Ameerika väed Seine'i ja Loire'i jõe joonele.

Suurt abi osutasid Inglise—Ameerika ja Prantsuse vägedele maandumisel ja edasitungil maa sisemusse Prantsuse sisemise vastupanuliikumise jõud, kuhu kuulus ligi 500 000 inimest. Sel ajal kui Inglise—Ameerika väed liikusid Pariisi poole, vabastasid Prantsusmaa patrioodid Saksa fašistlikest vägedest kümned linnad ja asustatud punktid maa kesk-, lõuna- ja kaguosas. 18. augustil 1944. a. alustasid prantsuse patrioodid, keda juhtis kommunistlik partei, Pariisis ülestõusu. Seda kroonis täielik võit. Pariislaste ülestõusust võttis aktiivselt osa rühm Nõukogude sõjavange. 25. augustil, kui Pariis ja selle ümbrus olid juba puhastatud hitlerlastest, jõudsid linna Prantsuse ja Ameerika sõjaväed. 4. juunil 1944. a. vallutasid Inglise—Ameerika väed itaalia partisanide abil Itaalia pealinna Rooma.

1944. a. sügiseks ajasid Inglise—Ameerika väed sisemise vastupanuliikumise jõudude kaastegevusel Saksa fašistlikud väed Prantsusmaalt välja, vabastasid Luksemburgi, Belgia ja osa Hollandist ning jõudsid «Siegfriedi liinini»[1]. Seda otsekohe ületada nad aga ei suutnud. Oma operatsioonidega sidusid Inglise—Ameerika väed umbes 90 Saksa fašistlikku diviisi. NSV Liidu vastas aga hoidis Saksamaa endiselt oma peajõud. 1944. a. suvel tegutses Nõu-

[1] «Siegfriedi liin» — võimas kaitseliin, mille sakslased ehitasid Prantsuse piirile juba enne Esimest maailmasõda ning mida nad hiljem pidevalt täiustasid.

kogude—Saksa rindel 228 vaenlase diviisi ja 23 brigaadi, sealhulgas Saksa vägesid 179 diviisi ja 5 brigaadi. Seega jäi Nõukogude—Saksa rinne endiselt sõja peamiseks, otsustavaks rindeks.

Karjala vabastamine. Vaenlase vägede purustamine Valgevenes

Nõukogude vägede suvine pealetung algas 1944. a. juunis Karjala aladel. 10. juunil läksid Leningradi rinde väed Punalipulise Balti laevastiku ning Laadoga ja Oneega flotilli laevade toetusel üle pealetungile Karjala maakitsusel. Nõukogude vägedel tuli uuesti rünnata «Mannerheimi liini». Suurtükivägi ja pommituslennuvägi paiskasid vastase kindlustustele ja ühendusteedele tuhandeid tonne metalli ning kergendasid seega Nõukogude tankide ja jalaväe operatsioone. Murdes veriste võitluste tulemusena läbi kolmest Soome kindlustusteliinist, vallutasid Nõukogude väed Viiburi. 21. juunil asusid pealetungile Karjala rinde väed (juhataja K. A. Meretskov), mis 29. juunil vabastasid Karjala-Soome NSV pealinna Petrozavodski ja jõudsid 9. augustil 1944. a. riigipiirile, paisates Soome väed Soome. 1944. a. augustis oli Soome sunnitud Nõukogude Liidult vaherahu paluma ning 4. septembril 1944. a. lõpetas ta sõjategevuse NSV Liidu vastu.

23. juunist kuni 29. augustini 1944. a. teostasid 1. Balti rinde ja kolme Valgevene rinde väed Valgevenes vaenlase armeegrupi «Tsenter» vastu ühe kogu sõja suuremaid strateegilisi operatsioone.

23. juunil 1944. a. asusid Nõukogude väed tohutu laial rindel Zapadnaja Dvinaast kuni Pripjati jõeni otsustavale rünnakule, murdsid vastase rinde mitmes suunas läbi ning piirasid 29. juuniks Vitebski ja Bobruiski juures ümber ja hävitasid üle kümne vaenlase diviisi. Arendades pealetungi läände, piirasid 3. ja 1. Valgevene rinde väed vastase keskse grupeeringu sisse ning vabastasid 3. juulil Minski. Kokku purustati Minski, Bobruiski ja Vitebski ümbruses 30 vastase diviisi. 13. juulil vabastati vaenlasest Leedu NSV pealinn Vilnius.

Otse enne Nõukogude vägede pealetungi, 20. kuni 26. juunini 1944. a., teostasid Valgevene partisanid suureulatusliku operatsiooni raudteede õhkulaskmiseks vaenlase tagalas. See piiras vaenlase võimalusi vägedega manööverdada ning takistas koguni nende normaalset varustamist.

Lahingutes Valgevene territooriumil hävitas Nõukogude armee ja võttis vangi 540 000 vaenlase sõdurit ja ohvitseri.

Valgevene operatsiooni tulemusena vabastasid Nõukogude väed täielikult Valgevene NSV, suure osa meiega liidus oleva Poola territooriumist, osa Leedu nõukogude vabariigist; edukalt forsseeriti Neemen ja jõuti Saksamaa piirile. Meie väed liikusid 24 päeva jooksul läände rohkem kui 500 km ning vallutasid platsdarmi Visla jõe vasakul kaldal.

Võitluses Poola küla Gerassimovitši vabastamise eest sooritas surematu kangelasteo laskurroodu parteiorganisaator jefreitor G. Kunavin. Lahingu kriitilisel hetkel sulges vapper sõjamees oma kehaga dzoti laskeava, sundis nii vaenlase kuulipilduja tulistamist

katkestama ja kindlustas seega oma allüksusele võimaluse edasi liikuda.

Nõukogude võitleja kangelasteo auks kandsid Poola küla elanikud Kunavini nime alatiseks küla aukodanike nimekirja, seadsid tema auks küla keskväljakule marmortahvli ja andsid külakoolile kangelase nime.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium andis jefreitor G. Kunavinile posthuumselt Nõukogude Liidu kangelase nimetuse.

Nõukogude vägede võit Valgevenes avas Nõukogude armeele tee edasiliikumiseks Poolasse ja Baltimaadesse ning pealetungiks Ida-Preisimaale.

Fašistlike vägede purustamine Lääne-Ukrainas ja Moldaavias

Seoses Saksa fašistlike vägede lüüasaamisega Valgevenes kujunes soodus olukord Nõukogude vägede pealetungi arendamiseks Lääne-Ukrainas ja Moldaavias. 1944. a. juulis ja augustis purustasid 1. Ukraina rinde väed marssal I. S. Konevi juhtimisel vaenlase armeegrupi «Põhja-Ukraina». 27. juulil vabastati Lääne-Ukraina keskus Lvov, augusti lõpuks aga kogu Lääne-Ukraina.

Edu arendades forsseerisid Nõukogude väed lõuna pool Sandomiri Visla ja kindlustasid endile visades võitlustes Sandomiri platsdarmi.

20. augustil 1944. a. alustasid 2. ja 3. Ukraina rinde väed pealetungi Saksa—Rumeenia fašistlikule armeegrupile «Lõuna-Ukraina» ja piirasid 25. augustil Kišinjovi juures ümber 22 Saksa diviisi. Osa Nõukogude vägedest jäi likvideerima ümberpiiratud rühmitust, peajõud aga suundusid Rumeeniasse. Musta mere laevastik maandas dessandid Rumeenia sadamates Sulinas, Tulceas ja Constantas. Musta mere laevastiku sõjalaevad sõitsid Doonaule. 31. augustil vabastasid Nõukogude väed Rumeenia pealinna Bukaresti.

3. septembril viidi operatsioon Saksa vägede Jassy—Kišinjovi rühmituse likvideerimiseks lõpule. Saksa armeegrupp «Lõuna-Ukraina» purustati täielikult. Vastane kaotas surmasaanute ja vangilangenutena üle 250 000 sõduri ja ohvitseri. Täielikult vabastati Moldaavia nõukogude vabariik.

Nõukogude väed asusid lahendama uut ülesannet: välja ajama Saksa fašistlikke vägesid Bulgaariast. Bogrjanovi profašistlik valitsus, kes end varjas «neutraliteedipoliitika» taha, jätkas fašistliku Saksamaa abistamist.

Bulgaaria Tööliste (kommunistide) Partei esines üleskutsega viivitamata kukutada Bogrjanovi valitsus ja moodustada Isamaarinde valitsus. 3. septembril moodustati uus valitsus eesotsas Muravijeviga, kuid seegi ei nõustunud Saksamaast lahku lööma.

5. septembril 1944. a. kuulutas Nõukogude valitsus Bulgaariale sõja. Ületanud Rumeenia—Bulgaaria piiri, vabastasid Nõukogude väed, keda elanikkond vaimustatult tervitas, ühe Bulgaaria linna teise järel. Nõukogude vägedele oli avatud tee Jugoslaaviasse ja Ungarisse.

Balti vabariikide ja polaaralade vabastamine

Hitlerlik klikk omistas suure tähtsuse Baltimaade enda käes hoidmisele, sest need olid platsdarmiks, mis kattis Saksamaa idapiire. Septembris-oktoobris 1944. a. andsid Nõukogude väed koostöös Balti laevastiku laevade ja lennukitega Baltimaadel purustava löögi Saksa armeegrupile «Põhi». 14. septembril asusid kolme Balti rinde väed rünnakule Riia suunas. Mõni päev hiljem (17.—19. septembril) alustasid Leningradi rinde väed pealetungi Tallinna suunas. 22. septembril vabastasid Nõukogude väed vaenlasest Eesti NSV pealinna Tallinna ja 13. oktoobril Läti NSV pealinna Riia.

Pärast vihaseid võitlusi jõudsid 1. Balti rinde väed (juhataja I. H. Bagramjan) Klaipeda juures Balti mere äärde ja lahutasid Saksa vägede Balti grupeeringu Ida-Preisimaast. Oktoobri lõpul saabusid 2. Balti rinde väed Tukumsi rajooni. 1. Balti rinde vägede vasak tiib jõudis samal ajal Neemeni suudmesse, kuna parem tiib surus vaenlase vägesid Liepaja poole. Sellel alal lõigati ära ja suruti pihtide vahele üle 30 Saksa diviisi.

Selle operatsiooni tulemusena vabastas Nõukogude armee Eesti NSV ja suure osa Läti NSV-st. Saksamaa rivist välja löödud liitlane Soome kuulutas Saksamaale sõja ja alustas 1. oktoobril 1944. a. sõjategevust hitlerlike vägede vastu põhjas.

7. kuni 30. oktoobrini 1944. a. andsid Nõukogude väed koostegevuses Põhjalaevastikuga vastasele löögi Põhja-Soomes Petšenga (Petsamo) piirkonnas ja jõudsid Norra territooriumile.

1944. a. ajasid Nõukogude väed Saksa fašistlikud röövvallutajad täielikult välja kogu Nõukogude Ukraina ning Valgevene, Karjala-Soome, Eesti, Läti ja Leedu nõukogude vabariikide territooriumilt, vabastasid kogu Nõukogudemaa vihatud fašistlikust ikkest.

Taga-Karpaatia Ukraina vabastamine. Nõukogude armee sissetung Tšehhoslovakkiasse, Ungarisse ja Jugoslaaviasse

Sel ajal kui Leningradi ja kolme Balti rinde väed viisid lõpule hitlerlike armeede purustamise Nõukogude—Saksa rinde põhjatiival, arendas Nõukogude armee uut suurt pealetungi lõunatiival — Tšehhoslovakkias, Ungaris ja Balkani mägedes. Nõukogude vägede pealetungi alguse momendil seisis meie kolme Ukraina rinde vastas 65 Saksa ja Ungari diviisi, sealhulgas 10 tanki- ja motoriseeritud diviisi.

Seoses Nõukogude armee eduka pealetungiga Kesk- ja Kagu-Euroopas hoogustus seal töörahva vabadusvõitlus. 1944. a. augusti lõpus puhkes Slovakkias Slovakkia Kommunistliku Partei poolt ettevalmistatud rahvaülestõus.

Püüdes ülestõusnud slovakke abistada, võttis Nõukogude väejuhatus ette operatsiooni Dukla mäekuru piirkonnas. 38. armee (juhataja kindral K. S. Moskalenko), mille koosseisu kuulus Tšehhoslovakkia korpus, murdis siin vaenlase kaitse läbi ja asus vabastama Tšehhoslovakkia territooriumi.

Nõukogude ja Tšehhoslovakkia vägede ühised võitlused hitlerlaste vastu Karpaatides kinnitasid verega Nõukogude Liidu ja Tšehhoslovakkia rahvaste sõprust. Hinnates nende võitluste tähtsust, ütles Klement Gottwald: «Dukla juures sündis loosung, mis on jäänud kindlalt püsima meie rahva teadvuses: «Koos Nõukogude Liiduga igaveseks ajaks. Koos Nõukogude Liiduga ja mitte kunagi enam teisiti».»

1944. a. septembri lõpul algasid operatsioonid Mukatševo ja Belgradi vahelisel alal, mille eesmärgiks oli purustada peamine vastase jõudude grupeering lõunas ja lülitada Ungari sõjast välja. Neid operatsioone teostasid kolme Ukraina rinde väed ja Doonau flotilli laevad Saksa armeegruppide «A», «Lõuna» ja «F» vastu. 3. Ukraina rinde väed Nõukogude Liidu marssali F. I. Tolbuhhini juhtimisel tungisid Jugoslaaviasse.

Selleks ajaks olid Jugoslaavia kangelaslikud rahvad kommunistide juhtimisel vabastanud suure osa Jugoslaavia territooriumist. Kuid hitlerlikud okupandid ja nende kannupoisid hoidsid endi käes rea tähtsaid rajoone ning osutasid ägedat vastupanu. Selleks et vaenlast lõplikult purustada, oli vaja uusi suuri jõupingutusi.

Marssal Tolbuhhini väed tungisid kiiresti edasi ja vabastasid 20. oktoobril koos Jugoslaavia Rahvavabastusarmee väeosadega, mida juhatas marssal Tito, Jugoslaavia pealinna Belgradi.

Samal ajal tungisid Nõukogude väed sügavale Ungari territooriumile ning piirasid 1944. a. detsembri lõpuks Budapesti juures sisse suure vaenlase rühmituse. Saksa fašistlike vägede purustamine ja Budapesti ümberpiiramine põhjustasid fašistide käsiku Szalasi valitsuse langemise. 13. veebruaril 1945. a., pärast poolteist kuud kestnud ägedaid võitlusi linnas, vabastati Budapest. Piiramise käigus hävitati 50 000 vaenlase sõdurit ja ohvitseri, üle 110 000 andis end vangi. 4. aprillil lõpetasid Nõukogude väed Ungari vabastamise.

Ida- ja Kagu-Euroopa rahvaste vabastamine fašistlikust ikkest

Nõukogude armee võidud innustasid Saksa fašistide poolt vallutatud Euroopa maade rahvaid võitlusele fašistliku «uue korra» vastu. Rahvuslik vabadusliikumine muutus Saksa fašistide poolt okupeeritud maades iga kuuga üha tõsisemaks teguriks võitluses fašistliku režiimi vastu ning võimaldas kiirendada selle purustamist.

Kõigi sõja-aastate jooksul võitles poola rahvas ennastsalgavalt fašistlike röövvallutajatega. Poola rahva fašismivastast vabadusvõitlust juhtisid poola kommunistid koos pahempoolsete sotsialistidega. 1942. a. jaanuaris asutasid kommunistid Saksa fašistlike röövvallutajate poolt okupeeritud Poolas põrandaaluse Poola Töölispartei (PPR). See partei muutus maa kõigi progressiivsete jõudude organiseerijaks võitluses Saksa fašistlike röövvallutajate vastu.

Nõukogude valitsus aitas poola patriootidel luua NSV Liidu territooriumil sõjaväeüksusi ja neid relvastada. Need väeosad võitlesid kangelaslikult koos Nõukogude armeega Saksa fašistlike röövvallu-

tajate vastu. Nõukogude armee osutas poola partisanidele igakülgset toetust.

1. jaanuaril 1944. a. moodustati Poola Töölispartei initsiatiivil põrandaalune «Krajowa Rada Narodowa», kuhu kuulusid demokraatlike ja progressiivsete ühiskondlike organisatsioonide esindajad. 21. juulil 1944. a. loodi Nõukogude vägede poolt vabastatud Lublinis Krajowa Rada Narodowa otsusel Poola Rahvusliku Vabastamise Komitee, mis täitis ajutise valitsuse funktsioone.

22. juulil 1944. a. avaldas Poola Rahvusliku Vabastamise Komitee manifesti «Poola rahvale», mis määras kindlaks uue, sõltumatu, demokraatliku Poola rajamise programmi. Selle manifesti avaldamise päev sai rahvademokraatliku Poola riigi sünnipäevaks.

Nõukogude armee vabastas fašistlikust ikkest Rumeenia, Bulgaaria ja Ungari, mis oma profašistlike valitsejate rahvavastase poliitika tõttu olid tõmmatud sõtta Nõukogude Liidu vastu.

Kui Nõukogude väed olid purustanud Saksa fašistlikud väed Jassy ja Kišinjovi juures ning jõudnud Rumeenia territooriumile, organiseeris rumeenia töölisklass kommunistliku partei juhtimisel relvastatud ülestõusu Antonescu fašistliku kliki vastu. 23. augustil 1944. a. kukutati Rumeenias fašistlik diktatuur. Rumeenia asus demokraatliku arenemise teele.

23. augusti pööre ei tähendanud algul veel tõeliselt demokraatliku korra kehtestamist. Alles 6. märtsil 1945. a. kujundati Rahvuslik-Demokraatliku Rinde valitsus eesotsas Petru Grozaga, Põllumeeste Ühenduse esimehega. Selle valitsuse koosseisu kuulusid Rahvuslik-Demokraatliku Rinde parteide esindajad. Juhtiv osa valitsuses kuulus töölisklassile ja tema avangardile — kommunistlikule parteile. «Kuuendat märtsi 1945. a.,» märgib G. Gheorghiu-Dej, «tuleb vaadata kui pööret, mis pani aluse uue ühiskonnakorra — rahvademokraatliku korra loomisele Rumeenias.»

Pärast fašistliku režiimi kukutamist läksid demokraatliku valitsuse poole üle kaks Rumeenia armeed ja lennuväekorpus. Need Rumeenia väeosad koos NSV Liidus formeeritud ja relvastatud diviisiga «Tudor Vladimirescu» abistasid Nõukogude vägesid Rumeenia vabastamise lõpuleviimisel ning võtsid seejärel osa lahingutest fašistliku Ungari vastu ja Tšehhoslovakkia vabastamisest. Hitlerliku Saksamaa purustamisest võttis osa umbes 385 000 Rumeenia sõdurit.

Nõukogude armee hoidis ära ka Bulgaaria muutumise vaenulike imperialistlike jõudude saagiks. Nõukogude vägede sissetung Bulgaariasse kiirendas ammu küpsenud ülestõusu. Rahvaülestõusu ettevalmistamist juhtis Bulgaaria Töölispartei eesotsas G. M. Dimitroviga. Pärast 9. septembril 1944. a. toimunud antifašistliku ülestõusu võitu pääses võimule Isamaarinde demokraatlik valitsus. Rahvademokraatliku valitsuse poolt loodud uus Bulgaaria armee võttis aktiivselt osa hitlerliku Saksamaa purustamisest.

Nõukogude armee hoogsal edasitungil Kagu-Euroopasse 1944. a. sügisel oli otsustav tähtsus ka Albaania Rahvavabastusarmee edu-

kale võitlusele Saksa fašistlike okupantide vastu. 29. novembril 1944. a. viis ta lõpule oma maa vabastamise. Juba 20. oktoobril 1944. a. kujundas Albaania Antifašistliku Nõukogu II kongress Rahvusliku Vabastuskomitee ümber ajutiseks valitsuseks, mille juhiks valiti kommunistliku partei Keskkomitee peasekretär Enver Hoxha. Albaania rahvas hakkas rajama uut, sõltumatut ja demokraatlikku riiki.

Seoses Nõukogude armee võiduka pealetungiga kujunesid soodsad võitlustingimused kreeka patriootidele, kelle esiridades sammusid kommunistid. 1944. a. sügiseks puhastati Kreeka Saksa fašistlikest okupantidest.

Nõukogude Liidu relvastatud jõud osutasid vennalikku abi Jugoslaavia rahvastele, kes võitlesid fašistliku orjuse vastu. Nõukogude sõjamehed võitlesid Jugoslaavia pinnal õlg õla kõrval Jugoslaavia Rahvavabastusarmee võitlejatega, et purustada ühist vaenlast. Jugoslaavia linnade ja külade elanikkond tervitas rõõmsalt Nõukogude armee sõdureid, osutades neile igakülgset abi. Selles ühises võitluses tugevnes veelgi Jugoslaavia ja NSV Liidu rahvaste sõprus.

Nõukogude armee võidud andsid ka ungari rahvale võimaluse vabaneda Saksa fašistlikest röövvallutajaist, kukutada reaktsionääride võim ja kehtestada maal uus, demokraatlik kord. Ungari Kommunistlik Partei, mis seisis Sõltumatuse Rahvusrinde eesotsas, viis rahvahulgad otsustavalt võitlusse maa demokraatliku ümberkujundamise eest, sõja viivitamata lõpetamise eest Saksamaa poolel.

Detsembris kutsus Ungari Sõltumatuse Rahvusrinne Nõukogude vägede poolt vabastatud Debrecenis kokku Rahvuskogu, mille oli valinud vabastatud piirkondade elanikkond. See moodustas 23. detsembril 1944. a. Sõltumatuse Rahvusrindesse kuuluvate parteide ja rühmade esindajatest ajutise valitsuse. Ungari uus valitsus kuulutas 28. detsembril Saksamaale sõja ning kirjutas 25. jaanuaril 1945. a. Moskvas alla vaherahulepingule NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaaga.

Nii liitus Nõukogude armee vabastusmissioon Euroopas Saksa fašistlike röövvallutajate ja nende käsilaste vastu Kesk- ja Kagu-Euroopa maades peetava rahvusliku vabadusvõitluse massilise hoogustumisega. Selle võitluse käigus tulid võimule uued jõud — tööliste, talupoegade ja progressiivse intelligentsi esindajad.

§ 2. Nõukogude tagala aastail 1944—1945

Tööstuse töö

Juba kolm aastat kestnud sõda tekitas meie maa rahvamajanduses tõsiseid raskusi. Neid põhjustas Saksa fašistlike okupantide laastav tegevus, tööjõu puudus tööstuses ning põllumajanduses jne. Kuid sellele vaatamata teenindas NSV Liidu majandus edukalt sõda. Aastad 1944 ja 1945 olid Nõukogude tagala uute saavutuste aastaiks.

Suures ulatuses arenes tööstuses kapitaalehitus. Uraalis ja mujal idas ehitati palju uusi ettevõtteid. Siin lasti sõja-aastail käiku 2250 uut ettevõtet. 1944. a. jätkus rasketööstuse pidev kasv. Mustade metallide tootmine kasvas 1943. aastaga võrreldes peaaegu ühe kolmandiku võrra.

Raskemasinaehituse toodang suurenes 1944. a. rohkem kui 30% võrra. Sõetoodang kasvas 1944. a., võrreldes 1943. aastaga, 31% võrra.

Tööstuse arenemise poolest paistsid viimastel sõja-aastatel eriti välja Uraal ja teised idapiirkonnad. Neil aladel tegi tööstus suuri edusamme. Suure Isamaasõja nelja aasta jooksul suurenes Uraalis tööstustoodang 3,6 korda. Uraal andis kuni 40% kogu sõjatööstuse toodangust. 1945. a. esimesel poolel toodeti NSV Liidu idaosas tööstussaadusi 2 korda rohkem kui 1941. a. sõjaeelsel poolaastal, sõjatööstuse toodangut aga 5,6 korda rohkem.

Kuznetski metallurgiakombinaat tootis sõja jooksul niisuguse hulga terast, millest oleks võinud valmistada 100 milj. mürsku ja 50 000 rasket tanki.

Sõjapidamise edukusele oli suure tähtsusega tankide, lennukite ja suurtükkide tootmise kiire kasv. Isamaasõja lõpuks suurenes suurtüki- ja lennukitööstuse toodang sõjaeelse tasemega võrreldes 5-kordseks ning tankitööstuse toodang 15-kordseks.

Kogu paljudest rahvustest koosnev Nõukogude tagala töötas pingeliselt, et Nõukogude armeed ja sõjalaevastikku häireteta varustada relvade, laskemoona, rõivastuse ja toiduainetega.

Väljapaistvat osa võidu saavutamisel vaenlase üle etendas Vene Föderatsioon. Suure Isamaasõja perioodil andis Vene NFSV enamiku kogu NSV Liidu tööstustoodangust ning tal oli öelda otsustav sõna rinde varustamisel relvade, laskemoona, varustuse ja toiduainetega.

Suurt edu saavutati tööstuse arendamisel Kesk-Aasia vabariikides. 1944. a. märtsis lasti käiku Usbeki musta metallurgia tehas. Sõja-aastail anti Usbeki vabariigis ekspluatatsiooni 6 elektrijaama võimsusega 100 000 kW. Tadžiki NSV-s ehitati üle 20 tööstusettevõtte, nende hulgas Stalinabadi tekstiilikombinaat, autode ja traktorite detailide tehas[1] jt.; ehitati mitmed väikesed hüdroelektrijaamad ja rajati uusi niisutuskanaleid, nende hulgas Suur Gissari kanal. 1944. a. valmis Kirgiisi NSV-s hüdroelektrijaam Suurel Tšu kanalil. Vabariigis ehitati põllutöömasinate tehas ja rida vabrikuid põllumajandussaaduste ümbertöötamiseks. Tunduvalt arenes tööstus sõja-aastail Gruusia, Aserbaidžaani ja Armeenia nõukogude vabariikides.

Hoogsalt arenev tööstus nõudis miljoneid uusi töölisi. Tööstustööliste kaadri täienemine toimus suurel määral tööjõureservide koolide kaudu. Sõja-aastail valmistasid nad ette üle 2 milj. noore töölise. Kuid ka see ei olnud küllaldane. Tööstust varustati tööliste kaadriga ka lühiajaliste koolide süsteemi abil ja individuaalse väljaõpetamise teel. Nii valmistati ette sadu tuhandeid töölisi.

[1] «Автотрактородеталь»

Koos rahvamajanduse edasise arenemise ja taastamisega kasvas NSV Liidus tööliste ja teenistujate arv. Kui tööliste ja teenistujate arv 1940. a. moodustas 31,5 miljonit, siis 1942. a. alguseks vähenes see 18,5 miljonile. 1945. a. kasvas tööliste ja teenistujate arv meie maal 28,3 miljonini.

Töölised ja insener-tehniline kaader tegid kõik, mis võisid, et suurendada rindele ja rahvamajandusele vajaliku toodangu väljalaset. Nelja sõja-aasta jooksul juurutati relvi tootvates ettevõtetes üle 45 000 ratsionaliseerimisettepaneku ja leiutise, mis andsid pool miljardit rubla kokkuhoidu. Raudteetranspordi ettevõtetes tehti üle 39 000 ratsionaliseerimisettepaneku ja leiutise, mis võimaldasid kokku hoida 236 milj. rubla. Autotööstuse 17 tehases juurutati sõja-aastail 60 000 ettepanekut, mis andsid kokkuhoidu üle 200 milj. rubla.

Tänu tööstustööliste suurtele jõupingutustele ja ennastsalgavale tööle tehti suuri edusamme tööviljakuse tõstmisel tööstuses ja toodangu omahinna alandamisel. Piisab, kui öelda, et suurtükitööstuses kasvas tööviljakus 1944. a. 2,2 korda, võrreldes 1940. a. Toodangu omahind vähenes sõjatööstuses 1940. a. võrreldes kahekordselt.

Kõik see kindlustas Nõukogude armeele ülekaalu relvastuse alal. Kolme viimase sõja-aasta jooksul tootsid Nõukogude suurtükitehased 100 000 suurtükki rohkem kui Saksa tehased. Sama aja jooksul laskis Nõukogude lennukitööstus välja 120 000 lennukit, Saksamaa aga ainult 80 000. Ka Nõukogude tankitööstus jõudis ette Saksamaa omast: ta andis iga aasta keskmiselt 30 000 tanki, iseliikuvat suurtükki ja soomusmasinat. Saksamaa ei tootnud neid 1944. a. üle 18 000.

Sõja lõpuks lähenes NSV Liidu tööstuse kogutoodangu füüsiline maht sõjaeelsele tasemele. Kuid paljude tähtsate rahvamajandusharude alal (metall, süsi, nafta) oli tootmise tase tunduvalt madalam sõjaeelsest.

Et saavutada edu neis otsustavates lõikudes, tuli tuua tõsiseid ohvreid, vähendada tarbeesemete tootmist. 1944. a. suurenes tootmisvahendite tootmine 1940. a. võrreldes 36% võrra, tarbeesemete tootmine aga vähenes peaaegu kahekordselt, moodustades 1944. a. 54% 1940. a. tasemest. Sõja-aastail vähenes niisuguste kaupade tootmine, nagu või, suhkur, kalasaadused, jalatsid, puuvillased, villased ja siidriided.

Sedamööda kuidas Nõukogudemaa vabanes Saksa fašistlikest röövvallutajatest, taastati kiires tempos vabastatud alade tööstust.

5. veebruaril 1944. a. avaldas NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu 1943. a. augustis ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu poolt vastuvõetud määruse. «Edasilükkamatutest abinõudest majanduse taastamiseks Saksa okupatsioonist vabastatud rajoonides» täitmise tulemused. Ettenähtud abinõude programm osutus tunduvalt ületatuks.

1944. a. jooksul taastati ja hakkasid andma toodangut niisugu-

sed suured tehased, nagu Novo-Kramatorski masinaehitustehas. Harkovis hakkasid uuesti tööle turbogeneraatorite, elektromehhaanika- ja traktoritehas; Stalingradis — traktoritehas.

Suurt edu saavutati raudteetranspordi taastamisel ja arendamisel. 1944. a. teiseks pooleks taastati üle 35 000 km kõige tähtsamaid raudteeliine, rohkem kui 2500 raudteejaama ja peatuskohta, üle 5500 silla ja tunneli. Peale selle ehitati juurde 15 000 km raudteid.

1. jaanuariks 1945. a. taastati üle tuhande kaevanduse, rida elektrijaamu ja kõrgahje. 1945. a. andsid Donetsi basseini kaevandused maale ligi 40 milj. tonni sütt. Sõja lõpuks hakkas vabastatud aladel uuesti tööle üle 6000 tehase ja vabriku. Näiteks Läti vabariigis taastati rohkem kui 1300 mitmesugust ettevõtet.

Kolhoositalurahva pingeline töö

Töölisklassiga käsikäes jätkas kasvava energiaga tööd ka kolhoositalurahvas. Kolhoosid ja sovhoosid suurendasid 1944. a. külvipinda 1943. a. võrreldes ligi 16 milj. hektari võrra. Masina-traktorijaamade tööde maht 1944. a. ületas tööde mahu 1943. a. 37% võrra.

Nõukogude riik sai 1944. a. vilja tunduvalt rohkem kui 1943. a. Suurenes tehniliste kultuuride saak. Usbekistanis näiteks anti riigile 1944. a. toorpuuvilla 319 000 tonni rohkem kui eelmisel aastal.

Tähtsaks põllumajandusliku toodangu suurendamise lisaallikaks olid abimajandid ettevõtete juures ning tööliste ja teenistujate kollektiivsed ja individuaalsed aiamaad. Rohkem kui 16 miljonil töötajal oli sõja-aastail individuaalaiamaa.

Sõja ajal, eriti selle viimasel etapil, lasus peamine töökoormus kolhoosides ja sovhoosides naiste ja noorte õlgadel, kes auga täitsid oma kohuse kodumaa ees. Sajad ja tuhanded põlluharimisel ja loomakasvatuses töötavad naised näitasid ennastsalgava töö ja kõrge tööoskuse eeskuju. 1944. a. kogus lülivanem Surahhan Kainazarova Kalinini-nimelisest kolhoosist Frunze oblastis (Kirgiisi NSV) 1250 tsentnerit peeti hektarilt. Laialdaselt arenes sotsialistlik võistlus kolhoosinoorte vahel. Üle 64 000 lüli, mis haaras pool miljonit kolhoosinoort, võttis osa võistlusest suure saagi saamise eest.

Üle 20 000 noorte traktoribrigaadi, kuhu kuulus rohkem kui 200 000 noort traktoristi, võistles kõrgete näitajate eest masina-traktorijaamade töös.

Aastail 1944—1945 laienes suures ulatuses töö põllumajanduse taastamiseks fašistlikust okupatsioonist vabastatud aladel.

Ukrainas taastati 1944. a. 26 000 kolhoosi ja 1270 masina-traktorijaama, loodi tuhandeid looma- ja linnukasvatusfarme. Veiste ja sigade arv kasvas Ukraina NSV kolhoosides 1945. a. jooksul kahekordseks, lammaste ja kitsede arv rohkem kui poolteisekordseks. Ukraina kolhooside külvipind ulatus 1945. a. 71%-ni sõjaeelsest tasemest.

Teadus ja kultuur Isamaasõja teenistuses

Isamaasõda oli karmiks katsumuseks mitte üksnes materiaalsetele jõududele, vaid ka nõukogude rahva kõigile vaimsetele jõududele. Edusammud sõjas olid tunduval määral tingitud sellest, et sõja teenis-

tusse rakendati kõik nõukogude teaduse ja kultuuri saavutused, et teaduse- ja kultuuritegelased oma ennastsalgava loova tööga andsid tähtsa panuse vaenlase purustamiseks.

Nõukogude teadlased, insenerid ja tehnikud koostöös eesrindlike töölistega täiustasid paljusid tehnoloogilisi protsesse, mõnel tööstusliku tootmise alal aga teostasid täieliku pöörde tootmise tehnoloogias ja organiseerimises.

Hiilgavat edu saavutasid väljapaistvad teadlased-optikud. Akadeemikud S. I. Vavilov, A. A. Lebedev ja teised valmistasid koostöös inseneridega uusi kõrgekvaliteedilisi optilisi seadiseid Nõukogude armeele. Keemikud tegid ära suure töö bensiinide vääristamise alal tööstuse ja lennuväe tarbeks. Terve seeria tähtsaid uurimusi metalloorgaaniliste ühendite sünteesi alal andis akadeemik A. N. Nesmejanov.

Tõsist tööd tegid geoloogid ja keemikud uute maapõuevarade ja toorainete otsimisel, mis olid vajalikud sõjatööstusele ja kogu rahvamajandusele. Teoreetilise ja rakendusmehhaanika alal andsid väärtusliku panuse A. A. Mikulin ja S. A. Hristianovitš.

Nõukogude konstruktorid, tehnikud ja leidurid lõid uusi lahingutehnika mudeleid: lennukeid, tanke, uusi relvi suurtükiväe alal jne. A. S. Jakovlevi, S. A. Lavotškini, S. V. Iljušini, A. N. Tupolevi, V. M. Petljakovi ja N. N. Polikarpovi lennukid näitasid kõrgeid lennu- ja lahinguomadusi. 1944. a. sai rinne uued hävitajad «Jakovlev» ja «Lavotškin», moderniseeritud ründe- ja pommituslennukid «Iljušin», kiired pommituslennukid «Petljakov» ning hävitajad-pommituslennukid «Jakovlev». Sõja lõpus ilmusid Nõukogude lennuväkke reaktiivmootorid. Nõukogude masinaehitajate ja konstruktorite kõrge tehniline tase avaldus ka tankiehituses. Konstruktorid A. A. Morozov, Ž. J. Kotin, N. F. Šamšurin jt. lõid esmaklassilisi tanke ja iseliikuvaid suurtükke, mis oma lahinguomaduste poolest ületasid vaenlase omi. Suurtükikonstruktorid V. G. Grabin, F. F. Petrov, G. D. Dorohhin, I. I. Ivanov jt. töötasid välja uued täiustatud suurtükisüsteemid ja neile vajaliku laskemoona. Suurepäraseid automaatrelvade mudeleid andsid V. A. Degtjarjov, F. V. Tokarev, P. M. Gorjunov, A. I. Sudajev ja G. S. Špagin.

Rühm Magnitogorski kombinaadi insenere organiseeris tugevasti legeeritud teraste tootmise. Kombinaadi ehitusinseneride ja metallurgide kollektiiv töötas välja uue meetodi kõrgahjude ehitamiseks ja monteerimiseks kiirmeetodil.

Nõukogude arstiteadlased tegid tõsiseid edusamme uute meetodite väljatöötamisel haavatud sõjameeste ravimiseks ning lõid efektiivsete meditsiiniliste preparaatide uusi liike. See vähendas haavatute suremust hospidalides. Haavatud sõduritest ja ohvitseridest tervenes ligi 75% pärast ravimist hospidalides täielikult.

Vaatamata sõjaaja raskustele soodustasid partei ja valitsus igati teadlaste tööd. Sõja ajal loodi NSV Liidus rida uusi teaduslikke asutusi.

1943. a. rajati teaduste akadeemiad Usbeki ja Armeenia NSV-s. Samal aastal avati NSV Liidu Teaduste Akadeemia Lääne-Siberi filiaal. 1945. a. esimesel poolel asutati teaduste akadeemiad Aserbaidžaani ja Läti vabariikides. Sõja-aastail rajati üleliidulised meditsiiniliste ja pedagoogiliste teaduste akadeemiad.

Väärtusliku panuse üldrahvalikus sõjas andsid meie kirjanikud ja kunstitegelased. Sõjaaegne nõukogude ilukirjandus kajastas nõukogude inimese ülevust ja moraalset kindlust, näitas nõukogude ideoloogia üleolekut, kasvatas nõukogude inimestes viha fašistlike röövvallutajate vastu.

A. Fadejevi «Noores kaardiväes», A. Tolstoi «Vene iseloomus», A. Tvardovski «Vassili Tjorkinis», B. Gorbatovi «Alistamatutes» ja paljudes teistes sõja ajal kirjutatud teostes on antud oma kodumaale ustavate nõukogude inimeste suurepäraseid kujusid.

Suur kasvatuslik tähtsus oli M. Solohhovi, I. Ehrenburgi, J. Kupala, J. Kolasi, P. Tõtšina, M. Bažani, Džambul Džabajevi, S. Vurguni, S. Aini jt. publitsistlikel artiklitel ja muul sõjaaegsel loomingul. Sõjateemalisi luuletusi ja laule, mis kajastasid nõukogude inimeste patriootlikke tundeid, kirjutasid A. Surkov, K. Simonov, M. Issakovski, N. Tihhonov ja teised luuletajad.

Sõja ajal töötasid paljud nõukogude kirjanikud ajaloolise temaatika alal ja kirjutasid hulga teoseid, mis kasvatasid nõukogude inimeste patriotismi. V. Šiškov kirjutas ajaloolise romaani «Jemeljan Pugatšov», A. Stepanov lõpetas aastatepikkuse töö romaani «Port Arthur» koostamisel. Ilmus ka rida teisi teoseid ajaloolistel teemadel.

Nõukogude heliloojad lõid muusikateoseid, millest õhkus patriotismi ja sügavat armastust kodumaa vastu. Leningradi kangelaslikule kaitsmisele on pühendatud D. Šostakovitši 7. sümfoonia.

Lavakunstnikud rikastasid nõukogude teatrit uute lavastustega, nagu K. Simonovi «Vene inimesed», L. Leonovi «Vallutusretk», A. Korneitšuki «Rinne» jt. NSV Liidu Suur Teater andis uue lavastuse M. Glinka patriootilisest ooperist «Ivan Sussanin». Tõsiseid edusamme tehti teatrikunsti alal rahvusvabariikides. Isamaasõja ajal laienes ja tugevnes teatrikollektiivide side sõjaväeosadega.

Pingsalt töötasid sõja ajal ka kinotöötajad. Üle 100 kinokroonika filmigrupi töötas tegevarmees, osa neist võitles partisanidena.

Ka nõukogude kujutav kunst rikastus väärtuslike teostega. Nõukogude maalikunstnikud lõid hulga maale, mis kajastasid oma kodumaa kaitsele tõusnud nõukogude rahva patriotismi ja vaimustust, tema viha vaenlase vastu ning valmisolekut ohverdada kõik võidu nimel. Niisugused maalid, nagu S. Gerassimovi «Partisani ema», T. Gaponenko «Pärast sakslaste lahkumist», A. Platovi «Sakslane lendas üle», Kukrõniksite «Tanja», V. Odintsovi «Stalingradi eest» ja skulptuurid, nagu S. Orlovi «Ema», M. Manizeri «Zoja Kosmodemjanskaja» jt. kasvatasid nõukogude inimestes moraalset kindlust ja võidutahet. Arenesid plakatikunst, karikatuur ja graafika.

Sõja tingimustes, eriti seoses suure osa Nõukogude territooriumi okupeerimisega fašistlike röövvallutajate poolt, vähenes tugevasti kultuurilis-hariduslike asutuste võrk. Nii näiteks oli kinoseadiseid sõja lõpul ligi 2 korda vähem kui 1940. a. Tublisti vähenes ka klubide ja kultuuripaleede arv; langes ajalehtede hulk ja nende tiraaž.

Kuid meie maa elas pingelist vaimset elu. Töörahva hulgad tundsid elavat huvi ajalehtede ja raamatute vastu, külastasid aktiivselt mitmesugustel teaduslikel ja poliitilistel teemadel korraldatud loenguid ja vestlusi. Et töölised ja talupojad külastasid rahvusvahelisele ja sõjalisele olukorrale pühendatud loenguid ja referaate, muutus igapäevaseks nähtuseks. Kümned tuhanded agitaatorid ja propagandistid tegid massilist selgitus- ja kasvatustööd tagala töötajate ja rindevõitlejate hulgas.

Hoolitsedes poliitilis-kasvatusliku töö ideelise taseme eest, suunas partei pidevalt kultuurilis-hariduslike asutuste ja ideoloogilise rinde kaadri tegevust. Rahva patriootilisel kasvatamisel oli suure tähtsusega V. I. Lenini üksikute teoste väljaandmine ja tema uute, seniavaldamata, kodusõja perioodi kuuluvate ja sõjateemadel kirjutatud tööde kirjastamine.

Sõja ajal anti välja Lenini teoste kogumikud «Sotsialistliku isamaa kaitsmisest» ja «Lenini sõjaline kirjavahetus», mis levisid laialdaselt haritlaste ning eesrindlike tööliste ja kolhoosnikute hulgas.

Haridus

Sõda tekitas koolielule ja rahvahariduselе tõsist kahju. Rääkimata tohutust purustustööst, mida nõukogude kooli kallal tegid Saksa fašistid ajutiselt vallutatud territooriumil, kitsendas tegevust hariduse alal terve rida sõja ajal paratamatuid asjaolusid. Paljudes koolides ei olnud õppetööks normaalseid tingimusi — kooliruumid olid hospidalide või teiste riigi kaitseks töötavate ettevõtete käes. Eriti raskes olukorras olid kõrgemad õppeasutused, mis evakueeriti maa idarajoonidesse, kus neile peaaegu kuskil ei leidunud vajalikke ruume ja sisseseadeid. Suur hulk veel koolialistest noorukitest oli sunnitud kooli poolelt jätma ja minema tööle. Kõrgemates õppeasutustes vähenes järsult õppijate arv: osa üliõpilasi kutsuti armeesse, paljud läksid vabatahtlikult rindele ja sõjakoolidesse või asusid tööle tehastes.

Kõigile neile raskustele vaatamata rakendas Nõukogude riik kõik abinõud, et tagada koolidele maksimaalselt soodsad töötingimused ka sõjaolukorras, et edukalt õpetada lapsi ja valmistada ette spetsialiste.

5. mail 1942. a. võtsid NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee vastu määruse «Kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõtmise plaanist 1942. a. ja abinõudest kõrgemate õppeasutuste tugevdamiseks». Selles määruses anti kõrgematele õppeasutustele konkreetne tegevuskava sõja ajal.

Tunnistati kehtetuks õppekavad, mis olid rakendatud sõja algul ning nägid ette lühendatud õppeaja. 1942/43. õppeaastal toimus õppetöö ülikoolides normaalsete, sõjaeelsete õppekavade järgi. Eri-

list tähelepanu pühendati kõrgemates õppeasutustes ühiskondlike distsipliinide õpetamise ideelis-teoreetilise taseme tõstmisele.

Pärast okupeeritud alade vabastamist fašistlikest röövvallutajaist taastati kõrgemate õppeasutuste ja koolide võrk, suurenes õppijate arv: 1942. a. sügisel võeti kõrgematesse õppeasutustesse vastu 107 500 inimest, 1944. a. aga 264 700 inimest. See fakt oli tunnistuseks Nõukogude riigi hoolitsusest tuleviku eest, maa sõjajärgse rahuliku arendamise eest.

Suurt osa kvalifitseeritud kaadri ettevalmistamise süsteemis etendasid kesk-eriõppeasutused — tehnikumid ja pedagoogilised koolid.

Sõja-aastail lõpetas 842 000 spetsialisti kõrgema õppeasutuse või kesk-eriõppeasutuse, s. o. keskmiselt 168 000 aastas (335 000 asemel sõjaeelsel viisaastakul). Töölisnoorte jaoks, kes soovisid õppida tootmistööd katkestamata, laiendati täiskasvanutele määratud üldhariduslike koolide võrku. 1944/45. a. töötas ainuüksi Vene NFSV-s 1084 töölisnoorte kooli, kus õppis 100 000 inimest. 1944. a. novembris algas maanoorte seitsmeklassiliste koolide loomine.

21. juunil 1944. a. võttis NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu vastu määruse «Õpetamise kvaliteedi parandamisest». Selle määruse alusel korraldati 1945. a. esmakordselt küpsuseksamid (keskkooli kursuse ulatuses) ja lõpueksamid (alg- ja seitsmeklassilise kooli kursuse ulatuses). Keskkooli viimase klassi parimate lõpetajate jaoks seati sisse kuld- ja hõbemedalid.

§ 3. Sõja lõppetapp

Nõukogude armee viimaste operatsioonide algus

1945. a. alguseks oli jõudude vahekord veelgi rohkem Nõukogude Liidu kasuks muutunud. 1945. a. jaanuaris Nõukogude armee vastu tegutsenud hitlerlike vägede arv oli 1944. a. jaanuariga võrreldes vähenenud rohkem kui 10%.

Tugevasti paranes Nõukogude vägede tehniline varustatus. Ainuüksi 1944. a. jooksul kasvas lennukite arv 42% võrra ning tankide ja iseliikuvate suurtükkide arv 40,7% võrra.

Soome, Rumeenia, Bulgaaria ja Ungari lahkumisega hitlerlikust blokist ning rea Lääne-Euroopa maade vabastamisega fašistlikust okupatsioonist jäi hitlerlik Saksamaa mitte ainult ilma liitlasteta, vaid ka tähtsate strateegiliste toorainete allikateta, tööjõuta ja tootmisvõimsusteta. Fašistliku Saksamaa sõjaline potentsiaal langes järsult.

Kuid Saksa fašistlikud väed jätkasid visa vastupanu. Nõukogude armee vastu olid endiselt koondatud vaenlase peajõud (204 vaenlase diviisi), samal ajal kui Lääne-Euroopa rindel tegutses vähem kui 70 Saksa diviisi.

Vaatamata Saksa vägede suhtelisele vähesusele Lääne-Euroopas, arendasid nad seal edukalt lahingutegevust. 1944. a. detsembris asusid nad pealetungile Läänerindel, Ardennide piirkonnas, murdsid rinde läbi, panid Inglise-Ameerika armeed raskesse olukorda ja

sundisid need taanduma. Seoses operatsioonidega Ardennides pöördus Churchill 6. jaanuaril 1945. a. J. V. Stalini poole palvega kiirendada Nõukogude vägede pealetungi.

Olles ustav oma liitlaskohustustele, reageeris Nõukogude valitsus kiiresti sellele palvele. Ta andis Nõukogude vägedele käsu asuda rünnakule mitte 20. jaanuaril, nagu see oli ette nähtud varem, vaid 12. jaanuaril 1945. a. Pealetung arenes peaaegu üheaegselt kogu 1200 kilomeetri pikkusel rindel Balti merest Karpaatideni.

Nõukogude vägede pealetung oli tugev ja hoogne. Nad murdsid vaenlase kaitse korraga laial rindel läbi. See pealetung tõmbas endale tugevad Saksa jõud Läänerindelt ja aitas seega Inglise—Ameerika vägedel purustada sakslased Ardennides.

Juba 21. jaanuaril tungisid 1. Ukraina rinde väed marssal I. S. Konevi juhtimisel Sileesia piiridesse ning jõudsid seejärel Breslau juures Oderi jõe äärde. 28. jaanuaril vallutasid nad Katowice linna ja viisid lõpule Dabrowa söerajooni vabastamise. Seejärel forsseerisid Nõukogude väed Breslau juures Oderi ja viisid Breslau linna ja kindlust kaitsvate vaenlase vägede ümberpiiramise 16. veebruaril lõpule.

17. jaanuaril vabastasid 1. Valgevene rinde väed Poola pealinna Varssavi. Selle rinde koosseisus võitles 1. Poola armee. 27. jaanuariks viidi lõpule vaenlase grupeeringu ümberpiiramine Poznanis. Peagi likvideeriti see grupeering. Visla—Oderi operatsioon lõppes Nõukogude vägede Oderi äärde jõudmisega ja rea platsdarmide vallutamisega selle jõe vasakul kaldal. Veebruaris ja märtsis jõudsid 1. Ukraina rinde väed Neisse jõeni ja Sudeedi mägedeni.

Sõja lõppetapil võitles Poola sõjaväe 20 diviisi õlg õla kõrval Nõukogude vägedega kangelaslikult ühise vaenlase vastu.

Jaanuaris ja veebruari esimesel poolel jõudsid 4. Ukraina rinde väed Moravská Ostrava piirkonda Visla ja Oderi jõe ülemjooksul.

13.—14. jaanuaril 1945. a. alustasid 2. ja 3. Valgevene rinde väed marssal K. K. Rokossovski ja kindral I. D. Tšernjahhovski juhtimisel pealetungi Ida-Preisimaal. Selle hiilgavalt läbiviidud operatsiooni otseseks tulemuseks oli Ida-Preisimaad kaitsva 500 000 mehe suuruse armeegrupi «Tsenter» jagamine kolmeks osaks.

Suurim Saksa fašistlike vägede rühmitus, mis piirati ümber Königsbergist edela pool, likvideeriti. Nendes lahingutes langes kangelasena armeekindral I. D. Tšernjahhovski, kes juhatas 3. Valgevene rinnet. Rinnet asus juhtima marssal A. M. Vassilevski. 9. aprillil 1945. a. vallutati Königsbergi kindlus tormijooksuga.

2. ja 1. Valgevene rinde väed purustasid vaenlase Ida-Pommeri grupeeringu ning jõudsid 4. märtsil Köslini juures ja Oderi alamjooksul Balti mere rannikule, seejärel aga Kolobrzegi juurde. Vaenlase Pommeri-rühma riismed suruti Gdynia ja Gdanski juures mere äärde ning likvideeriti 1945. a. aprillis. Seega oli kogu Balti mere rannik kuni Stettini laheni vaenlasest puhastatud.

Samal ajal viisid 3. ja 2. Ukraina rinde väed lõpule Ungari vabastamise Saksa fašistlikest röövvallutajatest. 4. aprillil vabasta-

sid Nõukogude väed Slovakkia pealinna Bratislava. 13. aprillil vabastasid meie väed Austria pealinna Viini.

Nii oli Nõukogude vägedele avatud tee edasiliikumiseks vaenlase viimaste sõjalis-tööstuslike baaside juurde Austrias ja Saksamaa lõunaosas.

Nõukogude armee purustavate löökide tagajärjel oli Saksa väejuhatus sunnitud paiskama läänest mõned diviisid Nõukogude—Saksa rindele. Tänu Nõukogude armee talviste operatsioonide edukusele toibusid Inglise—Ameerika väed Ardennides saadud löögist, läksid üle pealetungile ja liikusid, kohates vastase nõrka vastupanu, edasi Saksamaa sisemusse.

Seega vabastas Nõukogude armee 1944.—1945. a. talvise pealetungi käigus Saksa fašistlikest röövvallutajatest Poola, suure osa Tšehhoslovakkiast ning lülitas sõjast välja Ungari — Saksamaa viimase liitlase Euroopas. Nõukogude väed vallutasid Ida-Preisimaa, Ida-Pommeri ja Saksa Sileesia, jõudsid välja Oderi ja Neisse jõeni ning hakkasid ette valmistama lõplikku lööki Berliinile.

Kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa juhtide Krimmi konverents

Nõukogude armee eduka talvise pealetungi ajal toimus Krimmis Jalta linnas 4.—13. veebruarini 1945. a. kolme liitriigi juhtide J. V. Stalini, F. Roosevelti ja W. Churchilli kohtumine välisministrite, staabiülemate ja nõuandjate osavõtul. Konverentsi peaeesmärgiks oli sõjaliste ja poliitiliste küsimuste lahendamine, mis olid seotud Saksamaa eelseisva lüüasaamise ja maailma sõjajärgse ümberkorraldamisega.

Saksamaa sõjajärgse ümberkorraldamise küsimuse arutamisel esitasid Ameerika ja Inglise delegatsioon uuesti plaani Saksamaa jaotamiseks. Nõukogude Liit taotles Saksamaa küsimuse lahendamist Nõukogude riigi ja kõigi maailma rahuarmastavate rahvaste julgeoleku huvides. Ameerika Ühendriikide ettepanek jagada Saksamaa viieks osaks ja Inglismaa ettepanek jagada Saksamaa kolmeks osaks lükati Nõukogude delegatsiooni poolt tagasi. Saavutati kooskõlastatud otsus suhtuda Saksamaasse kui ühtsesse riiki.

Konverentsil kooskõlastati ka ühise sõjategevuse plaanid Saksamaa vastu. Saavutati kokkulepe sõjategevuse katkestamise kohta alles pärast Saksamaa tingimusteta kapituleerumist. Kolm suurriiki võttis endale kohustuse hävitada Saksa militarism ja natsism ning garanteerida, et Saksamaa ei saaks enam kunagi rikkuda rahu kogu maailmas. Sellel eesmärgil kavatseti desarmeerida ja laiali saata kõik Saksamaa relvastatud jõud, alatiseks hävitada Saksa kindralstaap, likvideerida või võtta kontrolli alla Saksa sõjatööstus, karistada õiglaselt ja kiiresti kõiki sõjaroimareid. Saksamaalt pidi sisse nõutama reparatsioone hitlerlaste poolt tekitatud kahjude ja purustuste eest 20 miljardi dollari ulatuses. Sellest summast langes Nõukogude Liidule 10 miljardit dollarit. Otsustati likvideerida hitlerlik fašistlik partei ning kõik fašistlikud organisatsioonid ja asutused. «Alles siis, kui natsism ja militarism on välja juuritud,» öeldi kolme

liitlasriigi juhtide konverentsi kohta avaldatud teadaandes, «võib saksa rahvas loota väärikale eksisteerimisele ja kohale rahvaste ühenduses.»[1]

Konverents võttis vastu deklaratsiooni vabastatud Euroopa kohta, mis nägi ette suurriikide koostöö Euroopa demokraatlikul ümberkorraldamisel. «Korra loomine Euroopas ja rahvuslik-majandusliku elu ümberkorraldamine,» öeldi deklaratsioonis, «tuleb saavutada niisugusel teel, mis võimaldab vabastatud rahvastel hävitada natsismi ja fašismi viimased jäljed ning luua demokraatlikud asutused nende endi valikul.»[2]

Rahu ja julgeoleku kindlustamiseks otsustasid kolm suurriiki luua koos teiste liitlasriikidega rahvusvahelise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni. Sõlmiti kokkulepe regulaarsete konsultatsioonide suhtes kolme välisministri vahel.

Krimmi konverentsil arutati Poola küsimust. Kolm suurriiki nõustusid pidama Poola valitsuse üldtunnustatud aluseks Poola Vabariigi ajutist valitsust. Võeti vastu otsus Poola piiride kohta: idapoolne Nõukogude—Poola piir pidi kulgema kooskõlas rahvuslike tunnustega piki niinimetatud «Curzoni liini»[3], kaldudes sellest liinist mõnes kohas 5 kuni 8 km kõrvale Poola kasuks. Peale selle nõustusid suurriigid tagastama Poolale juba iidsest ajast temale kuulunud maad läänes.

Krimmi konverentsi ajal arutati Nõukogude Liidu sõttaastumise küsimust Jaapani vastu. Maailmasõja kiiremaks lõpetamiseks avaldas Nõukogude Liit valmisolekut astuda sõtta hitlerliku Saksamaa liitlase Jaapani vastu kaks-kolm kuud pärast Saksamaa kapituleerumist.

Eri otsuses fikseeriti, et Nõukogude Liidule antakse pärast Jaapani purustamist tagasi Lõuna-Sahhalin ja Kuriili saared.

Krimmi konverentsil teatas Nõukogude Liit oma valmisolekust sõlmida sõprus- ja liiduleping Hiinaga, et osutada hiina rahvale abi tema vabadusvõitluses imperialistliku Jaapani vastu.

Konverentsi kooskõlastatud otsused olid löögiks Saksa imperialistide ning nende Inglise ja Ameerika reaktsiooniliste ringkondade plaanidele, kes püüdsid Nõukogude Liidu selja taga sõlmida fašistliku Saksamaaga separaatset kompromissrahu. Krimmi konverents oli suureks panuseks lõpliku võidu saavutamisel Saksa fašismi ja Jaapani militarismi üle.

Võitlus Berliini pärast. Fašistliku Saksamaa kapituleerumine

1945. a. aprilli teisel poolel ja mai alguses andis Nõukogude armee fašistlikule Saksamaale ja tema relvastatud jõududele lõpliku löögi.

16. aprillil alustasid 1. Valgevene ja 1. Ukraina rinde väed ning

[1] Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны, III, 1947, стр. 103.

[2] Sealsamas, lk. 105.

[3] Entente'i Ülemnõukogu poolt 1919. a. Poola idapiirina soovitatud liini tinglik nimetus.

20. aprillil 2. Valgevene rinde väed Oderi ja Neisse jõe joonelt grandioosset pealetungi armeerühmale «Visla» ja armeerühma «Tsenter» vasakule tiivale, mis kaitsesid Berliini idast, kagust ja kirdest. Berliini operatsioonist võtsid osa ka 1. ja 2. Poola armee väed.

Nõukogude armee käsutuses oli tohutu hulk esmaklassilist sõjatehnikat. Kui kogu tsaariarmee relvastuses oli 1917. a. 12 000 suurtükki, siis rünnakust Berliinile võttis Nõukogude poolel osa 41 000 suurtükki ja miinipildujat, üle 6300 tanki ja iseliikuva suurtüki ning 8000 lennukit.

Berliini kaitsvate Saksa armeede koosseisus oli ligi miljon sõdurit ja ohvitseri, 8000 suurtükki ja miinipildujat, üle 1200 tanki ja ründesuurtüki ning 3300 lennukit.

Nõukogude vägede võimsa löögi tulemusena murti vaenlase kaitse Oderi ja Neisse läänekaldal kogu tema pikkuses läbi. Nõukogude väed tungisid edasi Berliini poole.

Ähvardava ohu tõttu koondas hitlerlik väejuhatus oma jõud kogu rindel pealetungiva Nõukogude armee vastu itta. Peale selle otsisid hitlerlased abinõusid, et katastroofi diplomaatilisel teel edasi lükata. Sellel eesmärgil püüdsid nad rootsi aristokraadi Bernadotti kaudu alustada Ameerika Ühendriikide ja Inglismaaga läbirääkimisi separaatrahu sõlmimiseks. Kuid neil katsetel ei olnud edu.

Miski ei võinud enam päästa hitlerlikku Saksamaad ja tema armeed täielikust hävingust.

16.—19. aprillini murdsid 1. Valgevene ja 1. Ukraina rinde väed läbi Saksa fašistlike vägede juba varem loodud kaitsepositsioonid Oderi ja Neisse jõe joonel. Hitlerlikud väed avaldasid meeleheitlikku vastupanu. Eriti pingelised võitlused toimusid rinde selles lõigus, kus 1. Valgevene rinde väed ründasid Seelow' kõrgendikke. Pealetungi teisel päeval aga murti vastase vastupanu ka siin.

Operatsiooni esimesel etapil saavutatud edu arendades jätkasid 1. Valgevene rinde väed pealetungi idast, haarates Berliini põhjast ja loodest. Samal ajal forsseerisid 1. Ukraina rinde väed edukalt Neisse ja Spree jõe. 1. Ukraina rinde vastas asuvad hitlerlikud väed lõigati kaheks osaks.

1. Ukraina rinde väed lähenesid Berliinile lõunast ja edelast. Koostöös 1. Valgevene rinde vägedega viisid nad ööl vastu 25. aprilli lõpule vastase Berliini grupeeringu täieliku ümberpiiramise. Samal päeval jõudsid 1. Ukraina rinde 5. kaardiväearmee väed Elbe jõeni ning kohtusid Torgau juures 1. Ameerika armee väeosadega. Kümme päeva kestsid fašistliku Saksamaa pealinna tänavail ägedad võitlused. 8. kaardiväearmee kindral V. I. Tšuikovi ja 3. löögiarmee väeosad kindral V. I. Kuznetsovi juhatusel tungisid teineteisele vastu, et ühineda Riigipäevahoone juures.

30. aprilliks oli vastase Berliini grupeering lõhutud neljaks isoleeritud osaks. 30. aprilli koidikul alustasid Nõukogude sõjamehed, kes olid vallutanud Berliini keskosa, rünnakut Riigipäevahoonele. Fašistlikud ninamehed kaotasid lõplikult pea. Mõned neist päästsid

end Berliinist põgenemisega, teised lõpetasid oma elu enesetapmisega. 30. aprillil pärast lõunat lõpetas oma elu ka Hitler ise.

Nõukogude väed lähenesid aeglaselt, kuid kindlalt Riigipäevahoonele. Esimestena tungisid Riigipäevahoonesse ohvitseride S. A. Neustrojevi, V. I. Davõdovi ja K. J. Samsonovi juhatuse all olevad pataljonid. Puhastades endile granaatide ja automaaditulega teed, tungisid polgu luurajad Jegorov ja Kantaria treppi mööda hoone katusele ning heiskasid vaenlase tule all Riigipäevahoone kuplile võidulipu. See toimus 30. aprillil kell 14.25.

Seersantidele Mihhail Jegorovile ja Meliton Kantariale, kaptenitele Neustrojevile ja Davõdovile ning vanemleitnant Samsonovile anti Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

2. mail 1945. a. kapituleerus Berliini garnison.

2. ja 1. Valgevene rinde ning 1. Ukraina rinde väed jõudsid mai alguses Wismar—Schwerin—Wittenburg—Elbe joonele kuni Meissenini ning kohtusid kogu selle pikkuses Inglise—Ameerika vägedega, kes olid peale tunginud läänest.

Pärast Hitleri enesetapmist loodi Flensburgis admiral Dönitzi uus fašistlik valitsus, millega Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa kirjutasid Reimsis alla ettevalmistavale protokollile sõjategevuse lõpetamise kohta.

Sel ajal kui Nõukogude armee viis lõpule fašistliku Saksamaa relvastatud jõudude jäänuste täieliku likvideerimise, jätkas Inglise—Ameerika väejuhatus kulissidetaguseid läbirääkimisi Dönitzi «valitsusega» ja andis oma lennuväele käsu pommitada Saksa linnu, mis jäid Nõukogude vägede okupatsiooni alla. Selle tagajärjel purustati barbaarselt Dresden, Halle, Dessau ja paljud teised Ida-Saksamaa linnad.

Saksa fašismiga peetava võitluse viimastel päevadel viis Nõukogude armee lõpule Tšehhoslovakkia vabastamise.

1945. a. mai alguses, kui Nõukogude väed lähenesid Tšehhoslovakkia pealinnale Prahale, alustas selle elanikkond relvastatud ülestõusu Saksa fašistlike röövvallutajate vastu. Linna tänavatel arenesid vihased lahingud. Ülestõusnud, keda juhtisid kommunistid, võitlesid mehiselt ja visalt. Fašistid tõid ülestõusu mahasurumiseks kohale suuri jõude. Hitlerlased tahtsid iga hinna eest purustada Tšehhoslovakkia patriootide salgad. Praha halvasti relvastatud elanikud nõrkesid ebavõrdses võitluses hitlerlastega, kuid ei alistunud. Nad uskusid, et saavad abi Nõukogude armeelt, ja ei eksinud selles.

Kolme Ukraina rinde väed ja Tšehhoslovakkia väeüksused viisid läbi Praha operatsiooni. Dresdeni ja Maagimägede kaudu hoogsalt edasi liikudes tungisid tankiarmeed P. S. Rõbalko ja D. D. Leljušenko juhatusel Tšehhoslovakkiasse ning vabastasid 9. mail Praha. Üheaegselt tungisid Praha peale 13. armee ja 5. kaardiväearmee väeosad. Peaaegu miljoniline vaenlase grupeering, olles surutud pihtide vahele, enamikus kapituleerus.

Saksa vägede purustamisega Tšehhoslovakkias viidi täielikult lõpule kõigi fašistliku Saksamaa relvastatud jõudude likvideerimine. Hitlerlik Saksamaa oli Nõukogude armee võimsate löökide all põrmu surutud ja sunnitud tingimusteta kapituleeruma. Selle võidu saavutas Nõukogude armee sõjalises koostöös Prantsusmaa, Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja teiste Hitleri-vastase koalitsiooni maade rahvaste ja armeedega.

8. mail 1945. a. kirjutasid Saksa ülemjuhatuse esindajad Keitel, Friedeburg ja Stumpf Berliini eeslinnas Karlshorstis alla Saksamaa tingimusteta kapituleerumise aktile.

Vastavalt NSV Liidu, Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa valitsuse vahel saavutatud kokkuleppele okupeeriti kogu Saksamaa territoorium nimetatud riikide vägede poolt. Igal suurriigil oli oma kindlaksmääratud okupatsioonitsoon. Selle kokkuleppe kohaselt hõivasid Nõukogude Liidu relvastatud jõud Saksamaa territooriumi ida pool joont, mis algas punktist Lüübeki lahe rannal, kus ühinevad Šlesvig-Holsteini ja Mecklenburgi piirid, ja ulatus kuni Tšehhoslovakkia piirini. Berliin jagati nelja riigi okupatsioonitsoonideks: Nõukogude Liidu, Inglise, Ameerika Ühendriikide ja Prantsuse tsooniks.

9. mail 1945. a. pühitses nõukogude rahvas fašistliku Saksamaa üle saavutatud võidu päeva. Sel päeval tulid miljonid nõukogude inimesed linnade ja külade tänavatele, et üksteist õnnitleda kauaoodatud võidu puhul. Pidustused võidu puhul fašistliku Saksamaa üle kujunesid rahva, kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse ühtsuse võimsaks demonstratsiooniks.

Pöördudes võidupäeval partei ja valitsuse nimel rahva poole, ütles J. V. Stalin:

«Suured ohvrid, mida me kandsime oma kodumaa vabaduse ja iseseisvuse nimel, meie rahva poolt sõja ajal läbielatud loendamatud puudused ja kannatused, pinev töö tagalas ja rindel, mis toodi isamaa altarile, pole olnud asjata ning neid on krooninud täielik võit vaenlase üle.»[1]

24. juunil 1945. a. toimus meie kodumaa pealinnas Moskvas võiduparaad. V. I. Lenini mausoleumist, mille tribüünil viibisid partei ja valitsuse juhid, kandsid nõukogude sõjamehed mööda oma lahingulippe, mida kattis surematu kuulsus.

Moskva austas kodumaa nimel vapraid Nõukogude sõjamehi, kes olid saavutanud ajaloolise võidu fašistliku Saksamaa üle. Sellel suurel pidupäeval austasid kõik NSV Liidu rahvad sõjameeste püha mälestust, kes olid langenud võitluses Nõukogude kodumaa eest.

Kolme suurriigi juhtide Potsdami konverents

Pärast Saksa imperialistide lüüasaamist kerkis üles Saksamaa küsimus, küsimus tingimuste loomisest, mis väldiksid Saksa imperialismi taassünni. Neil eesmärkidel kutsutigi kokku kolme suurriigi — NSV Liidu, Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide juhtide kon-

[1] J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, lk. 327—328.

verents. Konverents toimus 17. juulist kuni 2. augustini 1945. a. Potsdamis, Berliini lähedal.

Konverentsil otsustati luua viie suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia, Prantsusmaa ja Hiina Välisministrite Nõukogu. Välisministrite Nõukogu lähimaks ülesandeks oli ette valmistada Saksamaa endiste liitlaste Itaalia, Rumeenia, Bulgaaria, Ungari ja Soomega sõlmitavate rahulepingute projektid. Peale selle sai Välisministrite Nõukogu konverentsilt direktiivi välja töötada Saksamaaga sõlmitava rahulepingu tingimused, mis ei võimaldaks Saksa imperialismi taassündi ja võiksid tagada rahvastele kindla ja kestva rahu ning julgeoleku. Kolme liitlasriigi juhid leppisid kokku selles, et «Saksamaa kunagi enam ei ohustaks oma naabreid või rahu säilitamist kogu maailmas».[1]

Võeti vastu otsused poliitiliste ja majanduslike printsiipide kohta, millest tuleks juhinduda Saksamaa suhtes.

Deklaratsioonis märgiti, et liitlasriikide eesmärgiks ei ole hävitada ega orjastada saksa rahvast. Liitlased kohustusid andma saksa rahvale võimaluse valmistuda selleks, et tulevikus teostada kogu elu rekonstrueerimist demokraatlikul ja rahulikul alusel. Deklaratsioonis öeldi, et kui saksa rahvas läheb seda teed mööda, siis ta leiab koha maailma vabadustarmastavate rahvaste hulgas.

Potsdami konverents määras kindlaks ka üldised printsiibid Saksa majanduse suhtes. «Saksamaa sõjalise potentsiaali hävitamise eesmärgil,» öeldi konverentsi otsustes, «peab olema keelatud ja takistatud relvastuse, sõjavarustuse ja -vahendite tootmine, samuti ka iga tüüpi lennukite ja laevade tootmine.»[2]

Potsdami konverentsi otsustes viidati sellele, et liitlastel tuleb okupatsiooniperioodil vaadata Saksamaale kui majanduslikule terviklikule ja ühtsele maale. Kontrollorganeid kohustati pidama ühtset, vastastikku kooskõlastatud joont.

Vastavalt Krimmi konverentsi otsustele leppisid kolme suurriigi juhid Potsdamis kokku Saksamaalt võetavate reparatsioonide suhtes kahju eest, mida hitlerlased tekitasid paljudele rahvastele.

NSV Liidu pretensioonid reparatsioonide suhtes pidid kuuluma rahuldamisele teatud osa sisseseadete ja toodangu äravõtmisega sellest Saksamaa tsoonist, mis oli okupeeritud Nõukogude vägede poolt. Peale selle pidi NSV Liit täiendavalt saama 15% läänetsoonidest äravõetavatest kasutamiskõlblikest ja komplektsetest kapitaalsetest tööstuslikest sisseseadetest vahetuseks samas väärtuses toiduainete ja toormaterjalide vastu ning 10% läänetsoonides äravõetavatest kapitaalsetest tööstuslikkudest sisseseadetest reparatsioonide arvel tasuta ja hüvituseta[3]. Nõukogude Liit nõustus oma osast rahuldama Poola reparatsioonipretensioone.

---

[1] Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны, т. III, стр. 339.

[2] Sealsamas, lk. 343.

[3] 1950. a. vähendas NSV Liit reparatsioonide suurust ja vabastas 1954. a. alguses Saksa Demokraatliku Vabariigi täielikult reparatsioonikohustustest.

Potsdami konverents otsustas Nõukogude Liidule üle anda Königsbergi linna ja selle juurde kuuluva piirkonna.

Poola piiride suhtes jõudsid kolme valitsuse juhid konverentsil kokkuleppele, et Poola riigile lähevad üle endised Saksa alad ida pool joont, mis algab Balti mere äärest Swinemündest lääne pool ja läheb sealt mööda Oderi jõge Lääne-Neisse suudmeni, edasi mööda Lääne-Neisset kuni Tšehhoslovakkia piirini, kaasa arvatud Danzigi territoorium ja see osa Ida-Preisimaast, mis ei läinud NSV Liidule.

Potsdami konverentsi otsustel on suur rahvusvaheline tähtsus. Kogu progressiivne inimkond võttis need, samuti nagu Krimmi konverentsi otsused, vastu kui programmdokumendid, mis määravad kindlaks suurriikide vahelise koostöö ja maailma sõjajärgse korraldamise demokraatlikud printsiibid.

Imperialistliku Jaapani purustamine

Fašistliku Saksamaa purustamine ei olnud Jaapani imperialistidele veel küllaldaseks õppetunniks. Jaapan jätkas sõjategevust Ameerika Ühendriikide, Inglismaa, Austraalia, Hollandi ja teiste maade vastu. Oma ülemvõimu kehtestamiseks Aasia idaosas pidas ta vallutussõda Hiina ja teiste Aasia maade vastu. Imperialistliku Jaapani tegevus ohustas ka NSV Liidu julgeolekut. Nõukogude valitsus ei saanud sellesse ükskõikselt suhtuda. Jaapani imperialistid hoidsid NSV Liidu piiride ääres miljonilise Kvantungi armee, mille relvastuses oli ligi 5000 suurtükki, 1000 tanki ja kuni 1500 lennukit. Peale selle oli jaapanlastel Mandžuurias 200 000 politseinikku ja sandarmit ning marionetliku Mandžukuo riigi 110 000 mehe suurune armee.

NSV Liidu ja fašistliku Saksamaa vahelise sõja ajal sooritasid Jaapani imperialistid suure hulga vaenulikke akte meie Kaug-Ida piiridel. Tegelikult blokeerisid nad Nõukogude Kaug-Ida mere poolt. Haududes vallutussõja plaane NSV Liidu vastu, valmistus Jaapani sõjaväeline kildkond bakterioloogilise relva laialdasele rakendamisele rahuliku elanikkonna vastu.

Aastail 1941—1945 oli NSV Liit sunnitud hoidma oma Mandžuuria piiril kuni 40 diviisi.

Alguses õnnestus Jaapanil Vaiksel ookeanil saavutada tunduvat edu, kuna Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa ei olnud selles piirkonnas sõjaks ette valmistatud. Siis aga korraldasid Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa oma jõude ja saavutasid murrangu sõjas Jaapaniga. Aastail 1943—1944 viisid Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa relvastatud jõud läbi rea dessantoperatsioone Vaiksel ookeanil, mille tagajärjel suur hulk Jaapani vägesid lõigati mitmesugustel saartel üksteisest ära. 1945. a. keskpaigaks vallutasid Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide relvastatud jõud üksteise järel Mariaani ja Filipiini saared, Riukiu arhipelaagi jt. See võimaldas neil teha massilisi õhurünnakuid Jaapani tööstuskeskustele ja põhjalikult laostada tema majandust. Sõja lõppetapil viskas Ameerika lennuvägi president Trumani käsul kaks aatomipommi Jaapani linnadele Hirošimale ja Nagasakile. Aatomipommide lõhkemine põhjustas

tohutul arvul ohvreid nende linnade elanike hulgas. Surma ja vigastada sai veerand miljonit inimest. Aatomirelva rakendamine Ameerika vägede poolt oli mitte millegagi õigustatud julmuseakt rahuliku elanikkonna kallal.

Väljapaistvat osa võitluses imperialistliku Jaapani vastu etendasid Hiina 8. ja Uus 4. revolutsiooniline armee ning partisanisalgad. 1944. a. teostasid nad Jaapani vägede vastu rea suuri operatsioone. Nende operatsioonide tulemusena suurenesid tunduvalt vabastatud piirkonnad, kus juhtivaks jõuks oli Hiina Kommunistlik Partei eesotsas Mao Tse-dungiga. Hiina revolutsioonilised armeed sidusid üle 60% Hiinas viibivatest Jaapani relvastatud jõududest. Nendel armeedel oli 8 aasta pikkuse võitluse jooksul Jaapani imperialistidega 115 000 lahingut ja kokkupõrget, milles Jaapani imperialistid ja marionetlike valitsuste väed kaotasid 1 700 000 inimest surmasaanute, haavatute ja vangilangenutena.

Jaapani armee jõude kurnas tugevasti rahvavabastusliikumine Koreas, Indo-Hiinas ja teistes okupeeritud maades.

Kuid Jaapan säilitas oma tähtsad sõjalis-tööstuslikud keskused Mandžuurias: metallurgia-, auto-, lennuki-, relva-, püssirohu- jt. suure tootmisvõimega sõjatehased. Tähtis sõjalis-tööstuslik baas oli loodud ka Koreas, eriti selle põhjaosas. Mandžuuria ja Korea andsid ligi ühe kolmandiku kogu Jaapani käsutuses olevast tööstustoodangust. Mandžuurias ja Koreas sulatati 1943. a. 38% Jaapani impeeriumis toodetavast malmist ja 15% terasest. 1945. a. keskpaigaks oli tööstuslik tootmine Mandžuurias ja Koreas tunduvalt laienenud; seal loodi suuri strateegiliste toorainete ja valmis sõjatoodangu tagavarasid. See võimaldas Jaapanil veel pika aja kestel Vaiksel ookeanil sõda pidada.

26. juulil 1945. a. nõudsid Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia ja Hiina Jaapanilt tingimusteta kapituleerumist. Jaapani valitsus lükkas selle nõudmise tagasi.

Nõukogude valitsus ühines kolme liitlasriigi avaldusega ja kuulutas Jaapanile 8. augustil 1945. a. sõja. Ta lähtus seejuures vajadusest kiiremini lõpetada sõda, taastada üldine rahu, vabastada rahvad edasistest ohvritest ja kannatustest, taastada Nõukogude Liidu õigused Venemaa küljest lahtikistud maadele ning kindlustada NSV Liidu riiklikke huve ja meie Kaug-Ida piiride julgeolekut. Nõukogude valitsuse avaldusega ühines Mongoolia Rahvavabariik.

Nõukogude vägede pealetung arenes korraga tohutu pikal maismaarindel (üle 4000 km) ja merel.

9. augustil sai Tokios teatavaks Nõukogude vägede pealetungi algus. Kiiresti kutsuti kokku kõrgem sõjanõukogu, kus peaminister Sudzuki ütles nõupidamisest osavõtjate üldist meeleolu väljendades: «Nõukogude Liidu sõttaastumine täna hommikul asetab meid lõplikult väljapääsmatusse olukorda ning teeb võimatuks sõja jätkamise. Kas meil ei tuleks viivitamatult vastu võtta Potsdami deklaratsiooni tingimused?»

Õhtul algas nõupidamine keisri osavõtul. Sellel nõupidamisel otsustati vastu võtta Potsdami deklaratsiooni tingimused, kui liitlased ei lisa sellesse punkti keisri suveräänsete õiguste tühistamise kohta. Liitlased lükkasid Jaapani ettepaneku tagasi ja nõudsid tema tingimusteta kapituleerumist.

9. augustil alustasid Nõukogude väed Kaug-Idas Baikali-taguse ning 1. ja 2. Kaug-Ida rinde koosseisus marssal A. M. Vassilevski üldjuhtimisel pealetungi vaenlase vägedele kolmest küljest: Primorjest, Habarovski ja Taga-Baikali poolt. Samaaegselt alustasid sõjategevust ka Mongoolia Rahvavabariigi väed, mis tungisid edasi Kalgani ja Dolonnori suunas. Vaikse ookeani laevastik arendas operatsioone piki Korea, Sahhalini ja Kuriili saarte rannikut. Tema sõjalaevad ning allveelaevad tegutsesid Jaapani ja Ohhoota meres, Tatari väinas ja Vaiksel ookeanil. Juba pealetungi esimesel päeval murti jaapanlaste kaitse sügavalt läbi ning meie väeosad liikusid edasi Korea ja Mandžuuria territooriumile.

11. augustil läksid Hiina 8. ja Uus 4. revolutsiooniline armee üle pealetungile Jaapani vägede vastu. See pealetung oli väga edukas. 8. armee vallutas Põhja-Hiinas suured linnad Kalgani, Tšende, Tšifu ja Veihaivei. Uus 4. armee lähenes Nankingile ja jõudis Šanghai agulitesse. Hiina rahvaarmeed vabastasid lühikese ajaga 350 000 km² suuruse ja 20-miljonilise elanikkonnaga territooriumi.

Nõukogude vägede üheaegne purustav hoop kolmest suunast ajas segi kõik Kvantungi armee staabi plaanid ning tema armee tükeldati ja hävitati osade kaupa. Vaikse ookeani laevastik vallutas 12. augustil Põhja-Koreas Rassini sadama ja 14. augustil Seisini.

Baikali-taguse aladelt pealetungivate Nõukogude vägede löökide all varisesid kokku vaenlase tugevasti kindlustatud Mandžuro-Tšalainori ja Halun-Aršani kaitsealad. Suure hulga raske tehnikaga varustatud Nõukogude väed, sealhulgas ka tankiväed, sooritasid raske retke üle Suure Hingani mäeaheliku. Jaapani väed olid jahmunud tankide ilmumisest Suure Hingani kaudu. Jaapani valitsus seisis Kvantungi armee täieliku hävitamise fakti ees.

23. augustil 1945. a. jõudsid Nõukogude väed Daireni (Dalni) ja Port Arthuri sadamatesse. Samal päeval maandus 2. Kaug-Ida rinde ja Vaikse ookeani laevastiku meredessant Sjumusju ja Paramuširi saarel.

Pärast ebaõnnestunud vasturünnakuid lõpetasid Kvantungi armee peajõud vastupanu, panid relvad maha ja andsid end meie vägedele vangi.

28. augustil viidi lõpule Sahhalini lõunaosa vabastamine Jaapani röövvallutajatest; 1. septembriks vallutati kõik Kuriili saared.

Kaug-Ida sõjatandri erakordselt rasketes tingimustes purustas Nõukogude armee lühikese ajaga ja sundis end vangi andma miljonilise Kvantungi armee. Ta vabastas Jaapani imperialistidest Mandžuuria, Lõuna-Sahhalini, Kuriili saared ja Põhja-Korea.

Väga suur tähtsus imperialistliku Jaapani purustamisel oli Hiina Rahvavabastusarmee kangelaslikul tegevusel. Lahingutest Kvantungi armeega võtsid vahetult osa Mongoolia Rahvavabariigi väed.

Tunduvat abi osutasid Nõukogude vägedele Korea partisanid. Samal ajal aktiviseerisid oma võitlust Jaapani imperialistide vastu Vietnami vabastusjõud.

Kõik need asjaolud sundisid Jaapanit end võidetuks tunnistama. 2. septembril 1945. a. kirjutasid Jaapani esindajad alla tingimusteta kapituleerumise aktile. Teine maailmasõda oli lõppenud.

§ 4. Nõukogude Liidu poolt Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailma-ajalooline tähtsus

NSV Liidu võit Suures Isamaasõjas näitas, missugused kolossaalsed, võitmatud jõud on Nõukogude sotsialistliku riigi käsutuses. See kinnitas uue jõuga V. I. Lenini surematuid sõnu: «Ilalgi ei võideta seda rahvast, kelle töölised ja talupojad on oma enamuses mõistnud, ära tundnud ja näinud, et nad kaitsevad omaenda võimu, nõukogude võimu — töörahva võimu, et nad kaitsevad seda üritust, mille võit kindlustab neile ja nende lastele võimaluse kasutada kõiki kultuuri hüvesid, kogu inimtöö loomingut.»[1]

Nõukogude ühiskondlik kord pidas edukalt vastu katsele sõjatules ja tõendas oma täielikku eluvõimelisust. Ta võimaldas kommunistlikul parteil ja Nõukogude valitsusel organiseerida kõik meie rahva jõud ja suunata need vaenlase purustamisele. Nõukogude rahva jõudude peamiseks lätteks oli sotsialismi võidu tagajärjel mõõtmatult tugevnenud tööliste ja talupoegade liit.

Sotsialistlik majandus oli Nõukogude armee lahinguvõime kindlaks materiaalseks aluseks. Esmajärguline tähtsus sõja edule oli meie sotsialistlikul tööstusel, eelkõige rasketööstusel, mis on kogu rahvamajanduse selgrooks. Meie sõjaline võit poleks olnud mõeldav sotsialistliku majanduseta maal, mis kindlustas armee varustamise toiduainetega ja tööstusele toorained.

Sõja-aastail töötasid töölised, kolhoosnikud ning teaduse ja kultuuri alal töötajad ennastsalgavalt rinde heaks. See nõukogude inimeste kangelaslik töö tagalas läks Isamaasõja ajalukku kui rahva võrratu kangelastegu oma kodumaa kaitsmisel.

Meie võidu võimsaks lätteks oli ka Nõukogude riigikord, mis kehtestas meie maal töörahva ainuvõimu ja NSV Liidu rahvaste häirimatu sõpruse.

Nõukogude Liidu rahvaste sõprus karastus ja tugevnes veelgi võitluses fašistlike röövvallutajatega. Nõukogude paljurahvuseline riik tegi auga läbi sõja karmi proovi.

Nõukogude armee, mis karastus võitluste tules, näitas end kõr-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 292.

gete moraalsete ja lahinguliste omadustega esmaklassilise kaasaegse armeena. Nõukogude armee oli Suures Isamaasõjas eesrindliku sõjateaduse rakendajaks.

Nõukogude armee jõud seisab selles, et ta toetub kindlale ja vastupidavale tagalale. Rinde ja tagala, armee ja rahva ühtsus oli meie võidu peamiseks tingimuseks.

Sõja-aastail avanes kogu ulatuses meie rahva ja tema armee jõu niisugune võimas allikas nagu nõukogude patriotism. Miljonid nõukogude patrioodid sooritasid suuri kangelastegusid rindel ja tagalas. Mehisuse ja kangelaslikkuse eest Isamaasõjas autasustati NSV Liidu ordenite ja medalitega üle 7 milj. Nõukogude sõduri, madruse, ohvitseri, kindrali ja admirali. Ligi 11 000 Nõukogude sõjamehele anti Nõukogude Liidu kangelase nimetus. Tulise nõukogude patriotismi kujukaks avalduseks oli sadade tuhandete nõukogude partisanide mehine ja ennastsalgav võitlus vaenlase tagalas. Vaenlase poolt okupeeritud territooriumile jäänud nõukogude inimesed ei kaotanud usku Nõukogude riigi võidusse.

Nad olid kindlalt veendunud, et kommunistlik partei suudab organiseerida vaenlase purustamise, ja tegid kõik mis võimalik selleks, et kaitsta meie suure kodumaa vabadust ja sõltumatust. Väljapaistvat mehisust osutasid Nõukogude võitlejad ja komandörid, kes olid langenud fašistide kätte vangi. Fašistlike vangilaagrite ebainimlik režiim ei murdnud nõukogude inimeste tahet. Nad organiseerisid põrandaaluseid rühmi, saboteerisid võimude korraldusi, organiseerisid ülestõuse, põgenesid vangilaagreist. Kogu maailmale on teada niisuguste nõukogude patriootide kangelasteod, nagu fašistlikes piinakambrites hukkunud D. M. Karbõšev ja Mussa Džalil ning lendur M. P. Devjatajev, kes sooritas julguse poolest enneolematu teo, põgenedes vangipõlvest vaenlase lennukil.

Nõukogude rahva sügav usaldus oma kalli kommunistliku partei ja valitsuse vastu oli vaenlase üle saavutatud võidu tähtsaimaks eeltingimuseks.

Esinedes Punaarmee väejuhtide auks korraldatud vastuvõtul Kremlis 24. mail 1945. a., ütles J. V. Stalin, märkides ära Nõukogude rahvaste ja eriti vene rahva teeneid võidukas sõjas: «Meie valitsusel oli palju vigu, meil oli aastail 1941—1942 meeleheitliku olukorra momente, kui meie armee taganes, jättis maha meile südamelähedasi Ukraina, Valgevene, Moldaavia, Leningradi oblasti, Baltimaade ja Karjala-Soome vabariigi külasid ning linnu, jättis maha sellepärast, et ei olnud teist pääseteed. Teistsugune rahvas oleks võinud ütelda valitsusele: teie ei õigustanud meie ootusi, minge ära, meie paneme ametisse teise valitsuse, kes sõlmib rahu Saksamaaga ja kindlustab meile rahuliku elu. Kuid vene rahvas ei asunud sellele teele, sest ta uskus oma valitsuse poliitika õigsusesse ja oli valmis kandma ohvreid, et kindlustada Saksamaa purustamist.»[1]

---

[1] J. Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, lk. 333—334.

Nõukogude Liidu suure võidu Isamaasõjas sepistas kommunistlik partei — nõukogude ühiskonna organiseeriv ja juhtiv jõud.

Sõja-aastail tunnetasid nõukogude inimesed veelgi sügavamini, et kommunistlik partei, see on «meie ajastu mõistus, au ja südametunnistus».[1] Just sellepärast andsid tuhanded Nõukogude sõjamehed lahingusse minnes avalduse palvega võtta nad vastu kommunistliku partei ridadesse. Sõja kõige raskematel perioodidel oli juurdevool parteisse eriti suur. 1941. a. oli parteis 3,8 milj. liiget ja liikmekandidaati, 1. aprillil 1945. a. aga oli, vaatamata paljude tuhandete kommunistide hukkumisele lahingutes, partei ridades juba 5,8 milj. liiget ja liikmekandidaati. Partei ridade suur kasv raskete sõjaliste katsumuste aastail on ilmekaks tõendiks tema üha kasvavast autoriteedist, tema katkestamatutest sidemetest rahvaga, nõukogude inimeste armastusest ja usaldusest tema vastu.

Sõjas fašistliku Saksamaa vastu võitlesid kangelaslikult õlg õla kõrval Nõukogude vägedega Poola ja Tšehhoslovakkia vaprad sõjamehed, kes tegutsesid Nõukogude armee koosseisus. Sõja viimasel etapil aitasid Nõukogude armeel hitlerismi relvastatud jõude lõplikult puruks lüüa ka Rumeenia ja Bulgaaria väed. Võitluses fašistlike röövvallutajatega demonstreerisid mehisust ja ennastsalgavust Jugoslaavia partisanid ja Jugoslaavia Rahvavabastusarmee sõjamehed.

Ennastsalgavalt võitlesid fašismi vastu, oma maade vabaduse ja sõltumatuse eest Prantsusmaa, Itaalia, Poola, Tšehhoslovakkia, Norra, Albaania, Kreeka, Bulgaaria ja teiste Euroopa maade patrioodid.

Lahingutes imperialistliku Jaapani relvastatud jõudude vastu Kaug-Idas võitlesid koos Nõukogude armee ja liitlaste armeedega vapralt Hiina Rahvavabastusarmee väeosad, hiina partisanid, rahvavabastusliikumise võitlejad Koreas, Vietnamis ja teistes Aasia maades.

Sõjas fašistlike röövvallutajate vastu võitlesid koos NSV Liiduga liitlasriikide — Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide väed.

Nõukogude rahva võit Isamaasõjas oli suure maailma-ajaloolise tähtsusega sündmuseks. Nõukogude rahvas kaitses kindlalt oma kodumaa terviklikkust ja rahvuslikku sõltumatust, kaitses sotsialismi suuri saavutusi.

Saavutatud võiduga kindlustas Nõukogude Liit oma piiride julgeoleku läänes ja idas, tagades sellega veelgi soodsamad tingimused edasisele rahulikule ülesehitustööle. Ukraina NSV, Valgevene NSV ja Moldaavia NSV ühendasid täielikult endaga ajalooliselt neile kuuluvad maad ja kogusid ühtsesse perre kõik oma rahvad. Leedu rahvale anti tagasi Saksa imperialistide poolt anastatud Klaipeda piirkond.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 241.

NSV Liit sai Balti mere ääres jäävaba sadamalinna Königsbergi (nüüd Kaliningrad) koos selle juurde kuuluva piirkonnaga. Piir Soomega taastati vastavalt Nõukogude—Soome kokkuleppele 1940. aastast. Nõukogude Liidule anti tagasi vana vene piirkond Petšenga koos Petšenga (Petsamo) jäävaba sadamaga.

Kaug-Idas anti Nõukogude Liidule tagasi Lõuna-Sahhalin ja Kuriili saared. Nõukogude Liidu piiride julgeolek läänes ja idas on nüüd paremini kindlustatud kui kunagi varem.

Hitlerliku Saksamaa purustamisega läänes ja imperialistliku Jaapani purustamisega idas lõpetati Teine maailmasõda. Nõukogude Liit etendas otsustavat osa Euroopa rahvaste vabastamisel fašistliku türannia õudustest. Võit fašismi üle kindlustas Kesk- ja Kagu-Euroopa rahvastele võimaluse vabaks arenemiseks ja rahvademokraatia kehtestamiseks. Agressiivsete imperialistlike jõudude purustamine lõi soodsad tingimused Hiina Suure revolutsiooni ja teiste Aasia rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse võiduks, aitas neil jõuda rahvusliku sõltumatuse ja demokraatliku arenemise teele.

Eriti suur oli NSV Liidu poolt fašismi üle saavutatud võidu tähtsus saksa rahva ajaloos. Fašismi purustamine avas uue ajajärgu Saksamaa ajaloos. Fašismi üle saavutatud võidu päev oli Saksamaa demokraatlike jõudude taassünni alguseks.

Nõukogude Liidu ja teiste vabadustarmastavate rahvaste võit tekitas põhjalikke muutusi rahvusvahelises olukorras. Sotsialism astus välja ühe maa piirest ja muutus ülemaailmseks süsteemiks, mis ühendab üht kolmandikku inimkonnast. Ka selles faktis leidis nõukogude rahva võit Suures Isamaasõjas täieliku ja sügava väljenduse.

VIII OSA

NSV LIIDU EDASINE ARENDAMINE KOMMUNISMILE JÄRKJÄRGULISE ÜLEMINEKU TEEDEL

(1945—1957)

XX PEATÜKK

NÕUKOGUDE RAHVA VÕITLUS RAHVAMAJANDUSE TAASTAMISE JA EDASISE ARENDAMISE EEST (1945—1950)

§ 1. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1945—1950

Teise maailmasõja tagajärjel toimunud muutused jõudude asetuses rahvusvahelisel areenil

Pärast Suure Isamaasõja ning Teise maailmasõja võidukat lõpetamist muutus rahvusvaheline olukord põhjalikult rahujõudude, demokraatia ja sotsialismi kasuks. Kolm agressiivset imperialistlikku suurriiki — Saksamaa, Itaalia ja Jaapan — said kaotuse osaliseks. Inglismaa, Prantsusmaa ja rida teisi kapitalistlikke maid tulid sõjast välja nõrgestatutena. Ainult Ameerika Ühendriikide positsioonid tugevnesid sõja tagajärjel. Kapitalistlik süsteem tervikuna väljus sõjast üsna ebakindlana. Sõda teravdas kõiki vastuolusid, mis on omased kapitalismile. Paljudes maades tugevnes töötajate võitlus oma sotsiaalse ja rahvusliku vabanemise eest.

Albaania, Bulgaaria, Ungari, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Jugoslaavia rahvad võtsid kommunistlike ja töölisparteide juhtimisel oma saatuse enda kätte, viisid ellu põhjalikke sotsiaal-majanduslikke ümberkorraldusi ja asusid üles ehitama sotsialismi. Rahvavõimu kehtestamisel kasutasid need rahvad Nõukogude armee võitude tagajärjel kujunenud soodsat olukorda.

Nõukogude Liidu demokratiseerimise, demilitariseerimise ja denatsifitseerimise poliitika Nõukogude okupatsioonitsoonis Saksamaal soodustas saksa rahva demokraatlike jõudude tugevnemist ja Saksa Demokraatliku Vabariigi loomist. Saksa Demokraatliku Vabariigi moodustamine 1949. a. oktoobris oli suure tähtsusega sündmuseks saksa rahva elus. Ta pani aluse uuele etapile kaasaegse Saksamaa ajaloos.

Fašistliku reaktsiooni purustamise ning kapitalistliku süsteemi üldise nõrgenemise tulemusena arenes koloniaal- ja sõltuvate maade rahvaste võimas vabadusliikumine. Hiinas võitis suur rahvarevolutsioon. 1. oktoobril 1949. pärast hiina rahva pikka kangelaslikku võitlust kommunistliku partei juhtimisel rahvusvahelise imperialismi ja sisemise reaktsiooni vastu, kuulutati välja Hiina Rahvavabariik. Suur hiina rahvas võttis võimu enda kätte, saavutas täieliku iseseisvuse ja rahvusliku suveräänsuse ning, kasutades sotsialismi ja demokraatia leeri toetust, asus kindlalt sotsialismi ülesehitamise teele. Revolutsiooni võit Hiinas oli pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni suurimaks löögiks imperialistlikule koloniaalsüsteemile.

Sõjajärgsel perioodil saavutasid iseseisvuse veel mitmed teised Aasia riigid. 1945. a. septembris kuulutati endise Prantsuse koloonia — Indo-Hiina territooriumil välja Vietnami Demokraatlik Vabariik. Jaapani kolonisaatoreist vabanenud Põhja-Koreas tekkis Korea Rahvademokraatlik Vabariik. Indoneesia rahva vabadusvõitluse tulemusena tekkis 1945. a. augustis sõltumatu Indoneesia Vabariik. 1948. a. jaanuaris oli Inglise valitsus sunnitud tunnistama Birma sõltumatust. Veel varem, 1947. a. augustis tuli Inglismaal tunnustada India ja Pakistani iseseisvust. Vastavalt 1950. a. jaanuaris kehtima hakanud põhiseadusele kuulutati India suveräänseks demokraatlikuks vabariigiks. India rahva pika ja visa võitluse resultaadina iseseisva India riigi loomine oli tõsiseks löögiks imperialismi koloniaalsüsteemile. Poliitilise vabaduse kättevõidelnud Aasia maad asusid majandusliku iseseisvuse saavutamise teele.

Sõjajärgse perioodi tähtsaimaks iseärasuseks on sotsialismi muutumine maailmasüsteemiks. Kui Esimese maailmasõja tagajärjeks oli imperialismirinde läbimurdmine ja Venemaa väljalangemine imperialismi maailmasüsteemist, siis Teine maailmasõda ja fašismi purustamine ning kapitalismi positsioonide nõrgenemine maailmas tõid kaasa rea Kesk- ja Kagu-Euroopa ning Aasia maade väljalangemise imperialistlikust süsteemist.

Sotsialismileeri maad asusid kiire majandusliku ja kultuurilise tõusu teele. Euroopa rahvademokraatlikes maades, vaatamata sellele, et nad said tugevasti kannatada Teise maailmasõja ajal, oli tööstustoodangu sõjaeelne tase juba 1950. aastaks tunduvalt ületatud.

Sotsialismileeri maade vahel kujunesid välja täiesti uued, ajaloos seninägematud riikidevahelised suhted. Need maad annavad üksteisele omakasupüüdmatut, vennalikku majanduslikku abi, koordineerivad oma majanduse arendamise plaane, teostavad vastastikku kasulikku kaubandust, vahetavad majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö kogemusi.

Teise maailmasõja aastatel saavutati fašismivastasesse koalitsiooni kuuluvate erinevate sotsiaalsete süsteemidega riikide koostöö. Ent varsti pärast Teise maailmasõja lõppu hakkas Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa poliitikas avalduma

reaktsiooniliste militaristlike ringkondade mõju, ülekaalu saavutasid taotlused oma tahte pealesurumiseks teistele riikidele majandusliku ja poliitilise surve, ähvarduste ja sõjaliste provokatsioonide abil. Nii kujunes lääneriikide välispoliitikas välja suund, mis sai «jõupositsiooni-poliitika» nimetuse.

Samal ajal kui Nõukogude Liit, olles oma välispoliitikas truu leninlikele printsiipidele, taotles sõjajärgsete rahvusvaheliste probleemide reguleerimist demokraatlikel alustel ning võitles rahu kindlustamise ja selliste tingimuste loomise eest, mis ei lubaks uue sõja tekkimist, imperialistlike riikide agressiivsed ringkonnad, eelkõige Ameerika Ühendriigid, teostasid demokraatliku ja rahvusliku vabadusliikumise mahasurumise poliitikat, sepitsesid agressiivseid plaane NSV Liidu ja teiste sotsialismileeri maade vastu. Ameerika Ühendriikide agressiivsete ringkondade maailmavalitsuse püüdlusi väljendas avalikult Ameerika Ühendriikide president H. Truman, kes teatas 1945. a., et «võit seadis ameerika rahva ette maailma juhtimise alalise ja põletava vajaduse».

NSV Liidu võitlus rahulepingute sõlmimise eest demokraatlikel alustel

Kohe pärast sõja lõppu hakkas avalduma printsipiaalne erinevus välispoliitiliste suundade vahel, mida teostasid Nõukogude Liit ja teised sotsialistliku leeri maad ühelt poolt ja kapitalistliku maailma maad eesotsas Ameerika Ühendriikidega teiselt poolt. See avaldus juba ettevalmistuste kestel rahulepingute sõlmimiseks Itaalia, Rumeenia, Bulgaaria, Ungari ja Soomega. Rahulepingute projektid nende maadega olid ette valmistatud Välisministrite Nõukogu poolt, mis moodustati 1945. a. Potsdami konverentsil, 1945.—1946. a. jooksul. Need projektid vaadati läbi Pariisis 1946. a. juulist kuni oktoobrini toimunud 21 riigi esindajate konverentsil, mis pidi avaldama oma arvamuse nende kohta ja esitama oma soovitused. Pariisi rahukonverentsil ütlesid lääneriigid lahti reast Välisministrite Nõukogus kooskõlastatud otsustest ja püüdsid rahulepinguid sõnastada selliselt, et neil oleks võimalus alaliselt vahele segada Bulgaaria, Ungari, Itaalia, Rumeenia ja Soome majandusliku ja poliitilisse ellu. Nõukogude Liit ja teised sotsialismileeri riigid lükkasid otsustavalt tagasi nimetatud riikidele esitatud nõudmised, mis ei olnud kooskõlas nende suveräänsuse ja rahvusliku väärikusega. Pärast teravaid vaidlusi kiitis Pariisi rahukonverents heaks enamiku Välisministrite Nõukogu poolt ettevalmistatud rahulepingute projektide artikleid. Need küsimused, mille suhtes Välisministrite Nõukogus ei saavutatud eelkokkulepet, jäid ka Pariisi rahukonverentsil kooskõlastamata. Need vaadati uuesti läbi ja lahendati Välisministrite Nõukogu istungil New Yorgis (1946. a. november-detsember). 10. veebruaril 1947. a. toimus Pariisis rahulepingute allakirjutamine Itaalia, Rumeenia, Ungari, Bulgaaria ja Soomega.

Teistsugune oli olukord Saksamaa küsimuse reguleerimisel.

Vastavalt liitlastevahelisele kokkuleppele kuulus kõrgem võim Saksamaal pärast fašismi purustamist Kontrollnõukogule, millesse

kuulusid NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa okupatsioonivägede ülemjuhatajad. Okupatsiooni esimestel kuudel võeti vastu ühiseid otsuseid poliitiliste, majanduslike ja administratiivsete küsimuste kohta kogu Saksamaa ulatuses. Kuid juba sel ajal ilmnesid üha selgemini lääneriikide püüded lõhestada Saksamaad ning tühistada Krimmi ja Potsdami konverentsil Saksamaa küsimuses vastuvõetud otsused.

Samal ajal, kui Nõukogude Liit võitles järjekindlalt Saksamaa demokratiseerimise ja demilitariseerimise eest, ühtse, demokraatliku, rahuarmastava Saksa riigi eest, ütlesid lääneriigid sisuliselt lahti demokratiseerimise programmi teostamisest oma okupatsioonitsoonides ning aitasid kaasa Saksa militarismi taassünnile ja Lääne-Saksamaa sõjamajandusliku potentsiaali taastamisele. 2. detsembril 1946 sõlmisid Ameerika Ühendriigid ja Inglismaa kokkuleppe Ameerika ja Inglise okupatsioonitsooni ühendamise kohta. Selle kokkuleppega ühines hiljem ka Prantsusmaa. Nende okupatsioonitsoonide liitmine oli esimeseks sammuks Saksamaa lõhestamisel. 1948. a. märtsis lõpetas Kontrollnõukogu lääneriikide separaatse tegevuse tagajärjel tegelikult oma olemasolu.

Saksamaa küsimust arutati korduvalt Välisministrite Nõukogu istungitel. Nõukogude Liit esitas ulatusliku programmi Saksamaa ühtsuse taastamiseks demokraatlikel alustel ning tegi konkreetsed ettepanekud temaga rahulepingu sõlmimiseks. Kuid lääneriikide vastuseisu tõttu ei läinud korda vastu võtta kooskõlastatud otsuseid Saksamaa küsimuses.

Jaapaniga rahulepingu sõlmimine oli samuti seatud Välisministrite Nõukogu ülesandeks ja pidi toimuma Hiina osavõtul. Kuid Ameerika Ühendriigid, kes olid okupeerinud Jaapani, ja Inglismaa ajasid nurja üldise rahulepingu ettevalmistamise, mis oleks väljendanud kõigi maade huve, kes võtsid osa sõjast Jaapaniga.

NSV Liidule vaenulike sõjaliste blokkide loomine. Ameerika imperialismi üleminek avalikele agressiooniaktidele

Lääneriikide välispoliitika ekspansionistlik suund leidis väljenduse ka Nõukogude-vastaste sõjaliste blokkide loomises. 1947. a. suvel esitasid Ameerika Ühendriigid nn. «Marshalli plaani», mis oli suunatud Euroopa lõhestamisele kaheks teineteisele vastandlikuks riikide rühmaks, Lääne-Euroopa maade sõjalis-poliitilise bloki loomisele Ameerika Ühendriikide osavõtul. 1948. a. märtsis kirjutati Brüsselis Inglismaa, Prantsusmaa, Belgia, Hollandi ja Luksemburgi poolt alla leping erilise grupeeringu loomiseks, mis on tuntud «Lääne liidu» nimetuse all. 1949. a. aprillis kirjutati Washingtonis alla Põhja-Atlandi lepingule Ameerika Ühendriikide, Inglismaa, Prantsusmaa, Belgia, Hollandi, Luksemburgi, Kanada, Itaalia, Portugali, Norra, Taani ja Islandi osavõtul.[1] Põhja-Atlandi lepingu allakirjutamisega loodi agressiivne imperialistlik blokk eesotsas Ameerika

[1] Hiljem liitusid Põhja-Atlandi paktiga Türgi ja Kreeka (1952) ning Saksa Föderatiivne Vabariik (1954).

Ühendriikidega. Põhja-Atlandi blokk ei olnud suunatud mitte üksnes NSV Liidu ja rahvademokraatlike maade vastu, vaid ka koloniaal- ja sõltuvate maade rahvusliku vabadusliikumise ja kapitalistlike maade demokraatlike jõudude vastu.

Kuna lääneriikide agressiivsetes plaanides pidi tähtsat osa etendama Lääne-Saksamaa, võeti esimeste poolt ette üha uusi samme Saksamaa suuremaks lõhestamiseks. 1948. a. veebruarist kuni juunini Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa koos Belgia, Hollandi ja Luksemburgiga, rikkudes 1945. a. Potsdami konverentsi otsuseid, mis nägid ette, et Saksamaad puutuvad küsimused tuleb läbi arutada Välisministrite Nõukogus, töötasid Londoni konverentsil välja Saksamaa lõhestamise lõpuleviimise plaani, luues lääne okupatsioonitsoonidest separaatse riigi.

Rahvademokraatlikud maad esitasid omalt poolt Varssavis 1948. a. juunis toimunud NSV Liidu, Albaania, Bulgaaria, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia, Poola, Rumeenia ja Ungari välisministrite nõupidamisel uuesti Saksamaa küsimuse lahendamise programmi vastavalt Potsdami konverentsi otsustele. Lääneriigid lükkasid selle programmi tagasi. 1949. a. septembris loodi Lääne-Saksamaal omaette riik — Saksa Föderatiivne Vabariik, kus võimule tulid reaktsioonilised revanšistlikud ringkonnad.

Aasta hiljem New Yorgis toimunud Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa välisministrite nõupidamisel töötati välja Saksa armee taastamise ja Lääne-Saksamaa remilitariseerimise plaanid. Need lääneriikide ebaseaduslikud otsused kutsusid esile maailma demokraatliku avalikkuse protesti. NSV Liidu, Albaania, Bulgaaria, Poola, Rumeenia, Saksa Demokraatliku Vabariigi, Tšehhoslovakkia ja Ungari välisministrid, kogunenud nõupidamisele Prahasse 1950. a. oktoobris, astusid otsustavalt välja Lääne-Saksamaa remilitariseerimise vastu, nõudes viivitamatult rahulepingu sõlmimist Saksamaaga ja Saksa riigi ühtsuse taastamist, okupatsioonivägede väljaviimist ja võrdõiguslikel alustel Ida- ja Lääne-Saksamaa esindajatest moodustatud Asutava Nõukogu loomist, et valmistada ette ajutise, demokraatliku ja rahuarmastava üle-saksamaalise suveräänse valitsuse moodustamist. Ka see ettepanek lükati lääneriikide poolt tagasi.

1950. a. suvel läks Ameerika imperialism agressiooni ettevalmistamiselt üle otsestele agressiooniaktidele. 1950. a. juunis alustasid Ameerika imperialistid ja Li Sõn Mani kontrrevolutsioonili-ne valitsus Lõuna-Koreas sõda Korea Rahvademokraatliku Vabariigi likvideerimiseks ja platsdarmi loomiseks Hiina Rahvavabariigi vastu. Samaaegselt okupeerisid Ameerika Ühendriigid Hiinale kuuluva Taivani saare.

1950. a. juulis viisid Ameerika Ühendriigid Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Julgeoleku Nõukogus läbi resolutsiooni, mille kohaselt soovitati ÜRO liikmesriikidel saata oma vägesid Koreasse. Ameerika Ühendriigid kasutasid sel viisil oma agressiooni varjamiseks ÜRO lippu. Ameerika Ühendriikide agressioon Korea vastu

kutsus esile maailma demokraatlike jõudude meelepaha ja protesti. Nõukogude Liit ja rida teisi maid nõudsid sõja viivitamata lõpetamist Koreas ja sealt võõraste vägede väljaviimist.

Nõukogude Liidu võitlus relvastuse vähendamise ja aatomirelva keelamise eest. Rahupooldajate liikumine

Nõukogude valitsus esitas korduvalt Ühinenud Rahvaste Organisatsioonis ettepanekuid relvastuse üldise vähendamise ja aatomienergia sõjaliseks otstarbeks kasutamise keelamise kohta. Vaatamata rahvusvaheliste reaktsiooniliste ringkondade vastupanule läks Nõukogude Liidul ja teistel ÜRO-s olevatel demokraatliku leeri maadel korda saavutada 1946. a. detsembris resolutsiooni vastuvõtmist relvastuse ning relvastatud jõudude üldise reguleerimise ja vähendamise printsiipide kohta. Samuti läks neil korda 1947. a. novembris saavutada ÜRO Peaassamblee poolt uue resolutsiooni vastuvõtmist sõjapropaganda vastu. Nende resolutsioonide elluviimine praktikas aeti aga läääneriikide poolt nurja. Vaatamata sellele jätkas Nõukogude Liit ka edaspidi visa võitlust relvastuse vähendamise ja aatomirelva keelamise eest. Nõukogude delegatsioon ÜRO-s esitas rea tähtsaid ettepanekuid, nende hulgas ettepaneku sõlmida rahupakt rahu kindlustamiseks NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Hiina, Inglismaa ja Prantsusmaa vahel.

Nõukogude Liidu ja rahvademokraatiamaade rahu ja sõpruse poliitikat toetasid aktiivselt eri maade laiad ühiskondlikud ringkonnad. Ameerika Ühendriikide ja temaga mitmesuguste sõjaliste ja poliitiliste paktidega seotud riikide agressiivne poliitika kohtas aga seevastu iga aastaga üha suurenevat vastupanu.

Rahvusvahelise pinevuse kasv ja uue sõja ohu suurenemine sõjajärgsel perioodil kutsus esile järjest kasvava massilise liikumise rahu kaitseks. See liikumine hõlmas sadu miljoneid mitmesuguste poliitiliste vaadetega ja veendumustega inimesi. Kõiki neid innustas püüd kaitsta maksku mis maksab kalli hinnaga kättevõidetud rahu ja ohjeldada agressiivseid jõude. Rahuliikumine muutus tõeliselt üldrahvalikuks. Rahuliikumine tegi võimalikuks pärast sõda selliste rahvusvaheliste massiliste demokraatlike organisatsioonide loomise, nagu Ülemaailmne Ametiühingute Föderatsioon, Rahvusvaheline Naiste Demokraatlik Föderatsioon ja Demokraatliku Noorsoo Ülemaailmne Föderatsioon. Suur tähtsus rahukaitseliikumise arenemisele oli kultuuritegelaste kongressil rahu kaitseks, mis toimus Wroclawis, Naiste Demokraatliku Föderatsiooni ülemaailmsel kongressil Budapestis (1948. a.) ja ülemaailmsel rahupooldajate kongressil Pariisis ning Prahas 1949. a. aprillis. Ülemaailmse rahupooldajate kongressi Alaline Komitee võttis oma Stokholmi istungjärgul märtsis 1950. a. vastu otsuse allkirjade kogumise kohta üleskutsele aatomirelva keelamiseks. Sellele üleskutsele andsid oma allkirja sajad miljonid inimesed.

Rahupooldajate liikumise tekkimine ja arenemine oli tähtsaks jõuks võitluses agressiivsete imperialistlike ringkondade kuritegelike plaanide vastu.

§ 2. Üleminek rahulikule ülesehitustööle. Neljas rahvamajanduse arendamise viie aasta plaan

Üleminek sõjalt rahulikule elule

Pärast Suure Isamaasõja võidukat lõpetamist pöördus Nõukogudemaa tagasi rahuliku elu juurde. Nõukogude rahvas asus sõjatagajärgede likvideerimisele ja rahvamajanduse edasisele arendamisele rahu tingimustes. Juba 1945. a. kevadel algas NSV Liidu rahvamajanduse üleviimine rahuaja rööbastele. Täielikult võidi selle ülesande täitmisele asuda alles pärast fašistliku Saksamaa ja militaristliku Jaapani kapituleerumist. Pärast sõja lõpetamist astus Nõukogude riik viivitamatult rea samme riigi elu üleviimiseks rahuaja rööbastele. Kõigepealt demobiliseeriti suur osa Nõukogude relvastatud jõude. Miljonid inimesed pöördusid tagasi rahulikule tööle mitmesugustes rahvamajandusharudes. Tööstuses taastati 8-tunniline tööpäev, kaotati ületunnitöö ning kehtestati uuesti puhkused töölistele ja teenistujatele.

Vastavalt rahuliku ülesehitustöö ülesannetele korraldati ümber riigi- ja majandusaparaadi mõned organid. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 4. septembrist 1945 lõpetati Riigikaitsekomitee tegevus, tema funktsioonid anti üle NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogule. Tankitööstuse Rahvakomissariaat muudeti ümber Transportmasinate Ehitamise Rahvakomissariaadiks, moodustati Rasketööstusettevõtete Ehitamise Rahvakomissariaat. Paljud ettevõtted hakkasid üle minema rahvatarbekaupade tootmisele.

Sõja poolt purustatud majanduse taastamise ülesanne oli äärmiselt raske ja keerukas. Fašistlikud röövvallutajad olid teinud NSV Liidu rahvamajandusele tohutu suurt kahju. Hiiglasuur territoorium Leningradist, Moskvast, Stalingradist ja Kaukaasia eelmäestikust kuni läänepiirideni oli varemeis. Saksa fašistlikud röövvallutajad olid purustanud ja täielikult või osaliselt maha põletanud 1710 linna ja üle 70 000 küla. Oli purustatud 32 000 tööstusettevõtet, 65 000 km raudteeliine, üle 4000 raudteejaama. Purustustest tingituna oli metallitootmine sõja lõpuks 1933.—1935. a. tasemel ja traktorite tootmine 1930. a. tasemel.

Nõukogude rahvas alustas taastamistöid juba sõja ajal, kohe pärast vastava territooriumi vabastamist. Loomulikult saadi sõja ajal teha ainult esimesi samme purustatud rahvamajanduse taastamiseks. Enamik tööstusettevõtteid jäi taastamata. Oli vaja uuesti ehitada elumaju, haiglaid, koole, raamatukogusid, teatreid ja muuseume.

Eriti raskesti oli kannatada saanud põllumajandus. Saksa röövvallutajad likvideerisid ja röövisid paljaks 98 000 kolhoosi, 1876 sovhoosi ja 2890 masina-traktorijaama, tapsid või võtsid ära ja ajasid Saksamaale 7 milj. hobust, 17 milj. veist, kümneid miljoneid sigu, lambaid ja kitsi ning üle 100 milj. kodulinnu.

Tuhandetes külades elutsesid inimesed muldonnides ja telkides.

Põlluharimiseks ei jätkunud töökäsi, veojõude ega inventari. Sageli künti lehmadega, hariti maad käsitsi.

NSV Liidule okupantide poolt ajutiselt hõivatud territooriumil varanduste otsese hävitamise läbi tehtud kahjud moodustasid kolossaalse summa — 679 miljardit rubla.

Seega nõudis rahvamajanduse taastamine vaenlase poolt ajutiselt okupeeritud aladel nõukogude rahvalt tohutuid jõupingutusi. Seda ülesannet lahendades ei võinud NSV Liit loota välisabile, vaid pidi toetuma ainuüksi oma sisemistele jõududele.

Tööstuse ja põllumajanduse olukord oli kogu maal raske. Tööliste ja teenistujate arv rahvamajanduses oli kahanenud, võrreldes 1940. aastaga, 4 milj. inimese võrra. Tööstuses andis end tunda terav kvalifitseeritud tööliste puudus. Paljude vabrikute ja tehaste seadmed olid kulunud. Nõukogude riik, paisates sõja ajal kõik jõud sõjatööstuse arendamisele, oli sunnitud piirama mõnede tööstusharude toodangut. 1945. a. moodustas tarbeesemete tootmine ainult 59% sõjaeelsest tasemest.

Põllumajanduses ei jätkunud töökäsi. 1946. a. oli kolhoosides tööjõulisi inimesi 29% vähem kui sõja eel. Järsult oli vähenenud traktorite, kombainide ja teiste põllutöömasinate ning tööloomade arv. Okupeerimata rajoonide kolhooside ja masina-traktorijaamade veovõime oli kahanenud 26% võrra. Järelejäänud inventar oli kulunud. Järsult oli langenud põllutööde mehhaniseerimise tase.

Ükskõik milline kapitalistlik maa, kes oleks kandnud sõja ajal niisuguseid kolossaalseid kaotusi, oleks oma arengus paisatud kauaks ajaks tagasi või oleks koguni lakanud eksisteerimast. Sotsialistliku korra eelised päästsid meie kodumaa sellisest saatusest. Sotsialismimaa leidis jõude ja vahendeid, et võrdlemisi lühikese ajaga lahendada rahvamajanduse taastamise ülesanne ja arendada majandust ka edasi.

Neljanda viisaastaku ülesanded

1945. a. augustis tegid ÜK(b)P Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu Riiklikule Plaanikomisjonile ülesandeks asuda rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise neljanda viie aasta plaani koostamisele. See plaan kinnitati NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 1946. a. märtsis. Endastmõistetavalt oli Nõukogude riigi tähelepanu keskpunktis sõja läbi kannatada saanud rahvamajanduse taastamise ülesanne.

Plaani kohaselt pidi Nõukogudemaa täielikult saavutama sõjaeelse taseme nii tööstuses kui ka põllumajanduses. Ühtlasi nägi plaan ette ka rahvamajanduse tunduvat edasist kasvu. Kogu tööstuse maht oli määratud viisaastaku viimaseks aastaks, 1950. aastaks, 48% võrra suurem kui sõjaeelne. Masinaehitustööstus pidi sõjaeelse taseme ületama kahekordselt.

Plaan nägi ette esmajärjekorras rasketööstuse ja raudteetranspordi taastamise ja edasiarendamise, mis on kõigi rahvamajandusharude tõusu tingimuseks.

Okupatsiooni läbi kannatada saanud rajoonide taastamiseks assigneeriti 115 miljardit rubla, mis oli enam kui 40% kõigist viisaastakuks määratud kapitaalmahutustest.

Kõrvuti tööstuse ja põllumajanduse taastamise ja edasise tõusuga oli plaanis ette nähtud ka elanikkonna kultuurilise taseme ja heaolu tunduv tõus. Võrreldes sõjaeelse tasemega tõusis rahvatulu enam kui 30% võrra. Alg- ja keskkoolide õpilaste arv pidi kasvama kuni 31,8 milj. inimeseni. Mitmesugustes õppesüsteemides tuli ette valmistada 13,4 milj. töölist ja tõsta 13,9 milj. inimese kvalifikatsiooni.

§ 3. Rahvamajandus neljandal viisaastakul

Töötajate võitlus tööstuse taastamise ja edasise arendamise eest

Suure vaimustusega asusid nõukogude inimesed neljanda viisaastaku täitmisele. Kogu maad haaras suur poliitiline ja tööalane tõus. Nõukogude rahva kõrge poliitilise aktiivsuse, poliitilis-moraalse ühtsuse ja kommunistliku partei ning Nõukogude valitsuse ümber koondumise eredaks demonstratsiooniks olid sõjajärgsetel aastatel valimised nõukogudesse[1]. Üksmeelse valimisele ilmumise ja peaaegu sajaprotsendilise hääletamisega kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt väljendasid töötajad oma täielikku usaldust kommunistliku partei poliitikale. Nad demonstreerisid veelkord partei ja rahva ühtsuse jõudu.

Töötajate kõrge tööalane aktiivsus ja loov initsiatiiv avaldus kujukalt sotsialistliku võistluse uues hoos.

15. mail 1946 pöördusid Makejevka S. M. Kirovi nimelise metallurgiatehase töölised Nõukogude Liidu musta metallurgia ettevõtete tööliste poole ettepanekuga organiseerida üleliiduline sotsialistlik võistlus sõjajärgse viisaastaku täitmiseks ja ületamiseks. Makejevka tehase tööliste initsiatiivi toetas kogu maa töölisklass. Igal pool arenes laialdaselt võistlus üksikute tööliste, tsehhide ja tervete ettevõtete vahel. Juba viisaastaku esimesel aastal kerkis esile uusi novaatoreid, väljapaistvaid tööstuse eesrindlasi.

Kõrge tootlikkuse eeskuju andis tuntud Donbassi kaevur Gerassim Zaporožets. Soonimismasina oskusliku kasutamise ja töö hea organiseerimisega töötas ta kuu jooksul välja kuni 14 000 tonni sütt. G. Zaporožetsi eeskuju järgides raius masinist I. Izotov ühes vahetuses välja 300 t sütt. Mõne aja pärast ületas tema saavutuse masinist L. Golokolossov, kes täitis ühes vahetuses rohkem kui 36 normi. Moskva instrumentide tehase «Kaliiber» meister Nikolai Rossiiski töötas välja ja viis parteiorganisatsiooni abiga ellu ratsio-

[1] 1946. a. toimusid NSV Liidu Ülemnõukogu teise koosseisu valimised; 1947. a. liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogude valimised; 1948. a. krai-, oblasti-, linna-, rajooni- ja külanõukogude valimised; 1950. a. NSV Liidu Ülemnõukogu kolmanda koosseisu valimised.

naalsete töömeetodite massilise juurutamise, mis suurendas töötootlikkust, vähendas materjali kulu ja alandas toodangu omahinda.

Tootmise eesrindlaste saavutused muutusid kõigi tööstusharude tööliste ühisvaraks.

1946. a. algasid taastamistööd laial rindel. Donbassis ja Krivoi Rogis, Stalingradis, Minskis, Kiievis ja sadades teistes rajoonides ning linnades taastati vabrikuid ja tehaseid, kaevandusi ja elektrijaamu, kommunaalmajandus-ettevõtteid ning kultuuriasutusi.

Lõunas taastati üle 100 masinaehitustehase. Söetööstuses seati korda ligi pooled tähtsamatest kaevandustest, mis andsid üle 50% sõjaeelsest söetoodangust.

1945. a. septembris moodustati vastavalt NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu otsusele eri asutus kangelaslinna Stalingradi taastamiseks, novembris võttis valitsus vastu määruse 15 vanima vene linna — Smolenski, Kurski, Orjoli, Voroneži, Brjanski, Kalinini, Rostovi (Doni ääres) jt. taastamise kohta.

Ulatuslikult püstitati uusehitusi kesk-tööstuspiirkonna oblastites, Uraalis ja Siberis, Vene Föderatsiooni põhjaosas ja samuti kõigis liiduvabariikides.

Tööliste, inseneride ja tehnikute ennastsalgava töö tulemusena alustas 1946. a. jooksul tööd sadu taastatud ja uuesti ehitatud vabrikuid, tehaseid, šahte ja maagikaevandusi.

Kõrvuti ettevõtete taastamise ja uute ehitamisega toimus ka tööstuse kohandamine rahuaja tingimustele. Sõjalise toodangu väljalaset piirati järsult, tehased läksid üle rahvatarbekaupade tootmisele. 1946. a. lõpuks lõppes põhiliselt tööstuse ümberkorraldamine, mis oli Nõukogude riigi suureks saavutuseks. Tööstuse ümberkujundamisega kaasnes tootmise tunduv langus. Kogu tööstuse kogutoodangu maht vähenes 1946. a., võrreldes 1945. aastaga, 17% võrra ja moodustas 77% sõjaeelsest tasemest. See langus oli tingitud sellest, et tööstuse kohandamine rahuaja toodangu andmiseks nõudis teatud aega. Pärast rahuaja tingimustele kohandumist kasvas tööstuslik tootmine kiiresti.[1]

1947. a. veebruaris toimus NSV Liidu Ülemnõukogu III istungjärk, kus üksikasjalikult arutati 1946. a. tulemusi ning selgitati välja raskusi ja disproportsioone rahvamajanduse arendamisel.

Konkreetsed abinõud tekkinud raskuste ületamiseks olid ära märgitud «NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise 1947. a. riiklikus plaanis». See plaan määras tähtsamatele tööstusharudele viisaastaku teisel aastal suurema tootmismahu, kui see oli ette nähtud esialgses viie aasta plaanis. Esiplaanile oli seatud ülesanne igati tugevdada kütteainetetööstust, metallurgiat, põllutööriistade ja -masinate tööstust, elektrotehnikatööstust jne. 1947. a. kulutati 67% kapitaalmahutustest rasketööstuse, elektrijaamade ehitamise ja raudteetranspordi arendamise forsseerimiseks.

---

[1] Tootmise vähenemine tööstuses 1946. a. oli tingitud ka sellest, et suured jõud ja vahendid olid suunatud sõja ajal purustatud objektide taastamisele.

Tähtsaks sammuks võitluses rahvamajanduse taastamise ja edasise arendamise eest oli 1947. a. lõpul teostatud rahareform.[1] Sõda ja sõjakulude kasv kutsus esile vajaduse lasta ringlusesse suurel hulgal paberraha. Laiatarbekaupade tootmise ja kaubaringluse piiramise tingimustes tekkis riigis rahamärkide ülejääk, raha väärtus langes, kasvas elukallidus, tekkis spekulatsioon. Peale selle oli ringluses palju valeraha, mille hitlerlikud röövvallutajad lasksid käibele Nõukogude territooriumi okupeerimisel. Kõik see tekitas täiendavaid raskusi rahvamajanduse taastamisel ja tegi vajalikuks rahareformi läbiviimise. Rahareform kindlustas riigi rahamajandust, tõstis rubla ostujõudu, millel oli suur tähtsus viisaastaku edukale täitmisele ja töötajate elutaseme tõstmisele.

1947.—1948. a. jätkas tööliskiass niisama energiliselt ja väsimatult võitlust viisaastaku täitmise eest. Neid aastaid iseloomustavad uued vormid sotsialistlikus võistluses ja tootmise eesrindlaste uued algatused. Ulatuslikult arenes novaatorite liikumine ettevõtete sisemiste ressursside mobiliseerimiseks, kokkuhoiu, üleplaaniliste kasumite ja rentaabli töö eest. Selle liikumise avangardis olid Moskva töölised. 1948. a. veebruaris astusid üheksa Moskva tehase kollektiivid initsiaatoritena välja rentaabli töö eest ning teatasid, et nad on loobunud riigi dotatsioonidest. Moskva tööstuse töötajate nõupidamine (11.—13. septembrini 1948) võttis vastu otsuse säästa 2 miljardit rubla üle plaani ja kutsus sotsialistlikule võistlusele Ukraina, Uraali ja Leningradi.

Tööliste ja teenistujate võitlus töö rentaabluse eest andis juba ühe aasta jooksul üleplaanilist kokkuhoidu üle 6 miljardi rubla.

Suure rahvamajandusliku tähtsusega oli metallide kiirlõikamise novaatorite P. Bõkovi jt. algatus. Kiirlõikamise juurutamine kogu tööstuses andis vähemalt 700 milj. rubla kokkuhoidu aastas.

Moskva elektrilampide tehase brigadiri V. Hrissanova algatusel hakati paljudes rahvamajandusharudes juurutama uut, tunnigraafiku järgi töötamise meetodit, mis tagab kõrgemat töötootlikkust ja tootmisplaanide teiste kvaliteedinäitajate täitmist. Töötades tunnigraafiku järgi saavutas V. Hrissanova brigaad hiilgavaid tagajärgi: nad saavutasid juba 1948. a. märtsis kuu keskmise toodangu taseme, mis oli ette nähtud alles viimaseks viisaastaku aastaks.

Kolmandal, otsustaval viisaastaku aastal tugevnes sotsialistlik võistlus sõetööstuses. «Kalininugoli» trusti (Donbass) M. I. Kalinini nimelise kaevanduse eekaevur kommunist Aleksandr Tjurenkov raius vahetuses välja 426 tonni sütt, mis moodustas 3130% normist. Temast võtsid eeskuju paljud eekaevurid, võisteldes tehnika parema ärakasutamise ja töötootlikkuse tõstmise eest.

---

[1] Rahareform teostati Nõukogude riigi poolt järgmistel alustel: vana rubla vahetati arvestusega 10 rbl. 1 rbl. vastu uues rahas; hoiused hoiukassades ja Riigipangas hinnati ümber soodsamatel tingimustel; töötasud, talurahva sissetulekud riiklikust kokkuostust ja teised tööga saadud sissetulekud maksti samas summas välja uues rahas.

Rühm Krasnoholmski tekstiilikombinaadi töölisi, eesotsas meistriabi Aleksandr Tšutkihhiga alustas sotsialistlikku võistlust «eeskujuliku kvaliteedi brigaadi» nimetusele. A. Tšutkihhi brigaad saavutas kõrgeid näitajaid: ta tootis 99,5% esimese sordi kangaid ja ületas tunduvalt plaanis ettenähtud normi. Teiste ettevõtete töölised ühinesid võistlusega «eeskujuliku kvaliteedi brigaadi» nimetuse eest.

Tuhanded eri tööstusharude töölised täitsid juba 1948. a. oma viisaastaku tootmisplaanid. Tööliste ja teenistujate ennastsalgav töö andis häid tulemusi. Rahvamajanduse taastamine arenes kasvavas tempos. 1947. a. lähenes tööstuslik tootmine sõjaeelsele tasemele (93%). 1948. a. oli aga 1940. a. tase juba saavutatud ja ületatud (118%). Seega lahendati rahvamajanduse taastamise ülesanne lühima aja jooksul — kolme aastaga.

1948. a. täitis üle 2000 ettevõtte ennetähtaegselt oma viisaastaku plaanid.

Tänu saavutatud edule sai võimalikuks neljanda viisaastaku ennetähtaegne täitmine. 1949. aasta — viisaastaku neljas aasta — algas üldrahvaliku võitluse tähe all rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest.

1949. a. aprillis võtsid Moskva linna ja oblasti 103 ettevõtte töölised endale kohustuse anda rahvamajanduse vajadusteks aasta jooksul 400 milj. rubla, tehes seda käibevahendite ringluse kiirendamise arvel. Selle Moskva ettevõtete uue patriootilise algatusega läksid varsti kaasa tuhanded vabrikud, tehased, šahtid ja kaevandused.

1949. a. lõpuks vabastasid Moskva linna ja oblasti tööstused rahvamajanduse vajadusteks 1300 milj. rubla.

1950. a. algatas «Proletarskaja Pobeda» vabriku insener F. Kovaljov üksikute operatsioonide kõige ratsionaalsemate töövõtete uurimist ja teaduslikku üldistamist ning eesrindlike tööliste töökogemuste massilist levitamist. F. Kovaljovi meetodi kasutuselevõtmine vabrikus suurendas tööjõudlust ketrusosakonnas 20% ja kudumisosakonnas 5% võrra, tööliste arv, kes täitsid uusi töönorme, suurenes ketrajate osas 80%-lt 99%-le ja kudujate seas 85%-lt 96%-le. Kovaljovi meetod, mis levis kiiresti mitte üksnes tekstiilitööstuses, vaid kõigis tööstusharudes, oli suureks panuseks võitluses viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise ja ületamise eest.

Laialt levis ka Moskva jalatsitevabriku «Parižskaja Kommuna» komsomolibrigaadi brigadiri L. Korobelnikova initsiatiiv, kes esines ettepanekuga säästa kompleksselt toorainet ja materjali NSV Liidu kergetööstuses.

Viisaastaku kahel viimasel aastal said kogu maal kuulsaks paljude tööstusharude tootmise novaatorid, nagu tekstiilitöölised M. Rožneva ja L. Kononenko, Uraali terasesulataja, kiirsulatiste meister P. Bolotov jt.

Viisaastaku lõpuks võttis võistlusest osa üle 90% töölisi. Võistluse suurtest tulemustest annab tunnistust asjaolu, et ainult 1949. a.

võimaldas võitlus kokkuhoiu eest anda enam kui 20 miljardi rubla eest üleplaanilist toodangut.

Partei- ja ametiühinguorganisatsioonid juhtisid süstemaatiliselt sotsialistlikku võistlust. Igal aastal korraldati ulatuslikke kampaaniaid kollektiivlepingute sõlmimiseks ettevõtete administratsioonniga. Sellest võtsid osa tuhanded vabrikud, tehased, kaevandused, ehitusorganisatsioonid jne.

1949. ja 1950. a. esitasid töölised ja insener-tehnilised töötajad, kes lepingute arutamisest osa võtsid, ligi 2 milj. tootmist ja töötingimusi parandavat ettepanekut.

Aprillis 1949. a. kutsus NSV Liidu ametiühingute X kongress tööliklassi üles viie aasta plaani ennetähtaegsele täitmisele ja ületamisele ning kohustas ametiühinguid parandama sotsialistliku võistluse juhtimist.

Tähtis osa võitluses NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja edasise arendamise eest oli noorsool. 1949. a. toimunud ÜLKNÜ XI kongressil märgiti, et 750 000 noort töölist täitis juba 1949. a. ennetähtaegselt oma viie aasta plaani.

Kommunistlik partei ja valitsus, toetudes laiade töötajate hulkade loomingulisele initsiatiivile, võtsid ette rea tähtsaid samme, mis pidid kindlustama viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise.

Et paremini ära kasutada käibevahendeid, kehtestas valitsus 1949. a. tööstusettevõtetele rangemad toorainete ja materjalide normid, nende varud majandusorganisatsioonide vahel ümber jaotades. See tagas olemasolevate ressursside täielikuma ärakasutamise maa majandusliku arengu kiirendamiseks.

Valitsus vaatas uuesti läbi tööstuse 1949. a. plaani. Kõik tööstusharud töötasid viisaastaku kahel viimasel aastal tasemel, mis märgatavalt ületas viie aasta plaani ülesanded.

Aasta-aastalt suurendas Nõukogude valitsus kapitaalmahutuste mahtu purustatud tööstusettevõtete taastamiseks ja uute ehitamiseks. 1949. a. assigneeriti kapitaalehitusteks 76 miljardit rubla 62,1 miljardi rubla asemel eelmisel aastal. Forsseeriti musta metallurgia, sõe-, nafta- ja masinaehitustööstuse ehitamist, eriti maa ida- ja lõunaosas.

Saavutati edu uute masinatüüpide ja mehhanismide loomisel ning üksikute tööstusharude uue tehnikaga varustamisel. 1950. a. jooksul valmistas tööstus ja võttis kasutusele 650 uut masinate ning mehhanismide tüüpi ja marki. Intensiivselt jätkus töö sõetööstuses suurt jõukulu nõudvate protsesside mehhaniseerimisel. Viisaastaku neljandal aastal hakati suuremal hulgal kasutama nõukogude konstruktorite poolt loodud sõekombaine. 1950. a. töötas šahtides juba 337 sõekombaini.

Vaatamata saavutustele uute masinate loomisel, teostati paljudes tööstusharudes tootmisprotsesside mehhaniseerimist ja automatiseerimist veel ebaküllaldaselt.

Tööliste ja tööstuse juhtiva kaadri loov initsiatiiv ning partei ja valitsuse jõupingutused kindlustasid viisaastaku ennetähtaegse täitmise.

1949. a. lõpetati viie aasta plaanis ettenähtud 5200 tööstusettevõtte taastamine ja ehitamine. NSV Liidu tööstus täitis 1950. a. algul ennetähtaegselt — 4 aasta ja 3 kuuga — viie aasta plaani.

Põllumajandus neljandal viisaastakul

Rahuaegse töö esimene aasta oli põllumajanduses eriti raske. 1946. a. valitses reas tähtsamates NSV Liidu Euroopa-osa põllumajanduslikes rajoonides suur põud. See haaras Moldaaviat, Ukraina edela- ja põhjarajoone, kesk-mustmulla oblasteid, Volga alamjooksu ja teisi meie maa piirkondi. Sellist põuda polnud NSV Liidu territooriumil viimase 50 aasta jooksul esinenud ja sellel olid kannatada saanud rajoonide põllumajandusele rasked tagajärjed. 1946. a. põud pidurdas tugevasti põllumajanduse arendamist. Ikaldus halvendas Nõukogude riigi toiduaineteressursside olukorda. Riik ei saanud põua all kannatanud aladelt vilja, vaid saatis sinna laenuks isegi suurel hulgal seemet, sööta ja toiduaineid.[1]

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus astusid esimestel sõjajärgsetel aastatel rea samme kolhoosikorra kindlustamiseks. Kolhoosikorrale tegi suurt kahju sõja-aastatel levinud administreerimise praktika kolhooside juhtimisel, põllumajandusliku artelli põhikirja rikkumised, kolhoosimaade ja mitmesuguse kolhoosi vara ebaseaduslik äravõtmine ning normipäevade raiskamine. Seoses sellega võtsid Ministrite Nõukogu[2] ja ÜK(b)P Keskkomitee 1946. a. septembris vastu määruse «Abinõudest põllumajandusliku artelli põhikirja rikkumiste likvideerimiseks kolhoosides». See määrus oli suunatud kolhoosielu õiguslike aluste tugevdamisele ja kolhoosiomavalitsuse demokraatlike printsiipide taastamisele, mida oli sageli sõja ajal rikutud. NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee mõistsid hukka need moonutused kolhoosikorras, pidades neid «äärmiselt kahjulikeks kolhoosidele ja ohtlikeks kogu meie maa sotsialistlikule ülesehitustööle».[3]

Vastavalt sellele otsusele tagastati juba 1946. a. lõpuks kolhoosidele 4,7 milj. hektarit maad ja 140 000 veist, mis olid ebaseaduslikult teiste isikute ja asutuste kasutuses, kuni 15 milj. rubla rahalisi vahendeid, koondati administratiiv-teenindava personali koosseise ja viidi üle otsesele tootmistööle 456 000 inimest.

Abinõusid põllumajanduse taastamiseks ja raskete sõja ja põua tagajärgede kiiremaks likvideerimiseks arutati ÜK(b)P Keskkomi-

[1] Ukraina kolhoosid ja sovhoosid said üle 11,6 milj. puuda, kesk-mustmulla oblastid 6,2 milj., Krimm 1,5 milj., Pensa oblast 1,1 milj., Saraatovi oblast 1,4 milj., Stalingradi oblast 1,2 milj., Rostovi oblast 915 000 puuda vilja jne. Üldse said laenu kuni 40 Vene Föderatsiooni oblastit, 5 autonoomset ja 5 liiduvabariiki.

[2] 15. märtsil 1946. a. võttis NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk vastu otsuse muuta NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ümber NSV Liidu Ministrite Nõukoguks. Rahvakomissariaadid muudeti ümber ministeeriumideks.

[3] «Pravda» 20. IX 1946.

tee pleenumil 1947. a. veebruaris. Pleenum võttis vastu spetsiaalse otsuse «Abinõudest põllumajanduse arendamiseks sõjajärgsel perioodil». Peamiseks ülesandeks seati teraviljamajanduse kiire taastamine ja edasine arendamine.

Põllumajanduse taastamise tempo olenes kõigepealt tema tehnikaga varustamisest. Sellepärast pidas pleenum vajalikuks suurendada traktorite ja teiste põllutöömasinate väljalaset.

1947. a. laskis tööstus välja traktoreid ja põllutöömasinaid üle 2 korra rohkem kui 1946. a. Kuid põllumajanduse varustamine tehnikaga ei saavutanud sõjaeelset taset; põllumajanduse vajadusi ei suudetud veel täiel määral rahuldada. Katmata jäid põllumajanduse vajadused mineraalväetiste osas.

Vaatamata tehnika ja veoloomade vähesusele saavutati juba 1947. a. teatud edu põllumajanduslikul tootmisel. 1947. a. suurenes külvipind kuni 5,8 milj. hektarini, sellest kolhooside külvipind 5,2 milj. hektarini.

Peaaegu kõigi põllumajanduslike kultuuride kogusaak kolhoosides tõusis märgatavalt, suurenes kolhoosnikute normipäevatasu. Kuid teravilja sai normipäeva eest 2 korda vähem kui enne sõda. Pealegi esines tõsiseid puudusi kolhoosnikutele töötasu maksmise süsteemis. Paljudes kolhoosides ei makstud lisatasusid heade töönäitajate eest, mis vähendas kolhoosnikute materiaalset huvitatust.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus rakendasid ka edaspidi abinõusid puuduste ületamiseks kolhoositootmise organiseerimisel. Erilist tähelepanu pöörati tootmisbrigaadide kindlustamisele, kuna paljudes kolhoosides rikuti töö brigaadide viisi korraldamise printsiipi ja olid levinud väikesed tootmisühikud — lülid, mis tõid kaasa suurte põllumassiivide tükeldamise ja raskendasid kolhoositootmise mehhaniseerimist. Rakendatud abinõude tagajärjel muutusid brigaadid alalisteks tootmisühikuteks, enamikus kolhoosides anti neile maatükid külvikordadega põldudest.

Neljanda viisaastaku jooksul ei suudetud ületada töökäte puudust kolhoosides, mis eriti teravalt avaldus kiirel suviste põllu- ja koristustööde perioodil. 1949. a. oli tööjõuliste inimeste hulk kolhoosides märksa väiksem sõjaeelsest.

Riik ergutas põllumajanduse eesrindlasi kõrgete saakide ja heade tootmisnäitajate saavutamisele loomakasvatuses. 1947. ja 1949. a. võttis valitsus vastu eri otsused selle kohta, et põllumajanduses töötajaile, kes saavutavad kõrgeid näitajaid loomakasvatuses ja põllumajanduses, omistatakse sotsialistliku töö kangelase nimetus. Selle kõrge nimetusega autasustati kümneid põllumajanduse eesrindlasi meie maa eri piirkondadest. Tuhandeid põlluharijaid autasustati ordenite ja medalitega.

1949. a. suurenes reas kolhoosides ka normipäevade arv, kuid see toimus väga ebaühtlaselt. Paljudes rajoonides aasta keskmine normipäevade arv isegi langes.[1]

[1] Nii näiteks langes normipäevade väljatöötamine Mari ANSV-s 9,5%, Kostroma oblastis 8,1%, Tšitaa oblastis 6,9%, Krasnodari krais 6,8% võrra.

Tõsiseks puuduseks põllumajanduse juhtimises oli kolhoosi- ja sovhoositootmise ülearu tsentraliseeritud planeerimine, mis tõi kaasa üksikute rajoonide majanduslike ja looduslike erinevuste, kohalike kogemuste ja kolhoosnikute initsiatiivi ignoreerimise. See avaldus ebakriitilises ja ühekülgses V. R. Viljamsi poolt väljatöötatud heinaväljasüsteemi juurutamises põllumajanduslikku tootmisse. Seda süsteemi juurutati arvestamata meie maa eri piirkondade spetsiifilisi tingimusi. Sellega tehti suurt kahju teraviljamajandusele ja loomakasvatusele, kuna teraviljakülvid ja karja söödaressursid vähenesid.

1950. a. alustati partei initsiatiivil kolhooside ühendamist. Varem oli kogu maal ligi 235 500 kolhoosi; keskmiselt ei tulnud ühe kolhoosi kohta üle 81 talundi. Kuid oli küllalt ka neid kolhoose, kus talundeid oli 2—3 korda vähem. Moskva ja reas NSV Liidu keskosa oblastites oli ligi pooltes kolhoosides igas kuni 30 talundit.

Väikestes kolhoosides ei olnud võimalik täies ulatuses kasutada kaasaja keerulist põllumajanduslikku tehnikat, nad olid vähem tulukad ja seetõttu kasvasid nende jagamatud fondid, mis on kolhooside ühismajapidamise aluseks, äärmiselt aeglaselt, kulutused administratiiv-teenindava personali peale olid suhteliselt suuremad kui suurtes kolhoosides. Sellepärast oli viisaastaku viimasel aastal alanud väikeste kolhooside ühinemisel suurteks, majanduslikult jõulisteks majanditeks suur tähtsus.

Peamine töö kolhooside ühendamisel tehti 1950. a. Ukrainas ühines 33 782 põllumajanduslikku artelli 19 295 liitunud kolhoosiks. Kogu maal aga viidi kolhooside ühendamine läbi järgmisel viisaastakul.

§ 4. Balti nõukogude vabariikide ning Valgevene, Ukraina ja Moldaavia NSV taasühendatud piirkondade majanduse sotsialistlik rekonstrueerimine

Uute vabariikide ja oblastite sotsialistlik industrialiseerimine

Neljanda viisaastaku aastad olid Balti vabariikidele, suuremale osale Moldaaviast ning Ukraina ja Valgevene lääne-oblastitele nende majanduse sotsialistliku rekonstrueerimise perioodiks.

Kuni taasühendamiseni NSV Liiduga oli nende alade tööstuses ülekaalus käsitööndusliк väiketootmine. Isegi Baltimaades, kus tööstusliku arengu tase oli enne Esimest maailmasõda kõrgem kui paljudes teistes Venemaa piirkondades, degradeerus tööstus kodanlik-fašistliku režiimi ajal, tööstuse tase langes järsult. Valgevene läänepoolsetes oblastites moodustas kuni nende taasühendamiseni tööstustoodangu osatähtsus rahvamajanduses ainult 9,1%.

Teostades majanduse sotsialistlikku ümberkujundamist, võis uute vabariikide ja oblastite töötav rahvas toetuda Nõukogude Liidu teiste rahvaste vennalikule abile ja kasutada nende kogemusi. Sõda oli katkestanud sotsialistliku ülesehitustöö noortes nõukogude vaba-

riikides. Pärast Suure Isamaasõja võidukat lõpetamist hakkas see neis vabariikides laial rindel arenema.

NSV Liiduga uuesti ühendatud läänepoolsete vabariikide ja oblastite sotsialistlik ülesehitustöö avaldus kõigepealt tööstusettevõtete täielikus tehnilises rekonstrueerimises ja uute tööstusharude loomises.

Neljandal viisaastakul ehitati nendes vabariikides ja oblastites üldise ja põllumajandusmasinaehituse, tööpingitööstuse ning automootoritööstuse tehaseid ning keemia- ja elektrotehnilise tööstuse, vaguniehituse ja puidutööstuse ettevõtteid. Arenes põlevkivitööstus. Viisaastaku jooksul tõusis järsult taasühendatud vabariikide ning oblastite tööstuslik tase, töölisklass täienes uue kaadriga ja suurenes arvuliselt, tööstustoodang kasvas sõjaeelse tasemega võrreldes mitu korda.

Eestis näiteks mitte üksnes ei taastatud neljandal viisaastakul tööstuse tootmisfonde, vaid ka uuendati need uue nõukogude tehnika baasil. Kiiresti arenes ja tõusis juhtivale kohale masinaehitus- ja põlevkivikeemiatööstus. Rekonstrueeriti vanad põlevkivikaevandused ja rajati uusi. Põlevkivitöötlemise baasil loodi uus tööstusharu — gaasitööstus. 1950. a. ületas Eesti tööstuse kogutoodang sõjaeelse taseme 3,4 korda.

Nõukogude Lätis teostati põhjalik tööstuse rekonstrueerimine ja uusima sisseseadega varustamine, mis tõi enesega kaasa vabariigi tööstuse struktuuri ja tootmisprofiili muutumise. Juhtivaks said siin metalli- ja masinaehitustööstus. Ehitati Riia Elektrimasinaehitustehas ja autode elektriseadmeid tootev tehas. Riia vaguniehitustehase toodangu maht suurenes üle 3 korra. 1950. aastaks oli sõjaeelse tööstustoodangu tase ületatud 3 korda. Nõukogude Läti oli muutunud agraarmaast tööstus- ja põllumajandusmaaks.

Leedu NSV-s loodi uued tööstusharud: tööpingi-, elektrotehnika-, mõõteriistade ja põllumajanduslike masinate tööstus. Suurt edu saavutas kergetööstus. Tootmisvahendite tootmise osatähtsus tööstustoodangus tõusis 40%-ni, tööstustoodangu osatähtsus kogu rahvamajanduses aga ületas 50%.

Tööstuse osatähtsus Valgevene läänеoblastite rahvamajanduses kasvas neljanda viisaastaku jooksul 1940. aastaga võrreldes kolmekordseks.

Industrialiseeriti ka Ukraina NSV läänеoblastid. Vana Ukraina linn Lvov muutus aja jooksul suureks tööstuskeskuseks. Nende oblastite rahvamajanduse arendamiseks investeeriti ainult aastate 1948—1951 jooksul 4,5 miljardit rubla. Tööstustoodangu maht tõusis samade aastate jooksul üle 2 korra, loodi uued tööstusharud: gaasi-, pruunsöe-, kuullaagrite- ja autotööstus.

Tööstuse põhilised tootmisfondid suurenesid näiteks Taga-Karpaatias viisaastaku jooksul enam kui 2 korda. Siingi loodi uued tööstusharud: söetööstus, kergetööstus jt. Rekonstrueeriti vanad ja ehitati uued metsa-, mööbli- ja toiduainetetööstuse ettevõtted. Taga-Karpaatia tööstuse kogutoodang ületas 1950. aastal 1946. a. too-

dangu üle 3,5 korra, üksikutes tööstusharudes (metsa- ja kergetööstus) aga veelgi rohkem.

Moldaavia tööstuse põhifondid kasvasid, võrreldes sõjaeelse perioodiga, juba 1949. aastaks rohkem kui 2 korda. Täielikult taastati konservi- ja võitööstus, rajati uusi kergetööstusettevõtteid.

Uute vabariikide ja oblastite põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine

Neljandal viisaastakul toimusid Balti nõukogude vabariikides, Moldaavia NSV-s ning Valgevene ja Ukraina lääneoblastites suured sotsiaal-majanduslikud muudatused. Taastati nõukogude seadused maa kohta, mis kindlustasid selle ülemineku töötava talupoja kätte. Miljonid hektarid maad, põllumajanduslik inventar, masinad, kari, ehitused — kõik, mis kuulus enne mõisnikele ja kulakuile, läks tasuta üle sulastele, külakehvikuile ja keskmikele ning osalt ka neis piirkondades loodud nõukogude majandite kasutusse.

Eestis said maad 53 000 sulast ja kehvikut. Leedus said 96 330 maata ja vähese maaga talupoega maad, samuti majapidamishooneid, tööloomi, produktiivkarja ja põllumajanduslikke masinaid. Läti NSV-s said maad 51 000 talumajandit ning juurdelõikeid 23 000 vähese maaga majandit. Enamikule maasaajaist anti ka eluja majapidamishooned ning tööloomad ja kari. Nõukogude valitsus andis talurahvale seemet ja soodsatel tingimustel 300 milj. rubla laenu.

Valgevene lääneoblastites said sulased ja vaesemad talupojad üle 1 milj. hektari maad, kümneid tuhandeid kariloomi ja suurel hulgal põllumajanduslikku inventari.

Pärast Ukraina lääneoblastite vabastamist fašistlikest röövvallutajatest tagastas nõukogude võim töötavatele talupoegadele üle poole miljoni hektari maad, mis jagati 352 000 talumajapidamise vahel. 1945. a. jooksul taastati põhiliselt kõik varem töötanud masina-traktorijaamad.

Partei ja Nõukogude valitsus osutasid uutele peremeestele suurt abi seemne, rahalise krediidi ja masinatega, samuti saates maale agronoome, zootehnikuid ja teisi põllumajanduse spetsialiste.

Maaviljeluse kultuuri tõus oli seotud põllutöömasinate ja kaasaegse agrotehnika rakendamisega, mineraalväetiste kasutamisega jne. Üksikmajapidamisele oli see kõik raskesti kättesaadav. Majanduslik vajadus viis sadu tuhandeid talupoegi-uusmaasaajaid ühismajapidamise korraldamise kogemustega ja eelistega tutvumisele. Talupojad hakkasid pikkamööda kasutama traktoreid ja masinaid riiklikest masina-traktorijaamadest ja masinalaenutuspunktidest ning ühtlasi huvi tundma üksikmajandite tootmisühenduste lihtsamate vormide vastu.

Nõukogude riik ergutas igati talupoegade püüdu kasutada tehnikat. Ta laiendas masina-traktorijaamade võrku, parandas küla varustamist põllutööriistade ja masinatega, toetas tekkinud masina- ja teisi ühistuid.

1946. ja 1947. a. tekkisid neis vabariikides ja oblastites töötavate talupoegade initsiatiivgrupid talumajandite koopereerimiseks ja lihtsamate tootmisühistute vormid. Neil aastail loodi ka esimesed kolhoosid, mis ühendasid algul väikese osa üksiktalupoegadest.

Nõukogude võimu ja sotsialismi vaenlased — kodanlikud natsionalistid, kulaklus, endised riigiametnikud, politseinikud, vaimulikud ja imperialistlike riikide poolt nendesse piirkondadesse saadetud agendid — panid ägedalt vastu igasugustele muudatustele vanades suhetes. Nad tegid vihast nõukogude- ja kolhoosidevastast agitatsiooni, levitasid talurahva hirmutamiseks provokatsioonilisi kuulduse. Vaenlased ei põrganud tagasi ka terroristlike aktide eest talurahva aktiivi, partei ja nõukogude töötajate kallal. Talurahva hulki püüti iga hinna eest kolhoosikorrast eemal hoida.

Kuid neil klassivaenlase taotlustel ei olnud ega saanudki olla edu. Silmanähtavad faktid, mis selgitasid suure ühismajapidamise eeliseid väikese, üksiktalupoja majapidamise ees, olid tugevamad ja veenvamad kui vaenlaste agitatsioon.

1949. aasta oli Balti nõukogude vabariikides, Moldaavia NSV-s ja Ukraina lääneoblastites massilise kolhooside loomise aastaks. Eesti NSV-s astus 1949. a. suveks kolhoosidesse ligi 70% vabariigi talumajandeist, 1950. a. keskpaigaks oli kollektiviseerunud üle 80% talurahvast. Läti NSV-s oli 1949. a. kolhoosides ligi 80% kõigist talumajandeist, 1950. a. oli vabariigis kollektiviseerimine juba peaaegu täielikult lõpule viidud. 1949. ja 1950. a. jooksul kollektiviseeriti Leedu NSV-s talumajandite valdav osa. Ukraina lääneoblastites haaras kollektiviseerimine juba 1950. a. 91% kõigist talumajandeist. Valgevene lääneoblastite talumajandite kollektiviseerimise käigus oli murranguaastaks 1950. aasta, millal üksiktalupoegade põhimass asus looma kolhoose.

1950. a. organiseeriti Eesti, Läti ja Leedu NSV-s ning Valgevene, Ukraina ja Moldaavia NSV läänepiirkondades masina-traktorijaamade juurde poliitosakonnad. Nende ülesandeks oli noori kolhoose organisatsiooniliselt ja majanduslikult kindlustada ning kasvatada kolhoosnikute hulgas sotsialistlikku suhtumist töösse ja ühiskondlikusse omandisse.

Neljandal viisaastakul Balti nõukogude vabariikides, Valgevene, Ukraina ja Moldaavia NSV läänepiirkondades teostatud põllumajanduse industrialiseerimine ja kollektiviseerimine viisid seal täielikult võidule sotsialistliku majandussüsteemi.

§ 5. NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljanda viie aasta plaani täitmise tulemused

Tööstuse taastamise ja edasiarendamise tulemused

Sõda pidurdas tugevasti NSV Liidu majanduslikku arenemist. Kuid juba neljandal viisaastakul ravis maa omad sõjahaavad. Sõjas purustatud tähtsamad tööstusobjektid taastati. NSV Liidu

rahvamajanduse taastamise periood pärast 1941.—1945. a. sõda oli 2 korda lühem kui vastav periood pärast kodusõda. Taastamise ülesande lahendas nõukogude rahvas, erinevalt perioodist 1921—1925, pärast Suurt Isamaasõda olukorras, kus sotsialistlik omandivorm oli jagamatult valitsev kõigis rahvamajandusharudes, omades rohkearvulist töölis- ja talupoegliku päritoluga nõukogude spetsialistide kaadrit, kes oli võimeline organiseerima maa võimsate tootlike jõudude täielikku kasutamist rahva huvides.

Esimese kolme viisaastaku jooksul idas loodud söe- ja metallurgia- ning masinaehitustööstuse võimsad keskused, milledel oli määratu suur eluline tähtsus sõja-aastail Nõukogude Armee relvastuse ja varustusega kindlustamisel, olid tähtsaks aluseks rahvamajanduse taastamisele.

Neljanda viisaastaku jooksul taastati või rajati üle 6000 tööstusettevõtte. Kõigi rahvamajandusharude tootmis-põhifondid kasvasid viisaastaku jooksul, võrreldes sõjaeelse tasemega, 34% võrra, tööstuse kogutoodang aga 73% võrra, sealhulgas tootmisvahendite tootmine (grupp «A») enam kui 2 korda, tarbeesemete tootmine (grupp «B») 23%.

Koos tööstusliku tootmise kasvuga suurenes ka töölisklass ja insener-tehniline personal. 1940. a. võrreldes suurenes tööstuse tootmispersonali arv enam kui 3 milj. inimese võrra.

Suurt edu saavutas rasketööstus. Võrreldes sõjaeelse tasemega suurenes malmi tootmine 29%, terase tootmine 49%, valtsmetalli tootmine 59%, söe tootmine 57%, nafta tootmine 22% võrra jne. Laiatarbeesemete tootmine ületas samuti sõjaeelse taseme. Mõnede ravimite ja toiduainetetööstuse saaduste tootmine aga ei saavutanud veel sõjaeelset taset.

Kõik liiduvabariigid ületasid tööstuse kogutoodangu füüsilise mahu poolest sõjaeelse taseme. Isegi need vabariigid, mille rahvamajandus sai suurt kahju fašistliku okupatsiooni läbi, mitte üksnes ei taastanud viisaastaku jooksul täielikult tootmise sõjaeelse taseme, vaid ka ületasid selle. Ukraina ja Valgevene ületasid mõlemad sõjaeelse taseme 15% võrra, Leedu NSV 91% võrra, Moldaavia rohkem kui 2 korda, Läti ja Eesti NSV aga kumbki üle 3 korra.

Neljanda viisaastaku jooksul ehitati Usbeki, Kasahhi, Gruusia ja Läti nõukogude vabariikides metallurgiaettevõtteid ja alustati terasevalamist ning valtsmetalli tootmist.

Eri tööstusharude taastamine ei toimunud ühtlaselt. Söetootmine saavutas juba 1947. a. sõjaeelse taseme, terase- ja tsementitootmine 1948. a., malmi- ja naftatootmine 1949. a., nahkjalatsite ja puuvillase riide tootmine jõudis sellele tasemele alles 1951. a.

Tööstuses saavutati töötootlikkuse kasv 37% võrra ja omahinna alandamine, välja arvatud ehitustegevus, 17% ulatuses.

Põllumajanduse taastamise ja arendamise tulemused

Neljandat viisaastakut iseloomustab põllumajanduses materiaal-tehnilise baasi edasine kasv, masina-traktorijaamade osatähtsuse suurenemine kolhoositootmises ja ühismajandite juhtijate, põllutöö-, loomakasvatuse ning mehhaniseerimise meistrite kvalifitseeritud kaadri kasv.

Põllumajanduse tehniline varustatus kasvas sõjaeelse tasemega võrreldes märgatavalt. Põllumajandus sai viisaastaku jooksul 536 000 traktorit (15-hobujõulisteks ümberarvestatuna), 93 000 teraviljakombaini, sealhulgas 39 000 iseliikuvat, ja suure hulga teisi põllutöömasinaid ja tööriistu. Selle tagajärjel ületas põllutööde mehhaniseerimine sõjaeelse taseme.

Põllumajanduse elektrifitseerimise alal tehti suurt tööd, eriti meie maa tööstuspiirkondades — Uraalis, Moskva ümbruses, Ukrainas —, kus elektrifitseerimine levis eriti tänu töölistest šeffide abile. Nii olid 1950. a. lõpuks Sverdlovski oblastis tööstusettevõtete abiga elektrifitseeritud kõik sovhoosid ja masina-traktorijaamad ning 87% kolhoosidest. Viisaastaku lõpuks lõpetati Moskva oblasti kolhooside elektrifitseerimine. Kogu NSV Liidus tervikuna kasvas maaelektrijaamade arv, võrreldes sõjaeelsega, 1,9 korda, maaelektrijaamade võimsus aga 3 korda. 1950. a. lõpuks oli NSV Liidus elektrifitseeritud 18 500 kolhoosi ja üle 6700 masina-traktorijaama.

Teraviljade külvipind tervikuna suurenes viisaastaku jooksul üle 20%, tehniliste kultuuride oma aga ligi 60% võrra. Siiski ei ulatunud kogu külvipinna suurus viisaastaku lõpuks veel sõjaeelse tasemeni, moodustades 97% 1940. a. tasemest. Veiste arv suurenes viisaastaku lõpuks 1940. aastaga võrreldes 2,6 milj. võrra. Loomakasvatuse arenemine jäi veel maha maa vajadustest.

1945.—1950. a. tehti suurt tööd kolhooside organisatsioonilisel ja majanduslikul tugevdamisel, põllumajandusliku artelli põhikirja rikkumiste likvideerimisel ning töö organiseerimisel ja tasustamisel.

Kuid olukord põllumajanduses ei olnud veel kaugeltki rahuldav. Sõja läbi tekkinud suuri purustusi ei suudetud täiel määral kompenseerida. Halvasti mõjus ka loodusõnnetus — 1946. a. põud. Edukat võitlust põllumajanduse arendamise eest takistasid tõsised puudused sovhooside ja kolhooside juhtimisel. Eriti ebaküllaldased olid abinõud kolhoosnikute materiaalse huvitatuse tõstmiseks. See pidurdas kolhooside ühismajapidamise kasvu.

Töötava rahva elutaseme tõus

Vaatamata kõigile raskustele, mida nõukogude inimestel tuli ületada rahvamajanduse taastamisel, paranes töötavate hulkade heaolu neljandal viisaastakul märgatavalt. Viie aasta plaan nägi ette ületada viisaastaku lõpuks sõjaeelse rahvusliku tulu tase 38% võrra. See ülesanne ületati: viisaastaku lõpul ületas rahvuslik tulu 1940. a. taseme 64% võrra. NSV Liidu eelarve täideti igal aastal, kusjuures sissetulekud ületasid väljaminekud, mis võimaldas järjest suuren-

dada assigneeringuid mitte üksnes rahvamajanduse finantseerimiseks, vaid ka töötajate materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks.

NSV Liidu töötajate materiaalse olukorra paranemine avaldus töötajate rahapalga ja reaalpalga suurenemises. Tähtsat osa selles etendas viisaastaku jooksul kolmel korral teostatud riiklike jaehindade alandamine.

Riigi kulutused elanikkonna kultuuriliste ja olustikuliste vajaduste rahuldamiseks viisaastaku jooksul ulatusid 524,5 miljardi rublani.

Suurt tähelepanu osutas Nõukogude valitsus rahva tervishoiule. Viisaastaku jooksul kulutati tervishoiule ligi 100 miljardit rubla. Märgatavalt paranes elanikkonna ravi- ja sanitaarprofülaktiline teenindamine. Taastati sõja ajal purustatud haiglad, puhkekodud ja sanatooriumid ning ehitati uusi.

Kiiresti arenes neljandal viisaastakul elamuehitus. Riiklike asutuste ja töölisasulate elanikkonna poolt taastati ning ehitati uusi maju üldpinnaga 102,8 milj. m². Peale selle taastati ja ehitati maaasulates 2 700 000 elumaja. Vaatamata sellele tundis elanikkond ikka teravat korteripuudust.

Nii likvideeriti viie aasta jooksul edukalt fašistliku kallaletungi rasked tagajärjed, saavutati suur tõus paljudes rahvamajandusharudes ja tagati Nõukogude riigi majandusliku võimsuse edasine tugevnemine.

XXI PEATÜKK

NSV LIIT VIIENDA VIISAASTAKU AASTAIL (1951—1955)

§ 1. NSV Liidu rahvusvaheline olukord aastail 1951—1955

Rahu-, demokraatia- ja sotsialismijõudude edasine tugevnemine

Aastail 1951—1955 jätkus sotsialistliku maailmasüsteemi edasine kindlustumine, tugevnes tema positsioon rahvusvahelises majandus- ja poliitilises elus. Sotsialismileeri maade tööstuslik tootmine moodustas 1955. a. umbes 30% kogu maailma tööstuslikust tootmisest. NSV Liidu ja teiste sotsialismileeri maade majandus arenes plaanipäraselt, olemasolevate ressursside kõige otstarbekohasema kasutamise teel. Tööstuse ja põllumajanduse arenemine baseerus sotsialismi majandusseadustele ning oli allutatud ühtsele eesmärgile: tootmise pideva kasvu teel maksimaalselt rahuldada kogu ühiskonna alaliselt kasvavaid vajadusi. See kõik kindlustas sotsialismileeri maade maailmaturu mahu kindla kasvu ja hoidis ära majanduskriiside tekkimise võimaluse. Sotsialismileeri maade rahvamajanduse arenemine toimus nende koostöö ja vastastikuse vennaliku abistamise alusel. See areng oleks olnud veelgi kiirem,

kui mitte mõnedes rahvademokraatiamaades ei oleks sotsialistliku ülesehitustöö käigus tehtud üksikuid tõsiseid eksisamme ja vigu.

Samal ajal toimus kapitalistlike maade majanduslik arenemine ebaühtlaselt ning seda iseloomustas ebastabiilsus ja sügavate vastuolude edasine kasv. Jätkus majanduse militariseerimine ja järjest kasvav relvastuse võidujooks. Suurenes töölisklassi ekspluateerimine. Vaatamata tootmise kasvule jäi töötute arv kapitalistlikes maades suureks. Suure ulatuse võttis streigiliikumine, mis andis tunnistust töölisklassi visast võitlusest oma eluliste huvide eest.

Kapitalistlikul maailmaturul teravnes olukord seoses konkurentsi suurenemisega Lääne-Saksamaa ja Jaapani poolt, kes taastasid oma majanduslikku võimsust. See oli tingitud ka tööstusliku tootmise kasvust minevikus imperialistlikest riikidest koloniaalses sõltuvuses olnud maades.

Aastaid 1951—1955 iseloomustab rahvusliku vabadusliikumise edasine kasv Aasias ja Aafrikas. Kõrvuti India, Birma, Indoneesia ja teiste maadega asusid iseseisva arengu teele mitmed Aafrika maad. Ladina-Ameerika maades tugevnes rahvuslik vabadusliikumine. Koloniaalsete ja sõltuvate maade võitlus oma rahvusliku iseseisvuse eest viis imperialismi koloniaalsüsteemi veelgi intensiivsemale lagunemisele.

Ühtlasi teravnesid vastuolud ja võitlus imperialistlike riikide endi vahel. Ameerika imperialistid alistasid endale Lõuna-Vietnami, kus varem valitses Prantsusmaa. Inglismaal tuli oma positsioone koomale tõmmata Pakistanis, Iraagis ja Iraanis, kus samuti suurenes Ameerika monopolistide mõju.

Oma positsioonide säilitamiseks kasutasid imperialistlikud riigid koloniaalsete ja sõltuvate maade suhtes poliitilist ja majanduslikku survet ning segasid relvastatult vahele nende maade siseasjadesse.

Imperialistlike maade agressiivsele poliitikale vastasid Aasia ja Aafrika maade rahvad oma jõudude koondamisega. Väljapaistvaks sündmuseks kujunes Bandungi konverents, mis toimus 1955. a. aprillis. Bandungi konverentsist võtsid osa Aasia ja Aafrika 29 maa delegatsioonid, kes esindasid ligi 1,5 miljardit inimest. Bandungi konverents võttis vastu rea tähtsaid otsuseid, milles mõisteti hukka kolonialism ja rassiline diskrimineerimine. Konverents kutsus rahvaid üles rahule ja sõbralikule koostööle, desarmeerimise nõude toetamisele ning aatomi- ja tuumarelva keelamisele. Bandungi konverents toetas üldtuntuks saanud viit printsiipi, mille kuulutasid 1954. a. juunis välja Hiina Rahvavabariik ja India Vabariik, need on: vastastikune territoriaalse terviklikkuse ja suveräänsuse austamine, mittekallaletungimine, üksteise siseasjadesse mittevahelesegamine, võrdsus ja vastastikune kasusaamine, rahulik kooseksisteerimine. Konverentsist osavõtjad otsustasid üksmeelselt, et nende riigid peavad oma välispoliitikas rangelt juhinduma neist viiest printsiibist. Bandungi konverents demonstreeris idarahvaste osatähtsuse tõusu rahvusvahelisel areenil.

Võitluses rahu, julgeoleku ja sõltumatuse eest tugevnes Aasia ja Aafrika maade sõprus ning kasvasid nende poliitilised ja majanduslikud sidemed võimsa sotsialismi- ja demokraatialeeriga.

«Jõupoliitika» kriis

Imperialistlikud maad, esmajoones Ameerika Ühendriigid, jätkasid oma agressiivset «jõupoliitikat», et õõnestada sotsialismimaid, maha suruda rahvuslikku vabadusliikumist, demokraatiat ja töölisliikumist ning kehtestada oma maailmavalitsemist.

See poliitika avaldus relvastuse võidujooksus, NSV Liidu ja rahvademokraatlike maade piiride lähedale sõjaliste baaside loomises, sõjaliste agressiivsete blokkide kokkuklopsimises, NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade diskrimineerimises rahvusvahelise kaubanduse alal ja rahvademokraatiamaade siseasjadesse jämeda vahelesegamise püüetes.

1951. a. septembris kirjutasid Ameerika Ühendriigid ja rida teisi kapitalistlikke maid, kellest enamik ei võtnud otseselt osa sõjategevusest Jaapani vastu, alla San Francisco «rahulepingule» Jaapaniga. See leping, mis rikkus 26 liitlasriigi deklaratsiooni 1. jaanuarist 1942 ja Potsdami deklaratsiooni 26. juulist 1945, ei kindlustanud vajalikul määral, et Jaapani imperialismi ei taastata, ja oli suunatud Jaapani allutamisele Ameerika imperialismile. NSV Liit, Poola ja Tšehhoslovakkia lükkasid selle lepingu otsustavalt tagasi. Hiina Rahvavabariigi valitsus ei olnud isegi kutsutud San Franciscosse selle lepingu arutamisele. On iseloomulik, et niisugused maad, nagu India ja Birma keeldusid osa võtmast sellest konverentsist.

Üheaegselt selle lepinguga sõlmiti Ameerika—Jaapani «julgeolekuleping», mille alusel Ameerika Ühendriigid said õiguse hoida Jaapanis ja tema lähedal piiramata aja jooksul oma vägesid ning kindlustada endale Jaapanis rea õhu- ja mereväebaase.

1952. a. mais sõlmiti Pariisis Prantsusmaa, Lääne-Saksamaa, Itaalia, Belgia, Hollandi ja Luksemburgi vahel leping nn. «Euroopa kaitseühenduse» kohta, mis oli suunatud NSV Liidu ja teiste Euroopa rahuarmastavate maade vastu. Rahvahulkade survel keeldus Prantsusmaa Rahvuskogu seda lepingut ratifitseerimast ja see ei jõustunud.

Kuid läänеriikide imperialistlikel ringkondadel läks korda kokku klopsida agressiivne blokk teise nimetuse all. Nn. Pariisi kokkulepete allakirjutamisega Lääne-Saksamaa remilitariseerimise kohta 1954. a. oktoobris loodi Lääne-Euroopa liit, kinnine sõjalis-poliitiline rühmitus, kuhu kuulusid Inglismaa, Prantsusmaa, Lääne-Saksamaa, Itaalia, Belgia, Holland ja Luksemburg. See liit oli suunatud sotsialistlike maade vastu. Lääne-Euroopa liit kujutab endast Põhja-Atlandi bloki «Euroopa tuumikut». Selles blokis kuulub tähtis koht Lääne-Saksamaale, kelle ümberrelvastamisele läänеriigid asusid viivitamata. Samasugused blokid loodi ka teistes maailmajagudes. Nii loodi 1954. a. septembris sõjalis-poliitiline blokk Kagu-Aasias (SEATO), milles peamine osa kuulub Ameerika Ühendriikidele. Ameerika Ühendriikide kõrval on selle grupeeringu liikmeteks

Inglismaa, Prantsusmaa, Austraalia, Uus-Meremaa, samuti ka Pakistan, Tai ja Filipiinid.

1955. a. loodi veel üks agressiivne riikide rühmitus eesotsas Inglismaaga — Bagdadi pakt, millesse peale Inglismaa astusid Türgi, Pakistan, Iraan ja Iraak.

Need mõlemad agressiivsed blokid on suunatud nii sotsialismileeri maade kui ka rahvusliku vabadusliikumise vastu Kagu-Aasia ja araabia maades.

Kuid jõupoliitika ei andnud siiski tema algatajatele soovitud tulemusi. Kõigepealt ei kannatanud see poliitika välja tuleproovi Koreas. Ameerika imperialistide poolt vallapäästetud sõda ei toonud neile võitu, kuigi nad rakendasid seal tohutul hulgal sõjatehnikat ja, pommitades barbaarselt linnu ning külasid, tekitasid raskeid kaotusi korea rahvale. Ameerika Ühendriikide sõjaline prestiiž ja autoriteet langes suurel määral. Korea Rahvaarmee koos hiina vabatahtlikega lõi edukalt tagasi interventide kallaletungi ja paiskas nad tagasi 38-ndale paralleelile, mis on piiriks Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ja Ameerika Ühendriikidest täielikus sõltuvuses oleva Lõuna-Korea riigi vahel. Hiina Rahvavabariigi, NSV Liidu ja teiste rahuarmastavate maade rahuinitsiatiivi tulemusena olid Ameerika Ühendriigid sunnitud 27. juulil 1953 Panmõntšonis alla kirjutama vaherahu-kokkuleppele.

Jõupoliitika kukkus läbi ka Indo-Hiinas.

Sotsialistlike maade rahvusvahelises kaubanduses diskrimineerimise poliitika, mida teostasid kapitalistlikud riigid, ei andnud viimastele midagi. Üha laienevate omavaheliste suhete baasil tugevnesid sotsialismileeri maad majanduslikult. Kapitalistlikud riigid kaotasid rea neile kasulikke turgusid, mis avaldus nende majanduses negatiivselt.

Seoses Pariisi kokkulepete jõustumisega Lääne-Saksamaa remilitariseerimise kohta korraldasid NSV Liit, Poola, Tšehhoslovakkia, Saksa Demokraatlik Vabariik, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria ja Albaania 1955. a. mais Varssavis teise Euroopa maade nõupidamise rahu- ja julgeoleku kindlustamiseks Euroopas. Varssavi nõupidamisest osavõtnud riigid sõlmisid omavahel vastastikuse julgeoleku kaitseks ja rahu säilitamiseks Euroopas sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingu ning otsustasid luua lepingust osavõtvate riikide relvastatud jõudude ühendatud väejuhatuse.

1950.—1955. a. keerulises rahvusvahelises olukorras teostas NSV Liit visalt ja järjekindlalt oma rahupoliitikat. Nõukogude Liidu rahupüüdlustest annab ereda tunnistuse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 12. märtsil 1951 vastuvõetud rahukaitse seadus. See seadus kuulutas sõjapropaganda raskeimaks kuriteoks inimkonna vastu.

Nõukogude Liidu võitlus pinevuse vähendamise eest rahvusvahelistes suhetes

Teostades rahupoliitikat, saavutas Nõukogude Liit edu reas tähtsates küsimustes, mis viisid pinevuse teatud lõdvenemisele rahvusvahelistes suhetes.

NSV Liidu initsiatiivil toimus 1954. a. jaa-

nuaris-veebruaris Berliinis viieaastase vaheaja järele NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa välisministrite nõupidamine. Nõupidamisel arutati Saksamaa küsimust, Euroopa julgeoleku tagamise ülesandeid ja samuti Austria riikliku lepingu küsimust. Lääneriikide seisukoht takistas kokkuleppele jõudmist Saksamaa ja Austria küsimustes. Nõukogude delegatsiooni ettepanek kollektiivse julgeolekusüsteemi loomiseks Euroopas, millel on suur tähtsus rahule, ei leidnud lääneriikide poolehoidu.

Suur tähtsus oli NSV Liidu initsiatiivil Berliini nõupidamisel saavutatud kokkuleppel viie suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Prantsusmaa, Inglismaa ja Hiina Rahvavabariigi välisministrite nõupidamise kokkukutsumise kohta mõnede teiste riikide esindajate osavõtul. See nõupidamine toimus 1954. a. aprillist kuni juulini Genfis. Seal arutati Korea ja Indo-Hiina küsimust. Genfi nõupidamiste tulemusena kirjutati alla kokkulepetele, mis tegid lõpu sõjategevusele Vietnamis, Laoses ja Kambodžas. Need kokkulepped olid suunatud äärmiselt tähtsate küsimuste lahendamisele, mis olid seotud rahu taastamise ja kindlustamisega Vietnamis, Laoses ja Kambodžas, pidades kinni nende kolme Indo-Hiina riigi sõltumatusest ja suveräänsusest, ühtsusest ja territoriaalsest terviklikkusest. Genfi nõupidamisel võeti vastu otsus korraldada Vietnamis 1956. a. juulis vabad valimised, mis pidid looma eeldused Vietnami ühendamiseks vastavalt rahvuslikele huvidele ja kogu vietnami rahva lootustele.[1]

Genfi otsused Indo-Hiina küsimuses aitasid kaasa rahvusvahelise pinevuse lõdvenemisele. Nad näitasid selgesti Hiina Rahvavabariigi tähtsat osa vaieldavate rahvusvaheliste probleemide lahendamisel. On iseloomulik, et Ameerika Ühendriigid, kes võtsid osa Genfi nõupidamisest, ei tahtnud rahu kindlustamisel Indo-Hiinas teiste riikidega kaasa töötada. Vaatamata sellele, et NSV Liit, Hiina Rahvavabariik ja Korea Rahvademokraatlik vabariik tegid suuri jõupingutusi Korea küsimuse lõplikuks lahendamiseks, Korea rahulikuks ühendamiseks, ajas rida delegatsioone, eesotsas Ameerika Ühendriikide omaga, sellise otsuse vastuvõtmise nurja.

1955. a. suvel külastas NSV Liidu valitsusdelegatsioon eesotsas N. S. Hruštšovi ja N. A. Bulganiniga Jugoslaaviat. Belgradis toimunud nõupidamine ja seal 2. juunil 1955 allakirjutatud Nõukogude—Jugoslaavia deklaratsioon tegid lõpu ebanormaalsele olukorrale, mis oli tekkinud mõlema maa vahel pärast 1948. aastat.

1955. a. juunis külastas NSV Liitu India peaminister Džavaharlal Nehru. Nehru ja Nõukogude valitsuse juhtide vahel toimunud jutuajamise tagajärjel kirjutati 22. juunil 1955 alla ühisele Nõukogude—India avaldusele, mis näitas, et nii India kui ka Nõukogude Liit on otsustanud arendada ja kindlustada nende vahel kujunenud sõprussuhteid. Mõlema maa seisukohtade ühtelangemisel reas

[1] Genfi nõupidamise otsus üldiste valimiste läbiviimise kohta Vietnamis on siiani teostamata, kuna sellele töötab vastu Ngo-Din-Djemi Lõuna-Vietnami reaktsiooniline klikk, keda toetavad Ameerika Ühendriigid.

rahu eest võitlemise küsimustes oli eriti suur tähtsus rahvusvahelise pinevuse vähendamiseks. Avalduses märgiti, et suhted mõlema maa vahel põhinevad viiel printsiibil — «pantša šila».

Tähtsaks sammuks sõbralike suhete arendamisel NSV Liidu ja Birma vahel ning rahvusvahelise koostöö laiendamisel oli Birma Liidu peaministri U Nu külaskäik Nõukogude Liitu 1955. a. oktoobris ja novembris ning ühise Nõukogude—Birma avalduse allakirjutamine 3. novembril 1955.

Demokraatliku avalikkuse survel olid lääneriigid sunnitud nõustuma NSV Liidu, Inglismaa, Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa valitsuste juhtide nõupidamise kokkukutsumisega, mis toimuski 1955. a. juulis Genfis. Sellel nõupidamisel arutati Saksamaa, desarmeerimise, Euroopa julgeoleku ning Lääne ja Ida vahelise kontakti küsimust. Genfi nõupidamine tegi kindlaks huvide kokkupuutepunktid nelja valitsuse vahel ning samuti lahkuminekud nende vahel. Nõupidamisel töötati välja direktiivid nelja riigi välisministritele, kes pidid leidma arutatavates küsimustes kõigile vastuvõetavad otsused. Nelja riigi valitsuse juhtide nõupidamise kokkukutsumine Genfis aitas kaasa pinge lõdvenemisele rahvusvahelises elus ja võimaldas asuda suhete parandamisele nelja riigi vahel.

Kuid 1955. a. oktoobris ja novembris Genfis toimunud nelja riigi välisministrite nõupidamisel asusid lääneriikide esindajad rikkuma nelja suurriigi valitsuste nõupidamisel antud direktiive, mille tagajärjel üheski arutatud küsimuses ei võetud vastu kooskõlastatud otsuseid.

N. S. Hruštšovi ja N. A. Bulganini 1955. a. novembris—detsembris Indiasse, Birmasse ja Afganistani toimunud reisi tagajärjel tugevnes veelgi sõprus ja koostöö NSV Liidu ja nende maade vahel. Külaskäikudel oli suur rahvusvaheline tähtsus.

Pidades kindlalt võitlust rahvusvahelise pinevuse lõdvendamise eest, lõi Nõukogude valitsus diplomaatilised suhted Saksa Föderatiivse Vabariigiga (1955. a. septembris), avaldas initsiatiivi 16 uue liikme ÜRO-sse vastuvõtmiseks (1955. a. detsembris) ja teostas rea teisi abinõusid, mis olid suunatud suhete parandamisele eri maadega. Tähtsaks teguriks rahu kindlustamisel Euroopas oli riikliku lepingu allakirjutamine Austriaga (mais 1955), mille kohaselt fikseeriti Austria kui neutraalse riigi olukord.

Nõukogude Liit jätkas 1951.—1955. a. visa võitlust relvastuse vähendamise ja aatomirelva keelamise eest. Nõukogude Liidu rahuarmastava poliitika uueks eredaks tõendiks oli Nõukogude valitsuse ettepanek 10. mail 1955 sõlmida rahvusvaheline konventsioon relvastuse vähendamise ja aatomirelva keelamise ning selle üle rahvusvahelise kontrolli sisseseadmise kohta. Nõukogude valitsuse 10. mai ettepanekud näitasid konkreetse tee uue sõja ohu kõrvaldamiseks, kindla rahu ja rahvaste julgeoleku kindlustamiseks. Kuid lääneriikide esindajad ei võtnud vastu Nõukogude ettepanekuid, vaatamata toetusele, mille osaliseks need ettepanekud said maailma laia avalikkuse poolt.

§ 2. Rahvamajanduse arendamise viies viie aasta plaan ja selle täitmise algus

Partei XIX kongress. Viienda viisaastaku direktiivide kinnitamine

Lõpetanud edukalt neljanda viie aasta plaani täitmise, asus nõukogude rahvas majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö uute ülesannete juurde, uue viisaastaku täitmisele.

Viienda viisaastaku põhiülesanded määras kindlaks 1952. a. oktoobris toimunud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XIX kongress.

ÜK(b)P XVIII ja XIX kongressi vahelisel perioodil, mis kestis üle 13 aasta, toimusid meie maa elus suured muudatused. Kommunistlik partei ja nõukogude rahvas elasid üle sellise maailma-ajaloolise tähtsusega sündmuse nagu Suur Isamaasõda. Selle aja jooksul kindlustus veelgi enam kommunistliku partei autoriteet, tihenesid partei sidemed massidega, ta read kasvasid. Sõja-aastail kaotas partei palju oma kuulsaid poegi. Langenute asemele tulid parteisse uued kommunismi eest võitlejad. XIX kongressi eel oli meie parteis ligi 7 milj. inimest. ÜK(b)P XVIII ja XIX kongressi vahelisel ajal toimusid regulaarselt liiduvabariikide, kraide, oblastite, linnade ja rajoonide parteiorganisatsioonide konverentsid.

Partei XIX kongress toimus 5. kuni 14. oktoobrini 1952. Sellest võttis osa 1359 delegaati. Külalistena võtsid kongressist osa 44 maa kommunistlike ja töölisparteide esindajad.

Kongress kuulas ära ja arutas läbi ÜK(b)P Keskkomitee aruande, ettekande muudatuste kohta ÜK(b)P põhikirjas ja kinnitas NSV Liidu arendamise viienda viie aasta plaani direktiivid aastaiks 1951—1955.

XIX kongress analüüsis Nõukogude Liidu välis- ja sisepoliitilist olukorda ning kommunistliku partei tegevust ajavahemikul pärast XVIII kongressi.

Kongress määras kindlaks Nõukogude Liidu ülesanded välispoliitika alal võitluses rahu säilitamise ja kindlustamise eest. Ta kavandas rahvamajanduse ja kultuuri arendamise programmi lähemaks ajaks.

Kongress võttis vastu uue ÜK(b)P põhikirja ja otsustas muuta partei nimetust. Partei uueks nimetuseks sai Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei (NLKP). Uue põhikirja järgi on Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei mõttekaaslaste-kommunistide võitlusliit, mis on organiseeritud töölisklassi, töötava talurahva ja töötava intelligentsi hulka kuuluvatest inimestest. Põhikirja kohaselt võib NLKP liikmeks olla iga töötaja. Põhikiri määrab kindlaks NLKP peaülesanded, mis seisavad nüüd selles, et järkjärgulise sotsialismilt kommunismile ülemineku teel ehitada üles kommunistlik ühiskond, pidevalt tõsta nõukogude ühiskonna materiaalset ja kultuurilist taset, kasvatada nõukogude rahvast internatsionalismi ja kõigi maade töörahvaga vennalike sidemete loomise vaimus.

XIX kongress võttis vastu rahvamajanduse viienda viie aasta

(1951—1955) plaani direktiivid. Direktiivides anti konkreetsed ülesanded rahvamajanduse kõigi harude edasiseks arendamiseks, rahva materiaalse heaolu ja kultuuritaseme tõstmiseks.

Viienda viisaastaku peamine ülesanne tööstuse alal seisis selles, et tunduvalt tõsta kogu tootmise taset. See pidi kasvama 1955. aastaks, võrreldes 1950. aastaga, umbes 70% võrra. Tootmisvahendite tootmise keskmine juurdekasv määrati 13%-le ja tarbimisesemete tootmise kasv 11%-le aastas.

Põllumajanduse alal nähti direktiivides ette teravilja kogusaagi kasv 40—50%' võrra, toorpuuvilla kogusaagi kasv 55—65% võrra ning tähtsamate põllutööde mehhaniseerimise lõpuleviimine kolhoosides. Traktoripargi võimsus pidi kasvama umbes 50%' võrra.

Viienda viisaastaku täitmise algus

Juba 1951. a., kui veel lõpetati viie aasta plaani koostamist, alustas nõukogude rahvas võitlust selle täitmise eest. Kasvas ehitustööde ulatus ja tempo. Volga ja Dnepri kallastel käisid ettevalmistustööd Kuibõševi, Stalingradi ja Kahhovka hüdroelektrijaama ehitamiseks. Arenesid Tsimljanski hüdrosõlme ja Volga—Doni laevatatava kanali tähtsamad ehitustööd. Volga—Doni kanali ehitajad töötasid ennastsalgavalt, ületades suuri raskusi. Kanali säng kulges üle kõrge veelahkme. Muldtammide kokkuuhtumine toimus talve tingimustes. Kõrvuti otseste ehitustöödega toimus staniitsade ja külade ümberpaigutamine uutesse kohtadesse. Olles varustatud võimsa eesrindliku tehnikaga, lahendasid ehitajad hüdroehituste keerulisi tehnilisi ülesandeid.

Volga—Doni kanali rajamisel oli töötootlikkus 2,5 korda kõrgem kui Moskva-nimelise kanali ehitustöödel ja 8 korda suurem kui Valge mere—Balti mere kanali ehitusel.

31. mail 1952 ühinesid kahe suure vene jõe vood — Volga ja Don ühinesid. Volga—Doni kanali ehitustööd lõpetati tähtaegselt. 101 km pikkusel kanalil on ehitatud hulk tamme, lüüse, veehoidlaid; kanali ehitustöödel loodi ka 180 km pikkune ja 18—30 km laiune Tsimljanski meri. Volga—Doni laevatatava kanali valmimisega ühendati viis merd — Valge meri, Balti, Kaspia, Aasovi ja Must meri — ühtseks veeteede süsteemiks.

Väljendades rahva tahet, omistas valitsus kanalile V. I. Lenini nime. 27. juulil 1952 avati V. I. Lenini nimeline Volga—Doni kanal regulaarseks laevaliikluseks. See oli nõukogude rahva suureks võiduks loovas töös.

Paralleelselt tööstusettevõtetes toimuva ehitustööga käis võitlus ka toodangu väljalaske plaanide täitmise ja tööviljakuse tõstmise eest.

Võitlus viie aasta plaani täitmise eest nõudis töölistelt ja talupoegadelt uusi pingutusi, sotsialistliku võistluse uut hoogu. Sotsialistliku võistluse käigus esines aga tõsiseid puudusi. Võistluse organiseerimisel tuli ette bürokratismi, formalismi, paraaditsemise ja sensatsiooni elemente. Seoses sellega võtsid partei Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1951. a. vastu eri määruse võistluse

juhtimise parandamiseks. Partei, ametiühingud ja majanduslikud organisatsioonid hakkasid konkreetsemalt suunama masside loovat initsiatiivi.

Tekkisid uued sotsialistliku võistluse vormid. «Zaporožstali» tehase terase kiirvalajad S. Jakimenko, S. Martõnov ja A. Nebõlitsõn olid oma tootmistsükli kõigi kutsealade töötajate kompleksse võistluse initsiaatorid. 1952. a. sulatasid nad välja 14 600 tonni terast üle plaani ja säästsid kodumaale 1,5 milj. rubla üle plaani.

Lublini valu-mehhaanikatehase tööliste A. Žandarova ja O. Agafonova initsiatiivil alustati 1951. a. oktoobris võistlust iga tootmisoperatsiooni eeskujuliku täitmise eest. Tootmise novaatorid jätkasid pidevalt uute teede otsimist tööviljakuse tõstmiseks.

Viienda viisaastaku kahe esimese aasta jooksul juurutati tööstuse, ehituse ja transpordi alal üle 1,5 milj. leiutuse, tehnilise täiustuse ja ratsionaliseerimisettepaneku.

Tööstus saavutas 1951.—1952. a. jooksul märgatavat edu. Kodumaises masinaehituses loodi neil aastail 1200 tähtsamat uut liiki masinat ja seadet.

Kuid mitte kõik tööstusharud ei täitnud oma tootmisplaane. Ei täidetud plaani valtsmetalli üksikute liikide väljalaskmise, seadmete jm. aladel. Suur hulk ettevõtteid töötas kindla rütmita, ebaühtlaselt. mis tekitas tööliste ja seadmete tööseisakuid ning tõi kaasa töötasufondi ülekulu, suurendas praaki ja toodete omahinda. Aeglaselt teostati musta ja värvilise metallurgia ning söe- ja keemiatööstuse kapitaalehitusi. Suured puudused esinesid tööstuse tehnilise progressi alal.

Tööstuse juhtimine oli raskendatud, kuna suur osa insener-tehnilisest kaadrist istus edasi ministeeriumides ja trustide kantseleides, selle asemel, et töötada vahetult tootmises.

Põllumajanduses tehti viienda viisaastaku kahe esimese aasta jooksul ära suur töö masina-traktorijaamade ja sovhooside materiaal-tehnilise baasi tugevdamiseks. 1952. a. sai põllumajandus 131 000 traktorit (15-hobujõulisteks ümberarvestatuna) ja palju teisi põllumajanduslikke masinaid. Mõned Kubani, Doni, Altai, Moskva ja teiste Vene NFSV oblastite ning Ukraina, Usbekistani ja teiste vabariikide eesrindlikud kolhoosid saavutasid edu oma mitmekülgsete ühismajandite arendamisel. Nii näiteks kasvatasid Nikolajevi oblasti Baštani rajooni kolhoosid 1952. a. kogu oma külvipinnal 28,3-tsentnerilise talinisusaagi hektari kohta. Kiievi oblasti Talnovi rajooni kolhoos «Zdobutok Žovtnja», kus esimehena töötab üks kolhoosiliikumise algatajaid Ukrainas Fjodor Dubkovetski, kogus 1952. a. kogu külvipinnalt 21-tsentnerilise netosaagi hektarilt. Moskva oblasti Ramenski rajooni Timonino küla kolhoos saavutas suurt edu. 1952. a. kogus kolhoos 294 tsentnerit juurvilja ja 162 tsentnerit kartuleid hektarilt. Ainuüksi ühisloomapidamine andis kolhoosile 1 700 000 rubla tulu.

Selle kõrval jäid aga paljudes kolhoosides, sovhoosides ja tervetes põllumajanduslikes rajoonides teravilja- ja tehniliste kultuuride

saagid madalateks. Madalaid saake said mittemustmullavööndi, kesk-mustmulla oblastite, Volga-äärsed, Lääne-Siberi ja Kasahstani rajoonid.

1951.—1952. a. kasvas teravilja kogusaak 1950. a. võrreldes väga vähe. Samuti jäi maha kartuli- ja juurviljakasvatus.

Eriti halb oli olukord loomakasvatuses. Vaatamata tööle, mida tehti sõjajärgseil aastail loomade arvu tõstmiseks, jäi sel alal mahajäämus ületamata. 1953. a. alguseks veiste arv koguni vähenes (58,1 miljonilt 1950. a. 56,6 miljonile).

Põllumajandus jäi oma kasvutempolt tööstusest tublisti maha. 1940. aastast kuni 1952. aastani kasvas tööstustoodang 2,3-kordseks, põllumajanduse kogutoodang võrreldavates hindades suurenes aga ainult 10%.

§ 3. Võitlus nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra edasise kindlustamise ning rahvamajanduse arendamise eest

J. V. Stalini surm. Nõukogude rahva koondumine kommunistliku partei ümber

Varsti pärast partei XIX kongressi, 5. märtsil 1953 suri Nõukogude Liidu Ministrite Nõukogu esimees, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei peasekretär, väljapaistev marksist, silmapaistev partei ja Nõukogude riigi tegelane J. V. Stalin. Sotsialismi vaenlased arvasid, et J. V. Stalini surm kutsub esile nõutuse kommunistliku partei ridades, kõikumise tema sise- ja välispoliitikas. Kuid need vaenlase arvestused kukkusid läbi.

Nõukogude rahvas ja kommunistlik partei koondusid veelgi tihedamalt Keskkomitee, meie partei kollektiivse juhi ümber. Kommunistlik partei kindlustas kogu meie maa elu õige juhtimise.

Oma läkituses 6. märtsist 1953 kõigile partei liikmetele, kõigile Nõukogude Liidu töötajatele kutsusid partei Keskkomitee, NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium töölisi, kolhoosnikuid ja intelligentsi üles mobiliseerima kogu oma jõu ja loomingulise energia kommunismi ülesehitamiseks meie maal.

6. märtsil 1953 toimunud Keskkomitee pleenumi, NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ühisel istungil võeti vastu tähtsad otsused, mis pidid kindlustama riiklike ja partei organite tegevuse häireteta juhtimise.

Partei Keskkomitee juhtimine usaldati N. S. Hruštšovile. NSV Liidu Ülemnõukogu neljas istungjärk kinnitas 15. märtsil 1953 NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks K. J. Vorošilovi. Ülemnõukogu kinnitas NSV Liidu valitsuse — Ministrite Nõukogu koosseisu ja võttis vastu seaduse rea ministeeriumide ümberkorraldamise kohta.

Nõukogude Liidu töötajad koondusid veelgi tihedamalt oma kommunistliku partei ja tema leninliku Keskkomitee ümber.

Rohkearvulistel miitingutel ja koosolekutel, mis toimusid tehas-

tes, kolhoosides, kaevandustes, uusehitustel, raudteedel, õppeasutustes, nõukogude asutustes, armees ja laevastikus, väljendasid nõukogude inimesed oma armastust ja ustavust parteile, truudust kommunismi üritusele.

«Meie kinnitame oma parteile,» öeldi Moskva «Dünamo» tehase tööliste otsuses, «et koondume veel tihedamalt Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse ümber, tõstame oma revolutsioonilist valvsust, kahekordistame oma energiat võitluses kommunismi võidu eest meie maal. Anname kogu oma jõu, aga kui vaja, ka oma elu kommunismi suure ürituse eest.»

Karaganda kaevurid kirjutasid oma kirjas Keskkomiteele ja Nõukogude valitsusele: «Karaganda kaevurid kiidavad palavalt heaks partei Keskkomitee, Nõukogude valitsuse ja Ülemnõukogu Presiidiumi ühised abinõud maa õige ja häireteta juhtimise kindlustamiseks. Nad usaldavad piiritult oma parteid ja kallist valitsust ning osutavad neile ka edaspidi ennastsalgavat toetust. Koos kogu nõukogude rahvaga annavad kaevurid kogu oma jõu, kogu energia kommunismi ehitamise üritusele meie maal.»

Kommunistliku partei juhtimisel jätkas nõukogude rahvas julgelt ja kindlalt oma teed kommunismi ehitamisel.

Abinõud leninlike normide taastamiseks riigi ja partei elus

1953. aasta oli pöördepunktiks nõukogude ühiskonna ühiskondlik-poliitilises elus. Kommunistlik partei hakkas pidama võitlust J. V. Stalini isiku kultuse kahjulikkude tagajärgede likvideerimise eest. Üheks raskemaks Stalini kultuse tagajärjeks oli riigi- ja parteielu leninlike normide rikkumine, eriti aga taganemine kollektiivse juhtimise leninlikust printsiibist parteilises ja riiklikus töös.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei eesotsas oma leninliku Keskkomiteega alustas otsustavat võitlust leninlike normide taastamise eest riigi ja partei elus, nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra edasise kindlustamise eest.

Suurt tähtsust isikukultuse kahjulike tagajärgede ja sellega seoses esinenud ebanormaalsuste likvideerimisel omas rahvusvahelise imperialismi agendi Beria ja tema kaasosaliste paljastamine ning lõpu tegemine nende edasistele kuritegudele.

Võitnud kavalusega J. V. Stalini usalduse, puges Beria juhtivale kohale parteis ja riigis. Ta haudus plaane haarata juhtimine parteis ja Nõukogude valitsuses enda kätte, et muuta poliitikat ja kapituleeruda maailma imperialismi ees. Beria ja tema käsilased, olles riikliku julgeoleku organite eesotsas, panid rea aastate jooksul toime seadusevastaseid ja omavolilisi tegusid. Vaenulikel eesmärkidel koostati valesüüdistusi paljude ausate partei, nõukogude ning majanduse töötajate, sõjaväelaste ja lihtsate nõukogude kodanikkude vastu.

Pärast sõda tugevdas Beria oma õõnestustööd. Tema ja ta käsilased fabritseerisid rea uusi «süüasju». Nii fabritseeriti 1948.—1949. a. nn. «Leningradi süüasi». Selle tagajärjel hukkusid süütult

paljud silmapaistvad ja andekad juhtivad töötajad, nende hulgas NLKP Keskkomitee Poliitbüroo liige N. A. Voznessenski, partei Keskkomitee sekretär A. A. Kuznetsov, Vene NFSV Ministrite Nõukogu esimees M. I. Rodionov jt.

1951.—1952. a. koostati nn. «Mingreeli süüasi», mille tagajärjel represseeriti paljud ausad Gruusia partei ja nõukogude töötajad. Beria püüdis õõnestada Nõukogude Liidu rahvaste sõprust, külvata lahkhelisid vene ja teiste NSV Liidu vennalike rahvaste vahele, aktiviseerides kodanlik-natsionalistlikke elemente liiduvabariikides. Olles pikemat aega Gruusia Kommunistliku Partei Keskkomitee eesotsas, püüdsid Beria ja tema kaaslased sisendada Gruusia elanikkonnale tema rahvusliku erandlikkuse tunnet, suruda teda kitsastesse rahvuslikesse raamidesse, et sellega eemaldada, isoleerida gruusia rahvast Nõukogude Liidu rahvaste ühisest perest. Õhutati kunstlikult vaenu gruusiinlaste ja teiste Gruusias elavate rahvuste vahel. Meelega pidurdati mittegruusia rahvastikuga piirkondade majanduslikku arenemist.

Pärast J. V. Stalini surma püüdis Beria seada NSV Liidu Siseministeeriumi parteist ja valitsusest kõrgemale. Tuginedes oma kaaslastele siseministeeriumist valmistas Beria ette riigipööret.

1953. a. juunis tegid partei ja valitsus lõpu selle nõukogude rahva õela vaenlase ja tema kaasosaliste vandenõulikule tegevusele.[1] 1953. a. juulis toimunud NLKP Keskkomitee pleenum kiitis üksmeelselt heaks need abinõud, mida NLKP Keskkomitee Presiidium ja Nõukogude valitsus rakendasid Beria kuritegeliku avantüüri likvideerimiseks.

Partei Keskkomitee juulipleenum paljastas sotsialistliku seaduslikkuse ja riikliku julgeoleku organite üle partei ja valitsuse poolt kontrolli teostamise printsiipide kõige jämedama rikkumise.

Keskkomitee püstitas ülesande kindlustada parteilist juhtimist kõigis riigiaparaadi lülides, pidada kõige rangemalt kinni kollektiivse juhtimise printsiibist, kindlustada tõhus kontroll kõigi organisatsioonide ja ametkondade töö üle, igati suurendada nõukogude inimeste valvsust.

NLKP Keskkomitee juulipleenum märkis, et ainult kollektiivsed poliitilised kogemused, Keskkomitee kollektiivne tarkus, mis tugineb marksistlik-leninlikule teooriale, kindlustab partei ja riigi õige juhtimise, partei ridade monoliitsuse ja vankumatu ühtsuse, kommunismi eduka ülesehitamise meie maal.

Partei astus otsustavaid samme, et taastada kollektiivse juhtimise leninlikud printsiibid. NLKP Keskkomitee ja tema presiidium muutusid tõeliselt kollektiivse juhtimise organiteks. Hakati regulaarselt kokku kutsuma NLKP Keskkomitee pleenumeid. Suurel määral tihenes partei ja valitsuse juhtide side massidega, tehaste ja kolhooside eluga.

---

[1] Beria ja tema kaasosalised areteeriti ja anti kohtu alla. Ülemkohtu sõjakolleegiumi kohtuotsuse põhjal lasti nad 1953. a. detsembris maha.

Partei hindas kriitiliselt tehtud töö tulemusi riikliku ja majandusliku ülesehitustöö alal ning määras kindlaks riigi arenemise edasilükkamatud ülesanded ning perspektiivid.

Jälgides suure Lenini näpunäiteid, rakendas kommunistlik partei kõik abinõud, et kindlustada töölisklassi ja talurahva liitu, seda nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra vankumatut alust ning otsustavat jõudu võitluses kommunismi eest. Ta osutas suurt hoolitsust talurahva vajadustele, stimuleeris igati põllumajandust, aidates kaasa küla töötajate materiaalse ja kultuurilise elutaseme edasisele kiirele tõstmisele.

Kommunistlik partei teostas järjekindlalt leninlikku rahvuspoliitikat, tugevdas kõigi abinõudega NSV Liidu rahvaste sõprust, mis on paljurahvuselise Nõukogude Liidu eluliseks aluseks. Nõukogude riik võttis tarvitusele vajalikud abinõud sotsialistliku seaduslikkuse rikkumise raskete tagajärgede likvideerimiseks. Kontrolliti hulk kohtumaterjale ja tehti sellega kindlaks palju võltsitud «süüasju». Süütult süüdi mõistetud inimesed rehabiliteeriti täielikult.

Rakendades abinõusid sotsialistlikust seaduslikkusest rangeks ja kõrvalekaldumatuks kinnipidamiseks, tugevdasid partei ja valitsus riikliku julgeoleku organite kaadrit ning kehtestasid selle töö üle vajaliku kontrolli nii keskuses kui ka kohapeal. Prokuröri järelevalve õigused taastati ja neid suurendati. Partei tegi lõpu igasugusele nõukogude inimestele konstitutsiooniga kindlustatud õiguste rikkumisele ja omavolile, mida varem kasutasid riikliku julgeoleku juhtkonda pugenud vaenulikud elemendid. Partei tegi kõik, et kindlustada nõukogude inimestele rahulik ja kindel elu, et NSV Liidu töötajad võiksid täiel määral kasutada nõukogude demokraatia hüvesid.

Kõik need kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse abinõud tähistasid pööret meie maa ühiskondlik-poliitilises elus, tugevdasid veelgi partei ja rahva ühtsust. Eredaks tõendiks nõukogude rahva koondumisest kommunistliku partei ja valitsuse ümber olid NSV Liidu Ülemnõukogu neljanda koosseisu valimised. 14. märtsil 1954 hääletas peaaegu kogu täiskasvanud elanikkond (üle 120 milj. inimese) üksmeelselt kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt.

1953.—1955. a. teostati rida organisatsioonilisi abinõusid riigiaparaadi tugevdamiseks ja tema töö parandamiseks.

Viidi läbi riigiaparaadi struktuuri odavamaks muutmine ja lihtsustamine, koosseisude koondamine ja abinõud administratiivaparaadi töö parandamiseks. Kaotati üle 5600 paralleelselt tegutseva trusti, kontori ja majandusorganisatsiooni ning -asutuse. Kahe aasta jooksul vähenes juhtivas aparaadis töötajate arv 750 000 inimese võrra. Koosseisude koondamise teel hoidis riik iga aasta kokku üle 7 miljardi rubla. Asuti rahvamajanduse riikliku planeerimise, eriti perspektiivse planeerimise parandamisele. Alustati tõsiste puuduste kõrvaldamist, mis olid tingitud majanduse juhtimise liigsest tsentraliseeritusest. Rida üleliidulisi ministeeriume (musta ja värvilise metallurgia, sõetööstuse, geoloogia ja maapõuevarade kaitse jt.

ministeeriumid) muudeti liidulis-vabariiklikeks. Nii näiteks organiseeriti Ukrainas musta metallurgia ja söetööstuse, Aserbaidžaani NSV-s naftatööstuse, Kasahhi NSV-s värvilise metallurgia ning geoloogia ja maapõuevarade kaitse ministeeriumid. Liiduvabariikide ministrite nõukogude kompetentsi anti üle paljud küsimused, mida varem oli otsustanud ainult Nõukogude Liidu valitsus.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus võtsid tarvitusele viivitamatud abinõud maa majanduselu tähtsamates küsimustes.

Partei ja valitsuse abinõud põllumajanduse alal

Nõukogude Liidu sotsialistlik põllumajandus saavutas sõjajärgsel perioodil teatavat edu. Tunduvalt tugevnes põllumajanduse materiaalne ja tehniline baas. 1953. a. oli masina-traktorijaamades (15-hobujõulisteks ümberarvestatult) 969 000 traktorit ehk 74% rohkem kui enne sõda, 255 000 teraviljakombaini ehk 66% rohkem kui 1940. a. ja palju teisi masinaid.

Siiski ei suutnud põllumajandussaaduste tootmine rahuldada elanikkonna kasvavat nõudmist toiduainete järele ning kerge- ja toiduainetetööstuse vajadusi tooraine järele. See ei vastanud põllumajanduse tehnilisele varustatusele ega kolhoosikorras peituvatele suurtele võimalustele.

Põllumajanduse olukorrale avaldas mõju rea tähtsate kolhoosielu küsimuste alahindamine J. V. Stalini poolt. Paljusid edasilükkamatuid abinõusid, mis olid vajalikud, et kindlustada kolhoosimajandust kõigis põllumajandusharudes töötavate töötajate materiaalse huvitatuse tõstmise teel, teostati aeglaselt, lükati pidevalt edasi või ei arutatud üldse.

1953. a. alates rakendasid partei ja valitsus rea tõhusaid abinõusid põllumajanduse edasise arenemise kindlustamiseks. Esimesteks abinõudeks olid põllumajandusse investeeritavate kapitalimahutuste suurendamine ja muudatused riigimaksude süsteemis. Neid küsimusi arutas NSV Liidu Ülemnõukogu viies istungjärk 1953. a. augustis. Istungjärk võttis vastu seaduse põllumajandusmaksu kohta, mis muutis maksu väljaarvestamise korda ja nägi ette selle tunduva alandamise. Uue seaduse alusel vähendati tunduvalt müügikohustuste norme kolhoosnikute isiklikelt majapidamistelt, tõsteti põllumajandustoodete varumishindu ja kustutati täielikult eelmiste aastate põllumajandusmaksu võlgnevus. Rahas võetav maks igalt kolhoosiperelt alanes keskmiselt peaaegu 2 korda.

Igakülgselt ja põhjalikult arutati põllumajanduse olukorda NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenumil. Pleenum kuulas ära NLKP Keskkomitee esimese sekretäri N. S. Hruštšovi ettekande ja võttis vastu üksikasjalise otsuse «NSV Liidu põllumajanduse edasiarendamise abinõudest». Selles otsuses on antud kriitiline hinnang põllumajanduse olukorrale ning on sügavalt analüüsitud puudusi ja vigu põllumajanduse juhtimises.

Pleenum märkis, et objektiivsete põhjuste kõrval, mis tingisid põllumajanduse mahajäämuse, on põhjuseid, mis peituvad põllumajanduse juhtimise puudustes.

Üheks põllumajanduse mahajäämuse peamiseks põhjuseks oli kolhoosnikute materiaalse huvitatuse printsiibi rikkumine tootmise arendamisel ja selle tulukuse suurendamisel. Põllumajandussaaduste varumise kord ja kehtivad riiklikud müüginormid, samuti ka maksupoliitika ei stimuleerinud kolhoosnikuid tootmise igakülgsele arendamisele. Paljudes kolhoosides puudus kolhoosnikute ühiskondlike ja isiklike huvide õige kooskõlastamine.

Põllumajanduslikus tootmises kasutati äärmiselt ebarahuldavalt võimsat tehnikat, millega riik oli varustanud kolhoose ja sovhoose.

Kaadrite halva valiku ja paigutamise tagajärjel tundsid kolhoosid, masina-traktorijaamad ja sovhoosid teravat puudust kvalifitseeritud kaadrist. Kolhooside 94 000-st esimehest oli ainult 2400-l kõrgem haridus ja 14 200-l kesk-eriharidus. 1953. a. töötas 350 000-st kõrgema põllumajandusliku haridusega spetsialistist kolhoosides ainult 18 500, masina-traktorijaamades 50 000, ülejäänud aga istusid mitmesugustes asutustes.

Paljudes kolhoosides oli töödistsipliin madal, kõik kolhoosnikud ei võtnud osa kolhoositööst.

Tunnistanud olukorra reas tähtsamates põllumajandusharudes ebarahuldavaks, kavandas NLKP Keskkomitee pleenum konkreetsed abinõud, mis olid suunatud põllumajandusliku tootmise organiseerimisel esinevate puuduste kõrvaldamisele ja põllumajanduse järsu tõusu saavutamisele. Pleenum nõudis masina-traktorijaamade töö otsustavat parandamist ja nende osatähtsuse tõstmist kolhoositootmises. Masina-traktorijaamades loodi alaline mehhanisaatorite kaader, parandati jaamade varustamist tehnikaga, tugevdati remondibaase jne. Nähti ette põllumajanduse elektrifitseerimise laiendamine ja kõigi tootmisharude mehhaniseerimise lõpuleviimine.

Pleenum kohustas partei, nõukogude ja põllumajanduslikke organeid korraldama põhjalikult ümber põllumajanduse juhtimine.

Septembripleenumi ajaloolised otsused said põllumajanduse arendamise võitlusprogrammiks. Vastavalt Keskkomitee septembripleenumi otsustele võtsid NSV Liidu Ülemnõukogu, Ministrite Nõukogu ja NLKP Keskkomitee vastu määrused loomakasvatuse edasise arendamise, kartuli ja juurvilja tootmise ning varumise suurendamise kohta, masina-traktorijaamade töö edasise parandamise kohta.

Erilist tähelepanu omistas partei olukorrale teraviljamajanduses, mis on kogu põllumajandusliku tootmise aluseks. Põllumajanduse olukorra põhjalik tundmaõppimine näitas, et teraviljatootmise tase nii kogutoodangu kui ka kaubalises osas ei kata veel rahvamajanduse kasvavaid vajadusi.

Üheks peamiseks põhjuseks, et teraviljatootmise arengutase ei vastanud elanikkonna ja rahvamajanduse kasvavatele vajadustele leiva järele, olid peale madala saagikuse veel need jämedad vead, mida olid teinud NSV Liidu Riiklik Plaanikomisjon, Põllumajanduse Ministeerium ja Sovhooside Ministeerium külvipindade planeerimisel, eriti aga teraviljakultuuride ja heina külvipindade planeerimisel.

Heinaväljasüsteemi šabloonse rakendamise tagajärjel, kusjuures ei arvestatud maa eri piirkondade iseärasusi, vähenesid teraviljakultuuride külvid Ukrainas, Põhja-Kaukaasias, Volgamaal ja keskmustmulla vööndis. Selline vigane planeerimine tekitas suurt kahju maa teraviljamajanduse arendamisele.

Neid küsimusi kaaluti igakülgselt NLKP Keskkomitee 1954. a. veebruari- ja märtsipleenumil. Pleenumi poolt vastuvõetud otsuses nähti ette konkreetsed abinõud teraviljatootmise edasiseks suurendamiseks, eriti saagikuse tõstmiseks. Pleenum tunnistas tähtsaks ja täiesti reaalseks allikaks, et tõsta lühikese aja jooksul teravilja tootmist, teraviljakultuuride külvipindade laiendamise jäät- ja uudismaade kasutuselevõtmise teel Kasahstanis, Siberis, Uraalis, Volgamaadel ja osaliselt Põhja-Kaukaasias. Esitati ülesanne laiendada teraviljakultuuride külvipindu 1954.—1955. a. jooksul vähemalt 13 milj. hektari jäät- ja uudismaade kasutuselevõtmise teel.

Vastavalt pleenumi otsustele võtsid NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja NLKP Keskkomitee vastu määruse «Teravilja tootmise edasisest suurendamisest 1954.—1955. a. uudis- ja jäätmaade kasutuselevõtmise arvel». Juhtiv osa selle tähtsa rahvamajandusliku ülesande lahendamisel pidi kuuluma Vene NFSV-le ja Kasahstanile. 1954.—1955. a. tuli Siberi ja Uraali kolhoosidel ja sovhoosidel esialgsete arvestuste järgi üles harida 6 700 000 hektarit, Kasahstani nõukogude vabariigil aga külvata teraviljakultuure 6 300 000 hektarile.

Esimesed edusammud põllumajanduses pärast NLKP Keskkomitee septembripleenumit

Kogu maal algas pingeline võitlus põllumajanduse mahajäämuse likvideerimise ning tema järsu tõusu eest. Kolhoositalurahva võitluse avangardis põllumajanduse tõusu eest seisid kommunistid. Kolhoositootmise kogenud organisaatorid, nagu kolhoosi esimehed N. Puzantšikov ja F. Generalov Moskva oblastist, F. Dubkovetski, G. Burkatskaja ja K. Tsibenko Ukrainast, K. Orlovski Valgevenest, P. Malinina Kostroma oblastist jt. näitasid eeskuju kolhoositalurahva oskuslikul juhtimisel võitluses töötootlikkuse tõstmise ja kolhoositootmise reservide täieliku ärakasutamise eest. Paljud neist andsid välja brošüüre ja avaldasid artikleid, milledes nad jutustasid eesrindlike kolhooside ja kolhoosnike kogemustest.

Põllumajanduse eesrindlikud mehhanisaatorid, nagu P. Angelina, A. Gitalov, G. Sulima, J. Bunejev, D. Piskarjov, P. Nektov jt. saavutasid uut edu.

Partei kutsel läksid meie maa töölisklassi ja insener-tehnilise intelligentsi parimad esindajad linnadest ja tööstuskeskustest maale tööle kolhoosidesse ja masina-traktorijaamadesse. Sinna läksid tööle tagasi endised traktoristid, mehhaanikud, kombainerid, agronoomid ja zootehnikud, kes mitmesugustel põhjustel olid maalt lahkunud. 1954. a. alguseks oli põllumajandusse juurde tulnud 23 000 inseneri ja tehnikut, üle 100 000 agronoomi ja zootehniku. Masina-traktorijaamadesse tuli tagasi ligi 50 000 mehhanisaatorit.

1953. a. sügisel ilmnesid ka visa töö esimesed tulemused: kolhoosides ja sovhoosides tehti sügiskündi 13 milj. hektari ja künti üles mustkesa 3,5 milj. hektari võrra rohkem kui 1952. a. Talivilja külv teostati lühema ajaga.

Raskused võitluses põllumajanduse tõusu eest 1954.—1955. a. suurenesid paljusid piirkondi tabanud põua tagajärjel. 1954. a. oli põuane suvi Ukrainas, Volgamaadel ja reas kesk-mustmullavööndi rajoonides, 1955. a. puudutas põud meie maa idarajoone. Kuid ka rasketes põuatingimustes said paljud kolhoosid 1954.—1955. a. kõrgeid saake. Kalinini oblasti kolhoos «Novaja Žizn» sai 1954. a. teraviljakultuuride keskmiseks saagiks hektarilt 21,8 tsentnerit, Moskva oblasti kolhoos «Prizõv» 23,1 ja Ukraina NSV Hmelnitski oblasti N. S. Hruštšovi nimeline kolhoos 22,2 tsentnerit hektarilt. Usbeki, Kirgiisi, Tadžiki ja Turkmeenia vabariikides oli palju kolhoose, kes said suure puuvillasaagi.

1954.—1955. a. suurendati tunduvalt kõige saagirikkama teraviljakultuuri — maisi külvipinda. 1953. a. oli NSV Liidus maisikülvide all 3,5 milj. hektarit, 1955. a. aga 17,9 milj. hektarit.

Põllumajanduse arendamisel omas äärmiselt suurt tähtsust uudismaade ülesharimine Siberis, Uraalis, Kasahstanis ja Volgamail. Partei üleskutse alustada uudis- ja jäätmaade ülesharimist leidis meie kodumaa linnades ja külades elavat vastukaja. Uudismaale sõitjate esireas olid Moskva, Leningradi, Kiievi, Harkovi, Odessa, Sverdlovski, Kurski, Brjanski ja teiste linnade kommunistlikud noored.

Sovhooside rajamine uudismaadel algas karmides talvetingimustes, hõredasti asustatud kohtades, kus oli vähe raudteid ja kus polnud üldse elamuid, sageli sadade kilomeetrite kaugusel asulatest. Esimesed uusasunikud elasid telkides, välivagunites ja kiiresti valmisehitatud muldonnides.

Raskused ei suutnud murda nõukogude patriootide visadust. 1954. a. oli Kasahstanis, Siberis ja Uraalis loodud 124 suurt teraviljasovhoosi ja üles küntud ligi 17 milj. hektarit uudis- ja jäätmaid. 1954. a. sügisel koguti Lääne-Siberis 2 korda ja Kasahhi NSV-s 35% rohkem vilja kui 1953. a. Selline oli suure üldrahvaliku ürituse algus.

Uudis- ja jäätmaade ülesharimise esimese aasta head tulemused lubasid parteil ja valitsusel 1954. a. augustis uuesti läbi kaaluda uute maade ülesharimise esialgse plaani ja võtta vastu otsuse suurendada 1956. a. teraviljade külvi uudismaadel kuni 28—30 milj. hektarini.

Uudismaadele läksid uued inimesed. Ainuüksi komsomoli läbetuskirjadega sõitis kahe aasta jooksul uudismaadele üle 350 000 noore patrioodi. Kasahstani, Uraali, Siberi ja Volgamaa steppide avarustes organiseeriti veel 300 uut teraviljasovhoosi. Uute maade ülesharimisest võtsid osa 1600 masina-traktorijaama, kelle käsutuses oli 200 000 traktorit ja sadu tuhandeid teisi põllutöömasinaid ning -riistu.

Uudismaadel kasvasid põllumajandusliku tootmise oma eesrindlikud meistrid ja novaatorid. Komsomoli- ja noortebrigaadid, keda juhtisid Ivan Rudski ja Leonid Degtjarenko Kustanai oblasti Džarkuli masina-traktorijaamas, Pavel Batšurin Tjumeni oblasti Sorokini rajooni «Vperjod k Kommunizmu» kolhoosis, Anatoli Nussinov Põhja-Kasahstani oblasti Bulajevi sovhoosis ja paljud teised näitasid eeskuju ennastsalgavas töös.

Sellise suure ja raske ürituse juures nagu uudis- ja jäätmaade ülesharimine ei saanud muidugi kõik korraga õnnestuda. Oli küllalt raskusi ja puudusi. Täiel määral ei kasutatud ära uute sovhooside ja masina-traktorijaamade võimsat tehnikat. Elamuehitus ei jõudnud järele elanikkonna kasvule uudismaadel. Paljudes rajoonides olid lahendamata sovhooside veevarustuse, teedeehituse jm. küsimused. Reas sovhoosides oli halvasti organiseeritud uusasunike toitlustamine, varustamine ja kultuuriline teenindamine.

Vaatamata neile raskustele ja olemasolevatele puudustele näitasid kahe aasta tulemused uudismaade ülesharimise suurt tähtsust teraviljaprobleemi lahendamisel.

Kogu maa põlluharijad asusid võitlusse põllumajanduse mahajäämusega. 1954.—1955. a. toimusid põllumajanduse eesrindlaste üleliidulised, vabariiklikud ja oblastinõupidamised ning nõupidamised kogu vööndi ulatuses. Neil nõupidamistel üldistati eesrindlaste kogemusi võitluses põllumajandusliku tootmise tõusu eest ja tehti ettepanekuid uute abinõude rakendamiseks.

Sajad tuhanded kolhoosnikud tegid katselist uurimistööd. Kogu maale on tuntud M. J. Ozjornõi, M. I. Kitajevi, M. A. Posmitnõi, Kurgani oblasti «Zavetõ Iljitša» kolhoosi novaator-põllumehe T. S. Maltsevi ja paljude teiste katsetajate nimed.

NLKP Keskkomitee initsiatiivil toimus 1954. a. augustis Kurgani oblasti Šadrinski rajooni Maltsevo külas teaduse alal töötajate ja praktikute üleliiduline nõupidamine T. S. Maltsevi poolt väljatöötatud mullaharimise võtete ja meetodi tundmaõppimiseks ning levitamiseks.

Teaduse saavutusi ja eesrindlikku praktikat propageerisid laialt põllumajanduslikud teaduslikud asutused ja samuti kolhoosides avatud põllumajanduskultuuri majad. Ainuüksi kolmeaastastel agrozootehnilistel kursustel täiendas igal aastal oma teadmisi 2,5 milj. kolhoosnikut.

Pärast pikemat vaheaega avati 1. augustil 1954 Moskvas üleliiduline põllumajandusnäitus. 207 hektari suurusele maa-alale püstitati 76 paviljoni. Üleliidulisel põllumajandusnäitusel demonstreerisid 1954. a. oma saavutusi 173 000 osavõtjat, kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamade eesrindlast. 1955. a. tõusis näitusest osavõtjate arv 228 000-ni. 1955. a. esinesid näitusest osavõtjatena kraid, oblastid ja vabariigid. Üleliiduline põllumajandusnäitus, mis üldistab põllumajanduse saavutusi, muutus tõeliseks rahvaülikooliks. 1954.—1957. a. külastas näitust üle 23 milj. inimese.

Näitus aitas välja selgitada kolossaalseid võimalusi, mis peituvad meie sotsialistlikus külas põllumajanduse edasiseks arendamiseks.

Need võimalused ei olnud aga veel kaugeltki ammendatud. Kõige enam mahajäänud põllumajandusharuks jäi loomakasvatus. Selle mahajäämuse likvideerimine ja loomakasvatuse kooskõlla viimine elanikkonna kasvavate vajadustega loomakasvatussaaduste järele oli meie põllumajanduse kõige pakilisemaks ülesandeks. NLKP Keskkomitee pleenum, arutanud 1955. a. jaanuaris loomakasvatussaaduste tootmise suurendamise küsimust, otsustas, et lähema viie-kuue aasta jooksul tuleb põhiliste loomakasvatussaaduste tootmist rohkem kui kahekordistada. Pleenum pidas loomakasvatuse sellise tõusu saavutamisel otsustavaks tingimuseks teraviljatootmise edasist suurendamist. Teraviljatootmise suurendamine pidi kindlustama mitte ainult riigi leivavilja vajaduse, vaid ka söödabaasi loomakasvatusele. Sellepärast esitas partei põllumajandusele ülesande tõsta lähema 5—6 aasta jooksul teravilja kogusaaki NSV Liidus 10 miljardi puudani aastas.

Elu näitas, et kuni 1955. a. kehtinud põllumajanduse planeerimise kord ei vastanud oma liigse tsentraliseeritusega kolhoositootmise arendamise huvidele. Sellepärast otsustati seda korda muuta.

9. märtsil 1955 võeti vastu NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus «Põllumajanduse planeerimise praktika muutmisest». Selles määruses mõisteti hukka bürokraatlik meetod põllumajanduse planeerimisel, mille järgi kolhoosidele määrati ülevaltpoolt kõigi põllumajanduskultuuride külvi ja saagikuse, karja suuruse ja tema produktiivsuse ülesanded jne. Vana planeerimise kord tõkestas kolhooside ja kolhoosnikute initsiatiivi ühismajandite arendamisel, põhjustas vigu ja valearvestusi tootmise organiseerimisel. Vastavalt uuele korrale pidid kolhoosid ja sovhoosid koos masina-traktorijaamadega ise välja töötama oma majanduse arendamise plaanid. Nüüd oli neil võimalus igakülgselt arvestada konkreetseid tingimusi ja palju ratsionaalsemalt ära kasutada kolhooside ja sovhooside kõlvikuid. Uus planeerimise kord soodustas põllumajanduse tulukuse kiiret kasvu.

1954.—1955. a. moodustasid riiklikud kapitalimahutused põllumajandusse 35,1 miljardit rubla. See oli 40% rohkem kui kogu neljandal viisaastakul. Suurenes küla varustamine masinatega. Viienda viisaastaku kahe viimase aasta jooksul said kolhoosid, masina-traktorijaamad ja sovhoosid 404 000 traktorit (15-hobujõulisteks ümberarvestatuna), 228 000 veoautot, 83 000 teraviljakombaini ja suurel hulgal muud tehnikat. Linnadest ja tööstuskeskustest suunati masina-traktorijaamadesse, kolhoosidesse ja sovhoosidesse tööle paljud tuhanded insenerid, tehnikud, partei- ja nõukogude töötajad. Kolhoositootmisse lülitus üle 120 000 põllumajanduse spetsialisti. Linnadest suunati maale rohkem kui 20 000 kommunisti ja soovitati neid valida kolhoosi esimeesteks.

Edusammud tööstuses Viienda viisaastaku viimastel aastatel jätkus tööstuse, eriti rasketööstuse kiire arenemine. Edukalt arenes suurte hüdroelektrijaamade — Kuibõševi, Stalingradi, Angara, Kaama, Kahhovka, Dubossarõ ja Gorki hüdroelektrijaama ehitamine.

Uute võimsate energeetikasõlmede loomisest võttis osa kogu nõukogude rahvas. Kuibõševi hüdroelektrijaama tellimusi täitsid 547 Nõukogude Liidu ettevõtet. Iga päev tõid raudteed meie maa kõigist osadest Kuibõševi hüdroelektrijaama ehitustandrile üle 2000 vaguni seadmeid, mehhanisme, materjale jm. 1955. a. detsembris andis Kuibõševi hüdroelektrijaama esimene agregaat voolu.

Suure ulatuse võttis 1954.—1955. a. Stalingradi ja Kahhovka hüdrosõlme ehitus. Täie hooga toimus Angara ja Kaama elektrijaama ehitamine. 1954. a. saavutasid ehitajad suure võidu, andes ekspluatatsiooni Kaama hüdroelektrijaama esimese osa. Viienda viisaastaku nelja aasta jooksul ehitati ja laiendati ligi 500 elektrijaama, väikesi arvestamata.

Hüdroelektrijaamade ehitustel kees loov töö, sündisid uued novaatorlikud töömeetodid.[1]

Nõukogude tööstuse suureks võiduks oli aatomielektrijaama ehitamine. 27. juunil 1954 lasti käiku maailma esimene 5000 kW võimsusega tööstuslik aatomielektrijaam.

Viienda viisaastaku viimastel aastatel viidi lõpule uute musta metallurgia tehaste ehitamine, lasti käiku Taga-Kaukaasia metallurgia- ja Bakuu torutehas, Tšerepovetski metallurgiatehase ja Orsk-Halilovski metallurgiakombinaadi esimesed kõrgahjud. Palju uusi šahte ehitati Donetsi ja Kuznetski basseinis, Karagandas, Petšoora basseinis ja Uraalis.

Kõrvuti uute ettevõtete ehitamise ja käikulaskmisega rekonstrueeriti ja uuendati suures ulatuses töötavate ettevõtete seadmeid. Rekonstrueeriti paljud masinaehituse spetsialiseeritud ettevõtted, söe- ja maagikaevandused, metallurgia, keemia ja teiste tööstusharude agregaadid. Tööstusesse juurutati automaatika, telemehhaanika, raadiotehnika ja elektrotehnika uusimaid saavutusi. Paljudes tööstusharudes, nagu mustas metallugias, keemia-, toiduainete- ja masinaehitustööstuses hakati kasutama radioaktiivseid isotoope, elektronaparaate ja teisi kaasaegse teaduse ja tehnika saavutusi.

---

[1] Ehitustegevuses juurdus voolumeetod ning seadmete monteerimise ja ehitustöö ühendamine. Hüdroehitajad kasutasid jõgedele tõkete ehitamisel raskete betoonimasside (1,5 kuni 10 t) jõkke paiskamise meetodit. See tagas nende keeruliste tööde teostamise kiiruse, kindluse ja ökonoomsuse. Kui Ust-Kamenogorski, Verhne-Svirski ja Kaama hüdroelektrijaamade ehitustel kulutati jõesängide katmiseks 7 kuni 8 päeva, siis kaeti Dnepri jõesäng Kahhovka juures 48 tunniga, Volga jõesäng Gorki hüdroelektrijaama juures 12 tunniga ja Kuibõševi juures 19,5 tunniga. Kui enne sõda ehitati väikese võimsusega elektrijaamu 5—6 aastat, siis viiendal viisaastakul ehitati paljud suured elektrijaamad lühema ajaga: Mironovka riiklik rajoonielektrijaam ehitati valmis 3 aasta 11 kuuga, Slavjanski jaam 3 aasta 7 kuuga, Dnepri-äärne elektrijaam 3 aasta 6 kuuga jne.

Suurenes tootmisprotsesside automatiseerimine, tõusis raskete ja palju jõukulu nõudvate tööde mehhaniseerimise aste.

Töölisklass ja insener-tehniline intelligents kulutasid palju energiat tööstuse arendamiseks ja tema tehnilise taseme tõstmiseks. Moskva ja Leningradi eesrindlike ettevõtete tööliste algatusel algas kogu maal liikumine töötootlikkuse tõstmise ja viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Moskvalaste ja leningradlaste algatust toetasid Donbassi, Uraali, Siberi ja Kasahstani kaevurid, metallurgid, ehitajad, tekstiili- ja toiduainetetööstuse töölised ning raudteelased. Võitlus kõrge töötootlikkuse ja viienda viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest muutus üldrahvalikuks.

Moskva ja Leningradi ettevõtete algatusel arenes 1954.—1955. a. laialt liikumine ühelt seadmelt suurema toodanguhulga saamise eest ja olemasolevate tootmispindade parema ärakasutamise eest. Paljude ettevõtete, nagu Magnitogorski ja Kuznetski kombinaadi, Serovi metallurgiatehase jt. kollektiivid suurendasid toodangu väljalaset ilma uusi võimsusi käiku laskmata.[1]

Kõigis tööstusharudes juurutati massiliselt kiirmeetodeid. Treialite G. Bortkevitši, P. Bõkovi, S. Bušujevi ja V. Kolessovi kogemusi kasutati laialt masinaehitustööstuse mitmesugustes harudes. Kiirtöötlemise liikumise algataja P. Bõkov, kasutades keraamilisi lõiketerasid, viis 1954. a. metallilõikamise seninägematu kiiruseni, 3500 meetrit minutis. Kiievi ekskavaatoritehase treial V. Seminski valmistas 50 mitmesugust seadeldist, mis võimaldasid töötootlikkust suurendada 5—7 korda. Töö kiirmeetodid levisid metallurgias, nafta- ja tekstiilitööstuses, ehitustööl ning teistes tööstusharudes. Laialt kasutati kompleksbrigaadide organiseerimise kogemusi. Kasvas eesrindlike töömeetodite õpetamise koolide arv. Intensiivistus ratsionaliseerijate ja leiutajate tegevus.

Vaatamata novaatorite arvu kasvule ja ratsionaliseerijate tegevuse edule jäi töötootlikkuse kasv kõigis rahvamajandusharudes maha viie aasta plaani ülesannetest. Tööstuses suurenes töötootlikkus viisaastaku kõigi aastate jooksul 44% võrra 50% asemel, mida nägi ette plaan, ehitustegevuses aga 45% 55% asemel. Eriti jäi töötootlikkus maha söekaevandustes ja metsavarumisel. Ei täidetud viisaastaku ülesandeid omahinna alandamisel.

Üksikud tööstusharud jäid maha ega täitnud tähtajaks plaani. Nii ei suutnud masinaehitustööstus kõiki rahvamajandusharusid täielikult varustada kaasaegsete seadmetega (sepa-pressmasinatega, valtsmetalli seadmetega jm.). Vähe loodi täiustatud masinaid

[1] A. K. Serovi nimelise metallurgiatehase kollektiiv saavutas ilma eriliste kapitalimahutusteta ja samade seadmete juures 1954. a. malmi- ja terasevalu ning valtsmetalli tootmise taseme suurenemise 1946. aastaga võrreldes ligi 2 korda. Metallurgiatehase «Amurstal» kollektiiv Komsomolskis Amuuri ääres suurendas 1954. a. uusi tootmisvõimsusi rakendamata terasevalu üle 45%, võrreldes 1950. aastaga ning keskmise ja õhukese lehtmetalli tootmist 35% võrra. Nõukogude metallurgid kasutasid paremini ära kõrg- ja martäänahje kui Ameerika metallurgid. 1955. a. oli NSV Liidus keskmine terase hulk ahju põhja ühelt ruutmeetrilt 6,55, Ameerikas 4,5 tonni.

põllumajanduse kompleksseks mehhaniseerimiseks. Rahvamajanduse üha kasvavatest vajadustest jäi maha söetootmine, mis tekitas raskusi ettevõtete ja transpordi varustamisel küttega. Vaatamata ehitustööde suurele ulatusele jäi hüdroelektrijaamade ehitamine meie maal maha plaaniülesannetest. Madalaks jäi raudteetranspordi tehnilise varustatuse tase. Raudteede elektrifitseerimise ülesanne täideti ainult 58%-liselt.

Kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus võtsid 1954.—1955. a. tarvitusele viivitamatud abinõud puuduste kõrvaldamiseks tööstuses. 1954. a. novembris-detsembris kutsuti NLKP Keskkomitee initsiatiivil kokku ehitajate üleliiduline nõupidamine, kus esitati abinõud ehitustööde parandamiseks, tööviljakuse tõstmiseks ja omahinna alandamiseks ehitustöödel.

NLKP Keskkomitee 1955. a. jaanuaripleenum märkis, et Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei peab nagu varemgi oma tähtsaimaks ülesandeks kogu rahvamajanduse ja meie kodumaa kaitsevõime vankumatu aluse ning nõukogude rahva heaolu otsustava allika — rasketööstuse edasist arendamist.

Partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus kutsusid 1955. a. mais kokku tööstuse juhtijate ja tööstusliku tootmise eesrindlaste üleliidulise nõupidamise, millel tootmise novaatorid koos partei ja valitsuse juhtidega arutasid tööstuse töö edasise parandamise ülesandeid.

Teaduse ja tehnika eesrindlike saavutuste paremaks juurutamiseks rahvamajandusse moodustati 1955. a. NSV Liidu Ministrite Nõukogu juurde Riiklik Uue Tehnika Komitee.

NLKP Keskkomitee juulipleenum NSV Liidu tööstuse edasise arendamise ülesannetest

1955. a. juulis toimus NLKP Keskkomitee pleenum. Pleenum arutas läbi NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe N. A. Bulganini ettekande «Tööstuses edasise tõusu saavutamise, tehnilise progressi ja tootmise organiseerimise parandamise ülesandeist».

Pleenum märkis, et kõrvuti hiiglaslike saavutustega on tööstuses ka suuri puudusi.

Pleenum näitas, et tootmise tehniline tase on reas tööstusharudes vähe tõusnud. Näidati ära põhjused, mis pidurdavad kiiret tehnilist progressi ja segavad teaduse ja tehnika saavutuste ning novaatorite eesrindlike kogemuste juurutamist tootmisse. Juulipleenumi otsuses märgiti eriti ära mõnede nõukogude teadlaste ja osa tehnilise kaadri lubamatult hoolimatut suhtumist välismaa teaduse ja tehnika saavutustesse, mis viis real juhtumeil meie tehnika tõsisele mahajäämisele välismaisest tehnikast.

Partei tegi nõukogude tööstuse töötajatele ja teaduslik-tehnilisele personalile ülesandeks kiiresti täiustada tehnilist progressi. Ühe tähtsama tööstusliku tootmise taseme tõstmise vahendina tõsteti esile tööstuse spetsialiseerimise ja koopereerimise järjekindel teostamine.

Juulipleenum esitas konkreetsed abinõud eesrindlikes käitistes saavutatud kogemuste levitamiseks tootmisprotsesside täiustamisel, töö parandamiseks leiutajate ja ratsionaliseerijatega ning nende ettepanekute tootmisse juurutamiseks.

Pleenum kohustas NSV Liidu Riiklikku Uue Tehnika Komiteed, NSV Liidu Teaduste Akadeemiat, ministeeriume ja keskasutusi parandama teaduse- ja tehnika-alase informatsiooni organiseerimist ning laiendama sidemeid välismaade teaduslike uurimisasutustega.

NLKP Keskkomitee pleenum kohustas parteiorganisatsioone tugevdama tööstuse juhtimist, saavutama konkreetseid tulemusi ettevõtete töö parandamisel.

Juulipleenumi otsuste alusel võeti tarvitusele abinõud tööstuse juhtiva aparaadi koondamiseks ja suure hulga kvalifitseeritud töötajate tootmisse suunamiseks. Et kaotada liigset tsentraliseerimist majanduslike küsimuste lahendamisel ja tõsta ettevõtete juhtijate vastutust riikliku plaani täitmise eest, võttis NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1955. a. vastu määrused «Ettevõtete direktorite õiguste laiendamise kohta» (9. augustil 1955) ja «Meistrite osatähtsuse tõstmisest tootmises» (20. septembril 1955). Tööstuse töö edasisel parandamisel oli suur tähtsus NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusel «Liialduste likvideerimisest projekteerimis- ja ehitustöödel».

NLKP juulipleenumi otsused kujunesid võitlusprogrammiks nõukogude tööstuse edasise tõusu eest.

§ 4. Viienda viisaastaku tulemused

NSV Liidu tööstus viienda viisaastaku lõpul

Nõukogude rahvas, kes tegi pingeliselt tööd ja ületas pidevalt puudusi, täitis edukalt viienda viie aasta plaani. Viisaastaku ülesanne tööstusliku tootmise kasvu alal täideti ennetähtaegselt — nelja aasta ja nelja kuuga, s. o. 1. maiks 1955. a. NSV Liidu tööstuse kogutoodang suurenes viisastaku jooksul 85% võrra. Tööstusliku tootmise igaaastane juurdekasv oli 1951.—1955. a. 13,1%.

Tootmisvahendite tootmine kasvas 91%[1] võrra.[1] Kõige kiiremas tempos arenes masinaehitustööstus. Masinaehitustööstuse ja metallitööstuse toodang kasvas viie aasta jooksul 2,2 korda. Hakati välja laskma uusi suure jõudlusega masinaid ja agregaate, mida NSV Liidus varem ei valmistatud (bluumingute, suurte turbiinide, generaatorite, võimsate sammuvate ekskavaatorite, puurimismasinate jt. uued tüübid).

[1] Viiendal viisaastakul kasvas malmi tootmine 19,2 milj. tonnilt 1950. a. 33,3 milj. tonnini, terase tootmine 27,3 milj. tonnilt 45,3 milj. tonnile, söetoodang moodustas 1955. a. 391 milj. tonni 261 milj. tonni asemel 1950. a. Kasvas söekaevanduste varustamine võimsa tehnikaga. Söekombainide arv suurenes viie aasta jooksul 3,1 korda. 1955. a. toodeti 71 milj. tonni naftat, mis ületas 1950. a toodangu 87% võrra.

Suuri saavutusi oli maa elektrifitseerimisel.[1] Lasti käiku sellised suured hüdroelektrijaamad, nagu Tsimljanski, Verhne-Svirski, Mingetšauri ja Ust-Kamenogorski elektrijaam, Kuibõševi hüdroelektrijaama esimene agregaat jt. Alustasid tööd suured Slavjanski, Lõuna-Kuzbassi, Riia jt. soojuselektrijaamad.

Kapitalimahutused tööstusse ületasid peaaegu kahekordselt kapitalimahutused neljanda viisaastaku aastatel. Ehitati ja anti ekspluatatsiooni üle 3000 uue suure tööstusettevõtte.

Tarbeesemete tootmine suurenes viisaastaku jooksul 76%. 1955. a. tootis tekstiilitööstus 5,9 miljardit meetrit puuvillast riiet ehk 51% rohkem kui 1950. a. Tunduvalt laiendati kultuuri- ja majapidamistarvete tootmist.

Üheaegselt tööstuse tõusuga arenes ka transport. Viiendal viisaastakul ehitati ja anti ekspluatatsiooni 3100 km uusi raudteeliine ning ehitati automagistraalid Kiiev—Harkov—Rostov, Minsk—Brest jt.

Viienda viisaastaku jooksul kasvas tunduvalt vabariikliku ja kohaliku tööstuse erikaal. Näiteks suurenes Vene NFSV-s vabariikliku ja kohaliku tööstuse erikaal toodangu üldmahus 25%-lt 1950. a. 39%-ni 1955. a. NSV Liidu majanduses kasvas märgatavalt Kasahhi NSV erikaal. Tugevnes noorte Balti nõukogude vabariikide ja Moldaavia NSV tööstus.

Koos tööstusliku tootmise kasvuga kasvas ka tööliste ja teenistujate arv. Viisaastaku lõpuks kasvas tööliste ja teenistujate arv 9,5 milj. inimese võrra. 1955. a. tegutses rahvamajanduses 48,4 milj. töölist ja teenistujat. Suurem enamus uuest kaadrist tuli tööstusse ja transporti tööjõureservide süsteemi kaudu.

Töölisklassi hulgas kasvas kiiresti tööliste arv, kellel oli seitsmeklassiline või keskharidus, teenistujate hulgas kõrgema haridusega inimeste arv.

NSV Liidu põllumajandus viisaastaku lõpul

Tunduvat edu saavutati põllumajandusliku tootmise arendamisel. Viisaastaku jooksul suurenesid külvipinnad 39,5 milj. hektari võrra, sealhulgas teraviljakultuuride külvipinnad 23,5 milj. hektari võrra. Kolhoosid, masina-traktorijaamad ja sovhoosid täitsid edukalt uudis- ja jäätmaade ülesharimise ülesande, kündes üles üle 33 milj. hektari maad.

Viienda viisaastaku jooksul sai põllumajandus suurel hulgal tehnikat — traktoreid, veoautosid, kombaine jne. See võimaldas märksa tõsta tähtsamate põllutööde mehhaniseerimise taset. Veelgi laiemalt kui neljandal viisaastakul rakendati põllumajanduses elektrienergiat.[2]

Viienda viisaastaku jooksul tugevnesid masina-traktorijaamad (neid oli 1955. a. 9000) ja sovhoosid. Tööstusest saadeti masina-

[1] 1955. a. tootsid Nõukogude Liidu elektrijaamad 170 miljardit kWh elektrienergiat. See on 87% rohkem, kui toodeti 1950. a.

[2] 1955. aastaks oli elektrifitseeritud 25% kolhoosidest, 98% masina-traktorijaamadest ja 90% sovhoosidest.

traktorijaamadesse 29 000 inseneri ja tehnikut. Loodi alalised mehhanisaatorite kaadrid. Alalisi töölisi oli 1955. a. lõpuks masina-traktorijaamades ligi 2 miljonit. Toimus väikeste sovhooside ühendamine suurteks, uudis- ja jäätmaadel loodi uusi sovhoose. Kasahstanis rajati 337 uut sovhoosi.

Viienda viisaastaku jooksul viidi lõpule põllumajanduse kollektiviseerimine Balti vabariikides, Moldaavia NSV-s ning Ukraina NSV ja Valgevene NSV lääneosas.

Põllumajanduse edasise arendamise huvides jätkati 1950. a. alustatud väikeste kolhooside ühendamist. 1955. a. oli Nõukogude Liidus 85 600 kolhoosi.

Kolhooside rahalised tulud suurenesid, võrreldes 1950. aastaga, 2,2 korda ja jagamatud fondid 1,7 korda.

Kuid põllumajandus arenes viiendal viisaastakul aeglasemalt, kui see oli plaanis ette nähtud. Põllumajanduslik tootmine jäi maha viie aasta plaani ülesannetest. Põllumajanduslike kultuuride saagikus oli veel madal. Karja produktiivsus kolhoosides ei jõudnud viie aasta plaanis ettenähtud tasemeni. Põllumajanduse mehhaniseerimise tase tervikuna ei olnud kaugeltki veel rahuldav, eriti loomakasvatuses. Paljudes masina-traktorijaamades kasutati traktori- ja masinaparki ebarahuldavalt. Reas kolhoosides ei töötanud suur osa kolhoosnikuid välja kohustuslikku normipäevade miinimumi.

Nõukogude rahva materiaalse heaolu tõus

Sotsialistliku tööstuse ja põllumajanduse arenemisega NSV Liidus kaasnes nõukogude rahva materiaalse elutaseme tõus.

Nõukogude riik tegi ära suure töö sõjast tingitud kitsenduste edasiseks likvideerimiseks rahva materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste alal.

Rahvatulu suurenes viienda viisaastaku lõpuks, võrreldes 1950. aastaga, 68% võrra ja oli 2,8 korda suurem kui 1940. a. Tööliste ja teenistujate reaalpalk kasvas 39% võrra, kolhoosnikute sissetulekud aga 50% võrra. Viisaastaku jooksul kulutas riik sotsiaalkindlustusele, pensionidele, stipendiumidele, tuusikutele sanatooriumidesse, tervishoiule jm. 689 miljardit rubla.

Kasvas laiatarbekaupade tarbimine. 4 korda toimunud laiatarbekaupade hindade alandamise tulemusena oli nende hind 1954. a. 26% võrra madalam kui 1950. a.

Märgatavat edu saavutati ka töötajate korteriolude parandamisel. Viisaastaku jooksul moodustasid kapitalimahutused riiklikku elamuehitusse ligi 100 miljardit rubla ehk 2,2 korda enam kui neljandal viisaastakul. Linnades ja töölisasulates ehitati elumaju kogupinnaga ligi 154 milj. ruutmeetrit, maarajoonides ehitati 2,3 milj. individuaalelamut. Ehitati uusi linnu (Žigulevsk, Angarsk, Portovõi jt.) ja töölisasulaid.

Parandati tervishoiuolusid. Laienes haiglate, sünnitusmajade, sanatooriumide ja puhkekodude võrk.

Suurt tööd tehti linnade ja töölisasulate heakorrastamisel ja haljastamisel. Viiendal viisaastakul jätkus Moskva rekonstrueeri-

mine. Ehitati Moskva allmaaraudtee uued ringteed üldpikkusega 18,3 km. Leningradis lasti käiku metroo esimene järk üldpikkusega 10,8 km.

Rahvamajanduse arendamise viienda viie aasta plaani täitmise tulemusena astus Nõukogudemaa suure sammu edasi oma majandusliku võimsuse kindlustamisel.

§ 5. Nõukogude kultuuri arenemine sõjajärgseil aastail

Kultuuri- ja teaduslike asutuste võrgu taastamine ja selle kasv

Sõda tekitas suurt kahju Nõukogudemaa kultuurielule. Maal vähenes märgatavalt koolide, kõrgemate õppeasutuste ja kultuurihariduslike asutuste arv. Vähenes trükitoodete väljaandmine. 1945. a. ilmus raamatuid 2,5 korda vähem kui enne sõda. Vähenes ajalehtede ja ajakirjade hulk.

Nõukogude rahva üheks kõige tähtsamaks vajaduseks oli koolide, raamatukogude, teatrite, muuseumide ja klubide taastamine, kogu riikliku kultuurharidusliku töö tugevdamine. Partei ja valitsus võtsid tarvitusele kõik abinõud, et rahuldada nõukogude rahva kasvavaid kultuurilisi vajadusi. Riik suurendas järsult assigneeringuid kultuuri tarbeks. Ainuüksi rahvahariduse jaoks assigneeriti 10 sõjajärgse aasta jooksul 570,3 miljardit rubla.

Kogu maal käis pingeline töö koolide, kultuurhariduslike ja teaduslike asutuste võrgu taastamiseks ja laiendamiseks, nende töö ümberkorraldamiseks vastavalt rahuaegse kommunistliku üleshitustöö ülesannetele.

Aastail 1946—1955 ehitati ja taastati Nõukogudemaal üle 30 000 kooli 5 milj. õpilaskohaga. See edu, mida saavutati koolide ehitamisel, lubas üle minna üldisele seitsmeklassilisele koolikohustusele nii linnas kui ka maal, s. o. asuda juba ÜK(b)P XVIII kongressi poolt püstitatud ülesande praktilisele täitmisele. Massiline üleminek üldisele seitsmeklassilisele haridusele toimus 1949.—1950. a. Viienda viisaastaku jooksul hakati vabariikide pealinnades, vabariikliku alluvusega linnades ning oblasti- ja kraikeskustes ellu viima üldist keskharidust. Toimus ulatuslik töö spetsialistide ettevalmistamisel. Kümne sõjajärgse aasta jooksul avati NSV Liidus üle 160 uue kõrgema õppeasutuse, loodi kümned uued kesk-eriõppeasutused.

Aastail 1945—1955 toimus teaduse materiaalse baasi taastamine ja kindlustamine. Teaduslikke asutusi oli 1955. a. 2950 (1129 võrra rohkem kui 1940. a.). Teaduslike töötajate ridades oli 224 000 inimest. Tekkis rida uusi teaduslikke instituute: Tuumaprobleemide Instituut, Raadiotehnika ja Elektroonika Instituut jt. Liiduvabariikides kasvas teaduslike uurimisasutuste võrk. 1946.—1955. a. asutati Läti ja Eesti vabariigi teaduste akadeemiad, NSV Liidu Teaduste Akadeemia filiaalide baasil rajati Aserbaidžaani, Kasahhi, Tadžiki, Turkmeenia ja Kirgiisia teaduste akadeemiad.

Suur töö tehti ära kultuurihariduslike asutuste taastamisel ja arendamisel, nende kasvatusliku tähtsuse tõstmisel. Linna ja maa töötav rahvas osutas suurt initsiatiivi ja ennastsalgavust sotsialistliku kultuuri kollete taastamisel ja laiendamisel. Tuhandeid klubisid, raamatukogusid ja lugemistubasid taastati ja ehitati vabatahtlike ehitusbrigaadide poolt, neil ehitustel töötasid töölised, talupojad ja teenistujad oma vabal ajal ja tasuta.[1]

1955. a. oli kogu maal 126 000 kultuurimaja ja klubi, nendest 115 000 maakeskustes. Taastati ja laiendati raamatukogude materiaalset baasi, mis oli sõja ajal kannatada saanud.[2]

Pärast sõda taastati L. N. Tolstoi mõis-muuseum Jasnaja Poljanas, A. S. Puškini maja Mihhailovskoje külas, P. I. Tšaikovski muuseum Klinis, N. V. Gogoli ja T. G. Ševtšenko mälestusega seotud kohad Ukrainas, Sevastoopolis taastati ja laiendati kuulsat Sevastoopoli panoraami.

Kõrvuti muuseumide ja mälestusmärkide taastamisega asutati uusi muuseume. Moskvas avati M. I. Kalinini muuseum, A. P. Tšehhovi muuseum ja tuntud kunstniku A. M. Vasnetsovi talu-muuseum. Leningradis avati Leningradi Ajaloomuuseum, Lvovis V. I. Lenini muuseumi filiaal jne.

Suurt edu saavutati trükitoodangu alal. 1955. a. ilmus NSV Liidus 54 700 nimetust raamatuid üldtiraažiga 1015 milj. eksemplari. Raamatuid kirjastati 84 keeles. 1955. a. oli ajalehtede ühekordne tiraaž 49 milj. eksemplari, mis 1,6 korda ületas 1946. a. taseme.

Arenes edasi raadio ning eriti televisioon. 1955. a. anti raadiosaateid edasi enam kui 50 NSV Liidu rahvaste ja 30 võõrkeeles. 1948. a. algasid Moskva ja Leningradi televisioonikeskuste regulaarsed saated. Nende järele asusid tööle Kiievi, Harkovi, Riia, Gorki, Sverdlovski, Omski, Tomski, Bakuu ja teiste linnade televisioonikeskused.

Kommunistliku partei abinõud ideoloogilise töö parandamiseks

Üleminek kommunismile nõuab mitte ainult materiaalseid, vaid ka vaimseid eeldusi. Sellepärast hoolitses kommunistlik partei sõjajärgseil aastail eriti nõukogude inimese ideelise kasvatamise eest.

Elu nõudis kapitalismi igandite otsustavat ületamist nõukogude inimeste teadvuses ja töötavate hulkade teadliku loomingu igakülgset arendamist. Tuli tugevdada nõukogude ideoloogia võitlust kodanliku ideoloogia vastu. Imperialistlik kodanlus, kes astus sõjajärgseil aastail välja demokraatia ja sotsialismi kasvavate jõudude vastu, aktiviseeris oma reaktsioonilise ideoloogia propagandat. See

[1] Smolenski oblastis ehitati 1948. a. töötajate poolt 57 lugemistuba ja 48 kolhoosiklubi. 1949. a. ehitasid vabatahtlikud ehitajad Voroneži oblastis 1215, Pihkva oblastis 973, Kurski oblastis 787 ja Brjanski oblastis 832 küla- ja kolhoosiklubi.

[2] 1955. a. lõpuks oli meie maal 392 000 raamatukogu 277 000 raamatukogu asemel 1940. a. Raamatute arv ulatus neis 1 miljardi 351 miljoni eksemplarini.

propaganda avaldas teatavat mõju nõukogude ideoloogilise rinde üksikutele lõikudele, eriti seal, kus partei ja nõukogude organite tähelepanu ideelis-poliitilise töö vastu oli nõrgenenud.

Paljud partei ja nõukogude organid, tegeldes pärast sõda rahvamajanduse taastamisega, olid vähendanud oma tähelepanu ideoloogilistele küsimustele. Selle tulemusena tekkisid ideoloogilise töö üksikutes lõikudes, eriti kirjanduses, kunstis ja teaduses, tõsised vead. Reas kirjandusteostes propageeriti pessimismi, dekadentlust, väikekodanlikku vaimu ja vaateid, lõmitamist kaasaja kodanliku kultuuri ees jm. Draamateatrite repertuaari ilmusid teosed, mis olid läbiimbunud väikekodanlikest vaadetest elule. Muusikakunstis hakkas levima formalistlik suund. Osa kriitikute hulgas aktiviseerisid oma tegevust esteeditsejad.

Ideoloogilised moonutused kirjanduse ja kunsti valdkonnas paljastati ÜK(b)P Keskkomitee otsustes «Ajakirjadest «Zvezda» ja «Leningrad»» (14. augustil 1946), «Draamateatrite repertuaarist ja abinõudest selle parandamiseks» (26. augustil 1946) jt.

Partei Keskkomitee juhtis tähelepanu nõukogude kirjanduse ja kunsti suurele tähtsusele ülemineku perioodil sotsialismilt kommunismile. Nõukogude kirjandusel «ei ole ega võigi olla teisi huve kui rahva huvid, riigi huvid», õeldi Keskkomitee otsuses «Ajakirjadest «Zvezda» ja «Leningrad»».

Nõukogude kirjanduse ülesanne seisab selles, et aidata riigil õigesti kasvatada noorsugu, vastata tema nõuetele, kasvatada uut põlvkonda julgeteks inimesteks, kes usuvad oma üritusse, ei karda raskusi ja on valmis ületama igasuguseid takistusi.

Omistades töötajate kommunistlikul kasvatamisel suurt tähtsust nõukogude kirjandusele ja kunstile, kutsus partei kirjanikke ning kirjanduse- ja kunstitegelasi üles jäädvustama ja üldistama neid suuri kogemusi ja saavutusi, mida nõukogude rahvas on saavutanud oma ajaloolises võitluses, kujutama kunstiteostes nõukogude inimeste töökangelaslikkust, näitama nende kõrgeid moraalseid omadusi; toetama kõike uut, kommunistlikku, ja piitsutama julgelt igandeid, mis takistavad nõukogude inimesi edasi minemast. Partei Keskkomitee rõhutas neis otsustes veel kord leninlikku printsiipi, et nõukogude kirjandus ja kunst peab olema parteiline.

Need ÜK(b)P Keskkomitee otsused aitasid kirjandusel ja kunstil veelgi enam läbi imbuda nõukogude patriotismi ja proletaarse internatsionalismi elustavast vaimust, ületada nõukogude ühiskonnale võõrast kodanliku natsionalismi ja kosmopolitismi ideoloogiat.

Partei alustas neil aastail võitlust ideoloogilise rinde kaadri ideelise taseme tõstmise eest.

Partei ja nõukogude töötajate ideelis-teoreetilise taseme tõstmisel oli suur tähtsus parteilise propagandatöö ümberkorraldamisel. Ideoloogilise rinde kaadri teoreetiliseks ettevalmistamiseks loodi 1946. a. partei Keskkomitee juurde Ühiskonnateaduste Akadeemia.

Kohe pärast sõda alustati uuesti ja viidi 1951. a. lõpule V. I. Lenini teoste neljanda trüki väljaandmine. Hakkasid ilmuma K. Marxi ja F. Engelsi 30-köiteliste kogutud teoste teise trüki köited.

Elanikkonna hulgas poliitiliste ja teadusalaste teadmiste propageerimise parandamiseks asutati 1947. a. mais Üleliiduline Poliitiliste ja Teadusalaste Teadmiste Levitamise Ühing. Ühingusse kuuluvad teadlased, insenerid, mitmesuguste teaduse- ja kultuurialade spetsialistid, tootmise novaatorid jt.

Nõukogude teaduse, kirjanduse ja kunsti saavutused

Sõjajärgseil aastail tehti tähtsaid teaduslikke avastusi, loodi palju häid kirjandus- ja kunstiteoseid. Suured on saavutused loodus- ja tehniliste teaduste valdkonnas, eriti füüsika ja keemia alal. Andekate nõukogude füüsikute, akadeemikute S. I. Vavilovi, I. V. Kurtšatovi ja teiste tööd tõstsid füüsika kui teaduse uuele astmele. Nõukogude teaduse suurimaks saavutuseks sõjajärgseil aastail on aatomienergia kasutamine rahulikuks otstarbeks. Nõukogude teadlaste saavutused tuumafüüsika valdkonnas aatomienergia rahulikuks otstarbeks kasutamiseks said ülemaailmse tunnustuse osaliseks rahvusvahelisel teaduslik-tehnilisel konverentsil Genfis 1955. a. augustis. Tähtsateks avastusteks on nõukogude keemikute, akadeemikute A. N. Nesmejanovi, N. N. Semjonovi, I. I. Tšernjajevi jt. uurimused. Uusi edusamme tegid nõukogude matemaatikud. Suur tähtsus on akadeemikute I. M. Vinogradovi, A. N. Kolmogorovi, I. G. Petrovski, M. V. Keldõši, N. I. Mushelišvili, S. L. Sobolevi jt. töödel. Uued avastused astronoomia valdkonnas ja uued hüpoteesid maailma tekkimise kohta on seotud V. A. Ambartsumjani, V. G. Fessenkovi, O. J. Schmidti jt. nimedega. Agrobioloogia valdkonnas tegid uusi avastusi T. D. Lõssenko ja teised bioloogid. Meditsiini valdkonnas on suur tähtsus A. N. Bakulevi töödel.

Ulatuslikud olid nõukogude teadlaste saavutused tehnika alal. Nõukogude teadlased ja konstruktorid A. N. Tupolev, A. S. Jakovlev jt. lõid uusi lennukitüüpe. Nõukogude geoloogid ja geograafid avastasid maa eri osades maapõuevarade uusi rikkalikke leiukohti. Suur rahvamajanduslik tähtsus on Jakuutias avastatud teemantide leiukohal ning uuel rauamaagi leiukohal Kasahstanis. Ekspeditsioonid Kesk-Arktisesse, mis organiseeriti 1950.—1955. a.[1], lõid uue pildi ookeanipõhja reljeefist ja teostasid suuri kaardistamistöid. Sai alguse nõukogude teadlaste suur töö Antarktise uurimisel.

Suur tähtsus ideoloogilise töö taseme tõstmisel ja nõukogude teaduse arendamisel oli ÜK(b)P Keskkomitee initsiatiivil aastail 1947—1952 rea teadusharude alal toimunud diskussioonidel.

Sel perioodil ilmusid J. V. Stalini tööd «Marksism ja keeleteaduse küsimused» (1950) ning «Sotsialismi majandusprobleemid

[1] 1950. a. loodi triivival jääpangal teaduslik uurimisjaam Põhjapoolus 2. Seejärel loodi 1954.—1955. a. uued suured jaamad triivivatel jääpankadel Põhjapoolus 3, Põhjapoolus 4 ja Põhjapoolus 5.

NSV Liidus» (1952). Neis käsitleti tähtsaid marksistlik-leninliku teooria küsimusi.

Uusi edusamme saavutas nõukogude kirjandus ja kunst. Loodi suurepäraseid teoseid, milledes eredalt on kujutatud nõukogude inimeste võitlust sotsialismi võidu eest, meie kodumaa vabaduse ja sõltumatuse eest. Nõukogude lugejate kõrge hinnangu osaliseks said niisugused raamatud, nagu L. Leonovi «Vene mets», B. Polevoi «Jutustus tõelisest inimesest», V. Ažajevi «Kaugel Moskvast» jt. Nõukogude rahva kangelasliku töö paatost võitluses rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise eest sõjajärgseil aastail on andekalt edasi antud sellistes teostes, nagu V. Kotšetovi «Žurbinid», G. Nikolajeva «Lõikus» jt.

NSV Liidu vennasrahvaste kirjandusel oli suuri saavutusi. Liiduvabariikides ilmus palju häid teoseid, nagu näiteks ukraina kirjaniku A. Gontšari romaan «Lipukandjad», läti kirjaniku V. Lacise «Torm» ja «Uuele rannale», P. Tõtšina, J. Kolasi, S. Vurguni jt. teosed.

Kõrvuti kaasaja teema käsitlemisega ilmusid nõukogude kirjandusse sõjajärgseil aastail kõrge kunstiväärtusega teosed, mis olid pühendatud meie kodumaa minevikule. Nende hulka kuuluvad F. Gladkovi «Jutustus lapsepõlvest» ja «Priius», K. Fedini «Esimesed rõõmud» ja «Ebatavaline suvi», kasahhi kirjaniku Muhtar Auezovi «Abai», tadžiki kirjaniku Saddridin Aini «Buhhaara» ja rida teisi.

Nõukogude kirjanikud lõid neil aastail suuri teoseid, mis kujutavad rahvaste võitlust rahu eest, paljastavad uue maailmasõja õhutajaid ja näitavad kogu maailma rahvaste vahel tugevnevaid rahvusvahelisi sidemeid. J. Golani, I. Ehrenburgi, A. Surkovi, M. Tursunzade, N. Tihhonovi, A. Jakobsoni ja rea teiste nõukogude kirjanike teosed väljendavad kogu maailma rahvaste sügavaid rahupüüdlusi.

Nõukogude heliloojad on loonud tähelepanuväärseid realistlikke teoseid. Nende hulka kuuluvad J. Šaporini ooper «Dekabristid», K. Dankevitši ooper «Bogdan Hmelnitski», J. Meituse ooper «Noor Kaardivägi», R. Glieri ballett «Vaskratsanik», S. Prokofjevi 7. sümfoonia jt.

Ooperi- ja draamateatrite kollektiivid töötasid viljakalt vene ja maailmaklassika teoste lavaletoomisel. Meie draamateatrite lavale tulid nõukogude dramaturgide uued teosed.

Nõukogude kirjandus, kino ja teised kunstiliigid rikastusid teostega, mis avavad oma tegelaskujudes nõukogude ajastu sündmuste ideelise mõtte ja inimeste suured teod.

Suur tähtsus rahvusvabariikide kirjanike ja kunstnike kunstimeisterlikkuse kasvule on olnud Moskvas toimunud rahvuslikel kirjanduse ja kunsti dekaadidel.

1946.—1955. a. laienesid tunduvalt NSV Liidu kultuurisidemed välismaadega. Sõjajärgseil aastail tutvusid Hiina, Poola, Tšehhoslovakkia, Ungari, Bulgaaria, Rumeenia, Albaania, Saksa Demo-

kraatliku Vabariigi, Korea, India ja teiste maade teadlaste delegatsioonid teadusliku töö organiseerimisega NSV Liidus.[1]

Taastati Teise maailmasõja ajal katkenud raamatute vahetamine välismaaga. 1954. a. oli üleliidulisel V. I. Lenini nimelisel Raamatukogul organiseeritud kirjanduse vahetus rohkem kui 600 asutusega 40 maal.

NSV Liidus suurenes välismaise ilukirjanduse väljaandmine. Ilmusid väliskirjanduse klassikute — W. Shakespeare'i, G. Byroni, R. Rolland'i, H. Balzaci, B. Shaw, Lu Sini, R. Tagore jt. teoste uued väljaanded. Nõukogude Liidus said suure populaarsuse osalisteks kaasaegsete välismaiste kirjanike Go Mo-Žo, Pablo Neruda, Louis Aragoni, Georgi Amadu, Anna Seghersi, Julius Fučiku ja paljude teiste paremad teosed.

Tähtsaimaks sündmuseks Nõukogude ühiskonna kultuurielus oli kirjanike teine kongress, mis toimus 1954. a. detsembris. Kongress arutas läbi nõukogude kirjanduse arenemise tähtsamad küsimused. Oma tervituses kongressile kriipsutas NLKP Keskkomitee alla vajadust luua tõepärast ja sügavalt realistlikku kunsti, mis oleks suuteline kõike uut mitte üksnes peegeldama, vaid ka igati kaasa aitama selle võiduks.

Reas kirjandusteostes ja kujutavas kunstis oli varem vääralt näidatud rahvahulkade osa ajaloolistes sündmustes. Suurt kahju kirjandusele ja kunstile tekitas kurikuulus «konfliktituse teooria». See teooria, mis on sügavalt vaenulik sotsialistliku realismi põhimõtetele, ignoreeris võitluse olemasolu ning teravaid elulisi konflikte ja levitas tegelikkuse lakeerimise kahjulikku suunda.

1953. a. alanud võitlus isikukultuse kahjulike tagajärgede likvideerimise eest avaldus positiivselt nõukogude kirjanduse ja kunsti edasises arenemises.

Ilmusid teosed, mis sügavamalt ja tõepärasemalt peegeldasid nõukogude rahva ajalugu ja kaasaegset elu.

---

[1] 1955. a. võttis NSV Liidu Teaduste Akadeemia vastu 67 välismaiste õpetlaste delegatsiooni. 1954. a. külastas üle 7000 NSV Liidu teadlaste, kunstnike ja sportlaste kollektiivi esindaja Hiinat, Indiat, Prantsusmaad, Itaaliat, Inglismaad, Ameerika Ühendriike, Tšehhoslovakkiat, Poolat jt. maid. Samal aastal külastasid Nõukogude Liitu ligi 90 maa kultuuritegelased.

XXII PEATÜKK

NSV LIIT UUEL ETAPIL VÕITLUSES KOMMUNISMI EEST. NLKP XX KONGRESS

§ 1. Nõukogude riik kuuenda viisaastaku algul

NSV Liit oma arengu uuel etapil

Kuuendasse viisaastakusse astus Nõukogude Liit oma jõudude täies õitsengus. Täitnud edukalt kahe sõjajärgse viisaastaku plaanid, saavutas Nõukogude Liit uue astme oma majanduslikus ja kultuurilises arenemises. NSV Liit lahendab praegu edukalt oma peamist majanduslikku ülesannet: rahuliku majandusliku võistluse teel järele ja ette jõuda enamarenenud kapitalistlikest maadest toodangu hulga suhtes ühe inimese kohta.

See ülesanne püstitati praktiliselt juba partei XVIII kongressi poolt 1939. a. Kuid fašistliku Saksamaa kallaletung NSV Liidule, meile pealesunnitud raske sõda katkestas selle ülesande lahendamise 10—11 aastaks.

Nõukogude rahvas taastas kahe sõjajärgse viisaastaku jooksul täielikult sõja läbi purustatud rahvamajanduse ja saavutas suurt edu sotsialistliku majanduse ja kultuuri edasisel arendamisel. See võimaldas tal uuesti asuda vahetult oma põhilise majandusliku ülesande lahendamisele.

Suur Lenin, kes visandas juba Nõukogude riigi koidikul perspektiivid sotsialismi ülesehitamiseks meie maal, kirjutas: «Meil on materjali nii loodusvarade näol, nii inimjõudude tagavara näol, kui ka selle suurepärase hoo näol, mille on andnud rahva loovatele jõududele suur revolutsioon, — et luua tõepoolest võimas ja rikas Venemaa.»[1]

Nüüd, kui Venemaa sotsialistlik ümberkujundamine on teostatud, on võrreldamatult avardunud tingimused ja võimalused meie kodumaa võimsuse edasiseks kasvuks, tema muutmiseks täieliku külluse maaks.

Nõukogude Liit on oma territooriumi suuruse (22 403 000 km²) poolest maailmas esikohal. Ta on kolm korda suurem Ameerika Ühendriikidest, nelikümmend korda suurem Prantsusmaast ja ligi sada korda suurem Inglismaast. Meie maa looduslikud rikkused on loendamatud. NSV Liit on maailmas esikohal metsa ja hüdroelektrienergia varude poolest ning kindlakstehtud raua- ja mangaanimaakide, vase, tina, boksiitide, nikli, volframi, nafta, turba, fosfaattooraine ja teiste rikkuste poolest. Söevarude poolest on NSV Liit teisel kohal maailmas. Meie maal on hiiglasuured loodusliku gaasi leiukohad, teemantide, paljude haruldaste metallide, aatomitooraine ja teiste maapõuerikkuste varud.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 135.

Kasutades neid rikkusi, saavutas nõukogude rahvas oma jõududega, ilma välisabita, tootmise suure kasvu. Need rikkused võimaldavad meile tootlike jõudude kiire arendamise gigantseis mastaapides.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on rahva arvu poolest Hiina ja India järel maailmas kolmandal kohal. 1956. a. aprillis oli NSV Liidus elanikke 200 200 000.

NSV Liidu sotsialistliku ümberkujundamise aastail toimusid tähtsad muudatused elanikkonna klassistruktuuris. NSV Liidus pole enam ammugi ekspluataatorlikke klasse. Nõukogude ühiskond kujutab endast ühtset linna- ja maatöötajate peret. Töö on nõukogude inimeste püha kohus. Nõukogudemaa rahvamajanduses tegutseva elanikkonna üldarvust töötab üle 85% materiaalse tootmise sfääris. 1956. a. moodustasid töölised ja teenistujad 59,5%, s. o. enamiku elanikkonnast; kolhoositalupoegi ja koopereerunud käsitöölisi oli 40%.

Põhjalikud muudatused olid toimunud ka linna- ja maaelanikkonna vahekorras. 1913. a. oli Venemaal linnaelanikke 28 100 000 inimest, mis moodustas 17,6% kogu riigi elanikkonnast. 1956. a. alguseks kasvas linnaelanikkond 87 milj. inimeseni, mis moodustab 43,4% kogu elanikkonnast. Nõukogude riigis asusid teadlikult looma ajalugu kümned varem mahajäänud ja rõhutud Venemaa rahvad.

NSV Liidu koosseisu kuulusid 1957. a. 15 liidu- ja 18 autonoomset vabariiki, 10 autonoomset oblastit ning 10 rahvusringkonda. Kõik NSV Liidu rahvused ja rahvad ehitavad vankumatus üksmeeles kommunismi.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on esimene riik maailmas, milles töölised ja talupojad, võtnud võimu enda kätte, näitasid kogu inimkonnale, kui suur jõud peitub ühiskonnas, kus töötajad ei ole mitte üksnes materiaalsete väärtuste loojateks, vaid ka kõigi rikkuste peremeesteks. Nõukogudemaa eeskujul võivad kogu maailma töötajad veenduda, et töölised ja talupojad, kes on võtnud võimu enda kätte, võivad ka ilma kapitalistide ja mõisniketa edukalt arendada majandust ja kultuuri ning valitseda riiki.

Algas uus etapp Nõukogudemaa arengus, hoogsalt jätkuv töö sotsialistliku ülesehitustöö lõpuleviimiseks, sotsialismilt kommunismile ülemineku materiaal-tehnilise baasi ja vaimsete eelduste loomiseks.

Nõukogude rahva edu pandiks võitluses kommunismi eest on töölisklassi ja kolhoositalurahva kindel liit ja loominguline koostöö ning kommunistliku partei läbiproovitud, tark juhtimine, kes kõrvalekaldumatult juhib meie maad leninlikul teel.

NSV Liidu tööstuslik võimsus

Otsustavaks materiaalseks eelduseks kommunismi edukale ülesehitamisele meie maal on võimas sotsialistlik tööstus. Nõukogude võimu aastail muutus NSV Liit agraarmaast eesrindlikuks tööstusriigiks,

tehes jäädavalt lõpu tsaari-Venemaalt pärandatud sajandeid kestnud mahajäämusele.

Revolutsioonieelne Venemaa, vaatamata ulatuslikule territooriumile ja tohutuile looduslikele rikkustele, andis vaid 2,6% maailma tööstustoodangust. Nõukogudemaa sai minevikult mahajäänud pärandi. V. I. Lenin kirjutas 1921. a.: «Vaadake VSFNV kaarti. Vologdast põhja poole, Rostovist Doni ääres ja Saraatovist kagu poole, Orenburgist ja Omskist lõuna poole, Tomskist põhja poole laiuvad ääretud maa-alad, kuhu mahuks kümneid hiiglasuuri kultuurriike. Ja kõigil neil maa-aladel valitseb patriarhaalsus, poolbarbaarsus ja kõige ehtsam barbaarsus.»[1]

Nüüd on see kõik kauge minevik. Sotsialistliku ülesehitustöö aastate jooksul on maa ilme põhjalikult muutunud.

Nõukogude Liidu põhjaosas on kerkinud suured linnad ja tööstuskeskused: Kirovsk — maailma kõige suurem apatiitide kaevandamise keskus, Montšegorsk võimsa vase- ja niklikombinaadiga; ehitati Valge mere—Balti mere kanal ja rida suuri hüdroelektrijaamu; taigat ja tundrat hakkasid läbima raudteed.

Laiad avarused kagu pool Saraatovit ja Rostovit Doni ääres kattusid tiheda elektrijaamade võrguga, paljude metallurgia- ja masinaehitustehastega. Siia ehitati Volga—Doni kanal.

Taga-Kaukaasiasse, kus enne revolutsiooni valitses keskaegne mahajäämus, tekkisid suured tööstuskolded. Kesk-Aasia sotsialistlikud vabariigid saavutasid tööstuse arendamisel suurt edu. Neis vabariikides loodi rida uusi tööstuslikke ettevõtteid, kasvasid tööliste rahvuslikud kaadrid. Nii näiteks töötas revolutsioonieelse Usbekistani tööstuses kokku ainult 16 000 töölist. 1956. a. töötas ainuüksi Taškendi tekstiilikombinaadis umbes 20 000 inimest. Usbekistani töölisklassi kuulub nüüd üle 300 000 inimese.

Nõukogude Kasahstan muutus tsaari-Venemaa mahajäänud koloniaalsest ääremaast võimsaks tööstuslikuks vabariigiks. Siin sündisid musta ja värvilise metallurgia hiigelettevõtted: Balhaš, Karsakpai, Temir-Tau, Tšimkent, Ust-Kamenogorsk jt. Kujunesid välja uued nafta-, keemia- ja toiduainetetööstuse keskused.

Jäädavalt läks minevikku revolutsioonieelse Siberi mahajäämus. Vanad vene linnad — Omsk, Novosibirsk, Tomsk, Krasnojarsk ja Irkutsk — muutusid arenenud tööstuskeskusteks. Siberis tekkisid kümned uued linnad, loodi hiiglaslik tööstusrajoon Kuzbass — maa teine söebaas suurimate metallurgia-, keemia- ja masinaehitustehastega. Uraal muutus meie maa tööstuse hiiglaslikuks arsenaliks.

Sotsialistliku ülesehitustöö aastail tekkis meie maal tohutu hulk tööstuskeskusi, uusi linnu ja töölisasulaid. 1926. a. kuni 1956. a. ehitati Nõukogude Liidus 564 linna ja 1069 töölisasulat. Uutest linnadest, mis tekkisid NSV Liidus sotsialistliku ülesehitustöö aastail, võib nimetada selliseid suuri tööstuskeskusi, nagu Magnitogorsk, Krasnouralsk, Mednogorsk, Komsomolsk Amuuri ääres, Elektrostal

[1] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 327.

jt. 1956. a. oli Nõukogude Liidus 1569 linna (666 asemel 1913. a.) ja ligi 2500 linnatüüpi asulat.

Industrialiseerimispoliitika tulemusena tegi Nõukogude Liit oma tööstuslikus arengus hiiglasliku hüppe. NSV Liidu tööstuse kogutoodang suurenes 1957. a. revolutsioonieelse, 1913. aastaga võrreldes 33 korda ja, võrreldes 1917. aastaga, 46 korda. Seejuures suurenes masinaehitus- ja metallitööstuse toodang enam kui 200 korda ning elektrienergia tootmine ligi 110 korda. 1957. a. anti Nõukogude Liidus iga 8 päeva jooksul nii palju tööstustoodangut kui kogu Venemaal terve 1917. aasta jooksul.

Tööstustoodangu kasvu tempo poolest jättis NSV Liit kõik kapitalistlikud maad seljataha. Seda illustreerivad andmed tööstusliku tootmise üldmahu kohta (protsentides, 1929. aastaga võrreldes).

	1929	1937	1946	1950	1955
NSV Liit	100	429	466	1082	2049
Kõik kapitalistlikud maad	100	104	107	148	193
sealhulgas:					
Ameerika Ühendriigid	100	103	153	190	234
Inglismaa	100	124	118	153	181
Prantsusmaa	100	82	63	92	125

Palju kiiremini kui kapitalistlikes maades toimub NSV Liidus tööstustoodangu tootmise kasv ühe elaniku kohta. NSV Liidus kasvas tööstustoodang aastail 1913—1956 ühe elaniku kohta 21 korda, Ameerika Ühendriikides aga 2,3 korda, Inglismaal 1,6 ja Prantsusmaal 1,8 korda. Terase, nafta ja elektrienergia tootmise absoluutse mahu poolest jääb NSV Liit veel tunduvalt maha Ameerika Ühendriikidest. Kuid meie üleolek tempos on kindlaks tagatiseks, et Nõukogude Liit on suuteline ajaloo seisukohalt lühima ajaga järele jõudma ja ette minema majanduslikult kõige enam arenenud kapitalistlikest maadest.

Nõukogude Liidul on käesoleval ajal kõige võimsam ja mitmekülgselt arenenud rasketööstus Euroopas ja ta on juba nüüd kaugele ette jõudnud kõigist enamarenenud kapitalistlikest maadest Euroopa kontinendil. 1956. a. toodeti NSV Liidus elektrienergiat ja terast palju rohkem kui Inglismaal ja Lääne-Saksamaal kokku.

Sotsialistlik põllumajandus

Nõukogude Liit on muutunud sotsialistliku suurpõllumajanduse maaks. Ligi 20 milj. talumajandit on ühendatud põllumajanduslikesse artellidesse. 1957. a. oli NSV Liidus 78 900 kolhoosi ja 5800 sovhoosi. Talupoegade üksikmajapidamisi jäi järele ainult 100 000 ümber.

Nõukogude Liidul on suur viljakate maade tagavara. Siin on põllumajanduslikke kõlvikuid (põllud ning heina- ja karjamaad)

487 milj. hektarit, sealhulgas 216 milj. hektarit põllumaad. Meie riigi maafond lubab külvipindu suures ulatuses süstemaatiliselt laiendada. Ainuüksi uudis- ja jäätmaade ülesharimise arvel suurenes 1954.—1956. a. jooksul külvipind 36 milj. hektari võrra, mis ületab üheksa Euroopa riigi — Prantsusmaa, Itaalia, Saksa Föderatiivse Vabariigi, Austria, Belgia, Taani, Hollandi, Hispaania ja Rootsi külvipinnad.

1957. a. alguseks oli NSV Liidu põllumajandusel kasutada ligi 1 577 000 traktorit, 385 000 teraviljakombaini ja 631 000 veoautot. Põllumajandusliku tootmise mehhaniseerimine saavutas kõrge taseme. Mehhaanilised jõumasinad moodustavad 95% põllumajanduses rakendatavast motoorsest võimsusest.

NSV Liidu sotsialistlik põllumajandus on Lenini suurte ideede kehastuseks küla sotsialistlikul ümberkujundamisel.

Kõik materiaalsed hüved ja kultuuri saavutused on rahva teenistuses

Uue, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel tuli nõukogude rahval elada üle palju raskusi ja kannatada puudust. Nõukogude inimesed piirasid teadlikult oma tarvidusi, et luua lühima aja jooksul võimas tööstus ning põhjalikult ümber kujundada põllumajandus.

Kuid hiljem kasvas sotsialistliku majanduse baasil kiiresti töötajate heaolu.

Töötajate heaolu tõusu kõige ilmekamaks näitajaks on NSV Liidu rahvusliku tulu kasv. NSV Liidu rahvuslik tulu oli 1956. a. 1913. aastaga võrreldes suurenenud rohkem kui 19 korda. Rahvuslik tulu ühe elaniku kohta suurenes samal ajavahemikul 13 korda.

Rahvusliku tulu sellist kasvutempot ei tunne ükski kapitalistlik maa. Nii näiteks kasvas Ameerika Ühendriikides sama aja jooksul rahvuslik tulu elaniku kohta keskmiselt vähem kui 2 korda, Inglismaal ja Prantsusmaal aga ainult 1,6 korda. Seejuures tuleb silmas pidada, et kapitalistlikes maades üle poole rahvuslikust tulust omastavad ekspluataatorlikud klassid. NSV Liidus jaotatakse rahvuslik tulu töötajate huvides. Tööliste reaalpalk kasvas 1956. aastaks, võrreldes 1913. aastaga, arvesse võttes ka riigi kulutuste kasvu elanikkonna kultuurilisele ja sotsiaal-elukondlikule teenindamisele (pensionid, abirahad, stipendiumid, tasuta õpetamine ja ravi ning teised tasuta teenindamise viisid), samuti tööpuuduse likvideerimist ning tööpäeva lühendamist, ligikaudu 5 korda. Talurahva tulud ühis- ja isiklikust majapidamisest kasvasid võrreldes 1913. aastaga võrreldavates hindades ühe töötaja kohta enam kui 6 korda.

Tänu töötajate materiaalse olukorra põhjalikule paranemisele ja edusammudele nõukogude tervishoiu alal pikenes märgatavalt inimeste eluiga. 1913. a. võrreldes väheneb surevus ligi 4 korda. NSV Liidu elanikkonna iga-aastane juurdekasv on üle 3 milj. inimese.

Nõukogude Liidus on teostatud kultuurirevolutsioon. NSV Liit muutus täieliku kirjaoskusega maaks, maaks, kus haridus on muutunud kõige laiemate töötajate hulkade ühisvaraks. 1956/57. õppe-

aastal tegeles NSV Liidus õppimisega 50,4 milj. inimest. See tähendab, et iga neljas Nõukogude Liidu kodanik õpib.

Nõukogude võimu aastate jooksul on meie maal loodud paljumiljoniline intelligentsi armee, kasvatatud kaadrid kõigi majandus- ja kultuurialade jaoks. Kui tsaari-Venemaal oli vähem kui 200 000 kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialisti, siis Nõukogude Liidu rahvamajanduses töötas kuuenda viisaastaku algul üle 6 milj. spetsialisti. 1956. a. töötas kõrgemates koolides ja teaduslikes uurimisasutustes ligi 240 000 teaduslikku ja teaduslik-pedagoogilist töötajat, nende hulgas ligi 10 000 teaduste doktorit ja üle 85 000 kandidaadi.

Kõik NSV Liidu rahvad saavutasid kultuurilises ülesehitustöös suurt edu. Üle 40 rahva lõid esmakordselt oma kirjanduse, 1957. a. toimus koolides õpetuse andmine 59 keeles. Ukrainas õppis 1956. a. iga 10 000 inimese kohta ainuüksi kõrgemates koolides ja tehnikumides 180 inimest, s. o. enam kui mistahes kõige arenenumal kapitalistlikul maal. Turkmeenias tuli enne Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni iga 1000 inimese kohta ainult 7 kirjaoskajat. Aga 1956. a. oli vabariigis 1186 kooli, 37 kesk-eri- ja 6 kõrgemat õppeasutust, sealhulgas riiklik ülikool. Vabariigis töötavad teaduste akadeemia, 38 uurimisinstituuti ning teised teaduslikud asutused.

Liiduvabariikides kasvasid üles oma rahvusliku intelligentsi kaadrid. Usbekistanis ei olnud näiteks enne revolutsiooni ühtegi usbeki inseneri. 1956. a. oli Usbekistanis 125 000 lõpetatud kõrgema või kesk-eriharidusega spetsialisti. Vabariigis oli iga 10 000 inimese kohta 81 kõrgema haridusega inimest. See on 2 korda enam kui Prantsusmaal, 7 korda enam kui Türgis ja 28 korda enam kui Iraanis.

Omades rohkearvulist kvalifitseeritud kaadrit on meie maa suuteline lahendama ka kõige raskemaid teaduse ja tehnika probleeme. Selle tõendiks on saavutused tuumafüüsika ja aatomienergia rahulikuks otstarbeks kasutamise alal.

Tohutu tehniline progress, rahva heaolu tõus ja kultuurirevolutsiooni saavutused lubavad edukalt lahendada kommunismile materiaalsete ja vaimsete eelduste loomise ülesannet.

Oma edusammude ja saavutuste eest võlgneb nõukogude rahvas tänu kommunistlikule parteile, kes seisab nõukogude ühiskonna eesotsas ja viib teda võidult võidule. Kuulsusrikka kommunistliku partei juhtimisel on Nõukogudemaa tõusnud sellisele kõrgusele, kust on juba selgesti näha kommunismi tähised.

§ 2. NLKP XX kongress — tähtis samm teel kommunismile

NLKP XX kongress kui väljapaistev sündmus partei ja nõukogude rahva elus

Väljapaistvaks sündmuseks nõukogude rahva elus ja meie maal kommunismi rajamise ajaloos oli NLKP XX kongress. Kommunistlik partei — NSV Liidu töötajate eesrindlik väesalk, kõigi meie võitude organiseerija ja innustaja — tuli oma XX

kongressile veel koondunumana ja võimsamana. Tema ridades oli 1. veebruaril 1956. a. 7 215 505 liiget ja liikmekandidaati.

Kogu nõukogude rahvas võttis kommunistliku partei XX kongressi vastu poliitilise ja tööalase aktiivsuse uue tõusu tähe all. Kohe pärast Keskkomitee pleenumi otsuse avaldamist 1955. a. juulis partei järjekordse kongressi kokkukutsumise kohta arenes maal võimas sotsialistlik võistlus NLKP XX kongressi auks. Võistluse algatajateks olid Moskva ja Leningradi eesrindlike ettevõtete töölised, kes võtsid endale kohustuse täita aastaplaan ennetähtaegselt, 15. detsembriks. Moskvalaste ja leningradlaste üleskutsele vastasid kogu maa töötajad.

Nõukogude inimeste loova initsiatiivi eredaks väljenduseks oli kõige laiemate töötajate hulkade osavõtt kuuenda viie aasta plaani arutamisest. 15. jaanuaril 1956 avaldati kuuenda viisaastaku plaani direktiivide projekt. Maal arenes laialdane direktiivide projekti arutamine. Linna ja maa töötajad esitasid palju väärtuslikke ettepanekuid, mida arvestati direktiivide lõplikul täpsustamisel.

14. veebruaril 1956 avati suure patriootilise vaimustuse olukorras Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongress, mis oli pöördepunktiks meie partei ja kogu nõukogude rahva elus. Kongressi'e saabus 1355 otsustava hääleõigusega saadikut, kes esindasid rohkem kui 350 000 parteialgorganisatsiooni. Delegaatide hulgas oli 95 sotsialistliku töö kangelast ja 60 Nõukogude Liidu kangelast. Külalistena saabus kongressile 55 kommunistlike vennasparteide ja välismaa töölisparteide delegatsiooni.

Partei Keskkomitee aruandekõnega esines NLKP Keskkomitee esimene sekretär N. S. Hruštšov. Keskkomitee aruandes tehti kokkuvõte partei suurest organiseerimistööst ajavahemikul, mis oli möödunud partei XIX kongressist.

Meie maa siseolukorras oli see ajajärk nõukogude ühiskonna kõrvalekaldumatu edasiliikumise perioodiks, jõukogumise perioodiks rahvamajanduse ja kultuuri uueks tõusuks.

Välispoliitikas ja Nõukogude Liidu rahvusvahelises olukorras oli see Nõukogudemaa autoriteedi edasise kasvu ja tema osatähtsuse tõusu perioodiks rahvusvaheliste küsimuste otsustamisel.

NLKP XX kongress kiitis täielikult heaks Keskkomitee poliitilise joone ja praktilise tegevuse. Keskkomitee eduka tegevuse pandiks oli kollektiivse juhtimise leninlike printsiipide ja siseparteilise demokraatia taastamine, sellest kinnipidamine ning selle edasiarendamine. Kongress mõistis otsustavalt hukka marksismi-leninismi vaimule võõra isikukultuse ja kutsus parteid üles selle tagajärgede otsustavale likvideerimisele.

NLKP Keskkomitee aruande kohta võttis kongress vastu üksikasjalise otsuse, milles anti sügav marksistlik analüüs NSV Liidu rahvusvahelise ja siseolukorra kohta ning määrati kindlaks partei tähtsamad ülesanded kommunistliku ülesehitustöö juhtimiseks meie maal lähemas tulevikus.

NLKP XX kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks valmistada

ette uus Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lähtudes marksismi-leninismi põhiseisukohtadest, NSV Liidu sotsialistliku ülesehitustöö ning rahvusvahelise kommunistliku ja töölisliikumise kogemustest. Samuti võeti vastu otsus osaliste muudatuste tegemise kohta NLKP põhikirjas.

NLKP XX kongress arutas läbi NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani direktiivid aastaiks 1956—1960 ja kinnitas need üksmeelselt.

Kongressil püstitatud küsimused arutati läbi sügavalt ja igakülgselt. Kongressil esines üle 80 delegaadi. Nende seas oli juhtivaid partei- ja riigitegelasi, töölisi, kolhoosnikuid ning teaduse ja kirjanduse esindajaid. Kongressi delegaadid toetasid üksmeelselt ja kiitsid heaks partei Keskkomitee poliitilise joone, kritiseerisid teravalt üksikute partei- ja riigiaparaadi lülide tööd, tegid palju väärtuslikke ning tähtsaid ettepanekuid.

Kongressil esines üle 50 vennaliku kommunistliku ja töölispartei esindaja. Paljudes välismaa kommunistlike ja töölisparteide delegatsioonide tervitustes ning esinemistes märgiti, et Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei hoiab kõrgel internatsionalismi lippu, et tema poliitika ei vasta mitte üksnes nõukogude rahva põhilistele huvidele, vaid ka rahvusvahelise kommunistliku ja töölisliikumise huvidele, kõigi töötajate huvidele võitluses rahu, demokraatia ja sotsialismi eest.

Kongressil Hiina Kommunistliku Partei ja kogu 600-miljonilise hiina rahva nimel tervitusega esinenud Hiina Kommunistliku Partei Keskkomitee Poliitbüroo liige Tšu De ütles: «Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei oli ja on alati kõige paremaks eeskujuks Hiina Komparteile. Hiina Kommunistlik Partei, juhindudes marksismist-leninismist ja kasutades NLKP rikkalikke kogemusi sotsialistliku ülesehitustöö ja teistel aladel, juhib hiina rahvast kindlalt sotsialismile.»[1]

Tšehhoslovakkia Kommunistliku Partei delegatsiooni juht A. Novotny ütles oma sõnavõtus:

«Suurt toetust meie julgete sihtide teostamisel osutab meile pidevalt arenev, tihe ja sõbralik koostöö Nõukogude Liiduga, mis avaldub konkreetselt meie rahvamajanduse plaanides. Nõukogude Liidu majanduslikud sidemed rahvademokraatlike maadega on uute suhete väljenduseks rahvaste vahel, mis põhinevad võrdõiguslikkuse ja koostöö printsiipidele. Meie töölisklass ja kõik töötajad sidusid uue elu, mida nad oma maal ehitavad, lahutamatult nende Nõukogude Liiduga tõeliselt sõbralike suhete arenemisega.»[2]

NLKP XX kongress andis tohutu loomingulise panuse kommunismi ehitamiseks NSV Liidus, sotsialismi ja demokraatia leeri kindlustamiseks ja rahu säilitamiseks kogu maailmas.

Kongress valis NLKP Keskkomitee koosseisu 133 liiget ja 122 liikmekandidaati ning 63-liikmelise revisjonikomisjoni.

[1] XX съезд КПСС. Стенографический отчет, т. I, М. 1956, стр. 227.
[2] Sealsamas, lk. 243.

NLKP XX kongress nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra edasisest kindlustamisest ja arendamisest

Uued ülesanded kommunistlikus ülesehitustöös nõuavad veelgi suuremat töötajate loomingulise aktiivsuse ja initsiatiivi tõstmist, rahvahulkade laialdast osavõttu riigi juhtimisest, sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamist ning nõukogude sotsialistliku demokraatia edasiarendamist.

XX kongressile eelnevail aastail võeti kommunistliku partei poolt tarvitusele uued abinõud nõukogude ühiskondliku elu demokraatlike aluste arendamiseks. Nendeks abinõudeks olid kohalike nõukogude aktiviseerimine, liiduvabariikide õiguste ja kompetentsi laiendamine, planeerimise süsteemi ümberkorraldamine kohaliku initsiatiivi vallapäästmiseks, sotsialistliku seaduslikkuse kindlustamine, kriitika ja enesekriitika arendamine jne.

NLKP XX kongress juhtis tähelepanu vajadusele arendada edasi nõukogude demokraatiat ja kõrvaldada puudused nõukogude tegevuses. Kongress märkis, et nõukogud on meie riigi poliitiliseks aluseks, nende tegevuses aga esineb veel tõsiseid puudusi, pahatihti otsest kõrvalekaldumist Nõukogude konstitutsioonis ettenähtud normidest ja sätetest. Näiteks on kõik rahvasaadikud kohustatud vastavalt konstitutsioonile valijatele oma tegevusest aru andma. Kuid real juhtudel rikuti kohtadel seda sätet. Nõukogude konstitutsioonis on ette nähtud, et nõukogu saadikut, kes ei õigusta temale osutatud usaldust, võivad valijad tagasi kutsuda. Kuid seda sätet tavaliselt ellu ei rakendatud. Liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogude istungjärke ei kutsutud kokku regulaarselt. NLKP XX kongress nõudis lõpu tegemist sellistele nõukogude demokraatia rikkumistele.

Partei kongress osutas vajadusele pidevalt parandada nõukogude riigiaparaadi tööd, koondada ja muuta see odavamaks, otsustavalt välja juurida bürokratism ja asjaajamisega venitamine; parandada kõigi rahvamajanduse lõikude juhtimist, tugevdada riigiaparaadi sidet massidega, julgemini kaasa tõmmata tööliste, kolhoosnikute ja intelligentsi aktiivi majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö juhtimisele.

NLKP XX kongress omistas suurt tähelepanu nõukogude sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamise küsimusele. Kiitnud heaks NLKP Keskkomitee ja Ministrite Nõukogu abinõud seaduslikkuse kindlustamiseks, kohustas kongress kõiki partei ja nõukogude organeid seisma valvsalt seaduslikkuse kaitsel, tegema otsustavalt ja karmilt lõpu igasugusele ebaseaduslikkusele, omavolile ja sotsialistliku õiguskorra rikkumise avaldustele, kaitsma kõiki kodanike õigusi, mis on tagatud Nõukogude konstitutsiooniga.

Üheks tähtsamaks ülesandeks, mille püstitas NLKP XX kongress, on Nõukogude riigi kaitsevõime igakülgne tugevdamine. Lähtudes meie kodumaa julgeoleku huvidest, hoolitsevad kommunistlik partei ja Nõukogude valitsus pidevalt meie vaprate relvastatud jõudude eest, kes ustavalt kaitsevad nõukogude inimeste rahulikku tööd. Nõukogude relvastatud jõud on sõjajärgseil aastail põhjalikult ümber korraldatud ja on oma kvaliteedilt kaugele edasi jõud-

nud sellest tasemest, millel nad olid Suure Isamaasõja lõpul. Nõukogude majanduse kasvanud võimsus, ennekõike rasketööstuse suured saavutused lubavad meie armeed, lennuväge ja laevastikku ümber relvastada esmaklassilise sõjalise tehnikaga.

Nõukogude ühiskonnale on eluliselt vajalik töölisklassi ja kolhoositalurahva kindel liit, kogu nõukogude ühiskonna poliitiline ja moraalne ühtsus ning NSV Liidu rahvaste sõprus. Kongress kutsus parteid üles kasvatama töötajaid nõukogude patriotismi ja proletaarse internatsionalismi vaimus, väsimatult taotlema veelgi suuremat NSV Liidu rahvaste ühtsust, nende vankumatu sõpruse edasist tugevnemist, hoolitsema liiduvabariikide majanduse ja kultuuri pideva kasvu eest.

Tähtsaimaks tingimuseks, mis tagab meie maa eduka arenemise, on kõigi NSV Liidu rahvaste loov koostöö. Sellepärast osutab partei suurt tähelepanu vabariikide initsiatiivi laialdasele arendamisele. XX kongress nägi ette liiduvabariikide õiguste edasise laiendamise rahvamajanduse juhtimisel.

Kongress töötas välja abinõud kraide, oblastite ja kohalike parteiorganisatsioonide juhtimise parandamiseks.

Kongress kiitis täielikult heaks Keskkomitee poolt tehtud suure töö partei ja riikliku elu leninlike normide taastamise, sisepartei-lise demokraatia arendamise ja kollektiivse juhtimise printsiipidest kinnipidamise alal. Otsustes rõhutati eriti, et printsipiaalne ja avalik kriitika ning enesekriitika on kindel vahend puuduste kiiremaks kõrvaldamiseks, partei edasiseks tugevdamiseks ja uuteks saavutusteks kõigil kommunistliku ülesehitustöö aladel.

NLKP XX kongress isikukultuse tagajärgedest ülesaamise kohta. Ülesanne tugevdada ideoloogilist tööd

Kommunistliku partei Keskkomitee, arendades igati kommunistide ja kõigi töötajate loovat aktiivsust, pidas juba enne kongressi järjekindlat võitlust J. V. Stalini isiku kultusega, ületades otsustavalt selle kahjulikke tagajärgi. Sel küsimusel oli tähtis koht ka NLKP XX kongressi töös ja tema otsustes.

NLKP XX kongress paljastas täie avameelsusega tõsised puudused ja vead meie töös, mis olid tingitud J. V. Stalini isiku kultusest, eriti tema elu ja tegevuse viimastel aastatel. Marksismi-leninismi vaimule ja sotsialistliku ühiskonnakorra olemusele võõras isikukultus pidurdas nõukogude demokraatia arenemist, Nõukogudemaa edasiliikumist kommunismile.

Julge kriitika ja enesekriitika isikukultuse küsimuses oli uueks eredaks tõendiks meie partei ning nõukogude ühiskonnakorra jõust ja kindlusest. «Meil ei ole põhjust varjata omi puudusi, sest meie peajoon on õige,» ütles N. S. Hruštšov XX kongressil, «kommunismi ehitamine kasvab ja võidab ning puudusi jääb seda vähemaks, mida laiemalt tõmmatakse kaasa rahvahulki nendega võitlemiseks.»[1]

Lähtudes XX kongressi juhtnööridest võttis NLKP Keskkomitee

[1] XX съезд КПСС. Стенографический отчет, т. I, стр. 101.

30. juunil 1956 vastu eri otsuse «Isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta», milles ta andis marksistliku analüüsi põhjustele, mis viisid J. V. Stalini isiku kultuse tekkimisele ja levimisele meie maal.

Nagu otsuses märgitakse, tuleb selle küsimuse käsitlemisel «silmas pidada niihästi objektiivseid ja konkreetseid ajaloolisi tingimusi, milledes toimus sotsialismi ehitamine NSV Liidus, kui ka mõningaid subjektiivseid tegureid, mis olid seotud Stalini isiklike omadustega».[1] J. V. Stalini isiku kultus oli tekkinud seoses teatud ajalooliste tingimustega.

Sotsialismi võit NSV Liidus oli maailma-ajalooliseks kangelasteoks. Meie maa arendamisel saavutati suurt edu kommunistliku partei ja tema Keskkomitee juhtimisel, milles oli juhtiv osa J. V. Stalinil. Kogu J. V. Stalini tegevus oli seotud suurte sotsialistlike ümberkorraldustega meie maal. Jõudu säästmata võitles ta sotsialismi ehitamise leninliku programmi ellurakendamise eest NSV Liidus. Tema juhtis partei võitlust trotskismi, parempoolsete oportunistide, kodanlike natsionalistide ja teiste sotsialismi vaenlaste vastu. J. V. Stalinil on suured teened võitluses rahvusvahelise imperialismi vastu. Nõukogude riigi juhina saavutas J. V. Stalin suure autoriteedi ja populaarsuse. Kuid ebaõigesti hakati pidama J. V. Stalini isiklikeks teeneiks kõiki nõukogude rahva suuri võite. Kommunistliku partei ja Nõukogudemaa edu ning ülistused Stalini aadressil panid ta pea pööritama. J. V. Stalin andus eneseimetlemisele, hakkas vastandama oma isiklikku võimu kollektiivsele juhtimisele. Sellises olukorras, nagu märgitakse NLKP Keskkomitee 30. juuni otsuses 1956. a., hakkas järk-järgult välja kujunema Stalini isiku kultus.

V. I. Lenini rahutus selle üle, kas J. V. Stalin, koondanud enda kätte suure võimu, suudab seda alati küllalt ettevaatlikult kasutada, ei olnud asjata. J. V. Stalin unustas V. I. Lenini hoiatused ja hakkas võimu kuritarvitama. Riiklike küsimuste otsustamisel osutas ta subjektivismi ja ühekülgsust, tegi vigu.

Isikukultus tekitas suurt kahju teaduslik-teoreetilise mõtte arengule; see soodustas suurel määral dogmatismi ja tähenärimise levimist teooria alal. Faktiliselt pidurdas see teoreetiliste probleemide edasist läbitöötamist, aheldas loomingulist mõtet ja ideoloogilisel rindel töötajate initsiatiivi.

NLKP XX kongress kritiseeris karmilt ideoloogilise töö olukorda, konstateerides selle mahajäämust kommunistliku ülesehitustöö aktuaalseist ülesandeist. Kongress märkis, et peamiseks ülesandeks ideoloogilises töös peab olema meie kaadri relvastamine sügavate teadmistega marksismi-leninismi alustest, ühiskonna arenemise seaduste tundmaõppimisega, Nõukogude riigi sise- ja välispoliitika sügava mõistmisega, kõigi nõukogude inimeste kasvata-

[1] Isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta. NLKP Keskkomitee otsus. Tallinn, 1956, lk. 8.

mine marksistlik-leninliku maailmavaate ja kommunistliku ideelisuse vaimus, sallimatuses kodanliku ideoloogia avalduste vastu.

Erinevate sotsiaalpoliitiliste süsteemidega maade rahulik kooseksisteerimine ei tähenda kaugeltki mitte kahe ideoloogia, sotsialistliku ja kodanliku ideoloogia leppimist.

Kommunistliku ülesehitustöö huvid meie maal nõuavad otsustavat võitlust meile vaenuliku ideoloogiaga, kapitalismi iganditega inimeste teadvuses, igasuguste ideoloogiliste moonutustega, võitlust marksistlik-leninliku maailmavaate eest, tema printsiipide puhtuse eest.

Seoses J. V. Stalini isiku kultuse hukkamõistmisega Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei poolt, alustasid NSV Liidu vaenlased kodanlikus ajakirjanduses Nõukogude-vastast laimu- ja väljamõeldiste kampaaniat, püüdes igati halvustada Nõukogude ühiskondlikku ja riiklikku korda ning õõnestada kõigi maade töötajate usaldust NSV Liidu vastu. Vaenlased püüdsid väita, nagu oleks isikukultus loodud sotsialistliku ühiskonna poolt. Tegelikult oli isikukultus karjuvas vastuolus kogu Nõukogude sotsialistliku süsteemiga. Otsida isikukultuse juuri Nõukogude ühiskondliku korra olemuses tähendab laimata Nõukogude tegelikkust.

J. V. Stalini isiku kultus ei suutnud muuta ega muutnud Nõukogude ühiskondliku korra olemust, mis põhineb tootmisvahendite ühiskondlikul omandil, töölisklassi ja töötava talurahva kindlal liidul ning NSV Liidu rahvaste vankumatul sõprusel. «Arvata, nagu oleks üksik isik, isegi nii väljapaistev nagu Stalin, suutnud muuta meie ühiskondlik-poliitilist korda,» rõhutati NLKP Keskkomitee otsuses 30. juunist 1956. a., «tähendaks sattuda sügavasse vastuollu faktidega, marksismiga, tõega, langeda idealismi.»[1]

Nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra oli loonud Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ning ta oli läbi proovitud ajaloo kogemuste ja elu enda poolt. Ta kannatas välja kõik kodusõja ja Isamaasõja raskete aastate katsumused.

Nõukogude süsteemi jõud on tema sügavas sotsialistlikus demokratismis. Vaatamata mõnede demokraatiavormide teatavale piiramisele, mida põhjustas vaenuliku kapitalistliku ümbruse olemasolu ja terav klassivõitlus sisemaal, esindas nõukogude kord oma eksisteerimise esimestest päevadest saadik palju kõrgemat demokraatiat kui mistahes kodanlik demokraatlik vabariik.

NSV Liidu ühiskondliku ja poliitilise elu iseloomulikuks jooneks on sotsialistliku demokraatia pidev arenemine. Nõukogude korra tõelise demokratismi väljenduseks on miljonite nõukogude inimeste teadlik looming, nende aktiivne osavõtt kommunismi ehitamisest. Nõukogude kord kutsus ellu rahva määratu loova energia, pani liikuma ammendamatud jõud, mis peituvad rahvahulkades, tõmbas miljonid inimesed kaasa teadlikule riigi juhtimisele, sotsialistlikku ülesehitustöösse. Piisab, kui märkida, et 1957. a. oli kohalike nõu-

[1] Isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta, lk. 15.

kogude koosseisus üle poolteise miljoni saadiku ja niisama palju töötajaid võttis osa kohalike nõukogude alaliste komisjonide tööst.

«Nõukogude ühiskond on tugev rahvahulkade teadlikkuse poolest. Tema ajaloolist saatust on määranud ja määrab meie kangelasliku tööklassi, tubli kolhoositalurahva ja rahvaintelligentsi loov töö.»[1]

Üha uued ja uued saavutused majanduslikus ülesehitustöös näitavad sotsialistliku majandussüsteemi otsustavaid eeliseid, mis kindlustavad meie maa tootlike jõudude pideva kasvu.

See muidugi ei tähenda, et kommunistlik ülesehitustöö toimub NSV Liidus ilma raskuste ja puudusteta. Partei ja Nõukogude valitsus ei varja neid, nad võtavad tarvitusele mõjuvaid abinõusid puuduste kõrvaldamiseks ja olemasolevate raskuste ületamiseks, selleks et sotsialistliku majanduse arenemise alusel väsimatult parandada nõukogude rahva heaolu.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei, arendades leninlike printsiipide alusel partei ja riigi elus igati sotsialistlikku demokratismi, koondab veelgi tihedamalt oma suure lipu alla miljonite töötajate hulgad ning viib need kindlalt edasi kommunismile.

NLKP XX kongress mõnedest tänapäeva rahvusvahelise arengu printsipiaalsetest küsimustest

Andes teadusliku hinnangu tähtsamatele sise- ja rahvusvahelise elu nähtustele, tõstis NLKP XX kongress julgelt esile mõned kaasaja rahvusvahelise arengu printsipiaalsed küsimused ja andis neile marksistliku valgustuse. XX kongress märkis, et käesoleval ajal on eriti suur tähtsus sellistel kaasaja rahvusvahelise arengu põhilistel küsimustel, nagu kahe süsteemi rahulik kooseksisteerimine, sõdade vältimise võimalus, eri maade sotsialismile ülemineku vormid.

Kongressi otsustes on teaduslikult põhjendatud ja põhjalikult motiveeritud erineva poliitilise korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise poliitika, mida Nõukogude Liit viib järjekindlalt ellu.

Marksism-leninism õpetab, et üleminek kapitalismilt sotsialismile kui ühe ühiskondliku maailmasüsteemi teisega asendamise ajalooline protsess kujutab endast tervet kahe süsteemi kestva kooseksisteerimise epohhi. Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei ja kogu nõukogude rahvas, juhindudes marksismi-leninismi õpetusest, on sügavasti veendunud, et rahulikus võistluses sotsialismi ja kapitalismi vahel võidab tingimata sotsialistlik tootmisviis.

Erineva sotsiaalse korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninlik printsiip on Nõukogudemaa välispoliitika peasuunaks. See printsiip leiab käesoleval ajal üha laiemat tunnustust paljude maailma maade rahvaste hulgas.

Praeguse epohhi peamiseks jooneks on sotsialismi väljakasvamine ühe maa raamidest ja tema muutumine maailmasüsteemiks. Sajad miljonid inimesed, kes kuni käesoleva ajani olid kapitalismi

[1] Isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta, lk. 17.

poolt määratud õiglusetusele ja rõhumisele, astusid nüüd ajaloo areenile, võtsid oma saatuse enda kätte.

Samal ajal toimub koloniaalsete maade rahvaste võimas liikumine vabanemiseks imperialistlike riikide survest. Enamik Kagu-Aasia rahvaid, eelkõige suur india rahvas, Birma ja Indoneesia rahvad vabanesid koloniaalsest ikkest. Sama teed lähevad paljud Lähis-Ida ja Aafrika rahvad. Koloniaalsest ja poolkoloniaalsest sõltuvusest on vabanenud juba üle 1200 milj. inimese, ligi pool kogu maakera elanikest. Imperialismi tabas uus raske kaotus, tema tegevussfäär ahenes märgatavalt. Päevakorda tõusis imperialismi koloniaalsüsteemi täieliku likvideerimise küsimus.

Maailma ajaloos algas uus periood, kui ajaloo esiplaanile nihkusid Idamaade rahvad, kes võtavad aktiivselt osa kogu maailma saatuse otsustamisest. Läks täide V. I. Lenini ennustus, et Ida töötavate hulkade kaasatõmbamisest poliitilisse ellu oleneb nüüd suurel määral maailma tsivilisatsiooni saatus.

Maailmas väljakujunenud uus olukord loob reaalsed võimalused sõdade vältimiseks. Maailmas on nüüd võimsad ühiskondlikud ja poliitilised jõud, kelle käsutuses on tõsised abinõud selleks, et mitte lasta imperialistidel sõda valla päästa, ja juhul, kui nad püüavad sõda alustada, anda agressoritele purustav vastulöök.

Sõja ja rahu jõudude vahekord on otsustavalt muutunud rahu ja demokraatia kasuks. Rahu jõud on märgatavalt kasvanud seoses rea rahuarmastavate riikide ilmumisega maailma areenile, kes on kuulutanud oma välispoliitika printsiibiks sõjalistest blokkidest mitteosavõtmise. On tekkinud laialdane «rahu tsoon», mis hõlmab üle poole maailma elanikkonnast. Võimas, üldrahvalik rahupoolda-jate liikumine kasvab kõigis maailma maades. Suureks jõuks sõja vastu on töölisliikumine kapitalistlikes maades.

Uue olukorra marksistlik analüüs lubas NLKP XX kongressil teha järelduse, et kaasaja rahvusvahelise arengu tingimustes ei ole sõdade fataalset paratamatust.

NLKP XX kongressi resolutsioonides märgitakse, et kaasaja tingimustes «jääb muidugi jõusse leninlik seisukoht, et kuivõrd eksisteerib imperialism, püsib ka majanduslik alus sõdade tekkimiseks. Sellepärast peamegi olema ülimalt valvsad. Niikaua kui maakerale jääb alles kapitalism, püüavad reaktsioonilised jõud, kes esindavad kapitalistlike monopolide huve, ka edaspidi sõjaliste avantüüride ja agressiooni poole, võivad katset teha sõda valla päästa. Kuid sõdade fataalset paratamatust ei ole».[1]

Eriti suur tähtsus on NLKP XX kongressi seisukohal töölisklassi ühtsuse, tema ametiühingute ja poliitiliste parteide — kommunistlike, sotsialistlike ja teiste töölisparteide tegevusühtsuse kindlustamise vajaduse kohta. Kongressi resolutsioonis on öeldud, et võitluses rahu ja progressi eest on suur tähtsus lõhe ületamisel

[1] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid, Tallinn, 1956, lk. 9.

töölisliikumises ning asjaliku kontakti loomisel kommunistlike ja sotsialistlike parteide vahel, samuti asjaliku kontakti loomisel teiste parteidega, kes tahavad tõeliselt kaitsta rahu, võidelda imperialistliku rõhumise vastu ning kaitsta oma rahvaste rahvuslikke huve.

Et vältida sõda, mis kaasaegse tehnika taseme juures võib tuua kaasa tohutuid purustusi ja õnnetusi, on vaja, et kõik rahuarmastavad jõud oleksid valvsad ja valmis, et nad tegutseksid ühtse rindena ega nõrgendaks võitlust rahu säilitamise ja kindlustamise eest.

Nagu teada, läks agressiivsetel imperialistlikel ringkondadel korda Teine maailmasõda valla päästa suurel määral sellepärast, et demokraatlikud jõud olid selleks, et seada oma tahe vastu sõjaõhutajate kavatsustele, liiga nõrgalt organiseeritud: töölisliikumine kapitalistlikes maades oli sotsiaaldemokraatia parempoolsete liidrite poolt lõhestatud. Nõukogude Liit oli ainus riik, kes teostas aktiivset rahuarmastavat poliitikat.

NLKP XX kongress kiitis heaks NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse rahuarmastava välispoliitika, tänu millele on viimastel aastatel saavutatud suuri edusamme rahvusvahelise pinevuse lõdvendamisel, rahu kindlustamisel ja demokraatlike jõudude positsioonide tugevdamisel. Kongress pidas täiesti õigeks Keskkomitee ja Nõukogude valitsuse joont, mis on suunatud sellele, et rahuliku kooseksisteerimise leninliku printsiibi alusel pidada kurssi suhete parandamisele, usalduse suurendamisele ja koostöö arendamisele kõigi maadega.

Kaitstes kahe vastandliku süsteemi kooseksisteerimise ja erineva poliitilise korraga riikide suhete pideva parandamise printsiipi, lähtub Nõukogude riik sellest leninlikust seisukohast, et uue ühiskondliku korra kehtestamine ühel või teisel maal on iga antud maa rahva siseasi.

Kapitalismilt sotsialismile ülemineku konkreetsed vormid on eri maades erinevad. Tööliskiass võttis Venemaal võimu relvastatud ülestõusu teel. Neis ajaloolistes tingimustes, milles toimus sotsialistlik revolutsioon Venemaal, oli see ainus võimalik tee. Kommunistid, juhindudes kindlalt marksistlik-leninlikust õpetusest ühiskonna arenemise kohta, tunnistasid alati ja tunnistavad ka edaspidi vajadust kujundada kapitalistlik ühiskond revolutsioonilisel teel ümber sotsialistlikuks. Kuid nad ei pooldanud kunagi võimu võtmist ainult vägivalla abil. On teada näiteks, et V. I. Lenin esimestel kuudel pärast isevalitsuse kukutamist Venemaal, pidades silmas sel ajal kujunenud tingimusi, pidas võimalikuks Vene revolutsiooni rahulikku arenemist. Kuid hiljem muutus olukord põhjalikult ja rahulik üleminek kapitalismilt sotsialismile osutus võimatuks. Vene ja rahvusvaheline kodanlus, kes alustas interventsiooni ja päästis valla kodusõja, sundis meie maa töölisi ja talupoegi haarama relvad.

Rahvademokraatiamaades toimusid revolutsioonilised ümberkujundused teises ajaloolises olukorras kui 1917. a. Vene revolutsioon ja neile ei kaasnenud kodusõda.

Sotsialismi ülesehitamise kogemused NSV Liidus ja rahvademokraatia maades näitavad, et iga maa toob teatud omapära nii riigivõimu tööliskiassi kätte võtmisesse kui ka sotsialistlikesse ümberkujundustesse. Elu kinnitas V. I. Lenini geniaalset ennustust selle kohta, et kuigi on ühtsus ja terviklikkus põhilises ja peamises, ei toimu sotsialismile üleminek eri maades ühtlaselt. «Kõik rahvused jõuavad sotsialismi, see on paratamatu, kuid mitte kõik ei jõua täiesti ühtviisi, igaüks toob omapära ühte või teise demokraatia vormi, proletariaadi diktatuuri ühte või teise erikujusse, ühiskondliku elu mitmesuguste külgede sotsialistlike ümberkujunduste nii- või teistsugusesse temposse.»[1]

Praegu eksisteerib ühiskonna sotsialistlikel alustel ümberkorraldamise nõukogude vormi kõrval rahvademokraatia vorm, mis tekkis ja mida edukalt kasutatakse ühiskonna sotsialistlikel alustel ümberkorraldamisel reas Euroopa ja Aasia maades. Palju omapära toob sotsialistlikku ülesehitustöösse Hiina Rahvavabariik. Hiina Kommunistlik Partei, juhindudes kindlalt marksistlik-leninlikust õpetusest ja kasutades seda loovalt sotsialistliku ülesehitustöö praktikas, arvestab oma poliitikas oskuslikult maa rahvuslikku iseärapära.

Loov marksistlik analüüs rahvusvahelises elus toimuvate muutuste kohta lubas NLKP XX kongressil esitada seisukoha, et eri riikide sotsialismile ülemineku vormid kujunevad edaspidi üha mitmekesisemaks, et meie päevil on täiesti võimalik kasutada parlamentlikku teed üleminekuks sotsialismile. «Ei ole kahtlust,» öeldakse NLKP XX kongressi resolutsioonis, «et reas kapitalistlikes maades, kus kapitalism on veel tugev, kus tema käes on määratu suur sõjaväe- ja politseiaparaat, on klassivõitluse järsk teravnemine paratamatu.

Samal ajal tekivad selle tulemusena, et rahvusvahelisel areenil toimuvad põhjalikud nihked sotsialismi kasuks ning et sotsialismi külgetõmbejõud tööliste, talupoegade ja töötava intelligentsi hulgas tohutult kasvab, soodsamad tingimused sotsialismi võiduks. Reas kapitalistlikes maades on tööliskiassil, keda juhib tema eesrindlik osa, kaasaja tingimustes reaalne võimalus ühendada oma juhtimisel rahva rõhuv enamus ja garanteerida põhiliste tootmisvahendite üleminek rahva kätte.»[2]

Kongress rõhutas, et soodsad tingimused sotsialismi võiduks teistes maades said võimalikuks ainult sellepärast, et sotsialism on võitnud Nõukogude Liidus ja on võitmas rahvademokraatiamaades. Selle võidu vajalikuks tingimuseks oli marksismi-leninismi revolutsioonilise õpetuse triumf, resoluutne ja järjekindel võitlus oportunismi ja reformismi ideoloogia vastu.

Marksism-leninism õpetab, et kõigi sotsialismile ülemineku vormide juures on vältimatuks ja otsustavaks tingimuseks see, et

[1] V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 57.

[2] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongressi resolutsioonid, lk. 10—11.

rahvahulki juhib töölisklass eesotsas kommunistliku parteiga. Ilma selleta on sotsialismile üleminek võimatu. Ükskõik millist omapära ei toodaks sellesse või teisesse riigivõimu vormi kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodil, tema olemus peab olema üks — proletariaadi diktatuur —, mis toetub töölisklassi ja töötava talurahva liidule proletariaadi juhtimisel.

Töölisklassi liidul talurahvaga oli otsustav tähtsus võitluses rahvademokraatliku korra võidu ja selle kindlustamise eest kõigis sotsialismi teele asunud maades.

Vältimatuks tingimuseks sotsialismi edukal ülesehitamisel mistahes maal on rahvusvahelise proletariaadi solidaarsus. Nõukogude töölisklass, keda juhib kommunistlik partei, tundis sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisel pidevalt teiste maade töölisklassi vennalikku toetust. Uue ühiskonna ülesehitamine noortes sotsialistlikes maades toimub teistes, märksa paremates tingimustes kui NSV Liidus, võitnud sotsialismi esimesel maal. Sotsialistlikud riigid kasutavad nüüd oma arenemisel Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismileeri maade kogemusi ja abi. Selles seisneb sotsialismi maailmasüsteemi tähtsaim iseloomulik arengujoon.

NLKP XX kongressi poolt esitatud printsipiaalsed seisukohad tänapäeva rahvusvahelise arengu küsimustes omavad tohutu suurt ajaloolist tähtsust kommunistlikule ja töölisliikumisele kõigis maades; nad avaldasid soodsat mõju rahvusvahelisele olukorrale, aitasid kaasa sotsialismi maailmasüsteemi edasisele tugevdamisele, kõigi rahu, demokraatia ja progressi eest võitlevate jõudude tegevusühtsuse kindlustamisele.

Sotsialismileeri riikide ja kapitalistlike maade vennalikud kommunistlikud ja töölisparteid toetasid palavalt NLKP XX kongressi otsuseid. Kommunistlikud ja töölisparteid koondasid veelgi oma ridu ning kindlustasid proletaarset ja internatsionaalset solidaarsust.

Sotsialismi vaenlased imperialismileerist kasutasid mitmesuguseid provokatsioone, et lõhkuda kommunistlike ja töölisparteide ühtsust ning internatsionaalset solidaarsust, juhtida rahvaste tähelepanu kõrvale Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei ajaloolise kongressi poolt esitatud suurelt programmilt võitluses rahu eest.

Imperialismi ideoloogid püüdsid igati NLKP XX kongressi tähtsust vähendada, töölisklassi ja tema partei tähelepanu kõrvale juhtida kongressi poolt ülestõstetud tähtsamatelt kaasaja küsimustelt. Seoses J. V. Stalini isiku kultuse kriitikaga ründas kodanlik ajakirjandus raevukalt kommunistlikke ja töölisparteisid, lootes tekitada nende ridades segadust. Vaenlased püüdsid lõhkuda vennalikke ideelisi ja poliitilisi sidemeid välismaiste kommunistlike ja töölisparteide ning NLKP vahel.

Üksikud ebakindlad elemendid mõnedes kommunistlikes ja töölisparteides osutusid imperialismi ideoloogide reaktsioonilise propaganda mõjule vastuvõtlikuks. Nad tegid katset nn. «stalinismi» vastu võitlemise lipu all revideerida marksismi-leninismi aluseid, eitades

proletariaadi diktatuuri ja partei juhtivat osa sotsialistlikus ülesehitustöös.

Marksismi-leninismi teooria revideerimise ja rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühtsuse õõnestamise katsed said aga lüüa.

Välismaiste kommunistlike ja töölisparteide kongressid, konverentsid ja keskkomiteede pleenumid demonstreerisid veenvalt kommunistliku liikumise kindlat internatsionaalset solidaarsust, kõigi kommunistlike ja töölisparteide monoliitsust marksismi-leninismi ideede vankumatul alusel.

Prantsusmaa Kommunistliku Partei XIV kongress rõhutas oma tervituses NLKP Keskkomiteele «tiheda ja kindla liidu olemasolu Prantsusmaa Kommunistliku Partei ja kuulsa Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei vahel, kelle eeskujust ja kogemustest on alati innustunud kogu maailma kommunistid».[1]

Solidaarsuse ja sõpruse vennalikke tundeid Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei vastu väljendasid 1956. a. septembris toimunud Hiina Kommunistliku Partei ajaloolise VIII kongressi delegaadid. Kongress demonstreeris Hiina Kommunistliku Partei sõprust ja vennalikku koostööd Nõukogude Liidu Kommunistliku Parteiga, kõigi maailma maade kommunistlike ja töölisparteidega. Kongress rõhutas eriti, et Hiina Kommunistlik Partei oli ja jääb ustavaks marksismi-leninismi kõikevõitvale lipule.

Proletaarse solidaarsuse kindlustamise tähe all toimus 1956. a. detsembris Itaalia Kommunistliku Partei VIII kongress, mis väljendas oma täit solidaarsust NLKP XX kongressi otsustega ning märkis ära nende suurt tähtsust rahvusvahelisele kommunistlikule ja töölisliikumisele.

Marksistlik-leninlike parteide vaadete ja tegude ühtsus on rahu ja sotsialismi võidu kindlaks garantiiks.

Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei, olles ustav proletaarse internatsionalismi leninlikele printsiipidele, tihendas veelgi vennalikke sõprussidemeid teiste maade kommunistlike ja töölisparteidega.

§ 3. NLKP XX kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani kohta

Kuuenda viisaastaku tähtsamad ülesanded

Ühiskondlikus tootmises saavutatud arengutase võimaldas Nõukogude riigil arendada uuel viisaastakul kiires tempos kõiki rahvamajandusharusid.

Kuuenda viisaastaku tähtsamateks ülesanneteks on tagada rasketööstuse eelistatud arendamise, pideva tehnilise progressi ja tööviljakuse suurendamise baasil kõigi rahvamajandusharude edasine võimas kasv, saavutada järsk tõus põllumajanduslikus tootmises ning sel alusel nõukogude rahva materiaalse heaolu ja kultuuri-

[1] «Правда», 22. VII 1956.

taseme märgatav tõus, teha suur samm edasi NSV Liidu põhilise majandusliku ülesande lahendamisel: ajaloo seisukohalt lühikese ajaga jõuda järele arenenumatele kapitalistlikele maadele ning neist ette toodangu väljalaskes ühe elaniku kohta.

Kongressi direktiivides nähti ette suurendada tootmisvahendite tootmist kuuendal viisaastakul umbes 70% ja tarbeesemete tootmist umbes 60% võrra. Võrreldes sõjaeelse, 1940. aastaga peab tootmisvahendite tootmine kasvama kuuenda viisaastaku lõpuks 6,6 korda ja tarbeesemete tootmine 3,5 korda. Ehitustöö ulatusest rahvamajanduses kuuendal viisaastakul annab tunnistust kapitalimahutuste suurus, mis ületab kapitalimahutused kahel viimasel viisaastakul.

NSV Liidu rahvuslik tulu suureneb 60% võrra ja on viisaastaku lõpuks 4,5 korda suurem kui 1940. a. See võimaldab tunduvalt parandada töötajate materiaalset olukorda ja tõsta nõukogude rahva kultuuriline tase uuele astmele.

Kuuenda viisaastaku täitmine lähendab meid NSV Liidu põhilise majandusliku ülesande lahendamisele. Terves reas tööstusharudes jõuab Nõukogude Liit järele, aga üksikutes harudes ka ette kõigist kapitalistlikest maadest, sealhulgas ka Ameerika Ühendriikidest.

Ameerika ajakiri «United States News and World Report» kirjutas 16. märtsil 1956, et «kui plaanis ettenähtud eesmärgid viiakse ellu, seab Venemaa viie aasta jooksul hädaohtu Ameerika Ühendriikide esikoha terasesulatamise, nafta, tsemendi ja teiste tööstussaaduste alal ja jõuab söetootmise osas Ameerika Ühendriikidest ette».

Imperialistlikud ringkonnad on sunnitud tunnistama Nõukogude Liidu rahvamajanduse arendamise uue viie aasta plaani suurt tähtsust. Inglise konservatiivne ajakiri «Observer» hindas NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuendat viie aasta plaani järgmiselt: «... See on dokument, millest võib hing kinni jääda. See plaan erineb varasematest Nõukogude viie aasta plaanidest mitte üksnes koguse näitajate, vaid ka oma iseloomu poolest.» Teine inglise ajakiri «Economist» kirjutas: «Venemaa esitab Läänele kõige tõsisema majandusliku väljakutse. Ta ei ole mitte üksnes mahajäänud maast muutunud Euroopa tööstuslikuks hiiglaseks, vaid hakkab järele jõudma tootmise tasemele ühe elaniku kohta Euroopas.»

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani täitmine on suureks sammuks edasi materiaal-tehniliste ja vaimsete eelduste loomisel kommunismile.

Lähtudes põhilistest ülesannetest, mis seisavad kogu NSV Liidu rahvamajanduse ees, määras NLKP XX kongress kindlaks ülesanded maa igas majandusharus.

Viisaastaku ülesanded tööstuse alal

Kuuenda viie aasta plaani direktiivid näevad ette tööstustoodangu suuremat kasvu kui kõigil sõjaeelsetel viisaastakutel kokku. Kui malmivalu meie maal suurenes kõigi sõjaeelsete viisaastakute jooksul veidi rohkem kui 11 milj. tonni, siis kuuendal viisaastakul peab see suurenema ligi 20 milj. tonni võrra. NSV Liidus suurenes terase-

valu sõjaeelsete viisaastakute jooksul 14 milj. tonni, kuuenda viisaastaku aastatel on ette nähtud juurdekasv 23 milj. tonni võrra. Söetoodang suurenes sõjaeelsetel viisaastakutel 130 milj. tonni, kuuenda viisaastaku jooksul aga suureneb see 202 milj. tonni võrra.

Tööstustoodangu üldine kasv peab viisaastaku lõpuks moodustama umbes 65%. 1960. a. toodetakse meie maal tööstustooteid üle 5 korra rohkem kui sõjaeelsel 1940. aastal.

NLKP XX kongressi direktiivides on kindlaks määratud kõigi tähtsamate tööstustoodangu liikide tootmise maht. 1960. a. peab meie maa tootma 53 milj. tonni malmi, 68,3 milj. tonni terast, 52,7 milj. tonni valtsmetalli, kuni 593 milj. tonni sütt ja 135 milj. tonni naftat. Elektrienergiat toodetakse 320 miljardit kilovatti.

Kuuenda viisaastaku lõpuks annab meie tööstus üle 40 korra rohkem toodangut kui 1913. a.

Eriti kiiresti hakkab arenema elektrifitseerimine. Viisaastaku jooksul viiakse lõpule Kuibõševi, Stalingradi, Gorki ja Votkinski hüdroelektrijaamade ehitamine. On ette nähtud uute elektrijaamade ehitamine, sealhulgas maailma suurimate jaamade ehitamine Angaral ja Jenisseil.

Väljapaistvaks sündmuseks kuuendal viisaastakul kujuneb uute aatomielektrijaamade ehitamine, mille koguvõimsus moodustab 1960. a. 2—2,5 milj. kilovatti.

Kuuendal viisaastakul areneb kiiresti edasi masinaehitustööstus. Alustatakse suure jõudlusega mehhaniseeritud ja automatiseeritud valtsimismasinate ning võimsate, 200 000—300 000 kilovatilise võimsusega auruturbiinide tootmist. On ette nähtud trakorite ja põllumajanduslike masinate ehitamise kiire tempo.

Hakatakse tootma täiuslikumaid transpordimasinaid — elektrivedureid, mootorvedureid, gaasiturbiinvedureid —, et nendega täielikult asendada magistraalauruvedurid. Suur töö tuleb teha raudteede rekonstrueerimise, kõigepealt aga elektrifitseerimise alal. Kuuenda viisaastaku jooksul ehitatakse tuhandeid kilomeetreid uusi raudteid. Viiakse lõpule uue raudtee ehitamine NSV Liidu ja Hiina Rahvavabariigi vahel.

Tunduvalt kasvab laiatarbekaupade, kultuurilis-olustikuliste ja majandustarvete tootmine.

Et edukalt lahendada põhilist majanduslikku ülesannet, tuleb pidevalt ja süstemaatiliselt tõsta tootmise tehnilist taset, väsimatult võidelda tehnilise progressi eest. Kongress pidas vajalikuks koostada perspektiivplaan kõigi tööstusharude tootmisprotsesside automatiseerimiseks.

Tehniline progress ja pidev tööviljakuse tõus on kommunismi materiaalse tootmisbaasi loomise peamiseks tingimuseks. Suurt tähtsust tehnilise progressi kindlustamisel omab teadus. Partei esitas ülesande laiemalt arendada teoreetilist uurimistööd ja üldistada eesrindlikke kogemusi.

Direktiivides nähti ette uued abinõud tootlike jõudude paremaks

paigutamiseks ja maa majanduslike piirkondade kompleksseks arendamiseks. Eriti suurt tähelepanu omistatakse majanduse arendamisele idapiirkondades, kuhu on koondunud 75% kogu NSV Liidu söe- ja 80% metsavarudest, kus on kolossaalsed rauamaakide, värviliste ja haruldaste metallide ning keemiatööstuse toorainete varud, tohutult hüdroelektrienergiat ja muid rikkusi. Neis piirkondades tuleb ehitada rasketööstuse ettevõtete kompleks. Lähema 10—15 aasta jooksul peab Siber muutuma Nõukogude Liidu suureks baasiks söe-, metalli- ja hüdroelektrienergia tootmise alal.

Kuues viisaastak kujuneb kõigi nõukogude vabariikide tööstuse uue õitsengu viisaastakuks. Kuuenda viisaastaku direktiivides on ette nähtud tööstuse kogutoodangu mahu kasv kõigis vabariikides vähemalt 1,6—1,7-kordseks.

Kõigis liiduvabariikides luuakse kuuenda viisaastaku jooksul uusi soojus- ja hüdroelektrijaamu. Ukrainas viiakse lõpule rea suurte soojuselektrijaamade ja kolme hüdroelektrijaama ehitamine Dnepril. Gruusia NSV-s ehitatakse hüdroelektrijaamad Terekil ja Rionil. Aserbaidžaani NSV-s kerkib hüdroelektrijaam Kura jõele, Moldaavias — Dnestri hüdroelektrijaam. Leedu NSV-s viiakse lõpule ehitustööd Kaunase elektrijaamas Neemenil. Armeenia NSV-s lõpetatakse Sevan-Razdani kaskaadi hüdroelektrijaamade ehitamine ja alustatakse 100 000-kilovatilise võimsusega Tatevi hüdroelektrijaama ehitamist. Kirgiisias ehitatakse kaks hüdroelektrijaama ja soojuselektrijaam Frunzes. Üksikutes vabariikides on elektrienergia tootmise tempo kiirem kui kogu maal keskmiselt. Näiteks Tadžiki NSV-s kasvab elektrienergia tootmine umbes 4 korda.

Põllumajanduse arendamise plaan

Kuues viisaastak kujuneb järsu tõusu viisaastakuks põllumajanduses. On ette nähtud suurendada põllumajanduse kogutoodangut umbes 70% võrra. 1960. a. tuleb toota kuni 11 miljardit puuda teravilja, mis võimaldab rikkalikult rahuldada elanikkonna vajadusi leiva järele, suurendada riiklikke reserve, kindlustada produktiivloomakasvatuse tõusu, luua vajalikud viljavarud kolhoosides ja laiendada eksporti.

Et viia ellu põllumajanduse järsu tõusu programmi, jätkab Nõukogude valitsus põllumajandusliku tootmise mehhaniseerimise taseme tõstmist. 1956.—1960. a. saab põllumajandus umbes 1 650 000 traktorit ja 560 000 teraviljakombaini.

Erilist tähelepanu pööratakse põllumajanduse elektrifitseerimisele. Kuuenda viisaastaku alguseks oli elektrifitseeritud ainult 25% kolhoosidest. Kuuendal viisaastakul tuleb lõpule viia kõigi sovhooside ja masina-traktorijaamade elektrifitseerimine, kahekordseks peab kasvama elektrifitseeritud kolhooside arv.

Kuuenda viisaastaku jooksul peab tunduvalt kasvama põhiliste loomakasvatussaaduste — liha ja piima tootmine. Direktiivid näevad ette tehniliste kultuuride tootmise suurendamist 30—50% võrra. Tööviljakus põllumajanduses peab suurenema 60—100% võrra.

Agrotehniliste abinõude parandamise ning kolhoositalurahva,

masina-traktorijaamade[1] ja sovhooside töötajate loova aktiivsuse tõusu alusel peab tunduvalt tõusma põlluviljakus.

Kuuenda viisaastaku jooksul toimuvad suured nihked põllumajandusliku tootmise paigutuses. Kiiresti areneb edasi teraviljabaas meie maa idaosas.

Kuuenda viisaastaku ülesannete täitmine põllumajanduses tagab põllumajandussaaduste tootmise sellise ulatuse, mis võimaldab täielikult rahuldada nõukogude rahva kasvavaid vajadusi.

Ülesanded rahva materiaalse heaolu ja kultuuritaseme tõstmise alal

Meie maal toimuv majanduslik ja kultuuriline ülesehitustöö on suunatud sellele, et järjekindlalt parandada kõigi nõukogude inimeste heaolu ja täielikumalt rahuldada nende ainelisi ja vaimseid vajadusi. Elanikkonna sissetulekud kasvavad tunduvalt, ligikaudu 30% võrra tõuseb tööliste ja teenistujate reaalpalk, kolhoosnikute naturaalsed ja rahalised sissetulekud kasvavad vähemalt 40% võrra. Ulatuslikult laieneb elamuehitus.

NLKP XX kongress arutas läbi ja kinnitas erakordselt tähtsad abinõud töötajate elutaseme edasiseks tõstmiseks ja töötingimuste parandamiseks. Partei kongress tegi Ministrite Nõukogule ülesandeks viia kuuenda viisaastaku jooksul töölised ja teenistujad järkjärgult üle 7-tunnilisele tööpäevale, mõnedes tööstusharudes, nagu söe- ja maagitööstuses — 6-tunnilisele tööpäevale. Kongress tegi samuti ettepaneku taastada 6-tunniline tööpäev 16—18 aasta vanustele noortele, parandada naiste töö- ja olustikulisi tingimusi, tõsta madalapalgaliste tööliste ja teenistujate palka, kaotada õppemaks kõrgemates õppeasutustes, tehnikumides ja keskkoolide vanemates klassides ning põhjalikult parandada pensionide alal valitsevat olukorda.

Viisaastaku lõpuks kasvavad riiklikud kulutused töölistele ja teenistujatele sotsiaalkindlustuse korras antavateks abirahadeks ja väljamakseteks, sotsiaalhoolduse korras antavateks pensionideks, abirahadeks paljulapselistele ja üksikutele emadele, stipendiumideks õpilastele, tasuta meditsiiniliseks abiks, tasuta õpetuseks ja teisteks abinõudeks umbes 210 miljardi rublani aastas (154 miljardit rubla asemel 1955. a.).

Kuuendat viisaastakut tähistab nõukogude kultuuri uus tõus. Teostatakse üleminek üldisele keskharidusele. Kuuenda viisaastaku lõpuks on täieliku keskkooli lõpetajaid üle 2 korra rohkem kui viiendal viisaastakul. On püstitatud ülesanne igati arendada polütehnilist õpetust koolis. Kuuendal viisaastakul tuleb ette valmistada 4 milj. spetsialisti, s. o. peaaegu niisama palju kui neid valmistati ette kahel sõjajärgsel viisaastakul kokku.

---

[1] 18. aprillil 1958 võtsid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu vastu määruse «Kolhoosikorra edasiarendamisest ja masina-traktorijaamade reorganiseerimisest», mis nägi ette masina-traktorijaamade reorganiseerimise remondi-tehnikajaamadeks, kusjuures traktorid, kombainid ja muud põllutöömasinad müüakse kolhoosidele.

§ 4. Kuuenda viisaastaku täitmise algus

Esimesed edusammud tööstuses

Kuuenda viie aasta plaani võimsad perspektiivid kutsusid esile nõukogude rahva tööalase ja poliitilise aktiivsuse uue tõusu. Kogu maal arenes patrioötiline liikumine uue viisaastaku ülesannete täitmise eest. Moskva linna ja oblasti 20 eesrindlikku ettevõtet alustasid sotsialistlikku võistlust 1956. aasta, s. o. kuuenda viisaastaku esimese aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Seda initsiatiivi toetasid kogu maa tööstusettevõtete töölised ja insener-tehnilised töötajad. Viisaastaku täitmise eest peetava võitluse esimestest päevadest peale sai uue hoo tööliste massiline leiutustegevus.

Võitluses tehnilise progressi eest osutas tähelepanuväärset initsiatiivi Pervouralski uue torutehase metallurgide kollektiiv. Juba kongressi töö ajal asus tehase kollektiiv automatiseerima toruvaltsimismasinaid, et järsult tõsta nende tootlikkust ja kergendada tööliste tööd. Kogu tehase kollektiiv töötas visalt ja püsivalt selle ülesande teostamisel ja poole aasta pärast oli eesmärk saavutatud. Kõik valtsmasina mehhanismid viidi üle automaatsele juhtimisele, mis võimaldas vabastada 49 inimest ja tõsta tootlikkust 15—20% võrra. Nii automatiseeriti meie maal esimesena võimas valtsimismasin. Järgnedes uraallaste eeskujule ehitas Irkutski raskemasinaehitustehase kollektiiv Nõukogude Liidus esimese unikaalse ja täiesti automatiseeritud 120-tonnilise võimsusega torutõmbamismasina. Esmakordselt nõukogude metallurgia ajaloos kasutas Novo-Tagili tehase kollektiiv 1956. a. uut terase kiirsulatamise meetodit hapniku juurdepuhumisega. See meetod sai metallurgide tunnustuse osaliseks ning seda hakati terasevalamisel ja kõrgahjudes laialdaselt kasutama.

Komplekssе mehhaniseerimise juurutamine ja tootmisprotsesside automatiseerimine tõstavad kiiresti tööviljakust ja lubavad järsult vähendada inimeste jõukulu. Valtsimismasina täielik automatiseerimine Magnitogorski kombinaadis tõstis tööviljakust 41% võrra. Hüdroelektrijaamades võimaldab automatiseerimine mitmekordselt vähendada valvepersonali. Nii näiteks teenindasid enne sõda Leninimelise Dnepri hüdroelektrijaama agregaate 290 inimest, 1956. a. aga ainult 18 inimest.

Suur tähtsus tööliskласsi loova initsiatiivi tõstmisel võitluses kuuenda viisaastaku täitmise eest oli üleliidulisel ratsionaliseerijate, leiutajate ja tootmise novaatorite nõupidamisel, mis toimus 1956. a. oktoobrikuu teisel poolel Kremlis.

Tööliskласsi loov töö andis häid tulemusi. Sadades vabrikutes, tehastes, kaevandustes ja ehitustel saavutati kõrgeid tootmisnäitajaid. Ida-Siberi söetööstusettevõtete töötajad täitsid ennetähtaegselt 1956. a. esimese kahe kuu plaani ja andsid maale üle plaani 72 ešeloni kütet. Ennetähtaegselt täitsid esimese kuue kuu plaani Kuznetski metallurgiakombinaat ja palju teisi ettevõtteid. Eesrindlikud Magnitogorski, Nižni Tagili, Zaporožje, Dnepropetrovski ja teiste

meie maa metallurgiakeskuste metallurgid andsid üle plaani palju terast, malmi ja valtsmetalli.

Võitluses kuuenda viisaastaku ennetähtaegse täitmise eest osutab suurt aktiivsust nõukogude noorus, eesotsas leninliku kommunistliku noorsooga. 19. mail 1956. a. pöördusid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu meie maa noorte patriootide poole üleskutsega saata aastail 1956—1957 400 000—500 000 noormeest ja neidu elektrijaamade, metallurgia-, keemia-, naftatöötlemis- ja masinaehitustehaste, maagi- ja söekaevanduste, raudteede, tsemendi- ja raudbetoondetailide ettevõtete ehitamiseks meie maa ida- ja põhjapiirkondadesse ning Donetsi basseini.

Partei ja valitsuse üleskutse leidis palavat vastukaja ja toetust tuhandete nõukogude noormeeste ning tütarlaste hulgas, kes vabatahtlikult avaldasid soovi minna uute elektrijaamade, tehaste, raudteede ja teiste ettevõtete ehitustöödele. 1956. a. juuliks astus juba üle 100 000 noore patrioodi meie maa ida- ja põhjarajoonide ettevõtete ning Donbassi uute kaevanduste ehitajate armeesse. Kommunistlikud noored võtsid oma šefluse alla kuuenda viisaastaku suurehitused. Kangelastegudeks valmis noored töötajad sõitsid itta, et vallutada tormiseid Siberi jõgesid ja panna nende hiigeljõud nõukogude rahva teenistusse. Angara kallastel algasid maailma kõige suurema hüdroelektrijaama — Bratski hüdroelektrijaama ulatuslikud ehitustööd[1].

Moskvast, Leningradist, Kiievist ja paljudest teistest meie maa linnadest suunduvad tuhanded patrioodid kuuenda viisaastaku ehitustele. Iga päevaga süttivad üha heledamalt suurehituste tuled Angaral ja Jenisseil, Volgal ja Dnepril, Baltimail ja Kaug-Idas, Taga-Kaukaasias ja Kesk-Aasias, Ukrainas ja Siberis, Uraalis ja Moskva lähedal.

1956. a. ehitati ja rekonstrueeriti meie maal üle 3500 suure ettevõtte, nende hulgas rohkem kui 1000 masinaehitustehast, 570 söekaevandust, 400 elektrijaama ning umbes 300 musta ja värvilise metallurgia ettevõtet.

Kuuenda viisaastaku esimese aasta plaan tööstuse osas ületati kogu maa ulatuses tervikuna. Ennetähtaegselt täitsid kuuenda viisaastaku esimese aasta tootmisplaani Moskva ja Leningradi eesrindlikud ettevõtted. Nende hulgas on sellised kogu maale tuntud tehased, nagu Kirovi ja Neeva masinaehitustehas, Moskva elektrilambi,

[1] Bratski hüdroelektrijaama võimsus on 3,2 milj. kilovatti, elektrienergia toodang 22 milj. kWh aastas. Bratski hüdroelektrijaamas seatakse üles 16 turbiini, igaüks 200 000-kilovatilise võimsusega. Niisuguseid võimsaid turbiine ei ole üheski Nõukogude Liidu hüdroelektrijaamas. Selle kuuenda viisaastaku gigandi ehituse ulatusest kõnelevad järgmised andmed: tammi põhiosa, mis suleb Angara jõe sängi Paduni kärestikkude kohal, tuleb 130 m kõrgune ja 800 m pikkune. See ehitatakse täielikult betoonist. Paremalt ja vasakult kaldalt liidetakse betoontammiga muldtammid üldpikkusega 4300 m. Bratski hüdroelektrijaama ehitajad peavad paigale panema umbes 8 milj. kantmeetrit betooni, välja võtma 42 milj. ja uuesti paigale panema 18 milj. kantmeetrit mulda ja kive. Ehitustööde varustamiseks ehitatakse 300 km maanteid ja 400 km raudteid. Bratski hüdroelektrijaama lähedale ehitatakse linn umbes 100 000 elanikule.

esimene kuullaagritehas jt. 1956. a. suurenes tööstustoodangu väljalase tootmisvahendite tootmise alal 11% ja tarbimisesemete tootmise alal rohkem kui 9% võrra. Nõukogude Liidu tööstusliku tootmise mastaabist kõnelevad kujukalt järgmised arvud. 1956. a. sulatati NSV Liidus terast 49 milj. tonni, kaevandati sütt ligi 430 milj. tonni ja toodeti naftat 84 milj. tonni.

Suurt edu saavutati elektrifitseerimise alal. 1956. a. toodeti 192 miljardit kWh elektrienergiat. Ainuüksi elektrienergia tootmise aastane juurdekasv võrdub kogu elektrienergia tootmisega sõjaeelsel 1940. a.

Nõukogude riik hoolitseb igati söetööstuse arendamise eest, mis on, nagu ütles V. I. Lenin, rasketööstuse tõeliseks leivaks. Kui ilmnes Ukraina söetööstuse mahajäämus, viidi NLKP Keskkomitee initsiatiivil 1956. a. augustis Donbassis läbi kaevurite nõupidamine, millest võttis osa NLKP Keskkomitee esimene sekretär N. S. Hruštšov. Nõupidamisel paljastati puuduste põhjused Donetsi söebasseini töös ja esitati konkreetsed abinõud nende kõrvaldamiseks.

Kogu maal algas laial rindel tööstuse ehitamine. Ühe aasta jooksul lasti käiku üle 800 uue suure riikliku tööstusettevõtte. Ehitati rida suuri metallurgia, masinaehituse, ehitustööstuse, kerge- ja toiduainetetööstuse ning teiste tööstusharude ettevõtteid. Elektrijaamades lasti käiku uued võimsused. Ennetähtaegselt anti ekspluatatsiooni Saraatovi—Moskva gaasijuhtme esimene järk.

Tööstuse töötulemused 1956. a. näitasid, et NLKP XX kongressi poolt antud NSV Liidu tööstuse arendamise programmi täidetakse edukalt. Eriti suured olid saavutused masinaehituse ja metallitöötlemise alal. 1956. a. kasvas masinaehitustööstuse toodang 1940. aastaga võrreldes rohkem kui 5 korda. Edusammud masinaehitustööstuse alal on tähtsaks tingimuseks kogu rahvamajanduse pideva progressi kindlustamisel.

Murrang põllumajanduse arendamises

1956. a. oli murranguaastaks võitluses põllumajanduse järsu tõusu eest. Selle aasta suured saavutused olid partei ja valitsuse poolt viimasel ajal põllumajandusliku tootmise tõstmiseks rakendatud otsustavate abinõude tulemuseks. Põllumajandusse mahutati mitmekümne miljardi rubla eest riiklikke vahendeid. Ainult 1954.—1956. a. andis sotsialistlik tööstus põllumajandusele enam kui 650 000 traktorit (15-hobujõulistele ümberarvestatult), 142 000 teraviljakombaini, 345 000 veoautot ja palju muud tehnikat. Kolhoosid ja masina-traktorijaamad kindlustati juhtiva kaadri ja põllumajanduse spetsialistidega. Kolme aasta jooksul saadeti linnadest maale 200 000 spetsialisti-inseneri ja agronoomi.

Põllumajandusliku tootmise planeerimise uus kord tõstis kolhoosnikute initsiatiivi kolhooside ühismajapidamiste kiire tõusu võimaluste väljaselgitamisel ja ärakasutamisel. Iga kolhoos sai võimaluse suurima efektiivsusega ära kasutada temale kinnistatud maa, igakülgselt arendada oma majandust ja maksimaalselt tõsta kolhoosnikute materiaalset heaolu. Nii näiteks vaatasid Kurski oblasti

Homutovski rajooni Kalinovka küla kolhoosnikud uuesti läbi külvipindade struktuuri, kärpisid vähese saagikusega kultuuride külvi ja asusid julgelt laiendama maisi külvipinda. See kõik andis häid tulemusi. Kui 1954. a. koguti Kalinovkas umbes 7308 tsentnerit teravilja, siis 1955. a. oli teravilja kogusaak 17 822 tsentnerit. Kolhoosi rahalised sissetulekud kasvasid ligi 5 milj. rublani.

Viimastel aastatel on tunduvalt kasvanud kolhoosnikute, masina-traktorijaamade ja sovhooside töötajate materiaalne huvitatus tööst. 1953.—1955. a. jooksul kasvas normipäeva rahaline ja naturaaltasu kaks korda, seejuures suurenes rahaline tasu 2,9 korda ning naturaaltasu teravilja ja teiste produktide näol rahasse ümberarvestatult 39% võrra.

Suur tähtsus kolhoosnikute materiaalse huvitatuse tõstmisel oli NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrusel «Kolhoosnikutele igakuise avansi andmisest ja lisatöötasu maksmisest kolhoosides». Laialdaselt hakati kasutama avansi andmise praktikat, s. o. tasu maksmist väljatöötatud normipäevade eest iga kuu.

Põllumajandusliku tootmise kasvule oli suure tähtsusega NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt 1956. a. märtsis vastuvõetud määrus «Põllumajandusliku artelli põhikirjast ning kolhoosnikute initsiatiivi edasisest suurendamisest kolhoositootmise organiseerimisel ja artelli asjade juhtimisel». Kolhoosnikutele anti võimalus iseseisvamalt otsustada kolhoosielu küsimusi ja vajaduse korral teha olulisi täiendusi või muudatusi põhikirjas, lähtudes artelli ühiskondlikest huvidest ja arvestades kohalikke konkreetseid tingimusi.

Materiaalse huvitatuse tõstmine ja kolhoosnikute initsiatiivi vallapäästmine kutsusid esile uue tööalase aktiivsuse kasvu. Kolhoosides ja sovhoosides kasvas märgatavalt tööviljakus. Sotsialistliku võistluse käigus tõusid põlluharijate hulgast esile mitmedkümned tuhanded tõelised töökangelased.

7. aprillil 1956 pöördusid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu kõigi kolhoosnikute, masina-traktorijaamade ja sovhooside töötajate ning üldse kõigi põllumajanduse alal töötajate poole üleskutsega saavutada kuuenda viisaastaku esimesel aastal põllumajandussaaduste toodangu järsk tõus.

Partei ja valitsuse üleskutsele vastasid kõik küla töötajad. Kogu maa põldudel arenes pingeline võitlus vilja eest. Vaatamata hilisele kevadele teostasid kolhoosid, masina-traktorijaamad ja sovhoosid kevadkülvi edukalt, tunduvalt suurendati külvipinda. 1955. aastaga võrreldes suurenes suvinisu külvipind 7 milj. hektari ja maisi oma 6 milj. hektari võrra. Kõigi põllumajanduslike kultuuride külvipinnad kasvasid 1953. aastaga võrreldes 38 milj. hektari võrra ja moodustasid 1956. a. umbes 195 milj. hektarit.

Külvipinna suurendamine toimus peamiselt uudis- ja jäätmaade ülesharimise arvel. See võimaldas teha kiire hüppe põllumajandusliku tootmise arendamisel ja, vaatamata sellele, et suur hulk tali-

viljakülve meie maa lõunapiirkondades hävis 1955/56. a. talve tugevate külmade tõttu, kasvatada 1956. a. rikkalik saak.

Et edukalt koristada meie maa põldudel kasvatatud saaki, oli vaja kõigi kolhoosnikute, masina-traktorijaamade ja sovhooside töötajate jõupingutusi. Linnad osutasid külale suurt abi. Võitlus vilja eest muutus üldrahvalikuks ürituseks. Linnadest sõitsid viljakoristustöödele tuhanded töölised ja teenistujad, üliõpilased ja kooliõpilased. Ainuüksi Kasahstani põldudele saabus mitmesugustest NSV Liidu linnadest üle 600 000 patrioodi. Sajad tuhanded noored patrioodid sõitsid komsomoli saatekirjadega viljakoristustöödele uudismaale. Rasketes 1956. a. meteoroloogilistes tingimustes tulid nõukogude inimesed edukalt toime rikkaliku saagi koristamisega.

Üle kogu maa sai kuulsaks kombainer Grigori Zubkov. Kahe kokkuhaagitud kombainiga koristas ta vilja 2770 hektarilt. 1956. a. koristustööde eesrindlastest said kuulsaks Omski oblasti Odessa masina-traktorijaama kombainer P. Kalnitski, Stavropoli krai Konstantinovski masina-traktorijaama kombainer F. Markov, Altai krai Budjonnõi-nimelise masina-traktorijaama kombainer S. Pjatnitsa ja Habarovski krai Ust-Sungariiski masina-traktorijaama traktorist P. Rõbatšenko. Tuntud on kombainerite, sotsialistliku töö kangelaste Aleksei Veretini, Ivan Varakini, Pjotr Djakovi, noorte mehhanisaatorite V. Dorošenko, N. Serženko ja paljude teiste nimed.

1956. a. sügiseks selgusid täielikult viljasaagi eest peetava suure võitluse tulemused. Septembris ja oktoobris raporteerisid üks oblast teise järel, samuti liiduvabariigid, endale võetud kohustuste täitmisest. 10. oktoobriks andsid Kasahhi NSV põlluharijad riigile 1 miljard 340 milj. puuda vilja. See ületas uudis- ja jäätmaade ülesharimisele eelnenud 11 aasta kogusaagi vabariigis.

Suuri edusamme saavutasid Vene Föderatsiooni põlluharijad. Vene NFSV kolhoosid ja sovhoosid andsid 1956. a. riigile üle 2 miljardi puuda vilja, s. o. umbes niisama palju kui varuti varem kogu Nõukogude Liidus (1953. a. varuti aasta jooksul kogu Nõukogude Liidus 2 miljardit 10 milj. puuda vilja).

1956. a. varuti kogu maal 3,3 miljardit puuda teravilja. See oli üle 1 miljardi puuda enam kui varem kõige viljarikkamatel aastatel.

1956. a. sai meie maa seega niipalju vilja, nagu ta veel kunagi varem polnud saanud. Nõukogude rahvas saavutas võitluses põllumajanduse järsu tõusu eest suure võidu.

Elu kinnitas täielikult kommunistliku partei uudis- ja jäätmaade ülesharimise poliitika ettenägelikkust ja tarkust. Peamiselt just see võimaldaski nii lühikese aja jooksul järsult suurendada teravilja tootmist ja saavutada vilja varumisel rekordiline tulemus. Ainuüksi Vene Föderatsioon andis riigile uudis- ja jäätmaade ülesharimise arvel 1 miljard 223 milj. puuda teravilja. Uudis- ja jäätmaade ülesharimine muutis idapiirkonnad meie maa tähtsaimaks viljabaasiks. Kui Uraal, Kasahstan ja Siber andsid enne uudismaade ülesharimist parimatel vilja-aastatel riigile umbes 600 milj. puuda vilja, siis 1956. a. andsid need alad maale üle 2 miljardi puuda vilja. Silma-

paistvate edusammude eest uudis- ja jäätmaade ülesharimisel ja teraviljatootmise suurendamisel autasustas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium Kasahhi NSV-d, Altai ja Krasnojarski kraid, Omski, Novosibirski, Tškalovi, Tšeljabinski ja Saraatovi oblastit valitsuse kõrgeima autasuga — Lenini ordeniga.

Märkides eriliselt ära kommunistlike noorte ning nõukogude noormeeste ja neidude ennastsalgavat ja viljakat tööd uudismaade ülesharimisel, autasustas Ülemnõukogu Üleliidulist Leninlikku Kommunistlikku Noorsooühingut Lenini ordeniga.

Ülemnõukogu märkis ära NLKP Keskkomitee esimese sekretäri N. S. Hruštšovi väljapaistvaid teeneid abinõude väljatöötamisel ning nende teostamisel uudis- ja jäätmaade ülesharimiseks ning autasustas teda Lenini ordeniga ja teise kuldmedaliga «Sirp ja Vasar».

Teraviljaprobleemi lahendamisel saavutatud edusammud lõid soodsad tingimused kõigi põllumajandusharude, eriti aga loomakasvatuse arendamiseks. Meie maa kolhoosnikud ja sovhooside töötajad saavutasid tunduvat edu partei poolt kavandatud loomakasvatuse programmi täitmisel. Nii näiteks kasvas Vene Föderatsiooni kolhoosides ja sovhoosides lehmade arv 1956. a. sügiseks, võrreldes 1953. aastaga, 1,2 miljoni ja sigade arv 3,5 miljoni võrra.

Tunduvalt suurenes loomakasvatussaaduste tootmine. 1956. a. algas Voroneži oblasti põllumajandustöötajate initsiatiivil kogu maal sotsialistlik võistlus kuuenda viie aasta plaani eduka täitmise eest loomakasvatussaaduste tootmise alal. Paljud meie maa kolhoosid ja sovhoosid vastasid voronežlaste üleskutsele, kohustudes täitma viisaastaku ülesande loomakasvatussaaduste tootmise suurendamise alal 2—3 aastaga. Läbi vaadanud oma võimalused, kohustusid Ukraina kolhoosnikud juba viisaastaku esimesel aastal kahekordistama lihatoodangu ning täitma piima ja sealiha tootmise ülesande 1957. aastaks, teiste loomakasvatussaaduste alal aga 1958. aastaks. Põllumajanduse alal töötajad Ukrainas, Voroneži, Moskva ja teistes oblastites saavutasid juba 1956. a. suuri edusamme endale võetud kohustuste täitmisel. NSV Liidu Ülemnõukogu autasustas Voroneži ja Moskva oblastit Lenini ordeniga.

Kuuenda viisaastaku esimesel aastal saavutati suurt edu ka tehniliste kultuuride kasvatamisel. 1956. a. suurenesid tublisti pikakiulise lina, suhkrupeedi ja päevalille külvipinnad. Puuvilla külvipind küll vähenes mõnevõrra, kuid puuvilla kogusaak suurenes. Nõukogude Usbekistani puuvillakasvatajad saavutasid, võrreldes 1913. aastaga, umbes 6 korda suurema puuvillasaagi. 1956. a. andsid kahe vabariigi — Usbeki ja Tadžiki NSV kolhoosid ja sovhoosid riigile 3 250 000 tonni toorpuuvilla. Usbekistanis üksi koguti niipalju puuvilla, nagu toodavad Türgi, Iraan, Pakistan ja Brasiilia kokku.

Puuvillavarumise riikliku plaani eduka täitmise eest 1956. a. autasustati Lenini ordeniga Usbeki, Tadžiki, Turkmeenia ja Kirgiisia vabariike.

Uus suur hüpe puuvillatootmises tehakse siis, kui haritakse üles uudismaa Kesk-Aasia Näljastepis. Näljastepi ülesharimine võimaldab suurendada toorpuuvilla toodangut 1—1,2 milj. tonnini aastas. Usbeki ja Kasahhi nõukogude vabariikide töötajad alustasidki juba suuri töid Näljastepi ülesharimisel. Et Näljastepi alistamine edukalt ellu viia, varustab Nõukogude riik neid kaasaegse tehnikaga.

Põllumajanduse tootlike jõudude tugevdamiseks rakendatud abinõude tulemusena kasvasid kolhoosnikute sissetulekud, tõusis nende materiaalne heaolu. 1956. a. said kolhoosid ja kolhoosnikud riigile antud ja müüdud põllumajandussaaduste eest 20 miljardit rubla rohkem kui 1955. a. Tugevnes kolhooside ühismajapidamine. Kasvas võimsate kollektiivmajapidamiste arv. Stavropoli krai «Rossija» kolhoosi põldudel töötas 111 traktorit, 40 kombaini ning 70 autot. Selles paljuharulises majandis on üles seatud 170 elektrimootorit, mis saavad oma energia hüdroelektrijaamalt. Kolhoosil on 22 000 hektarit maad. Ta ühendab 1800 talundit 4630 elanikuga. 1956. a. moodustas kolhoosi rahaline sissetulek üle 21 milj. rubla. Iga normipäeva eest anti 3 kg teravilja, 1 kg juurvilja ja 8 rbl. raha. Kolhoos andis riigile 600 000 puuda teravilja, s. o. 2 korda rohkem kui 1955. a. Selliseid kolhoose tekib meie maal ikka rohkem ja rohkem. Sotsialistlik põllumajandus läheb kindlalt ülesmäge.

Väljapaistvate teenete eest põllumajanduse arendamisel autasustati 1956. a. ligi 120 000 kolhoosnikut, masina-traktorijaamade ja sovhooside töötajat Nõukogude Liidu ordenite ja medalitega; rohkem kui 500-le põllumajanduse eesrindlasele omistati sotsialistliku töö kangelase aunimetus.

Valitsuse autasude kätteandmiseks sõitsid 1957. a. jaanuari algul liiduvabariikidesse, kraidesse ja oblastitesse partei ning valitsuse esindajad. Valitsuse autasude kätteandmine kujunes tõeliseks nõukogude rahva, partei ja valitsuse ühtsuse demonstratsiooniks.

1957. a. jaanuaris pöördusid Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu põllumajanduse alal töötajate poole üleskutsega saavutada 1957. a. uusi väljapaistvaid võite võitluses põllumajandusliku tootmise järsu tõusu eest.

Töötajate materiaalse ja kultuurilise elutaseme tõus

NLKP XX kongressi poolt antud rahva materiaalse elutaseme pideva tõstmise programm hakkas järjekindlalt muutuma tegelikkuseks. 1956. a. viidi ellu rida abinõusid, mis olid NLKP XX kongressi poolt ette nähtud nõukogude rahva materiaalse heaolu parandamiseks ja kultuuritaseme tõstmiseks. Tööliste ja teenistujate tööpäeva lühendati 2 tunni võrra laupäevadel ja pidupäevaeelsetel päevadel. 1. juulist 1956 kehtestati alaealistele 6-tunniline tööpäev. Pikendati naiste puhkust raseduse ja sünnituse puhul. Alates 1957. a. minnakse musta metallurgia ettevõtetes üle 7-tunnilisele tööpäevale.

Nõukogude rahva materiaalse elutaseme tõstmise programmi teostamisel, mille töötas välja NLKP XX kongress, oli suureks

ja tähtsaks ürituseks riiklike pensionide seadus, mis võeti vastu 1956. a. juulis. See seadus näeb ette pensionide suurendamist. Pensionäride üksikute gruppide pensionid suurenesid kaks korda või rohkem. Töölised ja teenistujad saavad pensionile minnes 50—100% endisest palgast. 1957. a. sai riiklikku pensioni 18 milj. inimest.

Töötajate materiaalse heaolu edasise parandamise huvides tõsteti 1. jaanuarist 1957 madalapalgaliste tööliste ja teenistujate töötasu. Samal põhjusel võeti vastu NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus tööliste ja teenistujate mittemaksustatava töötasumiinimumi tõstmise kohta. Nõukogude valitsus nägi 1957. a. riigieelarves ette suured assigneeringud. See võimaldas tõsta madalapalgaliste tööliste ja teenistujate töötasu keskmiselt 33% võrra.

Kõigi nõukogude inimeste elutase tõusis märgatavalt.

Kasvas elamuehituse tempo. 1956. a. ehitati NSV Liidu linnades ja töölisasulates uusi maju üldpinnaga 36 milj. m². See on peaaegu niisama palju, kui oli 1956. a. elamispinda Kiievis, Harkovis, Bakuus, Gorkis, Sverdlovskis ja Tšeljabinskis kokku.

Hoolitsust töötajate eest väljendavad Nõukogude valitsuse otsused õppemaksu kaotamise kohta kesk- ja kõrgemates õppeasutustes ning internaat-koolide asutamise kohta. NSV Liidus on loodud laialdased võimalused kõrgema hariduse omandamiseks. 1956. a. õppis meie maa kõrgemates õppeasutustes ligi 2 milj. üliõpilast. See on üle kahe korra rohkem kui kõigis Euroopa kapitalistlikes maades kokku.

Ideelis-kasvatusliku töö tugevdamine töötajate hulgas. Nõukogude teaduse ja kultuuri uued saavutused

Pärast NLKP XX kongressi elavnes tunduvalt teadlaste, kirjanike, kunstnike ning meie teatri ja kino meistrite loov töö. Teaduse, kirjanduse ja kunsti alal töötajad lülitusid aktiivselt võitlusse kongressi otsuste loomingulise realiseerimise eest. Selgus aga, et mõned kunsti ja kultuuri esindajad ning teadlased said valesti aru kongressi poolt püstitatud ülesannetest isikukultuse tagajärgedest ülesaamise kohta. Üksikutes kirjanduse ja kunstiküsimusi käsitlevates artiklites ja esinemistes ilmnes sotsialistliku realismi printsiipidest eemaldumise tendents. Isikukultuse vastu võitlemise lipu all tehti katset revideerida üksikuid marksismi-leninismi seisukohti, vähendada partei juhtivat osa nõukogude kultuuri arendamisel, propageeriti stiihilisuse «teooriat» kirjanduse ja kunsti arendamisel. Üksikud teadlased ja kunstitegelased taganesid teaduse ja kunsti parteilisuse leninlikust printsiibist. Kirjanike teoste hulgas esines ideeliselt vääri ja kunstiliselt madalakvaliteedilisi raamatuid (Dudintsevi romaan «Mitte üksnes leivast» jt.). Ajakirjas «Voprossõ Istorii» esines vigu NSV Liidu ja kommunistliku partei ajaloo tähtsate sündmuste valgustamisel, mis olid seotud teaduse parteilisuse leninliku printsiibi rikkumisega.

Kommunistlik partei mõistis need ebaterved nähtused hukka ja tõstis esile töötajate seas tehtava ideelis-kasvatusliku töö tugevdamise ülesande.

Juhindudes NLKP XX kongressi direktiividest kultuuri ja tea-

duse edasise tõusu ning töötajate kommunistliku kasvatuse parandamise kohta võtsid partei Keskkomitee ja Nõukogude valitsus vastu rea tähtsaid otsuseid: Lenini preemiate taastamisest väljapaistvate tööde eest teaduse, tehnika, kirjanduse ja kunsti alal; abinõudest teaduslike ja pedagoogiliste kaadrite ettevalmistamise parandamiseks; poliitökonoomia, dialektilise ja ajaloolise materialismi ning NLKP ajaloo õpetamisest kõrgemates õppeasutustes.

Tähtsaks sündmuseks nõukogude rahva kultuurielus olid 1957. a. algul toimunud üleliidulised kunstnike ja heliloojate kongressid. Kongressidel tekkinud ulatuslik diskussioon kujutava kunsti ja muusika olukorra ning arengu kohta meie maal näitas, et nõukogude kunstnikke ja heliloojaid ühendab õilis püüe jäädvustada kunstilistes teostes rahva elu, võidelda koos temaga kommunismi suure ürituse eest.

«Tuginedes nii meie kodumaa kui ka kogu maailma progressiivsele kunstiloomingule, sammuvad nõukogude kunstnikud kindlalt edasi sotsialistliku realismi kunsti teed. Seda kunsti teeb tugevaks tema sügav ideelisus, täiuslik vorm ja side töötavate rahvahulkade eluga,»[1] öeldi NLKP Keskkomitee tervituses nõukogude kunstnike üleliidulisele kongressile.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee kutsus nõukogude kunstnikke üles väärikalt kujutama meie rahva ajaloolisi saavutusi, et «kehastada neid kogu nende suuruses ja tõepärasuses, igasuguse võltsi ilustamiseta ning lakeerimiseta, moonutamata ühtlasi tegelikkust, nii et uue elu ehitamise raskused ja vastuolud varjavad ära rahva suured saavutused, kommunismile edasiliikumise selge ja võiduka perspektiivi».[2]

Kongressidel kritiseeriti karmilt sügavalt ekslikku kunsti «stiihilise» arenemise teooriat ja samuti igasuguseid väikekodanlikke esteeditsevaid kõikumisi, mis vahel avaldasid mõju mõnedele kunsti alal töötajaile.

Nõukogude kunstnike ja heliloojate kongressid kutsusid kunsti ala töötajaid üles võitlusele nõukogude kunsti kõrge ideelisuse ning tema revolutsioonilise romantismi eest, apoliitilisuse ja pessimismi vastu, selle eest, et kunsti alal töötajad õpiksid sügavalt tundma rahva elu, tema kangelaslikku tööd ja kommunismi nimel kodumaa auks sooritatud patriootilisi kangelastegusid.

1957. a. aprillis jagati välja Lenini preemiad teaduse ja tehnika, kirjanduse ja kunsti väljapaistvate saavutuste eest. Preemiad anti tuntud teaduse- ja tehnikategelastele akadeemik A. N. Tupolevile kiire reaktiivreisilennuki «TU-104» loomise eest, NSV Liidu Teaduste Akadeemia korrespondeerivale liikmele J. K. Zavoiskile paramagnetilise resonantsi avastamise ja uurimise eest, NSV Liidu Meditsiiniliste Teaduste Akadeemia tegevliikmele A. N. Bakulevile südame ja veresoonte kaasasündinud ning eluajal omandatud hai-

[1] «Правда», 1. III 1957.
[2] Sealsamas.

guste teadusliku uurimise, kirurgiliste ravimeetodite väljatöötamise ja nende raviasutuste praktikasse juurutamise eest, D. I. Blohhintsevile, N. A. Dolležalile, A. K. Krassinile, V. A. Malõhhile esimese aatomielektrijaama loomise eest maailmas ning reale teistele.

Väljapaistvaks sündmuseks teaduses oli ülikauge kontinentidevahelise mitmeastmelise ballistilise raketi leiutamine ja õhkusaatmine. See rakett, lennates suures, seni kättesaamatus kõrguses ja olles võimeline jõudma täpselt määratud maakera piirkonda, kujutab enesest teadusliku mõtte väljapaistvat saavutust. Ballistilise raketi loomine aitas märgatavalt kaasa NSV Liidu kaitsevõime kindlustamisele.

Nõukogude teaduse ja tehnika tõeliseks triumfiks oli Maa esimese kunstliku kaaslase[1] loomine. Teaduslike instituutide ja konstruktorite büroode suure ja pingerikka töö tulemusena lasti 4. oktoobril 1957. a. lunoid edukalt välja. Jõudnud kiirusega 8000 m sekundis oma orbiidile, hakkas lunoid tiirlema ümber maakera.

Maa kunstliku kaaslase väljalaskmisega, mis olid väljapaistva vene teadlase K. E. Tsiolkovski idee praktiliseks elluviimiseks, andis nõukogude teadus suure panuse maailma teaduse varasalve, algas uus etapp inimeste teadmiste laiendamisel maakerast ja tema atmosfäärist ning kosmilisest ruumist.

Maa kunstliku kaaslase loomine oli nõukogude rahva suureks võiduks rahulikus võistluses kapitalismiga.

Kõik see on eredaks tõendiks selle kohta, mida võib korda saata uue sotsialistliku ühiskonna inimeste vaba ja teadlik töö.

Kirjanduse ja kunsti alal omistati Lenini preemiad kirjanik L. Leonovile romaani «Vene mets» eest, poeet M. Džalilile (posthuumselt) luuletustetsükli «Moabiti vihik» eest; S. T. Konenkovile skulptuuri eest «Autoportree»; helilooja S. Prokofjevile (posthuumselt) 7. sümfoonia eest ja rahvakunstnik G. Ulanovale väljapaistvate saavutuste eest balletikunsti alal.

Suur tähtsus kõigi kirjanduse ja kunsti alal töötajate loomingulise töö ideelise taseme tõstmisel oli NLKP Keskkomitee esimese sekretäri N. S. Hruštšovi esinemistel kirjanike nõupidamisel NLKP Keskkomitees 13. mail 1957. a., kirjanike, kunstnike, skulptorite ja heliloojate vastuvõtul 19. mail ja parteiaktiivi koosolekul 1957. a. juulis. Nendes sõnavõttudes on igakülgselt ja täie selgusega esitatud kommunistliku partei poliitika kirjanduse ja kunsti küsimustes, ära määratud loominguliste töötajate ülesanded ühises võitluses NLKP XX kongressi ajalooliste otsuste teostamise eest. «... Arengu peajoon aga seisab selles,» ütleb N. S. Hruštšov, «et kirjandus ja kunst oleksid alati lahutamatult seotud rahva eluga, kajastaksid tõetruult meie sotsialistliku tegelikkuse sisurikkust ja mitmekülgsust, näitaksid eredalt ja veenvalt nõukogude rahva suurt ümberkujun-

[1] Käesolevaks ajaks on esimesele nõukogude lunoidile järgnenud veel teine ja kolmas. 1959. a. jaanuaris lasti üles Nõukogude kosmoserakett, mis viis orbiidile Päikese ümber esimese tehisplaneedi.

davat tegevust, tema taotluste ja eesmärkide üllust ning kõrgeid moraalseid omadusi. Kirjanduse ja kunsti kõrgeimaks ühiskondlikuks missiooniks on innustada rahvast võitluseks uute edusammude eest kommunismi ehitamisel.»[1]

Nõukogude kirjanikud ja kunstitegelased võtsid N. S. Hruštšovi sõnu võitlusprogrammina kirjanduse ja kunsti edasiseks tõusuks.

Abinõud rahvamajanduse juhtimise parandamiseks

Nõukogudemaa ees seisvad suured ülesanded nõudsid rahvamajanduse juhtimise edasist parandamist, riikliku ja majandusaparaadi töömeetodite täiustamist. Need küsimused võeti kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse tähelepanu keskpunkti.

30. mail 1956 võtsid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu vastu otsuse rea rahvamajandusharude ettevõtete üleandmise kohta liiduvabariikide käsutusse. Liiduvabariikide majandusorganid said enda käsutusse ligi 3500 tööstusettevõtet, nende hulgas kergetööstuse ettevõtted, tekstiili-, varumis-, autotranspordi, jõelaevastiku jt. ettevõtteid.

NLKP Keskkomitee ja Nõukogude valitsus võtsid tarvitusele rea tähtsaid abinõusid suurima nõukogude vabariigi — Vene NFSV rahvamajanduse juhtimise edasiseks parandamiseks. Tugevdati Vene Föderatsiooni riiklikke organeid, laiendati nende õigusi. Majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö küsimuste operatiivsemaks lahendamiseks ja samuti Vene Föderatsiooni vabariiklike organisatsioonide, kraide, oblastite ja kohalike partei- ning nõukogude organite paremaks juhtimiseks loodi NLKP Keskkomitee Vene NFSV Büroo.

NSV Liidu Ülemnõukogu neljanda koosseisu viies istungjärk, mis toimus 1956. a. juulis, kiitis heaks Nõukogude valitsuse poolt ettevõetud abinõud liiduvabariikide osa edasiseks suurendamiseks rahvamajanduse juhtimisel ja kinnitas vastavad Ülemnõukogu Presiidiumi seadlused.

Istungjärk arutas läbi ja kinnitas osalised muudatused mõnede liiduvabariikide piirides ja muudatused nende vabariikide administratiiv-territoriaalses jaotuses. Ta kinnitas Kasahhi NSV Ülemnõukogu ettepaneku, anda osa Näljastepist Kasahhi NSV-lt üle Usbeki NSV koosseisu. See otsus võeti vastu puuvillakasvatuse edasise arendamise huvides.

NSV Liidu Ülemnõukogu viies istungjärk vaatas läbi ja kinnitas Karjala-Soome NSV Ülemnõukogu palve muuta Karjala-Soome Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Karjala Autonoomseks Sotsialistlikuks Vabariigiks ja lülitada ta Vene NFSV koosseisu. Karjala ja Vene Föderatsiooni vahel olid ajalooliselt kujunenud eriti tihedad majanduslikud ja kultuurilised sidemed. Viimastel aastatel toimusid suured muudatused vabariigi elanikkonna rahvuslikus koosseisus: põhielanikkond — karjalased, soomlased, vepslased — moodustavad

[1] N. Hruštšov, Kirjandus ja kunst olgu tihedalt seotud rahva eluga. Tallinn, 1957, lk. 19, 20.

ainult umbes veerandi kogu vabariigi elanikkonnast, kuna teiste rahvuste esindajad, peamiselt venelased, moodustavad kolm neljandikku. Karjala-Soome NSV ümberkujundamine Karjala Autonoomseks Vabariigiks teostati Karjala töötajate tahtel nende rahvamajandusliku ja kultuurilise arengu edasise edu huvides.

1956. a. lõpul, 20.—24. detsembrini toimus Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee pleenum. Pleenum arutas kuuenda viie aasta plaani koostamise tööde lõpuleviimise, 1957. aasta rahvamajanduse plaani ja samuti rahvamajanduse juhtimise parandamise küsimusi.

Märkides ära saavutusi rahvamajanduse arendamisel, paljastas NLKP Keskkomitee pleenum tõsiseid puudusi nii planeerimises kui ka ettevõtete ja ehituste juhtimises üksikute ministeeriumide ja ametkondade poolt.

Pleenum juhtis tähelepanu sellele, et ehitustegevuses esineb vahendite killustamist suure hulga alustatavate objektide vahel, mis viib ehitustööde pikalevenimisele ja kallimaks muutumisele.

Märkides ära teed puuduste kõrvaldamiseks majandusliku ülesehitustöö juhtimisel, tunnistas pleenum vajalikuks täpsustada plaani koostamise tööde lõpuleviimisel üksikud viie aasta plaani direktiivides ettenähtud ülesanded, et tagada rahvamajanduse arendamisele suunatavate materiaalsete ressursside ja rahaliste vahendite kõige ratsionaalsemat ja efektiivsemat ärakasutamist. Otsustati leida võimalusi täiendavate summade eraldamiseks elamuehitusele.

NLKP Keskkomitee pleenum kutsus ametiühinguid üles suurendama oma osatähtsust ettevõtete tootmis- ja finantsplaanide koostamisel, töö normeerimise ja organiseerimise ning töötasu küsimuste lahendamisel, ohutustehnika parandamisel ettevõtetes ja eriti elamuehituse ning tööliste ja teenistujate materiaalsete ja olustikuliste tingimuste parandamisega seotud küsimuste lahendamisel. Ametiühingud peavad täielikult õigustama oma kõrget kutsumust olla, nagu õpetas Lenin, «juhtimise kool, majandamise kool, kommunismi kool».

«Järgides kõrvalekaldumatult suure Lenini õpetust,» öeldi NLKP Keskkomitee detsembripleenumi otsuses, «lahendas nõukogude rahvas kommunistliku partei juhtimisel ajaloolised ülesanded, mis olid seotud võimsa sotsialistliku tööstuse ja sotsialistliku põllumajanduse loomise ja arendamisega. Nüüd on meil olemas kõik vajalik selleks, et majanduslikus arengus üle minna uuele kõrgemale astmele, mis vastab kommunistliku ülesehitustöö praeguse'e etapile.»[1]

5.—12. veebruarini 1957. a. toimus Moskvas NSV Liidu Ülemnõukogu neljanda koosseisu kuues istungjärk. Istungjärgul arutati läbi ja kinnitati NSV Liidu rahvamajanduse arendamise 1957. a. plaan ja riigieelarve.

Ülemnõukogu kuues istungjärk võttis vastu rea seadusandlikke akte, mis olid suunatud liiduvabariikide õiguste edasisele laienda-

[1] NLKP Keskkomitee 1956. a. detsembripleenumi otsused, Tallinn, 1957. lk. 10.

misele, nende osatähtsuse tõstmisele riiklikus, majanduslikus ja kultuurilises ülesehitustöös. Liiduvabariikide kompetentsi anti üle seadusandlus kohtute korralduse ja kohtumenetluse kohta ning tsiviil-, kriminaal- ja protsessikoodeksite vastuvõtmine. Seejuures jääb NSV Liidu kompetentsi nõukogude seadusandluse aluste kindlaksmääramine. Istungjärk lähtus V. I. Lenini juhendist, et on absoluutselt vajalik kinni pidada «ühtsetest, kogu föderatsiooni jaoks maksma pandud seadustest», arvestades seejuures «kõiki kohalikke asjaolusid». Istungjärgu poolt vastuvõetud NSV Liidu Ülemkohtu põhimääruse järgi peab üldreeglina kohtuasjade läbivaatamine järelevalve korras nüüd lõppema liiduvabariikide kohtuorganites. See suurendas tunduvalt liiduvabariikide õigusi, tõstis nende vastutust seaduslikkusest kinnipidamisel. NSV Liidu Ülemkohtus võis nüüd enam tähelepanu osutada kohtute tööpraktika üldistamisele, nõukogude seadusandluse ja kohtumenetluse edasisele parandamisele ning täiustamisele. Ülemnõukogu kuuenda istungjärgu poolt vastuvõetud seadusandlikud aktid lubasid üksikasjalikumalt arvestada rahvuslikke iseärasusi ja iga vabariigi spetsiifikat.

Ülemnõukogu kuues istungjärk võttis vastu otsuse anda liiduvabariikidele õigus otsustada oblastite ja kraide administratiiv-territoriaalse korralduse küsimusi. See võimaldab niisuguste küsimuste otsustamisel paremini arvestada geograafilisi tingimusi, majandust, elanikkonna koosseisu ja teisi iseärasusi.

Istungjärk võttis vastu otsuse Rahvuste Nõukogu Majanduskomisjoni kui rahvuste ja vabariikide vahelise organi loomiseks, mis peab ette valmistama ettepanekuid liiduvabariikide majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö küsimustes.

Ülemnõukogu kuues istungjärk võttis vastu seaduse NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadluste kinnitamise kohta, millega oli taastatud balkaari, tšetšeeni, inguši, kalmõki ja karatšai rahva rahvuslik autonoomia. Vastavalt sellele taastati Vene NFSV koosseisus Tšetšeeni-Inguši ANSV, moodustati Vene NFSV koosseisus Kalmõki autonoomne oblast, Kabardiini ANSV moodustati ümber Kabardiini-Balkaari ANSV-ks, Tšerkessi autonoomne oblast kujundati ümber Karatšai-Tšerkessi autonoomseks oblastiks.

Pärast Ülemnõukogu kuuenda istungjärgu töö lõppemist toimus 13.—14. veebruaril 1957. a. NLKP Keskkomitee pleenum.

Pleenum kuulas ära ja arutas läbi NLKP Keskkomitee esimese sekretäri N. S. Hruštšovi ettekande tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest.

Selle ettekande põhjal vastuvõetud otsuses märgiti, et «sotsialistliku majanduse areng teeb vajalikuks tööstus- ja ehitustegevuse planeerimise ning juhtimise organisatsiooniliste vormide ja meetodite pideva täiustamise. Rahvamajanduse juhtimise organiseerimise edasisel parandamisel on määratu suur tähtsus tootmise pideva kasvu, rahva heaolu tõstmise ning rahvamajanduses leiduvate reservide võimalikult täielikuks ärakasutamiseks».

NLKP Keskkomitee veebruaripleenum andis majandusliku ehitus-

töö alal saadud kogemuste sügava analüüsi ja kavandas uue suuna juhtimise organisatsiooniliste vormide edasiseks täiustamiseks kõigis tööstuse ja ehitustegevuse lülides. Pleenum rõhutas, et tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organisatsiooniline struktuur peab baseeruma tsentraliseeritud riikliku juhtimise ühendamisel kohalike majandus-, partei- ja ametiühingute organite osatähtsuse tõstmisega majanduse juhtimises ning laiade töötajate hulkade ulatuslikuma kaasatõmbamisega majandusliku ülesehitustöö juhtimisele.

Pidades silmas majanduse juhtimise ümberkorraldamise suurt riiklikku tähtsust, esitasid NLKP Keskkomitee Presiidium ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasise täiustamise küsimuse NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgule arutamiseks.

30. märtsil 1957. a. avaldati ajakirjanduses ja esitati üldrahvalikuks arutamiseks N. S. Hruštšovi ettekande teesid selles küsimuses.

Nende teeside arutamine võttis äärmiselt ulatusliku ja loova iseloomu. Sellest võtsid osa töölised, kolhoosnikud, teadlased, partei- ja nõukogude töötajad. 30. märtsist kuni 4. maini 1957. a. viidi ettevõtetes ja ehitustel, teaduslikes organisatsioonides ja asutustes, kolhoosides, masina-traktorijaamades ja sovhoosides, Nõukogude armee väeosades ja õppeasutustes läbi üle 500 000 koosoleku, millest võttis osa üle 40 milj. töötaja. Nõukogude inimesed, toetades kesk- ja kohalike ajalehtede veergudel ja tootmiskollektiivide koosolekutel üksmeelselt teesides esitatud seisukohti, tegid suure hulga tähtsaid ning väärtuslikke täiendusi ja ettepanekuid.

7. mail 1957. a. avati NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmes istungjärk. Oma ettekandes «Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasisest täiustamisest» märkis NLKP Keskkomitee esimene sekretär N. S. Hruštšov, et juhtimise vormid ja meetodid ei saa jääda muutumatuteks, kivineda. Sedamööda kuidas kasvasid riigi tootlikud jõud, kuidas arenes teadus ja tehnika ning kasvas kaader, arenesid ja täiustusid ka majandusliku ülesehitustöö juhtimise organisatsioonilised vormid. Industrialiseerimise perioodil, kui tuli lühikese ajaga luua uued tööstusharud, ilmnes ka vajadus majanduse juhtimise uute vormide järele. Üksikute tööstusharude järgi spetsialiseeritud rahvakomissariaatide ja ametkondade loomine võimaldas keskendada kõik jõupingutused otsustava tähtsusega rasketööstusharude loomisele, vajaliku insener-tehnilise kaadri ning tootmise organisaatorite ettevalmistamisele.

Kuid rahvamajanduse edasine hiiglaslik kasv ja tootmise suurenenud mastaabid nõudsid rahvamajanduse konkreetse ja operatiivse juhtimise tugevdamist, juhtimise organisatsiooniliste vormide täiustamist, tegid vajalikuks tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamise.

N. S. Hruštšovi ettekandes paljastati tõsised puudused tööstusliku tootmise ja ehitustegevuse juhtimise alal ministeeriumide ja ametkondade poolt. N. S. Hruštšov juhtis erilist tähelepanu amet-

kondlikele barjääridele kui tõsisele takistusele tööstuse ja ehitustegevuse edukal arenemisel. Ametkondlike barjääride olemasolu tagajärjel nõrgenesid, sageli aga ka katkesid normaalsed tootmisalased sidemed erinevate ministeeriumide süsteemi kuuluvate, ühes ja samas linnas või majanduspiirkonnas asuvate ettevõtete vahel. Keskusest ministeeriumide ja ametkondade kaudu teostatav juhtimine pidas sagedasti pikemat aega kinni rea tähtsate küsimuste lahendamist. Ametkondlikkus tekitas ka sellise pahe nagu ebaratsionaalsed veod. Ettekandes näidati ja põhjendati konkreetset teed tööstuse juhtimise ümberkorraldamiseks.

Pärast ettekandes esitatud ettepanekute igakülgset arutamist võttis NSV Liidu Ülemnõukogu 10. mail vastu tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise organiseerimise edasise täiustamise seaduse.

Ülemnõukogu kiitis heaks NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt välja töötatud abinõud tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise täiustamise alal, mille eesmärgiks on tagada meie maa rahvamajanduse pidev tõus, liiduvabariikide õiguste edasine laiendamine majanduslikus ülesehitustöös, juhtimise lähendamine tootmisele, töörahva hulkade veelgi ulatuslikum osavõtt tootmise juhtimisest, nende loova initsiatiivi igakülgne arendamine. Seadus määrab kindlaks, et tööstuse ja ehitustegevuse juhtimine peab toimuma territoriaalsel printsiibil administratiivsete majanduspiirkondade alusel. «Tööstuse juhtimise põhiliseks organisatsiooniliseks vormiks,» märgiti seaduses, «peavad saama administratiivsete majanduspiirkondade alusel moodustatavad rahvamajandusnõukogud.» Vastavalt seadusele likvideeriti mõned üleliidulised ministeeriumid[1], samuti ka rida liiduvabariiklikke ministeeriume. Likvideeritavate ministeeriumide kompetentsi kuuluvad ettevõtted anti üle vastavate kohapealsete rahvamajandusnõukogude vahetusse alluvusse. Rahvamajanduse vajaduste igakülgseks uurimiseks, jooksvate ja perspektiivsete majandusplaanide koostamiseks, ühtse tsentraliseeritud poliitika teostamiseks tähtsamate rahvamajandusharude arendamisel ja sel alusel tootlike jõudude õigeks paigutamiseks ning rahvamajanduse kõigi harude proportsionaalseks arendamiseks, samuti ka kontrolli teostamiseks tööstustoodangu hangete alal riiklikust distsipliinist kõrvalekaldumatu kinnipidamise üle loodi NSV Liidu Ministrite Nõukogu Riiklik Plaanikomitee.

Mai lõpul ja juuni algul toimusid liiduvabariikide ülemnõukogude istungjärgud. Neil võeti vastu otsused administratiivsete majanduspiirkondade moodustamiseks. Vene NFSV-s moodustati 70 majanduspiirkonda, Ukraina NSV-s — 11, Usbeki NSV-s — 4, Kasahhi NSV-s — 9, teistes liiduvabariikides — igaühes üks administratiivne majanduspiirkond. Kokku moodustati NSV Liidus 105

[1] Autotööstuse, Masinaehituse, Aparaadi- ja Automatiseerimisvahendite Tööstuse, Tööpingi- ja Instrumenditööstuse, Ehitus- ja Teedemasinatetööstuse, Naftatööstuse Ettevõtete Ehitamise, Traktori- ja Põllutöömasinatetööstuse, Transpordimasinate Tööstuse, Raskemasinaehituse ja Elektrotehnilise Tööstuse Ministeerium.

administratiivset majanduspiirkonda. 1. juuliks 1957. a. oli majanduse juhtimise organite ümberkorraldamine lõpetatud. Rahvamajandusnõukogud alustasid kõikjal tegevust. Kohalikud partei- ja nõukogude organid tegid ära suure töö rahvamajandusnõukogude moodustamisel, nende kaadritega komplekteerimisel jne. Ettevõtted, mis anti üle rahvamajandusnõukogude kompetentsi, toodavad kolm neljandikku kogu NSV Liidu tööstustoodangu üldmahust, sealhulgas 100% malmi-, metallurgiaseadmete, auru- ning gaasiturbiinide ja autode toodangust.

Nende abinõude elluviimine tähendas uut etappi demokraatliku tsentralismi leninliku printsiibi ellurakendamisel majandusliku ülesehitustöö juhtimisel, plaanimajanduse põhimõtte edasist kindlustamist kogu maa ulatuses. See andis võimaluse õigesti ühendada majanduse tsentraliseeritud üleliidulist riiklikku juhtimist vabariiklike ja kohalike organite initsiatiivi arendamisega, suurendades nende õigusi ja vastutust, tõmmates laiu töörahva hulki veelgi aktiivsemalt osa võtma tootmise juhtimisest. Abinõud tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise ümberkorraldamise kohta avasid uued perspektiivid materiaalse tootmise edasiseks kasvuks, tehnilise progressi edukaks elluviimiseks, reservide maksimaalseks ärakasutamiseks rahvamajanduses, ühiskondliku töö viljakuse tõstmiseks, meie maa majandusliku võimsuse tugevdamiseks ja nõukogude rahva heaolu tõstmiseks.

NLKP Keskkomitee juunipleenum

Sel ajal kui kommunistlik partei, tuginedes kogu rahva toetusele, tegi Keskkomitee juhtimisel määratu suurt tööd XX kongressi otsuste täitmiseks ja juba saavutas kõigil aladel tõsist edu, astus partei joone vastu välja Malenkovi, Kaganovitši ja Molotovi ning nendega liitunud Šepilovi parteivastane grupp.

Viimase kolme-nelja aasta jooksul astusid sellest parteivastasest rühmast osavõtjad alati kõigis partei poliitika tähtsaimates küsimustes välja Keskkomitee leninliku joone vastu. Nad tegutsesid vastu XX kongressi poolt heakskiidetud Keskkomitee kursi'e parandada vigu ja puudusi, mis olid tekkinud isikukultuse perioodil, võidelda marksismi-leninismi revideerijate vastu. See rühm püüdis tegelikult takistada leninliku kursi elluviimist erinevate sotsiaalsete süsteemidega riikide rahuliku kooseksisteerimise kohta ja rahvusvahelise pinevuse lõdvendamist. Parteivastasest grupist osavõtjad astusid välja liiduvabariikide õiguste laiendamise vastu majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö ning seadusandluse alal. Sellega takistasid nad majanduse ja kultuuri kiiremat arendamist rahvusvabariikides ja häirisid sõpruse edasist kindlustamist meie maa kõigi rahvaste vahel. Parteivastane rühm oli ülemineku vastu planeerimise uuele korrale põllumajanduses ja astus välja uudismaade ülesharimise vastu.

Malenkov, Kaganovitš ja Molotov eraldusid partei ja riigi elust, sattusid vanade ettekujutuste ja meetodite kammitsasse, esinesid sektantide ja dogmaatikutena, ilmutasid konservatiivsust ning tähe-

närijalikku, eluvõõrast lähenemist marksismile-leninismile. Nad klammerdusid visalt oma aja äraelanud töövormide ja meetodite külge, hüljates seda, mida sünnitab elu ja mis lähtub nõukogude ühiskonna arenemise huvidest, kogu sotsialismileeri huvidest.

Leides Keskkomitee Presiidiumis, kes viis järjekindlalt ellu partei XX kongressi joont, kindlat ja pidevat vastupanu, asusid Molotov, Kaganovitš ja Malenkov partei juhtkonna vastu suunatud grupivõitluse teele. Leppinud omavahel kokku parteivastasel alusel, seadsid nad enda eesmärgiks muuta partei poliitikat, viia partei tagasi nende ebaõigete juhtimismeetodite juurde, mis partei XX kongress oli hukka mõistnud. Malenkov, Kaganovitš, Molotov ja nendega ühinenud Šepilov asusid fraktsioonilise võitluse teele, rikkudes partei põhikirja ja partei X kongressi otsust «Partei ühtsusest».

Malenkovi, Kaganovitši ja Molotovi parteivastase rühma küsimust arutati NLKP Keskkomitee pleenumil, mis toimus 22.—29. juunini 1957. Keskkomitee pleenumist osavõtjad mõistsid parteivastase grupi üksmeelselt hukka. Pleenum võttis vastu otsuse G. M. Malenkovi, L. M. Kaganovitši ja V. M. Molotovi parteivastase rühma kohta, milles paljastati fraktsionääride parteivastane tegevus ja näidati ära nende positsiooni kogu kahjulikkus ning antileninlik olemus. Keskkomitee pleenum otsustas «hukka mõista kui meie partei leninlike printsiipidega kokkusobimatu Malenkovi, Kaganovitši ja Molotovi ning nendega ühinenud Šepilovi parteivastase rühma fraktsioonilise tegevuse». Otsuses rõhutati, et parteivastase rühma fraktsioonilise tegevuse üksmeelne hukkamõistmine partei Keskkomitee poolt «aitab veelgi tugevdada meie leninliku partei ridade ühtsust, tugevdada partei juhtimist, aitab kaasa võitlusele partei peajoone eest».[1]

Pleenum arvas Malenkovi, Kaganovitši ja Molotovi välja Keskkomitee Presiidiumi ja Keskkomitee koosseisust, tagandas Šepilovi NLKP Keskkomitee sekretäri ametikohalt ja arvas ta välja Keskkomitee Presiidiumi liikmekandidaatide ja Keskkomitee koosseisust.

Pleenum võttis vastu tähtsa otsuse, mis on suunatud partei kollektiivse juhtimise tugevdamisele: suurendas NLKP Keskkomitee Presiidiumi koosseisu. NLKP Keskkomitee Presiidiumi koosseisu kuuluvad: Presiidiumi liikmed — sm-d A. B. Aristov, N. J. Beljajev, L. J. Brežnev, N. A. Bulganin, J. A. Furtseva, N. S. Hruštšov, N. G. Ignatov, A. J. Kiritšenko, F. R. Kozlov, O. Kuusinen, A. I. Mikojan, M. A. Suslov, N. M. Švernik, K. J. Vorošilov; Presiidiumi liikmekandidaadid — sm-d N. A. Muhhitdinov, P. N. Pospelov, D. S. Korottšenko, J. Kalnberzin, A. P. Kirilenko, A. N. Kossõgin, K. T. Mazurov, V. P. Mžavanadze, M. G. Pervuhhin.

Kogu partei, kogu nõukogude rahvas kiitis NLKP Keskkomitee juunipleenumi otsuse palavalt heaks ja toetas seda üksmeelselt, võttis selle otsuse vastu kui täiesti õige ja õigeaegse, suure parteilise ja riikliku tähtsusega abinõu.

---

[1] «Правда», 4. VII 1957.

Juuli alguses toimusid Moskvas, Leningradis, Kiievis, Minskis, kõigi liidu- ja autonoomsete vabariikide pealinnades ning kraide ja oblastite keskustes parteiaktiivi koosolekud või parteikomiteede pleenumid aktiivi osavõtul. Seejärel viidi kõikjal läbi partei algorganisatsioonide koosolekud ja töötajate üldkoosolekud ettevõtetes, kolhoosides, masina-traktorijaamades, sovhoosides, Nõukogude armee ja laevastiku üksustes, asutustes ja õppeasutustes, kus arutati Keskkomitee juunipleenumi otsuseid. Nõukogude inimesed kõnelesid viha ja meelepahaga fraktsionääride parteivastasest tegevusest, teatasid, et nad toetavad kindlalt partei leninlikku joont, tema sise- ja välispoliitikat, teatasid oma kindlast püüdest veelgi tihedamini koonduda Keskkomitee ümber, veel otsustavamalt võidelda uute võitude eest kommunistlikus ülesehitustöös.

NLKP Keskkomitee juunipleenumi otsuse kiitsid heaks ja seda toetasid üksmeelselt ka kõik vennalikud kommunistlikud ja töölisparteid välismaal.

«Meie oleme veendunud,» kirjutati Hiina Kommunistliku Partei Keskkomitee telegrammis NLKP Keskkomiteele, «et see otsus, mis võeti üksmeelselt vastu NLKP Keskkomitee pleenumil, aitab kaasa NLKP ridade edasisele ühteliitumisele ja kindlustumisele.»

Reas maades arutati NLKP Keskkomitee otsus läbi kommunistlike ja töölisparteide keskkomiteede pleenumitel, samuti ka parteiaktiivi koosolekutel ja nõupidamistel.

Välismaa kommunistid rõhutasid, et pleenumi otsus on suunatud partei XX kongressi poliitilise joone kaitseks ja edasiarendamiseks, selle joone kaitseks, mis sai, nagu märkis P. Togliatti «kogu rahvusvahelise töölisliikumise ühisvaraks». Kõikjal märkisid kommunistlikud parteid NLKP Keskkomitee pleenumi suurt rahvusvahelist tähtsust, näitasid, et see otsus aitab kõiki kommunistlikke ja töölisparteisid võitluses loova, tõelise marksismi eest, revisionismi, oportunismi ja dogmatismi vastu.

Prantsusmaa Kommunistliku Partei pleenum teatas, et NLKP Keskkomitee võitlus XX kongressi otsuste elluviimisel esinevate tõkete ja vastupanu kõrvaldamiseks on õiglane ja vajalik võitlus. «Seda võitlust toetavad mitte üksnes kõik Nõukogude Liidu kommunistid ja töötajad, vaid ka kõigi teiste maade kommunistid.»

Kommunistliku partei joone õigsust kinnitasid ka sotsialistliku majanduse uued edusammud.

Uued majanduslikud saavutused

1957. a. saavutas nõukogude rahvas uusi suuri edusamme majanduslikus ülesehitustöös. NSV Liidu tööstus täitis esimese poolaasta plaani kogutoodangu väljalaske alal 104%-liselt. Võrreldes 1956. a. esimese poolega kasvas NSV Liidu tööstustoodang 10% võrra. Tööstuse poole aasta plaani ülesanded ületati kõigis liiduvabariikides. NSV Liidu töölisklass saavutas tööviljakuse edasise tõusu (6% võrra tööstuses ja 9% võrra ehitustegevuses — 1956. a. esimese poolaastaga võrreldes). Karaganda eesrindlikud kaevurid «Kirovougoli» trusti 6. jaoskonna kombainerite brigaadist andsid 1957. a.

juulis kaevandusest maapinnale ühe kombainiga 30 524 tonni sütt, püstitades seega maailmarekordi. Töölised tegid 1957. a. esimesel poolel üle miljoni väärtusliku ratsionaliseerimisettepaneku. Ligi 700 000 leiutust ja ratsionaliseerimisettepanekut rakendati tootmisse. 1957. a. täienes nõukogude tööstus uute masinate ja seadmetega. Edukalt jätkus töö tootmise kompleksse mehhaniseerimise, spetsialiseerimise ja automatiseerimise alal. Tehnilise progressi saavutusi demonstreeriti 1957. a. juunis avatud üleliidulisel tööstusnäitusel. Näitusel tuli demonstreerimisele üle 1000 tüübi uusi masinaid, tööpinke ja agregaate. Näitusel oli välja pandud maailma suurima radiaalteljega turbiini tegutsev mudel võimsusega 204 000 kilovatti ja Euroopa suurima aurukatlaga auruturbiini seadeldis tootlikkusega 600 tonni auru tunnis.

1957. a. saavutas nõukogude rahvas uue tõusu põllumajanduslikus tootmises.

Kevadkülvi plaan ületati. Teraviljakultuuride külvipind suurenes 1956. aastaga võrreldes 1,5 milj. hektari võrra. Kolhoosid ja sovhoosid said palju uut põllumajanduslikku tehnikat. Tunduvalt kasvas põllumajanduse energeetiline võimsus. 1957. a. alguseks olid elektrifitseeritud peaaegu kõik masina-traktorijaamad, 93% sovhoose ja 34% kolhoose.

Vaatamata ebasoodsatele meteoroloogilistele tingimustele meie maa reas piirkondades 1957. a. tulid põllumajanduse alal töötajad edukalt toime teravilja koristamisega ja lõpetasid vilja riigile andmise tähtajaks.

Põllumajanduse kaubatoodangu kasv võimaldas Nõukogude riigil vastu võtta otsuse põllumajandussaaduste müügikohustuse kaotamisest kolhoosnikute, tööliste ja teenistujate majapidamistelt alates 1958. a. See erakorraliselt tähtis abinõu on suunatud kolhoositalurahva, tööliste ja teenistujate materiaalse heaolu parandamisele.

Saavutatud edu alusel, tuginedes eesrindlike kolhooside ja sovhooside kogemusele, esitas partei 1957. a. põllumajandustöötajatele julge üleskutse lähemail aastail jõuda järele Ameerika Ühendriikidele liha, piima ja või tootmises ühe elaniku kohta. Selle üleskutse võtsid kõik põllumajanduse alal töötajad vaimustusega vastu. Kogu maal algas üldrahvalik liikumine selle ülesande täitmiseks. Kolhoosnikud, masina-traktorijaamade ja sovhooside töötajad võtsid endale kohustuse saada põllumajanduslike kõlvikute iga 100 hektari kohta 100 tsentnerit ja rohkem liha ning üle 400 tsentneri piima.

1957. a. suurenes märgatavalt liha, piima ja või varumine ning kokkuost. 1957. a. 1. septembriks oli kogu maal varutud liha 38% võrra ja piima 19% võrra rohkem kui samas ajavahemikus 1956. a.

Meie maa põllumajanduse saavutused on näitlikult esitatud 1957. a. põllumajandusnäitusel. Näitusest osavõtjate arv kasvas 303 000-lt 1956. a. kuni 400 000-ni. Kõrvuti kolhooside, sovhooside ja masina-traktorijaamadega omandasid austava õiguse esineda näitusel 46 oblastit, kraid ja vabariiki.

Elamuehitus areneb meie maal seninägemata ulatuses. 1957. a. augustis võeti vastu NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrus «Elamuehituse edasiarendamisest NSV Liidus». Selles otsuses püstitati ülesanne lühima aja jooksul saavutada elamufondi tunduv juurdekasv, et lähema 10—12 a. jooksul likvideerida kogu maal korteripuudus.

Tööstuse ja ehitustegevuse juhtimise reorganiseerimine territoriaalse printsiibi järgi ja rahvamajandusnõukogude ning administratiivsete majanduspiirkondade organiseerimine nõudsid perspektiivse ja jooksva planeerimise korra põhilist muutmist. Suure tähtsuse omandas planeerimine liiduvabariikide järgi, vabariikides aga majanduspiirkondade järgi.

Seoses sellega pidasid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu vajalikuks koostada rahvamajanduse arendamise perspektiivplaan pikemaks ajaks ja kohustasid NSV Liidu Riiklikku Plaanikomiteed, liiduvabariikide ministrite nõukogusid ja rahvamajandusnõukogusid, ministeeriume ja ametkondi välja töötama rahvamajanduse arendamise plaani projekti 1959.—1965. aastaks.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva eel arenes kogu maal üldrahvalik võistlus rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani aastaülesannete ennetähtaegse täitmise eest. Võistluse käigus saavutasid linna ja maa töötajad uusi suuri edusamme. Sajad tootmiskollektiivid täitsid ennetähtaegselt aastaplaanid, andes riigile üle plaani masinaid ja tööpinke, riiet ja jalatseid ning miljoneid tonne sütt, naftat, maaki ja metalli.

§ 5. NSV Liidu rahvusvahelise autoriteedi kasv. Nõukogudemaa võitlus rahu eest

NSV Liidu võitlus pinevuse lõdvendamise eest rahvusvahelises olukorras ja uue sõjaohu vastu

Jätkates pärast NLKP XX kongressi aktiivset võitlust rahvusvaheliste suhete pinevuse lõdvendamise eest kogu maailmas, osutas Nõukogude valitsus suurt aktiivsust suhete parandamiseks erinevate ühiskondlike süsteemidega riikide vahel.

Kaitstes järjekindlalt ja visalt erinevate sotsiaalsete ja majanduslikkude süsteemidega maade rahuliku kooseksisteerimise võimalikkust ja vajalikkust, võitles Nõukogude riik kollektiivse julgeoleku loomise eest Euroopas, desarmeerimise ning aatomi- ja vesinikurelva katsetamiste keelamise eest.

Ülemnõukogu viies istungjärk (1956. a. juulis) võttis vastu Ülemnõukogu läkituse desarmeerimise kohta maailma kõigi maade parlamentidele.

«Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu,» öeldi läkituses, «juhindudes kõrgest eesmärgist tugevdada rahu rahvaste vahel, peab oma kohuseks juhtida kõigi riikide rahvaste, valit-

suste ja parlamentide tähelepanu tänapäeva edasilükkamatule ja ülitähtsale probleemile, mis sügavalt erutab kogu maakera rahvaid, — relvastumise võidujooksu lõpetamise, relvastuse vähendamise ning aatomi- ja vesinikurelva keelamise probleemile.»[1]

NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmes istungjärk võttis 1957. a. mais vastu läkituse Ameerika Ühendriikide kongressile ja Suurbritannia parlamendile. Ülemnõukogu kutsus nõukogude rahva nimel kahe suurriigi seadusandlikke organeid üles kaasa aitama kokkuleppe saavutamisele NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Suurbritannia valitsuste vahel aatomi- ja vesinikupommide katseliste plahvatuste viivitamatu lõpetamise kohta.

Nõukogude Liit võttis tarvitusele otsustavad abinõud kaubanduslike sidemete ja majandusliku koostöö arendamiseks mitte üksnes sotsialistlike riikidega, vaid ka kapitalismileeri maadega. Sel teel saavutas meie maa suurt edu. 1956. a. kauples NSV Liit enam kui 60 riigiga maailmas.

Nõukogudemaa teaduslikud ja kultuurilised sidemed paljude maailma maadega tugevnesid ja laienesid. Ainuüksi NSV Liidu Kultuuriministeeriumi poolt saadetuna sõitsid välismaale tuhanded nõukogude kultuuritegelased. Nad külastasid 42 riiki. Suur hulk paljude välisriikide kultuuritegelasi külastas Nõukogude Liitu. 1955. a. külastasid nõukogude põllumajanduse spetsialistid Inglismaad ja Ameerika Ühendriike. 1956. a. käisid nõukogude energeetikud Inglismaal. Inglise energeetikud omakorda külastasid Nõukogude Liitu. Tunduvalt kasvas nõukogude teadlaste kaastöö alaliselt tegutsevates rahvusvahelistes teaduslikes asutustes. Nõukogude teadlased võtsid osa mitmesuguste rahvusvaheliste kongresside tööst. Meie teadlased olid biokeemia kongressil Brüsselis, teoreetilise ja rakenduskeemia kongressil Zürichis, ajaloolaste kongressil Roomas, Astronoomia Liidu peaassambleel Dublinis, India teadusliku kongressi istungitel jm.

Paljud välismaa teadlased külastasid Nõukogude Liitu. Nende hulgas oli teadlasi Inglismaalt, Prantsusmaalt, Jaapanist, Indiast, Kanadast, Norrast ja teistest maadest. Suurenes NSV Liitu sõitvate kirjandus- ning kunstitegelaste ja ka välisriikide turistide arv.

Nõukogude Liit astus rea praktilisi samme vastastikuste kaubanduslike suhete laiendamiseks Inglismaa, Prantsusmaa, Soome ja teiste Euroopa riikidega.

Ta seadis sisse sõbralikud suhted rea Lähis- ja Kesk-Ida ning ka Aafrika maadega, kus rida riike saavutas oma iseseisvuse.

NSV Liidu ja teiste riikide vaheliste kaubanduslike sidemete parandamise ja vahekordade normaliseerimise seisukohalt oli suur tähtsus Nõukogude riigijuhtide sõidul reasse Euroopa ja Aasia maadesse ning samuti NSV Liidu külastamisel välismaiste riigitege-

[1] «Правда», 17. VII 1956.

laste poolt[1]. Nende vastastikuste külaskäikude ajal peetud läbirääkimiste tulemusena töötati välja ja avaldati ühised deklaratsioonid, protokollid ja muud dokumendid rahvusvahelise poliitika ning NSV Liidu ja teiste riikide vaheliste suhete küsimustes.

1956. a. oktoobris toimusid Moskvas läbirääkimised Nõukogude Liidu ja Jaapani delegatsiooni vahel. Läbirääkimiste tulemusena saavutati kokkulepped sõjaseisukorra lõpetamise kohta NSV Liidu ja Jaapani vahel ning diplomaatiliste ja kaubanduslike suhete taastamise kohta.

Kõigi maade rahuliku kooseksisteerimise huvides võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu deklaratsiooni, mis kutsub üles kontakti loomisele eri maade parlamentide vahel. See deklaratsioon leidis maailma üldsuse laiade ringkondade üksmeelset poolehoidu.

NSV Liidu ja paljude maailma maade vahel hakati vastastikku vahetama parlamendidelegatsioone[2].

Nõukogude parlament — NSV Liidu Ülemnõukogu — pöördus kõigi maailma maade parlamentide poole üleskutsega läbi arutada ja toetada Nõukogude Liidu initsiatiivi relvastatud jõudude ja relvastuse vähendamise küsimuses, võtta tarvitusele mõjuvad abinõud relvastumise võidujooksu lõpetamiseks, relvastatud jõudude ja relvastuse vähendamiseks ning tuua seega väärikas panus rahu kindlustamisse rahvaste vahel. NSV Liidu relvastatud jõudude vähendamine enam kui 1 800 000 inimese võrra oli veenvaks tõendiks nõukogude rahva rahuarmastavaist püüdlustest.

Juhindudes rahuarmastavast poliitikast, tegi Nõukogude valitsus korduvalt ettepanekuid aatomi- ja vesinikurelva tingimusteta keelamise kohta. 1956. a. esitas NSV Liidu valitsus ÜRO-s ettepaneku selle kohta, et aatomi- ja vesinikurelva omavad riigid kohustuksid lõpetama nende relvaliikide katsetamise sõltumata sellest, kas saavutatakse kokkulepe teistes desarmeerimise küsimustes või mitte. Selline kokkulepe oleks olnud esimeseks sammuks aatomirelva keelamise ja hävitamise poole ning oleks kaasa aidanud usalduse kindlustamisele riikide vahel. Kuid see Nõukogude valitsuse ettepanek nagu ka aatomi- ja vesinikurelva keelamise ettepanek ei leidnud toetust Ameerika Ühendriikide ja teiste lääneriikide poolt.

---

[1] 1956. a. aprillis külastasid N. S. Hruštšov ja N. A. Bulganin Suurbritannia peaministri kutsel Inglismaad ja 1957. a. juunis Soomet; 1957. a. mais külastas K. J. Vorošilov Indoneesiat. Omakorda külastasid 1956.—1957. a. Nõukogude Liitu Prantsuse vabariigi Ministrite Nõukogu esimees Guy Mollet ja Prantsusmaa välisminister Pineau, Norra peaminister Gerhardsen, Rootsi peaminister Erlander, Iraani Šahh-inšahh Mohammed Reza Pählevi, Indoneesia president Sukarno, Afganistani peaminister Muhammed Daud, Süüria vabariigi president Šukri Kuatli ja Soome peaminister Fagerholm.

[2] Nõukogudemaad külastasid Hiina, India, Prantsusmaa, Jaapani, Rootsi, Soome, Austria, Belgia, Iraani ja rea teiste riikide parlamentide delegatsioonid. NSV Liidu Ülemnõukogu delegatsioonid külastasid omakorda paljusid maid. NSV Liidu Ülemnõukogu parlamendigrupp astus Parlamentidevahelisse Liitu, mis ühendab üle 40 eri maa parlamendi.

Sel ajal kui Nõukogude Liit teostas järjekindlalt rahuarmastavat välispoliitikat, võitles visalt koostöö kindlustamise eest kõigi riikide vahel, vähendas oma relvastatud jõudude arvulist koosseisu ja assigneeringuid armee ülalpidamiseks, jätkasid Lääne imperialistlikud riigid relvastumist ja suurendasid kulutusi relvastusele.[1]

1956. a. arendasid Lääne imperialistlike riikide reaktsioonilised ringkonnad tegevust, mis teravdas olukorda üksikutes maailma piirkondades. Sel hetkel, kui tänu Nõukogude Liidu, Hiina Rahvavabariigi ja kõigi rahvademokraatiamaade, tänu Aasia ja Euroopa rahuarmastavate riikide ja kogu maailma demokraatliku üldsuse jõupingutustele oli saavutatud rahvusvahelistes suhetes teatud murrang, kui kogu maailma rahvad õigustatult ootasid rahvusvahelise pinevuse edasist lõdvenemist, panid Inglise—Prantsuse imperialistid 1956. a. oktoobri lõpul toime agressiooni Lähis-Ida piirkonnas.

Inglismaa ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad instseneerisid Iisraeli relvastatud kallaletungi Egiptusele, et kasutada seda ettekäändena oma vägede Egiptusesse viimiseks ja Suessi kanali okupeerimiseks. Inglise ja Prantsuse lennuväegi pommitas barbaarselt Egiptuse vabariigi rahulikke linnu ja külasid. Inglise ja Prantsuse maa- ja merejõud tungisid Suessi kanali tsooni.

Sõda Egiptuse vastu — see oli kolonialistide meeleheitlik katse relvade abil peatada koloniaalsüsteemi lagunemist, hirmutada Idamaade rahvaid, tule ja mõõgaga sundida neid loobuma pühast võitlusest iseseisvuse eest ning heita nad uuesti kolonialismi ikkesse.

Inglise ja Prantsuse kolonisaatorid paljastati kogu maailma rahvaste ees. Sotsialismileeri töötajad, Aasia ja Aafrika rahvad ning kogu maailma rahuarmastavad rahvad mõistsid otsustavalt hukka Inglise—Prantsuse—Iisraeli agressiooni Egiptuse vastu. NSV Liidu töötajad astusid üksmeelselt välja agressiivse sõja vastu Egiptuses.

Täites nõukogude inimeste tahet, pöördus NSV Liidu valitsus Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni poole ettepanekuga viivitamatuks sanktsioonide rakendamiseks agressorite vastu.

Aasia, Aafrika ja teiste maailma maade rahuarmastavad riigid toetasid Nõukogude valitsuse järjekindlat ja visa võitlust. Vaatamata interventide ja nende käsilaste visale vastutööle, mõistis ÜRO Peaassamblee hukka imperialistliku agressiooni Egiptuses ja nõu-

---

[1] Põhja-Atlandi bloki olemasolu kestel kulutasid sellesse kuuluvad riigid relvastuse võidujooksuks üle 364 miljardi dollari. 1957. a. need kulutused on kasvanud veel umbes 8% võrra. 1940. kuni 1945. aastani kulutasid Ameerika Ühendriigid aastas sõjaliseks otstarbeks keskmiselt 42,2 miljardit dollarit, 16. jaanuaril 1957. a. aga esitas president Eisenhower 1957/58. eelarveaastaks kongressile eelarveprojekti, milles oli sõjalisteks eesmärkideks ette nähtud 71,8 miljardit dollarit. Ameerika Ühendriikide sõjalised kulutused on tõusnud kuni 77%-ni kõigist riigi eelarvekuludest. Ameerika Ühendriikide Kongress määras uued assigneeringud relvastumiseks ja sõjaliste baaside ehitamiseks. 1956. a. teostasid Ameerika Ühendriigid sõjalisi ehitusi maakera 600 punktis. 1956. a. eraldati 2,5 miljardit dollarit nn. «julgeoleku vastastikuse kindlustamise» programmi, s. o. Ameerika Ühendriikide sõjaliste blokkide liitlaste ja partnerite relvastamise programmi teostamiseks.

dis Inglise—Prantsuse ja Iisraeli vägede viivitamatut väljaviimist Egiptuse territooriumilt.

Kuid vaatamata sellele jätkasid Inglismaa, Prantsusmaa ja Iisrael sõjategevuse laiendamist Egiptuses.

Olukorras, kus maailm oli asetatud uue maailmasõja ohu ette, pöördus NSV Liidu valitsus Inglismaa, Prantsusmaa ja Iisraeli valitsuse poole läkitusega, milles ta teatas, et ta on valmis otsustavalt kasutama jõudu agressorite purustamiseks ja Idas rahu taastamiseks. Nõukogude valitsuse kindel hoiatus ja samuti ulatuslik protestilaine imperialistide avantüüri vastu kogu maailmas sundisid agressoreid taanduma. Inglismaa, Prantsusmaa ja Iisrael olid sunnitud oma väed Egiptusest välja viima.

Inglismaa, Prantsusmaa ja Iisraeli relvastatud kallaletung Egiptusele tekitas rahule ohtliku olukorra. Rahvusvaheline olukord halvenes uuesti järsult.

Ameerika Ühendriikide agressiivse poliitika uueks avalduseks oli nn. «Eisenhoweri doktriin». See doktriin, mille esitas Eisenhower oma läkituses Kongressile 1957. a. jaanuaris, näeb ette Ameerika imperialismi edasist majanduslikku, poliitilist ja sõjalist sissetungi Lähis- ja Kesk-Itta. «Eisenhoweri doktriin» lõi uue ähvarduse Araabia rahvaste vabadusele ja iseseisvusele ning suurendas ohtu rahule.

Ameerika Ühendriikide imperialistlike ringkondade algatusel võeti 1956. a. detsembris Põhja-Atlandi liidu Pariisi istungjärgul vastu otsus Põhja-Atlandi bloki Euroopa armee, sealhulgas ka uuesti loodud Lääne-Saksamaa armee aatomirelvaga varustamise kohta.

Rahvusvahelise olukorra teravnedes astus Nõukogude valitsus uuesti otsustavaid samme rahu säilitamiseks. 18. novembril 1956. a. tehti teatavaks Nõukogude valitsuse avaldus kõigi maade, ennekõike suurriikide valitsustele üleskutsega võtta tarvitusele otsustavad abinõud vaieldavate küsimuste lahendamiseks rahulikul teel.

Nende abinõude praktilise elluviimise eesmärgil tegi Nõukogude Liit ettepaneku kahe aasta jooksul radikaalselt vähendada kõigi riikide relvastatud jõude (NSV Liidul, Ameerika Ühendriikidel, Hiinal — 1—1,5 milj. meheni, Inglismaal ja Prantsusmaal 650 000 meheni jne.), teostada nende kahe aasta jooksul aatomi- ja vesinikurelva keelamine, lõpetada nende tootmine ja täielikult hävitada nende tagavarad.

Nõukogude Liit tegi samuti ettepaneku vähendada 1957. a. jooksul tunduvalt teiste riikide territooriumidel asuvaid relvastatud jõude ja seejärel täielikult likvideerida sõjalised baasid teiste riikide territooriumidel.

Taotledes järjekindlalt kokkulepet kapitalistlike maadega desarmeerimise küsimuses, esines Nõukogude valitsus 1957. a. septembris memorandumiga osaliste abinõude kohta desarmeerimise alal.

Uued Nõukogude ettepanekud võeti kogu maailma progressiivse

avalikkuse poolt suure heakskiiduga vastu. Paljude maade väljapaistvad ühiskonna-, poliitika- ja riigitegelased avaldasid oma solidaarsust Nõukogude valitsuse ettepanekutega.

Samal ajal jätkasid imperialistlike lääneriikide reaktsioonilised ringkonnad agressiivset kurssi rahvusvahelises poliitikas. Nad tugevdasid oma õõnestustööd sotsialistliku leeri maades.

Ameerika monopolistid suurendasid rahalisi assigneeringuid diversioonide ja spionaaži organiseerimiseks NSV Liidus ja teistes sotsialistliku leeri maades.

Rahvusvaheline reaktsioon eesotsas Ameerika Ühendriikide imperialistidega, toetudes hortistlik-fašistlikele jõududele, organiseeris kontrrevolutsioonilise vandenõu ungari rahva vastu. 1956. a. oktoobri lõpul ja novembri algul tegi kontrrevolutsioon katset relvastatud jõu abil kukutada rahva võim, likvideerida sotsialistlik kord ning taastada mõisnike ja kapitalistide võim, peale sundida Ungarile fašistlik režiim ja luua uus sõjakolle. Kontrrevolutsioonilised jõud, keda toetasid piiritagused imperialistlikud ringkonnad, kasutades ära riigis esinenud raskusi, mis olid tekkinud endise Ungari valitsuse poolt tehtud vigade tagajärjel, panid toime pogromme, tapsid elajalikult rahvavõimu pooldajaid ja kaitsjaid. Läänepiiri kaudu saabus Ungarisse suuri ohvitseride ja sõdurite salku, kes olid teeninud hitlerlikes vägedes ja Horthy fašistlikus armees. Ungari kohal lasus kapitalistliku ja mõisnike korra restaureerimise ja fašismi taassünni otsene oht.

Rahva-Ungari sotsialistlikud jõud andsid rahvusvahelisele reaktsioonile vastulöögi, purustasid kontrrevolutsioonilised jõud ning tõkestasid tee fašismile. Ungari valitsuse palvel abistasid Nõukogude väed ungari rahvast kontrrevolutsiooni purustamisel. Nõukogude Liidu abi Ungarile kiitsid heaks vennalikud kommunistlikud ja töölisparteid ning sotsialistlike maade töötajad, hinnates seda kui internatsionaalse kohuse täitmist Nõukogude Liidu poolt võitluses imperialistide salasepitsuste vastu.

Ülemnõukogu kuues istungjärk, arutanud läbi küsimuse NSV Liidu välispoliitikast, kiitis heaks valitsuse järjekindla rahupoliitika. Ühtlasi märkis istungjärk, et Nõukogude Liit ei saa jätta arvestamata asjaolu, et teatud imperialistlikud ringkonnad püüavad igati hoiduda rahuliku kooseksisteerimise idee omaksvõtmisest ja klammerduvad endiselt rahvusvaheliste probleemide vägivaldse lahendamise meetodite külge. See kohustab kogu nõukogude rahvast tõstma valvsust, tähelepanelikult jälgima rahu vaenlaste salasepitsusi ja väsimatult tugevdama oma kodumaa kaitsevõimet.

NSV Liit ei ole enam üksikuks saareks kapitalistlikus meres, ta moodustab nüüd koos suure Hiina ja teiste rahvademokraatlike riikidega võimsa sotsialismileeri, mille ümber ühа tihedamini koonduvad kogu maailma rahuarmastavad rahvad. Nagu märkis seltsimees Mao Tse-dung: «Käesoleval ajal on Nõukogude Liit saavutanud sellise võimsuse, Hiina rahvarevolutsioon sai sellise suure võidu, rahvademokraatlike maade ülesehitustööl on niisugused suured

tagajärjed, maailma rahvaste liikumine rõhumise ja agressiooni vastu on saavutanud sellise ulatuse ning meie sõpruse ja ühinemise rinne on tugevnenud selliselt, et võib täiesti põhjendatult väita, et meid ei hirmuta mingisugune imperialistlik agressioon. Igasugune imperialistlik agressioon purustatakse meie poolt, kõik alatud provokatsioonid lõpevad läbikukkumisega.»

Rahu, sõpruse ja inimkonna progressi eest võitleva rahvaliikumise suurt jõudu demonstreeris VI ülemaailmne noorsoo ja üliõpilaste festival, mis toimus 1957. a. juulis ja augustis Moskvas. Festivalile saabus üle 34 000 noormehe ja neiu 131 maalt. Moskva festival oli kõige väljapaistvamaks sündmuseks kõigist noorsoo rahvusvahelistest kohtumistest. «Iga festivali päev,» märgiti Rahvusvahelise Komitee avalduses kõigi festivalist osavõtjate nimel, «veenis meid selles, kui tugev ja kindel võib olla kõigi maade noore põlvkonna sõprus, kes astub välja rahu eest kogu maailmas. Meie mõistsime selgemini, et meid, inimesi kõigist maailma kaartest, ühendab ühine suur püüe: elada ja töötada rahu taeva all.»

Vennaliku koostöö tugevnemine NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade vahel

Sotsialistlik süsteem on lühikese ajaga kasvanud võimsaks jõuks. Otsustavaks tingimuseks sotsialistliku süsteemi edasisel tugevnemisel ja õitsengul on sotsialistlike riikide vankumatu sõprus ja tihe koostöö. Sotsialistlik koostöö Nõukogude Liidu, Hiina Rahvavabariigi ja kõigi rahvademokraatlike maade vahel tagab kindlalt sotsialismileeri julgeoleku rahvusvahelise imperialistliku reaktsiooni sepitsuste vastu.

Sotsialistliku leeri maade vastastikused suhted põhinevad võrdsusel ning rangel kinnipidamisel iga riigi huvide ja õiguste vastastikuse austamise printsiibist.

Nõukogudemaa teostab järjekindlalt koostöö ja sõpruse poliitikat kõigi sotsialismileeri maadega. NSV Liit annab kõigile rahvademokraatiamaadele vennalikku abi. Kuuenda viisaastaku alguseks oli NSV Liit andnud neile pikaajalist krediiti 21 miljardit rubla. NSV Liit abistas neid maid ligi 400 ettevõtte ehitamisel.

NSV Liidu majanduslikud suhted rahvademokraatlike maadega moodustavad uue, seninägemata rahvusvaheliste suhete tüübi, mis põhineb võrdõiguslikkuse ja koostöö printsiipidel.

Suur tähtsus sõpruse ja koostöö edasisel kindlustamisel NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide vahel oli Nõukogude valitsuse deklaratsioonil 30. oktoobrist 1956. a., milles kinnitati ja arendati edasi NLKP XX kongressi joont, mis on suunatud rangele kinnipidamisele rahvaste võrdõiguslikkuse leninlikest printsiipidest sotsialistlike maade vahelistes vastastikustes suhetes.

1956. a. lõpul ja 1957. a. esimesel poolel külastasid Moskvat Poola ja Rumeenia Rahvavabariigi, Saksa Demokraatliku Vabariigi, Hiina Rahvavabariigi, Tšehhoslovakkia Vabariigi ning Bulgaaria, Ungari, Mongoolia ja Albaania Rahvavabariigi valitsusdelegatsioonid. Läbirääkimiste tulemusena NSV Liidu valitsuse ja nende maade valitsusdelegatsioonide vahel töötati välja ühised avaldused,

milledes on rõhutatud täielikku vaadete ühtsust kõigis tähtsamates kaasaja rahvusvahelise olukorra küsimustes. Nendes avaldustes on ära märgitud konkreetsed abinõud vennaliku koostöö ja vastastikuse abi edasiseks tugevdamiseks sotsialistlike maade vahel.

Uueks tõendiks sotsialistlike maade rahvaste vankumatust sõprusest oli K. J. Vorošilovi sõit Hiina Rahvavabariiki, Vietnami Demokraatlikku Vabariiki ja Mongoolia Rahvavabariiki (1957. a. aprillis ja mais).

Sotsialistlike rahvaste tõelise vendluse kaasakiskuvaks demonstratsiooniks kujunes külaskäik, mille võttis ette NSV Liidu partei- ja valitsusdelegatsioon eesotsas N. S. Hruštšoviga sõbralikku Tšehhoslovakkiasse (1957. a. juulis) ja Saksa Demokraatlikku Vabariiki (1957. a. augustis).

Olukorras, kus maailma imperialistlikud agressiivsed ringkonnad arendavad palavikulist tegevust sotsialismi ja demokraatia jõudude vastu, on omandanud veelgi suurema tähtsuse kõigi maade kommunistlike ja töölisparteide sõprus ja tihe koostöö.

Kõigi maade proletariaadi eluliselt tähtsaks ülesandeks võitluses imperialismi pealetungi vastu on rahvusvahelise solidaarsuse tugevdamine.

Juhindudes marksistlik-leninlikust õpetusest, juhivad kommunistlikud parteid kindlalt laiu rahvahulki nende võitluses rahu ja vabaduse, demokraatia ja sotsialismi eest. Ja mitte mingisugused imperialistliku reaktsiooni jõud ei peata seda rahvaste edasiliikumist vabadusele, kommunismile.

*

Nõukogude rahvas on kommunistliku partei juhtimisel neljakümne aasta kestel läbinud kuulsurikka tee. Palju raskusi ja viletsust on tal tulnud ületada sel teel. Kuid mingisugused raskused ei suutnud hirmutada nõukogude inimesi, murda nende raudset võidutahet.

Kangelaslik nõukogude rahvas suutis kommunistliku partei juhtimisel kaitsta oma kodumaa iseseisvust raskes heitluses välismaiste röövvallutajatega ja, surunud maha kukutatud ekspluataatorlike klasside vastupanu siseriigis, isoleerida ning oma teelt minema paisata menševikud ja esseerid, trotskistid, parempoolsed kapitulandid, kodanlikud natsionalistid ja teised sotsialismi vaenlased.

Nõukogude rahvas teostas ajalooliselt lühikese ajaga maa sotsialistliku industrialiseerimise, lahendas proletaarse revolutsiooni kõige tähtsama ülesande — põllumajanduse kollektiviseerimise —, viis lõpule kultuurirevolutsiooni, kaotas inimese ekspluateerimise inimese poolt ja rajas maailmas esimese sotsialistliku ühiskonna.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit kujutab endast inimkonna ajaloos seninägematut tööliste ja talupoegade vankumatu

liidu ja eri rassidest ja rahvustest koosnevate rahvaste vennaliku koostöö eeskuju ning on kogu maailmale suureks innustavaks eeskujuks võitluses sotsiaalse progressi, rahu ja sotsialismi eest.

Nõukogude rahvas on tulvil võimsat loovat jõudu. Pingelises töös lahendab ta edukalt üha grandioossemaid kommunistliku ülesehitustöö ülesandeid, saavutab uut edu kõigil majanduse, teaduse ja poliitilise elu aladel.

Nõukogude sotsialistlik riik on saanud rahu ja progressi sümboliks kõigi maade töötajatele. «Ta on kui võimas majakas, mis näitab kogu inimkonnale teed uude maailma.»[1] Suure Lenini lipu all, kommunistliku partei juhtimisel sammub nõukogude rahvas kindlalt edasi kommunismile.

---

[1] N. S. Hruštšov, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XX kongressil, lk. 129.

SISUKORD

Eessõna 5

ESIMENE JAGU

PROLETAARSE REVOLUTSIOONI VÕIT JA SOTSIALISMI ÜLESEHITAMINE NSV LIIDUS (1917—1937)

I OSA

SUUR SOTSIALISTLIK OKTOOBRIREVOLUTSIOON

I ptk. **Venemaa poliitiline ja majanduslik olukord pärast tsarismi kukutamist. Revolutsiooni üleminek sotsialistlikule etapile**

§ 1. Sotsialistliku revolutsiooni paratamatus Venemaal . . . 11
§ 2. Venemaa pärast kodanlik-demokraatlikku Veebruarirevolutsiooni. Kommunistliku partei kurss sotsialistlikule revolutsioonile 18
§ 3. Rahvahulkade revolutsioonilise liikumise kasv revolutsiooni rahuliku arenemise tingimustes 32
§ 4. Üldrahvusliku revolutsioonilise kriisi teravnemine. Proletaarse relvastatud ülestõusu vajadus 41

II ptk. **Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit**

§ 1. Oktoobri relvastatud ülestõusu ettevalmistamine 53
§ 2. Relvastatud ülestõusu võit Petrogradis. II ülevenemaaline nõukogude kongress 61
§ 3. Nõukogude võimu võidukäik 70

III ptk. **Võitlus nõukogude võimu kindlustamise eest. Sotsialistliku majanduse rajamise algus**

§ 1. Nõukogude riikluse loomine ja kindlustamine 84
§ 2. Bresti rahu. Rahuliku hingetõmbeaja saavutamine . . . 100
§ 3. Ekspropriaatorite ekspropriieerimine. Sotsialistliku majanduse ülesehitamise algus 106
§ 4. Sotsialistliku revolutsiooni arendamine külas 115
§ 5. V ülevenemaaline nõukogude kongress. Vene NFSV konstitutsiooni vastuvõtmine 119

II OSA

KODUSÕDA (1918—1920)

IV ptk. **Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja algus**

§ 1. Sisemise kontrrevolutsiooni aktiviseerumine. Entente'i imperialistide kallaletung Nõukogude vabariigile 125
§ 2. Nõukogude võimu esimesed edusammud võitluses interventide ja valgekaartlaste vastu 132
§ 3. Nõukogude-vastase interventsiooni tugevnemine 141
§ 4. Tööliisklassi ja talurahva sõjalis-poliitiline liit. Sõjakommunismi poliitika 144

V ptk. **1919. a. — Punaarmee otsustavate võitude aasta kodusõja rinnetel**

§ 1. Entente'i esimene sõjaretk ja selle purustamine 152
§ 2. Entente'i teine sõjaretk ja selle purustamine 162

VI ptk. **Välismaise sõjalise interventsiooni likvideerimine. Kodusõja lõpp**

§ 1. Nõukogude riigi rahvusvaheline ja siseolukord 1920. a. algul 178
§ 2. Entente'i kolmas sõjaretk ja selle purustamine. Kodusõja lõpp 182
§ 3. Võitlus nõukogude riikliku ja ühiskondliku korra kindlustamise eest kodusõja aastail 191
§ 4. Kultuurirevolutsiooni esimesed sammud 202
§ 5. Nõukogude rahva ajalooline võit kodusõjas 209

III OSA

NSV LIIDU RAHVAMAJANDUSE TAASTAMINE (1921—1925)

VII ptk. **Nõukogude riigi üleminek uuele majanduspoliitikale. Rahvamajanduse taastamise algus**

§ 1. Nõukogudemaa rahvusvaheline ja siseolukord pärast kodusõja lõppu 212
§ 2. Ajalooline pööre majanduspoliitikas 220
§ 3. Uuele majanduspoliitikale ülemineku esimesed tulemused . 228

VIII ptk. **Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamine**

§ 1. Majanduslikud ja poliitilised eeldused NSV Liidu moodustamiseks 240
§ 2. Sotsialistlike vabariikide ühinemine NSV Liiduks 244

IX ptk. **Nõukogudemaa taastamisperioodi lõpul**

§ 1. Suure Lenini õpetused. Nõukogude rahva koondumine kommunistliku partei ümber 252
§ 2. Nõukogude Liidu majandusliku ja poliitilise võimsuse kasv . 264

§ 3. Partei orientatsioon sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisele NSV Liidus 276
§ 4. Kultuuriline ülesehitustöö taastamisperioodi aastail . . . 279

IV OSA

RAHVAMAJANDUSE REKONSTRUEERIMINE. SOTSIALISTLIKU MAJANDUSE ALUSMÜÜRI RAJAMINE NSV LIIDUS (1926—1932)

X ptk. **Sotsialistliku industrialiseerimise algus ja kurss põllumajanduse kollektiviseerimisele**

§ 1. Üleminek maa industrialiseerimisele 291
§ 2. Esimesed edusammud sotsialistlikus industrialiseerimises. Kurss põllumajanduse kollektiviseerimisele 299
§ 3. Sotsialistliku industrialiseerimise raskused meie maal. Klassivõitluse teravnemine 308

XI ptk. **NSV Liidu rahvamajanduse arendamise esimene viie aasta plaan. Sotsialismi pealetung kogu rindel**

§ 1. Esimene viie aasta plaan — meie maa industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise programm 321
§ 2. Revolutsioonilise pöörde algus põllumajanduses 328
§ 3. Partei XVI kongress. Sotsialismi laiaulatuslik pealetung kogu rindel 341

XII ptk. **Nõukogude rahva võitlus esimese viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest**

§ 1. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1929—1932 346
§ 2. Võitlus viisaastaku täitmise eest tööstuses nelja aastaga . 350
§ 3. Kolhooside organiseerimise edasine areng. Võitlus raskuste ületamise eest põllumajanduses 356
§ 4. Esimese viisaastaku tulemused. Sotsialistlikule majandusele aluse rajamine NSV Liidus 360
§ 5. Nõukogude kultuuri arenemine esimese viisaastaku aastail . 371

V OSA

RAHVAMAJANDUSE REKONSTRUEERIMISE LÕPULEVIIMINE. SOTSIALISMI VÕIT NSV LIIDUS (1933—1937)

XIII ptk. **Nõukogude rahva otsustava tähtsusega edusammud võitluses sotsialismi võidu eest esimesel viisaastakul**

§ 1. NSV Liidu rahvusvaheline olukord aastail 1933—1937 . . 383
§ 2. NSV Liidu rahvamajanduse arendamise teine viie aasta plaan ja selle elluviimise algus 390
§ 3. Nõukogude rahva võitlus teise viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Stahhaanovliku liikumise tekkimine ja arenemine 401

XIV ptk. **Sotsialismi võit NSV Liidus ja uus Nõukogude konstitutsioon**

§ 1. NSV Liidu rahvamajandus teise viisaastaku lõpul. Sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine NSV Liidus 411
§ 2. Uue Nõukogude konstitutsiooni vastuvõtmine ja ellurakendamine 418
§ 3. Kultuurirevolutsiooni otsustavad võidud NSV Liidus . . . 426

TEINE JAGU

SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA ÜLESEHITAMISE LÕPULEVIIMINE JA JÄRKJÄRGULINE ÜLEMINEK KOMMUNISMILE (1938—1957)

VI OSA

NSV LIIDU ASTUMINE SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA ÜLESEHITUSE LÕPULEVIIMISE AJAJÄRKU (1938—1941)

XV ptk. **Rahvamajanduse arendamine kolmanda viisaastaku aastail**

§ 1. NSV Liit uues arenguajajärgus. Kommunistliku partei XVIII kongress 437
§ 2. Võitlus sotsialistliku tööstuse edasise tõusu eest 442
§ 3. Sotsialistlik põllumajandus kolmandal viisaastakul . . . 448
§ 4. Nõukogude rahva materiaalse ja kultuurilise taseme tõus . . 452

XVI ptk. **NSV Liit Isamaasõja eel**

§ 1. Sõjaohu kasv ja NSV Liidu võitlus rahu eest 457
§ 2. Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevene, Baltimaade, Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvaste astumine NSV Liidu koosseisu. Uute nõukogude liiduvabariikide moodustamine 465
§ 3. NSV Liidu kaitsevõime tugevdamine 473

VII OSA

NÕUKOGUDE LIIDU SUUR ISAMAASÕDA (1941—1945)

XVII ptk. **Suure Isamaasõja algus. Nõukogude armee taganemise ja kaitsetegevuse periood (juuni 1941 — november 1942)**

§ 1. Fašistliku Saksamaa reeturlik kallaletung NSV Liidule. Nõukogude rahva jõudude mobiliseerimine võitluseks vaenlasega 479
§ 2. Nõukogude armee kaitsetegevus 1941. a. suvel ja sügisel. Tagala töö ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja nõuetele . 486
§ 3. Saksa fašistlike vägede lüüasaamine Moskva all 495
§ 4. NSV Liidu rahvusvaheline ja sõjalis-poliitiline olukord 1942. a. suveks. Nõukogude armee kaitselahingud 1942. a. suvel ja sügisel 501

XVIII ptk. **Põhjalik murrang Suure Isamaasõja käigus**

§ 1. Saksa fašistlike vägede ümberpiiramine ja purustamine Stalingradi all. Nõukogude armee pealetung 1942/43. a. talvel 509
§ 2. Lahing Kurski all. Nõukogude vägede edukas pealetung 1943. a. suvel ja sügisel 513
§ 3. Ennastsalgav töö tagalas 521
§ 4. Hitleri-vastase koalitsiooni tugevnemine 525

XIX ptk. **Isamaasõja võidukas lõpuleviimine**

§ 1. Nõukogude armee otsustavad võidud 1944. a. Saksa fašistlike röövvallutajate väljaajamine Nõukogudemaa piiridest . . . 529

§ 2. Nõukogude tagala aastail 1944—1945 537
§ 3. Sõja lõppetapp 544
§ 4. Nõukogude Liidu poolt Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailma-ajalooline tähtsus 555

VIII OSA

NSV LIIDU EDASINE ARENEMINE KOMMUNISMILE JÄRKJÄRGULISE ÜLEMINEKU TEEDEL (1945—1957)

XX ptk. **Nõukogude rahva võitlus rahvamajanduse taastamise ja edasise arendamise eest (1945—1950)**

§ 1. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1945—1950 559
§ 2. Üleminek rahulikule ülesehitustööle. Neljas rahvamajanduse arendamise viie aasta plaan 565
§ 3. Rahvamajandus neljandal viisaastakul 567
§ 4. Balti nõukogude vabariikide ning Valgevene, Ukraina ja Moldaavia NSV taasühendatud piirkondade majanduse sotsialistlik rekonstrueerimine 574
§ 5. NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljanda viie aasta plaani täitmise tulemused 577

XXI ptk. **NSV Liit viienda viisaastaku aastail (1951—1955)**

§ 1. NSV Liidu rahvusvaheline olukord aastail 1951—1955 . . 580
§ 2. Rahvamajanduse arendamise viies viie aasta plaan ja selle täitmise algus 586
§ 3. Võitlus nõukogude ühiskondliku ja riikliku korra edasise kindlustamise ning rahvamajanduse arendamise eest . . . 589
§ 4. Viienda viisaastaku tulemused 602
§ 5. Nõukogude kultuuri arenemine sõjajärgseil aastail . . . 605

XXII ptk. **NSV Liit uuel etapil võitluses kommunismi eest. NLKP XX kongress**

§ 1. Nõukogude riik kuuenda viisaastaku algul 611
§ 2. NLKP XX kongress — tähtis samm teel kommunismile . . 616
§ 3. NLKP XX kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani kohta 628
§ 4. Kuuenda viisaastaku täitmise algus 633
§ 5. NSV Liidu rahvusvahelise autoriteedi kasv. Nõukogudemaa võitlus rahu eest 652

ИСТОРИЯ СССР. ЭПОХА СОЦИАЛИЗМА
(1917—1957)
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10
*
Toimetajad V. Vaikjärv ja H. Kukk
Tehniline toimetaja A. Sepp
Korrektorid H. Abo ja H. Kull
Ladumisele antud 22. X 1958. Trükkimi

Trükivigu

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema
41	16 alt	Üldrahvusliku	Üldrahvaliku
243	3 ülalt	läbirääkimise	läbikäimise
256	10 ülalt	Lausannei'	Lausanne'i
318	5 alt	Salski	Sali
320	19 alt	võõrad	võõraid
321	9 alt	esimese	esimene
329	1 ülalt	esmajärjekorrs	esmajärjekorras
605	22 alt	üleshitus-	ülesehitus-
661	7 alt	Üldrahvusliku	Üldrahvaliku

ИСТОРИЯ СССР. ЭПОХА СОЦИАЛИЗМА
(1917—1957)
На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetajad V. Vaikjärv ja H. Kukk

Tehniline toimetaja A. Sepp

Korrektorid H. Abo ja H. Kull

Ladumisele antud 22. X 1958. Trükkimisele antud 7. IV 1959. Paber 60×92, 1/16. Trükipoognaid 41,75+10 kaarti. Arvestuspoognaid 52,04. Trükiarv 6000. Tellimise nr. 1778. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind rbl. 14.15

1—9

N XIII
A-466
XIII